

NAZIONALE
BIBLIOTECA
VITT. EMANUELE
12
7 A
1

VITA
L. ANNÆI SENECÆ.

NAtus eſt C[illegible]æ (ea vetus florenſque in Hiſpania B[illegible]colonia eſt) è gente Annæa. cui ominis cauſa ab annis videtur nomen factum, reſpondetque cognomen Senecæ, item ominis boni, eſt enim à ſene Senicis. Patrem habuit Marcum Annæum Senecam, quem Declamatoris nomine à filio fere diſtinguunt. Matrem Elviam, item Hiſpanam, aut Hiſpanienſem, magni animi atque ingenii fœminam. Pater Auguſti temporibus Romam migravit, cum conjuge & liberis, cumque ipſo hoc Seneca noſtro adhuc tenello. Ibi in optimis artibus optimum ingenium adolevit. Eloquentiam à patre ut videtur didicit. Ipſe vero non contentus domeſtica hac facultate, Philoſophiæ ſimul animum adjecit, & inſignes ac ſerios ejus ævi Philoſophos aſſiduus audivit: nominatim Attalum Stoicum, Sotionem ejuſdem ſectæ, itemque Papyrium Fabianum. Sed & Demetrium Cynicum admiratus eſt & coluit. A Philoſophis ad Rempublicam tractandam acceſſit, ac quæſturam primo geſſit, præturam ſtatim ab exſilio, Agrippina faciente: nam ſub Claudio, primo imperii ejus anno, cum Iulia Germanici accuſata adulterii eſſet, & ipſa extorris eſt acta, & quaſi inter adulteros Seneca in Corſicam relegatus. Conſulatu etiam functum putat Lipſius, ſed extra ordinem. At perpetuus ille ejus honos, Principis Doctorem moderatoremque fuiſſe, optimi ſane quamdiu hujus conſiliis monitiſque ſe dedit. Opum & ante aulam largus fuit. Nam pater eas reliquerat. at in aula ipſa ingentes opes quæſivit, ac pæne regias, ſive potius venientes ultro admiſit: pleraſque enim ex Principis munificentia habuit. Atque hæc partim naturæ, partim melioris ingenii culturæ, partim denique fortunæ bona fuerunt. Nunc quid de

VITA
L. ANNÆI SENECÆ.

Natus est C[illegible]æ (ea vetus florensque in Hispania B[illegible] colonia est) è gente Annæa, cui ominis causa ab annis videtur nomen factum, respondetque cognomen Senecæ, item ominis boni, est enim à sene Senicis. Patrem habuit Marcum Annæum Senecam, quem Declamatoris nomine à filio fere distinguunt. Matrem Elviam, item Hispanam, aut Hispaniensem, magni animi atque ingenii fœminam. Pater Augusti temporibus Romam migravit, cum conjuge & liberis, cumque ipso hoc Seneca nostro adhuc tenello. Ibi in optimis artibus optimum ingenium adolevit. Eloquentiam à patre ut videtur didicit. Ipse vero non contentus domestica hac facultate, Philosophiæ simul animum adjecit, & insignes ac serios ejus ævi Philosophos assiduus audivit: nominatim Attalum Stoicum, Sotionem ejusdem sectæ, itemque Papyrium Fabianum. Sed & Demetrium Cynicum admiratus est & coluit. A Philosophis ad Rempublicam tractandam accessit, ac quæsturam primo gessit, præturam statim ab exsilio, Agrippina faciente: nam sub Claudio, primo imperii ejus anno, cum Iulia Germanici accusata adulterii esset, & ipsa extorris est acta, & quasi inter adulteros Seneca in Corsicam relegatus. Consulatu etiam functum putat Lipsius, sed extra ordinem. At perpetuus ille ejus honos, Principis Doctorem moderatoremque fuisse, optimi sane quamdiu hujus consiliis monitisque se dedit. Opum & ante aulam largus fuit. Nam pater eas reliquerat. at in aula ipsa ingentes opes quæsivit, ac pæne regias, sive potius venientes ultro admisit: plerasque enim ex Principis munificentia habuit. Atque hæc partim naturæ, partim melioris ingenii cultuæ, partim denique fortunæ bona fuerunt. Nunc quid de

moribus & virtutibus ejus dicam, quarum tanta in eo vis apparuit, ut nec magistratus splendor in tumorem dederit, nec aula ad familiare & cognatum pæne vitium adulationem flexerit, nec opes ad luxū provocarint. Quā nihili & prope contemptim has res haberet, satis ostendit, cū apud Neronē calumniis varie vellicatus, animosa oratione principem accessit, commeatum petens, & opes suas refundens, referente Tacito. In victu mira frugalitas. ipse morum vitæque suæ censor & exactor rigidissimus. ob has eminentes virtutes etiam illo ævo ingens de eo opinio, & vel imperio destinabatur. Sicut autem puram ejus mentem non erexerunt prosperioris fortunæ blandimenta, sic nec dejecerunt adversæ terriculamenta. Vixit in exilio annos circiter octo fortiter, imo ut ipse ait, feliciter vixit, optimis studiis meditationibusque intentus. Mortem quantopere nō extimuerit hinc discerē licet. Cum Præfectus Neronis necessitatem ultimam denuntiaret, nulla pavoris signa edidit, nihil triste in verbis ejus aut vultu deprehensum. Flentes amicos modo sermone, modo intentior, in modum coercentis, ad firmitudinem revocavit. Et novissimo quoque momento suppeditante eloquentia, advocatis scriptoribus præclare multa disseruit, quæ in vulgus edita sunt. En dignam Philosopho & quidem Stoico mortem. In ipsis sapientiæ præceptis vocem simul & spiritum extremum reddidit.

FRAG-

Lib. VII. cap. XV.

Non inscite Seneca Romanæ urbis tempora distribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam sub rege Romulo fuisse, à quo & genita, & quasi educata sit Roma: deinde pueritiam sub ceteris regibus, à quibus & aucta sit, & disciplinis pluribus, institutisque formata: at vero Tarquinio regnante cum jam quasi adulta esse cœpisset, servitium non tulisse, & rejecto superbæ dominationis jugo, maluisse legibus obtemperare, quam regibus: cumque esset adolescentia ejus fine Punici belli terminata, tum denique confirmatis viribus cœpisse juvenescere. Sublata enim Carthagine, quæ tam diu æmula Imperii fuit, manus suas in totum orbem terra marique porrexit: donec regibus cunctis, & nationibus imperio subjugatis, cum jam bellorum materia deficeret, viribus suis male uteretur, quibus seipsa confecit. Hæc fuit prima ejus senectus, cum bellis lacerata civilibus, atque intestino malo pressa, rursus ad regimen singularis imperii recidit, quasi ad alteram infantiam revoluta. Amissa enim libertate, quam Bruto duce & auctore defenderat, ita consenuit, tamquam sustentare se ipsa non valeret, nisi adminiculo regentium niteretur.

B. Hieronymus adversus Iovinianum libro primo.

Claudia virgo Vestalis, cum in suspicionem venisset stupri, & simulacrum matris Idææ in vado Tyberis hæreret, ad comprobandam pudicitiam suam fertur cingulo duxisse navem, quam multa millia hominum trahere nequiverant. Melius tamen, inquit Lucani poëtæ patruus, cum illa esset actum, si hoc quod evenit, ornamentum potius exploratæ fuisset pudicitiæ, quam dubiæ patrocinium.

Eodem libro.

Scripserunt Aristoteles, & Plutarchus, & noster Seneca de matrimonio libros, ex quibus & superiora nonnulla sunt, & ista quæ subjicimus. Amor formæ oblivio est, & insaniæ proximus, fœdum minimeque conveniens animo sospiti vitium, turbat consilia, altos & generosos spiritus frangit, à magnis cogitationibus ad humillimas detrahit: querulos, iracundos, temerarios, dure imperiosos, serviliter blandos, omnibus inutiles, ipsi novissime amori, facit. Nam cum fruendi cupiditate insatiabili flagrat, plura tempora suspicionibus, lacrymis, conquestionibus perdit, odium sui facit, & ipse novissime sibi odio est.

Paullo infra.

Refert præterea Seneca cognovisse se quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, fascia uxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præsentia ejus carere poterat, potionemque nullam nisi alterius tactam labris, vir & uxor hauriebant: alia deinceps non minus inepta facientes, in quæ improvida vis ardentis affectus erumpebat.

In fine.

Nam quid, ait Seneca, de viris pauperibus dicam? quorum in nomen mariti, ad eludendas leges quæ contra cælibes sunt, pars magna conducitur. Quomodo potest regere mores, & præcipere castitatem, & mariti auctoritatem tueri, qui nupsit,

B. Augustinus de civitate Dei lib. VI. Cap. X.

Libertas sane quæ huic defuit, ne istam urbanam theologiam theatricæ simillimam, aperte sicut illam reprehendere auderet, Annæo Senecæ, quē nōnullis indiciis invenimus Apostolorū nostrorum claruisse temporibus, non quidem ex toto, verum ex aliqua parte non defuit. Affuit enim scribenti, viventi defuit. Nam in eo libro quem contra superstitiones condidit, multo copiosius ac vehementius reprehendit ipse civilem istam & urbanam theologiam, quam Varro theatricam atque fabulosam. Cum enim de simulachris ageret, Sacros, inquit, immortales, inviolabilesque deos in materia vilissima atque immobili dedicant. Habitus illis hominum, ferarumque, & piscium, quidam vero mixtos ex diversis corporibus induunt. Numina vocant, quæ si spiritu accepto subito occurrerent, monstra haberentur. Deinde aliquando post, cū theologiam naturalem prædicans, quorundam philosophorum sententias digessisset, opposuit sibi quæstionem, & ait: Hoc loco dicet aliquis: Credam ego cælum & terram deos esse, & supra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem, quorum alter fecit Deum sine corpore, alter sine animo? Et ad hoc respondens, Quid tandem? inquit: veriora tibi videntur T. Tatii, aut Romuli, aut Tulli Hostilii somnia? Cluacinam T. Tatius dedicavit deam, Picum Tiberinumque Romulus, Hostilius Pavorem atque Pallorem, teterrimos hominum affectus: quorum alter mentis territæ motus est, alter corporis, ne morbus quidem, sed color. Hæc numina potius credes, & cælo recipies? De ipsis vero ritibus crudeliter turpibus, quam libere scripsit? Ille, inquit, viriles sibi partes amputat, ille lacertos secat. Ubi iratos deos timent, qui sic propitios habere merentur? dii autem nullo ipsi debent coli genere, si & hoc volunt. Tantus est perturbatæ mentis & sedibus suis pulsæ furor, ut sic dii placentur, quemadmodum ne homines quidem sæviunt. Teterrimi, & in fabulas traditæ crudelitatis tyranni, laceraverunt aliquorum membra, neminem sua lacerare jusserunt. In regiæ libidinis voluptatem castrati sunt quidam, sed nemo sibi ne vir esset, jubente domino, manus intulit. Se ipsi in templis contrucidant, vulneribus suis ac sanguine supplicant. Si cui intueri vacet quæ faciunt, quæque patiuntur: inveniet tam indecora honestis, tam indigna liberis, tam dissimilia sanis, ut nemo fuerit dubitaturus furere eos, si cum paucioribus furerent: nunc sanitatis patrocinium est, insanientium turba. Iam illa quæ in ipso Capitolio fieri solere commemorat, & intrepide omnino coarguit, quis credat nisi ab irridentibus aut furentibus fieri? Nam cum in Sacris Ægyptiis Osirim lugeri perditum, mox autem de invento magnum esse gaudium derisisset; cum perditio ejus inventioque fingatur, dolor tamen ille atque lætitia, ab eis qui nihil perdiderunt, nihilque invenerunt, veraciter exprimatur: Huic tamen, inquit, furori certum tempus est. Tolerabile est, semel in anno insanire. In Capitolium perveni, pudebit publicatæ dementiæ, quod sibi vanus furor attribuit, officii. Alius nomina Deo subjicit, alius horas Iovi nuntiat, alius lictor est, alius unctor qui vano motu brachiorū imitatur ungentē. Sunt quæ Iunoni ac Minervę capillos disponant, longe à templo nō tantū à simulachro stantes, digitos movent ornantium modo. Sunt quæ speculum teneant, sunt quæ ad vadimonia sua deos advocent; sunt qui

libellos

FRAGMENTA EX LIBRIS SENECÆ QVI INTERCIDERVNT.

Quinctil.cap.3.lib.8.

NOSTRI autem in jungendo, aut derivando paullum aliquid ausi, vix in hoc satis recipiuntur. Nam memini Juvenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus esse tractatū, an *gradus eliminat* apud Attiū,in tragœdia dici oportuisset.

Cap.v. ejusdem libri.

Facit quasdam sententias sola geminatio, qualis est Senecæ in eo scripto, quod Nero ad Senatum misit occisa matre, cum se periclitatum videri vellet: Salvum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo.

Cap.II. lib.IX.

Novi vero & præcipue declamatores, audacius, nec mehercules sine motu quodam imaginantur, ut Seneca in controversia, cujus summa est, quod pater filium & novercam, inducente altero filio, in adulterio deprehensos occidit: Duc: sequor, accipe hanc senilem manum, & quocumque vis imprime. Et paullo post: Aspice, inquit, quod diu non credidisti. Ego vero non video, nox oboritur, & crassa caligo. Habet hæc figura manifestius aliquid. Non enim narrari res, sed agi videtur.

Ibidem.

Nam in totum jurare, nisi ubi necesse est, gravi viro parum convenit. Et est à Seneca dictum eleganter, Non patronorum hoc esse, sed testium.

Plinius Nat.Hist. lib.VI.c.XVII.

Seneca etiam apud nos tanta Indiæ commentatione, LX.amnes ejus prodidit, gentes duodeviginti centumque. Par labor sit montes enumerare.

Cap. LIII. lib.IX.

Ævi piscium memorandum nuper exemplum accepimus. Pausilypum villa est Campaniæ, haud procul Neapoli. in ea in Cæsaris piscinis à Pollione Vedio conjectum piscem, sexagesimum post annum expirasse scribit Annæus Seneca, duobus aliis æqualibus ejus ex eodem genere, etiam tunc viventibus.

Suetonius Tiberii cap.LXXIII.

Seneca eum (Tiberium) scribit, intellecta defectione, exemptum anulum, quasi alicui traditurum, parumper tenuisse: dein rursus aptasse digito, &c.

A. Gellius cap. II. lib.XII. Noct. Atticarum.

Seneca in lib.XXII. Epistolarum moralium quas ad Lucilium composuit, deridiculos versus Q. Ennium de Cethego antiquo viro fecisse hos dicit:
--- Dictus ollis popularibus olim,
Qui tum vivebant homines, atque ævum agitabant.

Flos delibatus populi & suada medulla.

Ac deinde scribit de iisdem versibus verba hæc: Admiror eloquentissimos viros, & deditos Ennio, pro optimis ridicula laudasse. Cicero certe inter bonos ejus versus & hos refert. Atque id etiam de Cicerone dicit. Non miror, inquit, fuisse qui hos versus scriberet, cum fuerit qui laudaret: nisi forte Cicero summus orator agebat causam suam, & volebat hos versus videri bonos. Paulo post. Apud ipsum quoque, inquit Seneca, Ciceronem iuvenies etiam in prosa oratione quædam, ex quibus intelligas illum non perdidisse operam, quod Ennium legit. Ponit deinde quæ apud Ciceronem reprehendat, quasi Enniana, quod ita scripserit in libris de republica, Vt Menelao Laconi fuit suaviloquens jucunditas. & quod alio in loco dixerit, Breviloquentiam in dicendo colat. Deinde: Non fuit, inquit Seneca, Ciceronis hoc vitium, sed temporis. necesse erat hæc dici, cum illa legerentur. Deinde adscribit, Ciceronem hæc ipsa interposuisse ad effugiendam infamiam nimis lascivæ orationis & nitidæ. De Virgilio quoque eodem in loco verba hęc ponit: Virgilius quoque noster non ex alia caussa duros quosdam versus, & enormes, & aliquid supra mensuram trahentes interposuit, quam ut Ennianus populus agnosceret in novo carmine antiquitatis aliquid. Addit non multo post ex Seneca. Quidam sunt tam magni sensus Q. Ennii, ut licet scripti sint inter hircosos, possint tamen inter unguentatos placere. Et cum reprehendisset versus quos supra de Cethego posuimus, Qui hujusmodi, inquit, versus amant, liceat sibi eosdem admirari & Soterici lectos. Audias tamen commemorari ac referri pauca quæ quæ ipse idem Seneca bene dixerit: quale est illud quod in hominem avarum & avidum & pecuniæ sitientem dixit, Quid enim refert quantum habeas? multo illud plus est quod non habes.

Tertullianus de anima, c. XLII.

Multo coactius Seneca: Post mortem, ait, omnia finiuntur, etiam ipsa.

Lactantius divinarum institutionum lib. I. cap. IV.

Annæus quoque Seneca, qui ex Romanis vel acerrimus Stoicus fuit, quam sæpe summum Deum merita laude prosequitur? Nam cum de immatura morte dissereret, Non intelligis, inquit, auctoritatem, ac majestatem judicis tui? Rector is orbis terrarum, cælique & deorum omnium Deus: à quo ista numina, quæ singula adoramus & colimus, suspensa sunt. Itē in Exhortationibus: Hic, cum prima fundamenta molis pulcherrimæ jaceret, & hoc ordiretur, quo neque majus quidquam novit natura, nec melius, ut omnia sub ducibus suis irent, quamvis ipse per totum se corpus intenderat, tamen ministros regni sui deos genuit. Et quam multa alia de Deo nostris similia locutus est? quæ nunc differo, quod aliis locis oportuniora sunt.

Cap. VII.

Et est illud verum quod dixisse in Exhortationibus Senecam supra retuli, genuisse regni sui ministros Deum.

Eodem cap. VII.

Quod Seneca vir acutus in Exhortationibus suis vidit. Nos, inquit, aliunde pendemus. Itaque ad aliquem respicimus, cui quod est

est optimum in nobis, debeamus. Alius nos edidit, alius instruxit: Deus ipse se fecit.

Ejusdem lib. cap. XVI.

Non illepide Seneca, in libris moralis philosophiæ, Quid ergo est, inquit, quare apud poëtas salacissimus Iupiter desierit liberos tollere? Vtrum sexagenarius factus est, & illi lex Papia fibulam imposuit? an impetravit jus trium liberorum? an tandem illi venit in mentem, Ab alio exspectes, alteri quod feceris? & timet, ne quis sibi faciat, quod ipse Saturno.

Libri II. cap. II.

Recte igitur Seneca in libris Moralibus: Simulacra, inquit, deorum venerantur, illis supplicant genu posito, illa adorant: illis per totum assident diem, aut adstant: illis stipem jaciunt, victimas cædunt: & cum hæc tantopere suspiciant, fabros, qui illa fecere, contemnunt.

Ejusdem lib. cap. IV.

Merito igitur etiam senum stultitiam Seneca deridet. Non, inquit, bis pueri sumus (ut vulgo dicitur) sed semper. Verum hoc interest, quod majora nos ludimus.

Cap. IX.

Melius igitur Seneca, omnium Stoicorum acutissimus, qui vidit nil aliud esse Naturam, quam Deum. Ergo, inquit, Deum non laudabimus, cui naturalis est virtus? Nec enim illam didicit ex ullo. Immo laudabimus. quamvis enim naturalis illi sit, sibi illam dedit, quoniam Deus ipse natura est.

Lib. III. cap. XV.

Eodem ductus errore Seneca (quis enim veram viam teneret, errante Cicerone?) Philosophia, inquit, nihil aliud est, quam recta vivendi ratio: vel, honeste vivendi scientia: vel, ars recte vitæ agendæ. Non errabimus, si dixerimus philosophiam esse legem bene honesteque vivendi. Et qui dixerit illam regulam vitæ, suum illi nomen reddiderit.

Ibidem.

Idem Seneca in Exhortationibus: Plerique, inquit, Philosophorum tales sunt, ut sint diserti in convicium suum. quos si audias in avaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, professionis judicium putes: adeo redundant in ipsos maledicta in publicum missa. quos non aliter intueri decet, quam medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena.

Ibidem.

Faciet sapiens, inquit idem Seneca, etiam quæ non probabit, ut etiam ad majora transitum inveniat: nec relinquet bonos mores, sed tempori aptabit: & quibus alii utuntur in gloriam, aut voluptatem, utetur agendæ rei caussa. Et paullo post: Omnia quæ luxuriosi faciunt, quæque imperiti, faciet & sapiens, sed non eodem modo, eodemque proposito.

Cap. XVI. ejusdem libri.

Et Seneca: Nondum sunt, inquit, mille anni, ex quo initia sapientiæ nota sunt. Multis ergo sæculis humanum genus sine ratione vixit.

Cap. XXIII.

Fuisse Seneca inter Stoicos ait, qui deliberaret, utrumne Soli quoque suos populos daret, inepte scilicet, qui dubitaverit.

Cap. XXV.

Platonem quidem redemisse Auiceris quidam traditur sestertiis VIII. Itaque insectatus est conviciis redemptorem Seneca, quod parvo Platonem æstimaverit.

Lib. V. cap. 9.

Qui volent scire omnia, Senecæ libros in manus sumant, qui morum vitiorumque publicorum & descriptor verissimus, & accusator acerrimus fuit.

Ejusdem libri cap. XIV.

Recte igitur Seneca, incongruentiam hominibus objectans, ait: Summa virtus illis videtur magnus animus. & iidem eum, qui contemnit mortem, pro furioso habent. quod est utique summæ perversitatis.

Lib. VI. cap. XVII.

Item Senecæ in libris Moralis philosophiæ dicentis: Hic est ille homo honestus, non apice, purpurave, non lictorum insignis ministerio, sed nulla re minor: qui cum mortem in vicino videt, non sic perturbatur, tamquam rem novam viderit: qui, sive toto corpore tormenta patienda sunt, sive flamma ore recipienda est, sive extendendæ per patibulum manus, non quærit quid patiatur, sed quam bene. Qui autem Deum colit, hæc patitur, nec timet.

Cap. XXIV. lib. VI.

Nec lucrari se quisquam putet, si delicti conscium non habebit. scit enim illa omnia, in cujus conspectu vivimus: nec si universos homines, celare possumus cui nihil absconditum, nihil potest esse secretum: Exhortationes suas Seneca mirabili sententia terminavit, Magnum, inquit, nescio quid, majusque quam cogitari potest, numen est, cui vivendo operam damus, huic nos approbemus. Nihil prodest inclusam esse conscientiam: patemus Deo. Quid verius dici potest ab eo qui Deum nosset, quam dictum est ab homine veræ religionis ignaro?

Ibidem.

Idem in ejusdem operis primo: Quid agis? inquit. quid machinaris? quid abscondis? Custos te tuus sequitur. Alium tibi peregrinatio subduxit, alium mors, alium valetudo: hæret hic, quo carere numquam potes. Quid locum abditum legis, & arbitros removes? Putas tibi contigisse, ut oculos omnium effugias? Demens, quid tibi prodest non habere conscium, habenti conscientiam.

Ejusdem, cap. XXV.

Quanto melius & verius Seneca? Vultisne vos, inquit, Deum cogitare magnum & placidum, & majestate leni verendum? amicum, & semper in proximo? non immolationibus, & sanguine multo colendum: quæ enim ex trucidatione immerentium voluptas est? sed mente pura, bono honestoque proposito? Non templa illi, congestis in altitudinem saxis, struenda sunt: in suo cuique consecrandus est pectore.

Lib.

libellos offerant, & illos caussam suam doceant. Doctus Archimimus senex jam decrepitus, quotidie in Capitolio mimum agebat, quasi dii libenter spectarent, quem homines desierant. Omne illic artificum genus, operantium diis immortalibus, desidet. Et paulo post: Hi tamen, inquit, etiam si supervacuum usum, non turpem nec infamem Deo promittunt: sedent quædam in Capitolio, quæ se à Iove amari putant: nec Iunonis quidem, si credere poëtis velis, iracundissimæ respectu terrentur. Hanc libertatem Varro non habuit, tantummodo poëticam theologiam reprehendere ausus est, civilem non ausus est, quam iste concidit. Sed si verum attendamus, deteriora sunt templa, ubi hæc aguntur, quam theatra, ubi finguntur. Vnde in his sacris civilis theologiæ has partes potius elegit Seneca sapienti, ut eas in animi religione non habeat, sed in actibus fingat. Ait enim: Quæ omnia sapiens servabit tamquam legibus jussa, non tamquam diis grata. Et paulo post: Quid quod & matrimonia, inquit, deorum jungimus, & ne pie quidem, fratrum scilicet & sororum? Bellonam Marti collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Salaciam: quosdam tamen cœlibes relinquimus, quasi conditio defecerit: præsertim cum quædam viduæ sint, ut Populonia, vel Fulgora, & diva Rumina, quibus non miror petitorem defuisse. Omnem istam ignobilem deorum turbam, quam longo ævo, longa superstitio congessit, sic, inquit, adorabimus, ut meminerimus, cultum ejus magis ad morem, quam ad rem pertinere. Nec leges ergo illæ, nec mos, in civili theologia id instituerunt, quod diis gratum esset, vel ad rem pertineret: sed iste, quem Philosophi quasi liberum fecerunt: tamen quia ILLVSTRIS POPVLI ROMANI SENATOR erat, colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat.

Cap. XI. de eodem Seneca.

Hic inter alias civilis theologiæ superstitiones reprehendit etiam sacramenta Iudæorum, & maxime sabbata: inutiliter id eos facere affirmans, quod per illos singulos septem interpositos dies septimam fere partem ætatis suæ perdant vacando, & multa in tempore urgentia non agendo lædantur. Christianos tamen jam tunc Iudæis inimicissimos, in neutram partem commemorare ausus est: ne vel laudaret contra suæ patriæ veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forsitan voluntatem.

Ibidem.

De illis sane Iudæis cum loqueretur, ait: Cum interim usque eo sceleratissimæ gentis consuetudo convaluit, ut per omnes jam terras recepta sit. victi victoribus leges dederunt. Mirabatur hæc dicens, & quid divinitus ageretur, ignorans. Subjecit plane sententiam, qua significaret, quid de illorum sacramentorũ ratione sentiret. Ait enim: Illi tamen caussas ritus sui noverunt, & major pars populi facit, quod cur faciat, ignorat.

Scriptor vitæ P. Virgilii Maronis.

Seneca tradidit, Iulium Montanum poëtam solitum dicere, involaturum se quædam Virgilio, si & vocem posset, & os, & hypocrisin. eosdem enim versus, eo pronuntiante, bene sonare; sine illo, inarescere quasi mutos.

Servius

Servius in VI. Æneid.

Seneca scripsit de situ & sacris Ægyptiorum. hic dicit, circa Sienem extremam Ægypti partem esse locum, quem Philas, hoc est Amicas vocant, ideo quod illic est placata ab Ægyptiis Isis, quibus irascebatur, quod membra mariti Osiridis non inveniebat, quem frater Typhon occiderat. Quæ inventa postea cum sepelire vellet, elegit vicinæ paludis tutissimum locum, quem ad transitum constat esse difficilem. limosa enim est & papyris referta.

Idem Servius in IX. Æneid.

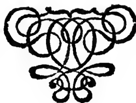
Ganges fluvius Indiæ est, qui secundum Senecam in situ Indiæ novem alveis fluit, secundum Melonem septem: qui tamen & ipse commemorat nonnullos dicere, quod tribus alveis fluat.

Priscianus lib. VII.

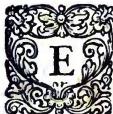
Seneca Ovidium sequens: Gausapa si sumpsit, gausapa sumpta proba.

Concilium Turonense II. Can. XV.

Aliqui Laici, dum diversa perpetrant adulteria, hoc quod de se sciunt, in aliis suspicantur, sicut ait Seneca, pessimum in eo vitium esse, qui in id quo insanit, ceteros putat furere.

L. ANNÆI SENECÆ
DE IRA
AD NOVATVM.
LIBER I.
CAPVT I.

XEGISTI à me, Novate, ut scriberem quemadmodum posset ira leniri: nec immerito mihi videris hunc præcipuè affectum pertimuisse, maximè ex omnibus tætrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti placidique inest; hic totus concitatus, & in impetu doloris est: armorum, sanguinis, suppliciorum, minimè humana fervens cupiditate: dum alteri noceat, sui negligens; in ipsa irruens tela, & ultionis secum multa tracturæ avidus. Quidam itaque è sapientibus viris iram dixerunt brevem insaniam. æquè enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod cœpit pertinax & intenta, rationi consiliisque præclusa, vanis agitata causis, ad dispectum æqui verique inhabilis, ruinis simillima, quæ super id quod oppressere, franguntur. Vt autem scias non esse sanos, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intuere. Nam ut furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine; labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo præruptus, & complosæ sæpius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque minas agens, fœda visu & horrenda facies depravantium se, atque intumescentium. Nescias, utrum magis detestabile vitium sit, an deforme. Cetera licet abscondere, & in abdito alere: Ira se profert, & in faciem exit; quantoque major est, hoc effervescit manifestius. Non vides, ut omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, procurrant notæ, ac tota corpora solitum quietumque egrediantur habitum, & feritatem suam exasperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu: taurorum cornua jactantur in vacuum, & harena pulsu pedum spargitur: leones fremunt, inflantur iratis colla serpentibus, rabidarum canum tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendum, tamque perniciosum natura, ut non appareat in illo, ubi ira invasit, nova feritatis accessio. Nec ignoro, ceteros quoque affectus vix occultari, libidinem, metumque, & audaciam dare sui signa, & posse prænosci. neque enim ulla vehementior intrà cogitatio est, quæ nihil moveat in vultu. Quid ergo interest? Quod alii affectus appa-

cordia; quorum aliqua in illis quoque exstant vestigia: ceterum, humanorum pectorum propria bona malaque sunt. Nulli nisi homini concessa prudentia est, diligentia, cogitatio: nec tantum virtutibus humanis animalia, sed etiam vitiis prohibita sunt. Tota illorum ut extrà, ita intrà, forma humanæ dissimilis est. Regium illud & principale parum subtile, parum exactum: ut vox est quidem, sed non explanabilis, perturbata, & inefficax: ut lingua, sed deviucta, nec in motus varios soluta. Capit ergo visus speciesque rerum, quibus ad impetus evocetur, sed turbidas, & confusas. Ex eo procursus illarum tumultusque vehementes sunt: metus autem, solicitudinesque, & tristitia, & ira non sunt, sed his quædam similia. Ideo citò cadunt, mutantur in contrarium, & cùm acerrimè sævierunt, expaveruntque, pascuntur: & ex fremitu decursuque væsano statim quies soporque sequitur.

CAP. IV. Quid esset ira, satis explicatum est: quo distet ab iracundia, apparet: quo ebrius ab ebrioso, & timens à timido. Iratus potest non esse iracundus: iracundus potest aliquando iratus non esse. Cetera, quæ pluribus apud Græcos nominibus in species iram distinguunt, quia apud nos vocabula sua non habent, præteribo: etiam si amarum nos, acerbumque dicimus, nec minus stomachosum, rabiosum, clamosum, difficilem, asperum: quæ omnia irarum differentiæ sunt. Inter hos morosum ponas licet, delicatum iracundiæ genus. Quædam enim sunt iræ, quæ intra clamorem considant; quædam non minùs pertinaces, quàm frequentes; quædam sævæ manu, verbis parciores; quædam in verborum maledictorumque amaritudinem effusæ; quædam ultra querelas & aversationes non exeunt; quædam altæ gravesque sunt, & introrsus versæ. Mille aliæ species sunt mali multiplicis.

CAP. V. Quid esset ira, quæsitum est: an in ullum aliud animal, quàm in hominem caderet: quo ab iracundia distaret, & quæ ejus species sint: nunc quæramus, an ira secundum naturā sit, & an utilis, atque ex aliqua parte retinenda. An secundum naturam sit, manifestum erit, si hominem inspexerimus: quo quid est mitius, dum in recto animi habitu est? quid autem ira crudelius est? Homine quid aliorum amantius? quid ira infestius? Homo in adjutorium mutuum generatus est: ira in exitium. Hic congregari vult, illa discedere: hic prodesse, illa nocere: hic etiam ignotis succurrere, illa etiam carissimos petere: hic aliorum commodis vel impendere se paratus est: ira in periculum, dummodo deducat, descendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quàm qui optimo ejus operi & commendatissimo, hoc ferum ac perniciosum vitium assignat? Ira, ut diximus, avida pœnæ est: cujus cupidinem inesse pacatissimo hominis pectori, minime secundum ejus naturam est. Beneficiis enim humana vita consistit, & concordia: nec terrore, sed mutuo amore, in fœdus auxiliumque commune constringitur. Quid ergo? non aliquando castigatio necessaria est? Quid ni? sed hæc sincera, cum ratione. non enim nocet, sed medetur specie nocendi. Quemadmodum quædam hastilia detorta, ut corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non ut frangamus, sed ut explicemus, elidimus: sic ingenia vitio prava, dolore corporis animique corrigimus. Nempe medicus primò in levibus vitiis tentat non multum ex quotidiana consuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac

valitudinem tantùm mutata vitæ dispositione firmare: proximum est, ut modus proficiat: si modus & ordo non proficit, subducit aliqua, & circumcidit: si ne adhuc quidem respondet; interdicit cibis, & abstinentia corpus exonerat. si frustrà molliora cesserunt; ferit venam, membrisque, si adhærentia nocent, & morbum diffundunt, manus affert: nec ulla dura videtur curatio, cujus salutaris effectus est. Ita legum præsidem, civitatisque rectorem decet, quãdiu potest, verbis, & his mollioribus, ingenia curare, ut faciẽda suadeat, cupiditatemque honesti & æqui conciliet animis, faciatque vitiorum odium, pretium virtutum: transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moneat adhuc & exprobret: novissimè ad pœnas, & has adhuc leves & revocabiles decurrat: Vltima supplicia sceleribus ultimis ponat, ut nemo pereat, nisi quem perire etiam pereuntis intersit.

CAP. VI. Hoc uno medentibus erit dissimilis, quòd illi, quibus vitam non potuerunt largiri, facilem exitum præstant: hic, damnatum cum dedecore & traductione, vita exigit: non, quia delectetur ullius pœna (procul est enim à sapiente tam inhumana feritas) sed ut documentum omnium sint; & qui vivi noluerunt prodesse, morte certè eorum respublica utatur. Non est ergo natura hominis pœnæ appetens: & ideò nec ira quidem secundum naturam hominis, quia pœnæ appetens est. Et Platonis argumentum adferam: quid enim prohibet alienis uti, ex parte qua nostra sunt? Vir bonus, inquit, non lædit. pœna lædit. bono ergo pœna non convenit: ob hoc nec ira: quia pœna iræ convenit. Si vir bonus pœna non gaudet; non gaudebit nec eo quidem affectu, cui pœna voluptati est: ergo non est naturalis ira.

CAP. VII. Numquid, quamvis non sit naturalis ira, assumenda est, quia utilis sæpe fuit? Extollit animos, & incitat: nec quicquam sine illa magnificum in bello fortitudo gerit, nisi hinc flamma subdita est, & hic stimulus peragitavit, misitque in pericula audaces. Optimum itaque quidam putant, temperare iram, non tollere: eóque detracto quod exundat, ad salutarem modum cogere: id verò retinere, sine quo languebit actio, & vis, ac vigor animi resolvetur. Primùm, facilius est excludere perniciosa, quàm regere: & non admittere, quàm admissa moderari. Nam cũ se in possessione posuerunt, potentiora rectore sunt, nec recìdi se minuive patiuntur. Deinde ratio ipsa, cui fræni traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab affectibus: si miscuit se illis, & inquinavit, non potest continere, quos submovere potuisset. Commota enim semel & concussa mens, ei servit, à quo impellitur. Quarumdam rerum initia in nostra potestate sunt: ulteriora nos sua vi rapiunt, nec regressum relinquunt. Vt in præceps datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec resistere morarive dejecta potuerunt, sed consilium omne & pænitentiam irrevocabilis præcipitatio abscidit, & non licet eò non pervenire, quò non ire licuisset: ita animus, si in iram, amorem, aliósque se projecit affectus, non permittitur reprimere impetum. rapiat illum oportet, & ad imum agat suum pondus, & vitiorum natura proclivis.

CAP. VIII. Optimum est primum irritamentum iræ protinus spernere, ipsisque repugnare seminibus, & dare operam ne incidamus in iram. nam si cœperit ferre transversos, difficilis ad salutem recursus est. Quoniam nihil rationis est, ubi semel affectus inductus est, jusque illi aliquod

quod voluntate nostra datum est. Faciet de cetero quantum volet, non quantum permiseris. In primis, inquam, finibus hostis arcendus est. nam cùm intravit, & portis se intulit, modum à captivis non accipit. Neque enim sepositus est animus, & extrinsecus speculatur affectus, ut illos non patiatur ultra quàm oportet procedere, sed in affectum ipse mutatur: ideoque non potest utilem illam vim & salutarem, proditam jam infirmatamque, revocare. Non enim, ut dixi, separatas ista sedes suas diductasque habent: sed affectus & ratio in melius pejusque mutatio animi est. Quomodo ergo ratio occupata & oppressa vitiis resurget, quæ iræ cessit? aut quemadmodum à confusione se liberabit, in quâ pejorum mixtura prævaluit? Sed quidam, inquit, in ira se continent. Vtrum ergo ita, nihil ut faciant eorum quæ ira dictat, an ut aliquid? Si nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram: quam vos, quasi fortius aliquid ratione haberet, advocabatis. Denique interrogo, valentior est quàm ratio, an infirmior? Si valentior: quomodo illi modum ratio poterit imponere, cùm parêre nisi imbecilliora non soleant? Si infirmior est: sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium. At irati quidam constant sibi, & se continent. Quomodo? cùm jam ira evanescit, & sua sponte decedit, non cum in ipso fervore est: tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & dimittunt incolumes intactosque quos oderunt, & à nocendo abstinent? faciunt. Quomodo? cum affectus repercussit affectum, aut metus, aut cupiditas aliquid imperavit. non rationis tunc beneficio quievit, sed affectuum infida & mala pace.

CAP. IX. Denique nihil habet in se utile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adjuvanda est, se contenta. Quoties impetu opus est, non irascitur, sed exurgit, & in quantum putavit opus esse, cõcitatur remittiturque: non aliter, quam quæ tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quantum torqueantur. Ira, inquit Aristoteles, necessaria est: nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, & spiritum accendat. Vtendum autem illa est, non ut duce, sed ut milite. quod est falsum. Nam si exaudit rationem, & sequitur quà ducitur, jam non est ira: cujus proprium est contumacia. Si verò repugnat, & non ubi jussa est quiescit, sed libidine ferociaque provehitur: tam inutilis animi minister est, quàm miles, qui signum receptui datum negligit. Itaque si modum adhiberi sibi patitur, alio nomine appellanda est: desinit ira esse, quam effrænatam indomitamque intelligo. si non patitur; perniciosa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non est, aut inutilis est. Nam si quis pœnam exigit, non ipsius pœnæ avidus, sed quia oportet; non est annumerandus iratis. Hic erit utilis miles, qui scit parêre consilio: Affectus quidem tam mali ministri, quàm duces sunt. Ideo nunquam assumet ratio in adjutorium improvidos & violentos impetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat: quos nunquam comprimere possit, nisi pares illis similesque opposuerit: ut iræ metum, inertiæ iram, timori cupiditatem.

CAP. X. Absit hoc à virtute malum, ut unquam ratio ad vitia confugiat. Non potest hic animus fidele otium capere: quatiatur necesse est: fluctueturque, qui malis suis tutus est. qui fortis esse, nisi irascitur, non potest; industrius, nisi cupit, quietus, nisi ti-

met: in tyrannide illi vivendum est, in alicujus affectus venienti servitutem. Non pudet virtutes in clientelam vitiorum demittere? Deinde definit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, & incipit par illi similisque esse. Quid enim interest, si æquè affectus inconsulta res est sine ratione, quam ratio sine affectu inefficax? par utrumque est, ubi esse alterum sine altero non potest. Quis autem sustineat, affectum exæquari rationi? Ira, inquit, utilis affectus est, si modicus est. Imò si natura utilis est; sed si impatiens imperii rationisq; est, hoc duntaxat moderatione consequetur, ut quo minor fuerit, minus noceat. Ergo modicus affectus, nihil aliud quàm malum modicum est.

CAP. XI. Sed adversus hostes, inquit, necessaria est ira. Nusquam minus: ubi non effusos esse oportet impetus, sed temperatos & obedientes. Quid enim est aliud, quod Barbaros tanto robustiores corporibus, tanto patientiores laborum comminuat, nisi ira infestissima sibi? Gladiatores quoque ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus est ira, cum idem perficiat ratio? An tu putas venatorem irasci feris, vel cum & fugientes persequitur, & venietes excipit? omnia illa sine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonorumque tot millia superfusa Alpibus ita sustulit, ut tantæ cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit, nisi quod erat illis ira pro virtute? quæ ut aliquando perculit, stravitque obvia, ita sæpius sibi exitio est. Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturque: quorum unica illis cura est, in alia negligentibus. Quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magna ex parte non tegumenta corporum provisa sunt, non suffugia adversus perpetuum cæli rigorem. Hos tamen Hispani Gallique, & Asiæ Syriæque molles bello viri, antequam legio visatur, cædunt: ob nullam rem aliam opportunos, quàm ob iracundiam. Agedum, illis corporibus, illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da disciplinam: ut nihil amplius dicam, necesse erit nobis certè mores Romanos repetere. Quo alio Fabius affectas imperii vires recreavit, quàm quod cunctari, & trahere, & morari scivit, quæ omnia irati nesciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo stabat, si Fabius tantum ausus esset, quantum ira suadebat. Habuit in consilio fortunam publicam, & æstimatis viribus, ex quibus jam perire nihil sine universo poterat, dolorem ultionemque seposuit, in unam utilitatem occasionis intentus, iram ante vicit, quàm Hannibalem. Quid Scipio? nonne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibusque quibus irascendum erat, bellum in Africam transtulit, tam lentus, ut opinionem luxuriæ segnitiæque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam multum diuque sedit, & hunc suum publicumque dolorem æquo animo tulit, diutius Numantiam quam Carthaginem vinci? quam dum circumvallat, & includit hostem, eo compulit, ut ferro ipsi suo caderent.

CAP. XII. Non est itaque utilis, nec in præliis quidem aut in bellis ira. In temeritatem enim prona est: & pericula dum inferre vult, non cavet. Illa certissima est virtus, quæ se diu multumque circumspexit, & rexit; & ex lento ac destinato provexit. Quid ergo? inquit, vir bonus non irascetur, si cædi patrem suum viderit, si rapi matrem? Non irascetur: sed vindicabit, sed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus stimulus, etiam sine ira, pietas sit? Aut dic eodem modo: Quid ergo, cum viderit

rit secari patrem suum, filiumve, vir bonus nō flebit, nec linquetur animo? quæ accidere feminis videmus, quoties illas levis periculi suspicio perculit. Officia sua vir bonus exequitur inconfusus, intrepidus: & sic bono viro digna faciet, ut nihil faciat viro indignum. Pater cædetur? defendam. cæsus est? exsequar: quia oportet, non quia dolet. Cum hoc dicis Theophraste, quæris invidiam præceptis fortioribus, & relicto judice, ad coronam venis quia unusquisque in ejusmodi suorum casu irascitur, putas judicaturos homines id fieri debere, quod faciunt. Ferè enim justum quisque affectum judicat, quem agnoscit. Irascuntur boni viri pro suorum injuriis? sed idem faciunt, si calida non benè præbeatur, si vitrum fractum est, si calceus luto sparsus est. Non pietas illam iram, sed infirmitas movet: sicut pueri, qui tam parentibus amissis flebunt, quam nucibus. Irasci pro suis, non est pii animi, sed infirmi. Illud pulchrum dignumque, parentibus, liberis, amicis, civibus prodire defensorem, ipso officio ducente: volentem, judicantem, providentem, non impulsum & rabidum. Nullus enim affectus vindicandi cupidior est, quàm ira: & ob id ipsum ad vindicandum inhabilis, præ rapida & amens: ut omnis fere cupiditas ipsa sibi in id, in quod properat, opponitur. Itaque nec in pace, nec in bello, unquam bona fuit. Pacem enim similem belli efficit: in armis vero obliviscitur Martem esse communem, venitque in alienam potestatem, dum in sua non est. Deinde non ideo vitia in usum recipienda sunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. nam & febres quædam genera valetudinis levant: nec ideo non ex toto illis caruisse melius est. Abominandum remedii genus est, sanitatem debere morbo. Simili modo ira, etiam si aliquando, ut venenum, & præcipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideo salutaris omnino judicanda est. sæpe enim saluti fuere pestifera.

CAP. XIII. Deinde quæ habenda sunt in bonis, quo majora, eo meliora & optabiliora sunt. Si justitia bonum est, nemo dicet meliorem futuram, si quid detractum ex ea fuerit: si fortitudo bonum est, nemo illam desiderabit ex aliqua parte deminui: ergo & ira quo major, hoc melior. quis enim ullius boni accessionem recusaverit? atqui augeri illam inutile est: ergo & esse. Non est bonum, quod incremento malum fit. Utilis, inquit, ira est, quia pugnaciores facit. Isto modo & ebrietas. Facit enim protervos & audaces: multique meliores ad ferrum fuere male sobrii. Isto modo, dic & phrenesin & insaniam viribus necessariam: quia sæpe validiores furor reddit. Quid? non aliquoties metus è contrario fecit audacem? & mortis timor etiam inertissimos excitavit in prælium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaque ejusmodi, fœda & caduca irritamenta sunt: nec virtutem instruunt, quæ nihil vitiis eget, sed segnem aliquando animum & ignavum paululum allevant. Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non esset. Ita non in adjutorium virtutis venit, sed in vicem. Quid quod, si bonum esset ira, perfectissimum quemque sequeretur? at qui iracundissimi, infantes, senesque, & ægri sunt. & invalidum omne natura querulum est.

CAP. XIV. Non potest, inquit Theophrastus, fieri, ut ne bonus vir irascatur malis. Isto modo, quo melior quisque, hoc iracundior erit? Vide ne contrà placidior, solutusq; affectibus, & cui nemo odio sit. Peccantes vero quid habet cur oderit, cum error illos in hujusmodi delicta compellat? non est autem prudentis, errantes odisse: alioquin ipse sibi odio

odio erit. Cogitet quam multa contra bonum morem faciat, quàm multa ex his quæ egit, veniam desiderent: Iam irascetur etiam sibi. Neque enim æquus judex aliam de sua, aliam de aliena causa, sententiam fert. Nemo, inquam, invenitur, qui se possit absolvere: & innocentem quisque se dicit, respiciens testem, non conscientiam. Quanto humanius, mitem & pacatum animum præstare peccantibus: & illos non persequi, sed revocare? Errantem per agros ignorantia viæ, melius est ad rectum iter admovere, quàm expellere. Corrigendus est itaque qui peccat, & admonitione, & vi, & molliter, & aspere: meliorque tam sibi quàm aliis faciendus, non sine castigatione, sed sine ira. Quis enim cui medetur, irascitur?

CAP. XV. At corrigi nequeunt, nihilque in illis spei bonæ capax est. Tollantur e cœtu mortalium, facturi pejora quæ contingunt: & quo uno modo possunt, desinant mali esse: sed hoc sine odio. Quid enim est cur oderim eum, cui tum maximè prosum, cum illum sibi eripio? Numquis membra sua odit, tunc cum abscindit? non est illa ira, sed misera curatio. Rabidos effligimus canes, trucem atque immansuetum bovem cædimus, & morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentosos fœtus extinguimus, liberos quoque, si debiles monstrosique editi sunt, mergimus. Non ira, sed ratio est, à sanis inutilia secernere. Nil minus quàm irasci punientem decet: cum eo magis ad emendationem pœna proficiat, si judicio lata est. Inde est, quod Socrates servo ait: Cæderem te, nisi irascerer. Admonitionem servi in tempus sanius distulit, illo tempore se admonuit. Cujus erit temperatus affectus, cum Socrates non sit ausus se iræ committere? Ergo ad coërcitionem errantium, sceleratorumque, irato castigatore non opus est. Nam cum ira delictum animi sit, non oportet peccata corrigere peccantem.

CAP. XVI. Quid ergo? non irascar latroni? non irascar venefico? Non. Neque enim mihi irascor, cum sanguinem mitto. Omne pœnæ genus, remedii loco admoveo. Tu adhuc in prima parte versaris errorum, nec graviter laberis, sed frequenter: Objurgatio te primum secreta, deinde publica emendare tentabit. Tu longius jam processisti, quam ut possis verbis sanari: Ignominia non continueberis. Tibi fortius aliquid & quod sentias, inurendum est: in exilium, & loca ignota mitteris. In te duriora remedia, jam solida nequitia desiderat: & vincula publica, & carcer adhibebitur: Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexens: & jam non causis, quæ nunquam malo defuturæ sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum causa, peccare. Perbibisti nequitiam, & ita visceribus immiscuisti, ut nisi cum ipsis exire non possit. Olim miser mori quæris. Bene de te merebimur: Auferemus tibi istam, qua vexaris, insaniam, & per tua alienaque voluta supplicia, id, quod unum bonum tibi superest, repræsentabimus, mortem. Quare irascar, cui cum maximè prosum? Interim optimum misericordiæ genus est, occidere. Si intrassem valetudinarium exercitatus & sciens, aut domum divitis, non idem imperassem omnibus, per diversa ægrotantibus. Varia in tot animis vitia video, & civitati curandæ adhibitus sum: pro cujusque morbo medicina quæratur. Hunc sanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. Itaque etsi perversa induenda magistratui vestis, & convocanda classico concio est: procedā in tribunal, non furens, nec infestus, sed vultu legis: & illa

illa solennia verba, severa magis graviqne, quàm rabida voce concipiam, & agi jubebo non iratus, sed severus. Et cum cervicem noxio præcîdi imperabo, & cum parricidam insuam culleo, & cum mitiam in supplicium militare, & cum Tarpejo proditorem hostemve publicum imponam, sine ira, eo vultu animoque ero, quo serpentes, & animalia venenata percutio. Iracundia opus est ad puniendum. Quid tibi videtur lex irasci his quos non novit, quos non vidit, quos non futuros sperat? Illius itaque sumendus est animus, quæ non irascitur, sed constituit. Nam si bono viro ob mala facinora irasci convenit, & ob secundas res malorum hominum invidere conveniet. Quid enim est indignius, quàm florere quosdam, & eos indulgentia fortunæ abuti, quibus nulla potest satis mala inveniri fortuna? Sed tam commoda illorum sine invidia videbit, quàm scelera sine ira. Bonus judex damnat improbanda, non odit. Quid ergo? non cum ejusmodi aliquid sapiens habebit in manibus, tangetur animus ejus, eritque solito commotior? Fateor. Sentiet levem quendam, tenuemque motum. Nam, ut dixit Zeno, in sapientis quoque animo, etiam cum vulnus sanatum est, cicatrix manet. Sentiet itaque suspiciones quasdam & umbras affectuum: ipsis quidem carebit. Aristoteles ait, affectus quosdam, si quis illis bene utatur, pro armis esse. Quod verum foret, si velut bellica instrumenta sumi deponique possent, induentis arbitrio. Hæc arma quæ Aristoteles virtuti dat, ipsa per se pugnant, non expectant manum. habent, & non habentur. Nil aliis instrumentis opus est: Satis nos instruxit ratione natura. Hæc dedit telum, firmum, perpetuum, obsequens, nec anceps, nec quod in dominum remitti posset. Non ad providendum tantum, sed ad res gerendas satis est per se ipsa ratio. Etenim quid est stultius, quàm hanc ab iracundia petere præsidium: rem stabilem ab incerta, fidelē ab infida, sanam ab ægra? Quid, quod ad actiones quoque, in quibus solis opera iracundiæ videtur necessaria, multo per se ratio fortior est? Nam cum judicavit aliquid faciendum, in eo perseverat. nihil enim melius inventura est seipsa, quo mutetur: ideo stat semel constitutis. Iram sæpe misericordia retro egit. habet enim non solidum robur, sed vanum tumorem: violentisque principiis utitur. non aliter quàm qui à terra venti surgunt, & fluminibus paludibusque concepti, sine pertinacia vehementes sunt. Incipit magno impetu, deinde deficit ante tempus fatigata: & quæ nihil aliud quam crudelitatem ac nova genera pœnarum versaverat, cum animadvertendum est, jam infracta lenisque est. Affectus cito cadit: æqualis est ratio. Ceterùm etiam ubi perseveraverit ira, nonnunquam si plures sunt, qui perire meruerunt, post duorum triumve sanguinem, occidere desinit. Primi ejus ictus acres sunt, sicut serpentium venena à cubili repentium nocent: innoxii dentes sunt, cum illos frequens morsus exhausit. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiserant: & sæpe qui minus commisit, plus patitur: quia recentiori iræ objectus est, & in totum inæqualis est. modo ultra quàm oportet, excurrit, modo citerius debito resistit. Sibi enim indulget, ex libidine judicat, & audire non vult, & patrocinio non relinquit locum, & ea tenet quæ invasit, & eripi sibi judicium suum, etiam si pravum est, non sinit. Ratio utrique parti locum dat, & tempus dat. Deinde advocationem etiam sibi petit, ut excutiendæ spatium veritati habeat: ira festinat. Ratio id judicari vult, quod æquum est: ira id æquum videri vult, quod jud-

vit. Ratio nihil præter ipsum, de quo agitur, spectat: ira vanis & extra causam obversantibus commovetur. Vultus illam securior, vox clarior, sermo liberior, cultus delicatior, advocatio ambitiosior, favor popularis exasperat. Sæpe infesta patrono, reum damnat: etiam si ingeritur oculis veritas, amat & tuetur errorem: coargui non vult: & in malè cœptis, honestior illi pertinacia videtur, quàm pœnitentia. Cn. Piso fuit memoria nostra, vir à multis vitiis integer, sed pravus, & cui placebat pro constantia rigor. Is cum iratus duci jussisset eum, qui ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum, non dedit. damnatus extra vallum ductus est, & jam cervicem porrigebat, cum subito apparuit ille commilito, qui occisus videbatur. Tunc centurio supplicio præpositus, condere gladium speculatorem jubet: damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam. nam militem fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum, cum magno gaudio castrorum, commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac jubet duci utrumque, & eum militem qui non occiderat, & eum qui non perierat. Quid hoc indignius? quia unus innocens apparuerat, duo peribant: Piso adjecit & tertium. Nam ipsum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci jussit. Constituti sunt in eodem illo loco perituri tres, ob unius innocentiam. O quàm solers est iracundia, ad fingendas causas furoris! Te, inquit, duci jubeo, quia damnatus es: te, quia causa damnationis commilitoni fuisti: te, quia jussus occidere, Imperatori non paruisti. Excogitavit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum invenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali: non vult regi. Irascitur veritati ipsi, si contra voluntatem suam apparuerit: clamore, & tumultu, & totius corporis jactatione quos destinavit, insequitur, adjectis conviciis maledictisque. Hoc non facit ratio: sed si ita opus est, silens quietaque, totas domos funditus tollit, & familias Reipublicæ pestilentes cum conjugibus ac liberis perdit, tecta ipsa diruit, & solo exæquat, & inimica libertati nomina exstirpat. Hæc non frendens, nec caput quassans, nec quicquam indecorum judici faciens, cujus tum maximè placidus esse debet & in statu vultus, cum magna pronuntiat. Quid opus est, inquit Hieronymus, cum velis cædere aliquem, prius tua labia mordere? Quid si ille vidisset, desilientem de tribunali proconsulem, & fasces lictori auferentem, & sua vestimenta scindentem, quia tardius scindebantur aliena? Quid opus est mensam evertere? quid pocula affligere? quid se in columnas impingere? quid capillos evellere? femur pectusque percutere? Quantam iram putas, quæ quia non tam cito in alium quàm vult, erumpit, in se revertitur? Tenetur itaque à proximis, & rogatur, ut ipse sibi placetur: quorum nihil facit, quisquis vacuus ira, meritam cuique pœnam injungit. Dimittit sæpe eum, cujus peccatum deprehendit, si pænitentia facti spem bonam pollicetur; si intelligit, non ex alto venire nequitiam, sed summo, quod ajunt, animo inhærere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna scelera levius quàm minora compescet: si illa lapsu, non crudelitate commissa sunt; his inest latens, & operta, & inveterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem modo afficiet, si alter per negligentiam admisit, alter curavit

ravit ut nocens esset. Hoc semper in omni animadversione servabit, ut sciat alteram adhiberi, ut emendet malos: alteram, ut tollat. In utroque non præterita, sed futura intuebitur. Nam, ut Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. Revocari enim præterita non possunt: futura prohibentur. & quos volet nequitiæ male cedentis exempla fieri, palam occidet: non tantum ut pereant ipsi, sed ut alios pereundo deterreant. Hæc cui expendenda, æstimandaque sunt; vides quàm debeat omni perturbatione liber accedere ad rem summa diligentia tractandam, potestatem vitæ necisque. Malè irato ferrum committitur. Ne illud quidem judicandum est, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non est enim illa magnitudo, tumor est: nec corporibus copia vitiosi humoris intentis, morbus incrementum est, sed pestilens abundantia. Omnes quos vecors animus supra cogitationes extollit humanas, altum quidem & sublime spirare se credunt: ceterum nihil solidi subest, sed in ruinam prona sunt, quæ sine fundamentis crevere. Non habet ira cui insistat. non ex firmo mansuroque oritur, sed ventosa & inanis est: tantumque abest à magnitudine animi, quantum à fortitudine audacia, à fiducia insolentia, ab austeritate tristitia, à severitate crudelitas. Multum, inquam, interest inter sublimem animum, & superbum. Iracundia nihil amplum decorumque molitur. Contra, mihi videtur veternosi & infelicis animi, imbecillitatis sibi conscii, sæpe indolescere. Vt exulcerata & ægra corpora, ad ictus levissimos gemunt; ita muliebre maxime & puerile vitium est. At incidit & in viros. nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia sunt. Quid ergo? non aliquæ voces ab iratis emittuntur, quę magno emissæ videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira & abominanda: Oderint, dum metuant. Sullano scias sæculo scriptam. Nescio utrum sibi pejus optaverit, ut odio esset, an ut timori. Oderint. Occurrit illi futurum, ut execrentur, insidientur, opprimant. Quid adjicit? Dii illi malefaciant, adeò reperit dignum odio remedium. Oderint. Quid? dum pareant? non. dum probent? non. Quid ergo? dum timeant. Sic nec amari quidem vellem. Magno hoc dictum spiritu putas? falleris. nec enim magnitudo ista est, sed immanitas. Non est quod credas irascentium verbis: quorum strepitus magni, minaces sunt, intus mens pavidissima. Non est quod existimes verum esse, quod apud disertissimum virum Livium dicitur, Vir ingenii magni magis quàm boni. Non potest illud separari: aut magnum & bonum erit, aut nec magnum. quia magnitudinem animo inconcussam intelligo, & introrsus solidam, ab imo parem firmamque: qualis inesse malis ingeniis non potest. Terribilia enim esse, & tumultuosa, & exitiosa possunt: magnitudinem quidem, cujus firmamentum roburque bonitas est, non habebunt. ceterum sermone, conatu, & omni extra paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid, quod tu magni putes: sicut C. Cæsar. qui iratus cælo quod obstreperet pantomimis, quos imitabatur studiosius quàm spectabat, quodque comessatio sua fulminibus terreretur, prorsus parum certis: ad pugnam vocavit Iovem, & quidem sine missione, Homericum illum exclamās versum, ἤ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγὼ σέ. Quanta dementia fuit? putavit, aut sibi noceri ne à Iove quidem posse, aut se nocere etiam Iovi posse. Non puto parum momenti hanc ejus vocem ad incitandum conjuratorum animos addidisse.

timæ enim patientiæ visum est, eum ferre, qui Iovem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cum videtur quidem vehemens, deos hominesque despiciens, magnum, nihil nobile est: aut si videtur alicui magnum animum ira producere, videatur & luxuria. Ebore sustineri vult, purpura vestiri, auro tegi, terras transferre, maria concludere, flumina præcipitare, nemora suspendere. Videatur & avaritia magni animi. acervis auri argentique incubat, & provinciarum nominibus agros colit, & sub singulis villicis latiores habet fines, quàm quos consules sortiebantur. Videatur & libido magni animi. transnatat freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti venit uxor, morte contempta. Videatur & ambitio magni animi. non est contenta honoribus annuis: si fieri potest, uno nomine occupare fastos vult, per omnem orbem titulos disponere. Omnia ista non refert, in quantum procedant, extendantque se: angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa virtus est: nec quicquam magnum est, nisi quod simul & placidum.

LIBER II.

CAP. I.

PRIMUS liber, Novate, benigniorem habuit materiam. facilis enim in procliva vitiorum decursus est. nunc ad exiliora veniendum est. Quærimus enim, utrum ira judicio, an impetu incipiat: id est, utrum sua sponte moveatur, an quemadmodum pleraque, quæ intra nos insciis nobis oriuntur. Debet autem in hæc se demittere disputatio, ut ad illa quoque altiora surgere. Nam & in corpore nostro ossa, nervique & articuli, firmamenta totius, & vitalia, minimè speciosa visu, prius ordinantur: deinde hæc, ex quibus omnis in faciem aspectumque decor est: post hæc omnia, qui maximè oculos rapit color, ultimus perfecto jam corpore affunditur. Iram quin species oblata injuriæ moveat, non est dubium: sed utrum speciem ipsam statim sequatur, & non accedente animo excurrat, an illo assentiente moveatur, quærimus. Nobis placet, nil ipsam per se audere, sed animo approbante. Nam speciem capere acceptæ injuriæ, & ultionem ejus concupiscere, & utrumque conjungere, nec lædi se debuisse, & vindicari debere, non est ejus impetus, qui sine voluntate nostra concitetur. Ille simplex est: hic compositus, & plura continens. Intellexit aliquid, indignatus est, damnavit, ulciscitur. hæc non possunt fieri, nisi animus ejus qui tangebatur, assensus est.

CAP. II. Quorsus, inquis, hæc quæstio pertinet? ut sciamus, quid sit ira. Nam si invitis nobis nascitur, nunquam rationi succumbet. Omnes enim motus, qui non voluntate nostra fiunt, invicti & inevitabiles sunt: ut horror frigida aspersis, ad quosdam ictus aspernatio, ad pejores nuntios subriguntur pili, & rubor ad improba verba suffunditur, sequiturque vertigo prærupta cernentes. Quorum quia nihil in nostra potestate est, nulla, quo minus fiant, ratio persuadet: Ira præceptis fugatur. Est enim voluntarium animi vitium, non ex his quæ conditione quadam humanæ sortis eveniunt; ideoque etiam sapientissimis accidunt. Inter quæ & primus ille ictus animi ponendus est, qui nos post opinionem injuriæ movet. Hic subit etiam inter ludicra scænæ spectacula, & lectiones rerum vetustarum. sæpe Clodio Ciceronem

nem expellenti, & Antonio occidenti, videmur irasci. Quis non contra Marii arma, & contra Sullæ proscriptionem concitatur? Quis non Theodoto & Achillæ, & ipsi puero, non puerile auso facinus, infestus est? Cantus nos nonnunquam & concitata modulatio instigat: Martius quoque ille tubarum sonus movet mentes, & atrox pictura, & justissimorum suppliciorum tristis aspectus. Inde est, quod arridemus arridentibus, & contristat nos turba mærentium, & effervescimus ad aliena certamina: quæ non sunt iræ, non magis quàm tristitia est, quæ ad conspectum inimici naufragi contrahit frontem: non magis quàm timor, qui Hannibale post Cannas mœnia circumsidente, lectoris percutit animum: sed omnia ista motus sunt animorum moveri volentium, nec affectus, sed principia prælndentia affectibus. Sic enim militaris viri, in media pace jam togati aures tuba suscitat, equosque castrenses erigit crepitus armorum. Alexandrum ajunt, Xenophanto canente, manum ad arma misisse.

CAP. III. Nihil ex his quæ animum fortuitu impellunt, affectus vocari debet. ista, ut ita dicam, patitur magis animus, quàm facit. Ergo affectus est, non ad oblatas rerum species moveri, sed permittere se illis: & hunc fortuitum motum persequi. Nam si quis pallorem, & lacrimas procidentes, & irritationem humoris obscæni, altumve suspirium, & oculos subito acriores, aut quid his simile, indicium affectus, animique signum putat; fallitur, nec intelligit, hos corporis esse pulsus. Itaque & fortissimus plerumque vir, dum armatur, expalluit: & signo pugnæ dato, ferocissimo militi paululum genua tremuerunt: & magno imperatori, antequam inter se acies arietarent, cor exiluit: & oratori eloquentissimo, dum ad dicendum componitur, summa riguerunt. Ira non moveri tantum, sed excurrere debet. est enim impetus. nunquam autem impetus sine assensu mentis est: neque enim fieri potest, ut de ultione & pœna agatur, animo nesciente. Putavit se aliquis læsum, voluit ulcisci: dissuadente aliqua causa, statim resedit. Hanc iram non voco, sed motum animi, rationi parentem. Illa est ira, quæ rationem transilit, quæ secum rapit. Ergo illa prima agitatio animi, quam species injuriæ incussit, non magis ira est, quàm ipsa injuriæ species: sed ille sequens impetus, qui speciem injuriæ non tantum accepit, sed approbavit. Ira est concitatio animi, ad ultionem voluntate & judicio pergentis. Nunquid dubium est, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo, an putes aliquid sine assensu mentis aut peti posse, aut caveri.

CAP. IIII. Et ut scias, quemadmodum incipiant affectus, aut crescant, aut efferantur; est primus motus non voluntarius quasi præparatio affectus, & quædam comminatio. alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, cum læsus sim: aut oporteat hunc pœnas dare, cum scelus fecerit. tertius motus est jam impotens, qui non, si oportet, ulcisci vult: sed utique, qui rationem evicit. Primum illum animi ictum effugere ratione non possumus: sicut ne illa quidem, quæ diximus accidere corporibus, ne nos oscitatio aliena sollicitet, ne oculi ad intentionem subitam digitorum comprimantur. Ista non potest ratio vincere: consuetudo fortasse, & assidua observatio extenuat. Alter ille motus, qui judicio nascitur, judicio tollitur.

CAP. V. Illud etiamnum quærendum est. Hi qui vulgò sæviunt, & sanguine humano gaudent, an irascantur, cum eos

sidunt à quibus nec acceperunt injuriam, nec accepisse se existimant: qualis fuit Apollodorus, aut Phalaris. Hæc non est ira: feritas est. non enim quia accepit injuriam, nocet: sed parata est, dum noceat, velle accipere. nec illi verbera lacerationesque in ultionem petuntur, sed in voluptatem. Quid ergo? Origo hujus mali ab ira est: quæ ubi frequenti exercitatione & satietate in oblivionem clementiæ venit, & omne fœdus humanum ejecit animo, novissime in crudelitatem transit. Rident itaque, gaudentque, & voluptate multa perfruuntur, plurimumque ab iratorum vultu absunt, per otium sævi. Hannibalem ajunt dixisse, cum fossam sanguine humano plenam vidisset: O formosum spectaculum! Quanto pulchrius illi visum esset, si flumen aliquod lacumque complesset. Quid mirum, si hoc maxime spectaculo caperis innatus sanguini, & ab infante cædibus admotus? sequetur te fortuna crudelitatis tuæ per viginti annos secunda, dabitque oculis tuis gratum ubique spectaculum. videbis istud & circa Trasimenum, & circa Cannas, & novissimè circa Carthaginem tuam. Volesus nuper sub divo Augusto proconsul Asiæ, cum CCC una die securi percussisset, incedens inter cadavera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumque fecisset, Græcè proclamavit: O rem regiam! Quid hic rex fecisset? non fuit hæc ira, sed majus malum, & insanabile.

CAP. VI. Virtus, inquit, ut honestis rebus propitia est, ita turpibus irata esse debet. Quid si dicatur, virtutem & humilem & magnam esse debere? at qui hæc dicit, illam extolli vult, & deprimi. quoniam lætitia ob rectè factum, clara magnificaque est; ira ob alienum peccatum, sordida & angusti pectoris est; nec unquam committet virtus, ut vitia, dum compescit, imitetur. ipsam iram castigandam habet, quæ nihilo melior est, sæpe etiam pejor iis delictis quibus irascitur. Gaudere lætarique proprium & naturale virtutis est: irasci non est ex dignitate ejus, non magis quàm mærere. Atque iracundiæ tristitia comes est: & in hanc omnis ira vel post pœnitentiam, vel post repulsam revolvitur. Et si sapientis est, peccatis irasci, magis irascetur majoribus, & sæpe irascetur, sequitur, ut non tantum iratus sit sapiens, sed iracundus. Atqui si nec magnam iram, nec frequentem, in animo sapientis locum habere credimus: quid est, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus inquam esse non potest, si pro facto cujusque irascendum est. Nam aut iniquus erit, si æqualiter irascetur delictis inæqualibus: aut iracundissimus, si toties excanduerit, quoties iram scelera meruerint. Et quid indignius, quàm sapientis affectum ex aliena pendere nequitia? desinet ille Socrates posse eumdem vultum domum referre, quem domo extulerat.

CAP. VII. Atqui si irasci sapiens debet turpiter factis, & concitari tristarique ob scelera, nihil est ærumnosius sapiente. omnis illi per iracundiam mæroremque vita transibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? quoties processerit domo, per sceleratos illi, avarosque, & prodigos, & impudentes, & ob ista felices, incedendum erit: nusquam oculi ejus flectentur, ut non quod indignentur, inveniant. Deficiet, si toties à se iram, quoties caussa poscet, exegerit. Hæc tot millia ad forum prima luce properantia, quàm turpes lites, quanto turpiores advocatos habent? Alius judicia patris accusat, quæ mereri satius fuit: alius cum matre consistit: alius

alius delator venit ejus criminis, cujus manifestior reus est. & judex damnaturus quæ fecit, eligitur: & corona pro mala causa, bona patroni voce corrupta. Quid singula persequor? cum videris forum multitudine refertum, & Septa concursu omnis frequentiæ plena, & illum Circum, in quo maximam sui partem populus ostendit: hoc scito, istic tantumdem esse vitiorum, quantum hominum. Inter istos quos togatos vides, nulla pax est: alter in alterius exitium levi compendio ducitur.

CAP. VIII. Nulli nisi ex alterius damno quæstus est: felicem oderunt, infelicem contemnunt: majore gravantur, minori graves sunt: diversis stimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob levem voluptatem prædamque cupiunt. Non alia quàm in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem viventium pugnantiumque. Ferarum iste conventus est: nisi quod illæ inter se placidæ sunt, morsuque similium abstinent, hi mutua laceratione satiantur. Hoc uno ab animalibus mutis differunt, quod illa mansuescunt aleutibus, horum rabies ipsos à quibus est nutrita depascitur. Nunquam irasci desinet sapiens, si semel cœperit. omnia sceleribus ac vitiis plena sunt. plus committitur, quàm quod possit coërcitione sanari. Certatur ingenti quodam nequitiæ certamine: major quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est. Expulso melioris æquiorisque respectu, quocumque visum est, libido se impingit. nec furtiva jam scelera sunt: præter oculos eunt. adeoque in publicum missa nequitia est, & in omnium pectoribus evaluit, ut innocentia non rara, sed nulla sit. Numquid enim singuli aut pauci rupere legem? undique, velut signo dato, ad fas nefasque miscendum coorti sunt.

Non hospes ab hospite tutus,
Non socer à genero. fratrum quoque gratia rara est,
Imminet exitio vir conjugis, illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita novercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quota pars ista scelerum est? non descripsit castra ex una parte contraria, parentum liberorumque sacramenta diversa, subjectam patriæ civis manu flammam, & agmina infestorum equitum ad conquirendas proscriptorum latebras circumvolitantia, & violatos fontes venenis, & pestilentiam manu factam, & præductam obsessis parentibus fossam, plenos carceres, & incendia totas urbes concremantia, dominationesque funestas, & regnorum publicorumque exitiorum clandestina consilia: & pro gloria habita, quæ quamdiu opprimi possunt, scelera sunt: raptus ac stupra, & ne os quidem libidini exceptum.

CAP. IX. Adde nunc publica perjuria gentium, & rupta fœdera, & in prædam validioris quicquid non resistebat, abductum; circumscriptiones, furta, fraudes, inficiationes, quibus trina non sufficiunt fora. Si tantum irasci vis sapientem, quantum scelerum indignitas exigit: non irascendum illi, sed insaniendum est. Illud potius cogitabis, non esse irascendum erroribus. quid enim si quis irascatur in tenebris parum vestigia certa ponentibus? quid si quis surdis, imperia non exaudientibus? quid si pueris, quod neglecto dispectu officiorum, ad lusus & ineptos æqualium jocos spectent? quid si illis irasci velis, qui ægrotant, senescunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, & hæc est caligo mentium: nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor. Ne singulis irascaris, uni

veniæ

versis ignoscendum: generi humano venia tribuenda est. Si irasceris juvenibus senibusque, quod peccant: irascere infantibus, quod peccaturi sunt. Num quis irascitur pueris: quorum ætas nondum novit rerum discrimina? Major est excusatio & justior, hominem esse; quàm puerum. Hac conditione nati sumus, animalia obnoxia non paucioribus animi, quàm corporis morbis: non quidem obtusa, nec tarda, sed acumine nostro malè utentia, alter alteri vitiorum exempla. Quisque sequitur priores, male iter ingressos. quid ni habeant excusationem, cũ publica via erraverint?

CAP. X. In singulos severitas imperatoris distringitur: at necessaria venia est, ubi totus deseruit exercitus. Quid tollit iram sapienti? turba peccantium. Intelligit quàm iniquum sit, & periculosum, irasci publico vitio. Heraclitus quoties prodierat, & tantum circa se malè viventium, imo malè pereuntium viderat, flebat, miserebatur omnium, qui sibi læti felicesque occurrebant, miti animo, sed nimis imbecillo: & ipse inter deplorandos erat. Democritum contrà ajunt, nunquam fine risu in publico fuisse. adeo nihil illi videbatur serium eorum, quæ serio gerebantur. Ubi istic iræ locus est? aut ridenda omnia, aut flenda sunt. Non irascetur sapiens peccantibus. Quare? quia scit neminem nasci sapientem, sed fieri. scit paucissimos omni ævo sapientes evadere: quia conditionem humanæ vitæ perspectam habet: nemo autem naturæ sanus irascitur. Quid enim si mirari velit, non in silvestribus dumis poma pendere? Quid si miretur spineta sentesque non utili aliqua fruge cõpleri? nemo irascitur, ubi vitium natura defendit. Placidus itaque sapiens & æquus erroribus, non hostis, sed corrector peccantium, hoc quotidie procedit animo. Multi mihi occurrent vino dediti, multi libidinosi, multi ingrati, multi avari, multi furiis ambitionis agitati. Omnia ista tam propitius aspiciet, quàm ægros suos medicus. Nunquid ille, cujus navigium multam, undique laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipsique navigio irascitur? occurrit potius, & aliam excludit undam, aliam egerit; manifesta foramina præcludit, latentibus & ex occulto seminam ducentibus labore continuo resistit: nec ideo intermittit, quia quantum exhaustum est, subnascitur. Lento adjutorio opus est, contra mala continua & fœcunda; non ut desinant, sed ne vincant.

CAP. XI. Utilis est, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret. Primum, ira si quantum minatur, valet; ob hoc ipsum quia terribilis est, & invisa est. Periculosius est autem timeri, quàm despici. Si vero sine viribus est, magis exposita contemptui est, & derisum non effugit. quid enim est iracundia in supervacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quædam, quia terribiliora, potiora sunt: nec hoc sapientis dici velim, quod feræ quoque telum est, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, hulcus malum? numquid ideo quicquam in istis boni est? an contra, omnia despecta, & fœda, & turpia, ipso quo timentur, sunt? Ira per se deformis est, & minimè metuenda: at timetur a pluribus, sicut deformis persona ab infantibus. Quid, quod semper in auctores redundat timor, nec quisquã metuitur, ipse securus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille versus, qui medio civili bello in theatro dictus, totum in se populum non aliter convertit, quam si missa esset vox publici affectus:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, ut quod alieno

alieno metu magnum est, à suo non vacet. Leoni quam pavida sunt ad levissimos strepitus pectora? acerrimas feras umbra, vox, & odor insolitus exagitat. quicquid terret, & trepidat. Non est ergo quare concupiscat quisquam sapiens timeri.

CAP. XII. Nec ideo iram magnum quisquam putet, quia formidini est: quoniam quædam etiam contemptissima timentur: venena, & ossa mortifera, & morsus. Nec est mirum, cum maximos ferarum greges, linea pennis distincta contineat, & in insidias agat: ab ipso effectu dicta formido. Vanis enim vana terrori sunt. Curriculi motus, rotarumque versata facies, leones redigit in caveam: elephantes porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo umbra ab infantibus, a feris rubens pinna. Non ipsa in se quicquam habet firmum aut forte, sed vanos animos movet. Nequitia, inquit, de rerum natura tollenda est, si velis iram tollere: neutrum autem potest fieri. Primum, potest aliquis non algere, quamvis ex rerum natura hiems sit: & non æstuare, quamvis menses æstivi sint. aut loci beneficio adversus intemperiem anni tutus est, aut patientia corporis sensum utrinsque pervincit. Deinde verte istud. necesse est prius virtutem ex animo tollas, quàm iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coëunt. Nec magis quisquam eodem tempore & iratus potest esse, & vir bonus, quam æger & sanus. Non potest, inquit, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil est tam difficile & arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem perducat assidua meditatio: nullique sunt tam feri & sui juris affectus, ut non disciplina perdomentur. Quodcunque sibi imperavit animus, obtinuit. Quidam ne unquam riderent, consecuti sunt: vino quidam, alii Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus brevi somno, vigiliam indefatigabilem extendit. Didicerunt alii tenuissimis & adversis funibus currere, & ingentia, vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immensam altitudinem mergi, ac sine ulla respirandi vice perpeti maria.

CAP. XIII. Mille sunt alia, in quibus pertinacia impedimentum omne transcendit, ostenditque nihil esse difficile, cujus sibi ipsa mens patientiam indiceret. Illis, quos paulò ante retuli, aut nulla tam pertinacis studii, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum consequitur ille, qui meditatus est per intensos funes ire? qui sarcinę ingenti cervices supponere? qui somno non submittere oculos? qui penetrare in imum mare? & tamen ad finem operis, non magno auctoramento, labor pervenit. Nos non advocabimus patientiam, quos tantum præmium expectat, felicis animi immota tranquillitas? Quantum est effugere maximum malum iram, & cum illa rabiem, sævitiam, crudelitatem, furorem, & alios comites ejus affectus? Non est quod patrocinium nobis quæramus, & excusatam licentiam, dicentes, aut utile id esse, aut inevitabile. cui enim tandem vitio advocatus defuit? Non est quod dicas, excidi non posse. sanabilibus ægrotamus malis: ipsaque nos in rectum genitos natura, si emendari velimus, juvat. Nec, ut quibusdam dictum est, arduum in virtutes & asperum iter est: plano adeuntur. Non vanæ vobis auctor rei venio. Facilis est ad beatam vitam via: inite modo bonis auspiciis, ipsisque diis bene juvantibus. Multo difficilius est, facere ista quę facitis. Quid enim quiete otiosius animi, quid ira laboriosius? Quid clementia remissius, quid crudelitate negotiosius?

tiosius? vacat pudicitia, libido occupatissima est. omnium denique virtutum tutela facilior est: vitia magno coluntur. Debet ira removeri? hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt esse minuendam. Tota dimittatur: nihil profutura est. sine illa facilius rectiusque scelera tollentur: mali punientur, & traducentur in melius.

CAP. XIV. Omnia, quæ debet sapiens, sine ullius malæ rei ministerio efficiet: nihilque admiscebit, cujus modum sollicitus observet. Nunquam itaque iracundia admittenda est: aliquando simulanda, si segnes audientium animi concitandi sunt. sicut tarde consurgentes ad cursum equos stimulis, facibusque subditis, excitamus. Aliquando incutiendus est his metus, apud quos ratio non proficit. Irasci quidem non magis utile est, quàm moerere, quàm metuere. Quid ergo? non incidunt causæ, quæ iram lacessant? Sed tunc maxime illi opponendæ manus sunt: nec est difficile, vincere animum: cum athletæ, quoque in vilissima sui parte occupati, tamen ictus doloresque patiantur, ut vires cædentis exhauriant, nec cum ira suadet, feriunt, sed cum occasio. Pyrrhum maximum præceptorem certaminis gymnici, solitum ajunt his quos exercebat, præcipere, ne irascerẽtur. Ira enim perturbat artem: & qua noceat tantum, non qua caveat, aspicit. Sæpe itaque ratio patientiam suadet, ira vindictam: & qui primis defungi malis potuimus, in majora devolvimur. Quosdam unius verbi contumelia, non æquo animo lata, in exilium projecit: & qui levem injuriam silentio ferre noluerant, gravissimis malis obruti sunt, indignatique aliquid ex plenissima libertate diminui, servile in sese attraxerunt jugum.

CAP. XV. Ut scias, inquit, iram habere in se generosi aliquid, liberas videbis gentes quæ iracundissimæ sunt: ut Germanos & Scythas. Quod evenit, quia fortiora solidaque natura ingenia, antequam disciplina molliantur, prona in iram sunt. Quædam enim non nisi melioribus innascuntur ingeniis. sicut valida arbusta & læta, quamvis neglecta tellus creat: alia foecundi soli silva est. Itaque & ingenia natura fortia iracundiam ferunt, nihilque tenue & exile capiunt, ignea & fervida: sed imperfectus ille vigor est, ut omnibus quæ sine arte, ipsius tantum naturæ bono, exsurgunt. sed nisi cito domita sunt, quæ fortitudini apta erant, audaciæ temeritatique consuescunt. Quid? non mitioribus animis vitia leniora conjuncta sunt? ut misericordia, amor, & verecundia. Itaque tibi sæpe bonam indolem in malis quoque ostendam. sed non ideo vitia non sunt, si naturæ melioris indicia sunt. Deinde omnes istæ feritate liberæ gentes, leonum luporumque ritu, ut servire non possunt, ita nec imperare. Non enim humani vim ingenii, sed feri & intractabilis habent. Nemo autem regere potest, nisi qui & regi.

CAP. XVI. Ferè itaque imperia penes eos fuere populos, qui mitiore coelo utuntur: in frigora Septentrionemque vergentibus immansueta ingenia sunt, ut ait poeta,

--- *suoque simillima cælo.*

Animalia, inquit, generosissima habentur, quibus multum inest iræ. Errat, qui ea in exemplum hominis adducit, quibus pro ratione est impetus: homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis quidem omnibus idem prodest. Iracundia leones adjuvat, pavor cervos, accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quod ne illud quidem verum est, optima animalia esse iracundissima? Ferasne putem, quibus ex raptu alimenta

menta sunt, meliores, quo iratiores? Patientiam laudaverim bonum, & equorum frænos sequentium. Quid autem est, cur hominem ad tam infelicia exempla revoces: cum habeas mundum, Deumque, quem ex omnibus animalibus, ut solus imitetur, solus intelligit? Simplicissimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim & versutis comparantur: & simplices videntur, quia expositi sunt. quos quidem non simplices dixerim, sed incautos. Stultis, luxuriosis, nepotibusque hoc nomen imponimus, & omnibus vitiis parum callidis.

CAP. XVII. Orator, inquit, iratus aliquando melior est. Imò imitatus iratum. Nam & histriones in pronunciando non irati populum movent, sed iratum bene agentes. Et apud judices itaque, & in concione, & ubicunque aliena animi ad nostrum arbitrium agendi sunt, modo iram, modo metum, modo misericordiam, ut aliis incutiamus, ipsi simulabimus: & sæpe id quod veri affectus non effecissent, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus est, qui ira caret. Verum est, si nihil habet ira valentius. Nec latronem oportet esse, nec prædam; nec misericordem, nec crudelem. illius nimis mollis animus, hujus nimis durus est. Temperatus sit sapiens: & ad res fortius agendas non iram, sed vim adhibeat.

CAP. XVIII. Quoniam quæ de ira quæruntur, tractavimus, accedamus ad remedia ejus. Duo autem, ut opinor, sunt: ne incidamus in iram, & ne in ira peccemus. Vt in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de restituenda, præcepta sunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compescere, ut vincamus. Quædam ad universam vitam pertinentia præcipientur: ea in educationem, & in sequentia tempora dividentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumque profuturam desiderat. facile est enim, teneros adhuc animos componere: difficulter reciduntur vitia, quæ nobiscum creverunt. Opportunissima ad iracundiam fervidi animi natura est. nam cum elementa sint quatuor, ignis, aqua, aër, & terra: potestates pares his sunt, frigida, fervida, arida, atque humida. Et locorum itaque, & animalium, & corporum, & morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicujus elementi major vis abundavit. Inde quasdam humidas vocamus, aridasque regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalium & hominum discrimina sunt.

CAP. XIX. Refert quantum quisque humidi in se calidique contineat. cuius in illo elementi portio prævalebit, inde mores erunt. Iracundos fervidi mistura faciet? est enim actuosus & pertinax ignis. Frigidi mistura frigidos facit: pigrum est enim contractumque frigus. Volunt itaque quidam ex nostris iram in pectore moveri, effervescente circa cor sanguine. Causa cur hic potissimum assignetur iræ locus, non alia est, quam quod in toto corpore calidissimum pectus est. Quibus humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira: quia non est paratus illis calor, sed motu acquiritur. Itaque puerorum feminarumque iræ acres magis quam graves sunt, leviores-que, dum incipiunt: siccis ætatibus vehemens robustaque ira est, sed sine incremento, non multum sibi adjiciens, quia inclinatum calorem frigus insequitur. Senes difficiles & queruli sunt, ut ægri & convalescentes, & quorum aut lassitudine, aut detractione sanguinis exhaustus est calor. In eadem caussa sunt siti fameque rabidi, & quibus exangue corpus est,

est, maligneque alitur & deficit. Vinum incendit iram, quia calorem auget pro cujusque natura.

CAP. XX. Quidam ebrii effervescunt, quidam sicci. Neque ulla alia causa est, cur iracundissimi sint flavi rubentesque: quibus talis natura color est, qualis fieri ceteris inter iram solet. mobilis enim illis agitatusque sanguis est. Sed quemadmodum natura quosdam proclivos in iram facit: ita multæ incidunt causæ, quæ idem possint quod natura. Alios morbus aut injuria corporum in hoc perduxit, alios labor, & continua pervigilia, noctesque sollicitæ, & desideria, amoresque: & quicquid aliud aut corpori nocuit aut animo, ægram mentem in querelas parat. Sed ista omnia initia causæque sunt, plurimumque potest consuetudo: quæ si gravis est, alit vitium. Naturam quidem mutare, difficile est: nec licet semel mixta nascentium elementa convertere. Sed in hoc nosse profuit, ut calentibus ingeniis subtrahatur vinum: quod pueris Plato negandum putat, & ignem vetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi sunt. distendentur enim corpora, & animi cum corpore tumescent. Labor illos citra lassitudinem exerceat: ut minuatur, non ut consumatur calor, nimiusque ille fervor despumet. Lusus quoque proderunt. modica enim voluptas laxat animos, & temperat. Humidioribus, siccioribus & frigidis non est ab ira periculum: sed majora vitia metuenda sunt, pavor, difficultas, & desperatio, & suspiciones.

CAP. XXI. Mollienda itaque fovendaque talia ingenia, & in lætitiam evocanda sunt. Et quia aliis contra iram, aliis contra tristitiam remediis utendum est, nec dissimilibus tantum ista, sed contrariis curanda sunt, semper ei occurremus, quod increverit. Plurimum, inquam, proderit pueros statim salubriter institui. Difficile autem regimen est: quia dare debemus operam ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti observatione res indiget. Vtrumque enim & quod extollendum, & quod deprimendum est, similibus alitur. Facile autem etiam attendentem similia decipiunt. Crescit licentia spiritus, servitute comminuitur. assurgit, si laudatur, & in spem sui bonam adducitur: sed eadem ista insolentiam & iracundiam generant. Sic itaque inter utrumque regendus est, ut modo frænis utamur, modo stimulis: nihil humile, nihil servile patiatur. Nunquam illi necesse sit rogare suppliciter: nec prosit rogasse. potius causæ suæ, & prioribus factis, & bonis in futurum promissis donetur. In certaminibus æqualium nec vinci illum patiamur, nec irasci. demus operam, ut familiaris sit his, cum quibus contendere solet: ut in certamine assuescat non nocere velle, sed vincere. Quoties superaverit, & dignum aliquid laude fecerit, attolli, non gestire patiamur. Gaudium enim exultatio, exultationem tumor, & nimia æstimatio sui sequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in desidiam vero otiumque non resolvemus, & procul à contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis facit iracundos, quàm educatio mollis & blanda. Ideo unicis quo plus indulgetur, pupillisque quo plus licet, corruptior animus est. Non resistet offensis, cui nihil unquam negatum est, cui lacrimas sollicita semper mater abstersit, cui de pædagogo satisfactum est. Non vides, ut majorem quamque fortunam major ira comitetur? In divitibus nobilibusque & magistratibus præcipuè apparet, cum quicquid leve

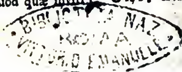
&

& inane in animo erat, secunda se aura sustulit. Felicitas iracundiam nutrit, ubi aures superbas assentatorum turba circumstetit. Tibi enim respondeat? Non pro fastigio te tuo metiris: ipse te projicis: & alia, quibus vix sanæ, & ab initio bene fundatæ mentes, restiterint. Longè itaque ab assentatione pueritia removenda est. Audiat verum, & timeat: interim vereatur: semper majoribus assurgat. Nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur: & divitias parentum in conspectu habeat, non in usu. Exprobrentur illi perperam facta.

CAP. XXII. Pertinebit ad rem, præceptores pædagogosque pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerum est, & in eorum similitudinem crescit. nutricum & pædagogorum retulere mox in adolescentiā mores. Apud Platonem educatus puer, cum ad parentes relatus, vociferantem videret patrem; Nunquam, inquit, hoc apud Platonem vidi. Non dubito quin citius patrem imitatus sit, quàm Platonem. Tenuis ante omnia sit victus, & non pretiosa vestis, & similis cultus cum æqualibus. Non irascetur aliquem sibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed hæc ad liberos nostros pertinent. In nobis siquidem sors nascendi & educatio nec vitii locum, nec jam præcepti habet: sequentia ordinanda sunt. Contra primas itaque causas pugnare debemus. Causa autem iracundiæ, opinio injuriæ est; cui non facile credendum est, nec apertis quidem manifestisque statim accedendum. Quædam enim falsa, veri speciem ferunt. Dandum semper est tempus: veritatem dies aperit. Ne sint aures criminantibus faciles. hoc humanæ naturæ vitium suspectum notumque nobis sit: quod quæ inviti audimus, libenter credimus: & antequam judicemus, irascimur.

CAP. XXIII. Quid, quod non criminationibus tantum, sed suspicionibus impellimur, & ex vultu risuque alieno pejora interpretati, innocentibus irascimur? Itaque agenda est contra se causa absentis, & in suspenso ira retinenda. Potest enim pœna dilata exigi, non potest exacta revocari. Notus est ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehensus, & ab Hippia tortus, ut conscios indicaret, circumstantes amicos tyranni nominavit, quibus quam maxime caram salutem ejus sciebat. Et cum ille singulos, ut nominati erant, occidi jussisset, interrogavit Ecquis superesset? Tu, inquit, solus: neminem enim alium, cui carus esses, reliqui. Effecit ira, ut tyrannus tyrannicidæ manus commodaret, & præsidia sua gladio suo cæderet. Quanto animosius Alexander: qui cum legisset epistolam matris, qua admonebatur, ut à veneno Philippi medici caveret, acceptam potionem non deterritus bibit. Plus sibi de amico suo credidit. Dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret. Hoc eo magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius iræ fuit. Quo rarior autem moderatio in regibus, hoc laudanda magis est. Fecit hoc & C. Cæsar, ille qui victoria civili clementissime usus est, cum scrinia deprehendisset epistolarum ad Pompejum missarum ab iis, qui videbantur aut in adversis, aut in neutris fuisse partibus, combussit: quamvis enim moderatè soleret irasci, maluit tamen non posse. Gratissimum putavit genus veniæ, nescire quid quisque peccasset. Plurimum mali credulitas facit. sæpe ne audiendum quidem est: quoniam in quibusdam rebus satius est decipi, quàm diffidere.

CAP. XXIV. Tollenda ex

ex animo suspicio & conjectura, fallacissima irritamenta. Ille me parum humanè salutavit, ille osculo meo non adhæsit, ille inchoatum sermonem cito abrupit, ille ad cœnam nō vocavit, illius vultus aversior visus est. Non deerit suspicioni argumentatio: simplicitate opus est, & benigna rerum æstimatione. Nihil nisi quod in oculos incurret, manifestumque erit, credamus: & quoties suspicio nostra vana apparuerit, objurgemus credulitatem. Hæc enim castigatio consuetudinem efficiet non facilè credendi.

CAP. XXV. Inde & illud sequitur, ut minimis sordidisque rebus non exacerbemur. Parum agilis est puer, aut tepidior aqua potui, aut turbatus torus, aut mensa negligentius posita. Ad ista concitari, insania est. æger & infelicis valetudinis est, quem levis aura contraxit: affecti oculi, quos candida vestis obturbat: dissolutus deliciis, cujus latus alieno labore condoluit. Mindyridem ajunt fuisse ex Sybaritarum civitate: qui cum vidisset fodientem, & altius rastrum allevantem, lassum se fieri questus, vetuit illum opus in conspectu suo facere. idem sæpius questus est, quod foliis rosæ duplicatis incubuisset. Vbi animum simul & corpus voluptates corrupere, nihil tolerabile videtur: non quia dura, sed quia molles patimur. Quid enim est cur tussis alicujus, aut sternutamentum, aut musca parum curiosè fugata, nos in rabiem agat, aut versus calix, aut clavis negligentis servi manibus elapsa? Feret iste æquo animo civile convicium, & ingesta in concione curiave maledicta, cujus aures tracti subsellii stridor offendit? Perpetietur hic famem, & æstivæ expeditionis sitim, qui puero malè diluenti nivem, irascitur?

CAP. XXVI. Nulla itaque res magis iracundiam alit, quàm luxuria intemperans & impatiens: dure tractandus animus est, ut ictum non sentiat, nisi gravem. Irascimur aut his à quibus nec accipere injuriam potuimus, aut his à quibus accipere potuimus. Ex prioribus quædam sine sensu sunt: ut librum, quem minutioribus litteris scriptum sæpe projecimus, & mendosum laceravimus: ut vestimenta, quæ quia displicebant, scidimus. His irasci quàm stultum est: quæ iram nostram, nec meruerunt, nec sentiunt? Sed nos offendūt videlicet, qui illa fecerunt. Primum, sæpe antequam hoc apud nos distinguamus, irascimur: deinde fortasse ipsi quoque artifices excusationes justas afferent. Alius non potuit melius facere, quàm fecit: nec ad tuam contumeliam parum didicit. alius non in hoc, ut te offenderet, fecit. Ad ultimum, quid est dementius, quàm bilem in homines collectam, in res effundere? Atqui ut his irasci dementis est, quæ anima carent, sic & mutis animalibus: quia nulla est injuria, nisi à consilio profecta. Nocere itaque nobis possunt, ut ferrum aut lapis: injuriam quidem facere non possunt. Atqui contemni se quidam putant, ubi equi iidem obsequentes alteri equiti, alteri contumaces sunt: tanquam judicio, non consuetudine, & arte tractandi, quædam quibusdam subjectiora sint.

CAP. XXVII. Atqui ut his irasci stultum est, ita pueris, & non multum à puerorum prudentia distantibus. Omnia enim ista peccata apud æquum judicē, pro innocentia habent imprudentiam. Quædam sunt, quæ nocere non possunt, nullamque vim nisi beneficam & salutarem habent: ut dii immortales, qui nec volunt obesse, nec possunt. Natura enim illis mitis & placida est, tam longè remota ab aliena injuria, quàm à sua. Dementes itaque & ignari veritatis, illis imputant sævitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam

pertinaciam hiemis: cum interim nihil horum, quæ nobis nocent prosuntve, ad nos propriè dirigatur. Non enim nos causa mundo sumus, hiemem æstatemque referendi. suas ista leges habent, quibus divina exercentur. nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moveantur. Nihil ergò horum in nostram injuriam fit: imo contra, nihil non ad salutem. Quædam esse diximus, quæ nocere non possunt: quædam, quæ nolunt. In his erunt boni magistratus, parentesque, & præceptores, & judices: quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum & abstinentia, & alia quæ profutura torquent. Affecti sumus pœna? Succurrat non tantum quid patiamur, sed quid fecerimus: in consilium de vita nostra mittamur. Si verum ipsi dicere nobis voluerimus, pluris litem nostram æstimabimus. Si volumus æqui omnium rerum judices esse, hoc primum nobis suadeamus, neminem nostrum esse sine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur. Nihil peccavi, nihil feci: imò nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coërcitione nos castigatos: cum illo ipso tempore peccemus, quo adjicimus malefactis arrogantiam & contumaciam. Quis est iste qui se profitetur omnibus legibus innocentem? Vt hoc ita sit, quam angusta innocentia est, ad legem bonum esse? quanto latius officiorum patet, quam juris regula? quam multa pietas, humanitas, liberalitas, justitia, fides exigunt, quæ omnia extra publicas tabulas sunt?

CAP. XXVIII. Sed ne ad illam quidem arctissimam innocentiæ formulam præstare nos possumus. Alia fecimus, alia cogitavimus: alia optavimus, aliis favimus: in quibusdam innocentes sumus, quia non successit. Hoc cogitantes, æquiores simus delinquentibus, cedamus objurgantibus: utique nobis ne irascamur (cui enim non, si nobis quoque?) minimè diis. Non enim illorum, sed lege mortalitatis patimur, quicquid incommodi accidit. At morbi doloresque incurrunt. Vtique aliqua fugiendum est, domicilium putre sortitis. Dicetur aliquis malè de te locutus. cogita an prior feceris, cogita de quàm multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere injuriam, sed reponere: alios pronos facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiam eos qui volentes scientesque faciunt ex injuria nostra non ipsam injuriam petere. Aut dulcedine urbanitatis prolapsus est, aut fecit aliquid, non ut nobis obesset, sed quia consequi ipse non poterat, nisi nos repulisset. Sæpe adulatio, dum blanditur, offendit. Quisquis ad se retulerit, quotiens ipse in suspicionem falsam inciderit, quàm multis officiis suis fortuna speciem injuriæ induerit, quàm multos post odium amare cœperit, poterit non statim irasci: utique si sibi tacitus ad singula quibus offenditur, dixerit: Hæc & ipse commisi. Sed ubi tam æquum judicem invenies? Is qui nullius non uxorem concupiscit, & satis justam causam putat amandi, quod aliena est, idem uxorem suam aspici non vult: & fidei acerrimus exactor, est perfidus: & mendacia persequitur, ipse perjurus: & litem sibi inferri ægerrimè calumniator patitur. Pudicitiam servulorum suorum attentari non vult, qui non pepercit suæ. Aliena vitia in oculis habemus: à tergo nostra sunt. Inde est, quod tempestiva filii convivia pater deterior filio castigat. Nihil alienæ luxuriæ ignoscit, qui nihil suæ negavit: & homicidæ tyrannus irascitur: & punit furta sacrilegus. Magna pars hominum est, quæ non peccatis irascitur, sed peccantibus. Faciet nos moderatiores respectus.

respectus nostri, si consuluerimus nos: Nunquid & ipsi aliquid tale commisimus? Nunquid sic erravimus? Expedit ne nobis ista damnari? Maximum remedium est iræ, mora. Nec ab illa pete initio, ut ignoscat, sed ut judicet. desinet, si expectat: nec universam illam tentaveris tollere. graves habet impetus primos: tota vincetur, dum partibus carpitur.

CAP. XXIX. Ex his quæ nos offendunt, alia renuntiantur nobis; alia ipsi audimus aut videmus. His quæ narrata sunt, non debemus cito credere. Multi mentiuntur, ut decipiant: multi, quia decepti sunt. alius criminatione gratiam captat, & fingit injuriam, ut videatur doluisse factam. est aliquis malignus, & qui amicitias cohærentes diducere velit. est suspicax, & qui spectare ludos cupiat, ut ex longinquo tutoque speculetur, quos collisit. De parvula summa judicaturo, tibi res sine teste non probaretur; testis, sine jurejurando non valeret: utrique parti dares advocationem, dares tempus, nec semel audires. magis enim veritas elucet, quo sæpius ad manum venit: amicum condemnas de præsentibus, antequam audias, antequam interroges? illi, antequam aut accusatorem suum nosse liceat, aut crimen, irasceris? Iam enim jam, quid utrinque diceretur, audisti. Hic ipse qui ad te detulit, desinet dicere, si probare debuerit. Non est, inquit, quod me protrahas. ego productus negabo. Alioqui nihil unquam tibi dicam. Eodem tempore & instigat, & ipse se certamini & pugnæ subtrahit. Qui dicere tibi nisi clam non vult, pæne non dicit. Quid est iniquius, quàm secreto credere, palam irasci?

CAP. XXX. Quorundam ipsi testes sumus: In his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer est? ætati donetur; nescit, an peccet. Pater est? aut tantum profuit, ut illi etiam injuræ jus sit: aut fortassis ipsum hoc meritum ejus est, quo offendimur. Mulier est? errat. Iussus est? necessitati quis, nisi iniquus, succenset? Læsus est? non est injuria, pati quod prior feceris. Iudex est? plus illius credas sententiæ, quàm tuæ. Rex est? si nocentem punit, cede justitiæ: si innocentem, cede fortunæ. Mutum animal est, aut simile muto? imitaris illud, si irasceris. Morbus est, aut calamitas? levius transiliet sustinentem. Deus est? tam perdis operam cum illi irasceris, quàm cum illum alteri precaris iratum. Bonus vir est, qui injuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari. Dabit pœnas alteri, quas debet tibi: & jam sibi dedit, qui peccavit. Duo sunt, ut dixi, quæ iracundiam concitant. Primum, si injuriam videmur accepisse: de hoc satis dictum est. Deinde, si iniquè accepisse: de hoc dicendum est. Iniqua quædam judicant homines, quia pati non debuerint: quædã, quia non speraverint. Indigna putamus, quæ inopinata sunt. Itaque maximè commovent, quæ contra spem, expectationemque evenerunt. Nec aliud est quare in domesticis minima offendant: in amicis, injuriam vocemus negligentiam.

CAP. XXXI. Quomodo, ergo, inquit, inimicorum nos injuriæ movent? quia non expectavimus illas, aut certè non tantas. Hoc efficit amor nostri nimius: inviolatos nos etiam inimicis judicamus esse debere. Regis quisque intra se animum habet, ut licentiam sibi dari velit, in se nolit. Aut ignorantia nos itaque rerum, aut insolentia iracundos facit. Ignorantia. Quid enim mirum est, malos mala facinora edere? Quid novi est, si inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, servus peccat? Turpissimam ajebat Fabius Imperatori excusationem esse, Non puta-

vi;

vi: ego turpissimam homini puto. Omnia puta, expecta. etiam in bonis moribus aliquid existet asperius. Fert humana natura insidiosos amicos, fert ingratos, fert cupidos, fert impios. Cum de moribus unius judicabis, de publicis cogita. ubi maximè gaudebis, maximè metues: ubi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura non desunt, sed quiescunt. semper futurum aliquid, quod te offendat, existima. Gubernator nunquam ita totos sinus explicuit securus, ut non expedita ad contrahendum armamenta dispoueret. Illud aute omnia cogita, fœdam esse & execrabilem vim nocendi, & alienissimam homini, cujus beneficio etiam sæva mansuescunt. Aspice elephantorum jugo colla submissa, taurorum pueris pariter ac feminis persultantibus terga impune calcata, & repentes inter pocula sinusque innoxio lapsu dracones, & intra domum ursorum leonumq; ora placida tractantibus, adulantesque dominum feras: pudebit cum animalibus permutasse mores. Nefas est nocere patriæ: ergo civi quoque. nam hic pars patriæ est. Sanctæ partes sunt, si universum venerabile est: ergo & homo homini. nam hic in majore tibi urbe civis est. Quid si nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari, totius interest: ita homines singulis parcent, quia ad cœtum geniti sumus. salva autem esse societas nisi amore & custodia partium nō potest. Ne viperas quidem & natrices, & si qua morsu ut ictu nocent, effligeremus, si & reliqua mãsuefacere possemus, ut efficere, ne nobis aliisve periculo essent. Ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccavit, sed ne peccet: nec unquam ad præteritum, sed ad futurum pœna refertur. non enim irascitur, sed cavet. Nam si puniendus est, cuicunque pravum maleficumque ingenium est, pœna neminem excipiet.

CAP. XXXII. AT enim ira habet aliquam voluptatem: & dulce est, dolorem reddere. Minimè. non enim ut in beneficiis honestum est, merita meritis repensare: ita injurias injuriis. illic, vinci turpe est: hic, vincere. Inhumanũ verbũ est, & quidē pro justo receptũ, ultio: & à cõtumelia non differt nisi ordine. Qui dolorem regerit, tantum excusatius peccat. M. Catonem in balneo quidam percussit imprudens. quis enim illi sciens faceret injuriam? postea satisfacienti Cato, Non memini, inquit, percussum me. Melius putavit, non agnoscere, quam vindicare. Nihil, inquis, post tantam petulantiam mali factum est? Imo multum boni. cœpit Catonem nosse. Magni animi est, injurias despicere. ultionis contumeliosissimum genus est, nõ esse visum dignum, ex quo peteretur ultio. Multi leves injurias altius sibi demisere, dum vindicãt: ille magnus & nobilis est, qui more magnæ feræ, latratus minutorum canum securus exaudit. Minus, inquit, contemnemur, si vindicaverimus injuriam. Si tanquã ad remedium venimus, sine ira veniamus: non quasi dulce sit vindicari, sed quasi utile. Sæpe autē satius fuit dissimulare, quã ulcisci.

CAP. XXXIII. POTENTIORUM injuriæ hilari vultu, nõ patienter tantùm ferendæ sunt. Facient iterum, si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimum animi magna fortuna insolẽtes, quos læserunt, & oderunt. Notissima vox est ejus, qui in cultu regum consenuerat. cum illum quidam interrogaret, Quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem? Injurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo. Sæpe adeò injuriam vindicare non expedit, ut ne fateri quidem expediat. C. Cæsar Pastoris splendidi equitis Romani filium cum in custodia habuisset, mundiciis ejus & cultioribus capillis offensus: rogante

patre,

patre, ut salutem sibi filii concederet, quasi de supplicio ejus admonitus, duci protinus jussit. Ne tamen omnia inhumane faceret adversum patrem, ad cœnam illum invitavit eo die. venit Pastor, nihil vultu exprobrante. Propinavit illi Cæsar heminam: & posuit illi custodem. perduravit miser, non aliter quam si filii sanguinem biberet. Vnguentum & coronas misit, & observare jussit an sumeret. sumpsit eo die, quo filiũ extulerat, imò quo non extulerat. Iacebat conviva centesimus, & potiones vix honestas natalibus liberorum, podagricus senex hauriebat: cum interim non lacrimas emisit, nec dolorem aliquo signo erumpere passus est. Cœnavit, tãquam pro filio exorasset. Quæris, quare? habebat alterum. Quid ille Priamus? non dissimulavit iram, & regis genua complexus est? funestam perfusamq; cruore filii manum, ad os suum retulit, & cœnavit, sed tamen sine unguento, sine coronis: & illũ hostis sævissimus multis solatiis, ut cibum caperet, hortatus est, non ut pocula ingentia, super caput posito custode, siccaret. Contempsisset Pastorem, si sibi timuisset: nunc iram compescuit pietas. Dignus fuit, cui permitteret à convivio ad ossa filii legenda discedere. Ne hoc quidem permisit: benignus interim & comis adolescens propinationibus senem crebris, ut cura leniretur, lacessebat: contrà ille se lætum, & oblitum quid eo esset actum die, præstitit. Perierat alter filius, si carnifici conviva non placuisset.

CAP. XXXIIII. ERGO irã abstinendum est, sive par est qui lacessendus est, sive superior, sive inferior. Nam cum pare contendere, anceps est: cum superiore, furiosum: cum inferiore, sordidum. Pusilli hominis & miseri est, repetere mordentem. mures & formicæ, si manum admoveris, ora cõvertunt: imbecillia se lædi putãt, si tanguntur. Faciet nos mitiores, si cogitaverimus, quid aliquando nobis profuerit ille, cui irascimur, & meritis offensa redimetur. Illud quoq; occurrat, quantum commendationis nobis allatura sit clementiæ fama, & quam multos venia amicos utiles fecerit. Ne irascamur inimicorũ & hostium liberis. Inter Syllanæ crudelitatis exempla est, quod à rep. liberos proscriptorum submovit. Nihil est iniquius, quam aliquem heredem paterni odii fieri. Cogitemus, quotiens ad ignoscendum difficiles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles esse. Quam sæpe veniam qui negavit, petit? quam sæpe pedibus ejus advolutus est, quem à suis repulit? Quid est gloriosius, quam iram amicitia mutare? Quos Pop. R. fideliores habet socios, quam quos habuit pertinacissimos hostes? quod hodie esset imperium, nisi salubris providentia victos permiscuisset victoribus? Irascetur aliquis? tu contrà beneficiis provoca. Cadit statim simultas, ab altera parte deserta. nisi par non pugnat. Si utrinque certabitur, ille est melior, qui prior pedem retulit: victus est, qui vicit. Percussit te? recede. referiendo enim, & occasionem sæpius feriendi dabis, & excusationem. non poteris revelli, cum voles. Nunquid velit quisquam tã graviter hostem ferire, ut relinquat manum in vulnere, & se ab ictu revocare non possit? atqui tale ira telum est, vix retrahitur.

CAP. XXXV. ARMA nobis expedita prospicimus, gladiũ commodum & habilem: non vitabimus impetus animi, his graves magis, furiosos & irrevocabiles? Ea demum velocitas placet, quæ ubi jussa est, vestigium sistit, nec ultra destinata procurrit, & quæ flecti, & à cursu ad gradum reduci potest. Ægros scimus nervos esse, ubi invitis nobis moventur. senex, aut infirmi corporis est, qui

cum ambulare vult, currit. animi motus eos putemus saniffimos validiffimosque, qui noftro arbitrio ibunt, non fuo ferentur. Nihil tamē æquè profuit, quam primum intueri deformitatē rei, deinde periculum. Non eft ullius affectus facies turbatior. pulcherrima ora fœdavit, torvos vultus ex trāquilliffimis reddidit. Liquit decor omnis iratos: & five amictus illius compofitus fit ad legē, attrahet veftem, omnemq; curam fui effundet. Si capillorum natura vel arte jacentium non informis eft habitus; cum animo inhorrefcunt, tumefcunt venæ, concutitur crebro fpiritu pectus, rabida vocis eruptio colla diftēdit. tunc artus trepidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intrà putas effe animum, cujus extrà imago tam fœda eft? quanto illi intra pectus terribilior vultus, acrior fpiritus eft, intenfior impetus, rupturus fe nifi eruperit? Quales funt hoftium, vel ferarum cæde madentium, aut ad cædem euntium afpectus; qualia poëtæ inferna monftra finxere, fuccincta ferpentibus, & igneo flatu; quales ad bella excitanda, difcordiamque in populos dividendam, pacemque lacerandā, tæterrimæ inferûm exeūt Furiæ: talem nobis iram figuremus, flamma lumina ardentia, fibilo mugituque & gemitu & ftridore, & fi qua his invifior vox eft, perftrepentē, tela manu utraque quatientem. neque enim illi tegere fe, cura eft. torvam, cruentamque, & cicatricofam, & verberibus fuis lividā, inceffibus vefanis, offufam multa caligine, incurfitantē, vaftantem, fugantemq;, & omnium odio laborantē, fui maximè: fi aliter nocere non poffit, terras, maria, cælum ruere cupientem, infeftam pariter, invifamque. Vel, fi videtur, fit qualis apud vates noftros eft:

Sanguineum quatiens dextra Bellona flagellum,
Aut fciffa gaudens vadit Difcordia palla.

aut fi qua magis dira facies excogitari diri affectus poteft.

CAP. XXXVI. QVIBUSDAM, ut ait Sextius, iratis profuit adfpexiffe fpeculum. perturbavit illos tāta mutatio fui: velut in rem præfentem adducti non agnoverunt fe. & quantulum ex vera deformitate imago illa fpeculo repercuffa reddebat? animus fi oftēdi, & fi in ulla materia perlucere poffet, intuentes nos cōfunderet, ater maculofusq;, æftuans, & diftortus, & tumidus. Nūc quoq; tāta deformitas ejus eft per offa carnesq;, & tot impedimēta, effluentis: quid fi nudus oftenderetur? Speculo equidem neminem deterritū ab ira credo. quid ergo? qui ad fpeculum venerat, ut fe mutaret, jam mutaverat. Iratis quidē nulla eft formofior effigies, quam atrox & horrida, qualesque effe, etiam videri volunt. Magis illud videndum eft, quam multis ira per fe nocuerit. Alii nimio fervore rupêre venas, & fanguinem fupra vires elatus clamor egeffit, & luminum fuffudit aciem in oculos vehementius humor egeftus, & in morbos ægri recidêre. nulla celerior ad infaniam via eft. Multi itaque continuaverunt iræ furorem; nec quam expulerant mentem, unquam receperunt. Ajacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egeftatem fibi, ruinam domui imprecantur: & irafci fe negant, non minus quam infanire, furiofi. Amiciffimis hoftes, vitandique cariffimis; legum, nifi qua nocent, immemores, ad minima mobiles. non fermone, non officio, aditu faciles. Omnia per vim gerunt, gladiis & pugnare parati, & incumbere. Maximum enim malum illos cepit, & omnia exuperans vitia. Alia paullatim intrant: repentina & univerfa vis hujus eft. omnes denique alios affectus fibi fubjicit: amorē ardentiffimū vincit. Transfoderunt itaq; amata corpora, & in eorum quos occiderāt, jacuer

ziones pila torserunt. Dissedit plebs tota cum patribus: publicũ consilium,senatus,non expectatis dilectibus,nec nominato Imperatore,subitos iræ suæ duces legit: ac per tecta urbis, nobiles consectatus viros, supplicium manu sumpsit. Violavit legationes rupto jure gentium, rabiésque infanda civitatem tulit: nec datum tempus, quo resideret tumor publicus:sed deductæ protinus classes, & oneratæ tumultuario milite.Sine more,sine auspiciis, populus ductu iræ suæ egressus, fortuita raptaq; pro armis gessit: deinde magna clade temeritatem audacis iræ luit.

CAP. III. HIC barbaris fortè ruentibus in bella exitus est. Cum mobiles animos species injuriæ perculit; aguntur statim: & qua dolor traxit,ruinæ modo legionibus incidunt incompositi, interriti, incauti, pericula appetentes sua:gaudent feriri,& instare ferro,& tela corpore urgere,& per suum vulnus exire. Non est, inquis, dubium, quin magna ista & pestifera sit vis: ideo quemadmodum sanari debeat,monstra. Atqui, ut in prioribus libris dixi, stat Aristoteles defensor iræ, & vetat illam nobis exsecari. Calcar ait esse virtutis:hac erepta,inermem animum, & ad conatus magnos pigrum, inertemq; fieri. Necessarium est itaque fœditatẽ ejus ac feritatẽ coarguere, & ante oculos ponere, quantum monstri sit,homo in hominem furens; quantoque impetu ruat, non sine pernicie sua perniciosus, & ea deprimens, quæ mergi nisi cum mergente non possunt. Quid ergo?sanum hunc aliquis vocat,qui, velut tempestate correptus, non it,sed agitur,& furenti malo servit?nec mandat ultionẽ suam,sed ipse ejus exactor, animo simul ac manu sævit,carissimorũ,eorumq; quos mox amissos fleturus est, carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adjutorem comitemq; dat; consilia, sine quibus virtus gerit nihil, obturbantem?Caducæ sinistræque sunt vires, & in malum suum validæ, in quas ægrũ morbus & accessio erexit. Non est ergo, quod me putes tempus in supervacuis consumere,quod iram, quasi dubiæ apud homines opinionis sit, infamem; cùm aliquis sit, & quidem de illustribus philosophis, qui illi indicat operas, & tanquam utilẽ ac spiritus subministrantem in prælia, in actus rerum, ad omne quodcunq; calore aliquo gerendum est, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, ostendenda est rabies ejus effrænata & attonita: apparatusque illi reddendus est suus, eculei,& fidiculæ, & ergastula, & cruces, & circumdati defixis corporibus ignes, & cadavera quoque trahens uncus,varia vinculorum genera, varia pœnarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, & bestiarum immanium caveæ. Inter hæc instrumẽta collocetur ira, dirum quiddam atq; horridum stridens, omnibus per quæ furit tætrior.

CAP. IIII. VT de ceteris dubium sit, nulli certè affectui pejor est vultus, quem in prioribus libris descripsimus, asperum & acrem, & nunc subito retrorsum sanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore ac spiritu verso, subrubicundum,& similem cruento,venis tumentibus,oculis nunc trepidis & exsilientibus,nunc in uno obtutu defixis&hærentibus.Adjice dẽtiũ inter se arietatorum, & aliquem esse cupientium, non alium sonũ, quam est apris, tela sua attritu acuentibus. Adjice articulorum crepitũ, cùm se ipsæ manus frangunt,& pulsatum sæpius pectus, anhelitus crebros, tractosque altius gemitus, instabile corpus,incerta verba subitis exclamationibus, trementia labra, interdumq; compressa,& dirum quiddam exsibi

sibilantia. Ferarum, mehercules, sive illas fames exagitat, sive infixum visceribus ferrum, minus tætra facies est, etiam cum venatorem suum semianimes morsu ultimo petunt, quam hominis ira flagrantis. Age, si exaudire voces ac minas vacet, qualia excarnificati animi verba sunt? nonne revocare se quisque ab ira volet, cum intellexerit illam à suo primum malo incipere? Non vis ergo admoneā eos qui irā in summa potentia exercent, & argumentum virium existimant, & in magnis magnæ fortunæ bonis ponunt paratam ultionem, quam non sit potens, imò nec liber quidem dici possit, ira captus? Non vis admoneam, quò diligentior quisque sit, ut ipse se circumspiciat: alia animi mala ad pessimos quosq; pertinere, iracundiam etiam eruditis hominibus, & in alia sanis, irrepere? adeo ut quidā simplicitatis indicium iracundiā dicant, & vulgò credatur facillimus quisque huic obnoxius.

CAP. V. QVORSVS, inquis, hoc pertinet? Vt nemo se judicet tutum ab illa: cum lentos quoque natura, & placidos, in sævitiam ac violentiam evocet. Quemadmodū adversus pestilentiam nihil prodest firmitas corporis, & diligens valetudinis cura: promiscuè enim imbecilla robustaque invadit: ita ab ira tam inquietis moribus periculum est, quam compositis & remissis, quibus eo turpior ac periculosior est, quo plus in illis mutat. Sed cum primū sit, non irasci; secundum, retinere; tertium, alienæ iræ mederi: dicam primum, quemadmodum in iram non incidamus; deinde, quemadmodum ab illa liberemur; novissimè, quemadmodum irascentem retineamus placemusq;, & ad sanitatem reducamus. Ne irascamur, præstabimus, si omnia vitia iræ nobis subinde proposuerimus, & illam benè æstimaverimus. Accusanda est apud nos, damnanda: perscrutanda ejus mala, & in medium protrahenda sunt: ut qualis sit appareat, comparanda cum pessimis est. Avaritia acquirit, & contrahit, quo aliquis melior utatur: ira impendit: paucis gratuita est. Iracundus dominus quosdam in fugam servos egit, quosdam in mortem: quanto plus irascendo, quam id erat propter quod irascebatur, amisit? Ira patri luctum, marito divortium attulit, magistratui odium, candidato repulsam. Pejor est etiam, quam luxuria: quoniam illa sua voluptate fruitur, hæc alieno dolore. Vincit malignitatem & invidiam: illæ enim infelicem fieri volunt, hæc facere. illæ fortuitis malis delectantur: hæc non potest expectare fortunam. nocere ei quem odit, non noceri vult. Nihil est simultatibus gravius: has ira cōciliat. nihil est bello funestius: in hoc potentium ira prorumpit. ceterū etiam illa plebeja ira & privata, inerme, & sine viribus bellum est. Præterea ira, ut seponamus quæ mox secutura sunt damna, insidias, perpetuā ex certaminibus mutuis sollicitudinē, dat pœnas dum exigit: naturam hominis mutat. Illa in amorem hortatur, hæc in odiū: illa prodesse jubet, hæc nocere. Adjice, quod cum indignatio ejus à nimio sui suspectu veniat, & animosa videatur, pusilla est & angusta. nemo enim non eo, à quo se contemptum judicat, minor est. At ille ingens animus, & verus æstimator sui, non vindicat injuriam, quia non sentit. Vt tela à duro resiliunt, & cū dolore cædētis solida feriuntur: ita nulla magnum animū injuria ad sensum sui adducit, fragilior eo quod petit. Quanto pulchrius est, velut nulli penetrabilem telo, omnes injurias contumeliasq; respuere? Vltio, doloris confessio est. nō est magnus animus, quē incurvat injuria. Aut potētior te, aut imbecillior læsit. si imbecillior, parce illi: si potentior, tibi.

CAP.

CAP. VI. NVLLVM est argumentum magnitudinis certius quam nihil posse, quo instigeris, accidere. Pars superior mundi & ordinatior, ac propinqua sideribus, nec in nubem cogitur, nec in tempestatem impellitur, nec versatur in turbinem: omni tumultu caret. inferiora fulminant. Eodem modo sublimis animus, quietus semper, & in statione tranquilla collocatus, intra se premens quibus ira contrahitur, modestus & venerabilis est & cõpositus: quorum nihil invenies in irato. Quis enim traditus dolori & furens, non primam rejecit verecũdiam? quis impetu turbidus, & in aliquem ruens, non quicquid in se verecundi habuit, abjecit? cui officiorũ numerus aut ordo constitit incitato? quis linguæ temperavit? quis ullam partem corporis tenuit? quis se regere potuit? In immensum prodest nobis illud Democriti salutare præceptum, quo monstratur tranquillitas, si neque privatim, neq; publicè multa, aut majora viribus nostris egerimus. Nunquam tam feliciter in multa discurrenti negotia dies transit, ut non aut ex homine, aut ex re offensa nascatur, quæ animum in iras paret. Quemadmodum per frequentia urbis loca properanti in multos incursitandum est, & alicubi labi necesse est, alicubi retineri, alicubi respergi: ita in hoc vitæ actu dissipato & vago, multa impedimenta, multæ querelæ incidunt. Alius spem nostram fefellit, alius distulit, alius intercepit: non ex destinato proposita fluxerunt. nulli fortuna tam dedita est, ut multa tentanti ubique respondeat. sequitur ergo, ut is cui contra quam proposuerat, aliqua cesserunt, impatiens hominum rerumque fit: ex levissimis causis irascatur, nunc personæ, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunæ, nunc sibi. Itaque ut quietus possit esse animus, non est jactandus, nec multarum, ut dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, supráq; vires appetitarum. Facile est, levia aptare cervicibus, & in hanc aut in illam partem transferre sine lapsu: at quæ alienis in nos manibus imposita ægrè sustinemus, victi in proximos effundimus, & dum stamus sub sarcina, impares oneri vacillamus.

CAP. VII. IDEM accidere in rebus civilibus ac domesticis, scias. negotia expedita & habilia sequuntur actorem? ingentia, & supra mensuram agentis, nec dant se facilè, & si occupata sunt, premunt atq; adducunt administrantem, tenerique jam visa, cum ipso cadunt. Itaq; fit, ut frequenter irrita sit ejus voluntas, qui non quæ facilia sunt, aggreditur, sed vult facilia esse, quæ aggressus est. Quotiens aliquid conaberis, te simul & ea quæ paras, quibusq; pararis, ipse metire. Faciet enim te asperũ pœnitentia operis infecti. Hîc interest, utrum quis fervidi sit ingenii, an frigidi, atque humilis. generoso repulsa iram exprimet, languido inertiq; tristitiam. Ergo actiones nostræ nec pravæ sint, nec audaces, nec improbæ. in vicinum spes exeat. nihil conemur, quod mox adepti quoq; successisse miremur.

CAP. VIII. Demus operã, ne accipiamus injuriã, quã ferre nescimus. Cum placidissimo & facillimo, & minimè anxio morosoq; vivendũ est. Sumuntur à conversantibus mores: & ut quædã in contactos corporis vitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus convictores in amorem vini traxit: impudicorum cœtus fortem quoque & siliceum virum emolliit: avaritia in proximos virus suum transtulit. Eadem ex diverso ratio virtutum est, ut omne quod secum habeat, mitigent. nec tam valetudini profuit utilis regio & salubrius cœlum; quam animis parum firmis, in turba meliorum versari. Quæ res quan-

quantum possit, intelliges, si videris feras quoque convictu nostro mansuescere: nulliq; inmani bestiæ vim suam permanere, si hominis contubernium diu passa est. Retunditur omnis asperitas, paulatimque inter placida dediscitur. Accedit huc, quod non tantum exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus vivit: sed quod causas irascendi non invenit, nec vitium suum exercet. Fugere itaque debebit omnes, quos irritaturos iracundiam sciet. Qui sunt, inquis, isti? multi ex variis causis idem facturi. Offendet te superbus contemptu, dives contumelia, petulans injuria, lividus malignitate, pugnax contentione, ventosus & mendax vanitate. non feres à suspicioso timeri, à pertinace vinci, à delicato fastidiri. Elige simplices, faciles, moderatos; qui iram tuam nec evocent, & ferant. Magis adhuc proderunt submissi & humani, & dulces, non tamen usque in adulationem. nam iracundos nimia assentatio offendit. Erat certè amicus noster, vir bonus, sed iræ paratioris, cui non magis erat tutum blandiri, quam maledicere. Cælium oratorem fuisse iracundissimum constat. cum quo, ut ajunt, cœnabat in cubiculo lectæ patientiæ cliens: sed difficile erat illi in crapulam conjecto, rixam ejus cum quo edebat, effugere. Optimum judicavit, quicquid dixisset, sequi, & secundas agere. Non tulit Cælius assentientem, sed exclamavit: Dic aliquid contrà, ut duo simus. Sed ille quoque, quod non irasceretur iratus, citò sine adversario desiit. Eligamus ergo vel hos potius, si conscii nobis iracundiæ sumus, qui vultum nostrum ac sermonem sequantur. facient quidem nos delicatos, & in malam consuetudinẽ inducent, nihil contra voluntatẽ audiendi: sed proderit, vitio suo intervallum & quietem dare. Difficilis quoq; & indomita natura, blandientem feret: & nihil asperum tætrumque palpauit est. Quotiens disputatio longior & pugnacior erit, in prima resistamus, antequã robur accipiat. Alit seipsam contentio: demissos altius tenet. Facilius est se à certamine abstinere, quam abducere.

CAP. IX. STUDIA quoq; graviora iracundis omittenda sunt, aut certè citra lassitudinem exercenda: & animus non inter plura versandus, sed artibus amœnis tradendus. Lectio illum carminũ obleniat, & historia fabulis detineat: mollius delicatiusque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra componebat. quis autẽ ignorat, lituos & tubas concitamenta esse; sicut quosdã cantus blandimenta, quibus mens resolvatur? Confusis oculis prosunt virentia, & quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorundam splendore præstringitur: sic mentes ægras studia læta permulcent. Forum, advocationes, judicia, fugere debemus, & omnia quæ exulcerant vitium: æquè cavere lassitudinem corporis. consumit enim, quicquid in nobis mite placidumque est, & acria concitat. Ideo quibus stomachus suspectus est, processuri ad res agendas majoris negotii, bilem cibo temperant. quam maximè movet fatigatio: sive quia calorem inedia compellit, & nocet sanguini, cursumque ejus, venis laborantibus, sistit: sive quia corpus attenuatum & infirmum incumbit animo. certè ob eandem causam iracundiores sunt valetudine aut ætate fessi. Fames quoque & sitis, ex eisdem causis, vitanda est: exasperat enim & incendit animos.

CAP. X. VETUS dictum est, A lasso rixam quæri. Æquè autem & ab esuriente, & à sitiente, & ab omni homine quem aliqua res urit. Nam ut ulcera ad levem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt: ita animus affectus, minimis offenditur.

adeo ut quosdam salutatio, epistola, oratio, & interrogatio in litem evocent. Nunquam sine querela ægra tanguntur. Optimum est itaque, ad primum mali sensum mederi sibi: tum verbis quoque suis minimum libertatis dare, & inhibere impetum. Facile est autem, affectus suos cum primum oriuntur, deprehēdere. morbum signa præcurrunt. Quemadmodum tempestatis ac pluviæ ante ipsas notæ veniunt: ita iræ, amoris, omniumq; istarum procellarum animos vexantium, sunt quædam prænuntia. Qui comitiali vitio solent corripi, jam adventare valetudinem intelligunt, si calor summa deseruit, & incertum lumen, nervorumq; trepidatio est, si memoria sublabitur, caputque versatur: Solitis itaq; remediis incipientem casum occupant, & odore gustuq;, quicquid est quod alienat animos, repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut si parum medicina profecit, vitaverunt turbam, & sine teste ceciderunt. Proderit morbum suum nosse, & vires ejus antequam spatientur, opprimere. Videamus quid sit, quod nos maximè concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliæ movent. hic vult nobilitati suæ, hic formæ suæ parci. ille elegantissimus haberi cupit, ille doctissimus. hic superbiæ impatiens est, hic contumaciæ. ille servos non putat dignos quibus irascatur: hic intra domum sævus est, foris mitis. ille rogari, invidiam judicat: hic, non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

CAP. XI. SCIRE itaque oportet, quid in te imbecillum sit, ut id maximè protegas. Non expedit omnia videre, omnia audire. multæ nos injuriæ transeant: ex quibus plerasq, non accipit, qui nescit. Non vis esse iracundus? ne sis curiosus. Qui inquirit quid in se dictum sit, qui malignos sermones etiamsi secreto habiti sint, eruit, se ipse inquietat. Quædam interpretatio eò perducit, ut videantur injuriæ. Itaque alia differenda sunt, alia deridenda, alia donanda. Circumscribenda multis modis ira est. pleraque in lusum jocumque vertantur. Socratem ajunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, quam Molestum esse, quod nescirent homines quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum facta sit injuria refert, sed quemadmodum lata. Nec video quare difficilis sit moderatio, cum sciam tyrannorum quoq;, tumida & fortunâ & licentiâ ingenia, familiarem sibi sævitiam repressisse. Pisistratum certè, Atheniensium tyrannum, memoriæ proditur, cum multa in crudelitatem ejus ebrius conviva dixisset, nec deessent qui vellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc faces subderent; placido animo tulisse, & hoc irritantibus respondisse, Non magis illi se succensere, quam si quis obligatis oculis in se incurrisset. Magna pars querelas manu fecit, aut falsa suspicando, aut levia aggravando.

CAP. XII. SÆPE ad nos ira venit, sæpius nos ad illam. quæ nunquam accersenda est: etiam cum incidit, rejiciatur. Nemo dicit sibi: Hoc propter quod irascor, aut feci, aut fecisse potui. Nemo animum facientis, sed ipsum æstimat factum. atqui ille intuendus est, an voluerit, an inciderit: coactus sit, an deceptus: odium secutus sit, an præmium: sibi morem gesserit, an manū alteri commodaverit. Aliquid peccantis ætas facit, aliquid fortuna: ut ferre ac pati, aut humanum, aut humile sit. Eo loco nos constituamus, quo ille est cui irascimur. nunc facit iracundos iniqua nostri æstimatio: & quæ facere vellemus, pati nolumus. Nemo se differt. atqui maximum remedium iræ, dilatio est: ut primus ejus fervor relanguescat.

guescat, & caligo quæ premit mentem, aut redeat, aut minus densa sit. Quædam ex his quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantum dies, molliet: quædam ex toto evanescent. Si in hoc erit petita advocatio, apparebit jam judicium esse, non iram. Quicquid voles quale sit scire, tempori trade. nihil diligenter in fluctu cernitur. Non potuit impetrare Plato à se tempus, cum servo suo irasceretur, sed ponere illum statim tunicam, & præbere scapulas verberibus jussit, sua manu ipse percussurus. Postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat manum suspensam detinebat, & stabat percussuro similis. Interrogatus deinde ab amico, qui fortè intervenerat, quid ageret? Exigo, inquit, pœnas ab homine iracundo. velut stupens, gestum illũ sævituri deformem sapienti viro servabat, oblitus jam servi: quia aliũ quem potius castigaret, invenerat. Itaq; abstulit sibi in suos potestatem, & ob peccatum quoddam commotior; Tu, inquit, Speusippe servulum istum verberibus objurga: nam ego irascor. Ob hoc non cæcidit, propterquod alius cæcidisset. Irascor, inquit: plus faciam quam oportet: libentius faciam. non, fit iste servus in ejus potestate, qui in sua non est. Aliquis vult irato committi ultionẽ, cum Plato sibi ipse imperium abrogaverit? Nihil tibi liceat, dum irasceris. quare? quia vis omnia licere. Pugna tecum ipse. si iram vincere non potes, illa te incipit vincere. Si absconditur, si illi exitus non datur, signa ejus obruamus: & illam, quantum fieri potest, occultam secretamque teneamus.

CAP. XIII. CVM magna id nostra molestia fiet. Cupit enim exilire, & incendere oculos, & mutare faciẽ: sed si imminere illi extra nos licuit, supra nos est. In imo pectoris secessu recōdatur, feraturq;, non ferat: imò in contrariũ omnia ejus indicia flectamus. Vultus remittatur, vox lenior sit, gradus lentior: paullatim cum exterioribus interiora formentur. In Socrate iræ signum erat, vocem submittere, loqui parcius. apparebat tunc illum sibi obstare. Deprehendebatur itaque à familiaribus & coarguebatur: nec erat illi exprobratio latitantis iræ ingrata. Quid ni gauderet, quòd iram suam multi intelligerent, nemo sentiret? sensisset autem, nisi jus amicis objurgandi se dedisset, sicut ipse sibi in amicos sumpserat. Quanto magis hoc nobis faciendum est? rogemus amicissimũ quemque, ut tunc maximè adversus nos libertate utatur, cum minimè illam pati poterimus: nec assentiatur iræ nostræ. Contra potens malum, & apud nos gratiosum, dum conspicimus, dum nostri sumus, advocemus.

CAP. XIIII. QVI vinum malè ferunt, & ebrietatis suæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant suis, ut è convivio auferantur. Intemperantiam in morbo suam experti, parêre sibi in adversa valetudine vetant. Optimum est, notis vitiis impedimenta prospicere, & ante omnia ita componere animum, ut & gravissimis rebus subitisque concussus iram aut non sentiat, aut magnitudine inopinatæ injuriæ exortam in altum retrahat, nec dolorem suum profiteatur. Id fieri posse apparebit, si pauca ex ingenti turba exempla protulero: ex quibus utrumque discere licet, quantũ mali habeat ira, ubi hominum præpotentum potestate tota utitur: quantum sibi imperare possit, ubi metu majore compressa est. Cambysen regem nimis deditum vino, Præxaspes unus ex carissimis monebat, ut parcius biberet: Turpem esse dicens ebrietatem in rege, quem oculi omniũ auresq; sequerentur. Ad hoc ille: Vt scias, inquit, quemadmodum nunquam excidam mihi, approbabo jam, & oculos post vinum

in

in officio esse, & manus. Bibit deinde liberalius quam aliàs, capacioribus scyphis: & jam gravis, & temulentus, objurgatoris sui filium procedere ultra limen jubet, allevataque super caput sinistra manu stare. Tunc intendit arcum, & ipsum cor adolescentis (id enim se petere dixerat) figit, recisoque pectore hærens in ipso corde spiculum ostendit: ac respiciēs patrem, An satis certam haberet manum? interrogavit. At ille negavit Apollinem potuisse certius dimittere. Dii illum malè perdant, animo magis quam conditione mancipium. Ejus rei laudator fuit, cujus nimis erat spectatorem fuisse. Occasionem blanditiarum putavit, pectus filii in duas partes diductum, & cor sub vulnere palpitans. Controversiam illi facere de gloria debuit, & revocare jactum, ut regi liberet in ipso patre certiorem manum ostendere. O Regem cruentum! ô dignum in quem omnium suorum arcus verterentur! Cum execrati fuerimus illum, convivia suppliciis funeribusq; solventem, tamen sceleratius telum illud laudatum est, quam missum. Videbimus quomodo se pater gerere debuerit, stans super cadaver filii sui, cædemque illam, cujus & testis fuerat & caussa: id de quo nunc agitur, patet, iram supprimi posse. Non maledixit regi, nullum emisit ne calamitosi quidem verbum, cum æquè cor suum, quàm filii, transfixū videret. Potest dici, meritò devoraste verba. nam si quid tanquam iratus dixisset, nihil tanquam pater facere potuisset. Potest, inquam, videri sapientius se in illo casu gessisse, quam cum de potandi modo præciperet: quem satius erat vinum quam sanguinem bibere, cujus manus poculis occupari pax erat. Accessit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus ostenderunt, quanti constarent regum amicis bona consilia.

CAP. XV. NON dubito, quin Harpagus quoque tale aliquid regi suo Persarumque suaserit, quo offensus, liberos illi epulandos apposuit, & subinde quæsiit, an placeret conditura? Deinde ut satis illum plenum malis suis vidit, afferri capita illorum jussit, & Quomodo esset acceptus, interrogavit. Non defuerunt misero verba, non os concurrit: Apud regem, inquit, omnis cœna jucunda est. Quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias invitaretur. Non veto patrem damnare regis sui factum, non veto quærere dignam tam truci portento pœnam: sed hoc interim intelligo, posse etiam ex ingentibus malis nascentem iram abscondi, & ad verba contraria sibi cogi. Necessaria est ista doloris refrænatio, utique hoc sortitis vitæ genus, & ad regiam adhibitis mensam. Sic estur apud illos, sic bibitur, sic respondetur: funeribus suis arridendum est. An tanti sit vita, videbimus: alia ista quæstio est. Non consolabimur tam triste ergastulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum, ostendemus in omni servitute apertam libertati viam. Si æger animus, & suo vitio miser est; huic miserias finire secum licet. Dicam & illi qui in regem incidit, sagittis pectora amicorum petentem, & illi cujus dominus liberorū visceribus patres saturat: Quid gemis demens, quid expectas, ut te aut hostis aliquis per exitium gentis tuę vindicet, aut rex à longinquo potens advolet? Quocunque respexeris, ibi malorum finis est. Vides illum præcipitem locum? illac ad libertatem descēditur. Vides illud mare, vides illud flumen, illum puteum? libertas illic in imo sedet. Vides illam arborem, brevem, retorridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides jugulum tuū, guttur tuum, cor tuum? effugia servitutis sunt. Nimis mihi operosos exitus monstras, & multum animi ac

ac roboris exigentes. Quæris, quod sit ad libertatem iter? quælibet in corpore tuo vena.

CAP. XVI. QUAMDIU quidem nihil tam intolerabile nobis videtur, ut nos expellat è vita, iram in quocunque erimus statu, removeamus. Perniciosa est servientibus. omnis enim indignatio in tormentum suum proficit, & imperia graviora sentit, quo contumacius patitur. Sic laqueos fera dum jactat, astringit; sic aves viscum, dum trepidantes excutiũt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctum est jugum, quod nõ minus lædat ducentem, quam repugnantem. Unum est levamentum malorum ingentium, pati, & necessitatibus suis obsequi. Sed cum uti iis sit servientibus, affectuum suorum, & hujus præcipuè rabidi atque effrænis continentia, utilior est regibus. Pereunt omnia, ubi quantum suadet ira, fortuna permittit: nec diu potest, quæ multorum malo exercetur, potentia stare. Periclitantur enim, ubi eos qui separatim gemunt, communis metus junxit. Plerosque itaque modo singuli mactaverunt, modo universi, cum illos conferre in unum iras publicus dolor coëgisset. Atqui pleriq; sic iram, quasi insigne regium, exercuerunt. sicut Darius, qui primus, post ablatum Mago imperium, Persas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cum bellum Scythis indixisset, Orientem cingentibus, rogatus ab Oebazo nobili sene, ut ex tribus liberis unum in solatium patri relinqueret, duorum opera uteretur: plus quã rogabatur pollicitus, omnes se illi dixit remissurum: & occisos in conspectu parentis abjecit, crudelis futurus, si omnes abduxisset.

CAP. XVII. AT quanto Xerxes facilior? qui Pythio, quinque filiorum patri, unius vacationem petenti, quem vellet, eligere permisit: deinde quem elegerat, in partes duas distractum ab utroque viæ latere posuit, & hac victima lustravit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum. victus, & latè longeque fusus, ac stratam ubique ruinam suam cernens, medius inter suorum cadavera incessit. Hæc barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus literarum cultus imbuerat: dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi & una educatum, inter epulas transfodit, & manu quidem sua, parum adulantem, & pigrè ex Macedone ac libero in Persicam servitutem transeuntem. Nam Lysimachum, æquè familiarem sibi, leoni objecit. Nunquid ergo hic Lysimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapsus, ob hoc, cum ipse regnaret, mitior fuit? Nam Telesphorum Rhodium amicum suum undique decurtatum, cum aures illi nasumque abscidisset, in cavea velut novum animal aliquod & inusitatum diu pavit; cum oris detruncati mutilatique deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames & squalor & illuvies corporis, in stercore suo destituti, callosis super hæc genibus manibusque, quas in usum pedum angustiæ loci cogebant. lateribus verò attritu exulceratis, non minus fœda quam terribilis erat forma ejus visentibus: factusque pœna sua monstrum, misericordiam quoque amiserat. tamen cum dissimillimus esset homini, qui illa patiebatur; dissimilior erat, qui faciebat.

CAP. XVIII. UTINAM ista sævitia intra peregrina mansisset exempla, nec in Romanos mores cum aliis adventiciis vitiis, & suppliciorum irarumq; barbaria transisset! M. Mario, cui vicatim populus statuas posuerat, cui thure & vino Romanus populus supplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus jussit; & quasi totiens occideret, quo-

quotiens vulnerabat, paullatim & per singulos artus laceravit. Quis erat hujus imperii minister? quis, nisi Catilina, jam in omne facinus manus exercens? hic illum ante bustum Q. Catuli carpebat, gravissimus mitissimi viri cineribus: supra quos vir mali exempli, popularis tamen, & non tam immerito quam nimis amatus, per stillicidia sanguinem dabat. Dignus erat Marius qui illa pateretur, Sylla qui juberet, Catilina qui faceret: sed indigna Resp. quæ in corpus suum pariter & hostium & civium gladios reciperet. Quid antiqua perscrutor? modo C. Cæsar Sextum Papiniũ, cui pater erat consularis, Belienum Bassum quæstorem suũ Procuratoris sui filium, alios Senatores & equites Romanos, uno die flagellis cæcidit, torsit, non quæstionis, sed animi causa. Deinde adeò impatiens fuit differendæ voluptatis, quam ingens crudelitas sine dilatione poscebat, ut in xysto maternorum hortorum, qui porticum à ripa separat, inambulans, quosdam ex illis cum matronis atque aliis senatoribus ad lucernam decollaret. Quid instabat? quod periculum, aut privatum, aut publicum, una nox minabatur? quantulum fuit, lucem expectare? denique ne senatores populi Romani soleatus occideret.

CAP. XIX. QUAM superbæ fuerit crudelitatis, ad rem pertinet scire. quanquam aberrare aliò possumus videri, & in devium exire: sed hoc ipsum pars erit iræ, super solita sævientis. Cæciderat flagellis senatores: ipse effecit, ut dici posset, solet fieri. torserat per omnia, quæ in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, tabularibus, eculeo, igne, vultu suo. Et hoc loco respondebitur, magnam rem! si tres senatores, quasi nequam mancipia, inter verbera & flammas divisit, homo qui de toto senatu trucidando cogitabat: qui optabat, ut populus Romanus unam cervicem haberet, ut scelera sua tot locis ac temporibus diducta, in unum ictum & unum diem cogeret. Quid tam inauditum, quam nocturnum suppliciũ? cum latrocinium tenebris abscondi soleat; animadversiones, quo notiores sunt, plus ad exemplum emendationemq; proficiunt. Et hoc loco respondebitur mihi: Quod tantopere admiraris, isti belluæ quotidianum est; ad hoc vivit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. Nemo certè invenietur alius, qui imperaverit his, in quos animadverti jubebat, os inserta spongia includi, ne vocis emittendæ haberent facultatem. Cui unquam morituro non est relictum, qua gemeret? timuit, ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret: ne quid, quod nollet, audiret. sciebat autem innumerabilia esse, quæ objicere illi nemo, nisi periturus, auderet. Cum spongiæ non invenirentur, scindi vestimenta miserorum, & in os farciri pannos imperavit. Quæ ista sævitia est? liceat ultimum spiritum trahere: da exituræ animæ locum: liceat illam non per vulnus emittere.

CAP. XX. ADIICERE his longum est, quot patres quoque occisorum eadem nocte, dimissis per domos centurionibus, confecit: id est, homo misericors luctu liberavit. Nõ enim Caji sævitiam, sed iræ malum propositum est scribere: quæ non tantum viritim furit, sed gentes totas lancinat, sed urbes, sed flumina, & tuta ab omni sensu doloris converberat. Sicut rex Persarum, totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinocolura loci nomen est. Pepercisse illum judicas, quod non tota capita præcidit? novo genere pœnæ delectatus est. Tale aliquid passi forent Æthiopes, qui ob longissimum vitæ spatium Macrobii appellantur. in hos enim, quia non supinis manibus exceperant servi-

beo. Cum hos dicaces fame domuisset, captis sic usus est, ut eos qui militiæ utiles erant, in cohortes describeret, ceteros præconi subjiceret: id quoque se negavit facturum fuisse, nisi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. Hujus nepos fuit Alexander, qui lanceam in convivas suos torquebat, qui ex duobus amicis quos paullò ante retuli, alterum feræ objecit, alterum sibi. Ex his duobus tamen, qui leoni objectus est, vixit.

CAP. XXIII. NON habuit hoc avitum ille vitium, ne paternum quidem. nam si qua alia in Philippo virtus, fuit & contumeliarum patientia, ingens instrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum, *Parrhesiastes* ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Atheniensium legatos venerat: audita benignè legatione, Philippus, Dicite, inquit, mihi, facere quid possum, quod sit Atheniensibus gratum? Excepit Demochares: Te, inquit, suspendere. Indignatio circumstantium ad tam inhumanum responsum exorta est: quos Philippus côticescere jussit, & Thersitam illũ salvum incolumẽque dimittere. At vos, inquit, ceteri legati nunciate Atheniensibus, multo superbiores esse, qui ista dicunt, quam qui impunè dicta audiunt. Multa & divus Augustus digna memoriâ fecit, dixitque: quibus appareat illi iram non imperasse. Timagenes historiarum scriptor, quædam in ipsum, quædam in uxorem ejus, & in totam domum dixerat, nec perdiderat dicta. magis enim circumfertur, & in ore hominum est, temeraria urbanitas. Sæpe illum Cæsar monuit, ut moderatius linguâ uteretur: perseveranti, domo sua interdixit. Postea Timagenes in contubernio Pollionis Asinii consenuit, ac tota civitate dilectus est. nullum illi limen præclusa Cæsaris domus abstulit. Historias postea quas scripserat, recitavit, & combussit, & libros acta Cæsaris Augusti côtinentes in ignem posuit. inimicitias gessit cum Cæsare. Nemo amicitiam ejus extimuit, nemo quasi fulguritum refugit: fuit qui præberet tam altè cadenti sinum. Tulit hoc ut dixi, Cæsar patienter, ne eo quidem motus, quod laudibus suis, rebusque gestis manus attulerat. Nunquam cum hospite inimici sui questus est: hoc duntaxat Pollioni Asinio dixit, Θηριοτροφεῖς. Paranti demum excusationem, obstitit. Fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cum Pollio diceret: Si jubes Cæsar, statim illi domo mea interdicam. Hoc me, inquit, putas facturum, cum ego vos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec ullam aliam habuerat causam desinendi, quam quod Cæsar cœperat.

CAP. XXIIII. DICAT itaque quisque sibi, quoties lacessitur: Nunquid potentior sum Philippo? illi tamen impunè maledictum est. Nunquid in domo mea plus possum, quam toto orbe terrarum divus Augustus potuit? ille tamen contentus fuit, a conviciatore suo secedere. Quid est quare ego servi mei hilarius respôsum, & contumaciorem vultum, & non pervenientem usque ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiem? quis sum, cujus aures lædi nefas sit? Ignoverunt multi hostibus: ego non ignoscam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primum offendit? cogitemus quamdiu placuerit. sæpe & alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus est? fecit quod noluit. inimicus est? fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: stultiori remittamus. pro quocunque, illud respondeamus nobis, sapientissimos quoque viros multa delinquere:

quere: neminem esse tam circumspectum, cujus non diligentia aliquando sibiipsi excidat: neminem tam maturum, cujus non gravitatem in aliquod fervidius factum casus impingat: neminem tam timidum offensarum, qui non in illas, dum vitat, incidat.

CAP. XXV. QUOMODO homini pusillo solatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo flevit, qui vidit acerba funera etiam ex regia duci: sic animo æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuicumq; venit in mentem, nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrat injuria. Quod si etiam prudentissimi peccant, cujus non error bonam causam habet? Respiciamus, quoties adolescentia nostra in officio parum diligens fuerit, in sermone parum modesta, in vino parum temperans. Si iratus est: demus illi spatium, quo dispicere quid fecerit, possit. se ipse castigabit. Denique dabit pœnas. non est quod cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium, quin se exemerit turbæ, & altiùs steterit, quisquis despexit lacessentes. proprium est magnitudinis veræ, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta respexit: sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascitur, inconcussus injuria perstitit: qui irascitur, motus est. At ille quem modo altiorem omni incommodo posui, tenet quodam amplexu summum bonum. nec homini tantum, sed ipsi fortunæ respondet: Omnia licet facias, minor es, quam ut serenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendam dedi. plus mihi nocitura est ira, quàm injuria. Quid ni plus? illius modus certus est: ista quousque me latura sit, incertum est.

CAP. XXVI. NON possum, inquis, pati. grave est, injuriam sustinere. Mentiris. quis enim injuriam non potest ferre, qui potest iram? Adjice nunc, quod id agis ut & iram feras, & injuriam. Quare fers ægri rabiem, & phrenetici verba? puerorum protervas manus? nempe quia videntur nescire, quid faciant. Quid interest, quo quisque vitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrocinium est. Quid ergo? inquis. impune illi erit? puta te velle: tamen non erit. Maxima est enim factæ injuriæ pœna, fecisse: nec quisquam gravius afficitur, quam qui ad supplicium pænitentiæ traditur. Deniq; ad conditionem rerum humanarum respiciendum est, ut omnium accidentium æqui judices simus: iniquus autem est, qui commune vitium singulis objecit. Non est Æthiopis inter suos insignitus color: nec rufus crinis & coactus in nodum apud Germanos. utrumque decet. Nihil in uno judicabis notabile aut fœdum, quod genti suæ publicum est. At ista quæ retuli, unius regionis atque anguli consuetudo defendit: vide nunc quanto in his justior venia sit, quæ per totum genus humanū vulgata sunt. Omnes inconsulti & improvidi sumus, omnes incerti, queruli, ambitiosi. Quid lenioribus verbis ulcus publicum abscondo? omnes mali sumus. Quicquid itaq; in alio reprehenditur, id unusquisq; in suo sinu inveniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? pestilentia est. Placidiores itaque invicem simus. mali inter malos vivimus. Una res nos facere potest quietos, mutuæ facilitatis conventio. Ille mihi jam nocuit: ego illi nondum. sed jam aliquem fortasse læsisti: sed lædes.

CAP. XXVII. NOLI æstimare hanc horam, aut hunc diem: totum inspice mentis tuæ habitum. etiam si nihil mali fecisti, potes facere. Quanto satius est, sanari injuriam, quam ulcisci? Multum temporis ultio absumit. multis se inju-

injuriis objicit, dum una dolet. Diutius irascimur omnes, quam lædimur. quanto melius est, abire in diversum, nec vitia vitiis componere? Num quis satis constare sibi videatur, si mulam calcibus repetat, & canem morsu? Ista, inquis, peccare se nesciunt. Primum, quam iniquus est, apud quem hominem esse, ad impetrandam veniam nocet? deinde, si cetera animalia iræ tuæ subducit, quod consilio carent: eo loco tibi sit, quisquis consilio caret. Quid enim refert, an alia mutis dissimilia habeat, si quod in omni peccato muta defendit, similem habet caliginem mentis? Peccavit. hoc enim primum, hoc enim extremum. Non est quod illi credas, etiam si dixit: Iterum non faciam. Et iste peccabit, & in istum alius, & tota vita inter errores volutabitur. Mansuetè immansueta tractanda sunt. Quod in luctu dici solet, efficacissimè & in ira dicetur: Vtrum aliquando desines, an nunquam? si aliquando; satius est iram relinquere, quam ab ira relinqui. Sin semper hæc cogitatio durabit; vides quam impacatam tibi denunties vitam. qualis enim erit semper tumentis?

CAP. XXVIII. ADIICE nunc, quod nisi bene te ipse succenderis, & [illegible] causas quibus stimuletis, removeris, sua sponte ira discedet, & vires illi dies subtrahet. quanto satius est à te illam vinci, quàm à se? Huic irasceris, deinde illi: servis, deinde libertis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Vbique enim causæ supersunt, nisi deprecator animus accessit. Hinc te illò furor rapiet, & illinc aliò: & novis subinde irritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quam bonum tempus in re mala perdis! Quanto nunc satius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Remp. administrare, transferre in res domesticas operam: quam circumspicere quid alicui possis facere mali? quod aut dignitati ejus, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas? cum id tibi contingere sine certamine ac periculo non possit, etiam si cum inferiore concurses. Vinctum licet accipias, & ad arbitrium tuum omni patientiæ expositum: sæpe nimia vis cædentis aut articulum loco movit, aut nervum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam ubi patientiæ est nacta materiam. Adjice nunc, quod nihil tam imbecille natum est, ut sine elidentis periculo pereat. imbecillos valentissimis aliàs dolor, aliàs casus exæquat. Quid, quod pleraque eorum propter quæ irascimur, offendunt nos magis quàm lædunt? multum autem interest, utrum aliquis voluptati meæ obstet, an desit: eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, utrum aliquis auferat, an neget: utrum spem nostram præcidat, an differat: utrum contra nos faciat, an pro se: amore alterius, an odio nostri. Quidam verò non tantum justas causas standi contra nos, sed etiam honestas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum. his tamen non ignoscimus id facientibus; quod nisi facerent, improbaremus. imò, quod est incredibile, sæpe de facto bene existimamus, de faciente male.

CAP. XXIX. AT mehercules vir magnus ac justus, fortissimum quemque ex hostibus suis, & pro libertate ac salute patriæ pertinacissimum suspicit, & talem sibi civem, talem militem contingere optat. Turpe est, odisse quem laudes: quanto verò turpius, ob id aliquem odisse, propter quod misericordia dignus est? Si captivus in servitutem subitò depressus reliquias libertatis tenet, nec ad sordida ac laboriosa ministeria agilis occurrit, si ex otio piger equum vehiculumq; domini cursu

non

non exæquat, si inter quotidianas vigilias fessum somnus oppressit; si rusticum laborem recusat, aut non fortiter obit, à servitute urbana & feriata translatus ad durum opus. Distinguamus, utrum aliquis non possit, an nolit. multos absolvemus, si cœperimus ante judicare, quam irasci. Nunc autem primum impetum sequimur. deinde quamvis vana nos concitaverint, perseveramus, ne videamur cœpisse sine caussa: & quod iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. Retinemus enim illam, & augemus: quasi argumentum sit juste irascendi, graviter irasci. Quanto melius est, initia ipsa perspicere, quam levia sint, quam innoxia? Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes: frivolis turbamur, & inanibus.

CAP. XXX. TAURUM color rubicundus excitat, ad umbram aspis exurgit, ursos leonesque mappa proritat. Omnia, quæ natura fera ac rabida sunt, consternantur ad vana. Idem inquietis & stolidis ingeniis evenit: rerum suspicione feriuntur. adeò quidem, ut interdum injurias vocent modica beneficia: in quibus frequentissima, certè acerbissima iracundiæ materia est. Carissimis enim irascimur, quod minora nobis præstiterint, quam mente concepimus, quam quæ alii tulerint: cum utrinsque rei paratum remedium sit. Magis alteri indulsit? nostra nos sine comparatione delectent. nunquam erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo quam speravi? sed fortasse plus speravi, quam debui. Hæc pars maximè metuenda est: hinc perniciosissimæ iræ nascuntur, & sanctissima quæque invasuræ. Divum Iulium plures amici confecerunt, quam inimici, quorum non expleverat spes inexplebiles. Voluit quidem ille: neq; enim quisquam liberalius victoria usus est, ex qua nihil sibi vindicavit, nisi dispensandi potestatē: sed quemadmodum sufficere tam improbis desideriis posset, cum tantum omnes concupiscerent, quantum poterat unus? Vidit itaque strictis circa sellam suam gladiis commilitones suos, Cimbrum Tillium acerrimum paullò ante suarum partium defensorem, aliosq; post Pompejum demum Pompejanos.

CAP. XXXI. HÆC res sua in reges arma convertit, fidissimosque eò compulit, ut de morte eorum cogitarent, pro quibus & ante quos mori, votum habuerant. Nulli ad aliena respicienti, sua placent. Inde diis quoque irascimur, quod aliquis nos antecedat, obliti quantum sequatur à tergo ingentis invidiæ. Tanta tamen importunitas hominum est, ut quamvis multum acceperint, injuriæ loco sit, plus accipere potuisse. Dedit mihi præturam? sed consulatum speraveram. Dedit duodecim fasces? sed non fecit ordinarium consulem. A me numerari voluit annum? sed deest mihi ad sacerdotium. Cooptatus in collegiū sum? sed cur in unum? Consummavit dignitatem meam? sed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quæ debebat alicui dare: de suo nihil protulit. Age potius gratias, pro his quæ accepisti: reliqua expecta, & nondum plenum te esse gaude. Inter voluptates est, superesse quod speres. Omnes vicisti? primum te esse in animo amici tui lætare. multi te vincunt? considera, quanto antecedas plures, quam sequaris.

CAP. XXXII. QUOD sit in te maximum vitium, quæris? falsas rationes conficis: data magno æstimas, accepta parvo. Aliud in alio nos deterreat. quibusdam timeamus irasci, quibusdam vereamur, quibusdam fastidiamus. Magnam rem sine dubio fecerimus, si servulum infelicem in ergastulum mise-

miserimus. Quid properamus verberare statim, crura protinus frãgere? non peribit potestas ista, si differetur. sine id tempus veniat, quo ipsi jubeamus: nunc ex imperio iræ loquimur. cum illa abierit, tunc videbimus, quanti sit ista lis æstimanda. In hoc enim præcipuè fallimur. ad ferrum venimus, ad capitalia supplicia: & vinculis, carcere, fame, vindicamus rem, castigandam flagris levioribus. Quomodo, inquis, nos jubes intueri, quam omnia per quæ lædi videmur, exigua, misera, puerilia sint? Ego vero nihil magis suaserim, quam sumere ingentem animum, & hæc propter quæ litigamus, discurrimus, anhelamus, videre quam humilia & abjecta sint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogitat, respicienda. Circa pecuniam plurimum vociferationis est: hæc fora defatigat, patres liberosque committit, venena miscet, gladios tam percussoribus quam legionibus tradit. hæc est sanguine nostro delibuta. propter hanc uxorum maritorumque noctes strepunt litibus, & tribunalia magistratuum premit turba: reges sæviunt, rapiuntq., & civitates longo seculorum labore constructas evertunt, ut aurum argentumque in cinere urbium scrutentur.

CAP. XXXIII. LIBET intueri fiscos in angulo jacentes. Hi sunt, propter quos oculi clamore exprimuntur: fremitu judiciorum basilicæ resonant: evocati ex longinquis regionibus judices sedent, judicaturi, utrius justior avaritia sit. Quid si ne propter fiscum quidem, sed pugnum æris, aut imputatum à servo denariũ, senex sine hærede moriturus stomacho dirumpitur? Quid si propter usuram haut millesimam, valetudinarius fœnerator distortis pedibus, & manibus ad computandum modò relictis, clamat, ac per vadimonia asses suos in ipsis morbi accessionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cum maximè deprimimus, pecuniam proferas, si in medium projicias quicquid thesauri tegunt, avaritia iterum sub terras referente quæ malè egesserat; omnem istam congeriem dignam non putem, quæ frontem viri boni contrahat. Quanto risu prosequenda sunt, quæ nobis lacrimas educunt?

CAP. XXXIIII. CEDO nunc, persequere cetera, cibos, potiones, horumq; caussa paratam ambitionem, munditias, verba, contumelias, & motus corporum parum honorificos, & suspiciones, & contumacia jumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienæ: quibus efficitur, ut inter injurias naturæ numeretur sermo homini datus. Crede mihi, levia sunt: propter quæ non leviter excandescimus, qualia quæ pueros in rixam & jurgium concitant. Nihil ex his, quæ tam tristes agimus, serium est, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira & insania est, quod exigua magno æstimatis. Auferre hic mihi hereditatem voluit: hic me diu spe suprema captatum criminatus est: hic scortum meum concupivit. Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odii caussa est, idem velle.

CAP. XXXV. ITER angustum rixas transeuntium concitat: diffusa & latè patens via ne populos quidem collidit. Ista quæ appetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam & jurgia excitant. Respondisse tibi indignaris libertũ, & uxorem, & clientem: deinde idem de Rep. libertatem sublatam quereris, quam domi sustulisti. Rursus si tacuit interrogatus, contumaciam vocas. Et loquatur, & taceat, & rideat. coram domino? inquis. imò coram patrefamilias. Quid clamas? quid vociferaris? quid flagella media

coenà

cœna petis, quod servi loquuntur, quod non eodem loco turba concionis est, & silentium solitudinis? In hoc habes aures, ut nisi modulata tantum & mollia, & ex dulci tracta compositaque accipiant? Et risum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & prospera, & tristia, & hominum voces, & fremitus animalium latratusque. Quid miser expavescis ad clamorem servi, ad tinnitum æris, ad januæ impulsum? cum tam delicatus fueris, tonitrua audienda sunt. Hoc quod de auribus dictum est, transfer ad oculos: qui non minus fastidio laborant, si malè instituti sunt. maculis offenduntur & sordibus, & argento parum splendido, & stagno non ad solem perlucente. Hi nempe oculi, qui non ferunt nisi varium, ac recenti cura nitens marmor, qui mensam nisi crebris distinctam nævis, qui nolunt domi nisi auro pretiosa calcare: æquissimo animo foris & scabras lutosasque semitas spectant, & majorem partem occurrentium squalidam, parietes insularum exesos, ruinosos, inæquales.

CAP. XXXVI. QUID ergo aliud est quod illos in publico non offendat, domi moveat, quam opinio illic æqua & patiens, domi morosa & querula? Omnes sensus perducendi sunt ad firmitatem. natura patientes sunt, si animus illos desinat corrumpere: qui quotidie ad rationem reddendam vocandus est. Faciebat hoc Sextius, ut consummato die cum se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum: Quod hodie malum tuum sanasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior es? Desinet ira, & erit moderatior, quæ sciet sibi quotidie ad judicem esse veniendum. Quid ergo pulchrius hac consuetudine excutiendi totum diem? qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur? quam tranquillus, altus ac liber, cum aut laudatus est animus, aut admonitus, & speculator sui censorq; secretus cognoscit de moribus suis? Vtor hac potestate, & quotidie apud me causam dico. cum sublatum è conspectu lumen est, & conticuit uxor moris jam mei conscia, totum diem mecum scrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipse abscondo, nihil transeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cum possim dicere: Vide ne istud amplius facias, nunc tibi ignosco. In illa disputatione pugnacius locutus es: noli postea congredi cum imperitis. nolunt discere, qui nunquam didicerunt. Illum liberius admonuisti, quam debebas. itaque non emendasti, sed offendisti. de cetero vide, non tantum an verum sit quod dicis, sed an ille cui dicitur, veri patiens sit.

CAP. XXXVII. ADMONERI bonus gaudet: pessimus quisque correptorem asperrimè patitur. In convivio quorundam te sales, & in dolorem tuum jacta verba tetigerunt: vitare vulgarem convictum memento. solutior est post vinum licentia, quia ne sobriis quidem pudor est. Iratum vidisti amicum tuum ostiario causidici alicujus, aut divitis, quod intrantem submoverat: & ipse pro illo iratus extremo mancipio fuisti. Irasceris ergo cathenario cani? & hic cum multum latravit, objecto cibo mansuescit. recede longius, & ride. Nunc iste aliquem se putat, quod custodit litigatorum turba limen obsessum. nunc ille qui intra jacet, felix fortunatusque est: & beati hominis ac potentis judicat indicium, difficilem januam. nescit durissimum esse ostium carceris. Præsume animo, multa esse tibi patienda. Numquis se hieme algere miratur? numquis in mari nauseare, in via concuti? Fortis est animus, ad quæ præparatus venit. Minus honorato loco positus, irasci cæpisti convivatori, vocatori, ipsi qui tibi præferebatur.

tur. Demens, quid interest, quam lecti premas partem? honestiorem te, aut turpiorem, potest facere pulvinus? Non æquis quendam oculis vidisti, quia de ingenio tuo male locutus est. Recipis hanc legem? ergo te Ennius, quo non delectaris, odisset: & Hortensius simultates tibi indiceret: & Cicero, si derideres carmina ejus, inimicus esset.

CAP. XXXVIII. VIS tu æquo animo pati candidatus suffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis. numquid majorem quam Diogeni, philosopho Stoico? cui de ira cum maximè differenti, adolescens protervus inspuit. tulit hoc ille leniter ac sapienter. Non quidem, inquit, irascor: sed dubito tamen, an irasci oporteat. Cato noster melius. cui cum causam agenti, in frontem mediam, quantum poterat attracta pingui saliva, inspuisset Lentulus, ille patrum nostrorum memoria factiosus & impotens, abstersit faciem, &, Affirmabo, inquit, omnibus, Lentule, falli eos, qui te negant os habere.

CAP. XXXIX. CONTIGIT jam nobis, Novate, benè componere animum, si aut non sentit iracundiam, aut superior est: videamus quomodo alienam iram leniamus: nec enim sani esse tantum volumus, sed sanare. Primā iram non audebimus oratione mulcere, surda est & amens: dabimus illi spatium. remedia in remissionibus prosunt: nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem movendo incitaturi, nec cetera vitia dum fervent. Initia morborum quies curat. Quantulum, inquis, prodest remedium tuum, si sua sponte desinentem iram placat? Primum, ut citius desinat, efficit: deinde custodiet, ne recidat: ipsum quoq; impetum, quem non audet lenire, fallet. Removebit omnia ultionis instrumenta. simulabit iram, ut tanquam adjutor & doloris comes plus auctoritatis in consiliis habeat. moras nectet: & dum majorem quærit pœnam, præsentem differet. omni arte requiem furori dabit. Si vehementior erit; aut pudorem illi cui non resistat, incutiet, aut metum. Si infirmior; sermones inferet, vel gratos, vel novos, & cupiditate cognoscendi avocabit. Medicum ajunt, cum regis filiam curare deberet, nec sine ferro posset, dum tumentem mammam leniter fovet, scalpellum spongia tectum induxisse. Repugnasset puella remedio palam admoto: eadem, quia non expectavit, dolorem tulit.

CAP. XL. QUÆDAM non nisi decepta sanantur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua voluptati sit. Alteri: Vide ne magnitudo animi tui, creditumq; apud plerosque robur, cadat. Indignor mehercule, & non invenio dolendi modum: sed tempus expectandum est. dabit pœnas. Serva istud in animo tuo. cum potueris, & pro mora reddes. Castigare vero irascentem, & ultrò obviam ire ei, incitare est. Variè aggredieris, blandèque: nisi fortè tanta persona eris, ut possis iram comminuére: quemadmodum fecit divus Augustus, cum cœnaret apud Vedium Pollionem. Fregerat unus ex servis ejus crystallinum. rapi eum Vedius jussit, nec vulgari quidem periturum morte: murænis objici jubebatur, quas ingens piscina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriæ causa facere? sævitia erat. Evasit è manibus puer, & confugit ad Cæsaris pedes: nihil aliud petiturus, quam ut aliter periret, nec esca fieret. Motus est novitate crudelitatis Cæsar, & illum quidem mitti, crystallina autem omnia coram se frangi jussit, compleriq; piscinam. Fuit Cæsari sic castigandus amicus: benè usus est viribus suis. E convivio rapi homines imperas, & novi generis pœnis lancinari? si calix tuus fractus est viscera

viscera hominis distrahentur? tantum tibi placebis, ut ibi aliquem duci jubeas ubi Cæsar est?

CAP. XXXXI. SIC in:tandum potentiæ est, ut iram ex superiori loco aggredi possis, male tractabilem, ac talem duntaxat, qualem modò retuli, feram, immanẽ, sanguinariam, quæ jam insanabilis est, nisi majus aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit præceptorum salutarium assidua meditatio, actusq; rerum boni, & intenta mens ad unius honesti cupiditatem. Conscientiæ satis fiat. nil in famam laboremus: sequatur vel mala, dum bene merearis. At vulgus animosa miratur, & audaces in honore sunt: placidi pro inertibus habentur. Primo forsitan aspectu, sed simulac æqualitas vitæ fidem facit, non segnitiem illam animi esse, sed pacem, veneratur idem illos populus, colitque. Nihil ergo habet in se utile tæter ille & hostilis affectus; at omnia è contrario mala, ferrũ, ignes: pudore calcato, cædibus inquinavit manus, membra liberorum dispersit. Nihil vacuum reliquit à scelere, non gloriæ memor, non infamiæ metuens, inemendabilis cum ex ira in odium occalluit.

CAP. XXXXII. CAREAMVS hoc malo, purgemusque mentem, & exstirpemus radicitus ea vitia, quæ quamvis tenuia undecunque hæserint, renascentur: & iram non temperemus, sed ex toto removeamus. Quod enim malæ rei temperamentum est? poterimus autem, adnitamur modò. Nec ulla res magis proderit, quam cogitatio mortalitatis. sibi quisque ut alteri dicat: Quid juvat, tanquam in æternum genitos iras indicere, & brevissimam ætatem dissipare? quid juvat, dies quos in voluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicujus tormentumque transferre? non capiunt res istæ jacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? quid certamina nobis accersimus? quid imbecillitatis obliti, ingentia odia suscipimus, & ad frangendum fragiles consurgimus? Iam istas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis vetabit geri. jam par accerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur, & vitam seditiosi conturbamus? stat super caput fatum, & pereuntis dies imputat, propiusq; ac propius accedit. Istud tempus quod alienæ destinas morti, fortasse citra tuam est.

CAP. XXXXIII. QVIN potius vitam brevem colligis, placidamque & tibi & ceteris præstas? quin potius amabilem te, dum vivis, omnibus: desiderabilem, cum excesseris, reddis? Et quid illum, nimis ex alto tecum agentem, detrahere cupis? quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem & contemptum, sed superioribus acidum ac molestum, exterrere viribus tuis tentas? Quid servo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo irasceris? sustine paullum. venit ecce mors, quæ nos pares faciat. Ridere solemus inter matutina harenæ spectacula, tauri & ursi pugnam inter se colligatorum: quos, cum alter alterum vexarit, sus confector exspectat. Idem facimus. aliquem nobiscum alligatum lacessimus: cum victo victoriq; finis æquè maturus immineat, Quieti potius pacatique, quantulumcunque superest, exigamus. nulli cadaver nostrum jaceat invisum. Sæpe rixam conclamatum in vicino incendium solvit: & interventus feræ, latronem viatoremque diducit. Colluctari cum minoribus malis non vacat, ubi metus major apparuit. Quid nobis cum dimicatione & insidiis? numquid amplius isti cui irasceris, quam mortem optas? etiam te quiescente morietur. perdis operam: facere vis, quod futurum est. Nolo, inquis, utiq; occidere, sed exsilio, sed ignominia, sed

damno

damno afficere. Magis ignosco ei, qui vulnus inimici, quam qui pusulam concupiscit. hic enim non tantum mali animi est, sed pusilli. Sive de ultimis suppliciis cogitas, sive de levioribus; quantulum est temporis, quo aut ille pœna sua torqueatur, aut tu malum gaudium ex aliena percipias? Iam ipsum spiritū exspuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines sumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo simus: detrimenta, injurias, convicia, vellicationes contemnamus, & magno animo brevia feramus incommoda. Dum respicimus, quod ajunt, versamusque nos, jam mortalitas aderit.

L. ANNÆI SENECÆ
AD HELVIAM MATREM
DE CONSOLATIONE
LIBER VNVS.

I. LIPS. *Carmina hic visum præscribere, quæ Senecæ tribuuntur, & certè exsilium ejus tangunt. Sive ab ipso igitur, sive de ipso scripta, ad argumentum & lucem libelli spectant.*

EPIGRAMMATA SVPER EXILIO L. ANNÆI SENECÆ.

I. AD CORSICAM.

CORSICA Phocæo tellus habitata colono,
Corsica, quæ Grajo nomine Cyrnus eras:
Corsica Sardinia brevior, porrectior Ilva:
Corsica piscosis pervia fluminibus:
Corsica terribilis, cum primum incanduit æstas;
Sævior, ostendit cum ferus ora canis:
Parce relegatis, hoc est, jam parce sepultis.
Vivorum cineri sit tua terra levis.

II. DE EADEM.

BARBARA præruptis inclusa est Corsica saxis:
Horrida, desertis undique vasta locis.
Non poma Autumnus, segetes non educat Æstas:
Canaque Palladio munere Bruma caret:
Vmbrarum nullo Ver est lætabile fœtu,
Nullaque in infausto nascitur herba solo:
Non panis, non haustus aquæ, non ultimus ignis:
Hic sola hæc duo sunt, exsul, & exsilium.

III. QVERELA.

OCCISI jugulum quisquis scrutaris amici,
Tu miserum necdum me satis esse putas:
Desere confossum. victori vulnus iniquo
Mortiferum impressit mortua sæpe manus.

IV. ITEM.

QVISQVIS es, & nomen dicam? dolor omnia cogit,

Qui

Qui nostrum cinerem nunc, inimice, premis:
Et non contentus tantis, subitisque ruinis,
Stringis in exstinctum tela cruenta caput.
Crede mihi, vires aliquas Natura sepulchris
Attribuit: tumulos vindicat umbra suos.
Ipsos crede Deos hoc nunc tibi dicere, Livor,
Hoc tibi nunc Manes dicere crede meos:
Res est sacra, miser. Noli mea tangere fata.
Sacrilegæ bustis abstinuere manus.

V. ITEM.

CARMINA mortifero tua sunt suffusa veneno,
Et sunt criminibus pectora nigra magis.
Nemo tuos fugiat, non vir, non femina dentes,
Haud puer, haud ætas undique tuta senis.
Utque furens totas immittit saxa per urbes
In populum: sic tu verba maligna jacis.
Sed solet insanos populus compescere sanus:
Et repetunt motum saxa remissa caput.
In te nunc stringit nullus non carmina vates,
Inque tuam rabiem publica Musa furit.
Dum sua compositus nondum benè concutit arma
Miles, & è nostra lancea torta manu:
Bellus homo, & validè capitalia crimina ludis:
Deque tuis manant atra venena jocis.
Sed tu perque jocum dicis vinumque. quid ad rem,
Si plorem? risus si tuus ista facit?
Quare tolle jocos, non est jocus esse malignum.
Numquam sunt grati, qui nocuêre sales.

VI. AD AMICUM.

CRISPE, meæ vires, lassarumque ancora rerum:
Crispe vel antiquo conspiciende foro:
Crispe potens nunquam, nisi cum prodesse volebas:
Naufragio litus, tutaque terra meo.
Solus honor nobis, arx & tutissima nobis:
Et nunc afflicto sola quies animo.
Crispe, fides dulcis, placidique acerrima virtus:
Cujus Cecropio pectora melle madent.
Maxima facundo vel avo, vel gloria patri:
Quo solo careat si quis, in exsilio est.
An tu cui jaceo saxis telluris adhærens,
Mens tecum est, nulla quæ cohibetur humo.

VII. DE QUALITATE TEMPORIS.

OMNIA tempus edax depascitur, omnia carpit,
Omnia sede movet, nil sinit esse diu.
Flumina deficiunt, profugum mare littora siccat,
Subsidunt montes, & juga celsa ruunt.
Quid tam parva loquor? moles pulcherrima cæli
Ardebit flammis tota repentè suis.
Omnia mors poscit. Lex est, non pœna, perire:
Hic aliquo mundus tempore nullus erit.

IIX. VOTUM.

SIC mihi sit frater, majorque, minorque superstes,
Et de me doleat nil, nisi morte mea.
Sic illos vincam, sic vincar rursus amando;

Mutuus

Mutuus inter nos sic benè certet amor.
Sic dulci Marcus qui nunc sermone fritinnit,
Facundo patruos provocet ore duos.

Hæc in schidis Pythœanis palam Seneca adscribuntur: est & aliud, quod ob argumenti similitudinem viri docti pariter adsignant.

IX. AD CORDVBAM.

CORDVBA solve comas, & tristes indue vultus:
Inlacrimans cineri munera mitte meo.
Nunc longinqua tuum deplora, Corduba, vatem:
Corduba non alio tempore mæsta magis.
Tempore non alio, quo versis viribus Orbis,
Incubuit belli tota ruina tibi.
Cum geminis oppressa malis utrimque peribas:
Et tibi Pompejus, Cæsar & hostis erat.
Tempore non alio, quo ter tibi funera centum
Heu nox una dedit, quæ tibi summa fuit.
Non, Lusitanus quateret cum mœnia latro,
Figeret & portas lancea torta tuas.
Ille tuus quondam magnus, tua gloria, civis
Infigar scopulo. Corduba solve comas,
Et gratare tibi, quod te Natura supremo
Alluit Oceano; tardius ista doles.

CAPVT I.

SÆPE jam, mater optima, impetum cepi consolandi te, sepe continui. Vt auderem, multa me impellebant. primum, videbar depositurus omnia incommoda, cum lacrimas tuas, etiam si supprimere non potuissem, interim certè abstersissem. deinde, plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, si prior ipse consurrexissem. prætererea timebam, ne à me non victa fortuna aliquem meorum vinceret. Itaque utcunq; conabar, manu super plagā meam imposita, ad obliganda vulnera vestra reptare. Hoc propositum meum, erant rursus quæ retardarent. Dolori tuo, dum recens sæviret, sciebam occurrendum non esse, ne illum ipsa solatia irritarent, & accenderent. nam in morbis quoq; nihil est perniciosius, quam immatura medicina. Exspectabā itaque dum ipse vires suas frangeret, & ad sustinenda remedia morā mitigatus, tangi se ac tractari pateretur. Præterea, cum omnia clarissimorum ingeniorum monumenta, ad compescendos moderandosque luctus composita evolverem, non inveniebam exemplum ejus qui consolatus suos esset, cum ipse ab illis comploraretur. Ita in re nova hæsitabam, verebarque, ne hæc non consolatio, sed exulceratio esset. Quid quod novis verbis, nec ex vulgari & quotidiana sumptis allocutione, opus erat homini ad consolandos suos ex ipso rogo caput allevanti? Omnis autem magnitudo doloris modum excedentis necesse est dilectum verborum eripiat, cum sæpe vocem quoque ipsam intercludat. Vtcunq;, connitar: non fiducia ingenii, sed quia possum instar efficacissimæ consolationis esse, consolator. Cui nihil negares, huic hoc utiq; te non esse negaturā (licet omnis mæror contumax sit) spero, ut desiderio tuo velis à me modū statui.

CAP. II. VIDE quantum de indulgentia tua promiserim mihi: potentiorem me futurum a-

pud te non dubito, quam dolorem tuum: quo nihil est apud miseros potentius. Itaque ne statim cum eo concurram, adero prius illi, & quibus excitetur, ingeram: omnia proferam, & rescindam quæ jam obducta sunt. Dicet aliquis: Quod hoc genus est consolandi, obliterata mala revocare, & animum in omnium ærumnarum suarum conspectu collocare, vix unius patientem? Sed is cogitet, quæcumque usque eo perniciosa sunt, ut contra remedium convaluerint, plerumque contrariis curari. Omnes itaque luctus illi suos, omnia lugubria admovebo. hoc erit non molli via mederi, sed urere ac secare. Quid consequar? ut pudeat animum, tot miseriarum victorem, ægrè ferre unum vulnus, in corpore tam cicatricoso. Fleant itaque diutius, & gemant, quorum delicatas mentes enervavit longa felicitas, & ad levissimarum injuriarum motus collabantur; at quorum omnes anni per calamitates transierunt, gravissima quoq; forti & immobili constantia perferant. Unum habet assidua infelicitas boni, quod quos sæpe vexat, novissimè indurat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit à gravissimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amisisti matrem statim nata, imò dum nascereris: & ad vitam quodammodo exposita es. Crevisti sub noverca: quam tu quidem omni obsequio, & pietate, quanta vel in filia conspici potest, matrem fieri coëgisti: nulli tamen non magno constitit & bona noverca. Avunculum indulgentissimum, optimum ac fortissimum virum, cum adventum ejus exspectares, amisisti. Et ne sæviriam suam fortuna leviorem ducendo faceret, intra tricesimum diem, carissimum virum tuum, ex quo mater trium liberorum eras, extulisti. Lugenti tibi luctus nuntiatus est, omnibus quidem absentibus liberis: quasi de industria in id tempus conjectis malis tuis, ut nihil esset ubi se dolor tuus reclinaret. Transeo tot pericula, tot metus, quos sine intervallo in te incursantes pertulisti: modo in eundem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti. Intra vicesimum diem quam filium meum in manibus & in osculis tuis mortuum funeraveras, raptum me audisti. hoc adhuc defuerat tibi, lugere vivos.

CAP. III. GRAVISSIMUM est ex omnibus, quæ unquam in corpus tuum descenderunt, recens vulnus: fateor. non summam cutem rupit: pectus, & viscera ipsa divisit. Sed quemadmodum tirones leviter saucii tamen vociferantur, & manus medicorum magis, quam ferrum horrent: at veterani, quamvis confossi, patienter ac sine gemitu, velut aliena corpora, exsecari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidem & ululatus, & alia per quæ ferè muliebris dolor tumultuatur, amove. perdidisti enim tot mala, si nondum misera esse didicisti. Ecquid videor tecum timidè egisse? nil tibi subduxi ex malis tuis, sed omnia coacervata ante te posui. Magno id animo feci: constitui enim vincere dolorem tuum, non circumscribere.

CAP. IIII. VINCAM, puto, primum si ostendero nihil me pati, propter quod possim dici miser, nedum propter quod miseros etiam, quos cōtingo, faciam: deinde si ad te transiero, & probavero, ne tuam quidem gravem esse fortunam, quæ tota ex mea pendet. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire gestit, nihil mali esse mihi: si hoc tibi demonstrare non potero, ipsas res quibus me putas premi, non esse intolerabiles, faciam manifestum. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipse magis placebo, quod inter eas res beatus ero, quæ miseros solent facere. Non est quod de me

aliis

aliis credas: ipse tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, iudico me non esse miserum. Adjiciam, quo securior sis, nec fieri quidem posse miserum.

CAP. V. BONA conditione conditi sumus, si eam non deseruerimus. Id egit rerum natura, ut ad benè vivendum non magno apparatu opus esset: unusquisque facere se beatum potest. Leve momentum in adventitiis rebus est, & quod in neutram partem magnas vires habeat: nec secunda sapientem evehunt, nec adversa demittunt. Laboravit enim semper, ut in se plurimum poneret, intra se omne gaudium peteret. Quid ergo? sapientem me esse dico? minimè. nam id quidem si profiteri possem, non tantum negarem miserum me esse, sed omnium fortunatissimum, & in vicinum Deo perductum prædicarem. Nunc, quod satis est ad omnes miserias leniendas, sapientibus viris me dedi; & nondum in auxilium mei validus, in aliena castra confugi, eorum scilicet, qui facilè se & sua tuentur. Illi me jusserunt stare assiduè, velut in præsidio positum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus prospicere multo antè quam incurrant. Illis gravis est, quibus est repentina: facilè eam sustinet, qui semper exspectat. Nā & hostium adventus eos prosternit, quos inopinatè occupavit: at qui futuro se bello ante bellum paraverunt, compositi & aptati; primum, qui tumultuosissimus est, ictum facilè excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiam si videretur pacem agere: omnia illa, quæ in me indulgentissimè conferebat, pecuniam, honores, gloriam eo loco posui, unde posset ea sine motu meo repetere. Intervallum inter me & illa magnum habui. itaque abstulit illa, non avulsit. Neminem adversa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera ejus velut sua & perpetua amaverunt, qui se propter illa suspici voluerunt, jacent & mœrent cum vanos & pueriles animos, omnis solidæ voluptatis ignaros, falsa & mobilia oblectamenta destituunt. At ille qui se lætis rebus non inflavit, nec mutatis contrahit; adversus utrumque statum invictum animum tenet, exploratæ jam firmitatis. nam in ipsa felicitate, quid contra infelicitatem valeret, expertus est. Itaque ego in illis quæ omnes optant, existimavi semper, nihil veri boni inesse: quin inania, & specioso ac decepturo fuco circumlita inveni, intra nihil habentia fronti suæ simile. Nam in illis quæ mala vocantur, nihil tam terribile ac durum invenio, quam opinio vulgi minabatur. verbum quidem ipsum, persuasione quadam & consensu, jam asperius ad aures venit, & audientes tāquam triste, & exsecrabile ferit: ita enim populus iussit: sed populi scita ex magna parte sapientes abrogant.

CAP. VI. REMOTO igitur judicio plurium, quos prima rerum facies, utcunque credita est, aufert, videamus quid sit exsilium; nempe, loci commutatio est. Angustare ne videamur vim ejus, & quicquid pessimum in se habet, subtrahere: hanc commutationem loci sequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Adversus ista postea confligam: interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipsa loci commutatio. Carere patria, intolerabile est. Aspice agedum hanc frequentiam, cui vix urbis immensæ tecta sufficiunt. maxima pars illius turbæ patria caret: ex municipiis & coloniis suis, ex toto denique orbe terrarum confluxerunt. Alios adducit ambitio, alios necessitas officii publici, alios imposita legatio, alios lu-

xuria, opulentum & opportunum vitiis locū quærens: alios liberaliū studiorū cupiditas, alios spectacula: quosdam traxit amicitia, quosdam industria, latam ostendendæ virtuti nacta materiam: quidam vænalem formam attulerunt, quidam vænalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurrit in urbem, & virtutibus & vitiis magna pretia ponentem. Iube omnes istos ad nomen citari, &, Vnde domo quisque sit, quære: videbis majorem partem esse, quæ relictis sedibus suis, venerit in maximam quidem ac pulcherrimam urbem, non tamen suam. Deinde ab hac civitate discede, quæ velut communis patria potest dici: omnes urbes circumi. nulla est, ubi magnam partem peregrinæ multitudinis non invenias. Nunc transi ab iis quarum amoena positio, & opportunitas regionis plures allicit deserta loca, & asperrimas insulas, Sciathum & Seriphum, Gyarum & Cossuram pete. nullum invenies exsilium, in quo non aliquis animi causa moretur. Quid tam nudum inveniri potest, quid tam abruptum undique, quam hoc saxum? quid ad copias respicienti jejunius? quid ad homines immansuetius? quid ad ipsum loci situm horridius? quid ad cæli naturam intemperantius? plures tamen hic peregrini, quam cives consistunt. Vsque eò ergo commutatio ipsa locorum gravis non est, ut hic quoque locus à patria quosdam abduxerit. Invenio qui dicant, inesse naturalem quandam animis irritationem commutandi sedes, & transferendi domicilia. Mobilis enim & inquieta mens homini data est: nunquam se tenet: spargitur, & cogitationes suas in omnia nota atque ignota dimittit, vaga, & quietis impatiens, & novitate rerum lætissima. Quod non miraberis, si primam ejus originem adspexeris. Non est ex terreno & gravi concreta corpore: ex illo cælesti spiritu descendit. cælestium autem natura semper in motu est: fugit, & velocissimo cursu agitur. Adspice sidera mundum illustrantia: nullum eorum perstat. labitur assiduè, & locum ex loco mutat: quamvis cum universo vertatur, in contrarium nihilominus ipsi mundo refertur: per omnes signorum partes discurrit; perpetua ejus agitatio, & aliundè aliò commigratio est. Omnia volvuntur semper, in transitu sunt, & ut lex & naturæ necessitas ordinavit, aliundè aliò deferuntur. Cum per certa annorum spatia orbes suos explicuerint, iterum ibunt per quæ venerant. I nunc, & animum humanum, ex iisdem quibus divina constant compositum seminibus, molestè ferre puta transitum ac migrationem: cum Dei natura, assidua & citatissima commutatione, vel delectet se, vel conservet. A cælestibus, agedum, te ad humana cōverte. videbis gentes, populosque mutasse sedem. Quid sibi volunt in mediis Barbarorum regionibus Græcæ urbes? quid inter Indos Persasque Macedonicus sermo? Scythia, & totus ille ferarum indomitarumque gentium tractus, civitates Achaiæ Pōticis impositas littoribus ostētat. Non perpetuæ hiemis sævitia, non hominum ingenia, ad similitudinem cæli sui horrentia transferentibus domus suas obstiterunt. Atheniensis in Asia turba est: Miletus LXXV. urbium populum in diversa effudit: totum Italiæ latus, quod infero mari alluitur, major Græcia fuit. Tuscos Asia sibi vindicat: Tyrii Africam incolunt: Hispaniam Poeni: Græci se in Galliam immiserunt, in Græciam Galli: Pyrenæus Germanorum transitus non inhibuit: per invia, per incognita versavit se

huma-

humana levitas. Liberos, conjugesque, & graves senio parentes traxerunt. Alii longo errore jactati, non judicio elegerunt locum, sed lassitudine proximum occupaverunt: alii armis sibi jus in aliena terra fecerunt: quasdam gentes, cum ignota peterent, mare hausit: quædam ibi consederunt, ubi illas rerum inopia deposuit. Nec omnibus eadem causa relinquendi, quærendique patriam fuit. Alios excidia urbium suarum, hostilibus armis elapsos, in aliena, spoliatos suis, expulerunt: alios domestica seditio submovit: alios nimia superfluentis populi frequentia, ad exonerandas vires, emisit: alios pestilentia, aut frequens terrarum hiatus, aut aliqua intoleranda infelicis soli vitia ejecerunt: quosdam fertilis oræ, & in majus laudatæ, fama corrupit: alios alia causa excivit domibus suis. Illud itaque est manifestum, nihil eodem loco mansisse, quo genitum est. assiduus humani generis discursus est. quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Nova urbium fundamenta jaciunt: nova gentium nomina, exstinctis prioribus, aut in accessionem validioris conversis, oriuntur. Omnes autem istæ populorum transportationes, quid aliud, quam publica exsilia sunt?

CAP. VII. QVID tam longo te circuitu traho? quid interest enumerare Antenorem Patavii conditorem, & Euandrum in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? quid Diomedem, aliosque quos Trojanum bellum, victos simul victoresque, per alienas terras dissipavit? Romanum imperium nempe auctorem exsulem respicit: quem profugum, capta patria, exiguas reliquias trahentem, necessitas & victoris metus, longinqua quærentem, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes provincias misit? ubicunque vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libenter nomina dabat, & relictis aris suis trans maria sequebatur colonus senex.

CAP. VIII. RES quidem non desiderat plurium enumerationem: unum tamen adjiciam, quod in oculos se ingerit. Hæc ipsa insula sæpe jam cultores mutavit. Vt antiquiora quæ vetustas obduxit, transeam, Phocide relicta, Graji qui nunc Massiliam colunt, prius in hac insula consederunt. Ex qua quid eos fugaverit, incertum est: utrum cæli gravitas, an præpotentis Italiæ conspectus, an natura importuosi maris. nam in causa non fuisse feritatem accolarum, eo apparet, quod maximè tunc trucibus & inconditis Galliæ populis se interposuerunt. Transierunt deinde Ligures in eam, transierunt & Hispani, quod ex similitudine ritus apparet. eadem enim tegumenta capitum, idemque genus calceamenti, quod Cantabris est, & verba quædam. nam totus sermo, conversatione Græcorum Ligurumque, à patrio descivit. Deductæ deinde sunt duæ civium Romanorum coloniæ: altera à Mario, altera à Sylla. Toties hujus aridi & spinosi saxi mutatus est populus. Vix denique invenies ullam terram, quam etiam nunc indigenæ colant. permixta omnia & insiticia sunt: alius alii successit. Hic cōcupivit, quod alii fastidio fuit: ille unde expulerat, ejectus est. Ita fato placuit, nullius rei eodem semper loco stare fortunam. Adversus ipsam mutationem locorum, detractis ceteris incommodis quæ exilio adhærent, satis hoc remedii putat Varro, doctissimus Romanorum, quod quocunque venimus, eadem rerum natura utendum est. M. Brutus satis hoc putat, quod licet in exsilium euntibus virtutes suas ferre secum.

Hæc etiam si quis singula parum judicat efficacia ad consolandum exsulem, utraque in unum collata fatebitur plurimum posse. Quantulum enim est, quod perdidimus? duo quæ pulcherrima sunt, quocumque nos moverimus, sequentur: natura communis, & propria virtus. Id actum est, mihi crede, ab illo, quisquis formator universi fuit, sive ille Deus est potens omnium, sive incorporalis ratio ingentium operum artifex, sive divinus spiritus per omnia maxima minima, æquali intentione diffusus, sive fatum & immutabilis caussarum inter se cohærentium series: id, inquam, actum est, ut in alienum arbitrium, nisi vilissima quæque, non caderent. Quicquid optimum homini est, id extra humanam potentiam jacet: nec dari, nec eripi potest. Mundus hic, quo nihil neque majus, neq; ornatius, rerum Natura genuit: animus contemplator, admiratorque mundi, pars ejus magnificentissima, propria nobis & perpetua, tamdiu nobiscum mansura, quamdiu ipsi manebimus. Alacres itaque & erecti, quocunque res tulerit, intrepido gradu properemus.

CAP. IX. EMETIAMUR quascumque terras, nullum inventuri solum intra mundum, quod alienum homini sit. undecunque ex æquo ad cælum erigitur acies: paribus intervallis omnia divina ab omnibus humanis distant. proinde dũ oculi mei ab illo spectaculo, cujus insatiabiles sunt, non abducantur, dum mihi lunam solemque intueri liceat, dum cæteris inhærere sideribus, dum ortus eorum, occasus, intervallaque, & causas investigare velocius meandi, vel tardius, spectare tot per noctem stellas micantes, & alias immobiles, alias non in magnum spatium exeuntes, sed intra suum se circumagentes vestigium, quasdam subito erumpentes, quasdam igne fuso perstringentes aciem, quasi decidant, vel longo tractu cum luce multa prætervolantes; dum cum his sim, & cælestibus, quà homini fas est, immiscear; dum animum ad cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi semper habeam: quantum refert mea, quid calcem? Atqui non est hæc terra frugiferarum aut lætarum arborum ferax: non magnis & navigabilibus fluminum alveis irrigatur: nihil gignit, quod aliæ gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis: non pretiosus hic lapis cæditur, non auri argentique venæ eruuntur. Angustus animus est, quem terrena delectant. ad illa abducendus est, quæ ubique æquè apparent, ubique æque splendent: & hoc cogitandum est, ista veris bonis per falsa & pravè credita obstare. Quo longiores porticus expedierint, quo altius turres sustulerint, quo latius vicos porrexerint, quo depressius æstivos specus foderint, quo majori mole fastigia cœnationum subvexerint: hoc plus erit, quod illis cælum abscondat. In eam te regionem casus ejecit, in qua latissimum receptaculum casa est. Næ tu pusilli animi es, & sordidè se consolantis, si ideò id fortiter pateris, quia Romuli casum nosti. Dic illud potius: Istud humile tugurium nempe virtutes recipit. jam omnibus templis formosius erit, cum illic justitia conspecta fuerit, cum continentia, cum prudentia, pietas, omnium officiorum rectè dispensandorum ratio, humanorum divinorumque scientia. Nullus angustus est locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exilium grave est, in quo licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro quem de virtute composuit, ait, se vidisse Marcellum Mitylenis exulantem, &, quantum

tum modo natura hominis pateretur, beatissimè viventem, neque unquam bonarum artium cupidiorem quam illo tempore. Itaque adjicit, visum sibi se magis in exsilium ire, qui sine illo rediturus esset, quam illum in exsilio relinquere. O fortunatiorem Marcellum, eo tempore, quo exsilium suum Bruto approbavit, quam quo populo R. consulatum! Quantus vir ille fuit, qui effecit, ut alicuis exsul sibi videretur, quod ab exsule recederet? qui in admirationem sui adduxit hominem, etiam Catoni suo mirandum? Idem Brutus ait, C. Cæsarem Mitylenas prætervectum, quia non sustineret videre deformatum virum. Illi quidem reditũ impetravit Senatus, publicis precibus, tam solicitus ac mæstus, ut omnes illo die Bruti habere animum viderentur, & non pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exsules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo consecutus est, quo die illum exsulem Brutus relinquere non potuit, Cæsar videre. Contigit enim illi testimonium utriusque. Brutus sine Marcello reverti se doluit: Cæsar erubuit. Num dubitas, quin ille tantus vir, sic ad tolerandum æquo animo exsilium se ipse adhortatus sit? Quod patria cares, non est miserum. Ita te disciplinis imbuisti, ut scires omnem locum sapienti viro patriam esse. Quid porro hic qui te expulit, nõ ipse per annos decem continuos patria caruit? propagandi sine dubio imperii caussa: sed nempe caruit. nunc ecce trahit illum ad se Africa resurgentis belli minis plena, trahit Hispania, quæ fractas & afflictas partes refovet, trahit Ægyptus infida, totus denique orbis, qui ad occasionem concussi imperii intentus est. cui primum rei occurret? cui parti se opponet? Aget illum per omnes terras victoria sua. Illum suspiciant & colant gentes: tu vive Bruto miratore contentus. Bene ergo exsilium tulit Marcellus: nec quicquam in animo ejus mutavit loci commutatio, quamvis eum paupertas sequeretur. in qua nihil mali esse, quisquis modo nondum pervenit in insaniam omnia subvertentis avaritiæ, atque luxuriæ, intelligit. Quantulum est enim, quod in tutelam homini necessarium sit? & cui deesse hoc potest, ullam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse. corporis exigua desideria sunt: frigus submovere vult, alimentis famem ac sitim extinguere: quicquid extra concupiscitur, vitiis, non usibus laboratur. Non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare, nec conchylia ultimi maris ex ignoto littore eruere. Dii istos deæq. perdant, quorum luxuria tam invidiosi imperii fines transcendit. Vltra Phasim capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat: nec piget à Parthis, à quibus nondum pœnas repetiimus, aves petere. Vndique convehunt, omnia nota fastidienti gulæ. Quod dissolutus deliciis stomachus vix admittat, ab ultimo portatur Oceano. Vomunt ut edant, edunt ut vomant: & epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Invitus enim sanatur: & si remedia ne coactus quidem recipit, interim certè dum non potest, nolenti similis est. C. Cæsar, quem mihi videtur rerum natura edidisse, ut ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent, centies sestertio cœnavit uno die: & in hoc omnium adjutus ingenio, vix tamen invenit, quomodo provinciarum tributum una cœna fieret.

 O misera-

O miserabiles, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur! pretiosos autem, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo; sed raritas, & difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam illis mentem placeat reverti, quid opus est tot artibus ventri servientibus? quid mercaturis? quid vastatione silvarum? quid profundi perscrutatione? passim jacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis disposuit. sed hæc velut cæci transeunt, & omnes regiones pervagantur, maria trajiciunt, & cum famem exiguo possint sedare, magno irritant.

CAP. X. LIBET dicere: Quid deducitis naves? quid manus & adversus feras & adversus homines armatis? quid tanto tumultu discurritis? quid opes opibus aggeritis? non vultis cogitare, quam parva vobis corpora sint? Nonne furor & ultimus mentium error est, cum tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaque augeatis census, promoveatis fines: nunquam tamen corpora vestra laxabitis. Cum bene cesserit negotiatio, multum militia retulerit, cum indagati undique cibi coierint, non habebitis ubi istos apparatus vestros collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet majores nostri, quorum virtus etiã nunc vitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum: quibus terra cubile erat: quorum tecta nondum auro fulgebant: quorum templa nondum gemmis nitebant. Itaque tunc per fictiles deos religiosè jurabatur: qui per illos invocaverant, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minus beatè vivebat dictator noster, qui Samnitum legatos audit, cum vilissimum cibum in foco ipse manu sua versaret: illa, qua jam sæpe hostem percusserat, lauream que in Capitolini Iovis gremio reposuerat: quam Apicius nostra memoria vixit, qui in ea urbe, ex qua aliquando philosophi, velut corruptores juventutis, abire jussi sunt, scientiam popinæ professus, disciplina sua sæculum infecit: cujus exitum nosse, operæpretium est. Cum sestertium millies in culinam congessisset, cum tot congiaria Principum, & ingens Capitolii vectigal singulis comissationibus exsorbuisset; ære alieno oppressus, rationes suas tunc primum coactus inspexit. superfuturum sibi sestertium centies computavit: & velut in ultima fame victurus, si sestertio centies vixisset, veneno vitam finivit. Quanta luxuria erat, cui sestertium centies egestas fuit? I nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi.

CAP. XI. SESTERTIUM centies aliquis extimuit: & quod alii voto petunt, veneno fugit. Illi vero tam pravæ mentis homini ultima potio saluberrima fuit Tunc venena edebat bibebatque, cum immensis epulis non delectaretur tantum, sed gloriaretur, cum vitia sua ostentaret, cum civitatem in luxuriam suam converteret, cum juventutem ad imitationẽ sui sollicitaret, etiam sine malis exemplis, per se docilem. Hæc accidunt divitias non ad rationem revocantibus', cujus certi sunt fines: sed ad vitiosam consuetudinem, cujus immensum & incomprehensibile arbitrium est. Cupiditati nihil satis est: naturæ satis est etiam parum. Nullum ergo paupertas exsulis incommodum habet: nullum enim tam inops exsilium est, quod non alendo homini abundè fertile sit. At vestem, an domum desideraturus est exsul? Si hæc quoque ad usum tantum desiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen. æquè enim exiguo tegitur corpus, quam alitur. nihil homini natura, quod necessa-

necessarium faciebat, fecit operosum. Si desiderat saturatã multo conchylio purpuram, intextam auro, variisque coloribus distinctam & artibus: non fortunæ iste vitio, sed suo pauper est. etiam si illi, quicquid amisit, restitueris, nihil ages. plus enim restituto deerit ex eo quod cupit; quã exsuli ex eo, quod habuit. Si desiderat aureis fulgentem vasis supellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum insania pretiosum, & servorum turbam, quæ quamvis magnam domum angustet, jumentorum corpora differta, & coacta pinguescere, & nationum omnium lapides: ista congerantur licet, nunquam explebunt inexplebilem animum. non magis, quã ullus sufficiet humor ad satiandum eum, cujus desiderium non ex inopia, sed ex æstu ardentium viscerum oritur. non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecunia tantum, aut alimentis evenit: eadem natura est in omni desiderio, quod non ex inopia, sed ex vitio nascitur. quicquid illi congesseris; non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Necessariis rebus & exsilia sufficiũt: supervacuis nec regna. Animus est qui divites facit. hic in exsilia sequitur, & in solitudinibus asperrimis, cum quantum satis est sustinendo corpori, invẽnit, ipse bonis suis abundat & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet. non magis, quam ad deos immortales omnia ista, quæ imperita ingenia, & nimis corporibus suis addicta, suspiciũt. Lapides, aurum & argentum, & magni levatique mensarum orbes, terrena sunt pondera: quæ non potest amare sincerus animus, ac naturæ suæ memor, levis ipse, & quandoque emissus fuerit, ad summa emicaturus. interim, quantum per moras membrorum, & hanc circumfusam gravem sarcinam licet, celeri & volucri cogitatione divina perlustrat. Ideoq; nec exsulare unquam potest, liber, & diis cognatus, & omni mundo omnique ævo par. Nam cogitatio ejus circa omne cælum, & in omne præteritum futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia & vinculum animi, huc atque illuc jactatur: in hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. animus quidem ipse sacer & æternus est, & cui non possunt injici manus.

CAP. XII. NEC me putes ad elevanda incommoda paupertatis, quam nemo gravem sentit, nisi qui putat, uti tantum præceptis sapientum. Primum aspice, quanto major pars sit pauperum, quos nihilo notabis tristiores solicitioresque divitibus: imò nescio an eò lætiores sint, quò animus eorum in pauciora distringitur. Transeamus à pauperibus: veniamus ad locupletes. quam multa sunt tempora, quibus pauperibus similes sunt? Circumcisæ sunt peregrinantium sarcinæ: & quotiescunque festinationẽ necessitas itineris exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum suarum secum habent? cum omnem apparatum castrensis disciplina submoveat. Nec tantum conditio illos temporum, aut locorum inopia, pauperibus exæquat: sumunt quosdam dies, cum jam illos divitiarum tædium cepit, quibus humi cœnent, & remoto auro, argentoque, fictilibus utantur. Dementes! hoc quod aliquando concupiscunt, semper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis causa imitantur! Me quidem, quoties

antiqua exempla respexi, paupertatis uti solatiis pudet. quoniam quidem eo temporum luxuria prolapsa est, ut majus viaticum exsulum sit, quam olim patrimonium principum fuit. Unum fuisse Homero servum, tres Platoni, nullum Zenoni, à quo cœpit Stoicorum rigida ac virilis sapientia, satis constat. num ergo quisquam eos miseros vixisse dicet, ut non ipse miserrimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ sequester fuit, ære collato funeratus est. Attilius Regulus, cum Pœnos in Africa funderet, ad Senatum scripsit, mercenarium suum discessisse, & ab eo desertum esse rus: quod Senatui publicè curari, dum abesset Regulus, placuit. Fuit tanti, servum non habere, ut colonus ejus populus R. esset. Scipionis filiæ ex ærario dotem acceperunt: quia nihil illis reliquerat pater. Æquum mehercules erat populum R. tributum Scipioni semel conferre, cum à Carthagine semper exigeret. O felices viros puellarum, quibus populus R. loco soceri fuit! Beatioresne istos putas, quorum pantomimæ decies sestertio nubunt, quam Scipionem, cujus liberi à senatu tutore suo, in dotem æs grave acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cujus tam claræ imagines sunt? indignatur exsul aliquid sibi deesse, cum defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus? cum omnibus illis, id quod deerat, ideò honestius suppletum sit, quia defuerat? His ergo advocatis non tantum tuta est, sed etiam gratiosa paupertas.

CAP. XIII. RESPONDERI potest: Quid artificiosè ista diducis, quæ singula sustineri possunt, collata non possunt? Commutatio loci tolerabilis est, si tantum locum mutes: paupertas tolerabilis est, si ignominia absit, quæ vel sola opprimere animos solet. Adversus hunc, quisquis me malorum turba terrebit, his verbis utendum erit. Si contra unam quamlibet partem fortunæ satis tibi roboris est, idem adversus omnes erit. cum semel animum virtus induravit, undique invulnerabilem præstat. Si avaritia dimisit, vehementissima generis humani pestis; moram tibi ambitio non faciet. Si ultimum diem non quasi pœnam, sed quasi naturæ legem adspicis; ex quo pectore mortis metum ejeceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis caussa homini datam, sed propagandi generis; quem non violaverit hoc secretum & infixum visceribus ipsis exitium, omnis alia cupiditas intactum præteribit. Non singula vitia ratio, sed pariter omnia prosternit: in universum semel vincit. Ignominia tu putas quemquam sapientem moveri posse, qui omnia in se reposuit, qui ab opinionibus vulgi secessit? Plus etiam quam ignominia, est mors ignominiosa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando solus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intravit, ignominiam ipsi loco detracturus. neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis usque eò ad conspiciendam veritatem excæcatus est, ut ignominiam putet M. Catonis fuisse, duplicem in petitione præturæ & consulatus repulsam? ignominia illa præturæ & consulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, nisi à se ante contemptus est. Humilis & projectus animus fit isti contumeliæ opportunus: qui vero adversus sævissimos casus se extollit, & ea mala quibus alii opprimuntur, evertit, ipsas miserias infularum loco habet: quando ita affecti sumus, ut nihil æquè magnam apud nos

admi-

admirationem occupet, quam homo fortiter miser. Ducebatur Athenis ad supplicium Aristides: cui quisquis occurrerat, dejiciebat oculos, & ingemiscebat, non tanquam in hominem justum, sed tanquam in ipsam justitiam animadverteretur. Inventus est tamen, qui faciem ejus inspueret. poterat ob hoc moleste ferre, quod sciebat neminem id ausurum puri oris. At ille absterfit faciem, & subridens ait comitanti se magistratui: Admone istum, ne postea tam improbe oscitet. Hoc fuit contumeliæ ipsi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemptu nihil esse gravius, mortem ipsis potiorem videri. His ego respondebo, & exsilium sæpe cõtemptione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus jacuit. non magis illum putes contemni, quam cum ædium sacrarum ruinæ calcantur, quas religiosi æquè ac stantes adorant.

CAP. XIIII. QVONIAM meo nomine nihil habes, mater carissima, quod te in infinitas lacrimas agat, sequitur ut caussæ tuæ te stimulent. Sunt autem duæ. nam aut illud te movet, quod præsidium aliquod videris amisisse: aut, quod desiderium ipsum per se pati non potes. Prior pars mihi leviter perstringenda est. novi enim animum tuum, nihil in suis præter ipsos amantem. Viderint illæ matres, quæ potentiam liberorum muliebri impotentia exercent; quæ, quia feminis honores non licet gerere, per illos ambitiosæ sunt; quæ patrimonia filiorum & exhauriunt, & captant; quæ eloquentiam commodando aliis fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimum gavisa es, minimum usa: tu liberalitati nostræ semper imposuisti modum, cum tuæ non imponeres: tu filiafamilias, locupletibus filiis ultro contulisti: tu patrimonia nostra sic administrasti, ut tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abstineres: tu gratiæ nostræ, tanquam alienis rebus utereris, pepercisti, & ex honoribus nostris nihil ad te nisi voluptas & impensa pertinuit. numquam indulgentia ad utilitatem respexit. Non potes itaque erepto filio desiderare, quæ incolumi numquam ad te pertinere duxisti.

CAP. XV. ILLO omnis consolatio mihi vertenda est, unde vera vis materni doloris oritur. Ego complexu filii carissimi careo, non conspectu ejus, non sermone fruor. ubi est ille, quo viso tristem vultum relaxavi, in quo omnes solicitudines meas deposui? ubi colloquia, quorum inexplebilis eram? ubi studia, quibus libentius quam fæmina, familiarius quam mater, intereram? ubi ille occursus? ubi matre visa semper puerilis hilaritas? Adjicis istis loca ipsa gratulationum & convictuum, &, ut necesse est, efficacissimas ad vexandos animos recentis conversationis notas. Nam hoc quoque adversus te crudeliter fortuna molita est, quod te ante tertium demum diem quam percussus sum, securam, nec quicquam tale metuentem, aggredi voluit. benè nos longinquitas locorum diviserat: benè aliquot annorum absentia huic te malo præparaverat: redisti, non ut voluptatem ex filio perciperes, sed ut consuetudinem desiderii perderes. Si multo ante abfuisses, fortius tulisses, ipso intervallo desiderium molliente: si non recessisses, ultimum certè fructum biduo diutius videndi filium tulisses. Nunc crudele fatum ita composuit, ut nec fortunæ meæ interesses, nec absentiæ assuesceres. Sed quanto ista duriora sunt, tanto major tibi virtus advocanda est, & velut cum hoste noto, ac sæpe jam victo, acrius est congrediendum. Non ex intacto corpo-

re tuo sanguis hic fluxit; per ipsas cicatrices perculsa es.

CAP. XVI. Non est quod utaris excusatione nominis muliebris, cui pæne concessum est immoderatum in lacrimas jus, non immensum tamen: & ideò majores decem mensium spatium lugentibus viros dederunt, ut cum pertinacia muliebris mæroris publica constitutione deciderent. non prohibuerunt luctus, sed finierunt. Nam & infinito dolore, cum aliquem ex carissimis amiseris, affici, stulta indulgentia est: & nullo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem & rationem temperamentum est, & sentire desiderium, & opprimere. Non est quod ad quasdam feminas respicias, quarum tristitiam semel sumptam mors finivit. nosti quasdam, quæ amissis filiis, imposita lugubria numquam exuerunt. à te plus exigit vita ab initio fortior. non potest muliebris excusatio contingere ei, à quaomnia vitia muliebria abfuerunt. Non te maximum sæculi malum, impudicitia, in numerum plurium adduxit. non gemmæ te, non margaritæ flexerunt: non tibi divitiæ, velut maximum generis humani bonum, refulserunt: non te benè in antiqua & severa institutam domo, periculosa etiam probis pejorum detorsit imitatio. Numquam te fœcunditatis tuæ, quasi exprobraret ætatem, puduit: numquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumescentem uterum abscondisti, quasi indecens onus, nec intra viscera tua conceptas spes liberorum elisisti. Non faciem lenociniis ac coloribus polluisti. numquam tibi placuit vestis, quæ nihil amplius quam nudam componeret: unicum tibi ornamentum, pulcherrima, & nulli obnoxia ætati, forma: maximum decus, visa est pudicitia. Non potes itaque, ad obtinendum dolorem, muliebre nomen prætendere, ex quo te virtutes tuæ seduxerunt. tantum debes à feminarum lacrimis abesse, quantum à vitiis. Ne feminæ quidem te sinent intabescere vulneri tuo, sed leviori necessario mærore cito defunctam, jubebunt exsurgere: si modo illas intueri voles feminas, quas conspecta virtus inter magnos viros posuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegit. Si numerare funera Corneliæ velles, amiserat decem: si æstimare, amiserat Gracchos. Flentibus tamen circa se, & fatum ejus exsecrantibus interdixit, Ne fortunam accusarent, quæ sibi filios Gracchos dedisset. Ex hac femina debuit nasci, qui diceret in concione: Tu matri meæ maledicas, quæ me peperit? Multo mihi videtur animosior vox matris. Filius magno æstimabat Gracchorum natales: mater & & funera. Rutilia Cottam filium secuta est in exsilium, & usque eò fuit indulgentia constricta, ut mallet exsilium pati, quam desiderium: nec ante in patriam, quam cum filio rediit. Eumdem jam reducem, & in Rep. florentem tam fortiter amisit, quam secuta est: nec quisquam lacrimas ejus post elatum filium notavit. In expulso virtutem ostendit, in amisso prudentiam. nam & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in tristitia supervacua stultaque detinuit. Cum his te numerari feminis volo, quarum vitam semper imitata es: earum in coërcenda comprimendaque ægritudine optimè sequêris exemplum. Scio rem non esse in nostra potestate, nec ullum affectum servire: minimè vero eum, qui ex dolore nascitur. Ferox enim, & adversus omne remedium contumax est. volumus eum interim obruere, & devorare gemitus: per ipsum tamen compositum fictumque vultum lacrimæ profunduntur. Ludis interim aut gladia-

gladiatoribus animum occupamus: at illum inter ipsa, quibus avocatur, spectacula, levis aliqua desiderii nota subivit. Ideò melius est, illum vincere, quam fallere. Nam qui aut delusus voluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit, & ipsa quiete impetum ad sæviendum colligit: at qui rationi cessit, in perpetuum componitur. Non sum itaque monstraturus illa, quibus usos multos esse scio, ut peregrinatione te vel longa detineas, vel amœna delectes; ut rationum accipiendarum diligentia, patrimonii administratione multum occupes temporis; ut semper novo te aliquo negotio implices; omnia ista ad exiguum momentum prosunt, nec remedia doloris, sed impedimenta sunt. ego autem malo illum desinere, quam decipi. Itaque illò te duco, quò omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum est, ad liberalia studia: illa sanabunt vulnus tuum, illa omnem tristitiam tibi evellent. His etsi nunquam assuesses, nunc utendum erat: sed quantum tibi patris mei antiquus rigor permisit, omnes bonas artes non quidem comprehendisti, attigisti tamen. Vtinam quidem virorum optimus, pater meus, nimis majorum consuetudini deditus, voluisset te sapientum præceptis erudiri potius quam imbui! non parandum tibi nunc contra fortunam esset auxilium, sed proferendum. Propter istas quæ literis non ad sapientiam utuntur, sed ad luxuriam instituuntur, minus est indulgere studiis passus. beneficio tamen rapacis ingenii plus, quam pro tempore, hausisti: jacta sunt disciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas revertere: tutam te præstabunt. illæ consolabuntur, illæ delectabunt, illæ si bona fide animum tuum intraverunt, numquam amplius intrabit dolor, numquam sollicitudo, numquam afflictionis irritæ supervacua vexatio: nulli horum patebit pectus tuum: nam ceteris vitiis jampridem clusum est. Hæc quidē certissima præsidia sunt, & quæ sola te fortunæ eripere possint: sed quia dum in illum portum, quem studia promittunt, perveneris, adminiculis quibus innitaris opus est, volo interim solatia tua tibi ostendere. Respice fratres meos: quibus salvis, fas tibi non est accusare fortunam. in utroque habes quod te diversa virtute delectet: alter honores industria consecutus est, alter sapienter contempsit. Acquiesce alterius filii dignitate, alterius quiete, utriusque pietate. novi fratrum meorum intimos affectus. alter in hoc dignitatem excolit, ut tibi ornamento sit: alter in hoc se ad tranquillam quietamque vitam recepit, ut tibi vacet. Benè liberos tuos & in auxilium, & in oblectamentum, fortuna disposuit: potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui. Certabunt in te officiis: & unius desiderium, duorum pietate supplebitur. Audacter possum promittere: nihil tibi deerit, præter numerum. Ab his ad nepotes quoque respice. Marcum blandissimum puerum, ad cujus conspectum nulla potest durare tristitia; nihil tam magnum, nihil tam recens in cujusquam pectore fuerit, quod non circumfusus ille permulceat. Cujus non lacrimas illius hilaritas supprimat? cujus non contractum sollicitudine animum illius argutiæ solvant? quem non in jocos vocabit illa lascivia? quem non in se convertet, & abducet infixum cogitationibus, illa neminem satiatura garrulitas? Deos oro, contingat hunc habere nobis superstitem. In me omnis fatorum crudelitas lassata consistat: quicquid matri dolendum fuit, in me transierit; quicquid aviæ, in me. Floreat reliqua in suo statu turba: nihil

de

de orbitate, nihil de conditione mea querar. Fuerim tantum, nihil amplius doliturae domus piamentum. Tene in gremio tuo cito tibi daturam pronepotes Novatillam: quam sic in me transtuleram, sic mihi adscripseram, ut possit videri, quod me amisit, quamvis salvo patre, pupilla. hanc & pro me dilige. Abstulit illi nuper fortuna matrem: tua potest efficere pietas, ut perdidisse se matrem doleat tantum, non & sentiat. Nunc mores ejus compone, nunc formam: altius praecepta descendunt, quae teneris imprimuntur aetatibus. Tuis assuescat sermonibus: ad tuum fingatur arbitrium. multum illi dabis, etiam si nihil dederis praeter exemplum. Hoc jam tibi sollemne officium, pro remedio erit. non potest animum piè dolentem à sollicitudine avertere, nisi aut ratio, aut honesta occupatio. Numerarem inter magna solatia patrem quoque tuum, nisi abesset. nunc tamen ex affectu tuo, quid illius intersit, cogita: intelliges, quanto justius sit, te illi servari, quam mihi impendi. quoties te immodica vis doloris invaserit, & sequi se jubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot nepotes pronepotesque dando, effecisti ne unica esses: consummatio tamen aetatis actae feliciter, in te vertitur. Illo vivo, nefas est te, quod vixeris, queri.

CAP. XVII. MAXIMUM adhuc solatium tuum tacueram, sororem tuam: illud fidelissimum pectus tibi, in quod omnes curae tuae pro indiviso transferuntur, illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miscuisti, in hujus primum respirasti sinu. Illa quidem affectus tuos semper sequitur: in mea tamē persona, nō tantū pro te dolet. Illius manibus in urbē perlatus sum: illius pio maternoq; nutricio per longum tempus aeger convalui; illa pro quaestura mea gratiam suam extendit: & quae ne sermonis quidem, aut clarae salutationis sustinuit audaciam, pro me vicit indulgentiā verecundiam. Nihil illi seductum vitae genus, nihil modestia, in tanta feminarum petulantia, rustica, nihil quies, nihil secreti & ad otium repositi mores obstiterunt, quo minus pro me etiā ambitiosa fieret. Haec est, mater carissima, solatium, quo reficiaris: illi quantum potes te junge. illius artissimis amplexibus alliga. Solent maerentes, ea quae maximè diligunt, fugere, & libertatem dolori suo quaerere: tu ad illam te, & quicquid cogitaveris, confer: sive servare habitum istum voles, sive deponere, apud illam invenies vel finem dolori tuo, vel comitem. Sed si prudentiam perfectissimae feminae novi, non patietur te nihil profuturo maerore consumi, & exemplum tibi suum, cujus ego etiam spectator fui, narrabit. Carissimum virum amiserat, avunculum nostrum, cui virgo nupserat, in ipsa navigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, evictisque tempestatibus corpus ejus naufraga evexit. O quam multarum egregia opera in obscuro jacent! Si huic illa simplex admirandis virtutibus contigisset antiquitas: quanto ingeniorum certamine celebraretur uxor, quae oblita imbecillitatis, oblita etiam firmissimis metuendi maris, caput suum periculis pro sepultura objecit, & dum cogitat de viri funere, nihil de suo timuit? Nobilitatur carminibus omnium, quae se pro conjuge vicariam dedit. hoc amplius est, discrimine vitae sepulcrum viro quaerere: major est amor, qui pari periculo minus redimit. Post hoc nemo miratur, quod per sedecim annos, quibus maritus ejus Ægyptum obtinuit, nunquam in publico conspecta est. neminem provincialem domum suam admisit: nihil

hil

hil à viro petiit, nihil à se peti passa est. Itaque loquax, & ingeniosa in contumelias præfectorum provincia, in qua etiam qui vitaverunt culpam, non effugerunt infamiam, velut unicum sanctitatis exemplum suspexit: & quod illi difficillimum est, cui etiam periculosi sales placent, omnem verborum licentiam continuit: & hodie similem illi, quamvis nunquam speret, semper optat. Multum erat, si per sedecim annos illam provincia probasset: plus est, quod ignoravit. Hæc non ideo refero, ut ejus laudes exsequar, quas circumscribere est, tam parcè transcurrere: sed ut intelligas, magni animi esse fœminam, quam non ambitio, non avaritia, comites omnis potentiæ & pestes, vicerunt: non metus mortis eam, exarmata navi naufragium suum spectantem, deterruit, quo minus exanimi viro hærens, quæreret, non quemadmodum inde exiret, sed quemadmodum efferret. Huic parem virtutem exhibeas oportet, & animum à luctu recipias, & id agas, ne quis te putet partus tui pœnitere. Ceterum quia necesse est, cum omnia feceris, cogitationes tamen tuas subinde ad me recurrere, nec quemquam nunc ex liberis tuis frequentius tibi obversari: non quia illi minus cari sint, sed quia naturale est, manum sæpius ad id referre quod doleat: qualem me cogites, accipe. Lætum & alacrem, velut optimis rebus. sunt autem optimæ, quum animus omnis cogitationis expers operibus suis vacat, & modo se levioribus studiis oblectat, modo ad considerandam suam universique naturam, veri avidus insurgit. Terras primum, situmque earum quærit. deinde condicionem circumfusi maris, cursusque ejus alternos & recursus: tunc quicquid inter cælum terrasque plenum formidinis interjacet, perspicit, & hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum nivisque & grandinis jactu tumultuosum spatium: tum peragratis humilioribus, ad summa prorumpit, & pulcherrimo divinorum spectaculo fruitur, æternitatisque suæ memor, in omne quod fuit, futurumque est omnibus sæculis, vadit.

L. ANNÆI SENECÆ
LIBER
DE CONSOLATIONE
AD POLYBIUM
ΑΚΕΦΑΛΟΣ.
EX CAP. XX.

*** nostra corpora compares, firma sunt: si redigas ad conditionem naturæ omnia destruentis, & unde edidit eodem revocantis, caduca sunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & si qua his multo mirabiliora sequentium annorum exstruxit ambitio, aliquando solo æquata visentur. Ita est. nihil perpetuum, pauca diuturna sunt. aliud alio modo fragile est: rerum exitus variantur; ceterum quicquid cœpit, & desinit.

desinit. Mundo quidam minantur interitum, & hoc universum, quod omnia divina humanaque complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusionem veterē tenebrasque demerget. Eat nunc aliquis, & singulas comploret animas: Carthaginis ac Numantiæ Corinthiq; cinerem, & si quid altius cecidit, lamentetur: cum etiam hoc, quod non habet quo cadat, sit interiturum. Eat aliquis, & fata tantum aliquando nefas ausura, sibi non pepercisse conqueratur.

CAP. XXI. QVIS tam superbæ impotentisque arrogantiæ est, ut in hac naturæ necessitate omnia ad eundem finem revocantis, se unum ac suos seponi velit: ruinæque, etiam ipsi mundo imminenti, aliquam domum subtrahat? Maximum ergo solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passuri: & ideò mihi videtur rerum natura, quod gravissimum fecit, commune fecisse, ut crudelitatem fati consolaretur æqualitas. Illud quoque te non minimum adjuverit, si cogitaveris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem desideras, neç tibi. noles enim longum esse, quod irritum est. Nam si quicquam tristitia profecturi sumus, non recuso, quicquid lacrimarum fortunæ meæ superfuit, tuæ affundere. inveniam etiam nunc, per hos exhaustos jam fletibus domesticis oculos quod effluat, si modo id tibi futurum bono est. Quid cessas? conqueramur. atque adeò ipse hanc litem meam faciam. Iniquissima omnium judicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuisse, qui munere tuo tantam venerationem receperat, ut, quod rarò ulli contingit, felicitas ejus effugeret invidiam. Ecce eum dolorem illi, quem salvo Cæsare accipere maximum poterat, impressisti: & cum benè illum undique circumisses, intellexisti hanc partem tantummodo patêre ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit, nunc quoque quantum potest, illam à se abjicit, & in tanta felicitate acquirendi, nullum majorem ex ea fructum, quam contemptum ejus petit. Eriperes illi amicos? sciebas tam amabilem esse, ut facilè in locum amissorum posset alios substituere. Vnum enim hunc ex his quos in Principali domo potentes vidi, cognovisse videor: quem omnibus amicum habere cum expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? solidior est hæc apud eum, quam ut à te quoque ipsa concuti posset. Eriperes bonam valetudinem? sciebas animum ejus liberalibus disciplinis, quibus non innutritus tantum, sed innatus est, sic esse fundatum, ut supra omnes corporis dolores emineret. Eriperes spiritum? quantulum nocuisses? longissimum illi ævum ingenii fama promisit. Id egit ipse, ut meliore sui parte duraret, & compositis eloquentiæ præclaris operibus, à mortalitate se vindicaret. Quamdiu fuerit ullus litteris honor, quamdiu steterit aut Latinæ linguæ potentia, aut Græcæ gratia, vigebit cum maximis viris: quorum se ingeniis vel contulit, vel, si hoc verecundia ejus recusat, applicuit.

CAP. XXII. HOC ergo unum excogitasti, quomodo illi maximè posses nocere. Quo melior enim est quisque, hoc sæpius ferre te consuevit, sine ullo delectu furentem, & inter ipsa beneficia metuendam. Quantulum erat, tibi immunem ab injuria præstare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa pervenisse, & non ex tuo more temerè incidisse? Adjiciamus, si vis, ad has querelas, ipsius adolef-

adolescentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certè eras dignissimus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi testimonium aequale omnium hominum. desideratur in tuum honorem, laudatur in suum: nihil in illo fuit, quod non libenter agnosceres. Tu quidem etiam minus bono fratri fuisses bonus: sed in illo pietas tua idoneam nacta materiam, multo se liberius exercuit. Nemo potentiam ejus injuria sensit, nunquam ille te fratrem ulli minatus est. Ad exemplum se modestiae tuae formaverat, cogitabatque quantum tu & ornamētum tuorū esses, & onus. Suffecit ille huic sarcinae. O dura fata, & nullis aequa virtutibus! antequam felicitatem suam nosset frater tuus, exemptus est. Parum autem me indignari scio: nihil est enim difficilius, quam magno dolori paria verba reperire. Iam nunc tamen si quid proficere possumus, conqueramur. Quid tibi voluisti tam injusta, & tam violenta fortuna? Tam cito indulgentiae tuae te paenituit? quae ista crudelitas est, in medios fratres impetum facere, & tam cruenta rapina concordissimam turbam imminuere, tam benè stipatam optimorum adolescentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare, & sine ulla caussa delibare voluisti? Nihil ergo prodest innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis summae potentia summâ conservata abstinentiâ, nihil sincerus & putus litterarum amor, nihil ab omni labe mens vacans? Luget Polybius, & in uno fratre, quid de reliquis possit metuere, admonitus, etiam de ipsis doloris sui solatiis timet. Facinus indignum! luget Polybius, & aliquid propitio dolet Caesare. hoc sine dubio impotens fortuna captasti, ut ostenderes neminem contra te, ne à Caesare quidem, posse defendi.

CAP. XXIII. DIUTIUS accusare fata possumus, mutare non possumus. stant dura & inexorabilia. nemo illa convicio, nemo fletu, nemo caussa movet: nihil unquam parcunt ulli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrimis, nihil proficientibus. facilius enim nos illi dolor adjiciet, quam illum nobis reducet. Qui si nos torquet, non adjuvat, primo quoque tempore deponendus est: & ab inanibus solatiis, atque amara quadam libidine dolendi, animus recipiendus. Nam lacrimis nostris, ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet. Omnes agedum mortales circumspice: larga ubique flendi, & assidua materia. alium ad quotidianum opus laboriosa egestas vocat: alium ambitio nunquam quieta sollicitat: alius divitias quas optaverat, metuit, & voto laborat suo: alium solicitudo, alium labor torquet, alium semper vestibulum obsidens turba: hic habere se dolet liberos, hic perdidisse. Lacrimae nobis deerunt, antequam causae dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiserit, quae primum nascentium omen fletum esse voluit? Hoc principio edimur, huic omnis sequentium annorum ordo consentit: sic vitam agimus: ideoque moderatè id fieri debet à nobis, quod saepe faciendum est: & respicientes, quantum à tergo rerum tristium immineat, si non finire lacrimas, at certè reservare debemus. Nulli parcendum est rei magis quam huic, cujus tam frequens usus est. Illud quoque te non minimum adjuverit, si cogitaveris, nulli minus gratum esse dolorē tuum, quam ei cui praestari videtur. Torqueri ille te aut non vu t, aut non intelligit. nulla itaque ejus officii ratio est, quod ei cui praestatur, si nihil sentit, superva-

eunm

suum est; si sentit: ingratum.

CAP. XXIIII. NEMINEM toto orbe terrarum esse, qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim. Quid ergo? quem nemo adversus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, ut cruciatu tuo noceat tibi: ut te velit abducere ab occupationibus tuis, id est, à studio, & Cæsare? non est hoc simile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri præstitit, venerationem tanquam parenti, cultum tanquam superiori: ille desiderio tibi esse vult, tormento esse non vult. Quid itaque juvat dolori intabescere: quem, si quis defunctis sensus est, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cujus incerta posset voluntas videri, omnia hæc dubiè ponerem, & dicerem: Sive te torqueri lacrimis nunquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo est: sive non vult, utrique inutilem dolorem dimitte. nec impius frater sic desiderari debet, nec pius sic velit. In hoc verò, cujus tam explorata pietas est, pro certo habendum est, nihil esse illi posse acerbius, quam hic si tibi casus ejus acerbus est, si te ullo modo torquet, si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine ullo flendi fine conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil æquè à lacrimis tam inutilibus abducet, quam si cogitaveris, fratribus te tuis exemplo esse debere, fortiter hanc fortunæ injuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt, rebus affectis, ut hilaritatem de industria simulent, & adversas res adumbrata lætitia abscondant, ne militum animi, si fractam ducis sui mentem viderint, & ipsi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum est. Indue dissimilem animo tuo vultum, & si potes, projice omnem ex toto dolorem: sin minus, introrsus abde & contine, ne appareat, & da operam, ut fratres tui te imitentur: qui honestum putabunt, quodcunque facientem viderint, animumque ex vultu tuo sument. Et solatium debes esse, & consolator illorum: non poteris autem horum mœrori obstare, si tuo indulseris.

CAP. XXV. POTEST & illa res à luctu te prohibere nimio, si tibi ipse renuntiaveris, nihil horum quæ facis posse subduci. Magnam tibi personam hominum consensus imposuit: hæc tibi tuenda est. Circumstat te omnis ista consolantium frequentia, & in animum tuum inquirit, ac perspicit quantum roboris ille adversus dolorem habeat, & utrumne tu tantum rebus secundis dexterè uti scias, an & adversas possis viriliter ferre. observantur oculi tui. Liberiora omnia sunt iis, quorum affectus tegi possunt: tibi nullum secretum liberum est, in multa luce fortuna te posuit. omnes scient, quomodo te in isto tuo gesseris vulnere: utrumne statim percussus arma submiseris, an in gradu steteris. Olim te in altiorem ordinem & amor Cæsaris extulit, & tua studia deduxerũt: nihil te plebejum decet, nihil humile. Quid autem tam humile ac muliebre est, quam consumendum se dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. multa tibi non permittit opinio de studiis ac moribus tuis recepta: multum à te homines exigunt, multum exspectant. Si volebas tibi omnia licere; ne convertisses in te ora omnium. nunc autem tibi præstandum est, quantum promisisti omnibus illis, qui opera ingenii tui laudant, qui describunt: quibus, cum fortuna tua opus non sit, ingenio opus est. Custodes animi tui sunt. nihil nunquã itaq; potes indignũ facere perfecti & eruditi viri professione, ut non multos admirationis de te suæ pæniteat. Non licet tibi flere immodicè: nec hoc tantummo-

tummodo non licet, nec somnum quidem extendere in partem diei licet, aut à tumultu rerum in otium ruris gratia quietis confugere, aut assidua laboriosi officii statione fatigatum corpus voluntaria peregrinatione recreare, aut spectaculorum varietate animum detinere, aut ex tuo arbitrio diem disponere.

CAP. XXVI. MULTA tibi non licent, quæ humillimis & in angulo jacentibus licent. Magna servitus est, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. audienda sunt tot hominum millia, tot disponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto accurrentium congestus. Vt possit per ordinem suum principis maximi officium geri, quieti animi est. Non licet tibi, inquam, flere: ut multos flentes audire possis: ut periclitantium, & ad misericordiam mitissimi Cæsaris pervenire cupientium lacrimæ prosint, tibi tuæ assiccandæ sunt. Hoc tamen etiam non in levioribus remediis adjuvabit. cum voles omnium rerum oblivisci, cogita Cæsarem: vide quantam hujus in te indulgentiæ fidem, quantam industriam debeas. intelliges non magis tibi incurvari licere, quam illi, si quis modo est fabulis traditus, cujus humeris mundus innititur. Cæsari quoque ipsi, cui omnia licent, propter hoc ipsum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo se Cæsar orbi terrarum dedicavit, sibi eripuit: & siderum modo, quæ irrequieta semper cursus suos explicant, numquam illi licet nec subsistere, nec quicquam suum facere. Ad quemdam itaque modum tibi quoque eadem necessitas injungitur: non licet tibi ad utilitates tuas, ad studia tua respicere. Cæsare orbem terrarum possidente, impartiri te nec voluptati, nec dolori, nec ulli rei potes: totum te Cæsari debes. Adjice nunc, quod cum semper prædices cariorem tibi spiritu tuo Cæsarem esse; fas tibi non est, salvo Cæsare, de fortuna queri. Hoc incolumi, salvi tibi sunt tui: nihil perdidisti: non tantum siccos oculos tuos esse, sed etiam latos oportet. In hoc tibi omnia sunt: hic pro omnibus est. Quod longe à sensibus tuis prudentissimis piissimisque abest, adversus felicitatem tuam parum gratus es, si tibi quicquam, hoc salvo, flere permittis. Monstrabo etiamnum, non quidem firmius remedium, sed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda tristitia. nam quamdiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inveniet accessum: omnia in te Cæsar tenebit: cum ab illo discesseris, tunc, velut occasione data, insidiabitur solitudini tuæ dolor, & requiescenti animo tuo paullatim irrepet. Itaque non est, quod ullum tempus vacare patiaris à studiis. tunc tibi litteræ tuæ, tam diu ac fideliter amatæ, gratiam referant: tunc te illæ antistitem & cultorem suum vindicent: tunc Homerus & Virgilius, tam benè de humano genere meriti, quam tu de omnibus & de illis meruisti, quos pluribus notos esse voluisti quam scripserant, multum tecum morentur. tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiseris. Tunc Cæsaris tui opera, ut per omnia sæcula domestico narrentur præconio, quantum potes compone. nam ipse tibi optimè formandi condendique res gestas, & materiam dabit, & exemplum.

CAP. XXVII. NON audeo te usque eò producere, ut fabellas quoque & Æsopeos logos, intentatum Romanis ingeniis opus, solita tibi venustate connectas. difficile est quidem, ut

ad hæc hilariora studia tam vehementer perculsus animus, tam cito possit accedere: hoc tamen argumentum habeto jam corroborati ejus, & redditi sibi, si poterit se à severioribus scriptis ad hæc solutiora producere. In illis enim quamvis ægrum eum adhuc, & secum reluctantem, advocabit ipsa rerum quas tractabit austeritas: hæc quæ remissa fronte commentanda sunt, non feret, nisi cum jam sibi ab omni parte constiterit. Itaque debebis eum severiore materia primum exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit levamento, si sæpe te sic interrogaveris: Utrumne meo nomine doleo, an ejus qui decessit? Si meo, perit meæ indulgentiæ jactatio, & incipit dolor, hoc uno excusatus, quod honestus est, cum ad utilitatem respicit, à pietate desciscere. Nihil autem minus bono viro convenit, quam in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo; necesse est, alterutrum ex his duobus esse judicem. Nam si nullus defunctis sensus est, evasit omnia frater meus vitæ incommoda, & in eum restitutus est locum, in quo fuerat antequam nasceretur: & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iste est furor, pro eo me nunquam dolere desinere, qui nunquam doliturus est? Si est aliquis defunctis sensus; nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emissus, tandem sui juris & arbitrii gestit, & rerum naturæ spectaculo fruitur, & humana omnia ex superiore loco despicit; divina vero, quorum rationem tamdiu frustra quæsierat, propius intuetur. Quid itaque ejus desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est? beatum deflere, invidia est: nullum, dementia.

CAP. XXVIII. An hoc te movet, quod videtur ingentibus & cum maximè circumfusis, bonis caruisse? cum cogitaveris multa esse quæ perdidit, cogita plura esse quæ non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non suspicio lacesset, non edax & inimica semper alienis processibus invidia consectabitur, non metus solicitabit, non levitas fortunæ cito munera sua transferentis inquietabit. Si benè computes, plus illi remissum, quam ereptum est. Non opibus fruetur, non tua simul ac sua gratia; non accipiet beneficia, non dabit. Miserum putas quod ista amisit, an beatum quod non desiderat? mihi crede, is beatior est, cui fortuna supervacua est, quam is cui parata est. Omnia ista bona, quæ nos speciosa, sed fallaci voluptate delectant, pecunia, dignitas, potentia, aliaque complura, ad quæ generis humani cæca cupiditas obstupescit, cum labore possidentur, cum invidia conspiciuntur: eosque ipsos quos exornant, & premunt: plus minantur, quam prosunt. Lubrica & incerta sunt: numquam benè tenentur. nam ut nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnæ felicitatis tutela solicita est. Si velis credere altius veritatem intuentibus, omnis vita supplicium est. In hoc profundum inquietumque projecti mare, alternis æstibus reciprocum, & modo allevans nos subitis incrementis, modo majoribus damnis deferens, assiduèque jactans, numquam stabili consistimus loco: pendemus & fluctuamur, & alter in alterum illidimur, & aliquando naufragium facimus, semper timemus. In hoc tam procelloso, & in omnes tempestates exposito mari navigantibus, nullus portus nisi mortis est. Ne itaque invideris fratri tuo: quiescit. tandem liber, tandem tutus, tandem æternus est: superstitem Cæsarem, omnemque ejus prolem, superstitem te cum

tecum omnibus habet fratribus. Antequam quicquam ex suo favore fortuna mutaret, stantem adhuc illam, & munera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto & libero cælo, ex humili atque depresso in eum emicuit locum, quisquis ille est, qui solutas vinculis animas beato recipit sinu: & nunc liberè vagatur, omniaque rerum naturæ bona cum summa voluptate perspicit. Erras. non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem sortitus est. omnibus illo nobis commune est iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, sed antecessit.

CAP. XXIX. EST, mihi crede, magna felicitas in ipsa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi est. quis in tam obscura & involuta veritate divinat, utrumne fratri tuo mors inviderit, an consuluerit? Illud quoque, qua justitia in omnibus rebus es, necesse est te adjuvet cogitantem, non injuriam tibi factam, quod talem fratrem amisisti, sed beneficium datum quod tamdiu pietate ejus tibi uti fruique licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non relinquit: avidus, qui non lucri loco habet quod accepit, sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui injuriam vocat finem voluptatis: stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi præsentium. qui non & in præteritis acquiescit, & ea judicat certiora quæ abierunt, quia de illis ne desinant non est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quæ habet ac videt, frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit. cito enim nos omnis voluptas relinquit, quæ fluit & transit, & pæne antequam veniat, aufertur. Itaque in præteritum tempus animus mittendus est, & quicquid nos unquam delectavit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum est. Longior fideliorque est memoria voluptatum, quam præsentia. Quod habuisti ergo optimum fratrem, in summis bonis pone. Nõ est quod cogites, quanto diutius habere potueris, sed quamdiu habueris. Rerum natura illum tibi sicut ceteris fratribus, non mancipio dedit, sed commodavit: cum visum est deinde, repetiit, nec tuam in eo satietatem secuta est, sed suam legem. Si quis pecuniam creditam solvisse se molestè ferat, eam præsertim cujus usum gratuitum acceperit, nonne injustus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam, dedit & tibi: quæ suo jure usa, à quo voluit, debitum suum citius exegit. non illa in culpa est, cujus nota erat conditio, sed mortalis animi spes avida, quæ subinde quid rerum natura sit obliviscitur, nec unquam sortis suæ meminit, nisi cum admonetur. Gaude itaque habuisse te tam bonum fratrem, & usum fructum ejus, quamvis brevior voto tuo fuerit, boni consule. Cogita jucundissimum esse, quod habuisti: humanum, quod perdidisti. Nec enim quicquam minus inter se consentaneum est, quam aliquem moveri, quod sibi talis frater parum diu contigerit: non gaudere, quod tamen contigerit. At inopinanti ereptus est. Sua quemque credulitas decipit: & in eis quæ diligit, voluntaria mortalitatis oblivio. Natura nulli se necessitatis suæ gratiam facturam esse testata est. Quotidie præter oculos nostros transeunt notorum ignotorumque funera: nos tamen aliud agimus, & subitum id putamus esse, quod nobis tota vita denunciatur futurum. Non est itaque ista fatorum iniquitas, sed mentis humanæ pravitas, insatiabilis rerũ omnium: quæ indignatur inde se exire, quo admissa est precariò.

CAP. XXX. QVANTO ille justior, qui nuntiata filii morte, dignam magno viro vo-

tem emisit? Ego cum genui, tum moriturum scivi. Prorsus non mireris ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset. Non accepit tanquam novum nuntium, filii mortem: quid est enim novi, hominem mori, cujus tota vita nihil aliud quam ad mortem iter est? Ego cum genui, tum moriturum scivi. Deinde adjecit rem majoris & prudentiæ & animi: Huic rei sustuli. Omnes huic rei tollimur: quisquis ad vitam editur, ad mortem destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamusque id cum reposcemur. alium alio tempore fata comprehendent, neminem præteribunt. In procinctu stet animus: & id quod necesse est, nunquam timeat: quod incertum est, semper exspectet. Quid dicam duces, ducumque progenies, & multis aut consulatibus conspicuos, aut triumphis, sorte defunctos inexorabili? tota cum regibus regna, populique cum gentibus tulere fatum suum. Omnes, imò omnia in ultimum diem spectant. non idem universis finis est. Alium in medio cursu vita deserit, alium in ipso aditu relinquit, alium in extrema senectute fatigatum jam & exire cupientem vix emittit: alio quidem atque alio tempore, omnes tamen in eundem locum tendimus. Vtrumne stultius sit nescio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius, recusare. Agedum illa quæ multo ingenii tui labore celebrata sunt, in manus sume, utriuslibet auctoris carmina: quæ tu ita resolvisti, ut quamvis structura illorum recesserit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam transtulisti, ut (quod difficillimum erat) omnes virtutes in alienam te orationem secutæ sint. Nullus erit in illis scriptis liber, qui non plurima varietatis humanæ incertorumque casuum & lacrimarum, ex alia atque alia causa fluentium, exempla tibi suggerat. Lege, quo spiritu ingentibus intonueris rebus: pudebit te subito deficere, & ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne cōmiseris, ut quisquis exemplo ac modo scripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia, tamque solida, tam fragilis animus conceperit. Potius ab istis quæ te torquent, ad hæc tot & tanta quæ consolantur, converte, ac respice optimos fratres, respice uxorem, filium respice. Pro omnium horum salute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquiescas.

CAP. XXXI. AB hac te infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere unus dolor, quam hæc tam multa solatia. Omnes istos una tecum perculsos vides, nec posse tibi subvenire, imò etiam ultro exspectare, ut à te subleventur, intelligis: & ideò quanto minus in illis doctrinæ minusque ingenii est, tanto magis resistere te necesse est communi malo. Est autem hoc ipsum solatii loco, inter multos dolorem suum dividere: qui quia dispensatur inter plures, exigua debet apud te parte subsidere. Non desinam totiens tibi offerre Cæsarem. illo moderante terras, & ostendente, quanto melius beneficiis imperium custodiatur, quam armis, illo rebus humanis præsidente, non est periculum, ne quid perdidisse te sentias. in hoc uno tibi satis præsidii, satis solatii est. Attolle te: & quotiens lacrimæ suboriuntur oculis tuis, totiens illos in Cæsarem dirige: siccabuntur maximi & clarissimi conspectu numinis. Fulgor ejus illos, ut nihil aliud possint aspicere, præstringet, in se hærentes detinebit. Hic tibi, quem tu diebus intueris ac noctibus, à quo numquam dejicis animum, cogitandus est, hic contra fortunam advocandus: nec dubito, cum tanta illi adversus omnes

omnes suos sit mansuetudo, tantaque indulgentia, quin multis jam solatiis tuum istud vulnus obduxerit, nonnulla quæ dolori obstarent tuo congesserit. Quid porro? ut nihil horum fecerit, nonne protinus ipse conspectus per se tantummodo, cogitatusque Cæsar, maximo solatio tibi est? Dii illum Deæque omnes terris diu commodent; acta hic D. Augusti, & annos vincat, ac, quamdiu mortalis erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filium longa fide approbet, & ante illum consortem patris, quam successorem accipiat. Sera, & nepotibus demum nostris dies nota sit, qua illum gens sua coelo asserat.

CAP. XXXII. ABSTINE ab hoc manus tuas fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi ea parte qua prodes, ostenderis. patere illum generi humano jam diu ægro & affecto mederi: patere, quicquid prioris Principis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere. Sidus hoc, quod præcipitato in profundum, ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patris triumphos ducat, & novos: quorum me quoque spectatorem futurum, quæ primum obtinet locum ex virtutibus ejus, promittit clementia. nec enim sic me dejecit, ut nollet erigere: imò ne dejecit quidem, sed impulsum à fortuna & cadentem sustinuit, & in præceps euntem leniter divinæ manus usus moderatione deposuit. Deprecatus est pro me senatum, & vitam mihi non tantum dedit, sed etiam petiit. Viderit, qualem volet æstimari caussam meam. vel justitia ejus bonam perspiciet, vel clementia faciet. utrumq; in æquo mihi ejus beneficium erit, sive innocentem me scierit esse, sive voluerit. Interim magnum miseriarum mearum solatium est, videre misericordiam ejus totum orbem pervagantem: quæ cum ex ipso angulo, in quo ego defossus sum, complures multorum jam annorum ruina obrutos effoderit, & in lucem reduxerit, non vereor ne me unum transeat. Ipse autem optime novit tempus, quo cuique debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne pervenire ad me erubescat. O felicem clementiam tuam Cæsar! quæ efficit, ut quietiorem sub te agant vitam exsules, quam nuper sub Cajo egere principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladium exspectant, nec ad omnem navium conspectum pavent. Per te habent, ut fortunæ sævientis modum, ita spem quoque melioris ejusdem, ac præsentis quietem. Scias licet ea demum fulmina esse justissima, quæ etiam percussi colunt.

CAP. XXXIII. HIC itaque princeps, qui publicum omnium hominum solatium est, aut me omnia fallunt, aut jam recreavit animum tuum, & tam magno vulneri majora adhibuit remedia: jam te omni confirmavit modo: jam omnia exempla, quibus ad animi æquitatem compellereris, tenacissima memoria retulit: jam omnium præcepta sapientum assueta sibi facundia explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupaverit. aliud habebunt hoc dicente pondus verba, velut ab oraculo emissa. omnem vim doloris tui divina ejus contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te solum fortuna desumpsit sibi, quem tam gravi afficeret injuria. nulla domus in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua comploratione. Transibo exempla vulgaria, quæ etiam si minora, tamen mira sunt: ad fastos te, & annales perducam publicos. Vides omnes has imagines, quæ implevere Cæsareum atrium? nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est: nemo non

ex istis, in ornamentum sæculorum refulgentibus viris, aut desiderio suorum tortus est, aut à suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exsilio nuntiata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: & quam juris æqui impatiēs pietas Africani fuerit, cūctis apparuit, eodem enim die, quo viatoris manibus fratrem abstulerat, tribuno quoque plebis privatus intercessit. tam magno tamen fratrem desideravit hic animo, quam defenderat. Quid referam Æmilianum Scipionem, qui uno pænè eodemque tēpore, spectavit patris triumphum, duorumque fratrum funera? adolescentulus tamen, ac propemodum puer, tanto animo tulit illam familiæ suæ, super ipsum Paulli triumphum cōcidentis subitam vastitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne urbi Romanæ aut Scipio deesset, aut Carthago superesset.

CAP. XXXIV. QUID referam duorum Lucullorum diremptam morte concordiam? Quid Pompejos? quibus ne hoc quidem sæviens reliquit fortuna, ut una denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompejus, primum sorori superstes, cujus morte optimè cohærentis Romanæ pacis vincula resoluta sunt. Idemque vixit superstes optimo fratri: quē fortuna in hoc erexerat, ne minus altè eum dejiceret, quam patrem dejecerat: & post hunc tamen casum non tantum dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia undiq. exempla separatorū morte fratrum succurrunt, imò contra, vix ulla unquam horum paria conspecta sunt, una senescentia: sed contentus nostræ domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, ut fortunam ulli queratur luctum intulisse: quam sciet etiam Cæsarum lacrimas concupisse. Divus Augustus amisit Octaviam sororem carissimam, & ne ei quidem rerum natura lugendi necessitatem abstulit, cui cælum destinaverat: imò verò idem omni genere orbitatis vexatus, sororis filium successioni præparatum suæ perdidit. Denique ne singulos ejus luctus enumerem, & generos ille amisit, & liberos, & nepotes: ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, sensit. Tamen tot tantosque luctus cepit rerum omnium capacissimum ejus pectus, victorque Divus Augustus non gentium tantummodo externarum, sed etiam dolorum fuit. Cajus Cæsar, Divi Augusti avunculi mei nepos, circa primos juventutis suæ annos Lucium fratrem carissimum sibi, princeps juvētutis principem ejusdem juventutis amisit, in apparatu Parthici belli: & graviore multo animi vulnere, quam postea corporis, ictus est: quod utrumque piissimè idem, & fortissimè tulit. Cæsar patruus meus, Drusum Germanicum patrem meum, minorem natu quam ipse erat fratrem, intima Germaniæ recludentem, & gentes ferocissimas Romano subjicientem imperio, in complexu & osculis suis amisit: modum tamen lugendi non sibi tantum, sed etiam aliis fecit: ac totum exercitum, non solum mæstum, sed etiam attonitum, corpus Drusi sui sibi vindicantem, ad morem Romani luctus redegit: judicavitque non militandi tantum disciplinam esse servandam, sed etiam dolendi. Non potuisset ille lacrimas alienas compescere, nisi prius pressisset suas.

CAP. XXXV. M. ANTONIUS avus meus, nullo minor nisi eo à quo victus est, tunc cum Remp. constitueret, & triumvirali potestate præditus, nihil supra se, exceptis verò duobus collegis, omnia infra se cerneret, fratrem interfectum audivit. Fortuna impotens,

tens, quales ex humanis malis tibi ipsa Indos facis! Eo ipso tempore, quo M. Antonius civium suorum vitæ sedebat mortisque arbiter, M. Antonii frater duci jubebatur ad supplicium. Tulit hoc tamen tam triste vulnus eadem magnitudine animi, qua omnia alia adversa toleraverat: & hoc fuit ei lugere, viginti legionum sanguine fratri parentare. Sed ut omnia alia exempla prætercam, ut in me quoque ipso alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggressa est: bis intellexit lædi me posse, vinci non posse. Amisi Germanicum fratrem: quem quomodo amaverim, intelligit profectò, quisquis cogitat quomodo suos fratres pii fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, ut nec relinquerem quicquam quod exigi deberet à bono fratre, nec facerem quod reprehendi posset in Principe. Hæc ergo puta tibi parentem publicum referre exempla, eumdem ostendere quam nihil sacrum intactumque sit fortunæ, quæ ex his penatibus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Nemo itaque miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut iniquè. Potest enim hæc adversus privatas domos ullam æquitatem nosse, aut ullam modestiam, cujus implacabilis sævitia toties ipsa funestavit pulvinaria? Faciamus licet illi convicium, non nostro tantum ore, sed etiam publico: non tamen mutabitur: adversus omnes se preces, omnesque querimonias eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit; nihil inausum sibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia, sicut semper est solita, eas quoque domos ausa injuriæ causa intrare, in quas per templa aditur, & atram laureatis foribus inducere vestem.

CAP. XXXVI. HOC unum obtineamus ab illa votis ac precibus publicis, si nondum illi genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomen propitia respicit, hunc Principem, lapsis hominum rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacrosanctum velit, discat ab illo clementiam, atque à mitissimo omnium Principum mitis fieri. Debes itaque omnes intueri eos, quos paullò ante retuli, aut adscitos cælo, aut proximos, & ferre æquo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus: quas ne ab eis quidem, per quos juramus, abstinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis & evincendis doloribus, & in quantum modo homini fas est, per divina ire vestigia. Quamvis in aliis rebus dignitatum magna discrimina sint, virtus in medio posita est: neminem dedignatur, qui modo dignum se illa judicet. Optimè certè illos imitaberis, qui cum indignari possent non esse ipsos expertes hujus mali, tamen in hoc uno se ceteris exæquari hominibus, non injuriam, sed jus mortalitatis judicaverunt; tuleruntque nec nimis acerbè & asperè quod acciderat, nec molliter & effæminatè. Nam & non sentire mala sua, non est hominis: & non ferre, non est viri. Non possum tamen, cum omnes circumiverim Cæsares, quibus fortuna fratres & sorores eripuit, hunc præterire ex omni Cæsarum numero excerpendum: quem rerum natura in exitium opprobriumque humani generis edidit, à quo imperium eversum funditus, Principis piissimi recreat clementia C. Cæsar, amissa sorore Drusilla, is homo qui non magis dolere quam gaudere Principaliter posset, conspectum conversationemque civium suorum profugit, exequiisque sororis suæ non interfuit, justa sorori non præstitit, sed in Albanum suum secessit. At foro & advocatis, & hujusmodi aliis occupationibus

acerbissimi funeris levabat mala! Pro pudor imperii. principis Romani lugentis sororem, alea solatium animi fuit. Idem ille Cajus furiosa inconstantia, modo barbam capillumq; submittens, modo Italiæ ac Siciliæ oras errabundus permetiens, & numquam satis certus utrum lugeri vellet, an coli sororem. Eodem enim tempore, quo templa illi constituebat ac pulvinaria, eos qui parum mæsti fuerant, crudelissima afficiebat animadversione. Eadem enim intemperie animi adversarum rerum ictus ferebat, qua secundarum elatus eventu, supra humanum intumescebat modum. Procul istud exemplum ab omni Romano viro, luctum suum aut intempestivis avocare lusibus, aut sordiii ac squalloris fœditate irritare, aut alienis malis oblectare, minimè humano solatio. Tibi verò nihil ex consuetudine mutandum tua. quoniam quidem ea instituisti amare studia, quæ & optime felicitatem extollunt, & facillimè minuunt calamitatem: eademque & ornamenta hominum maxima sunt, & solatia.

CAP. XXXVII. NVNC itaque te studiis tuis immerge altius, nunc illa tibi velut munimenta animi circumda, nec ex ulla tui parte inveniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo scriptorum monumento tuorum. hoc enim unum est rebus humanis opus cui nulla tempestas noceat, quod nulla consumat vetustas: cetera, quæ per constructionem lapidum, & marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem constant, non propagabunt lōgam diem: quippe & ipsa intereunt. Immortalis est ingenii memoria. hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca. melius illum duraturo semper consecrabis ingenio, quam irrito dolore lugebis. Quod ad ipsam fortunam pertinet, etiam si nunc agi apud te caussa ejus non potest: omnia enim illa quæ nobis dedit, ob hoc ipsum, quod aliquid eripuit, invisa sunt: tunc tamen erit agenda, cum primum æquiorem te illi judicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa providit, quibus hanc emendaret injuriam: multa etiam nunc dabit quibus redimat: denique ipsum quod abstulit, ipsa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio uti tuo, noli adesse dolori tuo. Potest quidem eloquentia tua, quæ parva sunt approbare pro magnis: rursus magna attenuare, & ad minima deducere: sed aliò ista vires servet suas, nunc tota se in solatium tuum conferat. Sed tamen dispice, ne hoc jam quoq; sit supervacuum. aliquid enim à nobis natura exigit: plus vanitate contrahitur. Numquam autem ego à te, ne ex toto mæreas, exigam. Et scio inveniri quosdā duræ magis quam fortis prudentiæ viros, qui negent doliturum esse sapientem. Hi verò videntur numquam in hujusmodi casum incidisse. alioquin excussisset illis fortuna superbam sapientiam, & ad confessionem eos veri etiam invitos compulisset. Satis præstiterit ratio, si id unum ex dolore, quod & superest & abundat, exciderit. nam ut quidem nullum omnino esse eum patiatur, nec sperandum ulli, nec concupiscendum est. Hunc potius modum servet, qui nec impietatem imitetur, nec insaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piæ mentis est, nec emotæ. Fluant lacrimæ, sed eædem desinant: trahantur ex imo pectore gemitus, sed iidem & finiantur. Sic rege animum tuum, ut & sapientibus te approbare possis, & fratribus. effice, ut frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, ut illum & sermonibus celebres, & assidua re-

dua recordatione repræsenies tibi. Quod ita deuique consequi poteris, si tibi memoriam ejus jucundam magis, quam flebilem feceris. naturale est enim, ut semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tristitia revertitur. Cogita modestiam ejus, cogita in rebus agendis solertiam, in exsequendis industriam, in promissis constantiam. Omnia dicta ejus ac facta & aliis expone, & tibimet ipse commemora. Qualis fuerit cogita, qualisque sperari potuerit. quid enim de illo non tuto sponderi fratre posset? Hac, utcunque potui, longo jam situ obsoleto & hebetato animo cōposui: quæ si aut parum respondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori videbuntur, cogita quam non facilè Latina ei verba succurrant, quem Barbarorum inconditus gravisque fremitus circumsonat.

L. ANNÆI SENECÆ
AD MARCIAM
DE CONSOLATIONE
LIBER VNVS.

CAPVT I.

NISI te, Marcia, scirem tam longè ab infirmitate muliebris animi, quam à ceteris vitiis recessisse, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aspici: non auderem obviam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter hærent & incubant. nec spem concepissem, tam iniquo tempore, tam inimico judice, tam invidioso crimine, posse me efficere, ut fortunam tuam absolveres. Fiduciam mihi dedit exploratum jam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua. Non est ignotum, qualem te in personam patris tui gesseris: quem non minus quam liberos dilexisti: excepto eo, quod non optabas superstitem. nec scio an & optaveris. Permittit enim sibi quadam & contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremutii Cordi, parentis tui, quantum poteras, inhibuisti. Postquam tibi aperuit, inter Sejanianos satellites illam unam patere servitutis fugam, non favisti consilio ejus, sed dedisti manus victa, fudistique lacrimas clam, & gemitus devorasti quidem, non tamen hilari fronte texisti: & hoc illo sæculo, quo magna pietas erat, nihil impiè facere. Vt verò aliquam occasionem mutatio temporum dedit: ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in usum hominum reduxisti, & a vera illum vindicasti morte, ac restituisti in publica monumenta libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo scripserat. Optimè meruisti de Romanis studiis: magna illorum pars arserat. optimè de posteris: ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori suo magno imputata. optimè de ipso: cujus viget vigebitque memoria, quamdiu fuerit in pretio Romana cognosci; quamdiu quisquam erit, qui reverti velit ad acta majorum; quamdiu quisquam, qui velit scire, quid sit vir Romanus; quid subactis jam cervicibus omnium, & ad Sejanianum jugum adactis, indomitus sit homo, ingenio, animo, manu

 liber.

liber. Magnum mehercule detrimentum resp. ceperat, si illum ob duas artes pulcherrimas in oblivionem conjectum, eloquentiam & libertatem, non eruisses. Legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus, vetustatem nullam timet. At illorum carnificum citò scelera, quibus solis memoriam meruerunt, tacebuntur. Hæc magnitudo animi tui vetuit me ad sexum tuum respicere: vetuit ad vultum, quem tot annorum continua tristitia, ut semel obduxit, tenet. Et vide quam non surrepam tibi, nec furtum facere affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi. & vis scire hanc quoque plagam esse sanandam? ostendi tibi æquè magni vulneris cicatricem. Alii itaque molliter agant, & blandiantur: ego confligere cum tuo mærore constitui, & defessos exhaustosque oculos, si verum audire vis, magis jam ex consuetudine, quam ex desiderio fluentes, continebo. si fieri potuerit, favente te remediis tuis; sin minus, vel invita teneas licet & amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filii locum superstitem fecisti. Quis enim erit finis? omnia in supervacuum tentata sunt. fatigatæ allocutiones amicorum, auctoritates magnorum & affinium tibi virorum; studia, hereditarium & paternum bonum, surdas aures, irrito ac vix ad brevem occupationem proficiente solatio, transeunt. Illud ipsum naturale remedium temporis, quod maximas ærumnas quoque componit, in te una vim suam perdidit. Tertius jam præteriit annus, cum interim nihil ex primo illo impetu cecidit, renovat se, & corroborat quotidie luctus: & jam sibi jus mora fecit, eoque adductus est, ut putet turpe desinere. Quemadmodum omnia vitia penitus insidunt, nisi dum surgunt, oppressa sint; ita quoque hæc tristia & misera, & in se sævientia, ipsa novissimè acerbitate pascuntur, & fit infelicis animi prava voluptas dolor. Cupissem itaque primis temporibus ad istam curationem accedere. levior e medicina fuisset oriens adhuc restinguenda vis: vehementius contra inveterata pugnandum est. Nam vulnerum quoque sanitas facilis est, dum à sanguine recentia sunt; tunc & uruntur, & in altum revocantur, & digitos scrutantium recipiunt. ubi corrupta in malum ulcus verterunt, difficilius curantur. Non possum nunc per obsequium, nec molliter assequi tam durum dolorem: frangendus est.

CAP. II. Scio, à præceptis incipere omnes qui monere aliquē volunt, & in exēpla desinere: mutari hunc interim morē expedit. Aliter enim cū alio agendū est. quosdam ratio ducit: quibusdā nomina clara opponenda sunt, & auctoritas, quæ liberum non relinquat animum ad speciosa stupentem. Duo tibi ponam ante oculos maxima, & sexus & sæculi tui, exempla: alterius fœminæ, quæ se tradidit ferendam dolori: alterius quæ pari affecta casu, majore damno, non tamen dedit longum in se malis suis dominium, sed citò animum in sedem suam reposuit. Octavia & Livia, altera soror Augusti, altera uxor, amiserunt filios juvenes, utraque spe futuri principis certa. Octavia Marcellum, cui & avunculus & socer incumbere cœperat, in quem onus imperii reclinaret. adolescētem animo alacrem, ingenio potentem; sed & frugalitatis continentiæque in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandum; patientem laboris, voluptatibus alienum; quantumcumque imponere illi avunculus, & (ut ita dicam) inædificare voluisset, laturum. Benè legerat nulli cessura ponderi fundamenta. Nullum finem, per omne vitæ

suæ tempus, flendi gemendique fecit: nec ullas admisit voces, salutare aliquid afferentes. ne avocari quidem se passa est. Intenta in unam rem, & toto animo affixa, talis per omnem vitam fuit, qualis in funere. non dico non ausa consurgere, sed allevari recusans: secundam orbitatem judicans, lacrimas omittere. Nullam habere imaginem filii carissimi voluit, nullam sibi fieri de illo mentionem. Oderat omnes matres, & in Liviam maximè furebat: quia videbatur ad illius filium transisse, sibi promissa felicitas. Tenebris & solitudini familiarissima, ne ad fratrem quidem respiciens, carmina celebrandæ Marcelli memoriæ composita, aliosque studiorum honores rejecit, & aures suas adversus omne solatium clausit, à solemnibus officiis seducta, & ipsam magnitudinis fraternæ nimis circumlucentem fortunam exosa, defodit se, & abdidit. Assidentibus liberis, nepotibus, lugubrem vestem non deposuit: non sine contumelia omnium suorum, quibus salvis orba sibi videbatur.

CAP. III. Livia amiserat filium Drusum, magnum futurum principem, jam magnum ducem. Intraverat penitus Germaniam, & ibi signa Romana fixerat, ubi vix ullos esse Romanos notum erat. In expeditione victor decesserat, ipsis illum hostibus ægrum cum veneratione & pace mutua prosequentibus, nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro rep. obierat, ingens civium provinciarumque, & totius Italiæ desiderium: per quam effusis in officium lugubre municipiis coloniisque, usque in urbem ductum erat funus triumpho simillimum. Non licuerat matri ultima filii oscula, gratumque extremi sermonem oris haurire, longo itinere reliquias Drusi sui prosecutæ, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quasi totiens illum amitteret, irritatæ. Vt primum tamen intulit tumulo, simul & illum, & dolorem suum posuit: nec plus doluit quam aut honestum erat, aut Cæsare, aut æquo majus. Non desiit itaque Drusi sui celebrare nomen, ubique illum sibi privatim publiceque repræsentare, & libentissimè de illo loqui, de illo audire: cum memoriam alterius nemo posset retinere ac frequentare, quin illam tristem sibi redderet. Elige itaque, utrum exemplum putas probabilius. si illud prius sequi vis, eximis te numero vivorum; aversaberis & alienos liberos & tuos; ipsumque desiderans, triste matribus omen occurres. Voluptates honestas, permissas, tanquam parum decoras fortunæ tuæ rejiciens, invisam habebis lucem: & ætati tuæ, quod non præcipitet te quamprimum, & finiat, infestissima eris: quod turpissimum alienissimumque est animo tuo, in meliorem noto partem, ostendes te vivere nolle, mori non posse. Si ad hoc maximæ fœminæ te exemplum applicueris, moderatius ac mitius: non eris in ærumnis, nec te tormentis macerabis. Quæ enim, malum, amentia est, pœnas à se infelicitatis exigere, & mala sua augere? Quam in omni vita servasti, morum probitatem & verecundiam, in hac quoque re præstabis. est enim quædam & dolendi modestia: illum ipsum juvenem dignissimum quiete, semper nominans, cogitansque, meliore pones loco, si matri suæ, qualis vivus solebat, hilaris, & cum gaudio occurrat.

CAP. IV. Nec te ad fortiora ducam præcepta, ut inhumano ferre humana jubeam modo, ut ipso funebri die oculos matris exsiccem: ad arbitrum tecum veniam: hoc inter nos quæretur, utrum magnus esse debeat, an per-

an perpetuus dolor. Non dubito, quin Liviæ Augustæ, quam familiariter coluisti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad suum consilium vocat: illa in primo fervore, cum maximè impatientes ferocesque sunt miseriæ, se consolandam Areo philosopho viri sui præbuit. & multum eam rem profuisse sibi confessa est: plus quam populum Romanum, quem nolebat tristem tristitia sua facere: plus quam Augustum, qui subducto altero adminiculo titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat: plus quam Tiberium filium, cujus pietas efficiebat, ut in illo acerbo & defleto gentibus funere, nihil sibi nisi numerum deesse sentiret. Hic, ut opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud fœminam opinionis suæ custodem diligentissimam. *Usque in hunc diem Livia (quantū quidem ego sciam, assiduus viri tui comes, cui non tantum quæ in publicum emittuntur, nota sunt, sed omnes quoque secretiores animorum vestrorum motus) dedisti operam ne quid esset, quod in te quisquam reprehenderet. Nec id in majoribus modò observasti, sed in minimis; ne quid faceres, cui famam, liberrimam Principum judicem, velles ignoscere. Nec quicquam pulchrius existimo in fastigio collocatis, quam multarum rerum veniam dare, nullius petere. Servandus itaque tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas, quod minus aliterve factum velis.*

CAP. V. *DEINDE oro atque obsecro, ne te difficilem amicis, & intractabilem præstes. Non est enim quod ignores, omnes hos nescire quemadmodum se gerant: loquantur aliquid coram te de Druso, an nihil: ne aut oblivio clarissimi juvenis illi faciat injuriam, aut mentio tibi. Cum secessimus, & in unum convenimus, facta ejus dictaque quanto meruit suspectu celebramus: coram te altum nobis de illo silentium est. Cares itaque maxima voluptate, filii tui laudibus: quas non dubito quin vel impendio vitæ, si potestas detur, in ævum omne sis prorogatura. Quare patere, imò accerse sermones, quibus ille narretur, & apertas aures præbe ad nomen memoriamque filii tui: nec hoc grave duxeris, ceterorum more, qui in ejusmodi casibus partem mali putant, audire solatia. Nunc incubuisti tota in alteram partem, & oblita meliorum, fortunam tuam, qua deterior est, aspicis. Non convertis te ad convictus filii tui, occursusque jucundos, non ad pueriles dulcesque blanditias, non ad incrementa studiorum: ultimam illam faciem rerum premis: in illam, tanquam parum ipsa per se horrida sit, quicquid potes congeris. Ne, obsecro te, concupieris perversissimam gloriam, infelicissimam videri.*

CAP. VI. *SIMUL cogita, non esse magnum, se rebus prosperis fortem gerere, ubi secundo cursu vita procedit: nec gubernatoris quidem artem, tranquillum mare & obsequens ventus ostendit: adversi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne submiseris te, imò contra fige stabilem gradum: & quicquid onerum supra cecidit, sustine, primo dumtaxat strepitu conterrita. Nulla re major invidia fortunæ fit, quam æquo animo.* Post hoc ostendit illi filium incolumem, ostendit ex amisso nepotes. Tuum illic Marcia negotium actum, tibi Areus assedit: te mutata persona consolatus est. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius quam ulla unquam mater amiserit (non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam) si fletibus fata vincuntur, conferamus: eat omnis inter luctus dies: noctem sine somno

somno tristitia consumat: ingerantur lacerato pectori manus, & in ipsam faciem impetus fiat: atque omni se genere sævitiæ profecturus maior exerceat. Sed si nullis planctibus defuncta revocantur; si sors immota, & in æternum fixa, nulla miseria mutatur; & mors tenet quicquid abstulit; desinat dolor, qui perit. Quare regamus: nec nos ista vis transversos auferat. Turpis est navigii rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deseruit, permisit tempestati ratem: at ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clavum tenentem & obnixum.

CAP. VII. AT enim naturale desiderium suorum est. Quis negat, quamdiu modicum est? nam in discessu, non solum amissione, carissimorum necessarius morsus est, & firmissimorum quoque animorum cōtractio. Sed plus est quod opinio adjicit, quam quod natura imperavit. Adspice mutorum animalium quam concitata sint desideria, & tamen quam brevia. Vaccarum uno die alterove mugitus auditur: nec diutius equarum vagus ille amensque discursus est. Feræ cum vestigia catulorum consectatæ sunt, & silvas pervagatæ, cum sæpe ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus exstinguunt. Aves cum stridore magno inanes nidos circumfremunt: intra momentum tamen quietæ, volatus suos repetunt. Nec ulli animali longum fœtus sui desiderium est, nisi homini: qui adest dolori suo, nec tantum quantum sentit, sed quantum constituit, afficitur. Vt scias autem non esse hoc naturale, luctibus frangi, primum magis fæminas quam viros, magis barbaros quam placidos eruditæque gentis homines, magis indoctos quam doctos, eadem orbitas vulnerat. Atqui ea, quæ à natura vim acceperunt, eamdem in omnibus servant. Apparet non esse naturale, quod varium est. Ignis omnes ætates, omnium urbium cives, tam viros quam fæminas, urit: ferrum in omni corpore exhibebit secandi potentiam: quare? quia vires illi à natura datæ sunt, quæ nihil in personam constituit. Paupertatem, luctum, orbationem alius aliter sentit, prout illum cōsuetudo infecit: & imbecillum impatientemque reddit præsumpta opinio de non timendis terribilibus.

CAP. VIII. DEINDE quod naturale est, non decrescit mora: dolorem dies consumit. licet contumacissimum, quotidie insurgentem, & contra remedia effervescentem; tamen illum, efficacissimum mitigandæ ferociæ, tempus enervat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnum ingens tristitia, & jam videtur duxisse callum, non illa concitata, qualis initio fuit, sed pertinax & obstinata: tamen hanc quoque ætas tibi minutatim eximet. Quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc te ipsa custodis. multum autem interest, utrum tibi permittas mærere, an Imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiæ convenit, finem luctus potius facere, quam exspectare: nec illum opperiri diem, quo te invita dolor desinat? ipsa illi renuntia.

CAP. IX. VNDE ergo tanta nobis pertinacia in deploratione nostri, si id non fit naturæ jussu? quod nihil nobis mali, antequam eveniat, proponimus, sed ut immunes ipsi, & aliis pacatius ingressi iter, alienis non admonemur casibus, illos esse communes. Tot præter domum nostram ducuntur exsequiæ: de morte non cogitamus. tot acerba funera: nos togam nostrorum infantium, nos militiam, & paternæ hereditatis successionem animo agitamus. tot divitū subita paupertas in oculos incidit:

 & no-

& nobis numquam in mentem venit, nostras quoque opes æquè in lubrico positas. Necesse est itaque magis corruamus, qui quasi ex inopinato ferimur. Quæ multo ante provisa sunt, languidius incurrunt. Vis tu scire te ad omnes expositam ictus stare, & illa quæ alios tela fixerunt, circa te vibrasse? velut murum aliquem, aut obsessum multo hoste locum, & arduum adscensu, inermis adeas, exspecta vulnus, & illa superne volantia cum sagittis pilisque saxa, puta in tuum vibrata corpus. Quoties aut ad latus, aut post tergum ceciderint, exclama: Non decipies me fortuna, nec securam aut negligentem opprimes. scio quid pares. alium percussisti, me petisti. Quis unquam res suas, quasi periturus, adspexit? quis unquam nostrum de exsilio, de egestate, de luctu cogitare ausus est? quis non, si admoneatur ut de suis cogitet, tanquam dirum omen respuat, & in capita inimicorum aut ipsius intempestivi monitoris abire illa jubeat? Non putavi futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis scis posse fieri, quod multis vides evenisse? Egregium versum & dignum audivi. est enim è populo.

Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest.

Ille amisit liberos: & tu amittere potes. ille damnatus est: & tua innocentia sub ictu est. Hic nos error decipit, hic effæminat, dum patimur, quæ numquam pati nos posse prævidimus. Aufert vim præsentibus malis, qui futura prospexit.

CAP. X. QVICQVID est hoc, Marcia, quod circa nos ex adventicio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, & exclusorum clientium turbâ referta vestibula, clara, nobilis, aut formosa conjux, ceteraque ex incerta & mobili sorte pendentia: alieni commodatique apparatus sunt. nihil horum dono datur: collaticiis, & ad dominos redituris instrumentis scæna adornatur. Alia ex his primo die, alia secundo referentur: pauca usque ad finem perseverabunt. Ita non est quod nos suspiciamus, tanquam inter nostra positi: mutuo accepimus. Vsusfructus noster est, cujus tempus ille arbiter muneris sui temperat: nos oportet in promptu habere, quæ in incertum diem data sunt, & appellatos, sine querela reddere. Pessimi est debitoris, creditori facere convicium. Omnes ergo nostros, & quos superstites lege nascendi optamus, & quos præcedere justissimum ipsorum votum est, sic amare debemus, tanquam nihil nobis de perpetuitate, imò nihil de diuturnitate eorum promissum sit. Sæpè admonendus est animus, amet ut recessura, imò tanquam recedentia. quicquid à fortuna datum est, tanquam extemplo abiturum possideat. Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos invicem liberis date, & sine dilatione omne gaudium haurite. nihil de hodierna die promittitur. Nimis magnam advocationem dedi: nihil de hac hora. Festinandum est. instat à tergo mors: jam deficiet iste comitatus: jam contubernia ista sublato clamore solventur. Rapina rerum omnium est. Miseri nescitis fuga vivere. Si mortuum tibi filium doles, ejus temporis quo natus est, crimen est. mors enim illi nascenti determinata est. In hanc legem datus: hoc fatum ab utero statim prosequebatur. In regnum fortunæ, & quidem durum atque invictum pervenimus, illius arbitrio digna atque indigna passuri. corporibus nostris impotenter, contumeliosè, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in pœnam admotis, vel in remedium: alios nudos mari jactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in harenam

quidem

quidem aut littus exploder, sed in alicujus ventrem immensæ beluæ detrudet: alios morborum variis generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque detinebit. Ut varia & libidinosa, mancipiorumque suorum negligens domina, & pœnis & muneribus errabit. Quid opus est partes deflere? tota vita flebilis est. Urgebunt nova incommoda, priusquam veteribus satisfeceris. Moderandus est itaque vobis animus ad hæc maximè, quæ immoderatè fertis: & in metus, & in dolores humanum pectus dispensandum.

CAP. XI. QUÆ demum ista tuæ publicæque conditionis oblivio est? Mortalis nata es, mortales peperisti: putre ipsa fluidumque corpus, & casibus morbisque repetita, sperasti tam imbecilla materia solida & æterna gestasse? Decessit filius tuus, id est, decucurrit ad hunc finem, ad quem, quæ feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis ista quæ in foro litigat, in theatris desidet, in templis precatur turba, dispari gradu vadit. Et quæ veneraris, & quæ despicis, unus exæquabit cinis. Hoc jubet illa Pythicis oraculis adscripta vox, NOSCE TE. Quid est homo? quodlibet quassum vas, & quodlibet fragile: jactatu, non tempestate magna, ut dissiperis, est opus. Ubicumque arietaveris, solveris. Quid est homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam projectum: cum benè lacertos exercuit, cujuslibet feræ pabulum, cujuslibet victima, ex infirmis fluidisque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, æstus, laboris impatiens: ipso rursus situ & otio iturum in tabem, alimenta metuens sua, quorum modo inopia, modo copia rumpitur: anxiæ solicitæque tutelæ, precarii spiritus, & malè hærentis, quà parum repentinum audiet, ex improviso sonus auribus gravis excutit: soli semper sibi nutrimentum vitiosum & inutile. Miramur in hoc mortem unius, quà singulis opus est? Nunquid enim ut concidat, res magni molimenti est? Odor illi saporque, & lassitudo, & vigilia, & humor, & cibus, & sine quibus vivere non potest, mortifera sunt. Quocunque se movet, infirmitatis suæ statim conscium, non omne cælum ferens, aquarum novitatibus, flatuque non familiaris auræ, & tenuissimis caussis atque offensionibus morbidum, putre, cassum, à fletu vitam auspicatum: cum interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal movet? in quantas cogitationes oblitum conditionis suæ venit? Immortalia, æterna volutat animo, & in nepotes pronepotesque disponit: cum interim longa conantem eum mors opprimit: & hoc quod senectus vocatur, pauci sunt circuitus annorum.

CAP. XII. DOLOR tuus, ô Marcia, si modo illi ulla ratio est, utrum sua spectat incommoda, an ejus qui decessit? Utrumne amisso filio movet, quod nullas ex illo voluptates cepisti: an quod majores, si diutius vixisset, percipere potuisti? Si nullas te percepisse dixeris; tolerabilius efficies detrimentum tuum, minus enim homines desiderant ea, ex quibus nihil gaudii lætitiæque perceperunt. Si confessa fueris percepisse magnas voluptates; oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de eo gratias agere quod collegisti. Provenerunt enim satis magni fructus laborum tuorum ex ipsa educatione; nisi fortè hi, qui catulos avesque, & frivola animorum oblectamenta, summa diligentia nutriunt, fruuntur aliqua voluptate ex visu tactuque & blanda adulatione mutorum: libero-

nutrientibus, non fructus educationis, ipsa educatio est. Licet itaque tibi nihil industria ejus contulerit, nihil diligentia custodierit, nihil prudentia quæsierit: ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. At potuit longior esse, & major. Melius tamen tecum actum est, quam si omnino non contigisset. quoniam si ponatur electio, utrum satius sit non diu felicem esse, an nunquam: melius est, discessura nobis bona, quam nulla contingere. Utrumne malles degenerem aliquem, & numerum tantum nomenque filii expleturum habuisse, an tantæ indolis, quantæ tuus fuit? Iuvenis cito prudens, cito pius, cito maritus, cito pater, cito omnis officii curiosus, cito sacerdos, omnia tam propera. Nulli ferè & magna bona, & diuturna, contingunt. non durat, nec ad ultimum exit, nisi lenta felicitas. Filium tibi dii immortales non diu daturi, statim talem dederunt, qualis diu effici potest. Ne illud quidem dicere potes, electam te à diis, cui frui non liceret filio. Circui per omnem notorum & ignotorum frequentiam oculis: occurrent tibi ubique majora. Senserunt ista magni duces, senserunt principes. ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt: puto ut nostrorum funerum levamentum esset, etiam divina concidere. Circumspice, inquam, omnes. nullam tam miseram nominabis domum, quæ non inveniat in miseriore solatium. Non, mehercule; tam malè de moribus tuis sentio, ut putem posse te levius pati casum tuum, si tibi ingentem numerum lugentium produxero. malivoli solatii genus est, turba miserorum. Quosdam tamen referam: non ut scias, hoc solere hominibus accidere: ridiculum est enim, mortalitatis exempla colligere: sed ut scias fuisse multos, qui lenierunt aspera, ferendo placidè. A felicissimo incipiam. L. Sylla filium amisit: nec ea res aut malitiam ejus, & acerrimam virtutem in hostes civesque, contudit: aut effecit, ut cognomen illud usurpasse falso videretur, quod amisso filio assumpsit: nec odia hominum veritus, quorum malis, illius nimis secundæ res constabant: nec invidiam deorum, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res nondum judicatas habeatur, qualis Sylla fuerit, etiam inimici fatebuntur, benè illum arma sumpsisse, benè posuisse: hoc de quo agitur constabit, non esse maximum malum, quod etiam ad felicissimos pervenit. Nec nimis admiretur Græcia illum patrem, qui in ipso sacrificio nunciata filii morte, tibicinem tantum tacere jussit, & coronam capiti detraxit, cetera ritè perfecit.

CAP. XIII. PULVILLUS hoc fecit pontifex, cui postem tenenti, & Capitolium dedicanti, mors filii nunciata est: quam ille exaudisse dissimulans, & sollemnia pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem, & ad filii sui nomen Iove propitiato. Putasses ejus luctus aliquem finem esse debere, cujus primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fausta nuncupatione, non abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem destitit. Idem tamen, ut rediit domum, & implevit oculos, & aliquas voces flebiles misit: & peractis, quæ mos erat præstare defunctis, ad Capitolium hilari rediit vultu. Paullus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo victum ante currum egit Persen, incliti regis nomen, duos filios in adoptionem dedit: quos sibi servaverat, extulit. Quales retentos putas, cum inter commodatos

modatos Scipio fuisset? Non sine motu vacuum Paulli currum populus Romanus aspexit. concionatus est tamen, & egit diis gratias, quod compos voti factus esset. Precatum enim se, ut si quid ob ingentem victoriam invidiæ dandum esset, id suo potius, quam publico damno, lueretur. Vides quam magno animo tulerit? orbitati suæ gratulatus est. Et quem magis poterat movere tanta mutatio? solatia simul atque auxilia perdidit: non contigit tamen tristem Paullum Persi videre.

CAP. XIV. QUID nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quæram miseros? quasi non difficilius sit, invenire felices. Quota quæque domus usque ad exitum omnibus partibus suis constitit, in qua non aliquid turbatum sit? Unum quemlibet annum occupa: & ex eo magistratus cita. Lucium, si vis, Bibulum, & C. Cæsarem. videbis inter collegas inimicissimos concordem fortunam. L. Bibuli, melioris quam fortioris viri, duo simul filii interfecti sunt: Ægyptio quidem militi ludibrio habiti: ut non minus ipsa orbitate, auctor ejus, digna res lacrimis esset. Bibulus tamen, qui, toto honoris sui anno, ob invidiam collegæ, domi latuerat, postero die quam geminum funus renunciatum est, processit ad solita & publica officia. Quid minus poterat, quam unum diem duobus filiis dare? tam cito liberorum luctum finivit, qui consulatum anno luxerat. C. Cæsar cum Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem suam continere posset, audivit decessisse filiam, publica secum fata ducentem. In oculis erat jam Cn. Pompejus, non æquo laturus animo quemquam alium esse in Rep. magnum, & modum impositurus incrementis, quæ gravia illi videbantur, etiam cum in commune crescerent: tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia, & tam cito dolorem vicit, quam omnia solebat.

CAP. XV. QUID aliorum tibi funera Cæsarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, ut sic quoque generi humano prosint, ostendentes, ne eos quidem, qui diis geniti deosque genituri dicantur, sic suam fortunam in potestate habere, quemadmodum alienam. Divus Augustus amissis liberis, nepotibus, exhausta Cæsarum turba, adoptione desertam domum fulsit. Tulit tamen fortiter; tamquam ejus jam res ageretur, cujus cum maximè interrat, de diis neminem queri. Ti. Cæsar & quem genuerat, & quem adoptaverat, amisit: ipse tamen pro rostris laudavit filium, stetitque in conspectu posito corpore, interjecto tantummodo velamento, quod pontificis oculos à funere arceret, & flente populo Romano non flexit vultum: experiendum se dedit Sejano ad latus stanti, quam patienter posset suos perdere. Videsne quanta copia virorū maximorum sit, quos non excepit hic omnia prosternēs casus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publicè privatimque congesta erant? Sed videlicet it in orbem ista tempestas: & sine delectu vastat omnia, agitque ut sua. Iube singulos conferre rationem: nulli contigit impunè nasci.

CAP. XVI. SCIO quid dicas: Oblitus es fæminam te consolari. virorum refers exempla. Quis autem dixerit naturam malignè cum muliebribus ingeniis egisse, & virtutes illarum in arctum retraxisse? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honesta, (libeat) facultas est: laborem doloremque ex æquo, si consuevere, patiuntur. In qua istud urbe, dii boni, loquimur? in qua

regem Romanis capitibus Lucretia & Brutus dejecerunt. Bruto libertatem debemus, Lucretiæ Brutum. In qua Clœliam, contempto hoste & flumine, ob insignem audaciam tantumnon in viros transscripsimus. Equestri insidens statuæ, in sacra via, celeberrimo loco, Clœlia exprobrat juvenibus nostris pulvinum ascendentibus, in ea illos urbe sic ingredi, in qua etiam fœminas equo donavimus. Quod tibi si vis exempla referri fœminarum, quæ suos fortiter desideraverunt, non ostiatim quæram: ex una tibi familia duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem. duodecim illa partus, totidem funeribus recognovit. & de ceteris facile est, quos nec editos, nec amissos civitas sensit: Ti. Gracchum, & Cajum, quos etiam qui bonos viros negaverit, magnos fatebitur, & occisos vidit, & insepultos. consolantibus tamen miseramque dicentibus, *Numquam*, inquit, *non fœlicem me dicam, quæ Gracchos peperi*. Cornelia Livium Drusum, clarissimum juvenem, illustris ingenii, vadentem per Gracchorum vestigia, imperfectis tot rogationibus, intra penates interemptum suos amiserat, incerto cædis auctore: tamen & acerbam mortem filii, & inultam, tam magno animo tulit, quam ipse leges tulerat. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reverteris, si tela, quæ in Scipiones, Scipionumque matres ac filios egit, quibus Cæsares petiit, ne à te quidem continuit. Plena & infesta variis casibus vita est: à quibus nulli longa pax, vix induciæ sunt. Quattuor liberos sustuleras, Marcia. nullum ajunt frustra cadere telum, quod in confertum agmen immissum est. Mirum est, tantam turbam non potuisse sine invidia damnove prætervehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quod non tantum filios eripuit, sed elegit. Numquam tamen injuriam dixeris, ex æquo cum potentiore dividere: duas tibi reliquit filias, & harum nepotes: & ipsum quem maximè luges, prioris oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias. si malè fers, magna onera: si benè, magna solatia. In hoc te perduxit, ut illas cum videris, admonearis filii, non doloris. Agricola, eversis arboribus, quas aut ventus radicitus evulsit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, subolem ex illis residuam fovet, & amissarum s[illegible]mina statim plantasque disponit: & momento (nam ut in damna, ita ad incrementa rapidum veloxque tempus est) adolescunt amissis lætiora. Has nunc Metilii tui filias in ejus vicem substitue: & vacantem locum exple. Vnum dolorem, geminato solatio leva. Hæc quidem natura mortalium est, ut nihil magis placeat, quam quod amissum est. iniquiores sumus adversus relicta, ereptorum desiderio. sed si æstimare volueris, quam tibi valdè fortuna, etiam cum sævierit, pepercerit, scies te habere plus quam solatia. Respice tot nepotes, duas filias.

CAP. XVII. DIC illud quoque, Marcia. moveret me, si esset cuique pro moribus fortuna, numquam mala bonos sequerentur: nunc video, exempto discrimine, & eodem modo, malos bonosque jactari. Grave est tamen, quem educaveris juvenem, jam matri, jam patri præsidium ac decus, amittere. Quis negat grave esse? sed humanum est. Ad hoc genita es ut perderes, ut perires, ut sperares, metueres, alios teque inquietares, mortem & timeres & optares, &, quod est pessimum, numquam scires cujus esses status. Si quis Syracusas petenti diceret: Omnia incommoda, omnes voluptates futuræ peregrinationis tuæ ante cognosce, deinde ita naviga. Hæc

sunt

sunt quae mirari possis. videbis primum ipsam insulam ab Italia angusto intercisam freto, quam continenti quondam cohaesisse constat. subitum illo mare irrupit, & *Hesperium Siculo latus abscidit:* deinde videbis (licebit enim tibi avidissimum maris verticem stringere) illam fabulosam, Charybdim dico, quam diu ab Austro vacat, quietam; at si quis inde ventus spiravit, hiatu magno profundoque navigia sorbentem. Videbis celebratissimum carminibus fontem Arethusam, nitidissimi ac perlucidi ad imum stagni, gelidissimas aquas profundentem: sive illas ibi primum nascentes invênit, sive immersum terris flumen integrum subter tot maria, & à confusione pejoris undae servatum, reddidit. Videbis portum quietissimum omnium, quos aut natura posuit in tutelam classium, aut adjuvit manus, sic tutum, ut ne maximarum quidem tempestatum furori locus sit. Videbis ubi Athenarum potentia fracta: ubi tot millia captivorum, ille excisis in infinitam altitudinem saxis, nobilis carcer incluserat: ipsam ingentem civitatem, & laxius territorium, quam multarum urbium fines sint: tepidissima hiberna, & nullum diem sine interventu solis. Sed cum omnia ista cognoveris, gravis & insalubris aestas hiberni caeli beneficia corrumpet. Erit Dionysius illic tyrannus, libertatis, justitiae, legum exitium, dominationis cupidus etiam post Platonem, vitae etiam post exsilium: alios uret, alios verberabit, alios ob levem offensam jubebit detruncari: accerset ad libidinem mares feminasque, & inter foedos regiae intemperantiae greges parum erit simul binis coire. Audisti quid te invitare possit, quid absterrere: proinde aut naviga, aut resiste. Post hanc denunciationem, si quis dixisset intrare se Syracusas velle, satisne justam querelam de illo, nisi de se, habere posset, qui non incidisset in illa, sed prudens sciensque venisset? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio. tu si filios sustuleris, poteris habere formosos, poteris & deformes: & si fortasse tibi multi nascentur, esse ex illis aliquis tam servator patriae, quam proditor poterit. Non est quod desperes tantae dignationis futuros, ut nemo tibi propter illos maledicere audeat: propone tamen & tantae futuros turpitudinis, ut ipsi maledictum sint. Nihil vetat illos tibi suprema praestare, & laudari te à liberis tuis: sed sic te para, tanquam in ignem positura, vel puerum, vel juvenem, vel senem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus est, quod parens sequitur. Post has leges propositas, si liberos tollis, omni deos invidia liberas, qui tibi nihil spoponderunt.

CAP. XVIII. AD hanc imaginem agedum totius vitae introitum referamus. Syracusas visere deliberanti tibi, quicquid delectare poterat, quicquid offendere, exposui: puta nascenti me tibi venire in consilium. intratura es urbem diis hominibusque communem, omnia complexam, certis legibus aeternisque devinctam, indefatigata caelestium officia volventem. Videbis illic innumerabiles stellas, miraberis uno sidere omnia impleri, solem quotidiano cursu diei noctisque spatia signantem, annum in aestatem hiememque aequaliter dividentem. Videbis nocturnam lunae successionem, à fraternis occursionibus lene remissumque lumen mutuantem, & modo occultam, modo toto ore terris imminentem, accessionibus damnisque mutabilem, semper proximae dissimilem. Videbis quinque sidera diversas agentia vias, & in contrarium praecipiti mundo nitentia: ex horum levissimis

quam in filio respicere, præter ipsum, vacat. Quid igitur te, Marcia, movet? utrum, quod filius tuus decessit: an, quod non diu vixit? Si quod decessit, semper debuisti dolere: semper enim scisti mori. Cogita, nullis defunctum malis affici. illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Nullas scimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec oblivionis amnem, nec tribunalia, nec reos ullos in illa libertate tam laxa: nullos iterum tyrannos. Luserunt ista poëtæ, & vanis nos agitavere terroribus. Mors omnium dolorum & solutio est, & finis: ultra quam mala nostra non exeunt, quæ nos in illam tranquillitatem, in qua antequam nasceremur jacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis miseretur, & non natorum misereatur. Mors nec bonum nec malum est. Id enim potest aut bonum aut malum esse, quod aliquid est: quod vero ipsum nihil est, & omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunæ tradit. Mala enim bonaque circa aliquam versantur materiam. Non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit: nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus terminos, intra quos servitur. Excepit illum magna & æterna pax: non paupertatis metu, non divitiarum cura, non libidinis per voluptatem animos carpentis stimulis incessitur, non invidia felicitatis alienæ tangitur, nec suæ premitur, nec conviciis quidem ullis verecundæ aures verberantur: nulla publica clades conspicitur, nulla privata: non solicitus futuri pendet ex eventu, semper in deteriora dependenti. Tandem ibi constitit, unde nil eum pellat, ubi nil terreat.

CAP. XX. O ignaros malorum suorum, quibus non mors ut optimum inventum naturæ laudatur! quæ sive felicitatem includit, sive calamitatem repellit, sive satietatem aut lassitudinem senis terminat, sive juvenile ævum, dum meliora sperantur, in flore deducit, sive pueritiam ante duriores gradus revocat: omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum, de nullis melius merita, quam de his ad quos venit antequam invocaretur. Hæc servitutem invito domino remittit: hæc captivorum catenas levat: hæc è carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat. hæc exsulibus in patriam semper animum oculosque tendentibus, ostendit, nihil interesse inter quos quisque jaceat. hæc, ubi res communes fortuna malè divisit, & æquo jure genitos, alium alii donavit, exæquat omnia. hæc est quæ nihil quicquam alieno fecit arbitrio. hæc est, in qua nemo humilitatem suam sensit. hæc est quæ nulli paruit. hæc est, Marcia, quam pater tuus concupivit. Hæc est, inquam, quæ efficit, ut nasci non sit supplicium: quæ efficit, ut non concidam adversus minas casuum, ut servare animum salvum ac potentem sui possim. Habeo quo appellam. Video istic cruces non unius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas. alii capite conversos in terram suspendêre, alii per obscœna stipitem egerunt, alii brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera: & membris & singulis articulis singula machinamenta: sed video & mortem. Sunt istic hostes cruenti, cives superbi: sed video istic & mortem. Non est molestum servire, ubi si domini pertæsum est, licet uno gradu ad libertatem transire. contra injurias vitæ, beneficium mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quam multis diutius vixisse nocuerit. Si Cn. Pompejum, decus istius firmamentumque imperii, Neapoli valitudo abstulisset, indubi-

dubitatus populi Romani princeps excesserat. At nunc exigui temporis adjectio fastigio illum suo depulit. Vidit legiones in conspectu suo cæsas: & ex illo prœlio, in quo prima acies senatus fuit, quam infelices reliquiæ sunt, imperatorem ipsum superfuisse! vidit Ægyptium carnificem, & sacrosanctum victoribus corpus satelliti præstitit, etiam si incolumis fuisset pænitentiam salutis acturus. quid enim erat turpius, quam Pompejum vivere beneficio regis? M. Cicero si eo tempore, quo Catilinæ sicas devitavit, quibus pariter cum patria petitus est, concidisset, liberata Rep. conservator ejus: si denique filiæ suæ funus secutus fuisset, etiam tunc felix mori potuit. Non vidisset strictos in civilia capita mucrones: nec divisa percussoribus occisorum bona, ut etiam de suo perirent: nou hastam consularia spolia vendentem: nec cædes, nec locata publicè latrocinia, bella, rapinas, tantum Catilinarum. Marcum Catonem si à Cypro & hereditatis regiæ dispēsatione redeuntem mare devorasset, vel cum illa pecunia, quam afferebat civili bello stipendium, nónne illo benè actum foret? hoc certè secum tulisset, neminem ausurum coram Catone peccare. Nunc annorum adjectio paucissimorum, virum libertati non suæ tantum, sed publicæ natum, coëgit Cæsarem fugere, Pompejum sequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit Metilio: omnium etiam malorum remisit patientiam. Nimis tamen cito periit, & immaturus. Primum, puta illum superfuisse: comprehēde quantum plurimum procedere homini licet: quantulum est? Ad brevissimum tempus editi, cito cessuri loco, venienti in pactum hoc, prospicimus hospitium. De nostris ætatibus loquor, quas incredibili celeritate convolvi constat; computa urbium sæcula. videbis quam non diu steterint, etiam quæ vetustate gloriantur. Omnia humana brevia & caduca sunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, urbibusque, & fluminibus, & ambitu maris, puncti loco ponimus, ad universa referentes: minorem portionem ætas nostra, quam partem puncti habet, si tempori comparetur omni. cujus major est mensura quam mundi: utpote cum ille se totra hujus spatium toties remetiatur. Quid ergo interest id extendere, cujus quantumcumq; fuerit incrementum, non multum aberit à nihilo? uno modo multum est quod vivimus: si satis est. Licet mihi vaces, & in moram tardatæ senectutis novies denos centenosque percenseas annos: cum ad omne tempus dimiseris animum, nulla erit illa brevissimi longissimique ævi differentia, si inspecto quanto quis vixerit spatio, comparaveris quanto non vixerit. Deinde non immaturus decessit: vixit enim, quantum debuit vivere. Nihil enim illi jam ultrà supererat. Non una hominibus senectus est, ut ne animalibus quidem. intra quattuordecim quædam annos defatigantur: & hæc illis longissima ætas est, quæ homini prima. dispar cuique vivendi facultas data est: nemo nimis cito moritur, qui victurus diutius quam vixit, non fuit. Fixus est cuique terminus: manebit semper ubi positus est: nec illum ulterius diligentia aut gratia promovebit: scit libenter illum ulterius diligentiam ex consilio perdidisse. Tulit suum, — *metasque dati pervenit ad ævi*. Non est itaque quod sic te oneres: Potuit diutius vivere. Non est interrupta ejus vita, nec unquam se annis casus interjecit. solvitur quod cuique promissum est: eunt vi sua fata, nec adjiciunt quicquam, nec ex promisso semel demunt:

frustra

frustra vota ac studia fiunt. Habebit quisque, quantum illi dies primus adscripsit. ex illo quo primum lucem vidit, iter mortis ingressus est, accessitque fato propior: & illi ipsi, qui adjiciebantur adolescentiæ anni, vitæ detrahebantur. In hoc omnes errore versamur, ut non putemus ad mortem, nisi senes inclinatosque jam vergere: cum illo infantia statim, & juventa, omnisque ætas ferat. Agunt opus suum fata: nobis sensum nostræ necis auferunt: quoque facilius obrepat mors, sub ipso vitæ nomine latet. Infantem in se pueritia convertit, pueritiam pubertas, juventutem senectus abstulit. Incrementa ipsa, si benè computes, damna sunt.

CAP. XXI. QVERERIS, Marcia, non tam diu vixisse filium tuum, quam potuisset? Vnde enim scis, an diutius illi expedierit? an illi hac morte consultum sit? Quem invenire hodie potes, cujus res tam benè positæ sint & fundatæ, ut nihil illi, procedenti tempore, timendum sit? Labuntur humana, ac fluunt: neque pars vitæ nostræ tam obnoxia aut tenera est, quam quæ maximè placet. Ideoque felicissimis optāda mors est: quia in tanta inconstantia turbaque rerum, nihil nisi quod præteriit, certum est. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filii tui corpus, & summa pudoris custodia inter luxuriosæ urbis oculos conservatum, potuisse ita morbos evadere, ut ad senectutem formæ illæsum perferret decus?

CAP. XXII. COGITA animi mille labes. neque enim recta ingenia, qualem in adolescentia spem sui fecerant, usque in senectutem pertulerunt: sed interversa plerumque sunt. Aut sera, eoque fœdior luxuria invasit, & coëgit dehonestare speciosa principia: aut in popinam ventremque projectis, summa illis curarum fuit, quid essent, quid biberent. Adjice incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum ossa vivis legentium, & totas in viscera manus demittentium, & non simplici dolore pudenda curantium. Post hæc exsilium. non fuit innocentior filius tuus, quam Rutilius. Carcerem. non fuit sapientior, quam Socrates. Voluntario vulnere transfixum pectus. non fuit sanctior quam Cato. Cum ista perspexeris, scies optimè cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat vitæ stipendium, cito in tutum recepit. Nihil est tam fallax, quam vita humana: nihil tam insidiosum. non mehercule quisquam accepisset, nisi daretur inscius. Itaque si felicissimum est, non nasci: proximum puta, brevitate vitę defunctos, cito in integrum restitui. Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Sejanus patrem tuum clienti suo Satrio Secundo congiarium dedit. Irascebatur illi ob unum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat, *Sejanum in cervices nostras nec imponi quidem, sed ascendere.* Decernebatur illi statua in Pompeji theatro ponenda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exclamavit Cordus, *Tunc verè theatrum perire.* Quis ergo non rumperetur, supra cineres Cn. Pompeji constitui Sejanum, & in monumentis maximi imperatoris consecrari pessimum militem? consecratur. Subscriptio, & acerrimi canes, quos ille, ut sibi uni mansuetos, omnibus feros haberet, sanguine humano pascebat, circumlatrare etiam hominem, & illum imparatum, incipiunt. Quid faceret? si vivere vellet, Sejanus rogandus erat: si mori, filia. uterque inexorabilis: constituit filiam fallere. Vsus itaque balneo, & quo plus imponeret, in cubiculum se quasi gustaturus contulit: & dimissis pueris, quædam per fenestram, ut videretur edisse, proje-

cit: à cœna deinde, quasi jam satis in cubiculo edisset, abstinuit: alteroque die, & tertio idem fecit. Quarto, ipsa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te: *Carissima*, inquit, *filia, & hoc unum tota celata vita, iter mortis ingressus sum, & jam me dium ferè teneo. Revocare me nec debes, nec potes.* Atque ita lumen omne præcludi jussit, & se in tenebris condidit. Cognito consilio ejus, publica voluptas erat, quod è faucibus avidissimorum luporum educeretur præda. Accusatores, Sejano auctore, adeunt consulum tribunalia: queruntur mori Cordum, interpellantes quod coëgerant. adeò illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quæstione, an morte rei perderentur. dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absolverat. Videsne, Marcia, quantæ iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? fles quod alicui tuorum mori necesse fuit? pæne non licuit.

CAP. XXIII. PRÆTER hoc, quod omne futurum incertum est, & ad deteriora certius: facilius ad superos iter est, animis cito ab humana conversatione dimissis. minus enim fæcis ponderisque traxerunt: antequam obducerentur, & altius terrena conciperent, liberati, leviores ad originem suam revolant, & facilius, quicquid est illud, absoluti transfluunt. Nec unquam magnis ingeniis cara in corpore mora est. exire atque erumpere gestiunt, ægrè has angustias ferunt, vagi per omne sublime, & ex alto assueti humana despicere. Inde est quod Plato clamat: *Sapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri in exteriora tendentem.* Quid tu, Marcia, cum videres senilem in juvene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio, divitias sine avaritia, honores sine ambitione, voluptates sine luxuria appetentem, diu tibi putabas illum sospitem posse contingere? Quicquid ad summum pervênit, ad exitum properat. Eripit se auferque ex oculis perfecta virtus: nec ultimum tempus exspectant, quæ in primo maturuerunt. Ignis quo clarior fulsit, citius extinguitur: vivacior est, qui cum lenta difficiliq; materia commissus, fumoque demersus, ex sordido lucet. eadem enim detinet caussa, quæ malignè alit. sic ingenia quo illustriora, breviora sunt. Nam ubi incremento locus non est, vicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoque parentes videre, puerum Romæ fuisse, statura ingentis viri: sed hic cito decessit, & moriturum brevi nemo non prudens dixit. non poterat enim ad illam ætatem pervenire, quam præceperat. Ita est indicium imminentis exitii maturitas, & appetit finis, ubi incrementa consumpta sunt.

CAP. XXIV. INCIPE virtutibus illum, non annis æstimare: satis diu vixit. pupillus relictus, sub tutorum cura usque ad decimumquartum annum fuit; sub matris custodia semper. cum haberet suos penates, relinquere tuos noluit. Adolescens statura, pulchritudine, cetero corporis robore castris natus, militiam recusavit, ne à te discederet. Computa, Marcia, quam rarò liberos videant, quæ in diversis domibus habitant: cogita, tot illos perire annos matribus, & per solicitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent: scies multum patuisse hoc tempus, ex quo nihil perdidisti. Nunquam à conspectu tuo recessit: sub oculis tuis studia formavit, excellentis ingenii, & æquaturi avum, nisi obstitisset verecundia, quæ multorum profectus silentio pressit. Adolescens rarissimæ formæ, in

tam

tam magna mulierum turba viros corrumpentium, nullius spei se præbuit: & cum quarumdam usque ad tentandum pervenisset improbitas, erubuit, quasi peccasset, quod placuerat. Hac sanctitate morum effecit, ut puer admodum dignus sacerdotio videretur, materna sine dubio suffragatione: sed ne mater quidem nisi pro bono candidato valuisset. Harum in contemplatione virtutum sic te gere, tamquam si nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo avocetur: numquam tibi solicitudini, numquam mærori erit. Quod unum ex tam bono filio poteras dolere, doluisti: cetera exempta casibus, plena voluptatis sunt, si modo uti filio scis, si modo quid in illo pretiosissimum fuerit, intelligis. Imago dumtaxat filii tui periit, & effigies non simillima: ipse quidem æternus, meliorisque nunc status est, despoliatus oneribus alienis, & sibi relictus. Hæc quæ vides ossa circumvoluta nervis, & obductam cutem, vultumque, & ministras manus, & cetera quibus involuti sumus, vincula animorum tenebræque sunt. Obruitur his animus, offuscatur, inficitur, arcetur à veris & suis, in falsa conjectus: omne illi cum hac carne gravi certamen est, ne abstrahatur & sidat: nititur illo, unde dimissus est: ibi illum æterna requies manet, è confusis crassisque pura & liquida visentem.

CAP. XXV. PROINDE non est quod ad sepulcrum filii tui curras. pessima ejus, & ipsi molestissima istic jacent, ossa cineresque: non magis illius partes, quam vestes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilque in terris relinquens, fugit, & totus excessit: paullumque supra nos commoratus, dum expurgatur, & inhærentia vitia situmque omnis mortalis ævi excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit animas, excipitque illum cœtus sacer, Scipiones, Catonesque, utique contemptores vitæ, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, illic nepotem suum, quamquam illic omnibus omne cognatum est, applicat sibi, nova luce gaudentem, & vicinorum siderum meatus docet: nec ex conjecturis, sed omnium ex vero peritus, in arcana naturæ libens ducit. Vtque ignotarum urbium monstrator, hospiti gratus est: ita sciscitanti cælestium caussas, domesticus interpres. In profunda terrarum permittere aciem juvat: delectat enim ex alto relicta respicere. Sic itaque, Marcia, te gere, tamquam sub oculis patris filique posita, non illorum quos noveras, sed tanto excellentiorum, & in summo locatorum: erubesce quicquam humile aut vulgare, & mutatos in melius tuos flere. In æterna rerum per vasta & libera spatia dimissos, non illos interfusa maria discludunt, nec altitudo montium, aut imæ valles, aut incerta vada Syrtium. tramites omnia plani, & ex facili mobiles, & expediti, & invicem pervii sunt, intermixtique sideribus.

CAP. XXVI. PVTA itaque ex illa arce cælesti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo civilia bella deflevit, quo proscribentes in æternum ipse proscripsit, sed tanto clariore, quanto est ipse sublimior, dicere: Cur te filia tam longa tenet ægritudo? Cur in tanta veri ignorantia versaris, ut iniquè actum judices cum filio tuo, quod in tædium versus vitæ, ipse ad majores se recepit suos? Nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia? quam nullis benignam facilè se præstiterit, nisi qui minimum cum illa contraxerant? Regesne tibi nominem felicissimos futuros, si maturius illos

mors instantibus subtraxisset malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, si aliquid ætati detraxeris? an nobilissimos viros clarissimosque ad ictum militaris gladii composita cervice formatos? Respice patrem atque avum tuum. Ille in alieni percussoris venit arbitrium. Ego nihil in me cuiquam permisi, & cibo prohibitus ostendi, quam magno animo scripsissem. Cur in domo nostra diutissimè lugetur, qui felicissimè moritur? Coimus in unum omnes, videmusque vos alta nocte circumdari. Nil apud vos, ut putatis, optabile, nil excelsum, nil splendidum: sed humilia cuncta, & gravia, & anxia, & quotam partem luminis nostri cernentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis furere concursibus, nec classes classibus frangi, nec parricidia aut fingi, aut cogitari, nec fora litibus strepere dies perpetuos: nihil in obscuro, detectas mentes, & aperta præcordia, & in publico medioque vitam, & omnis ævi prospectum, eventumque? Iuvabat unius sæculi me fata componere, in parte ultima mundi, & inter paucissimos gesta: tot sæcula, tot ætatum contextum & seriem, quicquid annorum est, licet visere. licet surrectura, licet ruitura regna prospicere, & magnarum urbium lapsus, & maris novos cursus. Nam si potest tibi solatio esse desiderii tui commune fatum, nihil quo stat loco stabit. omnia sternet, abduceτque secum vetustas: nec hominibus solum (quota enim ista fortuitæ potentiæ portio est?) sed locis, sed regionibus, sed mundi partibus ludet: tot supprimet montes, & alibi rupes in altum novas exprimet: maria sorbebit, flumina avertet: & commercio gentium rupto, societatem generis humani cœtusque dissolvet. Alibi hiatibus vastis subducet urbes, tremoribus quatiet, & ex infimo pestilêtes halitus mittet, & inundationibus, quicquid habitatur, obducet: necabitque omne animal orbe submerso, & ignibus vastis torrebit incendetque mortalia. Et cum tempus advenerit, quo se mundus renovaturus extinguat, viribus ista se suis cædent, & sidera sideribus incurrent, & omni flagrante materia, uno igne, quicquid nunc ex disposito lucet, ardebit. Nos quoque felices animæ, & æterna sortitæ, cum Deo visum erit iterum ista moliri, labentibus cunctis, & ipsi parva ruinæ ingentis accessio, in antiqua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia, qui ista jam novit.

L. ANNÆI SENECÆ DE PROVIDENTIA,

SIVE QUARE BONIS VIRIS MALA ACCIDANT CUM SIT PROVIDENTIA,

LIBER UNUS.

CAPUT I.

QUÆSISTI à me, Lucili, quid ita, si Providentia mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala? Hoc commodius in contextu operis redderetur, cum præesse universis providentiam probaremus, & interesse nobis Deum: sed quoniam à toto particulam revelli placet, & unam contradictionem manente lite integra solvere: faciam rem non difficilem, caussam deorum agam. Supervacuum est in præsentia ostendere, non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse, & quæ casus incitat, sæpè turbari & citò arietare: hanc inoffensam velocitatem procedere æternæ legis imperio, tantum rerum terra marique gestantem, tantum clarissimorum luminum & ex dispositione lucentium: non esse materiæ errantis hunc ordinem: neque quæ temerè coierunt, tanta arte pendere, ut terrarum gravissimum pondus sedeat immotum, & circa se properantis cæli fugam spectet; ut infusa vallibus maria molliant terras, nec ullum incrementum fluminum sentiant; ut ex minimis seminibus nascantur ingentia. Ne illa quidem quæ videntur confusa & incerta, pluvias dico nubesque, & elisorum fulminum jactus, & incendia ruptis montium verticibus effusa, tremores labantis soli, & alia quæ tumultuosa pars rerum circa terras movet, sine ratione, quamvis subita sint, accidunt: sed suas & illa caussas habent non minus, quam quæ alienis locis conspecta miraculo sunt, ut in mediis fluctibus calentes aquæ, & nova insularum in vasto exsilientium mari spatia. Iam verò si quis observaverit nudari litora pelago in se recedente, eademque intra exiguum tempus operiri, credet cæca quadam volutatione modo contrahi undas, & introrsum agi, modo erumpere, & magno cursu repetere sedem suam: cum illæ interim portionibus crescunt, & ad horam ac diem subeunt, ampliores minoresque, prout illas lunare sidus elicuit, ad cujus arbitrium oceanus exundat. Suo ista tempori reserventur: eo quidem magis, quod tu non dubitas de providentia, sed quereris. In gratiam te reducam cum diis, adversus optimos optimis. Neque enim natura patitur, ut bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum amicitia est, conciliante virtute. amicitiam dico? imò etiam necessitudo & similitudo: quoniam quidem bonus ipse tempore tantum à Deo differt, discipulus ejus, æmulatorque, & vera progenies: quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut severi pa-

tres,

tres, durius educat. Itaque cum videris bonos viros acceptosque diis, laborare, sudare, per arduum ascendere, malos autem lascivire, & voluptatibus fluere: cogita filiorum nos modestia delectari, vernularum licentia: illos disciplina tristiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat. bonum virum in deliciis non habet: experitur, indurat, sibi illum præparat.

CAP. II. QVARE multa bonis viris adversa eveniunt? nihil accidere bono viro mali potest. Non miscentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum supernè dejectorū imbrium, tanta medicatorum vis fontium, non mutant saporem maris, nec remittunt quidem: ita adversarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in statu, & quicquid evenit, in suum colorem trahit. Est enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non sentit illa: sed vincit, & alioquin quietus placidusque, contra incurrentia attollitur. Omnia adversa, exercitationes putat. Quis autem, vir modo, & erectus ad honesta, non est laboris appetens justi, & ad officia cum periculo promptus? cui non industrioso otium pœna est? Athletas videmus, quibus virium cura est, cum fortissimis quibusque confligere, & exigere ab his, per quos certamini præparantur, ut totis contra ipsos viribus utantur. cædi se vexarique patiuntur: & si non inveniunt singulos pares, pluribus simul objiciuntur. Marcet sine adversario virtus. tunc apparet quanta sit, quantum valeat, polleatque, cum quid possit, patientia ostendit. Scias licet, idem viris bonis esse faciendum, ut dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur. quicquid accidit, boni consulant, in bonum vertant. Non quid, sed quemadmodum feras, interest. Non vides, quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? illi excitari jubent liberos ad studia obeunda maturè, feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos, & sudorem illis, & interdum lacrimas, excutiunt: at matres fovere in sinu, continere in umbra volunt; numquam flere, numquam tristari, numquam laborare. Patrium habet Deus adversus bonos viros animum, & illos fortiter amat: &, Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, ut verum colligant robur. Languent per inertiam saginata: nec labore tantum, sed mole, & ipso sui onere deficiunt. Non fert ullum ictum illæsa felicitas. at ubi assidua fuit cum incommodis suis rixa, callum per injurias ducit, nec ulli malo cedit: sed etiam si ceciderit, de genu pugnat. Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus, qui illos quam optimos esse atque excellentissimos vult, fortunam illis cum qua exerceantur, assignat? Ego verò non miror, si quando impetum capiunt spectandi magnos viros, colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati est, si adolescens constantis animi irruentem feram venabulo excepit, si leonis incursum interritus pertulit: tantoque spectaculum est gratius, quanto id honestior fecit. Non sunt ista, quæ possunt deorum in se vultum convertere, sed puerilia, & humanæ oblectamenta levitatis. Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus: ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus, utique si & provocavit. Non video, inquam, quid habeat in terris Iupiter pulchrius, si convertere animum velit, quam ut spectet Catonem, jam partibus non semel fractis stantem, nihilominus inter ruinas publicas rectum. Licet, inquit, omnia in unius ditionem concesserint, custodiantur legionibus

terræ,

terræ, classibus maria, Cæsarianus portas miles obsideat: Cato, qua exeat, habet. Vna manu latam libertati viam faciet. ferrum istud, etiam civili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. libertatem, quam patriæ non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum opus, eripe te rebus humanis. Iam Petrejus & Iuba concurrerunt, jacentque alter alterius manu cæsi. Fortis & egregia fati conventio: sed quæ non deceat magnitudinem nostram. tam turpe est Catoni, mortem ab ullo petere, quam vitam. Liquet mihi, cum magno spectasse gaudio deos, cum jam ille vir, acerrimus sui vindex, alienæ saluti consulit, & instruit discedentium fugam: dum etiam studia nocte ultima tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, & illam sanctissimam animam, indignamque quæ ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum & efficax vulnus. non fuit Diis immortalibus satis, spectare Catonem semel: retenta ac revocata virtus est, ut in difficiliori parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quam repetitur. Quidni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu evadentem? mors illos consecrat, quorum exitum & qui timent, laudant.

CAP. III. SED jam procedente oratione ostendam, quam non sint quæ videntur, mala. nunc illud dico, ista quæ tu vocas aspera, quæ adversa & abominanda, primum pro ipsis esse, quibus accidunt; deinde pro universis: quorum major diis cura est, quam singulorum. Post hæc, volentibus accidere, ac dignos malo esse, si nolint. His adjiciam, fato ista fieri, & rectè eadem lege bonis evenire, qua sunt boni: persuadebo inde tibi, ne unquam boni viri miserearis. potest enim miser dici, non potest esse. Difficillimum, ex omnibus quæ proposui, videtur quod primum dixi: pro ipsis esse quibus eveniunt ista, quæ horremus ac tremimus. Pro ipsis est, inquis, in exsilium projici, in egestatem deduci, liberos, conjugem efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro & igne curari, nec minus fame ac siti. Sed si cogitaveris tecum, remedii caussa quibusdam & radi ossa & legi, & extrahi venas, & quædam amputari membra, quæ sine totius pernicie corporis hærere non poterant: hoc quoque patieris probari tibi, quædam incommoda pro his esse, quibus accidunt. tam mehercules, quam quædam quæ laudantur atque appetuntur, contra eos esse, quos delectaverunt: simillima cruditatibus, ebrietatibusque, & ceteris quæ necant per voluptatem. Inter multa magnifica Demetrii nostri, & hæc vox est, à qua recens sum. sonat adhuc, & vibrat in auribus meis: Nihil, inquit, mihi videtur infelicius eo, cui nihil umquam evênit adversi. Non licuit enim illi se experiri. Vt ex voto illi fluxerint omnia, ut ante votum: malè tamen de illo dii judicaverunt. indignus visus est, à quo vinceretur aliquando fortuna, quæ ignavissimum quemque refugit. quasi dicat: Quid ego istum mihi adversariū assumam? statim arma submittet. non opus est in illum tota potentia mea: levi comminatione pelletur. non potest sustinere vultum meum. Alius circumspiciatur, cum quo conferre possimus manum: pudet congredi cum homine vinci parato. Ignominiam judicat gladiator, cum inferiore componi: & scit eum sine gloria vinci, qui sine periculo vincitur. Idem facit fortuna, fortissimos sibi pares quærit, quosdam fastidio

transit.

pen fan auro nivem diluit? Hi quicquid biberint, vomitu remetientur tristes, & bilem suam regustantes: at ille, venenum lætus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est: summamque illi felicitatem contigisse, consensus hominum fatebitur. quem sibi rerum natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitiæ potentum graves sunt? opponatur simul Pompejo, Cæsari & Crasso. Grave est, à deterioribus honore anteiri? Vatinio postferatur. Grave est, civilibus bellis interesse? toto terrarum orbe pro caussa bona tam infeliciter, quam pertinaciter, militet. Grave est, sibi manus afferre? faciat. Quid per hoc consequar? ut omues sciant, non esse hæc mala, quibus ego dignum Catonem putavi.

CAP. IV. PROSPERA in plebem ac vilia ingenia deveniunt: at calamitates terroresque mortalium sub jugum mittere, proprium magni viri est. Semper verò esse felicem, & sine morsu animi transire vitam, ignorare est rerum naturæ alteram partem. Magnus es vir: sed unde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ virtutis? Descendisti ad Olympia: sed nemo præter te. coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tamquam viro forti, sed tamquam consulatum præturamve adepto. honore auctus es. Idem dicere & bono viro possum, si illi nullam occasionem difficilior casus dedit, in qua una vim sui animi ostenderet. Miserum te judico, quod numquam fuisti miser. transisti sine adversario vitam. Nemo sciet, quid potueris: ne tu quidem ipse. Opus est enim ad notitiam sui, experimento. quid quisq; posset, nisi tentādo non didicit. Itaque quidam ultrò se cessantibus malis obtulerunt, & virtuti ituræ in obscurum occasionem, per quam enitesceret, quæsierunt. Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus adversis, non aliter quam fortes milites bellis. Ego myrmillonem sub C. Cæsare de raritate munerum audivi querentem: Quam bella, inquit, ætas perit! Avida est periculi virtus, & quo tendat, non quid passura sit, cogitat: quoniam & quod passura est, gloriæ pars est. Militares viri gloriantur vulneribus, læti fluentem meliori casu sanguinem ostentant. Idem licet fecerint qui integri revertuntur ex acie, magis spectatur qui saucius redit. Ipsis inquam Deus consulit, quos esse quam honestissimos cupit, quoties illis materiam præbet aliquid animose fortiterque faciendi: ad quam rem opus est aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas. Vnde possum scire, quantum adversus paupertatem tibi animi sit, si divitiis diffluis? unde possum scire, quantum adversus ignominiam & infamiam, odiumque populare, constantiæ habeas, si inter plausus senescis? si te inexpugnabilis, & inclinatione quadam mentium pronus favor sequitur? unde scio, quam æquo animo laturus sis orbitatem, si quoscumque sustulisti, vides? Audivi te cum alios consolareris: tunc conspexissem, si te ipse consolatus esses, si te ipse dolere vetuisses. Nolite, obsecro vos, expavescere ista, quæ dii immortales velut stimulos admovent animis. Calamitas, virtutis occasio est. Illos meritò quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, novum veniet. magis urgent sæva inexpertos. grave est teneræ cervici jugum. Ad suspicionem vulneris tiro pallescit: audaciter veteranus cruorem suum spectat, qui scit se sæpe vicisse post sanguinem. Hos itaque Deus, quos pro-

 baz-

bat, quos amat; indurat, recognoscit, exercet. eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere: molles venturis malis servat. Erratis enim, si quem judicatis exceptum: veniet ad illum diu felicem sua portio. Quisquis videtur dimissus esse, dilatus est. Quare Deus optimum quemq; aut mala valetudine, aut aliis incommodis, afficit? Quare in castris quoque periculosa fortissimis imperantur? Dux lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur insidiis, aut explorent iter, aut præsidium loco dejiciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, Malè de me Imperator meruit: sed, Benè judicavit. Idem dicant quicumque jubentur pati, timidis ignavisque flebilia: Digni visi sumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura posset pati. Fugite delicias. fugite enervatam felicitatem, qua animi permadescunt, nisi aliquid intervenit, quod humanæ sortis admoneat, velut perpetua ebrietate sopiti. Quem specularia semper ab afflatu vindicarunt, cujus pedes inter fomenta subinde mutata tepuerunt, cujus cœnationes subditus & parietibus circumfusus calor temperavit, hunc levis aura non sine periculo stringet. Cum omnia, quæ excesserunt modum, noceant; periculosissima felicitatis intemperantia est. Movet cerebrum, in vanas mentem imagines evocat, multum inter falsum ac verum mediæ caliginis fundit. Quidni satius sit, perpetuam infelicitatem quæ advocat ad virtutem sustinere, quam infinitis atque immodicis bonis rumpi? Levior jejuno mors est: cruditate dissiliunt. Hanc itaque rationem dii sequuntur in bonis viris, quam in discipulis suis præceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. Numquid tu invisos esse Lacedæmoniis liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publicè verberibus admotis? ipsi illos patres adhortantur, ut ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac semianimes rogant, perseverent vulnera præbere vulneribus. Quid mirum, si durè generosos spiritus Deus tentat? numquam virtutis molle documentum est. Verberat nos & lacerat fortuna? patiamur. non est sævitia: certamen est. quo sæpius adierimus, fortiores erimus. Solidissima pars est corporis, quam frequens usus agitavit. Præbendi fortunæ sumus, ut contra ipsam ab ipsa duremur. Paullatim nos sibi pares faciat. contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nauticis corpora, ferendo mari dura: agricolis, manus tritæ ad excutienda tela, militares lacerti valent: agilia sunt membra cursoribus. Id in quoque solidissimum est, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientia pervenit: quæ quid in nobis efficere possit, scies, si adspexeris, quantum nationibus nudis & inopia fortioribus, labor præstet. Omnes considera gentes, in quibus Romana pax desinit: Germanos dico, & quicquid circa Istrum vagarum gentium occursat. Perpetua illos hiems, triste cælum premit, malignè solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie stagna persultant, in alimentum feras captant. Miseri tibi videntur? nihil miserum est, quod in naturam consuetudo perduxit. paullatim enim voluptati sunt, quæ necessitate cœperunt. Nulla illis domicilia, nullæ sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit; vilis, & hic quærendus manu victus; horrenda iniquitas cæli, intecta corpora: hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita est. Quid miraris bonos viros, ut confirmentur, concuti? Non est arbor

arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens ventus incursat: ipsa enim vexatione constringitur, & radices certius figit. Fragiles sunt, quæ in aprica valle creverunt. Pro ipsis ergo bonis viris est, ut esse interriti possint, multum inter formidolosa versari, & æquo animo ferre quæ non sunt mala, nisi malè sustinenti.

CAP. V. ADIICE nunc, quod pro omnibus est, optimum quemque, ut ita dicam. militare, & edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona esse nec mala: apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis viris tribuerit, & mala esse, si malis tantum irrogaverit. Detestabilis erit cæcitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt. Itaque careant luce Appius & Metellus. Non sunt divitiæ bonum. Itaque habeat illas & Ellius leno: ut homines pecuniam cum in templis consecraverint, videant & in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupita traducere, quam si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit. At iniquum est, bonum virum debilitari, aut constringi, aut alligari, malos integris corporibus solutos ac delicatos incedere. Quid porrò? non est iniquum, fortes viros arma sumere, & in castris pernoctare, & pro vallo obligatis stare vulneribus: interim in urbe securos esse, præcisos & professos impudicitiam? Quid porrò? non est iniquum, nobilissimas virgines ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem sæpe consulitur: cum illo tempore vilissimus quisque, aut in campo otium suum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit. boni viri laborant, impendunt, impenduntur, & volentes quidem: non trahuntur à fortuna, sequuntur illam, & æquant gradus. si scissent, antecessissent. Hanc quoque animosam Demetrii fortissimi viri vocem audisse me memini: Hoc unum, inquit, dii immortales, de vobis queri possum, quod non antè mihi voluntatem vestram notam fecistis. Prior enim ad ista venissem, ad quæ nunc vocatus adsum. Vultis liberos sumere? illos vobis sustuli. Vultis aliquam partem corporis? sumite. Non magnam rem promitto. cito totum relinquam. Vultis spiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quominus recipiatis, quod dedistis. a volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo est? maluissem offerre, quam tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuistis. sed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, nisi retinenti. Nihil cogor, nihil patior invitus: nec servio Deo, sed assentio. eò quidem magis, quod scio omnia certa & in æternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt, & quantum cuique restet, prima nascentium hora disposuit. Caussa pendet ex caussa, privata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum est: quia non, ut putamus, incidunt cuncta, sed veniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas, quid fleas: & quamvis magna videatur varietate singulorum vita distingui, summa in unum venit. accepimus peritura, perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? ad hoc parati sumus. Utatur, ut vult, suis natura corporibus: nos læti ad omnia & fortes cogitemus, nihil perire de nostro. Quid est boni viri? præbere se fato. Grande solatium est, cum universo rapi. Quicquid est quod nos sic vivere jussit. sic mori: eadem necessitate & deos alligat. irrevocabilis humana pariter ac divina cursus

vehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. semper paret, semel jussit. Quare tamen Deus tam iniquus in distributione fati fuit, ut bonis viris paupertatem, vulnera, & acerba funera adscriberet? Non potest artifex mutare materiam: hæc passa est. Quædam separari à quibusdam non possunt, cohærēt, individua sunt. Languida ingenia, & in somnum itura, aut in vigiliam somno simillimam, inertibus nectuntur elementis: ut efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato opus est. Non erit illi planum iter: sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur, ac navigium in turbido regat. contra fortunam illi tenendus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quæ molliat & complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes viros. Vide quam altè ascendere debeat virtus: scies illi non per secura vadendum esse.

Ardua prima via est, & qua
vix manè recentes
Enituntur equi: medio est altissima cælo:
Vnde mare & terras ipsi mihi
sæpè videre
Fit timor, & pavida trepidat
formidine pectus.
Vltima prona via est, & eget
moderamine certo.
Tunc etiam, quæ me subjectis
excipit undis,
Ne ferar in præceps, Thetis solet ipsa vereri.

Hæc cum audisset ille generosus adolescens: Placet, inquit, via. ascendo. est tanti per ista ire casuro. Non desinit acrem animum metu territare:

Utque viam teneas, nulloque
errore traharis,
Per tamen adversi gradieris cornua tauri,
Æmoniosque arcus, violentique ora leonis. Post hæc ait:
Junge datos currus. his quibus deterreri me putas, incitor; libet illic stare, ubi ipse sol trepidat. humilis & inertis est, tuta sectari: per alta virtus it.

CAP. VI. QVARE tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri? ille verò non patitur. Omnia mala ab illis removit, scelera & flagitia, & cogitationes improbas, & avida consilia, & libidinem cæcam, & alieno imminentem avaritiam: ipsos tuetur ac vindicat. Numquid hoc quoque à Deo aliquis exigit, ut bonorum virorum etiam sarcinas servet? remittunt ipsi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus divitias projecit, onus illas bonæ mentis existimans: quid ergo miraris, si id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus aliquando vult sibi accidere? Filios amittunt viri boni. quidni, cum aliquando & ipsi occidant? In exsilium mittuntur. quidni, cum aliquando ipsi patriam non repetituri relinquant? Occiduntur. quidni, cum aliquando ipsi sibi manus afferant? Quare quædam dura patiuntur? ut etiam alios pati doceant. nati sunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: Quid habetis, quod de me queri possitis vos, quibus recta placuerunt? Aliis bona falsa circumdedi, & animos inanes, velut longo fallaciq; somnio lusi. auro illos, argento & ebore ornavi: intus boni nihil est. Isti, quos pro felicibus aspicitis, si non qua occurrunt, sed qua latent, videritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida & sincera felicitas: crusta est, & quidem tenuis. Itaque dum illis licet stare, & ad arbitrium suum ostendi, nitent & imponunt: cum aliquid incidit, quod disturbet ac detegat, tunc apparet quantum altæ ac veræ fœditatis alienus splendor absconderit. Vobis dedi bona certa, mansura: quanto magis versaveritis, & undique inspexeritis,

ſpexeritis, meliora majoraque. Permisi vobis, metuenda contemnere, cupienda faſtidire. non fulgetis extrinſecus: bona veſtra introrſus obverſa ſunt. Sic mundus exteriora contempſit, ſpectaculo ſui lætus. Intus omne poſui bonum. non egere felicitate, felicitas veſtra eſt. At multa incidunt triſtia, horrenda, dura toleratu. Quia non poteram vos iſtis ſubducere, animos veſtros adverſus omnia armavi. Ferte fortiter: hoc eſt, quo Deum antecedatis. Ille extra patientiam malorum eſt, vos ſupra patientiam. Contemnite paupertatem. nemo tam pauper vivit, quam natus eſt. Contemnite dolorem: aut ſolvetur, aut ſolvet. contemnite fortunam: nullum illi telum quo feriret animum, dedi. contemnite mortem: quæ vos aut finit, aut transfert. Ante omnia cavi, ne quis vos teneret invitos. patet exitus. Si pugnare non vultis, licet fugere. Ideoque ex omnibus rebus, quas eſſe vobis neceſſarias volui, nihil feci facilius, quam mori. Prono animam loco poſui: trahitur. Attendite modo, & videbitis, quam brevis ad libertatem, & quam expedita, ducat via. Non tam longas in exitu vobis, quam intrantibus moras poſui: alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuiſſet, ſi homo tam tardè moreretur, quam naſcitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat, quam facile ſit renunciare naturæ, & munus ſuum illi impingere. Inter ipſa altaria & ſollemnes ſacrificantium ritus, dum optatur vita, mortem condiſcite. Corpora opima taurorum exiguo concidunt vulnere, & magnarum virium animalia humanæ manus ictus impellit. tenui ferro commiſſura cervicis abrumpitur, & cum articulus ille, qui caput collumque committit, inciſus eſt, tanta illa moles corruit. Non in alto latet ſpiritus, nec utique ferro eruendus eſt: non ſunt vulnere impreſſo ſcrutanda præcordia: in proximo mors eſt. Non certum ad hos ictus deſtinavi locum: quacumque pervium eſt. Ipſum illud quod vocatur mori, quo anima diſcedit à corpore, brevius eſt, quam ut ſentiri tanta velocitas poſſit. Sive fauces nodus eliſit; ſive ſpiramentum aqua præcluſit; ſive in caput lapſos ſubjacentis ſoli duritia comminuit; ſive hanſtus ignis curſum animæ remeantis interſcidit: quicquid eſt, properat. Ecquid erubeſcitis? quod tam citò fit, timetis diu?

L. ANNÆI

E 3

L. ANNÆI SENECÆ AD SERENVM. DE TRANQVILLITATE ANIMI LIBER.

CAPVT I.

INQVIRENTI mihi in me, Serene, quædam vitia apparebant retecta, in aperto posita, quæ manu prenderem, quædam obscuriora, & in recessu, quædam non continua, sed ex intervallis redeuntia: quæ vel molestissima dixerim, ut hostes vagos, & ex occasionibus assilientes, per quos neutrum licet, nec tamquam in bello paratum esse, nec tamquam in pace securum. Illum tamen habitum in me maximè deprehendo (quare enim non verum ut medico fatear?) me nec bona fide liberatum iis, quæ timebam & oderam, nec rursus obnoxium. In statu ut non pessimo, ita maximè querulo & moroso positus sum: nec ægroto, nec valeo. Non est quod dicas, omnium virtutum tenera esse principia, tempore ipsis duramentum & robur accedere. Non ignoro, etiam quæ in speciem laborant, dignitatem dico, & eloquentiæ famam, & quicquid ad alienum suffragium venit, mora convalescere: & quæ veras vires parant, & quæ ad placendum fuco quodam subornantur, exspectant annos, donec paullatim colorem diuturnitas ducat: sed ego vereor, ne consuetudo, quæ rebus affert constantiam, hoc vitium in me altius figat. Tam bonorum, quam malorum, longa conversatio amorem inducit. Hæc animi inter utrumque dubii, nec ad recta fortiter, nec ad prava vergentis, infirmitas qualis sit, non tam semel tibi possum, quam per partes ostendere. Dicam quæ accidant mihi: tu morbo nomen invenies. Tenet me summus amor parcimoniæ, fateor. placet non in ambitionem cubile compositum, non ex arcula prolata vestis, non mille ponderibus aut tormentis splendere cogentibus pressa: sed domestica, & vilis, nec servata, nec sumenda sollicitè. Placet cibus, quem nec parent familiæ, nec spectent: non antè multos paratus dies, nec multorum manibus ministratus, sed parabilis facilisque, nihil habens accersiti pretiosive, ubilibet non defuturus, nec patrimonio gravis, nec corpori, nec rediturus qua intraverat. Placet minister incultus & rudis vernula; argentum grave rustici patris, sine ullo opere & nomine artificis, & mensa non varietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones civitati nota: sed in usum posita, quæ nullius convivæ oculos nec voluptate moretur, nec accendat invidia. Cum benè ista placuerunt, præstringit animum apparatus alicujus pædagogii, diligentius quam jam intra privatum larem vestita, & auro culta mancipia, & agmen servorum nitentium. Iam domus etiam qua calcatur pretiosa, & divitiis per omnes angulos dissipatis, tecta ipsa fulgentia, & assectator comesque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, & circumfluentes ipsa convivia? quid epulas loquar,

quar, scæna sua dignas? Circumfudit me ex longo frugalitatis situ venientem, multo splendore luxuria, & undique circumsonuit. Paullum titubat acies: facilius adversus illam animum, quam oculos attollo. Recedo itaque non pejor, sed tristior: nec inter illa frivola mea tam lætus incedo, tacitusque morsus subit, & dubitatio, numquid illa meliora sint. nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet vim præceptorum sequi, & in mediam ire Rempublicam: placet honores fascesque, non purpura aut aureis virgis adductum capessere, sed ut amicis propinquisque, & omnibus civibus, omnibus deinde mortalibus paratior utiliorque sim, propius positus. Sequor Zenonem, Cleanthem, Chrysippum: quorum tamen nemo ad Rempub. accessit, nemo non misit. Ad quam cum animum insolitum arietari permisi, ubi aliquid occurrit, aut indignum (ut in omni vita humana multa sunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno æstimandæ poposcerunt, ad otium convertor. & quemadmodum pecoribus, fatigatis quoque, velocior domum gradus est: placet intra parietes suos vitam coërcere. Nemo ullum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus. sibi ipse animus hæreat, se colat, nihil alieni agat, nihil quod ad judicem spectet: ametur expers publicæ privatæque curæ tranquillitas. Sed ubi lectio fortior erexit animum, & aculeos subdiderunt exempla nobilia: prosilire libet in forum, commodare alteri vocem, alteri operam, etsi nihil profuturam, tamen conaturam prodesse: alterius coërcere in foro superbiam, male secundis rebus elati. In studiis puto mehercule melius esse res ipsas intueri, & harum caussa loqui: ceterum verba rebus permittere, ut qua duxerint, hac inelaborata sequatur oratio. Quid opus est sæculis duratura componere? Vis tu non id agere, ne te posteri taceant? morti natus es: minus molestiarum habet funus tacitum. Itaque occupandi temporis caussa, in usum tuum, non in præconium, aliquid simplici stilo scribe. minore labore opus est studentibus in diem. Rursus ubi se animus cogitationis magnitudine levavit, ambitiosus in verba est, altiusque ut spirare, ita eloqui gestit, & ad dignitatem rerum exit oratio: oblitus tum legis pressiorisque judicii, sublimis feror, & ore jam non meo. Ne singula diutius persequar, in omnibus rebus hæc me sequitur bonæ mentis infirmitas: cui ne paullatim defluam vereor, aut quod est solicitius, ne semper casuro similis pendeam, & plus fortasse sit, quam quod ipse provideo. Familiariter enim domestica aspicimus, & semper judicio favor officit. Puto multos potuisse ad sapientiam pervenire, nisi putassent se pervenisse: nisi quædam in se dissimulassent, quædam apertis oculis transiluissent. Non est enim quod nos magis aliena judices adulatione perire, quam nostra. Quis sibi verum dicere ausus est? quis non inter laudantium blandientiumque positus greges, plurimum tamen sibi ipse assentatus est? Rogo itaque, si quod habes remedium, quo hanc fluctuationem meam sistas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatem debeam. Non esse periculosos motus animi, nec quicquam tumultuosi afferentes, scio. ut vera tibi similitudine id de quo queror exprimam, non tempestate vexor, sed nausea. Detrahe ergo quicquid hoc est mali, & succurre in conspectu terrarum laboranti.

CAP. II. QVÆRO mehercule jamdudum, Serene, ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem. nec ullius pro-

pius admoneor exemplo, quam eorum qui ex longa & gravi valetudine expliciti, motiunculis, levibusque interim offensis perstringuntur, & cum reliquias effugerint, suspicionibus tamen inquietantur, medicisque jam sani manum porrigunt, & omnem calorem corporis sui calumniantur. Horum, Serene, non parum sanum est corpus, sed sanitati parum assuevit: sicut est quidam tremor etiam trãquilli maris, aut lacus, cum ex tempestate requievit. Opus est itaque non illis durioribus, quæ etiam transcurrimus, ut alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi instes gravius; sed illud quod ultimum venit, ut fidem tibi habeas, & recta ire via te credas, nihil avocatus transversis multorum vestigiis passim discurrentium, & quorundam circa ipsam errantium viam. Quod desideras autem, magnum & summum est, Deoque vicinum, non concuti. Hanc stabilem animi sedem Græci Εὐθυμίαν vocant, de qua Democriti volumen egregium est: ego Tranquillitatem voco. nec enim imitari, & transferre verba, ad illorum formam necesse est: res ipsa, de qua agitur, aliquo signanda nomine est, quod appellationis Græcæ vim debet habere, non faciem. Ergo quærimus, quomodo animus semper æqualis, secundoque cursu eat, propitiusque sibi sit, & sua lætus adspiciat: & hoc gaudium non interrumpat, sed placido statu maneat, nec attollens se umquam, nec deprimens. Id Tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perveniri possit, in universum quæramus: sumes tu ex publico remedio, quantum voles. Totum interim vitium in medium protrahendum est, ex quo agnoscet quisque partem suam: simul tu intelliges, quanto minus negotii habeas cum fastidio tui, quam hi quos ad professionem speciosam alligatos, & sub ingenti titulo laborantes, in sua simulatione pudor magis, quam voluntas tenet. Omnes in eadem caussa sunt, & hi qui levitate vexantur, ac tædio, assiduaque mutatione propositi, quibus semper magis placet quod reliquerunt: & illi, qui marcent & oscitant. Adjice illos, qui non aliter, quam quibus difficilis somnus est, versant se, & hoc atque illo modo componunt, donec quietem lassitudine inveniant, statum vitæ suæ formando subinde, in eo novissime manent, in quo illos non mutandi odium, sed senectus ad novandum pigra deprehendit. Adjice & illos, qui non inconstantiæ vitio parum leves sunt, sed inertia. Vivunt, non quomodo volunt, sed quomodo cœperunt. Innumerabiles deinceps proprietates sunt, sed unus effectus vitii, displicere sibi. Hoc oritur ab intemperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parum prosperis, ubi aut non audent, quantum concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti prominent, semper instabiles mobilesque. quod necesse est accidere pendentibus. Omni vita pendent, & inhonesta se ac difficilia docent, coguntque: & ubi sine præmio labor est, torquet illos irritum dedecus, nec dolent prava, sed frustra voluisse. Tunc illos & pœnitentia cœpti tenet, & incipiendi timor, subrepitque illa jactatio animi, non invenientis exitum, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt; & cunctatio vitæ parum se explicantis, & inter destituta vota torpentis animi situs. Quæ omnia graviora sunt, ubi odio infelicitatis operosæ ad otium profugerunt, & ad secreta studia: quæ pati non potest animus ad civilia erectus, agendique cupidus, & natura inquietus, parum scilicet in se solatiorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipsæ occupationes

nes discurrentibus præbent, domum, solitudinem, parietes non fert, invitus adspicit se sibi relictus. Hinc illud est tædium, & displicentia sui, & nusquam residentis animi volutatio, & otii sui tristis atque ægra patientia: utique ubi causas fateri pudet, tormenta introrsus egit verecundia, in angusto inclusæ cupiditates, sine exitu, se ipsæ strangulant. Inde mæror marcorque, & mille fluctus mentis incertæ, quā inchoata habent suspensam, deplorata tristem: inde ille affectus otium suum detestantium, querentiumque nihil ipsos habere quod agant, & alienis incrementis inimicissima invidia. Alit enim livorem infelix inertia: & omnes destrui cupiunt, quia se non potuerunt provehere: & ex hac deinde aversatione alienorum processuum, & suorum desperatione, obirascens fortunæ animus, & de sæculo querens, & in angulos se retrahens, & pœnæ incubans suæ, dum tædet sui, pigetque. Natura enim humanus animus agilis est, & pronus ad motus.grata omnis illi excitandi se abstrahendique materia est; gratior quibusque pessimis ingeniis, quæ occupationibus libenter deteruntur. Vt ulcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & fœdam corporum scabiem delectat, quicquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates velut mala ulcera eruperunt, voluptati esse laborem vexationemque. Sunt enim quædam, quæ corpus quoq; nostrum cum quodam dolore delectant: ut versare se, & mutare nondum fessum latus, & alio atque alio positum ventilari. Qualis ille Homericus Achilles est, modo pronus, modo supinus, in varios habitus se ipse componens. quod proprium ægri est, nihil diu pati, & mutationibus ut remediis uti. Inde peregrinationes suscipiuntur vagæ, & littora pererrantur, & modo mari se, modo terra experitur semper præsentibus infesta levitas. Nunc Campaniam petamus. jam delicata fastidio sunt: inculta videantur. Bruttios & Lucanos saltus persequamur. Aliquid tamen inter deserta amœni requiratur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squallore releventur. Tarentum petatur, laudatusque portus, & hiberna cæli mitioris, & tecta vel antiquæ satis opulenta turbæ. Iam flectamus cursum ad urbem.nimis diu à plausu & fragore aures vacaverunt: juvat jam & humano sanguine frui. Aliud ex alio suscipitur, & spectacula spectaculis mutantur: ut ait Lucretius,

Hoc se quisque modo semper fugit.

Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, & urget gravissimus comes. Itaque scire debemus, non locorum vitium esse quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerādum, nec laboris patientes, nec voluptatis, nec nostræ, nec ullius rei diutius. Hoc quosdam egit ad mortem, quod proposita sæpè mutando, in eadem revolvebantur, & non reliquerant novitatī locum. Fastidio illis esse cœpit vita, & ipse mundus: & subit illud rabidarum deliciarum: Quousque eadem?

CAP. III. ADVERSVS hoc tædium quo auxilio putem utendum, quæris. Optimum erat (ut ait Athenodorus) actione rerum & Reip. tractatione, & officiis civilibus se detinere. nam ut quidam sole, & exercitatione, & cura corporis, diem ducunt, athletisque utilissimum est, lacertos suos, roburque cui se uni dicaverunt, majore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad rerum civilium certamen parantibus, in opere esse, non longè pulcherrimum est? Nam cum utilem se

E 5 efficere

unum contubernalem, amicum fidelem, temperantem convivam agat. Officia si civis amiserit, hominis exerceat. Ideò magno animo nos non unius urbis mœnibus clausimus; sed in totius orbis commercium emisimus; patriamque nobis mundum professi sumus: ut liceret latiorem virtuti campum dare. Præclusum tibi tribunal est, & rostris prohiberis, aut comitiis? respice post te, quantum latissimarum regionum pateat, quantum populorum. numquam tibi ita magna pars obstruetur, ut non major relinquatur. Sed vide, ne totum istud vitium tuum sit. non vis enim nisi consul, aut prytanes, aut ceryx, aut sufes administrare Remp. Quid si militare nolis, nisi imperator, aut tribunus? etiam si alii primam frontem tenebunt, te sors inter triarios posuit: Inde voce, adhortatione, exemplo, animo milita. Præcisis quoque manibus ille in prœlio invenit, quod partibus conferat, qui stat tantum, & clamore juvat. Tale quiddam facies, si à prima te Reip. parte fortuna submoverit; stes tamen, clamore juves: si quis fauces oppresserit; stes tamen, & silentio juves. Numquam inutilis est opera civis boni. auditu enim, visu, vultu, nutu, obstinatione tacita, incessuque ipso prodest. Vt salutaria quædam, citra gustum tactumque, odore proficiunt: ita virtus utilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, sive exspatiatur & fruitur suo jure; sive precarios habet accessus, cogiturque vela contrahere; sive otiosa mutaque est, & angusto circumscripta, sive adaperta: in quocumque habitu est, prodest. Quid? tu parum utile putas exemplum benè quiescentis? Longè, inquam, optimum est miscere otium rebus, quotiens actuosa vita impedimentis fortuitis, aut civitatis conditione prohibetur. Numquam enim usque eò interclusa sunt omnia, ut nulli actioni honestæ locus sit. Numquid potes invenire urbem miseriorem, quam Atheniensium fuit, cum illam triginta tyranni divellerent? mille trecentos cives, optimum quemque, occiderant: nec finem ideò faciebat, sed irritabat se ipsa sævitia. In qua civitate erat ariopagos, religiosissimum judicium, in qua senatus populusque senatui similis: coibat quotidie carnificum triste collegium, & infelix curia tyrannis angusta. Poteratne illa civitas conquiescere, in qua tot tyranni, quot satellites erant? Ne spes quidem ulla recipiendæ libertatis animis poterat offerri: nec ulli remedio locus apparebat, contra tantam vim malorum. unde enim miseræ civitati tot Harmodios? Socrates tamen in medio erat, & lugentes patres consolabatur, & desperantes de Rep. exhortabatur, & divitibus opes suas metuentibus exprobrabat seram periculosæ avaritiæ pœnitentiam; & imitari volentibus magnum circumferebat exemplar, cum inter triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenæ ipsæ in carcere occiderunt: & qui tutò insultaverat agmini tyrannorum, ejus libertatem libera civitas non tulit; ut scias & in afflicta Rep. esse occasionem sapienti viro ad se proferendum, & in florenti ac beata, pecuniam, invidiam, mille alia vitia inermia regnare. Vtcumque ergo se Resp. dabit, utcumque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus: utique movebimus, nec alligati metu torpebimus. Imò ille vir fuerit, qui periculis undique imminentibus, armis circa & cathenis frementibus, non alliserit virtutem, nec absconderit. Non enim debet servantem se obruere. Vt opinor, Curius Dentatus ajebat, Malle esse se mortuum, quam vivere. Vltimum malorum est, ex vivorum numero exire, antequam

pientem sequaris, aut attrahas. ubi enim istum invenies, quem tot sæculis quærimus? pro optimo est, minime malus. Vix tibi esset facultas delectus felicioris, si inter Platonas & Xenophontas, & illum Socratici fœtus proventum bonos quæreres: aut si tibi potestas Catonianæ fieret ætatis, quæ plerosque dignos tulit, qui Catonis sæculo nascerentur, sicut multos pejores, quam umquam alias, maximorumque molitores scelerum. Vtrâque enim turbâ opus erat, ut Cato posset intelligi. habere debuit & bonos, quibus se approbaret: & malos, in quibus vim suam experiretur. Nunc verò in tanta bonorum egestate, minus fastidiosa fiat electio. Præcipuè tamen vitentur tristes, & omnia deplorantes, quibus nulla non caussa in querelas placet. Constet illi licet fides & benevolentia, tranquillitati tamen inimicus est comes perturbatus, & omnia gemens.

CAP. VIII. TRANSEAMVS ad patrimonia, maximam humanarum ærumnarum materiam. Nam si omnia alia quibus angimur, compares, mortes, ægrotationes, metus, desideria, dolorum laborumque patientiam, cum iis quæ nobis mala pecunia nostra exhibet; hæc pars multum prægravabit. Itaque cogitandum est, quanto levior dolor sit, non habere, quam perdere: & intelligemus, paupertati eò minorem tormentorum, quo minorem damnorum esse materiam. Erras enim, si putas animosius detrimenta divites ferre. maximis minimisque corporibus par est dolor vulneris. Bion eleganter ait, Non minus molestum esse calvis, quam comatis, pilos velli. Idem scias licet de pauperibus locupletibusque, par illis esse tormentum. utrisque enim pecunia sua obhæsit, nec sine sensu avelli potest. Tolerabilius autem est, ut dixi, faciliusque, non acquirere, quam amittere: ideoque lætiores videbis, quos numquam fortuna respexit, quam quos deseruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, & effecit ne quid sibi eripi posset. Tu istud paupertatem, inopiam, egestatem voca, & quam voles ignominiosum securitati nomen impone: putabo hunc non esse felicem, si quem mihi alium inveneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum est, inter avaros, circumscriptores, latrones, plagiarios, unum esse, cui noceri non possit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, potest idem dubitare & de deorum immortalium statu, an parum beatè degant: quod illis non prædia, nec horti sint, nec alieno colono rura pretiosa, nec grande in foro fœnus. Non te pudet, quisquis divitiis adstupes? respice agedum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an diis immortalibus similem, qui se fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu Demetrium Pompejanum vocas, quem non puduit locupletiorem esse Pompejo? Numerus illi quotidie servorum, velut Imperatori exercitus, referebatur: cui jamdudum divitiæ esse debuerant, duo vicarii, & cella laxior. At Diogeni servus unicus fugit, nec eum reducere, cum monstraretur, tanti putavit. Turpe est, inquit, Manen sine Diogene posse vivere, Diogenem sine Mane non posse. Videtur mihi dixisse: Age tuum negotium fortuna. nihil apud Diogenem jam tuum est. Fugit mihi servus? imò liber abiit. Familia vestiarium petit, victumque: tot ventres avidissimorum animalium tuendi sunt: emenda vestis, & custodiendæ rapacissimæ manus, & flentium detestantiumque ministeriis utendum. Quanto ille felicior, qui nihil ulli debet, nisi, cui facillimè negat, sibi? Sed quoniam non est tantum roboris

nobis, angustanda certè sunt patrimonia, ut minus ad injurias fortunæ simus expositi. Habiliora sunt corpora pusilla, quæ in arma sua contrahi possunt, quam quæ superfunduntur, & undique magnitudo sua vulneribus objecit. Optimus pecuniæ modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate discedit.

CAP. IX. PLACEBIT autem hæc nobis mensura, si prius parcimonia placuerit: sine qua nec ullæ opes sufficiunt, nec ullæ non satis patent: præsertim cum in vicino remedium sit, & possit ipsa paupertas in divitias se, advocata frugalitate, convertere. Assuescamus à nobis removere pompam, & usu rerum ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio sitim, libido qua necesse est fluat. Discamus membris nostris inniti: cultum victumque non ad nova exempla componere, sed ut majorum suadent mores. Discamus continentiam augere, luxuriam coërcere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem æquis oculis adspicere, frugalitatem colere, etiam si nos pudebit desideriis naturalibus parvo parata remedia adhibere: spes effrænatas, & animum in futura eminentem velut sub vinculis habere, id agere, ut divitias à nobis potius quam à fortuna petamus. Non potest, inquam, tanta varietas & iniquitas casuum ita depelli, ut non multum procellarum irruat magna armamenta pandentibus: cogendæ in arctum res sunt, ut tela in vanum cadant. Ideoque exsilia interim calamitatesque in remedium cessêre, & levioribus incommodis graviora sanata sunt, ubi parum audit præcepta animus, nec curari mollius potest. Quid ni consulitur, si & paupertas & ignominia, & rerum eversio adhibetur? malo malum opponitur. Assuescamus ergo cœnare posse sine populo, & servis paucioribus serviri, & vestes parare in quod inventæ sunt, habitare contractius. Non in cursu tantum circiq; certamine, sed in his spatiis vitæ interius flectendum est. Studiorum quoque, quæ liberalissima impensa est, tamdiu rationem habebo, quamdiu modum. Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix tota vita sua indices perlegit? Onerat discentem turba, non instruit: multoque satius est paucis te auctoribus tradere, quam errare per multos. Quadringenta millia librorum Alexandriæ arserunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum. alius laudaverit, sicut Livius, qui elegantiæ regum curæque egregium id opus ait fuisse. Non fuit elegantia illud, aut cura, sed studiosa luxuria: imò ne studiosa quidem, quoniam non in studium, sed in spectaculum comparaverant: sicut plerisque ignaris etiam servilium litterarum, libri non studiorum instrumenta, sed cœnationum ornamenta sunt. Paretur itaque librorum quantum satis sit, nihil in apparatum. Honestius, inquis, in hos impensas, quam in Corinthia pictasque tabulas effuderim. Vitiosum est ubique, quod nimium est. Quid habes cur minus ignoscas homini marmore atque ebore captanti, quam opera conquirēti aut ignotorum auctorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oscitanti? cui voluminum suorum frontes maximè placent, titulique? Apud desidiosissimos ergo videbis, quicquid orationum historiarumque est, & tecto tenus exstructa loculamenta. jam enim inter balnearia & thermas, bibliotheca quoque, ut necessarium domus ornamentum expolitur. Ignoscerem planè, si è studiorum nimia cupidine oriretur: nunc ista exquisita, & cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum, in speciem & cultum

cultum parietum comparantur.

CAP. X. AT in aliquod genus vitæ difficile incidisti, & tibi ignoranti vel publica fortuna, vel privata laqueū impegit, quem nec solvere possis, nec abrumpere. Cogita compeditos primo ægrè ferre onera, & impedimenta crurum: deinde ubi non indignari illa, sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facile. Invenies in quolibet genere vitæ oblectamenta, & remissiones, & voluptates, si nolueris malam putare vitam potius, quam invidiosam facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quam quod cum sciret, quibus ærumnis nascere-mur, calamitatum mollimentum consuetudinem invênit, citò in familiaritatem gravissima adducens. Nemo duraret, si rerum adversarum eamdem vim assiduitas haberet, quam primus ictus. Omnes cum fortuna copulati sumus, aliorum aurea cathena est, & laxa: aliorum arcta & sordida. Sed quid refert? eadem custodia universos circumdedit: alligatique sunt etiam qui alligaverunt. nisi tu fortè leviorem in sinistra cathenam putas. Alium honores, alium opes vinciunt: quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit: quibusdam aliena supra caput imperia sunt, quibusdam sua: quosdam exsilia uno loco tenent, quosdam sacerdotia. Omnis vita servitium est. Assuescendum itaque conditioni suæ, & quamminimum de illa querendum: & quidquid habet circa se commodi, apprehendendum est. Nihil tam acerbum est, in quo non æquus animus solatium inveniat. Exiguæ sæpè areæ in multos usus describentis arte paruere, & quamvis angustum pedem dispositio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus: possunt & dura molliri, & angusta laxari, & gravia scitè ferentes minus premere. Non sunt præterea cupiditates in longinquum mittendæ, sed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his, quæ aut non possunt fieri, aut difficulter possunt, propè posita, speique nostræ alludentia sequamur: sed sciamus, omnia æquè levia esse, extrinsecus diversas facies habentia, introrsus pariter vana. Nec invideamus altius stantibus: quæ excelsa videntur, prærupta sunt. Illi rursus, quos sors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt superbiam detrahendo rebus per se superbis, & fortunam suam quam-maximè poterunt, in planum deferendo. Multi quidem sunt, quibus necessario hærendum sit in fastigio suo, ex quo non possunt, nisi cadendo descendere: sed hoc ipso testentur, maximum onus suum esse, quod aliis graves esse cogantur, nec sublevatos se, sed suffixos: justitia, mansuetudine, humana lege, & benigna manu, præparent multa ad sequentes casus præsidia, quorum spe securius pendeant. Nihil tamen æquè hos ab his animi fluctibus vindicaverit, quam semper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunæ arbitrium desinendi dare, sed seipsos, multo quidem citra extrema, hortentur consistere. Sic & aliquæ cupiditates animum acuent, sed finitæ: non in immensum incertumque producent.

CAP. XI. AD imperfectos & mediocres, & malè sanos, hic meus sermo pertinet, non ad sapientem. Huic non timidè, nec pedetentim ambulandum est. tanta enim fiducia sui est, ut obviam fortunæ ire non dubitet, nec unquam loco illi cessurus sit: nec habet ubi illam timeat: quia non mancipia tantum, possessionesque, & dignitatem, sed corpus quoque suum, & oculos, & manum, & quidquid est cariorem vitam facturum, seque ipsum inter

Inter precaria numerat, vivitque ut commodatus sibi, & reposcentibus sine tristitia redditurus. Nec ideò est vilis sibi, quia scit se suum non esse: sed omnia tam diligenter faciet, tam circumspectè, quam religiosus homo sanctusque solet tueri fidei commissa. Quandocumque autem reddere jubebitur, non queretur cum fortuna: sed dicet: Gratias ago pro eo quod possedi, habuique. Magna quidem res tuas mercede colui: sed quia imperas, cedo gratus libensque. si quid habere me tu volueris, etiam nunc servabo: si aliud placet, ego vero factum signatumque argentum, domum, familiamque meam reddo, restituo. Appellaverit natura, quæ prior nobis credidit. & huic dicemus, Recipe animum meliorem quam dedisti: non tergiversor, nec refugio. paratum habes à volente, quod non sentienti dedisti. aufer. Reverti unde veneris, quid grave est? malè vivet, quisquis nesciet benè mori. Huic itaque primum rei pretium detrahendum est, & spiritus inter servitia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) invisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt: favemus, si contemptum ejus præ se ferunt: idem evenire nobis scias. Sæpè enim caussa moriendi est, timidè mori. Fortuna illa quæ ludos sibi facit, Quo, inquit, te reservem, malum & trepidum animal? eò magis convulneraberis & confodieris, quia nescis præbere jugulum. At tu & vives diutius, & morieris expeditius, qui ferrum non subducta cervice, nec manibus oppositis, sed animosè recipis. Qui mortem timebit, nihil umquam pro homine vivo faciet. at qui scit, hoc sibi cum conciperetur, statim condictum, vivet ad formulam: & simul illud quoque eodem animi robore præstabit, ne quid ex his quæ eveniunt, subitum fit. Quidquid enim fieri potest, quasi futurum prospiciendo, malorum omnium impetus molliet. qui ad præparatos exspectantesque nihil afferunt novi: securis, & beata tantum spectantibus, graves eveniunt. Morbus enim, captivitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum est. Sciebam in quam tumultuosum me contubernium natura clusisset. totiens in vicinia mea conclamatum est, totiens præter limen immaturas exsequias fax cereusque præcessit: sæpe altius ruentis ædificii fragor sonuit: multos ex his quos forum, curia, sermo, mecum contraxerat, nox abstulit, & vinctas ad sodalitium manus copulatas intercidit. Mirer aliquando ad me pericula accessisse, quæ circa me semper erraverunt? Magna pars hominum est, quæ navigatura, de tempestate non cogitat. Numquam me in bona re mali pudebit auctoris. Publius tragicis comicisque vehementior ingeniis, quotiens mimicas ineptias, & verba ad summam caveam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno, non tantum sipario, fortiora, & hoc ait:

Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest.

Hoc si quis in medullas demiserit, & omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia est, sic adspexerit, tamquam illis liberum & ad se iter sit: multo antè se armabit, quam petatur. Serò animus ad periculorum patientiam, post pericula, instruitur. Non putavi hoc futurum. numquam hoc eventurum credidissem. Quare autem non? Quæ sunt divitiæ, quas non egestas, & fames, & mendicitas à tergo sequatur? Quæ dignitas, cujus non prætextam, & augurale, & lora patricia, & sordes comitentur, & exportatio, & notæ, & mille maculæ, & extrema contemptio? Quod regnum est, cui non parata sit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? nec magnis

gnis ista intervallis divisa, sed horæ momentum interest inter solium, & aliena genua. Scito ergo, omnem conditionem versabilem esse: & quidquid in ullum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locuples es? numquid ditior Pompejo? cui cum Cajus vetus cognatus, hospes novus, aperuisset Cæsaris domum, ut suam clauderet, defuit panis & aqua: cum tot flumina possideret in suo orientia, & in suo cadentia, mendicavit stillicidia: fame ac siti periit, in palatio cognati, dum illi heres publicum funus esurienti locat. Honoribus summis functus es? numquid aut tam magnis, aut tam insperatis, aut tam universis, quam Sejanus? Quo die illum senatus deduxerat, populus in frusta divisit: in quem quidquid congeri poterat, dii hominesque contulerant, ex eo nihil superfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Croesum te mittam, qui rogum suum & escendit jussus, & extingui vidit, factus non regno tantum, sed etiam morti suæ superstes: non ad Iugurtham, quem populus Romanus intra annum quam timuerat, spectavit. Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem, inter Cajanas custodias vidimus. alter in exsilium missus est: alter ut meliori fide mitteretur, optabat. In tanta rerum, sursum ac deorsum euntium, versatione, si non quidquid fieri potest, pro futuro habes, das in te vires rebus adversis: quas infregit, quisquis prior vidit. Proximum ab his erit, ne aut in supervacuis, aut ex supervacuo laboremus: id est, ne aut quæ non possumus consequi, concupiscamus: aut adepti, cupiditatum vanitatem nostrarum serò, post multum pudorem, intelligamus. id est, ne aut labor irritus sine effectu sit, aut effectus labore indignus. Ferè enim ex his tristitia sequitur, si aut non successit, aut successus pudet.

CAP. XII. CIRCUMCIDENDA est concursatio, qualis est magnæ parti hominum, domos, & theatra, & fora pererrantium. Alienis se negotiis offerunt, semper aliquid agentibus similes. Horum si aliquem exeuntem domo interrogaveris: Quo tu? quid cogitas? respondebit tibi: Non mehercule scio: sed aliquos videbo, aliquid agam. Sine proposito vagantur, quærentes negotia, nec quæ destinaverunt, agunt, sed in quæ incurrerunt. Inconsultus illis vanusque cursus est. qualis formicis, per arbusta repentibus; quæ in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plerique similem vitam agunt, quorum non immeritò quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam, quasi ad incendium currentium, misereberis: usque eò impellunt obvios, & se aliosque præcipitant: cum interim cucurrerint, aut salutaturi aliquem non resalutaturum, aut funus ignoti hominis prosecuturi, aut judicium sæpè litigantis, aut sponsalia sæpè nubentis, & lecticam affectati, quibusdam locis & ipsi tulerint. deinde domum cum supervacua redeuntes lassitudine, jurant nescisse seipsos, quare exierint, ubi fuerint, postero die erraturi per eadem illa vestigia. Omnis itaque labor aliquo referatur, aliquo respiciat. Non industria inquietos, & insanos, sed falsę rerum imagines agitant. nam ne illi quidem sine aliqua spe moventur, proritat illos alicujus rei species, cujus vanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo unumquemque ex his, qui ad augendam turbam exeunt, inanes & leves caussæ per urbem circumducunt, nihilque habentem in quo laboret, lux orta expellit: & cum multorum frustra liminibus illisus nomenclator persalutavit, à multis exclusus, neminem ex omnibus difficilius domi,

domi, quam se, convenit. Ex hoc malo dependet illud tæterrimum vitium, auscultatio, & publicorum secretorumque inquisitio, & multarum rerum scientia, quæ nec tuto narrantur, nec tuto audiuntur. Hoc secutum puto Democritum, ita cœpisse: Qui tranquillè volet vivere, nec privatim agat multa, nec publice: ad supervacua scilicet referētem. Nam si necessaria sunt, & privatim & publicè, non tantum multa, sed innumerabilia agenda sunt: ubi verò nullum officium solemne nos citat, inhibendæ actiones sunt.

CAP. XIII. NAM qui multa agit, sæpe fortunæ potestatem sui facit: quam tutissimum est rarò experiri, ceterum semper de illa cogitare, & sibi nihil de fide ejus promittere. Navigabo, nisi si quid inciderit: & prætor fiam, nisi si quid obstiterit: & negotiatio mihi respondebit, nisi si quid intervenerit. Hoc est, quare sapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. non illum casibus hominum excepimus, sed erroribus: nec illi omnia ut voluit cedunt, sed ut cogitavit. in primis autem cogitavit, aliquid posse propositis suis resistere. Necesse est autem levius ad animum pervenire destitutæ cupiditatis dolorem, cui successum non utique promiseris.

CAP. XIV. FACILES etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis rebus indulgeamus. trāseamus in ea, in quæ nos casus deduxerit: nec mutationes aut consilii aut status pertimescamus: dummodo nos levitas, inimicissimum quieti vitium, non excipiat. Nam & pertinacia necesse est anxia & misera sit, cui fortuna sæpe aliquid extorquet: & levitas multo gravior, nusquam se continens. Vtrunque infestum est tranquillitati, & nihil mutare posse, & nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in se revocandus est. sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat: recedat, quantum potest, ab alienis, & se sibi applicet, damna non sentiat, etiam adversa benignè interpretetur. Nuntiato naufragio, Zeno noster, cum omnia sua audiret submersa: Iubet, inquit, me fortuna expeditius philosophari. Minabatur Theodoro philosopho tyrannus mortem, & quidem insepultam. Habes, inquit, cur tibi placeas: hemina sanguinis in tua potestate est. nam quod ad sepulturam pertinet, ô te ineptum, si putas interesse, supra terram, an infra putrescam. Canius Iulus, vir in primis magnus, cujus admirationi ne hoc quidem obstat, quod nostro sæculo natus est, cum Cajo diu altercatus, postquam abeunti Falaris ille dixit, Ne fortè inepta spe tibi blandiaris, duci te jussi: Gratias, inquit, ago, optime princeps. Quid senserit, dubito: multa enim occurrunt mihi. Contumeliosus esse voluit, & ostendere quanta crudelitas esset, in qua mors beneficium erat? An exprobravit illi quotidianam dementiam? agebant enim gratias, & quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant. An tamquam libertatem libenter accepit? Quidquid est, magno animo respondit. Dicet aliquis: Potuit post hæc jubere illum Cajus vivere. Non timuit hoc Canius. nota erat Caji in talibus imperiis fides. Credisne illum, decem medios usque ad supplicium dies, sine ulla sollicitudine exegisse? verisimile non est, quæ vir ille dixerit, quæ fecerit, quam in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cum centurio agmen periturorum trahens, & illum quoque citari jubet. Vocatus, numeravit calculos, & sodali suo, Vide, inquit, ne post mortem meam mentiaris te vicisse. Tum annuens centurioni: Testis, inquit, eris, uno me antecedere. Lusisse tu Canium illa tabula putas? illusit. Tri-

fit. Tristes erant amici, talem amissuri virum. Quid mæsti, inquit, estis? Vos quæritis, an immortales animæ sint: ego jam sciam. nec desiit, in ipso veritatem fine scrutari, & ex more suo quæstionem habere. Prosequebatur illum philosophus suus: nec jam procul erat tumulus, in quo Cæsari Deo nostro fiebat quotidianum sacrum. Quid, inquit, Cani nunc cogitas? aut quæ tibi mens est? Observare, inquit Canius, proposui illo velocissimo momento, an sensurus sit animus, exire se. promisitque, si quid exploraflet, circumiturum amicos, & indicaturum quis esset animarum status. Ecce in media tempestate tranquillitas: ecce animus æternitate dignus, qui fatum suum in argumentum veri vocat: qui in ultimo illo gradu positus, exeuntem animam percontatur: nec usque ad mortem tantum, sed aliquid etiam ex ipsa morte discit. Nemo diutius philosophatus. sed non raptim relinquetur magnus vir, & cum cura dicendus. dabimus te in omnem memoriam, clarissimum caput, Cajanæ cladis magna portio.

CAP. XV. SED nihil prodest privatæ tristitiæ caussas abjecisse. Occupat enim nonnunquam odium generis humani, & occurrit tot scelerum felicium turba, cum cogitaveris, quam sit rara simplicitas, quam ignota innocentia, & vix umquam, nisi cum expedit, fides, & libidinis lucra damnaque pariter invisa, & ambitio usque eò jam se suis non continens terminis, ut per turpitudinem splendeat. Agitur animus in noctem, & velut eversis virtutibus, quas nec sperare licet, nec habere prodest, tenebræ oboriuntur. In hoc itaque flectendi sumus, ut omnia vulgi vitia non invisa nobis, sed ridicula videantur: & Democritum potius imitemur, quam Heraclitum. Hic enim quoties in publicum procesferat, flebat: ille ridebat. huic omnia quæ agimus, miseriæ; illi ineptiæ videbantur. Elevanda ergo omnia, & facili animo ferenda. humanius est deridere vitam, quam deplorare. Adjice, quod de humano quoque genere melius meretur qui ridet illud, quam qui luget. Ille spei bonæ aliquid relinquit: hic tamen stultè deflet, quæ corrigi posse desperat. & universa contemplatus, majoris animi est, qui risum non tenet, quam qui lacrimas. quando levissimum affectum animi movet, & nihil magnum, nihil severum, nec serium quidem, ex tanto apparatu putat. Singula, propter quæ læti ac tristes sumus, sibi quisque proponat, & sciat verum esse, quod Bion dixit, Omnia hominum negotia similia initiis esse, nec vitam illorum magis sanctam aut severam esse, quam conceptus inchoatos. Sed satius est, publicos mores & humana vitia placidè accipere, nec in risum, nec in lacrimas excidere. Nam alienis malis torqueri, æterna miseria est: alienis delectari malis, voluptas inhumana. sicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat, & frontem suam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, ut dolori tantum des quantum poscit, non quantum consuetudo. Plerique enim lacrimas fundunt, ut ostendant: & toties siccos oculos habent, quoties spectator defuit: turpe judicantes, non flere, cum omnes faciant. Adeò penitus hoc se malum fixit, ex aliena opinione pendere, ut in simulationem etiam simplicissima res, dolor veniat. Sequitur pars, quæ solet non immeritò contristare, & in solitudinem deducere, ubi bonorum exitus mali sunt. Vt, Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exsilio vivere, Pompejus & Cicero clientibus suis præbere cervicem: Cato ille, virtutum viva imago, incumbens

gladio, simul de se ac de Reipub. palam facere. Necesse est torqueri, tam iniqua præmia fortunam persolvere. & quid sibi quisque nunc speret, cum videat pessima optimos pati? Quid ergo est? vide quomodo quisque illorum tulerit: & si fortes fuerunt, ipsorum animos desidera; si muliebriter & ignave periêre, nihil periit. Aut digni sunt, quorum virtus tibi placeat: aut indigni, quorũ desideretur ignavia. Quid enim est turpius, quam si maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus: Tanto fortior, tanto felicior! humanos effugisti casus, livorem, morbum: existi ex custodia: non tu dignus mala fortuna Diis visus es, sed indignus in quem jam aliquid fortuna posset. Subducentibus verò se, & in ipsa morte ad vitam respectantibus, manus injiciendæ sunt. Neminem flebo lætum, neminem flentem. ille lacrimas meas ipse abstersit; hic suis lacrimis efficit, ne ullis dignus sit. Ego Herculem fleam, quod vivus uritur: aut Regulum, quod tot clavis configitur: aut Catonem, quod vulnera sua fortiter tulit? Omnes isti levi temporis impensa invenerunt, quomodo æterni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt. Est & illa sollicitudinum non mediocris materia, si te anxiè componas, nec ulli simpliciter ostendas: qualis multorum vita est, ficta, & ostentationi parata. Torquet enim assidua observatio sui, & deprehendi aliter, quam solet, meruit: nec unquam curâ solvimur, ubi toties nos æstimari putamus, quoties aspici. Nam & multa incidunt, quæ invitos denudent: & ut benè cedat tanta sui diligentia, non tamen jucunda vita, aut secura est, semper sub persona viventium. At illa quantum habet voluptatis, sincera & per se ornata simplicitas, nihil obtendens moribus suis. Subit tamen & hæc vita contemptus periculum, si omnia omnibus patent. sunt enim qui fastidiant, quicquid propius adierunt. Sed nec virtuti periculum est, ne admota oculis revilescat: & satius est simplicitate contemni, quam perpetua simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus. multum interest, simpliciter vivas, an negligenter. Multum in se recedendum est. conversatio enim dissimilium, benè composita disturbat, & renovat affectus, & quidquid imbecillum in animo, nec percuratum est, exulcerat. Miscenda tamen ista, & alternanda sunt, solitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominum desiderium, hæc nostri; & erit altera alterius remedium. odium turbæ sanabit solitudo, tædium solitudinis turba. Nec in eadem intentione æqualiter retinenda mens est, sed ad jocos revocanda. Cum pueris Socrates ludere non erubescebat: & Cato vino laxabat animum, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare corpus movit ad numeros. non molliter se infringens, ut nunc mos est, etiam incessu ipso ultra muliebrem mollitiem fluentibus; sed ut illi antiqui viri solebant, inter lusum ac festa tempora, virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis spectarentur. Danda est remissio animis: meliores acrioresque requieti surgent. Vt fertilibus agris non est imperandum: citò enim exhauriet illos numquam intermissa fœcunditas: ita animorum impetus assiduus labor franget. Vires recipient paullum resoluti, & remissi. Nascitur ex assiduitate laborum, animorum hebetatio quædam, & languor: nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quamdam voluptatem haberet lusus jocusque: quorum frequens

frequens usus, omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam & somnus refectioni necessarius est: hunc tamen si per diem noctemque continues, mors erit. Multum interest, remittas aliquid, an solvas. Legum conditores festos instituerunt dies, ut ad hilaritatem homines publicè cogerentur: tamquam necessarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, ut dixi, viri quidam sibi menstruas certis diebus ferias dabant: quidam nullum non diem, inter & otium & curas, dividebant. qualem Pollionem Asinium, oratorem magnum, meminimus: quem nulla res ultra decimam retinuit. ne epistolas quidem post eam horam legebat, ne quid novæ curæ nasceretur: sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interjunxerunt, & in postmeridianas horas aliquid levioris operæ distulerunt. Majores quoque nostri novam relationem, post horam decimam, in senatu fieri vetabant. Miles vigilias dividit, & nox immunis est ab expeditione redeuntium. Indulgendum est animo: dandumque subinde otium, quod alimenti ac virium loco fit: & in ambulationibus apertis vagandum, ut cælo libero & multo spiritu augeat attollatque se animus. Aliquando vectatio iterque, & mutata regio, vigorem dabunt, convictusque & liberalior potio: nonnumquam & usque ad ebrietatem veniendum, non ut mergat nos, sed ut deprimat. Eluit enim curas, & ab imo animum movet: & ut morbis quibusdam, ita tristitiæ medetur: Liberq; non ob licentiam linguæ dictus est inventor vini, sed quia liberat servitio curarum animum, & asserit, vegetioremque & audaciorem in omnes conatus facit. Sed ut libertatis, ita vini salubris moderatio est. Et Solonem, Arcesilaumque indulsisse vino credunt. Catoni ebrietas objecta est: at facilius efficiet, quisquis objecerit, hoc crimen honestum, quam turpem Catonem. Sed nec sæpe faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat: & aliquando tamen in exsultationem libertatemque extrahendus, tristisque sobrietas removenda paullisper. Nam, sive Græco poëtæ credimus, aliquando & insanire jucundum est: sive Platoni, frustra poëticas fores compos sui pepulit: sive Aristoteli, nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuit. Non potest grande aliquid & supra ceteros loqui, nisi mota mens. Cum vulgaria & solita contempsit, instinctuque sacro surrexit excelsior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non potest sublime quicquam & in arduo positum contingere, quamdiu apud se est. Desciscat oportet à solito, & efferatur, & mordeat frænos, & rectorem rapiat suum: eoque ferat, quo per se timuisset ascendere. Habes, Serene carissime, quæ possint tranquillitatem tueri, quæ restituere, quæ surrepentibus vitiis resistant. Illud tamen scito, nihil horum satis esse validum, rem imbecillam servantibus, nisi intenta & assidua cura circumeat animum labentem.

L. ANNÆI SENECÆ DE CONSTANTIA SAPIENTIS,

SIVE QVOD IN SAPIENTEM NON CADIT INIVRIA.

CAPVT I.

TANTVM inter Stoicos, Serene, & ceteros sapientiam professos interesse, quantum inter fœminas & mares, non immerito dixerim: cum utraque turba ad vitæ societatem tantundem conferat; sed altera pars ad obsequendum, altera imperio nata sit. Ceteri sapientes molliter & blandè, ut ferè domestici & familiares medici, ægris corporibus, non qua optimum & celerrimum est medentur, sed qua licet: Stoici virilem ingressi viam, non ut amœna ineuntibus videatur curæ habent, sed ut quamprimum nos eripiant, & in illum editum verticem educant, qui adeò extra omnem teli jactum surrexit, ut supra fortunam emineat. At ardua per quæ vocamur, & confragosa sunt. Quid enim plano adiitur excelsum? Sed ne tam abrupta quidem sunt, quam quidam putant. prima tantum pars saxa rupesque habet, & invii speciem: sicut pleraque ex longinquo speculantibus abscisa & connexa videri solent, cum aciem longinquitas fallat. Deinde propius adeuntibus eadem illa, quæ in unum congesserat error oculorum, paullatim adaperiuntur: tum illis, quæ præcipitia ex intervallo apparebant, redit lene fastigium. Nuper cum incidisset mentio M. Catonis, indignè ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quod Catonem ætas sua parum intellexisset, quod supra Pompejos & Cæsares surgentem, infra Vatinios posuisset: & tibi indignum videbatur, quod illi dissuasuro legem, toga in foro esset erepta, quodque à Rostris, usque ad arcum Fabianum, per seditiosæ factionis manus tractus, voces improbas, & sputa, & omnes alias insanæ multitudinis contumelias pertulisset. Tunc ego respondi, habere te quod Reipublicæ nomine movereris, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius, ac pessimus quisque venundabat: & cæca cupiditate corrupti, non intelligebant, se, dum vendunt, etiam vænire.

CAP. II. PRO ipso quidem Catone securum te esse jussi. Nullum enim sapientem nec injuriam accipere, nec contumeliam posse: Catonem autem certius exemplar sapientis viri nobis deos immortales dedisse, quam Vlixem & Herculem prioribus sæculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pronunciaverunt, invictos laboribus & contemptores voluptatis, & victores omnium terrarum. Cato cum feris manus non contulit, quas consectari venatoris agrestisque est: nec monstra igne ac ferro persecutus est, nec in ea tempora incidit, quibus credi posset cælum unius humeris inniti, excussa jam antiqua credulitate, & sæculo ad summam perductо solertiam. Cum ambitu congressus, multiformi malo, & cum potentiæ immensa cupiditate, quam

te, quam totus orbis in tres divisus satiare non poterat, adversus vitia civitatis degenerantis, & pessum sua mole sidentis, stetit solus, & cadentem Rempublicam, quantum modo una retrahi manu poterat, retinuit: donec vel abreptus, vel abstractus, comitem se diu sustentatæ ruinæ dedit: simulque exstincta sunt, quæ nefas erat dividi. Neque enim Cato post libertatem vixit, nec libertas post Catonem. Huic tu putas injuriam fieri potuisse à populo, quod aut præturam illi detraxit, aut togam? quod sacrum illud caput purgamentis oris aspersit? Tutus est sapiens, nec ulla affici aut injuria, aut contumelia potest.

CAP. III. VIDEOR mihi intueri animum tuum incensum, & effervescentem, paras acclamare: Hæc sunt quæ auctoritatem præceptis vestris detrahant. magna promittitis, & quæ ne optari quidem, nedum credi possint: deinde ingentia locuti, cum pauperem negastis esse sapientem, non negatis solere illi & servum, & vestem, & tectum, & cibum deesse; cum sapientem negastis insanire, non negatis & alienari, & parum sana verba emittere, & quicquid vis morbi cogit, audere; cum sapientem negastis servum esse, iidem non itis infitias, & vænum iturum, & imperata facturum, & domino suo servilia præstiturum ministeria. Ita, sublato alté supercilio, in eadem quæ ceteri, descenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid & in hoc esse suspicor, quod prima specie pulchrum atque magnificum est: nec injuriam, nec contumeliam accepturum esse sapientem. Multum autem interest, utrum sapientem extra indignationem, an extra injuriam ponas. Si dicis illum æquo animo laturum; nullum habet privilegium. contigit illi res vulgaris, & quæ discitur ipsa injuriarum assiduitate, patientia. Si negas accepturum injuriam, id est, neminem illi tentaturum facere; omnibus relictis negotiis, Stoicus fio. Ego verò sapientem non imaginario honore verborum exornare constitui, sed eo loco ponere, quo nulla permittatur injuria. Quid ergo? nemo erit qui lacessat, qui tentet? Nihil in rerum natura tam sacrum est, quod sacrilegum non inveniat: sed non ideò divina minus in sublimi sunt, si existunt, qui magnitudinem, multum ultra se positam, non icturi petant. Invulnerabile est, non quod non feritur, sed quod non læditur. Ex hac tibi nota sapientem exhibeo. Numquid dubium est, quin certius robur sit, quod non vincitur, quam quod non lacessitur? cum dubiæ sint vires inexpertæ: at merito certissima firmitas habeatur, quæ omnes incursus respuit. Sic tu sapientem melioris scito esse naturæ, si nullius illi injuria nocet, quam si nulla fit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non subigunt, nec admota vis hostilis exterret: non cui pingue otium est, inter desides populos. Hujusmodi igitur, sapientem nulli esse injuriæ obnoxium. Itaque non refert, quam multa in illum conjiciantur tela, cum sit nulli penetrabilis. Quomodo quorumdam lapidum inexpugnabilis ferro duritia est, nec secari adamas, aut cædi, vel deteri potest, sed incurrentia ultro retundit: quemadmodum quædam non possunt igne consumi, sed flamma circumfusa, rigorem suum habitumque conservant: quemadmodum projecti in altum scopuli mare frangunt, nec ipsi ulla sævitiæ vestigia, tot verberati sæculis, ostentant: ita sapientis animus solidus est, & id roboris collegit, ut tam tutus sit ab injuria, quam illa quæ retuli.

CAP. IV. QVID igitur? non erit aliquis qui sapienti facere

cere tentet injuriam? tentabit, sed non perventuram ad eum. Majore enim intervallo à contactu inferiorum abductus est, quam ut ulla vis noxia usque ad illum vires suas perferat. Etiam cum potentes, & imperio editi, & consensu servientium validi, nocere ei tentent: tam citra sapientem omnes eorum impetus deficient, quam quæ nervo tormentisve in altum exprimuntur, cum extra visum exsilierunt, citra cælum tamen flectuntur. Quid tu putas, cum stolidus ille rex multitudine telorum diem obscurasset, ullam sagittam in Solem incidisse? aut demissis in profundum catenis Neptunum potuisse contingi? Vt cælestia humanas manus effugiunt, & ab his qui templa diruunt, aut simulacra conflant, nihil divinitati nocetur: ita quicquid fit in sapientem proterve, petulanter, superbè, frustra tentatur. At satius erat, neminem esse qui facere vellet. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. At non fieri, eorum interest qui facturi sunt, non ejus qui pati, ne si fiat quidem, non potest. Imò nescio, an magis vires sapientia ostendat tranquilla inter lacessentia: sicut maximum argumentum est imperatoris armis virisque pollentis, tuta securitas & in hostium terra. Dividamus si tibi videtur, Serene, injuriam à contumelia. prior illa naturâ gravior est: hæc levior, & tantum delicatis gravis: qua non læduntur, sed offenduntur. Tanta est tamen animorum dissolutio & vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic invenies servum, qui flagellis quam colaphis cædi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quam contumeliosa verba. Ad tantas ineptias perventum est, ut non dolore tantum, sed doloris opinione vexemur: more puerorum, quibus metus incutit umbra, & personarum deformitas, & depravata facies; lacrimas verò evocant nomina parum grata auribus, & digitorum motus, & alia, quæ impetu quodam erroris improvidi refugiunt.

CAP. V. INIVRIA propositum hoc habet, aliquem malo afficere: malo autem sapiētia non relinquit locum. Vnum enim malum illi est turpitudo: quæ introire eò, ubi jam virtus honestumque est, non potest: injuria ergo ad sapientem non pervenit. Nam si injuria alicujus mali patientia est, sapiens autem nullius mali est patiens, nulla ad sapientem injuria pertinet. Omnis injuria deminutio ejus est, in quem incurrit. nec potest aliquis injuriam accipere sine aliquo detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos positarum: sapiens autem nihil perdere potest, omnia in se reposuit, nihil fortunæ credit, bona sua in solido habet, contentus virtute, quæ fortuitis non indiget. Ideoque nec augeri, nec minui potest. nam in summum perducta, incrementi non habent locum. Nihil eripit fortuna, nisi quod dedit: virtutem autem non dat: ideo nec detrahit. Libera est, inviolabilis, immota, inconcussa, sic contra casus indurata, ut nec inclinari quidem, nedum vinci possit. Adversus apparatus terribilium, rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, sive illi dura, sive secunda ostentantur. Itaque nihil perdet, quod perire sensurus sit. Vnius enim in possessione virtutis est, ex qua depelli numquam potest: ceteris precario utitur. quis autem jactura movetur alieni? Quod si injuria nihil lædere potest ex his quæ propria sapientis sunt, quia virtute sua salva sunt; injuria sapienti non potest fieri. Megara Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit. ab hoc Stilpon philosophus interrogatus, numquid perdidisset, Nihil, inquit: omnia namque mea

mecum

mecum sunt. Atqui & patrimonium ejus in prædam cesserat, & filias rapuerat hostis, & patriam. At ille victoriam illi excussit: & se, urbe capta, non invictum tantum, sed indemnem esse testatus est. habebat enim secum vera bona, in quæ non est manus injectio. At ea quæ dissipata & direpta ferebantur, non judicabat sua, sed adventicia, & nutum fortunæ sequentia: ideò non ut propria dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut vicinus potens, aut dives aliquis regnum orbæ senectutis exercens, facere injuriam possit, cui bellum & hostis ille, egregiam artem quassandarum urbium professus, eripere nihil potuit. Inter micantes ubiq; gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flammas & sanguinem stragemque impulsæ civitatis, inter fragorem templorum super deos suos cadentium, uni homini pax fuit. Non est itaque quod audax judices promissum: cujus tibi, si parum fidei habeo, sponsorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere. sed si prodit in medium, qui dicat:

CAP. VI. NON est quod dubites, an attollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna, ulcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa se frementium securus adspiciat, & dura placidè ferat, & secunda moderatè; nec illis cedens, nec his fretus, unus idemque inter diversa sit, nec quicquam suum, nisi se putet esse, ea quoque parte qua melior est. Adsum hoc vobis probaturus, sub isto tot civitatum eversore, munimenta incursu arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus fossis repentè residere, & aequaturum editissimas arces aggerem crescere: at nulla machinamenta posse reperiri, quæ benè fundatum animum agitent. Erepsi modò è ruinis domus, & incendiis undique relucentibus, per flammas, per sanguinem fugi. Filias meas qui casus habeat, an pejor publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa me omnia videns, tamen integrum incolumemque esse censum meum profiteor, teneo, habeo quicquid mei habui. Non est quod me victum, victorem te credas. vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia, ubi sint nescio: quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt. Perdiderunt isti divites patrimonia; libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta; ambitiosi curiam & forum, & loca exercendis in publico vitiis destinata; fœneratores perdiderunt tabellas suas, quibus avaritia falsò læta, divitias imaginatur: ego quidem omnia integra illibataque habeo. Proinde istos interroga qui flent, qui lamentantur, strictis gladiis nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis divinisque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona ejus solidis & inexsuperabilibus munimentis præcincta sunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intravit: non Carthaginis aut Numantiæ mœnia, unâ manu capta: non Capitolium, arcemve; habent ista hostile vestigium. Illa quæ sapientem tuentur, à flamma & ab incursu tuta sunt: nullum introitum præbent, excelsa, inexpugnabilia, diis æqua.

CAP. VII. NON est quod dicas, ita ut soles, hunc sapientem nostrum nusquam inveniri. Non fingimus istud humani ingenii vanum decus, nec ingentem imaginem falsæ rei concipimus, sed qualem confirmamus, exhibuimus,

buimus, & exhibebimus. Rarò forsitan, magnisque ætatum intervallis invenitur. neque enim magna, & excedentia solitum ac vulgarem modum, crebrò gignuntur: ceterum hic ipse M. Cato, à cujus mentione hæc disputatio processit, vereor, ne supra nostrum exemplar sit. Denique validius debet esse quod lædit, eo quod læditur: non est autem fortior nequitia virtute. non potest ergo lædi sapiens. Injuria in bonos non tentatur nisi à malis: bonis inter se pax est. Quod si lædi nisi infirmior non potest: malus autem bono infirmior est: nec injuria bonis, nisi à dispari, verenda est: injuria in sapientem virum non cadit. Illud enim jam non es admonendus, neminem bonum esse, nisi sapientem. Sed injustè, inquis, Socrates damnatus est, injuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, posse evenire, ut faciat aliquis injuriam mihi, & ego non accipiam: tamquam si quis rem cum è villa mea surripuit, in domo mea ponat: ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Potest aliquis nocens fieri, quamvis non nocuerit. Si quis cum uxore, tanquam cum aliena concumbat, adulter erit, quamvis illa adultera non fit. Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam remixtum cibo perdidit: venenum illud dando, scelere se obligavit, etiam si non nocuit. Non minus latro est, cujus telum opposita veste elusum est. Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt. Quædam ejus conditionis sunt, & hac vice copulantur, ut alterum sine altero esse non possit. Quod dico, conabor facere manifestum. Possum pedes movere, ut non curram: currere non possum, ut pedes non moveam. possum, quamvis in aqua sim, non natare: si nato, non possum in aqua non esse. Ex hac sorte & hoc est, de quo agitur, si injuriam accepi, necesse est factam esse: si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt, quæ submoveant injuriam. Vt, intentam manum dejicere casus potest, & emissa tela declinare: ita injurias qualescumque potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, ut & factæ sint, nec acceptæ.

CAP. VIII. PRÆTEREA, nihil injustum justitia pati potest: quia non coëunt contraria: injuria autem non potest fieri non injustè: ergo sapienti injuria non potest fieri. Nec est quod mireris, si nemo potest illi injuriam facere, nec prodesse quidem quisquam potest. & sapienti nihil deest, quod accipere possit loco muneris: & malus nihil potest tribuere sapienti. Habere enim prius debet, quam dare: nihil autem habet, quod ad se transferri sapiens gavisurus sit. Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti, aut prodesse: quemadmodum divina nec juvari desiderant, nec lædi possunt. sapiens autem vicinus proximusque diis consistit, excepta mortalitate, similis Deo. Ad illa nitens pergensque excelsa, ordinata, intrepida, æquali & concordi cursu fluentia, secura, benigna, bono publico natus, & sibi & aliis salutaris, nihil humile concupiscet, nihil flebit, qui rationi innixus, per humanos casus divino incedet animo. Non habet unde accipiat injuriam. ab homine me tantum dicere putas? nec à fortuna quidem: quæ quotiens cum virtute congressa est, nunquam par recessit. Si maximum illud, ultra quod nihil habent iratæ leges, aut sævissimi domini, quod minentur; in quo imperium suum fortuna consumit; æquo placidoque animo accipimus, & scimus mortem malum non esse, ob hoc ne injuriam quidem: multo facilius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias, locorum commutationes,

nes, orbitates, discidia. quæ sapientem, etiam si universa circumveniant, non mergunt; nedum ad singulorum impulsus mæreat. Et si fortunæ injurias moderatè fert: quanto magis hominum potentium, quos scit fortunæ manus esse?

CAP. IX. OMNIA itaque sic patitur, ut hiemis rigorem, ut intemperantiam cæli, ut fervores morbosque, & cetera sorte accidentia. Nec de quoquam tam benè judicat, ut illum quicquam putet consilio fecisse: quod in uno sapiente est. aliorum omnium non consilia, sed fraudes, & insidiæ, & motus animorum inconditi sunt: quos casibus adnumerat. Omne autem fortuitum citra nos sævit, & injuriatur. Illud quoque cogita, injuriarum latissimè patere materiam illis, per quæ periculum nobis quæsitum est: ut accusatore submisso, aut criminatione falsa, aut irritatis in nos potentiorum motibus, quæque alia inter togatos latrocinia sunt. Est & illa injuria frequens, si lucrum alicui excussum est, aut præmium diu captatum; si magno labore affectata hereditas aversa est; & quæstuosæ domus gratia erepta. hæc effugit sapiens, qui nescit nec in spe, nec in metu vivere. Adjice nunc, quod injuriam nemo immota mente accipit, sed ad sensum ejus perturbatur: caret autem perturbatione vir erectus: moderator sui, altæ quietis & placidæ. Nam si illum tangit injuria; & movet, & impedit. caret autem ira sapiens, quam excitat injuriæ species: nec aliter careret ira, nisi & injuria, quam scit sibi non posse fieri. Inde tam erectus lætusque est, inde continuo gaudio elatus, adeò ad offensiones rerum hominumque non contrahitur, ut ipsa illa injuria usui ut, per quam experimentum sui capit, & virtutem tentat. Faveamus, obsecro vos, huic proposito, æquisque & animis & auribus assimus, dum sapiens injuriæ excipitur: nec quicquam ideò petulantiæ nostræ, aut rapacissimis cupiditatibus, aut temeritati superbiæque detrahitur. Salvis vitiis vestris, hæc sapienti libertas quæritur. non ut vobis facere non liceat injuriam, agimus: sed ut ille omnes injurias in altum dimittat, patientiaque se ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibus sacris, plerique vicêre, cædentium manus obstinata patientia fatigando. Ex hoc puta genere sapientem eorum, qui exercitatione longa ac fideli, robur perpetiendi lassandique omnem inimicam vim consecuti sunt.

CAP. X, QVONIAM priorem partem percurrimus, ad alteram transeamus: in qua quibusdam propriis plerisque verò communibus contumeliam refutabimus. Contumelia est minor injuria, quam queri magis quam exsequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putaverunt. Hunc affectum movet humilitas animi, contrahentis se, ob factum dictumque inhonorificum. Ille me hodie non admisit, cum alios admitteret: sermonem meum aut superbè aversatus est, aut palam risit: & non in medio me loco, sed imo collocavit: & alia hujus notæ. Quæ quid vocem, nisi querelas nauseantis animi, in quas ferè delicati & felices incidunt? non vacat enim hæc notare, cui pejora instant. Nimio otio, ingenia natura infirma & muliebria, & inopia veræ injuriæ lascivientia, his commoventur: quorum pars major constat vitio interpretantis. Itaque nec prudentiæ quicquam in se esse, nec fiduciæ ostendit, qui contumelia afficitur. non dubiè enim contemptum se judicat: & hic morsus non sine quadam humilitate animi evenit, supprimentis se ac descendentis. Sapiens autem à nullo contemnitur, magnitudi-

nem suam novit: nullique tantum de se licere, renunciat sibi: & omnes has quas non miserias animorum, sed molestias dixerim, non vincit, sed ne sentit quidem. Alia sunt quæ sapientem feriunt, etiam si non pervertunt: ut dolor corporis, & debilitas, aut amicorum liberorumque amissio, & patriæ bello flagrantis calamitas. Hæc non nego sentire sapientem. nec enim lapidis illi duritiam ferrive asserimus. nulla virtus est, quæ non sentias, perpeti.

CAP. XI. QVID ergo est? Quosdam ictus recipit: sed receptos evincit, sanat, & comprimit. hæc verò minora ne sentit quidem, nec adversus ea solita illa virtute utitur dura tolerandi: sed aut non annotat, aut digna risu putat. Præterea, cum magnam partem contumeliarum superbi insolentesque faciant, & malè felicitatem ferentes: habet quo illum affectum inflatum respuat, pulcherrimam virtutem omnium, animi sanitatem, magnitudinemque. illa, quicquid hujusmodi est, transcurrit, ut vanas somniorum species, visusque nocturnos, nihil habentes solidi, neque veri. Simul illud cogitat, omnes inferiores esse, quam ut illis audacia sit, tanto excelsiora despicere. Contumelia à contemptu dicta est: quia nemo, nisi quem contempsit, tali injuria notat. nemo autem majorem melioremque contemnit, etiam si facit aliquid quod contemnentes solent. Nam & pueri os parentum feriunt, & crines matris turbavit laceravitque infans, & sputo aspersit, aut nudavit in conspectu suorum tegenda, & verbis obscœnioribus non pepercit: & nihil horum contumeliam dicimus. quare? quia qui fecit, contemnere non potest. Eadem caussa est, cur nos mancipiorum nostrorum urbanitas, in dominos contumeliosa, delectet: quorum audacia ita demum sibi in convivas jus facit, si cœpit à domino. Vt quisque contemptissimus, & ut maximè ludibrio est, ita solutissimæ linguæ est. Pueros quidem in hoc mercantur procaces, & eorum impudentiam acuunt, & sub magistro habent, qui probra meditatè effundant: nec has contumelias vocamus, sed argutias.

CAP. XII. QVANTA autem dementia est, iisdem modò delectari, modò offendi: & rem ab amico dictam, maledictum vocare, à servulo, joculare convicium? Quem animum nos adversus pueros habemus, hunc sapiens adversus omnes, quibus etiam post juventam canosq; puerilitas est. An quicquam isti profecerunt, quibus animi mala sunt, auctique in majus errores, qui à pueris magnitudine tantum formaque corporum differunt: ceterum non minus vagi incertiq;, voluptatem sine delectu appetentes, trepidi, & non ingenio, sed formidine quieti? Non ideò quicquam, inter illos puerosque, interesse quis dixerit, quod illis talorum nucumque & æris minuti avaritia est; his auri argentique & urbium: quod illi inter ipsos magistratus gerunt, & prætextam fascesque ac tribunal imitantur; hi eadem in campo foroque & in curia ludunt. illi in littoribus arena congesta simulacra domuum excitant; hi ut magnum aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus, & tectis moliendis occupati, ad tutelam corporum inventa, in periculum verterunt. Ergo par pueris, longiusque progressis, sed in alia majoraque error est. Non immeritò itaque horum contumelias sapiens, ut jocos, accipit: & aliquando illos, tamquam pueros, malo pœnaq; admonet, & afficit: non quia accepit injuriam, sed quia fecerunt, & ut desinant facere. Sic enim & pecora verbere domantur: nec irascimur illis, cum sessorem recusaverint; sed compescimus, ut

dolor

dolor contumaciam vincat. Ergo & illud solutum scies, quod nobis opponitur, Quare si non accepit injuriam nec contumeliam sapiens, punit eos qui fecerunt? non enim se ulciscitur, sed illos emendat.

CAP. XIII. QVID est autem, quare hanc animi firmitatem non credas in virum sapientem cadere, cum tibi in aliis idem notare, sed non ex eadem caussa liceat? Quis enim phrenetico medicus irascitur? quis febricitantis, & frigida prohibiti maledicta, in malam partem accipit? Hunc affectum adversus omnes habet sapiens, quem adversus ægros suos medicus: quorum nec obscœna, si remedio egent, contractare, nec reliquias & effusa intueri dedignatur, nec per furorem sævientium excipere convicia. Scit sapiens, omnes hos qui togati purpuratique incedunt, valentes coloratosque, malè sanos esse: quos non aliter videt, quam ægros intemperantes. Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantius ausi sunt adversus medentem: & quo animo honores eorum nihilo æstimat, eodem parum honorificè facta. Quemadmodum non placet sibi, si illum mendicus coluerit, nec contumeliam judicabit, si illi homo plebis ultimæ salutanti mutuam salutationem non reddiderit; sic nec se suspiciet quidem, si illum multi divites suspexerint. scit enim illos nihil à mendicis differre, imò miseriores esse. illi enim exiguo, hi multo egent. Et rursum non tangetur, si illum rex Medorum, Attalusve Asiæ, salutantem silentio ac vultu arroganti transierit. scit statum ejus non magis habere quicquam invidendum, quam ejus cui in magna familia cura obtigit, ægros insanosque compescere. Num molestè feram, si mihi non reddiderit nomen aliquis ex his, qui ad Castoris negotiantur, nequam mancipia ementes vendentesque, quorum tabernæ pessimorum servorum turbâ refertæ sunt? non, ut puto. quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo ut hujus humanitatem inhumanitatemque negligit, ita & regis. Habes sub te Parthos, Medos, & Bactrianos: sed quos metu contines, sed propter quos remittere arcum tibi non contingit, sed postremos, sed vænales, sed novum aucupantes dominum. Nullius ergo movebitur contumelia. Omnes enim inter se differunt: sapiens quidem pares illos, ob æqualem stultitiam, omnes putat. Iam si semel se demiserit eò, ut aut injuria moveatur, aut contumelia; non poterit unquam esse securus: securitas autem proprium bonum sapientis est. Nec committet, ut vindicando sibi contumeliam factam, honorem habeat ei qui fecit. necesse est enim, à quo quisque contemni molestè fert, suspici gaudeat.

CAP. XIV. TANTA quosdam dementia tenet, ut contumeliam sibi posse fieri putent à muliere. Quid refert, quantum habeat, quot lecticarios, quam oneratas aures, quam laxam sellam? æquè impudens animal est, & nisi scientia accessit ac multa eruditio, ferum, cupiditatum incontinens. Quidam se à cinerario impulsos molestè ferunt, & contumeliam vocant ostiarii difficultatem, nomenclatoris superbiam, cubicularii supercilium. O quantus inter ista risus tollendus est, quanta voluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplanti quietem suam! Quid ergo? sapiens non accedet ad fores, quas durus janitor obsidet? Ille verò, si res necessaria vocabit, experietur, & illum, quisquis erit, tamquam canem acrem, objecto cibo leniet: nec indignabitur aliquid impendere, ut limen transeat, cogitans & in pontibus quibusdam pro

transitu dari. Itaque illi quoque, quisquis erit, qui hoc salutatorium publicum exercet, donabit: scit emere venalia. Ille pusilli animi est, qui sibi placet, quod ostiario liberè respondit, quod virgam ejus fregit: quod ad dominum accessit, & petiit corium. Facit se adversarium qui contendit, & ut vincat, par fuit. At sapiens colaphis percussus, quid faciet? quod Cato, cum illi os percussum esset: non excanduit, non vindicavit injuriam: ne remisit quidem, sed factam negavit. Majore animo non agnovit, quam ignovisset. Non diu in hoc hærebimus. quis enim nescit, nihil ex his quæ creduntur bona aut mala, ita videri sapienti, ut omnibus? Non respicit quid homines turpe judicent, aut miserum: non it quà populus: sed ut sidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic adversus opinionem omnium vadit.

CAP. XV. DESINITE itaq; dicere: Non accipiet ergo sapiens injuriam, si cædetur? si oculus illi ernetur? non accipiet contumeliam, si obscœnorum vocibus improbis per forum agetur? si in convivio regis, recumbere infra mensam, vescique cum servis ignominiosa officia fortitis jubebitur? si quid aliud ferre cogetur eorum, quæ excogitari pudori ingenuo molesta possunt? In quantumcumque ista vel numero, vel magnitudine creverint, ejusdem naturæ erunt. Si non tangent illum parva, ne majora quidem: si non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate vestra conjecturam capitis ingentis animi: & cum cogitastis quantum putetis vos pati posse, sapientis patientiæ paullò ulteriorem terminum ponitis. At illum in altis mundi finibus sua virtus collocavit, nihil vobiscum commune habentem. Quare etsi aspera, & quantumcumque tolerata gravia sint, audituque & visu refugienda, non obruetur eorum cœtu: & qualis singulis, talis universis obsistet. Qui dicit illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinem intra certos fines tenet: malè agit. vincit nos fortuna, nisi tota vincatur. Nec putes istam Stoicam esse duritiam: Epicurus, quem vos patronum inertiæ vestræ assumitis, putatisque mollia ac desidiosa præcipere, & ad voluptates ducentia: Raro, inquit, sapienti intervenit fortuna. Quam pænè emisit viri vocem! Vis tu fortius loqui, & illam ex toto submovere? Domus hæc sapientis angusta, sine cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis observatur janitoribus, turbam vænali fastidio digerentibus: sed per hoc limen vacuum, & ab ostiariis liberum, fortuna non transit. scit non esse illic sibi locum, ubi sui nihil est. Quod si Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulsit, adversus injurias exsurgit: quid apud nos incredibile videri potest, aut supra humanæ naturæ mensuram? Ille ait injurias tolerabiles esse sapienti, nos injurias non esse.

CAP. XVI. NEC est, quod dicas hoc naturæ repugnare. Non negamus rem incommodam esse, verberari & impelli, & aliquo membro carere: sed omnia ista negamus injurias esse. non sensum illis doloris detrahimus: sed nomen injuriæ, quod non potest recipi virtute salva. Vter verius dicat, videbimus: ad contemptum quidem injuriæ uterque consentit. Quæris quid inter duos intersit? Quod inter gladiatores fortissimos. quorum alter premit vulnus, & stat in gradu; alter respiciens ad clamantem populum, significat nihil esse, & intercedi non patitur. Non est, quod putes magnum, quo dissidemus. Illud quidem agitur, quod unum ad nos pertinet, utraque exempla hortantur contemnere: & injurias, & quas injuriarum umbras

umbras ac suspiciones dixerim, contumelias. ad quas despiciendas non sapienti opus est viro, sed tantum conspiciente qui sibi possit dicere: Virum merito mihi ista accidunt, an immerito? Si merito, non est contumelia, judicium est. si immerito: illi qui injusta facit, erubescendum est. Et quid est illud, quod contumelia dicitur? in capitis mei levitatem jocatus est, & in oculorum valetudinem, & in crurum gracilitatem, & in staturam. Quæ contumelia est, quod apparet, audire? Coram uno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: & eorum aliis libertatem non relinquimus, quæ ipsi in nos dicere assuevimus. Iocis temperatis delectamur, immodicis irascimur.

CAP. XVII. CHRYSIPPUS ait quemdam indignatum, quod illum aliquis Vervecem marinum dixerat. In senatu flentem vidimus Fidum Cornelium, Nasonis generum, cum illum Corbulo Struthiocamelum depilatum dixisset. Adversus alia maledicta, mores & vitam convulnerantia, frontis illi firmitas constitit: adversus hoc tam absurdum lacrimæ prociderunt. tanta animorum imbecillitas est, ubi ratio discessit. Quid quod offendimur, si quis sermonem nostrum imitatur, si quis incessum, si quis vitium aliquod corporis aut linguæ exprimit? quasi notiora illa fiant alio imitante, quam nobis facientibus. Senectutem quidam inviti audiunt, & canos, & alia, ad quæ voto pervenitur. Paupertatis maledictum quosdam perussit: quam sibi objecit, quisquis abscondit. Itaque materia petulantibus, & per contumeliam urbanis detrahitur, si ultro illam & prior occupes. nemo aliis risum præbuit, qui ex se cepit. Vatinium hominem natum & ad risum, & ad odium, scurram fuisse venustum ac dicacem, memoriæ proditum est. in pedes suos ipse plurima dicebat, & in fauces concisas: sic inimicorum, quos plures habebat quam morbos, & in primis Ciceronis urbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui assiduis conviciis depudere didicerat: cur is non possit, qui studiis liberalibus, & sapientiæ cultu, ad aliquem profectum pervenerit? Adjice, quod genus ultionis est, eripere ei qui fecit contumeliæ voluptatem. Solent dicere: Miserum me, puto non intellexit! adeò fructus contumeliæ in sensu, & indignatione patientis est. Deinde non deerit illi aliquando par: invenietur, qui te quoque vindicet.

CAP. XVIII. C. CÆSAR inter cetera vitia, quibus abundabat, contumeliosus mirabiliter ferebatur, omnes aliqua nota feriendi, ipse materia risus benignissima. Tanta illi palloris insaniam testantis fœditas erat, tanta oculorum sub fronte anili latentium torvitas, tanta capitis destituti, & emendicatis capillis aspersi deformitas. adjice obsessam setis cervicem, & exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Immensum est, si velim singula referre, per quæ in patres avosque suos contumeliosus fuit, per quæ in universos ordines: ea referam, quæ illum exitio dederunt. Asiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, & vix æquo animo alienas contumelias laturum. Huic in convivio, item in concione, voce clarissima, qualis in concubitu esset uxor ejus, objecit. Dii boni, hoc virum audire, Principem scire, & usque eò licentiam pervenisse, ut non dico consulari, non dico amico, sed tantum marito Princeps & adulterium suum narret, & fastidium? Chæreæ tribuno militum, sermo non pro manu erat, languidus sono, & infracta voce suspectior. Huic Cajus signum petenti modo Veneris, modo Priapi dabat: aliter atque

ter atque aliter exprobrans armato mollitiam. Hæc ipse perlucidus, crepidatus, armillatus. Coëgit itaque illum uti ferro, ne sæpius signum peteret. Ille primus inter conjuratos manum sustulit: ille cervicem mediam uno ictu decîdit: plurimum deinde undique publicas ac privatas injurias ulciscentium gladiorum ingestum est. sed primus vir fuit, qui minimè visus est. At idem Cajus omnia contumelias putabat, & sicut ferendarum impatiens, faciendarum cupidissimus. Iratus fuit Herennio Macro, quod illum Cajum salutaverat: nec impune cessit primipilario, quod Caligulam dixerat. Hoc enim in castris natus, & alumnus legionum vocari solebat, nullo nomine militibus familiarior unquam factus: sed jam Caligulam convicium & probrum judicabat cothurnatus. Ergo hoc ipsum solatio erit, etiam si nostra facilitas ultionem omiserit, futurum aliquem, qui pœnas exigat à procace, & superbo, & injurioso: quæ vitia numquam in uno homine, & in una contumelia consumuntur. Respiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: ut Socratis, qui comœdiarum publicatos in se, & spectatos sales, in partem bonam accepit, risitque non minus, quam cum ab uxore Xanthippe immunda aqua perfunderetur. At Iphicrates, cui mater barbara & Thressa objiciebatur, respondit, & deorum matrem Idæam esse.

CAP. XIX. NON est in rixam colluctationemque veniendum. procul auferendi pedes sunt: & quidquid horum ab imprudentioribus fiet (fieri autem nisi ab imprudentibus non potest) negligendum. Et honores & injuriæ vulgi, in promiscuo habendi sunt: nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarum aut tædio, necessaria omittemus: & publicis privatisque officiis, aliquando etiam salutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi: aliquando etiam obirati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non est autem libertas, nihil pati. Fallimur. libertas est, animum opponere injuriis, & eum facere se, ex quo solo sibi gaudenda veniant: exteriora deducere à se, ne inquieta agenda sit vita, omnium risus, omnium linguas timẽti. Quis est enim, qui nõ possit contumeliã facere, si quisquam potest? Diverso autem remedio utetur sapiens, affectatorque sapientiæ. Imperfectis enim, & adhuc ad publicum se judicium dirigentibus, hoc proponendum est, inter injurias ipsos contumeliasque debere versari. Omnia leviora accidunt exspectantibus. quo quisque honestior genere, fama, patrimonio est, hoc se fortius gerat: memor, in prima acie altos ordines stare: contumelias & verba probrosa, & ignominias, & cetera dehonestamenta, velut clamorem hostium ferat, & longinqua tela, & saxa sine vulnere circa galeas crepitantia. Injurias verò, ut vulnera, alia armis, alia pectori infixa, non dejectus, ne motus quidem gradu, sustineat. Etiam si premeris, & infesta vi urgeris, cedere turpe est: assignatum à natura locum tuêre. Quæris quis hic sit locus? viri. Sapienti aliud auxilium est huic contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria est. Ne repugnate vestro bono, & hanc spem, dum ad verum pervenitis, alite in animis: libenterque meliora excipite, & opinione ac voto juvate. esse aliquem invictum, esse aliquem in quem nihil fortuna possit, è Republica humani generis est.

L. ANNÆI

L. ANNÆI SENECÆ AD NERONEM CÆSAREM DE CLEMENTIA, LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

SCRIBERE de clementia, Nero Cæsar, institui: ut quodammodo speculi vice fungerer, & te tibi ostenderem, perventurum ad voluptatem maximam omnium. Quamvis enim recte factorum verus fructus sit fecisse, nec ullum virtutum pretium dignum illis extra ipsas sit: juvat tamen inspicere & circuire bonam conscientiam, tum immittere oculos in hanc immensam multitudinem, discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam suamque pariter exsultaturam, si hoc jugum fregerit, & ita loqui secum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, qui in terris deorum vice fungerer: ego vitæ necisque gentibus arbiter. qualem quisque sortem, statumque habeat, in manu mea positum est. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, meo ore pronunciat: ex nostro responso lætitiæ caussas, populi urbesque concipiunt. Nulla pars usquam, nisi volente propitioque me, floret. Hæc tot millia gladiorum, quæ pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur: quas nationes funditus exscindi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regium circumdari decus oporteat, quæ ruant urbes, quæ oriantur, mea jurisdictio est. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua supplicia compulit, non juvenilis impetus, non temeritas hominum & contumacia, quæ sæpè tranquillissimis pectoribus quoq; patientiam extorsit: non ipsa ostentandæ per terrores potentiæ dira, sed frequens magnis imperiis, gloria. Conditum, imò constrictum apud me ferrum est. summa parsimonia etiam vilissimi sanguinis. nemo non, cui alia desint, hominis nomine apud me gratiosus est. Severitatem abditam, clementiam in procinctu habeo. sic me custodio, tamquam legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem evocavi, rationem redditurus sim. Alterius ætate prima motus sum, alterius ultima: alium dignitati donavi, alium humilitati: quoties nullam inveneram misericordiæ caussam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus, si à me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus sum. Potes hoc Cæsar prædicare audacter, omnium quæ in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam Reip. ereptum. Rarissimam laudem, & nulli adhuc Principum concessam concupisti, innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas ista tua singularis, ingratos aut malignos æstimatores nacta est. refertur tibi gratia. Nemo unus homo, uni homini, tam carus umquam fuit; quam tu populo Romano, magnum longumque ejus bonum. Sed ingens tibi onus imposuisti. nemo jam divum Augustum, nec Tiberii Cæsaris prima tempora loquitur: nemo quod te imitari velit exemplar extra te quærit. Principatus tuus ad gustum exigitur. Difficile hoc fuisset, si ...

naturalis tibi ista bonitas esset, sed ad tempus sumpta, nemo enim potest personam diu ferre. Ficta, citò in naturam suam recidunt: quibus veritas subest, quæque (ut ita dicam) ex solido enascuntur, tempore ipso in majus meliusque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cum incertum esset, quo se statim nobilis indoles daret: jam vota publica in tuto sunt. nec enim periculum est, ne te subita tui capiat oblivio. Facit quidem avidos nimia felicitas: nec tam temperatæ cupiditates sunt unquam, ut in eo quod contigit, desinant. gradus à magnis ad majora fit: & spes improbissimas complectuntur, insperata assecuti. Omnibus tamen nunc civibus tuis & hæc confessio exprimitur, esse felices: & illa, nihil jam his accedere bonis posse, nisi ut perpetua sint. Multa illos cogunt ad hanc confessionem, qua nulla in homine tardior est: securitas alta, affluens: jus supra omnem injuriam positum. Obversatur oculis lætissima forma Reip. cui ad summam libertatem nihil deest, nisi pereundi licentia. Præcipuè tamen æqualis ad maximos imosque pervenit clementiæ tuæ admiratio. Cætera enim bona, proportione fortunæ suæ, quisque sentit aut exspectat, majora minoraque: ex clementia omnes idem sperant. Nec est quisquam, cui tam valdè innocentia sua placeat, ut non stare in conspectu clementiam, paratam humanis erroribus, gaudeat.

CAP. II. ESSE autem aliquos scio, qui clementia pessimum quemque putent sustineri: quoniam nisi post crimen supervacua est, & sola hæc virtus inter innocentes cessat. Sed primum omnium, sicut medicinæ apud ægros usus, etiam apud sanos honor est: ita clementiam quamvis pœna digni invocent, etiam innocentes colunt. Deinde, habet clementia in persona quoque innocentium locum: quia interim fortuna pro culpa est: nec innocentiæ tantum clementia succurrit, sed sæpè virtuti: quoniam quidem conditione temporum incidunt quædam, quæ possint laudata puniri. Adjice, quod magna pars hominum est, quæ reverti ad innocentiam possit. Sed non tamen vulgo ignoscere decet. nam ubi discrimen inter malos bonosque sublatum est, confusio sequitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda est moderatio, quæ sanabilia ingenia distinguere à deploratis sciat. Nec promiscuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec abscissam. nam tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli. Modum tenere debemus: sed quia difficile est temperamentum, quidquid æquo plus futurum est, in partem humaniorem præponderet.

CAP. III. Sed hæc suo loco melius dicentur: nunc in tres partes omnem hanc materiam dividam. Prima erit manumissionis: secunda quæ naturam clementiæ habitumque demonstret. nam cum sint vitia quædam virtutes imitantia, non possunt secerni, nisi signa quibus dignoscantur impresseris. tertio loco quæremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & usu suam faciat. Nullam verò ex omnibus virtutibus magis homini convenire, cum sit nulla humanior, constet necesse est: non solum inter nos, qui hominem sociale animal, communi bono genitum videri volumus: sed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad utilitatem suam spectant. nam si quietem petit & otium, hanc virtutem naturæ suæ nactus est, quæ pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis, quam regem aut Principem decet. Ira enim virtutes magnis viris decori gloriæque sunt, si illis salutaris potentia est. nam pestifera vis est,

valere

valere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundataque est, quem omnes tam supra se esse, quam pro se sciunt; cujus curam excubare pro salute singulorum atque universorum quotidie experiuntur; quo procedente, non tamquam malum aliquod aut noxium animal è cubili prosilierit, diffugiunt, sed tamquam ad clarum ac beneficum sidus certatim advolant, objicere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi, & substernere corpora sua, si per stragem illi humanam, iter ad salutem struendum sit. Somnum ejus nocturnis excubiis muniunt: latera objecti circumfusique defendunt: incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis urbibusque consensus, sic protegendi amandique reges, & se suaque jactandi, quocumque desideraverit imperantis salus. Nec hæc vilitas sui est, aut dementia, pro uno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere, nonnumquam senis & invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deservit, & cum hoc tanto majus tantoque speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua sede latitet incertus: tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt; illum hæc cutis munit, illius jussu jacemus, aut inquieti discurrimus; cum ille imperavit, sive avarus dominus est, mare lucri caussa scrutamur; sive ambitiosus, jamdudum dexteram flammis objecimus, aut voluntariè subsiluimus: sic hæc immensa multitudo, unius animæ circumdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur.

CAP. IV. SUAM itaque incolumitatem amant, cum pro uno homine denas legiones in aciem deducunt, cum in prima fronte procurrunt, & adversa vulneribus pectora ferunt, ne Imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum, per quod Resp. cohæret: ille spiritus vitalis, quem hæc tot millia trahunt: nihil ipsa per se futura, nisi onus & præda, si mens illa imperii subtrahatur;

— *Rege incolumi mens omnibus una,*
Amisso rupere fidem.

Hic casus Romanæ pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tamdiu ab isto periculo aberit hic populus, quamdiu sciet ferre frænos: quos si quando abruperit, vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, hæc unitas & hic maximi imperii contextus in partes multas dissiliet: idemque huic urbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideò Principes regesque, & quocumque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari ultra privatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica privatis potiora sunt: sequitur, ut is quoque carior sit, in quem se Resp. convertit. Olim enim ita se induit Reip. Cæsar, ut diduci alterum non possit, sine utriusque pernicie. nam ut illi viribus opus est, ita & huic capite.

CAP. V. LONGIUS videtur recessisse à proposito oratio mea: at mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animus Reip. tu es, illa corpus tuum: vides, ut puto, quam necessaria clementia sit. tibi enim parcis, cum videris alteri parcere. Parcendum itaque est etiam improbandis civibus, non aliter quam membris languentibus: & si quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne ultra quam necesse sit incidas. Est ergo, ut dicebam, clementia omnibus quidem hominibus secundum naturam, maximè tamen decora Imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod servet, quantoque in majore materia ap-

paret. Quantulum enim nocet privata crudelitas? Principum sævitia, bellum est. Cum autem virtutibus inter se sit concordia, nec ulla altera melior aut honestior sit: quædam tamen quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil est. Quid enim majus, aut fortius, quam malam fortunam retundere? Hæc tamen magnanimitas in bona fortuna latiorem locum habet, meliusque in tribunali, quam in plano conspicitur. Clementia in quamcunque domum pervenerit, eam felicem tranquillamque præstabit: sed in regia quo rarior, eò mirabilior. Quid enim est mirabilius, quam eum cujus iræ nihil obstat, cujus graviori sententiæ ipsi qui pereunt assentiuntur, quem nemo interrogaturus est, imò si vehementius excanduit, nec deprecaturus quidem, ipsum sibi manum injicere, & potestate sua in melius placidiusque uti? hoc ipsum cogitantem: Occidere contra legem nemo non potest: servare nemo, præter me. Magnam fortunam magnus animus decet: qui nisi se ad illam extulit, & altior stetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi est proprium, placidum esse, tranquillumque, & injurias atque offensiones supernè despicere. Muliebre est, furere in ira: ferarum verò, nec generosarum quidem, præmordere & urgere projectos. Elephantes leonesque transeunt, quæ impulerunt: ignobilis bestiæ pertinacia est. Non decet regem sæva, & inexorabilis ira: non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exæquat: at si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus & meritis amittere, facit quod nulli nisi rerum potienti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, nunquam nisi inferiori datur. Servare, proprium excellentis fortunæ: quæ nunquam magis suspici debet, quam cum illi contingit idem posse quod diis, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quam mali. Deorum itaque sibi animum asserens Princeps, alios ex civibus suis, quia utiles bonique sunt, libens videat, alios in numerum relinquat: quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.

CAP. VI. COGITATE in hac civitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quoties aliquid obstitit, quod cursum ejus velut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodem tempore theatris viæ postulantur: in qua consumitur, quidquid terris omnibus aratur: quanta solitudo & vastitas futura sit, si nihil relinquitur, nisi quod judex severus absolverit. Quotus quisque ex quæsitoribus est, qui non ea ipsa lege teneatur, qua quærit? Quotus quisque accusator vacat culpa? & nescio, an nemo ad dandam veniam difficilior sit, quam qui illā petere sæpius meruit. Peccavimus omnes: alii gravia, alii leviora, alii ex destinato, alii forte impulsi, aut aliena nequitia ablati: alii in bonis cōsiliis parum fortiter stetimus, & innocentiam inviti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, sed usque ad extremum ævi delinquemus. Etiam si quis tam benè purgavit animum, ut nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando pervenit.

CAP. VII. QUONIAM deorum feci mentionem, optimè hoc exemplum Principi constituam, ad quod formetur, ut se talem esse civibus, quales sibi deos velit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina? expedit usque ad ultimam infesta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cujus non membra aruspices colligant? Quod si dii placabiles, & æqui, delicta

delicta potentium non statim fulminibus persequuntur: quanto æquius est, hominem hominibus præpositum, miti animo exercere imperium, & cogitare, utrum mundi status gratior oculis pulchriorque sit sereno & puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies est quieti moderatique imperii, quam sereni cæli & nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est, inter trementes & ad repentinum sonitum expavescentes, nec eo quidem qui omnia turbat inconcusso. Facilius privatis ignoscitur, pertinaciter se vindicantibus. possunt enim lædi, dolorque eorum ab injuria venit. timent præterea contemptum: & non retulisse lædentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui ultio in facili est, is omissâ eâ, certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positis exerere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem iræ suæ gerere, liberius est: leves inter paria ictus sunt: regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia, non ex majestate est.

CAP. VIII. GRAVE putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent? Ista, inquis, servitus est, non imperium. Quid tu, non experiris istud nobis esse, non tibi servitutem? Alia condicio est eorum qui in turba, quam non excedunt, latent: quorum & virtutes ut appareant, diu luctantur, & vitia tenebras habent. Vestra facta dictaque rumor excipit: & ideò nullis magis cavendum est, qualem famam habeant, quam qui qualemcumque meruerint, magnam habituri sunt. Quam multa tibi non licent, quæ nobis beneficio tuo licent? Possum in qualibet parte urbis solus incedere, sine timore, quamvis nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato vivendum est. Aberrare à fortuna tua non potest: obsidet te, & quocumque descendis, magno apparatu sequitur. Et hæc summa magnitudinis servitus est, non posse fieri minorem; sed cum diis tibi communis ista necessitas est. nam illos quoque cælum alligatos tenet: nec magis illis descendere, datum est, quam tibi tutum. Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci sentiunt. prodire nobis, ac recedere, & mutare habitũ sine sensu publico licet: tibi non magis, quam Soli, latere contingit. Multa contra te lux est, omnium in istam conversi oculi sunt. Prodire te putas? oritis: loqui non potes, nisi ut vocem tuam, quæ ubique sunt gentes, excipiant. irasci non potes, nisi ut omnia tremant. sic neminem potes affligere, nisi ut quidquid circa fuerit, quatiatur. Ut fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; sic animadversiones magnarum potestatum terrent latius, quam nocent: non sine caussa. Non enim quantum fecerit, sed quantum facturus sit, cogitatur in eo, qui omnia potest. Adjice nunc, quod privatos homines ad accipiendas injurias opportuniores, acceptarum patientia facit: regibus certior est ex mansuetudine securitas. Quia frequẽs vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat: voluntas oportet antè sæviendi, quam caussa deficiat. Alioquin quemadmodum præcisæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa satorum genera ut densiora surgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum, tollendo. Parentes enim liberique eorum, qui interfecti sunt, & propinqui, & amici, in locum singulorum succedunt.

CAP. IX. HOC quam verum sit, admonere te exemplo domestico volo. Divus Augustus fuit mitis Princeps, si quis illu-

à principatu suo æstimare incipiat: in communi quidem Rep. gladium movit. Cum hoc ætatis esset, quod tu nunc es, duodevicesimum egressus annum, jam pugiones in sinu amicorum absconderat, jam insidiis M. Antonii consulis latus petierat, jam fuerat collega proscriptionis: sed cum annum quadragesimum transisset, & in Gallia moraretur, delatum est ad eum indicium, L. Cinnam, stolidi ingenii virum, insidias ei struere. Dictum est & ubi, & quando, & quemadmodum aggredi vellet, unus ex consciis deferebat. Constituit se ab eo vindicare: consilium amicorum advocari jussit. Nox illi inquieta erat, cum cogitaret adolescentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. Pompeji nepotem damnandum. Iam unum hominem occidere non poterat: cum M. Antonio proscriptionis edictum inter cœnam dictarat. Gemens subinde voces emittebat varias, & inter se contrarias: Quid ergo? ego percussorem meum securum ambulare patiar, me solicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot civilibus bellis frustra petitum caput, tot navalibus, tot pedestribus prœliis incolume, postquam terra marique pax parta est, non occidere constituit, sed immolare? nam sacrificantem placuerat adoriri. Rursus silentio interposito, majore multo voce, sibi, quam Cinnæ, irascebatur: Quid vivis, si perire te tam multorum interest? quis finis erit suppliciorum? quis sanguinis? Ego sum nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuant. Non est tanti vita, si ut ego non peream, tam multa perdenda sunt. Interpellavit tandem illum Livia uxor: &, Admittis, inquit, muliebre consilium? Fac quod medici solent: qui ubi usitata remedia non procedunt, tentant contraria. Severitate nihil adhuc profecisti: Salvidienum Lepidus secutus est, Lepidum Muræna, Murænam Cæpio, Cæpionem Egnatius, ut alios taceam, quos tantum ausos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignosce L. Cinnæ. deprehensus est: jam nocere tibi non potest, prodesse famæ tuæ potest. Gavisus sibi, quod advocatum invenerat, uxori quidem gratias egit: renunciari autem extemplo amicis, quos in consilium rogaverat, imperavit, & Cinnam unum ad se accersit: dimissisque omnibus è cubiculo, cum alteram Cinnæ poni cathedram jussisset: Hoc, inquit, primum à te peto, ne me loquentem interpelles, ne meo sermone medio proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cum in hostium castris invenissem, non factum tantum mihi inimicum, sed natum, servavi, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix es, & tam dives, ut victo victores invideant. Sacerdotium tibi petenti, præteritis compluribus, quorum parentes mecum militaverant, dedi. Cum sic de te meruerim, occidere me constituisti. Cum ad hanc vocem exclamasset, procul hanc ab se abesse dementiam: Non præstas, inquit, fidem, Cinna: convenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras. adjecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui commissum esset ferrum. Et cum defixum videret, nec ex conventione jam, sed ex conscientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipse sis princeps? male mehercule cum Republica agitur, si tibi ad imperandum nihil præter me obstat. Domum tueri tuam non potes. nuper libertini hominis gratia, in privato judicio superatus es. Adeò nihil facilius potes, quam contra Cæsarem advocare? Cedo, si spes tuas solus impedio. Paullusne te, & Fabius Maximus, & Cossi, & Servilii ferent, tantumque agmen nobilium, non inania nomina præferentium, sed eorum qui imagini-

bus

bus suis decori sunt? Ne totam ejus orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quam duabus horis locutum esse constat, cum hanc pœnam, qua sola erat contentus futurus, extenderet; Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat: contendamus, utrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Post hæc detulit ultro consulatum, questus, quod non auderet petere: amicissimum fidelissimumque habuit, heres solus fuit illi: nullis amplius insidiis ab illo petitus est.

CAP. X. IGNOVIT abavus tuus victis. nam si non ignovisset, quibus imperasset? Sallustium, & Cocceios, & Duillios, & totam cohortem primam admissionis, ex adversariorum castris conscripsit. Iam Domitios, Messallas, Asinios, Cicerones, & quidquid floris in civitate erat, clementiæ suæ debebat. Ipsum Lepidum quamdiu mori passus est? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: & pontificatum maximum, non nisi mortuo illo, transferri in se passus est. maluit enim illum honorem vocari, quam spolium. Hæc eum clementia ad salutem securitatemque perduxit; hæc gratum ac favorabilē reddidit; quamvis nondum subactis Reipub. cervicibus manum imposuisset; hæc hodieque præstat illi famam, quæ vix vivis principibus servit. Deum esse, non tamquam jussi credimus. Bonum principem Augustum, & benè illi convenisse parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam caussam, quam quod contumelias quoque suas, quæ acerbiores principibus solent esse, quam injuriæ, nulla crudelitate exsequebatur: quod probrosis in se dictis arrisit: quod dare illum pœnas apparebat, cum exigeret: quod quoscumque ob adulterium filiæ suæ damnaverat, adeò non occidit, ut dimissis, quo tutiores essent, diplomata daret. Hoc est ignoscere, cum scias multos futuros qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificentur, non dare tantum salutem, sed præstare.

CAP. XI. HÆC Augustus senex, aut jam in senectutem annis vergentibus: in adolescentia caluit, arsit irâ, multa fecit, ad quæ invitus oculos retorquebat. Comparare nemo mansuetudini tuæ audebit divum Augustum, etiam si in certamen juvenilium annorum deduxerit senectutem plus quam maturam. Fuerit moderatus & clemens: nempe post mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes, & suas & alienas: nempe post Perusinas aras, & proscriptiones. Ego vero clementiam non voco, lassam crudelitatem. Hæc est, Cæsar, clementia vera, quam tu præstas, quæ non sævitiæ pœnitentiâ cœpit: nullam habere maculam, nunquam civilem sanguinem fudisse. Hæc est in maxima potestate, verissima animi temperantia, & humani generis incomprehensibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in cives suos liceat, experiendo tentare, sed hebetare aciem imperii sui. Præstitisti, Cæsar, civitatem incruentam, & hoc quod magno animo gloriatus es, Nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse: eò majus est mirabiliusque, quod nulli unquam citius gladius commissus est. Clemētia ergo non tantū honestiores, sed tutiores præstat: ornamentumque imperiorum est, simul certissima salus, cum reges consenuerint, liberisque ac nepotibus tradiderint regna. tyrannorum exsecrabilis ac brevis potestas est. Quid interest inter tyrannum & regem? species enim ipsa fortunæ ac licentia par est, nisi quod tyranni voluptate sæviunt, reges non nisi ex caussa

ac

ac necessitate.

CAP. XII. QVID ergo? non reges quoq; occidere solent? sed quoties id fieri publica utilitas persuadet: tyrannis sævitia cordi est. Tyrannus autem à rege distat factis, non nomine. Nam & Dionysius major jure meritoque præferri multis regibus potest: & L. Sullam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? Descenderit licet Dictatura sua, & se togæ reddiderit: quis tamen umquam tyrannus tam avidè humanum sanguinem bibit, quam ille, qui septem millia civium Romanorum, contrucidari jussit? Et cum in vicino, ad ædem Bellonæ sedens, exaudisset conclamationem tot millium sub gladio gementium, exterrito senatu: Hoc agamus, inquit, P. C. seditiosi pauculi meo jussu occiduntur. Hoc non est mentitus: pauci, Sullæ videbantur. Sed mox de Sulla consequemur, quomodo hostibus irascendum sit; utique si in hostile nomen cives, & ex eodem corpore abrupti, transierunt. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, ut magnum inter regem tyrannumque discrimen sit: uterque licet non minus armis valletur. sed alter arma habet, quibus in munimentum pacis utitur; alter ut magno timore magna odia compescat. Nec illas ipsas manus, quibus se commisit, securus adspicit: contrariis in contraria agitur. nam & invisus est, quia timetur, & timeri vult, quia invisus est: & illo execrabili versu, qui multos dedit præcipites, utitur:

Oderint dum metuant.

ignarus quanta rabies oriatur, ubi supra modum odia creverunt. Temperatus enim timor cohibet animos: assiduus verò & acer, & extrema admovens, in audaciam jacentes excitat, & omnia experiri suadet. Sic feras lineis & pinna clusas contineas: easdem à tergo eques telis incessat: tentabunt fugam per ipsa quæ fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima virtus est, quam ultima necessitas extundit. Relinquat oportet securi aliquid metus, multoque plus spei, quam periculorum, ostentet: alioquin ubi quiescenti paria metuuntur, incurrere in pericula juvat, & aliena anima abuti. Placido tranquilloque regi fida sunt auxilia sua, quibus ad communem salutem utatur: gloriosusque miles (publicæ enim securitati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, ut parentis custos. At illum acerbum, & sanguinarium, necesse est graventur stipatores sui.

CAP. XIII. NON potest habere quisquam bonæ ac fidæ voluntatis ministros, quibus in tormentis, & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis utitur, quibus non aliter quam bestiis homines objectat: omnibus reis noxior ac sollicitior, ut qui homines deosque testes ac vindices facinorum timeat, eò perductus, ut non liceat illi mutare mores. Hoc enim, inter cetera, vel pessimum habet crudelitas: quod perseverandum est, nec ad meliora patet regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt. quid autem eò infelicius, cui jam esse malo necesse est? O miserabilem illum, sibi certè! nam ceteris misereri ejus nefas sit, qui cædibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta reddidit, tam externa quam domestica: cum arma metuat, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui ubi circumspexit quæque fecit, quæque facturus est, & conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit: sæpè mortem timet, sæpius optat, invisior sibi quam servientibus. E contrario, is cui curæ sunt universa, quamquam alia magis, alia minus tuetur, nullam non Reip. partem tamquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora; etiam si ex usu est

usu est animadvertere, ostendens quam invitus aspero remedio manus admoveat; in cujus animo nihil hostile, nihil efferum est. Qui potentiam suam placidè ac salutariter exercet, approbare imperia sua civibus cupiens: felix abundè sibi visus, si fortunam suam publicaverit; sermone affabilis, accessuque facilis, vultu, qui maximè populos demeretur, amabilis, æquis desideriis propensus, & iniquis acerbus, à tota civitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines secretò loquuntur, quæ palam. Tollere filios cupiunt, & publicis malis sterilitas indicta recluditur: benè se meriturum de liberis suis quisque non dubitat, quibus tale seculum ostenderit. Hic Princeps suo beneficio tutus, nihil præsidiis eget: arma ornamenti caussâ habet.

CAP. XIV. QUOD ergo officium ejus est? quod bonorum parentum: qui objurgare liberos nonnumquam blandè, nonnumquam minaciter solent, aliquando admonere etiam verberibus. Numquid aliquis sanus filium, ad primam offensam, exheredat? nisi magnæ & multæ injuriæ patientiam evicerint, nisi plus est quod timet, quàm quod damnat, non accedit ad decretorium stilum. Multa antè tentat, quibus dubiam indolem, & pejore loco jam positam, revocet: simul deplorata est, ultima experitur. Nemo ad supplicia exigenda pervenit, nisi qui remedia consumpsit. Hoc quod parenti, etiam Principi faciendum est: quem appellavimus Patrem patriæ, non adulatione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data sunt. Magnos & Felices & Augustos diximus, & ambitiosæ majestati quidquid potuimus titulorum congessimus, illis hoc tribuentes: Patrem quidem patriæ appellavimus, ut sciret datam sibi potestatem patriam: quæ est temperatissima, liberis consulens, suaque post illos ponens. Tardè sibi pater membra sua abscindat: etiam cum absciderit, reponere cupiat: & in abscindendo gemat, cunctatus multum diuque. Propè enim est ut libenter damnet, qui citò: propè ut inique puniat, qui nimis. Erixonem equitem Romanum memoriâ nostrâ, quia filium suum flagellis occiderat, populus in foro graphiis confodit. Vix illum Augusti Cæsaris auctoritas, infestis tam patrum quam filiorum manibus eripuit.

CAP. XV. T. ARIUM, qui filium deprehensum in parricidio, exsilio damnavit, caussâ cognita, nemo non suspexit, quod contentus exsilio, & exsilio delegato, Massiliæ parricidam continuit, & annua illi præstitit, quanta præstare integro solebat. Hæc liberalitas effecit, ut in qua civitate numquam deest patronus pejoribus, nemo dubitaret, quin reus meritò damnatus esset, quem is pater damnare potuisset, qui odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem compares bono patri bonum Principem. Cogniturus de filio T. Arius, advocavit in consilium Cæsarem Augustum. venit in privatos penates, assedit, pars alieni consilii fuit. Non dixit: Immò in meam domum veniat. Quod si factum esset, Cæsaris futura erat cognitio, non patris. Auditâ caussâ, excussisque omnibus, & his quæ adolescens pro se dixerat, & his quibus arguebatur, petit, ut sententiam suam quisque scriberet, ne ea omnium fieret, quæ Cæsaris fuisset. Deinde priusquam aperirentur codicilli, juravit se T. Arii hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicet aliquis, pusillo animo timuit, ne videretur locum spei suæ aperire velle, filii damnatione. Ego contra sentio. Quilibet nostrum debuisset adversus opiniones malignas satis fiduciæ habere in bona conscientia: Prin-

da: Principes multa debent etiam famæ dare. Iuravit se non aditurum hereditatem. Arius quidem eodem die & alterum heredem perdidit, sed Cæsar libertatem sententiæ suæ redemit: & postquam approbavit gratuitam esse severitatem suam, quod principi semper curandum est, dixit, relegandum quo patri videretur. Non culleum, non serpentes, non carcerem decrevit: memor non de quo censeret, sed cui in consilio esset. Mollissimo genere pœnæ contentum esse debere patrem dixit, in filio adolescentulo, impulso in id scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentia, timidè gessisset: debere illum ab urbe & à parentis oculis submoveri.

CAP. XVI. O DIGNVM, quem in consilium patres advocarent! ô dignum quem coheredem innocentibus liberis scriberent! Hæc clementia Principem decet, ut quocumque venerit, mansuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis sit, ut illum perire non sentiat, qualiscunque, pars imperii est. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non est unum imperandi genus, imperat Princeps civibus suis, pater liberis, præceptor discentibus, tribunus vel centurio militibus. Nonne pessimus pater videbitur, qui assiduis plagis liberos, etiam ex levissimis caussis, compescet? Vter autem præceptor liberalibus studiis dignior, qui excarnificat discipulos, si memoria illis non constiterit, aut si parum agilis in legendo oculus hæserit: an qui monitionibus, & verecundia, emendare ac docere malit? Tribunum centurionemque da sævum: desertores faciet, quibus tamen ignoscitur. Numquidnam æquum est, gravius homini & durius imperari, quam imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret, domandi peritus magister. Fiet enim formidolosus & contumax, nisi eum tactu blandiente permulseris. Idem facit venator, qui instituit catulos vestigia sequi, quique jam exercitatis utitur ad excitandas, vel persequendas feras. Nec crebrò illis minatur: contunditur enim animus, & quidquid est indolis, comminuitur trepidatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adjicias his licet, tardiora agentes jumenta: quæ cum ad contumelias & miserias nata sint, nimia sævitia coguntur jugum detrectare.

CAP. XVII. NVLLVM animal morosius est, nullum majore arte tractandum, quam homo: nulli magis parcendum. Quid enim stultius, quam in jumentis quidem & canibus erubescere iram exercere, pessima autem conditione hominem esse? Morbis medemur, nec irascimur: atqui & hic morbus animi mollem medicinam desiderat, ipsumque medentem minime infestum ægro. Mali medici est, desperare, ne curet. Idem in his, quorum animus affectus est, facere debebit, cui credita salus omnium est: non citò spem projicere, nec mortifera signa pronunciare. Luctetur cum vitiis, resistat; aliis morbum suum exprobret; quosdam molli curatione decipiat, citius meliusque sanaturus remediis fallentibus. Agat Princeps curam, non tantum salutis, sed etiam honestæ cicatricis. Nulla regi gloria est ex sæva animadversione. quis enim dubitat posse? at contra maxima, si vim suam continet, si multos iræ alienæ eripuit, neminem suæ impendit.

CAP. XVIII. SERVIS imperare moderatè, laus est: & in mancipio cogitandum est, non quantum illud impunè pati possit, sed quantum tibi permittat æqui bonique natura: quæ parcere etiam captivis, & pretio paratis, jubet. Quanto justius hominibus

minibus liberis, ingenuis, honestis, non ut mancipiis abuti, sed his quos gradu antecedas, quorumque tibi non tradita servitus sit, sed tutela? Servis ad statuam licet confugere. cum in servum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune jus animantum vetet: quia ejusdem naturæ est, cujus tu. Quis non Vedium Pollionem pejus oderat, quam servi sui, quod murænas sanguine humano saginabat: & eos qui se aliquid offenderant, in vivarium, quid aliud quam serpentibus, objici jubebat? O hominem mille mortibus dignum! sive devorandos servos objiciebat murænis, quas esurus erat, sive in hoc tantum illas aiebat, ut sic aleret. Quemadmodum domini crudeles tota civitate commonstrantur, invisique & detestabiles sunt: ita regum & injuria latius patet, & infamia, atque odium sæculis traditur. Quanto autem non nasci melius fuit, quam numerari inter publico malo natos?

CAP. XIX. EXCOGITARE nemo quicquam poterit, quod magis decorum regenti sit quam clementia: quocunque modo is, & quocunque jure præpositus ceteris erit. Eò scilicet formosius id esse, magnificentiusque fatebimur, quo in majori præstabitur potestate: quam non oportet noxiam esse, si ad naturæ legem componitur. Natura enim commenta est regem: quod & ex aliis animalibus licet cognoscere, & ex apibus: quarum regi amplissimum cubile est, medioque ac tutissimo loco. Præterea onere vacat, exactor alienorum operum: & amisso rege, totum dilabitur examen, nec umquam plus unum patiuntur, melioremq; pugna quærunt. Præterea insignis regi forma est, dissimilisque ceteris, tum magnitudine, tum nitore: hoc tamen maximè distinguitur. Iracundissimæ, ac pro corporis captu pugnacissimæ sunt apes, & aculeos in vulnere relinquunt: rex ipse sine aculeo est. Noluit illum natura nec sævum esse, nec ultionem magno constaturam petere: telumque detraxit, & iram ejus inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens est. Est enim illi mos, exerere se in parvis, & ingenium rerum documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cum tanto hominum moderatior esse animus debeat, quanto vehementius nocet. Utinam quidem eadem homini lex esset: & ira cum telo suo frangeretur: nec sæpius liceret nocere, quam semel, nec alienis viribus exercere odia! facilè enim lassaretur furor, si per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo vim suam effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim necesse est timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium observet, & eò quoque tempore quo non captatur, peti se judicet, nullumque momentum immune à metu habeat. Hanc aliquis ægram vitam sustinet: cum liceat innoxium, atque ob hoc securum, salutare potentiæ jus, lætis omnibus, tractare? Errat enim, si quis existimat tutum esse ibi regem, ubi nihil à rege tutum est. Securitas securitate mutua paciscenda est. Non opus est instruere in altum editas arces, nec in adscensum arduos colles emunire, nec latera montium abscindere, multiplicibus se muris turribusque sepire; salvum regem in aperto clementia præstabit. Unum est inexpugnabile munimentum, amor civium. Quid pulchrius est, quam vivere optantibus cunctis, & vota non sub custode nuncupantibus? si paullum valetudo titubavit, non spem hominum excitari, sed metum? nihil esse cuiquam tam pretiosum, quod non pro salute præsidis sui commutatum velit? omne quod illi contingit, sibi quoque evenire deputet? In hoc assiduis

assiduis bonitatis argumentis probavit, non Remp. suam esse, sed se Reipublicæ. Quis huic audeat struere aliquod periculum? quis ab hoc non, si possit, fortunam quoque avertere velit, sub quo justitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas florent? sub quo opulenta civitas copia bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorem suum intuetur, quam si dii immortales potestatem visendi sui faciant: intueremur venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hæc affectare, hæc imitari decet: maximum ita haberi, ut optimus simul habeatur.

CAP. XX. DUABUS de caussis punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium. Prius de parte disseram, quæ ipsum contingit. difficilius est enim moderari, ubi dolori debetur ultio, quam ubi exemplo. Supervacuum est hoc loco admonere, ne facilè credat, ut verum excutiat, ut innocentiæ faveat, ut appareat, non minus rem agi periclitantis, quam judicis: hoc ad justitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, ut manifestè læsus, animum in potestate habeat: & pœnam, si tutò poterit, donet: sin minus, temperet: longèque sit in suis, quam in alienis, exorabilior injuriis. Nam quemadmodum non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum qui cum suis stimulis exagitetur, non prosilit: qui intelligit magni animi esse, injurias in summa potentia pati, nec quidquam esse gloriosius, principe impunè læso.

CAP. XXI. ULTIO duas res præstare solet: aut solatium affert ei qui accipit injuriam, aut in reliquum securitatem. Principis major est fortuna, quam ut tali solatio egeat: manifestiorque vis, quam ut alieno malo opinionem sibi virium quærat. Hoc dico, cum ab inferioribus petitus violatusque est, nam si quos pares aliquando habuit, infra se videt, satis vindicatus est. Regem & servus occidit, & serpens, & sagitta: servavit quidem nemo, nisi major eo quem servavit. Uti itaque animosè debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his præsertim, quos scit aliquando suo fastigio obstitisse: hoc arbitrium adeptus, ultionem implevit, perfecitque quantum veræ pœnæ satis erat. Perdidit enim vitã, qui debet: & quisquis ex alto ad inimici pedes abjectus, alienam de capite suo regiamque sententiam exspectavit, in servatoris sui gloriam vivet, plusque nomini ejus conferet incolumis, quam si ex oculis ablatus esset. Assiduum enim spectaculum alienæ virtutis est: in triumpho citò transisset. Si verò regnum quoque suum tuto relinqui apud eum potuit, reponique eò unde deciderat: ingenti incremento surgit laus ejus, qui contentus fuit, ex rege victo nihil, præter gloriam, sumere. Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, testarique, nihil se quod dignum esset victore, apud victos invenisse. Cum civibus, & ignotis, atque humilibus, eò moderatius agendum est, quo minoris est afflixisse eos. Quibusdam libenter parcas: à quibusdam te vindicare fastidias, & non aliter quam in animalibus parvis & obterentem inquinantibus, reducenda manus est: at in iis qui in ore civitatis servati punitique erunt, occasione notæ clementiæ utendum est.

CAP. XXII. TRANSEAMUS ad alienas injurias: in quibus vindicandis hæc tria lex secuta est, quæ Princeps quoq; sequi debet: aut ut eum quem punit, emendet; aut ut pœna ejus ceteros melio-

res

rem reddat; aut ut sublatis malis securiores ceteri vivant. Ipsos, facilius emendabis minore pœna: diligentius enim vivit, cui aliquid integri superest. Nemo dignitati perditæ parcit. impunitatis genus est jam non habere pœnæ locum. Civitatis autem mores magis corrigit parcitas animadversionum. facit enim consuetudinem peccandi, multitudo peccantium: & minus gravis nota est, quam turba damnatorum levat: & severitas, quod maximum remedium habet, assiduitate amittit, auctoritatem. Constituit bonos mores civitati Princeps, & vitia ejus felicius compescit, si patiens eorum est, non tamquam probet, sed tamquam invitus, & cum magno tormento ad castigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis. Gravior multo pœna videtur, quæ à miti viro constituitur.

CAP. XXIII. PRÆTEREA videbis ea sæpè committi, quæ sæpè vindicantur. Pater tuus plures intra quinquennium culleo insuit, quam omnibus sæculis insutos accepimus. multo minus audebant liberi nefas ultimum admittere, quamdiu sine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altissimi viri, & rerum naturæ peritissimi maluerunt, velut incredibile scelus, & ultra audaciam positum præterire, quam dum vindicant, ostendere posse fieri. Itaque parricidæ cum lege cœperunt, & illis facinus pœna monstravit. pessimo loco pietas fuit, postquam sæpius culleos vidimus, quam cruces. In qua civitate rarò homines puniuntur, in ea consensus fit innocentiæ, & indulgetur velut publico bono. Putet se innocentem esse civitas, erit. magis irascitur à communi frugalitate desciscentibus, si paucos eos esse viderit. Periculosum est, mihi crede, ostendere civitati, quanto plures mali sint.

CAP. XXIV. IN Senatu dicta est aliquando sententia, ut servos à liberis cultus distingueret: deinde apparuit, quantum periculum immineret, si servi nostri numerare nos cœpissent. Idem scito metuendum esse, si nulli ignoscitur: citò apparebit, pars civitatis deterior quanto prægravet. Non minus Principi turpia sunt multa supplicia, quam medico multa funera. Remissius imperanti, melius paretur. Naturâ contumax est humanus animus, & in contrarium atque arduum nitens, sequiturque facilius, quam ducitur. Et ut generosi atque nobiles equi, melius facili fræno reguntur: ita clementiam voluntaria innocentia impetu suo sequitur, & dignam putat civitas, quam servet sibi. plus itaque hac via proficitur. Crudelitas minimè humanum malum est, indignum tam miti animo. Ferina ista rabies est, sanguine gaudere ac vulneribus: & abjecto homine, in silvestre animal transire.

CAP. XXV. QUID enim interest, oro te Alexander, leoni Lysimachum objicias, an ipse laceres dentibus tuis? tuum illud os est, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius ungues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem! Non exigimus à te, ut manus ista, exitium familiarium certissimum, ulli salutaris sit: ut iste animus ferox, insatiabile gentium malum, citra sanguinem cædemque satietur: clementia vocetur, si ad occidendum amicum, carnifex inter homines eligitur. Hoc est, quare vel maximè abominanda sit sævitia, quod excedit fines, primum solitos, deinde humanos. Nova supplicia conquirit, ingenium advocat, instrumenta excogitat, per quæ varietur atque extendatur dolor, & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad insaniam pervênit ultimam, cum crudelitas versa est in voluptatem: & jam occidere hominem

minem juvat. Nam talem virum à tergo sequitur eversio, odia, venena, gladii. tam multis periculis petitur, quam multorum ipse periculum est: privatisque nonnumquam consiliis, alias vero consternatione publica circumvenitur. Levis enim & privata pernicies, non totas urbes movet: quod latè furere cœpit, & omnes appetit, undique configitur. Serpentes parvulæ fallunt, nec publicè consequuntur: ubi aliqua solitam mensuram transiit, & in monstrum excrevit, ubi fontes potu infecit, & sufflatu deurit obteritque quacumque incessit, balistis petitur. Possunt verba dare, & evadere pusilla mala: ingentibus obviam itur. Sic unus æger nec domum quidem perturbat: at ubi crebris mortibus pestilentiam esse apparuit, conclamatio civitatis, ac fuga est, & diis ipsis manus intenduntur. Sub uno aliquo tecto flamma apparuit: familia vicinique aquam ingerunt: at incendium vastum, & multas jam domos depastum, parte urbis obruitur.

CAP. XXVI. CRUDELITATEM privatorum serviles quoque manus, sub certo crucis periculo, ultæ sunt: tyrannorum, gentes populique, & quorum erat malum, & hi quibus imminebat, exscindere aggressi sunt. Aliquando sua præsidia in ipsos consurrexerunt, perfidiamque, & impietatem, & feritatem, & quidquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit? non diu paret nequitia, nec quantum jubetur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem: quale ejus regnum est? non aliud, quam captarum urbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia mæsta, turbida, & confusa: voluptates ipsæ timentur. Non convivia secura ineunt, in quibus lingua sollicitè etiam ebriis custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licet magna impensa, & regiis opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen e ludo in carcerem ire juvet? Quod istud, dii boni, malum est, occidere, sævire, delectari sono cathenarum, & civium capita decidere, quocumque ventum est, multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? Quæ alia vita esset, si leones ursique regnarent? si serpentibus in nos, ac noxiissimo cuique animali daretur potestas? illa rationis expertia, & à nobis immanitatis crimine damnata, abstinent suis, & tuta est etiam inter feras similitudo: apud homines tantum, nec à necessariis quidem rabies temperat sibi, sed externa suaque in æquo habet, quo possit exercitatior à singulorum cædibus, deinde in exitia gentium serpere. Et injicere tectis ignem, aratrum vetustis urbibus inducere, potentiam putat: & unum occidi jubere aut alterum, parum imperatorium credit: nisi eodem tempore grex miserorum subjectus stetit, crudelitatem suam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad vitam ab ipsa morte revocare, & mereri clementia civicam. Nullum ornamentum Principis fastigio digniusve pulchriusque est, quam illa corona OB CIVES SERVATOS. Non hostilia arma detracta victis, non currus barbarorum sanguine cruenti, non parta bello spolia. Hæc divina potentia est, gregatim ac publicè servare: multos autem occidere, & indiscretos, incendii ac ruinæ potentia est.

L. ANNÆI

LIBER II.

CAPUT I.

VT de clementia scriberem, Nero Cæsar, una me vox tua maximè compulit: quam ego non sine admiratione, & cum diceretur, audisse memini, & deinde aliis narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnæ lenitatis: quæ non composita, nec alienis auribus data, subito erupit; sed bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animadversurus in latrones duos Burrus præfectus tuus, vir egregius, & tibi Principi natus, exigebat à te, scriberes, in quos & ex qua caussa animadverti velles. hoc sæpè dilatum, ut aliquando fieret, instabat. Invitus invito cum chartam protulisset, traderetque, exclamasti: Vellem nescire litteras. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quæ Romanum imperium incolunt, quæque juxta jacent dubiæ libertatis, quæque se contra viribus aut animis attollunt! O vocem, in concionem omnium mortalium mittendam, in cujus verba Principes regesque jurent! O vocem publica generis humani innocentia dignam, cui redderetur antiquum illud sæculum! Nunc profecto consentire decebat ad æquum bonumque, expulsa alieni cupiditate, ex qua omne animi malum oritur: pietatem integritatemq;, cum fide ac modestia, surgere: & vitia diuturno abusa regno, tandem felici ac puro sæculo dare locum.

CAP. II. FVTVRVM hoc, Cæsar, ex magna parte sperare & confiteri libet. tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturque paullatim per omne imperii corpus, & cuncta in similitudinem tui formabuntur. A capire bona valetudo. inde omnia vegeta sunt atque erecta, aut languore demissa: prout animus eorum viget, aut marcet. Et erunt cives, erunt socii digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores revertentur. parcetur ubique manibus. Diutius me morari hîc patere, non ut blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos est. maluerim veris offendere, quam placere adulando. quid ergo est, propter quod benè factis dictisque tuis quam familiarissimum esse te cupio? ut quod nunc natura & impetus est, fiat judicium. Illud mecum considero, multas voces magnas, sed detestabiles, in vitam humanam pervenisse, celebresque vulgo ferri: ut illam, Oderint, dum metuant. Cui Græcus versus similis est, qui se mortuo terrã misceri ignibus jubet: & alia hujus notæ. Ac nescio quomodo, ingenia immania & invisa, materiâ fœcundiori expresserunt sensus vehementes & concitatos. Nullam adhuc vocem audivi ex bono lenique animosam. Quid ergo est? ut rarò, invitus, & cum magna cunctatione, ita aliquando scribas necesse est istud, quod tibi in odium litteras adduxit: sed, sicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

CAP. III. ET ne fortè decipiat nos speciosum clementiæ nomen aliquando, & in contrarium abducat: videamus quid sit clementia, qualisque sit, & quos fines habeat. Clementia est temperantia animi, in potestate ulciscendi. vel, lenitas superioris adversus inferiorem in constituendis pœnis. Plures proponere, est tutius; ne una definitio parum rem comprehendat; &, ut ita dicam, formula excidat. Itaque dici potest &, inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda. Illa finitio contradictiones inveniet, quamvis maximè ad verum accedat, si dixerimus, clementiam esse

esse moderationem aliquid ex merita ac debita pœna remittentem. reclamabitur, nullam virtutem quicquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam esse, quæ se flectit citra id, quod meritò constitui posset. Huic contrariam imperiti putant severitatem; sed nulla virtus virtuti contraria est.

CAP. IV. QVID ergo opponitur clementiæ? Crudelitas, quæ nihil aliud est, quam atrocitas animi in exigendis pœnis. Sed quidam non exigunt pœnas, crudeles tamen sunt: tamquam, qui ignotos homines & obvios non in compendium, sed occidendi caussa occidunt. Nec interficere contenti, sæviunt; ut Sinis ille & Procrustes, & piratæ, qui captos verberant, & in ignem vivos imponunt. Hæc crudelitas quidem: sed quia nec ultionem sequitur (non enim læsa est) nec peccato alicui irascitur (nullum enim antecessit crimen, extra finitionem nostram cadit: quæ finitio continebat in exigendis pœnis intemperantiam animi. Possumus dicere, non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui voluptati sævitia est: possumus insaniam vocare. nam varia sunt genera ejus, & nullum certius, quam quod in cædes hominum & laniationes pervenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi caussam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quē ajunt non quidem in homines innocentes, sed super humanum, ac probabilem modum sævisse. Possumus effugere cavillationem, & ita finire, ut sit crudelitas, inclinatio animi ad asperiora. Hanc clementia repellit longius à se: nam severitatem illi convenire, certum est. Ad rem pertinet, quærere hoc loco, quid sit misericordia. Plerique enim ut virtutem eam laudant, & bonum hominem vocant misericordem: hæc autem vitium animi est. Vtraque circa severitatem, circaque clementiam posita sunt: quæ vitare debemus, ne per speciem severitatis in crudelitatem, néve per speciem clementiæ in misericordiam incidamus. In hoc, leviore periculo erratur, sed par error est à vero recedentium.

CAP. V. ERGO quemadmodum religio deos colit, superstitio violat: ita clementiam mansuetudinemque omnes boni præstabunt, misericordiam autem vitabunt. Est enim vitium pusilli animi, ad speciem alienorum malorum succidentis. Itaque pessimo cuique familiarissima est. Anus & mulierculæ sunt, quæ lacrimis nocentissimorum moventur, quæ si liceret, carcerem effringerent. Misericordia non caussam, sed fortunam spectat; clementia rationi accedit. Scio malè audire apud imperitos sectā Stoicorum, tamquam nimis duram, & minimè principibus regibusq; bonum daturam consilium. Objicitur enim illi, quod sapientem negat misereri, negat ignoscere. Hæc si per se ponantur, invisa sunt. videntur enim nullam spem relinquere humanis erroribus, sed omnia delicta ad pœnam deducere. Quod si est, quid hac secta durius, quæ dedidicere humanitatem jubet, portumque adversus fortunam certissimum mutuo auxilio cludit? Sed nulla secta benignior leniorque est, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior: ut propositum sit usui esse aut auxilio, nec sibi tantum, sed universis singulisque consulere. Misericordia est ægritudo animi, ob alienarum miseriarum speciem: aut, tristitia ex alienis malis concepta, quæ accidere immerentibus credit. Ægritudo autem in sapientem virum non cadit: serena ejus mens est, nec quidquam incidere potest quod illam obducat. Nihil æquè hominem, quam magnus animus decet: non potest autem magnus esse idem, si metus & mæror confundit,

fundit, si mentem obducit & contrahit. Hoc sapienti ne in suis quidem accidet calamitatibus, sed omnem fortunæ iram reverberabit, & ante se franget. eandem semper faciem servabit, placidam & inconcussam: quod facere non posset, si tristitiam reciperet. Adjice, quod sapiens providet, & in expedito consilium habet: nunquam autem liquidum sincerumque ex turbido venit. Tristitia enim inhabilis est ad dispiciendas res, utilia excogitanda, pericolosa vitanda, æqua æstimanda. Ergo non miseretur, quia & sine miseria animi non fit. ceterum omnia, quæ qui miserentur, dolentes facerent: hic libens & alacri animo faciet.

CAP. VI. SVCCVRRET alienis lacrimis, non accedet: dabit manum naufrago, exsuli hospitium, egenti stipem, non hanc contumeliosam, quâ pars major horum qui se misericordes videri volunt, abjicit & fastidit quos adjuvat, contingique ab his timet: sed ut homo homini, ex communi dabit. Donabit lacrimis maternis filium, & cathenas solvi jubebit, & ludo eximet, & cadaver etiam noxium sepeliet. At faciet ista tranquilla mente, vultu suo. Ergo non miserebitur sapiens, sed succurret, sed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitosos, proportione, improbandos & emendandos, bonitatem suam permittet. Afflictis verò, & fortius laborantibus, multo libentius subveniet. Quotiens poterit, fortunæ intercedet. ubi enim opibus potius utetur, aut viribus, quam ad restituenda quæ casus impulit? Vultum quidem non dejiciet, nec animum, ad æruscantis civis aut pannosi aridam faciem, & obnixam baculo senectutem: ceterum omnibus dignis proderit, & deorum more, calamitosos propitius respiciet. Misericordia vicina est miseriæ: habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem & ipsi suffunduntur: tam mehercule, quam morbum esse, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, & ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere. Misericordia vitium est animorum, nimis miseriæ faventium: quam si quis à sapiente exigit, propè est, ut lamentationem exigat, & in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoscat, dicam.

CAP. VII. CONSTITVAMVS nunc quoque quid sit venia, ut sciamus dari illam à sapiente non debere. Venia est pœnæ meritæ remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propositum est. Ego ut breviter, tamquam in alieno judicio dicam: ei ignoscitur qui puniri debuit: sapiens autem nihil facit quod non debet, nihil prætermittit quod debet. itaque pœnam, quam exigere debet, non donat: sed illud quod ex veniâ cõsequi vis, honestiore tibi viâ tribuit. Parcit enim sapiens, consulit & corrigit. Idem facit, quod si ignosceret, nec ignoscit: quoniam qui ignoscit, fatetur aliquid se, quod fieri debuit, omisisse. Aliquem verbis tantum admonebit, pœnâ non afficiet, ætatem ejus emendabilem intuens: aliquem invidiâ criminis manifestè laborantem, jubebit incolumem esse: quia deceptus est, quia per vinum lapsus. Hostes dimittet salvos, aliquando etiam laudatos, si honestis caussis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti sunt. Hæc omnia non veniæ, sed clementiæ opera sunt. Clementia liberum arbitrium habet: non sub formulâ, sed ex æquo & bono judicat. & absolvere illi licet, & quanti vult, taxare litem. Nihil ex his facit, tamquam justo minus fecerit, sed tamquam id quod cõstituit, justissimum sit.

Ignoscere autem est, quæ judicas punienda, non punire. Venia, debitæ pœnæ remissio est: clementia hoc primum præstat, ut quos dimittit, nihil aliud illos pati debuisse pronuntiet. Plenior est ergo, quam venia, & honestior. De verbo (ut mea fert opinio) controversia est, de re quidem convenit. Sapiens multa remittet, multos parum sani, sed sanabilis ingenii, servabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantum rectas procerasque arbores colunt: sed illis quoque quas aliqua depravavit caussa, adminicula quibus regantur, applicant. Alias circumcidunt, ne proceritatem rami premant: quasdam infirmas vitio loci, nutriunt: quibusdam, aliena umbra laborantibus, cælum aperiunt. Secundum hæc, videbit perfectus sapiens, quod ingenium quâ ratione tractandum sit, quo modo in rectum prava flectantur. * *Multa desunt.*

L. ANNÆI SENECÆ AD PAVLLINVM DE BREVITATE VITÆ LIBER VNVS.

CAPVT I.

MAIOR pars mortalium, Paulline, de naturæ malignitate conqueritur, quod in exiguum ævi gignimur, quod hæc tam velociter, tam rapidè dati nobis temporis spatia decurrant: adeò ut, exceptis admodum paucis, ceteros in ipso vitæ apparatu vita destituat. Nec huic publico, ut opinantur, malo, turba tantum & imprudens vulgus ingemuit: clarorum quoque virorum hic affectus querelas evocavit. Inde illa maximi medicorum exclamatio est, Vitam brevem esse, longam artem. Inde Aristoteli cum rerum natura exigenti, minimè conveniens sapienti viro lis est: illam animalibus tantum indulsisse, ut quina aut dena sæcula edurent, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum stare. Non exiguum temporis habemus, sed multum perdimus. Satis longa vita, & in maximarum rerum consummationem largè data est, si tota benè collocaretur. Sed ubi per luxum ac negligentiam defluit, ubi nulli rei bonæ impenditur; ultima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est, non accepimus brevem vitam, sed fecimus: nec inopes ejus, sed prodigi sumus. Sicut amplæ & regiæ opes, ubi ad malum dominum pervenerunt, momento dissipantur: at quamvis modicæ, si bono custodi traditæ sunt, usu crescunt: ita ætas nostra, benè disponenti, multum patet.

CAP. II. QVID de rerum naturâ querimur? illa se benignè gessit. vita, si scias uti, longa est. Alium insatiabilis tenet avaritia: alium in supervacuis laboribus operosa sedulitas: alius vino madet: alius inertiâ torpet: alium defatigat ex alienis judiciis suspensa semper ambitio: alium mercandi præceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, spe lucri ducit. Quosdã torquet cupido mili-

do militiæ, numquam non aut alienis periculis intentos, aut suis anxios: sunt quos ingratus superiorum cultus voluntaria servitute consumat. Multos aut affectatio alienæ fortunæ, aut suæ odium detinuit: plerosque nihil certum sequentes, vaga & inconstans, & sibi displicens levitas, per nova consilia jactavit. Quibusdam nihil quo cursum dirigant, placet, sed marcentes oscitantesque fata deprehendunt, adeò ut quod apud maximum poëtarum more oraculi dictum est, verum esse non dubitem:

Exigua pars est vita, quam nos vivimus.

ceterum quidem omne spatium, non vita, sed tempus est. Vrgentia circumstant vitia undique: nec resurgere, aut in dispectum veri attollere oculos sinunt, sed mersos, & in cupiditatibus infixos premunt. Numquam illis recurrere ad se licet: sed si quando aliqua quies fortuitò contigit, velut in profundo mari, in quo post ventum quoque volutatio est, fluctuantur, nec umquam illis à cupiditatibus suis otium instat. De istis me putas disserere, quorum in confesso mala sunt? aspice illos, ad quorum felicitatem concurritur: bonis suis effocantur. Quam multis graves sunt divitiæ? quam multorum eloquentia, quotidiano ostentandi ingenii spatio, sanguinem educit? quam multi continuis voluptatibus pallent? quam multis nihil liberi relinquit circumfusus clientium populus? Omnes denique istos, ab infimis usque ad summos, pererra: hic advocat, hic adest: ille periclitatur, ille defendit, ille judicat. Nemo se sibi vindicat: alius in alium consumimur. Interroga de istis, quorum nomina ediscuntur: his illos dignosci videbis notis: Hic illius cultor est, ille illius, suus nemo. Deinde dementissima quorumdam indignatio est. queruntur de superiorum fastidio, quod ipsis adire volentibus non vacaverint. Audet quisquam de alterius superbia queri, qui sibi ipse numquam vacat? Ille tamen, quisquis est, insolenti quidem vultu, sed aliquando respexit: ille aures suas ad tua verba demisit: ille te ad latus suum recepit. tu non inspicere te umquam, non audire dignatus es.

CAP. III. NON est itaque quod ista officia cuiquam imputes: quoniam quidem cum illa faceres, non esse cum aliquo volebas, sed tecum esse non poteras. Omnia licet quæ umquam ingenia fulserunt, in hoc unum consentiant, numquam satis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Prædia sua occupari à nullo patiuntur: & si exigua contentio est de modo finium, ad lapides & arma discurrunt: in vitam suam incedere alios sinunt, imò verò ipsi etiam possessores ejus futuros inducunt. Nemo invenitur, qui pecuniam suam dividere velit: vitam unusquisque quam multis distribuit? Adstricti sunt in continendo patrimonio: simul ad temporis jacturam ventum est, profusissimi in eo, cujus unius honesta avaritia est. Libet itaque ex seniorum turbâ comprehendere aliquem. Pervenisse te ad ultimum ætatis humanæ videmus: centesimus tibi, vel suprà, premitur annus. agedum, ad computationem ætatem tuam revoca. Dic quantum ex isto tempore creditor, quantum amica, quantum reus, quantum cliens abstulerit: quantum lis uxoria, quantum servorum coërcitio, quantum officiosa per urbem discursatio. Adjice morbos, quos manu fecimus: adjice, quod & sine usu jacuit: videbis te pauciores annos habere, quam numeras. Repete memoria tecum, quando certus consilii fueris, quotus quisque dies ut destinaveras recesserit; qui tibi usus tui fuerit; quando in statu suo vultus, quando an-

do animus intrepidus; quid tibi in tam longo ævo facti operis sit; quam multi vitam tuam diripuerint, te non sentiente quid perderes; quantum vanus dolor, stulta lætitia, avida cupiditas, blanda conversatio abstulerit; quam exiguum tibi de tuo relictum sit: intelliges, te immaturum mori.

CAP. IV. QVID ergo est in causâ? Tamquam semper victuri vivitis: numquam vobis fragilitas vestra succurrit. Non observatis quantum temporis transierit. velut ex pleno & abundanti perditis: cum interim fortasse ille ipse, alicui vel homini vel rei donatus, ultimus dies sit. Omnia, tamquam mortales, timetis: omnia, tamquam immortales, concupiscitis. Audies plerosque dicentes: A quinquagesimo in otium secedam: sexagesimus annus ab officiis me dimittet. Et quem tandem longioris vitæ prædem accipis? quis ista, sicuti disponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitæ tibi reservare, & id solum tempus bonæ menti destinare, quod in nullam rem conferri possit? Quam serum est, tunc vivere incipere, cum desinendum est? quæ tam stulta mortalitatis oblivio, in quinquagesimum & sexagesimum annum differre sana consilia: & inde velle vitam inchoare, quo pauci perduxerunt? Potentissimis, & in altum sublatis hominibus, excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis suis præferant. Cupiunt interim ex illo fastigio suo, si tutò liceat, descendere. nam ut nihil extra lacessat, aut quatiat; in se ipsa fortuna ruit.

CAP. V. DIVVS Augustus, cui dii plura quam ulli præstiterunt, non desiit quietem sibi precari, vacationem à Rep. petere. Omnis ejus sermo ad hoc semper revolutus est, ut sibi speraret otium. Hoc labores suos, etiam si falso, dulci tamen oblectabat solatio, aliquando se victurum sibi. In quadam ad senatum missâ epistolâ, cum requiem suam non vacuam fore dignitatis, nec à priore gloria discrepantem, pollicitus esset, hæc verba inveni: Sed ista fieri speciosius, quam promitti possunt. me tamen cupido temporis optatissimi mihi, provexit, ut quoniam rerum lætitia moratur adhuc, præciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine. Tanta visa est res otium, ut illam, quia usu non poterat, cogitatione præsumeret. Qui omnia videbat ex se uno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem lætissimus cogitabat, quo magnitudinem suam exueret. Expertus erat, quãtum illa bona, per omnes terras fulgentia, sudoris exprimerent, quantum occultarum solicitudinum tegerent: cum civibus primum, deinde cum collegis, novissimè cum affinibus, coactus armis decernere, mari terraque sanguinem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Ægyptum, Syriam, Asiamque, & omnes propè oras bello circumactus, Romana cæde lassos exercitus ad externa bella convertit. Dum Alpes pacat, immixtosque mediæ paci & imperio hostes perdomat, dum ultra Rhenum, Euphratem & Danubium terminos movet, in ipsâ urbe, Murenæ, Cæpionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat insidias: filia, & tot nobiles juvenes adulterio velut sacramento adacti, jam infractam ætatem territabant: postquam & iterum timenda cum Antonio mulier. Hæc ulcera cum ipsis membris absciderat: alia subnascebantur. velut cum grave multo sanguine est corpus, partes semper aliquæ rumpebantur. Itaque otium optabat: in hujus spe & cogitatione labores ejus residebant: hoc votum erat ejus, qui voti cõpotes facere poterat. Marcus

cus Cicero inter Catilinas Clodiosque jactatus, Pompejosque & Crassos, partim manifestos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum republica, & illam pessum euntem tenet, novissime abductus, nec secundis rebus quietus, nec adversarum patiens, quotiens illum ipsum consulatum suum non sine caussâ, sed sine fine laudatum, detestatur? quam flebiles voces exprimit in quadam ad Atticum epistolâ, jam victo patre Pompejo, adhuc filio in Hispania fracta arma refovente? Quid agam, inquit, hic quæris? moror in Tusculano meo semiliber. Alia deinceps adjicit, quibus & priorem ætatem complorat, & de præsenti queritur, & de futura desperat. Semiliberum se dixit Cicero. at mehercules numquam sapiens in tam humile nomen procedet, numquam semiliber erit: integræ semper libertatis & solidæ, solutus, & sui juris, altior ceteris. Quid enim supra eum potest esse, qui supra fortunam est?

CAP. VI. LIVIUS Drusus, vir acer & vehemens, cum leges novas & mala Gracchana movisset, stipatus ingenti totius Italiæ cœtu, exitum rerum non providens, quas nec agere licebat, nec jam liberum erat semel inchoatas relinquere, exsecratus inquietam à primordiis vitam, dicitur dixisse, Uni sibi, nec puero quidem, umquam ferias contigisse. Ausus est enim & pupillus adhuc, & prætextatus, judicibus reos commēdare, & gratiam suam interponere tam efficaciter, ut quædam judicia constet ab illo rapta. Quo non irrumperet tam immatura ambitio? scires in malum ingens, & privatum, & publicum, evasuram illam tam præcoquem audaciam. Serò itaque querebatur, nullas sibi ferias contigisse: à puero seditiosus, & foro gravis. Disputatur, an ipse sibi manus attulerit. subitò enim vulnere per inguen accepto, collapsus est: aliquo dubitante, an mors voluntaria esset; nullo, an tempestiva. Supervacuum est commemorare plures: qui cum aliis felicissimi viderentur, ipsi in se verum testimonium dixerunt, perosi omnem actum annorum suorum. Sed his querelis nec alios mutaverunt, nec seipsos. Nam cum verba erumperent, affectus ad consuetudinem relabebantur. Vestra mehercule vita, licet supra mille annos exeat, in arctissimum contrahetur. Ista vitia nullum non sæculum devorabunt: hoc verò spatium, quod, quamvis natura currit, ratio dilatat, citò vos effugiat necesse est. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velocissimæ omnium rei moram facitis, sed abire ut rem supervacuam ac reparabilem finitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, nisi vino ac libidini vacant. nulli enim turpius occupati sunt: ceteri, etiam si vana gloriæ imagine teneantur, speciosè tamen errant. Licet avaros mihi, licet vel iracundos enumeres, vel odia exercentes injusta, vel bella: omnes isti virilius peccant. in Venerem ac libidinem projectorum inhonesta labes est. Omnia istorum tempora excute. adspice quamdiu computent, quamdiu insidientur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu colantur, quantum vadimonia sua atque aliena occupent, quantum convivia, quæ jam ipsa officia sunt: videbis, quemadmodum illos respirare non sinant vel mala sua, vel bona. Denique inter omnes convenit, nullam rem benè exerceri posse ab homine occupato: non eloquentiam, non liberales disciplinas: quando districtus animus nihil altius recipit. sed omnia velut inculcata respuit. Nihil minus est hominis occupati, quam vivere: nullius rei difficilior est scientia.

CAP. VII. PROFESSORES

aliarum artium vulgo multique sunt. quasdam verò ex his pueri admodum ita percepisse visi sunt, ut etiam præcipere possent: vivere totâ vitâ discendum est: & quod magis fortasse miraberis, totâ vitâ discendum est mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cum divitiis, officiis, voluptatibus renunciassent, hoc unum in extremam usque ætatem egerunt, ut vivere scirent: plures tamen ex his nondum se scire confessi, è vita abierunt, nedum ut isti sciant. Magni, mihi crede, & supra humanos errores eminentis viri est, nihil ex suo tempore delibari sinere: & ideò vita ejus longissima est, cui quantumcumque patuit, totum ipsi vacavit. Nihil inde incultum otiosumque jacuit: nihil sub alio fuit. neque enim quidquam reperit dignum, quod cum tempore suo permutaret, custos ejus parcissimus. Itaque satis illi fuit. his verò necesse est defuisse, ex quorum vita multum populus tulit. Nec est quod putes, hinc illos non intelligere damnum suum. plerosque certè audies ex his quos magna felicitas gravat, inter clientium greges, aut caussarum actiones, aut ceteras honestas miserias exclamare interdum, Mihi vivere non licet. Quidni non liceat? omnes illi qui te sibi advocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abstulit? quot ille candidatus? quot illa anus, efferendis heredibus lassa? quot ille ad irritandam avaritiam captantium simulatus æger? quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, sed in apparatu habet? Dispunge, inquam, ac recense vitæ tuæ dies: videbis paucos admodum & rejiculos apud te resedisse. Assecutus ille quos optaverat fasces, cupit ponere, & subinde dicit: Quando hic annus præteribit? Facit ille ludos, quorum sortem sibi obtingere magno æstimavit: Quando, inquit, istos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concursu omnia, ultra quam audiri potest, complet: Quando, inquit, res proferentur? Præcipitat quisque vitam suam, & futuri desiderio laborat, præsentium tædio. At ille, qui nullum non tempus in usus suos confert, qui omnes dies tamquam vitam ordinat; nec optat crastinum, nec timet. Quid enim est, quod jam ulla hora novæ voluptatis possit afferre? Omnia nota, omnia ad satietatem percepta sunt: de cetero, fors fortuna ut volet ordinet; vita jam in tuto est. Huic adjici potest, detrahi nihil: & adjici sic, quemadmodum saturo jam & pleno aliquid cibi, quod nec desiderat, nec capit.

CAP. VIII. NON est itaque quod quemquam, propter canos aut rugas, putes diu vixisse. non enim ille diu vixit, sed diu fuit. Quid enim? si illum multum putes navigavisse, quem sæva tempestas à portu exceptum huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diverso furentium per eadem spatia in orbem egit? non ille multum navigavit, sed multum jactatus est. Mirari soleo, cum video aliquos tempus petere, & eos qui rogantur facillimos. Illud uterque spectat, propter quod tempus petitum est: ipsum quidem neuter. Quasi nihil petitur, quasi nihil datur: re omnium pretiosissima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos non venit: ideoque vilissima æstimatur, imò pænè nullum pretium ejus est. Annua congiaria homines clarissimi accipiunt, & his aut laborem, aut operam, aut diligentiam suam locant: nemo æstimat tempus. utuntur illo laxius, quasi gratuito. At eosdem ægros vide, si mortis periculum admotum est propius, medicorum genua tangentes: si metuunt capitale supplicium, omnia sua, ut vivant, paratos

vatos impendere. tanta in illis discordia affectuum est. Quod si posset, quemadmodum præteritorum annorum cujusque numerus proponi, sic futurorum: quomodo illi, qui paucos viderent superesse, trepidarent, quomodo illis parcerent? Atqui facile est, quamvis exiguum dispensare, quod certum est: id debet servari diligentius, quod nescias quando deficiat. Nec est tamen, quod ignorare putes illos, quam cara res sit. Dicere solent eis quos validissimè diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, ut sine illorum incremento sibi detrahant: sed hoc ipsum an detrahant, nesciunt: ideò tolerabilis est illis jactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit qua cœpit ætas, nec cursum suum aut revocabit aut supprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis suæ, tacita labetur. Non illa se regis imperio, non favore populi longius proferet. sicut jussa est, à primo die curret: nusquam divertet, nusquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita festinat: mors interim aderit, cui, velis nolis, vacandum est.

CAP. IX. POTESTNE quisquam, dico, hominum eorum qui prudentiam jactant, & operosius occupati sunt, quam ut melius possint vivere? Impendio vitæ vitam instruunt, cogitationes suas in longum ordinant: maxima porrò vitæ jactura, dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit præsentia, dum ulteriora promittit. Maximum vivendi impedimentum est, exspectatio, quæ pendet ex crastino. Perdis hodiernum. quod in manu fortunæ positum est, disponis: quod in tua, dimittis. Quo spectas, quo te extendis? omnia quæ ventura sunt, in incerto jacent: protinus vive. Clamat ecce maximus vates, & velut divino furore instinctus salutare carmen canit:

Optima quæque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit.

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas, fugit: cum occupaveris, tamen fugiet. Itaque cum celeritate temporis, utendi velocitate certandum est. velut ex torrente rapido, nec semper casuro, citò hauriendū est. Hoc quoq; pulcherrimè ad exprobrandam infinitam cogitationem, quod non optimam quamq; ætatem, sed diem dicit. Quid securus, & in tanta temporum fuga lentus, menses tibi, & annos, & longam seriem, utcumque aviditati tuæ visum est, exporrigis? de die tecum loquitur, & de hoc ipso fugiente. Non dubium est ergo, quin prima quæque optima dies fugiat mortalibus miseris, id est, occupatis; quorum pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati inermesque veniunt. Nihil enim provisum est: subitò in illam, nec opinantes inciderunt: accedere eam cottidie non sentiebant. Quemadmodum quos aut sermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit, pervenisse se antè sciunt, quam appropinquasse: ita hoc iter vitæ assiduum & citatissimum, quod dormientes vigilantesque eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi in fine.

CAP. X. QVOD proposui, si in partes velim & argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quæ probem brevissimam esse occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrariis philosophis, sed ex veris & antiquis, contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, sed incursu avertendam aciem. Sugillationem enim retundi debere, non vellicari. Tamen ut illis error exprobretur suus, docendi, non tantum deplorandi sunt. In tria

tempora vitæ dividitur: quod est, quod fuit, & quod futurum est. Ex his, quod agimus, breve est: quod acturi sumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc est enim, in quod fortuna jus perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. Hoc amittunt occupati. nec enim illis vacat præterita respicere: & si vacet, injucunda est pœnitendæ rei recordatio. Inviti namque ad tempora malè exacta animum revocant, nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quæ aliquo præsentis voluptatis lenocinio subripiebantur, retractando patescunt. Nemo, nisi à quo omnia acta sunt sub censura sua, quæ numquam fallitur, libenter se in præteritum retorquet. Ille qui multa ambitiosè concupiit, superbè contempsit, impotenter vicit, insidiosè decepit, avarè rapuit, prodigè effudit, necesse est memoriam suam timeat. Atqui hæc est pars temporis nostri sacra ac dedicata, omnes humanos casus supergressa, extra regnum fortunæ subducta: quam non inopia, non metus, non morborum incursus exagitat. Hæc nec turbari, nec eripi potest: perpetua ejus & intrepida possessio est. Singuli tantum dies, & hi per momenta præsentes sunt: at præteriti temporis omnes, cum jusseris, aderunt, ad arbitrium tuum se inspici ac detineri patientur: quod facere occupatis non vacat. Securæ & quietæ mentis est, in omnes vitæ suæ partes discurrere: occupatorum animi, velut sub jugo sunt, flectere se ac respicere non possunt. Abiit igitur vita eorum in profundum, & ut nihil prodest, quantum libet ingeras, si non subest quod excipiat, ac servet: sic nihil refert, quantum temporis detur, si non est ubi subsidat. per quassos foratosque animos transmittitur. Præsens tempus brevissimum est, adeò quidem, ut quibusdam nullum videatur: in cursu enim semper est, fluit & præcipitatur: antè desinit esse, quam venit: nec magis moram patitur, quam mundus, aut sidera, quorum irrequieta semper agitatio, numquam in eodem vestigio manet. Solum igitur ad occupatos præsens pertinet tempus: quod tam breve est, ut arripi non possit, & idipsum illis, districtis in multa, subducitur.

CAP. XI. DENIQVE vis scire, quam non diu vivant? vide quam cupiant diu vivere. Decrepiti senes paucorum annorum accessionem votis mendicant. minores natu seipsos esse fingunt: mendacio sibi blandiuntur: & tam libenter fallunt, quam si fata unà decipiant. Iam verò cum illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum paventes moriuntur, non tamquam exeant de vita, sed tamquam extrahantur? stultos se fuisse, quod non vixerint, clamitant, & si modo evaserint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quam frustra paraverint, quibus non fruerentur, quam incassum omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni spatiosa sit? nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio spargitur, nihil inde fortunæ traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil supervacuum est: tota (ut ita dicam) in reditu est. Quantulacumque itaque abundè sufficit: & ideò quandocunque ultimus dies venerit, non cunctabitur vir sapiens ire ad mortem certo gradu. Quæris fortè, quos occupatos vocem? non est quod me solos putes dicere, quos à basilica immissi demum canes ejiciunt; quos aut in sua vides turba speciosius elidi, aut in aliena contemptius; quos officia domibus suis evocant, ut alienis foribus illidant; quos hasta prætoris infami lucro, & quandoque suppuraturo, exercet.

Quo-

Quorumdam otium occupatum est. in villa, aut in lecto suo, in media solitudine, quamvis ab omnibus recesserunt, sibi ipsi molesti sunt: quorumdam non otiosa vita est dicenda, sed desidiosa occupatio.

CAP. XII. ILLUM tu otiosum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretiosa, anxia subtilitate concinnat, & majorem dierum partem in æruginosis lamellis consumit? qui in ceromate (nam, proh facinus, ne Romanis quidem vitiis laboramus) spectator puerorum rixantium sedet? qui vinctorum suorum greges in ætatum & colorum paria diducit? qui athletas novissimos pascit? Quid? illos otiosos vocas, quibus apud tonsorem multæ horæ transmittuntur, dum decerpitur, si quid proxima nocte succrevit, dum de singulis capillis in consilium itur, dum aut disjecta coma restituitur, aut deficiens hinc atque illinc in frontem compellitur? Quomodo irascuntur, si tonsor paullò negligentior fuit? tamquam virum tonderet. Quomodo excandescunt, si quid ex juba sua decisum est, si quid extra ordinem jacuit, nisi omnia in anulos suos reciderunt? Quis est istorum, qui non malit rempublicam turbari, quam comam suam? qui non solicitior sit de capitis sui decore, quam de salute? qui non comptior esse malit, quam honestior? Hos tu otiosos vocas, inter pectinem speculumque occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, discendis canticis operati sunt: dum vocem cujus rectum cursum natura & optimum & simplicissimum fecit, inflexu modulationis inertissimæ torquent? Quorum digiti aliquod inter se carmen metientes semper sonant: quorum cum ad res serias, sæpè & tristes, adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio? non habent isti otium, sed iners negotium. Convivia mehercule horum non posuerim inter vacantia tempora, cum videam quam soliciti argentum ordinent, quam diligenter exoletorum suorum tunicas succingant, quam suspensi sint, quomodo aper à coco exeat: quanta celeritate, signo dato, glabri ad ministeria discurrant: quanta arte scindantur aves in frusta non enormia: quam curiosè infelices pueruli ebriorum sputa detergeant. Ex his elegantiæ lautitiæque fama captatur, & usque eò in omnes vitæ secessus mala sua illos sequuntur, ut nec bibant sine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otiosos numeraveris, qui sellâ se & lecticâ huc & illuc ferunt, & ad gestationum suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quãdo lavari debeãt, quando natare, quando cœnare, alius admonet: & usque eò nimio delicati animi languore solvuntur, ut per se scire non possint, an esuriant. Audio quendam ex delicatis (si modo deliciæ vocandæ sunt, vitam & consuetudinem humanam dediscere) cum ex balneo inter manus elatus, & in sellâ positus esset, dixisse interrogando, Iam sedeo? Hunc tu ignorantem an sedeat, putas scire an vivat, an videat, an otiosus sit? Non facilè dixerim, utrum magis miserear, si hoc ignoravit, an si se ignorare finxit. Multarum quidem rerum oblivionem sentiunt, sed multarum & imitantur: quędam vitia illos, quasi felicitatis argumenta, delectant. Nimis humilis & contempti hominis esse videtur, scire quid faciat. I nunc, & mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule prætereunt quam fingunt: & tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioso in hoc unum sæculo, processit, ut jam mimorum arguere possimus negligentiam. Esse aliquem, qui usque eò deliciis interierit, ut an

sedeat, alteri credat?

CAP. XIII. NON est ergo otiosus hic: aliud nomen imponas. æger est, imò mortuus est. Ille otiosus est, cui otii sui sensus est: hic verò semivivus, cui ad intelligendos corporis sui habitus indice opus est. quomodo potest hic alicujus temporis dominus esse? Persequi singulos longum est: quorum aut latrunculi, aut pila, aut excoquendi in sole corporis cura, consumpsere vitam. Non sunt otiosi, quorum voluptates multum negotium habent. Nam de illis nemo dubitabit, quin operosè nihil agant, qui in litterarum inutilium studiis detinentur: quæ jam apud Romanos quoque magna manus est. Græcorum iste morbus fuit, quærere quem numerum remigum Vlixes habuisset: prior scripta esset Ilias, an Odyssea: præterea an ejusdem esset auctoris. Alia deinceps hujus notæ: quæ sive contineas, nihil tacitam conscientiam juvant; sive proferas, non doctior videberis, sed molestior. Ecce Romanos quoque invasit inane studium supervacua discendi. His diebus audivi quemdam sapientem referentem, quæ primus quisque ex Romanis ducibus fecisset. Primus navali prælio Duillius vicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum ista, & si ad veram gloriam non tendunt, circa civilium tamen operum exẽpla versãtur. Non est profutura talis sciẽtia: est tamen quæ nos speciosa rerum vanitate detineat. Hoc quoq; quærentibus remittamus, quis Romanis primus persuasit navẽ conscendere? Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocabatur: unde publicæ tabulæ, codices dicuntur: & naves, nunc quoque, quæ ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subvehunt, candicariæ vocantur. Sanè & hoc ad rem pertineat, quod Valerius Corvinus primus Messanam vicit, & primus ex familia Valeriorum, urbis captæ in se translato nomine Messanã appellatus est, paullatimque vulgo permutante litteras, Messalla dictus est. Num & hoc quemquam curare permittas, quod primus L. Sulla in circo leones solutos dedit, cum alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos missis à rege Boccho jaculatoribus? & hoc sanè remittatur. Num & Pompejum primum in circo elephantorum duodeviginti pugnam edidisse, commissis more prœlii noxiis hominibus, ad ullam rem bonam pertinet? Princeps civitatis, & inter antiquos principes, ut fama tradidit, bonitatis eximiæ, memorabile putavit spectaculi genus, novo more perdere homines. Depugnant? parum est. Iancinantur? parum est: ingenti mole animalium obterantur. Satius erat ista in oblivionem ire, ne quis postea potens disceret, invideretque rei minimè humanæ.

CAP. XIV. O QVANTVM caliginis mentibus humanis objicit magna felicitas! Ille se supra rerum naturam esse tunc credidit, cum tot miserorum hominum catervas, sub alio cælo natis beluis objiceret; cum bellum inter tam disparia animalia committeret; cum in conspectu populi Romani multum sanguinis funderet; mox plus ipsum fundere coacturus. At idem postea Alexandrinã perfidiã deceptus, ultimo mancipio transfodiendum se præbuit, tum demum intellecta inani jactatione cognominis sui. Sed ut illo revertar, unde decessi, & in alia materia ostendam supervacuam quorumdam diligentiam: idem narrabat, Metellum victis in Sicilia Pœnis, triumphantem, unum omnium Romanorum ante currum centum & viginti captivos elephantos duxisse: Sullam, ultimum Romanorum protulisse pomœrium,

mœrium, quod numquam provinciali, sed Italico agro acquisito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc scire magis prodest, quam Aventinum montem extra pomœrium esse, ut ille affirmabat, propter alteram ex duabus caussis: aut quod plebs eò secessisset, aut quod Remo auspicante illo loco aves non addixissent. Alia deinceps innumerabilia, quæ aut ficta sunt, aut mendacii similia. Nam ut concedas omnia eos fide bona dicere, ut ad præstationem scribam; tamen cujus ista errores minuent? cujus cupiditates prement? quem fortiorem, quem justiorem, quem liberaliorem facient? Dubitare se interim Fabianus noster ajebat, an satius esset nullis studiis admoveri, quam his implicari. Soli omnium otiosi sunt, qui sapientiæ vacant: soli vivunt. nec enim suam tantum ætatem benè tuentur: omne ævum suo adjiciunt. Quidquid annorum ante illos actum est, illis acquisitum est. Nisi ingratissimi sumus, illi clarissimi sacrarum opinionum conditores, nobis nati sunt, nobis vitam præparaverunt. Ad res pulcherrimas, ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur: nullo nobis sæculo interdictum est: in omnia admittimur: & si magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis angustias libet, multum per quod spatiemur temporis est. Disputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quiescere, hominis naturam cum Stoicis vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in consortium omnis ævi pariter incedere. Quidni ab hoc exiguo & caduco temporis transitu, in illa nos toto demus animo, quæ immensa, quæ æterna sunt, quæ cum melioribus communia? Isti qui per officia discursant, qui se aliosque inquietant, cum benè insanierint, cum omnium limina quotidie perambulaverint, nec ullas apertas fores præterierint, cum per diversas domos meritoriam salutationem circumtulerint: quotumquemque ex tam immensa, & variis cupiditatibus districta, urbe poterunt videre? quam multi erunt, quorum illos aut somnus, aut luxuria, aut inhumanitas submoveat? quam multi, qui illos, cum diu torserint, simulata festinatione transcurrant? quam multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, & per obscuros ædium aditus profugient? quasi non inhumanius sit decipere, quam excludere. quam multi hesterna crapula semisomnes & graves, illis miseris somnum suum rumpentibus, ut alienum exspectent, vix allevatis labiis insusurratum millies nomen, oscitatione superbissima reddent? Hos in veris officiis morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie, & Democritum, ceterosque antistites bonarum artium, qui Aristotelem & Theophrastū volent habere quam familiarissimos. nemo horum non vacabit, nemo non venientem ad se beatiorem, amantioremque sui dimittet, nemo quemquam vacuis à se manibus abire patietur. Nocte conveniri, & interdiu, ab omnibus mortalibus possunt. Horum te mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret, suos tibi contribuet: nullius ex his sermo periculosus erit, nullius amicitia capitalis, nullius sumptuosa observatio.

CAP. XV. FERES ex his, quidquid voles: per illos non stabit, quo minus quantum plurimum ceperis, haurias. Quæ illum felicitas, quam pulchra senectus manet, qui se in horum clientelam contulit! habebit cum quibus de minimis maximisque rebus deliberet, quos de se quotidie consulat, à quibus audiat verum sine contumelia, laudetur sine adulatione; ad quorum se similitudinem

tudinem effingat. Solemus dicere, non fuisse in nostra potestate, quos sortiremur parentes: sorte nobis datos. nobis verò ad nostrum arbitrium nasci licet. Nobilissimorum ingeniorum familiæ sunt. elige in quam adscisci velis: non in nomen tantum adoptaberis, sed in ipsa bona. quæ non erunt sordidè nec malignè custodienda: majora fient, quo illa pluribus diviseris. Hi tibi dabunt ad æternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo ejiciet, sublevabunt: hæc una ratio est extendendæ mortalitatis, imò in immortalitatem vertendæ. Honores, monumenta, quidquid aut decretis ambitio jussit, aut operibus exstruxit, citò subruitur: nihil non longa demolitur vetustas, & movet ocius, quod consecravit. Sapientiæ noceri non potest. nulla delebit ætas præsens, nulla diminuet sequens, ac deinde semper ulterior aliquid ad venerationem conferet. quoniam quidem in vicino versatur invidia: simplicius longè posita miramur. Sapientis ergo multum patet vita: non idem illum qui ceteros terminus includit. solus generis humani legibus solvitur: omnia illi sæcula, ut Deo serviunt. Transivit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit. instat? hoc utitur. venturum est? hoc præcipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in unum collatio. Illorum brevissima ac solicitissima ætas est, qui præteritorum obliviscuntur, præsentia negligunt, de futuro timent: cum ad extrema venerint, serò intelligunt miseri, tamdiu se, dum nihil agunt, occupatos fuisse.

CAP. XVI. NEC est quod hoc argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum mortem invocant. Vexat illos imprudentia incertis affectibus, & incurrentibus in ipsa quæ metuunt. mortem sæpè ideò optant, quia timent. Illud quoque argumentum non est, quod putes diu viventium, quod sæpè illis longus videtur dies: quod dum veniat condictum tempus cœnæ, tardè ire horas queruntur. nam si quando illos deserunt occupationes, in otio relicti æstuant, nec quomodo id disponant, aut extrahant, sciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod interjacet, omne tempus grave est: tam mehercules, quam cum dies muneris gladiatorii edictus est, aut cum alicujus alterius vel spectaculi vel voluptatis exspectatur constitutum, transilire medios dies volunt. Omnis illis speratæ rei longa dilatio est. At illud tempus, quod amant, breve est, & præceps, breviusque multo fit suo vitio: aliunde enim aliò transfugiunt, & consistere in una cupiditate non possunt. non sunt illis longi dies, sed invisi. At contra, quam exiguæ noctes videntur, quas in complexu scortorum, aut vino exigunt? Inde etiam poëtarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus visus est Iupiter, voluptate concubitus delinitus, duplicasse noctem. Quid aliud est vitia incendere, quam auctores illis inscribere deos, & dare morbo, exemplo divinitatis, excusatam licentiam? Possunt istis non brevissimæ videri noctes, quas tam carè mercantur? diem noctis exspectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipsæ voluptates eorum trepidæ, & variis terroribus inquietæ sunt, subitque cum maximè exsultantes sollicita cogitatio: Hæc quam diu? Ab hoc affectu reges suam flevere potentiam: nec illos magnitudo fortunæ suæ delectavit, sed venturus aliquando finis exterruit. Cum per magna camporum spatia porrigeret exercitum, nec numerum ejus, sed mensuram comprehenderet Persarum rex insolentissimus, lacrimas fudit, quod intra centum annos nemo ex tanta juventute

ventute superfuturus esset. At illis erat admoturus fatum ille ipse, qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in prælio, alios in fuga, & intra exiguum tempus consumpturus illos, quibus centesimum annum timebat.

CAP. XVII. QVID, quod gaudia quoq; eorū trepida sunt? non enim solidis caussis innituntur, sed eadem qua oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora esse, etiam ipsorum confessione misera: cum hæc quoque, quibus se attollunt, & supra hominem efferunt, parum sincera sint? Maxima quæq; bona sollicita sunt: nec ulli fortunæ minus bene, quam optimæ, creditur. Alia felicitate ad tuendam felicitatem opus est: & pro ipsis, quæ successerunt votis, vota facienda sunt. Omne enim, quod fortuito evenit, instabile est: quo altius surrexit, vergit pronius in occasum. neminem porrò casura delectant. Miserrimam ergo necesse est, non tantum brevissimam, vitam eorum esse, qui magno parant labore, quod majore possideant: operosè asse-quuntur quæ volunt, anxii tenent quæ assecuti sunt. Nulla interim numquam amplius redituri temporis est ratio. Novæ occupationes veteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio: miseriarum non finis quæritur, sed materia mutatur. Nostri nos honores torserunt? plus temporis alieni auferunt. Candidati laborare desivimus? suffragatores incipimus. Accusandi deposuimus molestiam? judicandi nanciscimur. Iudex desiit esse? quæsitor est. Alienorum bonorum mercenaria procuratione consenuit? suis opibus detinetur. Marium caliga dimisit? consulatus exercet. Quintius dictaturam properat evadere? ab aratro revocabitur. Ibit in Pœnos nondum tantæ maturus rei Scipio; victor Hannibalis, victor Antiochi, sui consulatus decus, fraterni sponsor: ni per ipsum mora sit, cum Iove reponetur? civiles servatorem agitabunt seditiones, & post fastiditos à juvene diis æquos honores, jam senem contumacis exsilii delectabit ambitio. Numquam deerunt vel felices, vel miseræ solicitudinis caussæ: per occupationes intercludetur otium: numquam agetur, semper optabitur.

CAP. XVIII. EXCERPE itaque te vulgo, Paulline carissime, & in tranquilliorem portum, non pro ætatis spatio jactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus subieris, quot tempestates partim privatas sustinueris, partim publicas in te converteris. Satis jam per laboriosa & inquieta documenta exhibita virtus est: experire quid in otio faciat. Major pars ætatis, certè melior, Reip. data sit: aliquid temporis tui sume etiam tibi. Nec te ad segnem aut inertem quietem voco: non ut somno, & caris turbæ voluptatibus, quidquid est in te indolis vivæ, demergas. Non est istud quiescere. invenies majora omnibus adhuc strenuè tractatis operibus, quæ repositus & securus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes administras, tam abstinenter quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religiosè quam publicas. in officio amorem consequeris; in quo odium vitare difficile est: sed tamen, mihi crede, satius est vitæ suæ rationes, quam frumenti publici nosse. Istum animi vigorem, rerum maximarum capacissimum, à ministerio honorifico quidem, sed parum ad beatam vitam apto, ad te revoca: & cogita, non id egisse te ab ætate prima, omni cultu studiorum liberalium, ut tibi multa millia frumenti committerentur. majus quiddam & altius de te promiseras. Non deerunt & frugalitatis exactæ homines, & laboriosæ

boriosæ operæ. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda jumenta sunt, quam nobiles equi: quorum generosam pernicitatem quis unquam gravi sarcinâ pressit? Cogita præterea, quantum sollicitudinis sit, ad tantam te molem objicere. cum ventre humano tibi negotium est: nec rationem patitur, nec æquitate mitigatur, nec ulla prece flectitur populus esuriens. Modo intra paucos illos dies, quibus C. Cæsar periit, si quis inferis sensus est, hoc gravissimè ferens, quod decedebat populo Romano superstite, septem aut octo certè dierum cibaria superesse, dum ille pontes navibus jungit, & viribus imperii ludit, aderat ultimum malorum obsessis quoque, alimentorum egestas. Exitio pænè ac fame constitit, & quæ famem sequitur rerum omnium ruina, furiosi, & externi, & infeliciter superbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, saxa, ignes, Cajum excepturi, summa dissimulatione tantum inter viscera latentis mali tegebant: cum ratione scilicet. Quædam enim ignorantibus ægris curanda sunt. caussa multis moriendi fuit, morbum suum nosse.

CAP. XIX. RECIPE te ad hæc tranquilliora, tutiora, majora. Simile tu putas esse, utrum cures, ut incorruptum à fraude advehentium & negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur, & concalescat, ut ad mensuram pondusque respondeat: an ad hæc sacra & sublimia accedas, sciturus quæ natura sit diis, quæ voluntas, quæ conditio, quæ forma? quis animum tuum casus exspectet, ubi nos à corporibus dimissos natura componat? quid sit, quod hujus mundi gravissima quæque in medio sustineat, supra levia suspendat, in summum ignem ferat, sidera cursibus suis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto solo, mente ad ista respicere? nunc dum calet sanguis, vigentibus ad meliora eundum est. Exspectat te in hoc genere vitæ multum bonarum artium, amor virtutum atque usus, cupiditatum oblivio, vivendi atque moriendi scientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum conditio misera est: eorum tamen miserrima, qui ne suis quidem occupationibus laborant. ad alienum dormiunt somnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum; amare & odisse, res omnium liberrimas, jubentur. Hi si velint scire, quam brevis ipsorum vita sit, cogitent, ex quota parte sua sit. Cum videris itaque prætextam sæpè jam sumptam, cum celebre in foro nomen, non invideris. ista vitæ damno parantur: ut unus ab illis numeretur annus, omnes annos suos conterent. Quosdam, cum in summum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes, ætas reliquit: quosdam cum in consummationem dignitatis per mille indignitates erepsissent, misera subiit cogitatio, ipsos laborasse in titulum sepulcri: quorumdam ultima senectus, dum in novas spes ut juventa disponitur, inter conatus magnos & improbos, invalida defecit.

CAP. XX. FOEDVS ille, quem in judicio pro ignotissimis litigatoribus grandem natu, & imperitæ coronæ assentationes captantem, spiritus liquit. turpis ille, qui vivendo lassus citius quam laborando, inter ipsa officia collapsus est. turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus risit heres. Præterire quod mihi occurrit exemplum, non possum. Turannius fuit exactæ diligentiæ senex; qui post annum nonagesimum, cum vacationem procurationis à C. Cæsare ultro accepisset, componi se in lecto, & velut

velut exanimem à circumstante familia plangi jussit. Lugebat domus otium domini senis, nec finivit antè tristitiam, quam labor illi suus restitutus est. Adeòne juvat occupatum mori? Idem plerisque animus est: diutius cupiditas illis laboris, quam facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senectutem ipsam nullo alio nomine gravem judicant, quam quod illos seponit. Lex à quinquagesimo anno militem non cogit, à sexagesimo senatorem non citat: difficilius homines à se otium impetrant, quam à lege. Interim dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuo sunt miseri, vita est sine fructu, sine voluptate, sine ullo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo non procul spes intendit. Quidam verò disponunt etiam illa quæ ultra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera & ambitiosas exsequias. At mehercule istorum funera, tanquam minimum vixerint, ad faces & ad cereos ducenda sunt.

L. ANNÆI SENECÆ
DE VITA BEATA
AD GALLIONEM FRATREM,
LIBER VNVS.

CAPVT I.

VIVERE, Gallio frater, omnes beatè volunt: sed ad pervidendum, quid sit quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeoque non est facile consequi beatam vitam, ut ab ea quisque eò longius recedat, quo ad illam citatius fertur, si viâ lapsus est: quæ ubi in contrarium ducit, ipsa velocitas majoris intervalli caussa fit. Proponendum est itaque primum, quid sit quod petamus: tunc circumspiciendum est, qua contendere illo celerrimè possimus: intellecturi in ipso itinere, si modo rectum erit, quantum quotidie profligetur, quantoque propius ab eo simus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quãdiu quidem passim vagamur, non ducem secuti, sed fremitum & clamorem dissonum in diversa vocantium, conteritur vita inter errores, brevis, etiam si dies noctesque bonæ menti laboremus. Decernatur itaque & quo tendamus, & qua: non sine perito aliquo, cui explorata sint ea, in quæ procedimus. Quoniam quidem non eadem hic, quæ in ceteris peregrinationibus, condicio est. In illis comprehensus aliquis limes, & interrogati incolæ, non patiuntur errare: at hic tritissima quæque via, & celeberrima, maximè decipit. Nihil ergo magis præstandum est, quam ne, pecorum ritu, sequamur antecedentium gregem, pergentes non qua eundum est, sed qua itur. Atqui nulla res nos majoribus malis implicat, quam quod ad rumorem componimur: optima rati ea, quæ magno assensu recepta sunt, quorumq; exempla nobis multa sunt: nec ad rationem, sed ad similitudinem vivimus. Inde ista tanta coacervatio aliorum supra alios ruentium. Quod in strage hominum magna evenit, cum ipse se populus

populus premit, nemo ita cadit, ut non alium in se attrahat: primi exitio sequentibus sunt: hoc in omni vita accidere, videas licet: nemo sibi tantum errat, sed alii erroris caussa & auctor est. Nocet enim applicari antecedentibus. & dum unusquisque mavult credere, quam judicare, numquam de vita judicatur, semper creditur: versatque nos & præcipitat traditus per manus error, alienisque perimus exemplis. Sanabimur, si modo separemur à cœtu: nunc verò stat contra rationem, defensor mali sui, populus. Itaque idem eveuit, quod in comitiis, in quibus eos factos prætores iidem qui fecêre mirantur, cum se mobilis favor circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. hic exitus est omnis judicii, in quo lis secundum plures datur.

CAP. II. CVM de beata vita agitur, non est quod mihi illud discessionum more respondeas: Hæc pars major esse videtur. ideò enim pejor est. Non tam benè cum rebus humanis agitur, ut meliora pluribus placeant: argumentum pessimi, turba est. Quæramus quid optimè factum sit, non quid usitatissimum: & quid nos in possessione felicitatis æternæ constituat, non quid vulgo, veritatis pessimo interpreti, probatum sit. Vulgum autem tam chlamydatos, quam coronam voco. Non enim colorem vestium, quibus prætexta corpora sunt, adspicio: oculis de homine non credo. habeo melius certiusque lumen, quo à falsis vera dijudicem. Animi bonum, animus inveniat. Hic, si umquam illi respirare & recedere in se vacaverit; ô quam sibi ipse verum, tortus à se, fatebitur, ac dicet! Quidquid feci adhuc, infectum esse mallem: quidquid dixi, cum recogito, in multis video: quidquid optavi, inimicorum exsecrationem puto: quidquid timui, dii boni, quanto melius fuit, quam quod concupivi? Cum multis inimicitias gessi, & in gratiam ex odio (si modo ulla inter malos gratia est) redii: mihi ipsi nondum amicus sum. Omnem operam dedi, ut me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerem: quid aliud quam telis me opposui, & malevolentiæ quod morderet ostendi? Vides tu istos, qui eloquentiam laudant, qui opes sequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiam extollunt? omnes aut sunt hostes, aut (quod in æquo est) esse possunt. Quam magnus mirantium, tam magnus invidentium populus est.

CAP. III. QVIN potius quæro aliquid usu bonum, quod sentiam, non quod ostendam: ista quæ spectantur, ad quæ consistitur, quæ alter alteri stupens monstrat, foris nitent, introrsus misera sunt. Quæramus aliquid non in speciem bonum, sed solidum & æquabile, & à secretiore parte formosius. Hoc eruamus, nec longè positum est, invenietur: scire tantum opus est, quo manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina transimus, offensantes in ipsa, quæ desideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones præteribo: nam & enumerare illas longum est, & coarguere: nostram accipe. Nostram verò cum dico, non alligo me ad unum aliquem ex Stoicis proceribus: est & mihi censendi jus. Itaque aliquem sequar, aliquem jubebo sententiam dividere: fortasse & post omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreverint, & dicam: Hoc amplius censeo. Interim, quod inter omnes Stoicos convenit, rerum naturæ assentior. ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumque formari, sapientia est. Beata est ergo vita, conveniens naturæ suæ: quæ non aliter contingere potest, quam si primum sana mens est, & in perpetua possessione sanitatis suæ. Deinde, si fortis

fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis sui pertinentiumque ad id curiosa; non anxiè tamen: rerum quæ vitam instruunt, diligens, sine admiratione cujusquam: usura fortunæ muneribus, non servitura. Intelligis, etiam si non adjiciam, sequi perpetuam tranquillitatem, libertatem: depulsis his, quæ aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quæ parva ac fragilia sunt, & in ipsis flagitiis noxia, ingens gaudium subit, inconcussum, & æquabile: tum pax & concordia animi, & magnitudo cum mansuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas est.

CAP. IV. POTEST aliter quoque definiri bonum nostrum, id est, eadem sententia, non iisdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in angustum coarctatur, & aut in cornua, sinuata media parte, curvatur, aut recta fronte explicatur: vis illi, utcumque ordinatus est, eadem est, & voluntas pro iisdem partibus standi: ita definitio summi boni alias diffundi potest & exporrigi, alias colligi, & in se cogi. Idem itaque erit, si dixero: Summum bonum est, animus fortuita despiciens, virtute lætus: aut, Invicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanitate multa, & conversantium cura. Libet & ita definire, ut beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque sit, nisi bonus malusque animus: honesti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant: qui nullum majus bonum eo, quod sibiipse dare potest, noverit, cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Licet, si evagari velis, idem in aliam atque aliam faciem, salva & integra potestate, transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, & erectum, & interritum ac stabilem, extra metum, extra cupiditatem positum? cui unum bonum honestas, unum malum turpitudo? Cetera vilis turba rerum, nec detrahens quicquam beatæ vitæ, nec adjiciens, sine auctu ac detrimento summi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum necesse est, velit nolit, sequatur hilaritas continua, & lætitia alta atque ex alto veniens, ut quæ suis gaudeat, nec majora domesticis cupiat. Quidni ista penset benè cum minutis, & frivolis, & non perseverantibus corpusculi motibus? quo die infra voluptatem fuerit, & infra dolorem erit.

CAP. V. VIDES autem, quam malam & noxiam servitutem serviturus sit, quem voluptates doloresque, incertissima dominia, impotentissimaque, alternis possidebunt. Ergo exeundum ad libertatem est: hanc non alia res tribuit, quam fortunæ negligentia. Tum illud orietur inæstimabile bonum, quies mentis in tuto collocatæ, & sublimitas: expulsisque terroribus, ex cognitione veri gaudium grande & immotum, comitasque & diffusio animi: quibus delectabitur non ut bonis, sed ut ex bono suo ortis. Quoniam liberaliter agere cœpi, potest beatus dici, qui nec cupit, nec timet, beneficio rationis. Quoniam & saxa timore & tristitia carent, nec minus pecudes: non ideò tamen quisquam felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio sui. Nihil interest inter hos, & illa: quoniam illis nulla ratio est, his prava, & malo suo atque in perversum solers. Beatus enim nemo dici potest, extra veritatem projectus: beata ergo vita est, in recto certoque judicio stabilita, & immutabilis. Tunc enim pura mens est, & soluta omnibus malis,

lis, cum non tantum lacerationes, sed etiam vellicationes effugerit: statura semper ubi constitit, ac sedem suam etiam irata & infestante fortuna vindicatura. Nam quod ad voluptatem pertinet, licet circumfundatur undique, per omnes vias influat, animumque blandimentis suis leniat, aliaque ex aliis admoveat, quibus totos partesque nostri sollicitet: quis mortalium, cui ullum superest hominis vestigium, per diem noctemque titillari velit, & deserto animo, corpori operam dare?

CAP. VI. SED & animus quoque, inquit, voluptates habebit suas. Habeat sanè, sedeatque luxuriæ & voluptatum arbiter, impleat se omnibus eis, quæ oblectare sensus solent: deinde præterita respiciat, & exoletarum voluptatum memor exsultet prioribus, futurisque jam immineat, ac spes ordinet suas, & dum corpus in præsenti sagina jacet, cogitationes ad futura præmittat. hoc mihi videtur miserior, quoniam mala pro bonis legere, dementia est. Nec sine sanitate quisquam beatus est: nec sanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus est ergo judicii rectus: beatus est præsentibus, qualiacumque sunt, contentus, amicusque rebus suis: beatus is, cui omnem habitum rerum suarum ratio commendat. Vident & illi, qui summum bonum voluptatem dixerunt, quam turpi illud loco posuerint. Itaque negant posse voluptatem à virtute diduci, & ajunt, nec honestè quemquam vivere, ut non jucundè; nec jucundè, ut non honestè vivat. Non video, quomodo ista tam diversa in eamdem copulam conjiciantur. Quid est, oro vos, cur separari voluptas à virtute non possit? videlicet, quod omne boni ex virtute principium est: ex hujus radicibus etiam ea, quæ vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed si ista indiscreta essent, non videremus quædam jucunda, sed non honesta: quædam verò honestissima, sed aspera, & per dolores exigenda.

CAP. VII. ADDITE nunc, quod voluptas etiam ad vitam turpissimam venit: at virtus malam vitam non admittit. & infelices quidam non sine voluptate, imò ob ipsam voluptatem sunt: quod non eveniret, si virtuti se voluptas immiscuisset, qua virtus sæpe caret, numquam indiget. Quid dissimilia, imò diversa componitis? Altum quiddam est virtus, excelsum, regale, invictum, infatigabile: voluptas, humile, servile, imbecillum, caducum, cujus statio ac domicilium fornices & popinæ sunt. Virtutem in templo invenies, in foro, in curia, pro muris stantem, pulverulentam, coloratam, callosas habentem manus: voluptatem latitantem sæpius, ac tenebras captantem; circa balnea ac sudatoria, ac loca ædilem metuentia; mollem, enervem, mero atque unguento madentem, pallidam, fucatam, & medicamentis pollutam. Summum bonum immortale est, nescit exire: nec satietatem habet, nec pœnitentiam. numquam enim recta mens vertitur: nec sibi odio est, nec quidquam mutavit optima. at voluptas tunc cum maximè delectat, exstinguitur. Nec multum loci habet. itaque citò implet: & tædio est, & post primum impetum marcet. Nec id umquam certum est, cujus in motu natura est. ita ne potest quidem ulla ejus esse substantia, quod venit transitve celerrimè, in ipso usu sui periturum. Eò enim pervenit, ubi desinat: & dum incipit, spectat ad finem.

CAP. VIII. QVID, quod tam bonis, quam malis, voluptas inest? nec minus turpes dedecus suum, quam honestos egregia delectant. Ideoque præceperunt veteres,

teres, optimam sequi vitam, non jucundissimam; ut rectæ ac bonæ voluntatis non dux, sed comes voluptas sit. Natura enim duce utendum est: hanc ratio observat, hanc consulit. Idem est ergo beate vivere, & secundum naturam. Hoc quid sit, jam aperiam. Si corporis dotes, & apta naturæ, conservabimus diligenter & impavidè, tamquam in diem data & fugacia; si non subierimus eorum servitutem, nec nos aliena possederint; si corpori grata & adventicia eo nobis loco fuerint, quo sunt in castris auxilia, & armaturæ leves. Serviant ista, non imperent: ita demum utilia sunt menti. Incorruptus vir sit externis, & insuperabilis, miratorque tantum sui; fidens animi, atque in utrumque paratus, artifex vitæ. Fiducia ejus non sine scientia sit, non sine constantia: maneant illi semel placita, nec ulla in decretis ejus litura sit. Intelligitur, etiam si non adjecero, compositum ordinatumque fore talem virum, & in his quæ aget cum comitate magnificum. Erit vera ratio sensibus insita, & capiens inde principia. nec enim habet aliud unde conetur, aut unde ad verum impetum capiat, & in se revertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, rectorque universi Deus, in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum undique in se redit. Idem nostra mens faciat: cum secuta sensus suos, per illos se ad externa porrexerit; & illorum & sui potens sit, & (ut ita dicam) devinciat summum bonum. Hoc modo una efficietur vis ac potestas, concors sibi: & ratio illa certa nascetur, non dissidens nec hæsitans in opinionibus comprehensionibusque, nec in sua persuasione. Quæ cum se disposuit, & partibus suis consensit, & (ut ita dicam) concinuit, summum bonum tetigit. Nihil enim pravi, nihil lubrici superest: nihil in quo arietet, aut labet. Omnia faciet ex imperio suo, nihilque inopinatum accidet: sed quidquid aget, in bonum exibit, facile & parate, & sine tergiversatione agentis. Nam pigritia & hæsitatio, pugnam & inconstantiam ostendit. Quare audacter licet profitearis, summum bonum esse, animi concordiam. Virtutes enim ibi esse debebunt, ubi consensus atque unitas erit: dissident vitia.

CAP. IX. SED tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quam quia aliquam ex illa speras voluptatem. Primum, non si voluptatem præstatura virtus est, ideò propter hanc petitur. non enim hanc præstat, sed & hanc: nec huic laborat, sed labor ejus quamvis aliud petet, hoc quoque assequetur. Sicut in arvo, quod segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur, non tamen huic herbulæ, quamvis delectet oculos, tantum operis insumptum est: aliud fuit serenti propositum, hoc supervênit: sic voluptas non est merces, nec caussa virtutis, sed accessio: nec quia delectat, placet; sed quia placet, delectat. Summum bonum in ipso judicio est, & habitu optimæ mentis: quæ cum suum habitum implevit, & finibus se suis cinxit, consummatum est summum bonum, nec quidquam amplius desiderat. Nihil enim extra totum est, non magis quam ultra finem. Itaque erras, cum interrogas, quid sit illud propter quod virtutem petam? quæris enim aliquid supra summum. Interrogas, quid petam ex virtute? ipsam. nihil enim est melius: ipsa pretium sui est. An hoc parum magnum est? Cum tibi dicam, summum bonum est, infragilis animi rigor & providentia, & subtilitas, & sanitas, & libertas, concordia & decor: aliquid etiamnum exigis majus, ad quod ista referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quæro, non ventris.

tris, qui pecudibus ac beluis laxior est.

CAP. X. DISSIMULAS, inquit, quid à me dicatur. ego enim nego quemquam posse jucundè vivere, nisi simul & honestè vivat: quod non potest mutis contingere animalibus, nec bonum suum cibo metientibus. Clarè, inquam, ac palam testor hanc vitam, quam ego jucundam voco, non sine adjecta virtute contingere. At quis ignorat, plenissimos esse voluptatibus vestris stultissimos quosque? & nequitiam abundare jucundis, animumque ipsum non tantum genera voluptatis prava, sed multa suggerere? Inprimis insolentiam & nimiam æstimationem sui, tumoremque elatum supra ceteros, & amorem rerum suarum cæcum & improvidum; delicias fluentes, ex minimis ac puerilibus caussis exsultationem; jam dicacitatem, & superbiam contumeliis gaudentem, desidiam, dissolutionemque segnis animi indormientis sibi. Hæc omnia virtus discutit, & aurem pervellit, & voluptates æstimat, antequam admittat: nec quas probavit, magni pendit (utiq; enim admittit) nec usu earum, sed temperantia læta est. temperantia autem cum voluptates minuat, summi boni injuria est. Tu voluptatem complecteris: ego compesco. tu voluptate frueris: ego utor. tu illam summum bonum putas: ego nec bonum. tu omnia voluptatis causâ facis: ego nihil. Cum dico me nihil voluptatis causâ facere, de illo loquor sapiente, cui soli concedis voluptatem.

CAP. XI. NON voco autem sapientem, supra quem quidquam est, nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus, quomodo resistet labori, ac periculo, egestati, & tot humanam vitam circumstrepentibus minis? quomodo conspectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & tantum acerrimorum hostium, tam molli adversario victus? Quidquid voluptas suaserit, faciet. Age, non vides quam multa suasura sit? Nihil, inquis, poterit suadere turpiter, quia adjuncta virtuti est. Non tu vides iterum, quale sit summum bonum, cui custode opus est, ut bonum sit? Virtus autem quomodo voluptatem reget, quam sequitur: cum sequi parentis sit, regere imperantis? à tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem virtutis apud vos officium, voluptates prægustare. Sed videbimus, an apud quos tam contumeliosè tractata virtus est, adhuc virtus sit: quæ habere nomen suum non potest, si loco cessit. interim de quo agitur, multos ostendam voluptatibus obsessos, in quos fortuna omnia munera sua effudit, quos fatearis necesse est malos. Adspice Nomentanum & Apicium, terrarum ac maris (ut isti vocant) bona conquirentes, & super mensam recognoscentes omnium gentium animalia. Vide hos eosdem è lectis suis spectantes popinam suam, aures vocum sono, spectaculis oculos, saporibus palatum suum delectantes. Mollibus lenibusque fomentis totum lacessitur eorum corpus: & ne nares interim cessent, odoribus variis inficitur locus ipse, in quo luxuriæ parentatur. Hos esse in voluptatibus dices; nec tamen illis benè erit, quia non bono gaudent.

CAP. XII. MALE, inquit, illis erit: quia multa interveniunt, quæ perturbant animum, & opiniones inter se contrariæ mentem inquietabunt. Quod ita esse concedo. sed nihilominus illi ipsi stulti, & inæquales, & sub ictu pœnitentiæ positi, magnas percipiunt voluptates: ut fatendum sit, tam longè tum illos ab omni molestia abesse, quam à bona mente: & (quod plerisq; contingit) hilarem insaniam insanire, ac per risum furere. At contra, sapientium remissæ voluptates & modestæ,

modestæ, ac pænè languidæ sunt, compressæque, & vix notabiles; ut quæ neque arcessitæ veniant, nec, quamvis per se accesserint, in honore sint, neque ullo gaudio percipientium exceptæ. Miscent enim illas, & interponunt vitæ, ut ludum jocumq; inter seria. Desinant ergo inconvenientia jungere, & virtuti voluptatem implicare, per quod vitium pessimis quibusque adulantur. Ille effusus in voluptates, reptabundus semper atque ebrius, quia scit se cum voluptate vivere, credit & cum virtute: audit enim voluptatem à virtute separari non posse: deinde vitiis suis sapientiam inscribit, & abscondenda profitetur. Ita non ab Epicuro impulsi luxuriantur, sed vitiis dediti, luxuriam suam in philosophiæ sinu abscondunt: & eò concurrunt, ubi audiunt laudari voluptatem. Nec æstimatur voluptas illa Epicuri (ita enim mehercules sentio) quam sobria & sicca sit: sed ad nomen ipsum advolant, quærentes libidinibus suis patrocinium aliquod ac velamentum. Itaq; quod unum habebant in malis bonum, perdūt, peccandi verecundiam. Laudant enim ea quibus erubescebāt, & vitio gloriantur: ideoque ne resurgere quidem adolescentiæ licet, cum honestus turpi desidię titulus accessit.

CAP. XIII. HOC est cur ista voluptatis laudatio perniciosa sit, quia honesta præcepta intra latent: quod corrumpit, apparet. Mea quidem ista sententia est (invitis hoc nostris popularibus dicam) sancta Epicurum & recta præcipere, & si propius accesseris, tristia: voluptas enim illa ad parvum & exile revocatur: & quam nos virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati. Iubet illam parêre naturæ: parum est autem luxuriæ, quod naturæ satis est. Quid ergo est? ille qui desidiosum otium, & gulæ ac libidinis vices felicitatem vocat, bonum malæ rei quærit auctorem: & dum illo venit, blando nomine inductus, sequitur voluptatem, non quam audit, sed quam attulit: & vitia sua cum cœpit putare similia præceptis, indulget illis, non timidè, nec obscurè; luxuriatur etiam inoperto capite. Itaque non dico quod plerique nostrorum, sectam Epicuri flagitiorum magistram esse: sed illud dico, male audit, infamis est: & immeritò. Nec hoc scire quisquam potest, nisi interius fuerit admissus: frons ipsa dat locum fabulæ, & ad malam spem invitat. Hoc tale est, quale vir fortis stola indutus. Constante tibi pudicitia, virtus salva est: nulli corpus tuum patientiæ vacat, sed in manu tympanum est. Titulus itaque honestus eligatur, & inscriptio ipsa excitans animum ad ea repellenda quæ statim enervant, cum venerint, vitia. Quisquis ad virtutem accessit, dedit generosæ indolis spem: qui voluptatē sequitur, videtur enervis, fractus, degenerās vir, perventurus in turpia: nisi aliquis distinxerit illi voluptates, ut sciat, quæ ex eis intra naturale desiderium sistāt, quæ præceps ferātur, infinitæque sint, & quo magis implentur, eò magis inexplebiles. Agedum, virtus antecedat: tutum erit omne vestigium. Voluptas nocet nimia: in virtute non est verendum, ne quid nimiū sit: quia in ipsa est modus. Non est bonum, quod magnitudine laborat sua.

CAP. XIV. RATIONABILEM porrò sortitis naturam, quæ melius res, quam ratio proponitur? & si placet illa junctura, si hoc placet ad beatam vitam ire comitatum; virtus antecedat, comitetur voluptas, & circa corpus, ut membra versetur. Virtutem quidem excelsissimam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis est. Prima virtus sit, hæc ferat signa: habebimus nihilominus voluptatem, sed domini ejus & temperatores erimus, aliquid nos exorabit,

exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere principia, utroque caruere. virtutem enim amittunt: ceterum non ipsi voluptatem, sed ipsos voluptas habet: cujus aut inopia torquentur, aut copia strangulantur. Miseri, si deseruntur ab illa: miseriores, si obruuntur! sicut deprehensi in mari Syrtico, modo in sicco relinquuntur, modo torrente unda fluctuantur. Evenit autem hoc nimia intemperantia, & amore cæco rei. nam mala pro bonis petenti, periculosum est assequi. Vt feras cum labore periculoque venamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est; sæpè enim laniant dominos: ita habentes magnas voluptates. in magnum malum evasêre, captæque cepere. Quæ quo plures majoresque sunt, eò ille minor, ac plurium servus est, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum hujus rei imagine. quemadmodum qui bestiarum cubilia indagat, & — *laqueo captare feras* magno æstimat, & — *magnos canibus circumdare saltus*, ut illarum vestigia premat, potiora deserit, multisque officiis renunciat: ita qui sectatur voluptatem, omnia postponit: & primam libertatem negligit, ac pro ventre dependit: nec voluptates sibi emit, sed se voluptatibus vendit.

CAP. XV. Quid tamen, inquit, prohibet in unum virtutem voluptatemque confundi, & ita effici summum bonum, ut idem & honestum & jucundum sit? Quia pars honesti non potest esse, nisi honestum: nec summum bonum habebit sinceritatem suam, si aliquid in se viderit dissimile meliori. Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamvis bon. . . st, absoluti tamen boni pars est: non magis quam lætitia & tranquillitas, quamvis ex pulcherrimis caussis nascantur. Sunt enim ista bona, sed consequentia summum bonum, non consummantia. Qui verò voluptatis virtutisque societatem facit, & ne ex æquo quidem, fragilitate alterius boni, quidquid in altero vigoris est, hebetat: libertatemque illam ita demum, si nihil se pretiosius novit, invictam, sub jugum mittit. Nam (quæ maxima servitus est) incipit illi opus esse fortuna: sequitur vita anxia, suspiciosa, trepida, casuum pavens, temporumque suspensa momentis. Non das virtuti fundamentum grave, immobile, sed jubes illam in loco volubili stare. Quid autem tam volubile est, quam fortuitorum exspectatio: & corporis, rerumque corpus afficientium varietas? Quomodo hic potest Deo parêre, & quidquid evenit, bono animo excipere, nec de fato queri, casuum suorum benignus interpres, si ad voluptatum dolorumque punctiunculas concutitur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor aut vindex est, nec amicorum propugnator, si ad voluptates vergit. Illò ergo summum bonum ascendit, unde nulla vi detrahitur: quò neque dolori, neque spei, neque timori sit aditus, nec ulli rei quæ deterius summi boni jus faciat. Ascendere autem illò sola virtus potest; illius gradu clivus iste frangendus est: illa fortiter stabit, & quidquid evenerit, feret: non patiens tantum, sed etiam volens: omnemque temporum difficultatem, sciet legem esse naturæ. Et ut bonus miles, feret vulnera, enumerabit cicatrices, & transverberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo illud vetus præceptum: DEVM SEQVERE. Quisquis autem queritur, & plorat, & gemit: imperata facere vi cogitur, & invitus rapitur ad jussa nihilominus. Quæ autem dementia est, potius trahi quam sequi? tam mehercule, quam stultitia & ignorantia conditionis suæ, dolere, quod aliquid tibi incidit durius: aut mirari, aut indignò

æquè ferre ea, quæ tam bonis accidunt quam malis. morbos dico, funera, debilitates, & cetera ex transverso in vitam humanam incurrentia. Quidquid ex universi constitutione patiendum est, magno excipiatur animo. ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quæ vitare nostræ potestatis non est. In regno nati sumus: Deo parêre, libertas est.

CAP. XVI. ERGO in virtute posita est vera felicitas. Quid hæc tibi suadebit? ne quid aut bonum, aut malum existimes, quod nec virtute, nec malitia continget. deinde, ut sis immobilis contra malum ex bono, ut, qua fas est, Deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? ingentia & æqua divinis. Nihil cogêris: nullo indigebis: liber eris, tutus, indemnis: nihil frustra tentabis, nihil prohibeberis. Omnia tibi ex sententia cedent: nihil adversum accidet, nihil contra opinionem ac voluntatem. Quid ergo? virtus ad vivendum beatè sufficit, perfecta illa & divina? Quid ni sufficiat? imò superfluit. Quid enim deesse potest extra desiderium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? Sed ei qui ad virtutem tendit, etiam si multum processit, opus est tamen aliqua fortunæ indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exsolvit, & omne vinculum mortale. Quid ergo interest? quod alii alligati sunt, alii adstricti, alii districti quoque. Hic qui ad superiora progressus est, & se altius extulit, laxam cathenam trahit, nondum liber, jam tamen pro libero.

CAP. XVII. SI quis itaque ex istis qui philosophiam conlatrant, quod solent, dixerit: Quare ergo tu fortius loqueris quam vivis? Quare superiori verba summittis; & pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas, & damno moveris; & lacrimas, audita conjugis aut amici morte, dimittis; & respicis famam, & malignis sermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi est, quam naturalis usus desiderat? cur non ad præscriptum tuum cœnas? cur tibi nitidior supellex est? cur apud te vinum ætate tua vetustius bibitur? cur autem domus disponitur? cur arbores, præter umbram nihil daturæ, conferuntur? quare uxor tua locupletis domus censum auribus gerit? quare pædagogium pretiosa veste succingitur? quare ars est apud te, ministrare: nec temerè, & ut libet, collocatur argentum, sed peritè servitur, & est aliquis scindendi obsonii magister? Adjice, si vis, cur trans mare possides? cur plura, quam nosti, possides? turpiter aut tam negligens es, ut non noveris pauculos servos: aut tam luxuriosus, ut plures habeas, quam quorum notitiæ memoria sufficiat. Adjuvabo postmodum convicia, & plura mihi quam putas, objiciam: nunc hoc respondebo tibi. Non sum sapiens, &, ut malevolentiam tuam pascam, nec ero. Exigo itaque à me, non ut optimis par sim, sed ut malis melior. hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex vitiis meis demere, & errores meos objurgare. Non perveni ad sanitatem, ne perveniam quidem: delinimenta magis quam remedia podagræ meæ compono, contentus si rarius accedit, & si minus verminatur. Vestris quidem pedibus comparatus, debilis cursor sum.

CAP. XVIII. HÆC non pro me loquor: ego enim in alto vitiorum omnium sum: sed pro illo, cui aliquid acti est. Aliter, inquit, loqueris: aliter vivis. Hoc per malignissima capita, & optimo cuique inimicissima, Platoni objectum est, objectum Epicuro, objectum Zenoni. Omnes enim isti dicebant, non quemadmodum ipsi viverent, sed quemad-

modum

odum vivendum esset. De virtute, non de me loquor: & cum vitiis convitium facio, in primis meis facio. cum potuero, vivam quomodo oportet. Nec malignitas me ista multo veneno tincta deterrebit ab optimis. ne virus quidem illud, quo alios spargitis, vos necatis, me impediet, quo minus perseverem laudare vitam, non quam ago, sed quam agendam scio: quo minus virtutem adorem, & ex intervallo ingenti reptabundus sequar. Expectabo scilicet, ut quidquam malivolentiæ inviolatum sit, cui sacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non istis dives nimis videatur, quibus Demetrius Cynicus parum pauper est? O virum acerrimum, & contra omnia naturæ desideria pugnantem! hoc pauperiorem, quam ceteri Cynici, quod cum sibi interdixerit habere, interdixit & poscere. Negant satis egere. Vides enim? non virtutis scientiam, sed egestatis professus est.

CAP. XIX. DIODORVM Epicureum philosophum, qui intra paucos dies finem vitæ suæ manu sua imposuit, negant ex decreto Epicuri fecisse, quod sibi gulam præsecuit. alii dementiam videri volunt factum hoc ejus, alii temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bona conscientia, reddidit sibi testimonium vita excedens, laudavitque ætatis in portu, & ad ancoram actæ quietem: & dixit, quod vos inviti audistis, quasi vobis quoque faciendum sit:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

De alterius vita, de alterius morte disputatis: & ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem virorum, sicut ad occursum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim vobis, neminem videri bonum: quasi aliena virtus, exprobratio delictorum vestrorum sit. Inviti splendida cum sordibus vestris confertis, nec intelligitis quanto id vestro detrimento audeatis. Nam si illi qui virtutem sequuntur, avari, libidinosi, ambitiosique sunt: quid vos estis, quibus ipsum nomen virtutis odio est? Negatis quemquam præstare quæ loquitur, nec ad exemplar orationis suæ vivere. Quid mirum? cum loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempestates evadentia? cum refigere se crucibus conentur, in quas unusquisque vestrum clavos suos ipse adigit? ad supplicium tamen acti, stipitibus singulis pendent. Hi qui in seipsos animadvertunt, quot cupiditatibus, tot crucibus distrahuntur: & maledici, in alienam contumeliam venusti sunt. Crederem illis, nisi quidam ex patibulo suos spectatores conspuerent.

CAP. XX. NON præstant philosophi quæ loquuntur? multum tamen præstant, quod loquuntur, quod honesta mente concipiunt. Nam si & paria dictis agerent, quid esset illis beatius? interim non est, quod contemnas bona verba, & bonis cogitationibus plena præcordia. Studiorum salutarium, etiam citra effectum, laudanda tractatio est. Quid mirum, si non ascendunt in altum ardua aggressi? sed viros suspice, etiam si decidunt, magna conantes. Generosa res est, respicientem non ad suas, sed ad naturæ suæ vires, conari alta, tentare, & mente majora concipere, quam quæ etiam ingenti animo adornatis effici possint. Qui sibi hoc proposuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo videbo. ego laboribus, quanticumque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. ego divitias & præsentes & absentes æque contemnam: nec si alibi jacebunt, tristior; nec si circa me fulgebunt, animosior. ego fortunam nec venientem sentiam, nec recedentem. ego terras omnes tamquam meas videbo, meas

meas tamquam omnium. ego sic vivam, quasi sciam aliis me natum: & naturæ rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? unum me donavit omnibus: uni mihi omnes. Quidquid habebo, nec sordide custodiam, nec prodigè spargam. nihil magis possidere me credam, quam bene donata; non numero, nec pondere beneficia, nec ulla, nisi accipientis æstimatione, pēdam. Numquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis caussâ, omnia cōscientiæ faciam: populo teste fieri credam, quidquid me nescio faciam. Edendi erit bibendique finis, desideria naturæ restinguere, non implere alvum, & exinanire. Ego amicis jucundus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequam roger, honestis precibus occurram. Patriam meam esse mundum sciam: & præsides deos supra me, circaque me stare, factorum dictorumq; censores. Quandocumque autem natura spiritum repetet, aut ratio dimittet, testatus exibo, bonam me conscientiam amasse, bona studia: nullius per me libertatem imminutam, minime meam.

CAP. XXI. QVI hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: næ ille, etiam si non tenuerit, magnis tamen excidet ausis. Vos quidem, qui virtutem cultoremque ejus odistis, nihil novi facitis. nam & solem lumina ægra formidant, & aversantur diem splendidum nocturna animalia, quæ ad primum ejus ortum stupent, & latibula sua passim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete convicio. instate, commordete: citius multo frangetis dentes, quam imprimetis. Quare ille philosophiæ studiosus est, & tam dives vitam agit? quare opes contemnendas dicit, & habet? vitam contemnendam putat, & tamen vivit? valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentissime tuetur, atque optimam mavult? Et exsilium nomen vanum putat, & ait, Quid est enim mali, mutare regiones? & tamen si licet, senescit in patria? Et inter longius tempus & brevius nihil interesse judicat: tamen si nihil prohibet, extendit ætatem, & in multa senectute placidus viret? Ait ista debere contemni: non, ne habeat, sed ne sollicitus habeat. non abiget illa à se: sed abeuntia securus prosequetur. Divitias quidem ubi tutius fortuna deponet, quam ibi, unde sine querela reddentis receptura est? M. Cato cum laudaret Curium & Coruncanium, & sæculum illud in quo censorium crimen erat, paucæ argenti lamellæ, possidebat ipse quadragies sestertium: minus sine dubio quam Crassus, plus tamen quam censorius Cato. Majore spacio, si comparentur, proavum vicerat, quam à Crasso vinceretur. Et si majores illi obvenissent opes, non sprevisset. nec enim se sapiens indignum ullis muneribus fortuitis putat. Non amat divitias, sed mavult: non in animum illas, sed in domum recipit: nec respuit possessas, sed continet, & majorem virtuti suæ materiam subministrari vult.

CAP. XXII. QVID autem dubii est, quin major materia sapienti viro sit, animum explicandi suum in divitiis, quam in paupertate? cum in hac unum genus virtutis sit, non inclinari, nec deprimi: in divitiis, & temperantia, & liberalitas, & diligentia, & dispositio, & magnificentia, campum habeat patentem. Non contemnet se sapiens, etiam si fuerit minimæ staturæ: esse tamen se procerum volet. & exilis corpore, ac amisso oculo valebit: malet tamen sibi esse corporis robur. Et hæc ita, ut sciat esse aliud in se valentius, malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quædam

H enim,

enim, etiam si in summam rei parva sunt, ut & subduci sine ruina principalis boni possint: adjiciunt tamen aliquid ad perpetuam lætitiam, & ex virtute nascentem. Sic illum afficiunt divitiæ, & exhilarant, ut navigantem secundus & ferens ventus, ut dies bonus, ut in bruma ac frigore apricus locus. Quis porrò sapientum, nostrorum dico, quibus unum est bonum virtus, negat etiam hæc quæ indifferentia vocamus, habere in se aliquid pretii, & alia aliis esse potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquid honoris, quibusdam multum. Ne erres itaque, inter potiora divitiæ sunt. Quid ergo, inquis, me derides, cum eumdem apud te locum habeant, quem apud me? Vis scire, quam non habeant eumdem locum? mihi divitiæ si effluxerint, nihil auferent, nisi semetipsas: tu stupebis, & videberis tibi sine te relictus, si illæ à te recesserint. apud me divitiæ aliquem locum habent: apud te, summum. ad postremum, divitiæ meæ sunt: tu divitiarum es.

CAP. XXIII. DESINE ergo philosophis pecunia interdicere: nemo sapientiam paupertate damnavit. Habebit philosophus amplas opes: sed nulli detractas, nec alieno sanguine cruentas, sine cujusquam injuria partas, sine sordidis quæstibus, quarum tam honestus sit exitus quam introitus, quibus nemo ingemiscat, nisi malignus. In quantum vis, exaggera illas, honestæ sunt: in quibus cum multa sint quæ quisque sua dici velit, nihil est quod quisquam suum possit dicere. Ille verè fortunæ benignitatem à se non submovebit, & patrimonio per honesta quæsito nec gloriabitur, nec erubescet. Habebit tamen etiam quo glorietur, si aperta domo, & admissa in res suas civitate, poterit dicere: Quod quisque suum agnoverit, tollat. O magnum virum, optimè divitem, si opus ad hanc vocem consonet! si post hanc vocem tantumdem habuerit! ita dico, si tutus & securus scrutationem populo præbuerit: si nihil quisquam apud illum invenerit, quo manus injiciat: audacter & propalam erit dives. Sicut sapiens nullum denariū intra limen suum admittet, malè intrantem: ita & magnas opes, munus fortunæ, fructumque virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim est, quare illis bonum locum invideat? veniant, hospitentur. Nec jactabit illas, nec abscondet. alterum infruniti animi est; alterum timidi & pusilli, velut magnum bonum intra sinum continentis. Nec, ut dixi, ejiciet illas è domo. Quid enim dicet? utrumne, Inutiles estis: an, Ego uti divitiis nescio? Quemadmodum etiam si pedibus suis poterit iter conficere, ascendere tamen vehiculum malet: sic si poterit esse dives, volet: & habebit utique opes, sed tamquam leves & avolaturas: nec ulli alii, nec sibi graves esse patietur. Donabit. Quid erexistis aures? quid expeditis sinum? Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum summo consilio, dignissimos eligens: ut qui meminerit, tam expensorum quam acceptorum rationem esse reddendam. Donabit ex recta & probabili causâ. nam inter turpes jacturas malum munus est. Habebit sinum facilem, non perforatum: ex quo multa exeant, nihil excidat.

CAP. XXIV. ERRAT, si quis existimat facilem rem esse donare. Plurimum ista res habet difficultatis, si modo consilio tribuitur, non casu & impetu spargitur. Hunc promereor, illi reddo: huic succurro, hujus misereor. illum instruo, dignum quem non diducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo, quamvis desit: quia etiam si dedero, erit defuturum. quibusdam offeram, quibusdam etiam inculcabo.

Non

Non possum in hac re esse negligens: numquam magis nomina facio, quam cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? imò non perditurus. Eo loco sit donatio, unde repeti non debeat, reddi possit. Beneficium collocetur, quemadmodum thesaurus altè obrutus: quem non eruas, nisi fuerit necesse. Quid domus ipsa divitis viri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantum ad togatos vocat? hominibus prodesse natura jubet: servi liberíne sint, ingenui an libertini, justæ libertatis, an inter amicos datæ, quid refert? ubicumque homo est, ibi beneficio locus est. Potest etiam pecuniam suam intra limen suum diffundere, & liberalitatem exercere: quæ non quia liberis debetur, sed quia à libero animo proficiscitur, ita nominata est. Hæc apud sapientem nec umqnam in turpes indignosque impingitur, nec umquam ita defatigata erit, ut non quotiens dignum invenerit, quasi ex pleno fluat. Non est ergo quod perperam exaudiatis, quæ honestè, fortiter, animosè, à studiosis sapientiæ dicuntur: & hoc primum attendite. Aliud est, studiosus sapientiæ: aliud, jam adeptus sapientiam. Ille tibi dicet: Optimè loquor, sed adhuc inter mala volutor plurima. Non est, quod me ad formulam meam exigas: cum maximè facio me & formo, & ad exemplar ingens attollo. si processero, quantum proposui, exige, ut dictis facta respondeant. Assecutus verò humani boni summam, aliter tecum aget, & dicet: Primum, non est, quod tibi permittas de melioribus ferre sententiam. mihi jam quod argumentum est recti contigit, malis displicere. Sed ut tibi rationem reddam, quam nulli mortalium invideo, audi quid promittam, & quanti quæque æstimem. Divitias nego bonum esse: nam si essent, bonos facerent. nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non potest; hoc illis nomen nego. ceterum & habendas esse, & utiles, & magna commoda adferentes, fateor.

CAP. XXV. QVID ergo sit, quare illas non in bonis numerem, & quid in illis præstem aliud, quam vos, quoniam inter utrosque convenit habendas, audite. Pone in opulentissima me domo, pone aurum argentumque in promiscuo usu sit: non suspiciam me ob ista, quæ etiam si apud me, extra me tamen sunt. In sublicium pontem me transfer, & inter egentes abige: non ideò tamen me despiciam, quod in illorum numero consideo, qui manum ad stipem porrigunt. quid enim ad rem, an frustum panis desit, cui non deest mori posse? Quid ergo est? domum illam splendidam malo, quam pontem. Pone in instrumentis splendentibus, & delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quod mihi molle erit amiculum, quod purpura convivis meis substernetur. Nihilo miserior ero, si lassa cervix mea in manipulo fœni acquiescet, si super Circense tomentum, per suturas veteris lintei effluens, incubabo. Quid ergo est? malo quid mihi animi sit ostendere, prætextatus & candidatus, quam nudis scapulis & fœtentibus. Vt omnes mihi dies ex voto cedant, novæ gratulationes prioribus subtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incursionibus variis, nulla hora sine aliqua querela sit: non ideò me dicam inter miserrima miserum, non ideò aliquem execrabor diem. provisum est enim à me, ne quis mihi ater dies esset. Quid ergo est? malo gaudia temperare, quam dolores compescere. Hoc tibi ille Socrates dicet: Fac me victorem universarum gentium; delicatus

ille Liberi currus triumphantem usque ad Thebas à solis ortu vehat: jura reges Persarum petant: me hominem esse tum maximè cogitabo, cum Deus undique consalutabor. Huic tam sublimi fastigio conjunge protinus præcipitem mutationem: in alienum imponar ferculum, exornaturus victoris superbi ac feri pompam: non humilior sub alieno curru agar, quam in meo steteram. Quid ergo est? vincere tamen, quam capi malo. Totum fortunæ regnum despiciam; sed ex illo, si dabitur electio, molliora sumam. Quidquid ad me venerit, bonum fiet: sed malo faciliora ac jucundiora veniant, & minus vexatura tractantem. Non est enim quod ullam existimes esse fine labore virtutem: sed quædam virtutes stimulis, quædam frænis egent. Quemadmodum corpus in proclivo retineri debet, in ardua impelli: ita quædam virtutes in proclivi sunt, quædam clivum subeunt. An dubium sit, quin ascendat, nitatur, obluctetur patientia, fortitudo, perseverantia, & quæcumque alia duris opposita virtus est, & fortunam subigit? Quid ergo? non æquè manifestum est per devexum ire liberalitatem, temperantiam, mansuetudinem? In his continemus animum, ne prolabatur: in illis exhortamur, incitamusque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illas quæ pugnare sciunt, fortiores: divitiis illas diligentiores, quæ suspensum gradum ponunt, & pondus suum sustinent.

CAP. XXVI. CVM hoc ita divisum sit, malo has in usu mihi esse, quæ exercendæ tranquillius sint, quam eas quarum experimentum sanguis & sudor est. Ergo non ego, inquit sapiens, aliter vivo quam loquor, sed vos aliter auditis: Sonus tantummodo verborum ad aures vestras pervenit: quid significet, non quæritis. Quid ergo inter me stultum, & te sapientem interest, si uterque habere volumus? plurimum. Divitiæ enim apud sapientem virum in servitute sunt: apud stultum in imperio. sapiens divitiis nihil permittit: vobis divitiæ omnia. Vos, tamquam aliquis vobis æternam possessionem earum promiserit, assuescitis illis, & cohæretis: sapiens tunc maximè paupertatem meditatur, cum in mediis divitiis constitit. Numquam imperator ita paci credit, ut non se præparet bello: quod etiamsi non geritur, indictum est. Vos domus formosa, tamquam nec ardere nec ruere possit, insolentes: vos opes, tamquam periculum omne transscenderint, majoresque sint quam quibus consumendis satis virium habeat fortuna, obstupefaciunt. Otiosi divitiis luditis, nec providetis illarum periculum. sicut barbari plerumque inclusi, & ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectant, nec quo illa pertineant, quæ ex longinquo instruuntur, intelligunt. Idem vobis evenit. marcetis in vestris rebus: nec cogitatis, quot casus undique immineant, jamjamque pretiosa spolia laturi. Sapienti quisquis abstulerit divitias, omnia illi sua relinquet: vivit enim præsentibus lætus, futuri securus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem jus adversus humana atque eadem potestas est, persuasi mihi, quam ne ad opiniones vestras actum vitæ meæ flecterem. Solita conferte undique verba: non conviciari vos putabo, sed vagire velut infantes miserrimos. Hæc dicet ille, cui sapientia contigit: quem animus vitiorum immunis increpare alios, non quia odit, sed in remedium, jubet. Adjiciet his illa: Existimatio me vestra non meo nomine, sed vestro movet. odisse, & lacessere virtutem, bonæ spei ejuratio est. Nullam mihi injuriam facitis. sicut ne diis quidem hi, qui

hi, qui aras evertunt: sed malum propositum apparet, malumque consilium, etiam ubi nocere non potuit. Sic vestras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poëtarum: quorum alius illi alas imposuit, alius cornua: alius adulterum illum induxit, & abnoctantem: alius sævum in deos, alius iniquum in homines: alius raptorem ingenuorum, corruptoremque, & cognatorum quidem: alius parricidam, & regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil aliud actum est, quam ut pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent. Sed quamquam ista me nihil lædant, vestrâ tamen vos moneo caussâ: suspicite virtutem. Credite his, qui illam diu secuti, magnum quiddam ipsos, & quod in dies majus appareat, sequi clamant. Et ipsam ut deos, & professores ejus ut antistites colite: & quotiens mentio sacra litterarum intervenerit, favete linguis. Hoc verbum non, ut plerique existimant, à favore trahitur: sed imperatur silentium, ut ritè peragi possit sacrum, nulla voce mala obstrepente.

CAP. XXVII. QUOD multo magis necessarium est imperari vobis, ut quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti & compressa voce audiatis. Cum sistrum aliquis concutiens ex imperio mentitur; cum aliquis secandi lacertos suos artifex, brachia atque humeros suspensa manu cruentat; cum aliqua genibus per viam repens ululat; laurumque linteatus senex, & medio lucernam die præferens, conclamat, iratum aliquem deorum; concurritis & auditis, & divinum esse eum, invicem mutuum alentes stuporem, adfirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgavit, omnique honestiorem curia reddidit, proclamat: Quis iste furor? quæ ista inimica diis hominibusque natura est? infamare virtutes, & malignis sermonibus sancta violare? Si potestis, bonos laudate: si minus, transite. Quod si vobis exercere tætram istam licentiam placet, alter in alterum incursitate. nam cum in cælum insanitis, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. Præbui ego aliquando Aristophani materiam jocorum: tota illa comicorum poëtarum manus in me venenatos sales suos effudit. Illustrata est virtus mea, per ea ipsa, per quæ petebatur. produci enim illi & tentari expedit: nec ulli magis intelligunt quanta sit, quam qui vires ejus lacessendo senserunt. Duritia silicis nulli magis, quam ferientibus, nota est. Præbeo me non aliter, quam rupes aliqua in vadoso mari destituta, quam fluctus non desinunt undecumq; moti sunt verberare: nec ideò aut loco eam movent, aut per tot ætates crebro incursu suo consumunt. Adsilite, facite impetum: ferendo vos vincam. In ea, quæ firma & insuperabilia sunt, quidquid incurrit, malo suo vim suam exercet. Proinde quærite aliquam mollem cedentemq. materiam, in quam tela vestra figantur. Vobis autem vacat aliena scrutari mala, & sententias ferre de quoqnam? Quare hic philosophus laxius habitat? quare hic lautius cænat? Papulas observatis alienas, ipsi obsiti plurimis ulceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporum nævos aut verrucas derideat, quem fœda scabies depascitur. Objicite Platoni, quod petierit pecuniam: Aristoteli, quod acceperit: Democrito, quod neglexerit: Epicuro, quod consumpserit: mihi ipsi Alcibiadem & Phædrum objectate. O vos usu maximè felices, cum primum vobis imitari vitia nostra contigerit! Quin potius mala vestra circumspicitis, quæ vos ab omni parte confodiunt, alia grassantia extriusecus,

alia in visceribus ipsis ardentia? Non eo loco res humanæ sunt, etiam si statum vestrum parum nostis, ut vobis tantum otii supersit, ut in probra meliorum agitare linguam vacet.

CAP. XXVIII. HOC vos non intelligitis, & alienum fortunæ vestræ vultum geritis: sicut plurimi, quibus in circo aut in theatro desidentibus, jam funesta domus est, nec annunciatum malum. At ego ex alto prospiciens, video quæ tempestates aut immineant vobis, paullò tardius rupturæ nimbum suum, aut jam vicinæ, vos ac vestra rapturæ, propius accesserint. Quid porrò, nonne nunc quoque (etiam si parum sentitis) turbo quidam animos vestros rotat, & involvit, fugientes, petentesque eadem, & nunc in sublime allevatos, nunc in infima allisos rapit? * * *

L. ANNÆI SENECÆ
DE OTIO AVT SECESSV SAPIENTIS LIBRI PARS.

EX CAPITE XXVIII.

* CIRCI nobis magno consensu vitia commendant. Licet nihil aliud quod sit salutare tentemus, proderit tamen primo in seipsum secedere. meliores erimus singuli. Quid, quod secedere ad optimos viros, & aliquod exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? quod in otio non fit. Tunc potest obtinere quod semel placuit, ubi nemo intervenit, qui judicium adhuc imbecillum, populo adjutore, detorqueat. tunc potest vita æquali & uno tenore procedere, quam propositis diversissimis scindimus. Nam inter cetera mala illud pessimum est, quod vitia ipsa mutamus. sic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo jam familiari. Aliud ex aliô placet, vexatque nos. Hoc quoque, quod judicia nostra non tãtum prava, sed etiam levia sunt. Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus: petita relinquimus, relicta repetimus: alternæ inter cupiditatẽ nostram, & pœnitentiam vices sunt. Pendemus enim toti ex alienis judiciis; & id optimum nobis videtur, quod petitores laudatoresque multos habet, non id quod laudandum petendumque est. Nec viam bonam ac malam per se æstimamus, sed turba vestigiorum, in quibus nulla sunt redeuntium. Dices mihi: Quid agis Seneca? deseris partes. Certe Stoici vestri dicunt: Vsque ad ultimum vitæ finem in actu erimus, non desinemus communi bono operam dare, adjuvare singulos, opem ferre etiam inimicis, eniti manu. Nos sumus, qui nullis annis vacationem damus, & quod ait ille vir disertissimus, Canitiem galea premimus. Nos sumus, apud quos usque eò nihil ante mortem otiosum est, ut, si res patitur non sit ipsa mors otiosa. Quid nobis Epicuri præcepta, in ipsis Zenonis principiis, loqueris? Quin tu bene & naviter, si partium piget, transfugis potius, quam prodis? Hoc tibi in præsentia respondebo. Numquid vis amplius, quam ut me similem ducibus meis præstem? Quid ergo est? non quo miserint me illi, sed quo duxerint, ibo.

CAP.

CAP. XXIX. NUNC probabo tibi, nec desciscere me à præceptis Stoicorum: nam ne ipsi quidem à suis desciverunt: & tamen excusatissimus essem, etiam si non præcepta illorum sequerer, sed exempla. Hoc quod dico, in duas dividam partes. Primum, ut possit aliquis, vel à prima ætate, contemplationi veritatis totum se tradere, rationem vivendi quærere, atque exercere, secretò. Deinde, ut possit hoc aliquis emeritis jam stipendiis, profligatæ ætatis, jure optimo facere, & ad alios actus animum referre: virginum Vestalium more, quæ, annis inter officia divisis, discunt facere sacra, & cum didicerunt, docent.

CAP. XXX. HÆC Stoicis quoque placere ostendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chrysippive committere: sed quia res ipsa patitur me ire in illorum sententiam: quam si quis semper unius sequitur, non id vitæ, sed factionis est. Utinam quidem jam tenerentur omnia, & inoperta ac confessa veritas esset! nihil ex decretis mutaremus: nunc veritatem, cum eis ipsis qui docent, quærimus. Duæ maximæ in hac re dissident sectæ, Epicureorum & Stoicorum: sed utraque ad otium diversa via mittit. Epicurus ait: Non accedet ad remp. sapiens, nisi si quid intervenerit. Zenon ait: Accedat ad remp. nisi si quid impedierit. Alter otium ex proposito petit, alter ex caussa. Caussa autem illa latè patet. si resp. corruptior est, quam ut adjuvari possit, si occupata est malis: non nitetur sapiens in supervacuum, nec se nihil profuturus impendet: si parùm habebit auctoritatis aut virium: nec illum erit admissura resp. si valetudo illum impediet. Quomodo navem quassam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: sic ad iter quod inhabile sciet, non accedet. Potest ergo & ille, cui omnia adhuc in integro sunt, antequam ullas experiatur tempestates, in tuto subsistere, & protinus commendare se bonis artibus: & illud beatum otium exigere, virtutum cultor, quæ exerceri etiam à quietissimis possunt. Hoc nempe ab homine exigitur, ut prosit hominibus, si fieri potest, multis, si minus, paucis; si minus, proximis; si minus, sibi. Nam cum se utilem ceteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui se deteriorem facit, non sibi tantummodo nocet, sed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodesse potuisset: sic si quis bene de se meretur, hoc ipso aliis prodest, quod illis profuturum parat.

CAP. XXXI. DUAS respublicas animo complectamur, alteram magnam, & verè publicam, qua dii atque homines continentur. In qua non ad hunc angulum respicimus, aut ad illum, sed terminos civitatis nostræ cum sole metimur: alteram, cui nos adscripsit conditio nascendi. Hæc aut Atheniensium erit, aut Carthaginensium, aut alterius alicujus urbis, quæ non ad omnes pertineat homines, sed ad certos. Quidam eodem tempore utrique reip. dant operam, majori minorique: quidam tantum minori: quidam tantum majori. Huic majori reip. & in otio deservire possumus. imò verò nescio an in otio melius: ut quæramus, quid sit virtus, una pluresve sint? natura an ars bonos viros faciat? unum sit hoc, quod maria terrasque, & mari ac terris inserta complectitur, an multa Deus corpora ejusmodi sparserit? continua sit omnis & plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta, & solidis inane permixtum sit? Deus sedens opus suum spectet, an tractet? utrumne extrinsecus illi circumfusus sit, an toti inditus? immortalis sit mundus, an inter caduca,

& ad tempus nata, numerandus? Hæc qui contemplatur, quid Deo præstat? ne tanta ejus opera sine teste sint. Solemus dicere, summum bonum esse, secundum naturam vivere: natura nos ad utrumque genuit, & contemplationi rerum, & actioni.

CAP. XXXII. NVNC probemus, quod prius diximus. Quid porrò, hoc non erit probatum, si se unusquisque consuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noscendi, quam ad omnes fabulas excitetur? Navigant quidam, & labores peregrinationis longissimæ una mercede perpetiuntur, cognoscendi aliquid abditum remotumque. Hæc res ad spectacula populos cõtrahit, hæc cogit præclusa rimari, secretiora exquirere, antiquitates evolvere, mores barbararum audire gentium. Curiosum nobis natura ingenium dedit: & artis sibi ac pulchritudinis suæ conscia, spectatores nos tantis rerum spectaculis genuit, perditura fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida, & non uno genere formosa, solitudini ostenderet. Vt scias illam spectari voluisse, non tantum aspici, vide quem nobis locum dederit. In media nos sui parte constituit, & circumspectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, sed etiam ad contemplationem factum, ut ab ortu sidera in occasum labētia prosequi posset, & vultum suum circumferre cum toto, sublime fecit illi caput, & collo flexibili imposuit. Deinde sena per diem, sena per noctem signa produxit; nullam non partem sui explicuit: ut per hæc quæ obtulerat ejus oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum. nec enim omnia, nec tanta vidimus, quanta sunt: sed acies nostra aperit sibi investigando viam, & fundamenta veri jacit, ut inquisitio transeat ex apertis in obscura, & aliquid ipso mundo inveniat antiquius. Vnde ista sidera exierint? quis fuerit universi status, antequam singula in partes discederent? quæ ratio mersa & confusa diduxerit? quis loca rebus assignaverit? suapte natura gravia descenderint, evolaverint levia, an præter nisum pondusque corporum altior aliqua vis legem singulis dixerit? an illud verum sit, quo maximè probatur, hominem divini spiritus esse, partem ac veluti scintillas quasdam sacrorum in terras desiluisse, atq; alieno loco hæsisse? Cogitatio nostra cæli munimenta perrumpit, nec contenta est id quod ostenditur scire. Illud, inquit, scrutor, quod ultra mundum jacet, utrumne profunda vastitas sit, an & hoc ipsum terminis suis cludatur? qualis sit habitus exclusis, informia & confusa sint, an in omnem partem tantumdem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum descripta sint? huic cohæreant mundo, an longè ab hoc secesserint, & in vacuo volutentur? individua sint, per quæ struitur omne id quod natum futurumque est, an continua eorum materia sit, & per totum mutabilis? utrum contraria inter se elementa sint, an non pugnent, sed per diversa conspirent? Ad hæc quærenda natus, æstima, quam non multum acceperit temporis, etiam si illud totum sibi vindicet. cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentia patiatur excidere, licet horas suas avarissimè servet, & usque in ultimæ ætatis humanæ terminos procedat, nec quidquam illi ex eo quod natura constituit, fortuna concutiat: tamen homo, ad immortalium cognitionem, nimis mortalis est. Ergo secundum naturam vivo, si totum me illi dedo, si illius admirator cultorque sum. At natura utrumque facere me voluit, & agere, & contemplationi vacare. Vtrumque facio: quoniam ne contemplatio quidem sine actione est. Sed refert, inquis, an ad

an ad hanc voluptatis caussa accesserit, nihil aliud ex illa petens, quam assiduam contemplationem, sine exitu. est enim dulcis, & habet illecebras suas. Adversus hoc tibi respondeo. æquè refert, quo animo civilem agas vitam: an ut semper inquietus sis, nec umquam sumas ullum tempus, quo ab humanis ad divina respicias. Quomodo res appetere, sine ullo virtutum amore, & sine cultu ingenii, ac nudas edere operas, minimè probabile est: (misceri enim inter se ista, & conferri debent:) sic imperfectum ac languidum bonum est, in otium sine actu projecta virtus, numquam id quod didicit ostendens. Quis negat illum debere profectus suos in opere tentare? nec tantum quid faciendum sit cogitare, sed etiam aliquando manum exerere, & ea quæ meditata sunt, ad verum perducere? Quid si per ipsum sapientem non est mora, si non actor deest, sed agenda desunt: ecquid illi secum esse permittes? Quo animo ad otium sapiens secedit? ut sciat secum quoque ea acturum, per quæ posteris prosit. Nos certè sumus, qui dicimus, & Zenonem & Chrysippum majora egisse, quam si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulissent, quas non uni civitati, sed toti humano generi tulerunt. Quid ergo est, quare tale otium non conveniat bono viro, per quod futura sæcula ordinet, nec apud paucos concionetur, sed apud omnes omnium gentium homines, quiq; sunt, quique erunt? Ad summam quæro, an ex præceptis suis vixerint Cleanthes, & Chrysippus, & Zenon? non dubiè respondebis, sic illos vixisse, quemadmodum dixerant esse vivendum. atqui nemo illorum remp. administravit. Non fuit illis, inquis, aut ea fortuna, aut dignitas, quæ admitti ad publicarum rerum tractationem solet. Sed iidem nihilominus non segnem egêre vitam. invenerunt, quemadmodũ plus quies illorum hominibus prodesset, quã aliorum discursus & sudor. Ergo nihilominus hi multum egisse visi sunt, quamvis nihil publicè agerent. Præterea, tria genera sunt vitæ, inter quæ, quod sit optimum, quæri solet: unum voluptati vacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primum, deposita contentione depositoque odio, quod implacabile diversa sequentibus indiximus, videamus, an hæc omnia ad idem, sub alio titulo, perveniant. Nec ille, qui voluptatem probat, sine contemplatione est; nec ille, qui cõtemplationi inservit, sine voluptate est; nec ille, cujus vita actioni destinata est, sine contemplatione est. Plurimum, inquis, discriminis est, utrum aliqua res propositum, an propositi alterius accessio sit. Sanè grande discrimen: tamen alterum sine altero non est. Nec ille sine actione contemplatur, nec hic sine contemplatione agit. Nec ille tertius, de quo malè existimare consuevimus, voluptatem inertem probat, sed eam, quam ratione efficit firmam sibi. Ita & hæc ipsa voluptaria secta in actu est. Quid ni in actu sit, cum ipse dicat Epicurus, aliquando se recessurum à voluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut voluptati imminebit pœnitentia, aut dolor minor pro graviore sumetur? Quo pertinet hoc dicere? ut appareat, contemplationem placere omnibus. Alii petunt illam: nobis hæc statio est, non portus. Adjice nunc huc, quod è lege Chrysippi vivere otioso licet. non dico, ut otium patiatur, sed ut eligat. Negant nostri sapientem ad quamlibet remp. accessurum. Quid autem interest, quomodo sapiens ad otium veniat: utrum quia resp. illi deest, an quia ipse reipublicæ? Si omnibus defutura resp. est (semper autem deerit fastidiosè quærentibus) interrogo ad quam remp.

sapiens accessurus sit? Ad Atheniensium, in qua Socrates damnatur, Aristoteles ne damnaretur, fugit? in qua opprimit invidia virtutes? negabis mihi accessurum ad hanc remp. sapientem. Ad Carthaginiensium ergo rempublicam sapiens accedet, in qua assidua seditio, & optimo cuique infesta libertas est, summa æqui ac boni vilitas, adversus hostes inhumana crudelitas, etiam adversus suos hostilitas? & hanc fugiet. Si percensere singulas voluero, nullam inveniam, quæ sapientem, aut quam sapiens pati possit. Quod si non invenitur illa resp. quam nobis fingimus, incipit omnibus esse otium necessarium: quia quod unum præferri poterat otio, nusquam est. Si quis dicit optimum esse navigare: deinde negat navigandum in eo mari, in quo naufragia fieri soleant, & frequenter subitæ tempestates sint, quæ rectorem in contrarium rapiant: puto, hic me vetat navem solvere, quamquam laudat navigationem. *

L. ANNÆI SENECÆ
AD ÆBVCIVM LIBERALEM
DE BENEFICIIS
LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

INTER multos ac varios errores temerè viventium inconsulteque, nihil propemodum, vir optime Liberalis, dixerim nocentius, quam quod beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim ut malè collata, malè debeantur. de quibus non redditis, serò querimur: ista enim perierant, cum darentur. Nec mirum est, inter plurima maximaque vitia nullum esse frequentius, quam ingrati animi. Id evenire ex pluribus causis video. prima, quod non eligimus dignos, quibus tribuamus: sed nomina facturi, diligenter in patrimonium & vasa debitoris inquirimus: semina in solum effœtum & sterile non spargimus: beneficia sine ullo delectu magis projicimus, quam damus. Nec facilè dixerim, utrum turpius sit inficiari, an repetere beneficium. Id enim genus hujus crediti est, ex quo tãtum recipiendum sit, quantum ultrò refertur: decoquere verò fœdissimum ob hoc ipsum, quia non opus est ad liberandum fidem facultatibus, sed animo. reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cum sit in ipsis crimen, qui ne confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia alias graves exprobratores exactoresque sumus; alias leves, & quos paullo post muneris sui pæniteat; alias queruli, & minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantum postquam dedimus beneficia, sed dum damus. Quis enim nostrum contentus fuit, aut leviter rogari, aut semel? quis non, cum aliquid à se peti suspicatus est, frontem adduxit, vultum avertit, occupationes simulavit, longis sermonibus, & de industria non invenientibus exitum, occasionem petendi abstulit, & variis artibus properantes necessitates elusit? In angusto verò comprehensus,

aut

aut distulit, id est, timidè negavit; aut promisit, sed difficulter, sed subductis superciliis, sed malignis & vix exeuntibus verbis? Nemo autem libenter debet, quod non accepit, sed expressit. Gratus esse adversus eum quisquam potest, qui beneficium aut superbè injecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, ut molestiâ careret, dedit? Errat, si quis sperat responsurum sibi, quem dilatione lassavit, exspectatione torsit. Eodem animo beneficium debetur, quo datur: & ideò non est negligenter dandum. Sibi enim quis debet, quod à nesciente accepit. Nec tardè quidem: quia cum in omni officio magni æstimetur dantis voluntas, qui tardè fecit, diu noluit. Utrique non contumeliosè. nam cum ita natura comparatum sit, ut altius injuriæ quam merita descendant, & illa citò defluant, has tenax memoria custodiat: quid exspectat qui offendit, dum obligat? Satis adversus illum gratus est, si quis beneficio ejus ignoscit. Non est autem quod tardiores faciat ad benè merendum, turba ingratorum. Nam primum (ut dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem immortales ab hac tam effusa benignitate sacrilegi, negligentesque eorum, deterrent. Utuntur natura sua, & cuncta, interque illa ipsos munerum suorum malos interpretes, juvant. Hos sequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur: demus beneficia, non fæneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitavit, cum daret. At malè cessit. Et liberi, & conjuges spem fefellerunt: tamen & educamus, & ducimus. adeoque adversus experimenta pertinaces sumus, ut bella victi, & naufragi maria repetamus. Quanto magis permanere in dandis beneficiis decet? quæ si quis non dat quia non recipit, dedit ut reciperet, bonamque ingratorum facit caussam: quibus ita demum turpe est non reddere, si & licet. Quam multi indigni luce sunt? & tamen dies oritur. Quam multi, quod nati sunt, queruntur? tamen natura sobolem novam gignit, ipsosque qui non fuisse mallent, esse patitur. Hoc & magni animi & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, & post malos quoque bonum quærere. Quid magnifici erat multis prodesse, si nemo deciperet? nunc est virtus, dare beneficia: non utique reditura, quorum à viro egregio statim fructus perceptus est. Adeò quidem ista res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet; ut si spes mihi præcidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, quam non dare. Quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio. qui beneficium non reddit, magis peccat; qui non dat, citius.

CAP. II. *Beneficia in vulgus cum largiri institueris,*
Perdenda sunt multa, ut semel ponas benè.

In priore versu utrumque reprehendas. nam nec in vulgus effundenda sunt; & nullius rei, minimè beneficiorum, honesta largitio est. quibus si detraxeris judicium, desinunt esse beneficia: in aliud quodlibet incident nomen. Sequens sensus mirificus est, qui uno benè posito beneficio, multorum amissorum damna solatur. Vide, oro te, ne hoc & verius sit, & magnitudini benè facientis aptius, ut illi hortemur ad danda, etiam si nullum benè positurus est. Illud enim falsum est, Perdenda sunt multa. Nullum perit. quia qui perdit, computaverat. Beneficiorum simplex ratio est: tantum erogantur. si reddet aliquid, lucrum est: si non reddet, damnum non est. Ego illud dedi, ut darem. nemo beneficia in kalendario scribit: nec avarus exactor ad horam & diem appellat. Numquam illa

vir bonus cogitat, nisi admonitus à reddente: alioquin in formam crediti transeunt. Turpis fœneratio est, beneficium expensum ferre. Qualiscunque priorum eventus est, persevera in alios conferre. melius apud ingratos jacebunt: quos aut pudor, aut occasio, aut imitatio aliquando gratos poterit efficere. Ne cessaveris: opus tuum perage, & partes boni viri exsequere. Alium re, alium fide, alium gratia, alium consilio, alium præceptis salubribus adjuva.

CAP. III. OFFICIA etiā feræ sentiunt: nec ullum tam immansuetum animal est, quod non cura mitiget, & in amorem sui vertat. Leonum ora à magistris impunè tractantur: elephantorum feritatem usque in servile obsequium demeretur cibus. Adeò etiam quæ extra intellectum atq; æstimationem beneficii sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis evincit. Ingratus est adversus unum beneficium? adversus alterum non erit. duorum oblitus est? tertium etiam eorum quæ exciderunt, memoriam reducet. Is perdit, qui citò se perdidisse credit. At qui instat, & onerat priora sequentibus, etiam ex duro & immemori pectore gratiam extundit. Non audebit adversus multa oculos attollere. quocunque se vertit, memoriam suam fugiens, ibi te videat: beneficiis tuis illum cinge. Quorum quæ vis, quæve proprietas sit, dicam, si prius illa, quæ ad rem non pertinent, transilire mihi permiseris. Num dicam quare tres Gratiæ, & quare sorores sint, & quare manibus implexis, quare ridentes, juvenes, & virgines, solutaque ac pellucida veste? Alii quidem videri volunt unam esse, quæ det beneficium; alteram, quæ accipiat: tertiam, quæ reddat. Alii tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, simul & accipientium reddentiumque. Sed utrumlibet ex istis judicaverim: quid ista nos juvat scientia? Quid ille consertis manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficii per manus transeuntis, nihilominus ad dantem revertitur, & totius speciem perdit, si usquam interruptus est: pulcherrimus, si cohæsit, & vices servavit. Ideò ridentes: quia promerentium vultus hilares sunt, quales solent esse qui dant, vel accipiunt beneficia. Iuvenes: quia non debet beneficiorum memoria senescere. Virgines: quia incorrupta sunt, & sincera, & omnibus sancta. In quibus nihil esse alligati decet, nec adscripti: solutis itaque tunicis utuntur. Pellucidis autem; quia beneficia conspici volunt. Sit aliquis usque eò Græcis mancipatus, ut hæc dicat necessaria: nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem judicet pertinere, quæ nomina illis Hesiodus imposuerit. Aglajan maximam natu appellavit, mediam Euphrosynen, tertiam Thalian. Horum nominum interpretationem, & prout cuique visum est, deflectit, & ad rationem aliquam conatur perducere: cum Hesiodus puellis suis, quod voluit nomen imposuerit. Itaque Homerus uni mutavit, Pasitheam appellavit, & in matrimonium produxit, ut scias illas Vestales non esse. Inveniam alium poëtam, apud quem præcingantur, & spissis aut Phryxianis prodeant. Ergo & Mercurius una stat: non quia beneficia oratio commendat, sed quia pictori ita visum est. Chrysippus quoque, penes quem subtile illud acumen est, & in imam penetrans veritatem, qui rei agendæ causâ loquitur, & verbis non ultra, quam ad intellectum satis est, utitur, totum librum suum his ineptiis replet: ita ut de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficii pauca admodum dicat: nec his fabulas, sed hæc fabulis inserit. Nam præter ista quæ Hecaton

caton transscribit, treis Chrysippus Gratias ait Iovis & Eurynomes filias esse: ætate autem minores quam Horas, sed meliuscula facie, & ideò Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem judicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia latè patentis matrimonii sit, beneficia dividere: tamquam matri post filias soleat nomen imponi, aut poëtæ vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriæ loco audacia est: & cuicumque nomen non potest reddere, imponit: ita poëtæ non putant ad rem pertinere, verum dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quæque vocari jubent, quod bellè facit ad versum. Nec illis fraudi est, si aliud quid in censum detulerunt: proximus enim poëta suum illa ferre nomen jubet. Hoc ut scias ita esse, ecce Thalia, de qua cum maximè agitur, apud Hesiodum Charis est, apud Homerū Musa.

CAP. IV. SED ne faciam, quod reprehendo, omnia ista, quæ ita extra rem sunt, ut nec circa rem quidem sint, relinquam. Tu modò nos tuere, si quis mihi objiciet, quod Chrysippum in ordinem coëgerim, magnum mehercule virum, sed tamen Græcum, cujus acumen nimis tenue retunditur, & in se sæpè replicatur: etiam cum agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc verò quod acumen est? De beneficiis dicendum est, & ordinanda res, quæ maximè societatem humanam alligat: danda lex vitæ, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat; ne liberalitatem, quam nec deesse oportet, nec superfluere, hæc ipsa observatio restringat, dum temperat: docendi sunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipsis certamen proponere, eos quibus obligati sunt, re animoque non tantum æquare, sed vincere. quia qui referre gratiam debet, numquam consequitur, nisi præcessit. hi docendi sunt nihil imputare: illi plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem, beneficiis beneficia vincendi, sic nos adhortatur Chrysippus, ut dicat verendum esse, ne quia Charites Iovis filiæ sunt, parum se gratè gerere, sacrilegium sit, & tam bellis puellis fiat injuria. Tu me aliquid eorum doce, per quæ beneficentior, gratiorque adversus benè merentes fiam, per quæ obligantium, obligatorumque animi certent, ut qui præstiterint, obliviscantur, pertinax sit memoria debentium. Istæ verò ineptiæ poëtis relinquantur: quibus aures oblectare propositum est, & dulcem fabulam nectere. At qui ingenia sanare, & fidem in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, seriò loquantur, & magnis viribus agant: nisi fortè existimas, levi ac fabuloso sermone, & anilibus argumentis, prohiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum novas tabulas.

CAP. V. SED quemadmodum supervacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primum nobis esse discendum quid accepto beneficio debeamus. Debere enim dicit se alius pecuniā quam accepit, alius consulatum, alius sacerdotium, alius provinciam. Ista autem sunt meritorum signa, non merita. Non potest beneficium manu tangi: animo cernitur. multum interest inter materiam beneficii, & beneficium. Itaque nec aurum, nec argentum, nec quidquam eorum quæ à proximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis voluntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur possidentque, solum notant: contrà, illud quod in re carum atque pretiosum est, parvipendunt. Hæc quæ tenemus, quæ aspicimus, in quibus cupiditas nostra hæret, caduca sunt: auferre ea

nobis & fortuna, & injuria potest: beneficium verò, etiam amisso eo quod datum est, durat. Est enim rectè factum, quod irritum nulla vis efficit. Amicum à piratis redemi: hunc alius hostis excepit, & in carcerem condidit. non beneficium, sed usum beneficii mei sustulit. Ex naufragio alicui raptos, vel ex incendio liberos reddidi: hos vel morbus, vel aliqua fortuita injuria eripuit: manet etiam sine illis, quod in illis datum est. Omnia itaque, quæ falsum beneficii nomen usurpant, ministeria sunt, per quæ se voluntas amica explicat. Hoc quoque in aliis rebus evenit, ut alibi sit species rei, alibi ipsa res. Imperator aliquem, torquibus, murali, & civica donat. quid habet per se corona pretiosum? quid prætexta? quid fasces? quid tribunal, & currus? nihil horum honor est, sed honoris insigne. Sic non est beneficium id quod sub oculos venit, sed beneficii vestigium & nota.

CAP. VI. QVID est ergo beneficium? Benevola actio tribuens gaudium, capiensque tribuendo, in id quod facit prona, & sponte sua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, sed qua mente. Quia beneficium non in eo quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut facientis animo. Magnum autem esse inter ista discrimen, vel ex hoc intelligas licet, quod beneficium utique bonum est: id autem quod fit aut datur, nec bonum nec malum est. Animus est, qui parva extollit, sordida illustrat, magna & in precio habita dehonestat: ipsa, quæ appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali, id refert, quo illa rector animus impellat, à quo forma datur rebus. Non est ergò beneficium ipsum, quod numeratur, aut traditur. sicut nec in victimis quidem, licet opimæ sint, auroque præfulgeant, deorum est honos; sed pia ac recta volútate venerantium. Itaque boni etiam farre ac fitillâ religiosi sunt; mali rursus non effugiunt impietatem, quamvis aras sanguine multo cruentaverint.

CAP. VII. SI beneficia in rebus, non in ipsa benefaciendi voluntate consisterent, eò majora essent, quo majora sunt, quæ accepimus. id autem falsum est. nonnumquam enim magis nos obligat, qui dedit parva magnificè: qui Regum æquavit opes animo: qui exiguum tribuit, sed libenter: qui paupertatis suæ oblitus est, dum meam respicit: qui non voluntatem tantum juvandi habuit, sed cupiditatem: qui accipere se putavit beneficium, cum daret: qui dedit tamquam non recepturus, recepit tamquam non dedisset: qui occasionem, qua prodesset, & occupavit & quæsivit. Contra, ingrata sunt (ut dixi) licet re ac specie magna videantur, quæ danti aut extorquentur, aut excidunt: multoque gratius venit, quod facili, quam quod plena manu datur. Exiguum est quod in me contulit, sed amplius non potuit. At hic quod dedit, magnum est: sed dubitavit, sed distulit, sed cum daret, gemuit, sed superbè dedit, sed circumtulit, & placere non ei, cui præstabat, voluit. ambitioni dedit, non mihi.

CAP. VIII. SOCRATI cum multa multi pro suis quisque facultatibus offerrent: Æschines pauper auditor, Nihil, inquit, dignum te quod dare tibi possim, invenio: & hoc uno modo pauperem me esse sentio. Itaque dono tibi quod unum habeo, Me ipsum. Hoc munus rogo qualecumque est, boni consulas, cogitesque alios cum multum tibi darent, plus sibi reliquisse. Cui Socrates; Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus dederis, nisi fortè parvo te æstimas? Habebo itaque curæ, ut te meliorem tibi reddam

reddam quam accepi. Vicit Æschines hoc munere Alcibiadis parem divitiis animum, & omnem juvenum opulentorum munificentiam.

CAP. IX. VIDES quomodo animus inveniat liberalitatis materiam, etiam inter angustias? Videtur mihi dixisse: Nihil egisti fortuna, quod me pauperem esse voluisti: expediam nihilominus dignum huic viro munus: & quia de tuo non possum, de meo dabo. Neque est quod existimes illum vilem sibi fuisse, qui pretium se sui fecit: ingeniosus adolescens invênit, quemadmodum Socratem sibi daret. Non quanti quæque sint, sed à quali dentur, perspiciendū.* Callidus non difficilem aditum præbet immodica cupientibus: spesque improbas, nihil re adjuturus, verbis fovet. At ejus pejor est opinio, qui lingua asper, vultu gravis, cum invidia fortunam suam explicavit. Colunt enim, detestanturque felicem, & si potuerint, eadem facturi, odêre facientem.* Conjugibus alienis nec clam, sed apertè quidam ludibrio habitis, suas aliis permisere. Rusticus, inhumanus, ac malevolus, & inter matronas abominandæ conditionis est, si quis conjugem in sellâ prostare vetuit, & vulgò admissis inspectoribus vehi undique perspicuam. Si quis nulla se amica fecit insignē, nec alienæ uxori æmulum præstat, hunc matronæ humilem, & sordidæ libidinis, & ancillariolum vocant. Hinc decentissimum sponsaliorum genus, adulterium; & in consensu vidui cæiibatus, nemo uxorem duxit, nisi qui abduxit. Iam rapta spargere, sparsa pari avaritia recolligere certant: nihil pensi habere, paupertatem alienam contemnere, suam timere, nullum aliud vereri malum: pacem injuriis perturbare, imbecilliores vi ac metu premere. Nam provincias spoliari, & nummarium tribunal, audita utrimque licitatione, alteri addici, non mirum: quando quæ emeris, vendere, gentium jus est.

CAP. X. SED longius nos impetus evehit, provocante materia. Itaque sic finiamus, ne in nostro sæculo culpa subsidat. Hoc majores nostri questi sunt, hoc nos querimur; hoc posteri nostri querentur, eversos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas & in omne nefas labi. At ista stant loco eodem, stabuntque, paullulum dumtaxat ultro aut citrò mota, ut fluctus: quos æstus accedens longius extulit, recedens interiore litorum vestigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quam in alia peccabitur, abrumpetque frænos pudicitia: nunc conviviorum vigebit furor, & fœdissimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus corporum nimius & formæ cura, præ se ferens animi deformitatē: nunc in petulantiam & audaciam erumpet malè dispensata libertas: nunc in crudelitatem privatam ac publicam ibitur, bellorumque civilium insaniam, qua omne sanctum ac sacrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepisse virtus erit. Non exspectant uno loco vitia: sed mobilia & inter se dissentientia tumultuantur, pellunt invicem, fuganturque. Cæterum idem semper de nobis pronunciare debebimus, malos esse nos, malos fuisse, invitus adjiciam, & futuros esse. Erunt homicidæ, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quod omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo vix ullum magnum facinus accrevit. Hoc tu cave, tamquam maximum crimen, ne admittas: ignosce tamquam levissimo, si admissum est. Hæc est enim injuriæ summa. Beneficium perdidisti. Salvum est tibi ex illo, quod est optimum: dedisti. Quemadmodum autem curandum, ut in eo-

in eos potissimum beneficia conferamus, qui gratè responsuri erunt: ita quædam, etiam si de illis malè sperabitur, faciemus, tribuemusque, non solum si judicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse. Tamquam si filios alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine ullo meo incõmodo, non dubitabo. Dignum, etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam: indignum, si eripere latronibus potero, clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.

CAP. XI. SEQVITVR ut dicamus, quæ beneficia danda sint, & quemadmodum. Primò demus necessaria, deinde utilia, deinde jucunda; utique mansura. Incipiendum est autem à necessariis. aliter enim ad animum pervenit, quod vitam continet: aliter quod exornat, aut instruit. Potest in eo aliquis fastidiosus esse æstimator, quo facilè cariturus est, de quo dicere licet: Recipe, non desidero. meo contentus sum. interim non reddere tantum libet quod acceperis, sed abjicere. Ex his quæ necessaria sunt, quædam primum obtinent locum, sine quibus non possumus vivere; quædam secundum, sine quibus non debemus; quædam tertium, sine quibus nolumus. Prima hujus notæ sunt, hostium manibus eripi, & tyrannicæ iræ, & proscriptioni, & aliis periculis, quæ varia & incerta humanam vitam obsident. Quidquid horum discusserimus, quo majus ac terribilius erit, hoc majorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis sint liberati malis: & lenocinium est muneri, antecedens metus. Nec tamen ideò debemus tardius quemquam servare, quam possumus: ut muneri nostro timor imponat pondus. Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem vivere, sed ut mors potior sit: tamquam libertas, & pudicitia, & mens bona. Post hæc habebimus conjunctione, ac sanguine, usuque, & consuetudine longa, cara: ut liberos, conjuges, penates, ceteraque quæ usque eò animus sibi applicuit, ut ab illis, quam à vita divelli gravius existimet. Subsequuntur utilia, quorum varia & lata materia est. Hîc erit pecunia non superfluens, sed ad sanum modum habendi parata: hîc erit honor, & processus ad altiora tendentium. nec enim utilius quidquam est, quam sibi utilem fieri. Iam cetera ex abundanti veniunt, delicatos factura. In his sequemur, ut opportunitate grata sint, ut non vulgaria, quæque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ætatem habent, aut quæ etiam si natura pretiosa non sunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maximè voluptati futurum sit; quid frequenter occursurum habenti, ut toties nobiscum, quoties cum illo sit. Vtique cavebimus, ne munera supervacua mittamus: ut fœminæ aut seni arma venatoria, aut rustico libros, aut studiis ac litteris dedito retia. Æquè ex contrario circumspiciemus, ne dum grata mittere volumus, suum cuique morbum exprobratura mittamus: sicut ebrioso vina, & valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit esse, non munus, in quo vitium accipientis agnoscitur.

CAP. XII. SI arbitrium dandi penes nos est, præcipuè mansura quæremus, ut quam minimè mortale munus sit. Pauci enim sunt tam grati, ut quod acceperint, etiam si non vident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipso munere incurrit: ubi ante oculos est, & oblivisci sui non finit: sed auctorem suum ingerit & inculcat. Eò quidem magis duratura quæramus, quia numquam admonere debemus: ipsæ res evanescentem memoriam excitent. Libentius donabo argentum factum,

ctum, quam figuatum: libentius statuas, quam vestem, & quod usus brevis deterat. Apud paucos post rem manet gratia: plures sunt, apud quos non diutius in animo sunt donata, quam in usu. Ergo si fieri potest, consumi munus meum nolo: exstet, hæreat amico meo, & convivat. Nemo tam stultus est, ut monendus sit, ne cui gladiatores aut venationem jam munere edito mittat, & vestimenta æstiva brumâ, hiberna solstitio. Sit in beneficio sensus communis, tempus, locum, personas observet: quia momentis quædam grata & ingrata sunt. Quanto acceptius est, si id damus, quod quis non habet, quam cujus copia abundat? quod diu quærit, nec invenit, quam quod ubique visurus est? Munera non tam pretiosa, quam rara & exquisita sint, quæ etiam apud divitem sui locum faciant: sicut gregalia quoque poma, etiam post paucos dies iitura in fastidium, delectant, si provenêre maturius. Illa quoque non erunt sine honore, quæ aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alii.

CAP. XIII. ALEXANDRO Macedoni, cum victor Orientis, animos supra humana tolleret, Corinthii per legatos gratulati sunt, & civitate illum sua donaverunt. Cum risisset Alexander hoc officii genus, unus ex legatis: Nulli, inquit, civitatem umquam dedimus alii, quam tibi & Herculi. Libens accepit delatum honorem, & legatos invitatione aliaque humanitate prosecutus, cogitavit, non qui sibi civitatem darent, sed cui dedissent. Et homo gloriæ deditus, cujus nec naturam nec modum noverat, Herculis Liberique vestigia sequens, ac ne ibi quidem resistens ubi illa defecerant, ad socium honoris sui respexit à dantibus: tamquam cælum, quod mente vanissima complectebatur, teneret, quia Herculi æquabatur. Quid enim illi simile habebat væsanus adolescens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil sibi vicit: orbem terrarum transivit, non concupiscendo, sed vindicando. Quid vinceret malorum hostis, bonorum vindex, terrarum marisque pacator? At hic à pueritia latro, gentiumque vastator, tam hostium pernicies, quam amicorum, qui summum bonum duceret, terrori esse cunctis mortalibus; oblitus, non ferocissima tantum, sed ignavissima quoque animalia timeri, ob virus malum.

CAP. XIV. AD propositum nûc revertamur. Beneficium quod quibuslibet datur, nulli gratum est. Nemo se stabularii aut cauponis hospitem judicat, nec convivam dantis epulum, ubi dici potest: Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum, & vix benè notum sibi, & in illum etiam inimicum ac turpissimum hominem. Numquid enim me dignum judicavit? morbo suo morem gessit. Quod voles gratum esse, rarum effice: quis patitur sibi imputari vulgaria? Nemo hæc ita interpretetur, tamquam reducam liberalitatem, & frænis arctioribus reprimam. Illa verò, in quantum libet, exeat: sed eat, non erret. Licet ita largiri, ut unusquisque etiam si cum multis accepit, in populo se esse non putet. nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam speret se propius admissum. Dicat, Accepi idem quod ille, sed ultrò. Accepi quod ille: sed ego intra breve tempus, cum ille diu meruisset. Sunt, qui idem habeant: sed non eisdem verbis datum, non eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cum rogasset: ego, cum rogarer. Ille accepit: sed facilè redditurus, sed cujus senectus & liberorum orbitas magna promittebat: mihi plus dedit, quamvis idem dederit, quia sine spe recipiendi dedit. Quemadmodum meretrix ita in-

ter multos se dividit, ut nemo non aliquod signum familiaris animi ferat: ita qui beneficia sua amabilia vult esse, excogitet, quomodo & multi obligentur, & tamen singuli habeant aliquid, quo se ceteris præferant. Ego verò beneficiis non objiciam moras: quæ quò plura majoraque fuerint, plus afferent laudis. Adsit tamen judicium. neque enim cordi esse cuiquam possunt, fortè ac temerè data. Quare si quis existimat nos, cum ista præcipimus, benignitatis fines introrsus referre, & illi minus laxum limitem aperire; næ perperam monitiones nostras exaudit. Quam enim virtutem magis veneramur? cui magis stimulos addimus? quibusve tam convenit hæc adhortatio, quam nobis, societatem humani generis sancientibus?

CAP. XV. QVID ergo est? cum sit nulla honesta vis animi, etiam si à recta voluntate incepit, nisi quam virtutem modus fecit, vero liberalitatem nepotari. Tunc juvat accepisse beneficium, & supinis quidem manibus, ubi illud ratio ad dignos perducit: non quod quilibet casus & consilii indigès impetus defert: quod ostentare libet, & inscribere sibi. Beneficia tu vocas, quorum auctorem fateri pudet? At illa quanto gratiora sunt, quantoque in partem interiorem animi numquam exitura descendunt: cum delectant, cogitantem magis à quo, quam quid acceperis? Crispus Passienus solebat dicere, quorumdam se judicium malle, quam beneficium: quorumdam beneficium malle, quam judicium. & subjiciebat exempla: Malo, ajebat, Divi Augusti judicium: malo Claudii beneficium. Ego verò nullius puto expetendum esse beneficium, cujus vile judicium est. Quid ergo? Non erat accipiendum à Claudio quod dabatur? erat: sed sicut à Fortuna, quam scires statim posse malam fieri. Quid ergo ista inter se mixta dividimus? Non est beneficium, cui deest pars optima, datum esse judicio. Alioquin pecunia ingens si non ratione, nec recta voluntate donata est, non magis beneficium est, quam thesaurus. Multa sunt autem, quæ oportet accipere, nec debere.

LIBER II.

CAP. I.

INSPICIAMUS, Liberalis virorum optime, id quod ex priore parte adhuc superest, Quemadmodum dandum sit beneficium: cujus rei expeditissimam videor monstraturus viam. Sic demus, quomodo vellemus accipere. ante omnia libenter, citò, sine ulla dubitatione. Ingratum est beneficium, quod diu inter manus dantis hæsit, quod quis ægrè dimittere visus est; & sic tamquam sibi præriperet. Etiam si quid moræ intervènit, evitemus omni modo, ne deliberasse videamur. Proximus est à negante, qui dubitavit, nullamque meretur gratiam. Nam cum in beneficio jucundissima sit tribuentis voluntas; qui nolentem se tribuisse ipsa cunctatione testatus est, non dedit, sed adversus ducentem, malè retinuit. Multi autem sunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Gratissima sunt beneficia, parata, facilè occurrentia, ubi nulla mora fuit, nisi in accipientis verecundia. Primum est, antecedere desiderium cujusque: proximum sequi. Illud melius, occupare antequam rogemur: quia cum homini probo ad rogandum os concurrat, & suffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, qui cum rogasset, accepit. Quoniam quidem, ut majoribus nostris, gravissimis viris, visum est, nulla

res

rescarius constat, quam quæ precibus empta est. Vota homines parcius facerent, si palam facienda essent. adeò etiam deos, quibus honestissimè supplicamus, tacitè malumus & intra nosmetipsos precari.

CAP. II. MOLESTUM verbum est, onerosum, & demisso vultu dicendum, Rogo. Hujus facienda est gratia amico, & cuicumque, quem amicum sis promerendo facturus. Properet licet: serò beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideò divinanda cujusque voluntas, & cum intellecta est, necessitate gravissima rogandi liberanda est. Illud beneficium jucundum, victurumque in animo scias, quod obviam venit. Si non contingit prævenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur: sed certiores facti, statim promittamus, facturosque nos etiam antequam interpellaremur, ipsa festinatione approbemus. Quemadmodum in ægris opportunitas cibi salutaris est, & aqua tempestivè data remedii locum obtinuit: ita quamvis leve & vulgare beneficium sit, si præstò fuerit, si proximā quamque horam non perdidit, multum sibi adjicit, gratiamque pretiosi, sed lenti & diu cogitati muneris vincit. Qui tam paratè fecit, non est dubium, quin libenter faciat. Itaque lætus facit, & induit sibi animi sui vultum.

CAP. III. INGENTIA quorumdam beneficia, silentium aut loquendi tarditas, imitata gravitatem & tristitiam, corrupit, cum promitterent vultu negantium. Quanto melius, adjicere bona verba rebus bonis, & prædicatione humana benignaque commendare quæ præstes? ut ille se castiget, quod tardior in rogando fuit. Adjicias licet familiarem querelam: Irascor tibi, quod cum aliquid desiderasses, non olim scire me voluisti, quod tam diligenter rogasti, quod quemquam adhibuisti. Ego verò gratulor mihi, quod experiri animum meum libuit: postea quidquid desiderabis, tuo jure exiges. Semel rusticitati tuæ ignoscitur. Sic efficies, ut animum tuum pluris æstimet, quam illud quidquid est, ad quod petendum venerat. Tunc est summa virtus tribuentis, tunc benignitas, ubi ille qui discessit, dicet sibi: Magnum hodie lucrum feci. malo quod illum talem inveni, quam si multiplicatum hoc ad me alia via pervenisset. Huic ejus animo numquam parem referam gratiam.

CAP. IV. AT pleriq; sunt, qui beneficia asperitate verborum & supercilio in odium adducunt, eo sermone usi, ea superbia, ut impetrasse pœniteat. Aliæ deinde post rem promissam sequuntur moræ. nihil autem est acerbius, quam ubi quoque cum impetrasti, rogandum est. Repræsentanda sunt beneficia: quæ à quibusdam accipere difficilius est, quam impetrare. Hic rogandus est, ut admoneat; ille, ut sumat. Sic unum munus per multorum teritur manus, ex quo gratiæ minimū apud promittentem remanet: quia auctori detrahit, quisquis post illum rogandus est. Hæc itaque curæ habebis, si gratè æstimari quæ præstabis voles, ut beneficia tua illibata, ut integra ad eos, quibus promissa sunt, perveniant, sine ulla, quod ajunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat: nemo in eo quod daturus es, gratiam suam facere potest, ut non tuam minuat.

CAP. V. NIHIL æquè amarum, quam diu pendêre. Æquiore quidam animo ferunt præcidi spem suam, quam trahi. Plerisque autem hoc vitium est, ambitione prava differendi promissa, ne minor sit rogantium turba. Quales regiæ potentiæ ministri sunt, quos delectat superbiæ suæ longum spectaculum: minusque se judicant posse, nisi diu multumque

que singulis, quid possint, ostentent. Nihil confestim, nihil semel faciunt. injuriæ illorum præcipites, lenta beneficia sunt. Quare verissimum existima, quod ille Comicus dixit: --- Quid? tu non intelligis, Tantum te gratiæ demere, quantum moræ adjicis? Inde illæ voces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, si quid facis: &, Nihil est tanti: Malo mihi jam neges: ubi in tædium adductus animus incipit beneficium odisse, dum exspectat. Potest ob id ingratus esse. Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quæ trahit pœnam: & misericordiæ genus est, citò occidere (quia tormentum ultimum finem sui secum affert; quod antecedit tempus, maxima venturi supplicii pars est:) ita major est muneris gratia, quo minus diu pependit. Est enim bonarum etiam rerum solicita exspectatio. & cum plurima beneficia remedium alicujus rei afferant; qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere tardius, beneficio suo manus affert. Omnis benignitas properat: & proprium est libenter facientis, citò facere. Qui tardè, & diem de die extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus, & argumentum amicæ voluntatis. tardè velle, nolentis est.

CAP. VI. IN omni negotio, Liberalis, non minima portio est, quomodo quidq; aut dicatur, aut fiat. multum celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis est: sed infinitum interest, utrum excusso lacerto torqueantur, an remissa manu effluant. gladius idem & stringit, & transforat: quam presso articulo venerit, refert: idem est quod datur; sed interest quomodo detur. Quam dulce, quam pretiosum est, si gratias sibi agi non est passus, qui dedit: si dedisse, dum dat, oblitus est! nam corripere eum, cui cum maximè aliquid præstes, dementia est, & inserere contumeliam meritis. Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quidquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

CAP. VII. FABIUS Verrucosus beneficium ab homine duro asperè datum, Panem lapidosum vocabat; quem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum. Tiberius Cæsar rogatus à nepote M. Allio prætorio, ut æri alieno succurreret: edere illum sibi nomina creditorum jussit. Hoc non est donare, sed creditores convocare. Cum edita essent, scripsit, nepoti jussisse se pecuniam solvi. adjecta contumeliosa admonitione, effecit, ut nec æs alienum haberet, nec beneficium. Liberavit illum à creditoribus, sibi non obligavit. Aliquid Tiberius secutus est. puto noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. ista fortasse efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates pudore reprimendas: beneficium verò danti, tota alia sequenda est via.

CAP. VIII. OMNI genere quod des, quo sit acceptius, adornandum est. Hoc verò non est beneficium dare, reprehendere est. Et ut in transitu de hac quoque parte dicam quid sentiam, ne Principi quidē satis decorum est, donare ignominiæ caussa. Tametsi inquietudinem Tiberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot postea, qui idem rogarent, inventi sunt. omnes jussit reddere in senatu æris alieni caussas, & ita illis certas summas dedit. Non est illud liberalitas: censura est, auxilium est, Principale tributum est. Beneficium non est, cujus sine rubore meminisse non possum. Ad judicem missus sum. ut impetrarem, caussam dixi.

CAP. IX. PRÆCIPIUNT itaque

itaque omnes auctores sapientiæ, quædam beneficia palam danda, quædam secretò. Palam, quæ consequi gloriosum est: ut militaria dona, & honores, & quidquid aliud notitia pulchrius fit. Rursus quæ non producunt, nec honestiorem faciunt, sed occurrunt infirmitati, egestati, ignominiæ, tacitè danda sunt: ut nota sint solis, quibus prosunt. Interdum & ipse qui juvatur, fallendus est: ut habeat, nec à quo acceperit, sciat.

CAP. X. ARCESILAVS, ut ajunt, amico pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, ægro autem, & ne hoc quidem confitenti deesse sibi in sumptum ad necessarios usus, cum clam succurrendum judicasset; pulvino ejus ignorantis sacculum subjecit, ut homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inveniret potius quam acciperet. Quid ergo? ille nesciet à quo acceperit? Primum nesciat, si hoc ipsum beneficii pars est. deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quæ intelligat & illius auctorem. Denique ille nesciet accepisse se: ego sciam me dedisse. Parum est, inquis. Parum, si fænerare cogitas: sed si dare quo genere accipienti maximè profuturum erit; dabis, contentus eris te teste. Alioquin non benefacere delectat, sed videri benefecisse. Volo, inquis, sciat: debitorem quæris. Volo utique sciat: quid, si illi utilius est nescire? si honestius, si gratius? non in aliam partem abibis? Volo sciat: ita tu hominem non servabis in tenebris? Non nego, quoties patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate: sin adjuvari illum & oportet, & pudet; si quod præstamus, offendit, nisi absconditur: beneficium in acta non mitto. Quid? ego illi sum indicaturus me dedisse: cum inter prima præcepta ac maximè necessaria sit, ne umquam exprobrem, imò ne admoneam quidem? Hæc enim beneficii inter duos lex est. alter statim oblivisci debet dati, alter accepti numquam. Lacerat animum & premit frequens meritorum commemoratio.

CAP. XI. LIBET exclamare, quod ille triumvirali proscriptione servatus à quodā Cæsaris amico exclamavit, cum superbiam ejus ferre non posset: Redde me Cæsari. Quousque dices: Ego te servavi, ego te eripui morti? istud, si meo arbitrio memini, vita est; si tuo, mors est. Nihil tibi debeo, si me servasti, ut haberes, quem ostenderes. Quousque me circumducis? quousque oblivisci fortunæ meæ non sinis? semel in triumpho ductus essem. Non est dicendum, quid tribuerimus. qui admonet, repetit. Non est instandum, non est memoriæ revocandum: nisi ut aliud dando, prioris admoneas. Ne aliis quidem narrare debemus. qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicetur enim, quod illi ubique jactanti beneficium suum: Num negabis, inquit, te recepisse? & cum respondisset, Quando? Sæpè quidem, inquit, & multis locis: id est, quoties & ubicumque narrasti. Quid opus est te loqui? quid alienum occupare officium? Est qui istud facere honestius possit: quo narrante, & hoc laudabitur, quod ipse non narras. Ingratum me judicas, si istud te tacente, nemo sciturus est? Quod adeò non est committendum, ut etiam si quis coram nobis narrabit, ei respondendum sit: Dignissimus quidem ille est majoribus beneficiis, quæ ego magis velle me scio præstare, quam posse. Et hæc ipsa non verniliter, nec eā figurā, quā quidam rejiciunt, quæ magis ad se volunt attrahere: deinde adjicienda omnis humanitas. Perdet agricola quod sparsit, si labores suos destituet in semine. Multa cura sata perducuntur ad segetem.

tem. nihil in fructum pervenit, quod non à primo usque ad extremum æqualis cultura prosequitur: eadem beneficiorum est condicio. Numquid ulla majora possunt esse, quam quæ in liberos patres conferunt? Nec tamen tuta sunt, si in infantia deserantur, nisi longa pietas munus suum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum condicio est: nisi illa adjuveris, perdes. parum est dedisse, fovenda sunt. Si gratos vis habere quos obligas, non tantum des oportet beneficia, sed ames. Præcipuè, ut dixi, parcamus auribus. admonitio tædium facit, exprobratio odium. Nihil æquè in beneficio dando vitandum est, quam superbia. Quid opus arrogantia vultus? quid tumore verborum? ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis jactatio: res loquentur, nobis tacentibus. Non tantum ingratum, sed invisum est beneficium, superbè datum.

CAP. XII. Cæsar dedit vitam Pompejo Penno, si dat, qui non aufert: deinde absoluto & agenti gratias, porrexit osculandum sinistrum pedem. Qui excusant, & negant id insolentiæ caussa factum: ajunt socculum auratum, imò aureum margaritis distinctum, ostendere eum voluisse. Ita prorsus: quid hîc contumeliosum est, si vir consularis aurum & margaritas osculatus est; & alioquin nullam partem in corpore ejus electurus, quam purius oscularetur? Homo natus in hoc, ut mores liberæ civitatis Persica servitute mutaret, parum judicavit, si senator senex, summis usus honoribus, in conspectu principum supplex sibi, eo more jacuisset, quo victi hostes victoribus jacuere: invenit aliquid infra genua, quò libertatem detruderet. Non hoc est remp. calcare? & quidem, dicet aliquis (nam potest ad rem pertinere) sinistro pede. Parum enim fœdè furioseque insolens fuerat, qui de capite

consularis viri soccatus audieb
nisi in os senatoris ingessisset i
perator pigros suos.

CAP. XIII. O superbia magi
fortunæ! O stultissimum malun
ut à te nihil accipere juvat?
omne beneficium in injuriam cc
vertis? ut te omnia nimia del
ctant? ut te omnia dedecent? qu
que altius te sublevasti, hoc d
pressior es, ostendisque te nc
agnoscere ista bona, quibus ta
tum inflaris. Quidquid das, co
rumpis. Libet itaque interrogar
quid tantopere te supinet, qui
vultum habitumque oris perve
tat, ut malis habere personan
quam faciem? Jucunda sunt, qu
humana fronte, certè leni, pl
cidaque tribuuntur: quæ cum d
ret mihi superior, non exsultav
supra me, sed quam potuit, b
nignissimus fuit, descenditque i
æquum, & detraxit muneri su
pompam. observavit idoneun
tempus, ut in occasione potiu
quam in necessitate succurreret
Vno modo istis persuadebimus, n
beneficia sua insolentia perdan
si ostenderimus non ideò vider
majora, quò tumultuosius dat
sunt: ne ipsos quidem ob id cui
quam posse majores videri. vanan
esse superbiæ magnitudinem, &
quæ in odium etiam amanda per
ducat.

CAP. XIV. SVNT quæ
dam nocitura impetrantibus: qu
non dare, sed negare, beneficiur
est. Æstimabimus itaque utilita
tem potius, quam voluntaten
petentium. Sæpè enim noxia con
cupiscimus, nec dispicere quan
perniciosa sint licet: quia judi
cium interpellat affectus. sed cun
subsedit cupiditas, cum impetu
ille flagrantis animi, qui consi
lium fugat, cecidit; detestamu
perniciosos malorum munerum
auctores. Vt frigidam ægris ne
gamus, & lugentibus ac sibi ira
tis ferrum, aut amantibus quid
quid contra se usurus ardor peti
sic ea, quæ nocitura sunt impens
ac sub

ac submisse, nonnunquam etiam miserabiliter rogantibus, perseverabimus non dare. Tum initia beneficiorum suorum spectare, tum etiam exitus decet: & ea dare quæ non tantum accipere, sed etiam accepisse delectet. Multi sunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum, sed quid faciam? rogar, resistere precibus ejus non possum. Viderit, de se, non de me, queretur. Falsum est: imò de te, & merito quidem: cum ad mentem bonam redierit, cum accessio illa quæ animum inflammabat, se remiserit. Quidni eum oderit, à quo in damnum ac periculum suum adjutus est? Exorari in perniciem rogantium, sæva bonitas est. Quemadmodum pulcherrimum opus est, etiam invitos nolentesque servare: ita rogantibus pestifera largiri, blandum & affabile odium est. Beneficium demus, quod usu magis ac magis placeat, quod numquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulteræ sciam: ne in societate turpis facti aut consilii inveniar. Si potero, revocabo: sin minus, non adjuvabo scelus. Sive illum ira, quo non debebar, impellit, sive ambitionis calor abducit à tutis: non committam, ut possit quandoque dicere, Ille amando me occidit. Sæpe nihil interest inter amicorum munera, & hostium vota. Quidquid illi accidere optant, in id horum intempestiva indulgentia impellit, atque instruit. Quid autem turpius, quam (quod evenit frequentissimè) ut nihil intersit inter odium, & beneficium?

CAP. XV. NUMQUAM, in turpitudinem nostram reditura, tribuamus. Cum summa amicitiæ sit, amicum sibi æquare; utrique simul consulendum est. Dabo egenti: sed ut ipse non egeam. succurram perituro: sed ut ipse non peream. nisi si futurus ero magni hominis, aut magnæ rei merces. Nullum beneficium dabo, quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo, nec magna pro parvis accipi patiar. Nam ut qui quod dedit, imputat, gratiam destruit: ita qui quantum det, ostendit, munus suum commendat, non exprobrat. Respiciendæ sunt cuique facultates suæ, viresque: ne aut plus præstemus, quam possumus, aut minus. Æstimanda est ejus persona, cui damus. quædam enim minora sunt, quam ut exire à magnis viris debeant: quædam accipiente minora sunt. Utriusque itaque personam confer: & idipsum, inter illas, quod donabis, examina, numquid aut danti grave sit, aut paucum: numquid rursus qui accepturus est, aut fastidiat, aut non capiat.

CAP. XVI. URBEM cuidam Alexander donabat vesanus, & qui nihil animo non grande conciperet. cum ille cui donabatur, seipse mensus, tanti muneris invidiam refugisset, dicens non convenire fortunæ suæ: Non quæro, inquit, quid te accipere deceat, sed quid me dare. Animosa vox videtur, & regia: cum sit stultissima. Nihil enim per se quemquam decet: refert quid, cui, quando, quare, ubi, & cetera, sine quibus facti ratio non constabit. Tumidissimum animal! si illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur personarum ac dignitatum proportio: & cum sit ubique virtutis modus, æquè peccat quod excedit, quam quod deficit. Liceat istud sanè tibi, & te in tantum fortuna sustulerit, ut congiaria tua urbes sint: quas quanto majoris animi fuit non capere, quam spargere? est tamen aliquis minor, quam ut in sinu ejus condenda sit civitas.

CAP. XVII. AB Antigono Cynicus petiit talentum. respondit, plus esse, quam quod Cynicus petere deberet. Repulsus petit denarium. respondit, minus esse, quam quod regem deceret dare. Turpissi-

(sequuntur autem plurima) grave tamen tormentum est debere, cui nolis. Contra, jucundissimum est ab eo accepisse beneficium, quem amare etiam post injuriam possis. Illud verò homini verecundo & probo miserrimum est, si eum amare oportet, quem non juvat. Toties admoneam necesse est, non loqui me de sapientibus, quos quidquid oportet, & juvat; qui animum in potestate habent, & legem sibi, quam volunt, dicunt, & quam dixerunt, servant: sed de imperfectis hominibus, honesta sequi volentibus, quorum affectus sæpè contumaciter parent. Itaque eligendus est, à quo beneficium accipiam. Et quidem diligentius quærendus beneficii, quam pecuniæ creditor. Huic enim reddendum est, quantum accepi: & si reddidi, solutus sum ac liber. at illi plus solvendum est: & nihilominus etiam relatâ gratiâ, cohæremus. Debeo enim, cum reddidi, rursus incipere: * monetque amicitia non recipere indignum. Sic est beneficiorum quidem sacratissimum jus, ex quo amicitia oritur. Non semper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficium accipiendum est & invito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus suum fastidire te, injuriam judicaturus est. non accipiam? Eodem loco pone latronem & piratam, quo regem, animum latronis ac piratæ habentem. quid faciam? parum dignus est, cui debeam. Cum eligendum dico cui debeas, vim majorem & metum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum est tibi, si arbitrii tui est, utrum velis, an non; id apud te ipse perpendes. si necessitas tollit arbitrium, scies te non accipere, sed parêre. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis scire, an velim; effice, ut possim nolle. Vitam tamen tibi dedit. non refert quid sit, quod datur, nisi à volente volenti detur. Si servasti me, non ideò servator es. Venenum aliquando pro remedio fuit. non ideò numeratur inter salubria. Quædam prosunt, nec obligant.

CAP. XIX. TUBER quidam tyranni gladio divisit, qui ad eum occidendum venerat: non ideò illi tyrannus gratias egit, quod rem quam medicorum manus reformidaverant, nocendo sanavit. Vides non esse magnum in ipsa re momentum? quoniam non videtur dedisse beneficium, qui malo animo profuit. Casus enim beneficium est, hominis injuria. Leonem in amphitheatro spectavimus, qui unum è bestiariis agnitum, cum quondam ejus fuisset magister, protexit ab impetu bestiarum. Num ergo est beneficium, feræ auxilium? minime: quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram posui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, & illa: nec hic, nec illa beneficium. quia non est beneficium, accipere cogi. non est beneficium, debere, cui nolis. Antè des oportet mihi arbitrium mei, deinde beneficium.

CAP. XX. DISPUTARI de M. Bruto solet, an debuerit accipere à D. Iulio vitam, cum occidendum eum judicaret. Quam rationem in occidendo secutus sit, alias tractabimus. Mihi enim, cum vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoicâ se gessisse: qui aut regis nomen extimuit, cum optimus civitatis status sub rege justo sit; aut ibi speravit libertatem futuram, ubi tam magnum præmium erat & imperandi, & serviendi; aut existimavit civitatem in priorem formam posse revocari, amissis pristinis moribus: futuramque ibi æqualitatem civilis juris, & staturas suo loco leges, ubi viderat tot millia hominum pugnantia, non an servirent, sed utri. Quanta verò illum aut rerum naturæ, aut urbis

suæ tenuit oblivio, qui uno interempto, defuturum credidit alium, qui idem vellet: cum Tarquinius esset inventus, post tot reges ferro ac fulminibus occisos? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in jus dandi beneficii injuriâ venerat. Non enim servavit is, qui non interfecit; nec beneficium dedit, sed missionem.

CAP. XXI. ILLUD magis venire in disputationem potest aliquam, quid faciendum sit captivo, cui redemptionis pretium homo prostituti corporis & infamis ore promittit? Patiar me ab impuro servari? servatus deinde, quam illi gratiam referam? Vivam cum obscœno? non vivam cum redemptore? Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite depeudam: accipiam autem tamquam creditum, non tamquam beneficium. Solvam illi pecuniam: & si occasio fuerit servandi, periclitantem servabo: in amicitiam, quæ similes jungit, non descendam. nec servatoris illum loco numerabo, sed feneratoris: cui sciam reddendum quod accepi. Est aliquis dignus, à quo beneficium accipiam: sed danti nociturum est. ideò non accipiam, quia ille paratus est mihi cum incommodo, aut etiam periculo suo prodesse. Defensurus est me reum: sed illo patrocinio, regem sibi est facturus inimicum. Inimicus sim, si cum ille pro me periclitari velit, ego, quod facilius est, non facio, ut sine illo pericliter. Ineptum & frivolum hoc Hecaton ponit exemplum Arcesilai, quem ait à filiofamilias oblatam pecuniam non accepisse, ne ille patrem sordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quod furtum non recepit? quod maluit non accipere, quam reddere? quæ est enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus est, utamur Græcini Julii viri egregii, quem C. Cæsar occidit ob hoc unum, quod melior vir erat, quam esse quemquam tyranno expediret. Is cum ab amicis conferentibus ad impensam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam à Fabio Persico missam non accepit. Et objurgantibus his, qui non æstimabant mittentem, sed missa, quod repudiasset: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, à quo propinationem accepturus non sim? Cumque illi Rebilus consularis, homo ejusdem infamiæ, majorem summam misisset, instaretque, ut accipi juberet: Rogo, inquit, ignoscas: nam & à Persico non accepi. Utrum hoc munera accipere est, an senatum legere?

CAP. XXII. CUM accipiendum judicaverimus, hilares accipiamus, profitentes gaudium: & id danti manifestum sit, ut fructum præsentem capiat. Iusta enim caussa lætitiæ est, lætum amicum videre; justior, fecisse. Gratè ad nos pervenisse indicemus, effusis affectibus: quod non ipso tantum audiente, sed ubique testemur. Qui gratè beneficium accepit, primam ejus pensionem solvit.

CAP. XXIII. SUNT quidam, qui nolunt nisi secretò accipere: testem beneficii & conscium vitant: quos scias licet malè cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia est muneris sui, in quantum delectatura est eum, cui datur; ita accipienti adhibenda concio est. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtivè agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non est ista verecundia, sed infíciandi genus. Ingratus est, qui, remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina secum fieri, nec interponi pararios, nec signatores advocari, nec chirographum dare: Idem faciunt, qui dant operam, ut beneficium in ipsos collatum, quam ignotissimum sit. Verentur palam ferre, ut sua potius virtute,

virtute, quam alieno adjutorio consecuti dicantur. Rariores in eorum officiis sunt, quibus vitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, graviorem subeunt ingratorum.

CAP. XXIV. ALII pessimè loquuntur de optimè meritis. Tutius est quosdam offendere, quam demeruisse. argumentum nihil debentium, odio quærunt. Atqui nihil magis præstandum est, quam ut memoria nobis meritorum hæreat, quæ subinde reficienda est: quia nec referre potest gratiam, nisi qui meminit; & qui meminit, jam refert. Nec delicatè accipiendum est, nec submissè & humiliter. Nam qui negligens est in accipiendo, cum omne beneficium recens placeat; quid faciet, cum prima ejus voluptas refrixerit? Alius accepit fastidiosè, tamquam qui dicat: Non quidem mihi opus est; sed quia tam valde vis, faciam tibi mei potestatem. Alius supinè, ut dubium præstanti relinquat, an senserit: alius vix labra diduxit, & ingratior, quam si tacuisset, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impensius, & illa adjicienda; Plures quam putas, obligasti. Nemo enim non gaudet beneficium suum latius patere. Nescis quid mihi præstiteris: sed scire te oportet, quanto plus sit quam æstimas. Statim gratus est, qui se onerat. Numquam tibi gratiam referre potero: illud certè non desinam ubique confiteri, me referre non posse.

CAP. XXV. NULLO magis Cæsarem Augustum demeruit, & ad alia impetranda facilem sibi reddidit Furnius, quam quod, cum patri Antonianas partes secuto veniam impetrasset, dixit: Hanc unam Cæsar habeo injuriam tuam. effecisti ut viverem, & morerer ingratus. Quid est tam grati animi, quam nullo modo sibi satisfacere? quam nec ad spem quidem exæquandi umquam beneficii accedere? His atque ejusmodi vocibus id agamus, ut voluntas non lateat, sed aperiatur, ut luceat. Verba cessent licet, si quemadmodum debemus affecti sumus, conscientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus est, statim dum accepit, de reddendo cogitat. Chrysippus quidem dicit, illum velut in certamen cursus compositum, & carceribus inclusum, operiri debere suum tempus, ad quod velut dato signo prosiliat. Et quidem magna illi celeritate opus est, magna contentione, ut consequatur antecedentem.

CAP. XXVI. VIDENDUM est nunc, quid maximè faciat ingratos. Aut nimius sui suspectus, & insitum mortalitati vitium, se suaque mirandi: aut aviditas, aut invidia. Incipiamus à primo. Nemo non benignus est sui judex. inde est, ut omnia meruisse se existimet, & in solutum accipiat: nec satis suo pretio se æstimatum putet. Hoc mihi dedit, sed quam sero, sed post quot labores? quanto consequi plura potuissem, si illum, aut illum, aut me colere maluissem? non hoc speraveram. In turbam conjectus sum. tam exiguo dignum me judicavit. honestius præteriri fuit.

CAP. XXVII. CN. Lentulus augur, divitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerent (hic quater millies sestertium suum vidit, propriè dixi: nihil enim amplius quam vidit) ingenii fuit tam sterilis, quam pusilli. Cum enim esset avarissimus, nummos citius emittebat, quam verba: tanta illi inopia erat sermonis. Hic cum omnia incrementa sua D. Augusto deberet, ad quem attulerat paupertatem, sub honore nobilitatis laborantem; princeps jam civitatis, & pecuniâ, & gratiâ, subinde Augusto solebat queri, dicens, A studiis se abductum. Nihil tantum in se conge-

ftum esse, quantum perdidisset, relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque Divus Augustus præstiterat, quod illum derisu ac labore irrito liberaverat. Non patitur aviditas quemquam esse gratum. numquam enim improbæ spei, quod datur, satis est. Eò majora cupimus, quò majora venerunt: multoque concitatior est avaritia, in magnarum opum congestu collocata. ut flammæ infinito acrior vis est, quo ex majore incendio emicuit. Æquè ambitio non patitur quemquam in ea mensura honorum conquiescere, quæ quondam ejus fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: sed queritur, quod non est ad præturam usque perductus. nec hæc grata est, si deest consulatus. ne hic quidem satiat, si unus est. Ultra se cupiditas porrigit, & felicitatem suam non intelligit: quia non unde venerit, respicit, sed quo tendat. Omnibus his vehementiùs & importunius malum est invidia, quæ nos inquietat, dum comparat.

CAP. XXVIII. HOC mihi præstitit: sed illi plus, sed illi maturius: & deinde nullius caussam agit, contra omnes sibi favet. Quanto est simplicius, quanto pudentius, beneficium acceptum augere: scire neminem tanti ab alio, quanti à seipso æstimari? Plus accipere debuissem. sed illi facile non fuit plus dare. in multos dividenda liberalitas erat. Hoc initium est. boni consulamus, & animum ejus, gratè excipiendo, evocemus. Parum fecit; sed sæpius faciet. illum mihi prætulit; & me multis. ille non est mihi par virtutibus, nec officiis; sed habuit suam Venerem. Querendo non efficiam, ut majoribus dignus sim, sed ut datis indignus. Plura illis hominibus turpissimis data sunt. quid ad rem? quam rarò fortuna judicat? Quotidie querimur, malos esse felices. sæpè quæ agellos pessimi cujusq; transierat, optimorum virorum segetem grando percussit. Fert sortem suam quisque, ut in ceteris rebus, ita in amicitiis. Nullum est tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas possit: nullum tam angustum, quod non bonus interpres extendat. Numquam deerunt caussæ querendi, si beneficia à deteriore parte spectaveris.

CAP. XXIX. VIDE quam iniqui sint divinorum munerum æstimatores, etiam quidam professi sapientiam. Queruntur, quod non magnitudine corporũ æquemus elephantes, velocitate cervos, levitate aves, impetu tauros: quod solidior sit cutis beluis, decentior damis, densior ursis, mollior fibris: quod sagacitate nos narium canes vincant, quod acie luminum aquilæ, spatio ætatis corvi, multa animalia nandi facilitate. Et cum quædam ne coire quidem in idem natura patiatur, ut velocitatem corporum & vires pares animalibus: ex diversis ac dissidentibus bonis hominem non esse compositum, injuriam vocant: & in negligentes nostri deos querimoniam jaciunt, quod non bona valetudo & vitiis inexpugnabilis data sit, quod non futuri scientia. Vix sibi temperant, quin eousque impudentiæ provehantur, ut naturam oderint, quod infra deos sumus, quod non in æquo illis stetimus. Quanto satius est ad contemplationem tot tantorumque beneficiorum reverti, & agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt secundas sortiri, quod terrenis præfecerunt? Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum potestas penes nos est? Quidquid nobis negatum est, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus æstimator sortis humanæ, cogita quanta nobis tribuerit parens noster, quanto valentiora animalia sub jugum misimus, quanto velociora consequamur: quam nihil

sit

sit mortale, non sub ictu nostro positum. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento pervium est, sideribus velociorem, quorum post multa sæcula futuros cursus antecedit. tantum denique frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum super alias acervatarum. Circumeas licet cuncta: & quia nihil totum invenies, quod esse te malles, ex omnibus singula excerpas, quæ tibi dari velles. Ita benè æstimata naturæ indulgentia, confitearis necesse est, in deliciis te illi fuisse. Ita est: carissimos nos habuerunt dii immortales, habentque. & qui maximus tribui honos potuit, ab ipsis proximos collocaverunt. Magna accepimus, majora non cepimus.

CAP. XXX. HÆC, mi Liberalis, necessaria credidi, ut dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis beneficiis erat, cum de minutis loqueremur, & quia inde manat etiam in cetera, hujus detestabilis vitii audacia. Cui enim respondebit gratè, quod munus existimabit magnum, aut reddendum, qui summa beneficia spernit? Cui salutem, cui spiritum debebit, qui vitam accepisse se à diis negat, quam quotidie ab illis petit? Quicumque ergo gratos esse docet, & hominum caussam agit, & deorum: quibus nullius rei indigentibus, positis extra desiderium, referre nihilominus gratiam possumus. Non est, quod quisquã excusationem mentis ingratæ ab infirmitate atque inopia petat, & dicat: Quid enim faciam, & quomodo? quando superioribus, dominisque rerum omnium gratiam referam? Referre facile est, si avarus es, sine impendio: si iners, sine opera. Eodem quidem momento, quo obligatus es, si vis, cum quolibet paria fecisti: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

CAP. XXXI. HOC ex paradoxis Stoicæ sectæ minimè mirabile, ut mea fert opinio, aut incredibile est, eum qui libenter accepit beneficium, reddidisse. Nam cum omnia ad animum referamus, fecit quisque quantum voluit. & cum pietas, fides, justitia, omnis denique virtus intra se perfecta sit; etiamsi illi manum exerere non licuit, gratus quoque potest esse homo voluntate. Quoties quod proposuit quisque consequitur, capit operis sui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? prodesse ei cui dat, & voluptati sibi esse. Si quod voluit, effecit, pervenitque ad me animus ejus, ac mutuo gaudio affecit; tulit quod petiit. Non enim sibi invicem aliquid reddi voluit: aut non fuit beneficium, sed negotiatio. Benè navigavit, qui quem destinavit portum, tenuit: teli jactus certæ manus peregit officium, si petita percussit: beneficium qui dat, vult excipi gratè, habet quod voluit, si benè acceptum est. Sed speravit emolumentum aliquod. non fuit hoc beneficium, cujus proprium est, nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, si eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin pessima optimæ rei condicio est: ut gratus sim, ad fortunam mittor. Si illa invita respondere non possum, sufficit animus animo. Quid ergo? non quidquid potero, & faciam, & reddam? temporum rerumque occasionem sequar, & ejus implere sinum cupiam, à quo aliquid accepi? sed malo loco beneficium est, nisi & excussis manibus esse grato licet.

CAP. XXXII. QUI accepit, inquit, beneficium, licet animo benignissimo acceperit, non consummavit officium suum. restat enim pars reddendi. Sicut in lusu est aliquid, pilam scitè ac diligenter excipere; sed non dicitur bonus lusor, nisi qui aptè & expeditè remisit, quam exceperat. Exemplum hoc dissimile est.

quare? quia hujus rei laus in corporis motu est, & in agilitate, non in animo. explicari itaque totum debet, de quo oculis judicatur. Nec tamen ideò non bonum lusorem dicam, qui pilam, ut oportebat, excepit, si per ipsum mora, quo minus remitteret, non fuit. Sed quamvis, inquit, arti ludentis nihil desit, quia partem quidem fecit, & partem quam non fecit, potest facere: ludus tamen ipse imperfectus est: qui consummatur vicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutius hoc refellere. existimemus ita esse: desit aliquid lusui, non lusori. sic & in hoc de quo disputamus, deest aliquid rei datæ, cui par alia debetur, non animo. Qui animum parem sibi nactus est, quantum in illo est, quod voluit, effecit.

CAP. XXXIII. BENEFICIUM mihi dedit. accepi non aliter, quam ipse accipi voluit. Iam habet, quod petit: & quod unum petit, ego gratus sum. Post hæc usus mei restat: & aliquod ex homine grato commodum. hæc non imperfecti officii reliqua pars est; sed perfecti accessio. Facit Phidias statuam: alius est fructus artis, alius artificii. artis est, fecisse quod voluit: artificii, fecisse cum fructu. Perfecit opus suum Phidias, etiamsi non vendidit. Triplex est illi fructus operis sui. unus conscientiæ: hunc absoluto opere percepit. alter famæ, tertius utilitatis: quem allatura est, aut gratia, aut venditio, aut aliquà commoditas. Sic beneficii fructus primus ille est, conscientiæ. Hunc percepit, qui quo voluit, munus suum pertulit. Secundus est famæ, tertius eorum, quæ præstari invicem possunt. Itaque cum benignè acceptum est beneficium, is qui dedit, gratiam quidem jam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium est, ipsum quidem benè accipiendo persolvi.

CAP. XXXIV. QUID ergo? inquit, retulit gratiam, qui nihil fecit? Plurimum fecit, bono animo bonum retulit: & quod est amicitiæ, ex æquo. Post deinde aliter beneficium, aliter creditum solvitur. Non est quod exspectes, ut solutionem tibi ostendam. res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamvis primò contra opinionem pugnet tuam, si te commodaveris mihi, & cogitaveris res esse plures, quam verba. Ingens copia est rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis commodatisque. Pedem & nostrum dicimus, & lecti, & veli, & carminis: canem, & venaticum, & marinum, & sidus. Quia non sufficimus, ut singulis singula assignemus: quoties opus est, mutuamur. Fortitudo est virtus, pericula justa contemnens: aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, provocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem virum, & servum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parsimonia est scientia vitandi sumptus supervacuos; aut ars re familiari moderatè utendi: parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi & contracti; cum infinitum intersit, inter modum & angustias. Hæc alia sunt natura: sed effecit inopia sermonis, ut & hunc & illum parcum vocemus; ut & ille fortis dicatur cum ratione fortuita despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium, est & actio, ut diximus benefica, & ipsum quod datur per illam actionem: ut pecunia, domus, prætexta. Unum utrique nomen est: vis quidem ac potestas longè alia.

CAP. XXXV. ITAQUE attende. jam intelliges, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio quod actio perficit, relata gratia est, si illud benevolè excipimus: illud alterum quod re

re continetur, nondum reddidimus, & volumus reddere. Voluntati voluntate satisfecimus, rei rem debemus. Itaque quamvis retulisse illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit; jubemus tamen aliquid simile ei quod accepit, reddere. A consuetudine quædam quæ dicimus, abhorrent: deinde alia via ad consuetudinem redeunt. Negamus injuriam accipere sapientem: & tamen qui illum pugno percusserit, injuriarum damnabitur. Negamus rem stulti esse: & tamen eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabimus. Insanire omnes stultos dicimus: nec tamē omnes curamus helleboro. his ipsis quos vocamus insanos, & suffragium & jurisdictionem committimus. Sic dicimus eum qui beneficium bono animo accepit, gratiam retulisse: nihilominus illum in ære alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cum reddiderit. Exhortatio est illa, non infitiatio beneficii. Ne timeamus, néve intolerabili sarcina depressi deficiamus animo. Bona mihi donata sunt, & fama defensa, detractæ sordes, spiritus, & libertas potior spiritu; & quomodo referre gratiam potero? quando ille veniet dies, quo illi animum meum ostendam? hic ipse est, quo ille suum ostendit. Excipe beneficium, amplexare, gaude: non quod accipias, sed quod reddas, debiturus sis. Non adibis tam magnæ rei periculum, ut casus ingratum facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates, ne despondeas animo, ne laborum ac longæ servitutis exspectatione deficias. non differo te: de præsentibus fiat. Numquam eris gratus, nisi statim es. Quid ergo facies? non arma sumenda sunt: & fortasse erūt. non maria emetienda: fortasse etiā ventis minātibus solves, vis reddere beneficium? benignè accipe, retulisti gratiam: non ut solvisse te putes, sed ut securior debeas.

LIBER III.

CAPUT I.

NON referre beneficiis gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur, Æbuci Liberalis. Ideò de ingratis etiam ingrati queruntur: cum interim hoc omnibus hæreat, quod omnibus displicet: adeoque in contrarium itur, ut quosdam habeamus infestissimos non post beneficia tantum, sed propter beneficia. Hoc pravitate naturæ accidere quibusdam, non negaverim: pluribus, quia memoriam tempus interpositum subduxit. Nam quæ recentia apud illos viguerunt, ea interjecto spatio obsolescunt. De quibus fuisse mihi tecum disputationem scio, cum tu illos non ingratos vocares, sed oblitos; tamquam ea res ingratum excuset, quæ facit. An quia hoc accidit alicui, non sit ingratus? cum hoc non accidat, nisi ingrato? Multa sunt genera ingratorum, ut furum, homicidarum: quorum una culpa est, ceterum in partibus varietas magna. Ingratus est, qui beneficium accepisse se negat, quod accepit: ingratus est, qui dissimulat: ingratus, qui non reddit: ingratissimus omnium, qui oblitus est. Illi enim si non solvunt, tamen debent: & exstat apud illos vestigium certè meritorum, intra malam conscientiam conclusorum: & aliquando ad referendam gratiam converti ex aliqua caussa possunt, si illos pudor admonuerit, si subita honestæ rei cupiditas; qualis solet ad tempus etiam in malis pectoribus exsurgere: si invitaverit facilis occasio: hic numquam fieri gratus potest, cui totum beneficium elapsum est. Et utrum tu pejorem vocas, apud quem gratia beneficii intercidit, an apud quem etiam memoria? Vitiosi oculi sunt, qui

lucem reformidant: cæci, qui non vident. & parentes suos non amare, impietas est: non agnoscere, insania. Quis tam ingratus est, quam qui quod in prima parte animi positum esse debuit, & semper occurrere, ita seposuit & abjecit, ut in ignorantiam verteretur? apparet illum non sæpe de reddendo cogitasse, cui obrepsit oblivio.

CAP. II. DENIQUE ad reddendam gratiam, & virtute opus est, & tempore, & facultate, & adspirante fortuna. Qui meminit, sine impendio gratus est. Hoc quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non præstat; nullum habet, quod lateat, patrocinium. Numquam enim voluit gratus esse, qui beneficium tam longè projecit, ut extra conspectum suum poneret. Quemadmodum quæ in usu sunt, & manum quotidie tactumque patiuntur, numquam periculum situs adeunt: illa quæ ad oculos non revocantur, sed extra conversationem, ut supervacua jacuerunt, sordes ipsa colligunt vetustate: ita quidquid frequens cogitatio exercet ac renovat, memoriæ numquã subducitur, quæ nihil perdit, nisi ad quod non sæpè respexit.

CAP. III. PRÆTER hãc caussam, aliæ quoque sunt, quæ nobis merita nonnumquam maxima velant. Prima omnium ac potissima, quod novis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus: non in id quod est, sed quod appetitur, intenti. Quidquid enim domi est, vile est. Sequitur autem, ut ubi quod acceperis, leve novorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non sit in pretio. Amavimus aliquem & suspeximus, & fundatum ab illo statum nostrum professi sumus, quam diu nobis placebant ea quæ consecuti sumus: deinde irrumpit animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus est, uti mortalibus mos est, ex magnis majora cupiendi: protinus excidit, quidquid antè apud nos beneficium vocabatur. nec ea intuemur, quæ nos aliis præposuere, sed ea sola quæ fortuna præcedentium ostentat. Non potest autem quisquam & invidere, & gratias agere: quia invidere, querentis & mæsti est: gratias agere, gaudentis. Deinde, quia nemo nostrum novit, nisi id tempus, quod cum maximè transit: ad præterita rari animum retorquent. Sic fit, ut præceptores, eorumque beneficia intercidant: quia totam pueritiam reliquimus. sic fit, ut in adolescentiam nostram collata pereant: quia ipsa numquam retractatur. Nemo quod fuit, tamquam in præterito, sed tamquam in perdito ponit: ideoque caduca memoria est, futuro imminentium.

CAP. IV. HOC loco reddendum est Epicuro testimonium, qui assiduè queritur, quod adversus præterita simus ingrati, quod quæcumque percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter voluptates numeremus: cum certior nulla sit voluptas, quam quæ jam eripi non potest. Præsentia bona nondum tota in solido sunt, potest illa casus aliquis incidere: futura pendent, & incerta sunt: quod præteriit, inter tuta sepositum est. Quomodo ergo gratus quisquam esse adversus beneficia potest, qui omnem vitam suam transilit? Præsentium intuitus, ac præteritorum memoria gratum facit: memoriæ minimum tribuit, quisquis spei plurimum.

CAP. V. QUEMADMODUM, mi Liberalis, quædam res semel perceptæ hærent; quædam ut scias, non est satis didicisse (intercidit enim eorum scientia, nisi continuetur) Geometriam dico, & sublimium cursum, & si qua alia propter subtilitatem lubrica sunt: ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, sed numero plura, & temporibus diversa, effluunt.

fiunt. Quia (ut dixi) non subinde illa tractamus, nec libenter quid cuique debeamus, recognoscimus. Audi voces petentium. nemo non victuram semper in animo suo memoriam dixit: nemo non deditum se & devotum professus est, & si quod aliud humilius verbum, quo se oppigneraret, invênit. Post exiguum tempus, iidem illi verba priora, quasi sordida & parum libera, evitant: perveniuntur deinde eò, quò, ut ego existimo, pessimus quisque atque ingratissimus pervenit, ut obliviscantur. Adeò enim ingratus est, qui oblitus est, uti gratus sit, cui beneficium in mentem venit.

CAP. VI. HOC tam invisum vitium, an impunitum esse debeat, quæritur: & an hæc lex, quæ in scholis exercetur etiam in civitate ponenda sit, qua ingrati datur actio. Quæ videtur æqua omnibus. quid ni? cum in bes quoq; urbibus, quæ præstitere exprobrent, & majoribus collata, à posteris exigant. Nostri majores, maximi illi viri, ab hostibus tantum res repetierunt: beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Macedonum gente, non est in ulla data adversus ingratum actio. Magnumque hoc argumentum, dandam non fuisse: quia adversus maleficium omne consensimus. & homicidii, veneficii, parricidii, violatarum religionum, alibi atq; alibi diversa pœna est: sed ubique aliqua. Hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, ubique improbatur. Neque absolvimus illud: sed cum difficilis esset incertæ rei æstimatio, tantum odio damnavimus, & inter ea reliquimus, quæ ad vindices deos mittimus.

CAP. VII. RATIONES autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium, pars optima beneficii periit, si actio, sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato datur. Hoc enim speciosissimum est, quod dedimus vel perdituri: quod totum permisimus accipientium arbitrio. Si appello, si ad judicem voco, incipit non beneficium esse, sed creditum. Deinde, cum res honestissima sit, referre gratiam, desinit esse honesta, si necessaria est. non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quam eum qui depositum reddidit, aut quod debebat, citra judicium solvit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum animum & beneficium. Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium non dat, sed commodat? aut in illo qui reddit, non quia vult, sed quia necesse est? Non est gloriosa res, gratum esse: nisi tutum est, ingratum fuisse. Adjice nunc, quod huic uni legi omnia fora vix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? omnes sua extollunt, omnes etiam minima, quæ in alios contulere, dilatant. Præterea quæcumque in cognitionem cadunt, comprehendi possunt, & non dare infinitam licentiam judici. Ideò melior videtur conditio, caussæ bonæ, si ad judicem, quam si ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit; hujus libera, & nullis astricta vinculis religio, & detrahere aliquid potest, & adjicere, & sententiam suam non prout lex aut justitia suadet, sed prout humanitas & misericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat judicem alligatura, sed regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium, non constat: deinde quantumcumque sit, refert quam benignè illud interpretetur judex. Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. Sæpe & qui reddidit quod accepit, ingratus est: & qui non reddidit, gratus. De quibusdam etiam imperitus judex dimittere tabellam potest: ubi fecisse, aut non fe-

fecisse pronunciandum est, ubi prolatis cautionibus, controversia tollitur. Ubi verò inter disputantes ratio jus dicit, ibi animi conjectura capienda est: ubi id, de quo sola sapientia decernit, in controversiam incidit, non potest ad hæc sumi judex ex turba selectorum, quem census in album, & equestris hereditas misit.

CAP. VIII. ITAQUE non hæc parum idonea res visa est, quæ deduceretur ad judicem, sed nemo huic rei satis idonens judex iuventus est: quod non admiraberis, si excusseris, quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in ejusmodi reum exisset. Donavit aliquis magnam pecuniam: sed dives, sed non sensurus impendium. Donavit alius: sed toto patrimonio cessurus. Summa eadem est: beneficium idem non est. Etiam nunc adjice. Hic pecuniam pro addicto dependit: sed cum illam domo protulisset. ille dedit eandem: sed mutuam sumpsit, aut rogavit, & se obligari ingenti merito passus est. Eodem existimas loco esse illum, qui beneficium ex facili largitus est: & hunc, qui accepit, ut daret? Tempore quædam magna fiunt, non summa. Beneficium est donata possessio, cujus fertilitas laxare possit annonam: beneficium est, unus in fame panis. Beneficium est, donare regiones, per quas multa flumina & navigabilia decurrant: beneficium est, arentibus siti, & vix spiritum per siccas fauces ducentibus, monstrare fontem. Quis inter se ista comparabit? quis expendet? difficilis est sententia, quæ non rem, sed vim rei quærit. Eadem licet sint, aliter data non idem pendent. Dedit mihi hic beneficium: sed non libenter, sed dedisse se questus est, sed superbius me quam solebat, aspexit: sed tam tardè dedit, ut plus præstiturus fuerit, si citò negasset. Horum quomodo judex inibit æstimationem, cum sermo, & dubitatio, & vultus meriti gratiam destruant?

CAP. IX. QUID quod quædam beneficia vocantur, quia nimis concupiscuntur: quædam non sunt ex hac vulgari nota, sed majora, etiam si minus apparent? Beneficium vocas, dedisse potentis populi civitatem, in quatuordecim gradus deduxisse, & defendisse capitis reum: quid utilia suasisse? quid retinuisse, ne in scelus rueret? quid gladium excussisse morituro? quid efficacibus remediis refocillasse lugentem, & quos desiderabat volentem sequi, ad vitæ consilium reduxisse? quid assedisse ægro, & cum valetudo ejus ac salus momentis constaret, excepisse idonea cibo tempora, & cadentes venas vino refecisse, & medicum adduxisse morienti? Hæc quis æstimabit? quis similibus beneficiis jubebit beneficia pensari? Donavit tibi domum: sed ego tuam supra te ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium: sed ego naufrago tabulam. Pugnavit pro te, & vulnera excepit: at ego vitam tibi silentio dedi. Cum aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile est.

CAP. X. DIES præterea beneficio reddendo non dicitur, sicut pecuniæ creditæ. Itaque potest, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendetur ingratus? maxima beneficia probationem non habent: sæpè intra tacitam duorum conscientiam latent. An hoc inducimus, ut ne demus beneficia sine teste? Quam deinde pœnam ingratis constituamus? unam omnibus, cum disparia beneficia sint? an inæqualem, & pro cujusque beneficio majorem, aut minorem? Age, intra pecuniam versabitur taxatio: quid quod quædam beneficia vitæ sunt, & majora vita? His quæ pronunciabitur pœna? minor beneficio? iniqua est. par & capitalis? quid inhumanius, quam cruentos esse

bene-

beneficiorum exitus?

CAP. XI. QVÆDAM, inquit, privilegia parentibus data sunt. quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem sacravimus, quia expediebat liberos tolli: sollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige ipse tecum. Si deceptus es, quære dignum, adjuva. In liberis tollendis, nihil judicio tollentium licet: tota res voti est. Itaque ut æquiore animo adirent aleam, danda illis aliqua potestas fuit. Deinde alia conditio est parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturique sunt: nec est periculum, ne dedisse se illis mentiantur. In ceteris quæri debet, non tantum an receperint, sed an dederint. Horum in confesso merita sunt: & quia utile est juventuti regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus, sub quorum custodia contineretur. Deinde omnium parentum unum erat beneficium: itaq; æstimari semel potuit. alia diversa sunt, dissimilia, infinitis inter se intervallis distantia: itaque sub nullam regulam cadere potuerunt. cum æquius esset omnia relinqui, quam omnia æquari.

CAP. XII. QVÆDAM magno dantibus constant: quædam accipientibus magna sunt, sed gratuita tribuentibus; quædam amicis data sunt, quædam ignotis. Plus est, quamvis idem detur, si ei detur, quem nosse à tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille solatia. Invenies, qui nihil putet esse jucundius, nihil majus, quam habere in quo calamitas acquiescat: invenies rursus, qui dignitati suæ, quam securitati, consuli malit: est qui plus ei debere se judicet, per quem tutior est, quam ei per quem honestior. Proinde ista majora aut minora erunt, prout fuerit judex, aut ad hæc, aut ad illa, inclinatus animo. Præterea creditorem mihi ipse eligo: beneficium sæpe ab eo accipio, à quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inscio, &, si scivisset, non accepturo, impositum est: non vocabis eum, qui utcumque acceptum non reddidit?

CAP. XIII. ALIQVIS dedit mihi beneficium, sed idem postea fecit injuriam. Vtrum uno munere ad patientiam omnium injuriarum astringor: an perinde erit, ac si gratiam retulerim, quia beneficium suum ipse insequenti injuriâ rescidit? Quomodo deinde æstimabis; utrum plus sit quod accepit, an in quo læsus est? Dies me deficiet, omnes difficultates persequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec infitiatores eorum afficiendo pœna. Sed illud quoq; tibi econtrario occurrat. multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, si periculum caussæ dicendæ adituri erunt, & innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde, erimus per hoc ipsi quoque ad danda tardiores. nemo enim libenter dat invitis: sed quicumque ad benefaciendum bonitate invitatus est, & ipsa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris nisi quod volent. Minuitur enim gloria ejus officii, cui diligenter cautum est.

CAP. XIV. DEINDE, pauciora erunt beneficia; sed veriora. quid autem mali est, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constituerunt: ut circumspectius donaremus, circumspectius eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam cui des, considera: nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si existimas succursurum tibi judicem. Nulla lex te in inte-

grum restituet: solam accipientis fidem specta. Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenent, & magnifica sunt: pollues illa, si materiam litium feceris. Æquissima vox est, & jus gentium præ se ferens, Redde quod debes. Hæc turpissima est in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam, inquam, debet, dignitatem, securitatem, sanitatem, reddi maxima quæque non possunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti sit. Hoc est quod dicebam, interituram tantæ rei dignitatem, si beneficium mercem facimus. Non est incitandus animus ad avaritiam, ad querelas, ad discordiam: sua sponte in ista fertur. Quantum possumus, resistamus, & quærenti occasiones, amputemus.

CAP. XV. VTINAM quidem persuadere possemus, ut pecunias creditas tantum à volentibus acciperent! utinam nulla stipulatio emptorem venditori obligaret! nec pacta conventaque impressis signis custodirentur! fides potius illa servaret, & æquum colens animus! Sed necessaria optimis prætulerunt, & cogere fidem, quam spectare malunt. Adhibentur ab utraque parte testes. ille per tabulas plurium nomina, interpositis parariis, facit: ille non est interrogatione contentus, nisi rem manu sua tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiæ publicæ confessionem! annulis nostris plus, quam animis creditur. In quid isti viri ornati adhibiti sunt? in quid imprimunt signa? nempe ne ille neget accepisse se, quod accepit. Hos incorruptos viros, & vindices veritatis existimas? at his ipsis statim non aliter pecuniæ committentur. Ita non honestius erat à quibusdam fidem falli, quam ab omnibus perfidiam timeri? Hoc unum deest avaritiæ, ut beneficia sine sponsore non demus. Generosi animi & magnifici est, juvare & prodesse. qui dat beneficia, deos imitatur: qui repetit, feneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam sordidissimam redigimus?

CAP. XVI. PLVRES, inquit, ingrati erunt, si nulla adversus ingratum datur actio. Imò potius, pauciores: quia majore delectu dabuntur beneficia. Deinde, non expedit notum omnibus fieri, quam multi ingrati sint. pudorem enim rei tollet multitudo peccantium: & desinet esse probri loco, commune maledictum. Numquid jam ulla repudio erubescit, postquam illustres quædam ac nobiles fœminæ, non consulum numero, sed maritorum annos suos computant? & exeunt matrimonii caussa, nubunt repudii? Tam diu istud timebatur, quam diu rarum erat. quia verò nulla sine divortio acta sunt, quod sæpè audiebant, facere didicerunt. Numquid jam ullus adulterii pudor est, postquam eò ventum est, ut nulla virum habeat, nisi ut adulterum irritet? argumentum est deformitatis, pudicitia. Quam invenies tam miseram, tam sordidam, ut illi satis sit unum adulterorum par? nisi singulis divisit horas, & non sufficit dies omnibus? nisi ad aliū gestata est, apud alium mansit? Infrunita & antiqua est, quæ nesciat, matrimonium vocari, unius adulterium. Quemadmodum horum delictorum jam evanuit pudor, postquam res latius evagata est: ita ingratos plures efficies, & audaciores, si numerare se cœperint.

CAP. XVII. QVID ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? quid malignus? quid avarus? quid impotens? quid crudelis? Impunita tu credis esse, quæ invisa sunt? aut ullum supplicium gravius existimas publico odio? Pœna est, quod non audet ab ullo beneficium accipere, quod non audet ulli dare, quod omnium designatur oculis, aut designari se judicat: quod intellectum optimæ rei ac dul-

ac dulcissimæ amisit. An tu infelicem vocas, qui caret acie oculorum, cujus aures morbus obstruxit: non vocas miserum eum, qui sensum beneficiorum amisit? Testes ingratorum omnium deos metuit, urit illum & angit intercepti beneficii conscientia: denique satis hæc ipsa pœna magna est, quod rei (ut dicebam) jucundissimæ fructum non percipit. At quem juvat accepisse, æquali perpetuaque voluptate fruitur: & animum ejus à quo accepit, non rem intuens, gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. Comparari autem potest utriusque vita. cum alter tristis sit & solicitus, qualis esse infitiator, ac fraudulentus solet; apud quem non parentum qui debet, honor est, non educatoris, non præceptorum: alter lætus, hilaris, occasionem referendæ gratiæ exspectans, & ex hoc ipso affectu gaudium grande percipiens; nec quærens quomodo decoquat, sed quemadmodum plenius uberiusque respondeat; non solum parentibus & amicis, sed humilioribus quoque personis. Nam etiam si à servo suo beneficium accepit, æstimat non à quo, sed quid acceperit.

CAP. XVIII. QVAMQVAM quæritur à quibusdam, sicut ab Hecatone, an beneficium dare servus domino possit? Sunt enim qui ita distinguant, Quædam beneficia esse, quædam officia, quædam ministeria. Beneficium esse, quod alienus det: alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare. Officium esse filii, uxoris, & earum personarum, quas necessitudo suscitat, & ferre opem jubet. Ministerium esse servi, quem condicio sua eo loco posuit, ut nihil eorum quæ præstat, imputet superiori. * Propterea servos qui negat dare aliquando beneficium, ignarus est juris humani. refert enim cujus animi sit, qui præstat, non cujus status. Nulli præclusa virtus est, omnibus patet, omnes admittit, omnes invitat, ingenuos, libertinos, servos, reges, & exsules. non eligit domum, nec censum; nudo homine contenta est. Quid enim erat tuti adversus repentina, quid animus magnum promitteret sibi, si certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium servus domino; nec regi quisquam suo, nec duci suo miles. Quid enim interest, quali quis teneatur imperio, si summo tenetur? Nam si servo, quo minus in nomen meriti perveniat, necessitas obest, & patiendi ultima timor: idem istud obstabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniam, quamquam sub dispari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus suis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Potest servus justus esse, potest fortis, potest magnanimus: ergo & beneficium dare potest. Nam & hoc virtutis est. adeoque dominis servi beneficia possunt dare, ut ipsos sæpè beneficia sua fecerint. Non est dubium, an servus beneficium dare possit cuilibet: quare ergo non & domino suo possit?

CAP. XIX. QVIA non potest, inquit, creditor domini sui fieri, si pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum suum obligat: peregrinantem sequitur, ægro ministrat, & labore summo colit. Omnia tamen ista, quæ alio præstante beneficia dicerentur, præstante servo ministeria sunt. Beneficium enim id est, quod quis dedit, cum illi liceret & non dare: servus autem non habet negandi potestatem: ita non præstat, sed paret, nec id se fecisse jactat, quod non facere non potuit. Etiam sub ista lege vincam, & eò perducam servum, ut in multa liber sit. Interim dic mihi, si tibi ostendero aliquem servum pro salute domini sui, sine respectu suæ dimicantem & confossum vulneribus, reliquias tamen san-

gu-

guinis ab ipsis vitalibus fundentem, & ut ille effugiendi tempus habeat, moram sua morte quærentem: hunc tu negabis beneficium dedisse, quia servus est? Si tibi ostendero aliquem, ut secreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum, avertisse quantum potuerit, suspiciones quærentis, & impendisse spiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia servus est? Vide ne eò magis sit, quo rarius est exemplum virtutis in servis: eoque gratius, quod cum ferè invisa imperia sint, & omnis necessitas gravis, commune servitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideò beneficium non est, quia à servo profectum est: sed ideò majus, quia deterrere ab illo nec servitus quidem potuit.

CAP. XX. ERRAT, si quis existimat servitutem in totum hominem descendere: pars melior ejus excepta est. Corpora obnoxia sunt, & adscripta dominis: mens quidem sui juris. quæ adeò libera & vaga est, ut ne ab hoc quidem carcere cui inclusa est, teneri queat, quo minus impetu suo utatur, & ingentia agat, & in infinitum comes cælestibus exeat. Corpus itaque est, quod domino fortuna tradidit. Hoc emit, hoc vendit: interior illa pars mancipio dari non potest. Ab hac quidquid venit, liberum est. non enim aut nos omnia jubere possumus, aut in omnia servi parere coguntur: contra rempublicam imperata non facient, nulli sceleri manus commodabunt.

CAP. XXI. QVÆDAM sunt quæ leges nec jubent, nec vetant facere: in his servus materiam beneficii habet. Quamdiu præstatur, quod à servis exigi solet, ministerium est: ubi plus quam quod servo necesse est, beneficium. Vbi in affectum amici transit, desinit vocari ministerium. Est aliquid, quod dominus præstare servo debeat, ut cibaria, vestiarium: nemo hoc dixit beneficium. At indulsit, liberalius educavit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit: beneficium est. Idem, econtrariò, fit in persona servi. Quidquid est quod servilis officii formulam excedit, quod non ex imperio, sed ex voluntate præstatur, beneficium est: si modo tantum est, ut hoc vocari potuerit, quolibet alio præstante.

CAP. XXII. SERVVS (ut placet Chrysippo) perpetuus mercenarius est. Quemadmodum ille beneficium dat, ubi plus præstat quam quod operis locavit: sic servus ubi benevolentia erga dominum fortunæ suæ modum transit, & altius aliquid ausus, quod etiam felicius nato decori esset, & spem domini antecessit, beneficium est intra domum inventum. An æquum tibi videtur, quibus, si minus debito faciant, irascimur: non haberi gratiam, si plus debito solitoque fecerint? Vis scire, quando non fit beneficium? ubi dici potest; Quid si nollet? Vbi verò id præstat, quod nolle licuit, voluisse laudandum est. Inter se contraria sunt, beneficium & injuria. Potest dare beneficium domino, si à domino injuriam potest accipere: atqui de injuriis dominorum in servos, qui audiat, positus est, qui & sævitiam & libidinem, & in præbendis ad victum necessariis avaritiam compescat. Quid ergo? Beneficium dominus à servo accipit? imò homo ab homine. Denique quod in illius potestate fuit, fecit: beneficium domino dedit: ne à servo acceperis, in tua potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa jam beneficiorum exempla referam, & dissimilia, & quædam inter se contraria. Dedit aliquis domino suo vitam, dedit mortem, servavit periturum: & hoc

hoc si parum est, pereundo servavit. alius mortem domini adjuvit, alius decepit.

CAP. XXIII. CLAUDIUS Quadrigarius in duodevicesimo annalium tradidit, cum obsideretur Adrumentum, & jam ad summam desperationem ventum esset, duos servos ad hostem transfugisse, & operæ pretium fecisse. Deinde urbe capta, passim discurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua servierant, præcucurrisse, & dominam suam ante se egisse: & quærentibus quænam esset, dominam, & quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci, professos esse. Eductam deinde extra muros, summa cura celasse, donec hostilis ira consideret. deinde, ut satiatus miles ad Romanos mores citò rediit: illos quoque ad suos redisse, & dominam sibi ipsos dedisse. Manumisit utrumq; evestigio illa: nec indignata est ab his se vitam accepisse, in quos vitæ necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari. Aliter enim servata, munus notæ & vulgaris clementiæ habuisset: sic servata, nobilis fabula, & exemplum duarum urbium fuit. In tanta confusione captæ civitatis, cum sibi quisque consuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, ut ostenderent quo animo facta esset prior illa transitio, à victoribus ad captivam transfugerunt, personam parricidarum ferentes. quod in illo beneficio maximum fuit, tanti judicaverunt, ne domina occideretur, videri dominam occidisse. Non est, mihi crede, non est, dico, servilis animi, egregium factum fama sceleris emisse. C. Vettius, prætor Marsorum, ducebatur ad Romanum imperatorem. Servus ejus gladium militi ipsi, à quo trahebatur, eduxit, & primum dominum occidit: deinde, Tempus est, inquit, me & mihi consulere: jam dominum manumisi. atque ita se uno ictu transjecit. Da mihi quemquam, qui magnificentius dominum servarit.

CAP. XXIV. CORFINIUM Cæsar obsidebat: tenebatur inclusus Domitius. Imperavit medico, eidemque servo suo, ut sibi venenum daret. Cum tergiversantem videret: Quid cunctaris, inquit, tanquam tua in potestate totum istud sit? mortem rogo armatus. Tum ille promisit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cum sopitus esset, accessit ad filium ejus: Iube me, inquit, adservari, dum ex eventu intelligis, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & servatus à Cæsare est: prior tamen illum servus servaverat.

CAP. XXV. BELLO civili, proscriptum dominum servus abscondit: & cum annlos ejus sibi aptasset, ac vestem induisset, speculatoribus occurrit: nihil se deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit: & deinde cervicem porrexit. Quanti viri est, pro domino eo tempore mori velle, quo erat rara fides dominum mori nolle? in publica crudelitate mitem inveniri, in publica perfidia fidelem? cum præmia proditionis ingentia ostēdantur, præmium fidei, mortem concupiscere?

CAP. XXVI. NOSTRI sæculi exempla non præteribo. Sub Tiberio Cæsare fuit accusandi frequens & penè publica rabies, quæ omni civili bello gravius togatam civitatem confecit. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas jocantium. nihil erat tutum: omnis sæviendi placebat occasio. Nec jam reorum exspectabatur eventus, cum esset unus. Cœnabat Paulus prætorius in convivio quodam, imaginem Tiberii Cæsaris habens, ectypam, & eminente gemma. Rem ineptissimam fecero, si nunc verba quæsiero, quemadmodum dicam illum matellam.

matellam sumpsisse. Quod factum, simul & Maro, ex notis illius temporis vestigatoribus, notavit. At servus ejus cui nectebantur insidiæ, ei ebrio annulum extraxit. & cum Maro convivas testaretur, admotam esse imaginem obscœnis, & jam subscriptionem componeret: ostendit in manu sua servus anulum. Si quis hunc servum vocat, & illum convivam vocabit.

CAP. XXVII. SUB divo Augusto nondum hominibus verba sua periculosa erant, jam molesta. Rufus, vir ordinis senatorii, inter cœnam optaverat, ne Cæsar salvus rediret ex ea peregrinatione quam parabat: & adjecerat, Idem omnes & tauros & vitulos optare. Fuerunt qui illa diligenter audirent. Ut primum diluxit, servus qui cœnanti ad pedes steterat, narrat quæ inter cœnam ebrius dixisset. hortatur, ut Cæsarem occupet, atque ipse se deferat. Usus consilio, descendenti Cæsari occurrit. & cum malam mentem habuisse se pridie jurasset, id ut in se & filios suos recideret, optavit: & Cæsarem, ut ignosceret sibi redireque in gratiam secum, rogavit. Cum dixisset se Cæsar facere: Nemo, inquit, credet te mecum in gratiam redisse, nisi aliquid mihi donaveris: petitque non fastidiendam à propitio summam: & impetravit. Cæsar ait: Mea caussa dabo operam, ne umquam tibi irascar. Honeste Cæsar, quod ignovit, quod liberalitatem clementiæ adjecit. Quicumque hoc audiverit exemplum, necesse est Cæsarem laudet, sed cum servum ante laudaverit. Num exspectas, ut tibi narrem manumissum, qui hoc fecerat? nec tamen gratis. pecuniam pro libertate ejus Cæsar numeraverat.

CAP. XXVIII. POST tot exempla num est dubium, quin beneficium aliquando à servo dominus accipiat? Quare potius persona rem minuat, quam personam res ipsa cohonestet? Eadem omnibus principia, eademque origo. nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine, ac multis stemmatum illigata flexuris, in parte prima ædium collocant: noti magis, quam nobiles sunt. Unus omnium parens mundus est: sive per splendidos, sive per sordidos gradus, ad hunc prima cujusque origo perducitur. Non est, quod te isti decipiant; qui cum majores suos recensent, ubicumque defecit nomen illustre, illico deum fingunt. Neminem despexeris, etiam si circa illum obsoleta sunt nomina, & parum indulgente adjuta fortuna. Sive libertini ante vos habentur, sive servi, sive exterarum gentium homines: erigite audacter animos, & quidquid in medio sordidi jacet, transilite. exspectat vos in summo magna nobilitas. Quid superbiâ in tantam vanitatem attollimur, ut beneficia à servis indignemur accipere, & sortem eorum spectemus, obliti meritorum? Servum tu quemquam vocas, libidinis & gulæ servus, & adulteræ, imò adulterarum commune mancipium? Servum vocas quemquam tu? Quò tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tuum circumferentibus? quò te penulati isti in militum & quidem non vulgarem cultum subornati? quò, inquam, te isti efferunt? ad ostium alicujus ostiarii, ad hortos alicujus ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium à servo tuo posse dari, cui osculum alieni servi beneficium est. Quæ est tanta animi discordia? eodem tempore servos despicis, & colis. Imperiosus intra limen atque impotens, humilis foris: & tam contemptus, quam contemnens. Neque enim ulli magis abjiciunt animos, quam

qui

qui improbè tollunt: nullique ad calcandos alios paratiores, quam qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

CAP. XXIX. DICENDA hæc fuerunt, ad contundendam insolentiam hominum ex fortuna pendentium, vindicandumque jus beneficii dandi à servis, ut à filiis quoque vindicaretur. Quæritur enim, an aliquando liberi majora beneficia dare parentibus suis possint, quam acceperint? illud conceditur, multos filios majores potentioresque exstitisse, quam parentes suos: æquè & illud, meliores fuisse. Quod si constat, potest fieri, ut meliora tribuerint: cum & fortuna illis major esset, & melior voluntas. Quidquid, inquit, est, quod dat patri filius, utique minus est: quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet. Ita numquam beneficio ejus vincitur, cujus beneficium est ipsum, quod vincitur. Primum, quædam initium ab aliis trahunt, & tamen initiis suis majora sunt. nec ideò aliquid non est majus eo à quo cœpit: quia non potuisset in tantum procedere, nisi cœpisset. Nulla non res principia sua magno gradu transit. Semina, omnium rerum caussa sunt: & tamen minimæ partes sunt eorum quæ gignunt. Adspice Rhenum, adspice Euphratem, omnes denique inclytos amnes: quid sunt, si illos illic unde effluunt, æstimes? Quidquid est quo timentur, quo nominantur, in processu paraverunt. Tolle radicem, nemora non surgent; nec tanti montes vestientur. Adspice trabes, sive proceritatem æstimes, altissimas, sive crassitudinem spatiumque ramorum, latissimè fusas: quantulum est his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis suis templa, & illa urbis mœnia: tamen quæ in firmamentum totius operis jacta sunt, latent. Idem in ceteris evenit: principia sua semper sequens magnitudo obruit. Non potuissem quidquam consequi, nisi parentum beneficium antecessisset: sed non ideò quidquid consecutus sum, minus est eo, sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quæ consilio ac manu gero facere potuissem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam civili ac militari industria merui. numquid tamen ideò maximis operibus præferes nutricis officium? At quid interest, cum æquè sine patris beneficio, quam sine nutricis, non potuerim ad ulteriora procedere?

CAP. XXX. QUOD si initio meo, quidquid jam possum, debeo: cogita non esse initium mei patrem, ne avum quidem. Semper enim erit ulterius aliquid, ex quo originis proximæ origo descendat. Atqui nemo dicit me plus debere ignotis; & ultra memoriam positis majoribus, quam patri: plus autem debeo, si hoc ipsum quod genuit me pater meus, majoribus suis debet. Quidquid præstiti patri, etiam si magnum est, infra æstimationem paterni muneris est: quia non essem, si non genuisset. Isto modo, etiam si quis patrem meum ægrum ac moriturum sanaverit, nihil præstare ei potero, quod non beneficio ejus minus sit. non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide, ne illud verius sit æstimari, an id quod potui, & id quod feci, meum sit, mearum virium, meæ voluntatis. Illud quod natus sum, per se intuere quale sit: animadvertes exiguum & incertum, & boni malique communem materiam. sine dubio primum ad omnia gradum: sed non ideò majorem omnibus, quia primum. Servavi patrem, & ad summam provexi dignitatem, & principem urbis suæ feci: nec tantum rebus à me gestis nobilitavi, sed ipsi quoque gerendarum ingentem

ingentem ac facilem, nec tutam minus, quam gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quidquid humanos ad se animos rapit, congessi: & cum supra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc, Hoc ipsum, quod ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi, Est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est. sed si ad benè vivendum minima portio est vivere, & id tribuisti, quod cum feris mihi & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam fœdissimis commune est; noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficiis, etiamsi non sine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoque munus tuum vici, cum ego dederim sentienti, sentiens me dare: cum vitam tibi non voluptatis meæ caussa, aut certè per voluptatem dederim: cum tanto majus sit retinere spiritum, quam accipere, quanto levius mori ante mortis metum.

CAP. XXXI. EGO vitam dedi statim illa usuro: tu nescituro, an viverem. ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dedisti, ut mori possem. ego vitam tibi dedi consummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuisti, onus alienum. Vis scire, quam non sit magnum beneficium, vitam sic dare? si exposuisses, nempe injuria erat genuisse. Quo quidem colligo, minimum esse beneficium, patris matrisque concubitum: nisi accesserint alia, quæ prosequerentur hoc initium muneris, & aliis officiis ratum facerent. Non est bonum vivere, sed benè vivere. At benè vivo; sed potui & malè. ita hoc tantum est tuum, quod vivo. Si vitam imputas mihi per se, nudam, egentem consilii, & id ut magnum bonum jactas: cogita te mihi imputare muscarum ac vermium bonum. Deinde, ut nihil aliud dicam, quam bonis artibus me studuisse, ut cursum ad rectum iter vitæ dirigerem: in ipso beneficio tuo, majus quam quod dederas, recepisti. Tu enim me mihi rudem & imperitum dedisti: ego tibi filium, qualem genuisse gauderes.

CAP. XXXII. ALUIT me pater. si idem præsto, plus reddo: quia non tantum ali se, sed à filio ali gaudet, & majorem ex animo meo, quam ex ipsa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantum meum pervenerunt. Quid si quis in tantum processit, ut aut eloquentia per gentes enotesceret, aut justitia, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebrasque natalium suorum clara luce discuteret: non inæstimabile in parentes suos beneficium contulit? An quisquam Aristonem & Gryllum, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios, nosset? Sophroniscum Socrates exspirare non patitur. Ceteros enumerare longum est, qui vivunt ob nullam caussam aliam, quam quod illos liberorum eximia virtus tradidit posteris. Utrum majus beneficium dedit M. Agrippæ pater, ne post Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, navali corona insignis, unicum adeptus inter dona militaria decus? qui tot in urbe maxima opera excitavit, quæ & priorem magnificentiam vincerent, & nullâ postea vincerentur? Utrum Octavius majus ullum beneficium dedit filio, an patri divus Augustus, quamvis illum umbra adoptivi patris abscondit? Quantam cepisset voluptatem, si illum, post debellata arma civilia, vidisset securæ paci præsidentem, non agnoscens bonum suum, nec satis credens, quoties respexisset ad se, potuisse illum virum in domo sua nasci? Quid nunc ceteros persequar, quos jam consumpsisset oblivio, nisi illos filiorum gloria è tenebris eruisset, & adhuc in luce retineret? Deinde non quærimus, num quis filius patri majora beneficia reddiderit, quam à pa-

tre acceperat: sed an possit aliquis majora reddere. Etiamsi quæ retuli exempla, nondum satisfaciunt, nec beneficia parentum suorum supermicant: capit tamen hoc natura, quod nondum ulla ætas tulit. Si singula paternorum meritorum magnitudinem exsuperare non possunt, plura in unum congesta superabunt.

CAP. XXXIII. SERVAVIT in prælio patrem Scipio, & prætextatus in hostes equum concitavit: parum est, quod ut perveniret ad patrem, tot pericula maximos duces cum maximè prementia contempsit, tot oppositas difficultates; quod ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit; quod annos suos transiliivit. Adjice, ut idem patrem reum defendat, & conspirationi inimicorum potentium eripiat: ut alterum illi consulatum, ac tertium, aliosque honores etiam consularibus concupiscendos congerat, ut pauperi raptas belli jure opes tradat, & quod est militaribus viris speciosissimum, divitem illum spoliis etiam hostilibus faciat. Si adhuc parum est, adjice ut provincias & extraordinaria imperia continuet: adjice ut dirutis maximis urbibus, Romani imperii sine æmulo ad ortus occasusque venturi defensor & conditor, majorem nobilitatem nobili viro adjiciat. Dic Scipionis patrem: haud dubium est, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas & virtus, ipsi urbi nescio, utrum majus præsidium afferens, an decus.

CAP. XXXIV. DEINDE, si hoc parum est, finge aliquem tormenta patris discussisse, finge in se transtulisse. Licet tibi in quantum velis extendere beneficia filii, cum paternum munus & simplex sit, & facile, nec danti voluntarium. Quid necesse est multis? dedit etiam, quibus dedisse se nescit. In quo consortem habet, in quo spectavit legem patriam, præmia patrum, domus ac familiæ perpetuitatem, omnia potius quam eum cui dabat. Quid si quis sapientiam consecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc disputabimus, an majus aliquid dederit, quam acceperat: cum vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantum vitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quidquid facis, quidquid præstare illi potes. Et præceptoris mei, quod institutis liberalibus profeci. Ipsos tamen qui tradiderunt illa, transcendimus: utique eos, qui prima elementa docuerunt. Et quamvis sine illis nemo quidquam assequi posset, non tamen quantumcumque quis assecutus est, infra illos est. multum, inter prima, ac maxima interest. nec ideò prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.

CAP. XXXV. IAM tempus est quædam ex nostra (ut ita dicam) moneta proferri. Qui id beneficium dedit, quo est aliquid melius, potest vinci: pater dedit filio vitam, est autem aliquid vita melius: ita pater vinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnum, qui dedit alicui vitam, si semel & iterum liberatus est mortis periculo, majus accepit beneficium, quam dedit: pater autem vitam dedit: potest ergo, si sæpius periculo mortis liberatus à filio fuerit, majus beneficium accipere, quam dedit. Qui beneficium accepit, majus accepit, quo magis eo indiget: magis autem indiget vita qui vivit, quam qui natus non est, ut qui ne indigere quidem omnino possit: majus ergo beneficium accipit pater, si vitam à filio accepit, quam filius à patre, quod natus est. Patris beneficia vinci à filii beneficiis non possunt. quare? quia vitam accepit à patre: quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset. Hoc commune est patri cum omnibus, qui vitam dederunt

derunt alicui, non potuissent enim referre gratiam, nisi vitam accepissent. Ergo nec medico in majus gratia referri potest. solet enim & medicus vitam dare: nec nautæ, si naufragium sustulit. Atqui & horum & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci possunt: ergo & patrum possunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficiis adjuvandum esset, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adjutorio egeret, majus dedi quam accepi: pater filio vitam dedit perituram, nisi multa accessissent, quæ illam tuerentur: filius patri si dedit vitam, dedit eam, quæ nullius desideraret auxilium, in hoc, ut permaneret: ergo majus beneficium accepit à filio pater, qui vitam accepit, quam ipse illi dederat.

CAP. XXXVI. HÆC non destruunt parentum venerationem, nec deteriores illis liberos faciunt, imò etiam meliores. natura enim gloriosa est virtus, & anteire priores cupit. alacrior erit pietas, si ad reddenda beneficia cum vincendi spe venerit. Id si patribus idem volentibus contigerit (quoniam pleraque sunt, in quibus nostro bono vincimur) unde certamen tam optabile, unde tantam felicitatem parentibus, ut fateantur seipsos filiorum beneficiis impares? Nisi hoc ita judicamus, excusationem damus liberis: & illos segniores ad referendam gratiam facimus, quibus stimulos adjicere debemus, & dicere, Hoc agite optimi juvenes. posita est inter parentes ac liberos honesta contentio, dederint majora, an receperint. Non ideò vicerunt, quia occupaverunt, sumite modò animum, qualem decet, & deficere nolite, ut vincatis optantes. Nec desunt tam pulchro certamini duces, qui ad similia vos cohortentur, ac per vestigia sua ire ad victoriam sæpè jam partam ex parentibus, jubeant.

CAP. XXXVII. VICIT Æneas patrem, ipse ejus in infantia leve tutumque gestamen, gravem senio, per media hostium agmina, & per cadentis circa se urbis ruinas ferens, cum complexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici vadentem sarcina premeret: tulit illum per ignes, &, quid non pietas potest? pertulit, colendumque inter conditores Romani imperii posuit. Vicere Siculi juvenes, cum Ætna majore vi peragitata, in urbes, in agros, in magnam insulæ partem effudisset incendium, vexerunt parentes suos. Discedisse creditum est ignes, & utrimque flamma recedente limitem adapertum, per quem transcurrerent juvenes dignissimi, qui magna tutò auderent. Vicit Antigonus: qui cum ingenti prælio superasset hostem, præmium belli ad patrem transtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nolle regnare, cum possis. Vicit patrem, imperiosum quidem, T. Manlius: qui cum ad tempus relegatus esset à patre, ob adolescentiam brutam ac hebetem, ad tribunum plebis, qui patri suo dixerat diem, venit: petitoque tempore, quod ille dederat, sperans fore proditorem parentis invisi (& benè meruisse se de juvene credebat, cujus exsilium pro gravissimo crimine inter alia Manlio objiciebat) nactus adolescens secretum, stringit occultatum sinu ferrum, &, Nisi juras, inquit, te diem patri remissurum, hoc te gladio transfodiam. In tua potestate est, utro modo pater meus accusatorem non habeat. Iuravit tribunus: nec fefellit, & causam accusationis remissæ concioni reddidit. Nulli alii licuit impunè tribunum in ordinem redigere.

CAP. XXXVIII. ALIA ex aliis exempla subeunt eorum, qui parentes suos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad summum protulerunt, & è plebe acervoque

ignobili

ignobili numquam tacendos sæculis dederunt. Nulla vi verborum, nulla ingenii facultate exprimi potest, quantum opus sit, quam laudabile, quamque numquam à memoria hominum exiturum, posse hoc dicere: Parentibus meis parui, cessi: imperio eorum, sive æquum, sive iniquum fuit, obsequentem submissumque me præbui: ad hoc unum contumax fui, ne beneficiis vincerer. Certate obsecro vos, & fusi quoque restituite aciem. Felices, qui vicerint: felices, qui vincentur. Quid eo adolescente præclarius, qui sibi ipsi dicere potuerit, neque enim fas est alteri dicere: Patrem meum beneficiis vici? Quid eo fortunatius sene, qui omnibus ubiq; prædicabit, à filio suo se beneficiis victum? Quid autem est felicius, quam sibi cedere?

LIBER IIII.

CAPUT I.

EX omnibus quæ tractavimus, Æbuci Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis (ut ait Salustius) cum cura dicendum, quam quod in manibus est: An beneficium dare, & invicem gratiam referre, per se res expetendæ sint? Inveniuntur qui honesta in mercedem colant, quibusque non placeat virtus gratuita: quæ nihil habet in se magnificum, si quidquam habet venale. Quid enim est turpius, quam aliquem computare, quanti vir bonus sit: cum virtus nec lucro invitetur, nec absterreatur damno, adeoque neminem spe ac pollicitatione corrumpat, ut contra in se impendere jubeat, ac sæpius in ultro tributis sit? Calcatis utilitatibus ad illam eundum est, quocunque vocavit, quocunque misit, sine respectu rei familiaris: interdum etiam, sine ulla sanguinis sui parsimonia vadendum, nec umquam imperium ejus detrectandum. Quid consequar, inquit, si hoc fortiter, si hoc gratè fecero? quod feceris. Nihil tibi extra promittitur: si quid fortè obvenerit commodi, inter accessiones numerabis. Rerum honestarum pretium, in ipsis est. Si honestum per se expetendum est, beneficium autem honestum est, non potest alia ejus conditio esse, cum eadem natura sit. Per se autem expetendum esse honestum, sæpè & abundè probatum est.

CAP. II. IN hac parte nobis pugna est cum Epicureorum delicata & umbratica turba, in convivio suo philosophantium: apud quos virtus voluptatum ministra est. Illis paret, illis deservit, illas supra se videt. Non est, inquit, voluptas sine virtute. Sed quare ante virtutem est? De ordine putas disputationem esse? de re tota, & de potestate ejus ambigitur. non est virtus, si sequi potest. Primæ partes ejus sunt. ducere debet, imperare, summo loco stare: tu illam jubes signum petere. Quid, inquit, tua refert? & ego, sine virtute, nego beatam vitam posse constare. Ipsam voluptatem, quam sequor, cui me mancipavi, remota illa, improbo & damno. de hoc uno disputatur, utrum virtus summi boni caussa sit, an ipsa summum bonum. Ut hoc unum quæratur, ordinis tantum existimas mutationem? ista verò confusio est & manifesta cæcitas, primis postrema præferre. Non indignor, quod post voluptatem ponitur virtus, sed quod omnino cum voluptate confertur. Contemptrix ejus & hostis est, & longissimè ab illa resiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis; quam isti effæminato bono inserenda.

CAP. III. HÆC, Liberalis, dicenda fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis est, & turpissimum id caussâ ullius alterius rei dare, quam ut datum sit. Nam si recipiendi

piendi spe tribueremus, locupletissimo cuique, non dignissimo, daremus: nunc verò diviti importuno pauperem præferimus. non est beneficium quod fortunam spectat. Præterea, si ut prodessemus, sola nos invitaret utilitas, minimè beneficia distribuere deberent, qui facillimè possent, locupletes, & potentes, & reges, aliena ope non indigentes. Dii verò tot munera, quæ sine intermissione diebus ac noctibus fundunt, non darent. in omnia enim illis natura sua sufficit, plenosque & tutos, & inviolabiles præstat. Nulli ergo beneficium dabunt, si una dandi caussa est, se intueri ac commodum suum. Istud non est beneficium, sed fœnus: circumspicere, non ubi optimè ponas, sed ubi quæstuosissimè habeas, unde facillimè tollas. Quod cum longè à diis remotum sit, sequitur ut liberales sint. nam si una beneficii dandi caussa sit utilitas, nulla autem ex nobis utilitas deo speranda est, nulla deo dandi beneficii caussa est.

CAP. IV. SCIO quid hoc loco respondeatur. Itaque non dat Deus beneficia, sed securus & negligens nostri, aversus à mundo, aliud agit, aut (quæ maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quam injuriæ tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantium voces, & undique sublatis in cælum manibus vota facientium, privata ac publica. Quod profectò non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales consensissent, alloquendi surda numina, & inefficaces deos: nisi nossent illorum beneficia nunc ultro oblata, nunc orantibus data; magna, tempestiva, ingentes minas interventu suo solventia. Quis est autem tam miser, tam neglectus, quis tam duro fato, & in pœnam genitus, ut non tantam deorum munificentiam senserit? Ipsos illos complorantes sortem suam, & querulos circumspice. Invenies non ex toto beneficiorum cælestium expertes: neminem esse, ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manaverit. Parum autem id, quod nascentibus ex æquo distribuitur? Ut quæ sequuntur, inæquali dispensata mensura, transeamus, parum dedit natura, cum se dedit?

CAP. V. NON dat Deus beneficia. Unde ergo ista quæ possides? quæ das? quæ negas? quæ servas? quæ rapis? unde hæc innumerabilia, oculos, aureis, animum mulcentia? unde illa luxuriam quoque instruens copia? Neque enim necessitatibus tantummodo nostris provisum est: usque in delicias amamur. Tot arbusta, non uno modo frugifera, tot herbæ salutares, tot varietates ciborum, per totum annum digestæ, ut inerti quoque fortuita terræ alimenta præberent. Iam animalia omnis generis, alia in sicco solidoque, alia in humido innascentia, alia per sublime dimissa: ut omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina hæc amœnissimis flexibus campos cingentia, illa præbitura commerciis viam, vasto & navigabili cursu vadentia: ex quibus quædam statis diebus mirabile incrementum trahunt, ut anhela & ferventi subjecta cælo loca subita vis æstivi torrentis irriget. Quid medicatorum torrentium venæ? quid in ipsis littoribus aquarum calentium exundatio?

— Te Lari maxime, teque
Fluctibus, & fremitu assurgens Benace marino.

CAP. VI. SI pauca quis tibi donasset jugera, accepisse te diceres beneficium; immensa terrarum latè patentium spatia, negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donaverit, & arcam tuam (quoniam id tibi magnum videtur) impleverit, beneficium vocabis: tot metalla defodit, tot flumina

flumina emisit in aëra, super quæ decurrunt sola aurum vehentia; argenti, æris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cujus investigandi tibi facultatem dedit, ac latentium divitiarum in summa terra signa disposuit: negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid resplendeat, & tectum nitidius, auro aut coloribus sparsum, non mediocre munus vocabis: ingens tibi domicilium, sine ullo incendii aut ruinæ metu struxit, in quo vides non tenues crustas, & ipsa qua secantur lamina graciliores, sed integras lapidis pretiosissimi moles, sed totas variæ distinctæque materiæ, cujus tu parvula frusta miraris, tectum verò aliter nocte, aliter interdiu fulgens: negas te ullum munus accepisse? Et cum ista quæ habes magno æstimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te judicas? Vnde tibi istum quem trahis spiritum? unde istam, per quam actus vitæ tuæ dispenis, atque ordinas, lucem? unde sanguinem, cujus cursu vitalis continetur calor? unde ista palatum tuum saporibus exquisitis ultra satietatem lacessentia? unde hæc irritamenta jam lassæ voluptatis? unde ista quies, in qua putrescis, ac marces? Nonne si gratus es, dices,

— Deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi semper Deus. illius aram
Sæpè tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, & ipsum
Ludere quæ vellem, calamo permisit agresti.

Ille Deus est, non qui paucas boves, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gregibus ubique passim vagantibus pabulum præstat, qui pascua hibernis æstiva substituit, qui non calamo tantum cantare, & agreste atque inconditum carmen ad aliquam tantum oblectationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo, cantus edituros, commentus est. Neque enim nostra ista, quæ invenimus, dixeris: non magis, quam quod crescimus, quam quod ad constitutum temporum sua corpori officia respondent. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc adsurgentem jam ætatem, & in robustiorem gradum transeuntem pubertas, & ultimus ille dies fugienti vitæ terminum ponens. Insita sunt nobis omnium ætatum, omniumque artium semina, magisterque ex occulto Deus producit ingenia.

CAP. VII. NATVRA, inquit, hæc mihi præstat. Non intelligis te, cum hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud est natura, quam Deus, & divina ratio, toti mundo & partibus ejus inserta? Quoties voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellare. & Iovem illum optimum ac maximum rite dices, & tonantem, & statorem: qui non (ut historici tradiderunt) ex eo quod post votum susceptum, acies Romanorum fugientium stetit, sed quod stant beneficio ejus omnia, stator, stabilitorque est: hunc eundem & fatum si dixeris, non mentieris. nam cum fatum nihil aliud sit, quam series implexa caussarum, ille est prima omnium caussa, ex qua ceteræ pendent. Quæcumque voles illi nomina propriè aptabis, vim aliquam effectumque cælestium rerum continentia. Tot appellationes ejus possunt esse, quot munera.

CAP. VIII. HVNC & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium nostri putant. Liberum patrem: quia omnium parens sit, quod ab eo primum inventa seminum vis est, consultura per voluptatem. Herculem: quia vis ejus invicta sit, quandoque lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura. Mercurium: quia

quia ratio penes illum est, innumerusque, & ordo, & scientia. Quocumque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. nihil ab illo vacat: opus suum ipse implet. Ergo nihil agis ingratissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturæ. quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura: sed idem est utrumque, nec distat. Officium si quod à Seneca accepisses, Annæo te diceres debere, vel Lucio; non creditorem mutares, sed nomen. quoniam sive prænomen ejus, sive nomen dixisses, sive cognomen, idem tamen ille esset. Sic hunc naturam voca, fatum, fortunam: omnia ejusdem Dei nomina sunt, varie utentis sua potestate. Et justitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, unius animi bona sunt: quidquid horum tibi placuit, animus placet.

CAP. IX. SED ne in aliam disputationem ex obliquo abeam, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert, sine spe recipiendi: quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quidquam conferre possumus. Ergo beneficium per se expetenda res est. una spectatur in eo accipientis utilitas: ad hanc accedamus, sepositis commodis nostris. Dicitis, inquit, diligenter eligendos quibus beneficia demus: quia nec agricolæ quidem semina arenis committunt. Quod si verum est, nostram utilitatem in beneficiis dandis sequimur, quemadmodum in arando serendoque. neque enim serere, per se res expetenda est. Præterea, quæritis cui dandum sit beneficium: quod non esset faciendum, si per se beneficium dare, expetenda res esset. quocumque loco, & quocumque modo daretur, beneficium erat. * Honestum propter nullā aliam caussam, quam propter ipsum, sequimur. Tamen etsi nihil aliud sequendum est, quærimus quid faciamus, & quando, & quemadmodum: per hæc enim constat. Itaque cum eligo cui dem beneficium, id ago, ut beneficium sit: quia si turpi datur, nec honestum esse potest, nec beneficium.

CAP. X. DEPOSITUM reddere, per se res expetenda est: non tamen semper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. aliquando nihil interest, utrum infitier, an palam reddam. Intuebor utilitatem ejus, cui redditurus sum, & nociturum illi depositum negabo. Idem in beneficio faciam. videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim sine ratione faciendum est. non est autem beneficium, nisi quod ratione datur: quoniam ratio, omnis honesti comes est. Quā sæpè hominum, donationem suam inconsultam objurgantium, hanc audimus vocem, Mallem perdidisse, quam illi dedisse? Turpissimum genus damni est, inconsulta donatio: multoque gravius malè dedisse beneficium, quam non recepisse. Aliena enim culpa est, quod non recepimus: quod cui daremus non elegimus, nostra. In electione nihil minus, quam hoc quod tu existimas, spectabo, à quo recepturus sim. eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus sit. Sæpè autem & non redditurus, gratus est; & ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit æstimatio mea. Ideò locupletem, sed indignum præteribo: pauperi viro bono dabo. Erit enim in summa inopia gratus: & cum omnia illi deerunt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam. uni placere contentus, in hoc dabo, ut quod oportet faciam: quod oportet autem, non est sine electione: quæ qualis futura sit, interrogas?

CAP. XI. ELIGAM virum integrum, simplicem, memorem, gratum, alieni abstinentem, sui non avarè tenacem, benevolum. Hunc verò cum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo

referre

referre gratiam possit, ex sententia res gesta erit. Si utilitas me & sordida computatio liberalem facit, si nulli prosum, nisi ut invicem ille mihi prosit: non dabo beneficium proficiscenti in diversas longinquasque regiones, non dabo absfuturo semper, non dabo sic affecto, ut spes ei nulla sit convalescendi, non dabo ipse deficiens. non enim habeo tempus recipiendi. Atqui ut scias, rem per se expetendam esse, benefacere; advenis modo in nostrum delatis portum, & statim abituris, succurrimus. Ignoto naufrago navem, qua revehatur, & damus & instruimus. Discedit ille, vix satis noto salutis auctore, & numquam amplius in conspectum nostrum reversurus, debitores nobis deos delegat, precaturque ut illi pro se gratiam referant: interim nos juvat sterilis beneficii conscientia. Quid cum ipso vitæ in fine constitimus, cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura dividimus? quantum temporis consumitur, quamdiu secretò agitur, quantum & quibus demus? Quid enim interest, quibus demus, à nullo recepturi? Atqui numquam diligentius damus, numquam magis judicia nostra torquemus, quam ubi remotis utilitatibus, solum ante oculos honestum stetit: tamdiu officiorũ mali judices, quamdiu illa depravat spes ac metus, ac inertissimum vitium, voluptas. Vbi mors interclusit omnia, & ad ferendam sententiam incorruptum judicem misit, quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus: nec quidquam cura sanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.

CAP. XII. ET mehercule tunc magna voluptas subit cogitantem, Hunc ego locupletiorem faciam: hujus dignitati adjectis opibus, aliquid splendoris affundam. Si non damus beneficia, nisi recepturi, intestatis moriendum sit. Dicitis, inquit, beneficium creditum insolubile esse: creditum autem non est res per se expetenda. Cum creditum dicimus, imagine & translatione utimur. Sic & legem, justi injustiq; regulam esse: & regula non res est per se expetenda. Ad hæc verba demonstrandæ rei caussa descendimus. Cum dico creditum, intelligitur tamquam creditum. Vis scire? adjicio insolubile, cum creditum nullum non solvi aut possit, aut debeat. Adeò beneficium utilitatis caussa dandum non est, ut sæpè, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum sit. Sic latronibus circumventum defendo, ut tuto transire permittatur: reum gratia laborantem tutor, & hominum potentium factionem in me converto, quas illi detraxero sordes, sub accusatoribus iisdem fortasse sumpturus, cum abire in partem alteram possim, & securus spectare aliena certamina; spondeo pro judicato, & suspensum amici bonis libellum dejicio, creditoribus ejus me obligaturus: ut possim servare proscriptum, ipse proscriptionis periculum adeo. Nemo Tusculanum aut Tiburtinum emere paratus, salubritatis caussa, & æstivi secessus quoto anno empturus sit disputat: cum emerit, tuendum est. Eadem in beneficiis ratio est. nam cum interrogaveris, quid reddat, respondebo, bonam conscientiam. Quid reddit beneficium? dic tu mihi, quid reddat justitia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia, si quidquam præter ipsas petis.

CAP. XIII. MVNDVS in quid incessum absolvit? in quid sol diem extendit & contrahit? omnia ista beneficia sunt: fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium est, circumagere rerum ordinem, quomodo solis loca mutare, ex quibus oriatur, in quæ cedat, & hæc salutaria

nobis facere sine præmio: ita viri officium est inter alia, & beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne occasionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas est, inerti otio assuefacere corpusculum, & securitatem soporis simillimam appetere, & sub densa umbra latitare, tenerrimisque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibusque intra hortorum latebram corpora ignaviâ pallentia saginare: nobis voluptas est, dare beneficia vel laboriosa, dum aliorum labores levent: vel periculosa, dum alios à periculis extrahant: vel rationes nostras aggravatura, dum aliorum necessitates & angustias laxent. Quid mea interest, an recipiam beneficia? etiam cum recepero, danda sunt. Beneficium, ejus commodum spectat cui præstatur, non nostrum: alioquin nobis, non illi, damus. Itaque multa, quæ summam utilitatem aliis afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator urbibus prodest, medicus ægris, mango vænalibus: sed omnes isti, quia ad alienum commodum pro suo veniunt, non obligant eos quibus prosunt.

CAP. XIV. NON est beneficium quod in quæstum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam: auctio est. Non dicam pudicam, quæ amatorem ut incenderet repulit: quæ aut legem, aut virum timuit. ut ait Ovidius,

Quæ quia non licuit, non dedit, illa dedit.

Non immeritò in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præstitit, & non sibi. eodem modo qui beneficium ut reciperet dedit, non dedit. Ergo & nos beneficium damus animalibus, quæ aut usui, aut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbustis quæ colimus, ne siccitate, aut immoti & neglecti soli duritia, laborent? Nemo ad agrum colendum ex æquo & bono venit, nec ad ullam rem, cujus extra ipsam fructus est. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio avara, nec sordida, sed humana, liberalis, cupiens dare etiam cum dederit, & augere novis ac recentibus vetera: & non habens propositum, quanto ei qui præstat bono futura sit: alioquin humile est, sine laude, sine gloria, prodesse, quia expedit. Quid magnifici est, se amare, sibi parcere, sibi acquirere? Ab omnibus istis vera beneficii dandi cupido avocat: ad detrimentum, injecta manu, trahit, & utilitates relinquit, ipso benefaciendi opere lætissima.

CAP. XV. NUMQUID dubium est, quin contraria sit beneficio injuria? Quomodo injuriam facere, per se vitanda ac fugienda res est: sic beneficium dare, per se expetenda. illic turpitudo, contra omnia præmia in scelus hortantia, valet: ad hoc invitat honesti per se efficax species. Non mentiar, si dixero, neminem non amare beneficia sua, neminem non ita compositum animo, ut libentius eum videat, in quem multa congessit: cui non causa sit iterum dandi beneficii, semel dedisse. quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quam sæpè dicentem audias? Non sustineo illum deserere; cui dedi vitam, quem è periculo eripui. Rogat me ut caussam suam contra homines gratiosos agam. Nolo: sed quid faciam? jam illi semel, iterumque affui. Non vides inesse isti rei propriam quamdam vim, quæ nos beneficia dare cogit? primum quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuisset præstandi, aliquid ei præstamus ob hoc, quia præstitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit utilitas, ut & inutilia tueri ac fovere perseveremus, sola beneficii caritate: cui etiam infeliciter dato, indulgere,

tam

tam naturale, quam liberis pravis.

CAP. XVI. IIDEM isti gratiam referre ipsos fatentur, non quia honestum est, sed quia utile. quod non esse ita, minore opera probandum est. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare, per se rem expetendam esse, iisdem etiam hoc colligemus. Fixum est illud, à quo in cetera probationes nostræ exeunt, honestum ob nullam aliam caussam, quam quia honestum sit, coli. Quis ergo controversiam facere audebit, an gratum esse, honestum sit? Quis non ingratum detestetur hominem, sibi ipsi inutilem? Quid autem cum tibi narratur de eo, qui adversus summa beneficia amici sui ingratus est, quomodo id fers? utrum tamquam rem turpem fecerit, an tamquam utilem rem sibi & profuturam omiserit? Puto, nequam hominem existimas: cui pœna, non cui curatore opus sit. quod non accideret, nisi gratum esse, per se expetendum, honestumque esset. Alia fortasse minus dignitatem suam præferunt, & an sint honesta, interprete egent: hoc expositum est, pulchriusque, quam ut splendor ejus dubiè ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter in omnium animos receptum, quam referre benè meritis gratiam?

CAP. XVII. AD hoc, dic mihi, quæ caussa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus est. Ambitio? & quæ jactatio est solvisse, quod debebas? Metus? nullus ingrato. huic enim uni rei non posuimus legem, tamquam satis natura cavisset. Quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis jubet: supervacuum est enim, in quod imus, impelli. quemadmodum nemo in amorem sui cohortādus est, quem cum nascitur trahit: ita ne ad hoc quidem, ut honesta per se petat, Placet suapte natura: adeoque gratiosa virtus est, ut insitum sit etiam malis, probare meliora. Quis est, qui non beneficus videri velit? qui non inter scelera & injurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipsis quæ impotentissimè fecit, speciem aliquam induat recti? velit quoque & iis videri beneficium dedisse, quos læsit? Gratias itaque agi sibi ab his, quos afflixere, patiuntur: bonosque se ac liberales fingunt, quia præstare non possunt. Quod non facerent, nisi illos honesti & per se expetendi amor cogeret moribus suis opinionem contrariam quærere, & nequitiam abdere; cujus fructus concupiscitur, ipsa verò odio pudorique est: nec quisquam tantum à naturali lege descivit, & hominem exuit, ut animi caussa malus sit. Dic enim cuilibet ex istis, qui rapto vivunt, an ad illa quæ latrociniis & furtis consequuntur, malint ratione bona pervenire? Optabit ille, cui grassari & transeuntes percutere quæstus est, potius illa invenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmiis, sine nequitia, frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod virtus in omnium animos lumē suum præmittit: etiam qui non sequuntur illam, vident.

CAP. XVIII. VT scias, per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est ingratum esse: quoniam nihil æquè concordiam humani generis dissociat ac distrahit, quā hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis juvamur officiis? hoc uno instructior vita, contraque incursiones subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos: quid sumus? præda animalium & victimæ, ac vilissimus & facillimus sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quæcumque vaga nascuntur, & acturа vitam segre-

gem, armata sunt: hominem imbecillitas cingit: non unguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit: nudum & infirmum, societas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium ceteris, validissimum facerent, rationem & societatem. Itaque qui par esse nulli posset, si diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: societas terris genitum, in alienæ naturæ transmisit imperium, & dominari etiam in mari jussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam advocare. Hanc tolle: & unitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes. tolletur autem, si efficies, ut ingratus animus non per se vitandus sit, sed quia aliud illi timendum est. Quam multi sunt enim, quibus ingratis esse tutò licet? denique ingratum voco, quisquis metu gratus est.

CAP. XIX. DEOS nemo sanus timet. Furor est enim metuere salutaria: nec quisquam amat, quos timet. Tu denique Epicure Deum inermem facis. omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam, & ne cuiquam metuendus esset, projecisti ipsum extra metum. Hunc igitur septum ingenti quodam & inexplicabili muro, divisumque à contactu & à conspectu mortalium, non habes quare verearis: nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia est. In medio intervallo hujus & alterius cæli desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se circaque se cadentium evitat, non exaudiens vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quam parentem: grato, ut opinor, animo: aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi & istæ micæ tuæ forte ac temere conglobaverunt, cur colis? Propter majestatem, inquis, ejus eximiam, singularemque naturam. Ut concedam tibi: nempe hoc facis nulla spe, nullo pretio inductus. Est ergo aliquid per se expetendum, cujus te ipsa dignitas ducit: id est honestum. Quid est autem honestius, quam gratum esse? hujus virtutis materia tam latè patet, quam vita.

CAP. XX. SED inest, inquit, huic bono etiam utilitas aliqua. cui enim virtuti non inest? sed id propter se expeti dicitur, quod quamvis habeat aliqua extra se commoda, sepositis quoque illis ac remotis, placet. Prodest gratum esse: ero tamen gratus, etiam si noceat. Qui gratus est, quid sequitur? ut hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo si quis sibi offensas concitaturus est? si quis intelligit, adeò per hoc se nihil consecuturum, ut multa etiam ex reposito acquisitoque perdenda sint: num libens in detrimenta descendet? Ingratus est, qui in referenda gratia secundum datum videt, qui sperat cum reddit. Ingratum voco, qui ægro assidet, quia testamentum facturus est, cui de hereditate, aut de legato vacat cogitare. Faciat licet omnia, quæ facere bonus amicus & memor officii debet, si animo ejus obversatur spes, si captator est, & hamum jacit: ut aves, quæ laceratione corporum aluntur, lassa morbo pecora, & casura è proximo speculantur; ita hic imminet morti, & circa cadaver volat.

CAP. XXI. GRATUS animus ipsa virtute propositi sui capitur. Vis scire hoc ita esse, nec illum utilitate corrumpi? Duo sunt genera grati hominis. dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. hic fortasse ostentare se potest: habet quod jactet, quod proferat. dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet.

Hic

Hic intra conscientiam clusus est. quæ illi contingere potest utilitas ex affectu latenti? Atqui hic, etiam si ultra facere nihil potest, gratus est: amat, debet, referre gratiam cupit. Quidquid ultra desideras, non ipsi deest. Artifex est etiam, cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt: nec minus canendi peritus, cujus vocem exaudiri fremitus obstrepentium non sinit. Volo referre gratiam. post hoc aliquid superest mihi, non ut gratus, sed ut solutus sim. Sæpè enim & qui gratiam retulit, ingratus est: & qui non retulit, gratus. Nam ut omnium aliarum virtutum, ita hujus, ad animum tota æstimatio redit. hic si in officio est, quidquid defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compressis manibus, vel & alligatis: quomodo gubernator etiam qui in sicco est, quia consummatæ scientiæ nihil deest, etiam si quid obstat quo minus se utatur: ita gratus est, etiam qui vult tantum, nec habet hujus voluntatis suæ ullum alium, quam se testem. Imò amplius adjiciam. est aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur, quem mala interpres opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud sequitur, quam ipsam conscientiam? quæ etiam obruta delectat, quæ concioni ac famæ reclamat, & in se omnia reponit, & cum ingentem ex altera parte turbam contra sentientium aspexit, non numerat suffragia, sed una sententia vincit. Si verò bonam fidem perfidiæ suppliciis affici videt, non descendit è fastigio, sed supra pœnam suam consistit.

CAP. XXII. HABEO, inquit, quod volui, quod petii. Non pænitet, nec pænitebit, nec ulla iniquitate me eò fortuna perducet, ut hanc vocem audiam, Quid mihi volui? quid mihi nunc prodest bona voluntas? Prodest & in equuleo, prodest & in igne. qui si singulis membris admoveatur, & paullatim vivum corpus circumeat: licet ipsum corpus plenum bona conscientia stillet: placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamvis dictum jam, reducatur. Quid est quare grati velimus esse, cum morimur? quare singulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam nostram memoria decurrente, ne cujus officii videamur obliti? Nihil jam superest, quo spes porrigatur. in illo tamen cardine positi, abire è rebus humanis quam gratissimi volumus. Est videlicet magna in ipso opere merces rei, & ad alliciendas mentes hominum ingens honesti potentia: cujus pulchritudo animos circumfundit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris sui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior est vita melioribus, amorque & secundum bonorum judicium, ætasque securior, quam innocentia, quam grata mens prosequitur. Fuisset enim iniquissima rerum natura, si hoc tantum bonum miserum, & anceps, & sterile fecisset. Sed illud intuere, an ad istam virtutem, quæ sæpè tuto ac facili aditur, etiam per saxa, & rupes, & feris ac serpentibus obsessum iter, fueris iturus.

CAP. XXIII. NON ideò per se non est expetendum, cui aliquid extra quoque emolumenti adhæret. ferè enim pulcherrima quæque, multis & adventiciis comitata sunt dotibus: sed illas trahunt, ipsa præcedunt. Num dubium est, quin hoc humani generis domicilium, circuitus solis ac lunæ, vicibus suis temperet? quin alterius calore alantur corpora, terræ relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis tristitia frangatur: alterius tepore efficaci & penetrabili rigetur maturitas frugum? quin ad hujus cursum fecunditas humana

humana respondeat? quin ille annum observabilem fecerit circumactu suo; hæc mensem, minoribus se spatiis flectens? Ut tamen detrahas ista, non erat ipse sol idoneum oculis spectaculum, dignusque adorari, si tantum præteriret? non erat digna suspectu luna, etiam si otiosum sidus transcurreret? Ipse mundus quoties per noctem ignes suos fudit, & tantum stellarum innumerabilium refulsit, quem non intentum in se tenet? quis sibi illa, tunc cum miratur, prodesse cogitat? Adspice ista tacito supernè cælo labentia, quemadmodum velocitatem suam sub specie stantis atque immoti operis abscondant. Quantum ista nocte, quam tu in numerum ac discrimen dierum observas, agitur? quanta rerum turba sub hoc silentio evolvitur? quantam fatorum seriem certus limes adducit? Ista quæ tu non aliter, quam in decorem sparsa consideras, singula in opere sunt. Nec enim est, quod existimes septem sola discurrere, cetera hærere. paucorum motus comprehendimus: innumerabiles verò, longiusque à conspectu nostro seducti dii, eunt, redeuntque. Et ex his qui oculos nostros patiuntur, plerique obscuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantæ molis aspectu, etiam si te non regat, non custodiat, non foveat, generetque, ac spiritu suo riget?

CAP. XXIV. Quemadmodum hæc cum primum usum habeant, & necessaria vitaliaque sint, majestas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus, & in primis illa grati animi, multum quidem præstat, sed non vult ob hoc diligi: amplius quiddam in se habet, nec satis ab eo intelligitur, à quo inter utilia numeratur. Gratus est, quia expedit? ergo & quantum expedit. Non recipit sordidum virtus amatorem: soluto ad illam sinu veniendum est. Ingratus hoc cogitat: Volebam gratiam referre, sed timeo impensam, timeo periculum, vereor offensam: faciam potius, quod expedit. Non potest eadem ratio & gratum facere, & ingratum. Ut diversa illorum opera, ita inter se diversa proposita sunt. Ille ingratus est, quamvis non oporteat, quia expedit: hic gratus est, quamvis non expediat, quia oportet.

CAP. XXV. PROPOSITUM est nobis secundum rerum naturam vivere, & deorum exemplum sequi: dii autem quodcumque faciunt, in eo nihil præter ipsam faciendi rationem sequuntur. nisi fortè existimas illos fructum operum suorum ex fumo extorum, & turis odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta distribuant, quantis terras fructibus impleant, quam opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoveant, quantis imbribus repentè dejectis solum molliant, venasque fontium arentes reintegrent, & infuso per occulta nutrimento renovent. Omnia ista sine mercede, sine ullo ad ipsos perveniente commodo, faciunt. Hæc quoque nostra ratio, si exemplari ab suo non aberrat, servet, ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat ullum venale esse beneficium: gratuitos habemus deos.

CAP. XXVI. SI deos, inquit, imitaris, da & ingratis beneficia. Nam & sceleratis sol oritur, & piratis patent maria. Hoc loco interrogant, an vir bonus daturus sit beneficium ingrato, sciens ingratum esse? Permitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosa capiamur. Duos ex constitutione Stoica accipe ingratos. alter ingratus, quia stultus est. Stultus, etiam malus est: qui malus est, nullo vitio caret: ergo & ingratus est. Sic omnes malos dicimus, intemperantes, avaros, luxuriosos,

luxuriosos, malignos: non quia ista omnia singulis magna & nota vitia sint, sed quia esse possint: & sunt, etiamsi latent. Alter est ingratus, qui à vulgo dicitur, in hoc vitium natura pronus & propensus. Illi ingrato, qui si hac culpa non caret, quomodo nulla caret, dabit beneficium vir bonus. nulli enim dare poterit, si tales homines submoverit. Huic ingrato, qui beneficiorum fraudator est, & in hanc partem procubuit animo, nō magis dabit beneficium, quam decoctori pecuniam credet, aut depositum committet ei, qui jam pluribus abnegavit. Timidus dicitur aliquis, quia stultus est: & hoc quidem malos sequitur, quos indiscreta & universa vitia circumstant. dicitur timidus proprie, natura etiam ad inanes sonos pavidus. Stultus omnia vitia habet, sed non in omnia natura pronus est. alius in avaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinatur.

CAP. XXVII. ITAQUE errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus est? Quid ergo? Aristides, cui justitia nomen dedit, injustus est? Quid ergo? & Fabius, qui cunctando restituit rem, temerarius est? Quid ergo? Decius mortem timet? Mucius proditor est? Camillus desertor? Non hoc dicimus, sic omnia vitia esse in omnibus, quomodo in quibusdam singula eminent: sed malum ac stultum nullo vitio vacare. nec audacem quidem timoris absolvimus: ne prodigum quidem avaritia liberamus. Quomodo homo omnes sensus habet, nec ideò tamen omnes homines aciem habent Lynceo similem: sic qui stultus est, non tam acria & concitata habet omnia, quam quidam quædam. Omnia in omnibus vitia sunt: sed non omnia in singulis exstant. Hunc natura ad avaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus est: aut si nondum deditus, ita formatus, ut in hoc illum mores sui ferant. Itaque ut ad propositum revertar, nemo non ingratus est, qui malus est: habet enim omnia nequitiæ semina: tamen proprie ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit. huic ergo beneficium non dabo. Quomodo malè filiæ consuli, qui illam contumelioso & sæpè repudiato collocavit: quomodo malus paterfamilias habebitur, qui negotiorum gestorum damnato, patrimonii sui curam mandaverit: quomodo dementissimè testabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum spoliatorem: sic pessimè beneficia dare dicetur, quicumque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

CAP. XXVIII. DII quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis paraverant: contingunt autem etiam malis, quia separari non possunt. Satius est autem, prodesse etiam malis propter bonos, quam bonis deesse propter malos. Ita, quæ refers, diem, solem, hiemis æstatisque cursus, & media veris autumnique temperamenta, imbres, & fontium haustus, ventorum statos flatus, pro universis invenerunt: excerpere singulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, congiarium & indignis: Frumentum publicum tam fur quam perjurus & adulter accipiunt, &, sine delectu morum, quisquis civis est. cum aliquid est, quod tamquam civi, non tamquam bono datur, ex aquo boni ac mali ferunt. Deus quoque quædam in universum humano generi dedit, à quibus excluditur nemo. nec enim poterat fieri, ut ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis: commune autem bonum erat patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum improborumque rura defluerent. Quædam in medio ponuntur.

Tam bonis quam malis conduntur urbes: monumenta ingeniorum, & ad indignos perventura, publicavit editio: medicina & sceleratis opem ministrat. Compositiones remediorum salutarium nemo suppressit, ne sanarentur indigni. In his exige censuram, & personarum æstimationem, quæ separatim tamquam digno dantur: non in his, quæ promiscuè turbam admittunt. Multum enim refert, utrum aliquem non excludas, an eligas. Ius fori omnibus dicitur: pace etiam homicidæ fruuntur: sua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percussores, & domi ferrum exercentes, murus ab hoste defendit: legum præsidio, qui plurimum in illas peccaverunt, proteguntur. Quædam non poterant certis contingere, nisi universis darentur. Non est itaque quod de istis disputes, ad quæ publicè invitati sumus: illud quod judicio meo ad aliquem pervenire debet, ei quem ingratum sciam, non dabo.

CAP. XXIX. ERGO, inquit, nec consilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti monstrabis? an hæc quidem facies, sed nihil donabis? Distinguam istud: certè tentabo distinguere. Beneficium, est opera utilis: sed non omnis opera utilis, beneficium est. Quædam enim tam exigua sunt, ut beneficii nomen non occupent. Duæ res coire debent quæ beneficium efficiant. Primum, rei magnitudo. quædam enim sunt infra hujus nominis mensuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem æris abjecti, aut ignis accendendi factam potestatem? & interdum ista plus prosunt, quam maxima: sed tamen vilitas sua illis, etiam ubi tempore facta sunt necessaria, detrahit pretium. Deinde quod potissimum est, oportet accedat: ut ejus caussa faciam, ad quem volebam pervenire beneficium: dignumque eum judicem, & libens id tribuam, percipiensque ex munere meo gaudium. quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur. Non enim tamquam dignis illa tribuimus, sed negligenter tamquam parva: & non homini damus, sed humanitati.

CAP. XXX. ALIQUANDO daturum me etiam indignis quædam non negaverim, in honorem aliorum: sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas industriis, sed novis, prætulit. Non sine ratione, sacra est magnarum virtutum memoria: & esse plures bonos juvat, si gratia bonorum non cum ipsis cadat. Ciceronem filium quæ res consulem fecit, nisi pater? Cinnam nuper quæ res ad consulatum recepit ex hostium castris? quæ Sextum Pompejum, aliosque Pompejos, nisi unius viri magnitudo? tanta quidem, ut satis altè omnes suos etiam ruina ejus attolleret. Quid nuper Fabium Persicum, cujus osculum etiam impuri vitabant, sacerdotem non in uno collegio fecit, nisi Verrucosi, & Allobrogici, & illi trecenti, qui hostium incursioni pro rep. unam domum objecerant? Hoc debemus virtutibus, ut non præsentes solum illas, sed etiam ablatas è conspectu colamus. Quomodo illæ id egerunt, ut non in unam ætatem prodessent, sed beneficia sua etiam post ipsas relinquerent: ita & nos non una ætate grati simus. Hic magnos viros genuit, dignus est beneficiis, qualiscumque est. dignos dedit. Hic egregiis majoribus ortus est: qualiscumque est, sub umbra suorum lateat. Ut loca sordida repercussu solis illustrantur, ita inertes majorum suorum luce resplendeant.

CAP. XXXI. EXCUSARE hoc loco, mi Liberalis, deos volo. Interdum enim solemus dicere: Quid sibi voluit providentia, quæ Aridæum regno imposuit? Illi putas hoc datum? patri

patri ejus datum est, & fratri. Quare C. Cæsarem orbi terrarum præfecit, hominem humani sanguinis avidissimum, quem non aliter fluere in conspectu suo jubebat, quam si ore excepturus esset? Quid? ergo tu illi hoc datum existimas? patri ejus Germanico datum, datum avo, proavoque, & ante hos aliis non minus claris viris, etiam si privati paresque aliis vitam exegerunt. Quid tu, cum Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum suarum menstruum ore illum hiante exceptare? Numquid enim ipse dissimulabat? numquid purus videri volebat? Referam dictum tibi ejus in se, quod circumferri memini, & ipso præsente laudari. Pollioni Asinio jacenti, obscæno verbo usus, dixerat se facturum id quod pati malebat. & cum Pollionis attractiorem vidisset frontem: Quidquid, inquit, mali dixi, mihi & capiti meo. Hoc dictum suum ipse narrabat. Hominem tam palam obscænum, ad fasces, & ad tribunal admisisti? nempe dum veterem illum Scaurum, senatus principem cogitas, indignè fers sobolem ejus jacere.

CAP. XXXII. DEOS videre est, ut alios indulgentius tractent, propter parentes avosque, alios propter futuram nepotum pronepotumque, ac longè sequentium posterorum indolem. Nota est enim illis operis sui series. omnium illis rerum per manus suas iturarum scientia in aperto semper est: nobis ex abdito subit. & quæ repentina putamus, illis provisa veniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia majores eorum non fuerunt, quia pro summo imperio habuerunt justitiam, abstinentiam, quia non remp. sibi, sed se reip. dicaverunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam proavus eorum fuit: qui animum supra fortunam gessit, qui in dissensione civili, quoniam ita expediebat reip. vinci quam vincere maluit. Referri illi gratia tam longo spatio non potuit. in illius respectum iste populo præsideat: non quia scit aut potest, sed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis est, adspectu fœdus, & ornamenta sua traducturus. jam me homines accusabunt, cæcum & temerarium dicent, nescientem quo loco, quæ summis ac excellentissimis debentur, ponam. At ego scio, alii me istud dare, alii olim debitum solvere. Vnde isti norunt illum quemdam, gloriæ sequentis fugacissimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alii ex periculo redeunt? numquam bonum suum à publico distinguentem? Vbi, inquis, iste, aut quis est? apud me istæ expensorum acceptorumque rationes dispunguntur. Ego quid cui debeam, scio. aliis post longam diem repono, aliis in antecessum: ac prout occasio, & reip. meæ facultas tulit.

CAP. XXXIII. INGRATO ergo aliquando quædam, sed nō propter ipsum dabo. Quid si, inquit, nescis, utrum gratus sit, an ingratus? exspectabis donec scias, an dandi beneficii tempus non amittes? Exspectare longum est. nam (ut Plato ait) difficilis humani animi conjectura est: non exspectare, temerarium est. Huic respondebimus, numquam exspectare nos certissimam rerum comprehensionem: quoniam in arduo est veri exploratio: sed ea ire, qua ducit veri similitudo. Omne hac via procedit officium. sic serimus, sic navigamus, sic militamus, sic uxores ducimus, sic liberos tollimus: cum omnium horum incertus sit eventus. Ad ea accedimus, de quibus benè sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur serenti proventum, naviganti portum, militanti victoriam. marito pudicam uxorem, patri pios liberos? Sequimur qua ratio, non qua veritas trahit.

trahit. Exspecta, ut nisi benè cessura non facias, & nisi comperta veritate nihil moveris: relicto omni actu vita consistit. Dum verisimilia me in hoc aut illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem verisimile erit gratum esse.

CAP. XXXIV. MULTA, inquit, intervenient, per quæ & malus pro bono surrepat, & bonus pro malo displiceat. fallaces enim sunt rerum species, quibus credimus. Quis negat? sed nihil aliud invenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi vestigiis sequenda est: certiora non habeo. Hæc ut quam diligentissimè æstimem, operam dabo, nec citò illis assentiar. Sic enim in prælio potest accidere, ut telum meũ in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta; & hosti, tamquã meo, parcam. sed hoc & rarò accidet, & non vitio meo: cui propositum est hostem ferire, civem defendere. Si sciam ingratum esse, non dabo beneficium. At obrepsit, at imposuit. nulla hic culpa tribuentis est: quia tamquam grato dedi. Si promiseris, inquit, te daturum beneficium, & postea ingratum esse scieris, dabis, an non? Si facis, sciens peccas: das enim cui non debes. si negas, & hoc modo peccas: quia non das ei, cui promisisti. Secta vestra hoc loco titubat, & illud superbum promissum, numquam sapientem facti sui pænitere, nec umquam emendare quod fecerit, nec mutare consilium. Non mutat sapiens consilium, omnibus his manentibus quæ erant, cum sumeret. Ideò numquam illum pænitentia subit: quia nihil melius illo tẽpore fieri potuit, quam quod factum est: nihil melius constitui, quam quod constitutum est. Ceterum ad omnia cum exceptione veniet, si nihil inciderit quod impediat: ideò omnia illi succedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia præsumit animo, posse aliquid intervenire, quod destinata prohibeat. Imprudentium ista fiducia est, fortunam sibi spondere: sapiens utramque partem ejus cogitat. scit quantum liceat errori, quam incerta sint humana, quam multa consiliis obstent. ancipitem rerum ac lubricam sortem suspensus sequitur, & consiliis certis incertos eventus. Exceptio autem, sine qua nihil destinat, nihil aggreditur, & hîc illum tuetur.

CAP. XXXV. PROMISI beneficium, nisi si quid incidisset, quare non deberem dare. Quid enim, si quod illi pollicitus sum, patria sibi me dare jussserit? Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram? Promisi tibi filiam in matrimonium. postea peregrinus apparuisti: non est mihi cum extraneo connubium. Eadem lex me defendit, quæ vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconstantiæ crimen audiam, si cum omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum. alioquin quidquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat. Promisi advocationem: postea apparuit per illam caussam præjudicium in patrem meum quæri. promisi me peregrè una exiturum: sed iter infestari latrociniis nunciatur. in rem præsentem venturus fui: sed æger filius, sed puerpera uxor tenet. Omnia esse debent eadem, quæ fuerunt cum promitterem, ut promittentis fidem teneas. Quæ autem major fieri mutatio potest, quam si te malum virum & ingratum comperi? quod tamquam digno dabam, indigno negabo, & irascendi quoque caussam habebo deceptus.

CAP. XXXVI. INSPICIAM tamen, & quantum sit de quo agitur: dabit mihi consilium promissæ rei modus. Si exiguum est, dabo; non quia dignus

dignus es, sed quia promisi. nec tanquam munus dabo, sed verba mea redimam, & aurem mihi pervellam: damno castigabo promittendi temeritatem. Ecce ut doleat, ut postea consideratius loquaris: quod dicere solemus, linguarium dabo. Si majus erit, non committam (quemadmodum Mecænas ait) ut sestertio centies objurgandus sim. Inter sese enim utrumque comparabo. Est aliquid, in eo quod promiseris, perseverare: est rursus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum sit, attendendum. si leve, conniveamus: si verò magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negaverim, quam semper, quare dederim. Totum, inquam, in eo est, quanti promissi mei verba taxentur. Non tantum quod temerè promisi, retinebo, sed quod non rectè dedi, repetam. Demens est, qui fidem præstat errori.

CAP. XXXVII. PHILIPPUS Macedonum rex habebat militem manu fortem, cujus in multis expeditionibus utilem expertus operam, subinde ex præda aliquid illi virtutis caussa donaverat, & hominem venalis animæ crebris auctoramentis accendebat. Hic naufragus in possessiones cujusdam Macedonis expulsus est. quod ut Macedoni illi nunciatum est, accucurrit, spiritum ejus recollegit, in villam illum suam transtulit, lectulo suo cessit, affectum semianimemque recreavit, diebus triginta impensa sua curavit, refecit, viatico instruxit, subinde dicentem: Gratiam tibi referam, videre tantum mihi imperatorem meum contingat. Narravit Philippo naufragium suum, auxilium tacuit, & protinus petiit, ut sibi prædia cujusdam donaret. Ille quidam erat hospes ejus, is ipse, à quo receptus erat, à quo sanatus. Multa interim reges, in bello præsertim, opertis oculis donant. non sufficit homo justus unus tot armatis cupiditatibus. non potest quisquam eodem tempore & bonum virum, & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur? quid habebunt, si suum quisque habuerit? Hoc Philippus sibi dixit, cum illum induci in bona quæ petebat jussit. Expulsus bonis suis ille, non ut rusticus injuriam tacitus tulit, contentus quod non & ipse donatus esset: sed Philippo epistolam strictam ac liberam scripsit: qua accepta ita exarsit, ut statim Pausaniæ mandaret, bona priori domino restitueret. ceterum improbissimo militi, ingratissimo hospiti, avidissimo naufrago, stigmata inscriberet, ingratum hospitem testantia. Dignus quidem fuit, cui non inscriberentur illæ litteræ, sed insculperentur, qui hospitem suum, nudo & naufrago similem, in id in quo jacuerat ipse littus expulerat. Sed videbimus, quis modus pœnæ servandus fuerit: auferendum utique fuit, quod summo scelere invaserat. Quis autem pœna ejus moveretur, qui id commiserat, propter quod nemo misereri miseros posset?

CAP. XXXVIII. DABIT tibi Philippus quia promisit, etiam si non debet, etiam si injuriam, etiam si scelus facturus est, etiam si uno facto præclusurus est naufragis litora? Non est levitas, à cognito & damnato errore discedere: & ingenuè fatendum est: Aliud putavi: deceptus sum. Hæc verò superbæ stultitiæ perseverantia est: Quod semel dixi, qualecumque est, fixum ratumque sit. Non est turpe, cum re mutare consilium. Age, si Philippus possessorem illum eorum litorum reliquisset, quæ naufragio ceperat, nonne omnibus miseris aqua & igni interdixerat? Potius est, inquit, intra fines regni mei, te litteras istas oculis inscriben-

scribendas, durissima fronte circumferre. ostende quam sacra res sit mensa hospitalis. præbe in facie tua legendum istud decretum, quo cavetur, ne miseros tecto juvare capitale sit. Magis ista constitutio sic erit rata, quam si illam in æs incidissem.

CAP. XXXIX. QVARE ergo, inquit, Zeno vetter, cum quingentos denarios mutuos cuidam promisisset, & illum parum idoneum comperisset, amicis suadentibus ne daret, perseveravit credere, quia promiserat? Primum alia conditio est in credito, alia in beneficio. Pecuniæ, etiam malè creditæ, exactio est. & appellare debitorem ad diem possum, & si foro cesserit, portionem feram. beneficium & totum perit, & statim. Præterea hoc mali viri est, illud mali patrisfamiliæ. Deinde ne Zeno quidem, si major fuisset summa, credere perseverasset. Quingenti denarii sunt. Illud quod dici solet, in morbo consumat. fuit tanti, non revocare promissum suum. Ad cænam quia promisi, ibo, etiam si frigus erit; non quidem, si nives cadent. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamvis non concoxerim: sed non, si febricitavero. Sponsum descendam, quia promisi: sed non si spondere in incertum jubebis, si fisco obligabis. Subest, inquam, tacita exceptio, si potero, si debebo, si hæc ita erunt. Effice, ut idem status sit, cum exigitur, qui fuit cum promitterem. destituere levitas non erit, si aliquid intervenit novi. Quid miraris, cum conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? eadem mihi omnia præsta: & idem sum. Vadimonium promittimus, tamen deseritur. Non in omnes datur actio. deserentem vis major excusat.

CAP. XL. IDEM etiam illa in quæstione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, & an beneficium utique reddendum sit. Animum præstare gratum debeo: ceterum aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas ejus cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diviti reddam? utique cum quidam recipere beneficium, injuriam judicent, & beneficia subinde aliis beneficiis onerent. Quid amplius in horum personam possum, quam velle? nec enim ideò beneficium novum rejicere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quam dabitur: & præbebo me amico meo exercendæ bonitatis suæ capacem materiam. Qui nova accipere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam. quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. Ille præstitit mihi. nempe cum occasionem haberet, cum facultatem. Vtrum bonus vir est, an malus? apud bonum virum, bonam caussam habeo: apud malum, non ago. Ne illud quidem existimo faciendum, ut referre gratiam, etiam invitis his quibus refertur, properemus, & instemus cedentibus. Non est referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cum aliquod illis missum est munusculum, subinde aliud intempestivè remittunt, & nihil se debere testantur. Rejiciendi genus est, protinus aliud invicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cum possim, quando plus mihi detracturus ero, quam illi collaturus: si ille non erit sensurus ullam accessionem recepto eo, quo reddito, mihi multum abscessurum erit. Qui festinat utique reddere, non habet animum grati hominis, sed debitoris. Et breviter dicam, qui nimis citò cupit solvere, invitus debet: qui invitus debet, ingratus est.

LIBER

LIBER V.

CAPUT I.

IN prioribus libris videbar consummasse propositum, cum tractassem, quemadmodum dandum esset beneficium, & quemadmodum accipiendum. hi enim sunt hujus officii fines. Quidquid ultrà moror, non servio materiæ, sed indulgeo: quæ quo ducit, sequendum est, non quo invitat. Subinde enim nascetur, quod lacessat aliqua dulcedine animum, magis non necessarium, quam supervacuum. Verum quia ita vis, perseveremus, peractis quæ rem continebant, scrutari etiam ea quæ sunt his connexa, verum non cohærentia: quæ quisquis diligenter inspicit, nec facit operæ pretium, nec tamen perdit operam. Tibi autem homini natura optimo, & ad beneficia propenso, Liberalis Æbuci, nulla eorum laudatio satisfacit. Neminem unquam vidi tam benignũ, etiam levissimorum officiorum æstimatorem. Iam bonitas tua eousque prolapsa est, ut tibi dari putes beneficium, quod ulli datur. paratus es, ne quem beneficii pœniteat, pro ingratis dependere. Ipse usqueeò abes ab omni jactatione, usqueeò statim exonerare cupis quos obligas, ut quidquid in aliquem confers, velis videri non præstare, sed reddere. Ideoque plenius ad te sic data revertuntur. nam ferè sequuntur beneficia non reposcentem: & ut gloria fugientes magis ac magis sequitur, ita fructus beneficiorum gratius respõdet illis, per quos etiam esse ingratis licet. Per te verò non est mora, quò minus beneficia qui acceperunt, ultro repetant: nec recusabis conferre alia, & suppressis dissimulatisque plura ac majora adjicere. Propositum optimi viri, & ingentis animi est, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te ista ratio decipiet. succumbunt vitia virtutibus, si illa non citò odisse properaveris.

CAP. II. ILLUD utique unicè tibi placet, velut magnificè dictum: Turpe est beneficiis vinci. quod an sit verum, non immeritò quæri solet: longeque aliud est, quam mente concipis. Numquam enim in rerum honestarum certamine superari, turpe est: dummodo arma non projicias, & victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propositum easdem afferunt vires, easdem facultates, eandem fortunam: quæ optimorum quoque consiliorum, dumtaxat exitus, temperat. Voluntas ipsa rectum petens, laudanda est, etiam si illam alius gradu velociori anteceßit. non ut in certaminibus, ad spectaculum editis, meliorem palma declarat: quamquam in illis quoque sæpè deteriorem prætulit casus. Vbi de officio agitur, quod uterque à sua parte esse quam plenissimum cupit, si alter plus potuit, & ad manum habuit materiam sufficientem animo suo, si illi, quantum conatus est, fortuna permisit; alter autem voluntate par est, etiam si minora quam accepit reddidit, aut omnino non reddidit, sed vult reddere, & toto in hoc intentus est animo: hic non magis victus est, quam qui in armis moritur. quem occidere facilius hostis potuit, quam avertere. Quod turpe existimas, id accidere viro bono non potest, ut vincatur. numquam enim succumbet, numquam renunciabit. ad ultimum usq; diem vitæ stabit paratus, & in hac statione morietur: magna se accepisse præ se ferens, paria voluisse.

CAP. III. LACEDÆMONII vetant suos pancratio aut cestu decernere, ubi inferiorem ostendit victi confessio. Cursor Metam prior contingit: velocitate alium, non animo, anteceßit. Luctator ter abjectus, perdidit palmam

palmam, non tradidit. Cum invictos esse Lacedæmonii cives suos magno æstimarent, ab his certaminibus removerunt, in quibus victorem facit non judex, non per se ipse exitus, sed vox cedentis, & tradere jubentis. Hoc quod illi in civibus suis custodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus præstat, ne unquam vincantur: quoniam quidem etiam inter superantia animus invictus est. Ideo nemo trecentos Fabios victos dicit, sed occisos. Et Regulus captus est à Pœnis, non victus: & quisquis alius sævientis fortunæ vi ac pondere oppressus, non submittit animum. In beneficiis idem est. plura aliquis accepit, majora, frequentiora: non tamen victus est. Beneficia fortasse beneficiis victa sunt, si inter se data & accepta computes: si dantem & accipientem comparaveris, quorum animi & per se æstimandi sunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, ut etiam cum alter multis vulneribus confossus est, alter leviter quidem saucius, pares exisse dicantur, quamvis alter videatur inferior.

CAP. IV. ERGO nemo vinci potest beneficiis: si scit debere, si vult referre, si quod rebus non potest, animo æquat. Hic, quam diu in hoc permanet, quam diu tenet voluntatem, gratum animum signis approbat: quid interest, ab utra parte munuscula plura numerentur? Tu multa dare potes; at ego tantum accipere possum. tecum stat fortuna: mecum bona voluntas. tamen tam par tibi sum, quam multis armatissimis nudi, aut leviter armati. Nemo itaque beneficiis vincitur: quia tam gratus est quisque, quam voluit. Nam si turpe est beneficiis vinci, non oportet à præpotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiam referre non possis. A principibus dico, à regibus: quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent, pauca admodum & imparia datis recepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen potest opera navari, & quorum illa excellens potentia per animorum consensum ministeriumque constat. Sunt quidam extra omnem subducti cupiditatem, qui vix ullis humanis desideriis contingantur: quibus nihil potest præstare ipsa fortuna. Necesse est à Socrate beneficio vincar: necesse est à Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus incessit, calcatis regiis opibus. Nonne ille tunc meritò & sibi & ceteris, quibus ad despiciendam veritatem non erat offusa caligo, supra eum eminere visus est, infra quem omnia jacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc possidente Alexandro. plus enim erat, quod hic nollet accipere, quam quod ille posset dare.

CAP. V. NON est turpe, ab his vinci. neque enim minus fortis sum, si cum invulnerabili me hoste committis: nec ideò ignis minus urere potest, si in materiam incidit inviolabilem flammis: nec ideo ferrum secandi vim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidus, invictæque adversus dura naturæ, dividendus est. Idem tibi de homine grato respondeo. Non turpiter vincitur beneficiis, si ab his obligatus est, ad quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia virtus aditum redituris ad se beneficiis clausit. A parentibus ferè vincimur. nam tam diu illos odio habemus, quam diu graves judicamus, & quam diu beneficia illorum non intelligimus. Cum jam ætas aliquid prudentiæ collegit, & apparere cœpit, propter illa ipsa eos amari à nobis debere, propter quæ non amabantur, admonitiones, severitatem, & inconsultæ adolescentiæ diligentem custodiam, rapiuntur nobis. Paucos usque ad verum fructum à liberis percipiẽdum perduxit ætas: ceteri liberos onere senserunt.

Non

Non est tamen turpe, vinci beneficiis à parente. quidni non sit turpe, cum à nullo turpe sit? Quibusdam enim & pares, & impares sumus. pares animo, quem solum illi exigunt, quem nos solum promittimus: impares fortuna, quæ si cui obstitit quo minus referret gratiam, non ideò illi tamquam victo erubescendum est. Non est turpe, non consequi, dummodo sequaris. Sæpè necesse est, ante alia beneficia petamus, quam priora reddidimus. Nec ideò non petimus, aut turpiter petimus, quia non reddituri debebimus: quia non per nos erit mora, quo minus gratissimi simus. Sed interveniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quæ non sunt in nostra potestate.

CAP. VI. ALEXANDER Macedonum rex gloriari solebat, à nullo se beneficiis victum. Non est quod nimius animi Macedonas, & Græcos, & Caras, & Persas, & nationes districtas sine exercitu suspiciat: ne hoc sibi præstitisse regnum, à Thraciæ angulo porrectum usque ad litus incogniti maris, judicet. Eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, à quo victus est. Quid ni victus sit illo die quo homo supra mensuram humanæ superbiæ tumens, vidit aliquem, cui nec dare quidquam posset, nec eripere? Archelaus rex Socratem rogavit, ut ad se veniret. dixisse Socrates traditur, Nolle se ad eum venire, à quo acciperet beneficia cum reddere illi paria non posset. Primum, in ipsius potestate erat, non accipere: deinde ipse dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod utique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum Archelaus daturus erat aurum & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? & quid tantum erat accepturus, quantum dabat, si ostendisset hominem vitæ ac mortis peritum, utriusque fines tenentem? Si regem, in luce media errantem, ad rerum naturam admisisset, usqueeò ejus ignarum, ut quo die solis defectio fuit, regiam clauderet; & filium (quod in luctu ac rebus adversis moris est) tonderet? Quantum fuisset beneficium, si timentem è latebris suis extraxisset, & bonum animum habere jussisset, dicens: Non est ista solis defectio, sed duorum siderum coitus, cum luna humiliore currens via, infra ipsum solem, orbem suum posuit, & illum objectu sui abscondit: quæ modo partes ejus exiguas, si in transcursu strinxit, obducit; modo plus tegit, si majorem partem sui objecit; modo excludit totius adspectum, si recto libramento inter solem terrasque media successit? Sed jam ista sidera huc & illo diducet velocitas sua. jam recipient diem terræ, & hic ibit ordo per sæcula: quæ dispositos ac prædictos dies habent, quibus sol intercursu lunæ vetetur omnes radios effundere. Paullum exspecta. jam emerget, jam illam velut nubem relinquet, jam exsolutus impedimentis lucem suam liberè mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non posset, si illum docuisset regnare? parum scilicet magnum beneficium à Socrate accipiebat, si ullum dare potuisset Socrati? Quare ergo hoc Socrates dixit? Ut facetus, & cujus per figuras sermo procedere solitus erat, derisor omnium, maximè potentium, maluit illi vafrè negare, quam contumaciter ac superbè. Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere quæ nollet: timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicet aliquis: Negaret, si nollet. Sed instigasset in se regem

regem insolentem, & omnia sua magno æstimari volentem. Nihil ad rem pertinet, utrum dare aliquid regi nolis, an accipere à rege: in æquo utramque ponit repulsam. & superbo fastidiri acerbius est, quam non timeri. Vis scire, quid verè uoluerit? Noluit ire ad voluntariam servitutem is, cujus libertatem civitas libera ferre non potuit.

CAP. VII. SATIS (ut existimo) hanc partem tractavimus, an turpe esset beneficiis vinci: quod qui quærit, scit non solere homines sibiipsis beneficium dare. manifestum enim fuisset, non esse turpe à seipso vinci. Atqui apud Stoicos quosdam & de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare? an debeat referre sibi gratiam? quod ut videretur quærendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago, &, De nullo queri possum alio, quam de me: Ego mihi irascor, &, Ego à me pœnas exigam. &, Odi me. multa præterea hujusmodi, per quæ unusquisque de se, tamquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum: quare non & beneficia mihi dare possum? Præterea quæ si in alium contulissem, beneficia vocarentur: quare si in me contuli, non sint? Quod si ab altero accepissem, deberem: quare si mihi ipse dedi, non debeam? Quare sim adversus me ingratus, quod non minus turpe est, quam in se sordidum esse, & in se durum ac sævum, & sui negligentem? Tam alieni corporis leno malè audit, quam sui. Nempe reprehenditur assentator, & aliena subsequens verba, paratus ad falsa laudator: non minus placens sibi, & se suspiciens, &, ut ita dicam, assentator suus. Vitia non tantum cum foris peccant, invisa sunt, sed cum in se retorquentur. Quem magis admiraberis, quam qui imperat sibi, quam qui se habet in potestate? Gentes facilius est barbaras, impatientesque alieni arbitrii, regere, quam animum suum continere, & tradere sibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit: quare Socrates non agat, quod ipse se docuit? M. Cato ait: Quod tibi deest, à teipso mutuare. quare donare mihi non possum, si commodare possum? Innumerabilia sunt, in quibus consuetudo nos dividit. Dicere solemus: Sine te, loquar mecum: &, Ego mihi aurem pervellam. Quæ si vera sunt, quemadmodum aliquis sibi irasci debet, sic & gratias agere: quomodo objurgare se, sic & laudare: quomodo damno sibi esse, sic & lucro potest. Injuria & beneficium, contraria sunt. si de aliquo dicimus, Injuriam sibi fecit: poterimus dicere, Beneficium sibi dedit.

CAP. VIII. NEMO sibi debet. natura prius est, ut quis debeat, deinde ut gratiam referat. debitor non est sine creditore, non magis quam maritus sine uxore, aut sine filio pater. Aliquis dare debet, ut aliquis accipiat: non est dare, nec recipere, in dexteram manum de sinistra transferre. Quomodo nemo se portat, quamvis corpus suum moveat & transferat: quomodo nemo, quamvis pro se dixerit, affuisse sibi dicitur, nec statuam sibi tamquam patrono ponit: quomodo si æger cum cura sua convaluit, mercedem à se non exigit: sic in omni negotio, etiam cum aliquis probè fecerit, non tamen debebit referre gratiam sibi, quia non habebit, cui referat. Vt concedam aliquem dare sibi beneficium: dum dat, & recipit. ut concedam aliquem à se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod ajunt) versura fit, & velut lusorium nomen statim transit. Neque enim alius dat quam qui accipit, sed unus atque idem. Hoc verbum DEBERE, non habet nisi inter duos locum: quomodo ergo in uno

in uno consistit, qui se obligando liberat? Vt in orbe ac pila nihil est imum, nihil summum, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur, & quæ sequebantur præcedunt, & quæ occidebant oriuntur, omnia quomodocumque ierint, in idem revertuntur: ita in homine existima fieri, cum illum in multa mutaveris, unus est. Cecîdit se: iniuriarum cum quo agat, non habet. alligavit & clausit: de vi non tenetur. beneficium sibi dedit: protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quidquid illi avellitur, ad illam redit: nec perire quidquam potest, quod quo excidat non habet, sed eodem revolvitur unde discedit. Quid simile, inquit, habet hoc exemplum propositæ quæstioni? dicam. Puta te ingratum esse, non peribit beneficium: habet illud, qui dedit. puta te recipere nolle: apud te est, antequam redditur. Non potes quidquam amittere: quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra teipsum orbis agitur. accipiendo das, dando accipis.

CAP. IX. BENEFICIVM, inquit, sibi dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falsum est, ex quo pendent sequentia. Nemo enim sibi beneficium dat, sed naturæ suæ paret, à qua ad caritatem sui compositus est: unde illi summa cura est nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis est, qui sibi donat: nec clemens, qui sibi ignoscit: nec misericors, qui malis suis tangitur. Quod aliis præstare liberalitas est, clementia, misericordia: sibi præstare, natura est. Beneficium res voluntaria est: at prodesse sibi, necessarium est. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior est. Quis umquam laudatus est, quod sibiipsi fuisset auxilio? quod se eripuisset latronibus? nemo sibi beneficium dat, non magis quam hospitium: nemo sibi donat, non magis quam credit. Si dat sibi quisque beneficium, semper dat, sine intermissione dat: inire beneficiorum suorum non potest numerum. Quomodo ergo gratiam referet, cum per hoc ipsum, quo gratiam refert, beneficium det? Quomodo enim discernere poterit, utrum det sibi beneficium, an reddat, cum intra eumdem hominem res geratur? Liberavi me periculo: beneficium mihi dedi. iterum me periculo libero: do beneficium, an reddo? Deinde ut primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod sequitur, non concedam. nam etiam si damus, non debemus. quare? quia statim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non est, quia sine ulla mora recipimus. Dat nemo, nisi alteri: debet nemo, nisi alteri: reddit nemo, nisi alteri. Id intra unum non potest fieri, quod toties duos exigit.

CAP. X. BENEFICIVM est, præstitisse aliquid utiliter. verbum autem Præstitisse, ad alios spectat. Numquid non demens videbitur, qui aliquid vendidisse sibi se dicet? quia venditio alienatio est, & rei suæ, jurisque sui, in alium translatio. Atqui quemadmodum vendere, sic dare aliquid, à se dimittere est, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod si est, beneficium nemo sibi dedit: quia nemo dat sibi aliquid. Duo contraria in unum coëunt, ut idem sit dare, & accipere. Sed etiamnum multum interest, inter dare, & accipere. quidni? cum ex diverso ista verba posita sint. atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare & accipere. Paulloantè dicebam, quædam ad alios pertinere, & sic esse formata, ut tota significatio illorum discedat à nobis. Frater

ter sum, sed alterius. nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui. quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelligitur: quod jungitur, sine altero non est. Si & quod datur, sine altero non est: & beneficium sine altero non est. Id ex ipso vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefecisse. Nemo autem sibi benefacit; non magis quam sibi favet, quam suarum partium est. Diutius hoc & pluribus exemplis licet prosequi. quidni? cum inter ea sit habendum beneficium, quæ secundam personam desiderant. Quædam cum sint honesta, pulcherrima, summæ virtutis, nisi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona, fides colitur. num quis ergo dicitur sibi fidem præstitisse?

CAP. XI. VENIO nunc ad ultimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, sicut qui solvit pecuniam: nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quam consequitur, qui beneficium à se accepit. Beneficium & gratiæ relatio, ultro citroque ire debent: intra unum hominem non est vicissitudo. Qui ergo gratiam refert, in vicem prodest ei, à quo consecutus est aliquid: qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et quis non alio loco relationem gratiæ, alio beneficium cogitat? Qui gratiam sibi refert, sibi prodest. & quis umquam ingratus hoc noluit facere? imò quis non ingratus fuit, ut hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiam referre debemus. Dicimus autem, Ago gratias mihi, quod illam uxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi societatem. Cum hoc dicimus, laudamus nos: & ut factum nostrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur. Beneficium est quod potest, & cum datum est, non reddi: qui sibi beneficium dat, non potest non recipere, quod dedit: ergo non est beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, & suspiciendum, quod alteri ut aliquis prodesset, utilitatis interim suæ oblitus est: quod alteri dedit, ablaturus sibi. hoc non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis res est, aliquem conciliat, aliquem obligat: sibi dare, non est socialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in spem inducit, ut dicat: Hic homo colendus est. Illi beneficium dedit: dabit & mihi. Beneficium est, quod quis non sua caussa dat, sed ejus cui dat: is qui sibi beneficium dat, sua caussa dat: non est ergo beneficium.

CAP. XII. VIDEOR tibi jam illud, quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abesse ab eo qui operæpretium facit: imò totam operam bona fide perdere? Exspecta. etiam hoc verius dices, simul ac te ad has latebras perduxero: à quibus cum evaseris, nihil amplius assecutus eris, quam ut eas difficultates effugias, in quas licuit non descendere. Quid enim boni est, nodos operosè solvere quos ipse ut solveres, feceris? Sed quemadmodum quædam in oblectamentum ac jocum sic alligantur, ut eorum solutio imperito difficilis sit: quæ ille qui implicuit, sine ullo negotio separat; quia commissuras eorum & moras novit: & nihilominus illa habent aliquam voluptatem. tentant enim acumen animorum & intentionem excitant: ita hæc quæ videntur callida & insidiosa, securitatem, torporem ac segnitiem ingeniis auferunt, quibus modo campus in quo vagentur, sternendus est, modo scabri aliquid & confragosi objiciendum, per quod erepant, & sollicitè vestigium faciant. Dicitur nemo ingratus esse. id sic colligitur. Beneficium est quod prodest: prodesse autem

autem nemo homini malo potest, ut dicitis Stoici; ergo beneficium non accipit malus: itaque nec ingratus est. Etiamnum, beneficium honesta & probabilis res est. Apud malum nulli honestæ rei aut probabili locus est: ergo nec beneficio: quod si accipere non potest, nec reddere quidem debet. & ideò non fit ingratus. Etiamnum, ut dicitis: Bonus vir omnia rectè facit: si omnia rectè facit, ingratus esse non potest. Bonus beneficium reddit; malus non accipit. quod si est, nec bonus quisquam ingratus est, nec malus. ita ingratus in rerum natura est nomen, & hoc inane. Vnum est apud nos bonum, honestum. id pervenire ad malum non potest: desinit enim malus esse, si ad illum virtus intraverit. Quamdiu autem malus est, nemo illi dare beneficium potest: quia bona malaque dissentiunt, nec in unum eunt. Ideò nemo illi prodest: quia quidquid ad illum pervenit, id pravo usu corrumpit. Quemadmodum stomachus morbo vitiatus, & colligens bilem: quoscumque accepit cibos mutat, & omne alimentum in caussam doloris trahit: ita animus cæcus, quidquid illi commiseris, id onus suum, & perniciem, & occasionem miseriæ facit. Felicissimis itaque opulentissimisque plurimum æstus subest, minusque se inveniunt, quo in majorem materiam inciderunt, qua fluctuarentur. Ergo nihil potest ad malos pervenire, quod prosit: imò nihil quod non noceat. Quæcumque enim illis contigerunt, in naturam suam vertunt, & extra speciosa, profuturaque si meliori darentur, illis pestifera fiunt. Ideò nec beneficium dare possunt: quoniam nemo potest, quod non habet, dare: hic benefaciendi voluntate caret.

CAP. XIII. SED quamvis hæc ita sint, accipere tamen malus potest, quæ beneficiis similia sunt: quibus non redditis, ingratus erit. Sunt animi bona, sunt corporis, sunt fortunæ. Illa animi bona, à stulto ac malo submoventur: ad hæc admittitur, quæ & accipere potest, & debet reddere: & si non reddit, ingratus est. Nec hoc ex nostra constitutione tantum. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanæ longè lateque terminos ponunt, ajunt, minuta pervenire beneficia ad malos. hæc qui non reddit, ingratus est. Nobis itaq; beneficia esse non placet, quæ non sunt animum factura meliorem: commoda tamen illa esse, & expetenda, non negamus. Hæc & viro bono dare malus potest, & accipere à bono: ut pecuniam, vestem, honores, & vitam. quæ si non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum vocas, eo non reddito, quod negas esse beneficium? Quædam etiamsi vera non sint, propter similitudinem eodem vocabulo comprehensa sunt. Sic pyxidem, & argenteam & auream dicimus. sic illitteratum, non ex toto rudem, sed ad litteras altiores non perductum. sic qui malè vestitum & pannosum vidit, nudum se vidisse dicit. Beneficia ista non sunt: habent tamen beneficii speciem. Quomodo ista sunt tamquam beneficia: sic & ille tamquam ingratus est, non ingratus. Falsum est. quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit. Ita & qui veri beneficii specie fefellit, tam ingratus est, quam veneficus, qui soporem cum venenum crederet, miscuit.

CAP. XIV. CLEANTHES vehementius agit. Licet, inquit, beneficium non sit quod accipit, ipse tamen ingratus est: quia non fuit redditurus, etiam si accepisset. Sic latro est, etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum jam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit. Ipsum quod accepit, beneficium

neficium non erat, sed vocabatur. Sacrilegi dant pœnas, quamvis nemo usque ad deos manus porrigat. Quomodo, inquit, adversus malum ingratus est quisquam, cum malo dari beneficium non possit? Ea scilicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona sunt: quorum si malis copia est, ipse quoque in simili materia gratus esse debebit: & illa qualiacumque sunt, cum pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod usum numeratæ pecuniæ præstat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exsolve.

CAP. XV. QUID sint beneficia, an & in hanc sordidam humilemque materiam deduci magnitudo nominis clari debeat; ad vos non pertinet: ad alios spectat verum. Vos ad speciem veri componite animum: & dum honestum dicitis, quidquid est id, quod nomine honesti jactatur, id colite. Quomodo, inquit, nemo per vos ingratus est, sic rursus omnes ingrati sunt. Nam (ut dicitis) omnes stulti mali sunt: qui autem habet vitium unum, habet omnia: omnes autem stulti & mali sunt. omnes ergo ingrati sunt. Quid ergo? non undique humano generi convicium fit? non publica querela est, beneficia perisse, & paucissimos esse, qui de benemerentibus non invicem pessimè mereantur? Nec est quod hanc tantum nostram murmurationem putes, pro pessimo pravoque numerantium, quidquid citra recti formulam cecidit. Ecce nescio quæ, non ex philosophorum domo clam, sed ex medio conventu, populos gentesque damnatura vox mittitur:

— Non hospes ab hospite tutus,
Non socer à genero. fratrum quoque gratia rara est:
Imminet exitio vir conjugis, illa mariti.

Hoc jam amplius est. beneficia in scelus versa sunt: & sanguini eorum non parcitur, pro quibus sanguis fundendus est. Gladio ac venenis beneficia sequimur: ipsi patriæ manus afferre, & fascibus suis illam premere, potentia ac dignitas est. Humili se ac depresso loco putat stare, quisquis non supra rempublicam stetit. Accepti ab illa exercitus in ipsam convertuntur, & imperatoria concio est, Pugnate contra conjuges, pugnate contra liberos. aras, focos, penates, armis incessite. Qui ne triumphaturi quidem intrare urbem injussu senatus deberetis, quibusque exercitum victorem reducentibus curia extra muros præberetur: nunc civibus cæsis, perfusi cruore cognato, urbem subrectis intrate vexillis. Obmutescat inter militaria signa libertas, & ille victor, pacatorque gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compresso, intra muros obsessus, aquilas suas horreat.

CAP. XVI. INGRATUS est Coriolanus: serò & post sceleris pœnitentiam pius. posuit arma, sed in medio parricidio posuit. Ingratus Catilina. parum est illi capere patriam, nisi everterit, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, & trans alpes accitus hostis, vetera & ingenita odia satiaverit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Romani persolverint. Ingratus C. Marius, ad consulatum à caliga perductus: qui nisi Cimbricis cædibus Romana funera æquaverit, nisi civilis exitii & trucidationis non tantum dederit signum, sed ipse signum fuerit, parum mutatam ac repositam in priorem locum fortunam suam sentiet. Ingratus L. Sulla: qui patriam durioribus remediis quam pericula erant, sanavit. qui cum à Præne-

stina

ftinâ arce, uſque ad Collinam portam, per ſanguinem humanum inceſſiſſet, alia edidit in urbe prælia, alias cædes: legiones duas, quod crudele eſt, poſt victoriam; quod nefas, poſt fidem, in angu ſum congeſtas contrucidavit, & proſcriptionem commentus eſt: dii magni! ut qui civem Romanum occidiſſet, impunitatem, & pecuniam, tantumnon civicam acciperet. Ingratus Cn. Pompejus: qui pro tribus conſulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus invaſerat, hanc gratiam reipublicæ reddidit, ut in poſſeſſionem ejus alios quoque induceret, quaſi potentiæ ſuæ detracturus invidiam, ſi quod nulli licere debebat, pluribus licuiſſet: dum extraordinaria concupiſcit imperia, dum provincias, ut eligat, diſtribuit, dum ita triumviris remp. dividit, ut tamẽ in ſua domo duæ partes eſſent, eò redegit populum Rom. ut ſalvus eſſe non poſſet, niſi beneficio ſervitutis. Ingratus ipſe Pompeji hoſtis ac victor, qui à Gallia Germaniaque bellum in urbem circumegit, & ille plebicola, ille popularis, caſtra in circo Flaminio poſuit, propius quam Porſenæ fuerant. Temperavit quidem jus crudelitatemque victoriæ. quod dicere ſolebat, præſtitit: neminem occidit niſi armatum. Quid ergo eſt? Ceteri arma cruentius exercuerunt, ſatiati tamen aliquando abjecerunt: hic gladium citò condidit, numquam poſuit. Ingratus Antonius in dictatorem ſuum, quem jure cæſum pronuntiavit, interfectoreſq; ejus in provincias & imperia dimiſit, patriam verò proſcriptionibus, incurſionibus, bellis laceratam, poſt tot mala, deſtinavit ne Romanis quidem regibus: ut quæ Achæis, Rhodiis, & pleriſque urbibus claris jus integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipſa tributum ſpadonibus penderet.

CAP. XVII. DEFICIET dies, enumerantem ingratos, uſque in ultima patriæ exitia. Æquè immenſum erit, ſi percurrere coepero, ipſa reſpublica quam ingrata in optimos ac devotiſſimos ſibi fuerit: quamque non minus ſæpè peccaverit, quam in ipſam peccatum eſt. Camillum in exſilium miſit: Scipionem dimiſit. exſulavit poſt Catilinam Cicero, diruti ejus penates, bona direpta, factum quidquid victor Catilina feciſſet. Rutilius innocentiæ pretium tulit in Aſia latere: Catoni populus Romanus præturam negavit, conſulatum pernegavit. Ingrati publicè ſumus. Se quiſque interroget: nemo non aliquem queritur ingratum. Atqui non poteſt fieri, ut omnes querantur, niſi querendum eſt de omnibus. Omnes ergo ingrati ſunt. Tantum? & cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adjice, & ambitioſi omnes ſunt, & impii omnes. Sed non eſt quod iraſcaris. ignoſce illis: omnes inſaniunt. Nolo te ad incerta revocare, ut dicam, Quam ingrata ſit juventus, vide. Quis non patri ſuo ſupremum diem, ut innocens ſit, optat? ut moderatus, exſpectat? ut pius, cogitat? Quotus quiſque uxoris optimæ mortem timet, ut non computet? Cui rogo litigatori defenſo, tam magni beneficii, ultra res proximas, memoria duravit? Illud in confeſſo eſt. quis ſine querela moritur? quis extremo die dicere audet:

Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregi?

quis non recuſans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati eſt, non eſſe contentum præfato tempore. Semper pauci dies erunt, ſi illos numeraveris. Cogita, non eſſe ſummum bonum in tempore. quantumcumque eſt, boni conſule. Ut prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam mora non fit beatior vita, ſed

ta, sed longior. Quanto satius est, gratum adversus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, sed suos benignè æstimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum judicavit Deus? hoc satis est. Potuit plus? sed hoc quoq; beneficium est. Grati simus adversus deos, grati adversus homines, grati adversus eos, qui nobis aliquid præstiterunt; grati etiam adversus eos qui nostris præstiterunt.

CAP. XVIII. IN infinitum, inquis, me obligas, cum dicis, & nostris. itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, ut dicis, & patri ejus dat. Primum unde, quo, quæro. Deinde illud utique mihi determinari volo, si & patri beneficium datur, numquid & fratri? numquid & patruo? numquid avo? numquid uxori, & socero? Dic mihi, ubi debeam desinere: quousque personarum seriem sequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero: si domum tuam ardentem restinxero, aut ne cadat excepero, tibi beneficium non dabo? Si servum tuum servavero, tibi imputabo: si filium tuum servavero, non habebis beneficium meum?

CAP. XIX. DISSIMILIA ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, sed mihi: & qui domum meam, quo minus ruat fulcit, præstat mihi. ipsa enim domus sine sensu est. Debitorem me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, sed me demereri vult. Idem de servo dicam. mei mancipii res est, mihi servatur: ideò ego pro illo debeo. Filius ipse beneficii capax est. itaque ille accipit: ego beneficio lætor. contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere non putas, respondeas mihi: filii bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? felicior futurus est, si salvum habuerit filium: infelicior, si amiserit? Quid ergo? qui & felicior fit à me, & infelicitatis maximæ periculo liberatur, non accipit beneficium? Non, inquit. quædam enim in alios conferuntur, sed ad nos usque permanant. ab eo autem exigi quidque debet, in quem confertur: sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamvis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium est, cujus commodum non & proximos tangat, nonnumquam etiam longius positos. Non quæritur, quo beneficium ab eo cui datum est, trāsferatur, sed ubi primò collocetur. à reo tibi ipso & à capite repetitio est. Quid ergo? oro te, non dicis, filium mihi donasti, & si hic periisset, victurus non fui? pro ejus vita beneficium non debes, cujus vitam tuæ præfers? Etiamnum cum filium tuum servavi, ad genua procumbis, diis vota solvis, tamquam ipse servatus. Illæ voces exeunt tibi: Nihil interest, mea an me servaveris duos servasti: imo me magis. Quare ista dicis, si non accipis beneficium? quia & si filius meus pecuniam mutuam sumpserit, creditori numerabo, non tamen ego debuero. quia etsi filius meus in adulterio deprehensus erit, erubescam, non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio: non quia sum, sed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At pervenit ad me summa ex incolumitate ejus voluptas, summa utilitas, & orbitatis gravissimum vulnus effugi. Non quæritur nunc, an profueris mihi, sed an beneficium dederis. prodest enim & animal, & lapis, & herba: nec tamen beneficium dant, quod numquam datur, nisi à volente. Tu autem non vis patri, sed filio dare: & interim, ne nosti quidem patrem. Itaque cum dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium ejus servando? contra oppone, Patri ergo beneficium dedi,

quem

quem non novi, quem non cogitavi? Et quid, quod aliquando evenit, ut patrem oderis, filium ferves: beneficium ei videberis dedisse, cui tunc inimicissimus eras, cum dares? Sed ut dialogorum altercatione sepofita, tamquam Jurisconsultus respondeam, mens spectanda est dantis. Beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: sic pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam si fruitur. Si tamen occasionem habuerit, volet & ipse præstare aliquid: non tamquam solvendi necessitatem habeat, sed tamquam incipiendi caussam. Repeti à patre beneficium non debet: si quid pro hoc benigne facit, justus, non gratus est. Nam illud finiri non potest: si patri do beneficium, & matri, & avo, & avunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & servis, & patriæ. Ubi ergo beneficium incipit stare? Sorites enim ille inexplebilis subit: cui difficile est modum imponere, quia paullatim surrepit, & non definit serpere. Illud solet quæri: Fratres duo dissident. si alterum servo, an dem beneficium, ei qui fratrem invisum non periisse moleste laturus est? Non est dubium, quin beneficium sit etiam invito prodesse: sicut non dedit beneficium, qui invitus profuit.

CAP. XX. BENEFICIUM, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia tristem frontem & asperam habent, quemadmodum secare & urere ut sanes, & vinculis coërcere. Non est spectandum an doleat quis beneficio accepto: sed an gaudere debeat. Non est malus denarius, quem barbarus & ignarus formæ publicæ rejecit. Beneficium & odit, & accepit: si modo id prodest, si is qui dabat, ut prodesset dedit. nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrarium verte. Odit fratrem suum, quem illi expedit habere. hunc occidi. non est beneficium, quamvis ille dicat esse, & gaudeat. Insidiosissime nocet, cui gratiæ aguntur pro injuria. Video. Prodest aliqua res, & ideò beneficium est: nocet, & ideò non est beneficium. Ecce, quod nec prosit, nec noceat, dabo: & tamen beneficium est. Patrem alicujus in solitudine exanimem inveni, corpus ejus sepelivi. nec illi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio. quid enim per hoc commodi accessit illi? Dicam quid consecutus sit: officio sollemni & necessario per me functus est. Præstiti patri ejus, quod ipse præstare voluisset, necnon & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiæ & humanitati dedi, ut quodlibet cadaver abscondere: sed si corpus agnovi, si filio tunc hoc præstare me cogitavi. At si terram ignoto mortuo injeci, nullum habeo hujus officii debitorem, in publicum humanus. Dicet aliquis, Quid tantopere quæris, cui dederis beneficium, tamquam repetiturus aliquando? Sunt qui numquam judicant esse repetendum, & has caussas afferunt. Indignus, etiam repetenti non reddet: dignus, ipse per se referet. Præterea si bono viro dedisti, exspecta: ne injuriam illi facias appellando, tamquam non fuisset sua sponte redditurus. si malo viro dedisti, fer. Beneficium verbo ne corruperis, creditum faciendo. Præterea, lex quod non jussit repeti, vetuit. Vera sunt ista. quam diu me nihil urget, quam diu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quam repetam: sed si de salute liberorum agitur, si in periculum uxor deducitur, si patriæ salus ac libertas mittit me etiam quo ire nollem, imperabo pudori meo, & testabor omnia me fecisse, ne opus esset mihi auxilio hominis ingrati. novissime recipiendi

piendi beneficii necessitas, repetendi verecundiam vincet. Deinde, cum bono viro beneficium do, sic do, tamquam numquam repetiturus, nisi necesse fuerit.

CAP. XXI. SED lex, inquit, non permittendo exigere, vetuit. Multa legem non habent, nec actionem: ad quæ consuetudo vitæ humanæ, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex jubet amicorum secreta non eloqui, nulla lex fidem etiam inimico præstare. Quæ lex ad id præstandum nos quod alicui promisimus, alligat? Querar tamen cum eo qui arcanum sermonem non continuerit, & fidem datam, nec servatam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditum facis. Minimè. non enim exigo, sed repeto: & ne repeto quidem, sed admoneo. Ne ultima quidem necessitas in hoc aget, ut ad eum veniam, cum quo diu mihi luctandum sit. Qui tam ingratus est, ut illi non sit satis admoneri, eum transibo, nec dignum judicabo, qui gratus esse cogatur. Quomodo fenerator quosdam debitores non appellat, quos scit decoxisse, & in quorum pudorem nihil superest, quod pereat: sic ego quosdam ingratos palam ac pertinaciter præteribo, nec ab ullo beneficium repetam, nisi à quo non ablaturus ero, sed recepturus.

CAP. XXII. MULTI sunt, qui nec negare sciant, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni sunt quam grati, nec tam mali quam ingrati, segnes & tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, sed commonefaciam, & ad officium aliud agentes educam, qui statim mihi sic respondebunt: Ignosce, non mehercule scivi hoc te desiderare, alioquin ultro obtulissem. Rogo ne me ingratum existimes. memini quid mihi præstiteris. Hos ego quare dubitem, & sibi meliores & mihi facere? Quemcumque potuero, peccare prohibebo, multo magis amicum, & ne peccet, & ne in me potissimum peccet. Alterum illi beneficium do, si illum ingratum esse non patior: nec durè illi exprobrabo quæ præstiti, sed quam potero mollissimè, ut potestatem referendæ gratiæ faciam, renovabo memoriam ejus, & petam beneficium: ipse me repetere intelliget. Aliquando utar verbis durioribus, si emendari illum speravero posse. nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quod si admonitionis quoque suggillationem ingratis remittimus, segniores ad reddenda beneficia faciemus. Quosdam verò sanabiles & qui fieri boni possunt, si quid illos momorderit, perire patiemur admonitione sublata? qua & pater filium aliquando correxit, & uxor maritum aberrantem ad se reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit.

CAP. XXIII. QUIDAM ut expergiscantur, non feriendi, sed commovendi sunt: eodem modo quorumdam ad referendam gratiam fides non cessat, sed languet. hanc pervellamus. Noli munus meum in injuriam vertere. injuria est enim, si in hoc non repetis, ut ingratus sim. Quid si ignoro, quid desideres? quid si occupationibus districtus, & in alia vocatus, occasionem non observavi? ostende mihi quid possim, quid velis. Quare desperas, antequam tentas? quare properas & beneficium, & amicum, perdere? Unde scis nolim, an ignorem, an animus, an facultas desit mihi? experire. Admonebo ergo, non amarè, non palam, sine convicio: sic, ut se redisse in memoriam, non reduci putet.

CAP. XXIIII. CAUSSAM dicebat apud divum Julium ex veteranis quidam, paullò violentior adversus vicinos suos, & caussa premebatur. Meministi, inquit, Imperator in Hispania ta-

lum

sum te torsisse, circa Sucronem? cum Cæsar meminisse se dixisset: Meministi quoque, inquit, sub quadam arbore minimum umbræ spargente, cum velles residere ferventissimo sole, & esset asperrimus locus, in quo ex rupibus acutis, unica illa arbor erumperat, quemdam ex commilitonibus penulam suam substravisse? Cum dixisset Cæsar: Quid ni meminerim? & quidem siti confectus, quia impeditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebã, nisi commilito, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galea sua attulisset. Potes ergo, inquit, Imperator, agnoscere illum hominem, aut illam galeam? Cæsar ait, se non posse galeam agnoscere, hominem pulchrè posse: & adjecit, puto ob hoc iratus, quod se à cognitione media ad veterem fabulam adduceret: Tu utique ille non es. Merito, inquit, Cæsar me non agnoscis. nam cum hoc factum est, integer eram. postea ad Mundam in acie oculus mihi effossus est, & in capite lecta ossa. Nec galeam illam si videres, agnosceres: machæra enim Hispana divisa est. Vetuit illi exhiberi negotium Cæsar: & agellos, in quibus vicinalis via, caussa rixæ ac litium fuerat, militi suo donavit.

CAP. XXV. QUID ergo? non repeterei beneficium ab Imperatore, cujus memoriam multitudo rerum confuderat? quem fortuna ingens, exercitus disponentem, non patiebatur singulis militibus occurrere? Non est hoc repetere beneficium, sed resumere bono loco positum, & paratum: ad quod tamen ut sumatur, manus porrigenda est. Repetam itaque, quia hoc aut necessitate facturus ero, aut illius caussa, à quo repetã. Tiberius Cæsar inter initia dicenti cuidam, Meministi, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret: Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc utdum esset repetendum beneficium? optanda erat oblivio. Aversabatur omnium amicorum & æqualium notitiam, & illam solam præsentem fortunam suam adspici, illam solam cogitari ac narrari volebat: inquisitorem habebat, veterem amicum. Magis tempestivè repetendum est beneficium, quam petendum. Adhibenda verborum moderatio, ut nec ingratus possit dissimulare. Tacendum & exspectandum, si inter sapientes viveremus: & tamen sapientibus quoque indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit, rogamus: & illos vota non exorant, sed admonent. Diis quoque, inquam, Homericus ille sacerdos allegat officia, & aras religiosè cultas, quo obsequentes faciat: & parent. Moneri velle ac posse, secunda virtus est. Huc illuc frænis leniter motis flectendus est animus, paucis sui rector optimus. proximi sunt, qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine usu, quam lumen à diis immissum ad ministeria sua evocat. Instrumenta cessant, nisi illa in opus suum artifex moverit. Inest interim animis voluntas bona: sed torpet, modo deliciis ac situ, modo officii inscitia. Hanc utilem facere debemus: nec irati relinquere in vitio, sed ut magistri puerorum discentium patienter ferre offensationes memoriæ labentis. Quæ, quemadmodum subjecto uno aut altero verbo, ad contextum reddendæ orationis adducta est, sic ad referendam gratiam admonitione revocanda est.

LIBER VI.

CAP. I.

QUÆDAM, Liberalis virorum optime, exercendi tantum ingenii

ingenii caussa quæruntur, & semper extra viam jacent: quædam & dum quæruntur, oblectamento sunt, & quæsita usui. Omnium tibi copiam faciam, tu illa, utcumque tibi visum erit, aut peragi jubeto, aut ad explicandum ludorum ordinem induci. His quoque si abire protinus jusseris, nonnihil actum erit. nam etiam quod discere supervacuum est, prodest cognoscere. Ex vultu igitur tuo pendebo, prout ille suaserit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam, & capite agam.

CAP. II. AN beneficium eripi possit, quæsitum est. Quidam negant posse. non enim res est, sed actio: quomodo aliud est munus, aliud ipsa donatio: aliud qui navigat, aliud ipsa navigatio. Et quamvis æger non sit sine morbo, non tamen idem est æger & morbus: ita aliud est beneficium ipsum, aliud quod ad unumquemque nostrum beneficio pervenit. Illud incorporale est, irritum non fit: materia illius huc & illuc jactatur, & dominum mutat. Itaque cum eripis, ipsa rerum natura revocare quod dedit non potest. Beneficia sua interrumpit, non rescindit. Qui moritur, tamen vixit: qui amisit oculos, tamen vidit. Quæ ad nos pervenerunt, ne sint effici potest: ne fuerint, non potest. pars autem beneficii & quidem certissima est, quæ fuit. Nonnumquam usu beneficii longiore prohibemur, beneficium quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc vires suas natura advocet, retro illi agere se non licet. Potest eripi domus, & pecunia, & mancipium, & quicquid est, in quo hæsit beneficii nomen: ipsum vero stabile & immotum est. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

CAP. III. EGREGIE mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poëtam, cum fortunam suam transeuntem aliò videbat, & sibi nihil relictum, præter jus mortis, id quoq; si citò occupaverit, exclamare: Hoc habeo, quodcumque dedi. O quantum habere potuit, si voluisset! Hæ sunt divitiæ certæ, in quacumque sortis humanæ levitate, uno loco permansuræ: quæ quo majores fuerint, hoc minorem habebunt invidiam. Quid tamquam tuo parcis? Procurator es. Omnia ista quæ vos tumidos, & supra humana elatos, oblivisci cogunt vestræ fragilitatis, quæ ferreis claustris custoditis armati, quæ ex alieno sanguine rapta vestro defenditis; propter quæ classes cruentaturas maria deducitis; propter quæ quassatis urbes, ignari, quantum telorum in adversos fortuna comparet; propter quæ ruptis toties affinitatis, amicitiæ, collegii fœderibus, inter contendentes duos terrarum orbis elisus est; non sunt vestra. in depositi caussa sunt, jam jamque ad alium dominum spectantia, aut hostis illa, aut hostilis animi successor, invadet. Quæris quomodo illa tua facias? donando. Consule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem possessionem para: honestiores illas non solum, sed tutiores facturus. illud quod suspicis, quo te divitem ac potentem putas, quamdiu possides, sub nomine sordido jacet. Domus est, servus est, nummi sunt: cum donasti, beneficium est.

CAP. IV. FATERIS, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, à quo accepimus: ergo ereptum est. Multa sunt propter quæ beneficium debere desinimus: non quia ablatum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit: sed uxorem meam per vim stupro violavit. Non abstulit beneficium, sed opponendo illi parem injuriam, solvit me debito: & si plus læsit, quam antè profuerat, non tantum gratia extinguitur, sed ulciscendi querendique libertas fit, ubi in comparatione beneficii præponderavit injuria.

injuria, ita non aufertur beneficium, sed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam scelerati patres sunt, ut illos aversari & ejurare jus fasque sit? Numquid ergo illi abstulerunt, quæ dederant? minime: sed impietas sequentium temporum, commendationem omnis prioris officii sustulit. Non beneficium tollitur, sed beneficii gratia: & efficitur, non ne habeam, sed ne debeam. Tamquam pecuniam aliquis mihi credidit: sed domum meam incendit. pensatum est creditum damno: nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hîc. qui aliquid benignè adversus me fecit, aliquid liberaliter, sed postea multa superbe, contumeliosè, crudeliter: eo loco me posuit, ut perinde liber adversus eum sim, quasi non accepissem. vim beneficiis suis attulit. Colonum suum non tenet, quamvis tabellis manentibus, qui segetem ejus proculcavit, qui succidit arbusta: non quia recepit quod pepigerat, sed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori suo creditor sæpè damnatur, ubi plus ex alia caussa abstulit, quā ex credito petit. Non tantum inter creditorem & debitorem judex sedet qui dicat, Pecuniam credidisti. Quid ergo? pecus abegisti, servum ejus occidisti, agellum quem nōn emeras, possides: æstimatione facta, debitor discede, qui creditor veneras. Inter beneficia quoque & injurias ratio confertur. Sæpè, inquam, beneficium manet, nec debetur, si secuta est dantem pænitentia, si miserum se dixit, quod dedisset, si cum daret, suspiravit, vultum obduxit, perdere se credidit, non donare: si sua caussa, aut certe non mea dedit: si non desiit insultare, gloriari, & ubique jactare, & acerbum munus suum facere. Manet itaque beneficium, quamvis non debeatur: sicuti quædam pecuniæ, de quibus jus creditori non dicitur, debentur, sed non exiguntur.

CAP. V. DEDISTI beneficium: injuriam postea fecisti: & beneficio gratia debetur, & injuriæ ultio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi pœnam: alter ab altero absolvitur. Cum dicimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidisse, sed aliud pro illo. Reddere enim est, rem pro re dare. Quid ni: cum omnis solutio non idem reddat, sed tantumdem. Nam & pecuniam dicimur reddidisse, quamvis numeravimus pro argenteis aureos, quamvis non intervenerint nummi, sed delegatione & verbis perfecta solutio sit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quorsum enim pertinet scire me, an maneat quod non debetur? Iurisconsultorum istæ acutæ ineptiæ sunt, qui hereditatem negant usucapi posse: sed ea quæ in hereditate sunt: tamquam quidquam aliud sit hereditas, quam ea quæ in hereditate sunt. Illud mihi potius distingue, quod potest ad rem pertinere, cum idem homo beneficium mihi dedit, & postea fecit injuriam, utrum & beneficiū illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus separatim respondere: an alterum alteri contribuere, & nihil negotii habere, ut beneficium injuria tollatur, beneficio injuria. Illud enim video in foro fieri. quid in vestra schola juris sit, vos sciatis, Separantur actiones, & de eo quod agimus, de eodem nobiscum agitur. Non confunditur formula. si qui apud me pecuniam deposuerit, idem mihi postea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depositi.

CAP. VI. QUÆ proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur. Vtraque suā viā it: depositum habet suam actionem propriam, tam mehercule quam furtum. Beneficium nulli legi sub-

jectum est: me arbitro utitur. licet me comparare inter se quantum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit: tum pronunciare, utrum plus debeatur mihi, an debeam. In illis nihil est nostræ potestatis: eundum est, qua ducimur. In beneficio tota potestas mea est: ego itaque judico illa, non separo, nec diduco, sed injurias ac beneficia ad eumdem judicem mitto. Alioquin jubes me eodem tempore amare & odisse, queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potius comparatione facta inter se beneficii & injuriæ, videbo an etiam ultro mihi debeatur. Quomodo si quis scriptis nostris, alios superne imprimat versus, priores litteras non tollit, sed abscondit: sic beneficium superveniens injuria apparere non patitur.

CAP. VII. VULTUS tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontem, quasi longius exeam. Videris mihi dicere:

Quò tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum.
Littus ama.

Non possum magis. Itaque si huic satisfactum existimas, illo transeamus, an ei debeatur aliquid qui nobis invitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi propositio deberet esse confusior, ut distinctio statim subsecuta ostenderet utrumque quæri, an ei deberemus, qui nobis, dum non vult, profuit; & an ei, qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifestius est, quam ut ulla in hoc verba impendenda sint. Et hæc quæstio facilè expeditur, & si qua similis huic moveri potest, si totiens illo cogitationem nostram converterimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primum aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamvis aut magna navigia patiantur, & ad subvehendas copias largo ac perenni alveo currant, aut piscosa & amœna pinguibus arvis interfluant: nec quisquam Nilo beneficium debere se judicat, non magis quam odium, si immodicus superfluxit, tardeque recessit: nec ventus beneficium dat, licet lenis & secundus adspiret: nec utilis & salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantum prodesse, sed velle. Ideò nec mutis animalibus quidquam debetur: & quam multos è periculo velocitas equi rapuit? nec arboribus: & quam multos æstu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, utrum mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non potuit? cum utrique velle defuerit. Quid autem interest, utrum me jubeas navi, aut vehiculo, aut lanceæ debere beneficium: an ei qui æquè quam ista propositum benefaciendi nullum habuit, sed profuit casu?

CAP. VIII. BENEFICIUM aliquis nesciens accipit, nemo à nesciente. Quomodo multos fortuita sanant, nec ideò remedia sunt, & in flumen alicui cecidisse frigore magno, caussa sanitatis fuit: quomodo quorumdam, flagellis quartana discussa est, & metus repentinus animum in aliam curam avertendo suspectas horas fefellit: nec ideò quidquam horum etiamsi saluti fuit, salutare est: sic quidam nobis prosunt, dum nolunt, imò quia nolunt; non tamen ideò illis beneficium debemus. Quid si perniciosa illorum consilia fortuna deflexit in melius, an existimas me debere ei quidquam, cujus manus cum me peteret, percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Sæpè testis dum apertè pejerat, etiam veris testibus abrogavit fidem, & reum velut factione circumventum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa, quæ premebat, potentia eripuit: & judices quem damnaturi erant caussâ, damnare

gratiâ

gratiâ noluerunt. Non tamen hi beneficium dederunt, quamvis profuerint. quia telum quo missum sit, non quo pervenerit, quæritur: & beneficium ab injuria distinguit, non eventus, sed animus. Adversarius meus dum contraria dicit, & judicem superbiâ offendit, & unum testem temere dimittit, caussam meam erexit. Non quæro an pro me erraverit, quia contra me voluit.

CAP. IX. NEMPE ut gratus sim, velle debeo idem facere quod ille. ut beneficium daret, velle debuit. Nam quid est iniquius homine, qui eum odit, à quo in turba calcatus, aut respersus, aut quo nollet, impulsus est? At quid est aliud, quod illum querelæ eximat, cum in re sit injuria, quam nescisse quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille injuriam fecerit. & amicum & inimicum voluntas facit. Quam multos militiæ morbus eripuit? quosdam ne ad ruinam domus suæ occurrerent, inimicus vadimonio tenuit: ne in piratarum manus pervenirent, quidam naufragio consecuti sunt. Nec his tamen beneficium debemus: quoniam extra sensum officii casus est: nec inimico cujus nos lis exercuit, dum vexat ac detinet. Non est beneficium, nisi quod à bona voluntate proficiscitur, nisi illud agnoscit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum nescit: nihil illi debeo. profuit cum vellet nocere: imitabor ipsum.

CAP. X. AD primum illum revertamur. ut gratiam referam, aliquid facere me vis: ipse ut beneficium mihi daret, nihil fecit. Vt ad alterum transeamus, vis me huic gratiam referre, ut quod à nolente accepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab injuria in beneficium delapsus est? Vt beneficium tibi debeam, parum est voluisse te dare: ut non debeam, satis est, noluisse. Beneficium enim voluntas nuda non efficit: sed quod beneficium non esset, si optimæ ac plenissimæ voluntati fortuna deesset, id æquè beneficium non est, nisi fortunam voluntas antecessit. Non enim profuisse te mihi oportet, ut ob hoc tibi obliger, sed ex destinato profuisse.

CAP. XI. CLEANTHES exemplo ejusmodi utitur: Ad quærendum, inquit, & accersendum ex academia Platonem, duos pueros misi. alter totam porticum perscrutatus est, alia quoque loca in quibus illum inveniri posse sperabat, percurrit, & domum non minus lassus quam irritus rediit: alter apud proximum circulatorem resedit, & dum vagus atque erro vernaculis congregatur & ludit, transeuntem Platonem, quem non quæsierat, invenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in se erat, quod jussus est fecit: hunc, feliciter inertem, castigabimus. Voluntas est, quæ apud nos ponit officium: cujus vide quæ conditio sit, ut me debito obstringat. Parum est illi velle, nisi profuit: parum est profuisse, nisi voluit. Puta enim aliquem donare voluisse, nec donasse. animum quidem ejus habeo, sed beneficium non habeo: quod consummat & res, & animus. Quemadmodum ei qui voluit mihi pecuniam credere, sed non credidit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero, sed non obligatus. Et volam illi aliquid præstare: nam & ille voluit mihi. ceterum si benigniore fortuna usus præstitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre: huic initium à me fiet numerandi.

CAP. XII. INTELLIGO jam quid velis quærere. non opus est te dicere: vultus tuus loquitur. Si quis sua caussa nobis profuit, eine, inquis, debetur aliquid? hoc enim sæpe te conquerentem audio, quod quædam quæ homi-

homines sibi præstant, aliis imputant. Dicam, mi Liberalis; sed prius hanc quæstiunculam dividam, & rem æquam ab iniqua separabo. Multum enim interest, utrum aliquis beneficium nobis det suâ caussâ, an nostrâ: an suâ & nostrâ. Ille qui totus ad se spectat, & nobis prodest, quia aliter sibi prodesse non potest: eo loco mihi est, quo qui pecori suo hibernum & æstivum pabulum prospicit; eo loco, quo qui captivos suos, ut commodius væneant, pascit, & opimos boves saginat ac defricat; quo lanista, qui familiam suam summa cura exercet, atque ornat. Multum (ut ait Cleanthes) à beneficio distat negotiatio.

CAP. XIII. RVRSVS non sum tam iniquus, ut nihil ei debeam, qui cum mihi utilis esset, fuit & sibi. Non enim exigo, ut sine respectu sui mihi consulat. imò etiam opto, ut beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit: dummodo id qui dabat, duos intuens dederit, & inter me seque diviserit. Licet id ipse ex majore parte possideat, si modo me in consortium admisit, si duos cogitavit: ingratus sum, non solum injustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod proderat mihi. Summæ malignitatis est, non vocare beneficium, nisi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi, qui beneficium dat sua caussa, respondebo. Quare potius te mihi profuisse dices, quam me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non posse me magistratum, quam si decem captos cives ex magno captivorum numero redemero: nihil debebis mihi, cum te servitute ac vinculis liberavero? atqui mea id caussa faciam. Adversus hoc respondeo. Aliquid istic tua caussa facis, aliquid mea. Tuâ, quod redimis: meâ, quod eligis. tibi enim ad utilitatem tuam satis est, quoslibet redemisse. Itaque debeo, non quod redimis me, sed quod eligis. poteras enim & alterius redemptione idem consequi, quod mea. Utilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuturum. Præfers me aliis: hoc totum mea caussa facis. Itaque si prætorem te factura esset decem captivorum redemptio, decem autem soli captivi essemus, nemo quidquam tibi deberet ex nobis; quia nihil haberes, quod cuiquam imputares, à tua utilitate seductum. Non sum iniquus beneficii interpres: nec desidero illud mihi tantum dari, sed & tibi.

CAP. XIV. QVID ergo, inquit, si in sortem nomina vestra conjici jussissem, & tuum nomen inter redimendos exisset, nihil deberes mihi? imò deberem, sed exiguum. Quid sit hoc, dicam. Aliquid mea caussa facis, quod me ad fortunam redemptionis admittis. quod nomen meum exiit, sorti debeo: quod exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dedisti, cujus majorem partem fortunæ debeo: sed hoc ipsum tibi, quod fortunæ debere potui. Illos ex toto præteribo, quorum mercenarium beneficium est: quod qui dat, non computat cui, sed quanti daturus sit, quod undique in se conversum est. Vendit mihi aliquis frumentum. vivere non possum, nisi emero: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quam necessarium fuerit, æstimo, sine quo victurus non fui: sed quam gratuitum, quod non habuissem, nisi emissem. In quo invehendo mercator non cogitavit quantum auxilii allaturus esset mihi, sed quantum lucri sibi. Quod emi, non debeo.

CAP. XV. ISTO modo, inquit, ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam dices: nec præceptori, quia aliquid numeraveris. atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reverentia est. Adversus hoc respondetur, quædam pluris esse, quam

quam emuntur. Emis à medico rem inæstimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore studia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operæ solvitur, quod deserviunt, quod à rebus suis avocati nobis vacant. mercedem non meriti, sed occupationis suæ ferunt. Aliud tamen dici potest verius, quod statim ponam, si prius quomodo istud refelli possit, ostendero. Quædam, inquit, pluris sunt quam vænierunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis, quamvis empta sint, debes. Primum, quid interest quanti sint, cum de pretio, inter ementem & vendentem convenerit? Deinde non væniit illud suo pretio, sed tuo. Pluris est, inquit, quam væniit. Sed pluris vænire non potuit: pretium autem cujusque rei pro tempore est. Cum benè ista laudaveris: tanti sunt, quanto pluris vænire non possunt. præterea nihil venditori debet, qui benè emit. Deinde etiam si pluris ista sunt, non tamen ullum istic tuum munus est, ut non ex usu effectúve, sed ex consuetudine & annona æstimetur. Quod tu pretium ponis trajicienti maria, & per medios fluctus, cum è terræ conspectu recessit, certam secanti viam, & prospicienti futuras tempestates, & securis omnibus jubenti subitò vela stringi, armamenta demitti, paratos ad incursum procellæ & repentinum impetum stare? huic tamen tantæ rei præmium vectura persolvit. Quanti æstimas in solitudine hospitium, in imbre tectũ, in frigore balneum, aut ignem? scio tamen quanti ista cõsecuturus diversorium subeam. Quantum nobis præstat, qui labentem domum suscipit? & agentem ex imo rimas insulam, incredibili arte suspendit? certo tamen & levi pretio fultura conducitur. Murus nos ab hostibus tutos, & à subitis latronum incursionibus præstat. notum est tamen, illas turres, pro securitate publica propugnacula habituras, excitaturus faber, quid in diem mereat.

CAP. XVI. INFINITUM erit, si latius exempla conquiram, quibus appareat, parvo magna constare. Quid ergo? quare medico & præceptori plus quiddam debeo, nec adversus illos mercede defungor? Quia ex medico ac præceptore in amicum transeunt, & nos non arte quam vendunt, obligant, sed benigna & familiari voluntate. Itaque medico, qui nihil amplius quam manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, ponit, sine ullo affectu faciẽda vitandáve præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tamquam amicum vidit, sed tamquam imperatorem. Ne præceptorem quidem habeo cur venerer, si me in grege discipulorum habuit, si non putavit dignum propria & peculiari cura, si numquam in me direxit animum: & cum in medium effunderet, quæ sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeatur multum? non quia pluris est quod vendiderunt quam emimus, sed quia nobis ipsis aliquid præstiterunt. Ille plus impendit, quam medico necesse est: pro me, non pro fama artis, extimuit: non fuit contentus remedia monstrare, sed admovit. Interea solicitus assedit, ad suspecta tempora occurrit: nullum ministerium oneri illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus excepit. in turba multorum invocantium, ego illi potissima cura fui. tantum aliis vacavit, quantum mea valetudo permiserat. Huic ego non tamquam medico, sed tamquam amico, obligatus sum. Alter rursus in docendo, & laborem & tædium tulit, præter illa quæ præcipientibus in commune dicuntur, aliqua instillavit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modo laudibus fecit animum, modo admonitio-

ribus discussit desidiam. Tum ingenium latens & pigrum, injecta (ut ita dicam) manu, extraxit: nec quæ sciebat, malignè dispensavit, quo diutius esset necessarius, sed cupiit, si posset, universa transfundere. Ingratus sum, nisi illum inter gratissimas necessitudines diligo.

CAP. XVII. SORDIDISSIMORUM quoque artificiorum institoribus supra constitutum aliquid adjecimus, si nobis opera illorum enixior visa est: & gubernatori, & opifici vilissimæ mercis, & in diem se locanti corollarium aspersimus. In optimis vero artibus quæ vitam aut conservant, aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere quam pepigit, ingratus est. Adjice, quod talium studiorum traditio miscet animos. hoc cum factum est, tam medico quam præceptori pretium operæ solvitur, animi debetur.

CAP. XVIII. PLATO cum flumen nave transisset, nec ab illo quidquam portitor exegisset, honori hoc suo datum credens, dixit positum illi esse apud Platonem officium. Deinde paullo post, cum alium atque alium gratis eadem transveheret sedulitate, negavit illi jam apud Platonem positum officium. Nam ut tibi debeam aliquid, pro eo quod præstas, debes non tantum mihi præstare, sed tamquam mihi. non potes ob id quemquam appellare, quod spargis in populum. Quid ergo? nihil debetur pro hoc? Nihil, tamquam ab uno. cum omnibus solvam, quod tibi cum omnibus debeo.

CAP. XIX. NEGAS, inquit, ullum dare beneficium eum, qui me gratuita nave per flumen Padum tulit? nego. aliquid boni facit, beneficium non dat. Facit enim sua caussa, aut utiq; non mea. Ad summam, ne ipse quidem se mihi beneficium judicat dare: sed aut reip. aut viciniæ, aut ambitioni suæ præstat: & pro hoc aliud quoddam commodum exspectat, quam quod a singulis recepturus est. Quid ergo, inquit, si Princeps civitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debebunt? Quidni debeant? debebunt autem non tamquam proprium beneficium, sed tamquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo universis proderat, noluit mihi propriè civitatem dare: nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me sibi non substituit, cum facturus esset quod fecit? Primum, cum cogitavit Gallis omnibus prodesse, & mihi cogitavit prodesse, eram enim Gallus: & me, etiam si non mea, publica tamen nota comprehendit. Deinde ego quoque illi non tamquam proprium debebo, sed quomodo unus è populo: non tamquam pro me solvam, sed tamquam pro patria cōferam.

CAP. XX. SI quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor aut candidatus, aut reus: ad exsolvendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic istius muneris quod universis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, sed non propter me: & mihi quidem, sed nesciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum sciam, quia ad me quoque circuitu longo pervenit. Propter me factum debet esse, quod me obliget. Isto, inquit, modo, nec Lunæ nec Soli quidquam debes: non enim propter te moventur. Sed cum in hoc moveantur, ut universa conservent, & pro me moventur: universorum enim pars sum. Adjice nunc, quod nostra & horum conditio, dissimilis est. Nam qui mihi prodest, ut per me prosit & sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum utilitatis suæ fecit. Sol autem & Luna etiam si nobis

pro-

prosunt, non in hoc tamé prosunt, ut per nos prosint sibi. quid enim nos illis conferre possumus?

CAP. XXI. SCIAM, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodesse, si nolle potuerint. illis autem non licet non moveri. ad summam, consistant, & opus suum intermittant. Hoc vide quot modis refellatur. Non ideo minus vult, qui non potest nolle. imò magnum argumentum est firmæ voluntatis, ne mutare quidem posse. Vir bonus non potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit. ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet. non potest autem non facere, quod debet. Præterea multum interest, utrum dicas, Non potest hoc non facere, quia cogitur: an, Non potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficium, sed cogenti. Si necesse est illi velle ob hoc, quia nihil habet melius quod velit, ipse se cogit. Ita quod tamquam coacto non deberem, tamquam cogenti debeo. Desinant, inquit, velle. Hoc loco tibi occurrat, Quis tam demens est, ut eam neget voluntatem esse, cui non est periculum desinendi, vertendique se in contrarium: cum ex diverso nemo æquè videri debeat velle, quam cujus voluntas usq; eo certa est, ut æterna sit? An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cujus naturam non cadit nolle?

CAP. XXII. AGEDUM, inquit, si possunt, resistant. Hoc dicis, Omnia ista ingentibus intervallis diducta, & in custodiam universi disposita, stationes suas deserant, subita confusione rerum sidera sideribus incurrant, & rupta rerum concordia in ruinam divina labantur, contextusque velocitatis citatissimæ, in tot sæcula promissas vices in medio itinere destituat, & quæ nunc eunt alternis redeuntque opportunis libramentis, mundum ex æquo temperantia, repentino concrementur incendio, & ex tanta varietate solvantur, atque eant in unum omnia. Ignis cuncta possideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda vorago tot deos sorbeat. Est tanti, ut tu coarguaris, ista concidere? Prosunt tibi etiam invito, euntque ista tua caussa: etiamsi major illis alia, ac prior caussa est.

CAP. XXIII. ADJICE nunc, quod non externa cogunt deos, sed sua illis in legem æterna voluntas est, statuerunt, quæ non mutarent. Itaque non possunt videri facturi aliquid, quamvis nolint: quia quidquid desinere non possunt, perseverare voluerunt: nec umquam primi consilii deos pænitet. Sine dubio stare illis & desciscere in contrarium, non licet: sed non ideò, quia vis sua illos in proposito tenet, ex imbecillitate permanent: sed quia non licet ab optimis aberrare, & sic ire decretum est. In prima autem illa constitutione, cum universa disponerent, etiam nostra viderunt, rationemque hominis habuerunt. Itaque non possunt videri sua tantum caussa decurrere, & explicare opus suum: quia pars operis sumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunæ, & cæteris cælestibus beneficium: quia etiāsi potiora illis sunt, in quæ oriuntur, nos tamen in majora ituri juvant. Adjice, quod destinato juvant. ideoque obligati sumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus; sed hæc quæ accipimus, accepturos scierunt: & quamquam majus illis propositum sit, majorque actus sui fructus, quam servare mortalia: tamen in nostras quoque utilitates à principio rerum præmissa mens est, & is ordo mundo datus, ut appareat curam nostri non inter ultima habitam. Debemus parentibus nostris pietatem. & multi non ut gignerent, coierunt. Dii non possunt videri nescisse, quid effectuti

effecturi essent, cum omnibus alimenta protinus, & auxilia providerint: nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa genuerant. Cogitavit enim nos ante natura, quam fecit; nec tam leve opus sumus, ut illi potuerimus excidere. Vide quantum nobis permiserit, quam non intra homines, humani imperii conditio sit. vide in quantum corporibus vagari liceat, quæ non coërcuit fine terrarum, sed omnem in partem sui misit. vide, animi quantum audeant, quemadmodum soli aut noverint deos, aut quærant, & mente in altum data divina comitentur. Scias, non esse hominem tumultuarium & incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum, natura nihil habet quo magis glorietur, aut certè cui glorietur. Quantus iste furor est, controversiam diis muneris sui facere? Quomodo adversus eos hic erit gratus, quibus gratia referri sine impendio non potest, qui negat ab his accepisse se, à quibus cum maximè accipit, qui & semper daturi sunt, & numquam recepturi? Quanta autem perversitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam infitianti benignus est: & continuationem ipsam, seriemque beneficii, argumentum vocare necessario dantis? Nolo, sibi habeat. quis illum rogat? & omnes alias impudentis animi voces his adstrue. Non ideò de te minus meretur is, cujus liberalitas ad te etiam dum negas pervenit: cujusque beneficiorum, vel hoc maximum, quod etiam querenti daturus est.

CAP. XXIV. NON vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam parentes ad salubrium rerum patientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura fovent: & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura constringunt: & mox liberalia studia inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad ultimum, audacem juventam frugalitati, pudori, moribus bonis, si parum sequitur, coactam applicant. Adolescentibus quoq;, ac jam potentibus sui, si remedia metu aut intemperantia rejiciunt, vis adhibetur ac servitus. Itaque beneficiorum maxima sunt, quæ à parentibus accipimus, dum aut nescimus, aut nolumus.

CAP. XXV. HIS ingratis, & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex diverso nimis grati: qui aliquid incommodi precari solent his quibus obligati sunt, aliquid adversi, in quo affectum memorem accepti beneficii approbent. An hoc rectè faciant, & pia voluntate, quæritur: quorum animus simillimus est pravo amore flagrantibus, qui amicæ suæ optant exsilium, ut desertam fugientemque comitentur: optant inopiam, ut magis desideranti donent: optant morbum, ut assideant: & quidquid inimicus optaret, amantes vovent. Ferè idem itaque exitus est odii, & amoris insani. Tale quiddam & his accidit, qui amicis incommoda optant, quæ detrahant, & ad beneficium injuriâ veniunt: cum satius sit vel cessare, quam per scelus officio locum quærere. Quid si gubernator à diis tempestates infestissimas, & procellas petat, ut gratior ars sua periculo fiat? quid si imperator deos oret, ut magna vis hostium circumfusa castris, fossas subito impetu compleat, & vallum trepidante exercitu convellat, & in ipsis portis infesta signa constituat, quo majore cum gloria rebus lapsis profligatisque succurrat? Omnes isti beneficia sua detestabili via ducunt, qui deos contra eum advocant, cui ipsi affuturi sunt, & antè illos sterni, quam erigi volunt. Inhumana ista, & perversè grati animi natura est, contra eum optare, cui honestè deesse non possis.

CAP. XXVI. NON nocere

est illi votum meum, inquit, quia simul opto & periculum, & remedium. Hoc dicis, non nihil te peccare, sed minus quam si sine remedio periculum optares. Nequitia est, ut extrahas, mergere; evertere, ut suscites; ut emittas, includere. Non est beneficium, injuriæ finis: nec umquam id detraxisse meritum est, quod ipse qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quam sanes. potes inire gratiam, si quia vulneratus sum, sanas: non, si vulneras, ut sanandus sim. Numquam cicatrix, nisi collata vulneri, placuit: quod ita coisse gaudemus, ut non fuisse mallemus. Si hoc ei optares, cujus nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumanius ei optas, cui beneficium debes?

CAP. XXVII. SIMUL, inquit, ut possim ferre illi opem, precor. Primum, ut te in media parte voti tui occupem, jam ingratus es. nondum audio quid illi velis præstare: scio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi & metum, & majus aliquod imprecaris malum. optas ut ope indigeat: hoc contra illum est. optas ut tua indigeat ope: hoc pro te est. non succurrere vis illi, sed solvere. Qui sic properat, ipse solvi vult, non solvere. Ita quod unum in voto tuo honestum videri poterat, turpe & ingratum est, nolle debere. optas enim, non ut tu facultatem habeas referendæ gratiæ, sed ut ille necessitatem implorãdæ. Superiorem te facis, & quod nefas est, benè meritum ad pedes tuos mittis. quanto satius est, honesta voluntate debere, quam per malam rationem solvere? Si infitiareris quod acceperas, minus peccares: nihil enim nisi quod dederat, amitteret: nunc vis illum subjici tibi jactura rerum suarum, & status mutatione in id devocari, ut infra beneficia sua jaceat. Gratum te reputabo? coram eo, cui prodesse vis, opta. Votum tu istud vocas, quod inter gratum & inimicum potest dividi? quod non dubites adversarium & hostem fecisse, si extrema taceantur? Hostes quoque optaverunt capere quasdam urbes, ut servarent: & vincere quosdam, ut ignoscerent. nec ideo non hostilia vota: in quibus, quod mitissimum est, post crudelitatem venit. Denique qualia esse judicas vota, quæ nemo tibi minus volet, quam is pro quo fiunt, succedere? pessimè cum eo agis, cui vis à diis noceri, à te succurri: iniquè cum ipsis diis. Illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas. ut tu prosis, dii nocebunt? Si accusatorem submitteres, quem deinde removeres, si aliqua illum lite implicares, quam subinde discuteres, nemo de tuo scelere dubitaret: quid interest, utrum istud fraude tentetur, an voto? nisi quod potentiores illi adversarios quæris. Non est quod dicas: Quam enim illi injuriam facio? Votum tuum aut supervacuum est, aut injuriosum: imò injuriosum, etiamsi irritum. Quidquid non efficis, Dei munus est: injuria verò, quidquid optas. Sat est. tibi non aliter debemus irasci, quam si feceris.

CAP. XXVIII. SI vota, inquit, valuissent, & in hoc valuissent, ut tutus esses. Primum, certum mihi optas periculum sub incerto auxilio. deinde utrumque certum puta: quod nocet, prius est. Præterea, tu conditionem voti tui nosti: me tempestas occupavit, portus ac præsidii dubium. Quantum existimas tormentum, etiamsi accepero, eguisse? etiamsi servatus fuero, trepidasse? etiamsi absolutus fuero, caussam dixisse? Nullius metus tam gratus est finis, ut non gratior sit solida & inconcussa securitas. Opta, ut reddere mihi beneficium possis, cum opus erit, non ut opus sit. Si esset in tua potestate quod optas, ipse fecisses.

CAP. XXIX. QVANTO hoc honestius votum est?

Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, numquam desideret. Sequatur illum materia, qua tam benignè utitur largiendo juvandoque, ut numquam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum pænitentia. Naturam per se pronam ad humanitatem, ad misericordiam, & clementiam, irritet ac provocet turba gratorum: quos illi & habere contingat, nec experiri necesse sit. Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo placandus. tam æquali in eum fortuna indulgentia perseveret, ut nemo in illum possit esse, nisi conscientia gratus. Quanto hæc justiora vota sunt, quæ te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim faciunt? Quid enim prohibet referre gratiam prosperis rebus? quam multa sunt, per quæ quidquid debemus, reddere etiam felicibus possumus? fidele consilium, assidua conversatio, sermo comis, & sine adulatione jucundus; aures, si deliberare velit, diligentes; tutæ, si credere; convictus familiaritas. Neminem tam altè secunda posuerunt, ut non illi eò magis amicus desit, quia nihil absit.

CAP. XXX. ISTA tristis, & omni voto submovenda occasio, ac procul repellenda. ut gratus esse possis, iratis diis opus est? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es? Propone in animo tuo carcerem, vincula, sordes, servitutem, bellum, egestatem: hæ sunt occasiones tui voti. si quis tecum contraxit, per ista dimittitur. Quin potius eum potentem esse velis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (ut dixi) vetat, te referre etiam summa felicitate præditis gratiam? cujus plena tibi occurret & varia materia. Quid? tu nescis debitum etiam locupletibus solvi? Nec te invitum distringam: Omnia sanè excluserit opulenta felicitas; monstrabo tibi, cujus rei inopia laborent magna fastigia, quid omnia possidentibus desit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsaque consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet à consensu concentuque falsorum. Non vides quemadmodum illos in præceps agat exstincta libertas, & fides in obsequium servile submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetque, sed adulandi certamen est, & unum amicorum omnium officium, una contentio, quis blandissimè fallat? Ignoravere vires suas, & dum se tam magnos quam audiunt, credunt, attraxere supervacua, & in discrimen rerum omnium perventura bella: utilem & necessariam rupere concordiam: secuti iram, quam nemo revocabat, multorum sanguinem hauserunt, fusuri novissimè suum, dum vindicant inexplorata pro certis, flectique non minus existimant turpe quam vinci, & perpetua credunt, quæ in summum perducta maximè nutant. Ingentia super se ac suos regna fregerunt, nec intellexerunt, in illa scena, & vanis & citò diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsos nihil non adversi exspectare debuisse, ex quo nihil veri audire potuerunt.

CAP. XXXI. CUM bellum Græciæ indiceret Xerxes, animum tumentem, oblitumque quam caducis confideret, nemo non impulit. Alius ajebat, non laturos nuncium belli, & ad primam adventus famam, terga versuros: alius, nihil esse dubii, quin illa mole non vinci solum Græcia, sed obrui posset: magis verendum, ne vacuas desertasque urbes invenirent, & profugis hostibus vastæ solitudines relinquerentur, non habituris, ubi tantas vires exercere possent. Alius, illi vix rerum naturam sufficere, angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copiis campe-

campestria, vix patere cælum satis ad emittenda omni manu tela. Cum in hunc modum multa undique jactarentur, quæ hominem nimia æstimatione sui furentem concitarent, Demaratus Lacedæmonius solus dixit, ipsam illam qua sibi placeret multitudinem, indigestam & gravem, metuendam esse ducenti: non enim vires, sed pondus habere: immodica numquam regi posse; nec diu durare, quidquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones objecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium millia trecenti morabuntur, hærebunt in vestigio fixi, & commissas sibi angustias tuebuntur, & corporibus obstruent. tota illos Asia non movebit loco. tantas minas belli, & pæne totius generis humani ruentis impetum, paucissimi sustinebunt. Cum te mutatis legibus suis natura transmiserit, in semita hærebis, & æstimabis futura damna, cum putaveris quanti Thermopylarum angusta constiterint. Scies te fugari posse, cum scieris posse retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis, velut torrentis modo ablati, cujus cum magno terrore prima vis defluit: deinde hinc atque illinc coorientur, & tuis te viribus prement. Verum est quod dicitur, majorem belli apparatum esse, quam qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituis. Sed hæc res contra nos est: ob hoc ipsum te Græcia vincet, quia non capit. uti toto te non potes. Præterea, quæ una rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labantia. Multo antè vincêris, quam victum esse te sentias. Ceterum non est, quod exercitum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus ejus duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est, quod perire non possit: cui nascitur in perniciem, ut alia quiescant, ex ipsa magnitudine suâ caussa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat. Divina atque humana impellentem, & mutantem quidquid obstiterat, trecenti stare jusserunt: stratusque per totam passim Græciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes pudore, quam damno miserior, Demarato gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, & permisit petere quod vellet: petit ille, ut Sardes maximam Asiæ civitatem curru vectus intraret, rectam capite tiaram gerens. id solis datum regibus. Dignus fuerat præmio, antequam peteret: sed quam miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi?

CAP. XXXII. DIVUS Augustus filiam ultra pudicitiæ maledictum impudicam relegavit, & flagitia Principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus civitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam concursum: cum ex adultera in quæstuariam versa, jus omnis licentiæ sub ignoto adultero peteret. Hæc tam vindicanda Principi quam tacenda (quia quarumdam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parum potens iræ publicaverat. Deinde cum, interposito tempore, in locum iræ subisset verecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quæ tamdiu nescierat, donec loqui turpe esset, sæpè exclamavit: Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Mecænas vixisset. Adeò tot habenti millia hominum, duos reparare difficile est. Cæsæ sunt legiones; & protinus scriptæ. fracta classis; & intra paucos dies natavit nova. sævitum est in opera publica ignibus; surrexerunt meliora consumptis: tota vita, Agrippæ & & Mecænatis vacavit locus. Quid

putem? defuisse similes qui assumerentur, an ipsius vitium fuisse, qui maluit queri, quam quærere? Non est quod existimemus, Agrippam & Mecænatem solitos illi vera dicere: qui si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenii mos est, in præsentium contumeliam, amissa laudare, & his virtutem dare vera dicendi, à quibus jam audiendi periculum non est.

CAP. XXXIII. SED ut me ad propositum reducam, vides quam facile sit, gratiam referre felicibus, & in summo humanarum opum positis. Dic illis non quod volunt audire, sed quod audisse semper volent: plenas aures adulationibus, aliquando vera vox intret: da consilium utile. Quæris, quid felici præstare possis? effice, ne felicitati suæ credat: ut sciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illum contuleris, si illi semel stultam fiduciam permansuræ semper potentiæ excusseris, docuerisque mobilia esse quæ dedit casus, & majore cursu fugere quã veniunt: nec his portionibus, quibus ad summa perventum est, retro iri? sæpè inter fortunam maximam & ultimam nihil interesse? Nescis quantum sit pretium amicitiæ, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantum, sed sæculis raram: quæ non alibi magis deest, quam ubi creditur abundare. Quid? istos tu libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui agmine magno januam pulsant, qui in primas & secundas admissiones digeruntur. Consuetudo ista vetus est regibus, regesque simulantibus, populum amicorum describere. Est proprium superbiæ, magno æstimare introitum, ac tactum sui liminis, pro honore dare, ut ostio suo propius assideas, ut gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt.

CAP. XXXIV. APUD nos primi omnium C. Gracchus & mox Livius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios cum universis. Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt & secundos, nunquam veros. Amicum vocas, cujus disponitur salutatio? aut potest hujus tibi patere fides, qui per fores malignè apertas non intrat, sed illabitur? Huic pervenire usque ad distringendam libertatem licet, cujus vulgare & publicum verbum & promiscuum ignotis, AVE, non nisi suo ordine emittitur? Ad quemcumque itaque istorum veneris, quorum salutatio urbem concutit, scito etiam si animadverteris obsessos ingenti frequentia vicos, & commeantium in utramque partem catervis itinera compressa, tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, non in atrio quæritur. illo recipiendus est, illic retinendus, & in sensus recondendus. Hoc doce, gratus es. Malè de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto; si rebus bonis supervacuus. Quemadmodum te & in dubiis, & in adversis, & in lætis sapienter geris, ut dubia prudenter tractes, adversa fortiter, læta moderatè: ita in omnia utilem te amico exhibere potes. Adversa ejus si nec deserueris, nec optaveris, multa nihilominus, ut non optes, in tanta varietate, quæ tibi materiam exercendæ fidei præbeant, incident. Quemadmodum qui optat divitias alicui in hoc, ut illarum partem ipse ferat, quamvis pro illo videatur optare, sibi prospicit: sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adjutorio suo fideque discutiat; quod est ingrati, se illi præfert, & tanti æstimat illum miserum esse, ut ipse gratus sit, & ob hoc ipsum ingratus est. Exonerare enim

enim se vult, & ut gravi sarcina liberare. Multum interest, utrum properes referre gratiam, ut reddas beneficium; an,ut ne debeas. Qui reddere vult, illius se commodo aptabit, & idoneum illi venire tempus volet: qui nihil aliud quam ipse liberari vult, quacumque ad hoc cupiet pervenire, quod est pessimæ voluntatis.

CAP. XXXV. ISTA, inquam, nimia festinatio ingrati est. id apertius exprimere non possum, quã si repetivero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere videris, Quando isto carebo? quocumque modo mihi laborandum est, ne isti obligatus sim. Si optares ut illi solveres de suo, multum abesse videreris à grato; hoc quod optas, iniquius est. Exsecraris enim illum, & caput sanctum tibi, dira imprecatione defigis. Nemo, ut existimo, de immanitate animi tui dubitaret, si apertè illi paupertatem, si captivitatem, si famem ac metum imprecareris. Atquid interest, utrum vox ista tua sit, an votum? Sanus aliquid horum optat. I nunc, & hoc esse grati puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modo non usque in odium, sed tantum ad infitiationem beneficii perveniret.

CAP. XXXVI. QUIS pium dicet Æneam, si patriam capi voluerit, ut captivitate patrem eripiat? Quis Siculos juvenes, ut bona liberis exempla monstrarent, si optaverunt ut Ætna immensa ignium vi supra solitum ardens, daret ipsis occasionem exhibendæ pietatis, ex medio parentibus incendio rapiis? Nihil debet Scipioni Roma, si Punicum bellum ut finiret, perseverare maluit: nihil Deciis, quod morte patriam servaverunt, si prius optaverant, ut devotioni fortissimæ locum ultima rerum necessitas faceret. Gravissima infamia est medici, opus quærere. Multi quos auxerant morbos, & irritaverant, ut majore gloria sanarent, non potuerunt discutere, aut cum magna miserorum vexatione vicerunt.

CAP. XXXVII. CALLISTRATUM ajunt, ita certè Hecaton auctor est, cum in exsilium iret, in quod multos simul cum illo seditiosa civitas & intemperanter libera expulerat, optante quodam, ut Atheniensibus necessitas restituendi exsules esset, abominatum talem reditum. Rutilius noster animosius. cum enim quidam illum consolaretur, & diceret instare arma civilia: brevi futurum, ut omnes exsules reverterentur: Quid tibi, inquit, mali feci, ut mihi pejorem reditum, quam exitum optares? Malo, ut patria exsilio meo erubescat, quam reditu mæreat. Non est istud exsilium, cujus neminem non magis, quam damnatum, pudet. Quemadmodum illi servaverunt bonorum civium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos unico malo affici, quam omnes publico: ita non servat grati hominis affectum, qui benè de se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoveat: qui etiam si benè cogitat, malè precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium exstinxisse quod feceris.

CAP. XXXVIII. IN quibusdam civitatibus, impium votum sceleris vicem tenuit. Demades certè Athenis, eum qui necessaria funeribus venditabat, damnavit, cum probasset magnum lucrum optasse: quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Quæri tamen solet, an meritò damnatus sit. Fortasse optavit, non ut multis venderet, sed ut carè: ut parvo sibi constarent, quæ vediturus esset. Cum constet negotiatio ex empto & vendito, quare votum ejus in unam partem trahis, cum lucrum ex utraque sit? Præterea omnes licet, qui

in

in ista negotiatione sunt, damnes: omnes enim idem volunt, idem intra se optant. Magnam hominum partem damnabis. cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat. agricolam annonæ caritas erigit. eloquentiæ exoptat pretium litium numerus. medicis gravis annus in quæstu est. institores delicatarum mercium, juventus corrupta locupletat. nulla tempestate, nullo igne lædantur tecta: jacebit opera fabrilis. Vnius votum deprehensum est, omnium simile est. An tu Arruntium, & Aterium, & ceteros qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere, quæ designatores & libitinarios, vota? illi tamen quorum mortes optent, nesciunt: hi familiarissimum quemque, ex quo propter amicitiam spei plurimum est, mori cupiunt. Illorum damno nemo vivit: hos quisquis differt, exhaurit. Optant ergo, non tantum ut accipiant, quod turpi servitute meruerunt, sed etiam ut tributo gravi liberentur. Non est itaque dubium, quin hi magis quod damnatum est in uno, optent: quibus quisquis morte profuturus est, vita nocet. Omnium tamen istorum tam nota sunt vota, quam impunita. Denique se quisque consulat, & in secretum pectoris sui recedat, & inspiciat quid tacitus optaverit. quã multa sunt vota, quæ etiam sibi fateri pudet! quam pauca, quæ facere coram teste possimus!

CAP. XXXIX. SED non quidquid reprehendendum, etiam damnandum est: sicut hoc votum amici, quod in manibus est, malè utentis bona voluntate, & in id incidentis, quod evitat. nam dum gratum animum festinat ostendere, ingratus est. Hic, ait, in potestatem meam recidat, gratiam meam desideret, sine me salvus, honestus, tutus esse non possit. tam miser sit, ut illi beneficii loco sit, quidquid redditur. Hæc diis audientibus. Circumveniant illum domesticæ insidiæ, quas ego possim solus opprimere. instet potens inimicus & gravis, infesta turba nec inermis, & creditor urgeat & accusator.

CAP. XL. VIDE quam sis æquus, horum optares nihil, si tibi beneficium non dedisset. Vt alia taceam, quæ graviora committis, pessima pro optimis referendo, hoc certè delinquis, quod non exspectas suum cujusque rei tempus: quod æquè peccat, qui non sequitur, quam qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est, sic non utique reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esses: quanto ingratior es, qui desiderare me cogis? Exspecta. quare subsidere apud te munus meum non vis? quare obligatum molestè fers? quare, quasi cum acerbo fœneratore, signare rationem parem properas? Quid mihi negotium quæris? quid in me deos immittis? quomodo exigeres, qui sic reddis?

CAP. XLI. ANTE omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia securè debere, & occasiones reddendorum observare, non manu facere: hanc ipsam cupiditatem primo quoque tempore liberandi se, meminerimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod invitus debet: & quod apud se non vult esse, onus judicat esse, non munus. Quanto melius ac justius, in promptu habere merita amicorum: & offerre, non ingerere, nec obæratum se judicare? quoniam beneficium commune vinculum est, & inter se duos alligat. Dic, Nihil moror, quo minus tuum revertatur ad te: opto hilaris accipias. si necessitas alterutri nostrum imminuet, fatoque quodam datum est, ut aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui solet. Ego paratus sum: Nulla mora in Turno. ostendam hunc animum, cum primum tempus advenerit: interim

interim alii testes sunt.

CAP. XLII. SOLEO, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quasi manu prendere, verentis & æstuantis, ne in ullo officio sis tardior. Non decet gratum animum solicitudo, sed contra, summa fiducia sui: & ex conscientia veri amoris, dimissa omnis anxietas. Tam cum vitio est, recipere quod non debes, quam non dare quod debes. hoc beneficii primum dati sit jus, ut recipiendi tempus eligat, qui dedit. At vereor, ne homines de me sequius loquantur. Malè agit, qui famæ, non conscientiæ gratus est. Duos illius rei judices habes: te, quem non potes fallere; & illum, quem potes. Quid ergo, si nulla intervenerit occasio? semper debebo? Debebis: sed palam debebis, sed libenter debebis, sed cum magna voluptate apud te depositum intueberis. Pæniter accepti beneficii, quem nondum redditi piget. quare qui tibi dignus visus est, à quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

CAP. XLIII. IN magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurium sinum ac domum replere: cum ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna. Nesciunt, quanto majus ac difficilius interim sit capere, quam fundere. Nam ut nihil alteri detraham, quoniam utrumque ubi ex virtute fit, par est: non minoris est animi beneficium debere, quam dare. eò quidem operosius hoc quam illud, quo majore diligentia custodiuntur accepta, quam dantur. Ideo non est trepidandum, quam citò reponamus, nec properandum intempestivè: quia æquè delinquit, qui ad referendam gratiam properat tempore alieno, quam qui suo cessat. Positum est illi apud me. nec illius nomine, nec meo timeo. bene illi cautum est. non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum: imò ne mecum quidem. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præstat se in utrumque facilem: si vult recipere beneficium, referamus, reddamusq; læti. illud apud nos custodiri mavult, quid thesaurum ejus erumus? quid custodiam recusamus? dignus est, cui utrum volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tamquam non ducere, sed sequi debeat.

LIBER VII.

CAPUT I.

BONUM, mi Liberalis, habeas animum volo:

In manibus terra. Non hic te carmine longo,

Atque per ambages & longa exorsa tenebo,

Reliqua hic liber cogit: & exhausta materia, circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quidquid superest, cum tibi superfuerit. Si voluissem lenocinari mihi, debuit paullatim opus crescere, & ea pars in finem reservari, quam quilibet etiam satiatus appeteret. Sed quidquid maximè necessarium erat, in primum statim congessi: nunc si quid effugit, recolligo. Nec mehercule, si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, ubi dicta sint quæ regunt mores, persequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenii inventa. Egregiè enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo judicio magnus, etiam si maximis comparetur, solet: Plus prodesse, si pauca præcepta sapientiæ teneas, sed illa in promptu tibi & in usu sint, quam si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquir, magnus luctator est, non qui omnes numeros nexusque perdidicit, quorum

quorum usus sub adversario rarus est, sed qui in uno se aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus exspectat: nec enim refert, quam multa sciat, si scit quantum victoriæ satis est: sic in hoc studio multa delectant, pauca vincunt. Licet nescias, quæ ratio Oceanum effundat ac revocet: quare septimus quisque annus ætati signum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto spectantibus, non servet proportionem suam, sed ultima in angustias coëant, & columnarum novissima intervalla jungantur: quid sit, quod geminorum conceptum separet, partum jungat. utrum unus concubitus spargatur in duos, an toties concepti sint. cur pariter natis fata diversa sint, maximisque rerum spatiis distent, quorum inter ortus minimum interest. Non multum tibi nocebit transisse, quæ nec licet scire, nec prodest. Involuta veritas in alto latet. Nec de malignitate naturæ queri possumus: quia nullius rei difficilis inventio est, nisi cujus hic unus inventæ fructus est, invenisse. Quidquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit. Si animus fortuita contempsit, si se supra metum sustulit, nec avida spe infinita complectitur, sed didicit à se petere divitias: si deorum hominumque formidinem ejecit, & scit non multum esse ab homine timendum, à Deo nihil: si contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eò perductus est, ut illi liqueat, mortem nullius mali esse materiam, multorum finem: si animum virtuti consecravit, & quacumque vocat illa, planum putat: si sociale animal est, & in commune genitus, mundum ut unam domum spectat, & conscientiam suam diis aperit, semperque tamquam in publico vivit: si se magis veritus quam alios, subductus illis tempestatibus, in solido ac sereno stetit: consummavit scientiam utilem, atque necessariam. reliqua oblectamenta otii sunt. Licet enim jam in tutum retracto animo, ad hæc quoq; excurrere, cultum, non robur, ingeniis afferentia.

CAP. II. HÆC Demetrius noster utraque manu tenere proficientem jubet, hæc nusquam dimittere, imò affigere & partem sui facere, eoque quotidiana meditatione perduci, ut sua sponte occurrant salutaria, & ubique ac statim desiderata præsto sint: & sine mora ulla veniat illa turpis honestique distinctio, sciatque nec malum esse ullum nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Hac regula vitæ opera distribuat: ad hanc legem & agat cuncta, & exigat: miserrimosque mortalium judicet, in quantiscumque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipse sibi: Voluptas fragilis est & brevis: fastidit objecta: quo avidius hausta est, citius in contrarium recidens, cujus subinde necesse est aut pæniteat, aut pudeat. In qua nihil est aut magnificum, aut quod naturam hominis, diis proximi, deceat. res humilis, membrorum turpium ac vilium ministerio veniens, exitu fœda. Ista est voluptas & homine & viro digna, non implere corpus, nec saginare, nec cupiditates irritare, quarum tutissima est quies: sed perturbatione carere, & ea quæ hominum inter se rixantium ambitus concutit, & ea quæ intolerabilis ex alto venit, ubi de diis famæ creditum est, vitiisque illos nostris æstimavimus. Hanc voluptatem æqualem, intrepidam, numquam sensuram sui tædium, percipit hic quem deformamus cum maximè: qui, ut ita dicam, divini juris atque humani peritus, præsentibus gaudet, ex futuro non pendet. nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaque curis exemptus,

ptus, & distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit in dubium, suo contentus. Nec illum existimes parvo esse contentum. omnia illius sunt. non sic, quemadmodum Alexandri fuerunt: cui, quamquam in littore maris rubri steterat, plus deerat quam qua venerat. illius ne ea quidem erant, quæ tenebat, aut vicerat, cum in Oceano Onesicritus præfectus classibus præmissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non satis apparebat inopem esse, qui extra naturæ terminos arma proferret? qui se in profundum, inexploratum & immensum, aviditate cæca prorsus immitteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? tantum illi deest, quantum cupit.

CAP. III. NEC hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi Herculisque vestigia felix temeritas egit, sed omnium quos fortuna irritavit implendo. Cyrum & Cambysen, & totum regni Persici stemma percense. quem invenies, cui modum imperii satietas fecerit? qui non vitam in aliqua ulterius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum est. quidquid cupiditati contigit, penitus hauritur & conditur: nec interest, quantum in id quod inexplebile est, congeras. Unus est sapiens, cujus omnia sunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metenda in ripis hostilibus castra, non opportunis castellis disponenda præsidia, non opus est legione, nec equestribus turmis. Quemadmodum dii immortales regnum inermes regunt, & illis rerum suarum ex edito tranquilloque tutela est; ita hic officia sua, quamvis latissimè pateant, sine tumultu obit: & omne humanum genus, potentissimus ejus optimusque, infra se videt. Derideas licet: ingentis spiritus res est, cum Orientem Occidentemque lustraveris animo, quo etiam remota & solitudinibus interclusa penetrantur, cum tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissimè fundit, aspexeris, emittere hanc Dei vocem: Hæc omnia mea sunt. Sic fit, ut nihil cupiat: quia nihil est extra omnia.

CAP. IV. HOC ipsum, inquis, volui, teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua sponte decidisti, expliceris. Dic mihi. quemadmodum potest aliquis donare sapienti, si omnia sapientis sunt? nam id quoque quod illi donat, ipsius est. Itaque non potest dari beneficium sapienti: cui quidquid datur, de suo datur. atqui dicitis, sapienti posse donari. Idem autem me scito, & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis esse communia: ergo nemo quidquam amico donare potest: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & sapientis esse, & ejus qui possidet, cui datum & assignatum est. Iure civili omnia regis sunt: & tamen illa quorum ad regem pertinet universa possessio, in singulos dominos descripta sunt, & unaquæque res habet possessorem suum. Itaque dare regi & domum, & mancipium, & pecuniam possumus: nec donare illi de suo dicimur. Ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas. Fines Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini privata terminatione distinguunt. & totus ager hujus aut illius reipublicæ est: pars deinde suo domino quæque censetur. ideoque donare agros nostros reip. possumus, quamvis illius esse dicantur: quia aliter illius sunt, aliter mei. Numquid dubium est, quin servus cum peculio, domini sit? dat tamen domino suo munus. Non enim ideò nihil habet servus, quia non est habiturus, si dominus illum habere noluerit: nec ideò non est munus, cum

cum volens dedit, quia potuit eripi, etiamsi noluisset. * Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia sapientis esse, inter nos convenit) illud quod quæritur colligendum est, quomodo liberalitatis materia adversus eum supersit, cujus universa esse concessimus. Omnia patris sunt, quæ in liberorum manu sunt: quis tamen nescit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum sunt: tamen diis posuimus donum, & stipem jecimus. Non ideò quod habeo, meum non est, si tuum est: potest enim idem esse meum & tuum. Is, inquis, cujus prostitutæ sunt, leno est: omnia autem sapientis sunt, inter omnia autem & prostitutæ sunt. ergo & prostitutæ sapientis sunt. leno autem est, cujus prostitutæ sunt: ergo sapiens est leno. Sic illum vetant emere. dicunt enim: Nemo rem suam emit: omnia autem sapientis sunt: ergo sapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum sumere, quia nemo usuram pro pecunia sua pendit. Innumerabilia sunt, per quæ cavillantur, cum pulcherrimè, quid à nobis dicatur, intelligant.

CAP. V. ENIMVERO sic omnia sapientis esse dico, ut nihilominus proprium quisque in rebus suis dominium habeat: quemadmodum sub optimo rege, omnia rex imperio possidet, singuli dominio. Tempus illius probandæ rei veniet. interim hoc huic quæstioni sat est, id quod aliter sapientis, aliter meum est, me posse donare sapienti. Nec mirum est, aliquid ei cujus est totum, posse donari. Conduxi domum à te. in hac aliquid tuum, aliquid meum. res tua est: usus rei tuæ, meus est. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente, quamvis tua in possessione nascantur: & si annona carior fuerit, aut fames,

Heu frustra magnum alterius spectabis acervum,

in tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum, quamquam sis dominus, intrabis: nec servum tuum, mercenarium meum abduces: & abs te rhedam si conduxero, beneficium accipies, si tibi in vehiculo tuo sedere permisero. Vides ergo posse fieri, ut aliquis accipiendo quod suum est, munus accipiat.

CAP. VI. IN omnibus istis quæ modo retuli, uterque ejusdem rei dominus est. quomodo? quia alter rei dominus est, alter usus. Libros dicimus esse Ciceronis: eosdem Dorus librarius suos vocat: & utramque verum est. alter illos tamquam auctor sibi, alter tamquam emptor asserit: ac rectè utriusque dicuntur esse. Vtriusque enim sunt: sed non eodem modo. sic potest T. Livius à Doro accipere, aut emere libros suos. Possum donare sapienti, quod viritim meum est, licet illius sint omnia. Nam cum regio more cuncta conscientiâ possideat, singularum autem rerum in unumquemque proprietas sit sparsa: & accipere munus, & debere, & emere, & conducere potest. Cæsar omnia habet, fiscus ejus privata tantum, ac sua: & universa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria. Quid ejus sit, quid non sit, sine diminutione imperii quæritur. nam id quoque quod tamquam alienum abjudicatur, aliter illius est. Sic sapiens universa animo possidet, jure ac dominio sua.

CAP. VII. BION modo omnes sacrilegos argumentis esse colligit, modò neminem. Cum omnes de saxo dejecturus est, dicit: Quisquis id quod deorum est, sustulit & consumpsit, atque in usum suum vertit, sacrilegus est: omnia autem deorum sunt: quod quisque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia sunt: ergo quisquis tollit aliquid, sacrilegus est. Deinde cum effringi templa, & expilari impunè Capitolium jubet: dicit,

dicit, Nullum sacrilegiũ esse. quia quicquid sublatum est ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum est. Hic respondetur: Omnia quidem deorum esse, sed non omnia diis dicata. In his observari sacrilegium, quæ religio numini adscripsit. Sic & totum mundum deorum esse immortalium templum, solum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: & tamen à sacris profana discerni, & non omnia licere in angulo, cui nomen fani impositum est, quæ sub cælo & conspectu siderum licent. Injuriam sacrilegus Deo quidem non potest facere, quem extra ictum sua divinitas posuit: sed tamen punitur, quia tamquam Deo fecit. Opinio illum nostra, ac sua, obligat pœnæ. Quomodo ergo sacrilegus videtur, qui aliquid aufert sacri, etsi quocumque transtulit, quod surripuerat, intra terminos est mundi: sic & sapienti furtum potest fieri. Aufertur enim illi, non ex his quæ universa habet, sed ex his quibus dominus inscriptus est, quæ viritim ei serviunt. Illam alteram possessionem agnoscet, hanc nolet habere, etsi poterit: emittetque illam vocem, quam Romanus Imperator emisit, cum illi ob virtutem & benè gestam Rempub. tantum agri decerneretur, quantum arando uno die circuire potuisset: Non est, inquit, vobis eo opus cive, cui plus opus sit, quam uni civi. Quanto majoris viri putas, respuisse hoc munus, quam meruisse? multi enim fines aliis abstulerunt, sibi nemo constituit.

CAP. VIII. ERGO cum animum sapientis intuemur, potentem omnium, & per universa dimissum, omnia illius esse dicimus: cum ad hoc jus quotidianum, si ita res tulerit, capite censebitur. Multum interest, possessio ejus animi magnitudine æstimetur, an censu. hæc universa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chrysippum, Zenonem, & ceteros magnos quidem viros, majores tamen, quia in laudem vetustorum invidia nõ obstat. Paullò ante Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura, nostris tulisse temporibus, ut ostenderet, nec illum à nobis corrumpi, nec nos ab illo corripi posse: virum exactæ (licet neget ipse) sapientiæ, firmæque in his quæ proposuit constantiæ: eloquentiæ verò ejus, quæ res fortissimas deceat, non concinnatæ, nec in verba sollicitæ, sed ingenti animo, prout impetus tulit, res suas prosequentis. Huic non dubito, quin providentia & talem vitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum sæculo nostro, aut convicium deesset.

CAP. IX. DEMETRIO si res nostras aliquis deorum possidendas velit tradere sub lege certa, ne liceat donare, affirmaverim repudiaturum, dicturumque: Ego verò me ad istud inextricabile pondus non alligo, nec in altam fæcem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quæ nec daturus quidem acciperem: quoniam multa video, quæ me donare non deceat. Volo sub conspectu meo ponere, quæ gentium oculos regumque perstringunt? volo intueri pretia sanguinis, animarumque vestrarum? Prima mihi luxuriæ spolia propone: sive illa vis per ordinem expandere, sive (ut est melius) in unum acervum dare. Video elaboratam scrupulosa distinctione testudinem, & fœdissimorum pigerrimorumque animalium testas, ingentibus pretiis emptas, in quibus ipsa illa quæ placet varietas, subditis medicamentis, in similitudinem veri coloratur. Video istic mensas, & æstimatum lignum senatoris censu, eò pretiosius, quo illud in plures nodos, arboris infelicitas torsit. Video istic crystallina, quorum

quorum accendit fragilitas pretium. omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipso quo fugare debet periculo, crescit. Video murrhina pocula. parum scilicer luxuria magno furit, nisi quod vomant, capacibus gemmis inter se propinarent. Video uniones, non singulos singulis auribus comparatos: jam enim exercitatæ aures oneri ferendo sunt: junguntur inter se, & insuper alii binis superponuntur. non satis muliebris insania viros subjecerat, nisi bina ac terna patrimonia auribus singulis pependissent. Video sericas vestes, si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit: quibus sumptis, mulier parum liquidò, nudam se non esse, jurabit. Hæc ingenti summa, ab ignotis etiam ad commercium gētibus accersuntur, ut matronæ nostræ, ne adulteris quidem plus sui in cubiculo, quam in publico ostendant.

CAP. X. QVID agis avaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum est? omnia ista quæ retuli, in majore honore pretioque sunt. Nunc volo tuas opes recognoscere, laminas utriusque materiæ, ad quas cupiditas nostra caligat. At mehercule terra, quæ quidquid utile futurum nobis erat protulit, ista defodit & mersit. & ut noxiis rebus ac malo gentium in medium proditu is, toto pondere incubuit. Video ferrum ex iisdem tenebris esse prolatum, quibus aurum & argentum: ne aut instrumentum in cædes mutuas deesset, aut pretium. Et adhuc ista aliquam materiam habent: est in quo errorem oculorum animus subsequi possit: video istic diplomata, & syngraphas, & cautiones, vacua habendi simulacra, umbras quasdam avaritiæ laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? quid fœnus, & kalendarium, & usura, nisi humanæ cupiditatis extra naturam quæsita nomina? Possum de rerum natura queri, quod aurum argentumque non illis interius absconderit, quod non illis majus, quam quod detrahi posset, pondus injecerit. Quid sunt istæ tabulæ, quid computationes, & vænale tempus, & sanguinolentæ centesimæ? voluntaria mala ex constitutione nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subjici oculis, quod teneri manu possit, inanis avaritiæ somnia. O miserum, si quem delectat sui patrimonii liber magnus, & vasta spatia terrarum colenda per vinctos, & immensi greges pecorum per provincias ac regna pascendi, & familia bellicosis nationibus major, & ædificia privata laxitatem urbium magnarum vincentia! Cum benè ista, per quæ divitias suas disposuit ac fudit, circumspexerit, superbumque se fecerit, si quidquid habet, ei quod cupit comparet, pauper est. Dimitte me, & illis divitiis meis redde. Ego regnum sapientiæ novi, magnum, securum. ego sic omnia habeo, ut omnium sint.

CAP. XI. ITAQVE cum C. Cæsar illi ducenta donaret, ridens rejecit, ne dignam quidem summam judicans, qua non accepta gloriaretur. Dii deæq;, quam pusillo illum animum aut honorare voluit, aut corrumpere! Reddendum egregio viro testimonium est. Ingentem rem ab illo dici audivi, cum miraretur dementiam ejus, quod se putasset tanti posse mutari. Si tentare, inquit, me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.

CAP. XII. SAPIENTI ergo donari aliquid potest, etiam si sapientis omnia sunt: a què nihil prohibet, cum omnia amicis dicamus esse communia, aliquid amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, ut pars mea sit, pars illius: sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus cum duo sunt, non singuli singulos

singulos habent, sed singuli binos. Primum omnium jam efficiam, ut quisquis est iste, qui me in societatem vocat, sciat se nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc cōsortium solum inter sapientes est, inter quos amicitia est. ceteri non magis amici sunt, quam socii. Deinde pluribus modis communia sunt. Equestria omnium equitum Romanorum sunt, in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupavi. hoc si cui cessi, quamvis illi communi re cesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quædam quorumdam sub certa conditione sunt. habeo in equestribus locum, non ut vendam, non ut locem, non ut habitem: in hoc tantum, ut spectem. Propterea non mentiar, si dicam me habere in equestribus locum: sed cum in theatrum veni, si plena sunt equestria, & jure habeo locum illic, quia sedere est mihi liberum: & non habeo, quia ab his, cum quibus jus mihi loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta fieri. Quidquid habet amicus, commune est nobis: sed illius proprium est, qui tenet. uti, illo nolente, non possum. Derides me, inquis. Si quod amici est, meum est, liceat mihi vendere. Non licet. nam nec equestria: & tamen communia tibi cum ceteris equitibus sunt. Non est argumentum, ideò aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim est, etiam quod sub lege certa tuum est. Accepi, sed certè non minus habes.

CAP. XIII. Ne te traham longius, Beneficium majus esse non potest: ea per quæ beneficium datur, possunt esse majora, & plura, in quæ se benevolentia effundat, & sic sibi indulgeat, quemadmodum amantes solent: quorum plura oscula, & complexus arctiores, non augent amorem, sed exercent. Hæc quoque, quæ venit quæstio, profligata est in prioribus: itaque breviter perstringetur. Possunt enim in hanc, quæ data sunt aliis, argumenta transferri. Quæritur, an qui omnia fecit, ut beneficium redderet, reddiderit. Vt scias, inquit, illum non reddidisse, omnia fecit, ut redderet. Apparet ergo, non esse id factum, cujus faciendi occasionem non habuit. Vt creditori suo pecuniam non solvit is, qui ut solveret, ubique quæsivit, nec invenit. Quædam ejus conditionis sunt, ut effectum præstare debeat: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, ut efficerent. Si omnia fecit ut sanaret, peregit medicus partes suas. etiam damnato reo, oratori constat eloquentiæ officium, si omni arte usus est. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, ut beneficium redderet: obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano assidere, felici succurrere: gratiam retulit, etiam si tu beneficium non recepisti. Præterea, huic intentus semper, & hujus rei tempus opperiens, qui in hoc multum curæ, multum sedulitatis impendit, plus laboravit, quam cui citò referre gratiam contigit.

CAP. XIV. DEBITORIS exemplum dissimile est: cui parum est pecuniam quæsisse, nisi solvit. Illic enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur: hic benignissimus, qui cum te viderit concursantem & sollicitum atque anxium, dicat: Mitte hanc de pectore curam. Desine tibi molestus instare. omnia à te habeo. Injuriam mihi facis, si me quidquam amplius desiderare judicas. Plenissimè ad me pervenit animus tuus. Dic, inquit, mihi. reddidisse beneficium diceres illum, si gratiam retulisset. Eodem ergo loco est, qui

est, qui reddidit, & qui non reddidit. Contra, nunc illud pone, si oblitus esset accepti beneficii, si ne tentasset quidem gratus esse, negares illum gratiam retulisse? At hic diebus noctibusque se lassavit, & omnibus aliis renunciavit officiis, huic uni imminens, & operatus, nequa se fugeret occasio. Eodem ergo loco erunt, ille qui curam referendæ gratiæ abjecit, & hic qui numquam ab illa recessit? iniquus es, si rem à me exigis, cum videas animum non defuisse. Ad summam, puta, cum captus esses, me pecuniam mutuatum, rebus meis in securitatem creditoris oppositis, navigasse hieme jam sæva, per infesta latrociniis litora, emensum quidquid periculi afferre potest etiam pacatum mare: peragratis omnibus solitudinibus, cum quos nemo non fugiebat ego quærerem, tandem ad piratas perveni: & jam te alius redemerat: negabis me gratiam retulisse? etiamsi in illa navigatione pecuniã, quam saluti tuæ contraxeram, naufragus perdidi, etiamsi in vincula quæ detrahere tibi volui, ipse incidi: negabis me retulisse gratiam? At mehercule Athenienses, Harmodium & Aristogitonem, tyrannicidas vocant: & Mucii manus in hostili ara relicta, instar occisi Porsenæ fuit: & semper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propositi operis, enituit. Plus præstitit, qui fugientes occasiones secutus est, & alia atq; alia captavit, per quæ referre gratiam posset, quam is quem, sine ullo sudore, gratum prima fecit occasio.

CAP. XV. DVAS, inquit, res ille tibi præstitit, voluntatem, & rem: tu quoque illi duas debes. Merito istud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otiosam: huic vero, qui & vult, & conatur, & nihil intentatum relinquit, non potes dicere. utrumque enim præstat, quantum in se est. Deinde, non semper numero numerus æquandus est: aliquando una res pro duabus valet. Itaque in locum rei succedit tam propensa voluntas, & cupida reddendi. Quod si animus sine re, ad referendam gratiam non valet: nemo adversus deos gratus est, in quos voluntas sola confertur. Diis, inquit, nihil aliud præstare possumus. Sed si huic quoque, cui referre gratiam debeo, nihil aliud præstare possum: quid est, quare non eo adversus hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos confero?

CAP. XVI. SI tamen quid sentiam quæris, & vis signare responsum: hic beneficium recepisse se judicet: ille se sciat non reddidisse. Hic illum dimittat: ille se teneat. hic dicat, Habeo: ille respondeat, Debeo. In omni quæstione propositum sit nobis bonum publicum. præcludendæ sunt excusationes ingratis, ad quas refugere possint, & sub quibus infitiationem suam tegere. Omnia feci? fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes judicas majores nostros fuisse, ut non intelligerent iniquissimum esse, eodem loco haberi eum qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut alea absumpsit, & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore, aliena cum suis perdidit? nullam excusationem receperunt, ut homines scirent fidem utiq; præstandam. Satius enim erat à paucis etiam justam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari. Omnia fecisti ut redderes. Hoc illi satis sit: tibi parum. Nam quemadmodum ille, si enixam & sedulam operam transire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus est: ita tu ingratus es, nisi ei qui voluntatem bonam in solutum accepit, eo libentius debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec testeris: occasiones reddendi nihilominus quæras. Redde illi, quia repetit; huic, quia remittit: illi, quia malus; huic, quia non malus. Ideoque non est, quod ad

te has

te hanc quæstionem judices pertinere: an quod beneficium quis à sapiente acceperit, reddere debeat, si ille desinit esse sapiens, & in malum versus est. Redderes enim & depositum, quod à sapiente accepisses: & etiam malo, redderes creditum: quid est, cur non & beneficium? Quia mutatus est ille, te mutat? Quid? si quid à sano accepisses, ægro non redderes: cum plus semper imbecillo amico debeamus? & hic æger est animo: adjuvetur, feratur. stultitia, morbus est animi. Distinguendum hoc, quo magis intelligatur, existimo.

CAP. XVII. DUO sunt beneficia: unum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest: hoc est absolutum & verum beneficium. alterũ, vulgare, plebejum, cujus inter nos imperitos commercium est. De hoc non est dubium, quin illi qualiscumque est debeam reddere, sive homicida, sive fur, sive adulter evasit. Habent scelera leges suas. melius istos judex, quam ingratus, emendat. nemo te malum, quia est, faciat. Malo beneficium projiciam, bono reddam. huic, quia debeo; illi, ne debeam.

CAP. XVIII. DE altero beneficii genere dubitatur, quod si accipere non potui nisi sapiens, ne reddere quidem nisi sapienti possim. Puta enim me reddere. ille non potest recipere: non est jam hujus rei capax. scientiam utendi perdidit. Quid si me remittere manco pilam jubeas? stultum est dare alicui, quod accipere non possit. Ut respondere ab ultimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam si accipere non poterit. Obligare enim non possum, nisi accipientem; liberari tantum, si reddo, possum. Ille uti illo non poterit? viderit. penes illum erit culpa, non penes me.

CAP. XIX. REDDERE est, inquit, accepturo tradidisse. Quid enim si cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticulo jubeat, aut cribro: reddidisse te dices, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos perit? Reddere, est id quod debeas, ei cujus est, volenti dare. hoc unum mihi præstandum est. Ut quidem habeat, quod à me accepit, jam ulterioris est curæ. Non tutelam illi, sed fidem debeo: multoque satius est, illum non habere, quam me non reddere. Et creditori statim in macellum laturo, quod accepit, reddam. etiam si mihi adulteram cui numerem, delegaverit, solvam: & si nummos quos accipiet in sinum suum discinctus fundet, dabo. Reddendum enim mihi est: non servandum, cum reddidero, aut tuendum. Beneficii accepti, non redditi custodiam debeo. Dum apud me est, salvum sit. ceterum licet accipientis manibus effluat, dandum est reposcenti. Reddam bono, cum expediet; malo cum petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepisti, non illi potes reddere. Accepisti enim à sapiente: stulto reddis. Imò reddo illi, quale nunc potest accipere; nec per me fit deterius, sed per illum, id quod accepi, reddam. Cui si ad sapientiam redierit, reddam quale accepi: dum in malis est, reddam quale ab illo potest accipi. Quid, inquit, si non tantum malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris: & huic beneficium, quod acceperas, reddes? Mutationem sapientis tantam natura non patitur, nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiam in malo vestigia boni teneat. Numquam in tantum virtus exstinguitur, ut non certiores animo notas imprimat, quam ut illas eradat ulla mutatio. Feræ inter nos educatæ, cum in silvas eruperunt, aliquid mansuetudinis pristinæ retinent: tantumque à placidissimis absunt, quantum à veris feris & num-

M

numquam humanam manum passis. Nemo in summam nequitiam incidit, qui umquam hæsit sapientiæ. altius infectus est, quam ut ex toto elui, & transire in colorem alium possit. Deinde interrogo, utrum iste ferus sit animo tantum, an & in perniciem publicam excurrat? Proposuisti enim mihi Apollodorum & Phalarin tyrannum, quorum si naturam habet intra se malus, quidni ego isti beneficium suum reddam, ne quid mihi cum eo sit juris amplius? Si vero sanguine humano non tantum gaudet & pascitur, sed & suppliciis omnium ætatum crudelitatem insatiabilem exercet, nec irâ, sed aviditate quadam sæviendi furit, si in ore parentum filios jugulat, si non contentus simplici morte, distorquet, nec urit solum perituros, sed excoquit, si ara ejus cruore semper recenti madet: parum est huic beneficium non reddere. Quicquid erat, quo mihi cohæreret, intercisa juris humani societas abscidit. Si præstitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriæ meæ inferret: quidquid meruerat, perdidisset, & referre illi gratiam scelus haberetur. si non patriam meam impugnat, sed suæ gravis est, & sepositus à mea gente, suam exagitat: abscidit nihilominus illum tanta pravitas animi. etiam si non inimicum, invisum mihi efficit: priorque mihi ac potior ejus officii ratio est, quod humano generi, quam quod uni homini debeo.

CAP. XX. SED quamvis hoc ita sit, & ex eo tempore omnia mihi in illum sint libera, ex quo, corrumpendo fas omne, ut nihil in eum nefas esset, effecerit: illum mihi servandum modum credam, ut si beneficium illi meum neque vires majores daturum est in exitium commune, nec confirmaturum quas habet, id autem erit, quod illi reddi sine pernicie publica possit, reddam. Servabo filium ejus infantem: quid hoc beneficium obest cuiquam eorum, quos crudelitas ejus lacerat? pecuniam quæ satellitem stipendio teneat, non subministrabo. Si marmora & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria ejus instruitur: militem & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scænæ, & scorta, & quæ feritatem ejus emolliant, libens offeram. Cui triremes & cerastas non mitterem, lusorias & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari lascivientium mittam. Et si ex toto ejus sanitas desperata fuerit, eâdem manu beneficium omnibus dabo, illi reddam: quando ingeniis talibus vitæ exitus remedium est: optimumque est obire ei, qui ad se numquam rediturus est. Sed hæc rara nequitia est, & semper portenti loco habita, sicut hiatus terræ, & de cavernis maris ignium eruptio. Itaque ab illa recedamus: de his loquamur, quæ detestamur sine horrore. Huic homini malo, quem invenire in quolibet foro possum, quem singuli timent, reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam ejus prodesse, quod in me non est, redeat domum bonus an malus. Quam diligenter istud excuterem, si non redderem, sed darem? Hic locus fabulam poscit.

CAP. XXI. PYTHAGORICVS quidam emerat à sutore phæcasia, rem magnam, non præsentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam, redditurus: & cum clausam diu pulsaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? sutor ille quem quæris, elatus, combustus est. Quod nobis fortasse molestum est, qui in æternum nostros amittimus; tibi minimè, qui scis futurum, ut renascatur. jocatus in Pythagoricum. At philosophus noster, treis aut quatuor denarios (non invita manu) domum retulit,

lit, subinde concutiens. Deinde cum reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam voluptatem, intelligens arrisisse sibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & ait: Ille tibi vivit. tu redde, quod debes. Deinde per clostrum, qua se commissura laxaverat, quatuor denarios in tabernam inseruit, ac misit, pœnas à se exigens improbæ cupiditatis, ne alieno assuesceret.

CAP. XXII. QUOD debes, quære cui reddas: & si nemo poscet, ipse te appella. Malus an bonus sit, ad te non pertinet. Redde & accusa, non oblitus, quemadmodum inter vos officia divisa sunt. illi oblivio imperata est, tibi meminisse mandavimus. Errat tamen, si quis existimat, cum dicimus eum qui beneficium dedit, oblivisci oportere, excutere nos illi memoriam rei præsertim honestissimæ. quædam præcipimus ultra modum, ut ad verum & suum redeant. Cum dicimus, Meminisse nō debet: hoc volumus intelligi, prędicare non debet, nec jactare, nec gravis esse. Quidam enim beneficiū quod dederūt, omnibus circulis narrant. hoc sobrii loquuntur, hoc ebrii non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Ut hæc nimia & exprobratrix memoria subsideret, oblivisci eum qui dedit, jussimus, & plus imperando quam præstari poterat, silentium suasimus.

CAP. XXIII. QUOTIES parum fiduciæ est in his quibus imperas, amplius est exigendum quam satis est, ut præstetur quantum satis est. In hoc omnis hyperbole extenditur, ut ad verum mendacio veniat. Itaque qui dixit,

Qui candore nives anteirent, cursibus auras:

quod non poterat fieri, dixit: ut crederetur quantum plurimum posset. Et qui dixit,

His immobilior scopulis, violentior amne:

ne hoc quidem se persuasurum putavit, aliquem tam immobilem esse, quam scopulum. Numquam tantum sperat hyperbola, quantum audet: sed incredibilia affirmat, ut ad credibilia perveniat. Cum dicimus, Qui beneficium dedit, obliviscatur: hoc dicimus, similis sit oblito; memoria ejus non appareat, nec incurrat. Cum dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: sæpè enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitore. Quid ergo? occasionem ignoranti non ostendam? necessitates illi meas non detegam, quare nescisse se aut mentiatur, aut doleat? Interveniat aliquando admonitio, sed verecunda, quæ non poscat, nec in jus vocet.

CAP. XXIV. SOCRATES amicis audientibus: Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Neminem poposcit, omnes admonuit. à quo acciperet, ambitus fuit. Quid ni esset? Quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? at multum erat, commeruisse, à quo Socrates acciperet. Non illos castigare mollius potuit, Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Post hæc quisquis properaverit, sero dat. jam Socrati defuit. Propter acerbos exactores, repetere prohibemus: non ut numquam fiat, sed ut parcè.

CAP. XXV. ARISTIPPUS aliquando delectatus unguento: Malè, inquit, istis effœminatis eveniat, qui rem tam bellam infamaverunt. Idem dicendum est: Malè istis improbis & importunis beneficiorum suorum quadruplatoribus eveniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos sustulerunt. Ego tamen utar hoc jure amicitiæ, & beneficium ab eo repetam, à quo petissem: qui alterius beneficii loco accepturus est, potuisse reddere.

qui queritur quidem effugerit.

CAP. XXVIII. COGITA tecum, an quibuscumque debuisti, gratiam retuleris, an nullum umquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quæ puero data sunt, ante adolescentiam elapsa: quæ in juvenem collata sunt, non perdurasse in senectutem. Quædam perdidimus, quædam projecimus, quædam è conspectu nostro paullatim exierunt: à quibusdam oculos avertimus. Vt excusem tibi imbecillitatem tuam, in primis fragilis est memoria, & rerum turbæ non sufficit. necesse est quantum recipit, emittat, & antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est, ut minima apud te nutricis esset auctoritas: quia beneficium ejus longius ætas sequẽs posuit. sic factum est, ut præceptoris tibi non esset ulla veneratio: sic evẽnit, ut circa consularia occupato comitia, aut sacerdotiorum candidato, quæsturæ suffragator excideret. Fortasse vitium, de quo quereris, si te diligenter excusseris, in sinu invenies. Inique publico irasceris crimini, stultè tuo. ut absolvaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo, utique pejorem exprobrando. non est, quod frontem ejus indures: sine, si quid est pudoris residui, servet. Sæpè dubiam verecundiam, vox convicianti clarior, rupit. nemo id esse, quod etiam videtur, timet. deprehensus pudor amittitur.

CAP. XXIX. PERDIDI beneficium. Numquid quæ consecravimus, perdidisse nos dicimus? Inter consecrata beneficium est, etiam si malè respondit, benè collocatum. Non est ille, qualem speravimus. Simus nos quales fuimus, ei dissimiles. damnum tunc factum, nunc apparuit. Ingratus non sine nostro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amissi beneficii, non benè dati signum est. Quantum possumus, caussam ejus apud nos agamus: fortasse non potuit, fortasse ignoravit: fortasse facturus est. Quædam nomina bona, lentus ac sapiens creditor fecit, qui sustinuit, ac morâ fovit. Idem nobis faciendum: nutriamus fidem languidam.

CAP. XXX. PERDIDI beneficium. Stulte, non nosti detrimenti tui tempora. perdidisti, sed cum dares: nunc palam factum est. Etiam in his quæ videntur in perdito, moderatio plurimum profuit. Vt corporum, ita animorum molliter vitia tractanda sunt. sæpè quod explicavit mora, pertinaciâ trahentis abruptum est. Quid opus est maledictis? quid querelis? quid insectatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus est, jam nihil debet. Quæ ratio est, exacerbare eum, in quem magna contuleris, ut ex amico dubio fiat non dubius inimicus, & patrocinium sibi nostrâ infamiâ quærat. Nec desit qui dicat: Nescio quid est, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. subest aliquid. Nemo non superioris dignitatem quærendo, etiam si non inquinavit, aspersit: nec quisquam fingere contentus est levia, cum magnitudine mendacii fidem quærat.

CAP. XXXI. QVANTO illa melior via, quâ servatur illi species amicitiæ, & si reverti ad sanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quisquam tam duri infestique adversus diligenda animi est, ut etiam vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoq; cœpit debere, quod impunè non solvit. Ad illa itaque cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia. quid faciam? quod dii omnium rerum optimi auctores: qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseverant. Alius illis objicit negligentiam

L. ANNÆI SENECÆ
AD LVCILIVM
EPISTOLÆ.

EPIST. I.

ITA fac, mi Lucili: vindica te tibi, & tempus quod adhuc aut auferebatur, aut surripiebatur, aut excidebat, collige & serva. Persuade tibi sic esse, ut scribo. quadam tempora eripiuntur nobis, quædam subducuntur, quædam effluunt. Turpissima tamen est jactura, quæ per negligentiam venit: & si volueris attendere, magna vitæ pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem æstimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quod mortem prospicimus: magna pars ejus jam præteriit. quidquid ætatis retrò est, mors tenet. Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere: sic fiet, ut minus ex crastino pendeas, si hodierno manum injeceris. Dum differtur vita, transcurrit. Omnia, mi Lucili, aliena sunt: tempus tantum nostrum est. In hujus rei unius fugacis ac lubricæ possessionem natura nos misit, ex quà nos expellit quicumque vult. Sed tanta stultitia mortalium est, ut quæ minima & vilissima sunt, certè reparabilia, imputari sibi, cùm impetravere, patiantur: nemo se judicet quidquā debere, qui tempus accepit. cum interim hoc unum est, quod ne gratus quidem potest reddere. Interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui tibi ista præcipio? Fatebor ingenuè: quod apud luxuriosum, sed diligentem, evenit, ratio mihi constat impensæ. Non possum dicere, me nihil perdere: sed quid perdam, & quare, & quemadmodum, dicam: caussas paupertatis meæ reddam. Sic evenit mihi, quod plerisque non suo vitio ad inopiam redactis: omnes ignoscunt, nemo succurrit. Quid ergo est? non puto pauperem, cui quantulumcumque superest, sat est. Tu tamen malo serves tua, & bono tempore uti incipias. Nam, ut visum est majoribus nostris: Sera parsimonia in fundo est. Non enim tantum minimum in imo, sed pessimum remanet.

EPIST. II. Ex his quæ mihi scribis, & ex his quæ audio, bonam spem de te concipio. non discurris, nec locorum mutationibus inquietaris. Ægri animi ista jactatio est. Primum argumentum compositæ mentis existimo, posse consistere, & secum morari. Illud autem vide, ne ista lectio multorum auctorum, & omnis generis voluminum, habeat aliquid vagum & instabile. Certis ingeniis immorari & innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est, qui ubique est. In peregrinatione vitam agentibus hoc evenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est iis qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim & properantes transmittunt. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur. Nihil æquè sanitatem impedit, quam remediorum crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo crebrò medicamenta tentantur.

Non convalescit planta quæ sæpè transfertur. nihil tam utile est, quod in transitu prosit. Distrahit animum librorum multitudo. Itaque cum legere non possis quantum habueris, sat est habere quãtum legas. Sed modo, inquis, hunc librum evolvere volo, modo illum. Fastidientis stomachi est, multa degustare: quæ ubi varia sunt & diversa, inquinant, non alunt. Probatos itaque semper lege: & si quando ad alios divertere libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie adversus paupertatem, aliquid adversus mortem auxilii compara, nec minus adversus ceteras pestes. Et cum multa percurreris, unum excerpe, quod illo die concoquas. Hoc ipse quoque facio: ex pluribus quæ lego, aliquid apprehendo. Hodiernum hoc est, quod apud Epicurum nactus sum. soleo enim & in aliena castra transire, non tamquam transfuga, sed tamquam explorator. Honesta, inquit, res est, læta paupertas. Illa verò non est paupertas, si læta est. Cui enim cum paupertate benè convenit, dives est. Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis jaceat, quantum pascat, aut fœneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda computat? Quis sit divitiarum modus, quæris? Primus, habere quod necesse est; proximus, quod sat est.

EPIST. III. Epistolas ad me perferendas tradidisti, ut scribis, amico tuo. Deinde admones me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia nec soleas ipse quidem hoc facere. Ita eâdem epistolâ illum & dixisti amicum, & negasti. Itaque sic priore illo verbo quasi publico usus es, & sic illum amicum vocasti, quomodo omnes candidatos, bonos viros dicimus; quomodo obvios, si nomen non succurrit, dominos salutamus. Hoc abierit. Sed si aliquem amicum existimas, cui non tantumdem credis quantum tibi, vehementer erras, & non satis nosti vim veræ amicitiæ. Tu verò omnia cum amico delibera, sed de ipso prius. Post amicitiam credendum est, ante amicitiam judicandum. Isti verò præposterè officia permiscent, qui contra præcepta Theophrasti, cum amaverint, judicant; & non amant, cum judicaverint. Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit: cum placuerit fieri, toto illum pectore admitte: tam audacter cum illo loquere, quam tecum. Tu quidem ita vive, ut nihil committas, nisi quod committere etiam inimico possis: sed quia interveniunt quædam, quæ consuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas misce. Fidelem si putaveris, facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli: & aliis jus peccandi suspicando fecerunt. Quid est ergo, quare ulla verba coram amico retraham? quid est, quare me coram illo non putem solum? Quidam quæ tantum amicis committenda sunt, obviis narrant, & in quaslibet aures, quidquid illos urit, exonerant: quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, &, si possent, ne sibi quidem credituri, interius premunt omne secretum. Neutrum faciendum est. utrumq; enim vitium est, & omnibus credere, & nulli: sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius. Sic utrosque reprehendas, & eos qui semper inquieti sunt, & eos qui semper quiescunt. Nam illa tumultu gaudens, non est industria, sed exagitatæ mentis concursatio: & hæc non est quies, quæ motum omnem molestiam judicat, sed dissolutio & languor. Itaque hoc quod apud Pomponium legi, animo tuo mandabitur. Quidam adeò in latebras refugerunt,

fugerunt, ut putent in turbido esse quidquid in luce est. Inter se ista miscenda sunt, & quiescenti agendum, & agenti quiescendum est. Cum rerum naturâ delibera. illa dicet tibi, se & diem fecisse & noctem.

EPIST. IIII. Persevera ut coepisti, & quantum potes propera: quo diutius frui emendato animo & composito possis. Frueris quidem etiam dum emendas, etiam dum componis: alia tamen illa voluptas est, quæ percipitur ex contemplatione mentis ab omni labe puræ & splendidæ. Tenes utique memoriâ, quantum senseris gaudium, cum prætextâ positâ, sumpsisti virilem togam, & in forum deductus es: majus exspecta, cum puerilem animum deposueris, & te in viros philosophia transscripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed, quod est gravius, puerilitas remanet: & hoc quidem pejus est, quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum: nec puerorum tantum, sed infantium. Illi levia, hi falsa formidant: nos utraque. Profice modo, & intelliges, quædam ideò minus timenda, quia multum metus afferunt. Nullum magnum malum, quod extremum est. Mors ad te venit. timenda erat, si tecum esse posset: necesse est, aut non perveniat, aut pertranseat. Difficile est, inquis, animum perducere ad contemptum animæ. Non vides, quam ex frivolis caussis contemnatur? Alius ante amicæ fores laqueo pependit; alius se præcipitavit à tecto, ne dominum stomachantem diutius audiret; alius, ne reduceretur è fugâ, ferrum adegit in viscera. Non putas virtutem hoc effecturam, quod efficit nimia formido? Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat: qui inter magna bona multos consules numerat. Hoc quotidie meditare, ut possis æquo animo vitam relinquere; quam multi sic complectuntur & tenent, quomodo qui à torrente rapiuntur, spinas & aspera. Plerique inter mortis metum, & vitæ tormenta, miseri fluctuant: & vivere nolunt, & mori nesciunt. Fac itaque tibi jucundam vitam, omnem pro illa solicitudinem deponendo. Nullum bonum juvat habentem, nisi ad cujus amissionem præparatus est animus. Nullius autem rei facilior amissio est, quam quæ desiderari amissa non potest. Ergo adversus omnia quæ accidere possunt etiam potentissimis, adhortare te & indura. De Pompeji capite pupillus & spado tulere sententiam: de Crasso crudelis & insolens Parthus. Cajus Cæsar jussit Lepidum Decimo tribuno præbere cervicem: ipse Chæreæ præstitit. Neminem eò fortuna provexit, ut non tantum illi minaretur, quantum permiserat. Noli huic tranquillitati cõfidere. momento mare vertitur: eodem die, ubi luserunt navigia, sorbentur. Cogita posse latronem & hostem admovere jugulo tuo gladium: ut potestas major absit, nemo non servus habet in te vitæ necisque arbitrium. Ita dico, quisquis vitam suam contempsit, tuæ dominus est. recognosce exemplum eorum, qui domesticis insidiis perierunt, aut apertâ vi, aut dolo: & intelliges, non pauciores servorum irâ cecidisse, quam regum. Quid ad te itaque, quam potens sit quem times, cum id propter quod times, nemo non possit? At si fortè in manus hostium incideris, victor te duci jubebit, eò nempe quo duceris. Quid te ipse decipis, & hoc nunc primũ, quod olim patiebaris, intelligis? Ita dico, ex quo natus es, duceris. Hæc & hujusmodi versanda in animo sunt, si volumus illam ultimam horam placidi expectare: cujus metus omnes alias inquietas facit. Sed ut epistolæ finem imponam, accipe quod hodierno die

die mihi placuit. & hoc quoque ex alienis hortulis sumptum est. Magnæ divitiæ sunt, lege naturæ composita paupertas. Lex autem illa naturæ, scis quos nobis terminos statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Vt famem sitimque depellas, non est necesse superbis assidere liminibus, nec supercilium grave, & contumeliosam etiam humanitatem pati: non est necesse maria tentare, nec sequi castra. Parabile est quod natura desiderat, & expositum: ad supervacua sudatur. Illa sunt quæ togam conterunt, quæ nos senescere sub tentorio cogunt, quæ in aliena littora impingunt. Ad manum est, quod satis est.

EPIST. V. Quod pertinaciter studes, & omnibus omissis, hoc unum agis, ut te quotidie meliorem facias, & probo & gaudeo: nec tantum hortor, ut perseveres, sed etiam rogo. illud autem te admoneo, ne eorum more qui non proficere, sed conspici cupiunt, facias aliqua, quæ in habitu tuo, aut genere vitæ notabilia sint. Asperum cultum, & intonsum caput, & negligentiorem barbam, & indictum argento odium, & cubile humi positum, & quidquid aliud ambitionem perversâ viâ sequitur, devita. Satis ipsum nomen philosophiæ, etiam si modestè tractetur, invidiosum est. Quid si nos hominum consuetudini cœperimus excerpere? Intus omnia dissimilia sint: frons nostra populo conveniat. Non splendeat toga: ne sordeat quidem. non habeamus argentum, in quod solidi auri cælatura descenderit: sed non putemus frugalitatis indicium auro argentoque caruisse. Id agamus, ut meliorem vitam sequamur quam vulgus, non ut contrariam: alioqui quos emendari volumus, fugamus, & à nobis avertimus. Illud quoque efficimus, ut nihil imitari velint nostri, dum timent ne imitanda sint omnia. Hoc primum philosophia promittit, sensum communem, humanitatem & congregationem: à qua professione dissimilitudo separabit. Videamus ne ista, per quæ admirationem parare volumus, ridicula & odiosa sint. Nempe propositum nostrum est, secundum naturam vivere. Hoc contra naturam est, torquere corpus suum, & faciles odisse munditias, & squallorem appetere, & cibis non tantum vilibus uti, sed tætris & horridis. Quemadmodum delicatas res desiderare, luxuriæ est: ita usitatas & non magno parabiles fugere, dementiæ est. Frugalitatem exigit philosophia, non pœnam: potest autem esse non incompta frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur vita inter bonos mores & publicos: suspiciant omnes vitam nostram, sed & agnoscant. Quid ergo? Eadem faciemus, quæ ceteri? nihil inter nos & illos intererit? plurimum. Dissimiles esse nos vulgo, sciat, qui inspexerit propius. qui domum intraverit, nos potius miretur, quam supellectilem nostram. Magnus ille est, qui fictilibus sic utitur, quemadmodum argento: nec ille minor est, qui sic argento utitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi est, pati non posse divitias. Sed ut hujus quoque diei lucellum tecum communicem, apud Hecatonem nostrum inveni, cupiditatum finem, etiam ad timoris remedia proficere. Desines, inquit, timere, si sperare desieris. Dices, quomodo ista tam diversa pariter sunt? ita est, mi Lucili: cum videantur dissidere conjuncta sunt. Quemadmodum eadem catena & custodiam & militem copulat: sic ista quæ tam dissimilia sunt, pariter incedunt. Spem metus sequitur. Nec miror ista sic ire. utrumque pendentis animi est, utrumque futuri expectatione soliciti. Maxima autem utriusque caussa est, quod non ad præsentia aptamur, sed

cogitationes in longinqua præmittimus. Itaque providentia, maximum bonum conditionis humanæ, in malum versa est. Feræ pericula quæ vident, fugiunt; cum effugêre, securæ sunt: nos & venturo torquemur, & præterito. Multa bona nostra nobis nocent. timoris enim tormentum memoria reducit, providentia anticipat. Nemo tantum præsentibus miser est.

EPIST. VI. Intelligo, Lucili, non emendari me tantum, sed transfigurari: nec hoc promitto jam aut spero, nihil in me superesse, quod mutandum sit. Quidni multa habeam quæ debeant corrigi, quæ extenuari, quæ attolli? Et hoc ipsum argumentum est in melius translati animi, quod vitia sua, quæ adhuc ignorabat, videt. Quibusdam ægris gratulatio fit, cum seipsi ægros esse senserunt. Cuperem itaque tecum communicare tam subitam mei mutationem: tunc amicitiæ nostræ certiorem fiduciam habere cœpissem, illius veræ, quam non spes, non timor, non utilitatis suæ cura divellit: illius, cum quâ homines moriuntur, & pro quâ moriuntur. Multos tibi dabo, qui non amico, sed amicitiâ caruerunt. Hoc non potest accidere, cum animos in societatem honesta cupiendi par voluntas trahit. Quid ni non possit? Sciunt enim ipsos omnia habere communia, & quidem magis adversa. Concipere animo non potes, quantum momenti afferre mihi singulos dies videam. Mitte, inquis, & nobis ista, quæ tam efficacia expertus es. Ego verò cupio ista omnia in te transfundere, & in hoc gaudeo aliquid discere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi uni sciturus sim. Si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enunciem, rejiciam. Nullius boni, sine socio, jucunda possessio est. Mittam itaque ipsos tibi libros: & ne multum operæ impendas, dum passim profutura sectaris, impouam notas, ut ad ea ipsa protinus quæ probo & miror, accedas. Plus tamen tibi & viva vox & convictus, quam oratio, proderit. in rem præsentem venias oportet. Primum quia homines amplius oculis quam auribus credunt: deinde quia longum iter est per præcepta, breve & efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si eum tantummodo audisset. vitæ ejus interfuit, secreta perspexit, observavit illum, an ex formulâ suâ viveret. Plato & Aristoteles, & omnis in diversum itura sapientium turba, plus ex moribus, quam ex verbis Socratis traxit. Metrodorum, & Hermachum, & Polyænum, magnos viros non schola Epicuri, sed contubernium fecit. Nec in hoc te accerso tantum, ut proficias, sed ut prosis. plurimum enim alter alteri conferemus. Interim quia diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectaverit, dicam. Quæris, inquit, quid profecerim? Amicus esse mihi cœpi. Multum profecit. numquam erit solus. Qui sibi amicus est, scito hunc amicum omnibus esse.

EPIST. VII. Quid tibi vitandum præcipuè existimes, quæris? turbam. Nondum enim illi te tutò commiseris. Ego certè confiteor imbecillitatem meam. Numquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod composui, turbatur; aliquid ex his quæ fugavi, redit. Quod ægris evenit, quos longa imbecillitas usq; eò affecit, ut numquam sine offensâ proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica est multorum conversatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut imprimit, aut nescientibus allinit. Utique quò

major est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est. Nihil verò est tam damnosũ bonis moribus, quam in aliquo spectaculo desidere. Tunc enim per voluptatem facilius vitia surrepunt. Quid me existimas dicere? avarior redeo, ambitiosior, luxuriosior? imò verò crudelior & inhumanior, quia inter homines fui. Casu in meridianum spectaculum incidi, lusus exspectans, & sales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contra est, quidquid antè pugnatum est, misericordia fuit. Nunc omissis nugis, mera homicidia sunt: nihil habent quo tegantur: ad ictum totis corporibus expositi, numquam frustrà manum mittunt. Hoc plerique ordinariis paribus & postulaticiis præferunt. Quid ni præferant? non galeâ, non scuto repellitur ferrum. Quò munimenta? quò gladii artes? Omnia ista mortis moræ sunt. Manè leonibus & ursis homines, meridie spectatoribus suis objiciuntur. Interfectores interfecturis jubentur objici, & victorem in aliam detinent cædem. exitus pugnantium mors est: ferro & igne res geritur. Hæc fiunt, dum vacat arena. Sed latrocinium fecit aliquis: quid ergo meruit? ut suspendatur. Occidit hominem. qui occidit, ille meruit ut hoc pateretur: tu quid meruisti miser, ut hoc spectes? Occide, ure, verbera. Quare tam timidè incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obviis pectoribus excipiunt. Intermissum est spectaculum? interim jugulantur homines, ne nihil agatur. Age ne hoc quidẽ intelligitis, mala exempla in eos redundare qui faciunt? Agite diis immortalibus gratias, quod eum docetis esse crudelem, qui non potest discere. Subducendus populo est tener animus, & parum tenax recti: facilè transfertur ad plures. Socrati, Catoni, & Lælio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset: adeò nemo nostrum, qui cum maximè concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. Vnum exemplum aut luxuriæ, aut avaritiæ, multum mali facit: convictor delicatus paullatim enervat & emollit: vicinus dives cupiditatem irritat: malignus comes quamvis candido & simplici, rubiginem suam affricuit: quid tu accidere his credis, in quos publicè factus est impetus? Necesse est aut imiteris, aut oderis. Vtrumque autem devitandum est: ne vel similis malis fias, quia multi sunt: néve inimicus multis, quia dissimiles sunt. Recede in teipsum quantum potes. cum his versare, qui te meliorem facturi sunt: illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mutuò ista fiunt, & homines dum docent, discunt. Non est ergo quod te gloria publicandi ingenii producat in medium, ut recitare istis velis, aut disputare: quod facere te vellem, si haberes isti populo idoneam mentem. Nemo est, qui intelligere te possit. Aliquis fortasse unus aut alter incidet: & hic ipse formandus tibi erit, instituendusque ad intellectum tui. Cui ergo, inquis, ista didici? non est quod timeas, ne operam perdideris, si tibi didicisti. Sed ne mihi soli hodie didicerim, communicabo tecum quæ occurrerunt mihi egregiè dicta circa eumdem ferè sensum tria: ex quibus unum hæc epistola in debitum solvet, duo in antecessum accipe. Democritus ait: Vnus mihi pro populo est, & populus pro uno. Benè & ille quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cum quæreretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos perventuræ? Satis sunt, inquit, mihi pauci, satis est unus, satis est nullus. Egregiè hoc tertium,

tertium. Epicurus cum uni ex consortibus studiorum suorum scriberet: Hæc, inquit, ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. Ista, mi Lucili, condenda in animum sunt, ut contemnas voluptatem, ex plurium assensione venientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi, si is es quem multi intelligunt? introrsus bona tua spectent.

EPIST. VIII. Tu me, inquis, vitare turbam jubes, secedere, & conscientiâ esse contentum: ubi illa præcepta vestra, quæ imperant in actu mori? Quid? ego tibi videor interim sedere? in hoc me recondidi, & fores clausi, ut prodesse pluribus possim. Nullus mihi per otium dies exit: partem noctium studiis vindico: non vaco somno, sed succumbo, & oculos vigiliâ fatigatos, cadentesque, in opere detineo. Secessi non tantum ab hominibus, sed etiam à rebus, & primum à meis. Posterorum negotium ago: illis aliqua quæ possint prodesse, conscribo: salutares admonitiones, velut medicamentorum utilium compositiones, litteris mando, esse illas efficaces in meis ulceribus expertus: quæ etiam si persanata non sunt, serpere desierunt. Rectum iter, quod serò cognovi, & lassus errando, aliis monstro. Clamo, Vitate quæcumque vulgo placent, quæ casus attribuit: ad omne fortuitum bonum, suspiciosi pavidique subsistite. Et fera, & piscis, spe aliqua oblectante decipitur. Munera ista fortunæ putatis? insidiæ sunt. Quisquis nostrum tutam agere vitam volet, quantum plurimum potest, ista viscata beneficia devitet: in quibus hoc quoque miserrimi fallimur, habere nos putamus, habemur. In præcipitia cursus iste deducit: hujus eminentis vitæ exitus, cadere est. Deinde ne resistere quidem licet, cum cœpit transversos agere felicitas. Aut saltem rectis, aut temet frueris. Qui hoc faciunt, non evertit fortuna, sed cernulat & allidit. Hanc ergo sanam & salubrem formam vitæ tenere memento, ut corpori tantum indulgeas, quantum bonæ valetudini satis est. Durius tractandum est, ne animo malè pareat: cibus famem sedet, potio sitim exstinguat, vestis arceat frigus, domus munimentum sit adversus infesta corpori. Hâc utrum cespes erexerit, an varius lapis gentis alienæ, nihil interest: scito hominem tam benè culmo, quam auro tegi. Contemne omnia, quæ supervacuus labor velut ornamentum ac decus ponit. Cogita in te, præter animum, nihil esse mirabile: cui magno nihil magnum est. Si hoc mecum, si hoc cum posteris loquor, non videor tibi plus prodesse, quam cum ad vadimonium advocatus descenderem, aut tabulis testamenti annulum imprimerem, aut in senatu candidato vocem & manum commodarem? Mihi crede: qui nihil agere videntur, majora agunt, humana divinaque simul tractant. Sed jam finis faciendus est, & aliquid, ut institui, pro hac epistola dependendum. id de meo non fiet. adhuc Epicurum replicamus, cujus hanc vocem hodierno die legi. Philosophiæ servias oportet, ut tibi contingat vera libertas. Non differtur in diem, qui se illi subjecit & tradidit. statim circumagitur. hoc enim ipsum philosophiæ servire, libertas est. Potest fieri, ut me interroges, quare ab Epicuro tam multa benè dicta referam potius quam nostrorum. quid est tamen, quare tu istas Epicuri voces putes esse, non publicas? Quam multa poëtæ dicunt, quæ à philosophis aut dicta sunt aut dicenda? Non attingam tragicos, aut togatas nostras: habent enim hæ quoque aliquid severitatis, & sunt inter comœdias & tragœdias mediæ:

quātum disertissimorum versuum inter mimos jacet? quam multa Publii, non excalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? Unum ejus versum, qui ad philosophiam pertinet, & ad hanc partem quæ modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostris habenda.

Alienum est omne, quidquid optando venit.

Hunc versum à te dici non paullò melius, & adstrictius, memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum à te non præteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri potest.

Hoc non imputo in solutum. de tuo tibi.

EPIST. IX. An meritò reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem se ipso esse contentum, & propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc objicitur Stilponi ab Epicuro, & his quibus summum bonum visum est animus impatiens. In ambiguitatem incidendum est, si exprimere ἀπάθειαν uno verbo scitè voluerimus, & Impatientiam dicere. Poterit enim contrarium ei, quod significare volumus, intelligi. Nos enim eum volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum: accipietur is, qui nullum possit ferre malum. Vide ergo, num satius sit, aut invulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos & illos interest. Noster sapiens vincit quidē incommodum omne, sed sentit: illorum, ne sentit quidem. Illud nobis cum illis commune est, sapientem seipso esse contentum: sed tamen & amicum habere vult, & vicinum, & contubernalem, quamvis sibi ipse sufficiat. Vide quam sit se contentus. aliquando sui parte contentus est, si illi manum aut morbus, aut hostis inciderit. Si quis oculum casus excusserit, reliquiæ illi suæ satisfacient: & erit imminuto corpore & amputato tam lætus, quam integro fuit. Quæ sibi desunt, non desiderat: sed non deesse mavult. Ita sapiens se contentus est, non ut velit esse sine amico, sed ut possit: & hoc quod dico possit, tale est. amissum æquo animo fert: sine amico quidem numquam erit. in sua potestate habet, quam citò reparet. Quomodo si perdiderit Phidias statuam, protinus alteram faciet: sic & hic faciendarum amicitiarum artifex, substituet alium in locum amissi. Quæris quomodo amicum citò facturus sit? dicam, si illud mihi tecum convenerit, ut statim tibi solvam quod debeo, & quantum ad hanc epistolam, paria faciamus. Hecaton ait: Ego tibi monstrabo amatorium, sine medicamento, sine herba, sine ullius veneficæ carmine. Si vis amari, ama. Habet autem non tantum amicitiæ usus, veteris & certæ, magnam voluptatem, sed etiam initium & comparatio novæ. Quod interest inter metentem agricolam, & serentem: hoc inter eum qui paravit amicum, & qui parat. Attalus philosophus dicere solebat, Iucundius esse amicum facere, quam habere: quomodo artifici jucundius est pingere, quam pinxisse. Illa in opere suo occupata solicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non æquè delectatur, qui ab opere perfecto removit manum. jam fructu artis suæ fruitur: ipsa fruebatur arte, cum pingeret. Fructuosior est adolescentia liberorum, sed infantia dulcior. Nunc ad propositum revertamur. Sapiens etiam si contentus est se, tamen habere amicum vult: si ob nihil aliud, ut exerceat amicitiam, ne tam magna virtus jaceat: non ob hoc quod Epicurus dicebat in hac ipsa epistola, ut habeat

beat qui sibi ægro assideat, succurrat in vincula conjecto vel inopi: sed ut habeat aliquem, cui ipse ægro assideat, quem ipsum circumventum hostili custodiâ liberet. Qui se spectat, & propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat: quemadmodum cœpit, sic desinet. Paravit amicum adversus vincula laturum opem: cum primum crepuerit catena, discedet. Hæ sunt amicitiæ, quas Temporarias populus appellat. Qui causâ utilitatis assumptus est, tamdiu placebit, quamdiu utilis fuerit. Hac re florentes amicorum turba circumsedet: circa eversos ingens solitudo est: & inde amici fugiunt, ubi probantur. Hac re ista tot nefaria exempla sunt, aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Necesse est initia inter se & exitus congruant. Qui amicus esse cœpit, quia expedit; placebit ei aliquod pretium contra amicitiam, si ullum in illa placet pretium præter ipsam. In quid amicum paro? ut habeam pro quo mori possim, ut habeam quem in exsilium sequar, cujus me morti opponã & impendam. Ista quam tu describis, negotiatio est, non amicitia: quæ ad commodum accedit, quæ quid consecutura sit, spectat. Non dubiè habet aliquid simile amicitiæ, affectus amantium: possis dicere, illam esse insanam amicitiam: numquid ergo quisquam amat lucri causâ? numquid ambitionis aut gloriæ? Ipse per se amor, omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formæ, non sine spe mutuæ caritatis, accendit. Quid ergo? ex honestiori causâ coit turpis affectus? Non agitur, inquis, nunc hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expetenda. nam si propter seipsam expetenda est, potest ad illam accedere, qui seipso contentus est. Quomodo ergo ad illam accedit? quomodo ad rem pulcherrimam: non lucro captus, nec varietate fortunæ perterritus. Detrahit amicitiæ majestatem suam, qui illam parat ad bonos casus. Se contentus est sapiens. Hoc, mi Lucili, perperam plerique interpretantur: sapientem undique submovent, & intra cutem suam cogunt. Distinguendum est autem, quid & quatenus vox ista promittat. Se contentus est sapiens, ad beatè vivendum, non ad vivendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est; ad illud tantum animo sano, & erecto, & despiciente fortunam. Volo tibi Chrysippi quoque distinctionem indicare. Ait sapientem nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus esse: contra, stulto nulla re opus est, nulla enim re scit uti, sed omnibus eget. Sapienti & manibus, & oculis, & multis ad quotidianum usum necessariis opus est, sed eget nulla re: egere enim, necessitatis est: nihil autem necesse sapienti est. Ergo quamvis seipso contentus sit, amicis illi opus est. hos cupit habere quam plurimos, non ut beatè vivat: vivet enim etiam sine amicis beatè. Summum bonum extrinsecus instrumenta non quærit, domi colitur: ex se totum est. incipit fortunæ esse subjectum, si quam partem sui foris quærit. Qualis tamen futura est vita sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam conjectus, vel in aliqua gente aliena destitutus, vel in navigatione longa retentus, aut in desertum littus ejectus? qualis est Iovis, cum resoluto mundo, & diis in unum confusis, paullisper cessante natura, acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus. Tale quiddam sapiens facit. in se reconditur, secum est: quamdiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est: & ducit uxorem, se contentus est: & liberos tollit, se contentus est: & tamen non vivet, si fuerit sine homine victurus. Ad amicitiam

fert illum nulla utilitas sua, sed naturalis irritatio. nam ut aliarum nobis rerum innata dulcedo est, sic amicitiæ. Quomodo solitudo in odio est, sic in dulcedine appetitio societatis. Quomodo hominem homini natura conciliat, sic inest huic quoque rei stimulus, qui nos amicitiarum appetentes faciat. Nihilominus cum sit amicorum amantissimus, cum illos sibi comparet, sæpe præferat: omne intra se bonum terminabit, & dicet quod Stilpon ille dixit, Stilpon quem Epicuri epistola insequitur. Hic enim capta patria, amissis liberis, amissa uxore, cum ex incendio publico solus, & tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio urbium Poliorcetes fuit, Numquid perdidisset? Omnia, inquit, bona mea mecum sunt. Ecce vir fortis ac strenuus. ipsam hostis sui victoriam vicit. Nihil, inquit, perdidi. dubitare illum coëgit, an vicisset. Omnia mea mecum sunt. Iustitia, virtus, temperantia, prudentia, hoc ipsum, nihil bonum putare quod eripi possit. Miramur animalia quædam, quæ per medios ignes sine noxâ corporum transeunt: quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum & ruinas & ignes, illæsus & indemnis evasit? Vides quanto facilius sit totam gentē, quam unum virum vincere? Hæc vox illi est communis cum Stoico, æquè & hic intacta bona per concrematas urbes fert. Se enim ipso contentus est, hoc felicitatem suam fine designat. Ne existimes nos solos generosa verba jactare: & ipse Stilponis objurgator Epicurus, similem illi vocem emisit, quam tu boni consule, etiam si hunc diem jam expunxi. Si cui, inquit, sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est. Vel si hoc modo tibi melius enunciari videtur: id enim agendum, ut non verbis serviamus, sed sensibus: Miser est, qui se non beatissimum judicat, licet imperet mundo. Vt scias autem hos sensus communes esse, natura scilicet dictante, apud poëtam comicum invenies.

Non est beatus, esse se qui non putat.

Quid enim refert qualis status tuus sit, si tibi videtur malus? Quid ergo? inquis, si beatum se dixerit ille turpiter dives, & ille multorum dominus, sed plurium servus: beatus sua sententia fiet? Non quid dicat, sed quid sentiat, refert: nec quid uno die sentiat, sed quid assiduè. Non est autem quod verearis, ne ad indignum res tanta perveniat. Nisi sapienti sua non placent. omnis stultitia laborat fastidio sui.

EPIST. X. Sic est, non muto sententiam. fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam unum. Non habeo cum quo te communicatum velim, & vide quò judicium meum abeat: audeo te tibi credere. Crates, ut ajunt, hujus ipsius Stilponis auditor, cujus mentionem priori epistola feci, cum vidisset adolescentulum secretò ambulantem, interrogavit, Quid illic solus faceret? Mecum, inquit, loquor. cui Crates: Cave, inquit, rogo & diligenter attende, ne cum homine malo loquaris. Lugentem timentemque custodire solemus, ne solitudine malè utatur: nemo est ex imprudentibus, qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia agitant: tunc aut aliis, aut ipsis futura pericula struunt. Tūc cupiditates improbas ordinant: tunc quidquid aut metu, aut pudore celabat, animus expromit: tunc audaciam acuit, libidinem irritat, iracundiam instigat. Denique, quod unum solitudo habet commodum, nihil ulli committere, non timere indicem, perit stulto: ipse se prodit. Vide itaque quid de te sperem, imò quid spondeam mihi. spes enim incer-

ti boni nomen est, non invenio cum quo te malim esse, quam tecum. Repeto memoria, quam magno animo quædam verba projeceris, quam roboris plena. gratulatus sum protinùs mihi, & dixi: Non à summis labris ista venerunt: habent hæ voces fundamentum. iste homo non est unus è populo, ad salutem spectat. Sic loquere, sic vive: vide ne te ulla res deprimat. Votorum tuorum veterum licet diis gratiam facias: alia de integro suscipe: roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis. Quid ni tu ista vota sæpè facias? audacter Deum roga, nil illum de alieno rogaturus. Sed ut more meo cum aliquo munusculo epistolam mittam, verum est, quod apud Athenodorum inveni: Tunc scito te esse omnibus cupiditatibus solutum, cum eò perveneris, ut nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam. Nunc enim quanta dementia est hominum? turpissima vota diis insusurrant: si quis admoverit aurem, conticescent, & quod scire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc præcipi salubriter possit: Sic vive cum hominibus, tamquam Deus videat; sic loquere cum Deo, tamquam homines audiant.

EPIST. XI. Locutus est mecum amicus tuus bonæ indolis; in quo quantum esset animi, quantum ingenii, quantum jam etiam profectus, sermo primus ostendit. Dedit enim nobis gustum, ad quem respondebit: non enim ex præparato locutus est, sed subitò deprehensus. Vbi se collegit, verecundiam, bonum in adolescente signum, vix potuit excutere; adeò illi ex alto suffusus est rubor. Hic illum, quantum suspicor, etiam cum se confirmaverit, & omnibus vitiis exuerit, sapientem quoque sequetur. Nulla enim sapientia, naturalia corporis aut animi vitia ponuntur: quidquid infixum & ingenitum est, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter quam fatigatis & æstuantibus solet: quibusdam tremunt genua dicturis: quorumdam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Hæc nec disciplina, nec usus umquam excutit: sed natura vim suam exercet, & illos vitii sui etiam robustissimos admonet. Inter hæc & ruborem esse scio, qui gravissimis quoque viris subitus offunditur. Magis quidem in juvenibus apparet, quibus & plus caloris est, & tenera frons: nihilominus veteranos & senes tangit. Quidam numquam magis, quam cum erubuerint, timendi sunt: quasi omnem verecundiam effuderint. Sulla tunc erat violentissimus, cum faciem ejus sanguis invaserat. Nihil erat mollius ore Pompeji. numquam non coram pluribus erubuit: utique in concionibus. Fabianum, cum in senatum testis esset inductus, erubuisse memini: & hîc mirè illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed à novitate rei: quæ inexercitatos etsi non concutit, movet, naturali in hòc facilitate corporis pronos. Nam ut quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati & mobilis, & citò in os prodeuntis. Hæc, ut dixi, nulla sapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam sub imperio, si omnia eraderet vitia. Quæcumque attribuit conditio nascendi, & corporis temperatura, cum multum se diuque animus composuerit, hærebunt. Nihil horum vitari potest, non magis quam accersi. Artifices scænici, qui imitantur affectus, qui metum & trepidationem exprimunt, qui tristitiam repræsentant, hoc indicio imitantur verecundiam: dejiciunt vultum, verba submittunt, figunt in terram oculos & deprimunt, rubo-

rem sibi exprimere non possunt. nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil adversus hæc sapientia promittit, nihil proficit: sui juris sunt, injussa veniunt, injussa discedunt. Iam clausulam epistola poscit: accipe, & quidem utilem & salutarem, quam te affigere animo volo. Aliquis vir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, ut sic tamquam illo spectante vivamus, & omnia tamquam illo vidente faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit: custodem nobis & pædagogum dedit: nec immeritò. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis adsistat. Aliquem habeat animus, quem vereatur, cujus auctoritate etiam secretum suum sanctius faciat. O felicem illum, qui non adspectus tantum, sed etiam cogitatus emendat! O felicem, qui sic aliquem vereri potest, ut ad memoriam quoque ejus se componat, atque ordinet! Qui sic aliquem vereri potest, citò erit verendus. Elige itaque Catonem: si hic videtur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi virum Lælium: elige eum, cujus tibi placuit, & vita, & oratio, & ipsius animum ante te ferens & vultus, illum semper tibi ostende, vel custodem vel exemplum. Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri se ipsi exigant. Nisi ad regulam, prava non corriges.

EPIST. XII. Quocumque me verto, argumenta senectutis meæ video. Veneram in suburbanum meum, & querebar de impensis ædificii dilabentis: ait villicus, non esse negligentiæ suæ vitium: omnia se facere, sed villam veterem esse. Hæc villa inter manus meas crevit. Quid mihi futurum est, si jam putria sunt ætatis meæ saxa? Iratus illi, proximam occasionem stomachandi arripio. Apparet, inquam, has platanos negligi. nullas habent frondes. quam nodosi sunt, & retorridi rami? quam tristes & squallidi trunci? Hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Iurat per Genium meum, se omnia facere, in nulla re cessare curam suam: sed illas vetulas esse. Quod inter nos sit, ego illas posueram, ego illarum primum videram folium. Conversus ad januam: Quis est, inquam, iste decrepitus, & meritò ad ostium admotus? foras enim spectat. Vnde istunc nactus es? quid te delectavit, alienum mortuum tollere? At ille: Non cognoscis me? inquit. ego sum Felicio, cui solebas sigillaria afferre: ego sum Philositi villici filius, deliciolum tuum. Profectò, inquam, iste delirat. Pupulus, etiam deliciolum meum factus est. Prorsus potest fieri. dentes illi cum maximè cadunt. Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus mea, quocumque adverteram, apparuit. Complectamur illam, & amemus: plena est voluptatis, si illa scias uti. Gratissima sunt poma, cum fugiunt: pueritiæ maximus in exitu decor est: deditos vino potatio extrema delectat, illa quæ mergit, quæ ebrietati summam manum imponit. Quod in se jucundissimum omnis voluptas habet, in finem sui differt. Jucundissima est ætas devexa jam, non tamen præceps: & illam quoque in extrema regula stantem, judico habere suas voluptates: aut hoc ipsum succedit in locum voluptatum, nullis egere. Quam dulce est, cupiditates fugasse ac reliquisse? Molestum est, inquis, mortem ante oculos habere. Primum ista tam juveni ante oculos debet esse, quam seni: non enim citamur ex censu: deinde nemo tam senex est, ut improbè unum diem speret. Vnus autem dies, gradus est vitæ. tota ætas partibus constat, & orbes habet circumductos majores minoribus. Est aliquis, qui omnes complectatur & cingat: hic pertinet

tinet à natali ad diem extremum. est alter, qui annos adolescentiæ excludit. est qui totam pueritiam ambitu suo adstringit. est deinde ipse annus, in se omnia continens tempora, quorum multiplicatione vita componitur. Mensis arctiore præcingitur circulo: angustissimum habet dies gyrum: sed & hîc ab initio ad exitum venit, ab ortu ad occasum. Ideò Heracletus, cui cognomen Scotinon fecit orationis obscuritas: Vnus, inquit, dies par omni est. Hoc alius aliter accepit: dixit enim parem esse horis: nec mentitur. Nam si dies tempus est viginti-quatuor horarum, necesse est omnes inter se dies pares esse: quia nox habet, quod dies perdidit. Alius ait, parem esse unum diem omnibus similitudine: nihil enim habet longissimi temporis spatium, quod non in uno die invenias, lucem & noctem, & alternas mundi vices. Planiora facit ista nox alias contractior, alias productior. Itaque sic ordinandus est dies omnis, tamquam cogat agmen, & consummet atque expleat vitam. Pacuvius qui Syriam usu suam fecit, cum vino & illis funereis epulis sibi parentaverat, sic in cubiculū ferebatur à cœna, ut inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur: βεβίωκε, βεβίωκε. nullo non se die extulit. Hoc quod ille ex malâ conscientiâ faciebat, nos ex bonâ faciamus, & in somnum ituri, læti, hilaresque dicamus,

Vixi, & quem dederat cursum fortuna peregi.

Crastinum si adjecerit Deus, læti recipiamus. Ille beatissimus est & securus sui possessor, qui crastinum sine sollicitudine exspectat. Quisquis dixit, Vixi, quotidie ad lucrum surgit. Sed jam debeo epistolam cludere. Sic, inquis, sine ullo ad me peculio veniet? Noli timere: aliquid secum feret. quare aliquid dixi? multum. Quid enim hac voce præclarius, quam illi trado ad te perferendam? Malum est in necessitate vivere. sed in necessitate vivere, necessitas nulla est. Quid ni nulla sit? patent undique ad libertatem viæ multæ, breves, faciles. Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri potest. calcare ipsas necessitates licet. Epicurus, inquis, dixit: quid tibi cum alieno? Quod verum est, meum est. perseverabo Epicurum tibi ingerere: ut isti qui in verba jurant, nec quid dicatur æstimant, sed à quo, sciant, quæ optima sunt, esse communia.

EPIST. XIII. Multum tibi esse animi scio. nam etiam antequam instruerem te præceptis salutaribus, & dura vincentibus, satis adversus fortunam placebas tibi: & multo magis, postquam cum illa conseruisti manum, viresque expertus es tuas. quæ numquam certam dare fiduciam sui possunt, nisi cum multæ difficultates hinc & illinc apparuerint, aliquando verò & propius accesserint. Sic verus ille animus, & in alienum non venturus arbitrium, probatur: hæc ejus obrussa est. Non potest athleta magnos spiritus ad certamen adferre, qui numquam sugillatus est. Ille qui fudit sanguinem suum, cujus dentes crepuerunt sub pugno; ille qui supplantatus adversarium toto tulit corpore, nec projecit animum projectus, qui quoties cecidit contumacior resurrexit, cum magna spe descendit ad pugnam. Ergo, ut similitudinem istam prosequar, sæpe jam fortuna supra te fuit: nec tamen tradidisti te, sed subsiluisti, & acrior restitisti. multum enim adjicit sibi virtus lacessita. Tamen si tibi videtur, accipe à me auxilia quibus munire te possis. Plura sunt, Lucili, quæ nos terrent, quam quæ premunt: & sæpius opinione, quam re laboramus. Non loquor tecum Stoicâ linguâ, sed hac submissiore. Nos enim

enim dicimus, omnia ista quæ gemitus mugitusque exprimunt, levia esse, & contemnenda. Omittamus hæc magna verba, sed, dii boni, vera! illud tibi præcipio, ne sis miser ante tempus: cum illa quæ velut imminentia expavisti, fortasse numquam ventura sint, certè nōdum venerint. Quædam ergo nos magis torquent, quam debeant: quædam antè torquent, quam debeant: quædam torquent, cum omnino non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut præcipimus. Primum illud, quia res in controversia est, & litem contestatam habemus, in præsentia differatur. Quod ego leve dixero, tu gravissimum esse contendes. scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea videbimus, utrum ista suis viribus valeant, an imbecillitate nostra: illud præsta mihi, ut quoties circumsteterint, qui tibi te miserum esse persuadeant, non quid audias, sed quid sentias cogites. & cum patientia tua deliberes, ac te ipse interroges, qui tua optimè nosti: Quid est quare isti me complorent? quid est quod trepident, quod contagium quoque mei timeant, quasi transilire calamitas possit? Est aliquid istic mali? an res ista magis infamis est quam mala? Ipse te interroga: Numquid sine caussa crucior, & mæreo, & quod non est malum facio? Quomodo, inquis, intelligam, vana sint, an vera, quibus angor? Accipe hujus rei regulam. Aut præsentibus torquemur, aut futuris, aut utrisque. De præsentibus, facile est judicium. si corpus tuum liberum est, sanum est, nec ullus ex injuriâ dolor est: videbimus quid futurum sit, hodie nihil negotii habet. At enim futurum est. Primum dispice, an certa argumenta sint venturi mali. plerumque enim suspicionibus laboramus, & illudit nobis illa, quæ conficere bellum solet, fama: multo autem magis singulos conficit. Ita est, mi Lucili. citò accedimus opinioni: non coarguimus illa, quæ nos in metum adducunt: nec excutimus, sed trepidamus: & sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos pulvis motus fugâ pecorum, exuit castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis vana perturbant. vera enim modum suum habent: quidquid ex incerto venit, conjecturæ & licentiæ paventis animi traditur. Nulli itaque tam perniciosi, tam irrevocabiles, quam lymphatici metus sunt. ceteri enim sine ratione, hi sine mente sunt. Inquiramus itaque in rem diligenter. Verisimile est, aliquid futurum mali? non statim verum est. Quam multa non expectata venerunt, quam multa exspectata numquam comparuerunt? Etiam si futurum est, quid juvat dolori suo occurrere? satis citò dolebis, cum venerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies lucri? tempus. Multa intervenient, quibus vicinum periculum vel propè admotum, aut subsistat, aut desinat, aut in alienum caput transeat. Incendium ad fugam patuit: quosdam molliter ruina deposuit: aliquādo gladius ab ipsa cervice revocatus est: aliquis carnifici suo superstes fuit. Habet etiam mala fortuna levitatem. fortasse erit, fortasse non erit: interim dum non est, meliora propone. Nonnumquam nullis apparentibus signis, quæ mali aliquid pronuncient, animus sibi falsas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiæ significationis detorquet in pejus, aut majorem sibi offensam proponit alicujus quam est, & cogitat non quantum iratus ille sit, sed quantum liceat irato. Nulla autem caussa vitæ est, nullus miseriarum modus, si timetur quantum potest. Hic prudentia prosit, hic robore animi eviden-

tem

tem quoque metum respue: si minus, vitio vitium repelle, spe metum tempera. Nihil tam certum est ex his quæ timentur, ut non certius sit, & formidata subsidere, & sperata decipere. Ergo & spem ac metum examina: & quoties incerta erunt omnia, tibi fave, crede quod mavis. si plures habebis sententias metus; nihilominus in hanc partem potius inclina, & perturbare te desine. Ac subinde hoc in animo volve, majorem partem mortalium, cum illi nec sit quidquam mali, nec pro certo futurum sit, æstuare ac discurrere. Nemo enim resistit sibi, cum cœperit impelli, nec timorem suum redigit ad verum. Nemo dicit, Vanus auctor est, vanus: aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus, expavescimus dubia pro certis, non servamus modum rerum, statim in timorem venit scrupulus. Pudet me sic tecum loqui, & tam levibus remediis te focillare. Alius dicat, Fortasse hoc non veniet: tu dic, Quid porrò si veniet? videbimus utrum vincat: fortasse pro me veniet, & mors ista vitam honestabit. Cicuta magnum Socratem fecit: Catoni gladium assertorem libertatis extorque, magnam partem detraxeris gloriæ. Nimium diu te cohortor, cum tibi admonitione magis, quam exhortatione opus sit. Non in diversum te à natura tua ducimus: natus es ad ista quæ dicimus. Eò magis bonû tuum auge, & exorna. Sed jam finem epistolæ faciam, si illi signum suum impressero: id est, aliquam magnificam vocem perferendam ad te mandavero. Inter cetera mala, hoc quoque habet stultitia proprium, semper incipit vivere. Considera quid vox ista significet, Lucili virorum optime: & intelliges quam fœda sit hominum levitas, quotidie nova vitæ fundamenta ponentium, novas spes etiam in exitu inchoantium. Circumspice tecum singulos. occurrent tibi senes, qui se cummaximè ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negotiandum parent. Quid est autem turpius, quam senex vivere incipiens? Non adjicerem auctorem huic voci, nisi esset secretior, nec inter vulgata Epicuri dicta, quæ mihi & laudare, & adoptare permisi.

EPIST. XIV. Fateor insitam esse nobis corporis nostri caritatem: fateor nos hujus gerere tutelam: nec nego indulgendum illi, serviendum nego. Multis enim serviet, qui corpori servit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, non tamquam propter corpus vivere debeamus, sed tamquam non possimus sine corpore. Hujus nos nimius amor timoribus inquietat, solicitudinibus onerat, contumeliis objicit. Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est. Agatur ejus diligentissimè cura: ita tamen, ut cum exiget ratio, cum dignitas, cum fides, mittendum in ignem sit. Nihilominus, quantum possumus, evitemus incommoda quoque, non tantum pericula: & in tutum nos reducamus, excogitantes subinde, quibus possint timenda depelli. quorum tria, ni fallor, genera sunt. Timetur inopia, timentur morbi, timentur quæ per vim potentioris eveniunt. Ex his omnibus nihil magis nos concutit, quam quod ex aliena potentia impendet. Magno enim strepitu & tumultu venit. Naturalia mala quæ retuli inopiæ atque morbi, silentio subeunt, nec oculis nec auribus quidquam terroris incutiunt: ingens alterius mali pompa est, ferrum circa se & ignes habet, & catenas, & turbam ferarum, quam in viscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, & cruces, & eculeos, & uncum; & adactum per medium hominem, qui per os emergat, stipitem; & distracta in diversum

diversum actis curribus membra; illam tunicam, alimentis ignium & illitam & intextam; quidquid aliud, præter hæc, commenta sævitia est. Non est itaque mirum, si maximus hujus rei timor est, cujus & varietas magna, & apparatus terribilis est. Nam quemadmodum plus agit tortor, quo plura instrumenta doloris exposuit (specie enim vincuntur, qui patientia restitissent:) ita ex his, quæ animos nostros subigunt & domant, plus proficiunt, quæ habent quod ostendant. Illæ pestes non minus graves sunt, famem dico & sitim, & præcordiorum suppurationes, & febrem viscera ipsa torrentem: sed latent, nihil habent quod intentent, quod præferant: hæc, ut magna bella, adspectu paratuque vicerunt. Demus itaque operam, abstineamus offensis. Interdum populus est, quem timere debeamus; interdum, si ea civitatis disciplina est, ut plurima per senatum transigantur, gratiosi in eo viri, interdum singuli, quibus potestas populi, & in populum data est. Hos omnes amicos habere, operosum est: satis est inimicos non habere. Itaque sapiens numquam potentium iras provocabit: imò declinabit, non aliter quam in navigando procellam. Cum peteres Siciliam, trajecisti fretum. temerarius gubernator contempsit austri minas. ille est enim, qui Siculum pelagus exasperet, & in vertices cogat. non sinistrum petit littus, sed id, quo propior Charybdis maria convolvit. At ille cautior, peritos locorum rogat, qui æstus sit, quæ signa dent nubes, & longè ab illâ regione verticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens: nocituram potentiam vitat, hoc primum cavens, ne vitare videatur. Pars enim securitatis & in hoc est, non ex professo eam petere: quia quæ quis fugit, damnat. Circumspiciendum nobis est ergo, quomodo à vulgo tuti esse possimus. Primum nihil inde concupiscamus, unde rixa est inter competitores: deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. quam minimum sit in corpore tuo spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci: plures computant, quam oderunt. Nudum latro transmittit: etiam in obsessâ viâ pauperi pax est. Tria deinde ex præceptione veteri præstanda sunt, ut vitentur: Odium, Invidia, Contemptus. Quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est, verendumque, ne in contemptum nos invidiæ timor transferat: ne dum calcari nolumus, videamur posse calcari. Multis timendi attulit caussas, timeri posse. Undique nos reducamus, non minus contemni quam suspici nocet. Ad philosophiam ergo confugiendum est. hæ litteræ non dico apud bonos sed apud mediocriter malos, infularum loco sunt. Nam forensis eloquentia, & quæcumque alia populum movent, adversarium habent: hæc quieta, & sui negotii, contemni non potest: cui ab omnibus artibus, etiam apud pessimos honor est. Numquam in tantum convalescet nequitia, numquam sic contra virtutes conjurabitur, ut non philosophiæ nomen venerabile & sacrum maneat. Ceterum philosophia ipsa tranquillè modesteque tractanda est. Quid ergo, inquis? videbitur tibi M. Cato modestè philosophari, qui bellum civile sententia sua reprimit? qui furentium principum armis medius intervenit? qui aliis Pompejum offendentibus, aliis Cæsarem, simul lacessit duos? Potest aliquis disputare, an illo tempore capessenda fuerit sapienti respublica. Quid tibi vis M. Cato? jam non agitur de libertate, olim pessundata est: quæritur utrum Cæsar, an Pompejus possideat

deat rempublicam. Quid tibi cum ista contentione? nullæ partes tuæ sunt: dominus eligitur. Quid tuâ, uter vincat? melior vincere non potest: potest esse pejor, qui victus fuerit; non potest melior, qui vicerit. Ultimas partes attigi Catonis: sed ne priores quidem anni fuerunt, qui sapientem in illam rapinam reipublicæ admitterent. Quid aliud quam vociferatus est Cato, & misit irritas voces, cum modo per populi levatus manus, & obrutus sputis, & portandus extra forum traheretur, modo è senatu in carcerem duceretur? Sed postea videbimus, an sapienti opera perdenda sit: interim ad hos te voco, qui à republica exclusi, secesserunt ad colendam vitam, & humano generi jura condenda, sine ulla potentioris offensa. Non conturbabit sapiens publicos mores, nec populum in se vitæ novitate convertet. Quid ergo? utique erit tutus, qui hoc propositum sequetur? Promittere tibi hoc non magis possum, quam in homine temperante bonam valetudinem: & tamen facit temperantia bonam valetudinem. Perit aliqua navis in portu: sed tu quid accidere in medio maris credis? Quanto huic periculum paratius foret, multa agenti, molientique, cui ne otium quidem tutum est? Pereunt aliquando innocentes: quis negat? nocentes tamen sæpius. Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est. Denique consilium omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia in potestate nostra sunt: de eventu fortuna judicat, cui de me sententiam non do. At aliquid vexationis affert, aliquid adversi. non damnatur latro, cum occidit. Nunc ad quotidianam stipem manum porrigis. aureâ te stipe implebo. Et quia facta est auri mentio, accipe quemadmodum usus fructusque ejus tibi esse gratior possit. Is maximè divitiis fruitur, qui minimè divitiis indiget. Ede, inquis, auctorem. Ut scias quam benigni simus, propositum est aliena laudare: Epicuri est, aut Metrodori, aut alicujus ex illâ officinâ. Et quid interest, quis dixerit? omnibus dixit. Qui eget divitiis, timet pro illis: nemo autem solicito bono fruitur. Adjicere illis aliquid studet, dum de incremento cogitat: oblitus est usus, rationes accipit, forum conterit, kalendarium versat, fit ex domino procurator.

EPIST. XV. Mos antiquis fuit, usque ad meam servatus ætatem, primis epistolæ verbis adjicere: Si vales, benè est. Rectè & nos dicimus: Si philosopharis, benè est. Valere enim hoc demum est: sine hoc, æger est animus. Corpus quoque etiamsi magnas habet vires, non aliter quam furiosi aut phrenetici, validum est. Ergo hanc valetudinem præcipuè cura, deinde & illam secundam: quæ non magno tibi constabit, si volueris bene valere. Stulta est enim, mi Lucili, & minimè conveniens litterato viro, occupatio exercendi lacertos, & dilatandi cervicem, ac latera firmandi. Cum tibi feliciter sagina cesserit, & tori creverint: nec vires unquam opimi bovis, nec pondus æquabis. Adjice nunc, quod majore corporis sarcinâ animus eliditur, & minus agilis est. Itaque, quantum potes, circumscribe corpus tuum, & animo locum laxa. multa sequuntur incommoda huic deditos curæ. Primum exercitationes, quarum labor spiritum exhaurit, & inhabilem intentioni ac studiis acrioribus reddit: deinde, copia ciborum, subtilitas animi impeditur. Accedunt pessimæ notæ mancipia in magisterium recepta, homines inter oleum & vinum occupati: quibus ad votum dies est actus, si benè desudaverunt, si in locum ejus quod effluxit, multum potionis alterius, iejuno gutture

gutture ingesserunt. Bibere & sudare, vita cardiaci est. Sunt exercitationes & faciles & breves, quæ corpus & sine morâ laxent, & tempori parcant: cujus præcipua ratio habenda est. Cursus, & cum aliquo pondere manus motæ, & saltus, vel ille qui corpus in altum levat, vel ille qui in longum mittit, vel ille (ut ita dicam) saliaris, aut (ut contumeliosius dicã) fullonius. Quodlibet ex his elige, usu fit facile. Quidquid facies, citò redi à corpore ad animum, illum diebus ac noctibus exerce. labore modico alitur ille. Hanc exercitationem non frigus, non æstus impedit, ne senectus quidem. Id bonum cura, quod vetustate fit melius. Neque ego te jubeo semper imminere libro, aut pugillaribus. dandum & aliquod intervallum animo: ita tamen ut non resolvatur, sed remittatur. Gestatio & corpus concutit, & studio non officit: possis legere, possis dictare, possis loqui, possis audire: quorum nihil nec ambulatio quidem vetat fieri. Nec tu intentionem vocis contempseris: quam vero te per gradus & certos modos attollere, deinde deprimere. Quod si velis deinde quemadmodum ambules discere, admittes istos, quos nova artificia docuit fames: erit qui gradus tuos temperet, & buccas edentis observet, & in tantum procedet, in quantum ejus audaciam patientiæ lenitate produxeris. Quid ergo? à clamore protinus & à summa contentione vox tua incipiet? Usque adeò naturale est, paullatim incitari, ut litigantes quoque à sermone incipiant, ad vociferationem transeant. nemo statim Quiritium fidem implorat. Ergo utcumq; tibi impetus animi suaserit, modo vehementius fac vitiis convicium, modo lentius, prout vox quoque te hortabitur & latus. Modesta, cum receperis illam revocarisque, descendat, non decidat: moderatoris sui temperamentum habeat, nec indocto & rustico more desæviat. Non enim id agitur, ut exerceatur vox, sed ut exerceat. Detraxi tibi non pusillum negotium: mercedula, & munus gratum, ad hæc beneficia accedet. Ecce insigne præceptum. Stulti vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur. Quis hæc, inquis, dicit? Idem qui supra. Quam tu nunc vitam dici existimas stultam? Babæ & Ixionis? Non ita est. nostra dicitur: quos cæca cupiditas in nocitura, certè numquam satiatura, præcipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset: qui non cogitamus quam jucundum sit nihil poscere, quam magnificum sit plenum esse, nec ex fortuna pendêre. Subinde itaque, Lucili, quam multa sis consecutus, recordare: cum adspexeris quot te antecedant, cogita quot sequantur. Si vis gratus esse adversus deos, & adversus vitam tuam, cogita quam multos antecesseris. Quid tibi cum ceteris? te ipse antecessisti. finem constitue, quem transire ne possis quidem, si velis: discedent aliquando ista insidiosa bona, & sperantibus meliora, quam assecutis. Si quid in illis esset solidi, aliquando & implerent: nunc haurientium sitim concitant, & invitant speciosi apparatus. Quod futuri temporis incerta sors volvit, quare potius à fortuna impetrem, ut det, quam à me, ne petam? Quare autem petam, oblitus fragilitatis humanæ? Congeram? In quid? laborem? ecce hic ultimus dies. ut non sit, propè ab ultimo est.

EPIST. XVI. Liquere tibi hoc scio, Lucili, neminem posse beatè vivere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiæ studio: & beatam vitam perfecta sapientia effici, ceterum tolerabilem etiam inchoata. Sed hoc, quod liquet, firmandum, & altius quotidianâ

tidiana meditatione figendum est. Plus operis est in eo, ut proposita custodias, quam ut honesta proponas. Perseverandum est, & assiduo studio robur addendum, donec bona mens sit, quod bona voluntas est. Itaque tibi apud me pluribus verbis opus non est, aut affirmatis, aut iam longis: intelligo te multum profecisse. Quæ scribis, unde veniant scio: non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen quid sentiam. jam de te spem habeo, nondum fiduciam. Tu quoque idem facias volo. non est quod tibi citò & facilè credas: excute te, & variè scrutare, & observa. Illud ante omnia vide, utrum in philosophia, an in ipsa vita profeceris. Non est philosophia populare artificium, nec ostentationi paratum: non in verbis, sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, ut aliqua oblectatione consumatur dies, ut dematur otio nausea: animum format & fabricat, vitam disponit, actiones regit, agenda & omittenda demonstrat, sedet ad gubernaculum, & per ancipitia fluctuantium dirigit cursum. sine hac nemo securus est. Innumerabilia accidunt singulis horis, quæ consilium exigunt, quod ab hac petendum est. Dicet aliquis: Quid mihi prodest philosophia, si fatum est? quid prodest, si Deus rector est? quid prodest, si casus imperat? Nam & mutari certa non possunt, & nihil præparari potest adversus incerta: si aut consilium meum Deus occupavit, decrevitque quid facerem, aut consilio meo nil fortuna permittit. Quidquid est ex his, Lucili, vel si omnia hæc sunt, philosophandum est: sive nos inexorabili lege fata constringunt, sive arbiter Deus universi cuncta disponit, sive casus res humanas sine ordine impellit & jactat, philosophia nos tueri debet. Hæc adhortabitur, ut Deo libenter pareamus, ut fortunæ contumaciter resistamus; hæc docebit ut Deum sequaris, feras casum. Sed non est nunc in hanc disputationem transeundum, quid sit juris nostri, si providentia in imperio est, aut si fatorum series illigatos trahit, aut si repentina, ac subita dominantur: illò nunc revertor, ut te moneam & exhorter, ne patiaris animum tuum delabi & refrigescere. Contine illum, & constitue, ut habitus fiat quod est impetus. Iam ab initio, si benè te novi, circumspexisti ecquid hæc epistola munusculi attulerit? excute illam, & invenies. Non est quod mireris animum meum: adhuc de alieno liberalis sum. Quare autem alienum dixi? quidquid benè dictum est ab ullo, meum est. Sic quoque quod ab Epicuro dictum est: Si ad naturam vives, numquam eris pauper: si ad opinionem, numquam dives. Exiguum natura desiderat, opinio immensum. Congeratur in te, quidquid multi locupletes possederunt: ultra privatum pecuniæ modum fortuna te provehat, auro tegat, purpura vestiat, & eò deliciarum opumque perducat, ut terram marmoribus abscondas, & non tantum habere tibi liceat, sed calcare divitias: accedant statuæ & picturæ, & quidquid ars ulla luxuriæ laboravit: majora cupere ab his disces. Naturalia desideria finita sunt: ex falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. Viâ eunti aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te à vanis: & cum voles scire, quod petis, utrum naturalem habeat, an cæcam cupiditatem, considera an possit alicubi consistere. Si longè progresso, semper aliquid longius restat; scito id naturale non esse.

EPIST. XVII. Projice omnia ista, si sapis, imò ut sapias: & ad bonam mentem magno cursu, ac totis viribus, tende. Si quid est quo teneris, aut expedi, aut incide. Moratur, in-

quis, me res familiaris. sic illam disponere volo, ut sufficere nihil agenti possit: ne aut paupertas mihi oneri sit, aut ego alicui. Cum hæc dicis, non videris vim ac potentiam ejus de quo cogitas boni nosse: & summam quidem rei pervides, quantum philosophia prosit; partes autem nondum satis subtiliter dispicis, necdum scis, quantum ubique nos adjuvet: quemadmodum & in maximis (ut Ciceronis utar verbis) opituletur, & in minima descendat. Mihi crede, advoca illam in concilium: suadebit tibi, ne ad calculos sedeas. Nempe hoc quæris, & hoc ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid si appetenda est? multis ad philosophandum obstitere divitiæ: paupertas expedita est, secura est. Cum classicum cecinit, scit non se peti: cum aliqua conclamatio est, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. Si navigandum est, non perstrepunt portus, nec unius comitatu inquieta sunt littora; non circumstat illam turba servorum, ad quos pascendos transmarinarum regionum est optanda fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes, quam impleri. Parvo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desideriis instantibus satisfacere. Quid est ergo, quare tu hanc recuses contubernalem, cujus mores sanus dives imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura: frugalitas autem, paupertas voluntaria est. Tolle itaque istas excusationes: Quantum sat est, nondum habeo: si ad illam summam pervenero, tunc me totum philosophiæ dabo. Atqui nihil prius quam hoc parandum est: quod tu differs, & post cetera paras, ab hoc incipiendum est. Parare, inquis, unde vivam, volo. Simul & parare discе. Si quid te vetat bene vivere, bene mori non vetat. Non est quod paupertas nos à philosophia revocet, ne egestas quidem: toleranda est enim ad hoc properantibus vel fames, quam toleravere quidam in obsidionibus. Et quod aliud erat illius patientiæ præmium, quam in arbitrium non cadere victoris? quanto hoc majus est, quo promittitur perpetua libertas, nullius nec hominis, nec Dei timor? Et quidem vel esurienti ad ista veniendum est. Perpessi sunt exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem. hæc omnia passi sunt pro regno (quò magis mireris) alieno: dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum furoribus liberet? Non est ergo prius acquirendum. licet ad philosophiam etiam sine viatico pervenire. Ita est, cum omnia habueris, tunc & sapientiam habere voles. Hæc erit ultimum vitæ instrumentum, & (ut ita dicam) additamentum. Tu verò, sive aliquid habes, jam philosophare: unde enim scis, an jam nimis habeas? sive nihil, hoc prius quære, quam quidquam. At necessaria deerunt. Primum deesse non poterunt, quia natura minimum petit: naturæ autem se sapiens accommodat. Sed si necessitates ultimæ inciderint, jamdudum exsiliet è vita, & molestus sibi esse definet. Si verò exiguum fuerit & angustum, quo possit vita produci: id boni consulet, nec ultra necessaria solicitus aut anxius, ventri & scapulis suum reddet, & occupationes divitum, concursationesque ad divitias euntium, securus lætusque ridebit, ac dicet: Quid in longum ipse te differs? exspectabisne fœnoris quæstum, aut ex merce compendium, aut tabulas beati senis, cum fieri possis statim dives? Repræsentat opes sapientia: quas cuicumque fecit supervacuas, dedit.

Hæc

Hæc ad alios pertinent: tu locupletibus propior es. Sæculum muta, nimis habes. Inest omni sæculo, quod sat est. Poteram hoc loco epistolam claudere, nisi te male instituissem. Reges Parthos non potest quisquam salutare sine munere, tibi valedicere non licet gratis. Quid istuc? ab Epicuro mutuum sumam. Multis parasse divitias, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Non hoc miror. non est enim in rebus vitium, sed in ipso animo. Illud quod paupertatem gravem fecerat, & divitias graves fecit. Quemadmodum nihil differt, utrum ægrum in ligneo lecto, an in aureo colloces: quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transfert, sic nihil refert, utrum animus æger in divitiis, an in paupertate ponatur. malum suum, illum sequitur.

EPIST. XVIII. December est mensis, cum maximè civitas desudat. Ius luxuriæ publicæ datum est: ingenti apparatu sonant omnia: tamquam quidquam inter Saturnalia intersit, & dies rerum agendarum. Adeò nihil interest, ut non videatur mihi errasse, qui dixit, olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum. Si te hîc haberem, libenter tecum conferrem quid existimares esse faciendum, utrum nihil ex quotidianâ consuetudine movendum; an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, & hilarius cænandum & exuendam togam. Nam quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore civitatis non solebat, voluptatis caussa ac festorum dierum vestem mutavimus. Si te benè novi, arbitri partibus functus, nec per omnia nos similes esse pilleatæ turbæ voluisses, nec per omnia dissimiles: nisi fortè his maximè diebus animo imperandum est, ut tunc voluptatibus solus abstineat, cum in illas omnis turba procubuit. Certissimum argumentum infirmitatis suæ capit, si ad blanda & in luxuriam trahentia nec it, nec abducitur. Hoc multo fortius est, ebrio ac vomitante populo, siccum ac sobrium esse: illud temperatius, non excerpere se, nec insigniri, nec misceri omnibus: & eadem, sed non eodem modo, facere. Licet enim sine luxuriâ agere festum diem. Ceterum adeò mihi placet tentare animi tui firmitatem, ut ex præcepto magnorum virorum tibi quoque præcipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac vilissimo cibo, dura atque horrida veste, dicas tibi: Hoc est quod timebatur? In ipsâ securitate animus ad difficilia se præparet, & contra injurias fortunæ, inter beneficia firmetur. Miles in mediâ pace decurrit sine ullo hoste, vallum jacit, & supervacuo labore lassatur, ut sufficere necessario possit. Quem in ipsâ re trepidare nolueris, ante rem exerce. Hoc secuti sunt, qui omnibus mensibus paupertatem imitati, propè ad inopiam accesserunt, ne umquam expavescerent, quod sæpè didicissent. Non est nunc quod existimes me ducere te ad modicas cænas & pauperum cellas, & quidquid aliud est, per quod luxuria divitiarum tædio ludit. Grabatus ille verus sit, & sagum, & panis durus ac sordidus. Hoc triduo & quatriduo fer, interdum pluribus diebus: ut non lusus sit, sed experimentum. Tunc mihi crede, Lucili, exsultabis, dupondio satur, & intelliges ad saturitatem non opus esse fortunâ: hoc enim quod necessitati sat est, debet etiam irata. Non est tamen quare tu multum tibi facere videaris: facies enim quod multa milia servorum, multa milia pauperũ faciunt. Illo nomine te suspice, quod facies non coactus. Tam facile erit tibi illud pati semper, quam aliquando experiri. Exerceamur ad palum; & ne imparatos fortuna deprehendat,

dat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius divites erimus, si scierimus quam non sit grave pauperes esse. Certos habebat dies ille magister voluptatis Epicurus, quibus maligne famem exstingueret: visurus an aliquid deesset ex plena & consummata voluptate, vel quantum deesset, & an dignum, quod quis magno labore pensaret. hoc certe in his epistolis ait, quas scripsit, Charino magistratu, ad Polyænum. Et quidem gloriatur, non toto asse se pasci: Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto. In hoc tu victu saturitatem non putas esse? Et voluptas est. Voluptas autem, non illa levis & fugax, & subinde reficienda, sed stabilis & certa. Non enim jucunda res est aqua & polenta, aut frustum hordeacei panis: sed summa voluptas est, posse capere etiam ex his voluptatem, & ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunæ iniquitas possit. Liberaliora sunt alimenta carceris: sepositos ad capitale supplicium, non tam anguste qui occisurus est, pascit. Quanta est animi magnitudo, ad id sua sponte descendere, quod nec ad extrema quidem redactis timendum sit? hoc est præoccupare tela fortunæ. Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudinem, & aliquos dies destina, quibus secedas a tuis rebus, minimoque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium.

Aude hospes contemnere opes,
& te quoque dignum
Finge Deo.

Nemo alius est Deo dignus, quam qui opes contempsit. quarum possessione tibi non interdico: sed efficere volo, ut illas intrepide possideas. quod uno consequeris modo, si te etiam sine illis beate victurum persuaseris tibi; si illas tamquam exituras semper adspexeris. Sed jam incipiamus epistolam complicare. Prius, inquis, redde quod debes. Delegabo tibi Epicurum. ab illo fiet numeratio. Immodica ira gignit insaniam. Hoc quam verum sit, necesse est scias, cum habueris & servum, & inimicum. In omnes personas hic exardescit affectus: iam ex amore nascitur, quam ex odio: non minus inter seria, quam inter lusus & jocos. Nec interest, ex quam magna caussa nascatur, sed in qualem perveniat animum. Sic ignis non refert quam magnus, sed quo incidat. nam etiam maximum solida non receperunt: rursus arida, & corripi facilia, scintillam quoque fovent usque in incendium. Ita est, mi Lucili, ingentis iræ exitus, furor est: & ideo ira vitanda est, non moderationis caussa, sed sanitatis.

EPIST. XIX. Exsulto quotiens epistolas tuas accipio. implent enim me bona spe: jam non promittunt de te, sed spondent. Ita fac, oro atque obsecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quam quod pro ipso rogaturus sum? si potes, subduc te istis occupationibus: si minus, eripe. Satis multum temporis sparsimus, incipiamus in senectute vasa colligere. Numquid invidiosum est in freto viximus, moriamur in portu. Neque ego suaserim tibi nomen ex otio petere, quod nec jactare debes, nec abscondere. Numquam enim usque eo te abigam, generis humani furore damnato: ut latebram tibi aliquam parari & oblivionem velim. id age, ut otium tuum non emineat, sed appareat. Deinde videbunt de isto, quibus integra sunt & propria consilia: an velint vitam per obscurum transmittere. tibi liberum non est. In medium te protulit ingenii vigor, scriptorum elegantia, claræ & nobiles amicitiæ. Tanta notitia te invasit, ut si in extrema mergaris, ac penitus condaris, tamen priora te monstrabunt. tenebras habere non potes: sequetur

pristinæ

pristinæ lucis multum, quocumque fugeris. Quietem potes vindicare, sine ullius odio, sine desiderio, aut morsu animi tui. Quid enim relinques, quod invitus relictum à te possis cogitare? clientes? quorum nemo teipsum sequitur, sed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur: nunc præda. Mutabunt testamenta destituti senes? migrabit ad aliud limen salutator? non potest parvo res magna constare. Æstima utrum te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Vtinam tibi quidem senescere contigisset intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna misisset! Tulit te longè à conspectu vitæ salubris rapida felicitas, provincia & procuratio, & quidquid ab illis promittitur: majora deinde officia te excipient, & ex aliis alia. Quis exitus erit? quid exspectas, donec desinas? habere, quod cupias? Numquam erit tempus. Qualem dicimus esse seriem caussarum, ex quibus nectitur fatum, talem & cupiditatum: altera ex fine alterius nascitur. In eam demissus es vitam, quæ numquam tibi miseriarum terminum ac servitutis ipsa factura sit. Subduc cervicem jugo tritam. semel illam incidi, quam semper premi, satius est. Si te ad privata retuleris, minora erunt omnia, sed affatim implebunt: at nunc plurima & undiq; ingesta nō satiant. Vtrum autem mavis, ex inopia satuitatem, an in copia famem? Et avida felicitas est, & alienæ aviditati exposita. Quamdiu tibi satis nihil fuerit, ipse aliis non eris. Quomodo, inquis, exibo? utcumque. Cogita quam multa temerè pro pecunia, quam multa laboriosè pro honore tentaveris: aliquid & pro otio audendum est, aut in ista solicitudine procurationum, & deinde urbanorum officiorum, senescendum in tumultu, ac semper novis fluctibus, quos effugere nulla modestia, nulla vitæ quiete contingit. Quid enim ad rem pertinet, an tu quiescere velis? fortuna tua non vult. Quid si illi etiam nunc permiseris crescere? quantum ad successum accesserit, accedet ad metum. Volo tibi hoc loco referre dictum Mecænatis. vera in ipso eculeo docuit. Ipsa enim altitudo attonat summa. Si quæris, in quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inscribitur. hoc voluit dicere, attonita habet summa. Est ergo tanti ulla potentia, ut sit tibi tam ebrius sermo? Ingeniosus vir ille fuit, magnum exemplum Romanæ eloquentiæ daturus, nisi illum enervasset felicitas, imò castrasset. Hic te exitus manet, nisi jam contrahas vela, nisi (quod ille serò voluit) terram leges. Poteram tecum & hac Mecænatis sententia parem facere rationem: sed movebis mihi controversiam, si te novi, nec voles quod debeo, in aspero & probo accipere. Vt se res habet, ab Epicuro versura facienda est. Ante, inquit, circumspiciendum est, cum quibus edas & bibas, quam quid edas & bibas. Nam sine amico visceratio, leonis ac lupi vita est. Hoc non continget tibi, nisi secesseris: alioquin habebis convivas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit. Errat autem qui amicum in atrio quærit, in convivio probat. Nullum habet majus malum occupatus homo, & bonis suis obsessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est: quod beneficia sua efficacia judicat ad conciliandos amicos, cum quidam, quò plus debent, magis oderint. Leve æs alienum debitorem facit; grave inimicum. Quid ergo? beneficia non parant amicitias? parant, si accepturos licuit eligere; si collata, non sparsa sunt. Itaque dum incipis esse mentis tuæ, interim hoc consilio sapientum utere, ut magis ad rem existimes pertinere, quis, quam quid acceperit.

EPIST. XX. Si vales, & te dignum putas qui aliquando fias tuus, gaudeo. mea enim gloria erit, si te istinc ubi sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem, mi Lucili, te rogo atque hortor, ut philosophiam in præcordia ima demittas, & experimentum tui profectus capias, non oratione, nec scripto: sed animi firmitate, & cupiditatum deminutione. Verba rebus proba. Aliud propositum est declamantibus, & assensionem coronæ captantibus, aliud his qui juvenum & otiosorum aures disputatione varia aut volubili detinent. Facere docet philosophia, non dicere: & hoc exigit, ut ad legem suam quisque vivat, ne orationi vita dissentiat, ut ipsa inter se vita unius, sine actionum dissensione, coloris sit. Maximum hoc est & officium sapientiæ, & indicium, ut verbis opera concordent, ut & ipse ubique par sibi idemque sit. Quis hoc præstabit? pauci, aliqui tamen. Est difficile hoc: nec dico sapientem semper uno iturum gradu, sed una via. Observa itaque, numquid vestis tua domusque dissentiant: numquid in te liberalis sis, in tuos sordidus: numquid cænes frugaliter, ædifices luxuriosè. Unam semel, ad quam vivas, regulam prende, & ad hanc omnem vitam tuam exæqua. Quidam se domi contrahunt, dilatant foris & extendunt. Vitium est hæc diversitas, & signum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem suum. Etiamnum dicam unde sit ista inconstantia, & dissimilitudo rerum consiliorumque. Nemo proponit sibi quid velit, nec si proposuit, perseverat in eo, sed transilit: nec tantum mutat, sed redit, & in ea quæ deseruit ac damnavit, revolvitur. Itaque ut relinquam definitiones sapientiæ veteres, & totum complectar humanæ vitæ modum, hac possum contentus esse: Quid est sapientia? Semper idem velle atque idem nolle. Licet illam exceptiunculam non adjicias, ut rectum sit quod velis. Non potest cuiquam semper idem placere, nisi rectum. Nesciunt ergo homines quid velint, nisi illo momento, quo volunt. in totum, nulli velle, aut nolle decretum est. Variatur quotidie judicium, & in contrarium vertitur: ac plerisque agitur vita per lusum. Preme ergo quod cœpisti: & fortasse perducèris aut ad summum, aut eò quod summum nondum esse solus intelligas. Quid fiet, inquis, huic turbæ familiarium? Turba ista cum à te pasci desierit; ipsa se pascet: aut quod tu beneficio tuo non potes scire, paupertatis scies. Illa veros certosque amicos retinebit: discedet quisquis non te, sed aliud sequebatur. Non est autem vel ob hoc unum amanda paupertas, quod à quibus ameris, ostendit? O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur? Huc ergo cogitationes tuæ tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota Deo remissurus, ut contentus sis temetipso & ex te nascentibus bonis. Quæ potest esse felicitas Deo propior? Redige te ad parva, ex quibus cadere non possis: idque ut libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epistolæ hujus, quod statim conferam. Invideas licet: etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. Magnificentior (mihi crede) sermo tuus in grabato videbitur & in panno. non enim dicentur tantum illa, sed probabuntur. Ego certè aliter audio quæ dicit Demetrius noster, cum illum vidi nudum, quanto minus quam stramentis incubantem? tunc enim non præceptor veri, sed testis est. Quid ergo? non licet divitias in sinu positas contemnere? Quid ni liceat? & ille ingentis animi est, qui illas circumfusas sibi multum diuque miratus, quod ad se venerint,

venerint, ridet, suasque audit magis esse quam sentit. Multum est, non corrumpi divitiarum contubernio. Magnus est ille qui in divitiis pauper est: sed securior, qui caret divitiis. Nescio, inquis, quomodo iste paupertatem laturus sit, si in illam inciderit. Nec ego Epicuri angelus scio, an pauper iste contempturus sit divitias, si in illas inciderit. Itaq; in utroque mens æstimanda est, inspiciendumque, an ille paupertati indulgeat, an hic divitiis non indulgeat. Alioquin leve argumentum est bonæ voluntatis grabatus, aut pannus, nisi apparuit aliquem illa non necessitate pati, sed malle. Ceterum magnæ indolis est, ad ista non properare tamquam ad meliora, sed præparare tamquam ad facilia. Et sunt, Lucili, facilia. cum verò multo antè meditatus accesseris, jucunda quoque. Inest enim illis, sine qua nihil est jucundum, securitas. Necessarium ergo judico id quod tibi scripsi magnos viros sæpè fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginariá paupertate exerceamus ad veram: quod eò magis faciendum est, quod deliciis permaduimus, & omnia dura ac difficilia judicamus: Potius excitandus è somno, & vellicandus est animus, admonendusque naturam nobis minimum constituisse. Nemo nascitur dives. quisquis exit in lucem, jussus est lacte & panno esse contentus. ab his initiis nos regna non capiunt.

EPIST. XXI. Cum istis negotium tibi esse judicas, de quibus scripseras? maximum negotium tecum habes: tu tibi molestus es. Quid velis, nescis: melius probas honesta, quam sequeris. vides ubi sit posita felicitas, sed ad illam pervenire non audes. Quid sit autem quod te impediat, quia parum ipse dispicis, dicam. Magna hæc esse existimas, quæ relicturus es: & cum proposuisti tibi illam securitatem, ad quam transiturus es, retinet te hujus vitæ, à qua recessurus es, fulgor, tamquam in sordida & obscura casurum. Erras Lucili: ex hac vita ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem & lucem, cum hæc certam originem habeat ac suam, ille niteat alieno: hoc inter hanc vitam, & illam. Hæc, quia fulgore extrinsecus veniente percussa est, crassam illi statim umbram faciet quisquis obstiterit: illa verò suo lumine illustris est. Studia te tua clarum & nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam. cum Idomeneo scriberet, & illum à vita speciosa ad fidelē stabilemque gloriam revocaret, rigidæ tunc potentiæ ministrum, & magna tractantem: Si gloria, inquit, tangeris, notiorem te epistolæ meæ facient, quam omnia ista quæ colis, & propter quæ coleris. Numquid ergo mentitus est? quis Idomenea nosset, nisi Epicurus illum suis litteris incidisset? Omnes illos megistanas & satrapas, & regem ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, oblivio alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolæ non sinunt. nihil illi profuisset gener Agrippa, & Tiberius progener, & Drusus Cæsar pronepos: inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum applicuisset. Profunda supra nos altitudo temporis veniet, pauca ingenia caput exserent, & in idem quandoque silentium abitura oblivioni resistent, ac se diu vindicabunt. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habebo apud posteros gratiam, possum mecum duratura nomina educere. Virgilius noster duobus memoriam æternam promisit, & præstat:

Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,
Nulla dies umquam memori vos eximet ævo:

Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Quoscumque in medium fortuna protulit, quicumque membra ac partes alienæ potentiæ fuerant, horum gratia viguit, domus frequentata est, dum ipsi steterunt: post ipsos citò memoria defecit. Ingeniorum crescit dignatio: nec ipsis tantum habetur, sed quidquid illorum memoriæ adhæsit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epistolam meam venerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur ut Pythoclea locupletem non publica, nec ancipiti via faciat. Si vis, inquit, Pythoclea divitem facere, non pecuniæ adjiciendum, sed cupiditatibus detrahendum est. Et apertior ista sententia est, quam ut interpretanda sit, & disertior quam ut adjuvanda. Hoc unum te admoneo, ne istud tantum existimes de divitiis dictum: quocumque transtuleris, idem poterit. Si vis Pythoclea honestum facere, non honoribus adjiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea esse in perpetua voluptate, non voluptatibus adjiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea senem facere, & implere vitam, non annis adjiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Has voces non est quod Epicuri esse judices, publicæ sunt. Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo. cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat: jubeo illum dividere sententiam, & sequor. Eò libentius Epicuri egregia dicta commemoro, ut istis qui ad illa confugiunt, spe mala inducti, qui velamentum seipsos suorum vitiorum habituros existimant, probem, quocumque ierim, honestè esse vivendum. Cum adierint hos hortulos, & inscriptum hortulis, Hospes hîc benè manebis, hîc summum bonum voluptas est: paratus erit istius domicilii custos, hospitalis, humanus, & te polenta excipiet, & aquam quoque largè administrabit. & dicet: Ecquid benè acceptus es? Non irritant, inquam, hi hortuli famem, sed extinguunt: nec majorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed naturali & gratuito remedio sedant. In hac voluptate consenui. de his tecum desideriis loquor, quæ consolationem non recipiunt, quibus dandum est aliquid ut desinant. Nam de illis extraordinariis quæ licet differre, licet castigare & opprimere, hoc unum commonefaciam, ista voluptas non naturalis est, non necessaria: huic nihil debes. si quid impendis, voluntarium est. Venter præcepta non audit, poscit, appellat. non est tamen molestus creditor, parvo dimittitur: si modo das illi quod debes, non quod potes.

EPIST. XXII. Iam intelligas educendum esse te ex istis occupationibus, speciosis & malis: sed quomodo id consequi possis, quæris. Quædam non nisi à præsente monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi, aut balnei, tempus eligere: vena tangenda est. Vetus proverbium est, Gladiatorem in arena capere consilium. Aliquid adversarii vultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis, intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat, in universum & mandari potest, & scribi: tale consilium non tantum absentibus, sed etiam posteris datur. illud alterum quando fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit: cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum præsentis, sed vigilantis est, occasionem observare properantem. Itaque hanc circumspice: hanc si videris, prende: & toto

impetu, totis viribus id age, ut te istis officiis exuas. Et quidem quam sententiam feram, attende. Censeo aut ex ista vita tibi, aut è vita exeundum. Sed illud idem existimo, leni eundum via: ut quod male implicuisti, solvas potius quam abrumpas. dummodo, si alia solvendi ratio non erit, vel abrumpas. Nemo tam timidus est, ut malit semper pendêre, quam semel cadere. Interim, quod primum est, impedire te noli, contentus esto negotiis, in quæ descendisti, vel quod videri mavis, incidisti. Non est quod ad ulteriora nitaris. aut perdes excusationem, & apparebit te non incidisse. Ista enim quæ dici solent, falsa sunt: Non potui aliter. Quid si nollem? necesse erat. Nulli necesse est, felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si non repugnare, subsistere, nec instare fortunæ ferenti. Numquid offenderis, si in consilium non venio tantum, sed advoco? & quidem prudentiores quam ipse sum, ad quos soleo referre, si quid delibero. Epicuri epistolam ad hanc rem pertinentem legi, Idomeneo quæ scribitur. quem rogat, ut quantum potest fugiat & properet, antequam aliqua vis major interveniat, & auferat libertatem recedendi. Idem tamen subjicit, nihil esse tentandum, nisi cum aptè poterit tempestivèque tentari: sed cum illud tempus diu captatum venerit, exsiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem vetat, & sperat etiam ex difficillimis salutarem exitum: si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore. Puto nunc & Stoicam sententiam quæris. non est quod quisquam illos apud te temeritatis infamet: cautiores quam fortiores sunt. Exspectas forsitan, ut tibi hæc dicantur? Turpe est cedere oneri: luctare cum officio, quod semel recepisti. Non est vir fortis & strenuus, qui laborem fugit: verum ibi crescit illi animus, ipsa rerum difficultate. Dicentur tibi ista, si operæpretium habebit perseverantia, si nihil indignum bono viro faciendum patiendumve erit: alioquin sordido se & contumelioso labore non conteret, nec in negotiis erit negotii caussa. Ne illud quidem, quod existimas eum facturum, faciet, ut ambitiosis rebus implicitus, earum semper æstus ferat. Sed cum viderit brevia in quibus volutatur, incerta, ancipitia: repetet pedem, nec vertet terga, sed sensim recedet in tutum. Facile est autem, mi Lucili, occupationes evadere, si occupationum pretia contempseris. illa sunt, quæ nos morantur & detinent. Quid ergo? tam longas spes relinquam? ab ipsa messe discedam? nudum erit latus? incomitata lectica? atrium vacuum? Ab his ergo inviti homines recedunt, & mercedem miseriarum amant, ipsas execrantur. Sic de ambitione, quomodo de amica queruntur: id est, si verum affectum eorum inspicias, non oderunt, sed litigant. Excute istos, qui quæ cupiere, deplorant, & de earum rerum loquuntur fuga, quibus carere non possunt: videbis voluntariam esse illis in eo moram, quod ægrè ferre ipsos & miserè, loquuntur. Ita est, mi Lucili, paucos servitus, plures servitutem tenent. Sed si deponere illam in animo est, & libertas bona fide placuit: in hoc autem unum advocationem petis, ut sine perpetua solicitudine id tibi facere contingat: quid ni te tota cohors Stoicorum probatura sit? Omnes Zenones & Chrysippi moderata, & honesta, & vera suadebunt. Sed si propter hoc tergiversaris, ut circumspicias, quantum feras tecum, & quam magna pecunia instruas otium: numquam exitum invenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge ad meliorem vitam, propitiis diis. sed non sic,

quo modo iftis propitii funt, quibus bono ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt: hoc uno excufari, quod ifta quæ urunt, quæ excruciant, optantibus data funt. Iam imprimebam epiftolæ fignum: refolvenda eft, ut cum follenni ad te munufculo veniat, & aliquam magnificam vocem fecum ferat. & ecce occurrit mihi nefcio utrum verior, an eloquentior. cujus? inquis. Epicuri. adhuc enim alienas farcinas adorno. Nemo non ita exit è vita, tamquam modo intraverit. Quemcumque vis occupa, adolefcentem, fenem, medium: invenies æquè timidum mortis, æquè infcium vitæ. nemo quidquam habet facti. in futurum enim noftra diftulimus. Nihil me magis in ifta voce delectat, quam quod exprobratur fenibus infantia. Nemo, inquit, aliter, quam quomodo natus eft, exit è vita. Falfum eft, pejores morimur, quam nafcimur. Noftrum iftud, non naturæ vitium eft. illa de nobis conqueri debet, & dicere: Quid hoc eft? fine cupiditatibus vos genui, fine timoribus, fine fuperftitione, fine perfidia, cæterifque peftibus, quales intraftis, exite. Percepit fapientiam, fi quis tam fecurus moritur, quam nafcitur. Nunc verò trepidamus, cum periculum acceffit: non animus nobis, non color conftat: lacrimæ nihil profuturæ cadunt. Quid eft turpius, quam in ipfo limine fecuritatis effe folicitum? Cauffa autem hæc eft, quod inanes omnium bonorum fumus, quorum in fine vitæ defiderio laboramus. Non enim apud nos pars ejus ulla fubfedit. tranfmiffa eft, & effluxit. Nemo quam benè vivat, fed quam diu, curat: cum omnibus poffit contingere, ut benè vivant: ut diu, nulli.

EPIST. XXIII. Putas me tibi fcripturum, quam humanè nobifcum hiems egerit, quæ & remiffa fuit, & brevis: quam malignum ver fit, quam præpofterum frigus, & alias ineptias verba quærentium. Ego verò aliquid, quod & mihi & tibi prodeffe poffit, fcribam. Quid autem id erit, nifi ut te exhorter ad bonam mentem? Hujus fundamentum quod fit, quæris? ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc effe dixi: culmen eft. Ad fumma pervênit, qui fcit quo gaudeat, qui felicitatem fuam in aliena poteftate non pofuit. Sollicitus eft, & incertus fui, quem fpes aliqua proritat: licet ad manum fit, licet non ex difficili petatur, licet illum numquam fperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili, difce gaudere. Exiftimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita fubmoveo, qui fpes, dulciffima oblectamenta, devitandas exiftimo? imò contra. nolo tibi umquam deeffe lætitiam. volo illam tibi domi nafci: nafcetur, fi modò intra teipfum fit. Ceteræ hilaritates non implent pectus, fed frontem remittunt, leves funt: nifi forte tu judicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet effe alacer & fidens, & fuper omnia erectus. Mihi crede, res fevera eft verum gaudium. An tu exiftimas quemquam foluto vultu, &, ut ifti delicati loquuntur, hilari oculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere fub fræno? meditari dolorum patientiam? Hæc qui apud fe verfat, in magno gaudio eft, fed parum blando. In hujus gaudii poffeffione effe te volo. numquam deficiet, cum femel unde petatur inveneris. Levium metallorum fructus in fummo eft: illa opulentiffima funt, quorum in alto latet vena, affiduè plenius refponfura fodienti. Hæc quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac perfuforiam voluptatem: & quodcumque invecticium gaudium eft, fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, folidum eft, & quod plus

plus pateat introrsus. Fac oro te, Lucili cariſſime, quod unum poteſt te præſtare felicem. diſjice & conculca iſta quæ extrinſecus ſplendent, quæ tibi promittuntur ab alio: ad verum bonum ſpecta, & de tuo gaude. Quid eſt autem hoc? de te ipſo, & tui optima parte. Corpuſculum quoq;, etiam ſi nihil fieri ſine illo poteſt, magis neceſſariã rem credè, quam magnam. Vanas ſuggerit voluptates, breves, pænitendas, ac niſi magna moderatione temperentur, in contrarium abituras. Ita dico, in præcipiti eſt voluptas, ad dolorem vergit, niſi modum teneat. modum autem tenere in eo difficile eſt, quod bonum eſſe credideris. Veri boni aviditas, tuta eſt. Quid ſit iſtud, interrogas, aut unde ſubeat? dicam. Ex bona conſcientia, ex honeſtis conſiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ & cõtinuo tenore unam prementis viam. Nam illi qui ex aliis propoſitis in alia tranſiliunt, aut ne tranſiliunt quidem, ſed caſu quodam tranſmittuntur, quomodo habere quidquam certũ manſurúmve poſſunt, ſuſpenſi & vagi? Pauci ſunt, qui conſilio ſe ſuaque diſponant: ceteri eorum more quæ fluminibus innatant, non eunt, ſed feruntur. Ex quibus alia lenior unda detinuit, ac mollius vexit; alia vehementior rapuit; alia proximè ripam, curſu languefcente depoſuit; alia torrens impetus ejecit in mare. Ideò conſtituendum eſt, quid velimus, & in eo perſeverandum. Hic eſt locus ſolvendi æris alieni. Poſſum enim vocem tibi Epicuri tui reddere, & hanc epiſtolam liberare. Moleſtum eſt, ſemper vitam inchoare. aut ſi hoc modo magis ſenſus poteſt exprimi: Malè vivunt qui ſemper vivere incipiunt. Quare, inquis? deſiderat enim explanationem iſta vox. Quia ſemper illis imperfecta vita eſt. non poteſt autem ſtare paratus ad mortem, qui modò incipit vivere. Id agendum eſt, ut ſatis vixerimus: nemo hoc putat, qui orditur cummaximè vitam. Non eſt quod exiſtimes, paucos eſſe hos. propemodum omnes ſunt. Quidam vivere tunc incipiunt, cum deſinendum eſt. ſi hoc judicas mirum, adjiciam quod magis admireris: quidam antè vivere defecerunt, quam inciperent.

EPIST. XXIIII. Sollicitum te eſſe ſcribis de judicii eventu, quod tibi furor inimici denunciat, & exiſtimas me ſuaſurum ut meliora tibiipſi proponas, & acquieſcas ſpei blandæ. Quid enim neceſſe eſt mala accerſere, & ſatis citò patienda cum venerint, præſumere, ac præſens tempus futuri metu perdere? Eſt ſine dubio ſtultum, quia quandoque ſis futurus miſer, eſſe jam miſerum: ſed ego alia te ad ſecuritatem via ducam. Si vis omnem ſollicitudinem exuere, quidquid vereris ne eveniat, eventurum utiq; propone: & quodcumque illud eſt malum, tecum ipſe metire, ac timorem tuum taxa. intelliges profectò aut non magnum, aut non longum eſſe, quod metuis. nec diu exempla, quibus confirmeris, colligenda ſunt: omnis illa ætas tulit. In quamcumq; partem rerum, vel civilium, vel externarum, memoriam miſeris; occurrent tibi ingenia, aut profectus, aut impetus magni. Numquid accidere tibi, ſi damneris, poteſt durius, quam ut mittaris in exſilium? ut ducaris in carcerem? numquid ultra quidquam timendum eſt ulli, quam ut uratur? quam ut pereat? Singula iſta conſtitue, & contemptores eorum cita, qui non quærendi, ſed eligendi ſunt. Damnationem ſuam Rutilius ſic tulit, tamquam nihil illi moleſtum eſſet aliud, quam quod malè judicaretur. Exſilium Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter. alter, ut rediret Reipub. præſtitit: alter reditum ſuum

suum Sullæ negavit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates disputavit, & exire (cum essent qui promitterent fugam) noluit: remansitque, ut duarum rerum gravissimarum hominibus metum demeret, mortis & carceris. Mucius ignibus manum imposuit. Acerbum est uri: quanto acerbius si id te faciente patiaris? Vides hominem non eruditum, nec ullis præceptis contra mortem aut dolorem subornatum, militari tantum robore instructum, pœnas à se irriti conatus exigentem. spectator distillantis in hostili foculo dextræ stetit, nec antè removit nudis ossibus fluentem manum, quam ignis illi ab hoste subductus est. Facere aliquid in illis castris felicius potuit, nihil fortius. Vide quantò acrior sit ad occupanda pericula virtus, quam crudelitas ad irroganda. Facilius Porsena Mucio ignovit, quod voluerat occidere; quam sibi Mucius, quod non occiderit. Decantatæ, inquis, in omnibus scholis fabulæ istæ sunt. jam mihi, cum ad contemnendam mortem ventum fuerit, Catonem narrabis. Quid ni ego narrem, ultima illa nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio? duo hæc in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterum ut vellet mori, alterum ut posset. Compositis ergo rebus, utcumque componi fractæ atque ultimæ poterant, id agendum existimavit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut servare contingeret. & stricto gladio, quem usque in illum diem ab omni cæde purum servaverat: Nihil, inquit, egisti fortuna omnibus conatibus meis obstando. non pro mea adhuc, sed pro patriæ libertate pugnavi: nec agebam tanta pertinacia, ut liber, sed ut inter liberos viverem: nunc quoniam deploratæ sunt res generis humani, Cato deducatur in tutum. Impressit deinde mortiferum corpori vulnus: quo obligato à medicis, cum minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem, jam non tantum Cæsari, sed sibi iratus, nudas in vulnus manus egit, & generosum illum contemptoremque omnis potentiæ spiritum non emisit, sed ejecit. Non in hoc exempla hæc nunc congero, ut ingenium exerceam, sed ut te adversus id quod maximè terribile videtur, exhorter. Facilius autem exhortabor, si ostendero, non tantum fortes viros hoc momentum efflandæ animæ contempsisse: sed quosdam ad alia ignavos, in hac re exæquasse animum fortissimorum. sicut illum Cn. Pompeji socerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus, cum teneri navem suam videret ab hostibus, ferro se transverberavit, & quærentibus ubi Imperator esset: Imperator, inquit, benè se habet. Vox hæc illum parem majoribus fecit, & fatalem Scipionibus in Africa gloriam non est interrumpi passa. Multum fuit Carthaginem vincere, sed amplius mortem. Imperator, inquit, benè se habet. An aliter debebat Imperator, & quidem Catonis, mori? Non revoco te ad historias, nec ex omnibus sæculis contemptores mortis, qui sunt plurimi, colligo: respice ad hæc nostra tempora, de quorum languore ac deliciis querimur. omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunæ, omnis ætatis, qui mala sua morte præciderunt. Mihi crede, Lucili, adeò mors timenda non est, ut beneficio ejus nihil anteferendum sit. Securus itaque inimici minas audi: & quamvis conscientia tua tibi fiduciam faciat, tamen quia multa extra caussam valent, & quod æquissimum est spera, & ad id te quod est iniquissimum, compara. Illud ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac videre quid in quaque re sit: scies nihil esse in istis terribile,

nisi

nisi ipsum timorem. Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque majusculis pueris evenit. illi quos amant, quibus assueverunt, cum quibus ludunt, si personatos vident, expavescunt: non hominibus tantum, sed & rebus persona demenda est, & reddenda facies sua. Quid mihi gladios & ignes ostendis, & turbam carnificum circa te frementium? Tolle istam pompam sub qua lates, & stultos territas. mors es, quam nuper servus meus, quam ancilla contempsit. Quid tu rursus mihi flagella & eculeos magno apparatu explicas? quid singulis articulis singula machinamenta, quibus extorqueatur, aptata, & mille alia instrumenta excarnificandi particulatim hominis? Pone ista, quæ nos obstupefaciunt: jube conticescere gemitus & exclamationes, & vocum inter lacerationem elisarum acerbitatem. Nempe dolor est, quem podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis deliciis perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Levis est, si ferre possum: brevis est, si ferre non possum. Hæc in animo voluta, quæ sæpè audisti, sæpè dixisti: sed an verè audieris, an verè dixeris, effectu proba. hoc enim turpissimum est, quod nobis objici solet, verba nos philosophiæ, non opera tractare. Quid tu? nunc primum tibi mortem imminere scisti, nunc exsilium, nunc dolorem? in hæc natus es. Quidquid fieri potest, quasi futurum cogitemus. Quod facere te moneo, scio certè fecisse. Nunc admoneo, ut animum tuum non mergas in istam sollicitudinem. hebetabitur enim, & minus habebit vigoris, cum exsurgendum erit. Abduc illum à privata caussa ad publica[illegible] dic mortale tibi & fragile c[illegible]sculum esse, cui non ex injuria tantum aut ex potentioris viribus denuntiabitur dolor, sed ipsæ voluptates in tormenta vertuntur. Epulæ cruditatem afferunt, ebrietates nervorum torporem tremoremque: libidines pedum, manuum, articulorum omnium depravationes. Pauper fiam? inter plures ero. Exsul fiam? ibi me natum putabo, quo mittar. Alligabor? quid enim? nunc solutus sum? ad hoc me natura grave corporis mei pondus adstrinxit. Moriar? hoc dicis, desinam ægrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori posse. Non sum tam ineptus, ut Epicuréam cantilenam hoc loco persequar, & dicam vanos esse inferorũ metus, nec Ixionem rotâ volvi, nec saxum humero Sisiphi trudi in adversum, nec ullius viscera & renasci posse quotidie, & carpi. Nemo tam puer est, ut Cerberum timeat & tenebras, & larvalem habitum nudis ossibus cohærentium. Mors nos aut consumit, aut emittit. Emissis meliora restant, onere detracto: consumptis nihil restat. bona pariter malaque submota sunt. Permitte mihi referre hoc loco tuum versum, si prius admonuero, ut te judices non aliis scripsisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud loqui, aliud sentire: quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire? Memini te illum locum aliquando tractasse, non repentè nos in mortem incidere, sed minutatim procedere. Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars vitæ: & tunc quoque cum crescimus, vita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam: usque ad hesternum, quidquid transiit temporis, periit. hunc ipsum quem agimus diem, cum morte dividimus. Quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quidquid antè defluxit: sic ultima hora, qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc ad illam pervenimus, sed diu venimus. Hæc cum descripsisses, quo soles ore, semper qui-

dem magnus, numquam tamen acrior, quam ubi veritati commodas verba, dixisti:

Mors non ultima venit, quæ rapit ultima, mors est.

Malo te legas, quam epistolam meam. apparebit enim tibi, hanc quam timemus mortem extremam esse, non solam. Video quo spectes. quæris quid huic epistolæ infulserim, quod dictum alicujus animosum, quod præceptum utile? Ex hac ipsa materia quæ in manibus fuit, mittetur aliquid. Objurgat Epicurus non minus eos qui mortem concupiscunt, quam eos qui timent, & ait: Ridiculum est, currere ad mortem tædio vitæ, cum genere vitæ, ut currendum esset ad mortem, effeceris. Item alio loco dicit: Quid tam ridiculum, quam appetere mortem, cum vitam tibi inquietam feceris metu mortis? His adjicias & illud ejusdem notæ licet, tantam hominum imprudentiam esse, imò dementiam, ut quidam timore mortis cogantur ad mortem. Quidquid horum tractaveris, confirmabis animum, vel ad mortis, vel ad vitæ patientiam. In utrumque monendi ac firmandi sumus: & ne nimis amemus vitam, & ne nimis oderimus. etiam cum ratio suadet finire, non temerè, nec cum procursu capiendus est impetus. Vir fortis ac sapiens non fugere debet è vita, sed exire. Et ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos occupavit, libido moriendi. Est enim, mi Lucili, ut ad alia, sic etiam ad moriendum inconsulta animi inclinatio: quæ sæpè generosos atque acerrimæ indolis viros corripit, sæpè ignavos jacentesque. illi contemnunt vitam, hi gravantur. Quosdam subit eadem faciendi videndique satietas, & vitæ non odium, sed fastidiū: in quod prolabimur, ipsa impellente philosophia, dum dicimus: Quousque eadem? Nempe expergiscar, dormiam, satiabor, esuriam, algebo, æstuabo: nullius rei finis est, sed in orbem nexa sunt omnia: fugiunt ac sequuntur. Diem nox premit, dies noctem: æstas in autumnum desinit, autumno hiems instat, quæ vere compescitur: omnia transeunt, ut revertantur. nihil novi video, nihil novi facio. Fit aliquando & hujus rei nausea. Multi sunt qui non acerbum judicent vivere, sed superfluum.

EPIST. XXV. Quod ad duos amicos nostros pertinet, diversa via eundum est. alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda sunt. Vtar libertate tota: non amo illum, nisi offendero. Quid ergo? inquis. quadragenarium pupillum cogitas sub tutela tua continere? Respice ætatem ejus jam duram & intractabilem. non potest reformari. tenera finguntur. An profecturus sim nescio: malo successum mihi, quam fidem deesse. Nec desperaveris, etiam diutinos ægros posse sanari, si contra intemperantiam steteris, si multa invitos & facere coëgeris & pati. Nec de altero quidem satis fiduciæ habeo: excepto eo, quod adhuc peccare erubescit. nutriendus est hic pudor: qui quamdiu in animo ejus duraverit, aliquis erit bonæ spei locus. Cum hoc veterano, parcius agendum puto, ne in desperationem sui veniat: nec ullum tempus aggrediēdi melius fuit, quam hoc, dum interquiescit, dū emendato similis est. Aliis hæc intermissio ejus imposuit. mihi verba non dat: exspecto cum magno fænore vitia reditura, quæ nunc scio cessare, non deesse. Impendam huic rei dies: & utrum possit aliquid agi, an non possit, experiar. Tu nobis te, ut facis, fortem præsta, & sarcinas contrahe. nihil ex his quæ habemus, necessarium est. Ad legem naturæ revertamur: divitiæ paratæ sunt. Aut gratuitum est quo egemus, aut vile. Panem & aquam natura

natura desiderat. nemo ad hæc pauper est. intra quæ quisquis desiderium suum clusit, cum ipso Iove de felicitate contendat, ut ait Epicurus: cujus aliquam vocem huic epistolæ involvam. Sic fac, inquit, omnia, tamquam spectet aliquis. Prodest sine dubio, custodem sibi imposuisse, & habere quem respicias, quem interesse cogitationibus tuis judices. Hoc quidem longe magnificentius est, sic vivere tamquam sub alicujus boni viri, ac semper præsentis, oculis: sed ego etiam hoc contentus sum, ut sic facias quæcumque facies, tamquam spectet aliquis. Omnia nobis mala solitudo persuadet. Cum jam profeceris tantum, ut sit tibi etiam tui reverentia, licebit dimittas pædagogum: interim te aliquorum auctoritate custodi. Aut Cato ille sit, aut Scipio, aut Lælius, aut cujus interventu perditi quoque homines vitia supprimerent; dum te efficis eum, coram quo peccare non audeas. Cum hæc effeceris, & aliqua cœperit apud te tui esse dignatio, incipiam tibi permittere: quod idem suadet Epicurus. Tunc præcipuè in te ipse secede, cum esse cogêris in turba. Dissimilem te fieri multis oportet. dum tibi tutum non est à te recedere: circumspice singulos. Nemo est, cui non satius sit cum quolibet esse, quam secum. Tunc præcipuè in te ipse secede, cum esse cogêris in turba, si bonus vir, si quietus, si temperans es: alioquin in turbam tibi à te recedendum est. Istic enim malo viro propius es.

EPIST. XXVI. Modo dicebam tibi, in conspectu esse me senectutis: jam vereor, ne senectutem post me reliquerim. Aliud jam his annis, certe huic corpori vocabulum conveuit: quoniam quidem Senectus, lassæ ætatis, non fractæ nomen est. Inter decrepitos me numera, & extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago: non sentio in animo ætatis injuriam, cum sentiam in corpore. tantum vitia, & vitiorum ministeria senuerunt. Viget animus, & gaudet non multum sibi esse cum corpore: magnam oneris partem sui deposuit, exsultat, & mihi facit controversiam de senectute. hunc ait esse florem suum. Credamus illi, bono suo utatur. Ire in cogitationem juvat, & dispicere, quid ex hac tranquillitate & modestia morum sapientiæ debeam, quid ætati: & diligenter excutere, quæ non possim facere, quæ nolim: possim ne aliquid, quod nolim. Nam si quid non possum, non posse me gaudeo. Quæ enim querela est, quod incommodum, si quod debet desinere, defecit? Incommodum summum est, inquis, minui & deperire, &, ut propriè dicam, liquescere. Non enim subito impulsi ac prostrati sumus: carpimur. singuli dies aliquid subtrahunt viribus. Et quis exitus est melior, quam in finem suum, natura solvente, dilabi? Non quia aliquid mali est ictus, & è vita repentinus excessus: sed quia lenis hæc via est, subduci. Ego certè, velut appropinquet experimentum, & ille laturus sententiam de omnibus annis meis dies venerit, ita me observo & alloquor: Nihil est, inquam, adhuc, quod aut rebus aut verbis exhibuimus. levia sunt ista & fallacia pignora animi, multisque involuta lenociniis: quid profecerim, morti crediturus sum. Non timidè itaque componor ad illum diem, quo remotis strophis ac fucis, de me judicaturus sum, utrum loquar fortia, an sentiam: numquid simulatio fuerit & mimus, quidquid contra fortunam jactavi verborum contumaciam. Remove existimationem hominum: dubia semper est, & in partem utramque dividitur. Remove studia totam vitam tractata: mors de te pronuntiatura est. Ita dico, dispu-

disputationes & litterata colloquia, & ex præceptis sapientium verba collecta, & eruditus sermo, non ostendunt verum robur animi. est enim oratio etiam timidissimis audax. quid egeris, tunc apparebit, cum animam ages. Accipio conditionem, non reformido judicium. Hæc mecum loquor: sed tecum quoque me locutum puta. Iunior es? quid refert? non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco mors exspectet: itaque tu illam omni loco exspecta. Finire jam volebam, & manus spectabat ad clausulam: sed conficienda sunt sacra; & huic epistolæ viaticum dandum est. Puta me non dicere, unde sumpturus sim mutuum: scis cujus arca utar. Exspecta pusillum, & de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: Meditare utrum commodius sit, vel mortem transire ad nos, vel nos ad eam. Hic patet sensus. Egregia res est, mortem condiscere. Supervacuum forsitan putas id discere, quo semel utendum est? hoc est ipsum, quare meditari debeamus. semper discendum est, quod an sciamus, experiri non possumus. Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari libertatem jubet. qui mori didicit, servire dedidicit: supra omnem potentiam est, certè extra omnem. Quid ad illum carcer, & custodia, & claustra? liberum ostium habet. Una est catena quæ nos alligatos tenet, amor vitæ: qui ut non est abjiciendus, ita minuendus est: ut si quando res exiget, nihil nos detineat, nec impediat, quo minus parati simus, quod quandoque faciendum est, statim facere.

EPIST. XXVII. Tu me, inquis, mones. jam enim te ipse monuisti, jam correxisti? ideò aliorum emendationi vacas? Non sum tam improbus, ut curationes æger obeam: sed tamquam in eodem valetudinario jaceam, de communi malo tecum colloquor, remedia communico. Sic itaque me audi, tamquam mecum loquar. in secretum te meum admitto; & te adhibito, mecum exigo. Clamo mihi ipse, Numera annos tuos: & pudebit eadem velle, quæ volueras puer, eadem parare. Hoc denique tibi circa diem mortis præsta: moriantur ante te vitia. Dimitte istas voluptates turbidas, magno luendas. non venturæ tantum, sed præteritæ nocent. Quemadmodum scelera etiam si non sint deprehensa cum fierent, solicitudo non cum ipsis abit: ita improbarum voluptatum, etiam post ipsas, pænitentia est. Non sunt solidæ, non sunt fideles. etiam si non nocent, fugiunt. Aliquod potius bonum mansurum circumspice. nullum autem est, nisi quod animus ex se sibi invenit. Sola virtus præstat gaudium perpetuum, securum: etiam si quid obstat, nubium modo intervenit, quæ infra feruntur, nec umquam diem vincunt. Quando ad hoc gaudium pervenire continget? non quidem cessatur adhuc, sed non festinatur. Multum restat operis, in quod ipse necesse est vigiliam, ipse laborem tuum impendas, si effici cupis. Delegationem res ista non recipit. Aliud litterarum genus adjutorium admittit. Calvisius Sabinus memoria nostra fuit dives: & patrimonium habebat liberti, & ingenium. Numquam vidi hominem beatum indecentius. Huic memoria tam mala erat, ut illi modo nomen Ulixis excideret, modo Achillis, modo Priami: quos tam benè noverat, quam pædagogos nostros novimus. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, tam perperam tribus, quam ille Trojanos & Achivos persalutabat. Nihilominus eruditus volebat videri. Hanc itaq; compendiariam excogitavit. magna summa emit servos, unum

qui

qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum: novem præterea Lyricis singulos assignavit. Magno emisse illum non est quod mireris. non invenerat: faciendos locavit. Postquam hæc familia illi comparata est, cœpit convivas suos inquietare. Habebat ad pedes hos, à quibus subinde cum peteret versus, quos referret, sæpe in medio versu excidebat. Suasit illi Satellius quadratus, stultorum divitum arrosor, & quod sequitur, arrisor, & quod duobus his adjunctum est, derisor, ut Grammaticos haberet analectas. Cum dixisset Sabinus, centenis milibus sibi constare singulos servos: Minoris, inquit, totidem scrinia emisses. Ille tamen in eâ opinione erat, ut putaret se scire, quod quisquam in domo sua sciret. Idem Satellius illum hortari cœpit, ut luctaretur, hominem ægrum, pallidum, gracilem. Cum Sabinus respondisset, Et quomodo possum? vix vivo. Noli, obsecro te, inquit, istud dicere. non vides quam multos servos valentissimos habeas? Bona mens nec commendatur, nec emitur: & puto, si venalis esset, non haberet emptorem. at mala quotidie emitur. Sed accipe jam quod debeo, & vale. Divitiæ sunt, ad legem naturæ composita paupertas. Hoc sæpè dicit Epicurus, aliter atque aliter. Sed numquam nimis dicitur, quod numquam satis discitur. Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt.

EPIST. XXVIII. Hoc tibi soli putas accidisse, & admiraris quasi rem novam: quod peregrinatione tam longa, & tot locorum varietatibus, non discussisti tristitiam gravitatemq; mentis. Animum debes mutare, non cælum. Licet vastum trajeceris mare, licet (ut ait Virgilius noster) terræque urbesque recedant: sequentur te, quocumque perveneris, vitia. Hoc idem cuidam querenti Socrates ait: Quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodesse, cum te circumferas? Premit te eadem caussa quæ expulit. Quid terrarum juvare novitas potest? quid cognitio urbium, aut locorum? in irritum cedit ista jactatio. Quæris quare te fuga ista non adjuvet? tecum fugis. Onus animi deponendum est: non antè tibi ullus placebit locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Virgilius noster vatis inducit, jam concitatæ & instigatæ, multumque habentis in se spiritus non sui:

Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum.

Vadis huc & illuc, ut excutias insidens pondus, quod ipsa jactatione incommodius fit. sicut in navi onera immota minus urgent: inæqualiter convoluta, citius eam partem in quam incubuere demergunt. Quidquid facis, contra te facis, & motu ipso noces tibi. ægrum enim concutis. At cum istud exemeris malum, omnis mutatio loci jucunda fiet. In ultimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariæ angulo colloceris: hospitalis tibi illa qualiscumque sedes erit. Magis quis veneris, quam quò, interest: & ideò nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasione vivendum est: Non sum uni angulo natus: patria mea totus hic est mundus. Quod si liqueret tibi, non admirareris, nil adjuvari te regionum varietatibus, in quas subinde priorum tædio migras. Prima enim quæque placuisset, si omnem tuam crederes. Non peregrinaris, sed erras & ageris, ac locum ex loco mutas: cum illud quod quæris, Benè vivere, omni loco positum sit. Num quid tam turbidum fieri potest, quam forum? ibi quoque licet quietè vivere, si necesse sit. Sed si liceat disponere se, conspectum quoque & viciniam fori procul fugiam.

nam

nam ut loca gravia, etiam firmissimam valetudinem tentant: ita bonæ quoque menti, necdum adhuc perfectæ, & convalescenti, sunt aliqua parum salubria. Dissentio ab his qui in fluctus medios eunt, & tumultuosam probantes vitam, quotidie cum difficultatibus rerum,magno animo colluctantur. Sapiens feret ista, non eliget: & malet in pace esse, quam in pugna. Non enim multum prodest vitia sua projecisse,si cum alienis rixandum est. Triginta, inquis, tyranni Socratem circumsteterunt, nec potuerunt animum ejus infringere. Quid interest, quot domini sint? servitus una est. Hanc qui contempsit, in quantalibet turba dominantium liber est. Tempus est desinere,sed si prius portoriū solvero. Initium est salutis, notitia peccati. Egregiè mihi hoc dixisse videtur Epicurus. Nam qui peccare se nescit, corrigi non vult. deprehendas te oportet, antequam emendes. Quidam vitiis gloriantur. Tu existimas aliquid de remedio cogitare, qui mala sua virtutum loco numerant? Ideò quantum potes, teipse coargue, inquire in te: accusatoris primum partibus fungere, deinde judicis, novissimè deprecatoris. aliquando te offende.

EPIST. XXIX. De Marcellino nostro quæris, & vis scire quid agat. Raro ad nos venit, nulla alia ex caussa, quam quia audire verum timet: à quo periculo jam abest. nulli enim nisi audituro dicendum est. Ideò de Diogene, nec minus de aliis Cynicis, qui libertate promiscua usi sunt, & obvios quosque monuerunt, dubitari solet, an hoc facere debuerint. Quid enim si quis surdos objurget, aut natura morbove mutos? Quare, inquis, verbis parcam? gratuita sunt. Non possum scire an ei profuturus sim, quem admoneo: illud scio, alicui me profuturum, si multos admonuero. Spargenda est manus: non potest fieri, ut non aliquando succedat, multa tentanti. Hoc, mi Lucili, non existimo faciendum magno viro: diluitur ejus auctoritas, nec habet apud eos satis ponderis,quos posset minus obsolefacta corrigere. Sagittarius non aliquando ferire debet,sed aliquando deerrare. Non est ars, quæ ad effectum casu venit. Sapientia ars est. certum petat: eligat profecturos: ab his quos desperavit, recedat: non tamen citò relinquat, sed in ipsa desperatione extrema remedia tentet. Marcellinum nostrum ego nondum despero. etiamnum servari potest: sed si citò illi manus porrigitur. Est quidem periculum, ne porrigentem trahat. magna in illo ingenii vis est; sed jam tendentis in pravum. Nihilominus adibo hoc periculum, & audebo illi mala sua ostendere. Faciet quod solet, advocabit illas facetias, quæ risum evocare lugentibus possunt: & in se primum, deinde in nos jocabitur: omnia quæ dicturus sum, occupabit. Scrutabitur scholas nostras, & objiciet philosophis congiaria, amicas, gulam: ostendet mihi alium in adulterio, alium in popinâ, alium in aulâ: ostendet mihi lepidum philosophum Aristonem, qui in gestatione disserebat. hoc enim ad edendas operas tempus acceperat. De cujus secta cum quæreretur, Scaurus ait: Utique Peripateticus non est. De eodem cum consuleretur Iulius Græcinus, vir egregius, quid sentiret: Non possum, inquit, tibi dicere. nescio enim quid de gradu faciat. tamquam de essedario interrogaretur. Hos mihi circulatores, qui philosophiam honestius neglexissent, quam vendunt, in faciem ingeret. Constitui tamen contumelias perpeti. moveat ille mihi risum: ego fortasse illi lacrimas movebo: aut, si ridere perseverabit, gaudebo, tamquam in malis, quod illi genus insaniæ

hilare

hilare contigerit. Sed non est illa hilaritas longa. observa. videbis eosdem intra exiguum tempus acerrimè ridere, & acerrimè rabere. Propositum est aggredi illum, & ostendere quanto pluris fuerit, cum multis minoris videretur. Vitia ejus etiam si non excidero, inhibebo. non desinent, sed intermittent: fortasse autem & desinent, si intermittendi consuetudinem fecerint. Non est hoc ipsum fastidiendum. quoniam quidem graviter affectis, sanitatis loco est bona remissio. Dum me illi paro, tu interim qui potes, qui intelligis unde quo evaseris, & ex eo suspicaris, quousque sis evasurus, compone mores tuos, attolle animum, adversus formidata consiste, numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Nonne videatur stultus, si quis multitudinem timeat eo loco, per quem transitus singulis est? æquè ad tuam mortem multis aditus non est, licet illam multi minentur. Sic istud natura disposuit. spiritum tibi tam unus eripiet, quam unus dedit. Si pudorem haberes, ultimam mihi pensionem remisisses. Sed ne ego quidem me sordidè geram in fænore æris alieni, & tibi quod debeo impingam. Numquam volui populo placere. nam quæ ego scio, non probat populus; quæ probat populus, ego nescio. Quis hoc? inquis: tamquam nescias cui imperem. Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt, Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere potest populo, cui placet virtus? malis artibus popularis favor quæritur: similem te illis facias oportet. non probabunt, nisi agnoverint. Multo autem ad rem magis pertinet, qualis tibi videaris, quam qualis aliis. Conciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest. Quid ergo illa laudata, & omnibus præferenda artibus rebusque philosophia præstabit? scilicet ut malis tibi placere, quam populo: ut æstimes judicia, non numeres: ut sine metu deorum hominumque vivas: ut aut vincas mala, aut finias. Ceterum si te videro celebrem secundis vocibus vulgi, si intrante te clamor, plausus, & pantomimica ornamenta obstrepuerint, si tota civitate feminæ te puerique laudaverint: quid ni ego tui miserear, cum sciam quæ via ad istum favorem ferat?

EPIST. XXX. Bassum Aufidium, virum optimum, vidi quassum, ætati obluctantem. Sed jam plus illum degravat, quam quod possit attolli. Magno senectus & universo pondere incubuit. Scis illum semper infirmi corporis & exhausti fuisse: diu illud continuit, & ut verius dicam, concinnavit. subitò defecit. Quemadmodum in nave quæ sentinam trahit, uni rimæ aut alteri obsistitur: ubi plurimis locis laxari cœpit & cedere, succurri non potest navigio dehiscenti: ita in senili corpore aliquatenus imbecillitas sustineri & fulciri potest. ubi tamquam in putri ædificio omnis junctura diducitur, & dum alia excipitur, alia discinditur: circumspiciendum est, quomodo exeas. Bassus tamen noster alacer animo est: hoc philosophia præstat. in quocumque corporis habitu fortem, in conspectu mortis hilarem lætumque, nec deficientem, quamvis deficiat. Magnus gubernator & scisso navigat velo, & si exarmavit, tamen reliquias navigii aptat ad cursum. Hoc facit Bassus noster: & eo animo vultuque finem suum spectat, quo alienum spectare, nimis securi esse putares. Magna res est hæc, Lucili, & diu discenda, cum adventat hora illa inevitabilis, æquo animo abire. Alia genera mortis, spei mixta sunt. Desinit morbus, incendium exstinguitur, ruina quos videbatur oppressura deposuit; mare quos hauserat,

hauserat, eadem vi qua sorbebat, ejecit incolumes; gladium miles ab ipsa perituri cervice revocavit: nihil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortem. Huic uni intercedi non potest. Nullo genere homines mollius moriuntur, sed nec diutius. Bassus noster videtur mihi prosequi se, & componere, & vivere tamquam superstes sibi, & sapienter ferre discidium sui. Nam de morte multa loquitur, & id agit sedulò, ut nobis persuadeat, si quid incommodi aut metus in hoc negotio est, morientis vitium esse, non mortis: nec magis in ipsa quidquam esse molestiæ, quam post ipsam. Tam demens autem est qui timet quod non est passurus, quam qui timet quod non est sensurus. An quisquam hoc futurum credit, ut per quam nihil sentitur, ea sentiatur? Ergo, inquit, mors adeò extra omne malum est, ut sit extra omnem malorum metum. Hæc ego scio & sæpè dicta, & sæpè dicenda. sed neque cum legerem, æquè mihi profuerunt: neque cum audirem, his dicentibus, qui negabant timenda à quorum metu aberant. Hic verò plurimum auctoritatis habuit, cum loqueretur de morte vicina. Dicam enim quid sentiam. Puto etiam fortiorem eum esse, qui in ipsa morte est, quam qui circa mortem est. Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit, non vitandi inevitabilia. Sic gladiator tota pugna timidissimus jugulum adversario præstat, & errantem gladium sibi attemperat. At illa quæ in propinquo est, utique ventura, desiderat lentam animi firmitatem: quæ est rarior, nec potest nisi à sapiente præstari. Libentissimè itaque illum audiebam, quasi ferentem de morte sententiam, & qualis esset ejus natura, velut propius inspectæ, indicantem. Plus, ut puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, si quis revixisset, & in morte nihil mali esse narraret expertus. Accessus mortis quam perturbationem afferat, optimè hi tibi dicent, qui secundum illam steterunt, qui venientem & viderunt, & receperunt. Inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit. is ait, tam stultum esse qui mortem timeat, quam qui senectutem. Nam quemadmodum senectus adolescentiam sequitur, ita mors senectutem. Vivere noluit, qui mori non vult. Vita enim cum exceptione mortis data est: ad hanc itur. quam ideò timere dementis est; quia certa exspectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet, æquam & invictam. Quis queri potest, in ea conditione se esse, in qua nemo non est? prima enim pars æquitatis, est æqualitas. Sed nunc supervacuum est, naturæ caussam agere: quæ non aliam voluit legem nostram esse, quam suam. quidquid composuit, resolvit: & quidquid resolvit, componit iterum. Iam verò si cui contigit, ut illum senectus leniter emitteret, non repentè avulsum vitæ, sed minutatim subductum, næ ille gratias agere diis omnibus debet, quod satiatus ad requiem homini necessariam, lasso gratam, perductus est. Vides quosdam optâtes mortem, & quidem magis quam rogari solet vita. Nescio utros existimem majorem nobis animum dare: qui deposcunt mortem, an qui hilares eam quietique opperiuntur. quoniam illud ex rabie interdum, ac repentina indignatione fit; hæc ex judicio certo tranquillitas est. Venit aliquis ad mortem iratus morti: venientem nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu composuerat. Fateor ergo, ad hominem mihi carum, ex pluribus me caussis frequentius venisse, ut scirem an illum toties eumdem invenirem: numquid cum corporis viribus minueretur animi vigor, qui sic crescebat illi,

quo-

quomodo manifestior notari solet agitatorum lætitia, cum septimo spatio palmæ appropinquant. Dicebat quidem ille Epicuri præceptis obsequens, primum sperare se, nullum dolorem esse in illo extremo anhelitu: si tamen esset, habere aliquantulum in ipsa brevitate solatii. Nullum enim dolorem longum esse, qui magnus est. Ceterum succursurum sibi etiam in ipsa distractione animæ corporisque, si cum cruciatu id fieret, post illum dolorem se dolere non posse. Non dubitare autem se, quin senilis anima in primis labris esset, nec magna vi distraheretur à corpore. Ignis qui valentem materiam occupavit, aqua, & interdum ruina exstinguendus est: ille qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit. Libenter hæc, mi Lucili, audio, non tamquam nova, sed tamquam in rem præsentem perductus. Quid ergo? non multos spectavi abrumpentes vitam? ego verò vidi: sed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt sine odio vitæ; & admittunt illam, non attrahunt. Illud quidem ajebat tormentum nostra nos sentire opera, quod tunc trepidamus, cum propè à nobis esse credimus mortem. A quo enim non est, parata omnibus locis, omnibusque momentis? Sed consideremus, inquit, tunc cum aliqua caussa moriendi videtur accedere, quanto aliæ propiores sint quæ non timentur. Hostis alicui mortem minabatur: hanc cruditas occupavit. Si distinguere voluerimus caussas metus nostri, inveniemus alias esse, alias videri. Non mortem timemus, sed cogitationem mortis: ab ipsa enim semper tantumdem absumus. Ita si timenda mors est, semper timenda est. quod enim tempus morti exemptum est? Sed vereri debeo, ne tam longas epistolas, pejus quam mortem, oderis: itaque finem facio. Tu tamen mortem, ut numquam timeas, semper cogita.

EPIST. XXXI. Agnosco Lucilium meum, incipit quem promiserat exhibere. sequere illum impetum animi, quo ad optima quaque, calcatis popularibus bonis, ibas. Non desidero majorem melioremque te fieri, quam moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupaverunt. tantum effice, quantum conatus es; & illa quæ tecum in animo tulisti, tracta. Ad summam, sapiens eris, si clauseris aures. quibus ceram parum est obdere: firmiori spissamento opus est, quam usum in sociis Vlixem ferunt. Illa vox quæ timebatur, erat blanda, non tamen publica: at hæc quæ timenda est, non ex uno scopulo, sed ex omni terrarum parte circumsonat. Prætervehere itaque non unum locum insidiosa voluptate suspectum, sed omnes urbes: surdum te amantissimis tuis præsta. Bono animo malè precantur. & si vis esse felix, deos ora, ne quid tibi ex his quæ optantur eveniat. Non sunt ista bona, quæ in te isti volunt congeri: unum bonum est, quod beatæ vitæ caussa & firmamentum est, sibi fidere. Hoc autem contingere non potest, nisi contemptus est labor, & in eorum numero habitus, quæ neque bona sunt, neque mala. Fieri enim non potest. ut una res modo mala sit, modo bona: modo levis & perferenda, modo expavescenda. Labor bonum non est. quid ergo est bonum? laboris contemptio. Itaque in vanum operosos culpaverim: rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi vinci ac strigare permiserint, admirabor & clamabo, Tanto melior surge & respira: & clivum istum uno, si potes, spiritu exsupera. Generosos animos labor nutrit. Non est ergo quod ex illo veteri voto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes: & in totum, jam per maxima

acto viro turpe est, etiamnum deos fatigare. Quid votis opus est? fac te ipse felicem. facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta est virtus: turpia, quibus malitia conjuncta est. Quemadmodum sine mixturâ lucis nihil splendidum est: nihil atrum, nisi quod tenebras habet, aut aliquid in se traxit obscuri: quemadmodum sine adjutorio ignis, nihil calidum est, nihil sine aëre frigidum: ita honesta & turpia virtutis & malitiæ societas efficit. Quid ergo est bonum? rerum scientia. Quid malum est? rerum imperitia. Ille prudens atque artifex, pro tempore, quæque repellet aut eliget. Sed nec quæ repellit timet, nec miratur quæ eligit: si modò magnus illi & invictus animus est. Submitti te ac deprimi veto. laborem si non recuses, parum est; posce. Quis ergo, inquis, labor frivolus & supervacuus est? in quem humiles caussæ vocaverint. non est malus, non magis quam ille qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quæ se ad dura & aspera hortatur, & dicit: Quid cessas? non est viri, timere sudorem. Huc & illud accedat, ut perfecta virtus sit, æqualitas ac tenor vitæ per omnia consonans sibi; quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat, & ars, per quam divina & humana noscantur. Hoc est summum bonum; quod si occupas, incipis deorum esse socius, non supplex. Quomodo, inquis, istò pervenitur? non per Peninum Grajumve montem, nec per deserta Candaviæ: nec Syrtes tibi, nec Scylla aut Charybdis, adeundæ sunt: quæ tamen omnia transisti procuratiunculæ pretio. Tutum iter est, jucundum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa, quæ si non deserueris, par Deo surges. Parem autem Deo pecunia nō faciet: Deus nihil habet. Prætexta non faciet: Deus nudus est. Fama non faciet, nec ostentatio tui, & in populos nominis dimissa notitia: nemo novit Deum. multi de illo malè existimant, & impunè. Non turba servorum, lecticam tuam per itinera urbana ac peregrina portantium: Deus ille maximus potentissimusque ipse vehit omnia. Ne forma quidem & vires beatum te facere possunt: nihil horum non patitur vetustatem. Quærendum est ergo quod non fiat in dies deterius, cui non possit obstari. Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces hunc, quam Deum in humano corpore hospitantem? Hic animus tam in equitem Romanum, quam in libertinum, quam in servum, potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut servus? Nomina ex ambitione, aut ex injuria nata. Subsilire in cælum ex angulo licet: exsurge modo, & te quoque dignum Finge Deo. Finges autem non auro, non argento: non potest ex hac materia imago Deo exprimi similis. Cogita illos, cum propitii essent, fictiles fuisse.

EPIST. XXXII. Inquiro in te, & ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione veniunt, quid agas, ubi & cum quibus moreris. Verba dare non potes. tecū sum. Sic vive, tamquam quid facias auditurus sim: imò tamquam visurus. Quæris, quid me maximè ex his quæ de te audio, delectet? quod nihil audio: quod plerique, ex his quos interrogo, nescisit quid agas. Hoc est salutare, non conversari dissimilibus, & diversa cupientibus. Habeo quidem fiduciam non posse te torqueri, mansurumq; in proposito, etiam si sollicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne immutent te, timeo ne impediant. Multum autem nocet & qui moratur, utique in tanta brevitate vitæ: quam breviorem inconstantia.

ſtantia facimus, aliud ejus ſubinde atq; aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus. Propera ergo Lucili cariſſime, & cogita, quantum celeritati additurus fueris, ſi à tergo hoſtis inſtaret, ſi equitem adventare ſuſpicareris, ac fugientium premere veſtigia. Fit hoc, premeris: accelera, & evade. perduc te in tutum, & ſubinde conſidera, quam pulchra res ſit conſummare vitam ante mortem, deinde exſpectare ſecurum reliquam temporis ſui partem: in poſſeſſione beatæ vitæ poſitum: quæ beatior non fit, ſi longior. O quando videbis illud tempus, quo ſcies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placiduſq; eris, & craſtini negligens, & in ſumma tui ſatietate! Vis ſcire, quid ſit quod faciat homines avidos futuri? Nemo ſibi contigit. Optaverunt utique tibi alia parentes tui: ſed ego tibi contra, omnium eorum contemptum optò, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, ut te locupletent. quidquid ad te trãsferunt, alicui detrahendum eſt. Opto tibi tui facultatem, ut vagis cogitationibus agitata mens, tandem reſiſtat, & certa ſit: ut placeat ſibi, & intellectis veris bonis, quæ ſimul intellecta ſunt, poſſidentur, ætatis adjectione non egeat. Ille demum neceſſitates ſupergreſſus eſt, & exauctoratus ac liber, qui vivit vita peracta.

EPIST. XXXIII. Deſideras his quoque epiſtolis, ſicut prioribus, adſcribi aliquas voces noſtrorum procerum. Non fuerũt circa floſculos occupati: totus contextus illorum virilis eſt. inæqualitatem ſcias eſſe, ubi quæ eminent, notabilia ſunt. Non eſt admirationi una arbor, ubi in eamdem altitudinem tota ſilva ſurrexit. Ejuſmodi vocibus referta ſunt carmina, refertæ hiſtoriæ. Itaque nolo Epicuri illas eſſe exiſtimes: publicæ ſunt, & maximè noſtræ. Sed in illo magis annotantur, quia raræ interveniunt, quia inſperatæ, quia mirum eſt aliquid fortiter dici ab homine mollitiam profeſſo. Ita enim plerique judicant. apud me verò Epicurus eſt & fortis, licet manuleatus ſit. Fortitudo, & induſtria, & ad bellum prompta mens, tam in Perſas quam in altè cinctos cadit. Non eſt ergo quod exigas excerpta, & repetita: continuum eſt apud noſtros, quidquid apud alios excerpitur. Non habemus itaque iſta odorifera, nec emptorem decipimus, nihil inventurum cum intraverit, præter illa quæ in fronte ſuſpenſa ſunt. Ipſis permittimus, unde velint ſumere exemplar. Puta nos velle ſingulares ſententias ex turba ſeparare: cui illas adſignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chryſippo, an Panætio, an Poſidonio? Non ſumus ſub rege: ſibi quiſque ſe vindicat. apud iſtos quidquid dicit Hermachus, quidquid Metrodorus, ad unum refertur. Omnia quæ quiſquam in illo contubernio locutus eſt, unius ductu & auſpiciis dicta ſunt. Non poſſumus, inquam, licet tentemus, ex tanta rerum æqualium copia, aliquid educere.

Pauperis eſt numerare pecus.

Quocumque miſeris oculum, id tibi occurrit quod eminere poſſet, niſi inter paria legeretur. Quare depone iſtam ſpem, poſſe te ſummatim deguſtare ingenia maximorum virorum: tota tibi inſpicienda ſunt, tota tractanda. Res geritur, & per lineamenta ſui ingenii opus nectitur, ex quo nihil ſubduci ſine ruina poteſt. Nec recuſo, quo minus ſingula membra, dummodo in ipſo homine, conſideres. Non eſt formoſa, cujus crus laudatur aut brachiũ, ſed illa cujus univerſa facies admiratione ſingulis partibus abſtulit. Si tamen exegeris; nõ tam mendicè tecum agam, ſed plena manu

manu fiet. Ingens eorum turba est passim jacentium: sumenda erunt, non colligenda. Non enim excidunt, sed fluunt perpetua, & inter se connexa sunt. Nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc, & extrinsecus auscultantibus. Facilius enim singula insidunt circumscripta, & carminis modo inclusa. Ideò pueris & sententias ediscendas damus, & has quas Græci Chrias vocant: quia complecti eas puerilis animus potest: quia plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare flosculos turpe est, & fulcire se notissimis & paucissimis vocibus, & memoria stare. Sibi jam innitatur. dicat ista, non teneat. Turpe est enim seni aut prospicienti senectutem, ex commentario sapere. Hoc Zeno dixit. tu quid? Hoc Cleanthes. tu quid? quousque sub alio moveris? & impera, & dic, quod memoriæ tradatur: aliquid & de tuo profer. Omnes itaque istos numquam auctores, semper interpretes, sub aliena umbra latentes, nihil puto habere generosi, numquam ansos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt. Aliud est, meminisse: aliud, scire. Meminisse, est rem commissam memoriæ custodire: at contra scire, est & sua facere quæque, nec ab exemplari pendêre, & toties ad magistrum respicere. Hoc dicit Zeno, hoc Cleanthes. Aliquid intersit inter te, & librum. quousque disces? jam & præcipe. Quid est, quare audiam, quod legere possum? Multum, inquit, viva vox facit. non quidem hæc, quæ alienis verbis commodatur, & actuarii vice fungitur. Adjice nunc, quod isti qui numquam tutelæ suæ fiunt, primum in ea re sequuntur priores, in qua nemo non à priore descivit: deinde in ea re sequuntur, quæ adhuc quæritur. numquam autem invenietur, si contenti fuerimus inventis. Præterea qui alium sequitur, nihil invenit imò nec quærit. Quid ergo? non ibo per priorum vestigia? ego verò utar via veteri: sed si propiorem planioremque invenero, hanc muniam. Qui ante nos ista moverunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus veritas, nondum est occupata: multum ex illa etiam futuris relictum est.

EPIST. XXXIV. Cresco & exsulto, & discussa senectute recalesco, quoties ex his quæ agis & scribis, intelligo quantum te ipse (nam turbam olim reliqueras) supergrederis. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, si pastor ex fœtu gregis sui capit voluptatem, si alumnum suum nemo aliter intuetur quam ut adolescentiam illius suam judicet: quid evenire credis his, qui ingenia educaverunt, & quæ tenera formaverunt, adulta subitò vident? Assero te mihi. meum opus es. Ego cum vidissem indolem tuam, injeci manum, exhortatus sum, addidi stimulos, nec lentè ire passus sum, sed subinde incitavi: & nunc idem facio. Sed jam currentem hortor, & invicem hortantem. Quid, aliud, inquis, adhuc volo? in hoc plurimum est. Non sic quomodo principia totius operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo constat: pars magna bonitatis est, velle fieri bonum. Scis quem dicam bonum? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla vis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perseveraveris & incubueris, & id egeris, ut omnia facta dictaque tua inter se congruant ac respondeant sibi, & una forma percussa sint. Non est hujusmodi animus in recto, cujus acta discordant.

EPIST. XXXV. Cum te tam obnixè rogo ut studeas, meū negotium ago. habere amicum volo: quod contingere mihi (nisi pergas excolere te, ut cœpisti),

pisti) non potest. Nunc enim amas me, amicus non es. Quid ergo? hæc inter se diversa sunt? imo dissimilia. Qui amicus est, amat: qui amat, non utique amicus est. Itaque amicitia semper prodest: amor etiam aliquando nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, ut amare discas. Festina ergo, dum mihi proficis, ne istuc alteri didiceris. Ego quidem percipio jam fructum, cum mihi fingo uno nos animo futuros, & quidquid ætati meæ vigoris abscessit, id ad me ex tua, quamquam non multum abest, rediturum: sed tamen re quoque ipsa lætus esse volo. Venit ad nos ex his quos amamus, etiam absentibus, gaudium: sed id leve & evanidum. Conspectus, & præsentia, & conversatio aliquid habet vivæ voluptatis: utique si non tantum quem velis, sed qualem velis videas. Affer itaque te mihi, ingens munus: & quò magis instes, cogita me senem esse, te mortalem. Propera ad me, sed ad te prius. profice, & ante omnia hoc cura, ut constes tibi. Quoties experiri voles, an aliquid actum sit, observa an eadem velis hodie quæ heri. Mutatio voluntatis indicat animum natare alibi, atque alibi apparere, prout tulit ventus. Non vagatur, quod est fixum & fundatum. Istud sapienti perfectè contingit, aliquatenus & proficienti provectoque. Quid ergo interest? hic commovetur quidem, non tamen transit, sed suo loco nutat: ille nec commovetur quidem.

EPIST. XXXVI. Amicum tuum hortare, ut istos magno animo contemnat, qui illum objurgant, quod umbram & otium petierit, quod dignitatem suam destituerit, & cum plùs consequi posset, prætulerit quietem omnibus. Quam utiliter negotium suum gesserit, quotidie illis ostendet. Hi quibus invidetur, non desinent transire. alii elidentur, alii cadent. Res est inquieta, felicitas: ipsa se exagitat, movet cerebrum, non uno genere. Alios in aliud irritat: hos in potentiam, illos in luxuriam: hos inflat, illos mollit, & totos resolvit. At benè aliquis illam fert: sic, quomodo vinum. Itaque non est quod tibi isti persuadeant, eum esse felicem, qui à multis obsidetur. sic ad illum, quemadmodum ad lacum, concurritur: quem qui exhauriunt, & turbant. Nugatorium & inertem vocant. Scis quosdam perversè loqui, & signare contraria. Felicem vocabant. quid ergo? erat? Ne illud quidem curo, quod quibusdam nimis horridi animi videtur & tætrici. Ariston ajebat, malle se adolescentem tristem, quam hilarem & amabilem turbæ. Vinum enim fieri bonum, quod recens durum & asperum visum est: non pati ætatem, quod in dolio placuit. Sine eum tristem appellent, & inimicum processibus suis. benè se dabit in vetustate ipsa tristitia: perseveret modò colere virtutem, perhibere liberalia studia, non illa quibus perfundi satis est, sed hæc quibus tingendus est animus. hoc est discendi tempus. Quid ergo? aliquod est, quo non sit discendum? minimè. sed quemadmodum omnibus annis studere honestum est: ita non omnibus institui. Turpis & ridicula res est, elementarius senex. Iuveni parandum, seni utendum est. Facies ergo rem utilissimam tibi, si illum quam optimum feceris. Hæc ajunt beneficia esse expetenda, tribuendaq;, non dubiè primæ sortis, quæ tam prodest dare quam accipere. Deniq; nihil illi jam liberi est: spopondit. minus autem turpe est creditori, quam spei bonæ decoquere. Ad illud æs alienum solvendum, opus est negotianti navigatione prospera, agrum colenti ubertate ejus quam colit terræ, & cæli favore: ille quod

O debet,

debet, sola potest voluntate persolvere. In mores fortuna jus non habet. Hos disponat: ut quam tranquillissimus ille animus ad perfectum veniat, qui nec ablatum sibi quidquam sentit, nec adjectum, sed in eodem habitu est, quocumque res cadunt. Cui sive aggeruntur vulgaria bona, supra res suas eminet: sive aliquid ex istis vel omnia casus excussit, minor non fit. Si in Parthiâ natus esset, arcum infans statim tenderet: si in Germania, protinus puer tenerum hastile vibraret: si avorum nostrorum temporibus fuisset, equitare, & hostem cominus percutere didicisset. Hæc singulis disciplina gentis suæ suadet, & imperat. Quid ergo huic meditandum est? quod adversus omnia tela, quod adversus omne hostium genus benè facit, mortem contemnere: quæ quin habeat in se aliquid terribile, ut & animos nostros (quos in amorem sui natura formavit) offendat, nemo dubitat: nec enim necesse esset in id comparari & acui, in quod instinctu quodam voluntario iremus, sicut feruntur omnes ad conservationem sui. Nemo discit, ut, si necesse fuerit, æquo animo in rosa jaceat: sed in hoc duratur, ut tormentis non submittat fidem: ut, si necesse fuerit, stans etiam aliquando saucius, pro vallo pervigilet, & ne pilo quidem incumbat, quia solet obrepere interim somnus in aliquod adminiculum reclinatis. Mors nullum habet incommodum. Esse enim debet aliquid, cujus sit incommodum. Quod si tanta cupiditas longioris ævi te tenet, cogita nihil eorum quæ ab oculis abeunt, & in rerum naturam, ex qua prodierunt, ac mox processura sunt, reconduntur, consumi. Desinunt ista, non pereunt. Et mors, quam pertimescimus ac recusamus, intermittit vitam, non eripit. veniet iterum, qui nos in lucem reponat dies, quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret. Sed postea diligentius docebo, omnia quæ videntur perire, mutari. Æquo animo debet rediturus exire. Observa orbem rerum in se remeantium: videbis in hoc mundo nihil exstingui, sed vicibus descendere ac resurgere. Æstas abit, sed alter annus illam adducit: hiems cecidit, referent illam sui menses: solem nox obruit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarum iste decursus, quidquid præterierit, repetit: pars cæli levatur assiduè, pars mergitur. Denique finem faciam, si hoc unum adjecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortem: & esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non præstat, ad quam stultitia perducit.

EPIST. XXXVII. Quod maximũ vinculum est ad bonam mentem, promisisti virum bonum. Sacramento rogatus es. Deridebit, si quis tibi dixerit, mollem esse militiam & facilem. nolo te decipi. Eadem honestissimi hujus, & illius turpissimi auctoramenti, verba sunt, uri, vinciri, ferroque necari. Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt, quæ per sanguinem reddant, cavetur ut ista vel inviti patiantur: à te, ut volens libensque patiaris. Illis licet arma submittere, misericordiam populi tentare: tu neque submittes, nec vitam rogabis. recto tibi invictoque moriendum est. Quid porrò prodest, paucos dies aut annos lucrifacere? sine missione nascimur. Quomodo ergo, inquis, me expediam? effugere non potes necessitates: potes vincere. Fiat via: & hanc tibi viam dabit philosophia. ad hanc te confer, si vis salvus esse, si securus, si beatus: denique si vis esse, quod est maximum, liber. Hoc contingere aliter non potest. Humilis res est stultitia, abjecta, sordida, servilis, multis affectibus & sævissimis subjecta.

subjecta. Hos tam graves dominos, interdum alternis imperantes, interdum pariter, dimittit à te sapientia, quæ sola libertas est. Vna ad hanc fert via, & quidem recta. non aberrabis: vade certo gradu. Si vis tibi omnia subjicere, te subjice rationi. multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid & quemadmodum aggredi debeas: non incides rebus. Neminem mihi dabis, qui sciat quomodo quod vult cœperit velle. non consilio adductus ullo, sed impetu impactus est. Non minus sæpè fortuna in uos incurrit, quam nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri: & subitò in medio turbine rerum stupentem quærere: Huc ego quemadmodum veni?

EPIST. XXXVIII. Meritò exigis, ut hoc inter nos epistolarum commercium frequentemus. Plurimum proficit sermo, qui minutatim irrepserit animo. Disputationes præparatæ, & effusæ audiente populo, plus habent strepitus, minus familiaritatis. Philosophia bonum consilium est: consilium nemo clamore dat. Aliquando utendum est & illis, ut ita dicam, concionibus; ubi qui dubitat, impellendus est: ubi verò non hoc agendum est, ut velit discere, sed ut discat, ad hæc submissiora verba veniendum est. Facilius intrant, sed & hærent. nec enim multis opus est, sed efficacibus. Seminis modo spargenda sunt. quod quamvis sit exiguũ, cum occupavit idoneum locum, vires suas explicat, & ex minimo in maximos auctus diffunditur. Idem facit oratio. non latè patet, si aspicias: in opere crescit. Pauca sunt quæ dicuntur: sed si illa animus benè exceperit, convalescunt & exsurgunt. Eadem est, inquam, præceptorum conditio, quæ seminum. multum efficiunt, & si angusta sunt: tantum, ut dixi, idonea mens rapiat illa, & in se trahat. Multa invicem & ipsa generabit, & plus reddet, quam acceperit.

EPIST. XXXIX. Commentarios quos desideras, diligenter ornatos, & in angustum coactos, ego verò componam: sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quam hæc quæ nunc vulgò Breviarium dicitur, olim cum Latinè loqueremur, Summarium vocabatur. Illa res discenti magis necessaria est: hæc scienti. Illa enim docet, hæc admonet. Sed utriusque rei tibi copiam faciam. Tu à me, non est quod illum aut illum exigas. qui notorem dat, ignotus est. Scribam ego quod vis, sed meo more. Interim multos habes, quorum scripta nescio an satis ordinent. Sume in manus indicem philosophorum: hæc ipsa res expergisci te coget, si videris quam multi tibi laboraverint; concupisces & ipse ex illis unus esse. Habet enim hoc optimum in se generosus animus, quod concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenii virum humilia delectant & sordida: magnarum rerum species ad se vocat & extollit. Quemadmodum flamma surgit in rectum, jacere ac deprimi non potest, non magis quam quiescere: ita noster animus in motu est, eò mobilior & actuosior, quo vehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit! ponet se extra jus ditionemque fortunæ. secunda temperabit, adversa comminuet, & aliis admiranda despiciet. Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quam nimia. Illa enim utilia vitaliaque sunt: at hæc, eò quod supersluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit ubertas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non pervenit nimia fecunditas. Idem animis quoque evenit, quos immoderata felicitas rumpit: qua non tantum in aliorum injuriam, sed etiam in suam utuntur. Quis hostis in quem-

quam tam contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suæ sunt? quorum impotentiæ atque insanæ libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod quæ fecere, patiuntur. Nec immeritò hic illos furor vexat. necesse est in immensum exeat cupiditas, quæ naturalem modum transiliit. Illa enim habet suum finem: inania, & ex libidine orta, sine termino sunt. Necessaria metitur utilitas. supervacua quo redigis? Voluptatibus itaque se mergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt: & ob hoc miserrimi sunt, quod eò perveniunt, ut illis quæ supervacua fuerant, facta sint necessaria. serviunt itaque voluptatibus, non fruuntur: & mala sua, quod malorum ultimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent: & desinit esse remedio locus, ubi quæ fuerant vitia, mores sunt.

EPIST. XL. Quod frequenter mihi scribis, gratias ago. nam quo uno modo potes, te mihi ostendis. Numquam epistolam tuam accipio, ut non protinus una simus. Si imagines nobis amicorum absentium jucundæ sunt, quæ memoriam renovant, & desiderium absentiæ falso atque inani solatio levant; quanto jucundiores sunt litteræ, quæ vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolæ impressa præstat, agnoscere. Audisse te scribis, Serapionem philosophum, cum istuc applicuisset, solere magno cursu verba convolvere, quæ non effundit una, sed premit & urget. plura enim veniunt, quam quibus vox una sufficiat. Hoc non probo in philosopho, cujus pronuntiatio quoque, sicut vita, debet esse composita. nihil autem ordinatum est, quod præcipitatur & properat. Itaque oratio illa apud Homerum concitata, & sine intermissione in morem nivis superveniens, oratori data est: at lenis & melle dulcior seni profluit. Sic itaque habe, istam vim dicendi rapidam atque abundantem, aptiorem esse circulanti, quàm agenti rem magnam ac seriam, docentique. æquè stillare illam nolo, quam currere. nec extendat aures, nec obruat. Nam illa quoque inopia & exilitas, minus intentum auditorem habet, tædio interruptæ tarditatis: facilius tamen insidit quod exspectatur, quam quod prætervolat. Denique tradere homines discipulis præcepta dicuntur: non traditur, quod fugit. Adjice nunc, quod quæ veritati operam dat oratio, incomposita debet esse & simplex. Hæc popularis nihil habet veri. movere vult turbam, & inconsultas aures impetu rapere: tractandam se non præbet, aufertur. Quomodo autem regere potest, quæ regi non potest? Quid quod hæc oratio, quæ sanandis mentibus adhibetur, descendere in nos debet? remedia non prosunt, nisi immorentur. Multum præterea habet inanitatis, & vani: plus sonat, quam valet. Lenienda sunt quæ me exterrent, compescenda quæ irritant, discutienda quæ fallunt: inhibenda luxuria, corripienda avaritia. Quid horum raptim potest fieri? quis medicus ægros in transitu curat? Quid, quod ne voluptatem quidem ullam habet, talis verborum sine delectu ruentium strepitus? sed ut pleraque quæ fieri posse non crederes, cognovisse satis est: sic istos, qui verba exercuerunt, abunde est semel audisse. Quid enim quis discere, quid imitari velit? quid de eorum animo judicet, quorum oratio perturbata & admissa est, nec potest reprimi? Quemadmodum per proclive currentium, non ubi visum est, gradus sistitur, sed incitato corporis pondere se rapit, ac

ac longius quam voluit effertur: sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est, nec satis decora philosophiæ. quæ ponere debet verba, non projicere, & pedetentim procedere. Quid ergo? non aliquando & insurget? Quidni? sed salva dignitate morum: quam violenta ista & nimia vis exuit. Habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis sit unda, non torrens. Vix oratori permiserim talem dicendi velocitatem, irrevocabilem, ac sine lege vadentem. Quemadmodum enim judex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis: tum quoque cum illum aut ostentatio abstulerit, aut affectus impotens sui? tantum festinet atque ingerat, quantum aures pati possunt. Rectè ergo facies, si non videris istos, qui quantum dicant, non quemadmodum, quærunt: & ipse malueris aliquando si necesse est, vel juxta P. Vinicium dicere. qui, cum quæreretur, quomodo diceret, Asellius ait, Tractim. Nam Geminus Varius ait: Quomodo istum disertum dicatis, nescio: tria verba non potest jungere. Quid ni malis tu sic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis tam insulsus intervenerit, quam qui illi singula verba vellenti, tamquam dictaret, non diceret, ait: Dic, vel numquam dicas. Nam Q. Haterii cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longè abesse ab homine sano volo. Numquam dubitavit, numquam intermisit: semel incipiebat, semel desinebat. Quædam tamen & nationibus puto magis aut minus convenire. In Græcis hanc licentiam tuleris: nos etiam cum scribimus, interpungere consuevimus. Cicero quoque noster, à quo Romana eloquentia exstitit, gradarius fuit. Romanus sermo magis se circumspicit, & æstimat, & præbet æstimandum. Fabianus vir egregius & vita & scientia, & quod post ista est, eloquentià quoque, disputabat expeditè magis, quam concitatè: ut posses dicere, facilitatem esse illam, non celeritatem. Hanc ego in viro sapiente recipio, non exigo, ut oratio ejus sine impedimento exeat: proferatur tamen malo, quam profluat. Eò autem magis te deterreo ab isto morbo, quod non potest tibi ista res contingere aliter, quam si te pudere desierit. perfrices frontem oportet, & ipse te non audias. Multa enim inobservatus ille cursus feret, quæ reprehendere velis. Non potest, inquam, tibi contingere res ista, salva verecundia. Præterea exercitatione opus est quotidiana, & à rebus studium transferendum est ad verba. Hæc autem etiam si aderunt, & poterunt sine ullo tuo labore decurrere, tamē temperanda sunt. nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior convenit: ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarum hæc erit tardiloquum te esse jubeo.

EPIST. XLI. Facis rem optimam, & tibi salutarem, si, ut scribis, perseveras ire ad bonam mentem: quam stultum est optare, cum possis à te impetrare. Non sunt ad cælum elevandæ manus, nec exorandus æditu us, ut nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat: propè est à te Deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum observator & custos: hic prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. Bonus vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam, nisi ab illo adjutus, exsurgere? ille dat consilia magnifica, & erecta. In unoquoque virorum bonorum (Quis Deus incertum est) habitat Deus. Si tibi occurrit vetustis arboribus & solitam altitudinem egressis frequens lucus, & conspectum cæli densitate ramorū aliorum alios protegentium

tium submovens: illa proceritas silvæ, & secretum loci, & admiratio umbræ, in aperto tam densæ atque continuæ, fidem tibi numinis facit. Et siquis specus saxis penitus exesis montem suspenderit, non manufactus, sed naturalibus caussis in tantam laxitatem excavatus: animum tuum quadam religionis suspicione percutiet. Magnorum fluminum capita veneramur: subita & ex abdito vasti amnis eruptio aras habet. coluntur aquarum calentium fontes: & stagna quædam, vel opacitas vel immensa altitudo sacravit. Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adversa felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex æquo deos: non subibit te veneratio ejus? non dices: ista res major est altiorque, quam ut credi similis huic, in quo est, corpusculo possit? Vis istuc divina descendit, animum excellentem, moderatum, omnia tamqnam minora transeuntem, quidquid timemus optamusque ridentem, cælestis potentia agitat. non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque majore sui parte illic est, unde descendit. Quemadmodum radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur: sic animus magnus & sacer, & in hoc demissus ut propius divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet: illuc spectat ac nititur: nostris tamquam melior interest. Quis est ergo hic? animus qui nullo bono nisi suo nititur. Quid enim est stultius, quam in homine aliena laudare? quid eo dementius, qui ea miratur, quæ in alium protinus transferri possint? Non faciunt meliorem equum aurei fræni. Aliter leo aurata juba demittitur, dum contractatur, & ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualem illum esse natura voluit, speciosus ex horrido, cujus hic decor est, non sine timore adspici, præfertur illi languido, & bracteato. Nemo gloriari nisi suo debet. Vitem laudamus, si fructu palmites onerat, si ipsa ad terram, pondere eorum quæ tulit, adminicula deducit. Num quis huic illam præferet vitem, cui aureæ uvæ, aurea folia dependent? Propria virtus est in vite, fertilitas: in homine quoque id laudandum est, quod ipsius est. Familiam formosam habet, & domum pulchram: multum serit, multum fænerat. nihil horum in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in ipso, quod nec eripi potest, nec dari: quod proprium est hominis. Quæris quid sit? animus, & ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo. consummatur itaque ejus bonum, si id adimplevit cui nascitur. Quid est autem quod ab illo ratio hæc exigit? rem facillimam. secundum naturam suam vivere: sed hanc difficilem facit communis insania. In vitia alter alterum trudimus. quomodo autem ad salutem revocari possunt, quos nemo retinet, populus impellit?

EPIST. XLII. Iam tibi iste persuasit, se virum bonum esse. Atqui vir bonus tam citò nec fieri potest, nec intelligi. Scis quem nunc virum bonum dicam? hujus secundæ notæ. nam ille alter fortasse, tamquam phoenix, semel anno quingentesimo nascitur: nec est mirum, ex intervallo magna generari. Mediocria & in turbam nascentia, sæpe fortuna producit: eximia verò, ipsa raritate commendat. Sed iste multum adhuc abest ab eo, quod profitetur; & si sciret quid esset vir bonus, nondum se esse crederet: fortasse etiam fieri posse desperaret. At malè existimat de malis. Hoc etiam mali faciunt. nec ulla

major pœna nequitiæ est, quam quod sibi ac suis displicet. At odit eos qui subita & magna potentia impotenter utuntur. Idem faciet, cum idem poterit. multorum, quia imbecilla sunt, latent vitia: non minus ausura, cum illis vires suæ placuerint, quam illa quæ jam felicitas aperuit. Instrumenta illis explicandæ nequitiæ desunt. Sic tutò serpens etiam pestifera tractatur, dum riget frigore. non desunt tunc illi venena, sed torpent. Multorum crudelitas, & ambitio, & luxuria, ut paria pessimis audeat, fortunæ favore deficitur. eadem velle eos cognosces: da posse, quantum volunt. Meministi, cũ quendam affirmares esse in tua potestate, dixisse me, volaticum esse ac levem, & te non pedem ejus tenere, sed pennam. Mentitus sum: plumâ tenebatur, quam remisit & fugit. Scis quos postea exhibuerit tibi ludos, quam multa in caput suum casura tentaverit. Non videbat, se per aliorum pericula in suum ruere: non cogitabat, quam onerosa essent quæ petebat, etiam si supervacua non essent. Hoc itaque in his quæ affectamus, ad quæ labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quædam supervacua sunt, quædam tanti non sunt. Sed hæc non providemus: & gratuita nobis videntur, quæ carissimè constant. Ex eo licet stupor noster appareat, quod ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam solvimus: & gratuita vocamus, pro quibus nosipsos impendimus. Quæ emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amœnum aliquod fructuosúmve prædium: ad ea paratissimi sumus pervenire cum solicitudine, cum periculo, cum jacturâ pudoris, & libertatis, & temporis. Adeò nihil est cuique se vilius. Idem itaque in omnibus consiliis rebusque faciamus, quod solemus facere, quoties ad institorem alicujus mercis accessimus: videamus, hoc quod concupiscimus, quanti deferatur. Sæpè maximum pretium est, pro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quæ acquisita acceptaque, libertatem nobis extorserunt. nostri essemus, si ista nostra non essent. Hæc ergo tecum ipse versa, non solum ubi de incremento agetur, sed etiam ubi de jactura. Hoc periturum est? nempe adventicium fuit. tam facilè sine isto vives, quam vixisti. Si diu illud habuisti, perdis postquam satiatus es: si non diu, perdis antequam assuescas. Pecuniam minorem habebis? nempe & molestiam. gratiam minorem? nempe & invidiam. Circumspice ista, quæ nos agunt in insaniam, quæ cum plurimis lacrymis amittimus: scies non damnum in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa perisse sentit, sed cogitat. Qui se habet, nihil perdidit. sed quoto cuique habere se contigit?

EPIST. XLIII. Quomodo hoc ad me pervenerit, quæris: quis mihi id te cogitare narraverit, quod tu nulli narraveras. Is qui scit plurimum, rumor. Quid ergo, inquis, tantus sum, ut possim excitare rumorem? non est quod te ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quidquid inter vicina eminet, magnum est illic, ubi eminet. Nam magnitudo non habet certum modum: comparatio illam aut tollit, aut deprimit. Navis quæ in flumine magna est, in mari parvula est: gubernaculum quod navi alteri magnum, alteri exiguum est. Tu nunc in provinciâ, licet contemnas ipse te, magnus es: quid agas, quemadmodum cœnes, quemadmodum dormias, quæritur, scitur. Eò tibi diligentius vivendum est. Tunc felicem te esse judica, cum poteris in publico vivere, cum te

parietes tui tegent, non abscondent: quos plerumque circumdatos nobis judicamus, non ut tutius vivamus, sed ut peccemus occultius. Rem dicam, ex quâ mores æstimes nostros, vix quemquam invenies, qui possit aperto ostio vivere. Ianitores conscientia nostra, non superbia opposuit. Sic vivimus, ut deprehendi sit, subitò adspici. Quid autem prodest recondere se, & oculos hominum aureſque vitare? Bona conscientia turbam advocat, mala etiam in solitudine anxia atq; solicita est. Si honesta sunt quæ facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire, cum tu scias? O te miserum, si contemnis hunc testem.

EPIST. XLIV. Iterum tu mihi te pusillum facis, & dicis, malignius tecum egisse naturam prius, deinde fortunam? cum possis te eximere vulgo, & ad felicitatem omnium maximam emergere. Si quid aliud est in philosophia boni, hoc est, quod stemma non inspicit. Omnes si ad primam originem revocentur, à diis sunt. Eques Romanus es, & ad hunc ordinem tua te perduxit industria: at mehercules multis quatuordecim sunt clausi. Non omnes curia admittit: castra quoque, quos ad laborem & periculum recipiunt, fastidiose legunt. Bona mens omnibus patet: omnes ad hoc sumus nobiles. nec rejicit quemquam philosophia, nec eligit: omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit: Cleanthes aquam traxit, & rigando hortulo locavit manus: Platonem non accepit nobilem philosophia, sed fecit. Quid est quare desperes his te posse fieri parem? omnes hi majores tui sunt, si te illis geris dignum. Geres autem, si hoc protinus tibi persuaseris, à nullo te nobilitate superari. Omnibus nobis totidem ante nos sunt. nullius non origo ultra memoriam jacet. Plato ait: Neminem regē non ex servis esse oriundum, neminem non servum ex regibus. Omnia ista longa varietas miscuit, & sursum deorsum fortuna versavit. Quis ergo generosus? ad virtutem bene à natura compositus. Hoc unum est intuendum. alioqui si ad vetera revocas, nemo non inde est, ante quod nihil est. A primo mundi ortu, usque in hoc tempus, perduxit nos ex splendidis sordidisque alternata series. Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus. nemo in nostram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrū est. Animus facit nobilem: cui ex quacumque conditione supra fortunam licet surgere. Puta itaque te non esse equitem Romanum, sed libertinum: potes hoc consequi, ut solus sis liber inter ingenuos. Quomodo? inquis. si mala bonaque non populo auctore distinxeris. Intuendum est, non unde veniant, sed quò eant. Si quid est quod beatam vitam potest facere, id bonum est suo jure: depravari enim in malum non potest. Quid est ergo, in quo erratur? cum omnes beatam vitam optent, quod instrumenta ejus pro ipsa habent, & illā dum petunt, fugiunt. Nam cum summa beatæ vitæ sit solida securitas, & ejus inconcussa fiducia, sollicitudinis colligunt caussas, & per insidiosum iter vitæ non tantum ferunt sarcinas, sed trahunt. Ita longius ab effectu ejus quod petunt, semper abscedunt, & quò plus operæ impendunt, hoc se magis impediunt, & feruntur retrò. Quod evenit in labyrintho properantibus, ipsa illos velocitas implicat.

EPIST. XLV. Librorum istic inopiam esse quereris. Non refert quam multos, sed quam bonos habeas. lectio certa prodest, varia delectat. Qui quo destinavit pervenire vult, unam sequatur viam, non per multas vagetur. non ire istud, sed errare est,

est. Vellem, inquis, magis libros mihi quam consilium dares. Ego verò quoscumque habeo mittere paratus sum, & totum horreum excutere: me quoque isto si possem, transferrem, & nisi maturè te finem officii sperarem impetraturum, hanc senilem expeditionem indixissem mihi: nec me Charybdis, & Scylla, & fabulosum illud fretum deterrere potuisset. Transnatassem ista, non solum trajecissem, dummodo te complecti possem, & præsens æstimare quantum animo crevisses. Ceterum quod libros meos tibi mitti desideras, non magis ideò me disertum puto, quam formosum putarem, si imaginem meam peteres. Indulgentiæ scio istud esse, non judicii: & si modo judicii est, indulgentia tibi imposuit. Sed qualescumque sunt, tu illos sic lege, tamquam verum quæram adhuc, non sciam, & contumaciter quæram. Non enim me cuiquam mancipavi, nullius nomen fero: multum magnorum virorum judicio credo, aliquid & meo vindico. Nam illi quoque non inventa, sed quærenda nobis reliquerunt: & invenissent forsitan necessaria, nisi & superflua quæsissent. Multum illis temporis verborum cavillatio eripuit, & captiosæ disputationes, quæ acumen irritum exercent. Nectimus nodos, & ambiguam significationem verbis alligamus, deinde dissolvimus. Tantum nobis vacat? jam vivere, jam mori scimus? Tota illò mente pergendum est, ubi provideri debet, ne res nos, non verba, decipiant. Quid mihi vocum similitudines distinguis, quibus nemo umquam nisi dum disputat, captus est? res fallunt. illas discerne. Pro bonis mala amplectimur: optamus cōtra id quod optavimus: pugnant vota nostra cum votis, consilia cum consiliis. Adulatio quam similis est amicitiæ? Non imitatur tantum illam, sed vincit, & præterit: apertis & propitiis auribus recipitur, & in præcordia ima descendit, eo ipso gratiosa quo lædit. Doce quemadmodum hanc similitudinem dignoscere possim. venit ad me pro amico blandus inimicus: vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt: temeritas sub titulo fortitudinis latet: moderatio vocatur ignavia: pro cauto timidus accipitur. In his magno periculo erratur: his certas notas imprime. Ceterum qui interrogatur, an cornua habeat, non est tam stultus, ut frontem suam tentet: nec rursus tam ineptus aut hebes, ut non habere se nesciat, quod tu illi subtilissima collectione persuaseris. Sic ista sine noxâ decipiunt, quomodo præstigiatorum acetabula & calculi, in quibus fallacia ipsa delectat. Effice, ut quomodo fiat intelligam: perdidi usum. Idem de istis captionibus dico: quo enim nomine potius sophismata appellem? nec ignoranti nocent, nec scientem juvant. Si vis utique verborum ambiguitates diducere, hoc nos doce, beatum non eum esse, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluxit: sed illum, cui bonum omne in animo est, erectum, & excelsum, & mirabilia calcantem. qui neminem videt, cum quo se commutatum velit: qui hominem eâ solâ parte æstimat, qua homo est: qui natura magistra utitur, ad illius leges componitur, sic vivit, quomodo illa præscripsit: cui bona sua nulla vis excutit: qui mala in bonum vertit, certus judicii, inconcussus, intrepidus: quem aliqua vis movet, nulla perturbat: quem fortuna, cum in eum quod habuit telum nocentissimum, vi maxima intorsit, pungit, non vulnerat, & hoc rarò. Nam cetera ejus tela, quibus genus humanum debellatur, grandinis more dissultant: quæ incussa tectis, sine ullo habitatoris incommodo crepitat, ac solvitur

solvitur. Quid me detines in eo, quem tu ipse Pseudomenon appellas, de quo tantum librorum compositum est? Ecce tota mihi vita mentitur: hanc coargue, hanc ad verum, si acutus es, redige. Necessaria judicat, quorum magna pars supervacua est: etiam quæ non est supervacua, nihil in se momenti habet in hoc, ut possit fortunatum beatumque præstare. Non enim statim bonum est, si quid necessarium est. Ac projicimus bonum, si hoc nomen pani aut polentæ damus, & ceteris sine quibus vita non ducitur. Quod bonum est, utique necessarium est: quod autem necessarium est, non statim bonum est: quoniam quædam necessaria sunt, eadem vilissima. Nemo usque eò dignitatem boni ignorat, ut illud ad hæc in diem utilia demittat. Quid ergo? non eò potius curam transferes, ut ostendas omnibus, magno temporis impendio quæri supervacua: & multos transisse vitam, dum vitæ instrumenta conquirunt? Recognosce singulos, considera universos: nullius non vita spectat in crastinum. Quid in hoc sit mali, quæris? infinitum. non enim vivunt, sed victuri sunt: omnia differunt. Etiam si attenderemus, tamen nos vita præcurreret: nunc verò cunctantes quasi aliena transcurrit, & ultimo die finitur, omni perit. Sed ne epistolæ modum excedam, quæ non debet sinistram manum legentis implere: in alium diem hanc litem cum dialecticis differam, nimium subtilibus, & hoc solum curantibus, non & hoc.

EPIST. XLVI. Librum tuum quem mihi promiseras, accepi, & tamquam lecturus ex commodo adaperui, ac tantum degustare volui. Deinde blanditus est ipse, ut procederem longius: qui quam disertus fuerit, ex hoc intelligas licet. brevis mihi visus est, cum esset nec mei, nec tui temporis, sed qui primo adspectu aut T. Livii, aut Epicuri posset videri. tam autem dulcedine me tenuit & traxit, ut illum sine ulla dilatione perlegerem. Sol me invitabat, fames admonebat, nubes minabantur: tamen exhausi totum. Non tantum delectatus, sed gavisus sum. Quid ingenii iste habuit? quid animi? dicerem, quid impetus? si interquievisset, si intervallo surrexisset. Nunc non fuit impetus, sed tenor, compositio virilis & sancta. Nihilominus interveniebat dulce illud, & loco lene. Grandis & rectus es. hoc te volo tenere, sic ire. Fecit aliquid & materia. ideo eligenda est fertilis, quæ capiat ingenium, quæ excitet. De libro tuo plura scribam, cum illum retractavero: nunc verò parum mihi sedet judicium, tamquam audierim illa, non legerim. Sine me & inquirere. Non est quod verearis, verum audies. O te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi tam longè mentiatur! nisi quod etiam ubi caussa sublata est, mentimur & consuetudinis caussa.

EPIST. XLVII. Libenter ex his qui à te veniunt cognovi, familiariter te cum servis tuis vivere. hoc prudentiam tuam, hoc eruditionē decet. Servi sunt? imò homines. Servi sunt? imò contubernales. Servi sunt? imò humiles amici. Servi sunt? imò conservi, si cogitaveris tantumdem in utrosque licere fortunæ. Itaque rideo istos qui turpe existimant cum servo suo cænare: quare? nisi quia superbissima consuetudo cænāti domino stantium servorum turbam circumdedit. Est ille plus quam capit, & ingenti aviditate onerat distentum ventrem, ac desuetum jam ventris officio, ut majore opera omnia egerat, quam ingessit: at infelicibus servis movere labra, ne in hoc quidem, ut lo-

quan-

quantur, licet. virga murmur omne compescitur: & ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternutamentum, singultus: magno malo ulla voce interpellatum silentium luitur: nocte tota jejuni, mutique perstant. Sic fit, ut isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At illi quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere cervicem, periculum imminens in caput suum avertere. In conviviis loquebantur, sed in tormentis tacebant. Deinde ejusdem arrogantiæ proverbium jactatur: Totidem esse hostes, quot servos. Non habemus illos hostes, sed facimus. Alia interim crudelia & inhumana prætereo, quod nec tãquam hominibus quidem, sed tamquam jumentis abutimur: quod cum ad cænandum discubuimus, alius sputa detergit, alius reliquias temulentorum subditus colligit, alius pretiosas aves scindit: pectus & clunes, certis ductibus circumferens eruditam manum, in frusta excutit. Infelix qui huic uni rei vivit, ut altilia decenter secet. nisi quod miserior est, qui hoc voluptatis caussa docet, quam qui necessitatis, discit. Alius vini minister in muliebrem modum ornatus, cum ætate luctatur. Non potest effugere pueritiam, sed retrahitur. jamque militari habitu glaber, destrictis pilis, aut penitus evulsis, tota nocte pervigilat: quam inter ebrietatem domini ac libidinem dividit, & in cubiculo vir, & in convivio puer est. Alius cui convivarum censura permissa est, perstat infelix, & exspectat, quos adulatio, & intemperantia aut gulæ, aut linguæ, revocet in crastinum. Adjice obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est: qui sciunt, cujus rei illum sapor excitet, cujus delectet adspectus, cujus novitate nauseabundus erigi possit, quid jam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriat. Cum his cœnare non sustinet, & majestatis suæ diminutionem putat, ad eamdem mensam cum servo suo accedere. Dii melius, quod ex istis dominos habent. Stare ante limen Callisti dominũ suum vidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter rejicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi. Retulit illi gratiam servus, ille in primam decuriam conjectus, in qua vocem præco experitur, & ipse illum invicem apologavit, & ipse non judicavit domo sua dignum. Dominus Callistum vendidit: sed domino quam multa Callistus? Vis tu cogitare istũ quem servum tuum vocas, ex iisdem seminibus ortum, eodem frui cælo, æquè spirare, æquè vivere, æquè mori? Tam tu illum ingenuum videre potes, quam ille te servum. Mariana clade quam multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc ejus fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me locum immittere, & de usu servorum disputare, in quos superbissimi, crudelissimi, & contumeliosissimi sumus. Hæc tamen præcepti mei summa est: Sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velles vivere. Quoties in mentem venerit, quantum ubi in servum liceat: veniat in mentem, tantumdem in te domino tuo licere, At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona ætas est. forsitan habebis. nescis qua ætate Hecuba servire cœperit, qua Crœsus, qua Darii mater, qua Plato, qua Diogenes? Vive cum servo clementer. comiter quoque & in sermonem admitte, & in consilium, & in convictum. Hoc loco acclama-

acclamabit mihi tota manus delicatorum: Nihil hac re humilius, nihil turpius. Hos ego eosdem deprehendam, alienorum servorum osculantes manum. Ne illud quidem videtis, quam omnem invidiam majores nostri dominis, omnem contumeliam servis detraxerint? Dominum, patremfamiliæ appellaverunt: servos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. Instituerunt diem festum, quo non solum cum servis domini vescerentur, sed quo utique honores illis in domo gerere, jus dicere permiserunt, & domum pusillam rempublicam esse judicaverunt. Quid ergo? omnes servos admovebo mensæ meæ? non magis quam omnes liberos. Erras, si existimas me quosdam quasi sordidioris operæ rejecturum, ut puta illum mulionem, & illum bubulcum: non ministeriis illos æstimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores: ministeria casus assignat. Quidam cænent tecum, quia digni sunt; quidam, ut sint. Si quid enim in illis ex sordida conversatione servile est, honestiorum convictus excutiet. Non est, mi Lucili, quod amicum tantum in foro & in curia quæras: si diligenter attenderis, & domi invenies. Sæpè bona materia cessat sine artifice. tenta, & experire. Quemadmodum stultus est, qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum ejus ac frænos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex veste, aut ex conditione, quæ vestis modo nobis circumdata est, æstimat. Servus est? sed fortasse liber animo. Servus est? hoc illi nocebit? ostende quis non sit. Alius libidini servit, alius avaritiæ, alius ambitioni; omnes timori. Dabo consularem, aniculæ servientem; dabo ancillulæ divitem: ostendam nobilissimos juvenes mancipia Pantomimorum. Nulla servitus turpior est, quam voluntaria. Quare non est quod fastidiosi te deterreant, quo minus servis tuis hilarem te præstes, & non superbè superiorem. Colant potius te, quam timeant. Dicet nunc aliquis, me vocare ad pileum servos, & dominos de fastigio suo dejicere: quod dixi, colant potius dominum, quam timeant. Ita ne, inquit, prorsus colant tamquam clientes, tamquam salutatores? Hoc qui dixerit, obliviscetur, id dominis parum esse, quod Deo satis est, qui colitur & amatur. Non potest amor cum timore misceri. Rectissimè ergo te facere judico, quod timeri à servis tuis non vis, quod verborum castigatione uteris. Verberibus muta admonentur. non quidquid nos offendit, & lædit. Sed ad rabiem cogunt venire deliciæ, ut quidquid non ex voluntate respõdit, iram provocet. Regum nobis induimus animos. nam illi quoque obliti & virium suarum, & imbecillitatis alienæ, sic excandescunt, sic sæviunt, quasi injuriam acceperint: à cujus rei periculo illos fortunæ suæ magnitudo tutissimos præstat. Nec hoc ignorant, sed occasionem nocendi captant, querendo. acceperunt injuriam, ut facerent. Diutius te morari nolo. non est enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cetera boni mores: placent sibi, & permanent. levis est malitia, sæpè mutatur: non in melius, sed in aliud.

EPIST. XLVIII. Ad epistolam quam mihi ex itinere misisti, tam longam, quam ipsum iter fuit, postea rescribam. Seducere me debeo, & quid suadeam, circumspicere. Nam tu quoque qui consulis, diu an consuleres cogitasti: quanto magis hoc mihi faciendum est, cum longiore mora opus sit, ut solvas quæstionem, quam ut proponas? Utique cum aliud tibi expediat, aliud mihi: iterum ego tamquam Epicurus loquor. Mihi verò idem expedit,

expedit, quod tibi: aut non sum amicus, nisi quidquid agitur ad te pertinens, meum est. Consortium rerum omnium inter nos facit amicitia: nec secundi quidquam singulis est, nec adversi. in commune vivitur. Nec potest quisquam beatè degere, qui se tantum intuetur, qui omnia ad utilitates suas convertit: alteri vivas oportet, si vis tibi vivere. Hæc societas diligenter & sanctè observanda est, quæ nos omnes omnibus miscet, & judicat aliquod esse commune jus generis humani. plurimum ad illam quoque (de qua loquebar) interiorem societatem amicitiæ colendam proficit. Omnia enim cum amico communia habebit, qui multa cum homine. Hoc, Lucili virorum optime, mihi ab istis subtilibus præcipi malo, quid amico præstare debeam, quid homini, quam quot modis Amicus dicatur, & Homo quam multa significet. In diversum ecce sapientia & stultitia discedunt. cui accedo? in utram ire partem jubes? Illi homo pro amico est, huic amicus non est pro homine: ille amicum sibi parat, hic se amico. Tu mihi verba distorques, & syllabas digeris. Scilicet nisi interrogationes vaferrimas struxero, & conclusione falsa à vero nascens mendacium adstrinxero, non potero à fugiendis petenda secernere. Pudet me. in re tam seriâ senes ludimus. Mus syllaba est: mus autem caseum rodit: syllaba ergo caseum rodit. Puta nunc me istud non posse solvere: quod mihi ex istâ sententiâ periculum imminet? quod incommodum? Sine dubio verendum est, ne quando in muscipulâ syllabas capiam, aut ne quando si negligentior fuero, caseum liber comedat. Nisi fortè acutior est illa collectio: Mus syllaba est: syllaba autem caseum non rodit: mus ergo caseum non rodit. O pueriles ineptias! in hoc supercilia subduximus? in hoc barbam demisimus? hoc est quod tristes docemus & pallidi? Vis scire, quid philosophia promittat generi humano? consilium. Alium mors vocat, alium paupertas urit, alium divitiæ vel alienæ torquent, vel suæ: ille malam fortunam horret, hic se felicitati suæ subducere cupit: hunc homines malè habent, illum dii. Quid mihi lusoria ista proponis? non est jocandi locus. ad miseros advocatus es. Opem te laturum naufragis, captis, ægris, egentibus, intentæ securi subjectum præstantibus caput, pollicitus es: quo diverteris? quid agis? hic cum quo ludis, timet. Succurre, quisquis eloquentior es, pereuntium pœnis. Omnes undique ad te manus tendunt, perditæ vitæ, perituræque auxilium aliquod implorant, in te spes opesq; sunt. Rogant ut ex tantâ illos volutatione extrahas, ut disjectis & errantibus clarum veritatis lumen ostendas. Dic quid natura necessarium fecerit, quid supervacuum, quā faciles leges posuerit; quam jucunda sit vita, quam expedita, illas sequentibus; quam acerba & implicita eorum, qui opinioni plus quam naturæ crediderunt. Quid istorum cupiditates demit? quid temperat? Utinam tantum non prodessent! nocent. Hoc tibi, cum voles, manifestissimum faciam, & comminui & debilitari generosam indolem, in istas argutias conjectam. Pudet dicere contra fortunam militaturis, quæ porrigant tela, quemadmodum illos subornent. Hac ad summum bonum itur? per istud philosophiæ sunt nigræ, & turpes, infamesque etiam ad album sedentibus, exceptiones. Quid enim aliud agitis, cum eum quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quam ut formulâ cecidisse videatur? Sed quemadmodum illum prætor, sic hos philosophia in integrum restituit.

ftituit. Quid difcediiis ab ingentibus promiffis, & grandia locuti, affecturos vos, ut non magis auri fulgor, quam gladii perftringat oculos meos, ut ingenti conftantiâ, & quod omnes optant, & quod omnes timent, calcem, ad Grammaticorum elementa defcenditis? Quid dicitis? fic itur ad aftra? hoc enim eft quod philofophia mihi promittit, ut me parem Deo faciat: ad hoc invitatus fum, ad hoc veni. fidem præfta. Quantum potes ergo, mi Lucili, reduc te ab iftis exceptionibus & præfcriptionibus philofophorum. Aperta decêt & fimplicia bonitatem. Etiam fi multum fupereffet ætatis, parcè jam difpenfandum erat, ut fufficeret neceffariis: nunc quæ dementia eft, fupervacua difcere in tanta temporis egeftate?

EPIST. XLIX. Eft quidem, mi Lucili, fupinus & negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducitur: tamen repofitum in animo noftro defiderium loca interdum familiaria evocant, nec extinctam memoriam reddunt, fed quiefcentem irritant. ficut dolorem lugentium, etiam fi mitigatus eft tempore, aut fervuli familiaris admiffio, aut veftis, aut domus renovat. Ecce Campania, & maximè Neapolis, ad Pompejorum tuorum confpectum, incredibile eft, quam recens defiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis es, cum maximè à te difcedo: video lacrimas combibentem, & affectibus tuis inter ipfam coërcitionem exeuntibus non fatis refiftentem. modo amififfe te videor. Quid enim non modo eft, fi recorderis? Modo apud Sotionem philofophum puer fedi, modo cauffas agere cœpi, modo defii velle agere, modo defii poffe. Infinita eft velocitas temporis, quæ magis apparet refpicientibus. Nam ad præfentia intentos fallit; adeò præcipitis fugæ tranfitus levis eft. Cauffam hujus rei quæris? quidquid temporis tranfiit, eodem loco eft: pariter afpicitur, una jacet: omnia inde in profundum cadunt. & alioquin non poffunt longa intervalla effe in eâ re, quæ tota brevis eft. Punctum eft quod vivimus, & adhuc puncto minus: fed hoc minimum fpecie quadam longioris fpatii natura divifit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adolefcentiam, aliud inclinationem quamdam ab adolefcentiâ ad fenectutem, aliud ipfam fenectutem. In quam angufto, quot gradus pofuit? Modo te profecutus fum: & tamen hoc modo, ætatis noftræ bona portio eft: cujus breviatem aliquando futuram cogitemus. Non folebat mihi tam velox tempus videri, nunc incredibilis curfus apparet: five quia admoveri lineas fentio, five quia attendere cœpi & computare damnum meum. Eò magis utique indignor, aliquos ex hoc têpore (quod fufficere nec ad neceffaria quidem poteft, etiam fi cuftoditum diligentiffimè fuerit) in fupervacua majorem partem erogare. Negat Cicero, fi duplicetur fibi ætas, habiturum fe tempus quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. Triftius inepti funt. illi ex profeffo lafciviunt: hi agere feipfos aliquid exiftimant. Nec ego nego profpicienda ifta: fed profpicienda tantum, & à limine falutanda, in hoc unum, ne verba nobis dentur, & aliquid effe in illis magni ac fecreti boni judicemus. Quid te torques & maceras in ea quæftione, quam fubtilius eft contempfiffe, quam folvere? Securi eft, & ex commodo migrantis, minuta conquirere. Cum boftis inftat à tergo, & movere juffus eft miles, excutit neceffitas quidquid pax otiofa collegerat. Non vacat mihi verba dubiè cadentia confectari, & vafritiam in illis meam experiri.

Adfpice

Adspice qui coëant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis.
Magno mihi animo strepitus iste belli circumsonantis exaudiendus est. Demens omnibus meritò viderer, si cum saxa in munimentum murorum senes fœminæque congererent; cum juventus intra portas armata signum eruptionis exspectaret, aut posceret; cum hostilia in portis tela vibrarent, & ipsum solum suffossionibus & cuniculis tremeret; sederem otiosus, & ejusmodi quæstiunculas ponens: Quod non perdidisti, habes: cornua autem non perdidisti: cornua ergo habes: aliaque ad exemplum hujus acutæ delirationis concinnata. Atqui æquè licet demens tibi videar, si istis impendero operam. & nunc obsideor. Tunc tamen periculum mihi obsesso externum immineret, murus me ab hoste secerneret: nunc mortifera mecum sunt. Non vaco ad istas ineptias. ingens negotium in manibus est. Quid agam? mors me sequitur, fugit vita: adversus hæc me doce aliquid. effice ne ego mortem fugiam, vita me non effugiat. Exhortare adversus difficilia, de æquanimitate: adversus inevitabilia, angustias temporis mei laxa: doce non esse positum bonum vitæ in spatio ejus, sed in usu: posse fieri, imò sæpe fieri, ut qui diu vixit, parum vixerit. Dic mihi dormituro, Potes non expergisci: dic experrecto, Potes non dormire amplius. Dic exeunti, Potes non reverti: dic redeunti, Potes non exire. Erras, si in navigatione tantùm existimas minimum esse, quo à morte vita diducitur: in omni loco æquè tenue intervallum est. Non ubique se mors tam propè ostendit: ubique tam propè est. Has tenebras discute: & faciliùs ea trades, ad quæ præparatus sum. Dociles natura nos edidit, & rationem dedit imperfectam, sed quæ perfici posset. De justitiâ mihi, de pietate disputa, de frugalitate, de pudicitiâ utrâque, & illâ cui alieni corporis abstinentia est, & hac cui sui cura. Si me nolueris per devia ducere, faciliùs ad id quò tendo, perveniam. Nam (ut ille ait Tragicus) Veritatis simplex oratio est. Ideòque illam implicare non oportet. nec enim quidquam minùs convenit, quàm subdola ista calliditas, animis conantibus magna.

EPIST. L. Epistolam tuam accepi post multos menses, quam miseras. supervacuum itaq; putavi, ab eo qui afferebat, quid ageres, quærere. Valdè enim bonæ memoriæ est, si meminit: & tamen spero te sic jam vivere, ut ubicumque eris, sciam quid agas. Quid enim aliud agas, quàm ut meliorem te ipse quotidie facias, ut aliquid ex erroribus ponas, ut intelligas tua vitia esse, quæ putas rerum? Quædam enim locis & temporibus adscribimus: at illa, quocumque transierimus, secutura sunt. Harpasten, uxoris meæ fatuam, scis hereditarium onus in domo meâ remansisse. Ipse enim aversissimus ab istis prodigiis sum. si quando fatuo delectari volo, non est mihi longe quærendus: me rideo. Hæc fatua subitò desiit videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram. nescit esse se cæcam: subinde pædagogum suum rogat, ut migret: ait domum tenebrosam esse. Hoc quod in illâ ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. nemo se avarum esse intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt: nos sine duce erramus, & dicimus: Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romæ potest vivere. Non ego sumptuosus sum, sed urbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum vitium quòd iracundus sum, quòd nondum constitui certum genus vitæ: adolescen-

lescentia hæc facit. Quid nos decipimus? non est extrinsecus malum nostrum: intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideò difficulter ad sanitatē pervenimus, quia nos ægrotare nescimus. Si curari cœperimus, quando tot morbos, tantásve ægritudines discutiemus? Nunc verò ne quærimus quidem medicum: qui minus negotii haberet, si adhiberetur ad recens vitium. sequerentur teneri & rudes animi, recta monstrantem. nemo difficulter ad naturam reducitur, nisi qui ab illâ defecit. Erubescimus discere bonam mentem. at mehercules, turpe est magistrum huius rei quærere. Illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere: laborandum est: &, ut verum dicam, ne labor quidē magnus est: si modò, ut dixi, antè animum nostrum formare incipimus, & recorrigere, quàm indurescat pravitas ejus. Sed nec indurata despero. Nihil est quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quamvis flexa, revocabis; curvatas trabes calor explicat; & aliter natæ, in id finguntur, quod usus noster exigit: quanto faciliùs animus accipit formam, flexibilis, & omni humore obsequentior? quid enim aliud est animus, quàm quodammodo se habens spiritus? vides autem tanto spiritum esse faciliorem omnī aliâ materiâ, quanto tenuior est. Illud, mi Lucili, non est quòd te impediat, quò minùs de nobis benè speres, quòd malitia jam nos tenet, quòd diu in possessione nostri est. Ad neminem antè bona mens venit, quàm mala. omnes præoccupati sumus, virtutes discere, vitia dediscere: sed eò majore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quòd semel traditi boni perpetua possessio est. Non dediscitur virtus. Contraria enim mala in alieno hærent: ideò expelli & exturbari possunt: fideliter sedent, quæ in locum suum veniunt. Virtus secundùm naturam est: vitia inimica & infesta sunt. Sed quemadmodum virtutes receptæ exire non possunt, facilisque earum tutela est: ita initium ad illas eundi arduum. quia hoc primum imbecillæ mētis atque ægræ est, formidare inexperta. Itaque cogenda est mens, ut incipiat. Deinde non est acerba medicina: protinus enim delectat dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est: philosophia pariter & salutaris & dulcis est.

EPIST. LI. Quomodo quisque potest, mi Lucili: tu istic habes Ætnam, illum nobilissimum Siciliæ montem: quem quare dixerit Messalla unicum, sive Valgius (apud utrumque enim legi) non reperio. cum plurima loca evomant ignem, non tantùm edita, quòd crebrius evenit, videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam jacentia. Nos utcumque possumus, contenti sumus Bajis: quas postero die, quàm attigeram, reliqui. locum ob hoc devitandum, cùm habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo? ulli loco indicendum est odium? minimè. sed quemadmodum aliqua vestis sapienti ac probo viro magis convenit quàm alia, nec ullum colorem ille odit, sed aliquem putat parùm aptum esse frugalitatem professo: sic regio quoque est, quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens, declinet, tanquam alienam bonis moribus. Itaque de secessu cogitans, numquam Canopum eliget, quāvis neminem Canopus esse frugi vetet. Ne Bajas quidem. diversorium vitiorum esse cœperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illîc tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis solvitur. Non tantùm corpori, sed etiam

etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic nec inter popinas quidē. Videre ebrios per littora errantes, & comessationes navigantium, & symphoniarum cantibus perstrepentes lacus, & alia quæ velut soluta legibus luxuria, non tantùm peccat, sed publicat, quid necesse est? Id agere debemus, ut irritamenta vitiorum quàm longissimè profugiamus. Indurandus est animus, & à blandimentis voluptatum procul abstrahendus. Vna Hannibalem hiberna solverunt: & indomitum illum nivibus atq; Alpibus virum enervaverunt fomenta Campaniæ. Armis vicit, vitiis victus est. Nobis quoque militandum est: & quidem genere militiæ, quo numquam quies, numquam otium datur. Debellandæ sunt in primis voluptates: quæ (ut vides) sæva quoque ad se ingenia rapuerunt. Si quis sibi proposuerit, quantum operis aggressus sit, sciet nihil delicatè, nihil molliter esse faciendum. Quid mihi cum istis calentibus stagnis? quid cum sudatoriis, in quæ siccus vapor corpora exhausturus includitur? Omnis sudor per laborem exeat. Si faceremus, quod fecit Hannibal, ut interrupto cursu rerum, omissoque bello, fovendis corporibus operam daremus: nemo non Intempestivam desidiam, victori quoque, nedum vincenti periculosam, meritò reprehenderet. Minus nobis, quam illis Punica signa sequentibus, licet: plus periculi restat cedentibus, plus operis etiam perseverātibus. Fortuna mecum bella gerit: non sum imperata facturus. jugum non recipio, imò quod majore virtute faciendum est, excutio: non est emolliendus animus. Si voluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati: idem sibi in me juris esse volet & ambitio, & ira: inter tot affectus distrahar, imò discerpar. Libertas proposita est: ad hoc præmium laboratur. Quæ sit libertas, quæris? nulli rei servire, nulli necessitati, nullis casibus: fortunam in æquū deducere. quo die intellexero illam plus posse, nil poterit. Ego illam feram, cum in manu mors sit? His cogitationibus intentum, loca seria sanctaque eligere oportet. Effeminat animos amœnitas nimia: nec dubiè aliquid ad corrumpendum vigorem potest regio. Quamlibet viam jumenta patiuntur, quorum durata in aspero ungula est: in molli palustrique pascuo saginata, citò subteruntur. Et fortior miles ex confragoso venit: segnis est urbanus & verna. Nullum laborem recusant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur: in primo deficit pulvere ille unctus & nitidus. Severior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Literni honestius Scipio, quam Bajis exsulabat. ruina ejus non est tam molliter collocanda. Illi quoq;, ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit, Cajus Marius, & Cnejus Pompejus, & Cæsar exstruxerunt quidem villas in regione Bajana, sed illas imposuerunt summis jugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari latè longeque subjecta. Adspice quam positionem elegerunt, quibus ædificia excitaverunt locis, & qualia: scias non villas esse, sed castra. Habitaturum tu putas umquam fuisse in Vticā Catonem, ut prætemavigantes adulteras dinumeraret, & adspiceret tot genera cymbarum variis coloribus picta, & fluitantem toto lacu rosam, ut audiret canentium nocturna convitia? nonne manere ille intra vallum maluisset, quod in unam noctem manu sua duxisset? Quid ni malit, quisquis vir est, somnum suum classico, quam symphoniā

ſymphoniâ rumpi? Sed ſatis diu cum Bajis litigavimus, numquam ſatis cum vitiis: quæ oro te, mi Lucili, perſequere ſine modo, ſine fine. nam illis quoque nec finis eſt, nec modus. Projice quæcumque cor tuum laniant: quæ ſi aliter extrahi nequirent, cor ipſum cum illis revellendum erat. Voluptates præcipuè exturba, & inviſiſſimas habe, latronum more, quos Philetas Ægyptii vocant. in hoc nos amplectuntur, ut ſtrangulent.

EPIST. LII. Quid eſt hoc, Lucili, quod nos aliò tendentes, aliò trahit, & eò unde recedere cupimus, impellit? quid colluctatur cum animo noſtro, nec permittit nobis quidquam ſemel velle? Fluctuamus inter varia conſilia: nihil libere volumus, nihil abſolutè, nihil ſemper. Stultitia, inquis, eſt: cui nihil conſtat, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ab illâ revellemus? Nemo per ſe ſatis valet, ut emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. Quoſdam ait Epicurus ad veritatem ſine ullius adjutorio contendere, ex iis ſe feciſſe ſibi ipſum viam. hos maximè laudat, quibus ex ſe impetus fuit, qui ſeipſos protulerunt. quoſdam indigere ope alienâ, non ituros ſi nemo præceſſerit, ſed benè ſecuturos. ex his Metrodorum ait eſſe. Egregium hoc quoque, ſed ſecundæ ſortis ingenium. Nos ex illâ primâ notâ non ſumus: benè nobiſcum agitur, ſi in hanc ſecundam recipimur. Nec hunc quidem contempſeris hominem, qui alieno beneficio eſſe ſalvus poteſt: & hoc multum eſt, velle ſervari. Præter hæc adhuc invenies aliud genus hominum, ne ipſum quidem faſtidiendum, eorum qui cogi ad rectum compellique poſſunt: quibus non duce tantùm opus ſit, ſed adjutore, &, ut ita dicam, coactore. Hic tertius color eſt. Si quæris hujus exemplar, Hermachum ait Epicurus talem fuiſſe. Itaque alteri magis gratulatur, alterum magis ſuſpicit. Quamvis enim ad eumdem finem uterque pervenerit: tamen major eſt laus, idem effeciſſe in difficiliore materiâ. Puta enim duo ædificia excitata eſſe, ambo paria, æquè excelſa, æquè magnifica: alterû dura area accepit, illic protinus opus crevit: alterius fundamenta laſſarunt, in mollem ac fluidã demiſſa humum: multumque laboris exhauſtum eſt, dum pervenitur ad ſolidum. Apparet in altero, quidquid factum eſt: alterius, magna pars & difficilior latet. Quædam ingenia facilia & expedita: quædam manu (quod ajunt) facienda ſunt, & in fundamentis ſuis occupanda. Itaque ego illum feliciorem dixerim, qui nihil negotii ſecum habuit: hunc quidem de ſe melius meruiſſe, qui malignitatẽ naturæ ſuæ vicit, & ad ſapientiam ſe non perduxit, ſed extraxit. Hoc durum & laborioſum ingenium nobis datum, ſcias licet. imus per obſtantia. Itaque pugnemus, aliquorum invocemus auxilium. Quem, inquis, invocabo, hunc, aut illum? Tu verò etiam ad priores revertere, qui vacant. adjuvare nos poſſunt, non tantùm qui ſunt, ſed & qui fuerunt. Ex iis autem qui ſunt, eligamus non eos, qui verba magnâ celeritate præcipitant, & communes locos volvunt, & in privato circulantur: ſed eos qui vitâ docent, qui cùm dixerint quid faciendum ſit, probant faciendo: qui docent quid vitandum ſit, nec unquam in eo, quod fugiendum dixerint, deprehenduntur. Eum elige adjutorem, quem magis admireris cùm videris, quàm cùm audieris. Nec ideò te prohibuerim hos quoque audire, quibus conſuetudo eſt admittere populum, ac diſſerere: ſi modò hoc propoſito in turbam prodeunt, ut meliores fiant faciant-

faciantque meliores: si non ambitionis hoc causâ exercēt. Quid enim turpius philosophiâ captante clamores? Numquid æger laudat medicum secantem? tacete, favete, & præbete vos curationi. etiam si exclamaveritis, non aliter audiam, quàm si ad tactum vitiorum vestrorum ingemiscatis. Testari vultis attendere vos, moverique rerum magnitudine? sanè liceat. ut quidem judicetis, & feratis de meliore suffragium, quid ni non permittam? Apud Pythagoram discipulis quinque annis tacendum erat. numquid ergo existimas, statim illis & loqui & laudare licuisse? Quanta autem dementia ejus est, quem clamores imperitorum hilarem ex auditorio dimittunt? Quid lætaris, quòd hominibus iis laudaris, quos non potes ipse laudare? Disserebat populo Fabianus: sed audiebatur modeste. Erumpebat interdum magnus clamor laudantium: sed quem magnitudo rerum evocaverat, non sonus inoffensæ ac molliter lapsæ orationis. Intersit aliquid inter clamorem theatri, & scholæ. est aliqua & laudandi licentia. Omnia rerum omnium, si observentur, indicia sunt: & argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum & incessus ostendit, & manus mota, & unum interdum responsum, & relatus ad caput digitus, & flexus oculorum. Improbum risus, insanum vultus habitusque demonstrat. Illa enim in apertū per notas exeunt. Qualis quisque fit, scies, si quemadmodum laudetur, aspexeris. Hinc atque illinc philosopho manus auditor intentat, & super ipsum caput mirantium turba consistit. non laudatur ille nunc, si intelligas, sed conclamatur. Relinquantur istæ voces illis artibus, quæ propositum habent placere populo: philosophia adoretur. Permittendum erit aliquando juvenibus, sequi impetum animi. tunc autem hoc ex impetu facient, cùm silentium sibi imperare non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipsis audientibus, & animos adolescentium extimulat. Ad rem commoveantur, non ad verba composita. alioqui nocet illis eloquētia, si non rerum cupiditatem facit, sed sui. Differam hoc in præsenti. desiderat enim propriam & longam exsecutionem, quemadmodum populo disserendum, quid sibi apud populum permittendum sit, quid populo apud se. Damnum quidē fecisse philosophiam, non erit dubium, postquam prostituta est: sed potest in penetralibus suis ostendi, si modo non institorem, sed antistitem nacta est.

EPIST. LIII. Quid non potest mihi persuaderi, cui persuasum est ut navigarem? Solvi mari languido. erat sine dubio cælum grave sordidis nubibus, quæ ferè aut in aquam, aut in ventum resolvuntur: sed putavi tam pauca millia à Parthenope tua usque Puteolos surripi posse, quamvis dubio & impendente cælo. Itaque quo celerius evaderem, protinus per altum ad Nesida direxi, præcisurus omnes sinus. Cum jam eò processissem, ut mea nihil interesset, utrum irem, an redirem: primum æqualitas illa, quæ me corruperat, periit. nondum erat tempestas, sed jam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Cœpi gubernatorem rogare, ut me in aliquo littore exponeret. Ajebat ille, aspera esse & importuosa, nec quidquam se æque in tempestate timere, quam terram. Pejus autem vexabar, quam ut periculum mihi succurreret. Nausea enim me, segnis hæc & sine exitu, torquebat: quæ bilem movet, nec effundit. Institi itaque gubernatori, & illum vellet nollet coëgi ut peteret littus. Cujus ut vici-

niam attigimus, non exspecto ut quidquam ex præceptis Virgilii fiat, Obvertant pelago proras, aut anchora de prora jaciatur: sed memor artificii mei veteris, natto me in mare, quomodo psychrolutam decet, gausapatus. Quæ putas me passum, dum per aspera erepo, dum viam quæro, dum facio? Intellexi, non immeritò nautis terram timeri. Incredibilia sunt, quæ tulerim: cum me ferre non possem. Illud scito, Vlixem non fuisse tam irato mari natum, ut ubique naufragia faceret. nauseator erat. at ego quocumque navigare debuero, vicesimo anno perveniam. Vt primum stomachum (scis non cum mari nauseam effugere) collegi, ut corpus unctione recreavi, occœpi mecum cogitare, quanta nos vitiorum nostrorum sequeretur oblivio, etiam corporalium, quæ subinde admonent sui, nedum illorum quæ eò magis latent, quò majora sunt. Levis aliquem motiuncula decipit: sed cum creverit, & vera febris exarserit, etiam duro & perpessitio confessionem accepit. Pedes dolent, articuli punctiunculas sentiunt: adhuc dissimulamus, & aut talum extorsisse nos dicimus, aut in exercitatione aliqua laborasse. Dubio & incipiente morbo, quæritur nomen: qui talaria cœpit intendere, & utrosque pedes dextros fecit, necesse est podagram fateri. Contrà evenit in iis morbis, quibus afficiuntur animi: quò quis pejus se habet, minus sentit. Non est quod mireris, Lucili carissime. Nam qui leviter dormit, & species secundum quietem capit, aliquando dormire se dormiens cogitat: gravis somnus etiam somnia exstinguit, animúq; altius mergit, quam ut uti ullo intellectu sinat. Quare vitia sua nemo confitetur? quia etiam nūc in illis est. Somnium narrare, vigilantis est: & vitia sua confiteri, sanitatis indicium est. Expergiscamur ergo, ut errores nostros coarguere possimus. sola autem nos philosophia excitabit, sola somnum excutiet gravem. Illi te totum dedica: dignus illa es; illa te digna est. ite in complexum alter alterius: omnibus aliis rebus te nega, fortiter, apertè. Non est quod precariò philosopheris. Si æger esses, curam intermisisses rei familiaris, & forensia tibi negotia excidissent: nec quemquam tanti putares, cui advocatus in caussam descenderes: toto animo id ageres, ut quam primum morbo liberareris. Quid ergo? non & nunc idem facies? Omnia impedimenta dimitte, & vaca bonæ menti. nemo ad illam pervenit occupatus. Exercet philosophia regnum suum: dat tempus, non accipit. Non est res subseciva: ordinaria est, domina est: adest, & jubet. Alexander cuidam civitati, partem agrorum, & dimidium rerum omnium, promittenti: Eo, inquit, proposito veni in Asiam, non ut id acciperem quod dedissetis; sed ut id haberetis, quod reliquissem. Itidem philosophia rebus omnibus: Non sum id tempus acceptura, quod vobis superfuerit: sed id habebitis, quod ipsa erogavero. Totam huc converte mentem, huic asside, hanc cole: ingens intervallum inter te & ceteros fiat. Omnes mortales multo antecedes, non multo te dii antecedent. Quid inter te & illos interfuturum sit, quæris? diutius erunt. At mehercule magni artificis est, clausisse totum in exiguo. Tantum sapienti sua, quantum Deo omnis ætas patet. Est aliquid, quo sapiens antecedat Deum. ille naturæ beneficio, non suo sapiens est: ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, securitatem Dei. Incredibilis vis philosophiæ est, ad omnem fortuitam vim retundendam. Nullum telum in corpore ejus sedet: munita est solidaque. quædam defatigat,

fatigat, & velut levia tela laxo sinu eludit, quædam discutit, & in eum usque qui miserat respuit.

EPIST. LIV. Longum mihi commeatum dederat mala valetudo: repentè me invasit. Quo genere? inquis. prorsus meritò interrogas: adeò nullum mihi ignotum est. Vni tamen morbo quasi assignatus sum: quem quare Græco nomine appellem, nescio. satis enim aptè dici suspirium potest. Brevis autem valdè, & procellæ similis, impetus est: intra horam ferè desinit. Quis enim diu exspirat? Omnia corporis aut incommoda, aut pericula, per me transierunt: nullum mihi videtur molestius. Quid ni? aliud enim quidquid est, ægrotare est: hoc, est animam agere. Itaque medici, hanc meditationem mortis vocant. Facit aliquando spiritus ille, quod sæpè conatus est. Hilarem me putas hæc tibi scribere, quia effugi? si hoc fine, quasi bona valetudine delector: tam ridiculè facio, quam ille, quisquis se vicisse putat, cum vadimonium distulit. Ego verò & in ipsa suffocatione non desii cogitationibus lætis ac fortibus acquiescere. Quid hoc est? inquã. tam sæpè mors experitur me? faciat. at ego illam diu expertus sum. Quando, inquis? antequam nascerer. Mors est, non esse id quod antè fuit, sed quale sit, jam scio: hoc erit post me, quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti est, necesse est, & fuisse antequam prodiremus in lucem: atqui nullam sensimus tunc vexationem. Rogo non stultissimum dicas, si quis existimet lucernæ pejus esse cum exstincta est, quam antequam accenderetur? nos quoque & accendimur, & extinguimur: medio illo tempore aliquid patimur. Vtrimque verò alta securitas est. In hoc enim, mi Lucili, nisi fallor, erramus, quod mortem judicamus sequi: cum illa & præcesserit, & secutura sit. Quidquid ante annos fuit, mors est. Quid enim refert, utrum non incipias, an desinas? utriusq; rei hic est effectus, non esse. His & hujusmodi exhortationibus tacitis (nam verbis locus non erat) alloqui me non desii: deinde paullatim suspirium illud, quod esse jam anhelitus cœperat, intervalla majora fecit, & retardatum est, ac remansit. Nec adhuc, quamvis desierit, ex natura fluit spiritus. sentio hæsitationem quamdam ejus, & moram. Quomodo volet, dum modo non ex animo suspirem. hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extrema: jam præparatus sum: nihil cogito de die. Illum lauda & imitare, quem non piget mori, cum juvat vivere. Quæ enim virtus est, cum ejiciaris, exire? tamen est & hîc virtus. Ejicior quidem, sed tamquam exeam. Et ideò numquam ejicitur sapiens: quia ejici, est inde expelli, unde invitus recedas. Nihil invitus facit sapiens. necessitatem effugit: quia vult quod ipsa coactura est.

EPIST. LV. A gestatione cum maximè venio, non minus fatigatus, quam si tantum ambulassem, quantum sedi. labor est enim, & diu ferri: ac nescio an eò major, quia contra naturam est: quæ pedes dedit, ut per nos ambularemus; oculos, ut per nos videremus. Debilitatem nobis indixere deliciæ: & quod diu noluimus, posse desivimus. Mihi tamen necessarium erat concutere corpus, ut sive bilis insiderat faucibus, discuteretur; sive ipse ex aliqua caussa spiritus densior erat, extenuaret illum jactatio. quam profuisse mihi sensi. Ideò diutius vehi perseveravi, invitante ipso littore, quod inter Cumas & Servilii Vatiæ villam curvatur. & hinc mari, illinc lacu, velut angustum iter clauditur. Erat enim à recenti tempestate spissius. Fluctus autem illud (ut scis)

frequens

frequens & concitatus exæquat: longior tranquillitas solvit, cum arenis, quæ humore alligantur, succus abscessit. Ex consuetudine tamen mea circumspicere cœpi, an aliquid illic invenirem, quod mihi bono posset esse: & direxi oculos in villam, quæ aliquando Vatiæ fuit. In hac ille prætorius dives, nulla alia re quam otio notus, consenuit, & ob hoc unum felix habebatur. Nam quoties aliquos amicitia Asinii Galli, quoties Sejani odium, deinde amor merserat, (æquè enim offendisse illum, quam amasse, periculosum fuit) exclamabant homines: O Vatia solus scis vivere. At ille latere sciebat, non vivere. multum autem interest, utrum vita tua otiosa sit, an ignava. Numquam aliter hanc villam Vatia vivo præteribā, quam ut dicerem: Vatia hîc situs est. Sed adeò, mi Lucili, philosophia sacrum quiddam est, & venerabile, ut etiam si quid illi simile est, mendacio placeat. Otiosum enim hominem, seductum existimat vulgus, & securum, & se contentum, sibique viventem: quorum nihil ulli contingere, nisi sapienti, potest. Ille quidem nulla re sollicitus scit sibi vivere. ille enim (quod est primum) scit vivere. Nam qui res & homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegavit, qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidum atque iners animal, metu obdituit, ille sibi non vivit sed (quod est turpissimum) ventri, somno, libidini. Non continuò sibi vivit, qui nemini. Adeò tamen magna res est constantia, & in proposito suo perseverantia, ut habeat auctoritatem inertia quoque pertinax. De ipsa villa nihil possum tibi certi scribere: frontem enim ejus tantum novi, & exposita: quæ ostendit etiam transeuntibus. Speluncæ sunt duæ magni operis, laxo atrio pares, manufactæ: quarum altera solem non recipit, altera usque in occidentem tenet. Platanona medius rivus, & à mari & ab Acherusio lacu receptus, Euripi modo dividit, alendis piscibus (etiam si assiduò exhauritur) sufficiens. Sed illi, cum mare patet, parcitur: cum tempestas piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. Hoc tamen est commodissimum in villa, quod Bajas trans parietem habet: incommodis illarum caret, voluptatibus fruitur. Has laudes ejus ipse novi: esse villam totius anni credo. Occurrit enim Favonio, & illum adeò excipit, ut Bajis neget. Non stultè videtur elegisse hunc locum Vatia, in quē otium suum pigrum jam & senile conferret. Sed non multum ad tranquillitatem locus confert: animus est, qui commendat omnia. Vidi ego in villa hilari & amœnâ mæstos, vidi in media solitudine occupatis similes. Quare non est quod existimes, ideò parum benè compositum esse te, quod in Campaniâ non es. quare autem non es? hucusque cogitationes tuas mitte. Conversari cum amicis absentibus licet: & quidem quoties velis, quamdiu velis. magis hac voluptate, quæ maxima est, fruimur, dum absumus. Præsentia enim nos delicatos facit: & quia aliquando una loquimur, ambulamus, consîdemus, cum diducti sumus, nihil de his quos modo vidimus, cogitamus. & ideò æquo animo ferre debemus absentiam, quia nemo non multum etiam præsentibus abest. Pone hîc primum noctes separatas: deinde occupationes utrinque diversas, deinde studia secreta, suburbanas profectiones: videbis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est. hic autem numquam abest; quemcumque vult, quotidie videt. Itaque mecum stude, mecum cœna, mecum ambula. In angusto

angusto viveremus, si quidquam esset cogitationibus clausum. Video te, mi Lucili, cum maxime audio: adeò tecum sum, ut dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribere.

EPIST. LVI. Peream, si est tam necessarium, quam videtur, silentium in studia seposito. Ecce varius clamor undique me circumsonat: supra ipsum balneum habito. Propone nunc tibi omnia genera vocum, quæ in odium possunt aures adducere: cum fortiores exercentur, & manus plumbo graves jactant, cum aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio: quoties retentum spiritum remiserunt, sibilos, & acerbissimas respirationes: cum in alipteu inertem, & hac plebeja unctione contentum incidi, audio crepitum illisæ manus humeris: quæ prout plana pervenit, aut concava, ita sonum mutat. Si vero pilicrepus supervenerit, & numerare cœperit pilas, actum est. Adjice nunc scordalum, & furem deprehensum, & illum cui vox sua in balneo placet. Adjice nunc eos, qui in piscinam cum ingenti impulsæ aquæ sono saliunt. Præter istos, quorum si nihil aliud, rectæ voces sunt, alipilum cogita, tenuem & stridulam vocem, quo sit notabilior, subinde exprimentem, nec umquam tacentem, nisi dum vellit alas, & alium pro se clamare cogit. Iam libarii varias exclamationes, & botularium, & crustularium, & omnes popinarum institores, mercem sua quadam & insignita modulatione vendentes. O te, inquis, ferreum, aut surdum, cui mens inter clamores tam varios, tam dissonos, constat! cum Chrysippum nostrum assidua salutatio perducat ad mortem. At mehercules, ego istum fremitum non magis curo, quam fluctum aut dejectum aquæ. Quamvis audiam cuidam genti hanc unam fuisse caussam, urbem suam transferendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi vox avocare videtur, quam crepitus. Illa enim animum abducit, hic tantum aures implet, ac verberat. In iis quæ me sine avocatione circumstrepunt, essedas transcurrentes pono, & fabrum inquilinum, & ferrariũ vicinum, aut hunc qui ad metam sudantem tabulas experitur & tibias, nec cantat, sed exclamat. Etiam molestior est mihi sonus, qui intermittitur subinde, quam qui continuatur. Sed jam me sic ad omnia ista duravi, ut audire vel pausarium possim, voce acerbissima remigibus modos dantem. Animum enim cogo sibi intentum esse, nec avocari ad externa, omnia licet foris resonent; dum intus nihil tumultus sit, dum inter se non rixentur cupiditas & timor, dum avaritia luxuriaque non diffideant, nec altera alteram vexet. Nam quid prodest totius regionis silentium, si affectus fremunt?

Omnia noctis erant, placida composta quiete.

Falsum est. nulla placida quies est, nisi quam ratio composuit. nox exhibet molestiam, non tollit, & solicitudines mutat. Nam dormientium quoque insomnia tam turbulenta sunt, quam dies. Illa tranquillitas vera est, in quam bona mens explicatur. Adspice illum, cui somnus laxæ domus silentio quæritur: cujus aures ne quis agitet sonus, omnis servorum turba conticuit, & suspensum, accedentium propius, vestigium ponitur. Huc nempe versatur atque illuc, somnum inter ægritudines levem captans: quæ non audit, audisse se queritur. Quid in caussa putas esse? animus illi obstrepit: hic placandus est, hujus compescenda est seditio: quem non est quod existimes placidum, si jacet corpus. Interdum quies inquieta est. Et

ideò

ideò ad rerum actus excitandi,ac tractatione bonarum artium occupandi sumus, quoties nos malè habet inertia sui impatiens. Magni imperatores cum malè parere militem vident, aliquo labore compescunt, & expeditionibus detinent. numquam vacat lascivire districtis: nihilque tam certum est quam otii vitia negotio discuti. Sæpè videmur tædio rerum civilium, & infelicis atque ingratæ stationis pænitentiâ, secessisse: tamen in illa latebra, in quam nos timor & lassitudo conjecit, interdum recrudescit ambitio. Non enim excisa desiit, sed fatigata, aut etiam abjecta, rebus parum sibi cedentibus. Idem de luxuria dico, quæ videtur aliquando cessisse: deinde frugalitatem professos sollicitat, atque in mediâ parsimoniâ voluptates non damnatas, sed relictas petit: & quidem eò vehementius, quo occultius. Omnia enim vitia in aperto leviora sunt: morbi quoque tunc ad sanitatem inclinant, cum ex abdito erumpunt, ac vim suam proferunt. Et avaritiam itaque, & ambitionem, & cetera mala mentis humanæ, tunc perniciosissima scias esse, cum simulata sanitate subsidunt. Otiosi videmur, & non sumus. Nam si bona fide sumus, si receptui cecinimus, si speciosa contempsimus, ut paulò antè dicebam, nulla res nos avocabit, nullus hominum aviumque concentus interrumpet cogitationes bonas, solidasque & jam certas. Leve illud ingenium, nec se adhuc reduxit introrsus, quod ad vocem ex accidenti erigitur. Habet intus aliquid solicitudinis, & concepti pavoris, quod illum curiosum facit, ut ait Virgilius noster:

Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, nec adverso glomerati ex agmine Graji,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensum, & pariter comitique onerique timentem.

Prior ille sapiens est, quem non tela vibrantia, non arietata inter se arma agminis densi, non urbis impulsæ fragor territat: hic alter imperitus est, rebus suis timet, ad omnem crepitum expavescens, quem una quælibet vox pro fremitu accepta dejecit, quem motus levissimi exanimant. Timidum illum sarcinæ faciunt. Quemcumque ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, videbis illum comitique onerique timentem. Tūc ergo te scito esse compositum, cum ad te nullus clamor pertinebit: cum te nulla vox tibi excutiet: non si blandietur, non si minabitur, non si inani sono varia circumstrepet. Quid ergo? non aliquando commodius est, carere convicio? fateor. Itaque ego ex hoc loco migrabo: experiri & exercere me volui. Quid necesse est diutius torqueri: cum tam facile remediū Vlixes sociis etiam adversus Sirenas dederit, & invenerit?

EPIST. LVII. Cum Bajis deberem Neapolim repetere, facilè credidi tempestatem esse, ne iterum navem experirer. sed tantum luti tota via fuit, ut possem videri nihilominus navigasse. Totum athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. aceromate nos haphe excepit, in Cryptâ Neapolitanâ. Nihil illo carcere longius, nihil illis faucibus obscurius, quæ nobis præstant, non ut per tenebras videamus, sed ut ipsas. Ceterum etiam si locus haberet lucem, pulvis auferret, in aperto quoque res gravis & molesta: quid illic, ubi, in se volutatur, & cum sine ullo spiramento sit inclusus, in ipsos a quibus excitatus est recidit? Duo incommoda inter se contraria simul pertulimus. eadem via, eodem die, & luto & pulvere laboravimus. Aliquid tamen mihi illa

Illa obscuritas, quod cogitarem dedit. sensi quemdam ictum animi, & sine metu mutationem, quam insolitæ rei novitas simul ac fœditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor, qui multũ ab homine tolerabili, ne dum à perfecto absum, sed de illo in quem jus fortuna perdidit: hujus quoque ferietur animus, mutabitur color. Quædam enim, mi Lucili, nulla virtus effugere potest: admonet illam natura mortalitatis suæ. Itaque & vultum adducet ad tristitiam, & inhorrescet ad subita, & caligabit, si vastam altitudinem in crepidine ejus constitutus despexerit. Non est hic timor, sed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam, & paratissimi fundere suum sanguinem, alienum videre non possunt: quidam ad vulneris novi, quidam ad veteris & purulenti tractationem inspectationemque concidunt, & linquuntur animo: alii gladium facilius recipiunt, quam vident. Sensi ergo (ut dicebam) quamdam non quidem perturbationem, sed mutationem: rursus, ad primum conspectum redditæ lucis, alacritas incogitata rediit & injussa. Illud deinde mecum loqui cœpi, quam ineptè quædam magis ac minus timeremus, cum omnium idem finis esset. Quid enim interest, utrum supra aliquem vigiliarium ruat, an mons, an turris? nil invenies. Erunt tamẽ qui hanc ruinam magis timeant, quamvis utraq; mortifera æque sit. Adeò non effectus, sed efficientia timor spectat. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui existimant animam hominis magno pondere extriti permeare non posse, & statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber? ego vero non facio. qui hoc dicunt, videntur mihi errare. Quemadmodum flamma non potest opprimi: nam circa id diffugit, quo urgetur: quemadmodum aër verbere aut ictu non læditur, nec scinditur quidem, sed circa id cui cessit refunditur: sic animus qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest, nec intra corpus affligi: sed beneficio subtilitatis suæ, per ipsa quibus premitur, erumpit. Quomodo fulmini, etiam cum latissime percussit ac fulsit, per exiguum foramen est reditus: sic animo, qui adhuc tennior est igne, per omne corpus fuga est. Itaque de illo quærendum est, an possit immortalis esse. hoc quidem certum habe, si superstes est corpori, propter hoc illum nullo genere posse perire, propter quod non perit: quoniam nulla immortalitas cum exceptione est, nec quidquam noxium æterno est.

EPIST. LVIII. Quanta verborum nobis paupertas, imo egestas sit, numquam magis quam hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, cum forte de Platone loqueremur, quæ nomina desiderarent, nec haberent: quædam vero cum habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in egestate fastidium? Hunc quem Græci œstrum vocant, pecora peragentem, & totis saltibus dissipantem, asilum nostri vocabant. hoc Virgilio licet credas:

Et lucum Silari juxta ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, œstrum Graii vertere vocantes,
Asper, acerba sonans, quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta.

Puto intelligi istud verbum interisse. Ne te longè differam, quædam simplicia in usu erant, sicut cernere ferro inter se dicebant. Idem Virgilius hoc probabit tibi:

— Stupet ipse Latinus,
Ingentes, genitos diversis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, & cer-

nere ferro.
quod nunc decernere dicimus: simplicis illius verbi usus amissus est. Dicebant antiqui, si jusso, id est, si jussero. Hoc nolo mihi credas: sed fide Virgilio:

Cetera qua iusso, mecum manus inferat arma.

Non id ago nunc hac diligentia, ut ostendam quantum tempus apud grammaticum perdiderim: sed ut ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Attium verborum situs occupaverit: cum apud hunc quoque, qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. Quid, inquis, sibi ista vult præparatio? quo spectat? Non celabo te. cupio, si fieri potest propitiis auribus tuis, Essentiam dicere: sin minus, dicam & iratis. Ciceronem auctorem hujus verbi habeo, puto locupletem. si recentiorem quæris; Fabianum, disertum & elegantē, orationis, etiam ad nostrum fastidium, nitidæ. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur οὐσία res necessaria, naturam continens, fundamentum omnium? Rogo itaque permittas mihi hoc verbo uti. nihilominus dabo operā, ut jus à te datū parcissimè exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo Latinè exprimere possim, propter quod linguæ nostræ convicium feci? Magis damnabis angustias Romanas, si scieris unam syllabam esse, quam mutare non possim. Quæ hæc sit, quæris? τὸ ὄν. Duri tibi videbor ingenii: in medio positū esse: posse sic transferri, ut dicam, Quod est. Sed multum interesse video. cogor verbum pro vocabulo ponere: sed id si necesse est, ponam, Quod est. Sex modis hoc à Platone dici, amicus noster homo eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, si antè indicavero, esse aliquod genus, esse & speciem. Nunc enim primum illud genus quærimus, ex quo ceteræ species suspensæ sunt, à quo nascitur omnis divisio, quo universa comprehensa sunt. Invenietur autem, si cœperimus singula retrò legere. sic enim perducemur ad primum. Homo species est, ut Aristoteles ait: equus species est, canis species. ergo commune aliquod quærendum est his omnibus vinculum, quod illa complectatur, & sub se habeat. Hoc quid est? animal. Ergo genus esse cœpit omnium horum quæ modo retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quædam, quæ animam habent, nec sunt animalia. placet enim satis & arbustis animam inesse. itaque & vivere illa, & mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia & animalia in hac forma sunt, & sata. Quædam anima carent, ut saxa. itaque aliquid erit animantibus antiquius, scilicet corpus. hoc sic dividam, ut dicam corpora omnia aut animata esse, aut inanimantia. Etiamnum est aliquid superius, quam corpus. Dicimus enim quædam corporalia esse, quædam incorporalia. Quid ergo erit ex quo hæc diducantur? illud cui nomen modo parum proprium impo suimus, Quod est. Sic enim in species secabitur, ut dicamus: Quod est, aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primum & antiquissimum, &, ut ita dicam, generale: cetera genera quidem sunt, sed specialia, tanquam homo genus est. Habet enim in se nationum species, Græcos, Romanos, Parthos; colorum, albos, nigros, flavos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaque qua multa continet, in genus cadit: qua sub alio est, in speciem. Illud genus, Quod est, generale, supra se nihil habet. Initium rerum est. omnia sub illo sunt. Stoici volunt superponere huic etiam aliud genus magis principale: de quo statim

tim dicam, si prius illud genus, de quo locutus sum, meritò primum poni docuero, cum sit rerum omnium capax. Quod est, in has species divido, ut sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo divido? ut dicam, aut animantia sunt, aut inanimantia. Rursus animantia quemadmodum divido? ut dicam, quædam animum habent, quædam tantum animam: aut sic: quædam impetum habent, incedunt, transeunt; quædam solo affixa, radicibus aluntur & crescunt. Rursus animalia in quas species seco? aut mortalia sunt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam videtur, Quid: sed quare videatur, subjiciam. In rerum (inquiunt) natura quædam sunt, quædam non sunt. Et hæc autem quæ non sunt, rerum natura complectitur, quæ animo succurrunt, tamquam Centauri, Gigantes, & quidquid aliud falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem cœpit, quamvis non habeat substantiam. Nūc ad id quod tibi promisi, revertor, quomodo quæcumque sunt, in sex modos Plato partiatur. Primum illud Quod est, nec visu, nec tactu, nec ullo sensu comprehenditur: cogitabile est. quod generaliter est: tamquam homo generalis sub oculos non venit, sed specialis venit, ut Cicero & Cato. Animal non videtur, sed cogitatur: videtur autem species ejus, equus & canis. Secundum ex his quæ sunt, ponit Plato, quod eminet & exsuperat omnia. Hoc ait per excellentiam esse. ut poëta communiter dicitur. omnibus enim versus facientibus hoc nomen est. sed jam apud Græcos in unius notam cessit. Homerum intelligas, cum audieris poëtam. Quid ergo hoc est? Deus, scilicet major ac potentior cunctis. Tertium genus est eorum, quæ propriè sunt: innumerabilia hæc sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quæ sunt, interrogas? propria Platonis supellex est. Ideas vocat, ex quibus omnia, quæcumque videmus, fiunt: & ad quas cuncta formantur. Hæ immortales, immutabiles, inviolabiles sunt. Quid sit Idea, id est, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum, quæ natura fiunt, exemplar æternum. Adjiciam definitioni interpretationem, quò tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere. exemplar picturæ te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens, quem operi suo imponat. Ita illa quæ me docet & instruit facies, à qua petitur imitatio, Idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum: ad quæ, quodcumque fieri ab illa debet, exprimitur. Quartum locum habet εἶδος. Quid sit hoc εἶδος, attendas oportet: & Platoni imputes, non mihi, hanc rerum difficultatem. nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paullò antè pictoris imagine utebar. ille cum reddere Virgilium coloribus vellet, ipsum intuebatur: Idea erat Virgilii facies, futuri operis exemplar: ex hac quod artifex trahit, & operi suo imposuit, εἶδος est. Quid intersit, quæris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta, & operi imposita. alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem statua: hæc est Idos. habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuam figuravit. hæc Idea est. Etiamnum aliam desideras distinctionem? Idos in opere est: Idea extra opus: nec tantum extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum, quæ communiter sunt. hæc incipiunt ad nos pertinere: hîc sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum est, quæ quasi sunt, tamquam inane, tamquam

tempus. Quæcumque videmus ac tangimus, Plato in illis non numerat, quæ esse propriè putat. Fluunt enim, & assidua diminutione atque adjectione sunt. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit juvenis. nemo est manè, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiuntur fluminum more. quidquid vides, currit cum tempore, nihil ex his quæ videmus, manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est quod ait Heraclitus: *In idem flumen bis non descendimus*. Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est. Hoc in amne manifestius est, quam in homine. sed nos quoque non minus velox cursus prætervehit. & ideò admiror dementiam nostram, quod tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusque ne quando moriamur: cum omne momentum, mors prioris habitus sit. Vis tu timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi, fluida materia & caduca, & omnibus obnoxia casibus: mundus quoque, æterna res & invicta, mutatur, nec idem manet. Quamvis enim omnia in se habeat quæ habuit, aliter habet quam habuit, ordinem mutat. Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit? si me interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille cælator oculos diu intentos ac fatigatos remittit atque avocat, &, ut dici solet, pascit: sic nos animum aliquando debemus relaxare, & quibusdam oblectamentis reficere. sed ipsa oblectamenta opera sint: ex his quoque, si observaveris, sumes quod possit fieri salutare. Hoc ego, mi Lucili, soleo facere: ex omni vacatione, etiam si à philosophia lōgissimè aversa est, eruere aliquid conor, & utile efficere. Quid de istis capiam, quæ modo tractavimus, remotis à reformatione morum? quomodo meliorem me facere Ideæ Platonicæ possunt? quid ex istis traham, quod cupiditates meas comprimat? Vel hoc ipsum, quod omnia ista quæ sensibus serviunt, quæ nos accendunt & irritant, negat Plato ex iis esse quæ verè sint. Igitur ista imaginaria sunt, & ad tempus aliquam faciem ferunt: nihil horum stabile, nec solidum est. & nos tamen cupimus tamquam aut semper futura, aut semper habituri. Imbecilli fluidique per intervalla consistimus: mittamus animum ad illa, quæ æterna sunt. miremur in sublimi volitantes rerum omnium formas: Deumque inter illa versantem, & providentem, quemadmodum quæ immortalia facere non potuit, quia materia prohibebat, defendat à morte, ac ratione vitium corporis vincat. Manent enim cuncta, non quia æterna sunt, sed quia defenduntur cura regentis. Immortalia tutore non egent: hæc conservat artifex, fragilitatem materiæ vi sua vincens. Contemnamus omnia, quæ adeò pretiosa non sunt, ut an sint omnino, dubium sit. Illud simul cogitemus, si mundum ipsum non minus mortalem, quā nos sumus, providentia periculis eximit, posse tandem aliquatenus nostra quoque providentia longiorem prorogari huic corpusculo moram, si voluptates, quibus pars major perit, potuerimus regere & coërcere. Plato ipse ad senectutem se diligentia pertulit. Erat quidem corpus validum ac forte sortitus, & illi nomen latitudo pectoris fecerat: sed navigationes ac pericula multum detraxerunt viribus: parsimonia tamen, & eorum quæ aviditatem evocant modus, & diligens sui tutela, perduxit illum ad senectutem, multis prohibentibus caussis. Nam hoc scis, puto, Platoni diligentiæ suæ beneficio contigisse, quod natali suo decessit, & annum unum atque octogesimum implevit, sine ulla deductione. Ideò Magi, qui forte Athenis erant, immola-

immolaverunt defuncto, amplioris fuisse fortis quam humanæ rati, quia consummasset perfectissimum numerum, quem novem novies multiplicata componunt. Non dubito, quin paratus esset paucos dies ex istâ summa, & sacrificium, remittere. Potest frugalitas producere senectutem: quam ut non puto concupiscendam, ita ne recusandam quidem. Iucundum est esse secum quam diutissimè, cum quis se dignum quo frueretur, effecit. Itaque de isto feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis extrema, & finem non opperiri, sed manu facere. Propè est à timente, qui fatum segnis exspectat: sicut ille ultra modum deditus vino est, qui amphoram exsiccat, & fæcem quoque exsorbet. De hoc tamen quæremus, pars summa vitæ, utrum fæx vitæ hæc sit, an liquidissimum ac purissimū quiddam: si modo mens sine injuria est, & integri sensus animum juvant, nec defectum & præmortuum corpus est. Plurimum enim refert, vitam aliquis extendat, an mortem. At si inutile ministeriis est corpus, quid ni oporteat educere animum laborantem? & fortasse paullò antè quam debet, faciendum est, ne cum fieri debeat, facere non possis: & cum majus periculum sit malè vivendi, quam citò moriendi, stultus est qui non exigui temporis mercede, magnæ rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine injuria pertulit. multis iners vita sine usu jacuit sui. Quanto deinde crudelius judicas, aliquid ex vita perdidisse, quamvis finienda? Noli me invitus audire, tamquam ad te jam pertineat ista sententia: sed quid dicam aestima. Non relinquam senectutem, si me totum mihi reservabit: totum autem ab illa parte meliore. At si cœperit concutere mentem, si partes ejus convellere, si mihi non vitam relinquerit, sed animam: prosiliam ex ædificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiā dumtaxat sanabilem, nec officientem animo: non afferam mihi manus propter dolorem. sic mori, vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuò mihi esse patiendum: exibo non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne, propter quod vivitur. Imbecillus est & ignavus, qui propter dolorem moritur: stultus, qui doloris caussa vivit. Sed in longum exeo. est præterea materia quæ ducere diem possit. Et quomodo finem vitæ imponere poterit, qui epistolæ non potest? Vale ergo: quod libentius quam mortes meras lecturus es.

EPIST. LIX. Magnam ex epistola tua percepi voluptatem. permitte enim mihi uti verbis publicis; nec illa ad significationem Stoicam revoca. Vitium esse voluptatem credimus. Sit sanè: ponere tamen illam solemus, ad demonstrandum animi hilarem affectionem. Scio, inquam, & voluptatem (si ad nostrum album verba dirigimus) rem infamem esse, & gaudium nisi sapienti non contingere. Est enim animi elatio, suis bonis viribusque fidentis. vulgò tamen sic loquimur, ut dicamus, magnum gaudium nos ex illius consulatu, aut ex nuptiis, aut ex partu uxoris percepisse: quæ adeò non sunt gaudia, ut sæpè initia futuræ tristitiæ sint. Gaudio autem junctum est, non desinere, nec in contraria verti. Itaque cum dicit Virgilius noster: *Et mala mentis Gaudia*; disertè quidem dicit, sed parum propriè: nullum enim malum gaudium est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, & quod voluit, expressit: significavit enim homines, malo suo lætos. tamen ego non immeritò dixeram, cepisse me magnam ex epistola tua voluptatem. quamvis enim ex justa caus-

sa imperitus homo gaudeat, tamen affectum ejus impotentem, & in diversa statim inclinaturum, voluptatem voco, opinione falsi boni motam, immoderatam & immodicam. Sed ut ad propositum revertar, audi quid me in epistola tua delectaverit. habes verba in potestate: non effert te oratio, nec longius quam destinasti, trahit. Multi sunt, qui ad id quod non proposuerant scribere, alicujus verbi decore placentis vocentur; quod tibi non evenit. pressa sunt omnia, & rei aptata. Loqueris quantum vis, & plus significas quam loqueris. Hoc majoris rei indicium est. apparet animum quoque nihil habere supervacui, nihil tumidi. Invenio tamen translationes verborum, ut non temerarias, ita quæ periculum sui fecerint. Invenio imagines: quibus si quis nos uti vetat, & poëtis illas solis judicat esse concessas, neminem mihi videtur ex antiquis legisse, apud quos nondum captabatur plausibilis oratio. Illi qui simpliciter, & demonstrandæ rei caussa eloquebantur, parabolis referti sunt: quas existimo necessarias, non ex eadem caussa qua poëtis, sed ut imbecillitatis nostræ adminicula sint, & ut discentem & audientem in rem præsentem adducant. Sextium ecce cummaximè lego, virum acrem, Græcis verbis, Romanis moribus philosophantem. movit me imago ab illo posita: ire quadrato agmine exercitum, ubi hostis ab omni parte suspectus est, pugnæ paratum. Idem, inquit, sapiens facere debet: omnes virtutes suas undique expandat, ut ubicumque infesti aliquid oritur, illic parata præsidia sint, & ad nutum regentis sine tumultu respondeant. Quod in exercitibus his quos imperatores magni ordinant, fieri videmus, ut imperium ducis simul omnes copiæ sentiant, sic dispositæ, ut signum ab uno datum, peditem simul equitemque percurrat: hoc aliquanto magis necessarium esse nobis, Sextius ait. Illi enim sæpè hostem timuere sine caussa, tutissimumque illis iter, quod suspectissimum fuit: nil stultitia pacatum habet. tam supernè illi metus est, quā infra. utrumq; trepidat latus. Sequuntur pericula & occurrunt, ad omnia pavet; imparata est, & ipsis terretur auxiliis. Sapiens autē, ad omnē incursum munitus & intentus, non si paupertas, non si luctus, non si ignominia, non si dolor impetum faciat, pedem referet. Interritus & contra illa ibit, & inter illa. Nos multa alligant, multa debilitant: diu in istis vitiis jacuimus. elui difficile est. non enim inquinati sumus, sed infecti. Ne ab alia imagine ad aliam transeamus, hoc quæram, quod mecum sæpè dispicio, quid ita nos stultitia tam pertinaciter teneat? Primo quia non fortiter illam repellimus, nec toto ad salutem impetu nitimur: deinde, quia illa quæ à sapientibus viris reperta sunt, non satis credimus, nec apertis pectoribus haurimus, leviterque tam magnæ rei insistimus. Quemadmodum autem potest aliquis, quantum satis sit, adversus vitia discere, qui quantum à vitiis vacat, discit? Nemo nostrum in altum descendit. summa tantum decerpsimus: & exiguum temporis impendisse philosophiæ, satis abundeque occupatis fuit. Illud præcipuè impedit, quod citò nobis placemus: si invenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus. Nec sumus modica laudatione contenti: quidquid in nos adulatio sine pudore congessit, tamquam debitum prendimus: optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cum sciamus illos sæpè mentiri. Adeoque indulgemus nobis, ut laudari velimus in id, cui contraria cummaximè facimus. Mitissi-

tissimum ille se in ipsis suppliciis audit, in rapinis liberalissimum, in ebrietatibus ac libidinibus temperatissimum. Sequitur itaque, ut ideò mutari nolimus, quia nos optimos esse credimus. Alexander cum jam in India vagaretur, & gentes, ne finitimis quidem satis notas, bello vastaret, in obsidione cujusdam urbis dum circuit muros, & dum imbecillissima mœnium quærit, sagitta ictus, diu persedere, & incœpta agere perseveravit. Deinde cum, represso sanguine, sicci vulneris dolor cresceret, & crus equo suspensum paullatim obtorpuisset, coactus absistere, Omnes, inquit, jurant me Iovis esse filium, sed vulnus hoc hominem esse me clamat. Idem nos faciamus: cum pro sua quemque portione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis prudentem esse: ego autem video quam multa inutilia concupiscam, nocitura optem. ne hoc quidem intelligo, quod animalibus satietas monstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni modus: quantum capiam, adhuc nescio. Iam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapientem? Sapiens ille est, qui plenus gaudio, hilaris & placidus, inconcussus, cum diis ex pari vivit. Nunc ipse te consule; si nunquam mæstus es, nulla spes animum tuum futuri exspectatione sollicitat, si per dies noctesque par & æqualis animi tenor, erecti & placentis sibi est: pervenisti ad humani boni summam. Sed si appetis voluptates, & undique, & omnes: scito tantum tibi ex sapientia, quantum ex gaudio, deesse. Ad hoc cupis pervenire, sed erras, qui inter divitias illuc venturum esse te speras. Inter honores gaudium, id est, inter solicitudines, quæris? ista quæ sic petis, tamquam datura lætitiam ac voluptatem, caussæ dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium: sed unde stabile magnumq; consequantur, ignorant. Ille ex conviviis & luxuria: ille ex ambitione, & circumfusa clientium turba: ille ex amica: alius ex studiorum liberalium vana ostentatione, & nihil sanantibus litteris. Omnes istos oblectamenta fallacia & brevia decipiunt: sicut ebrietas, quæ unius horæ hilarem insaniam, longi temporis tædio pensat. sicut plausus & acclamationis secundæ favor, qui magna solicitudine & partus est, & expiandus. Hoc ergo cogita, hunc esse sapientiæ effectum, gaudii æqualitatem. Talis est sapientis animus, qualis mundi status super Lunam. semper illic serenum est. Habes ergo, quare velis sapiens esse: quia numquam sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex virtutum conscientia. Non potest gaudere, nisi fortis, nisi justus, nisi temperans. Quid ergo, inquis? stulti ac mali non gaudent? non magis, quam prædam nacti leones. Cum fatigaverunt se vino & libidinibus, cum illos nox inter vina defecit, cum voluptates angusto corpori ultra quam capiebat ingestæ suppurare cœperunt, tunc exclamant miseri Virgilianum illum versum:

Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti.

Omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia, & quidem tãquam supremam, agunt. Illud gaudium, quod deos deorumque æmulos sequitur, non interrumpitur, non desinit: desineret, si sumptum esset aliunde. Sed quia non est alieni muneris, nec arbitrii quidem alieni. Quod non dedit fortuna, non eripit.

EPIST. LX. Queror, litigo, irascor. Etiamnum optas quod tibi optavit nutrix tua, aut pædagogus, aut mater? Nondum intelligis, quantum mali optaverint? O quam inimica no-

bis sunt vota nostrorum! eò quidem inimiciora, quò cessere felicius. Iam non admiror, si omnia nos à prima pueritia mala sequuntur: inter exsecrationes parentum crevimus. Exaudiant quoque dii nostram pro votis vocem gratuitam. Quousque poscemus aliquid deos, quasi nondū ipsi alere nos possimus? Quam diu sationibus implebimus magnarum urbium campos? quam diu nobis populus metet? quam diu unius mensæ frumentum multa navigia, & quidem non ex uno mari, subvehent? Taurus paucissimorum jugerum pascuis impletur: una silva elephantis pluribus sufficit: homo & terra pascitur, & mari. Quid ergo? tam insatiabilem nobis natura alvum dedit, cum tam modica corpora dedisset, ut vastissimorum edacissimorumque animalium aviditatem vinceremus? minimè. Quantulum est enim quod naturæ datur? parvo illa dimittitur. Non fames nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaque (ut ait Sallustius) ventri obedientes animalium loco numeremus, non hominum: quosdam verò ne animalium quidem, sed mortuorum. Vivit is, qui se utitur: qui verò latitant & torpent, sic in domo sunt, tamquam in conditivo. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas, mortem suam antecesserunt.

EPIST. LXI. Desinamus quod voluimus velle. Ego certe id ago senex, non eadem velle, quæ puer volui. In hoc unum eunt dies, in hoc noctes: hoc opus meum est, hæc cogitatio, imponere veteribus malis finem. Id ago, ut mihi instar totius vitæ, sit dies. Nec me hercules tamquam ultimum rapio, sed sic illum adspicio, tamquam esse vel ultimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tamquam cummaximè scribentem mors evocatura sit. Paratus exire sum, & ideò fruor vita: quia quam diu futurum hoc sit, non nimis pendeo. Ante senectutem curavi, ut benè viverem: in senectute, ut benè moriar. Bene autem mori, est libenter mori. Da operam, ne quid umquam invitus facias. quidquid necesse est, futurum est. Repugnanti, non volenti necessitas est: in volente necessitas non est. Ita dico, qui imperia libens excipit, partem acerbissimam servitutis effugit, facere quod nolit. Non qui jussus aliquid facit, miser est: sed qui invitus facit. Itaque sic animum componamus, ut quidquid res exiget, id velimus: &, in primis finem nostri sine tristitia cogitemus. antè ad mortem, quam ad vitam, præparandi sumus. Satis instructa vita est: sed nos instrumentorum ejus avidi sumus. Deesse nobis aliquid videtur, & semper videbitur. Vt satis vixerimus, nec anni nec dies facient, sed animus. Vixi, Lucili carissime, quantum satis erat: mortem plenus exspecto.

EPIST. LXII. Mentiuntur, qui sibi obstare ad studia liberalia turbam negotiorum videri volunt: simulant occupationes, & augent, & ipsi se occupant. Vaco, mi Lucili, vaco: & ubicumque sum, meus sum. Rebus enim non me trado, sed commodo: nec consector perdendi temporis caussas: quocumque constiti loco, ibi cogitationes meas tracto, &, aliquid in animo salutare verso. Cum me amicis dedi, non tamen mihi abduco: nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregavit, aut caussa ex officio nata civili, sed cum optimo quoque sum; ad illos, in quocumque loco, in quocumque sæculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium, virorum optimum, mecum circumfero, & relictis conchyliatis, cum illo seminudo loquor, illum admiror. Quid ni admirer? vidi nihil ei deesse.

Con-

Contemnere omnia aliquis potest: omnia habere nemo potest. Brevissima ad divitias, per contemptum divitiarum, via est. Demetrius autem noster sic vivit, nõ tamquã contempserit omnia, sed tamquam aliis habenda permiserit.

EPIST. LXIII. Graviter fers decessisse Flaccum, amicum tuum: plus tamen æquo dolere te nolo. Illud, ut non doleas, vix audebo exigere: & esse melius scio. Sed cui ista firmitas animi continget, nisi jam multum supra fortunam elato? Illum quoque ista res vellicabit, sed tantum vellicabit. Nobis autem ignosci potest, prolapsis ad lacrymas: si non nimiæ decurrerunt, si ipsi illas repressimus. Nec sicci sint oculi amisso amico, nec fluant. lacrymandum est, non plorandum. Duram tibi legem videor ponere: cum poëtarum Græcorum maximus, jus flendi dederit in unum dumtaxat diem: cum dixerit, etiam Nioben de cibo cogitasse? Quæris unde sint lamentationes, unde immodici fletus? per lacrymas argumenta desiderii quærimus: & dolorem non sequimur, sed ostendimus. Nemo tristis sibi est. O infelicem stultitiam! est aliqua & doloris ambitio. Quid ergo? inquis, obliviscar amici? Brevem illi apud te memoriam promittis, si cum dolore mansura est. Iam istam frontem ad risum quælibet fortuita res transferet. Non differo in longius tẽpus, quo desiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus residunt: cum primum te observare desieris, imago ista tristitiæ discedet. Nunc ipse custodis dolorem tuum, sed custodienti quoque elabitur: eoque citius, quo est acrior, desinit. Id agamus, ut jucunda fiat nobis amissorum recordatio. nemo libenter ad id redit, quod non sine tormento cogitaturus est. Si tamen illud fieri necesse est, ut eum aliquo nobis morsu, amissorum quos amavimus nomen occurrat: hic quoque morsus habet suam voluptatem. Nam, ut dicere solebat Attalus noster; Sic amicorum defunctorum memoria jucunda est, quomodo poma quædam sunt suaviter aspera; quomodo in vino nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat: cum verò intervenit spatium, omne quod angebat extinguitur, & pura ad nos voluptas venit. Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui est: eorum qui fuerunt retractatio, non sine acerbitate quadam juvat. Quis autem negaverit, hæc acria quoque, & habentia austeritatis aliquid, stomachum excitare? Ego non idem sentio. mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda est. habui enim illos, tamquam amissurus: amisi, tamquam habeam. Fac ergo mi Lucili, quod tuam æquitatem decet. Define beneficium Fortunæ malè interpretari. abstulit, sed dedit. Ideò amicis avidè fruamur, quia quãdiu contingere hoc possit, incertum est. Cogitemus quam sæpè illos reliquerimus, in aliquam peregrinationem longinquam exituri: quam sæpè eodem morantes loco, non viderimus: intelligemus, plus nos temporis perdidisse in vivis. Feras autem hos, qui cum negligentissimè amicos habeant, miserrimè lugent: nec amant quemquam, nisi cum perdiderunt? Ideoque tunc effusius mærent, quia verentur, ne dubium sit an amaverint: sera indicia affectus sui quærunt. Si alios habemus amicos, male de his & meremur, & existimamus: quia parum valent in unius elati solatium. si non habemus, majorem ipsi nobis injuriam fecimus, quam à fortuna accepimus. Illa unum abstulit: nos quemquam non fecimus. Deinde ne unum quidem amavit, qui plus quam

quam unum amare non potuit. Si quis despoliatus, amissa unica tunica, complorare se malit, quam circumspicere quomodo frigus effugiat, & aliquid inveniat quo tegat scapulas, nonne tibi videatur stultissimus? Quem amabas, extulisti: quære, quem ames. Satius est amicum reparare, quam flere. Scio pertritum jam hoc esse, quod adjecturus sum: non tamen ideò prætermittam, quia ab omnibus dictum est. Finem dolendi etiam qui consilio non fecerat, tempore invênit: turpissimum autem est in homine prudente remedium mæroris, lassitudo mærendi. Malo relinquas dolorem, quam ab illo relinquaris. quamprimum id facere desiste, quod, etiamsi voles, diu facere non poteris. Annum fæminis ad lugendum constituêre majores, non ut tam diu lugerent, sed ne diutius: viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis, vix retractis à rogo, vix à cadavere revulsis, cui lacrymæ in totum mensem duraverint? Nulla res citius in odium venit, quam dolor: qui recens, consolatorem invenit, & aliquos ad se adducit: inveteratus verò deridetur. nec immeritò: aut enim simulatus, aut stultus est. Hæc tibi scribo, is qui Annæum Serenum, carissimum mihi, tam immodicè flevi, ut (quod minimè velim) inter exempla sim eorum quos dolor vicit. hodie tamen factum meum damno, & intelligo maximam mihi caussam sic lugendi fuisse, quod numquam cogitaveram, mori eum ante me posse. Hoc unum mihi occurrebat, minorem esse, & multo minorem: tamquam ordinem fata servarent. Itaque assiduè cogitemus, tam de nostra quam omnium quos diligimus, mortalitate. Tūc ego dicere debui: Minor est Serenus meus: quid ad rem pertinet? post me mori debet, sed ante me potest. quia non feci, imparatum subitò fortuna percussit. Nunc cogito omnia & mortalia esse, & incerta lege mortalia. Hodie fieri potest, quidquid umquam potest. Cogitemus ergo, Lucili carissime, citò nos eò perventuros, quo illum pervenisse mæremus. Et fortasse (si modo sapientum vera fama est, recipitque nos locus aliquis) quem putamus perisse, præmissus est.

EPIST. LXIV. Fuisti heri nobiscum. Potes queri, si heri tantum: ideò adjeci, nobiscum: mecum enim semper es. Intervenerant quidam amici, propter quos major fumus fieret: non hic qui erumpere ex lautorum culinis, & terrere vigiles solet: sed hic modicus, qui hospites venisse significaret. Varius nobis sermo fuit, ut in convivio, nullam rem usque ad exitum adducens, sed aliunde alio transiliens. lectus est deinde liber Q. Sextii patris, magni, si quid mihi credis, viri, &, licet negent, Stoici. Quantum in illo, dii boni, vigoris est, quantum animi! hoc non in omnibus philosophis invenies. Quorumdam scripta clarum habent tantum nomen: cetera exsanguia sunt. Instituunt, disputant, cavillantur: non faciunt animum, quia non habent. Cum legeris Sextium, dices: Vivit, viget, liber est, supra hominem est, dimittit me plenum ingentis fiduciæ. In quacumque positione mentis sim, cum lego hunc (fatebor tibi) libet omnes casus provocare, libet exclamare, Quid cessas fortuna? congredere. paratum vides. Illius animum induo, qui quærit ubi se experiatur, ubi virtutem suam ostendat,

Spumantemque dari pecora inter inertia votis

Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.

Libet

Libet aliquid habere quod vincam, cujus patientia exercear. Nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod & ostendet tibi beatæ vitæ magnitudinem, & desperationem ejus non faciet. Scies illam esse in excelso, sed volenti penetrabilem. hoc quidem virtus tibi ipsa præstabit, ut illam admireris, & tamen speres. Mihi certè temporis multum auferre solet contemplatio ipsa sapientiæ. non aliter illam intueor obstupefactus, quam ipsum interim mundum, quem sæpè tamquam spectator novus video. Veneror itaq; inventa sapientiæ, inventoresque: adire tamquam multorum hereditatem juvat. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patrem familiæ: faciamus ampliora, quæ accepimus. major ista hereditas à me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumque restabit: nec ulli nato post mille sæcula præcludetur occasio, aliquid adhuc adjiciendi. Sed etiam si omnia à veteribus inventa sunt: hoc semper novum erit, usus, & inventorum ab aliis scientia & dispositio. Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. non opus est mihi alia quærere: hæc tantum morbis & temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculorum conlevatur. hoc palpebrarum crassitudo tenuatur. hoc vis subita & humor avertitur. hoc acuitur visus. Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas singulis modum. Animi remedia inventa sunt ab antiquis: quomodo autem admoveantur, aut quando, nostri operis est quærere. Multum egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt: suspiciendi tamen sunt, & ritu deorum colendi. Quid ni ego magnorum virorum & imagines habeam, incitamenta animi, & natales celebrem? Quid ni illos honoris caussa semper appellem? Quam venerationem præceptoribus meis debeo, eamdem illis præceptoribus generis humani, à quibus tanti boni initia fluxerunt. Si consulem videro aut prætorem, omnia quibus honor haberi solet, faciam: equo desiliam, caput adaperiam, semitâ cedam. Quid ergo? Marcum Catonem utrumque, & Lælium Sapientem, & Socratem cum Platone, & Zenonem, Cleanthemque, in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego verò illos veneror, & tantis nominibus semper assurgo.

EPIST. LXV. Hesternum diem divisi cum mala valetudine. antemeridianum illa sibi vindicavit: postmeridianũ mihi cessit. Itaque lectione primum tentavi animum. deinde cum hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum, imò permittere. Aliquid scripsi, & quidem intentius, quam soleo, dum cum materia difficili contendo, & vinci nolo: donec intervenerunt amici, qui mihi vim afferrẽt, & tamquam ægrum intemperantem coërcerent. In locum stili sermo successit: ex quo eam partem ad te perferam, quæ in lite est. te arbitrum adegimus: plus negotii habes quam existimas. Triplex caussa est. Dicunt, ut scis, Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant; caussam & materiam. Materia jacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo moveat. Caussa autem, id est ratio, materiam format, & quocumque vult versat: ex illa varia opera producit. Esse debet ergo unde aliquid fiat, deinde à quo fiat: hoc caussa est, illud materia. Omnis ars imitatio est naturæ: itaque quod de universo dicebam, ad hæc transfer, quæ ab homine facienda sunt. Statua & materiam habuit, quæ pateretur artificium: & artificem, qui materiæ daret faciem. Ergo in statua materia æs fuit, caussa artifex.

fex. Eadē condicio rerum omnium est. ex eo constant quod fit, & ex eo quod facit. Stoicis placet unam caussam esse, id quod facit. Caussam Aristoteles putat tribus modis dici. Prima, inquit, caussa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici. Secunda opifex. Tertia forma, quæ unicuique operi imponitur, tamquam statuæ. nam hanc Aristoteles Idos vocat. Quarta quoque, inquit, his accedit, propositum totius operis. Quid sit hoc aperiam. Æs prima statuæ caussa est: numquam enim facta esset, nisi fuisset id ex quo ea funderetur, duceretur ve. Secunda caussa artifex est: non potuisset enim æs illud in habitum statuæ figurari, nisi accessissent peritæ manus. Tertia caussa est forma: neque enim statua ista Doryphoros aut Diadumenos vocaretur, nisi hæc illi esset impressa facies. Quarta caussa est; faciendi propositum: nam nisi hoc fuisset, facta non esset. Quid est propositum? quod invitavit artificem, quod ille secutus fecit. Vel pecunia est hoc, si vendituras fabricavit: vel gloria, si laboravit in nomen: vel religio, si donum templo paravit. Ergo & hæc caussa est, propter quam fit. An non putas inter caussas facti operis numerandum, quo remoto factum non esset? His quintam Plato adjicit exemplar, quam ipse Ideam vocat: hoc est enim ad quod respiciens artifex, id quod destinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, utrum foris habeat exemplar, ad quod referat oculos; an intus, quod sibi ipse concepit & posuit. Hæc exemplaria rerum omnium Deus intra se habet, numerosque universorum quæ agenda sunt, & modos mente complexus est. plenus his figuris est, quas Plato Ideas appellat, immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt: ipsa autem humanitas ad quam homo effingitur, permanet; & hominibus laborantibus, intereuntibus, illa nil patitur. Quinque ergo caussæ sunt, ut Plato dicit: Id ex quo, id à quo, id quo, id ad quod, id propter quod. novissimè id quod ex his est. Tamquam in statua (quia de hac loqui cœpimus) id ex quo, æs est: Id à quo, artifex est: Id quo, formà est, quæ aptatur illi: Id ad quod, exemplar est, quod imitatur is qui facit: Id propter quod, facientis propositum est. Id quod ex istis est, ipsa statua. Hæc omnia mundus quoque (ut ait Plato) habet. Faciens, hic Deus est: Ex quo fit, hæc materia est: Forma, hæc est habitus, & ordo mundi quem videmus: Exemplar, scilicet ad quod Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit: Propositum, propter quod fecit. Quæris, quid sit propositum Deo? Bonitas, ita certè Plato ait. Quæ Deo faciēdi mundum caussa fuit? bonus est, bono nulla cujusquam boni invidia est. Fecit itaque quam optimum potuit. Fer ergo judex sententiam, & pronuncia, quis tibi verisimillimum videatur dicere, non quis verum dicat. id enim tam supra nos est, quam ipsa veritas. Hæc quæ ab Aristotele & Platone ponitur turba caussarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam si quocumque remoto quid effici non potest, id caussam judicant esse faciendi, pauca dixerunt. Ponant inter caussas tempus. nihil sine tempore potest fieri. Ponant locum. si non fuerit ubi fiat aliquid, ne fiet quidem. Ponant motum. nil sine hoc nec fit nec perit: nulla sine motu ars, nulla mutatio est. Sed nos nunc primam & generalem caussam quærimus. hæc simplex esse debet. nam & materia simplex est. Quærimus, quid sit caussa: Ratio faciens, id est, Deus. Ita enim quæ nunc retuli, non sunt multæ & singulæ caus-

sæ,

ſæ, ſed ex una pendent, ex ea quæ facit. Formam dicis cauſſam eſſe: hanc imponit artifex operi. pars eſt, non cauſſa. Exemplar quoque non eſt cauſſa, ſed inſtrumentum cauſſæ neceſſarium. Sic neceſſarium eſt exemplar artifici, quomodo ſcalprum, quomodo lima. ſine his procedere ars non poteſt. non partes tamen hæc artis, aut cauſſæ ſunt. Propoſitum, inquit, artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, cauſſa eſt. ut ſit cauſſa, non eſt efficiens cauſſa, ſed ſupervenienꝰ. Hæ autem innumerabiles ſunt: nos de cauſſa quærimus generali. Illud verò non pro ſolita ipſis ſubtilitate dixerunt, totum mundum & conſummatum opus, cauſſam eſſe. multum enim intereſt inter opus, & cauſſam operis. Aut fer ſententiam: aut (quod facilius in ejuſmodi rebus eſt) nega tibi liquere, & nos reverti jube. Quid te, inquis, delectat tempus inter iſta conterere, quæ tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt? Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, & me prius ſcrutor: deinde hunc mundum. Ne hoc quidem tempus, ut exiſtimas, perdo. Iſta enim omnia ſi non concidantur, nec in hanc ſubtilitatem inutilem diſtrahantur, attollunt & levant animum, qui gravi ſarcina preſſus, explicari cupit, & reverti ad illa quorum fuit. Nam corpus hoc, animi pondus ac pœna eſt: premente illo urgetur, in vinculis eſt, niſi acceſſit philoſophia, & illum reſpirare rerum naturæ ſpectaculo juſſit, & à terrenis dimiſit ad divina. Hæc libertas ejus eſt, hæc evagatio: ſubducit interim ſe cuſtodiæ in qua tenetur, & cælo reficitur. Quemadmodum artifices ex alicujus rei ſubtilioris intentione, quæ oculos defatigat, ſi malignum & precarium lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi otiū dedicata oculos libera luce delectant; ſic animus in hoc triſti & obſcuro domicilio cluſus, quoties poteſt, apertum petit, & in rerum naturæ contemplatione requieſcit. Sapiens aſſectatorque ſapientiæ adhæret quidem in corpore ſuo, ſed optima ſui parte abeſt, & cogitationes ſuas ad ſublimia intendit, & velut ſacramento rogatus, hoc quod vivit ſtipendium putat: & ita formatus eſt, ut illi nec amor vitæ, nec odium ſit, patiturque mortalia, quamvis ſciat ampliora ſupereſſe. Interdices mihi inſpectione rerum naturæ, ac toto abductum rediges in partem? Ego non quæram, quæ ſint initia univerſorum, quis rerum formator, quis omnia in una maſſa & materia inerti convoluta diſcreverit? Non quæram, quis ſit artifex hujus mundi? qua ratione tanta magnitudo in legem & ordinem venerit? quis ſparſa collegerit, confuſa diſtinxerit, in una deformitate latentibus faciem diviſerit? unde lux tanta fundatur? ignis ſit, an aliquid igne lucidius? Ego iſta non quæram? ego neſciam unde deſcenderim? ſemel hæc mihi videnda ſint, an ſæpè? Neſciam quo hinc iturus ſim? quæ ſedes exſpectet animam, ſolutam legibus ſervitutis humanæ? Vetas me cælo intereſſe, id eſt, jubes me vivere capite demiſſo? Major ſum, & ad majora genitus, quam ut mancipium ſim mei corporis: quod equidem non aliter adſpicio, quam vinculum aliquod libertati meæ circumdatum. Hoc itaque oppono fortunæ, in quo reſiſtat; nec per illud ad me ullum tranſire vulnus ſino. Quidquid in me poteſt injuriam pati, hoc eſt in hoc obnoxio domicilio: animus liber habitat. numquam me caro iſta compellet ad metum, numquam ad indignam bono ſimulationem, numquam in honorem hujus corpuſculi mentiar. Cum viſum fue-

rit, distraham cum illo societatem: & nunc tamen dum hæremus, non erimus æquis partibus socii: animus ad se omne jus ducet. Contemptus corporis sui, certa libertas est. Ut ad propositum revertar, huic libertati multum conferet & illa, de qua modo loquebamur, inspectio. Nempe universa ex materia & ex Deo constant: Deus ista temperat, quæ circumfusa rectorem sequuntur, & ducem. Potentius autem est quod facit, quod est Deus, quam materia patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus: quod est illic materia, id nobis corpus est. Serviant ergo deteriora melioribus: fortes simus adversus fortuita: non contremiscamus injurias, non vulnera, non vincula, non egestatem. Mors quid est? aut finis est, aut transitus. nec desinere timeo; idem est enim quod non cœpisse: nec trãsire; quia nusquam tam angu-ste ero.

EPIST. LXVI. Claranum condiscipulum meum vidi, post multos annos: non puto exspectas, ut adjiciam senem: sed mehercules viridem animo ac vigentem, & cum corpusculo suo colluctantem. Inique enim se natura gessit, & talem animum male collocavit: aut fortasse voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta: & ad cetera contemnẽda à contemptu sui venit. Errare mihi visus est qui dixit:

Gratior est pulchro veniens è corpore, virtus.

nullo enim honestamento eget: ipsa & magnum sui decus est, & corpus suum consecrat. Certè Claranum nostrum cœpi intueri: formosus mihi videtur, & tam rectus corpore, quam est animo. Potest ex casa vir magnus exire; potest & ex deformi humilique corpusculo, formosus animus ac magnus. Quosdam itaque videtur mihi in hoc natura tales generare, ut approbet virtutem omni loco nasci. Si posset per se nudos edere animos, fecisset. nunc quod amplius est, facit: quosdam enim edit corporibus impeditos, sed nihilominus perrumpentes obstantia. Claranus mihi videtur in exemplar editus; ut scire possemus, non deformitate corporis fœdari animum; sed pulchritudine animi corpus ornari. Quamvis autem paucissimos una egerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerunt, quos subinde egeram, & ad te mittam. Hoc primo die quæsitum est, quomodo possint paria bona esse, si triplex eorum conditio est. Quædam (ut nostris videtur) prima bona sunt: tamquam gaudium, pax, salus patriæ. Quædam secunda, in materia infelici expressa: tamquam tormentorum patientia, & in morbo gravi temperantia. Illa bona directo optamus nobis; hæc, si necesse erit. Sunt adhuc tertia: tamquam modestus incessus, & compositus, ac probus vultus, & conveniens prudenti viro gestus. Quomodo ista inter se paria esse possunt, cum alia optanda sint, alia aversanda? Si volumus ista distinguere, ad primum revertamur, & consideremus id quale sit. Animus intuens vera, peritus fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, sed ex natura pretia rebus imponens, toti se inferens mundo, & in omnes ejus actus contemplationem suam mittens, cogitationibus actionibusq; intentus, ex æquo magnus ac vehemens, asperis blandisque pariter invictus, neutri se fortunæ submittens, supra omnia quæ contingunt acciduntq; eminens, pulcherrimus cum decore, cum viribus sanus ac siccus, imperturbatus, intrepidus, quem nulla vis frangat, quem nec attollant fortuі-

fortuita, nec deprimant. Talis animi virtus est, hæc ejus facies, si sub unum veniat adspectum, & semel tota se ostendat. Ceterum multæ ejus species sunt, quæ pro vitæ varietate & pro actionibus explicantur: nec minor fit aut major ipsa. Decrescere enim summum bonum non potest, nec virtuti ire retrò licet: sed in alias atque alias qualitates convertitur, ad rerum quas actura est habitum figurata. Quidquid attigit, in similitudinem sui adducit & tingit: actiones, amicitias, interdum domos totas, quas intravit disposuitque, condecorat: quidquid tractavit, id amabile, conspicuum, mirabile facit. Itaque vis ejus & magnitudo ultra non potest surgere, quando incrementum maximo non est. Nihil invenies rectius recto, non magis quam verius vero, quam temperato temperatius. omnis in modo est virtus: modus certa mensura est. Constantia non habet quò procedat, non magis quam fiducia, aut veritas, aut fides. Quid accedere perfecto potest? nihil. aut perfectum non erat, cui accessit: ergo ne virtuti quidem, cui si quid adjici potest, defuit. Honestum quoque nullam accessionem recipit: honestum est enim propter illa quæ retuli. Quid porro decorum & justum, & legitimum? non ejusdem esse formæ putas, certis terminis comprehensum? Crescere posse, imperfectæ rei signum est: bonū omne in easdem cadit leges: juncta est privata & publica utilitas, tam mehercules, quam inseparabile est laudandum petendumque. Ergo virtutes inter se pares sunt, & opera virtutum, & omnes homines quibus illa contigere. Satorum verò animaliumque virtutes, cum mortales sint, fragiles, caducæque, & incertæ, exsiliunt residuntque: & ideo non eodem pretio æstimantur. Una inducitur humanis virtutibus regula: una enim est ratio recta, simplexque. Nihil est divino divinius, cælesti cælestius. Mortalia eminent, cadunt, deteruntur, crescunt, exhauriuntur, implentur: itaque illis in tam incerta sorte inæqualitas est: divinorum una natura est. Ratio autem nihil aliud est, quam in corpus humanum pars divini spiritus mersa. Si ratio divina est, nullum autem bonum sine ratione est, bonum omne divinum est: nullum porro inter divina discrimen est, ergo nec inter bona. Paria itaque sunt gaudium, & fortis atque obstinata tormentorum perpessio. in utroque enim eadem est animi magnitudo: sed in altero remissa, & laxa; in altero pugnax, & intenta. Quid? tu non putas, parem esse virtutem ejus qui fortiter hostium mœnia expugnat, & ejus qui obsidionem patientissime sustinet? Et magnus Scipio, qui Numantiam claudit & comprimit, cogitque invictas manus in exitium ipsas sui verti: & magnus ille obsessorū animus, qui scit nihil esse clausum, cui mors aperta est, & in complexu libertatis exspirat. Æque reliqua quoque inter se paria sunt, tranquillitas, simplicitas, liberalitas, constantia, æquanimitas, tolerantia: omnibus enim istis una virtus subest, quæ animum rectum & indeclinabilem præstat. Quid ergo? nihil interest inter gaudiū, & dolorum inflexibilem patientiam? nihil, quantum ad ipsas virtutes: plurimum, quantum ad illa, in quibus virtus utraque ostenditur. In altero namque naturalis animi remissio ac laxitas: in altero, contra naturam dolor. Itaque media sunt hæc, quæ plurimum intervalli recipiunt. Virtus in utraque par est: virtutem materia non mutat: nec pejorem facit dura & difficilis, nec meliorem hilaris & læta. Necesse est ergo æqualia sint bona utraque: quia nec hic potest se melius in hoc gaudio gerere, nec ille me-

lius

puto, magis amares virum bonum locupletem, quam pauperem: nec robustum & lacertosum, quam gracilem, & languidi corporis: ergo ne rem quidem magis appetes hilarem ac pacatam, quam distractam & operosam. Et si hoc est, magis diliges ex duobus æque bonis viris, nitidum & unctum; quam pulverulentum & horrentem. deinde hucusque pervenies, ut magis diligas integrum omnibus membris & illæsum, quam debilem aut luscum. Paullatim fastidium tuum illo usque procedet, ut ex duobus æque justis ac prudentibus, comatum & crispulum malis, quam recalvastrum. Vbi par est in utroque virtus, non comparet aliarum rerum inæqualitas: omnia enim alia non partes, sed accessiones sunt. Nam quis tam iniquam censuram inter suos agit, ut filium sanum quam ægrum magis diligat? procerumve & excelsum, quam brevem & modicum? Foetus suos non distinguunt feræ, & se in alimentum pariter omnium sternunt. aves ex æquo partiuntur cibos. Vlixes ad Ithacæ suæ saxa sic properat, quemadmodũ Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriam, quia magna est, amat, sed quia sua. Quorsum hæc pertineant? ut scias, virtutem omnia opera sua, velut foetus suos, iisdem oculis intueri, æque indulgere omnibus: & quidem impensius, laborantibus. Quoniam quidem etiam parentum amor, magis in ea quorum miseretur, inclinat. Virtus quoque opera sua quæ videt affici & premi, non magis amat, sed parentum bonorum more, magis complectitur ac fovet. Quare non est ullum bonum altero majus? quia non est quidquam apto aptius, quia plano nihil est planius. Non potes dicere, Hoc magis par est alicui quam illud: ergo nec honesto honestius quidquam est. Quod si par omnium virtutum natura est, tria genera bonorum in æquo sunt. Ita dico, in æquo est moderate gaudere, & moderate dolere: Lætitia illa non vincit hanc animi firmitatẽ, sub tortore gemitus devorantem. Illa bona optabilia sunt, hæc mirabilia. utraque nihilominus paria: quia quidquid incommodi est, velamento majoris boni tegitur. Quisquis hæc imparia judicat, ab ipsis virtutibus avertit oculos, & exteriora circumspicit. Bona vera idem pendunt, idẽ patent: falsa multum habent vani. Itaq; speciosa & magna contra visentibus, cum ad pondus revocata sunt, fallunt. Ita est, mi Lucili, quidquid vera ratio commendat, solidum & æternum est, firmat animum, attollitque, semper futurum in excelso: illa quæ temere laudantur, & vulgi sententia bona sunt, inflant inanibus lætos. Rursus ea quæ timentur tamquam mala, injiciunt formidinem mentibus, & illas non aliter, quam animalia species periculi, agitant. Vtraque res ergo sine caussa animum & diffundit, & mordet: nec illa gaudio, nec hæc metu digna est: sola ratio immutabilis & judicii tenax est. non enim servit, sed imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut rectum recto: ergo & virtus, quæ non aliud est quam recta ratio. Omnes virtutes rationes rectæ sunt: si rectæ sunt, & pares sunt. Qualis ratio est, tales & actiones sunt: ergo omnes pares sunt. Nam cum similes rationi sint, similes & inter se sunt: pares autem actiones inter se esse dico, qua rectæ sunt, & honestæ. Cæterum magna habebunt discrimina, variante materia: quæ modo latior est, modo angustior; modo illustris, modo ignobilis; modo ad multos pertinens, modo ad paucos. In omnibus tamen illis, id quod optimum est, par est: tamquam viri boni, omnes pares sunt, qua boni sunt: sed habent

diffe-

differentias ætatis: alius senior, alius junior. habent corporis: alius formosus, alius deformis est. habent fortunæ: ille dives, hic pauper est; ille gratiosus, potens, urbibus notus & populis, ignotus hic plerisque, & obscurus. Sed per illud quod boni sunt, pares sunt. De bonis ac malis sensus non judicat: quid utile, scit; quid inutile, ignorat. Non potest ferre sententiam, nisi in rem præsentem perductus est: nec futuri providus est, nec præteriti memor: quid sit consequens nescit. Ex hoc autem rerum ordo seriesque contexitur, & unitas vitæ in perfectum itura. Ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum; aliena & externa pro vilibus habet: & ea quæ neque bona sunt, neque mala, accessiones minimas ac levissimas judicat. omne illi bonum in animo est. Cæterum quædam prima existimat, ad quæ ex proposito venit, tamquam victoriam, bonos liberos, patriæ salutem: quædam secunda, quæ non apparent nisi in rebus adversis: tamquam æquo animo pati morbum magnum, exsilium: quædam media, quæ nihilo magis secundum naturā sunt, quam contra naturam: tamquam prudenter ambulare, composite sedere. Non enim minus secundum naturam est, sedere, quam aut stare, aut ambulare. Duo illa superiora diversa sunt. prima enim secundum naturam sunt, gaudere liberorum pietate, patriæ incolumitate: secunda contra naturam sunt, fortiter obstare tormentis, & sitim perpeti, morbo urente præcordia. Quid ergo? aliquid contra naturam bonum est? minime. sed illud aliquando contra naturam est, in quo bonum illud exsistit. vulnerari enim, & subjecto igne tabescere, & adversa valetudine affligi, contra naturam est: sed inter ista servare animum infatigabilem, secundum naturam est. Et ut, quod volo, exprimam breviter, materia boni aliquando contra naturam: at bonum numquam. quoniam bonum sine ratione nullum est: sequitur autem ratio naturam. Quid est ergo ratio? naturæ imitatio. Quid est summum hominis bonum? ex naturæ voluntate se gerere. Non est, inquit, dubium, quin felicior pax sit numquam lacessita, quam multo reparata sanguine. Non est dubium, inquit, quin felicior sit inconcussa valetudo, quam ex gravibus morbis & extrema minitantibus in tutum vi quadam & patientia educta. Eodem modo non erit dubium, quin majus bonum sit gaudium, quam obnoxius animus ad perpetiendos cruciatus vulnerum aut ignium. Minime: illa enim quæ fortuita sunt, plurimum discriminis recipiunt: æstimantur enim utilitate sumentium. Bonorum unum propositum est, consentire naturæ: hoc in omnibus par est. Cum alicujus in senatu sententiam sequimur, non potest dici: Ille magis assentitur, quam ille: ab omnibus in eamdem sententiam itur. idem de virtutibus dico: omnes naturæ assentiuntur. idem de bonis dico: omnia naturæ assentiuntur. Alter adolescens decessit, alter senex, aliquis præter hos infans, cui nihil amplius contigit, quam prospicere vitam: omnes hi æque fuere mortales, etiam si mors aliorum longius vitam passa est procedere, aliorum in medio flore præcidit, aliorum interrupit principia. Alius inter cœnandum solutus est, alterius continuata mors somno est, aliquem concubitus exstinxit. his oppone ferro transfossos, aut exanimatos serpentum morsu, aut fractos ruina, aut per longam nervorum contractionem extortos minutatim. aliquorum melior dici, aliquorum pejor potest exitus: mors quidem omnium par est. per quæ venit, diversa sunt; id in quod desinunt, unum est. mors nulla major

jor aut minor est: habet enim eundem in omnibus modum, finisse vitam. Idem tibi de bonis dico. hoc bonum inter meras voluptates est, hoc inter tristia & acerba; illud fortunæ indulgentiam rexit, hoc violentiam domuit; utrumque æque bonum est, quamvis illud plana emolliverit, hoc aspera. Idem finis omnium est. bona sunt, laudanda sunt, virtutem rationemque comitantur: virtus æquat inter se, quidquid agnoscit. Nec est quòd hoc inter nostra placita mireris. apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud beatumque componitur: ut corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione. Hæc bona non crescunt, si plena sunt. quo enim crescet, quod plenum est? Dolore corpus caret: quid ad hanc accedere indolentiam potest? Animus constat sibi, & placidus est: quid accedere ad hanc tranquillitatē potest? Quemadmodum serenitas cæli non recipit majorem adhuc claritatem, in sincerissimum nitorem repurgata: sic hominis corpus animumque curantis, & bonum suum ex utroque nectentis, perfectus est status, & summam voti sui invenit, si nec æstus animo est, nec dolor corpori. Si qua extrà blandimenta contingunt, non augent summum bonum, sed ut ita dicam, condiunt & oblectant: absolutum enim illud humanæ naturæ bonum, corporis & animi pace contentum est. Dabo apud Epicurū tibi etiamnum simillimam huic nostræ divisionē bonorum. Alia enim sunt apud illum, quæ malit contingere sibi: ut corporis quietem, ab omni incommodo liberam, & animi remissionē, bonorum suorum contemplatione gaudentis. Alia sunt, quæ quamvis nolit accidere, nihilominus & laudat & comprobat: tamquam illam, quam paullo ante dicebam, malæ valetudinis, & dolorum gravissimorum perpessionem, in qua Epicurus fuit illo summo ac fortunatissimo die suo: ait enim se vesicæ & exulcerati ventris tormenta tolerare, ulteriorem doloris accessionem non recipientia: esse nihilominus sibi illum beatum diem: beatum agere, nisi qui est in summo bono, non potest. Ergo & apud Epicurum sunt hęc bona, quę malles non experiri: sed quia ita res tulit, & amplexanda & laudanda & exæquanda summis sunt. Non potest dici, hoc non esse par maximis bonum, quod beatæ vitæ clausulam imposuit, cui Epicurus extrema voce gratias egit. Permitte mihi, mi Lucili virorum optime, aliquid audacius dicere. si ulla bona majora esse aliis possent: hæc ego quæ tristia videntur, mollibus illis & delicatis prætulissem. Majus est enim perfringere difficilia, quam læta moderari. Eadē ratione fit, scio, ut aliquis felicitatem bene, & calamitatem fortiter ferat. Æque fortis esse potest, qui pro vallo securus excubuit, nullis hostibus castra tentantibus: & qui succisis poplitibus in genua se excepit nec arma dimisit. Macte virtute esto, sanguinolentis & ex acie redeuntibus dicitur. Itaque hæc magis laudaverim bona exercitata & fortia, & cum fortuna rixata. Ego dubitem, quin magis laudem truncam illam & torridam manum Mucii, quam cujuslibet fortissimi salvam? Stetit hostium flammarumque contemptor, & manum suam in hostili foculo distillantem perspectavit, donec Porsenna, cujus pœnæ favebat, gloriæ invidit, & ignem invito eripi jussit. Hoc bonum quidni inter prima numerem: tantoque majus putem, quam illa secura & intentata fortunæ, quanto rarius est hostem amissa manu vicisse, quam armata? Quid ergo? inquis, hoc bonum tibi optabis? Quid ni? hoc enim, nisi qui potest & optare, non potest facere. An

re. An potius optem, ut malacissandos articulos exoletis meis porrigam? ut muliercula, aut aliquis in mulierculam ex viro versus, digitulos meos ducat? Quid ni ego feliciorem putem Mucium, qui sic tractavit ignem, quasi illam manum tractatori præstitisset? In integrum restituit, quidquid erraverat. confecit bellum inermis ac mancus, & illa manu trunca reges duos vicit.

EPIST. LXVII. Vt a communibus initium faciam, ver aperire se cœpit: sed jam inclinatum in æstatem, quo tempore calere debebat, intepuit: nec adhuc illi fides est. sæpe enim in hyemem revolvitur. Vis scire quam dubium adhuc sit? nondum me committo frigidæ: adhuc rigorem ejus infringo. Hoc est, inquis, nec calidum, nec frigidum pati. Ita est, mi Lucili. jam ætas mea contenta est suo frigore: vix media regelatur æstate. Itaque major pars in vestimentis degitur. Ago gratias senectuti, quod me lectulo affixit. Quid ni gratias illi hoc nomine agam? quidquid debebam nolle, non possum. Cum libellis mihi plurimus sermo est. si quando interveniunt epistolæ tuæ, tecum esse mihi videor: & sic afficior animo, tamquam tibi non rescribam, sed respondeam. Itaq; & de hoc quod quæris, quasi colloquar tecum: quale sit, una scrutabimur. Quæris an omne bonum optabile sit. Si bonum est, inquis, fortiter torqueri, & magno animo uri, & patienter ægrotare, sequitur ut ista optabilia sint. nihil autem video ex istis voto dignum. Neminem certe adhuc scio eo nomine votum solvisse, quod flagellis cæsus esset, aut podagra distortus, aut equuleo longior factus. Distingue, mi Lucili, ista: & intelliges esse in his aliquod optandum. Tormenta abesse a me vellim: sed si sustinenda fuerint, ut me in illis fortiter, honeste, animose geram, optabo. Quidni ego malim non incidere bellum? sed si inciderit, ut vulnera, ut famem, & omnia quæ bellorum necessitas fert, generosè feram, optabo. Non sum tam demens, ut ægrotare cupiam: sed si ægrotandum fuerit, ut nihil intemperanter, nihil effeminate faciam, optabo. Ita non incōmoda optabilia sunt, sed virtus qua perferuntur incommoda. Quidam ex nostris existimant, omnino asperorum fortem tolerantiam non esse optabilem, sed nec abominandam quidem: quia voto purum bonum peti debet, & tranquillum, & extra molestiam positum. Ego dissentio. Quare? primum quia fieri non potest, ut aliqua res bona quidē sit, sed optabilis nō sit: deinde si virtus optabilis est, nullum autem sine virtute bonum, & omne bonum optabile. Deinde etiam, si tormentorum fortis patientia optabilis nòn est: etiamnum interrogo, Nonne fortitudo optabilis est? atqui pericula contemnit & provocat. Pulcherrima pars ejus, maximeq; mirabilis illa est, non cedere ignibus, obviam ire vulneribus: interdum tela ne vitare quidem, sed pectore excipere. Si fortitudo optabilis est; & tormenta patienter ferre optabile est. hoc enim, fortitudinis pars est: sed separa ista, ut dixi, nihil erit quod tibi faciat errorem. Non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter. Illud opto fortiter, quod est virtus. Quis tamen umquam hoc sibi optavit? Quædam vota aperta & professa sunt, cum particulatim fiunt: quædam latent, cum uno voto multa comprehensa sunt. Tamquam opto mihi vitam honestam: vita autem honesta actionibus variis constat. In hac est Reguli arca, Catonis scissum manu sua vulnus, Rutilii exsilium, calix venenatus qui Socratem transtulit è carcere in cælum. Ita

cum

cum optavi mihi vitã honeſtam, & hæc optavi, ſine quibus interdum honeſta non poteſt eſſe.

--- O terque quaterq; beati,
Queis ante ora patrum, Trojæ ſub mœnibus altis
Contigit oppetere!

Quid intereſt, optes hoc alicui, an optabile fuiſſe fatearis? Decius ſe pro Rep. devovit, & in medios hoſtes concitato equo mortem petens irruit. Alter poſt hunc paternæ virtutis æmulus, conceptis ſollennibus, ac jam familiaribus verbis, in aciem confertiſſimam incurrit, de hoc ſolicitus tantum ut litaret, optabilem rem putans bonam mortem. Dubitas ergo, an optimum ſit memorabilem mori, & in aliquo opere virtutis? Cum aliquis tormenta fortiter patitur, omnibus virtutibus utitur fortaſſe, cum una in promptu ſit, & maxime appareat patientia. ceterum illîc eſt fortitudo: cujus patientia & perpeſſio, & tolerantia, rami ſunt. illîc eſt prudentia, ſine qua nullum initur conſilium: quæ ſuadet, quod effugere non poſſis, quam fortiſſime ferre. illic eſt conſtantia: quæ dejici loco non poteſt, & propoſitum nulla vi extorquente dimittit. illic eſt individuus ille comitatus virtutũ. Quidquid honeſte fit, una virtus facit, ſed de conſilii ſententia: quod autem ab omnibus virtutibus comprobatur, etiam ſi ab una fieri videtur, optabile eſt. Quid? tu exiſtimas ea tantum optabilia eſſe, quæ per voluptatem & otium veniunt? quæ excipiuntur foribus ornatis? Sunt quædam triſtes voluptates, ſunt quædam vota, quæ non gratulantium cœtu, ſed adorantium venerantiumque celebrantur. Ita tu non putas Regulum optaſſe, ut ad Pœnos perveniret? Indue magni viri animum, & ab opinionibus vulgi ſecede paulisper: cape quantam debes virtutis pulcherrimæ ac magnificentiſſimæ ſpeciem, quæ nobis non ſertis, ſed ſudore & ſanguine colenda eſt. Adſpice M. Catonem, ſacro illi pectori puriſſimas manus admoventem, & vulnera parum demiſſa laxantem. Utrum illi tandem dicturus es, *Vellem quæ velles*, & *Moleſte fero?* an, *Feliciter, quod agis?* Hoc loco mihi Demetrius noſter occurrit, qui vitam ſecuram, & ſine ullis fortunæ incurſionibus *mare mortuum* vocat. Nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cujus denuntiatione & incurſu firmitatem animi tui tentes: ſed in otio inconcuſſo jacere, non eſt tranquillitas, malacia eſt. Attalus Stoicus dicere ſolebat: *Malo me fortuna in caſtris ſuis, quã in deliciis habeat.* torqueor, ſed fortiter: bene eſt. occidor, ſed fortiter: bene eſt. Audi Epicurum, dicet, *Et dulce eſt.* Ego tam honeſtæ rei ac ſeveræ numquam molle nomen imponam. Uror, ſed invictus. Quid ni optabile ſit, non quod urit me ignis, ſed quod non vincit? Nihil eſt virtute præſtantius, nihil pulchrius: & bonum eſt, & optabile, quidquid ex hujus geritur imperio.

EPIST. LXVIII. Conſilio tuo accedo: abſconde te in otio, ſed & otium tuum abſconde. Hoc te facturum, Stoicorum etiam ſi non præcepto, at exemplo licet ſcias: ſed ex præcepto quoque facies: id tibi, cum voles, approbabo. Nec ad omnẽ Remp. mittimus, nec ſemper, nec ſine ullo fine. Præterea, cum ſapienti Remp. ipſo dignam dedimus, id eſt, mundum: non eſt extra Remp. etiamſi ſeceſſerit. imo fortaſſe relicto uno angulo, in majora atque ampliora tranſit, & cælo impoſitus intelligit, cum ſellam aut tribunal aſcenderat, quam humili loco ſederit. Depono hoc apud te: numquam plus agere ſapientem, quam cum in conſpectum ejus divina atque humana venerunt. Nunc ad illud revertor,

quod

quod suadere tibi cœperam, ut otium tuum ignotum sit. Non est quod inscribas tibi philosophiam, atque etiam aliud proposito tuo nomen impone: valetudinem, & imbecillitatem vocato, & desidiam. Gloriari otio, iners ambitio est. Animalia quædam, ne inveniri possint, vestigia sua circa cubile ipsum confundunt: idē tibi faciendum est, alioqui non deerunt qui persequantur. Multi aperta transeunt, condita & obstrusa rimantur. furem signata sollicitant. vile videtur, quidquid patet: aperta effractarius prætcrit. Hos mores habet populus, hos imperitissimus quisque: in secreta irrumpere cupit. Optimum itaque est, non jactare otium suum. jactandi autem genus est, nimis latere, & a conspectu hominum secedere. Ille Tarentū se abdidit, ille Neapoli inclusus est: ille multis annis non transit domus suæ limen. Convocat turbam, quisquis otio suo aliquam fabulam imposuit. Cum secesseris, non est agendum hoc, ut de te homines loquantur, sed ut ipse tecum loquaris. Quid autem tecum loquaris? quod homines de aliis libentissime faciunt, de te apud te male existima. Assuesce & dicere verum, & audire. Id autem maxime tracta, quod in te esse infirmissimum senties. Nota habet quisque sui corporis vitia. itaque alius vomitu levat stomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius interposito jejunio corpus exhaurit & purgat. Hi quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balneo abstinent: in cetera negligentes, huic, à quo sæpe infestantur, occurrunt. Sic in animo nostro sunt quasi caussariæ partes, quibus adhibenda curatio est. Quid in otio facio? ulcus meum curo. Si ostenderem tibi pedem turgidum, lividam manum, aut contracti cruris aridos nervos, permitteres mihi uno loco jacere, & fovere morbum meum: majus malum est hoc, quod non possum tibi ostendere. In pectore collectio & vomica est. Nolo laudes, nolo dicas: O magnum virum! contempsit omnia, & damnatis humanæ vitæ furoribus fugit. Nihil damnavi, nisi me: non est, quòd proficiendi caussa venire ad me velis. Erras, qui hinc aliquid auxilii speras. non medicus, sed æger hîc habitat. Malo illa, cum discesseris, dicas: ego illum beatum hominem putabam, & eruditum: erexeram aures, destitutus sum, nihil vidi, nihil audivi, quod concupiscerem, ad quod reverterer. Si hoc sentis, si hoc loqueris, aliquid profectum est. Malo ignoscas otio meo, quam invideas. Otium, inquis, Seneca mihi commendas? ad Epicureas voces delaberis. Otium tibi commendo, in quo majora agas & pulchriora, quam quæ reliquisti. Pulsare superbas potentiorum fores, digerere in litteram senes orbos, plurimum in foro posse, invidiosa potentia ac brevis est, &, si verum æstimes, sordida. Ille me gratia forensi longe antecedit. ille stipendiis militaribus & quæsita per hoc dignitate. ille clientum turba. hujus turbæ par esse non possum, hujus gratiæ. Tanti est ab hominibus vinci, dum à me fortuna vincatur. Vtinam quidem hoc propositum sequi olim fuisset animus tibi! utinam de vitâ beatâ non in conspectu mortis ageremus! sed nunc quoque non moremur. Multa enim, quæ supervacua esse & inimica, credituri fuimus rationi, nunc experientiæ credimus. Quod facere solent, qui serius exeunt, & volunt temporis celeritate reparare, calcar addamus. hæc ætas optimè facit ad hæc studia: jam despumavit, jam vitia primo fervore adolescentiæ indomita lassavit: non multum superest, ut exstinguat. Et quando, inquis, tibi proderit istud, quod in exitu discis,

aut in quam rem? in hanc, ut exeam melior. Non est tamen quod existimes, ullam ætatem aptiorem esse ad bonam mentē, quam quæ se multis experimentis, longa ac frequenti rerum patientia domuit; quæ ad salutaria, mitigatis affectibus, venit. Hoc est hujus boni tempus. quisquis senex ad sapientiam pervenit, annis pervenit.

EPIST. LXIX. Mutare te loca, & in alium de alio transilire, nolo. Primum, quia tam frequens migratio, instabilis animi est. coalescere otio non potes, nisi desinas circumspicere & errare. Vt animum possis continere, prius corporis tui fugam siste. Deinde, plurimum remedia continuata proficiunt. interrumpenda non est quies, & vitæ prioris oblivio. Sine dediscere oculos tuos: sine aures assuescere sanioribus verbis. quoties processeris, in ipso transitu aliqua quæ renovent cupiditates tuas, tibi occurrent. Quemadmodum ei, qui amorem exuere conatur, evitanda est omnis admonitio dilecti corporis: nihil enim facilius quam amor recrudescit: ita qui deponere vult desideria rerum omnium, quarum cupiditate flagravit, & oculos & aures ab his quæ reliquit, avertat. Cito rebellat affectus. quocumque se verterit, pretium aliquod præsens occupationis suæ adspiciet. Nullum sine auctoramento malum est. Avaritia pecuniam promittit: luxuria multas ac varias voluptates: ambitio purpuram & plausum, & ex hoc potentiam, & quidquid potentia potest. Mercede te vitia solicitant: hîc tibi gratis vivendum est. Vix effici toto sæculo potest, ut vitia tam longa licentia tumida subigantur, & jugum accipiant; nedum, si tam brevē tempus intervallo discindimus. Vnam quamlibet rem vix ad perfectum adducit assidua vigilia & intentio. Si me quidem velis audire, hoc meditare. exerce te, ut mortem & excipias, & si ita res suadebit, accersas. interest nihil, an illa ad nos veniat, an ad illam nos. Illud imperitissimi cujusque verbum, falsum esse ipse tibi persuade: *Bella res est, mori sua morte*. Illud præterea tecum licet cogites: Nemo nisi suo die moritur. Nihil perdis ex tuo tempore. nam quod relinquis, alienum est,

EPIST. LXX. Post longum intervallum Pompejos tuos vidi. in conspectum adolescentiæ meæ reductus sum. quidquid illic juvenis feceram, videbar mihi facere adhuc posse, & paullo ante fecisse. Prænavigamus, mi Lucili, vitam: & quemadmodum in mari, ut ait Virgilius noster,

-- *Terraq; urbesque recedunt:*

sic in hoc cursu rapidissimi temporis, primum pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde quidquid est illud inter juvenem & senem medium, in utriusque confinio positum, deinde ipsius senectutis optimos annos. novissime incipit ostendi publicus finis generis humani. Scopulum esse illum putamus, dementissimi? portus est, aliquando petendus, numquam recusandus. In quem si quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet, quam qui cito navigavit. Alium enim, ut scis, venti segues ludunt ac detinent, & tranquillitatis lentissimo tædio lassant; alium pertinax flatus celerrime perfert. Idem evenire nobis puta. alios vita velocissime adduxit, quo veniendum erat etiam cunctantibus: alios maceravit & coxit. quæ, ut scis, non semper retinenda est. Non enim vivere bonum est, sed bene vivere. Itaq; sapiens vivit, quantum debet, non quantum potest. Videbit ubi victurus sit, cum quibus, quomodo, quid acturus. cogitat semper, qualis vita, non quanta sit.

Si multa occurrunt molesta, & tranquillitatem turbantia, emittit se: nec hoc tantum in necessitate ultima facit, sed cum primum illi cœperit suspecta esse fortuna, diligenter circumspicit, annequid illo die desinendū sit. Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat: tardius fiat, an citius. non tamquam de magno detrimento timet. Nemo multum ex stillicidio potest perdere. Citius mori, vel tardius, ad rem non pertinet: benè mori, aut malè, ad rem pertinet. bene autem mori, est effugere male vivendi periculum. Itaque effæminatissimam vocem illius Rhodii existimo, qui cum in caveam conjectus esset à tyranno, & tamquam ferum aliquod animal aleretur, suadenti cuidam ut abstineret cibò: *Omnia*, inquit, *homini, dum vivit, speranda sunt.* Vt sit hoc verum, non omni pretio vita emenda est. Quædam, licet magna, licet certa sint, tamen ad illa turpi infirmitatis confessione non veniam. Ego cogitem, in eo qui vivit omnia posse fortunam, potius quam cogitem in eo qui scit mori, nihil posse fortunam? Aliquando tamen, etiam si certa mors instabit, & destinatum sibi supplicium sciet, non commodabit pœnæ suæ manum. Stultitia est, timore mortis mori. venit qui occidat. Exspecta. quid occupas? quare suscipis alienæ crudelitatis procurationem? utrū invides carnifici tuo, an parcis? Socrates potuit abstinentia finire vitam, & inedia potius quam veneno mori. triginta tamen dies in carcere, & in exspectatione mortis exegit: non hoc animo, tamquā omnia fieri possent, tamquam multas spes tam longum tempus reciperet, sed ut præberet se legibus, ut fruendum amicis extremum Socratem daret. Quid erat stultius, quam mortem contemnere, venenum timere? Scribonia gravis fæmina, amita Drusi Libonis fuit, adolescentis tam stolidi, quam nobilis, majora sperantis, quam aut illo sęculo quisquam sperare poterat, aut ipse ullo. cum æger à senatu in lectica relatus esset, non sane frequentibus exsequiis, (omnes enim necessarii deseruerant impie, jam non reum, sed funus) habere cœpit consilium, utrum conscisceret sibi mortem, an exspectaret. Cui Scribonia: *Quid te*, inquit, *delectat alienum negotium agere?* Non persuasit. manus sibi attulit, nec sine caussa. Nam post diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, si vivit, alienum negotium agit. Non possis itaque de re in universum pronunciare, cum mortem vis externa denunciat, occupanda sit, an exspectanda. Multa enim sunt, quæ in utramque partem trahere possunt. Si altera mors cum tormento, altera simplex & facilis est, quid ni huic injicienda sit manus? Quemadmodum navim eligam navigaturus, & domum habitaturus, ita mortem utique quā sum exiturus è vita. Præterea, quemadmodum non utique melior est longior vita, sic pejor utiq; mors longior. In nulla re magis, quam in morte, morem animo gerere debemus. exeat qua impetum cepit: sive ferrum appetit, sive laqueum, sive aliquam potionem venas occupantem, pergat, & vincula servitutis abrumpat. Vitam & aliis approbare quisque debet, mortem sibi. optima est, quæ placet. Stultè hæc cogitantur: Aliquis dicet me parum fortiter fecisse, aliquis nimis temerè, aliquis fuisse aliquod genus mortis animosius. Vis tu cogitare id in manibus esse consilium, ad quod fama non pertinet? hoc unum intuere, ut te fortunę quam celerrime eripias. Alioqui aderunt qui de facto tuo male existiment. Invenies etiam professos sapientiam, qui vim afferendam vitæ

vitæ suæ negent, & nefas judicent ipsum interemptorem sui fieri. exspectandum esse exitum, quem natura decrevit. Hoc qui dicit, non videt se libertati viam claudere. Nil melius æterna lex fecit, quam quod unum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. Ego exspectem vel morbi crudelitatem, vel hominis, cum possim per media exire tormenta, & adversa discutere? Hoc unum, cur de vita non possimus queri: neminem tenet. Bono loco res humanæ sunt, quod nemo nisi vitio suo miser est. Placet? vive. non placet? licet eo reverti unde venisti. Vt dolorem capitis levares, sanguinem sæpe emisisti: ad extenuandum corpus vena percutitur: non opus est vasto vulnere dividere præcordia. scalpello aperitur ad illam magnam libertatem via: & puncto securitas constat. Quid ergo est, quod nos facit pigros, inertesque? Nemo nostrum cogitat, quandoque sibi ex hoc domicilio exeundum. Sic veteres inquilinos indulgentia loci & consuetudo, etiam inter injurias detinet. Vis adversus hoc corpus liber esse? tamquam migraturus habita: propone tibi quandoque hoc contubernio carendum. fortior eris ad necessitatem exeundi. Sed quemadmodum suus finis veniet in mentem, omnia sine fine cōcupiscentibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim exercentur fortasse in supervacuum. adversus paupertatem præparatus est animus? permansere divitiæ. ad contemptū nos doloris armavimus? numquam à nobis exiget hujus virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis. Vt fortiter amissorum desideria pateremur, præcepimus nobis? omnes quos amabamus, superstites fortuna servavit. Hujus unius rei usum qui exigat dies, veniet. Non est quod existimes, magnis tantum viris hoc robur fuisse, quo servitutis humanæ claustra perrumperent. non est quod judices, hoc fieri nisi à Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animā, manu extraxit: cum vilissimæ sortis homines ingenii impetu in tutum evaserint, cumque commodò mori non licuisset, nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere: obvia quæque rapuerunt, & quæ natura non erant noxia, vi sua tela fecerunt. Nuper in ludo bestiariorum, unus è Germanis, cum ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus. nullum aliud illi dabatur sine custode secretum. ibi lignum id, quod ad emundanda obscœna adhærente spongiâ positum est, totum in gulam farsit, & vi præclusis faucibus spiritum elisit. Hoc fuit morti contumeliam facere. ita prorsus. Parum munde, & parum decenter. Quid est stultius, quam fastidiosè mori? O virum fortem! ô dignum, cui fati daretur electio! quam fortiter ille gladio usus esset! quam animose in profundam se altitudinem maris, aut abscissæ rupis, immisisset! Vndique destitutus invenit, quemadmodum & mortem sibi deberet, & telum; ut scias ad moriendum nihil aliud in mora esse, quam velle. Existimetur de facto hominis acerrimi, ut cuique visum erit, dum hoc constet, præferendam esse spurcissimā mortem servituti mundissimæ. Quoniam cœpi sordidis exemplis uti; perseverabo. plus enim à se quisque exiget, si viderit hanc rem etiam à contemptissimis posse contemni. Catones, Scipionesque, & alios, quos audire cum admiratione consuevimus, supra imitationem positos putamus: jam ego istam virtutem habere tam multa exempla in ludo bestiario, quam in ducibus belli civilis ostendam. Cum adveheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus,

tamqnam somno premente nutaret, caput usque eo demisit, donec radiis insereret, & tamdiu se in sedili suo tenuit, donec cervicem circumactu rotæ frangeret. eodem vehiculo quo ad pœnam ferebatur, pœnam effugit. Nihil obstat, erumpere & exire cupienti. In aperto nos natura custodit. Cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum mollem. cui ad manum plura sunt, per quæ sese asserat, is delectum agat, & qua potissimum liberetur consideret: cui difficilis occasio est, is proximam quamque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit nova. Non deerit ad mortem ingeniũ, cui non defuerit animus. Vides quemadmodum extrema quoq; mancipia, ubi illis stimulos adegit dolor, excitentur, & intentissimas custodias fallant? Ille vir magnus est, qui mortem sibi non tantum imperavit, sed invenit. Ex eodem tibi munere plura exempla promisi. Secundo Naumachiæ spectaculo, unus è barbaris lanceam, quam in adversarios acceperat, totam jugulo suo immersit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium jam dudum effugio? quare ego mortem armatus exspecto? Tanto hoc speciosius spectaculũ fuit, quanto honestius mori discunt homines, quam occidere. Quid ergo? quod animi perditi noxiosique habent, non habebunt illi, quos adversus hos casus instruxit longa meditatio, & magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati varios esse accessus, finem eundem. nihil autem interesse, unde incipiat quod venit. Eadem illa ratio monet, ut, si licet, moriaris sine dolore: sin autem non potest, fac quemadmodum potes, & quidquid obvenerit ad vim afferendam tibi, invadas. Injuriosum est rapto vivere: at contrà pulcherrimum, mori rapto.

EPIST. LXXI. Subinde me de rebus singulis consulis, oblitus vasto nos mari dividi. cum magna pars consilii sit in tempore, necesse est evenire, ut de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sententia mea, cum jam contraria potior est. Consilia enim rebus aptantur: res nostræ feruntur, imo volvuntur. Ergo consilium sub die nasci debet: & hoc quoque tardum est nimis: sub manu, quod ajunt, sub manu nascatur. Quemadmodum autem inveniatur, ostendam. Quoties quid fugiendum sit, aut quid petendum, voles scire: ad summum bonum, & propositum totius vitæ respice. Illi enim consentire debet quidquid agimus. non disponet singula, nisi cui jam vitæ suæ summa proposita est. Nemo, quamvis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi jam constet quid velit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus vitæ omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille, qui sagittam vult mittere: & tunc dirigere, & moderari manu telum. errant consilia nostra, quia non habent quo dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est. Necesse est multum in vita nostra casus possit, quia vivimus casu. Quibusdam autem evenit, ut quædam scire se nesciant: quemadmodum quærimus sæpè eos, cum quibus stamus: ita plerumque finem summi boni ignoramus appositum. nec multis verbis, nec circuitu longo, quid sit summum bonum colliges: digito, ut ita dicam, demonstrandum est, nec in multa spargendum. Quid enim ad rem pertinet, in particulas illud diducere, cum possis dicere: Summum bonum est, quod honestum est? & quod magis admireris, Unum bonum est, quod honestum est: cetera falsa & adulterina bona sunt. Hæc si persuaseris tibi, & virtu-

tem

tem adamaveris (amare enim parum est)quidquid illa contigerit, id tibi, qualecumque aliis videbitur, faustum felixque erit: & torqueri, si modo jacueris ipso torquente securior: & ægrotare, si non maledixeris fortunæ, si non cesseris morbo. Omnia deniq; quæ ceteris videntur mala, & mansuescent, & in bonum abibunt, si super illa eminueris. Hoc liqueat, nihil esse bonum, nisi honestum: & omnia incommoda suo jure bona vocabuntur, quæ modo virtus honestaverit. Multis videmur majora promittere, quam recipit humana conditio. non immerito. ad corpus enim respiciunt. revertantur ad animum: jam hominem Deo metientur. Erige te, Lucili virorum optime, & relinque istum ludum literarium philosophorū, qui rem magnificentissimam ad syllabas vocant, qui animum minuta docendo demittunt & conterunt: fies similis illis, qui invenerunt ista, non qui docent, & id agunt ut philosophia potius difficilis, quam magna videatur. Sequere illos, si quid apud te habeo auctoritatis. Socrates, qui totam philosophiam revocavit ad mores, & hanc summam dixit esse sapientiam, bona malaque distinguere: *Ut sis beatus*, inquit, *& te alicui stultum videri sine*. Quisquis volet, tibi contumeliam faciat, & injuriam: tu tamen nihil patieris, si modo tecum erit virtus. Si vis, inquit, beatus esse, si fide bona vir bonus, sine contemnat te aliquis. Hoc nemo præstabit, nisi qui omnia bona exæquaverit: quia nec bonum sine honesto est, & honestum in omnibus par est. Quid ergo? nihil interest inter præturam Catonis, & repulsam? nihil interest utrum Pharsalica acie Cato vincatur, an vincat? hoc ejus bonum, quo victis partibus non potest vinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam, & componeret pacem? Quid ni par sit? eadem enim virtute & mala fortuna vincitur, & ordinatur bona. virtus autem non potest major aut minor fieri. Unius staturæ est. Sed Cn. Pompejus amittet exercitum: sed illud pulcherrimum reip. prætextum, optimates, & prima acies Pompejanarum partium, senatus ferens arma, uno prælio profligabuntur: & tam magni ruina imperii, in totum dissiliet orbem. aliqua pars ejus in Ægypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet. ne hoc quidem miseræ reip. continget, semel ruere. Omnia licet fiant. Jubam in regno suo, non locorum notitia adjuvet, non popularium pro rege suo virtus obstinatissima: Uticensium quoq; fides malis fracta deficiat, & Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituat: olim provisum est, ne quid Cato detrimenti capiat. Victus est tamen. Et hoc numera inter repulsas Catonis. tam magno animo feret, aliquid sibi ad victoriam, quam ad præturam obstitisse. Quo die repulsus est, lusit: qua nocte periturus fuit, legit. eodem loco habuit, prætura & vita excedere. omnia quæ acciderent, ferenda esse persuaserat sibi. Quid ni ille mutationem Reip. forti & æquo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non cælum, non totus hic rerum omnium contextus, quamvis Deo agente ducatur. non semper tenebit hunc ordinem: sed illum ex hoc cursu aliquis dies dejiciet. Certis eunt cuncta temporibus: nasci debent, crescere, extingui. Quæcumque vides supra nos currere, & hæc quibus innixi atque impositi sumus veluti solidissimis, carpentur ac desinent. nulli non senectus sua est. inæqualibus ista spatiis eodem natura demittit quidquid est, non erit, nec peribit, sed resolvetur. Nobis tol-

vi, perire est. Proxima enim intuemur: ad ulteriora non prospicit mens hebes, & quæ se corpori addixerit: alioqui fortius finem sui suorumque pateretur, si speraret omnia illa sic in vitam mortemq; per vices ire, & composita dissolvi, dissoluta componi, in hoc opere æternam artem cuncta temperantis Dei verti. Itaque Cato cum ævum animo percurrerit, dicet: Omne humanum genus, quodque est, quodque erit, morte damnatum est. omnes quæ usquam rerum potiuntur urbes, quæque alienorum imperiorum magna sunt decora, ubi fuerint, aliquando quæretur, & vario exitii genere tollentur. alias destruent bella. alias desidia, paxq; ad inertiam versa consumet, & magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscondet, aut in subitam cavernam considentis soli lapsus abducet. Quid est ergo, quare indigner, aut doleam, si exiguo momento publica fata præcedo? magnus animus Deo pareat: & quidquid lex universi jubet, sine cunctatione patiatur. Aut in meliorem emittitur vitã, lucidius tranquilliusque inter divina mansurus: aut certe sine ullo futurus incommodo, naturæ suæ remiscebitur, & revertetur in totum. Non est ergo M. Catonis majus bonum honesta vita, quam mors honesta: quoniam non intenditur virtus. Idem esse dicebat Socrates veritatem & virtutem: quomodo illa non crescit, sic nec virtus quidem. habet numeros suos, plena est. Non est itaque quod mireris paria esse bona, & quæ ex proposito sumenda sunt, & quæ subita res tulit. nam si hanc inæqualitatem receperis, ut fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis: & infelicem Socratem dices in carcere, infelicem Catonem vulnera sua animosius quam fecerat, retractantem: calamitosissimum omnium Regulum, fidei pœnas etiam hostibus servatæ pendentem. Atqui nemo hoc dicere, ne ex mollissimis quidem, ausus est. negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academici veteres beatum quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo modo potest recipi. Nisi beatus est, in summo bono non est. Quod summum bonum est, supra se gradum non habet: si modò illi virtus inest, si illam adversa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis. manet autem. Virtutem enim intelligo animosam & excelsam: quam incitat, quidquid infestat. Hunc animum quem sæpe induunt generosæ indolis juvenes, quos alicujus honestæ rei pulchritudo percussit, ut omnia fortuita contemnant, profecto sapientia infundet, & tradet: persuadebit unum bonum esse quod honestum. Hoc nec remitti nec intendi posse, non magis quam regulam, qua rectum probari solet. quam si flectes, quidquid ex illa mutaveris, injuria est recti. Idem ergo de virtute dicemus: & hæc recta est. flexuram non recipit. rigida est: amplius intendi non potest. Hæc de omnibus rebus judicat, de hac nulla. Si rectior ipsa non potest fieri, nec quæ ab illa quidem fiunt, alia aliis rectiora sunt. huic enim necesse est respondeant. ita paria sunt. Quid ergo? inquis. jacere in convivio, & torqueri, paria sunt? Hoc mirum videtur tibi? illud licet magis admireris. Jacere in convivio, malum est: torqueri in equuleo, bonum est: si illud turpiter, hoc honeste fit. bona ista aut mala, non efficit materia, sed virtus. hæc ubicunque apparuit, omnia ejusdem mensuræ ac pretii sunt. In oculos nunc mihi manus intẽtat ille,

qui omnium animum æstimat ex suo, quòd dicam paria bona esse adversa fortiter portantis, & prospera honeste judicantis: quòd dicam paria bona esse ejus qui triumphat, & ejus qui ante currum vehitur, invictus animo. Nõ putant enim fieri, quidquid facere non possunt: ex infirmitate sua de virtute ferunt sententiam. Quid miraris, si uri, vulnerari, occidi, alligari juvat? aliquando etiam libet. Luxurioso frugalitas pœna est, pigro supplicii loco labor est, delicatus miseretur industrii, desidioso studere torqueri est. Eodem modo hæc, ad quæ omnes imbecilli sumus, dura atque intoleranda credimus, obliti quam multis tormentum sit vino carere, aut prima luce excitari. Non ista difficilia sunt natura, sed nos fluidi & enerves. Magno animo de rebus magnis judicandum est: alioqui videbitur illarum vitium esse, quod nostrum est. Sic quędam rectissima, cum in aquam demissa sunt, speciem curvi præfractique visentibus reddunt. Non tantum quid videas, sed quemadmodum, referr. animus noster ad vera perspicienda caligat. Da mihi adolescentem incorruptum, & ingenio vegetum, dicet fortunatiorem sibi videri, qui omnia rerum adversarum onera rigida cervice sustollit, qui supra fortunam exstat. Non mirum est, in tranquillitate non concuti: illud mirare, ibi extolli aliquem, ubi omnes deprimuntur; ibi stare, ubi omnes jacent. Quid est in tormentis, quid est in aliis quæ adversa appellamus, mali? hoc, ut opinor, succidere mentem, & incurvari, & succumbere: quorum nihil sapienti viro potest evenire. Stat rectus sub quolibet pondere. nulla illum res minorem facit, nihil illi eorum quæ ferenda sunt, displicet. Nam quidquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur. vires suas novit: scit se esse oneri ferendo. Nõ educo sapientem ex hominum numero, nec dolores ab illo, sicut ab aliqua rupe nullũ sensum admittente, submoveo. memini ex duabus partibus illum esse compositum. Altera est irrationalis. hæc mordetur, uritur, dolet: altera rationalis. hæc inconcussas opiniones habet, intrepida est, & indomita. In hac positum est summũ illud hominis bonum. quod antequam impleatur, incerta mentis volutatio est: cum vero perfectũ est, immota illa stabilitas est. Itaq; inchoatus, ad summa procedens, cultorq; virtutis, etiamsi appropiuquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum imposuit, ibi interim cessabit, & remittet aliquid ex intentione mentis. nondum enim incerta transgressus est, etiam nunc versatur in lubrico. beatus vero, & virtutis exactæ, tunc se maxime amat, cũ fortissime expertus est: & metuenda ceteris, si alicujus honesti officii pretia sunt, non tantum fert, sed amplexatur, multoque audire mavult. Tanto melior, quã felicior. Venio nunc illo, quo me vocat exspectatio tua. Ne extra rerum naturam vagari virtus nostra videatur, & tremet sapiens, & dolebit, & expallescet: hi enim omnes corporis sensus sunt. Vbi ergo est origo calamitatis? ubi illud malum verum est? illic scilicet, si ista animum detrahunt, si ad confessionem servitutis adducunt, si illi pœnitentiam sui faciunt. Sapiens quidem vincit virtute fortunam. At multi professi sapientiam, levissimis nonnumquam minis exterriti sunt. Hoc loco nostrum vitium est, qui quod dicitur de sapiente, exigimus & a proficiente. Suadeo adhuc mihi ista quæ laudo, nondum persuadeo: etiamsi persuasissem, nondum tam parata haberem, aut tam exercitata, ut ad omnes casus procurrerent. Quemadmodum lana quos-dam

non enim ubi interrupta est manet. sed eorum more, quæ intenta dissiliunt, usque ad initia sua recurrit, quod a continuatione discessit. Resistendum est occupationibus: nec explicandæ, sed submovendæ sunt. tempus quidem nullum est parum idoneum studio salutari. Atqui multi inter illa non student, propter quæ studendum. Incidet aliquid quod impediat? non equidem eum, cujus animus in omni negotio lætus atque alacer est. Imperfectis adhuc interscinditur lætitia: sapienti verò contexitur gaudium, nulla rumpitur caussa, nulla fortuna: semper & ubiq; tranquillum est. Non enim ex alieno pendet, nec favorem fortunæ, aut hominis exspectat: domestica illi felicitas est. exiret ex animo, si intraret. ibi nascitur. Aliquando extrinsecus, quo admoneatur mortalitatis, intervenit: sed id leve, & quod summam cutem stringat. Aliquo, inquam, incommodo afflatur: maximum ejus illud bonum, est fixum. Ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda, velut in corpore interdum robusto solidoque, eruptiones quædam pustularum, & ulcuscula: nullum in alto malum est. Hoc, inquam, interest inter consummatæ sapientiæ virum, & alium procedentis: quod inter sanum, & ex morbo gravi ac diutino emergentem, cui sanitatis loco est, levior accessio. Hic, nisi attendit, subinde gravatur, & in eadem revolvitur. Sapiens recidere non potest, ne incidere quidem amplius. Corpori enim ad tempus bona valetudo est: quam medicus etiam si reddidit, non præstat. sæpe ad eumdem quem advocaverat, excitatur: animus semel in totum sanatur. Dicam quomodo intelligas sanum. si se ipse contentus est, si confidit sibi, si scit omnia vota mortalium, omnia beneficia quæ dantur petunturque, nullum in beata vita habere momentum. Nam cui quid accedere potest, id imperfectum est: cui quid abscedere potest, id imperpetuum est. cujus perpetua futura lætitia est, is suo gaudeat. Omnia autem quibus vulgus inhiat, ultro citroque fluunt. Nihil dat fortuna mancipio: sed hæc quoq; fortuita tunc delectant, cum illa ratio temperavit ac miscuit. hæc est etiam quæ externa commendet, quorum avidus usus ingratus est. Solebat Attalus hac imagine uti: Vidisti aliquando canem missa à domino frusta panis aut carnis aperto ore captantem? quidquid excepit, protinus integrum devorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem evenit nobis. quidquid exspectantibus fortuna projecit, id sine ulla voluptate demittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attenti. Hoc sapienti non evenit: plenus est, etiam si quid obvenit, securè excipit, ac reponit. lætitia fruitur maxima, continua, sua. Habet aliquis bonam voluntatem, habet profectum, sed cui multum desit à summo? hic deprimitur alternis, & extollitur, ac modo in cælum allevatur, modo defertur ad terram. Imperitis ac rudibus, nullus præcipitationis finis est: in Epicureum illud chaos decidunt inane, sine termino. Adhuc est genus tertiũ eorum qui sapientiæ alludunt: quam non quidem attigerunt, in conspectu tamē, &, ut ita dicam, sub ictu habent: hi non concutiuntur, ne defluunt quidem: nondum in sicco, jam in portu sunt. Ergo cum tam magna sint inter summos imosque discrimina, cum medios quoque sequatur fructus suus, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi: non debemus occupationibus indulgere. excludendæ sunt: si semel intraverint, in locum suum alias substituent. Principiis illarum obstemus. meliùs non incipient, quam desinent.

EPIST. LXXIII. Errare mihi videntur, qui existimant philosophiæ fideliter deditos, contumaces esse ac refractarios, & contemptores magistratuum ac regum, eorumve per quos publica administrantur. E contrario enim, nulli adversus illos gratiores sunt: nec immeritò. nullis enim plus præstant, quàm quibus frui tranquillo otio licet. Itaque hi, quibus ad propositum bene vivendi aditum confert securitas publica, necesse est auctorem hujus boni, ut parentem colant: multo quidem magis, quam illi inquieti, & in medio positi; qui multa principibus debent, sed multa & imputant: quibus numquam tam plene occurrere ulla liberalitas potest, ut cupiditates illorum quæ crescunt, dum implentur, exsatiet. Quisquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est. nec ullum habet malum cupiditas majus, quam quod ingrata est. Adjice nunc, quod nemo eorum qui in republica versantur, quos vincat, sed à quibus vincatur, adspicit: & illis non tam jucundum est, multos post se videre, quam grave, aliquem ante se. Habet hoc vitium omnis ambitio: non respicit. Nec ambitio tantum instabilis est, verũ cupiditas omnis: quia incipit semper à fine. At ille vir sincerus ac purus, qui reliquit & curiam, & forum, & omnẽ administrationem reip. ut ad ampliora secederet, diligit eos per quos hoc ei facere turò licet, solusque illis gratuitum testimonium reddit, & magnam rem nescientibus debet. Quemadmodum preceptores suos veneratur ac suspicit, quorum beneficio illis se viriis exuit: sic & his, sub quorum tutelâ positus exercet artes bonas. Verum alios quoque rex viribus suis protegit. quis negat? Sed quemadmodũ Neptunò plus debere se judicat, ex his qui eadem tranquillitate usi sunt, qui plura & pretiosiora illo mari vexit: & animosius à mercatore, quàm à vectore solvitur votum; & ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras & auro pensanda portabat, quam qui vilissima queque & saburræ loco futura congesserat: sic hujus pacis beneficium ad omnes pertinentis, altius ad eos pervenit, qui illâ bene utuntur. multi enim sunt ex his togatis, quibus pax operosior bello est. An idem existimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut aliis vitiis, quæ vel bello rumpenda sunt? nisi fortè tam iniquum putas esse sapientem, ut nihil viritim se debere pro communibus bonis judicet. Soli lunæque plurimum debeo: & non uni mihi oriuntur. anno, temperantique annum Deo, privatim obligatus sum: quamvis non in meum honorem descripta sint. Stulta avaritia mortalium possessionẽ proprietatemq; discernit, nec quidquam suum credit esse, quod publicum est: at ille sapiens nihil judicat suum magis, quàm cujus illi cum humano genere consortium est. Nec enim essent ista cõmunia, nisi pars illorum pertineret ad singulos. socium efficit, etiam quod ex minima portione commune est. Adjice nunc, quod magna & vera bona non sic dividuntur, ut exiguum in singulos cadat: ad unumquemque tota perveniunt. Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est: epulum & visceratio, & si quid aliud capitur manu, discedit in partes: at hæc individua bona, pax, & libertas, tam omnium tota, quam singulorum sunt. Cogitat itaque sapiens, per quem sibi horum usus fructusque contingat, per quem non ad arma illum, nec ad servandas vigilias, nec ad tuenda mœnia, & multiplex belli tributum publica necessitas vocet: agitque

agitque gubernatori suo gratias. Hoc docet philosophia præcipuè, bene debere beneficia, benè solvere. interdum autem solutio est ipsa confessio. Confitebitur ergo multum se debere ei, cujus administratione ac providentia contingit illi pingue otium, & arbitrium sui temporis, & imperturbata publicis occupationibus quies.

O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit.

Namque erit ille mihi semper Deus. ---

Si illa quoque otia multum auctori suo debent, quorum munus hoc maximum est:

Ille meas errare boves (ut cernis) & ipsum

Ludere quæ vellem, calamo permisit agresti:

quanti æstimamus hoc otium, quod inter deos agitur, quod deos facit? Ita dico, Lucili, & te in cælum compendiariò voco. Solebat Sextius dicere, *Iovem plus non posse quam bonum virum.* Plura Iupiter habet, quæ præstet hominibus: sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior. non magis, quàm inter duos, quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem dixeris, cui majus speciosiusque navigium est. Iupiter quo antecedit virum bonum? diutius bonus est. Sapiens nihilo se minoris æstimat, quod virtutes ejus spatio breviore clauduntur. Quemadmodum ex duobus sapientibus, qui senior decessit, non est beatior eo, cujus intra pauciores annos terminata virtus est: sic Deus non vincit sapientem felicitate, etiam si vincit ætate. non est virtus major, quæ longior. Iupiter omnia habet: sed nempe aliis tradidit habenda. ad ipsum hic unus usus pertinet, quod utendi etiam omnibus caussa est: sapiens tam æquo animo omnia apud alios videt, contemnitque, quam Iupiter. & hoc se magis suspicit, quod Iupiter uti illis non potest, sapiens non vult. Credamus itaque Sextio, monstranti pulcherrimum iter, & clamanti, *Hac itur ad astra*: hac, secundum frugalitatem; hac, secundum temperantiam; hac, secundum fortitudinem. Non sunt dii fastidiosi, non invidi: admittunt, & ascendentibus manum porrigunt. Miraris hominem ad deos ire? Deus ad homines venit, imò (quod propius est) in homines venit. Nulla sine Deo mens bona est. Semina in corporibus humanis divina dispersa sunt. quæ si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt, & paria his ex quibus orta sunt surgunt: si malus, non aliter quam humus sterilis ac palustris, necat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus.

EPIST. LXXIIII. Epistola tua delectavit me, & marcentem excitavit: memoriam quoque meam, quæ jam mihi segnis ac lenta est, evocavit. Quid ni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatæ vitæ hanc persuasionem, unum bonum esse, quod honestum est? Qui omne bonum honesto circumscripsit, intra se felix est. nam qui alia bona judicat, in fortunæ venit potestatem, alieni arbitrii fit. Hic amissis liberis mæstus, hic solicitus ægris, hic turpibus & aliquam passis infamiam tristis. Illum videbis alienæ uxoris amore cruciari, illum suæ. Non deerit, quem repulsa distorqueat: erunt, quos honor ipse vexet. Illa verò maxima est ex omni mortalium populo turba miserorum, quam exspectatio mortis exagitat, undique impendens. nihil enim est, unde non subeat. Itaque ut in hostili regione versantibus, huc & illuc circumspiciendum est, & ad omnem strepitum circumagenda cervix: nisi hic timor è pectore ejectus est, palpitantibus præcordiis

dis vivitur. Occurrent acti in exsilium, & evoluti bonis: occurrent (quod genus egestatis gravissimum est) in divitiis inopes: occurrent naufragi, similiave naufragis passi, quos aut popularis ira, aut invidia, perniciosum optimis telum, inopinantes securosq; disjecit, procellæ more, quæ in ipsâ sereni fiduciâ solet emergere; aut fulminis subiti, ad cujus ictum etiam vicina tremuerunt. Nam ut illic quisquis ab igne propior steit, perculso similis obstupuit: sic in his per aliquam vim accidentibus, unum calamitas opprimit, ceteros metus: paremque passis tristitiam facit, pati posse. Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant. Quemadmodum aves etiam inanis fundæ sonus territat: ita nos non ad ictum tantùm exagitamur, sed ad crepitum. Non potest ergo quisquam beatus esse, qui huic se opinioni credidit. non enim beatum est, nisi quod intrepidum. inter suspecta malè vivitur. Quisquis se multùm fortuitis dedit, ingentem sibi materiam perturbationis, & inexplicabilem fecit: una hæc via est ad tuta vadenti, & externa despicere, & honesto contentum esse. Nam qui aliquid virtute melius putat, aut ullum præter illam bonum; ad hæc quæ à fortuna sparguntur sinum expandit, & sollicitus missilia ejus exspectat. Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, & in hunc mortalium cœtum honores, divitias, gratiam excutere: quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia infidâ societate divisa, alia magno detrimento eorum, in quos devenerant, prensa: ex quibus quædam aliud agentibus inciderunt, quædam quia nimis captabantur, amissa, & dum avidè rapiuntur, excussa sunt. Nulli verò, etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti duravit in posterum. Itaque prudentissimus quisque, cùm primum induci videt munuscula, à theatro fugit, & scit magno parva constare. Nemo manum confert cum excedente, nemo exeuntem ferit: circa præmium rixa est. Idem in his evenit, quæ fortuna desuper jactat. æstuamus miseri, distringimur, multas habere cupimus manus: modò in hunc, modò in illum respicimus: nimis tardè nobis mitti videntur, quæ cupiditates nostras irritant, ad paucos perventura, exspectata omnibus. Ire obviam cadentibus cupimus: gaudemus si quid invasimus: invidentque alii, quos spes vana delusit. vilem prædam magno aliquo incommodo luimus, aut inde fallimur. Secedamus itaque ab istis ludis, & demus raptoribus locum. Illi spectent bona ista pendentia, & ipsi magis pendeant. Quicumque beatus esse constituit, unum esse bonum putet, quod honestum est. Nam si ullum aliud existimat, primùm malè de providentia judicat: quia multa incommoda justis viris accidunt: & quia quidquid nobis dedit, breve est & exiguum, si compares mundi totius ævo. Ex hac deploratione nascitur, ut ingrati divinorum interpretes simus. querimur, quòd non semper, & quòd pauca nobis, & incerta, & abitura contingant. Inde est quòd nec vivere, nec mori volumus. vitæ nos odium tenet, timor mortis. Nutat omne consilium, nec implere nos ulla felicitas potest. Caussa autem est, quòd non pervenimus ad illud bonum immensum & insuperabile, ubi necesse est resistat voluntas nostra, quia ultra summum non est locus. Quæris, quare virtus nullo egeat? præsentibus gaudet, non concupiscit absentia: nihil non illi magnum est, quia satis. Ab hoc discede judicio: non pietas constabit, non fides: multa utramque præstare cupienti patienda sunt, ex his

que

quæ mala appellantur: multa impendẽda sunt ex his, quibus indulgemus tamquam bonis. Perit fortitudo, quæ periculum facere debet sui: perit magnanimitas, quæ non potest eminere, nisi omnia velut minuta contempserit, quæ pro maximis vulgus optat: perit gratia, & relatio gratiæ æstimatur labor, si quidquam pretiosius fide novimus, si non optima spectamus. Sed ut illa pretercam, aut ista bona non sunt quæ vocantur, aut homo felicior Deo est. quoniam quidem quæ parata nobis sunt, non habet in usu Deus: nec enim libido ad illum, nec epularum lautitia, nec opes, nec quidquam ex his hominem inescantibus, & vili voluptate ducentibus pertinet. Ergo aut, quod incredibile est, bona Deo desunt; aut hoc ipsum argumentum est, bona non esse, quæ Deo desunt. Adjice, quod multa, quæ bona videri volunt, animalibus quàm homini pleniora contingunt. Illa cibo avidiùs utuntur: Venere non æquè fatigantur: virium illis major est & æquabilior firmitas. sequitur ut multo feliciora sint homine. Nam sine nequitiâ, sine fraudibus degunt; fruuntur voluptatibus, quas & magis capiunt, & ex facili, sine ullo pudoris aut pœnitentiæ metu. Considera tu itaque, an id bonum vocandùm sit, quo Deus ab homine vincitur. Summum bonum in animo constituamus. obsolescit, si ab optimâ nostri parte ad pessimâ transit, & transfertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. Non est summa felicitatis nostræ in carne ponenda. Bona illa sunt vera, quæ ratio dat: solida ac sempiterna, quæ cadere non possunt, nec decrescere quidem aut minui. cetera opinione bona sunt: & nomen quidem habent commune cum veris, proprietas in illis boni non est. Itaque commoda vocentur, & (ut nostrâ lingua loquar) producta: ceterum sciamus mancipia nostra esse, non partes; & sint apud nos, sed ita ut meminerimus extra nos esse. Etiam si apud nos sint, inter subjecta & humilia numerentur, propter quæ nemo se attollere debeat. quid enim stultius, quàm aliquem eo sibi placere, quod ipse non fecit? Omnia ista nobis accedant, non hæreant: ut si abducantur, sine ullâ nostri laceratione discedant. Utamur illis, non gloriemur: & utamur parce, tamquam depositis apud nos, & abituris. Quisquis illa sine ratione possedit, non diu tenuit. ipsa enim felicitas se nisi temperat, premit: si fugacissimis bonis credidit, citò deseritur; & ut non deseratur, affligitur. Paucis deponere felicitatem mollitcr licuit: ceteri, cum his inter quæ eminuere, labuntur, & illos degravant ipsa quæ extulerant. Ideo adhibebitur prudentia, quæ modum illis ac parsimoniam imponat. quoniam quidem licentia opes suas præcipitat, atque urget: nec umquam immodica durarunt, nisi illa moderatrix ratio compescuit. Hoc multarum tibi urbium ostendet eventus, quarum in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt, & quidquid virtute erat partum, intemperantiâ corruit. Adversus hos casus muniendi sumus. nullus autem contra fortunam inexpugnabilis murus est: intus instruamur. Si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest. Quod sit hoc instrumentum, scire desideras? nihil indignetur sibi accidere, sciatque illa ipsa quibus lædi videtur, ad conservationem universi pertinere, & ex his esse, quæ cursum mundi officiumque consummant. Placeat homini, quidquid Deo placuit: ob hoc seipsum suaque miretur, quod non potest vinci, quòd mala ipsa sub se tenet, quod ratione, quâ valentius nihil est, casum dolo-

remque & injuriam subigit. Amarationem: hujus te amor contra durissima armabit. Catulorum amor in venabula impingit feras, quas feritas & inconsultus impetus præstat indomitas: juvenilia nonnumquã ingenia cupido gloriæ in contemptum tam ferri, quam ignium, misit: species quosdam, atque umbra virtutis, in mortem voluntariam trudit: quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constantior, tanto vehementior per metus ipsos & pericula exibit. Nihil agitis, inquit, quòd negatis ullum esse aliud ab honesto bonum. non faciet vos hęc munitio tutos à fortuna, & immunes. Dicitis enim inter bona esse liberos pios, & benè moratam patriam, & parentes bonos; horum pericula non potestis spectare securi; perturbabit vos obsidio patriæ, liberorum mors, parentum servitus. Quid adversus hos pro nobis responderi soleat, ponam: deinde tunc adjiciam, quid prætereà respondendum putem. Alia conditio est in his, quæ ablata in locum suum aliquid incommodi substituunt: tamquam bona valetudo vitiata, in malam transfertur: acies oculorum exstincta, cæcitate nos afficit: non tantùm velocitas perit poplitibus incisis, sed debilitas pro illâ subit. Hoc periculum non est in his, quæ paullò antè retulimus. quare? si amicum bonum amisi, non est mihi pro illo perfidia patienda: nec si bonos liberos extuli, in illorum locum impietas succedit. Deinde non amicorum ille aut liberorum interitus, sed corporum est. Bonum autem uno modo perit, si in malum transit, quod natura non patitur: quia omnis virtus & opus omne virtutis incorruptum manet. Deinde, etiam si amici perierunt, etiam si probati respondentesque voto patris liberi: est quod illorum expleat locum. Quid sit, quæris? quod illos bonos fecerat, virtus. Hæc nihil vacare patitur loci: totum animum tenet, desiderium omnium tollit: sola satis est. Omnium enim bonorum vis & origo in ipsa est. Quid refert, an aqua decurrens intercipiatur atq; abeat, si fons ex quo fluxerat, salvus est? Non dices vitam justiorem salvis liberis, quam amissis, nec ordinatiorem, nec prudentiorem, nec honestiorem: ergo nec meliorem quidem. Non facit collectio amicorum sapientiorem, non facit stultiorem detractio: ergo nec beatiorem, aut miseriorem. quãdiu salva fuerit virtus, non senties quid abscesserit. Quid ergo? non est beatior & amicorum & liberorum turba succinctus? Quid ni non sit? Summum enim bonum nec infringitur, nec augetur; in suo modo permanet: utcumque fortuna se gessit, sive illi senectus longa contigit, sive citra senectutem finitus est, eadem mensura summi boni est, quamvis ætatis diversa sit. Utrum majorẽ an minorem circulum scribas, ad spatium ejus pertinet, non ad formam: licet alter diu manserit, alterũ statim obduxeris, & in eum in quo scriptus est pulverem solveris, in eadẽ uterq; formâ fuit. Quod rectum est, nec magnitudine æstimatur, nec numero, nec tempore: non magis produci, quã contrahi potest. Honestam vitam ex centum annorum numero in quantum voles corripe, & in unum diem coge: æquè honesta est. modò latius virtus funditur, regna, urbes, provincias temperat, fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosque dispensat officia: modò arcto fine circumdatur paupertatis, exsilii, orbitatis: non tamen minor est, si ex altiore fastigio in privatum, ex regio in humilem subducitur, ex publico & spatioso jure in angustias domus vel anguli coit. Æquè magna est, etiam si in se recessit, undique exclusa. nihilo minus

minus enim magni spiritus est & erecti, exactæ prudentiæ, indeclinabilis justitiæ. Ergo æquè beata est. beatum enim illud in uno loco positum est, in ipsa mente, stabile, grande, tranquillum: quod sine scientia divinorum humanorumque non potest effici. Sequitur illud, quod me responsurum esse dicebam: Non affligitur sapiens liberorum amissione, non amicorum. eodem enim animo fert illorum mortem, quo suam exspectat. non magis hanc timet, quam illam dolet. Virtus enim convenientia constat: omnia opera ejus cum ipsâ concordant, & congruunt: hæc concordia perit, si animus, quem excelsum oportet esse, luctu aut desiderio submittitur. Inhonesta est omnis trepidatio & solicitudo, & in ullo actu pigritia. Honestum enim securum & expeditum est, interritum est, in procinctu stat. Quid ergo? non aliquid perturbationi simile patietur? non & color ejus mutabitur, & vultus agitabitur, & artus refrigescent? & quidquid aliud, non ex imperio animi, sed inconsulto quodam naturæ impetu geritur? Fateor: sed permanebit illi persuasio eadem: nihil illorum malum esse, nec dignum, ad quod mens sana deficiat. Omnia quæ facienda erunt, audacter facit & promptè. Hoc enim stultitiæ proprium quis non dixerit, ignavè & contumaciter facere quæ facit, & alio corpus impellere, alio animum, distrahique inter diversissimos motus? Iam propter illa ipsa, quibus extollit se miraturque, contempta est, & ne illa quidem quibus gloriatur, libenter facit. Si verò aliquod timetur malum, eo perinde, dū exspectatur, quasi venisset, urgetur: & quidquid ne patiatur timet, jam metu patitur. Quemadmodum in corporibus futuri languoris signa præcurrunt: quædam enim segnitia nervis inest, & sine labore ullo lassitudo & oscitatio & horror membra percurrens: sic infirmus animus, multo antequam opprimatur malis, quatitur. præsumit illa, & ante tempus cadit. Quid dementius autem, quam angi futuris, nec se tormento reservare, sed accersere sibi miserias, & admovere: quas optimum est differre, si discutere non possis? Vis scire, futuro neminē debere torqueri? quicumque audierit post quinquagesimum annum sibi patienda supplicia, non perturbatur, nisi si medium spatium transilierit, & se in illam sæculo post futuram solicitudinem immiserit. Eodem modo fit, ut animos libenter ægros, & captantes caussas doloris, vetera atque oblitterata contristent. & quæ præterierunt, & quæ futura sunt, absunt: neutra sentimus. non est autem, nisi ex eo quod sentias, dolor.

EPIST. LXXV. Minus tibi accuratas à me epistolas mitti quereris. quis enim accuratè loquitur, nisi qui vult putidè loqui? Qualis sermo meus esset, si unà sederemus, aut ambularemus, illaboratus & facilis: tales esse epistolas meas volo, quæ nihil habeant accersitum, nec fictum. Si fieri posset, quid sentiā, ostendere quam loqui mallem. Etiam si disputarem, nec supploderem pedem, nec manum jactarem, nec attollerem vocem: sed ista oratoribus reliquissem, contentus sensus meos ad te pertulisse, quos nec exornassem, nec abjecissem. hoc unum planè tibi approbare vellem, omnia me illa sentire quę dicerem: nec tantum sentire, sed amare. Aliter homines amicam, aliter liberos osculantur: tamen in hoc quoque amplexu tam sancto & moderato, satis apparet affectus. Non mehercules jejuna esse & arida volo, quæ de rebus tam magnis dicentur: neque enim philosophia ingenio renunciat: multum tamen operæ impendi

 verbis

verbis non oportet. Hæc sit propositi nostri summa: quod sentimus, loquamur; quod loquimur, sentiamus. Concordet sermo cum vitâ. ille promissum suum implevit, qui & cum videas illum, & cum audias, idem est. Videbimus qualis sit, quantus: unus sit. Non delectent verba nostra, sed prosint. Si tamen contingere eloquentia non solicito potest, aut si parata est, aut parvo constat, assit, & res pulcherrimas prosequatur. Sit talis, ut res potiùs quàm se ostendat. Aliæ artes, ad ingenium totæ pertinent: hîc animi negotium agitur. Non quærit æger medicum eloquentem, sed sanantem: sed si ita competit, ut idem ille qui sanare potest, compte de his quæ facienda sunt disserat, boni consulet: non tamen erit, quare gratuletur sibi, quod inciderit in medicum etiam disertum. hoc enim tale est, quale si peritus gubernator etiam formosus est. Quid aures meas scalpis? quid oblectas? aliud agitur. urendus, secandus, abstinendus sum. Ad hæc adhibitus es: curare debes morbum veterem, gravem, publicum. Tantum negotii habes, quantum in pestilentia medicus: circa verba occupatus es? jamdudum gaude, si sufficis rebus. Quando multa disces? quando quę didiceris affiges tibi, ita ut excidere non possint? quando illa experieris? Non enim ut cetera memoriæ tradidisse satis est: in opere tentanda sunt. Non est beatus qui scit illa, sed qui facit. Quid ergo? infra illum nulli gradus sunt? statim ad sapientiam præceps est? Non existimo. Nam qui proficit, in numero quidem stultorum est, magno tamen intervallo ab illis diducitur: inter ipsos quoq; proficientes, sunt magna discrimina. In tres classes (ut quibusdam placet) dividuntur: primi sunt, qui sapientiam nondum habent, sed jam in viciniâ ejus constiterunt, tamen etiam quod propè est, extra est. Qui sint hi, quæris? qui omnes jam affectus ac vitia posuerunt: quæ erant complectenda, didicerunt: sed illis adhuc inexperta fiducia est. bonum suum nondum in usu habent. Iam tamen in illa quæ fugerunt, recidere non possunt: jam ibi sunt, unde non est retrò lapsus: sed hoc illis de se nondum liquet, & quod in quadam epistola scripsisse me memini, scire se nesciunt. Iam contigit illis bono suo frui, nondum confidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum, ita complectuntur, ut illos dicant jam effugisse morbos animi, affectus nondum, & adhuc in lubrico stare, quia nemo sit extra periculum malitiæ, nisi qui totam eam excussit. Nemo autem illam excussit, nisi qui pro illâ sapientiam assumpsit. Quid inter morbos animi intersit & affectus, sæpè jam dixi: nunc quoq; te admonebo. Morbi sunt inveterata vitia, & dura: ut avaritia, ut ambitio nimia: postquam hæc animum implicuerunt, & perpetua esse mala ejus cœperunt. Vt breviter finiam, morbus est judicium in pravo pertinax, tamquam valdè expetenda sint, quæ leviter expetenda sunt. vel, si mavis, ita finiamus. Nimis imminere leviter petendis, vel ex toto non petendis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda, vel in nullo. Affectus sunt, motus animi improbabiles, subiti & concitati: qui frequentes neglectique, fecere morbum, sicut distillatio una, nec adhuc in morem adducta, tussim facit; assidua & vetus, phthisin. Itaque qui plurimum profecere, extra morbos sunt: affectus adhuc sentiunt, perfecto proximi. Secundum genus est eorum, qui & maxima animi mala & affectus deposuerunt, sed ita ut non sit illis securitatis suæ certa possessio: possunt enim in eadem relabi. Tertium

tium illud genus extra multa & magna vitia est, sed non extra omnia. effugit avaritiam, sed iram adhuc sentit. jam non sollicitatur libidine; sed habet etiamnum ambitionem. jam non concupiscit; sed adhuc timet. & in ipso metu ad quędam satis firmus est, quibusdam cedit: mortem contemnit, dolorem reformidat. De hoc loco aliquid cogitemus: benè nobiscum agetur, si in hunc admittimur numerum. Magna felicitate naturæ, magnaque & assiduâ intentione studii, secundus occupatur gradus: sed nec hic quidem contemnendus est color tertius. Cogita, quantum circa te videas malorum: adspice, quàm nullum sit nefas sine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat, quantum publicè privatimque peccetur: intelliges satis nos consequi, si inter pessimos non simus. Ego verò, inquis, spero me posse & amplioris ordinis fieri. Optaverim hoc nobis magis, quàm promiserim. præoccupati sumus: ad virtutē contendimus, inter vitia districti: pudet dicere, honesta colimus, quantum vacat. At quàm grande præmium nos exspectat, si occupationes nostras, & mala tenacissima, abrumpimus? Non cupiditas nos, non timor pellet: inagitati terroribus, incorrupti voluptatibus, nec mortem horrebimus, nec deos: sciemus mortem malum non esse, deos malos non esse. Tam imbecillum est, quod nocet, quā cui nocetur: optima vi noxiâ carent. Exspectant nos, si ex hac aliquando fæce in illud evadimus sublime & excelsum, tranquillitas animi, & expulsis erroribus absoluta libertas. Quæris, quæ sit ista? non homines timere, non deos: nec turpia velle, nec nimia: in seipsum habere maximam potestatem. Inæstimabile bonum est, suum fieri.

EPIST. LXXVI. Inimicitias mihi denuncias, si quidquam ex his quæ quotidie facio, ignoraveris. Vide quàm simpliciter tecum vivam: hoc quoque tibi committam. Philosophum audio, & quidē quintum jam diem habeo, ex quo in scholam eo, & ab octavâ disputantem audio. Bona, inquis, ætate. Quid ni bona? quid autem stultius, quàm quia diu non didiceris, non discere? Quid ergo? idem faciam, quod trossuli & juvenes? Benè mecum agitur, si hoc unum senectutem meam dedecet. Omnis ætatis homines hæc schola admittit: in hac senescamus, hanc ut juvenes sequamur. In theatrum senex ibo, & in circum deferar, & nullum par sine me depugnabit: ad philosophum ire erubescam? Tam diu discendum est, quam diu nescias, &, si proverbio credimus, quàm diu vivas. Nec ulli hoc rei magis convenit, quàm huic: tam diu discendum est quemadmodum vivas, quam diu vivis. Ego tamen hîc aliquid & doceo. Quæris quid doceam? etiam seni esse discendum. Pudet autem me generis humani. Quoties scholam intravi (præter ipsum theatrum Neapolitanorum (ut scis) transeundum est, Metronactis petentibus domum) illud quidem, farctum est: & hoc ingenti studio, quis sit pithaules bonus, judicatur. Habet tibicen quoque Græcus & præco concursum: at in illo loco, in quo vir bonus discitur, paucissimi sedent: & hi plerisque videntur nihil boni negotii habere, quod agant: inepti & inertes vocantur. Mihi contingat iste derisus. æquo animo audienda sunt imperitorum convicia: & ad honesta vadenti contemnendus est iste contemptus. Perge, Lucili, & propera, ne tibi accidat quod mihi, ut senex discas: imò ideò magis propera, quoniam id nunc aggressus es, quod perdiscere vix senex possis. Quantum, inquis, proficiam? quantum tentaveris.

Quia

fæneret, à quam multis salutetur, quàm pretioso incumbat lecto, quàm pellucido poculo bibat, sed quam bonus sit: bonus autem est, si ratio explicita & recta est, & ad naturæ voluntatem accommodata. Hæc vocatur virtus: hoc est honestum, & unicum hominis bonum. Nam cùm sola ratio perficiat hominem, sola ratio perfecta beatum facit. hoc autem unum hominis bonum est, quo uno beatus efficitur. Dicimus & illa bona esse, quæ à virtute profecta contractaque sunt, id est opera ejus omnia. Sed ideò unum ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonum est; quidquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum est: validiorem autem animum, & excelsiorem, & ampliorem, facit virtus. nam cetera quæ cupiditates nostràs irritant, deprimunt quoque animum & labefaciunt: & cùm videntur attollere, inflant, ac multa vanitate deludunt. Ergo unum id bonum est, quo melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitæ, honesti ac turpis respectu, temperantur: ad hæc faciendi, & non faciendi, ratio dirigitur. Quid sit hoc, dicam. Vir bonus quod honeste se facturũ putaverit, faciet, etiam si laboriosum erit: faciet, etiam si damnosum erit: faciet, etiam si periculosum erit. rursus quod turpe erit, non faciet, etiam si pecuniam affert, etiam si voluptatem, etiam si potentiam. Ab honesto nullâ re deterrebitur, ad turpia nulla spe invitabitur. Ergo si honestum utique secuturus est, turpe itaque vitaturus: & in omni actu vitæ spectaturus hæc duo: nullum aliud bonum quam honestum, nec aliud malum quàm turpe. Si una indepravata virtus est, & sola permanet tenoris sui, unum est bonum virtus: cui jam accidere ne sit bonum, non potest. Mutationis periculum effugit sapientia. Sapientia non eripitur, sapientia in stultitiam non revolvitur. Dixi, si fortè meministi, concupita vulgo, & formidata, inconsulto impetu plerosque calcasse. iuventus est qui flammis imponeret manum: cujus risum non interrumperet tortor: qui in funere liberorum lacrymam non mitteret: qui morti intrepidus occurreret. amor, ira, cupiditas, pericula depoposcerunt. Quòd si hoc potest brevis obstinatio animi, aliquo stimulo excitata: quanto magis virtus quæ non ex impetu, nec subitò, sed æqualiter valet; cui perpetuum robur est? Sequitur, ut quæ ab inconsultis sæpè contemnuntur, à sapientibus semper, ea nec bona sint, nec mala. Unum ergo bonum ipsa virtus est, quæ inter hanc fortunam & illam superba incedit, cum magno utriusque contemptu. Si hanc opinionem receperis, aliquid bonum esse præter honestum, nulla non virtus laborabit. nulla enim obtineri poterit, si quidquam extra se respexerit. Quod si est, rationi repugnat, ex qua virtutes sunt; & veritati, quæ sine ratione non est. quæcumque autem opinio veritati repugnat, falsa est. Virum bonum concedas necesse est, summæ pietatis erga deos esse: itaque quidquid illi acciderit, æquo animo sustinebit. sciet enim id accidisse lege divinâ, qua universa procedunt. Quod si est, unum illi bonum erit, quod honestum: in hoc enim positum est & parêre diis, nec excandescere ad subita, nec deplorare sortem suam, sed patienter excipere fatum, & facere imperata. Si enim ullum aliud est bonum quàm honestum, sequetur nos aviditas vitæ, aviditas rerum vitam instruentium: quod est intolerabile, infinitum, vagum. Solum ergo bonum est honestum, cui modus est. Diximus, hominum futuram feliciorem vitam quàm deorum, si ea

bona

bona sunt, quorum nullus diis usus est, tamquam pecunia & honores. Adjice nunc, quòd si modò solutę corporibus animæ manent, felicior illis status restat, quàm est dum mersantur in corpore. Atqui si ista bona sunt, quibus per corpora utimur, emissis erit pejus: quod contra fidem est, feliciores esse liberis, & in universum datis, clausas & obsessas. Illud quoque dixeram, si bona sunt ea quæ tam homini contingunt quàm mutis animalibus, & muta animalia beatam vitam acturas: quod fieri nullo modo potest. Omnia pro honesto patienda sunt: quod non erat faciendum, si esset ullum aliud bonum, quàm honestum. Hæc quamvis latius exsecutus essem priore epistolâ, constrinxi, & breviter percurri. Numquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum alleves & teipsum interroges: si res exegerit, ut pro patria moriaris, & salutē omnium civium tua redimas, an porrecturus sis cervicem, non tantum patienter, sed etiam libenter. Si hoc facturus es, nullum aliud bonum est. Omnia relinquis, ut hoc habeas. Vide, quanta vis honesti sit. Pro Rep. morieris etiamsi statim facturus hoc eris, cùm scieris tibi esse faciendum. interdum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam tempore brevi ac exiguo capitur: & quamvis fructus operis peracti nullus ad defunctum exempiumque rebus humanis pertineat, ipsa tamen contemplatio futuri operis juvat: & vir fortis & justus cùm mortis suæ pretia ante se posuit, libertatem patriæ, salutem omnium pro quibus dependit animam, in summa voluptate est, & periculo suo fruitur. Sed ille quoque, cui etiam hoc gaudium eripitur, quod tractatio operis maximum & ultimum præstat, nihil cunctatus desiliet in mortem, facere rectè pieque contentus. Oppone etiam nunc illi multa, quæ dehortentur. Dic, Factum tuum matura sequetur oblivio, & parum grata existimatio civium: respondebit tibi, Ista omnia extra opus meum sunt. ego ipsum contemplor: hoc esse honestum scio. Itaque quocumque ducit ac vocat, venio. Hoc ergo unum bonum est, quod non tantum perfectus animus, sed generosus quoque & indolis bonæ sentit: cetera levia sunt, mutabilia. Itaque sollicitè possidentur, etiam si favente fortuna in unum congesta sunt: dominis suis incumbunt gravia, & illos semper premunt, aliquando & elidunt. Nemo ex istis quos purpuratos vides, felix est, non magis quam ex illis quibus sceptrum & chlamydem in scenâ fabulæ assignant. cum præsente populo elati incesserunt, & cothurnati, simul exierunt, excalceantur, & ad staturam suam redeunt. Nemo istorum, quos divitiæ honoresque in altiore fastigio ponunt, magnus est. Quare ergo magnus videtur? Cum basi illum sua metiris. Non est magnus pumilio, licet in monte constiterit: colossus magnitudinem suam servabit, etiam si steterit in puteo. Hoc laboramus errore: sic nobis imponitur: quod neminem æstimamus eo quo est, sed adjicimus illi & ea, quibus adornatus est. Atqui cùm voles veram hominis æstimationem inire, & scire qualis sit, nudum inspice. ponat patrimonium, ponat honores, & alia fortunæ mendacia: corpus ipsum exuat: animum intuere, qualis quantusque sit, alieno an suo magnus. si erectis oculis gladios micantes videt, & si scit sua nihil interesse utrum anima per os, an per jugulum exeat, beatum voca. Si cùm illi denunciata sunt corporis tormenta, & quæ casu veniunt, & quæ potentioris injuriâ, si vincula & exsilia, & vanas humanarum formidines men-

mentium, securus audit, & dicit,

— Non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinave surgit.
Omnia præcepi, atque animo mecum ipse peregi.

Tu hodie ista denuncias, ego semper denunciavi mihi, & hominem paravi ad humana. præcogitati mali mollis ictus venit. At stultis & fortunæ credentibus, omnis videtur nova rerum & inopinata facies. magna autem pars est apud imperitos mali, novitas. Hoc ut scias, ea quæ putaverunt aspera, cùm assueve re, patiuntur. Ideò sapiens assuescit futuris malis: & quæ alii diu patiendo levia faciunt, hic levia facit diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: Nesciebam hoc mihi restare. sapiens scit sibi omnia restare: quidquid factum est, dicit, Sciebam.

EPIST. LXXVII. Subitò hodie nobis Alexandrinæ naves apparuerunt, quæ præmitti solent & nunciare secuturæ classis adventum. tabellarias vocant. Gratus illarum Campaniæ adspectus est. omnis in pilis Puteolorum turba consistit, & ex ipso genere velorum Alexandrinas, quamvis in magnâ turbâ navium, intelligit. Solis enim licet supparum intendere, quod in alto omnes habent naves. Nulla enim res æquè adjuvat cursum, quam summa pars veli: illinc maximè navis urgetur. Itaque quoties ventus increbuit, majorq; est quàm expedit, antenna submittitur. minus habet virium flatus ex humili. Cùm intravere Capreas & promontorium, ex quo

Alta procelloso speculatur vertice Pallas,

ceteræ velo jubentur esse contentæ: supparum Alexandrinarum insigne est. In hoc omnium discursu properantium ad litus, magnam ex pigritiâ mea sensi voluptatem, quod epistolas meorum accepturus, non properavi scire, quis illic esset rerum mearum status, quid adferrent. Olim jam nec perit quidquam mihi, nec acquiritur. Hoc etiam si senex non essem, fuerat sentiendum: nunc verò multo magis. quia quantulumcumque haberem, tamen plus jam mihi superesset viatici, quàm viæ, præsertim cum eam viam simus ingressi, quam peragere non est necesse. Iter imperfectum erit, si in media parte, aut citra petitum locum steteris: vita non est imperfecta, si honesta est. Vbicumque desines, si benè desinis, tota est. Sæpè autem & fortiter desinendum est, & non ex maximis caussis. nam nec hæ maximæ sunt, quæ nos tenent. Tullius Marcellinus, quem optimè noveras, adolescens quietus & citò senex, morbo, & non insanabili correptus, sed longo & molesto & multa imperante, cœpit deliberare de morte. convocavit complures amicos. unusquisque aut quia timidus erat, id illi suadebat, quod sibi suasisset: aut quia adulator & blandus, id consilium dabat, quod deliberanti gratius fore suspicabatur. Amicus noster Stoicus, homo egregius, &, ut verbis illum quibus laudari dignus est, laudem, vir fortis ac strenuus, videtur mihi optimè illum cohortatus. Sic enim cœpit: *Noli, mi Marcelline, torqueri, tamquam de re magnâ deliberes. Non est res magna, vivere. Omnes servi tui vivunt, omnia animalia: magnum est, honestè mori, prudenter, fortiter. Cogita quamdiu jam idem facias. Cibus, somnus, libido: per hunc circulum curritur. Mori velle non tantum prudens, & fortis aut miser, sed etiam fastidiosus potest.* Non opus erat suasore illi, sed adjutore. servi parere nolebant. Primum detraxit illis metum,

metum, & indicavit tunc familiam periculum adire, cùm incertum esset, an mors domini voluntaria fuisset: alioquin tam mali exempli esse occidere dominum, quam prohibere. Deinde ipsum Marcellinum admonuit, non esse inhumanum, quemadmodum cœna peracta reliquiæ circumstantibus dividuntur: sic peracta vita aliquid porrigi his, qui totius vitæ ministri fuissent. Erat Marcellinus facilis animi, & liberalis, etiam cùm de suo fieret. Minutas itaque summulas distribuit flentibus servis, & illos ultrò consolatus est. Non fuit illi opus ferro, non sanguine: tridno abstinuit, & in ipso cubiculo poni tabernaculum jussit. Solium deinde illatum est, in quo diu jacuit, & calida subinde suffusa, paulatim defecit: ut ajebat, non sine quadam voluptate. quam afferre solet lenis dissolutio, non inexperta nobis, quos aliquando liquit animus. In fabellam excessi, non ingratam tibi: exitum enim amici tui cognosces, non difficilem, nec miserum. Quamvis enim mortem sibi consciverit, tamen mollissime excessit, & vitæ elapsus est. Sed ne inutilis quidem hæc fabella fuerit. Sæpe enim talia exempla necessitas exigit. Sæpè debemus mori; nec volumus: morimur, nec volumus. Nemo tam imperitus est, ut nesciat sibi quandoque moriendum: tamen cùm propè accesserit, tergiversatur, tremit, plorat. Nonne tibi videbitur stultissimus omnium, qui fleverit quod ante annos mille non vixerat? æquè stultus est, qui flet, quod post annos mille non vivet. Hæc paria sunt: non eris, nec fuisti. Vtrumque tempus alienum est. In hoc punctum conjectus es: quod ut extendas, quousque extendes? Quid fles? quid optas? perdis operam.

Desine fata Deûm flecti sperare precando:

rata & fixa sunt, atque magnâ & æterna necessitate ducuntur. Eò ibis, quò omnia eunt. Quid tibi novum est? ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc majoribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. Series invicta, & nullâ mutabilis ope, illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus moriturorum sequetur, quantus comitabitur? Fortior, ut opinor, esses, si multa millia tibi commorereutur. atqui multa millia hominum & animalium hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam variis generibus emittunt. Tu autem non putabas te aliquando perventurum ad id, ad quod semper ibas? nullum sine exitu iter est. Exempla nunc magnorum virorum me tibi judicas relaturum? puerorum referam. Lacon ille memoriæ traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, *Non serviam*, sua illa Dorica lingua, & verbis fidem imposuit. Vt primum jussus est fungi servili & contumelioso ministerio: afferre enim vas obscœnum jubebatur: illisum parieti caput rupit. Tam propè libertas est: & servit aliquis? Ita non sic perire filium tuum malles, quam per inertiam senem fieri? Quid ergo est, cur perturberis, si mori fortiter etiam puerile est? Puta te nolle sequi, duceris. Fac tui juris, quod alieni est. Non sumes pueri spiritum, ut dicas, *Non servio*? Infelix, servis hominibus, servis rebus, servis vitæ. Nam vita, si moriendi virtus abest, servitus est. Ecquid habes propter quod exspectes? Voluptates quæ te morantur ac retinent, consumpsisti: nulla tibi nova est: nulla non jam odiosa ipsa satietate. quis sit vini, quis mulsi sapor, scis: nihil interest, centum per vesicam tuam, an mille amphoræ transeant. saccus es. quid sapiat ostreum, quid mullus, optimè nosti. nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reservavit.

Atqui

Atqui hæc sunt, a quibus invitus divelleris. Quid est aliud quod tibi eripi doleas? Amicos & patriam? tanti enim illam putas, ut tardiùs cœnes? solem quoque, si posses extingueres. Quid enim umquam fecisti luce dignum? confitere non curiæ te, non fori, non ipsius naturæ rerum desiderio, tardiorem ad moriendum fieri. Invitus relinquis macellum, in quo nihil reliquisti. Mortem times: at quomodo illam mediâ oblectatione contemnis? Vivere vis: scis enim. Mori times: quid porrò ista vita, non mors est? Cæsar, cum illum transeuntem per Latinam viam, unus ex custodiarum agmine, demissa usque in pectus vetere barba, rogaret mortem: *Nunc enim*, inquit, *vivis*? Hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est: Mori times. nunc enim, vivis? Sed ego, inquit, vivere volo, qui multa honestè facio. invitus relinquo officia vitæ, quibus fideliter & cum industriâ fungor. Quid? tu nescis unum esse ex vitæ officiis, & mori? Nullum officium relinquis. non enim certus numerus quem debeas explere, finitur. Nulla vita est non brevis. nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris & Statiliæ brevis est: quæ inscribi monumento suo jussit, annis se nonaginta novem vixisse. Vides aniculam gloriari senectute longa. quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? Quomodo fabula, sic vita: non quàm diu, sed quam benè acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco desinas. quocumque voles, desine: tantum bonam clausulam impone.

EPIST. LXXVIII. Vexari te distillationibus crebris ac febriculis, quæ longas distillationes & in consuetudinem adductas sequuntur, eò molestius mihi est, quia expertus sum hoc genus valetudinis: quod inter initia contempsi. Poterat adhuc adolescentia injurias ferre, & se adversus morbos contumaciter gerere: deinde succubui, & eò perductus sum, ut ipse distillarem. Ad summam maciem deductus, sæpè impetum cepi abrumpendæ vitæ: patris me indulgentissimi senectus retinuit. Cogitavi enim, non quàm fortiter ego mori possem, sed quàm ille fortiter desiderare non posset. Itaque imperavi mihi ut viverem. aliquando enim & vivere, fortiter facere est. Quæ mihi tunc fuerint solatio, dicam: si priùs hoc dixero, hæc ipsa quibus acquiescebam, medicinæ vim habuisse. In remedium cedunt honesta solatia: & quidquid animum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt. Philosophiæ acceptum fero quod surrexi, quòd convalui: illi vitam debeo, & nihil illi minus debeo. Multum mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici, quorum adhortationibus, vigiliis, sermonibus allevabar. Nihil æquè, Lucili virorum optime, ægrum reficit atque adjuvat, quàm amicorum affectus: nihil æquè exspectationem mortis ac metum surripit. Non judicabam me, cum illos superstites relinquerem, mori: putabam, inquam, me victurum, non cum illis, sed per illos: non effundere spiritum mihi videbar, sed tradere. Hæc mihi dederunt voluntatem adjuvandi me, & patiendi omne tormentum. alioqui miserrimum est, cum animum moriendi projeceris, non habere vivendi. Ad hæc ergo remedia te confer. Medicus tibi quantum ambules, quantum exercearis, monstrabit: ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetudo: ut legas clarius, & spiritum, cujus iter & receptaculum laborat, exerceas: ut naviges, & viscera molli jactatione concutias: quibus cibis utaris: vinum quando virium caussa advoces, quando intermittas,

mittas, ne irritet & exasperet tussim. Ego tibi illud præcipio, quod non tantùm hujus morbi, sed totius vitæ remedium est: cõtemne mortem. Nihil triste est, cum hujus metum effugimus. Tria hæc in omni morbo gravia sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte satis dictum est. hoc unũ dicam, non morbi hunc esse, sed naturæ metum. multorum mortem distulit morbus: & saluti illis fuit, videri perire. Morieris, non quia ægrotas, sed quia vivis. Ista te res & sanatum manet. cùm convalueris, non mortem, sed valetudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodum revertamur. magnos cruciatus habet morbus: sed hos tolerabiles intervalla faciunt. Nam summi doloris intentio invenit finem. Nemo potest valde dolere, & diu. sic nos amantissima nostri natura disposuit, ut dolorem aut tolerabilem, aut brevem faceret. Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus: nervi, articulique, & quidquid aliud exile est, acerrimè sævit, cùm in arcto vitia concepit. Sed citò hæ partes obstupescunt, & ipso dolore sensum doloris amittunt: sive quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in pejus, vim suam qua viget, admonetque nos, perdit: sive quia corruptus humor, cum desiit habere quo confluat, ipse se elidit, & his quæ nimis implevit, excutit sensum. Sic podagra & chiragra, & omnis vertebrarum dolor, nervorumque interquiescit, cum illa quæ torquebat hebetavit: omnium istorum prima verminatio vexat, impetus mora exstinguitur, & finis dolendi est, obtorpuisse. Dentium, oculorum, aurium dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quod inter angusta corporis nascitur: non minùs mehercule, quam capitis ipsius. Sed quo incitatior est, eo citius in alienationem stuporemq; convertitur. Hoc itaque solatium vasti doloris est, quod necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autem est, quod imperitos in vexatione corporis male habet: non assueverunt animo esse contenti: multum illis cum corpore fuit. Ideo vir magnus ac prudens animum deducit à corpore, & multum cum meliore & divina parte versatur: cum hac querula ac fragili, quantum necesse est. Sed molestum est, inquis, carere assuetis voluptatibus, abstinere cibo, sitire, esurire. Hæc prima abstinentia gravia sunt: deinde cupiditas relanguescit, ipsis per quæ cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde morosus est stomachus: inde quorum fuit aviditas, odium est: desideria ipsa moriuntur. Non est autem acerbum carere eo, quod cupere desieris. Adjice, quod nullus non intermittitur dolor, aut certè remittitur. Adjice, quod licet & cavere venturum, & obsistere imminenti remediis. Nullus enim non signa præmittit, utique qui ex solito revertitur. Tolerabilis est morbi patientia, si contempseris id quod extremum minatur. Noli mala tua facere tibi ipsi graviora, & te querelis onerare: levis dolor est, si nihil illi opinio adjecerit. Contra, si exhortari te cœperis, ac dicere, *Nihil est, aut certè exiguum est, duremus, jam desinet*: levem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt. non ambitio tantum ad illam respicit, & luxuria, & avaritia: ad opinionem dolemus. Tam miser est quisque, quàm credit. Detrahendas præteritorum dolorum conquestiones puto, & illa verba: *Nulli unquam fuit pejus. Quos cruciatus, quanta mala pertuli! nemo me surrecturum putavit. Quoties deploratus sum à meis, quoties à medicis relictus! In equuleum impositi non sic distrahuntur.* Etiamsi sunt vera ista, transierunt. Quid

juvat

at præteritos dolores retracta-, & miserum esse, quia fueris? uid, quòd nemo non multum a lis suis adjicit, & sibi ipse mē-tur? Deinde quod acerbum fuit, etulisse jucundum est. naturale st, mali sui fine gaudere. Circumcidenda ergo duo sunt, & futuri timor, & veteris incommodi memoria: hoc ad me jam non pertinet, illud nondum. In ipsis positus difficultaibus dicat:

--- Forsan & hæc olim meminisse juvabit.

Toto contra illum pugnet animo. vincetur, si cesserit: vincet si se contra dolorem suum intenderit. Nunc hoc plerique faciunt, attrahunt in se ruinam, cui obstandum est. istud quod premit, quod impendet, quod urget, si subducere te cœperis, sequetur & gravius incumbet: si contra steteris, & obniti volueris, repelletur. Athletæ quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentum gloriæ cupiditate: nec tantum quia pugnant, ista patiuntur, sed ut pugnent. exercitatio ipsa tormentum est. Nos quoque evincamus omnia, quorum præmium non corona, nec palma est, nec tubicen prædicationi nominis nostri silentium faciens: sed virtus, & firmitas animi, & pax in ceterum parta, si semel in aliquo certamine debellata fortuna est. Dolorem gravem sentio. Quid ni sentias, si illum muliebriter tuleris? Quemadmodum perniciosior est hostis fugientibus, sic omne fortuitum incommodum magis instat cedenti & averso. Sed grave est. quid? nos ad hoc fortes sumus, ut levia portemus? Utrum vis, longum esse morbum, an concitatum & brevem? Si longus est, habet intercapedinem, dat refectioni locum: multum temporis donat. necesse est ut exsurgat, & desinat. Brevis morbus ac præceps alterutrum faciet: aut extinguetur, aut extinguet. Quid autem interest, non sit, an non sim? in utroque finis dolendi est. Illud quoque proderit, ad alias cogitationes avertere animum, & à dolore discedere. Cogita quid honeste, quid fortiter feceris: bonas partes tecum ipse tracta: memoriam in ea quæ maximè miratus es, sparge. tunc tibi fortissimus quisque, & victor doloris, occurrat. Ille, qui dum varices exsecandas præberet, legere librum perseveravit. Ille, qui nō desiit ridere, cū ob hoc ipsum irati tortores omnia instrumenta crudelitatis experirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus est risu? Quidquid vis, nunc licet dicas, distillationes, & vim continuæ tussis egerentem viscerum partes, & febrem præcordia ipsa torrentem, & sitim, & artus in diversum articulis exeuntibus tortos: plus est flamma, & equuleus, & lamina, & vulneribus ipsis intumescentibus, quod illa renovaret & altius urgeret impressum. inter hæc tamen aliquis non gemuit: parum est. non rogavit: parum est. non respondit: parum est. risit, & quidem ex animo: vis tu post hoc dolorem deridere? Sed nihil, inquit, agere sinit morbus, qui me omnibus abduxit officiis. Corpus tuum valetudo tenet, non animum. Itaque cursoris moratur pedes, sutoris ac fabri manus impediet. Si animus tibi esse in usu solet; suadebis, docebis, audies, disces, quæres, recordaberis. Quid porrò? nihil agere te credis, si temperans æger sis? ostendes morbum posse superari, vel certe sustineri. Est, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non tantum arma & acies dant argumenta alacris animi, indomitique terroribus: & in vestimentis vir fortis apparet. Habes quod agas. bene luctare cum morbo: si nihil te coegerit, si nihil exoraverit, insigne prodis exemplum. O quam magna erat gloriæ materia, si spectaremur

ctaremur ægri! ipse te specta, ipse te lauda. Præterea, duo sunt genera voluptatū: corporales morbus inhibet, non tamē tollit, imò, si verum ęstimes, incitat. magis juvat bibere sitientem: gratior est esurienti cibus. Quidquid ex abstinentiâ contigit, avidius excipitur. Illas verò animi voluptates, quæ majores certioresque sunt, nemo medicus ægro negat: has quisquis sequitur, & benè intelligit, omnia sensuum blandimenta cōtemnit. O infelicem ægrum! quare? quia non vino nivem diluit: quia non rigorem potionis suæ, quā capaci scypho miscuit, renovat fracta insuper glacie: quia non ostrea illi Lucrina in ipsa mensa aperiuntur: quia non circa cænationem ejus tumultus coquorum est, ipsos cum obsoniis focos transferentium. hoc enim jam luxuria commenta est. Ne quis intepescat cibus, ne quid palato jam calloso parùm ferveat, cænam culina prosequitur. O infelicem ægrum! edet quantum concoquat. non jacebit in conspectu aper, ut vilis caro, à mensâ relegatus, nec in repositorio ejus pectora avium, totas enim videre fastidium est, congesta ponentur. Quid tibi mali factum est? cœnabis tamquam æger: imò aliquando tamquā sanus. Sed omnia ista facilè perferemus, sorbitionem, aquam calidam, & quidquid aliud intolerabile videtur delicatis & luxu fluentibus, magisq; animo quàm corpore morbidis: tantum mortem desinamus horrere. Desinemus autem, si fines bonorum ac malorum cognoverimus: ita demum nec vita tædio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare satietas sui non potest, tot res varias, magnas, divinas percensentem: in odium illam sui adducere solet iners otium. Rerum naturam peragranti, numquam in fastidium veritas veniet: falsa satiabunt. Rursus, si mors accedit & vocat, licet immatura sit, licet mediam præcidat ætatem: perceptus longissimè fructus est. cognita est illi ex magnâ parte natura, scit tempore honesta non crescere. His necesse est videri omnem vitam brevem, qui illam voluptatibus vanis, & ideò infinitis, metiuntur. His te cogitationibus recrea, & interim epistolis nostris vacando: veniet aliquod tempus, quod nos iterum jungat ac misceat. quantumlibet sit illud, longum faciet scientia utendi. Nam, ut Posidonius ait, *unus dies hominum eruditorum plus patet, quam imperiti longißima ætas*. Interim tene hoc mordicus. adversis non succumbere, lætis non credere, omnem fortunę licentiam in oculis habere: tamquam quidquid potest facere, factura sit. Quidquid exspectatum est diu, levius accedit.

EPIST. LXXIX. Exspecto epistolas tuas, quibus mihi indices, circumitus Siciliæ totius quid tibi novi ostēderit, & omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam saxum esse, & quidem non terribile navigantibus, optimè scio: Charybdis an respondeat fabulis, perscribi mihi desidero. Et si fortè observaveris, (dignum est autem, ut observes) fac nos certiores, utrum uno tantum vento agatur in vortices, an omnis tempestas æquè mare illud contorqueat: & an verum sit, quidquid illo freti turbine arreptum est, per multa millia trahi conditum, & circa Tauromenitanum litus emergere. Si hæc mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, ut in honorem meum Ætnam quoque ascendas: quam consumi, & sensim subsidere, ex hoc colligunt, quod aliquanto longius navigantibus solebat ostendi. Potest hoc accidere, non quia montis altitudo desedit, sed quia ignis evanuit, & minus vehemens ac largus effertur, ob eamdem caussam fumo quoque

per

per diem segniore. Neutrum autem incredibile est, nec montem qui devoretur quotidie minui, nec ignem non manere eumdem: qui non ipse ex se est, sed in aliqua inferna valle conceptus exæstuat, & alibi pascitur: in ipso monte non alimentum habet, sed viam. In Lycia regio notissima est, Ephestion incolæ vocant, perforatum pluribus locis solum, quod sine ullo nascentium damno ignis innoxius circuit. Læta itaque regio est, & herbida, nil flammis adurentibus, sed tantùm vi remissa ac languida refulgentibus. Sed reservemus ista, tunc quæsituri, cùm tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis nives absint, quas ne æstas quidem solvit: adeò tutæ sunt ab igne vicino. Non est autem, quod istam curam imputes mihi: morbo enim tuo daturus eras, etiam si nemo mandaret tibi, donec Ætnam describas in tuo carmine, & hunc solennem omnibus Poëtis locum attingas. quem quò minus Ovidius tractaret, nihil obstitit, quòd jam Virgilius impleverat: ne Severum quidem Cornelium uterq; deterruit. Omnibus præterea feliciter hic locus se dedit: & qui præcesserant, nō præripuisse mihi videntur quæ dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, utrum ad consumptam materiam, an ad subactam accedas: crescit in dies, & inventuris inventa non obstant. Præterea, condicio optima est ultimi. Parata verba invenit, quæ aliter instructa novam faciem habent: nec illis manus injicit, tamquam alienis: sunt enim publica. Iurisconsulti negant, quidquam publicum usu capi. Aut ego te non novi, aut Ætna tibi salivam movet. Iam cupis grande aliquid, & par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit: quæ tanta in te est, ut videaris mihi retracturus ingenii tui vires, si vincendi periculum sit, tanta tibi priorum reverentia est. Inter cetera, hoc habet boni sapientia: nemo ab altero potest vinci, nisi dum ascenditur, dum ad summum perveneris, paria sunt: non est incremento locus, statur. Numquid sol magnitudini suę adjicit? numquid luna ultrà quam solet procedit? maria non crescunt: mundus eumdem habitum ac modum servat. Extollere se, quæ justam magnitudinem implevere, non possunt. Quicumque fuerint sapientes, pares erunt & æquales. habebit unusquisque ex his proprias dotes: alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior in eloquendo, alius facundior: illud de quo agitur, quod beatum facit, æquale erit in omnibus. An Ætna tua possit sublabi, & in se ruere, an hoc excelsum cacumen & conspicuū per vasti maris spatia detrahat assidua vis ignium, nescio: virtutem non flamma, non ruina inferius adducet. Hæc una majestas deprimi nescit, nec proferri ultrà, nec referri potest. Sic hujus, ut cælestium, stata magnitudo est. Ad hanc nos conemur educere. jam multum operis effectum est, imò si verum fateri volo, non multum. Nec enim bonitas est, pessimis esse meliorem. Quis oculis glorietur, qui suspicentur diem? quibus sol per caliginem splendet? licet contentus interim sit effugisse tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noster habebit quod gratuletur sibi, cùm emissus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui visu clara prospexerit, sed totum diem admiserit, & redditus cælo suo fuerit, cum receperit locum, quem occupavit sorte nascendi. Sursum vocant illum initia sua. Erit autem illic, etiam antequam hac custodia exsolvatur, cùm vitia disjecerit, purusq; ac levis in cogitationes divinas emicuerit. Hoc nos oportet agere, Lucili carissime, in hoc ire impetu toto: licet pauci sciant,

licet nemo videat. Gloria, umbra virtutis est: etiam invitos comitabitur. Sed quemadmodum aliquando umbra antecedit, aliquando sequitur: ita gloria aliquando ante nos est, visendamque se præbet, aliquando in averso est, majorque quo serior, ubi invidia secessit. Quamdiu videbatur furere Democritus? vix recepit Socratem fama. Quamdiu Catonem civitas ignoravit? respuit: nec intellexit, nisi cum perdidit. Rutilii innocentia ac virtus lateret, nisi accepisset injuriam: dum violatur, effulsit. Numquid non forti suæ gratias egit, & exsilium suū complexus est? De his loquor, quos illustravit fortuna, dū vexat: quam multorum profectus in notitiam evasere, post ipsos? quam multos fama non excepit, sed eruit? Vides Epicurum, quantopere non tantum eruditiores, sed hæc quoque imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. Multis itaque jam annis Metrodoro suo superstes, in quadam epistola, cum amicitiam suam & Metrodori, grata commemoratione cecinisset, hoc novissime adjecit: *Nihil sibi & Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quod ipsos illa nobilis Græcia nō ignotos solum habuisset, sed pene inauditos.* Numquid ergo non, postea quam esse desierat, inventus est? numquid non opinio ejus emicuit? Hoc Metrodorus quoq; in quadam epistola confitetur, *Se & Epicurum non satis emicuisse: sed post, se & Epicurum, magnum paratumque nomen habituros, apud eos qui voluissent per eadem ire vestigia.* Nulla virtus latet: & latuisse, non ipsius est damnum. Veniet qui conditam, & sæculi sui malignitate compressam, dies publicet. Paucis natus est, qui populum ætatis suæ cogitat. Multa annorum millia, multa populorum supervenient: ad illa respice. etiam si omnibus tecum viventibus silentium livor indixerit, venient qui sine offensa, sine gratia judicent. Si quod est pretium virtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo: tamen etiam non sentientes colet, ac frequentabit. Nulli non virtus & vivo, & mortuo, retulit gratiam: si modò illam bona secutus est fide, si se non exornavit & pinxit, sed idem fuit, sive ex denuntiato videbatur, sive imparatus ac subitò. Nihil simulatio proficit. paucis imponit leviter extrinsecus inducta facies: veritas in omnem partem sui semper eadem est. Quæ decipiunt, nihil habent solidi. Tenue est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris.

EPIST. LXXX. Hodierno die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphæromachiam avocavit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam impedit: quæ hac ipsa fiducia procedit audacius. Non crepuit subinde ostium, non allevabatur velum: licebit uni vadere, quod magis necessarium est per se eunti, & suam sequenti viam. Non ergo sequor priores? facio, sed permitto mihi & invenire aliquid, & mutare, & relinquere. Non servio illis, sed assentior. Magnū tamen verbum dixi, qui mihi silentium promittebam, & sine interpellatore secretum: ecce ingens clamor ex stadio profertur, & me non excutit mihi, sed in hujus ipsius rei contentionem transfert. Cogito mecum, quam multi corpora exerceant, quam ingenia pauci; quantus ad spectaculum non fidele & lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo: quam imbecilli animo sint, quorum lacertos humerosque miramur. Illud maximè revolvo mecum, si corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam potest, qua & pugnos pariter

& calces non unius hominis ferat, qua solem ardentissimum in ferventissimo pulvere sustinens aliquis, & sanguine suo madens diem ducat: quanto facilius animus corroborari possit, ut fortunæ ictus invictus excipiat, ut projectus, ut conculcatus exsurgat? Corpus enim multis eget rebus, ut valeat: animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa potione opus est, multo oleo, longa denique opera: tibi continget virtus sine apparatu, sine impensa. Quidquid facere te potest bonum, tecum est. Quid tibi opus est ut sis bonus? velle. Quid autem melius potes velle, quam eripere te huic servituti, quæ omnes premit, quam mancipia quoque conditionis extremæ, & in his sordibus nata, omni modo exuere conantur? Peculium suum, quod comparaverunt ventre fraudato, pro capite numerant: tu non concupisces quanticumque ad libertatem pervenire, qui te putas in illa natū? Quid ad arcam tuam respicis? emi non potest. Itaque in tabellas vanum conjicitur nomen libertatis: quam nec qui emerunt habent, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet istud bonum, à te petas. Libera te primum metu mortis: illa nobis primum jugum imponit: deinde metu paupertatis. Si vis scire quam nihil in illa mali sit, compara inter se pauperum & divitum vultus. Sæpius pauper, & fidelius ridet: nulla sollicitudo in alto est: etiam si qua incidit cura, velut nubes levis transit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut gravis & suppurata tristitia: & quidem gravior, quia interdum non licet palam esse miseros: sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sæpius hoc exemplo mihi utendum est: nec enim ullo efficacius exprimitur hic humanæ vitæ mimus, qui nobis partes has, quas malè agamus, assignat. Ille qui in scæna elatus incedit, & hæc resupinus dicit,

En impero Argis. Regna mihi liquit Pelops,
Qua Ponto ab Helles atque ab Ionio mari
Urgetur Isthmos:

servus est, quinque modios accipit, & quinque denarios. Ille qui superbus, atque impotens, & fiducia virium tumidus ait,

Quod nisi quieris Menelae, hac dextra occides:

diurnum accipit, in cænaculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delicatos lectica suspendit: omnium istorum personata felicitas est. Contemnes illos, si despoliaveris. Equum empturus, solvi jubes stratum, detrahis vestimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant: hominem involutum æstimas? Mangones, quidquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaq; ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt: sive crus alligatum, sive brachium adspiceres, nudari juberes, & ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythiæ Sarmatiæve regem, insigni capitis decorum? si vis illum æstimare, totumque scire qualis sit, fasciam solve, multum mali sub illa latet. Quid de aliis loquor? si perpendere te voles, sepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipse considera. Nunc qualis sis, aliis credis.

EPIST. LXXXI. Quereris incidisse te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunæ, aut diligentiæ tuæ gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum. Nam si hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia: ita ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non respondeant potius, quàm non dentur: & post malam segetem serendum est.

est. Sæpè quidquid perierat assidua infelicis soli sterilitate, unius anni restituit ubertas. Est tanti, ut gratum inveuias, experiri & ingratos. Nemo habet tam certam in beneficiis manum, ut non sæpè fallatur: aberreut, ut aliquando hæreant. Post naufragiũ maria tentantur: fæneratorem non fugat à foro decoctor. Citò inerti otio vita torpebit, si relinquendum est quidquid offendit. Te vero benigniorem hæc ipsa res faciat. nam cujus rei eventus incertus est, id, ut aliquando procedat, sæpe tentandum est. Sed de isto satis multa iu iis libris locuti sumus, qui de Beneficiis inscribuntur: illud magis quærendum videtur, quod non satis (ut existimo) explicatum est: An is qui profuit nobis, si posteà nocuit, paria fecerit, & nos debito solverit. Adjice si vis & illud: Multo plus postea nocuit, quam ante profuerat. Si rectam illam rigidi judicis sententiam quæris, alterum ab altero absolvet, & dicet: Quamvis injuria præponderet, tamen beneficiis donetur, quod ex injuria superest. Plus nocuit? sed prius profuit. itaque habeatur & temporis ratio. Iam illa manifestiora sunt quam ut admoneri debeas, quærendum esse, quam libenter profuerit, quam invitus nocuerit: quoniam animo & beneficia & injuriæ constant. Nolui beneficium dare victus sum aut verecundia, aut instantis pertinacia, aut spe. Eo animo quidque debetur, quo datur: nec quantum sit, sed à quali profectum voluntate, perpenditur. Nunc conjectura tollatur. Et illud beneficium fuit, & hoc quod modum beneficii prioris excessit, injuria est. Vir bonus utrosque calculos sic ponit, ut se ipse circumscribat: beneficio adjicit, injuriæ demit. Ille alter remissior judex, quem esse me malo, injuriæ oblivisci debebit, officii meminisse. Hoc certe, inquit, justitiæ convenit, suum cuique reddere, beneficio gratiam, injuriæ talionem, aut certè malam gratiam. Verum erit istud, cum alius injuriam fecerit, alius beneficium dederit. nam si idem est, beneficio vis injuriæ exstinguitur. Nam cui, etiam si merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia lædenti, plus quam venia debetur. Non pono utrique par pretium: pluris æstimo beneficium, quam injuriã. Non omnes debere sciunt grati beneficium. Potest etiam imprudens, & rudis, & unus è turba, utique dum propè est ab accepto, reddere beneficium, & pensare: ignorat autem quantum debeat. Vni sapienti notum est, quanti res quæque taxanda sit. Nam ille de quo loquebar modò, stultus, etiam si bonæ voluntatis est, aut minus quam debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit: id quod referendum est, effundit atque abjicit. Mira in quibusdam rebus verborum proprietas est: & consuetudo sermonis antiqui quædã efficacissimis, & officia docentibus, notis signat. Sic certè solemus loqui: *Ille illi gratiam retulit*. Referre, est ultrò quod debeas afferre. Non dicimus, *Gratiam reddidit*. Reddunt enim, & qui reposcuntur, & qui inviti, & qui ubilibet, & qui per alium. Non dicimus, *Reposuit beneficium*, *aut solvit*: nullum enim nobis placuit, quod æri alieno convenit, verbum. Referre, est ad eum à quo acceperis, ferre. Hæc vox significat voluntariam relationem. Qui retulit, ipse se appellavit. Sapiens omnia examinabit secum, quantum acceperit, à quo, quando, ubi, quemadmodum. Itaque negamus quemquam scire gratiam referre, nisi sapientem. non magis quam beneficium dare quisquam scit, nisi sapiens: hic scilicet, qui magis dato gaudet, quam alius accepto. Hoc aliquis inter illa numerat, quæ videmur inopinata omnibus dicere,

dicere, παράδοξα Græci vocant: & ait, Nemo ergo scit præter sapientem referre gratiam? ergo nec quod debet creditori suo, reponere quisquam scit alius? nec cum emit aliquam rem, pretium venditori persolvere? Sed ne nobis fiat invidia, scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certe ait, *Solum sapientem referre gratiam scire*. Deinde idem admiratur, cum dicimus, *Solus sapiens scit amare, solus sapiens amicus est*. Atqui & amoris & amicitiæ pars est, referre gratiam: imo hoc magis vulgare est, & in plures cadit, quam vera amicitia. Deinde idem admiratur, quod dicimus fidem nisi in sapiente non esse: tamquam non ipse idem dicat. An tibi videtur fidem habere, qui referre gratiam nescit? Desinant itaque infamare nos, tamquam incredibilia jactantes: & sciant apud sapientem esse ipsa honesta, apud vulgum simulacra rerum honestarum & effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi sapiens. Stultus quoque utcumque scit, & quemadmodum potest, referat: scientia illi potius, quam voluntas desit. Velle non discitur. Sapiens inter se omnia comparabit. majus ejus opus, aut minus fit (quamvis idem sit) tempore, loco, caussâ. Sæpè enim hoc non potuere divitiæ in domum infusæ, quod opportunè dati mille denarii. Multum enim interest, donaveris, an succurreris: servaverit illum tua liberalitas, an instruxerit. Sæpe quod datur, exiguum est: quod sequitur ex eo, magnum. Quantum autem existimas interesse, utrum aliquis quod dederat, sumpserit, an beneficium acceperit, ut daret? Sed ne in eadem, quæ satis scrutati sumus, revolvamur; in hac comparatione beneficii & injuriæ, vir bonus judicabit quidē quod erit æquissimum: sed beneficio favebit, in hanc erit partem proclivior. Plurimum autem momenti persona solet afferre, in rebus ejusmodi. Dedisti mihi beneficium in servo, injuriam fecisti in patre: servasti mihi filium, sed patrem abstulisti. Alia deinceps, per quæ procedit omnis collatio, prosequetur: & si pusillum erit quod intersit, dissimulabit. Etiam si multum fuerit, si id donari salvâ pietate ac fide poterit, remittet: id est, si ad ipsum tota pertinebit injuria. Summa rei hæc est. facilis erit in commutando: patietur plus imputari sibi. invitus beneficium per compensationem injuriæ solvet: in hanc partem inclinabit, huc verget, ut cupiat debere gratiam, cupiat referre. Errat enim, si quis beneficium libentiùs accipit, quā reddit. Quanto hilarior est qui solvit, quam qui mutuatur; tanto debet lætior esse, qui se maximo ære alieno accepti beneficii exonerat, quam qui accipiens cum maximè obligatur. Nam in hoc quoque falluntur ingrati, quod creditori quidem, præter sortem, extra ordinem numerant: beneficiorum autem usum esse gratuitum putant. Et illa crescunt mora: tantoque plus solvendum est, quanto tardiùs. Ingratus est, qui beneficium reddit sine usurâ. Itaque hujus quoque rei habebitur ratio, cum conferentur accepta & expensa. Omnia facienda sunt, ut quam gratissimi simus. nostrū enim in hoc bonum. quemadmodum justitia non est, ut vulgò creditur, ad alios pertinens; maxima pars ejus in se redit. Nemo non cum alteri prodest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quod volet adjuvare adjutus, protegere defensus, quod bonum exemplum circuitu ad facientem revertitur: sicut mala exempla recidunt in auctores, nec ulla miseratio contingit his, qui patiuntur injurias, quas posse fieri, faciendo docuerunt: sed quod virtutum omnium pretium in ipsis est. Non enim exercentur ad præmium: rectè facti, fecisse merces est. Gratus sum,

sum. non ut alius mihi libentius præstet, priori irritatus exemplo: sed ut rem jucundissimã ac pulcherrimam faciam. Gratus sum, non quia expedit; sed quia juvat. Hoc ut scias ita esse, si gratum esse non licebit, nisi ut videar ingratus, si reddere beneficium non aliter quam per speciem injuriæ potero; æquissimo animo ad honestum consilium, per mediam infamiam tendam. Nemo mihi videtur pluris æstimare virtutem, nemo illi magis esse devotus, quam qui boni viri famam perdidit, ne conscientiam perderet. Itaque, ut dixi, majore tuo, quam alterius bono gratus es. Illi enim vulgaris & quotidiana res contigit, recipere quod dederat: tibi magna, & ex beatissimo animi statu profecta, gratum fuisse. Nam si malicia miseros facit, virtus beatos, gratum autem esse virtus est: rem usitatam reddidisti, inæstimabilem consecutus es, conscientiam grati: quæ nisi in animum divinum, fortunatumque non pervenit. In contrarium autem huic affectum, summa infelicitas urget. Nemo si ingratus est, non miser erit: non differo illum, statim miser est. Itaque ingrati esse vitemus, non aliena caussa, sed nostra. Minimum ex nequitia levissimumque ad alios redundat: quod pessimum ex illa est, & (ut ita dicam) spississimum, domi remanet, & premit habentem. Quemadmodum Attalus noster dicere solebat, *Malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit.* Illud venenum, quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent, non est huic simile: hoc, habentibus pessimum est. Torquet ingratus se, & macerat: odit quæ accepit, quia redditurus est, & extenuat: injurias vero dilatat atq; auget. Quid autem eo miserius, cui beneficia excidunt, hærent injuriæ? At contra sapientia exornat omne beneficium, ac sibi ipsa commendat, & se assidua ejus commemoratione delectat. Malis una voluptas est, & hæc brevis, dum accipiunt beneficia: ex quibus sapienti longum gaudium manet, ac perenne. Non enim illum accipere, sed accepisse delectat: quod immortale est, & assiduũ. Illa cõtemnit, quibus læsus est: nec oblivíscitur per negligentiam, sed volens. Non vertit omnia in pejus: sed uæc quærit cui imputet casum, & peccata hominũ ad fortunam potius refert. Non calumniatur verba, nec vultus: quidquid accidit, benigne interpretando levat: nec offensæ potius, quam beneficii meminit. Quantum potest, in priore ac meliore se memoria detinet; nec mutat animum adversus bene meritos, nisi multum malefacta præcedant, & manifestum etiam conniventi discrimen est: tunc quoque in hoc dumtaxat, ut talis sit post majorem injuriam, qualis ante beneficium. Nam cum beneficio par est injuria, aliquid in animo benevolentiæ remanet. Quemadmodum reus sententiis paribus absolvitur, & semper quidquid dubium est, humanitas inclinat in melius: sic animus sapientis, ubi paria maleficiis merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet velle debere: & hoc facit, quod qui post tabulas novas solvunt. Nemo autem gratus esse potest, nisi contempserit ista, propter quæ vulgus insanit. Si referre vis gratiam; & in exsilium eundum est, & effundendus sanguis, & suscipienda egestas, & ipsa innocentia sæpe maculanda, indignisque objicienda rumoribus. Non parvo sibi constat homo gratus. Nihil carius æstimamus, quam beneficium, quamdiu petimus: nihil vilius, cum accepimus. Quæris quid sit, quod oblivionem acceptorum nobis faciat? cupiditas accipiendorum. cogitamus non quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt

sunt à recto divitiæ, honores, potentia, & cetera, quæ opinione nostra cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res: de quibus non cum fama, sed cum rerũ natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificũ, quo mentes in se nostras trahant; præter hoc, quod mirari illa consuevimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur; sed concupiscuntur, quia laudata sunt: & cum singulorum error publicum fecerit, singulorum errorem facit publicus. Sed quemadmodum illa credimus, sic & in hoc fidei populi credamus, nihil esse grato animo honestius. Omnes hoc urbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclamabunt: in hoc bonis malisq; conveniet. Erunt qui voluptates laudent, erunt qui labores malint: erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: divitias aliquis ad summum bonum admittet, alius illas dicet humanæ malo vitæ repertas: nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna non invenit. In tantâ judiciorum diversitate, referendam benè merentibus gratiam, omnes uno tibi, quod ajunt, ore affirmabunt: in hoc tam discors turba cõsentiet, cum interim injurias pro beneficiis reddimus. Et prima caussa est, cur quis ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. Eò perductus est furor, ut periculosissima res sit, beneficia in aliquem magna conferre. nam quia putat turpe non reddere; non vult esse, cui reddat. Tibi habe, quod accepisti: non repeto, non exigo. profuisse tutum sit. Nullum est odium perniciosius, quam ex beneficii violati pudore.

EPIST. LXXXII. Desii jam de te esse solicitus. Quem, inquis, deorum sponsorem accepisti? eum scilicet qui neminem fallit, animum, recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior est. potest fortuna tibi injuriam facere: quod ad rem magis pertinet, nõ timeo, ne tu facias tibi. I, qua cœpisti: & in isto te vitæ habitu compone, placidè, non molliter. Malè tibi esse malo, quam molliter. Malè nunc sic accipe, quemadmodũ à populo solet dici, durè, asperè, laboriosè. Audire solemus sic quorundam vitam laudari, quibus invidetur: *Molliter vivit*. Hoc dicunt, malus est. Paullatim enim effæminatur animus, atque in similitudinem otii sui & pigritiæ, in qua jacet, solvitur. Quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui vitam suam fecere similem. Multum interest inter otium, & conditivum. Quid ergo, inquis, non satius est vel sic jacere, quam istis officiorum verticibus volutari? Vtraque res letalis est, & contractio, & torpor. Puto, æquè qui in odoribus ja[illegible] est, quam qui rapitur unco. Otium sine literis mors est, & hominis vivi sepultura. Quid denique prodest secessisse, tamquam non trans maria nos solicitudinum caussæ persequantur? Quæ latebra est, in quam non intret metus mortis? quæ tam munita, & in altũ subducta vitæ quies, quam non dolor terreat? Quocumque te abdideris, mala humana circumstrepent. Multa extra sunt, quæ circumeunt nos, quo aut fallant, aut urgeant: multa intus, quæ etiam in media solitudine exæstuant. Philosophia circumdanda est, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis lacessitum nõ transit. In insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit, & arce se sua vindicat: infra illum omne telum cadit. Non habet, ut putamus, fortuna longas manus: neminem occupat, nisi hærentem sibi. Itaque quantum possumus, ab illa resiliamus: quod sola præstabit sui naturæque cognitio. Sciat quo iturus sit, unde

metum, & indicavit tunc familiam periculum adire, cùm incertum esset, an mors domini voluntaria fuisset: alioquin tam mali exempli esse occidere dominum, quam prohibere. Deinde ipsum Marcellinum admonuit, non esse inhumanum, quemadmodum cœna peracta reliquiæ circumstantibus dividuntur: sic peracta vita aliquid porrigi his, qui totius vitæ ministri fuissent. Erat Marcellinus facilis animi, & liberalis, etiam cùm de suo fieret. Minutas itaque summulas distribuit flentibus servis, & illos ultrò consolatus est. Non fuit illi opus ferro, non sanguine: triduo abstinuit, & in ipso cubiculo poni tabernaculum jussit. Solium deinde illatum est, in quo diu jacuit, & calida subinde suffusa, paulatim defecit: ut ajebat, non sine quadam voluptate. quam afferre solet lenis dissolutio, non inexperta nobis, quos aliquando liquit animus. In fabellam excessi, non ingratam tibi: exitum enim amici tui cognosces, non difficilem, nec miserum. Quamvis enim mortem sibi consciverit, tamen mollissime excessit, & vitæ elapsus est. Sed ne inutilis quidem hæc fabella fuerit. Sæpe enim talia exempla necessitas exigit. Sæpè debemus mori; nec volumus: morimur, nec volumus. Nemo tam imperitus est, ut nesciat sibi quandoque moriendum: tamen cùm propè accesserit, tergiversatur, tremit, plorat. Nonne tibi videbitur stultissimus omnium, qui fleverit quod ante annos mille non vixerat? æquè stultus est, qui flet, quod post annos mille non vivet. Hæc paria sunt: non eris, nec fuisti. Vtrumque tempus alienum est. In hoc punctum conjectus es: quod ut extendas, quousque extendes? Quid fles? quid optas? perdis operam.

Desine fata Deûm flecti sperare precando:

rata & fixa sunt, atque magnâ & æterna necessitate ducuntur. Eò ibis, quò omnia eunt. Quid tibi novum est? ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc majoribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. Series invicta, & nullâ mutabilis ope, illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus moriturorum sequetur, quantus comitabitur? Fortior, ut opinor, esses, si multa millia tibi commorerentur. atqui multa millia hominum & animalium hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam variis generibus emittunt. Tu autem non putabas te aliquando perventurum ad id, ad quod semper ibas? nullum sine exitu iter est. Exempla nunc magnorum virorum me tibi judicas relaturum? puerorum referam. Lacon ille memoriæ traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, *Non serviam*, sua illa Dorica lingua, & verbis fidem imposuit. Vt primum jussus est fungi servili & contumelioso ministerio: afferre enim vas obscœnum jubebatur: illisum parieti caput rupit. Tam propè libertas est: & servit aliquis? Ita non sic perire filium tuum malles, quam per inertiam senem fieri? Quid ergo est, cur perturberis, si mori fortiter etiam puerile est? Puta te nolle sequi, duceris. Fac tui juris, quod alieni est. Non sumes pueri spiritum, ut dicas, *Non servio?* Infelix, servis hominibus, servis rebus, servis vitæ. Nam vita, si moriendi virtus abest, servitus est. Ecquid habes propter quod exspectes? Voluptates quæ te morantur ac retinent, consumpsisti: nulla tibi nova est: nulla non jam odiosa ipsa satietate. quis sit vini, quis mulsi sapor, scis: nihil interest, centum per vesicam tuam, an mille amphoræ transeant. saccus es. quid sapiat ostreum, quid mullus, optimè nosti. nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reservavit.

Atqui

Atqui hæc sunt, a quibus invitus divelleris. Quid est aliud quod tibi eripi doleas? Amicos & patriam? tanti enim illam putas, ut tardiùs cœnes? solem quoque, si posses extingueres. Quid enim umquam fecisti luce dignum? confitere non curiæ te, non fori, non ipsius naturæ rerum desiderio, tardiorem ad moriendum fieri. Invitus relinquis macellum, in quo nihil reliquisti. Mortem times: at quomodo illam mediâ oblectatione contemnis? Vivere vis: scis enim. Mori times: quid porrò ista vita, non mors est? Cæsar, cum illum transeuntem per Latinam viam, unus ex custodiarum agmine, demissa usque in pectus vetere barba, rogaret mortem: *Nunc enim*, inquit, *vivis?* Hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est: Mori times. nunc enim vivis? Sed ego, inquit, vivere volo, qui multa honestè facio. invitus relinquo officia vitæ, quibus fideliter & cum industriâ fungor. Quid? tu nescis unum esse ex vitæ officiis, & mori? Nullum officium relinquis. non enim certus numerus quem debeas explere, finitur. Nulla vita est non brevis. nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris & Statiliæ brevis est: quæ inscribi monumento suo jussit, annis se nonagintanovem vixisse. Vides anicnlam gloriari senectute longa. quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? Quomodo fabula, sic vita: non quàm diu, sed quam benè acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco desinas. quocumque voles, desine: tantum bonam clausulam impone.

EPIST. LXXVIII. Vexari te distillationibus crebris ac febriculis, quæ longas distillationes & in consuetudinê adductas sequuntur, eò molestius mihi est, quia expertus sum hoc genus valetudinis: quod inter initia contempsi. Poterat adhuc adolescentia injurias ferre, & se adversus morbos contumaciter gerere: deinde succubui, & eò perductus sum, ut ipse distillarem. Ad summam maciem deductus, sæpè impetum cepi abrumpendæ vitæ: patris me indulgentissimi senectus retinuit. Cogitavi enim, non quàm fortiter ego mori possem, sed quàm ille fortiter desiderare non posset. Itaque imperavi mihi ut viverem. aliquando enim & vivere, fortiter facere est. Quæ mihi tunc fuerint solatio, dicam: si priùs hoc dixero, hæc ipsa quibus acquiescebam, medicinæ vim habuisse. In remedium cedunt honesta solatia: & quidquid animum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt. Philosophiæ acceptum fero quod surrexi, quòd convalui: illi vitam debeo, & nihil illi minus debeo. Multum mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici, quorum adhortationibus, vigiliis, sermonibus allevabar. Nihil æquè, Lucili virorum optime, ægrum reficit atque adjuvat, quàm amicorum affectus: nihil æquè exspectationem mortis ac metum surripit. Non judicabam me, cum illos superstites relinquerem, mori: putabam, inquam, me victurum, non cum illis, sed per illos: non effundere spiritum mihi videbar, sed tradere. Hæc mihi dederunt voluntatem adjuvandi me, & patiendi omne tormentum. alioqui miserrimum est, cum animum moriendi projeceris, non habere vivendi. Ad hæc ergo remedia te confer. Medicus tibi quantum ambules, quantum exercearis, monstrabit: ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetudo: ut legas clarius, & spiritum, cujus iter & receptaculum laborat, exerceas: ut naviges, & viscera molli jactatione concutias: quibus cibis utaris: vinum quando virium caussa advoces, quando intermittas,

mittas, ne irritet & exasperet tussim. Ego tibi illud præcipio, quod non tantùm hujus morbi, sed totius vitæ remedium est: cōtemne mortem. Nihil triste est, cum hujus metum effugimus. Tria hæc in omni morbo gravia sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte satis dictum est. hoc unū dicam, non morbi hunc esse, sed naturæ metum. multorum mortem distulit morbus: & saluti illis fuit, videri perire. Morieris, non quia ægrotas, sed quia vivis. Ista te rēs & sanatum manet. cùm convalueris, non mortem, sed valetudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodum revertamur. magnos cruciatus habet morbus: sed hos tolerabiles intervalla faciunt. Nam summi doloris intentio invenit finem. Nemo potest valde dolere, & diu. sic nos amantissima nostri natura disposuit, ut dolorem aut tolerabilem, aut brevem faceret. Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus: nervi, articulique, & quidquid aliud exile est, acerrimè sævit, cùm in arcto vitia concepit. Sed citò hæ partes obstupescunt, & ipso dolore sensum doloris amittunt: sive quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in pejus, vim suam qua viget, admonetque nos, perdit: sive quia corruptus humor, cum desiit habere quo confluat, ipse se elidit, & his quæ nimis implevit, excutit sensum. Sic podagra & chiragra, & omnis vertebrarum dolor, nervorumque interquiescit, cum illa quæ torquebat hebetavit: omnium istorum prima verminatio vexat, impetus mora exstinguitur, & finis dolendi est, obtorpuisse. Dentium, oculorum, aurium dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quod inter angusta corporis nascitur: non minùs mehercule, quam capitis ipsius. Sed quo incitatior est, eo citius in alienationem stuporemq; convertitur. Hoc itaque solatium vasti doloris est, quod necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autem est, quod imperitos in vexatione corporis male habet: non assueverunt animo esse contenti: multum illis cum corpore fuit. Ideo vir magnus ac prudens animum deducit à corpore, & multum cum meliore & divina parte versatur: cum hac querula ac fragili, quantum necesse est. Sed molestum est, inquis, carere assuetis voluptatibus, abstinere cibo, sitire, esurire. Hæc prima abstinentia gravia sunt: deinde cupiditas relanguescit, ipsis per quæ cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde morosus est stomachus: inde quorum fuit aviditas, odium est: desideria ipsa moriuntur. Non est autem acerbum carere eo, quod cupere desieris. Adjice, quod nullus non intermittitur dolor, aut certè remittitur. Adjice, quod licet & cavere venturum, & obsistere imminenti remediis. Nullus enim non signa præmittit, utique qui ex solito revertitur. Tolerabilis est morbi patientia, si contempseris id quod extremum minatur. Noli mala tua facere tibi ipsi graviora, & te querelis onerare: levis dolor est, si nihil illi opinio adjecerit. Contra, si exhortari te cœperis, ac dicere, *Nihil est, aut certè exiguum est, duremus, jam desinet*: levem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt. non ambitio tantum ad illam respicit, & luxuria, & avaritia: ad opinionem dolemus. Tam miser est quisque, quàm credit. Detrahendas præteritorum dolorum conquestiones puto, & illa verba: *Nulli unquam fuit pejus. Quos cruciatus, quanta mala pertuli! nemo me surrecturum putavit. Quoties deploratus sum à meis, quoties à medicis relictus! In equuleum impositi non sic distrahuntur.* Etiamsi sunt vera ista, transierunt. Quid juvat

..vat præteritos dolores retracta-
^, & miserum esse, quia fueris? ..uid, quod nemo non multum malis suis adjicit, & sibi ipse mẽtitur? Deinde quod acerbum fuit, retulisse jucundum est. naturale est, mali sui fine gaudere. Circumcidenda ergo duo sunt, & futuri timor, & veteris incommodi memoria: hoc ad me jam non pertinet, illud nondum. In ipsis positus difficultatibus dicat:

--- Forsan & hæc olim meminisse juvabit.

Toto contra illum pugnet animo. vincetur, si cesserit: vincet si se contra dolorem suum intenderit. Nunc hoc plerique faciunt, attrahunt in se ruinam, cui obstandum est. istud quod premit, quod impendet, quod urget, si subducere te cœperis, sequetur & gravius incumbet: si contra steteris, & obniti volueris, repelletur. Athletæ quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentum gloriæ cupiditate: nec tantum quia pugnant, ista patiuntur, sed ut pugnent. exercitatio ipsa tormentum est. Nos quoque evincamus omnia, quorum præmium non corona, nec palma est, nec tubicen prædicationi nominis nostri silentium faciens: sed virtus, & firmitas animi, & pax in ceterum parta, si semel in aliquo certamine debellata fortuna est. Dolorem gravem sentio. Quid ni sentias, si illum muliebriter tuleris? Quemadmodum perniciosior est hostis fugientibus, sic omne fortuitum incommodum magis instat cedenti & averso. Sed grave est. quid? nos ad hoc fortes sumus, ut levia portemus? Vtrum vis, longum esse morbum, an concitatum & brevem? Si longus est, habet intercapedinem, dat refectioni locum: multum temporis donat. necesse est ut exsurgat, & desinat. Brevis morbus ac præceps alterutrum faciet: aut exstinguetur, aut exstinguet. Quid autem interest, non sit, an non sim? in utroque finis dolendi est. Illud quoque proderit, ad alias cogitationes avertere animum, & a dolore discedere. Cogita quid honeste, quid fortiter feceris: bonas partes tecum ipse tracta: memoriam in ea quæ maxime miratus es, sparge. tunc tibi fortissimus quisque, & victor doloris, occurrat. Ille, qui dum varices exsecandas præberet, legere librum perseveravit. Ille, qui nõ desiit ridere, cũ ob hoc ipsum irati tortores omnia instrumenta crudelitatis experirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus est risu? Quidquid vis, nunc licet dicas, distillationes, & vim continuæ tussis egerentem viscerum partes, & febrem præcordia ipsa torrentem, & sitim, & artus in diversum articulis exeuntibus tortos: plus est flamma, & equuleus, & lamina, & vulneribus ipsis intumescentibus, quod illa renovaret & altius urgeret impressum. inter hæc tamen aliquis non gemuit: parum est. non rogavit: parum est. non respondit: parum est. risit, & quidem ex animo: vis tu post hoc dolorem deridere? Sed nihil, inquit, agere sinit morbus, qui me omnibus abduxit officiis. Corpus tuum valetudo tenet, non animum. Itaque cursoris moratur pedes, sutoris ac fabri manus impediet. Si animus tibi esse in usu solet; suadebis, docebis, audies, disces, quæres, recordaberis. Quid porrò? nihil agere te credis, si temperans æger sis? ostendes morbum posse superari, vel certe sustineri. Est, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non tantum arma & acies dant argumenta alacris animi, indomitique terroribus: & in vestimentis vir fortis apparet. Habes quod agas. bene luctare cum morbo: si nihil te coegerit, si nihil exoraverit, insigne prodis exemplum. O quam magna erat gloriæ materia, si spectaremur

ctaremur ægri! ipse te specta, ipse te lauda. Præterea, duo sunt genera voluptatū: corporales morbus inhibet, non tamē tollit, imò, si verum æstimes, incitat. magis juvat bibere sitientem: gratior est esurienti cibus. Quidquid ex abstinentiâ contigit, avidius excipitur. Illas verò animi voluptates, quæ majores certioresque sunt, nemo medicus ægro negat: has quisquis sequitur, & benè intelligit, omnia sensuum blandimenta cōtemnit. O infelicem ægrum! quare? quia non vino nivem diluit: quia non rigorem potionis suæ, quā capaci scypho miscuit, renovat fracta insuper glacie: quia non ostrea illi Lucrina in ipsa mensa aperiuntur: quia non circa cænationem ejus tumultus coquorum est, ipsos cum obsoniis focos transferentium. hoc enim jam luxuria commenta est. Ne quis intepescat cibus, ne quid palato jam calloso parùm ferveat, cænam culina prosequitur. O infelicem ægrum! edet quantum concoquat. non jacebit in conspectu aper, ut vilis caro, à mensâ relegatus, nec in repositorio ejus pectora avium, totas enim videre fastidium est, congesta ponentur. Quid tibi mali factum est? cænabis tamquam æger: imò aliquando tamquā sanus. Sed omnia ista facilè perferemus, sorbitionem, aquam calidam, & quidquid aliud intolerabile videtur delicatis & luxu fluentibus, magisq; animo quàm corpore morbidis: tantum mortem desinamus horrere. Desinemus autem, si fines bonorum ac malorum cognoverimus: ita demum nec vita tædio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare satietas sui non potest, tot res varias, magnas, divinas percensentem: in odium illam sui adducere solet iners otium. Rerum naturam peragranti, numquam in fastidium veritas veniet: falsa satiabunt. Rursus, si mors accedit & vocat, licet immatura sit, licet mediam præcidat ætatem: perceptus longissimè fructus est. cognita est illi ex magnâ parte natura, scit tempore honesta non crescere. His necesse est videri omnem vitam brevem, qui illam voluptatibus vanis, & ideò infinitis, metiuntur. His te cogitationibus recrea, & interim epistolis nostris vacando: veniet aliquod tempus, quod nos iterum jungat ac misceat. quantumlibet sit illud, longum faciet scientia utendi. Nam, ut Posidonius ait, *unus dies hominum eruditorum plus patet, quam imperiti longissima ætas.* Interim tene hoc mordicus. adversis non succumbere, lætis non credere, omnem fortunę licentiam in oculis habere: tamquam quidquid potest facere, factura sit. Quidquid exspectatum est diu, levius accedit.

EPIST. LXXIX. Exspecto epistolas tuas, quibus mihi indices, circumitus Siciliæ totius quid tibi novi ostēderit, & omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam saxum esse, & quidem non terribile navigantibus, optimè scio: Charybdis an respondeat fabulis, perscribi mihi desidero. Et si fortè observaveris, (dignum est autem, ut observes) fac nos certiores, utrum uno tantum vento agatur in vortices, an omnis tempestas æquè mare illud contorqueat: & an verum sit, quidquid illo freti turbine arreptum est, per multa millia trahi conditum, & circa Tauromenitanum litus emergere. Si hæc mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, ut in honorem meum Ætnam quoque ascendas: quam consumi, & sensim subsidere, ex hoc colligunt, quod aliquando longius navigantibus solebat ostendi. Potest hoc accidere, non quia montis altitudo desedit, sed quia ignis evanuit, & minus vehemens ac largus effertur, ob eamdem caussam fumo quoque

per

per diem segniore. Neutrum autem incredibile est, nec montem qui devoretur quotidie minui, nec ignem non manere eumdem: qui non ipse ex se est, sed in aliqua inferna valle conceptus exæstuat, & alibi pascitur: in ipso monte non alimentum habet, sed viam. In Lycia regio notissima est, Ephestion incolæ vocant, perforatum pluribus locis solum, quod sine ullo nascentium damno ignis innoxius circuit. Læta itaque regio est, & herbida, nil flammis adurentibus, sed tantùm vi remissa ac languida refulgentibus. Sed reservemus ista, tunc quæsituri, cùm tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis nives absint, quas ne æstas quidem solvit: adeò tutæ sunt ab igne vicino. Non est autem, quod istam curam imputes mihi: morbo enim tuo daturus eras, etiam si nemo mandaret tibi, donec Ætnam describas in tuo carmine, & hunc solennem omnibus Poëtis locum attingas. quem quò minus Ovidius tractaret, nihil obstitit, quòd jam Virgilius impleverat: ne Severum quidem Cornelium uterq; deterruit. Omnibus præthereà feliciter hic locus se dedit: & qui præcesserant, nō præripuisse mihi videntur quæ dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, utrum ad consumptam materiam, an ad subactam accedas: crescit in dies, & inventuris inventa non obstant. Præthereà, condicio optima est ultimi. Parata verba invenit, quæ aliter instructa novam faciem habent: nec illis manus injicit, tamquam alienis: sunt enim publica. Iurisconsulti negant, quidquam publicum usu capi. Aut ego te non novi, aut Ætna tibi salivam movet. Iam cupis grande aliquid, & par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit: quæ tanta in te est, ut videaris mihi retracturus ingenii tui vires, si vincendi periculum sit, tanta tibi priorum reverentia est. Inter cetera, hoc habet boni sapientia: nemo ab altero potest vinci, nisi dum ascenditur. dum ad summum perveneris, paria sunt: non est incremento locus, statur. Numquid sol magnitudini suæ adjicit? numquid luna ultrà quam solet procedit? maria non crescunt: mundus eumdem habitum ac modum servat. Extollere se, quæ justam magnitudinem implevere, non possunt. Quicumque fuerint sapientes, pares erunt & æquales. habebit unusquisque ex his proprias dotes: alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior in eloquendo, alius facundior: illud de quo agitur, quod beatum facit, æquale erit in omnibus. An Ætna tua possit sublabi, & in se ruere, an hoc excelsum cacumen & conspicuū per vasti maris spatia detrahat assidua vis ignium, nescio: virtutem non flamma, non ruina inferius adducet. Hæc una majestas deprimi nescit, nec proferri ultrà, nec referri potest. Sic hujus, ut cælestium, stata magnitudo est. Ad hanc nos conemur educere. jam multum operis effectum est, immò si verum fateri volo, non multum. Nec enim bonitas est, pessimis esse meliorem. Quis oculis glorietur, qui suspicentur diem? quibus sol per caliginem splendet? licet contentus interim sit effugisse tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noster habebit quod gratuletur sibi, cùm emissus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui visu clara prospexerit, sed totum diem admiserit, & redditus cælo suo fuerit, cum receperit locum, quem occupavit sorte nascendi. Sursum vocant illum initia sua. Erit autem illic, etiam antequam hac custodia exsolvatur, cùm vitia disjecerit, purusq; ac levis in cogitationes divinas emicuerit. Hoc nos oportet agere, Lucili carissime, in hoc ire impetu toto: licet pauci sciant,

licet nemo videat. Gloria, umbra virtutis est: etiam invitos comitabitur. Sed quemadmodum aliquando umbra antecedit, aliquando sequitur: ita gloria aliquando ante nos est, visendamque se præbet, aliquando in averso est, majorque quo serior, ubi invidia secessit. Quamdiu videbatur furere Democritus? vix recepit Socratem fama. Quamdiu Catonem civitas ignoravit? respuit: nec intellexit, nisi cum perdidit. Rutilii innocentia ac virtus lateret, nisi accepisset injuriam: dum violatur, effulsit. Numquid non sorti suæ gratias egit, & exsilium suū complexus est? De his loquor, quos illustravit fortuna, dū vexat: quam multorum profectus in notitiam evasere, post ipsos? quam multos fama non excepit, sed eruit? Vides Epicurum, quantopere non tantum eruditiores, sed hæc quoque imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. Multis itaque jam annis Metrodoro suo superstes, in quadam epistola, cum amicitiam suam & Metrodori, grata commemoratione cecinisset, hoc novissime adjecit: *Nihil sibi & Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quod ipsos illa nobilis Græcia nō ignotos solum habuisset, sed pane inauditos.* Numquid ergo non, postea quam esse desierat, inventus est? numquid non opinio ejus emicuit? Hoc Metrodorus quoq; in quadam epistola confitetur, *Se & Epicurum non satis emicuisse: sed post, se & Epicurum, magnum paratumque nomen habituros, apud eos qui voluissent per eadem ire vestigia.* Nulla virtus latet: & latuisse, non ipsius est damnum. Veniet qui conditam, & sæculi sui malignitate compressam, dies publicet. Paucis natus est, qui populum ætatis suæ cogitat. Multa annorum millia, multa populorum supervenient: ad illa respice. etiam si omnibus tecum viventibus silentium livor indixerit, venient qui sine offensa, sine gratia judicent. Si quod est pretium virtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo: tamen etiam non sentientes colet, ac frequentabit. Nulli non virtus & vivo, & mortuo, retulit gratiam: si modò illam bona secutus est fide, si se non exornavit & pinxit, sed idem fuit, sive ex denuntiato videbatur, sive imparatus ac subitò. Nihil simulatio proficit. paucis imponit leviter extrinsecus inducta facies: veritas in omnem partem sui semper eadem est. Quæ decipiunt, nihil habent solidi. Tenue est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris.

EPIST. LXXX. Hodierno die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphæromachiam avocavit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam impedit: quæ hac ipsa fiducia procedit audaciùs. Non crepuit subinde ostium, non allevabatur velum: licebit uni vadere, quod magis necessarium est per se eunti, & suam sequenti viam. Non ergo sequor priores? facio, sed permitto mihi & invenire aliquid, & mutare, & relinquere. Non servio illis, sed assentior. Magnū tamen verbum dixi, qui mihi silentium promittebam, & sine interpellatore secretum: ecce ingens clamor ex stadio profertur, & me non excutit mihi, sed in hujus ipsius rei contentionem transfert. Cogito mecum, quam multi corpora exerceant, quam ingenia pauci: quantus ad spectaculum non fidele & lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo: quam imbecilli animo sint, quorum lacertos humerosque miramur. Illud maximè revolvo mecum. si corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam potest, qua & pugnos pariter

&

& calces non unius hominis ferat, qua solem ardentissimum in ferventissimo pulvere sustinens aliquis, & sanguine suo madens diem ducat: quanto facilius animus corroborari possit, ut fortunæ ictus invictus excipiat, ut projectus, ut conculcatus exsurgat? Corpus enim multis eget rebus, ut valeat: animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa potione opus est, multo oleo, longa denique opera: tibi continget virtus sine apparatu, sine impensa. Quidquid facere te potest bonum, tecum est. Quid tibi opus est ut sis bonus? velle. Quid autem melius potes velle, quam eripere te huic servituti, quæ omnes premit, quam mancipia quoque conditionis extremæ, & in his sordibus nata, omni modo exuere conantur? Peculium suum, quod comparaverunt ventre fraudato, pro capite numerant: tu non concupisces quanticumque ad libertatem pervenire, qui te putas in illa natū? Quid ad arcam tuam respicis? emi non potest. Itaque in tabellas vanum conjicitur nomen libertatis: quam nec qui emerunt habent, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet istud bonum, à te petas. Libera te primum metu mortis: illa nobis primum jugum imponit: deinde metu paupertatis. Si vis scire quam nihil in illa mali sit, compara inter se pauperum & divitum vultus. Sæpius pauper, & fidelius ridet: nulla sollicitudo in alto est: etiam si qua incidit cura, velut nubes levis transit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut gravis & suppurata tristitia: & quidem gravior, quia interdum non licet palam esse miseros: sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sæpius hoc exemplo mihi utendum est: nec enim ullo efficacius exprimitur hic humanæ vitæ mimus, qui nobis partes has, quas malè agamus, assignat. Ille qui in scæna elatus incedit, & hæc resupinus dicit,

En impero Argis. Regna mihi liquit Pelops,
Qua Ponto ab Helles atque ab Ionio mari
Urgetur Isthmos:

servus est, quinque modios accipit, & quinque denarios. Ille qui superbus, atque impotens, & fiducia virium tumidus ait,

Quod nisi quieris Menelae, hac dextra occides:

diurnum accipit, in cænaculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delicatos lectica suspendit: omnium istorum personata felicitas est. Contemnes illos, si despoliaveris. Equum empturus, solvi jubes stratum, detrahis vestimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant: hominem involutum æstimas? Mangones, quidquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaq; ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt: sive crus alligatum, sive brachium adspiceres, nudari juberes, & ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythiæ Sarmatiæve regem, insigni capitis decorum? si vis illum æstimare, totumque scire qualis sit, fasciam solve. multum mali sub illa latet. Quid de aliis loquor? si perpendere te voles, sepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipse considera. Nunc qualis sis, aliis credis.

EPIST. LXXXI. Quereris incidisse te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunæ, aut diligentiæ tuæ gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum. Nam si hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia: ita ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non respondeant potius, quàm non dentur: & post malam segetem serendum

est. Sæpè quidquid perierat assidua infelicis soli sterilitate, unius anni restituit ubertas. Est tanti, ut gratum invenias, experiri & ingratos. Nemo habet tam certam in beneficiis manum, ut non sæpè fallatur: aberrent, ut aliquando hæreant. Post naufragiũ maria tentantur: fæneratorem non fugat à foro decoctor. Citò inerti otio vita torpebit, si relinquendum est quidquid offendit. Te vero benigniorem hæc ipsa res faciat. nam cujus rei eventus incertus est, id, ut aliquando procedat, sæpe tentandum est. Sed de isto satis multa in iis libris locuti sumus, qui de Beneficiis inscribuntur: illud magis quærendum videtur, quod non satis (ut existimo) explicatum est: An is qui profuit nobis, si posteà nocuit, paria fecerit, & nos debito solverit. Adjice si vis & illud: Multo plus postea nocuit, quam ante profuerat. Si rectam illam rigidi judicis sententiam quæris, alterum ab altero absolvet, & dicet: Quamvis injuria præponderet, tamen beneficiis donetur, quod ex injuria superest. Plus nocuit? sed prius profuit. itaque habeatur & temporis ratio. Iam illa manifestiora sunt quam ut admoneri debeas, quærendum esse, quam libenter profuerit, quam invitus nocuerit: quoniam animo & beneficia & injuriæ constant. Nolui beneficium dare victus sum aut verecundia, aut instantis pertinacia, aut spe. Eo animo quidque debetur, quo datur: nec quantum sit, sed à quali profectum voluntate, perpenditur. Nunc conjectura tollatur. Et illud beneficium fuit, & hoc quod modum beneficii prioris excessit, injuria est. Vir bonus utrosque calculos sic ponit, ut se ipse circumscribat; beneficio adjicit, injuriæ demit. Ille alter remissior judex, quem esse me malo, injuriæ oblivisci debebit, officii meminisse. Hoc certe, inquit, justitiæ convenit, suum cuique reddere, beneficio gratiam, injuriæ talionem, aut certè malam gratiam. Verum erit istud, cum alius injuriam fecerit, alius beneficium dederit. nam si idem est, beneficio vis injuriæ exstinguitur. Nam cui, etiam si merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia lædenti, plus quam venia debetur. Non pono utrique par pretium: pluris æstimo beneficium, quam injuriã. Non omnes debere sciunt grati beneficium. Potest etiam imprudens, & rudis, & unus è turba, utique dum propè est ab accepto, reddere beneficium, & pensare: ignorat autem quantum debeat. Uni sapienti notum est, quanti res quæque taxanda sit. Nam ille de quo loquebar modò, stultus, etiam si bonæ voluntatis est, aut minus quam debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit: id quod referendum est, effundit atque abjicit. Mira in quibusdam rebus verborum proprietas est: & consuetudo sermonis antiqui quædã efficacissimis, & officia docentibus, notis signat. Sic certè solemus loqui: *Ille illi gratiam retulit*. Referre, est ultrò quod debeas afferre. Non dicimus, *Gratiam reddidit*. Reddunt enim, & qui reposcuntur, & qui inviti, & qui ubilibet, & qui per alium. Non dicimus, *Reposuit beneficium*, *aut solvit*: nullum enim nobis placuit, quod æri alieno convenit, verbum. Referre, est ad eum à quo acceperis, ferre. Hæc vox significat voluntariam relationem. Qui retulit, ipse se appellavit. Sapiens omnia examinabit secum, quantum acceperit, à quo, quando, ubi, quemadmodum. Itaque negamus quemquam scire gratiam referre, nisi sapientem. non magis quam beneficium dare quisquam scit, nisi sapiens: hic scilicet, qui magis dato gaudet, quam alius accepto. Hoc aliquis inter illa numerat, quæ videmur inopinata omnibus dicere,

dicere, παράδοξα Græci vocant: & ait, Nemo ergo scit præter sapientem referre gratiam? ergo nec quod debet creditori suo, reponere quisquam scit alius? nec cum emit aliquam rem, pretium venditori persolvere? Sed ne nobis fiat invidia, scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certe ait, *Solum sapientem referre gratiam scire*. Deinde idem admiratur, cum dicimus, *Solus sapiens scit amare, solus sapiens amicus est*. Atqui & amoris & amicitiæ pars est, referre gratiam: imo hoc magis vulgare est, & in plures cadit, quam vera amicitia. Deinde idem admiratur, quod dicimus fidem nisi in sapiente non esse: tamquam non ipse idem dicat. An tibi videtur fidem habere, qui referre gratiam nescit? Desinant itaque infamare nos, tamquam incredibilia jactantes: & sciant apud sapientem esse ipsa honesta, apud vulgum simulacra rerum honestarum & effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi sapiens. Stultus quoque utcumque scit, & quemadmodum potest, referat: scientia illi potius, quam voluntas desit. Velle non discitur. Sapiens inter se omnia comparabit. majus ejus opus, aut minus fit (quamvis idem sit) tempore, loco, caussâ. Sæpe enim hoc non potuere divitiæ in domum infusæ, quod opportunè dati mille denarii. Multum enim interest, donaveris, an succurreris: servaverit illum tua liberalitas, an instruxerit. Sæpe quod datur, exiguum est: quod sequitur ex eo, magnum. Quantum autem existimas interesse, utrum aliquis quod dederat, sumpserit, an beneficium acceperit, ut daret? Sed ne in eadem, quæ satis scrutati sumus, revolvamur; in hac comparatione beneficii & injuriæ, vir bonus judicabit quidē quod erit æquissimum: sed beneficio favebit, in hanc erit partem proclivior. Plurimum autem momenti persona solet afferre, in rebus ejusmodi. Dedisti mihi beneficium in servo, injuriam fecisti in patre: servasti mihi filium, sed patrem abstulisti. Alia deinceps, per quæ procedit omnis collatio, prosequetur: & si pusillum erit quod intersit, dissimulabit. Etiam si multum fuerit, si id donari salvâ pietate ac fide poterit, remittet: id est, si ad ipsum tota pertinebit injuria. Summa rei hæc est. facilis erit in commutando: patietur plus imputari sibi. invitus beneficium per compensationem injuriæ solvet: in hanc partem inclinabit, huc verget, ut cupiat debere gratiam, cupiat referre. Errat enim, si quis beneficium libentiùs accipit, quā reddit. Quanto hilarior est qui solvit, quam qui mutuatur; tanto debet lætior esse, qui se maximo ære alieno accepti beneficii exonerat, quam qui accipiens cum maximè obligatur. Nam in hoc quoque falluntur ingrati, quod creditori quidem, præter sortem, extra ordinem numerant: beneficiorum autem usum esse gratuitum putant. Et illa crescunt mora: tantoque plus solvendum est, quanto tardiùs. Ingratus est, qui beneficium reddit sine usurâ. Itaque hujus quoque rei habebitur ratio, cum conferentur accepta & expensa. Omnia facienda sunt, ut quam gratissimi simus. nostrū enim in hoc bonum. quemadmodum justitia non est, ut vulgò creditur, ad alios pertinens; maxima pars ejus in se redit. Nemo non cum alteri prodest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quod volet adjuvare adjutus, protegere defensus, quod bonum exemplum circuitu ad facientem revertitur: sicut mala exempla recidunt in auctores, nec ulla miseratio contingit his, qui patiuntur injurias, quas posse fieri, faciendo docuerunt: sed quod virtutum omnium pretium in ipsis est. Non enim exercemur ad præmium: rectè facti, fecisse merces est. Gratus

sum. non ut alius mihi libentius præstet, priori irritatus exemplo: sed ut rem jucundissimã ac pulcherrimam faciam. Gratus sum, non quia expedit; sed quia juvat. Hoc ut scias ita esse, si gratum esse non licebit, nisi ut videar ingratus, si reddere beneficium non aliter quam per speciem injuriæ potero; æquissimo animo ad honestum consilium, per mediam infamiam tendam. Nemo mihi videtur pluris æstimare virtutem, nemo illi magis esse devotus, quam qui boni viri famam perdidit, ne conscientiam perderet. Itaque, ut dixi, majore tuo, quam alterius bono gratus es. Illi enim vulgaris & quotidiana res contigit, recipere quod dederat: tibi magna, & ex beatissimo animi statu profecta, gratum fuisse. Nam si malicia miseros facit, virtus beatos, gratum autem esse virtus est: rem usitatam reddidisti, inæstimabilem consecutus es, conscientiam grati: quæ nisi in animum divinum, fortunatumque non pervenit. In contrarium autem huic affectum, summa infelicitas urget. Nemo si ingratus est, non miser erit: non differo illum, statim miser est. Itaque ingrati esse vitemus, non aliena caussa, sed nostra. Minimum ex nequitia levissimumque ad alios redundat: quod pessimum ex illa est, & (ut ita dicam) spississimum, domi remanet, & premit habentem. Quemadmodum Attalus noster dicere solebat, *Malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit.* Illud venenum, quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent, non est huic simile: hoc, habentibus pessimum est. Torquet ingratus se, & macerat: odit quæ accepit, quia redditurus est, & extenuat: injurias vero dilatat atq; auget. Quid autem eo miserius, cui beneficia excidunt, hærent injuriæ? At contra sapientia exornat omne beneficium, ac sibi ipsa commendat, & se assidua ejus commemoratione delectat. Malis una voluptas est, & hæc brevis, dum accipiunt beneficia: ex quibus sapienti longum gaudium manet, ac perenne. Non enim illum accipere, sed accepisse delectat: quod immortale est, & assiduũ. Illa cõtemnit, quibus læsus est: nec obliviscitur per negligentiam, sed volens. Non vertit omnia in pejus; sed nec quærit cui imputet casum, & peccata hominũ ad fortunam potius refert. Non calumniatur verba, nec vultus: quidquid accidit, benigne interpretando levat: nec offensæ potius, quam beneficii meminit. Quantum potest, in priore ac meliore se memoria detinet; nec mutat animum adversus bene meritos, nisi multum malefacta præcedant, & manifestum etiam connivent discrimen est: tunc quoque in hoc duntaxat, ut talis sit post majorem injuriam, qualis ante beneficium. Nam cum beneficio par est injuria, aliquid in animo benevolentiæ remanet. Quemadmodum reus sententiis paribus absolvitur, & semper quidquid dubium est, humanitas inclinat in melius: sic animus sapientis, ubi paria maleficiis merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet velle debere: & hoc facit, quod qui post tabulas novas solvunt. Nemo autem gratus esse potest, nisi contempserit ista, propter quæ vulgus insanit. Si referre vis gratiam; & in exsilium eundum est, & effundendus sanguis, & suscipienda egestas, & ipsa innocentia sæpe maculanda, indignisque objicienda rumoribus. Non parvo sibi constat homo gratus. Nihil carius æstimamus, quam beneficium, quamdiu petimus: nihil vilius, cum accepimus. Quæris quid sit, quod oblivionem acceptorum nobis faciat? cupiditas accipiendorum. cogitamus non quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt

sunt à recto divitiæ, honores, potentia, & cetera, quæ opinione nostra cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res: de quibus non cum fama, sed cum rerũ natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificũ, quo mentes in se nostras trahant, præter hoc, quod mirari illa consuevimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur; sed concupiscuntur, quia laudata sunt: & cum singulorum error publicum fecerit, singulorum errorem facit publicus. Sed quemadmodum illa credimus, sic & in hoc fidei populi credamus, nihil esse grato animo honestius. Omnes hoc urbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclamabunt: in hoc bonis malisq; conveniet. Erunt qui voluptates laudent, erunt qui labores malint: erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: divitias aliquis ad summum bonum admittet, alius illas dicet humanæ malo vitæ repertas: nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna non invenit. In tantâ judiciorum diversitate, referendam benè merentibus gratiam, omnes uno tibi, quod ajunt, ore affirmabunt: in hoc tam discors turba cõsentiet, cum interim injurias pro beneficiis reddimus. Et prima caussa est, cur quis ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. Eò perductus est furor, ut periculosissima res sit, beneficia in aliquem magna conferre. nam quia putat turpe non reddere; non vult esse, cui reddat. Tibi habe, quod accepisti: non repeto, non exigo. profuisse tutum sit. Nullum est odium perniciosius, quam ex beneficii violati pudore.

EPIST. LXXXII. Desii jam de te esse solicitus. Quem, inquis, deorum sponsorem accepisti? eum scilicet qui neminem fallit, animum, recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior est, potest fortuna tibi injuriam facere: quod ad rem magis pertinet, nõ timeo, ne tu facias tibi. I, qua cœpisti: & in isto te vitæ habitu compone, placidè, non molliter. Malè tibi esse malo, quam molliter. Malè nunc sic accipe, quemadmodũ à populo solet dici, durè, asperè, laboriosè. Audire solemus sic quorundam vitam laudari, quibus invidetur: *Molliter vivit*. Hoc dicunt, malus est. Paullatim enim effæminatur animus, atque in similitudinem otii sui & pigritiæ, in qua jacet, solvitur. Quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui vitam suam fecere similem. Multum interest inter otium, & conditivum. Quid ergo, inquis, non satius est vel sic jacere, quam istis officiorum vorticibus volutari? Vtraque res letalis est, & contractio, & torpor. Puto, æquè qui in odoribus jacet, mortuus est, quam qui rapitur unco. Otium sine literis mors est, & hominis vivi sepultura. Quid denique prodest secessisse, tamquam non trans maria nos solicitudinum caussæ persequantur? Quæ latebra est, in quam non intret metus mortis? quæ tam munita, & in altũ subducta vitæ quies, quam non dolor territet? Quocumque te abdideris, mala humana circumstrepent. Multa extra sunt, quæ circumeunt nos, quo aut fallant, aut urgeant: multa intus, quæ etiam in media solitudine exæstuant. Philosophia circumdanda est, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis lacessitum nõ transit. In insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit, & arce se sua vindicat: infra illum omne telum cadit. Non habet, ut putamus, fortuna longas manus: neminem occupat, nisi hærentem sibi. Itaque quantum possumus, ab illa resiliamus: quod sola præstabit sui naturæque cognitio. Sciat quo iturus sit, unde

ortus: quod illi bonum, quod malum sit: quid petat, quid devitet: quæ sit illa ratio, quæ appetenda ac fugienda discernat, qua cupiditatum mansuescit insania, timorum sævitia compescitur. Hæc quidam putant ipsos etiam sine philosophia repressisse: sed cum securos aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio. Magna verba excidunt, cum tortor poposcit manum, cum mors propius accessit. Possis illi dicere: Facilè provocabas mala absentia: ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas: ecce mors, quam contra multa animose locutus es; sonant flagella, gladius micat:

Nunc animis opus Ænea, nunc pectore firmo.

Faciet autem illud firmum assidua meditatio: si non verba exercueris, sed animum: si contra mortem te præparaveris: adversus quam non exhortabitur, nec attollet, qui cavillationibus tibi persuadere tentaverit, mortem malum non esse. Libet enim, Lucili virorum optime, ridere ineptias Græcas, quas nondum, quamvis mirer, excussi. Zeno noster hac collectione utitur: Nullum malum gloriosum est: mors autem gloriosa est: mors ergo non est malum. Profecisti. liberatus sum metu: posthæc, non dubitabo porrigere cervicem. Non vis severius loqui, nec morituro risum movere? Non me hercule facile tibi dixerim, utrum ineptior fuerit, qui se hac interrogatione judicavit mortis metum extinguere: an qui hoc tamquam ad rem pertineret, conatus est solvere. Nam & ipse interrogationem cōtrariam opposuit, ex eo natam, quod mortem inter Indifferentia ponimus, quæ ἀδιάφορα Græci vocant. Nihil, inquit, indifferens gloriosum est: mors autem gloriosum est: ergo mors non indifferens. Hæc interrogatio vides ubi obrepat. mors non est gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est: & cum dicit, Indifferens nihil gloriosum est: concedo tibi ita, ut dicam, nihil gloriosum esse, nisi circa Indifferentia: Indifferentia autem esse dico, nec bona, nec mala, tamquam morbum, dolorem, paupertatem, exsilium, mortem: nihil horum per se gloriosum est, nihil tamen sine his. Laudatur enim non paupertas, sed is quem non submittit, nec incurvat: laudatur non exsilium, sed qui hoc non doluit: laudatur non dolor, sed ille quem nihil coëgit dolor. Nemo mortem laudat, sed eū cui mors ante abstulit animum, quam conturbavit. Omnia ista per se non sunt honesta, nec gloriosa: sed quidquid virtus ex illis adiit, tractavitque, honestum & gloriosum facit. Illa in medio posita sunt: interest, utrum malitia illis an virtus manum admoverit. Mors enim illa, quæ in Catone gloriosa est, in Bruto statim turpis est & erubescenda. Hic est enim Brutus, qui cum periturus mortis moras quæreret, ad exonerandum ventrem secessit, & evocatus ad mortem, jussusque præbere cervicem: *Præbebo*, inquit, *ita vivam.* Quæ dementia est fugere, cum retro ire non possis? Præbebo, inquit, ita vivam. pæne adjecit, vel sub Antonio. O hominem dignum, qui vitæ dederetur! Sed ut cœperam dicere, vides ipsam mortem nec malum esse, nec bonum; Cato illa honestissime usus est, turpissime Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, virtute addita sumit. Cubiculum lucidum dicimus: hoc idem obscurissimum est nocte: dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis quæ a nobis indifferentia ac media dicuntur, divitiis, viribus, formæ, honoribus, regno: & contra, morti, exsilio, malæ valetudini, doloribus, quæque alia aut minus aut magis pertimuimus: aut malitia, aut virtus dat boni vel

mali

mali nomen. Massa per se nec calida, nec frigida est. in fornacem conjecta concaluit: in aquam remissa refrixit. Mors honesta est, per illud quod honestum est: id est virtus, & animus externa contemnens. Est & horum, Lucili, quæ appellamus Media, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo utrum capillos pares habeas, necne: mors inter illa est, quæ mala quidem non sunt, tamen habent mali speciē. Sui amor est, & permanendi conservandique se insita voluntas, atque aspernatio dissolutionis: quia videtur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui assuevimus rerum copia educere. Illa quoq; res morti nos alienat, quod hæc jam novimus: illa ad quæ transituri sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis præterea tenebrarum metus est, in quas addnctura mors creditur. Itaque etiamsi indifferens mors, non tamen inter ea est quę facile negligi possint: magna exercitatione durandus est animus, ut conspectum ejus, accessumque patiatur. Mors contemni debet magis, quam solet. multa enim de illa credimus: multorum ingeniis certatum est, ad augendam ejus infamiam. Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens janitor Orci,

Ossa super recubans antro semesa cruento,

Æternum latrans exsangues territat umbras.

Sed etiam cum persuaseris ista fabulas esse, nec quidquam defunctis superesse quod timeant, subit alius metus. Æque enim timēt, ne apud inferos sint, quam ne nusquam. His adversantibus, quæ nobis infudit longa persuasio, fortiter pati mortem, quid ni gloriosum sit, & inter maxima opera mentis humanę? quæ numquam ad virtutem exsurget, si mortem malum esse crediderit; exsurget, si putabit indifferens esse. Non recipit rerum natura, ut aliquis magno animo accedat ad id quod malum judicat: pigrè veniet, & cunctanter: non est autem gloriosum, quod ab invito & tergiversante fit. nihil facit virtus, quia necesse est. Adjice nunc, quod nihil honeste fit, nisi cui totus animus incubuit atque adfuit, cui nulla parte sui repugnavit. Vbi autem ad malum acceditur, aut pejorum metu fit, aut spe bonorum, ad quæ pervenire tanti sit, devorata unius mali patientia. Dissident inter se judicia facientis. Hinc est, quod jubeat proposita perficere: illinc, quod retrahat, & ab re suspecta ac periculosa fuget. Igitur in diversa distrahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordi animo decreta peragit: non timet quod facit.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito,

Quam tua te fortuna sinet.

Non ibis audentior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc è pectore est: alioquin hæsitabit impetum moratura suspicio. trudetur in id, quod invadendum est. Nostri quidem videri volunt Zenonis interrogationem veram esse, fallacem autem alteram & falsam, quæ illi opponitur. Ego non redigo ista ad legem Dialecticam, & ad illos artificii veternosissimi nodos: totū genus istud exturbandum judico, quo circumscribi se qui interrogatur, existimat, & ad confessionem perductus aliud respondet, aliud putat. Pro veritate simplicius agendum est: contra metum fortius. Hæc ipsa quæ volvuntur ab illis, solvere malim & expendere, ut persuadeam, non ut imponam. In aciem educturus exercitum, pro conjugibus ac liberis mortem obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum Reip. bellum in unam transferentes domum. Laconas tibi ostendo, in

Ipsis Thermopylarum angustiis positos, nec victoriam sperantes, nec reditum. ille locus illis sepulchrum futurus est. Quemadmodum exhortaris, ut totius gentis ruinam, objectis corporibus excipiant, & vita potius quam loco cedant? Dices, quod malum est, gloriosum non est: mors gloriosa est: mors ergo non malum? O efficacem concionem! Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronibus, & stans mori? At ille Leonidas quam fortiter illos allocutus est? *Sic*, inquit, *commilitones prandete, tamquā apud inferos cœnaturi.* Non in ore crevit cibus, non hæsit in faucibus, non elapsus est manibus: alacres illi & ad prandium promiserunt, & ad cænam. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est? *Ire commilitones illo necesse est: unde redire non est necesse.* Vides quam simplex & imperiosa virtus sit. Quem mortalium circumscriptiones vestræ fortiorem facere, quem erectiorem possunt? Frangunt animum. qui numquam minus contrahendus est, & in minuta ac spinosa cogendus, quam cum aliquid grande componitur. Non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet: quomodo illos docebis malum non esse? quomodo opiniones totius ævi, quibus protinus infantia imbuitur, evinces? quod auxilium invenies? Quid dices imbecillitati humanæ? quid dices quo inflammati in media pericula irruant? qua oratione hunc timendi consensum, quibus ingenii viribus obnixam contra te persuasionem humani generis avertes? verba mihi captiosa componis, & interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna portenta feriuntur. Serpentem illam in Africa sævam, & Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustra sagittis fundisque petierunt. Ne Python quidem vulnerabilis erat, cum ingens magnitudo pro vastitate corporis solida, ferrum, & quidquid humanæ torserant manus, rejiceret. molaribus demum fracta saxis est: & adversus mortem tu tam minuta jacularis? subula leonem excipis? Acuta sunt ista quæ dicis. Nihil est acutius arista. quædam inutilia & inefficacia, ipsa subtilitas reddit.

EPIST. LXXXIII. Singulos dies tibi meos, & quidem totos, indicari jubes. Benè de me judicas, si nihil esse in illis putas, quod abscondam. Sic certe vivendum est, tamquam in conspectu vivamus: sic cogitandum, tamquam aliquis in pectus intimum inspicere possit: & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, & cogitationibus mediis intervenit. Sic intervenit dico, tamquam aliquando discedat. Faciam ergo, quod jubes, & quid agam, & quo ordine, libenter tibi scribam. observabo me protinus: & quod est utilissimum, diem meum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam suā respicit. Quid facturi simus, cogitamus, & id raro: quid fecerimus, non cogitamus. atqui consilium futuri ex præterito venit. Hodiernus dies solidus est. nemo ex illo quidquam mihi eripuit: totus inter stratum lectionemque divisus est. Minimum exercitationi corporis datum: & hoc nomine ago gratias senectuti. non magno mihi constat: cum me movi, lassus sum. Hic autem exercitationis, etiam fortissimis, finis est. Progymnastas meos quæris? unus mihi sufficit Earinus, puer (ut scis) amabilis: sed mutabitur. Iam aliquem teneriorem quæro. Hic quidem ait, nos eamdem crisim habere, quia utrique dentes cadunt: sed jam vix illum assequor

quor currentem, & intra paucissimos dies non potero. vide quid exercitatio quotidiana proficiat. Ciò magnum intervallum fit, inter duos itinere diverso euntes. eodem tempore ille ascendit, ego descendo: nec ignoras, quanto ex his velocius alterum fiat. Mentitus sum. jam enim ætas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis cesserit, quæris? quod raro cursoribus evenit, Hieran fecimus. Ab hac fatigatione magis, quam exercitatione, in frigidam descendi. hoc apud me vocatur parum calda. Ille tantus Psychrolutes, qui Kalendis Ianuariis in Euripum saltabam, qui anno novo quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in Virginem desilire, primum ad Tiberim transtuli castra: deinde ad hoc solium, quod cum fortissimus sum, & omnia bona fide fiunt, sol temperat. non multum mihi ad balneum superest. Panis deinde siccus, & sine mensa prandium: post quod non sunt lavandæ manus. Dormio minimum. consuetudinem meam nosti: brevissimo somno utor, & quasi interjungo. Satis est mihi, vigilare desiisse. aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor. Ecce Circeusium obstrepit clamor: subita aliqua & universa voce feriuntur aures meæ. nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem. Fremitum patientissime fero: multæ voces, & in unum confusæ, pro fluctu mihi sunt, aut vento silvam verberante, & ceteris sine intellectu sonantibus. Quid ergo est? nunc cui animum adjecerim, dicam. Superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi voluerint prudentissimi viri, qui rerum maximarum probationes levissimas & perplexas fecerunt: quæ ut sint veræ, mendacio tamē similes sunt. Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno, vir maximus, hujus sectæ fortissimæ ac sanctissimę conditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum bonum nō futurum ebrium. Ebrio secretum sermonem nemo committit: viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non erit. Quemadmodum opposita interrogatione simili derideatur, attende. Satis enim est, unam ponere ex multis. Dormienti nemo secretum sermonem committit: viro bono autem committit: ergo vir bonus non dormit. Quo uno modo potest, Posidonius Zenonis nostri caussam agit: sed ne sic quidem, ut existimo, agi potest. Ait enim ebrium duobus modis dici: altero, cum aliquis vino gravis est, & impos sui: altero, si solet ebrius fieri, & huic obnoxius vitio est. Nunc à Zenone dici qui soleat fieri ebrius, non qui sit. Huic autem neminem commissurum arcana, quæ per vinum eloqui possit. quod est falsum. Prima enim illa interrogatio cōplectitur eum qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimum enim interesse concedes inter ebrium & ebriosum. potest & qui ebrius est, tunc primum esse, nec habere hoc vitium: & qui ebriosus est, sæpè extra ebrietatem esse. Itaque id intelligo, quod significari verbo isto solet: præsertim cum ab homine diligentiam professo ponatur, & verba examinante. Adjice nunc, quod si hoc intellexit Zeno, & nos intelligere voluit, ambiguitate verbi quæsivit locum fraudi: quod faciendum non est, ubi veritas quæritur. Sed sane hoc senserit: quod sequitur, falsum est, ei qui soleat ebrius fieri, non committi sermonem secretum. Cogita enim quam multis militibus, non semper sobriis, & imperator, & tribunus, & centurio, tacenda mandaverit. De illa C. Cæsaris cæde, illius dico qui superato Pompejo Rempublicam tenuit, tam creditum est Tillio Cimbro, quam C. Cassio. Cassius tota vita aquam

aquam bibit: Tillius Cimber & nimius erat in vino, & scordalus. In hanc rem jocatus est ipse: *Ego*, inquit, *quemquam feram, qui vinum ferre non possum?* Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit & vinum malè credi, & sermonem beuè. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. Instruenda est enim vita exemplis illustribus. non semper confugiamus ad vetera. L. Piso, urbis custos, ebrius ex quo semel factus est, fuit. majorem partem noctis in convivio exigebat: usque in horam sextam ferè dormiebat: hoc erat ejus matutinum. Officium tamen suum, quo tutela urbis continebatur, diligentissime administravit. Huic & divus Augustus dedit secreta mandata, cum illum præponeret Thraciæ, quam perdomuit: & Tiberius proficiscens in Campaniam, cum multa in urbe & suspecta relinqueret & invisa. Puto quia illi benè cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit urbis præfectum, virum gravem, moderatum, sed mersum vino, & madentem: adeo, ut ex senatu aliquando, in quem è convivio venerat, oppressus inexcitabili somno, tolleretur. Huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit, quæ committenda ne ministris quidem suis judicabat. Nullum Cosso aut privatum secretum, aut publicum elapsum est. Itaque declamationes istas de medio removeamus. Non est animus in sua potestate, ebrietate devinctus. Quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur, & omne quod in imo jacet, in summam partem vis caloris ejectat: sic vino exæstuante, quidquid in imo jacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero, quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita ne secretum quidem: quod suum alienumque est, pariter effundunt. Sed quamvis hoc soleat accidere, ita & illud solet, ut cum his quos scimus libentius bibere, de rebus necessariis deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrocinii loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, non dari tacitum. Quanto satius est, apertè accusare ebrietatem, & vitia ejus exponere? quæ etiam tolerabilis homo vitaverit, nedum perfectus ac sapiens. cui satis est sitim extinguere: qui etiam si quando orta est hilaritas, aliena caussa producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo videbimus, an sapientis animus nimio vino turbetur, & faciat ebriis solita. Interim si hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? dic quam turpe sit, plus sibi ingerere quam capiat, & stomachi sui non nosse mensuram: quā multa ebrii faciant, quibus sobrii erubescant: nihil aliud esse ebrietatem, quam voluntariam insaniam. Extende in plures dies illum ebrii habitum: numquid de furore dubitabis? nunc quoque non est minor, sed brevior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum carissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit: & intellecto facinore, mori voluit, certè debuit. Omne vitium ebrietas & incendit, & detegit: obstantem malis conatibus verecundiam removet. Plures enim pudore peccandi, quam bona voluntate, prohibitis abstinent. Vbi possedit animum nimia vis vini, quidquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed protrahit. tunc libidinosus ne cubiculum quidem exspectat, sed cupiditatibus suis, quantum petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum profitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas sævo, malignitas livido: omne vitium detegitur & prodit. Adjice illam ignorationem sui, dubia & parum explanata

nata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum: stomachi tormenta, cum effervescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen utcumque tolerabile est, dum illi vis sua est: quid cum somno vitiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes, bellicosasque, hostibus tradidit: hæc multorum annorum pertinaci bello defensa mœnia patefecit: hæc contumacissimos, & jugum recusantes, in alienum egit arbitrium: hæc invictos acie mero domuit. Alexandrum, cujus modo feci mentionem, tot itinera, tot prœlia, tot hyemes, per quas, victa temporum locorumque difficultate, transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperantia bibēdi, & ille Herculaneus ac fatalis scyphus condidit. Quæ gloria est, capere multum? Cum penes te palma fuerit, & propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusaverint, cum superstes toti convivio fueris, cum omnes viceris virtute magnifica, & nemo tam vini capax fuerit; vinceris à dolio. M. Antonium, magnum virum & ingenii nobilis, quæ alia res perdidit, & in externos mores ac vitia non Romana trajecit, quam ebrietas, nec minor vino Cleopatræ amor? Hæc illum res hostem reipublicæ, hæc hostibus suis imparem reddidit, hæc crudelem fecit, cum capita principum civitatis cænanti referrentur, cum inter apparatissimas epulas luxusque regales ora ac manus proscriptorum recognosceret, cum vino gravis, sitiret tamen sanguinem. Intolerabile erat quod ebrius faciebat, etiam si sobrius faceret: quanto intolerabilius, quod hæc in ipsa ebrietate faciebat? Ferè vinolentiam crudelitas sequitur. violatur enim exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radii solis offensionem: ita ebrietates continuæ efferant animos. Nam cum sæpe apud se non sint, consuetudine insaniæ durata vitia, vino concepta, etiam sine illo valent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. Deformitatem rei & importunitatem ostende rebus, non verbis: quod facillimum est. Proba istas, quæ voluptates vocantur, ubi transcenderint modum, pœnas esse. Nam si illud argumentaberis, sapientem multo vino inebriari, & retinere rectum tenorem, etiam si temulentus sit: licet colligas, nec veneno poto moriturum, nec sopore sumpto dormiturum, nec elleboro accepto quidquid in visceribus hærebit, ejecturum, dejecturumque. Sed si tentantur pedes, lingua non constat: quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium?

EPIST. LXXXIIII. Itinera ista quæ segnitiam mihi excutiunt, & valetudini meæ prodesse judico, & studiis. Quare valetudinem adjuvent, vides: cum pigrum me, & negligentem corporis, litterarum amor faciat, aliena opera exerceor. Studiis quare prosint, indicabo. A lectionibus recessi. Sunt autem, ut existimo, necessariæ. primum, ne sim me uno contentus: deinde, ut cum ab aliis quæsita cognovero, tum & de inventis judicem, & cogitem de inveniendis. Alit lectio ingenium: & studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit. Nec scribere tantum, nec tantum legere debemus. altera res contristabit, & vires exhauriet: de stilo dico: altera solvet ac diluet. Invicem hoc illo commutandum est, & alterum altero temperandum: ut quidquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus. Apes (ut ajunt) debemus imitari, quæ

vagantur, & flores ad mel faciendum idoneos carpunt: deinde quidquid attulere, disponunt, ac per favos digerunt: &, ut Virgilius noster ait,

--- liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas.

De illis non satis constat, utrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel sit: an quæ collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam, & proprietate spiritus sui, mutent. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiã esse illis, sed colligendi. Ajunt inveniri apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut ros illius cæli, aut ipsius arundinis humor dulcis & pinguior gignat. In nostris quoque herbis vim eamdem, sed minus manifestam & notabilem poni: quam persequatur & contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant, conditura & dispositione in hanc qualitatem verti, quæ ex tenerrimis virentium florentiumque decerpserint: non sine quodam, ut ita dicam, fermento, quo in unum diversa coalescunt. Sed ne ad aliud, quam de quo agitur, abducar, nos quoque apes debemus imitari, & quæcumque ex diversa lectione congessimus, separare. melius enim distincta servantur. Deinde adhibita ingenii nostri cura & facultate, in unum saporem varia illa libamenta confundere: ut etiam si apparuerit unde sumptum sit, aliud tamen esse, quam unde sumptũ est, appareat. quod in corpore nostro videmus, sine ulla opera nostra, facere naturam. Alimenta quæ accepimus, quamdiu in sua qualitate perdurant, & solida innatant stomacho, onera sunt: at cum ex eo quod erant, mutata sunt, tunc demum in vires & in sanguinem transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, præstemus: ut quæcumque hausimus, non patiamur integra esse, ne aliena sint. Concoquamus illa: alioquin in memoriam ibunt, non in ingeniũ. Assentiamur illis fideliter, & nostra faciamus, ut unum quiddam fiat ex multis: sicut unus numerus fit ex singulis, cum minores summas & dissidentes computatio una comprehendit. Hoc faciat animus noster. omnia quibus est adjutus, abscondat: ipsum tantum ostendat, quod effecit. Etiamsi alicujus in te comparebit similitudo, quẽ admiratio tibi altius fixerit: similem esse te volo quomodo filium, non quomodo imaginem. Imago, res mortua est. Quid ergo? non intelligetur cujus imiteris orationem? cujus argumentationem? cujus sententias? Puto aliquando ne intelligi quidem posse, si magni viri. nec enim omnibus, quæ ex quoque velut exemplaria traxit, formam suam impressit, ut in unitatem illam competant. Non vides quam multorum vocibus chorus constet? unus tamen ex omnibus sonus redditur. aliqua illic acuta est, aliqua gravis, aliqua media. accedunt viris fœminæ, interponuntur tibiæ: singulorum illic latent voces, omnium apparent. De choro dico, quem veteres Philosophi noverant. In commissionibus nostris plus cantorum est, quam in theatris olim spectatorum fuit. cum omnes vias ordo canentium implevit, & cavea æneatoribus cincta est, & ex pulpito omne tibiarum genus organorumq; consonuit, fit concentus ex dissonis. Talem animum esse nostrum volo, ut multæ in illo artes, multa præcepta sint, multarum ætatum exempla, sed in unum conspirata. Quomodo, inquis, hoc effici poterit? assidua intentione: si nihil egerimus, nisi ratione suadente. hanc si audire volueris, dicet tibi: Relinque ista jamdudum, ad quæ discurritur. relinque divitias, aut periculum possidentium, aut onus. relinque corporis atq; animi voluptates: molliunt & ener-

enervant. relinque ambitum: tumida res est, vana, ventosa. nullum habet terminum. tam solicita est, ne quem ante se videat, quam ne post se alium. laborat invidia, & quidem duplici. Vides autem quam miser sit is, cui invidetur, si & invidet. Intueris illas potentium domos, illa tumultuosa, rixa salutantium, limina? multum habent contumeliarum, ut intres; plus, cum intraveris. Præteri istos gradus divitum, & magno aggestu suspensa vestibula. non in prærupto tantum istic stabis, sed in lubrico. Huc potius te ad sapientiam dirige, tranquillissimasque res, & simul amplissimas, pete. Quæcumque videntur eminere in rebus humanis, quamvis pusilla sint, & comparatione humillimorum exstent, per difficiles tamen & arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis via est. At si conscendere hunc verticem libet, cui se fortuna submisit: omnia quidem sub te, quæ pro excelsissimis habentur, adspicies, sed tamen venies ad summa per planum.

EPIST. LXXXV. Peperceram tibi, & quidquid nodosi adhuc supererat, præterieram; contentus quasi gustum tibi dare eorum, quæ a nostris dicuntur, ut probetur virtus ad explendam beatam vitam sola satis efficax. Iubes me, quidquid est interrogationum aut nostrarum, aut ad traditionem nostram excogitatarum, comprehendere: quod si facere voluero, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor, hoc me argumentorum genere non delectari. pudet in aciem descendere pro diis hominibusq; susceptam, subulâ armatum. Qui prudens est, & temperans est: qui temperans est, & constans: qui constans est, & imperturbatus est. qui imperturbatus est, sine tristitia est. qui sine tristitia est, beatus est: ergo prudens beatus est, & prudentia ad beatam vitam satis est. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondent, ut imperturbatum, & constantem, & sine tristitia, sic interpretentur, tamquam imperturbatus dicatur, qui rarò perturbatur & modice, non qui numquam. Item sine tristitia eum dici ajunt, qui non est obnoxius tristitiæ, nec frequens, nimiusve in hoc vitio. Illud enim humanam naturam negare, alicujus animum immunem esse tristitia: sapientem non vinci mærore, ceterum tangi: & cetera in hunc modum sectæ suæ respondentia. Non hi tollunt affectus, sed temperant: quantulum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est, & mæstissimis lætior, & effrænatissimis moderatior, & humillimis major? Quid si miretur velocitatem suam Ladas, ad claudos debilesque respiciens?

Illa vel intacta segetis per summa volaret
Gramina, nec cursu teneras læsisset aristas,
Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingueret æquore plantas.

Hæc est pernicitas per se æstimata, non quæ tardissimorum collatione laudatur. Quid si sanum voces, leviter febricitantem? non est bona valetudo, mediocritas morbi. Sic, inquit, sapiens imperturbatus dicitur, quomodo apyrina dicuntur, non quibus nulla inest duritia granorum, sed quibus minor. Falsum est. Non enim diminutionem malorum in bono viro intelligo, sed vacationẽ. nulla debent esse, non parva. Nam si ulla sint, crescent, & interim impedient. Quomodo oculos major & perfecta suffusio excæcat, sic modica turbat. Si das aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio, & velut torrente quodam auferetur: præsertim cum illi non unum, sed universum affectuum coetum relinquis, cum quo

coi-

colluctetur. Plus potest quamvis mediocrium turba, quam posset unius magni violentia. Habet pecuniæ cupiditatem, sed modicam: habet ambitionem, sed non concitatam: habet iram, undiam, sed placabilem: habet inconstantiam, sed minus vagam ac mobilem: habet libidinem, non insaniam. Melius cum illo ageretur, qui unum vitium integrum haberet, quam cum eo qui levi ora quidē, sed omnia. Deinde nihil interest, quam magnus sit affectus: quantuscumque est, parere nescit, consilium non accipit. Quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non ferum, non domesticum & mite; natura enim illorum est surda suadenti: sic non sequuntur, non audiunt affectus, quantulicumque sint. Tigres, leonesque numquam feritatem exuunt, aliquando submittunt: & cum minimè exspectaveris, exasperatur torvitas mitigata. Numquam bona fide vitia mansuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipient quidem affectus. si invita ratione cœperint, invita perseverabunt. Facilius est enim, initia illorum prohibere, quam impetum regere. Falsa est itaque ista mediocritas & inutilis, eodemque loco habenda, quo si quis diceret modice insaniendum, modice ægrotandum. Sola virtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentum: facilius sustuleris illa, quam rexeris. Numquid dubium est, quin vitia mentis humanæ inveterata & dura, quæ morbos vocamus, immoderata sint: ut avaritia, ut crudelitas, ut impotentia, ut impietas? ergo immoderati sunt & affectus: ab his enim ad illa transitur. Deinde si das aliquid juris tristitiæ, timori, cupiditati, ceterisque motibus pravis, non erunt in nostra potestate. Quare? quia extra nos sunt, quibus irritantur. Itaq; crescunt, prout magnas habuerint minoresve caussas, quibus concitentur. major erit timor, si plus quo exterreatur, aut propius adspexerit: acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes evocaverit. Si in nostra potestate non est, an sint affectus; ne illud quidem est, quanti sint: si ipsis permisisti incipere, cum caussis suis crescēt, tantique erunt, quanti fient. Adjice nunc, quòd ista quantumvis exigua sint, in majus excedunt. numquam perniciosa servant modum. Quamvis levia initia morborum, serpunt: & ægra corpora, minima interdum mergit accessio. Illud vero cujus dementiæ est credere, quarum rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse arbitrii terminos? Quomodo ad id finiendum satis valeo, ad quod prohibendum parum valui? cum facilius sit excludere, quam admissa comprimere. Quidam ita distinxerunt, ut dicerent: Temperans ac prudens positione quidem mentis, & habitu tranquillus est, eventu non est. nam quantum ad habitum mentis suæ, non perturbatur, nec contristatur, nec timet: sed multæ extrinsecus caussæ incidunt, quæ illi perturbationem afferant. Tale est quod volunt dicere: Iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando: & timidum quidem non esse, timere tamen aliquando: id est, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod si recipitur, usu frequenti timor transit in vitium: & ira in animum admissa, habitum illum ira carentis animi retexit. Præterea, si non contemnit venientes extrinsecus caussas, & aliquid timet, cum fortiter eundum erit adversus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exibit, & animo recedente. Non cadit autem in sapientem hæc diversitas mentis. Illud præterea judico observandum, ne duo quæ separatim probanda sunt, misceamus. Per se enim colligitur, unum bonum esse

esse quod honestum: per se rursus, ad vitam beatam satis esse virtutem. Si unum bonum est, quod honestum, omnes concedunt ad beatè vivendum sufficere virtutem: e contrariò non remittetur, si beatum sola virtus facit, unum bonum esse quod honestum est. Xenocrates & Speusippus putant beatum vel sola virtute fieri posse: non tamen unum bonum esse quod honestum est. Epicurus quoque judicat, cum virtutem habeat, beatum esse, sed ipsam virtutem non satis esse ad beatam vitam: quia beatum efficiat voluptas, quæ ex virtute est, non ipsa virtus. Inepta distinctio. Idem enim negat, umquam virtutem esse sine voluptate. ita si ei juncta semper est, atque inseparabilis, & sola satis est: habet enim secum voluptatem, sine qua non est, etiam cum sola est. Illud autem absurdum est, quod dicitur beatum quidem futurum vel sola virtute; non futurum autem perfectè beatum: quod quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim vita bonum in se perfectum habet, inexsuperabile: quod si est, perfectè beata est. Si deorum vita nihil habet majus aut melius: beata autem vita divina est: nihil habet, in quod amplius possit attolli. Præterea, si beata vita nullius est indigens, omnis beata vita perfecta est, eademque est & beata, & beatissima. Numquid dubitas, quin beata vita summum bonum sit? ergo si summum bonum habet, summe beata est. Quemadmodum summum, adjectionem non recipit (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem vita, quæ sine summo bono non est. Quod si aliquem magis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies: cum summumbonum intelligam, quod supra se gradum nō habet. Si est aliquis minus beatus quam alius, sequitur, ut hic alterius vitam beatioris magis concupiscat, quam suam. beatus autem nihil suæ præfert. Vtrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse quam quod est malit: aut id illum non malle, quod illo melius est. Vtique enim quo prudentior est, hoc magis se ad id quod est optimum, extendet, & id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnum potest, imo qui debet? Dicam quid sit, ex quo veniat hic error. Nesciunt beatam vitam unam esse. in optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in æquo est longa & brevis, diffusa & angustior; in multa loca, multasque partes distributa, & in unum coacta. Qui illam numero æstimat, & mensura, & partibus, jam illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata vita eximium? quod plena est. Finis, ut puta, edendi bibendique, satietas est: hic plus edit, ille minus: quid refert? uterque jam satur est. hic plus bibit, ille minus. quid refert? uterque non sitit. Hic pluribus annis vixit, hic paucioribus: nihil interest, si tam illum multi anni beatum fecerunt, quam hunc pauci. Ille quem tu minus beatum vocas, non est beatus: non potest nomen imminui. Qui fortis est, sine timore est: qui sine timore est, sine tristitia est: qui sine tristitia est, beatus est. Nostrorum hæc interrogatio est. Adversus hanc sic respondere conantur, falsam nos rem, & controversam pro confessa inducere, eum qui fortis est, sine timore esse. Quid ergo? inquit. fortis imminentia mala non timebit? istud dementis alienatique, non fortis est. Ille verò, inquit, moderatissimè timet, sed in totum extra metum non est. Qui hæc dicunt, rursus in idem revolvūtur, ut illis virtutum loco sint minora vitia. Nam qui timet quidem, sed rarius & minus, non caret malitia,

sed

sed leviore vexatur. At enim dementem pute, qui mala imminentia non extimescit. Verum est quod dicit, si mala sunt: sed si scit mala illa non esse, & unam tantum turpitudinem malum judicat; debebit securè pericula adspicere, & aliis timenda contemnere. aut si stulti & amentis est, mala non timere: quo quis prudentior est, hoc timebit magis. Vt vobis, inquit, videtur, præbebit se periculis fortis. Minime. non timebit illa, sed vitabit: cautio illum decet, timor non decet. Quid ergo? inquis. mortem, vincula, ignes, alia tela fortunæ non timebit? Non: scit enim illa non esse mala, sed videri: omnia ista humanæ vitæ formidines putat. Describe captivitatem, verbera, catenas, egestatem, & membrorum lacerationes, vel per morbū, vel per injuriam: & quidquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numerat. Ista timidis timenda sunt. An id existimas malum, ad quod aliquando nostra sponte veniendum est? Quæris, quid sit malum? Cedere his quæ mala vocantur, & illis libertatem suam dedere, pro qua cuncta patienda sunt. Perit libertas, nisi illa contemnimus, quæ nobis jugum imponunt. Non dubitarent quid conveniret forti viro, si scirent quid esset fortitudo. Non est enim inconsulta temeritas, nec periculorum amor, nec formidabilium appetitio: scientia est distinguendi quid sit malum, & quid non sit. Diligentissima in tutela sui fortitudo est, & eadem patientissima eorum, quibus falsa species malorum est. Quid ergo, si ferrum intentatur cervicibus viri fortis, si pars subinde alia atq; alia suffoditur, si viscera sua in sinu suo vidit, si ex intervallo, quo magis tormenta sentiat, repetitur, & per siccata viscera recens demittitur sanguis, nō timere istum tu dices, non dolere? iste vero dolet: sensum enim hominis nulla exuit virtus: sed non timet. invictus ex alto dolores suos spectat. Quæris, quis tunc animus illi sit? qui ægrum amicum adhortantibus. Quod malum est, nocet: quod nocet, deteriorem facit: dolor & paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non sunt. Falsum est, inquit, quod proponitur: non enim si quid nocet, etiam deteriorem facit. Tempestas & procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit. Quidam Stoici ita adversus hoc respondent: Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non possit id quod proposuit efficere, nec tenere cursum suum: deteriorem illum in arte sua non fieri, in opere fieri. Quibus Peripateticus: Ergo, inquit, & sapientem deteriorē faciet paupertas & dolor, & quidquid aliud tale fuerit: virtutem enim illi non eripiet, sed opera ejus impediet. Hoc recte diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris conditio, & sapientis. Huic enim propositum est in vita agenda, non utique quod tentat efficere, sed omnia recte facere: gubernatori propositum est utiq; navem in portum perducere. Artes ministræ sunt: præstare debent, quod promittunt: sapientia domina rectrixque est. Artes serviunt vitæ, sapientia imperat. Ego aliter respondendum judico, nec artem gubernatoris deteriorem ulla tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promisit, sed utilem operam, & navis regendæ scientiam. hæc eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortuita vis obstitit. Qui hoc potuit dicere, *Neptune numquam hanc navem, nisi rectam*: arti satisfecit. tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. Quid ergo? inquis. non nocet gubernatori ea res quæ illum tenere portum vetat? quæ conatus ejus irritos efficit? quæ aut refert il-

lum,

lum, aut detinet, & exarmat? Non tamquam gubernatori, sed tamquam naviganti nocet. Alioquin gubernatoris artem adeo non impedit, ut ostendat. tranquillo enim, ut ajunt, quilibet gubernator est. Navigio ista obsunt, non rectori ejus, qua rector est. Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem conscenderunt navem, qua ipse quoque vector est: alteram propriam, qua gubernator est. tempestas tamquam vectori nocet, nõ tamquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum est; ad eos quos vehit, pertinet: quomodo medici ars ad eos, quos curat: sapientia commune bonum est, & eorum cum quibus vivit, & proprium ipsius. Itaque gubernatori fortasse nocetur, cujus ministerium aliis promissum tempestate impeditur: sapienti non nocetur à paupertate, non à dolore, non ab aliis tempestatibus vitæ. Non enim prohibentur opera ejus omnia, sed tantum ad alios pertinentia: ipse semper in actu est, non in effectu. tunc maximus, cum illi fortuna se opposuit; tunc ipsius sapientiæ negotium agit, quam diximus & alienum bonũ esse, & suum. Præterea, ne aliis quidem tunc prodesse prohibetur, cum illum aliquæ necessitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda respublica sit: at illud docet, quemadmodum tractanda sit paupertas. per totam vitam opus ejus extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus sapientis excludit. Id enim ipsum agit, quo alia agere prohibetur. Ad utrosque casus aptus est: bonorum rector, & malorum victor. Sic, inquam, se exercuit, ut virtutem, tam in secundis quam in adversis exhibeat: nec materiam ejus, sed ipsam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quidquam aliud quod imperitos avertit & præcipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? utitur. Non ex ebore tantum Phidias sciebat facere simulacra, faciebat ex ære: si marmor illi, si adhuc viliorem materiam obtulisses, fecisset quale ex illa fieri optimum posset. Sic sapiens virtutem, si licebit, in divitiis explicabit; si minus, in paupertate: si poterit, in patria; si minus in exilio: si poterit, imperator; si minus, miles: si poterit, integer; si minus, debilis. quamcumq; fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certi sunt domitores ferarum, qui sævissima animalia, & ad occursum exterrentia hominem, docent pati jugum: nec asperitatem excussisse contenti, usque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat, osculatur tigrim suus custos, elephantem minimus Æthiops jubet subsidere in genua, & ambulare per funem. Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exsilium, ubicumque horrenda, cum ad hunc pervenere, mansueta sunt.

EPIST. LXXXVI. In ipsa Scipionis Africani villa jacens hæc tibi scribo, adoratis manibus ejus & arâ, quam sepulcrum esse tanti viri suspicor: animum quidem ejus in cælum, ex quo erat, redisse persuadeo mihi. non quia magnos exercitus duxit (hos enim & Cambyses furiosus, ac furore feliciter usus habuit) sed ob egregiam moderationem pietatemque, magis in illo admirabilem, cum reliquit patriam, quam cum defendit. Aut Scipio Romæ deesse debebat, aut Romæ libertas. *Nihil*, inquit, *volo derogare legibus; nihil institutis. æquum inter omnes cives jus sit: utere sine me beneficio meo patria. caussa tibi libertatis fui, ero & argumentum. Exeo, si plus quam tibi expedit, crevi.* Quid ni ego admirer hanc magnitudi-

nem animi, qua in exsilium voluntarium secessit, & civitatem exoneravit? Eo perducta res erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret injuriam. neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, & se Liternum recepit, tam suum exilium Reip. imputaturus, quam Hannibalis. Vidi villam structam lapide quadrato, murum circumdatum silvæ, turres quoque in propugnaculum villæ utrimque subrectas. Cisternam ædificiis ac viridibus subditam, quæ sufficere in usum vel exercitus posset. Balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiqua. non videbatur majoribus nostris caldum, nisi obscurum. Magna ergo me voluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, abluebat corpus laboribus rusticis fessum: exercebat enim opere se, terramque (ut mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pavimentum tam vile sustinuit. At nunc quis est, qui sic lavari sustineat? pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis & pretiosis orbibus refulserunt; nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt; nisi illis undique operosa & in picturæ modum variata circumlitio prætexitur, nisi vitro absconditur camera; nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circumdedit; in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus; nisi aquam argentea epistomia fuderunt. Et adhuc plebejas fistulas loquor: quid cum ad balnea libertinorum pervenero? quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum, impensæ caussa? quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo deliciarum pervenimus, ut nisi gemmas calcare nolumus. In hoc balneo Scipionis minimæ sunt rimæ, magis quam fenestræ, muro lapideo exsectæ, ut sine injuria munimenti, lumen admitterent. At nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, ut totius diei solem fenestris amplissimis recipiant; nisi & lavantur simul & colorantur; nisi ex solio agros & maria prospiciunt. Itaq; quæ concursum & admirationem habuerant cum dedicarentur, hæc in antiquorum numerum rejiciuntur; cum aliquid novi luxuria commenta est, quo ipsa se obrueret. At olim & pauca erant balnea, nec ullo cultu exornata. Cur enim ornaretur res quadrantaria, & in usum, non oblectamentum reperta? Non suffundebatur aqua, nec recens semper velut ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in quam perlucida sordes deponerent. Sed, dii boni, quam juvabat illa balnea intrare obscura, & gregali tectorio inducta, quæ scires Catonem tibi ædilem, aut Fabium Maximum, aut ex Corneliis aliquem manu sua temperasse? Nam hoc quoque nobilissimi ædiles fungebantur officio, intrandi ea loca quæ populum receptabant, exigendique munditias, & utilem ac salubrem temperaturam: non hanc, quæ nuper inventa est, similis incendio. adeo quidem ut convictum in aliquo scelere servum, vivum lavari oporteat. Nihil mihi videtur jam interesse, ardeat balneum, an caleat. Quantæ nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium suum latis specularibus diem admiserat? quod non in multa luce decoquebatur, & exspectabat, ut in balneo concoqueret? O hominem calamitosum! nescit vivere. Non pacata aqua lavabatur, sed sæpe turbida, & cum plueret vehementius, pæne lutulenta. Nec multum ejus intererat, an sic lavaretur: veniebat enim,

enim, ut sudorem illic ablueret, non ut unguentum. Quas nunc quorumdam futuras voces credis? Non invideo Scipioni: verè in exsilio vixit, qui sic lavabatur. Imo si scias, non quotidie lavabatur. Nam, ut ajunt, qui priscos mores urbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluebant, quæ scilicet sordes opere collegerant: ceterum toti nundinis lavabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet immundissimos fuisse. Quid putas illos oluisse? militiam, laborem, virum. Postquam munda balnea inventa sunt, spurciores sunt. Descripturus infamem & nimiis notabilem deliciis Horatius Flaccus, quid ait?

Pastillos Rufillus olet. ---

Dares nunc Rufillum, perinde esset, ac si hircum oleret, & Gorgonii loco esset, quem idem Horatius Rufillo opposuit. Parum est sumere unguentum, ni bis die terque renovetur, ne evanescat in corpore. Quid, quod odore tamquam suo gloriantur? Hæc si tibi nimium tristia videbuntur, villæ imputabis: in qua didici ab Ægialo diligentissimo patrefamiliæ (is enim nunc hujus agri possessor est) quamvis vetus arbustum posse transferri. Hoc nobis senibus discere necessarium est, quorum nemo nō olivetum alteri ponit. Quod vidi, hoc dico: illud arboretum trimum aut quadrimum fastidienti fructus autumno deponere. te quoque proteget illa, quæ

Tarda venit, seris factura nepotibus umbram;

ut ait Virgilius noster: qui non quid verissimè, sed quid decentissime diceretur, adspexit, nec agricolas docere voluit, sed legentes delectare. Nam (ut omnia alia transeā) hoc quod hodie mihi necesse fuit reprehendere, adscribā:

Vere fabis satio est. tunc te quoque medica putres
Accipiunt sulci, & milio venit annua cura.

An uno tempore ista ponenda sint: & an utriusque verna sit satio, hinc æstimes licet. Iunius mensis est quo tibi scribo, jam proclivis in Iulium. Eodem die vidi fabam metentes, milium serentes. Ad olivetum revertor, quod vidi duobus modis dispositum. Magnarum arborum truncos circumcisis ramis, & ad unum redactis pedem, cum scapo suo transtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illæ pependerant. Hoc fimo tinctum in scrobem demisit: deinde terram non aggessit tantum, sed calcavit & pressit. Negat quidquam esse hac (ut ait) pistatione efficacius. videlicet frigus excludit & ventum. minus præterea movetur: & ab hoc nascentes radices prodire patitur, ac solum apprehendere, quas necesse est teneras adhuc, & precario hærentes, levis quoque revellat agitatio. parum autem arboris antequam obruat radit. ex omni enim materia quæ nudata est, ut ait, exeunt radices novæ. Nō plures autem super terram eminere debet truncus, quā tres aut quatuor pedes: statim enim ab imo vestietur: nec magna pars, quemadmodum in olivetis veteribus, arida & retorrida erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales esse novellarum arborum solent, eodem genere deposuit. Hi paullo tardius surgunt: sed cum tamquā à planta processerint, nihil habet in se horridum, nec triste. Illud etiam nunc vidi, vitē ex arbusto suo annosam transferri: hujus capillamenta quoque (si fieri potest) collegenda sunt, deinde liberalius sternenda viris, ut etiam ex corpore radicescat. Et vidi non tantum mense Februario positas, sed etiam Martio exacto tenent, & complexæ sunt non suas ulmos. Omnes autem istas arbores, quæ (ut ita dicam) grandiscapiæ sunt, ait aqua adjuvandas cisterninas.

nina: quæ si prodest, habemus pluviam in nostra potestate. Plura te docere nō cogito: ne quemadmodum Ægialus noster me sibi adversarium paravit, sic ego parem te mihi.

EPIST. LXXXVII. Naufragium, antequam navem ascenderem, feci: quomodo acciderit, non adjicio, ne & hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum: quorum nullum esse falsum, nec tam mirabile quam prima facie videtur, cum volueris approbabo, imo etiam si nolueris. Interim hoc me iter docuit, quam multa haberemus supervacua, & quam facilè judicio possemus deponere, quæ si quando necessitas abstulit, non sentimus ablata. Cum paucissimis servis, quos unum capere vehiculum potuit, sine ullis rebus, nisi quæ corpore nostro continebantur, ego & Maximus meus biduum jam beatissimum agimus. Culcitra in terra jacet, ego in culcitra. Ex duabus penulis, altera stragulum, altera opertorium facta est. De prandio nihil detrahi potuit. paratum fuit non magis hor , nusquam sine caricis, nusquam sine pugillaribus. Illæ, si panem habeo, pro pulmentario sunt: si non, pro pane. quotidie mihi annum novum faciunt, quem ego faustum & felicem reddo bonis cogitationibus, & animi magnitudine: qui numquam major est, quam ubi aliena seposuit: & fecit sibi pacem, nihil timendo: fecit sibi divitias, nihil concupiscendo. Vehiculum in quod impositus sum, rusticum est. Mulæ vivere se ambulando testantur, mulio excalceatus non propter æstatem. Vix à me obtineo, ut hoc vehiculum velim videri meum. Durat adhuc perversa recti verecundia. quoties in aliquem comitatum lautiorem incidimus, invitus erubesco: quod argumentum est, ista quæ probo, quæ laudo, nondum habere certam sedem & immobilem. Qui sordido vehiculo erubescit, pretioso gloriatur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc curo opiniones viatorum. Contra totius generis humani opiniones mittenda vox erat: Insanitis, erratis, stupetis ad supervacua, neminem æstimatis suo. Cum ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam crediturі estis, aut beneficia. Nam hæc quoque jam expensa fertis. Late possidet, sed multum debet: habet domum formosam, sed alienis nummis paratam: familiam nemo cito speciosiorem producet, sed nominibus non respondet. Si creditoribus solverit, nihil illi supererit. Idem in reliquis quoque facere debebatis, excutere quantum proprii quisque habeat. Divitem illum putas, quia aurea supellex etiam in via eum sequitur, quia in omnibus provinciis arat, quia magnus kalendarii liber volvitur, quia tantum suburbani agri possidet, quantum invidiose in desertis Apuliæ possideret: & cum omnia dixeris, pauper est. quare? quia debet. quantum, inquis? omnia: nisi forte judices interesse, utrum aliquis ab homine, an à fortuna mutuum sumpserit. Quid ad rem pertinent mulæ saginatæ, unius omnes coloris? Quid ista vehicula cælata?

-- instrati ostro alipedes, pictisque tapetis.

Aurea pectoribus demissa monilia pendent.

Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.

Ista nec dominum meliorem possunt facere, nec mulā. M. Cato Censorius (quē tam reip. hercule profuit nasci, quam Scipionem: alter enim cū hostibus nostris bellum, alter cum moribus gessit) cāterio vehebatur, & hippoperis quidem impositis, ut secū utilia portaret. O quam

O quam cuperem illi nunc occurrere aliquẽ ex his trossulis in via divitibus, cursores & Numidas, & multum ante se pulveris agentẽ! Hic sine dubio cultior comitatiorque quam M. Cato videretur: hic, inter illos apparatus delicatos, qui cum maximè dubitat, utrum se ad gladium locet, an ad cultrum. O quantum erat sæculi decus, imperatorẽ triumphalem, censorium (& quod super omnia hæc est) Catonem, uno caballo esse contentum, & ne toto quidẽ! Partem enim sarcinæ, ab utroq; latere dependentes, occupabant. Ita non omnibus obesis mannis, & asturconibus, & tolutariis præferres unicum illum equum, ab ipso Catone defrictum? Video non futurum finem in ista materia ullum, nisi quem mihi ipse fecero. Hîc itaque conticescam, quantum ad ista: quæ sine dubio talia divinavit futura, qualia nunc sunt, qui primus appellavit impedimenta. Nunc volo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi reddere, ad virtutem pertinentes, quam satisfacere vitæ beatæ contendimus. Quod bonum est, bonos facit: nam & in arte musica quod bonũ est, facit musicum: fortuita bonum non faciunt: ergo non sunt bona. Adversus hoc sic respondent Peripatetici, ut quod primum proponimus, falsum esse dicant. Ab eo, inquiunt, quod est bonum, non utique fiunt boni. In musica est aliquod bonum, tamquam tibia, aut chorda, aut organum aliquod aptatum ad usus canendi: nihil tamẽ horũ facit musicum. Hîc respondebimus. Nõ intelligitis, quomodo posuerimus, quod bonũ est musico. Nõ enim id dicimus, quod instruit musicum, sed quod facit: tu ad supellectilem artis, non ad artem venis. Si quid autem in ipsa arte musica bonum est, id utique musicum faciet. Etiamnunc facere id planius volo. Bonum in arte musica duobus modis dicitur: altero, quo effectus musici adjuvatur: altero, quo ars. Ad effectum pertinent instrumẽta, tibiæ, & organa, & chordæ, ad artem ipsam non pertinent. Est enim artifex etiam sine istis: uti forsitan non potest arte. Hoc non est æquè duplex in homine. idem enim bonũ & hominis, & vitæ. Quod contemptissimo cuique contingere ac turpissimo potest, bonum non est: opes autem & lenoni, & lanistæ contingunt: ergo non sunt bona. Falsum est, inquiunt, quod proponitur. Nam & in grammatica, & in arte medendi, aut gubernandi, videmus bona humillimis quibusque contingere. Sed istæ artes non sunt, magnitudinẽ animi professæ, nõ cõsurgunt in altum, nec fortuita fastidiunt. Virtus extollit hominem, & supra cara mortalibus collocat: nec ea quæ bona, nec ea quæ mala vocantur, aut cupit nimis, aut expavescit. Chelidon, unus ex Cleopatræ mollibus, patrimoniũ grande possedit. nuper Natalis, tam improbæ linguæ quam impuræ, in cujus ore fœminæ purgabãtur, & multorum heres fuit, & multos habuit heredes. Quid ergo? utrum illum pecunia impurum effecit, an ipse pecuniã impuravit? quę sic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacã cadit. Virtus super ista consistit, suo ęre censetur: nihil ex istis quomodolibet incurrentibus bonum judicat. Medicina, & gubernatio, nõ interdicit sibi ac suis admirationẽ talium rerum. Qui nõ est vir bonus, potest nihilominus medicus esse: potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quam coquus. Cui contigit habere non quælibet, hunc nõ quemlibet dixeris. Qualia quisq; habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet: imo in accessionem ejus venit quod habet. Quis pleno sacculo ullum pretium ponit, nisi quod pecuniæ in eo conditæ numerus effecit? Idem evenit magnorum dominis patrimoniorum

rum

rum: accessiones illorum & appendices sunt. Quare ergo sapiens magnus est? quia magnum animum habet. Verum est ergo, quod contemptissimo cuique contingit, bonum non esse. Itaque indolentiam numquam bonum dicam. habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, & molestia vacare, bonum dicam. quid est otiosius verme? Quaeris, quae res sapientem faciat? quae Deum. Des oportet illi aliquid divinum, aliquid cæleste, magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorem patitur. Vide,

Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset.
Hîc segetes, illîc veniunt felicius uvæ:
Arborei fœtus alibi, atque injussa virescunt
Gramina. nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum. - -

Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si invicem alius ab alio aliquid peteret. Summum illud bonum, & ipsum suam habet sedem: non nascitur ubi ebur, nec ubi ferrum. Quis sit summi boni locus, quæris? animus. hic nisi purus ac sanctus est, Deum non capit. Bonum ex malo non fit: fiunt autem ex avaritia divitiæ: ergo non sunt bonum. Non est, inquit, verum, bonum ex malo non nasci. Ex sacrilegio enim & furto pecunia nascitur. itaque malum quidem est sacrilegium & furtum: sed ideo, quia plura mala facit, quam bona. Dat enim lucrum, sed cum metu, sollicitudine, tormentis & corporis & animi. Quisquis hoc dicit, necesse est recipiat, sacrilegium sicut malum sit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte esse, quia aliquid boni facit: quo quid fieri portentosius potest? Quamquam sacrilegium, furtum & adulterium inter bona haberi prorsus persuasimus. Quā multi furto nō erubescunt, quam multi adulterio gloriantur? nam sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. Adjice nunc, quod sacrilegiū, si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, & recte factum vocabitur: nostra enim actio est: quod nullius mortalium cogitatio recipit. ergo bona nasci ex malo non possunt. Nam si, ut dicitis, ob hoc unum sacrilegium malum est, quia multum mali adfert: si remiseris illi supplicia, si securitatem spoponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum scelerum supplicium, in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificem aut ad carcerem differs. statim puniuntur cum facta sunt, imo dum fiunt. Non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quam ficus ex olea. ad semen nata respondent: bona degenerare non possunt. Quemadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem est honestum & bonum. Quidam ex nostris adversus hoc sic respondent: putemus pecuniam bonum esse undecumq; sumptam, non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiamsi ex sacrilegio sumitur. Hoc sic intellige. In eadē urna & aurum est, & vipera. Si aurum ex urna sustuleris, quia illîc & vipera est, non ideo mihi urna aurum dat, quia viperam habet, sed aurum dat, cum & viperam habeat. Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit: non qua turpe & sceleratum est sacrilegium, sed qua lucrum habet. quemadmodum in illa urna vipera malum est, non aurum quod cum vipera jacet: sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum. Quibus opponitur: Dissimillima utriusque rei conditio est. Illîc aurum possum sine vipera tollere: hîc lucrum sine

sacri-

sacrilegio facere non possum. lucrum illud non est appositum sceleri, sed immixtum. Quod dum consequi volumus, in multa mala incidimus: id bonum non est: dum divitias consequi volumus, in multa mala incidimus: ergo divitiæ bonum non sunt. Duas, inquit, significationes habet propositio vestra: unam, dum divitias consequi volumus, in multa nos mala incidere: in multa autem mala incidimus, & dum virtutem consequi volumus. Aliquis, dum navigat studii caussâ, naufragium fecit: aliquis captus est. Altera significatio talis est: Per quod in mala incidimus, id bonum non est. Huic propositioni non erit consequens, per divitias nos, aut per voluptates in mala incidere: aut si per divitias in multa mala incidimus, non tantùm bonum divitiæ non sunt, sed malum sunt. Vos autem illas dicitis tantùm, bonum non esse. Præthereà, inquit, conceditis divitias habere aliquid usus: inter commoda illas numeratis. Atqui eadem ratione ne commodū quidem erunt: per illas enim multa nobis incommoda eveniunt. His quidam hoc respondent: Erratis, qui incommoda divitiis imputatis. Illæ neminem lædunt. aut sua cuique nocet stultitia, aut aliena nequitia. sic, quemadmodum gladius, qui neminem occidit, occidentis telum est. Non ideò divitiæ tibi nocent, si propter divitias tibi nocetur. Posidonius (ut ego existimo) melius: qui ait divitias esse caussam malorum, non quia ipsæ faciant aliquid, sed quia facturos irritant. Alia est enim caussa efficiens, quæ protinus necesse est noceat; alia præcedens. hanc præcedentem caussam divitiæ habent. Inflant animos, superbiam pariunt, invidiam contrahunt, & usque eò mentem alienant, ut fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona autem omni carere culpâ decet, pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant: extollunt quidem & dilatant, sed sine tumore. Quæ bona sunt, fiduciam faciunt: divitiæ audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant: divitiæ insolentiam. Nihil autem aliud est insolentia, quàm species magnitudinis falsa. Isto modo, inquis, etiam malum sunt divitiæ, non tantùm bonum non sunt. Essent malum, si per se nocerent, si (ut dixi) haberent efficientem caussam: nunc præcedentem habent, & quidem non irritantem tantùm animos, sed attrahentem. Speciem enim boni ostendunt verisimilem, ac plerisque credibilem. Habet virtus quoque præcedentem caussam, ad invidiam: multis enim propter sapientiam, multis propter justitiam invidetur: sed nec ex se hanc caussam habet, nec verisimilem. Contrà enim verisimilior illa species hominum animis objicitur à virtute, quæ illos in amorem & admirationem vocet. Posidonius sic interrogandum ait: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, non sunt bona: divitiæ autem, & bona valetudo, & similia his, nihil horum faciunt: ergo non sunt bona. Hanc interrogationem magis etiamnum hoc modo intendit: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, contrà autem insolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala sunt: à fortuitis autem in hæc impellimur: ergo non sunt bona. Hac, inquit, ratione ne commoda quidem ista erunt. Alia est commodorum conditio, alia bonorum. Commodum est, quod plus usus habet, quàm molestiæ; bonum sincerum esse debet, & ab omni parte innoxium. Non est id bonum, quod plus prodest: sed quod tantùm prodest. Proptereà commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad stultos. Itaque potest ei esse

incommodum mixtum: sed commodum dicitur, à majore sui parte æstimatum. Bonum ad unum sapientem pertinet, inviolatum esse oportet. Bonum animum habe. unus tibi nodus, sed Herculaneus, restat. Ex malis bonum non fit: ex multis paupertatibus divitiæ fiunt: ergo divitiæ bonum non sunt. Hanc interrogationem nostri non agnoscunt. Peripatetici & fingunt illam, & solvunt. Ait autem Posidonius hoc sophisma per omnes dialecticorũ scholas jactatum, sic ab Antipatro refelli. Paupertas non per positionem, sed per detractionem dicitur, vel (ut antiqui dixerunt) per orbationem: Græci dicunt κατὰ στέρησιν. non quòd habeat, dicitur, sed quòd non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri potest: divitias multæ res faciunt, non multæ inopiæ. Aliter quàm debes, paupertatẽ intelligis. Paupertas est, non quæ pauca possidet, sed quæ multa non possidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, sed ab eo quod ei deest. Faciliùs quod volo exprimerem, si Latinum verbum esset, quo ἀπορία significatur. Hanc paupertati Antipater assignat. Ego non video quid aliud sit paupertas quàm parvi possessio. De isto videbimus, si quando valdè vacabit, quæ sit divitiarum, quæ paupertatis substantia: sed tunc quoque considerabimus, numquid satius sit paupertatem permulcere, divitiis demere supercilium, quàm litigare de verbis, quasi jam de rebus judicatum sit. Putemus nos ad concionem vocatos. Lex de abolendis divitiis fertur: his interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus? his effecturi, ut populus Romanus paupertatem; fundamentum & caussam imperii sui, requirat ac laudet? divitias autem suas timeat? ut cogitet has se apud victos reperisse? Hinc ambitum, & largitiones, & tumultus, in urbem sanctissimam temperantissimamque irrupisse? nimis luxuriosè ostentari gentium spolia? quod unus populus eripuerit omnibus, faciliùs uni ab omnibus eripi posse? Hæc satius est suadere, & expugnare affectus, non circumscribere. Si possumus, fortiùs loquamur: si minùs, apertiùs.

EPIST. LXXXVIII. De liberalibus studiis quid sentiam, scire desideras. Nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod ad æs exit. Meritoria artificia sunt, hactenus utilia, si præparant ingenium, non detinent. Tamdiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere majus potest. rudimenta sunt nostra, non opera. Quare liberalia studia dicta sint vides, quia homine libero digna sunt. Ceterùm unum studium verè liberale est, quod liberum facit, hoc sapientiæ, sublime, forte, magnanimum: cetera pusilla & puerilia sunt. An tu quidquam in istis esse credis boni, quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse. Quidam illud de liberalibus studiis quærendum judicaverunt, an virum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec hujus rei scientiam affectant. Grammaticus circa curam sermonis versatur, &, si latiùs evagari vult, circa historias. Iam ut longissimè fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad virtutem viam sternit? Syllabarum enarratio, & verborum diligentia, & fabularum memoria, & versuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem frænat? Ad geometriam transeamus, & ad musicam: nihil apud illas invenies, quod vetet timere, vetet cupere: quæ quisquis ignorat, alia frustrà scit. Videndum utrùm doceant isti virtutem, an non. si non docent, nec tradunt quidem: si docent, philosophi sunt. Vis scire,

re, quàm non ad docendam virtutem consederint? adspice quàm dissimilia inter se omnium studia sint. atqui similitudo esset idem docentium. Nisi forte tibi Homerum philosophum fuisse persuadent, cùm his ipsis quibus colligunt, negent. Nam modò Stoicum illum faciunt, virtutem solam probantem, & voluptates refugientem, & ab honesto ne immortalitatis quidem pretio recedentem: modò Epicureum, laudantem statum quietæ civitatis, & inter convivia cantusque vitam exigentis: modò Peripateticum, bonorũ tria genera inducentem: modò Academicũ, incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, quia omnia sunt: ista enim inter se dissident. Demus illis Homerum philosophum fuisse. nempe sapiens factus est, antequam carmina ulla cognosceret: ergo illa discamus, quæ Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quærere, utrum major ætate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet; quam scire an minor Hecuba fuerit, quam Helena, & quare tam malè tulerit ætatem. Quid, inquam, annos Patrocli & Achillis inquirere, ad rem existimas pertinere? Quæris, Vlixes ubi erraverit, potius quam efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire, utrum inter Italiam & Siciliam jactatus sit, an extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Tempestates animi nos quotidie jactant, & nequitia in omnia Vlixis mala impellit. non deest forma quæ sollicitet oculos, non hostis; hinc monstra effera, & humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, & tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem, quomodo ad hæc tam honesta vel naufragus navigem. Quid inquiris, an Penelopa impudica fuerit, an verba sæculo suo dederit, an Vlixem illum esse quem videbat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me, quid sit pudicitia, & quantum in ea bonum: in corpore, an in animo posita sit. Ad musicum transeo. Doces me, quomodo inter se acutæ ac graves voces consonent, quomodo nervorum disparem reddentium sonum fiat concordia. Fac potius, quomodo animus secum meus consonet, nec consilia mea discrepent. Monstras mihi, qui sint modi flebiles. monstra potius, quomodo inter adversa non emittam flebilem vocem. Metiri me geometres docet latifundia. potius doceat, quomodo metiar quantũ homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, & avaritię commodare digitos. potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes. Non esse feliciorem, cujus patrimonium tabularios lassat: imò quàm supervacua possideat, qui infelicissimus futurus est, si quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes dividere, si nescio cum fratre dividere? Quid prodest colligere subtiliter pedes jugeri, & comprehendere etiam si quid decempedam effugit, si tristem me facit vicinus potens, & aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodò nihil perdam ex finibus meis? at ego discere volo, quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro, inquit, & avito expellor. Quid? ante avum tuum quis istum agrum tenuit? Cujus, non dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? Non dominus isto, sed colonus intrasti. Cujus colonus es? si benè tecum agitur, heredis. Negant jurisconsulti quidquam usucapi, quod publicum est: publicum est hoc quod tenes, & quidem generis humani. O egregiam artem! scis rotunda metiri, in quadratum redigis quamcumque acce-

peris formam. intervalla siderum dicis: nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum, dic quàm magnus sit, dic quàm pusillus sit. Scis quæ recta sit linea: quid tibi prodest, si quid in vitâ rectum sit, ignoras? Venio nunc ad illum qui cælestium notitia gloriatur.

Frigida Saturni quò sese stella receptet,

Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes:

Hoc scire quid proderit? ut sollicitus sim, cùm Saturnus & Mars ex contrario stabunt, aut cùm Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno? Potiùs hoc discam, ubicunque sunt ista, propitia esse, non posse mutari. Agit illa continuus ordo fatorum, & inevitabilis cursus: per statas vices remeant. Effectus rerum omnium aut movent, aut notant. Sed sive quidquid evenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? sive significant, quid refert providere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si verò solem ad rapidum stellasque sequentes

Ordine respicias, nunquam te crastina fallet

Hora, nec insidiis noctis capiere serenæ:

Satis abundeque provisum est, ut ab insidiis tutus essem. Numquid me crastina non fallit hora? fallit enim, quod nescienti evenit. Ego quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo: totum expecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parcit: sed ne sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio & non utique casura. Utique secunda expecto: malis paratus sum. In illo feras me necesse est non per præscriptum euntem. Non enim adducor, ut in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis, quàm statuarios, aut marmorarios, aut ceteros luxuriæ ministros. Æquè luctatores, & totam oleo ac luto constantem scientiam expello ex his studiis liberalibus: aut & unguentarios recipiam, & cocos, & ceteros voluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim, oro te, liberale habent isti jejuni vomitores, quorum corpora in saginâ, animi in macie & veterno sunt? An liberale studium istud esse juventuti nostræ credimus, quam majores nostri rectam exercuerunt, hastilia jacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset jacentibus. Sed nec hæc nec illæ docent, aluntve virtutem. Quid enim prodest equum regere, & cursum ejus fræno temperare, affectibus effrænatissimis abstrahi? Quid prodest multos vincere luctatione vel cestu, ab iracundiâ vinci? Quid ergo? nihil liberalia nobis conferunt studia? ad alia multum, ad virtutem nihil. Nam & hæ viles ex professo artes, quæ manu constant, ad instrumenta vitæ plurimum conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus studiis filios erudimus? Non quia virtutem dare possunt, sed quia animum ad accipiendam virtutem præparant. Quemadmodum prima illa, ut antiqui vocabant, litteratura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox præcipiendis locum parat: sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt. Quatuor ait esse Posidonius artium genera. Sunt vulgares & sordidæ, sunt ludicræ, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quæ manu constant, & ad instruendam vitam occupatæ sunt: in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. Ludicræ sunt, quę ad voluptatem oculorum atque aurium tendunt. His annu-

annumeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia excogitant, & tabulata tacitè in sublime crescentia, & alias ex inopinato varietates, aut dehiscentibus quæ cohærebant, aut his quæ distabant suâ sponte coëuntibus, aut his quæ eminebant paullatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quia caussas non novere) mirantium. Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus simile, hæ artes quas ἐγκυκλίους Græci, nostri liberales vocant. Solæ autem liberales sunt, imò (ut dicam verius) liberæ, quibus curæ virtus est. Quemadmodum, inquit, est animi aliqua pars philosophiæ naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis; sic & hæc quoque liberalium artium turba locum sibi in philosophiâ vindicat. Cùm ventum est ad naturales quæstiones, geometriæ testimonio statur. Ergo ejus quam adjuvat, pars est? multa adjuvant nos, nec ideò partes nostræ sunt: imò si partes essent, non adjuvarent. Cibus adjutorium corporis, nec tamen pars est. Aliquid nobis præstat geometriæ ministerium. Sic philosophiæ necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriæ pars est; nec illa philosophiæ. Prætereà, utraque fines suos habet. sapiens enim caussas naturalium & quærit & novit, quorum numeros mensurasque geometres persequitur & supputat. Quâ ratione constent cælestia, quæ illis sit vis, quæve natura, sapiens scit: cursus & recursus & observationes, per quas descendunt & allevantur, ac speciem interdum stantium præbent, cùm cælestibus stare non liceat, colligit mathematicus. Quæ caussa in speculo imagines exprimat, scit sapiens: illud tibi geometer potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine, & qualis forma speculi, quales imagines reddat. Magnum esse solem philosophus probabit: quantus sit, mathematicus, qui usu quodam & exercitatione procedit: sed vt procedat, impetranda illi quædam principia sunt. Non est autem ars sui juris, cui precarium fundamentum est. Philosophia nil ab alio petit, totum opus à solo excitat. Mathematica (ut ita dicam) superficiaria est, in alieno ædificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad ulteriora perveniat: si per se iret ad verum, si totius mundi naturam posset comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus nostris quæ tractatu cælestium crescunt, trahuntque aliquid ex illo. Vnâ re consummatur animus, scientiâ bonorum ac malorum immutabili, quæ soli philosophiæ competit. Nulla autem ars alia de bonis ac malis quærit. Singulas habet circumire virtutes. Fortitudo contemptrix timendorum est: terribilia, & sub jugum libertatem nostram mittentia, despicit, provocat, frangit: numquid ergo hanc liberalia studia corroborant? Fides sanctissimum humani pectoris bonum est, nullâ necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio. Vre, inquit, cæde, occide, non prodam: sed quo magis secreta quæret dolor, hoc illa altiùs condam. numquid liberalia studia hos animos facere possunt? Temperantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit, alias dispensat, & ad sanum modum redigit, nec umquam ad illas propter ipsas venit. Scit optimum esse modum cupitorum, non quantum velis, sed quantum debeas, sumere. Humanitas vetat superbum esse adversus socios, vetat avarum: verbis, rebus, affectibus comem se, facilemque omnibus præstat: nullum alienum malum putat, bonum autem suum id maximè, quod alicui bono futurum est, amat. numquid liberalia studia hos mores præcipiunt? non magis quàm simplicitatem, ac modestiam, ac frugalitatem

tatem, ac parsimoniam: non magis quàm clementiam, quæ alieno sanguini tamquam suo parcit, & scit homini non esse homine prodigè utendum. Cùm dicatis, inquit, sine liberalibus studiis ad virtutem non perveniri, quemadmodum negatis illa nil conferre virtuti? quia nec sine cibo ad virtutem pervenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil navi conferunt, quamvis non fiat navis sine lignis. Non est, inquam, cur aliquid putes ejus adjutorio fieri, sine quo non potest fieri. Potest quidem etiam illud dici, sine liberalibus studiis veniri ad sapientiam posse; quamvis enim virtus discenda sit, tamen non per hæc discitur. Quid est autem, quare existimem, non futurum sapientem eum qui litteras nescit; cùm sapientia non sit in litteris? Res tradit, non verba: & nescio an certior memoria sit, quæ nullum extra se subsidium habet. Magna & spatiosa res est, sapientia: vacuo illi loco opus est: de divinis humanisque discendum est: de præteritis, de futuris, de caducis, de æternis, de tempore: de quo uno, vide quàm multa quærantur. Primùm, an per se sit aliquid: deinde, an aliquid ante tempus sit: si tempus cum mundo cœpit, an & ante mundum quia fuerit aliquid, fuerit & tempus. Innumerabiles quæstiones sunt de animo tantum. unde sit, qualis sit, quando esse incipiat, quamdiu sit: an aliunde aliò transeat, & domicilium mutet, ad alias animalium formas aliasque conjectus: an non amplius quàm semel serviat, & emissus vagetur in toto: utrum corpus sit, an non sit: quid sit facturus, cum per nos aliquid facere desierit: quomodo libertate suâ usurus, cum ex hac effugerit caveâ: an obliviscatur priorum, & illic nosse se incipiat, postquam de corpore abductus in sublime secessit. Quamcumque partem rerum humanarum divinarumque comprehenderis, ingenti copiâ quærendorum ac discendorum fatigaberis. Hæc tam multa, tam magna, ut habere possint liberum hospitium, supervacua ex animo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias virtus. laxum spatium res magna desiderat. expellantur omnia: totum pectus illi vacet. At enim delectat artium notitia multarum. Tantum itaque ex illis retineamus, quantum est necessarium. An tu existimas reprehendendum, qui supervacua usu sibi comparat, & pretiosarum rerum pompam in domo explicat: non putas eum, qui occupatus est in supervacuâ litterarum supellectile? Plus scire velle quàm sit satis, intemperantiæ genus est. Quid, quòd ista liberaliû artium consectatio molestos, verbosos, intempestivos, sibi placentes facit, & ideò non discentes necessaria, quia supervacua didicerunt? Quattuor millia librorum Didymus grammaticus scripsit: miser, si tam multa supervacua legisset. In his libris de patriâ Homeri quæritur, in his de Æneæ matre verâ: in his libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his, an Sappho publica fuerit: & alia, quæ erant dediscenda, si scires. I nunc, & longam esse vitam nega. Sed ad nostros quoque cum perveneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporum, magnâ alienarum aurium molestiâ, laudatio hæc constat: *O hominem litteratum!* Simus hoc titulo rusticiore contenti: *O virum bonum!* Itáne est? annales evolvam omnium gentium, & quis primus carmina scripserit, quæram; quantum temporis inter Orphea intersit & Homerum, cum fastos non habeam, computabo: & Aristarchi notas, quibus aliena carmina compunxit, recognoscam: & ætatem in syllabis conteram? Itáne in geometriæ pulvere hærebo? Adeò mihi præceptum

ptum illud salutare excidit: *Tempori parce?* Hæc sciam, ut quid ignorem? Appion grammaticus qui sub C. Cæsare totâ circumlatus est Græciâ, & in nomen Homeri ab omnibus civitatibus adoptatus, ajebat: Homerum utraque materia consummata, & Odyssea, & Iliade, principium adjecisse operi suo, quo bellum Trojanum complexus est. Hujus rei argumentum afferebat, quod duas litteras in primo versu posuisset ex industria librorum suorum numerum continentes. Talia sciat oportet, qui multa vult scire. Non vis cogitare, quantū temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quātum occupatio privata, quantū occupatio quotidiana, quantum somnus. metire ætatem tuam: tam multa non capit. De liberalibus studiis loquor: philosophi quantum habent supervacui, quantū ab usu recedētis! Ipsi quoq; ad syllabarū distinctiones, & conjunctionum ac præpositionum proprietates descenderūnt, & invidere grammaticis, invidere geometris. Quidquid in illorum artibus supervacuum erat, transtulere in suam. Sic effectum est, ut diligentius sciant loqui, quam vivere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas, & quam infesta veritati sit. Protagoras ait, de omni re in utramque partem disputari posse, ex æquo. & de hac ipsa, an omnis res in utramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his quæ videntur esse, nihil magis esse, quam non esse. Parmenides ait, ex his quæ videntur, nihil esse in universum. Zenon Eleates omnia negotia de negotio dejecit: ait nihil esse. Circa eadem fere Pyrrhonii versantur, & Megarici, & Eretrici, & Academici, qui novam induxerunt scientiam, nihil scire. Hæc omnia in illum supervacuum studiorum liberalium gregē cōjice. Illi mihi non profuturā scientiam tradunt, hi spem omnis scientiæ eripiunt: satius est supervacua scire, quam nihil. Illi non præferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoræ credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium: si Nausiphani, hoc unum certum est, nihil esse certi: si Parmenidi, nihil est præter unum: si Zenoni, ne unum quidem. Quid ergo nos sumus? quid ista quæ nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura umbra est, aut inanis, aut fallax. Nō facile dixerim, utrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerūt: an illis, qui ne hoc quidē nobis reliquerunt, nihil scire.

EPIST. LXXXIX. Rem utilem desideras, & ad sapientiam properanti utique necessariam, divisi philosophiam, & ingens corpus ejus in membra disposui. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Vtinam quemadmodum universi mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum mundo spectaculum! Profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet, relictis his quæ nunc magna, magnorum ignorantia, credimus. Sed quia contingere hoc non potest, sic erit à nobis adspicienda, quemadmodū mundi secreta cernuntur. Sapientis quidem animus totam molem ejus amplectitur, nec minus illam velociter obit, quam cælum acies nostra: nobis autem, quibus perrumpenda caligo est, & quorum visus in proximo deficit, singula quæque ostendi facilius possunt, universi nondum capacibus. Faciam ergo quod exigis, & philosophiam in partes, non in frusta, dividam. Dividi enim illam, non concidi, utile est. nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quidquid in

majus crevit, facilius agnoscitur, si discessit in partes quas(ut dixi) innumerabiles esse & parvas, non oportet. Idem enim vitii habet nimia, quod nulla divisio: simile confuso est, quidquid usque in pulverem sectum est. Primum itaque, sicut videtur, tibi dicam, inter sapientiam & philosophiam quid intersit. Sapientia perfectum bonum est mentis humanæ: philosophia sapientiæ amor est & affectatio. Hæc ostendit, quo illa pervenit. Philosophia unde dicta sit, apparet: ipso enim nomine fatetur. Quidam sapientiam ita finierunt, ut dicerent eam divinorum & humanorum scientiam. Quidam ita: Sapientia est, nosse divina & humana, & horum caussas. Supervacua mihi videtur hęc adjectio, quia caussæ divinorum humanorumque partes sunt. Philosophiam quoque, fuerunt qui aliter atque aliter definirent. alii, studium illam virtutis esse dixerunt; alii, studium corrigendæ mentis. A quibusdam dicta est, appetitio rectæ rationis. Illud quasi constet, aliquid inter philosophiam & sapientiam interesse. Neque enim fieri potest, ut idem sit quod affectatur, & quod affectat. Quomodo multum inter avaritiam & pecuniam interest, cum illa cupiat, hæc concupiscatur: sic inter philosophiam & sapientiam. Hæc enim illius effectus, & præmium est; illa venit, ad hanc itur. Sapientia est, quam Græci σοφίαν vocant. Hoc verbo quoque Romani utebantur, sicut philosophia nunc quoque utuntur. Quod & togatæ tibi antiquæ probabunt, & inscriptus Dosenni monumento titulus:

Hospes resiste, & sophiam Dossenni lege.

Quidam ex nostris, quamvis philosophia studium virtutis esset, & hæc peteretur, illa peteretur, tamen non putaverunt illas distrahi posse. Nam nec philosophia sine virtute est, nec sine philosophia virtus est. Philosophia studium virtutis est, sed per ipsam virtutem: nec virtus autem esse sine studio sui potest, nec virtutis studium sine ipsa. Non enim quemadmodum in his qui aliquid ex distanti loco ferire conantur, alibi est qui petit, alibi quod petitur: nec quemadmodum itinera quę ad urbes perducunt, extra ipsas sunt. ad virtutem venitur per ipsam. Cohærent ergo inter se philosophia, virtusque. Philosophiæ tres partes esse dixerunt & maximi & plurimi auctores: Moralem, Naturalem, & Rationalem. Prima componit animum, secunda rerum naturam scrutatur, tertia proprietates verborum exigit, & structuram, & argumentationes, ne pro vero falsa surrepant. Ceterum inventi sunt, & qui in pauciora philosophiam, & qui in plura diducerent. Quidam ex Peripateticis quartam partem adjecerunt, Civilem: quia quamdam propriam exercitationem desideret, & circa aliam materiam occupata sit. Quidam adjecerunt his partem, quam Græci οἰκονομικὴν vocant, administrandæ rei familiaris scientiam. Quidam & de generibus vitæ locum separaverunt. Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur. Epicurei duas partes philosophiæ putaverunt esse, Naturalem atq; Moralem: Rationalem removerunt. Deinde cum ipsis rebus cogerentur ambigua secernere, falsa sub specie veri latentia coarguere, ipsi quoque locum, quem De judicio & regula appellant, alio nomine rationalem induxerunt: sed eum accessionem esse naturalis partis existimant. Cyrenaici naturalia cum rationalibus sustulerunt, & contenti fuerunt moralibus: sed hi quoque qui removent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia dividunt: ut una sit de fugien-

fugiendis & expetendis, altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de caussis, quinta de argumentis. Caussæ rerum ex naturali parte sunt, argumenta ex rationali, actiones ex morali. Aristo Chius non tantum supervacuas esse dixit naturalem & rationalem, sed etiam contrarias: moralem quoque, quam solam reliquerat, circumcidit. Nam eum locum qui monitiones continet, sustulit, & pædagogi esse dixit, non philosophi: tamquam quidquam aliud sit sapiens, quam humani generis pædagogus. Ergo cum tripertita sit philosophia, moralem ejus partem primum incipiamus disponere. Quam in tria rursus dividi placuit: ut prima esset inspectio suum cuique distribuens, & æstimans quanto quidque dignum sit, maximè utilis. quid enim est tam necessarium, quam pretia rebus imponere? Secunda de impetu: tertia de actionibus. Primum enim est, ut quanti quidque sit, judices: secundum, ut impetum ad illa capias ordinatum temperatumque: tertium, ut inter impetum tuum, actionemque conveniat, ut in omnibus istis tibi ipsi consentias. Quidquid ex his tribus defuerit, turbat & cetera. Quid enim prodest, intus æstimata habere omnia, si sis impetu nimius? Quid prodest impetus repressisse, & habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignores, nec scias quando quidque, & ubi, & quemadmodum agi debeat? Aliud est enim, dignitates & pretia rerum nosse: aliud articulos: aliud impetus refrænare, & ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo vita sibi concors est, ubi actio non destituit impetum. Impetus ex dignitate rei cujusque concipitur, perinde remissus acriorve, prout illa digna est peti. Naturalis pars philosophiæ in duo scinditur: Corporalia, & Incorporalia. Vtraque dividuntur in suos, ut ita dicam, gradus. Corporum locus in hos primum, in ea quæ faciunt, & quæ ex his gignuntur: gignuntur autem elementa. Ipse elementi locus, ut quidam putant, simplex est: ut quidam, in materiam, & caussam omnia moventem, & elementa dividitur. Superest ut rationalem partem philosophiæ dividamus. Omnis oratio aut continua est, aut inter respondentem & interrogantem divisa. Hanc διαλεκτικὴν, illam ῥητορικὴν placuit vocari. hæc verba curat, & sensus, & ordinem. διαλεκτικὴ in duas partes dividitur: in verba, & significationes: id est, in res quæ dicuntur, & vocabula quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur utriusque divisio. Itaque hoc loco finem faciam:

--- Et summa sequar fastigia rerum.

Alioqui si voluero facere partium partes, quæstionum liber fiet. Hæc, Lucili virorum optime, quo minus legas non deterreo: dummodo quidquid legeris, ad mores statim referas. Illos compesce, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas publicasque, quantum potes, vexa: & istis dicentibus, Quousque eadem? responde, Ego debeo dicere, Quousque eadem peccabitis? Remedia ante vultis, quam vitia desinere. ego vero eo magis dicam, & quia recusatis, perseverabo. Tunc incipit medicina proficere, ubi in corpore alienato dolorem tactus expressit. Dicam etiã invitis profutura. Aliquando aliqua ad vos non blanda vox veniet: & quia verum singuli audire non vultis, publicè audite. Quousque fines possessionum propagabitis? ager uni domino, qui populum cepit, angustus est. Quousque arationes vestras porrigetis, ne provinciarũ quidem satione contenti circumscribere prædiorum modum? Illu-

strium fluminum per privatum decursus, & amnes magni, magnarumque gentium termini, usque ad ostium à fonte, vestri sunt. Hoc quoque parum est, nisi latifundiis vestris maria cinxistis: nisi trans Hadrianum, & Ionium, Ægæumque, vester villicus regnet: nisi insulæ, ducum domicilia magnorũ, inter vilissima rerum numerentur. Quam vultis, latè possidete: sit fundus, quod aliquando imperium vocabatur: facite vestrum quidquid potestis, dum plus sit alieni. Nunc vobiscum loquor, quorum æquè spatiosè luxuria, quam illorum avaritia diffunditur. Vobis dico; Quousque nullus erit lacus, cui non villarum vestrarum fastigia immineant? nullum flumen, cujus non ripas ædificia vestra prætexant? Vbicumque scatebunt aquarum calentium venæ, ibi noua diversoria luxuriæ excitabuntur. Vbicumque in aliquem sinum littus curvabitur, vos protinus fundamenta jacietis, nec contenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis introrsus. Omnibus licet locis tecta vestra splendeant, alicubi imposita montibus, in vastum terrarum marisque prospectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta: cum multa ædificaveritis, cum ingentia; tamen & singula corpora estis, & parvula. Quid prosunt multa cubicula? in uno jacetis. Non est vestrum, ubicumque non estis. Ad vos deinde transeo, quorum profunda & insatiabilis gula, hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium variis generibus cum magno labore persequitur: nullis animalibus, nisi ex fastidio, pax est. Quantulum enim ex istis epulis, quæ per tot comparatis manus, fesso voluptatibus ore libatis? quantulum ex ista fera, periculose captâ, dominus crudus ac nauseans gustat? quantulum ex tot conchyliis, tam longe advectis, per istum stomachum inexplebilem labitur? infelices etiam, quod non intelligitis, vos majorem famem habere, quam ventrem. Hæc aliis dic: ut dum dicis, audias ipse. Scribe: ut dum scripseris, legas; omnia ad mores, & ad sedandam rabiem affectuum referens. Stude, non ut plus aliquid scias, sed ut melius.

EPIST. XC. Quis dubitare, mi Lucili, potest, quin Deorum immortalium munus sit, quod vivimus: philosophiæ, quod benè vivimus? Itaque tanto plus nos debere huic, quã diis, quanto majus beneficiũ est bona vita, quã vita? Pro certo deberetur, nisi ipsam Dii philosophiam tribuissent: cujus scientiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam si hanc quoque bonum vulgare fecissent, & prudentes nasceremur; sapientia quod in se optimũ habet perdidisset, quod inter fortuita non est. Nunc enim hoc in illa pretiosum atq; magnificũ est, quod non obveuit, quod illam sibi quisque debet, quod non ab alio petitur. Quid haberes, quod in philosophia suspiceres, si beneficiaria res esset? Hujus opus unum est, de divinis humanisq; verum invenire: ab hac numquam recedit justitia, pietas, religio, & omnis alius comitatus virtutum consertarum, & inter se cohærentium. Hæc docuit colere divina, humana diligere, & penes Deos imperiũ esse, & inter homines consortiũ: quod aliquamdiu inviolatum mansit, antequam societatem avaritia distraxit, & paupertatis caussa etiã his quos fecit locupletissimos, fuit. Desierunt enim omnia possidere, dum volunt propria. Sed primi mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eamdem habebant & ducem, & legem, commissi melioris arbitrio. Naturæ est enim, potioribus deteriora submittere. Mutis quidem gregibus aut maxima

corpora

corpora præsunt, aut vehementissima. Non præcedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit: elephantorum gregem excelsissimus ducit; inter homines, pro summo est optimus. Animo itaq; rector eligebatur. ideoque summa felicitas erat gentium; in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. Tantum enim quantum vult potest, qui se nisi quod debet, non putat posse. Illo ergo sæculo, quod aureum perhibetur, penes sapientes fuisse regnum Posidonius judicat. Hi continebant manus, & infirmiores à validioribus tuebantur: suadebant, dissuadebantque, & utilia atque inutilia monstrabant. Horum prudentia, ne quid deesset suis, providebat; fortitudo arcebat pericula; beneficentia augebat, ornabatq; subjectos. Officium erat imperare, non regnum. Nemo quantum posset adversus eos experiebatur, per quos cœperat posse. Nec erat cuiquam aut animus in injuriam, aut caussa: cum bene imperanti bene pareretur, nihilque rex majus minari male parentibus posset, quam ut abiret è regno. Sed postquam, surrepentibus vitiis, in tyrannidem regna versa sunt: opus esse cœpit legibus, quas & ipsas inter initia tulere sapientes. Solon, qui Athenas æquo jure fundavit, inter septem ævi sapientia notos. Lycurgum si eadem ætas tulisset, sacro illi numero accessisset octavus. Zaleuci leges Charondæque laudantur. hi non in foro, nec in consultorum atrio, sed in Pythagoræ tacito illo sanctoq; secessu didicerunt jura, quæ florenti tunc Siciliæ, & per Italiã Græciæ ponerent. Hactenus Posidonio assentior: artes quidem à philosophia inventas, quibus in quotidiano usu vita utitur, non concesserim, nec illam fabricæ assertam gloriã. Illa, inquit, sparsos & casulis tectos, aut aliqua rupe suffossa, aut exesæ arboris trunco, docuit tecta moliri. Ego vero philosophiã judico, non magis excogitasse has machinationes tectorum supra tecta surgentium, & urbes prementium, quam vivaria piscium in hoc clausa, ut tempestatum pericula non adiret gula, & quãvis acerrimè pelago sæviente, haberet luxuria portus suos, in quibus distinctos pisciũ greges saginaret. Quid ais? Philosophia docuit homines habere clavem & seram? & quid aliud erat, avaritiæ signum dare? Philosophia hæc, cum tanto habitantium periculo, imminentia tecta suspendit? Parum enim erat fortuitis tegi, & sine arte & difficultate naturale sibi invenire aliquod receptaculum. Mihi crede, felix illud sæculum ante architectonas fuit. Ista nata sunt, jam nascente luxuria, in quadratum tigna decidere, & ferro per designata currente, certa manu trabem scindere.

Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.

Non enim tecta cænationi, epulum recepturæ, parabantur: nec in hunc usum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine, vicis intrementibus, ut ex illa lacunaria auro gravia penderent. Furcæ utrimque suspensæ fulciebant casam: spissatis ramalibus, ac fronde congesta, & in proclive disposita, decursus imbribus quamvis magnis erat. Sub his tectis habitavere securi. Culmus liberos texit: sub marmore atque auro servitus habitat. In illo quoque dissentio à Posidonio, quod ferramenta fabrilia excogitata à sapientibus viris judicat. Isto enim modo dicat licet sapientes, per quos

Tunc laqueis captare feras, & fallere visco

Inventum, & magnos canibus circumdare saltus.

Omnia enim ista sagacitas hominum, non sapientia invenit. In hoc quoque dissentio, sapien-

tes fuisse, qui ferri metalla & æris invenerunt: cum incendio silvarum adusta tellus, in summo venas jacentes liquefacta fudisset. Ista tales inveniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam subtilis quæstio mihi videtur, quam Posidonio: Vtrum malleus in usu esse prius, an forcipes cœperint. Vtraque invenit aliquis exercitati ingenii, acuti, non magni, nec elati, & quidquid aliud corpore incurvato, & animo humum spectante, quærendum est. Sapiens facilis victu fuit. quid ni? cum hoc quoq; sæculo esse quā expeditissimus cupiat? Quomodo oro te convenit, ut Diogenem mireris, & Dædalum? Vter ex his sapiens tibi videtur, qui serram commentus est: an ille, qui cum vidisset puerum cava manu bibentem aquam, fregit protinus exemptum e perula calicem, hac objurgatione sui: Quam diu homo stultus supervacuas sarcinulas habui? qui se complicuit in dolio, & in eo cubitavit? Hodie utrum tandem sapientiorem putas, qui invenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat; qui Euripos subito aquarum impetu implet, aut siccat; versatilia cænationum laquearia ita coagmentat, ut subinde alia facies atque alia succedat, & toties tecta, quoties fercula mutentur: an eum, qui & aliis & sibi hoc monstrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile imperaverit? Posse nos habitare sine marmorario fabro, posse nos vestitos esse sine commercio Serum, posse nos habere usibus nostris necessaria, si contenti fuerimus his, quæ terra posuit in summo? Quem si audire humanum genus voluerit, tam supervacuum sciet sibi coquum esse, quam militem. Illi sapientes fuerunt, aut certe sapientibus similes, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici cura constant necessaria; in delicias laboratur. Non desiderabis artifices, si sequere naturam. illa noluit esse districtos: ad quæcumque nos cogebat, instruxit. Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? numquid non pelles ferarum, & aliorum animalium à frigore satis abundeque defendere queunt? non corticibus arborum pleræque gentes tegunt corpora? non avium plumæ in usum vestis conferuntur? non hodieque magna Scytharum pars, tergis vulpium induitur ac murium, quæ tactu mollia, & impenetrabilia ventis sunt? Opus est tamen calorem solis æstivi umbra crassiore propellere. Quid ergo? non vetustas multa abdidit loca, quæ vel injuria temporis, vel alio quolibet casu excavata in specum recesserunt? Quid ergo? non quamlibet virgeam cratem texuerunt manu, & vili obleverunt luto, deinde stipula aliisque silvestribus operuere fastigium, & pluviis per devexa labentibus, hyemem transiere securi? Quid ergo? non in defosso latent Syrticæ gentes? quibus propter nimios solis ardores, nullum tegumentum satis repellendis caloribus solidum est, nisi ipsa arens humus. Non fuit tam inimica natura, ut cum omnibus aliis animalibus facilem actum vitæ daret, homo solus non posset sine tot artibus vivere. Nihil horum ab illa nobis imperatum est, nihil ægre quærendum ut possit vita produci. Ad parata nati sumus: nos omnia nobis difficilia facilium fastidio fecimus. Tecta tegumentaque, & fomenta corporum, & cibi, & quæ nunc ingens negotium facta sunt, obvia erant, & gratuita, & opera levi parabilia: modus enim omniū, prout postulabat necessitas, erat: nos ista pretiosa, nos mira, nos magnis multisq; cōquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura, quod poscit. A natura luxuria descivit, quæ quotidie seipsam incitat, & tot sæculis crescit,

crescit, & ingenio adjuvat vitia. Primo supervacua cœpit concupiscere, inde contraria, novissimè corpori animum addixit, & illius deservire libidini jussit. Omnes istæ artes, quibus aut excitatur civitas, aut strepit, corporis negotium gerunt: cui omnia olim tamquam servo præstabantur, nunc tamquam domino parantur. Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinæ sunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus docentium mollesque cantus & infractos. Recessit enim ille naturalis modus, desideria ope necessaria finiens: jam rusticitatis & miseriæ est, velle quantum sat est. Incredibile est, mi Lucili, quàm facile etiam magnos viros dulcedo orationis abducat à vero. Ecce Posidonius, ut mea fert opinio, unus ex iis qui plurimum philosophiæ contulerunt, dum vult describere primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli solutoque ducantur: deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus rectum stamen extendat, quemadmodū subtemen insertū, quod duritiam utrimq; comprimentis tramæ remolliat, spatâ coire cogantur & jungi: textricum quoque artem à sapientibus dixit inventam, oblitus postea repertum hoc subtilius genus, in quo

Tela jugo juncta est, stamen secernit arundo.

Inseritur medium radiis subtemen acutis,

Quod lato feriunt insecti pectine dentes.

Quid si contigisset illi videre has nostri temporis telas, quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullū corpori auxilium, sed nullum pudori est? Transit deinde ad agricolas, nec minus facunde describit proscissum ararro solum, & iteratum, quo solutior terra facilius pateat radicibus: tum sparsa semina, & collectas manu herbas, ne quid fortuitum & agreste succrescat, quod necet segetem. Hoc quoque opus ait esse sapientium: tamquam non nunc quoque plurima cultores agrorum nova inveniant, per quæ fertilitas augeatur. Deinde non est contentus his artibus, sed in pistrinum sapientem submittit. Narrat enimquemadmodum, rerum naturam imitatus, panem cœpit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritia dentium frangit, & quidquid excidit, ad eosdem dentes lingua refertur: tunc vero salivæ miscetur, ut facilius per fauces lubricas trāseat. Cum pervenit in ventrem, aqualiculi fervore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit, ad similitudinem dentium, quorum pars immobilis motum alterius exspectat: deinde utriusque attritu grana franguntur, & sæpius regeruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aqua sparsit, & assidua tractatione perdomuit, finxitque panem: quē primo cinis calidus, & fervens testa percoxit: deinde furni paullatim reperti, & alia genera, quorum fervor serviret arbitrio. Non multum abfuit, quin sutrinum quoque inventum à sapientibus diceret. Omnia ista ratio quidem, sed non recta ratio commenta est. Hominis enim, non sapientis inventa sunt: tam mehercules quam navigia, quibus amnes, quibusque maria transimus, aptatis ad excipiendum ventorum impetum velis, & additis à tergo gubernaculis, quæ huc atq; illuc cursum navigii torqueant: & exemplum à piscibus tractum est, qui cauda reguntur, & levi ejus in utrumque momento velocitatem suam flectunt. Omnia hęc quidem, inquit, sapiens invenit: sed minora, quam ut ipse tractaret, sordidioribus ministris dedit. Imo non ab aliis excogita-

ista sunt, quam à quibus hodieq; curantur. Quædam nostra demum prodisse memoria scimus: ut speculariorum usum, perlucente testa, clarum transmittentium lumen: ut suspensuras balneorum, & impressos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima simul & summa foveret æqualiter. Quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus fulgent? Quid lapideas moles in rotundum ac leve formatas, quibus porticus & capacia populorum tecta suscipimus? Quid verborum notas, quibus quamvis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus sequitur? Vilissimorum mancipiorum ista commenta sunt: sapientia altius sedet, nec manus edocet, animorum magistra est. Vis scire, quid illa eruerit, quidve effecerit? Non indecoros corporis motus, nec varios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus spiritus, aut in exitu, aut in transitu, formatur in vocem: non arma, nec muros, nec bella: utilia molitur, paci favet, & genus humanum ad concordiam vocat. Non est, inquam, instrumentorum ad usus necessarios opifex. quid illi tam parvula assignas? artificem vides vitæ. Alias quidem artes sub dominio habet. nam cui vita, illi vitæ quoque ornamenta serviunt: ceterum ad beatum statum tendit, illo ducit, illo vias aperit. Quæ sint mala, quæ videantur, ostendit: vanitatem exuit mentibus, dat magnitudinem solidam: inflatam vero, & ex inani speciosam reprimit: nec ignorari sinit, inter magna quid intersit & tumida: totius naturæ notitiam, ac suæ tradit. Quid sint dii, qualesque, declarat: quid inferi, quid lares & genii. Quid in secundam numinum formam animæ perpetuæ, ubi consistant, quid agant, quid possint, quid velint. Hæc ejus initiamenta sunt, per quæ non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mundus iste reseratur: cujus vera simulacra, verasque facies cernendas mentibus protulit. nam ad spectacula tam magna hebes visus est. ad initia deinde rerum redit, & æternam rationem toti inditam, & vim omnium seminum singula propriè figurantem. Tum de animo cœpit inquirere, unde esset, ubi, quamdiu, in quot membra divisus. Deinde à corporalibus se ad incorporalia transtulit, veritatemque & argumenta ejus excussit: post hæc, quemadmodum discerneretur vitæ ac necis ambigua: in utraque enim falsa veris immixta sunt. Non abduxit, inquam, se, ut Posidonio videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non venit. Nihil enim dignum inventu judicasset, quod non erat dignum perpetuo usu judicaturus. ponenda non sumeret. Anacharsis, inquit, invenit rotam figuli, cujus circuitu vasa formantur. Deinde quia apud Homerum invenitur figuli rota, mavult videri versus falsos esse, quam fabulam. Ego nec Anacharsin hujus rei fuisse auctorem contendo; & si fuit, sapiens quidem hoc invenit, sed non tamquam sapiens: sicut multa sapientes faciunt, qua homines sunt. non qua sapientes. Puta velocissimũ esse sapientem: cursu omnes anteibit, qua velox est, non qua sapiens. Cuperem Posidonio aliquem vitrarium ostendere, qui spiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix diligenti manu effingerentur. Hęc inventa sunt, postquam sapientem invenire desivimus. Democritus, inquit, invenisse dicitur fornicem, ut lapidum curvatura paulatim inclinatorum medio saxo alligaretur. Hoc dicam falsum esse. Necesse est enim ante Democritum, & pontes, & portas fuisse, quarum fere summa curvantur. Excidit porro vobis eumdem Democritum

ctitum inveniſſe, quemadmodum ebur poliretur, quemadmodum decoctus calculus iu ſmaragdum converteretur, qua hodieque coctura inventi lapides coctiles colorantur. Iſta ſapiens licet invenerit, non qua ſapiens erat, invenit. multa enim facit, quæ ab imprudentiſſimis aut æque fieri videmus, aut peritius, aut exercitatius. Quid ſapiens inveſtigaverit, quid in lucem protraxerit, quæris? Primum rerum naturam, quam nõ ut cetera animalia oculis ſecutus eſt, tardis ad divina. Deinde vitæ legem, quam ad univerſa direxit: nec noſſe tantum, ſed ſequi docuit deos, & accidentia non aliter excipere, quam imperata. Vetuit parere opinionibus falſis, & quanti quidque eſſet, vera æſtimatione perpendit: damnavit mixtas pœnitentiæ voluptates. Et bona ſemper placitura laudavit, & palam fecit, feliciſſimum eſſe, cui felicitate opus non eſt: potentiſſimum eſſe, qui ſe habet in poteſtate. Non de ea philoſophia loquor, quæ civem extra patriam poſuit, extra mundum deos, quæ virtutem donavit voluptati: ſed de illa, quæ nullum bonum putat, niſi quod honeſtum eſt; quæ nec hominis, nec fortunæ muneribus deleniri poteſt; cujus hoc pretium eſt, non poſſe pretio capi. Hanc philoſophiam fuiſſe illo rudi ſæculo, quo adhuc artificia deerant, & ipſo uſu diſcebant utilia, non credo: ſicut ante fortunata tempora, cum in medio jacerent beneficia naturæ promiſcue utenda, antequam avaritia atque luxuria diſſociavere mortales, & ad rapinam ex conſortio diſcurrêre, non erant illi ſapientes viri, etiam ſi faciebant facienda ſapientibus. Statum quidem generis humani, non alium quiſquam ſuſpexerit magis; nec ſi cui permittat Deus terrena formare, & dare gentibus mores, aliud probaverit, quam quod apud illos fuiſſe memoratur, apud quos

---- nulli ſubigebant arva coloni,

Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum

Fas erat: in medium quærebant, ipſaque tellus

Omnia liberius, nullo poſcente, ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In commune rerum natura fruebantur: ſufficiebat illa, ut parens, in tutelam omnium: hæc erat publicarum opum ſecura poſſeſſio. Quid ni ego illud locupletiſſimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem invenire non poſſes? Irrupit in res optimè poſitas avaritia: & dum ſeducere aliquid cupit, atque in ſuum vertere, omnia fecit aliena, & in anguſtum ex immenſo redacta, paupertatem intulit, & multa concupiſcendo, omnia amiſit. Licet itaq; velit nunc concurrere & reparare quod perdidit; licet agros agris adjiciat, vicinum vel pretio pellat æris, vel injuria; licet in provinciarum ſpatium rura dilatet, & poſſeſſionem vocet, per ſua longam peregrinationem: nulla nos finium propagatio eo reducet, unde diſceſſimus. Cum omnia fecerimus, multum habebimus: univerſum habebamus. Terra ipſa fertilior erat illaborata, & in uſus populorum non diripientium larga. Quidquid natura protulerat, id non minus inveniſſe, quam inventum monſtrare alteri, voluptas erat: nec aut ulli ſuperare poterat, aut deeſſe. inter concordes dividebatur. Nondum valentior impoſuerat infirmiori manum, nondum avarus abſcondendo quod ſibi jaceret, alium neceſſariis quoque excluſerat: par erat alterius, ac ſui cura. Arma ceſſabant, incruentæque humano ſanguine manus, odium omne in feras verterant. Illi, quos aliquod nemus denſum à ſole protexerat, qui adverſus ſævitiam hyemis, aut

ant imbris, vili receptaculo tuti sub fronde vivebant, placidas transigebant sine suspirio noctes. Sollicitudo nos in nostra purpura versat, & acerrimis excitat stimulis: mollem somnum illis dura tellus dabat. Non impendebant cælata laquearia: sed in aperto jacentes sidera superlabebantur, & insigne spectaculum noctium, mundus in præceps agebatur, silentio tantum opus ducens. tam interdiu illis, quam noctu, patebat prospectus hujus pulcherrimæ domus: libebat intueri signa, ex media cæli parte vergentia, rursus ex occulto alia surgentia. Quid ni juvaret vagari inter tam latè sparsa miracula? At vos ad omnem tectorum pavetis sonum, & inter picturas vestras si quid increpuit, fugitis attoniti. Non habebant domos, instar urbium. Spiritus ac liber inter aperta flatus, & levis umbra rupis aut arboris, & perlucidi fontes, rivíq; non opere, nec fistula, nec ullo coacto itinere obsolefacti, sed sponte currentes, & prata sine arte formosa, inter hæc agreste domicilium, rustica positum manu. Hæc erat secundum naturam domus, in qua libebat habitare, nec ipsam, nec pro ipsa timentem: nunc magna pars nostri metus, tecta sunt. Sed quamvis egregia illis vita fuerit, & carens fraude, non fuere sapientes, quando hoc jam in opere maximò nomen est. Non tamen negaverim fuisse alti spiritus viros, & ut ita dicam, à diis recentes. neq; enim dubium est, quin meliora mundus nondum effetus ediderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior; ita non erant ingenia omnibus consummata. Non enim dat natura virtutem: ars est, bonum fieri. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec perlucidos lapides ima terrarum fæce quærebant, parcebantque adhuc etiam mutis animalibus: tantum aberat, ut homo hominem non iratus, non timens, tantum spectaturus occideret. Nondum vestis illis erat picta, nondum texebatur aurum: adhuc non eruebatur. Quid ergo? ignorantia rerum innocentes erant. multum autem interest, utrum peccare aliquis nolit, an nesciat. Deerat illis justitia, deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus habebat similia quædam rudis vita: virtus non contingit animo, nisi instituto & edocto, & ad summum assidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, sed sine hoc nascimur: & in optimis quoq; antequam erudias, virtutis materia non virtus est.

EPIST. XCI. Liberalis noster nunc tristis est, nunciato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. Movere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriæ suæ amantissimum. Quæ res efficit, ut firmitatem animi sui quærat, quam videlicet ad ea quæ timeri posse putabat, exercuit: hoc vero tam inopinatum malum, pæne inauditum, non miror si sine metu fuit, cum esset sine exemplo. Multas enim civitates incendium vexavit, nullam abstulit. Nam etiam ubi hostili manu in tecta ignis immissus est, multis locis deficit: & quamvis subinde excitetur, raro tamen sic cuncta depascitur, ut nihil ferro relinquat. Terrarum quoque vix umquam tam gravis & perniciosus fuit motus, ut tota oppida everteret. Numquam denique tam infestum ulli exarsit incendium, ut nihil alteri superesset incendio. Tot pulcherrima opera, quæ singula illustrare urbes singulas possent, una nox stravit; & in tanta pace, quantum ne bello quidem timeri potest, accidit. Quis hoc credat? ubiq; armis quiescentibus, cum toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugdunum quod ostendebatur

tur in Gallia, quæritur. Omnibus fortuna, quos publice afflixit, quod passuri erant, timere permisit: nulla res magna non aliquod habuit ruinæ suæ spatium: in hac, una nox fuit inter urbem maximam, & nullam. Denique diutius illam tibi periisse, quam periit, narro. Hæc omnia Liberalis nostri affectum inclinant, adversus sua firmum & erectum. nec sine caussa concussus est. Inexspectata plus aggravant: novitas adjicit calamitatibus pondus: nec quisquam mortalium non magis, quod etiam miratus est, doluit. Ideo nihil nobis improvisum esse debet. in omnia præmittendus est animus: cogitandumque, non quidquid solet, sed quidquid potest fieri. Quid enim est, quod non fortuna cum voluit, & florentissimo detrahat? quod non eo magis aggrediatur & quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum, quidve difficile est? non una via semper, ne tota quidem incurrit. Modo nostras in nos manus advocat, modo suis contenta viribus, invenit pericula sine auctore. Nullum tempus exceptum est: in ipsis voluptatibus caussæ doloris oriuntur. Bellum in media pace consurgit, & auxilia securitatis in metum transeunt: ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates, hibernisque majores, agitur æstiva tranquillitas. Sine hoste patimur hostilia: & cladis caussas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas invenit. Invadit t[illegible]peratissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid novi casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Quidquid longa series, multis laboribus, multa Deûm indulgentia struxit, id unus dies spargit ac dissipat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit, horam, momentumque temporis, evertendis imperiis sufficere. Esset aliquod imbecillitatis nostræ solatium, rerumque nostrarum; si tã tarde perirent cuncta, quam fiunt; nunc incrementa lente exeunt, festinatur in damnum. Nihil privatim, nihil publicè stabile est: tam hominum, quam urbium, fata volvuntur. Inter placidissima terror exsistit, nihilque extra tumultuantibus caussis, mala unde minime exspectabantur, erumpunt. Quæ domesticis bellis steterant regna, quæ externis, impellente nullo ruunt. Quota quæque felicitatem civitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, & animus adversus ea quę possunt evenire, firmandus. Exsilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare. potest te patriæ, potest patriam tibi casus eripere: potest te in solitudinem abjicere, potest hoc ipsum in quo turba suffocatur, fieri solitudo. Tota ante oculos sortis humanæ conditio ponatur: nec quantum frequenter evenit, sed quantum plurimum potest evenire, præsumamus animo, si nolumus opprimi, nec ullis inusitatis velut novis obstupefieri. In plenum cogitanda fortuna est: Quoties Asiæ, quoties Achaiæ urbes uno tremore ceciderunt? quot oppida in Syria? quot in Macedonia devorata sunt? Cyprum quoties vastavit hæc clades? quoties in se Paphus corruit? Frequenter nobis nunciati sunt totarũ urbium interitus: & nos, inter quos frequenter ista nunciantur, quota pars omnium sumus? Consurgamus itaque adversus fortuita: & quidquid inciderit, sciamus non esse tam magnum, quam rumore jactetur. Civitas arsit opulenta, ornamentumque provinciarum, quibus & inserta erat, & excepta, uni tamen imposita, & huic non altissimo monti. Omnium istarum civitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, vestigia quoque tempus eradet. Non vides, quemadmodum in Achaia clarissima-

rum urbium jam fundamenta consumpta fiut, nec quidquam exstet, ex quo appareat illas fuisse? Non tantum manufacta labuntur, non tantum humana arte atq; industria posita vertit dies:juga montium diffluunt, totæ desedere regiones. Operta sunt fluctibus, quæ procul à conspectu maris stabant: vastavit ignis colles, per quos elucebat: erosit & quondam altissimos vertices, solatia navigantium, ac speculas, ad humilem arenam deduxit. Ipsius naturæ opera vexantur: & ideo æquo animo ferre debemus urbium excidia. Casura omnia exstant: omnibus exitus manet: sive interna vi flatuque preclusa violenti pondus sub quo tenentur, excusserint; sive torrentium in abdito vis obstantia effregerit; sive flammarum violentia compaginem soli ruperit; sive vetustas, à qua nihil tutum est, expugnaverit minutatim, sive gravitas cæli ejecerit populos, & situs deserta corruperit. Enumerare omnes fatorum vias, longum est. hoc unum scio: omnia mortalium opera, mortalitate damnata sunt: inter peritura vivimus. Hæc ego atque ejusmodi solatia admoveo Liberali nostro, incredibili quodam patriæ suæ amore flagranti: quæ fortasse consumpta est, ut in melius excitaretur. Sæpe majori fortunæ locum fecit injuria: multa ceciderunt, ut altius surgerent, & in majus. Timagenes felicitati urbis inimicus ajebat, *Romæ sibi incendia ob hoc unum dolori esse, quod sciret meliora resurrectura, quam arsissent.* In hac quoque urbe verisimile est certaturos omnes esse, ut majora certioraque, quam amisere, restituantur. Sint utinam diuturna, & melioribus auspiciis in ævum longius condita! Nam huic coloniæ ab origine sua centesimus annus est, ætas ne homini quidem extrema. A Planco deducta in hanc frequentiam, loci opportunitate, convaluit: quæ tamen gravissimos casus intra spatium humanæ pertulit senectutis. Itaque formetur animus ad intellectum, patientiamque fortis suæ, & sciat nihil inausum esse fortunæ. Adversus imperia illam idem habere juris, quod adversus imperantes: adversus urbes idem posse, quod adversus homines. Nihil horum indignandum est. in eum intravimus mundum, in quo his legibus vivitur. Placet? pare. non placet? quacumque vis exi. Indignare, si quid in te iniqui proprie constitutum est: sed si hæc imos summosque necessitas alligat, in gratiam cum fato revertere, à quo omnia resolvuntur. Non est quod nos tumulis metiaris, & his monumentis, quæ viam disparia prætexunt: Æquat omnes cinis. impares nascimur, pares morimur. Idem de urbibus, quod de urbium incolis dico: tam Ardea capta, quam Roma est. Conditor ille juris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi vero ad finem mortalium ventum est: Discede, inquit, ambitio: omnium quæ terram premunt, siremps lex esto. Ad omnia patienda pares sumus: nemo altero fragilior est, nemo in crastinum sui certior. Alexander Macedonum rex discere Geometriam infelix cœperat, sciturus quam pusilla terra esset, ex qua minimum occupaverat. Ita dico infelix ob hoc, quod intelligere debebat falsum se gerere cognomen. quis enim esse magnus in pusillo potest? Erant illa quæ tradebantur, subtilia, & diligenti intentione discenda: non quæ percipere posset væsanus homo, & trans Oceanum cogitationes suas mittens. *Facilia*, inquit, *me doce*. Cui præceptor: *Ista*, inquit, *omnibus eadē sunt, æque difficilia*. Hoc puta rerum naturam dicere: Ista de quibus quereris, omnibus eadem sunt: nulli

dari

dari faciliora possunt: sed quisquis volet, sibi ipsi illa reddet faciliora. Quomodo? æquanimitate. Et doleas oportet, & sitias, & esurias, & senescas, & si tibi longior contigerit inter homines mora, & ægrotes, & perdas aliquid, & pereas. Non est tamen quod istis, quæ te circumstrepunt, credas: nihil horum malum est, nihil intolerabile, aut durum. Ex consensu istis metus est. sic mortem times, quomodo famam: quid autem stultius homine, verba metuente? Eleganter Demetrius noster solet dicere, *eodē loco sibi esse voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim*, inquit, *mea refert, sursum isti an deorsum sonent?* Quanta dementia est vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuistis sine caussa: sic & illa, quę numquam timeretis, nisi fama jussisset. Numquid detrimenti faceret vir bonus, iniquis rumoribus asperfus? nec morti quidem hoc apud nos noceat: & hęc malā molitionem habet. Nemo eorum qui illam accusant, expertus est. interim temeritas est, dānare quod nescias. At illud scis, quam multis utilis sit, quā multos liberet tormentis, egestate, querelis, suppliciis, tædio. Non sumus in ullius potestate, cum mors in nostra potestate sit.

EPIST. XCII. Puto, inter me teque convenit, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli, in animo esse partes ministras, per quas movemur alimurque, propter ipsum principale nobis datas. In hoc principali est aliquid irrationale, est & rationale. Illud huic servit: hoc unum est, quod alio non refertur, sed omnia ad se perfert. Nam illa quoq; divina ratio omnibus præposita est, ipsa sub nullo est: & hæc autem nostra eadem est, quia ex illa est. Si de hoc inter nos convenit, sequitur ut de illo quoque conveniat, in hoc uno positam esse beatam vitam, ut in nobis ratio perfecta sit. Hęc enim sola non submittit animum, stat contra fortunam: in quolibet rerum habitu servata, servat. Id autem unum bonum est, quod numquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minorem facit: tenet summa, & ne ulli quidem, nisi sibi, innixus. Nam qui aliquo auxilio sustinetur, potest cadere. Si aliter est, incipient in nobis multum valere non nostra. Quis autem vult constare fortuna, aut quis [illegible]ens ob aliena miratur? Quid [illegible]eata vita? securitas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia benē judicati tenax. Ad hoc quomodo pervenitur? si veritas tota perspecta est, si servatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, & innoxia voluntas, aut benigna, intenta rationi, nec umquam ab illa recedens, amabilis simul, mirabilisque. Denique, ut breviter tibi formulam scribam, talis animus sapientis esse viri debet, qualis Deum deceat. Quid potest desiderare is, cui omnia honesta contingunt? Nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimum statum, in iis erit beata vita, sine quibus non est. Et quid stultius, turpiusve, quam bonum rationalis animi ex irrationalibus nectere? Quidam tamen augeri summum bonum judicant, quia parum plenum sit, fortuitis repugnantibus. Antipater quoque, inter magnos sectæ hujus auctores, aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, die non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit. Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non es solis honestate contentus, necesse est aut quietem adjici velis, quam hesychian vocant Græci, aut voluptatem. Horum alterum utcumque recipi potest:

va-

vacat enim animus molestia, liber ad conspectum universi, nihilque illum avocat à contemplatione naturæ: alterum illud, voluptas, bonum pecoris est. Adjicimus rationali irrationale, honesto inhonestum. Magnam vitam facit titillatio corporis? quid ergo dubitatis dicere, benè esse homini, si palato benè est? Et hunc tu, non dico inter viros numeras, sed inter homines, cujus summum bonum saporibus, ac coloribus, ac sonis constat? Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac diis secundo, mutis aggregetur animal pabulo natum. Irrationalis pars animi duas habet partes: alteram animosam, ambitiosam, impotentem, positam in affectionibus: alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam. Illam effrænatam, meliorem tamen, certè fortiorem ac digniorem viro, reliquerunt: hanc necessariam beatæ vitæ putaverunt, enervem & abjectam. Huic rationem servire jusserunt, & fecerunt animalis generosissimi bonum, demissum & ignobile. Præterea mixtum, portentosumque, & ex diversis animalium congruentibus membris. nam ut ait Virgilius noster in Scylla,

Prima hominis facies & pulchro pectore virgo
Pube tenus, postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas utero commissa luporum.

Huic tamen Scyllæ fera animalia juncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibusnam composuere portentis? Prima hominis pars, est ipsa virtus: huic committitur futilis caro, & fluida, & receptandis tantum cibis habilis, ut ait Posidonius. Virtus illa divina in lubricum desinit, & superioribus ejus partibus venerandis atque cælestibus, animal iners ac marcidum attexitur. Illa utcumque alta quies, nihil quidem ipsa animo præstabat, sed impedimenta removebat: voluptas ultro dissolvit, & omne robur emollit. Quæ invenietur tam discors inter se junctura corporum? Fortissimæ rei inertissima adstruitur, severissimæ parum seria, sanctissimæ intemperans usque & indigesta. Quid ergo, inquit, si virtutem nihil impeditura sit bona valetudo, & quies, & dolorum vacatio, non petes illa? Quid ni petam? non quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt, & quia bono à me judicio sumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc unum, benè eligi. Nam cum vestem qualem decet sumo, cum ambulo ut oportet, cum cæno quemadmodum debeo: non cæna, aut ambulatio, aut vestis bona sunt, sed meum in his propositum, servandi in quaque re rationi convenientem modum. Etiam nunc adjiciam: Mundæ vestis electio appetenda est homini. natura enim homo mundum & elegans animal est. Itaque non est bonum per se munda vestis, sed mundæ vestis electio: quia non in re bonum est, sed in electione: qua actiones nostræ honestæ sunt, non ipsa quæ aguntur. Quod de veste dixi, idem de corpore me existima dicere. nam hoc quoq; natura, ut quamdam vestem, animo circumdedit: velamentum ejus est. Quis autem umquam vestimenta æstimavit arcula? Nec bonum, nec malum vagina gladium facit. Ergo de corpore quoque idem tibi respondeo: sumpturum quidem me, si detur electio, & sanitatem & vires: bonum autem futurum, judicium de illis meum, non ipsa. Est quidem, inquit, sapiens beatus: summum tamen illud bonum non assequitur, nisi illi & naturalia instrumenta respondeant. Ita miser quidem esse, qui virtutem habet, non potest; beatissimus autem non est, qui naturalibus bonis destituitur, ut va-

at valetudine, & membrorum integritate. Quod incredibilius videtur, id concedis, aliquem in maximis & continuis doloribus non esse miserum, esse etiam beatum: quod levius est, negas, beatissimum esse. Atqui si potest virtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, ut beatissimus sit. minus enim intervalli à beato ad beatissimum restat, quam à misero ad beatum. An quæ res tantum valet, ut ereptum calamitatibus inter beatos locet, non potest adjicere quod superest, ut beatissimum faciat? in summo deficit clivo? Commoda sunt in vita, & incommoda: utraque extra nos. Si non est miser vir bonus, quamvis omnibus prematur incommodis: quomodo non beatissimus, & si aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmodum incommodorum onere usque ad miserum non deprimitur, sic commodorum inopia non deducitur a beatissimo: sed tam sine commodis beatissimus est, quam non est sub incommodis miser. An non potest illi eripi bonum suum, si potest minui? Paullo ante dicebam, igniculum nihil conferre lumini solis: claritate enim ejus, quidquid sine eo lucet, absconditur. Sed quædam, inquit, soli quoque obstant. At solis vis & lux integra est, etiam inter opposita: & quamvis aliquid interjaceat, quod nos prohibeat ejus adspectu, in opere est, cursu suo fertur. Quoties inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidem: quoniam multum interest, utrum aliquid obstet tantum, an impediat. Eodem modo virtuti opposita nihil detrahunt. non est minor, sed minus fulget: nobis forsitan non æquè apparet ac nitet: sibi eadem est, & more solis obscuri, in occulto vim suam exercet. Hoc itaque adversus virtutem possunt calamitates, & damna, & injuriæ, quod adversus solem potest nebula. Invenitur qui dicat, sapientem corpore parum prospero usum, nec miserum esse, nec beatum. Hic quoque fallitur. exæquat enim fortuita virtutibus, & tantumdem tribuit honestis, quantum honestate carentibus. Quid autem fœdius, quid indignius, quam comparare veneranda contemptis? Veneranda enim sunt, fides, justitia, pietas, fortitudo, prudentia: è contrario vilia sunt, quæ sæpe contingunt plenìora vilissimis, crus solidum, & lacertus, & dentes, & horum sanitas, firmitasque. Deinde si sapiens cui corpus molestum est, nec miser habebitur, nec beatus, sed in medio relinquetur: vita quoque ejus nec appetenda erit, nec fugienda. Quid autem tam absurdum, quam sapientis vitam appetendam non esse? aut quid tam extra fidem, quā esse aliquam vitam nec appetendā, nec fugiendā? Deinde, si damna corporis miserum non faciunt, beatum esse patiuntur. Nam quibus potentia non est in pejorem transferendi statum, nec interpellandi quidem optimum. Frigidum, inquit, aliquid & calidum novimus: inter utrumque tepidum est. Sic aliquis beatus est, aliquis miser: aliquis nec miser, nec beatus. Volo hanc contra nos positam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingessero, fiet frigidum: si plus calidi affudero, fiet novissime calidum. At huic, nec misero, nec beato, quantumcumque ad miserias adjecero, miser non erit, quemadmodum dicitis: ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum. huic adjicio cæcitatem, non fit miser: adjicio debilitatem, non fit miser: adjicio dolores continuos & graves, non fit miser. Quem tam multa mala in miseram vitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non potest, ut dicitis, sapiens ex beato in miserum deci-

deri

dere, non potest in non beatum. quare enim qui labi cœpit, alicubi subsistat? quæ res non patitur illum ad imum devolvi, retinet in summo. Quid ni non possit beata vita rescindi? nec remitti quidem potest: & ideo virtus ad illam per se ipsa satis est. Quid ergo? inquit. sapiens non est beatior, qui diutius vixerit, quem nullus avocavit dolor; quam ille qui cum mala fortuna sæpe luctatus est? Responde mihi: Numquid & melior est, & honestior? si hæc non sunt, nec beatior quidem est. Rectius vivat, oportet, ut beatius vivat: si rectius non potest, ne beatius quidem. Non intenditur virtus: ergo ne beata quidem vita, quæ ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, ut istas accessiones minutas non sentiat, brevitatem ævi, & dolorem, & corporum varias offensiones. Nam voluptas non est digna, ad quam respiciat. Quid est in virtute præcipuum? futuro non indigere, nec dies suos computare. In quantolibet tempore bona æterna consummant. Incredibilia nobis hæc videntur, & supra humanam naturam excurrentia. Majestatem enim ejus ex nostra imbecillitate metimur, & vitiis nostris nomen virtutis imponimus. Quid porro, non æque incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum, dicere, Beatus sum? atqui hæc vox in ipsa officina voluptatis est audita. *Beatissimum*, inquit, *hunc & ultimum diem ago*, Epicurus; cum illum hinc urinæ difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui virtutem colunt: cum apud eos quoque reperiantur, apud quos voluptas imperat? Hi quoque degeneres & humillimę mentis ajunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile est, imò incredibilius. Non video enim, quomodo non in infimum agatur, è fastigio suo dejecta virtus. Aut beatum præstare debet: aut si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest vinci: aut vincatur oportet, aut vincat. Diis, inquit, immortalibus solis & virtus & beata vita contingit: nobis umbra quædam illorum bonorum, & similitudo. accedimus ad illa, non pervenimus. Ratio verò, diis hominibusque communis: hæc in illis consummata est, in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus, ut aliquis parum constans ad custodienda optima, cujus judicium labat etiamnum & incertum est, desiderat oculorum atq; aurium sensum, bonam valetudinem, & non fœdum adspectum corporis, & habitu manentem suo, ætatis præterea longius spatium. Per hanc potest non pænitenda agitare, ut in imperfecto viro. Huic malitiæ vis quædam inest, qua animum habet mobilem ad prava: ille agit careus malitia, & ea agitatio abest a bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur: cuicumque autem deest aliquid ad bonum, malus est.

Sed si cui virtus animusque in corpore præsens;

hic deos æquat, illò tendit originis suæ memor. Nemo improbe eo conatur adscendere, unde descenderat. Quid est autem, cur non existimes in eo divini aliquid existere, qui Dei pars est? totum hoc quo continemur, & unum est, & Deus: & socii ejus sumus, & membra. Capax est noster animus: perfertur illo, si vitia non deprimant. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur, & spectat in cælum: ita animus, cui inquantum vult, licet porrigi, in hoc à natura rerum formatus est, ut paria diis velit, & sic utatur suis viribus, ac se in spatium

ſpatium ſuum extendat. Nam ſi aliena vi ad ſumma niteretur, magnus erat labor, ire in cælum: redit. cum hoc iter nactus eſt, vadit audacter, & contemptor omnium, nec ad pecuniam reſpicit: aurum argentumque, illis in quibus jacuere tenebris digniſſima, non ad hunc æſtimat ſplendorem, quo imperitorum verberant oculos. ſcit enim è cæno, ex quo illa ſecrevit cupiditas noſtra & effodit. Scit, inquam, alibi poſitas eſſe divitias, quam quo congeruntur: animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere dominio omnium rerum licet, hunc in poſſeſſionem rerum naturę inducere, ut ſuorum. Oriens Occidenſque terminus fiat, deorumque ritu cuncta poſſideat; cum opibus ſuis divites supernè deſpiciat: quo[rum] [n]emo tam lætus eſt ſuo, quam triſtis alieno. Cum ſe in hanc ſublimitatem tulit, corporis quoq;, velut oneris neceſſarii, non amator, ſed procurator eſt: nec ſe illi cui impoſitus eſt, ſubjicit. Nemo liber eſt, qui corpori ſervit. nam ut alios dominos, quos nimia pro illo ſollicitudo invenit, tranſeas, ipſius moroſum imperium delicatumque eſt. Ab hoc, modò æquo animo exit, modò magno proſilit: nec quis deinde reliquiis ejus futurus ſit exitus, quærit. Sed ut ex barba capillos detonſos negligimus: ita ille divinus animus egreſſurus hominem, quo receptaculum ſuum conferatur, ignis illud exurat, an feræ diſtrahant, an terra contegat, non magis ad ſe judicat pertinere, quam ſecundas ad editum infantem. Utrum projectum aves differant, an conſumatur

—canibus data præda marinis,

quid ad illum? Qui tunc quoque, cum inter homines eſt, nullas minas timet: ullaſne timebit poſt mortem minas eorum, quibus uſque ad mortem timeri parum eſt? Non conteret, inquit, me, nec uncus, nec projecti ad contumeliam cadaveris laceratio, fœda viſuris. Neminem de ſupremo officio rogo: nulli reliquias meas commendo. ne quis inſepultus eſſet, rerum natura proſpexit. Quem ſævitia projecerit, dies condet. Diſertè Mæcenas ait:

Nec tumulum curo, ſepelit natura relictos.

Altè cinctum putes dixiſſe. habuit enim ingenium & grande & virile, niſi illud ipſe diſcinxiſſet.

EPIST. XCIII. In epiſtola qua de morte Metronactis philoſophi querebaris, tanquam & potuiſſet diutius vivere, & debuiſſet, æquitatem tuam deſideravi: quæ tibi in omni perſona, in omni negotio ſupereſt; in una re deeſt, in qua omnibus. Multos inveni æquos adverſus homines: adverſus deos neminem. Objurgamus quotidie fatum: Quare ille in medio curſu raptus eſt? quare ille non rapitur? quare ſenectutem & ſibi & aliis gravem extendit? Utrum obſecro te, æquius judicas, te naturæ, an tibi parere naturam? quid autem intereſt quam cito exeas, unde utique exeundum eſt? Non ut diu vivamus, curandum eſt: ſed ut ſatis. nam ut diu vivas, fato opus eſt: ut ſatis, animo. Longa eſt vita, ſi plena eſt. impletur autem, cum animus ſibi bonum ſuum reddidit, & ad ſe poteſtatem ſui tranſtulit. Quid illum octoginta anni juvant, per inertiam exacti? non vixit iſte, ſed in vita moratus eſt; nec ſero mortuus eſt, ſed diu. Octoginta annis vixit. Intereſt, mortem ejus ex quo die numeres. At ille obiit viridis: ſed officia boni civis, boni amici, boni filii exſecutus eſt: in nulla parte ceſſavit. licet ejus ætas imperfecta ſit, vita perfecta eſt. Octoginta annis vixit. Imò octoginta annis fuit: niſi forte ſic vixiſſe eum dicis, quomodo dicuntur arbores vivere. Obſecro te,

te, mi Lucili, hoc agamus, ut quemadmodum pretiosa rerum, sic vita nostra non pateat multum, sed multum pendat. Actu illam metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc interfit vegetum contemptoremque fortunæ, functum omnibus vitæ humanæ stipendiis, atque in summum bonum evectum, & illum cui multi anni transmissi sunt? alter post mortem quoque est, alter ante mortem periit. Laudemus itaque, & in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcumque temporis contigit, bene collocatum est. Vidit enim veram lucem, non fuit unus è multis. & vivit, & vixit, & viguit. Aliquando sereno usus est: aliquando, ut solet, validi sideris fulgor per nubila emicuit. Quid quæris, quamdiu vixerit? vixit ad posteros usque: transiliit, & se in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere recusaverim: nihil tamen ad beatam vitam defuisse dicam, si spatium ejus inciditur. Non enim ad eum diem me aptavi quem ultimum mihi spes avida promiserat: sed nullum non tamquam ultimum adspexi. Quid me interrogas, quando natus sim? an inter juniores adhuc censear? habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu, potest homo esse perfectus: sic & in minore temporis modo, potest esse vita perfecta. Ætas inter externa est. Quamdiu sim, alienum est: quamdiu vir bonus sim, meum est. Hoc à me exige, ne velut per tenebras ævum ignobile emetiar: ut agam vitam, non ut prætervehar. Quæris quod sit amplissimum vitæ spatium? usque ad sapientiam vivere. Qui ad illam pervenit, attigit non longissimum finem, sed maximum. Ille vero glorietur audacter, & diis agat gratias: interque eos, sibi & rerum naturæ imputet, quod fuit. Merito enim imputabit: meliorem illi vitam reddidit, quam acceperat. Exemplar boni viri posuit: qualis quantusque esset, ostendit: si quid adjecisset, fuisset simile præterito. Et tamen quousque vivimus? omnium rerum cognitione fruiti sumus. Scimus à quibus principalis natura se attollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas vices annum revocet, quemadmodum omnia quæ usquam erant, cluserit, & seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo vadere: præter terram nihil stare, cetera continua velocitate decurrere. Scimus quemadmodum solem luna prætereat: quare tardior velociorem post se relinquat: quomodo lumen accipiat, aut perdat: quæ caussa inducat noctem, quæ reducat diem. Illuc eundum est, ubi ista propius adspicias. nec hac spe, inquit sapiens ille, fortius exeo, quod patere mihi ad deos meos iter judico. Merui quidem admitti, & jam inter illos fui: animumque illo meum misi, & ad me illi suum miserunt. Sed tolli me de medio puta, & post mortem nihil ex homine restare: æquè magnum animum habeo, etiam si nusquam transiturus excedo. Non tam multis vixit annis, quam potuit. Et paucorum versuum liber est, & quidem laudandus, atque utilis: annales Tanusii scis quam non decori sint, & quid vocentur. æquè est vita quorumdam longa, & quod Tanusii sequitur annales. Numquid feliciorem judicas eum, qui summo die muneris, quam eum qui medio occiditur? numquid aliquem esse tam cupidum vitæ putas, ut jugulari in spoliario, quam in arena malit? Non majore spatio alter alterum præcedimus. mors per omnes it: qui occidit, consequitur occisum. Minimum est, de quo sollicitissimè agitur. Quid autem ad rem pertinet quamdiu vites, quod evitare non possis?

EPIST.

EPIST. XCIV. Eam partem philosophiæ, quæ dat propria cuique personæ præcepta, nec in universum cõponit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat adversus uxorem: patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo servos regat: quidam solam receperunt, ceteras quasi extra nostram utilitatem vagantes reliquerunt: tamquam quis possit de parte suadere, nisi qui summam prius totius vitæ complexus est. Sed Aristo Stoicus econtrario hanc partẽ levem existimat, & quæ non descendat in pectus usque: at illam non habentem præcepta, plurimum ait proficere; ipsaque decreta philosophiæ, constitutionẽ esse summi boni. quam qui bene intellexit & didicit, quid in quaque re faciendum sit, sibiipse præcepit. Quemadmodũ qui jaculari discit, destinatum locum capiat, & manum format ad dirigenda quæ mittit: cum hanc vim ex disciplina & exercitatione percepit, quocumque vult, illa utitur. didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcumque voluerit. sic qui se ad totam vitam instruxit, non desiderat particulatim admoneri, doctus in totum: non quomodo cum uxore aut cum filio viveret, sed quomodo bene viveret. in hoc est, & quomodo cum uxore ac liberis vivat. Cleanthes utilem quidem judicat & hanc partem, sed imbecillem nisi ab universo fluit, nisi decreta ipsa philosophiæ & capita cognovit. In duas ergo quæstiones locus iste dividitur. Utrum utilis, an inutilis sit: & an solus virum bonum possit efficere, id est, utrum supervacuus sit, an omnes faciat supervacuos. Qui hanc partem videri volunt supervacuam, hoc ajunt. Si quid oculis oppositum moratur aciem, removendum est; illo quidem non abjecto operam perdidit, qui præcepit: Sic ambulabis, illo manum porriges. Eodem modo, ubi aliqua res obcæcat animum, & ad officiorum dispiciendum ordinem impedit, nihil agit, qui præcipit: Sic vives cum patre, sic cum uxore. Nihil enim proficient præcepta, quamdiu menti error obfusus est: si ille discutitur, apparebit quid cuique debeatur officio. Alioquin doces illum, quid sano faciendum sit, non sanum efficis. Pauperi, ut agat divitem, monstras: hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tamquam satur faciat: fixam potius medullis famem detrahe. Idem tibi de omnibus vitiis dicam. ipsa removenda sunt; non præcipiendum, quod fieri illis manentibus non potest. Nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris: nec avarus, quomodo utendum pecunia sit, exaudiet; nec timidus, quomodo pericula cõtemnat. Efficias oportet, ut sciat pecuniam nec bonum, nec malum esse: ostendas illi miserrimos divites. Efficias, ut quicquid publicè expavimus, sciat non esse tam timendum quam fama circumfert, nec dolorem quoque nec mortem. Sæpe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium, quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui levius facit sibi, quidquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quod non potest, nec qui extenditur, magnus esse; nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter accipienda, quæ nobis mundi necessitas imperat. His decretis cum illum in conspectum suæ conditionis adduxeris, & cognoverit beatam vitam esse, non quæ secundum voluptatem est, sed secundum naturam: cum virtutem unicum bonum hominis adamaverit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, divitias, honores, bonam valetudinem, vires, imperia, scierit esse mediam partem, nec bonis annumerandam, nec malis: monitorem

rem non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede, sic cæna: hoc viro, hoc fæminæ, hoc marito, hoc cœlibi convenit. Ista enim qui diligentissimè monent, ipsi facere non possunt. Hæc pædagogus puero, hæc avia nepoti præcipit: & irascendum non esse, magister iracundissimus disputat. Si ludum literarium intraveris, scies ista quæ ingenti supercilio philosophi jactant, in puerili esse præscripto. Vtrum manifesta demum, an dubia præcipies? non desiderant manifesta monitores: præcipienti dubia, non creditur: supervacuum est ergo præcipere. Id adeo sic disce. Si id mones quod obscurum est & ambiguum, probationibus adjuvandum erit: si probaturus es, illâ per quæ probas, plus valent, satisque per se sunt. Sic amico utere, sic cive, sic socio. quare? quia justum est. Omnia ista mihi locus de justitia tradit. Illic invenio æquitatem per se expetendam, nec metu nos ad illam cogi, nec mercede conduci: non esse justum, cui quidquam in hac virtute placet, præter ipsam. Hæc cum persuasi mihi, & perbibi, quid ista præcepta proficiunt, quæ eruditum docent? Præcepta dare scienti, supervacuum est: nescienti, parum. Audire enim debet, non tantum quid sibi præcipiatur, sed etiam quare. Vtrum inquam, veras opiniones habenti de bonis malisque, sunt necessaria, an non habenti? qui non habet, nihil à te adjuvabitur: aures ejus contraria monitionibus tuis fama possedit. qui habet exactum judicium de fugiendis petendisque, scit quid sibi faciendum sit, etiam te tacente. tota ergo pars ista philosophiæ submoveri potest. Duo sunt, propter quæ delinquimus. Aut inest animo pravis opinionibus malitia contracta: aut etiam si non est falsis occupatus, ad falsa proclivis est, & cito specie quo non oportet trahente, corrumpitur. Itaque debemus aut percurare mentem ægrã, & vitiis liberare; aut vacantem quidem, sed ad pejora pronam, præoccupare. Vtrumque decreta philosophiæ faciunt: ergo tale præcipiendi genus nihil agit. Præterea, si præcepta singulis damus, incomprehensibile opus est. Alia enim dare debemus feneranti, alia colenti agrum, alia negotianti, alia regum amicitias sequenti, alia pares, alia inferiores amaturo. In matrimonio præcipias, quomodo vivat cum uxore aliquis quam virginem duxit, quomodo cum ea quæ alicujus matrimonium experta est, quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem, & fœcundã; inter provectiorem, & puellam; inter matrem, & novercam? Omnes species complecti non possumus: atqui singulæ propria exigunt. Leges autem philosophiæ breves sunt, & omnia alligant. Adjice nunc, quod sapientis præcepta finita esse debent, & certa: si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt: sapientia rerum terminos novit. Ergo ista pars præceptiva submovenda est: quia quod paucis promittit, præstare omnibus non potest: sapientia autem omnes tenet. Inter insaniam publicam, & hanc quæ medicis traditur, nihil interest: nisi quod hæc morbo laborat, illa opinionibus falsis. Altera caussas furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo est. Si quis furioso præcepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in privato; erit ipso, quem monebit, insanior. bilis nigra curanda est, & ipsa furoris caussa removenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum est. ipse discuti debet: alioquin abibunt in vanum monentium verba. Hæc ab Aristone dicuntur. Cui

Cui respondebimus ad singula. Primum adversus illud quod ait, si quid obstat oculo, & impedit visum, debere removeri. Fateor, huic non non esse opus præceptis ad videndum, sed remedio quo purgetur acies, & officientem sibi moram effugiat. Natura enim videmus; cui usum sui reddit, qui removet obstantia. Quid autem cuique debeatur officio, natura non docet. Deinde cujus curata suffusio est, is non protinus cum visum recepit, aliis quoque potest reddere: malitia liberatus, & liberat. Non est opus exhortatione, nec consilio quidem: ut colorum proprietates oculus intelligat. à nigro album, etiam nullo monente, distinguet. multis contra præceptis eget animus, ut videat quid agendum sit in vita. Quamquam oculos quoque ægros medicus non tantum curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quod protinus imbecillam aciem committas improbo lumini: à tenebris primò ad umbrosa procede, deinde plus aude, & paullatim claram lucem pati assuesce. Non est quod post cibum studeas, non est quod plenis oculis ac tumentibus imperes. Afflatum & vim frigoris in os occurrentis evita: alia ejusmodi, quæ non minus quam medicamenta proficiunt. Adjicit remediis medicina consilium. Error, inquit, est caussa peccandi: hunc nobis præcepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis falsas. Concedo, per se efficacia præcepta non esse ad evertendam pravam animi persuasionem: sed non ideo ne aliis quidē adjecta proficiunt. Primum memoriam renovant: deinde quæ in universo confusius videbantur, in partes divisa diligentius considerantur. Aut tu isto modo licet & consolationes dicas supervacuas, & exhortationes: atqui non sunt supervacuæ: ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit, præcipere ægro, quid facere tamquam sanus debeat: cum restituenda sanitas sit, sine qua irrita sunt præcepta. Quid quod habent ægri sanique quædam communia, de quibus admonendi sunt? tamquam, ne avidè cibos appetant, ut lassitudinem vitent. Habent quædam præcepta communia pauper, & dives. Sana, inquit, avaritiam, & nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut divitem, si cupiditas utriusque consedit. Quid quod aliud est, non concupiscere pecuniam? aliud, uti pecunia scire? cujus avari modum ignorant, etiam non avari usum. Tolle, inquit, errores: supervacua præcepta sunt. Falsum est. puta enim avaritiam relaxatam: puta adstrictam esse luxuriam, temeritati frænos injectos, ignaviæ subditum calcar: etiam remotis vitiis, quid & quemadmodum debeamus facere, discendum est. Nihil, inquit, efficient monitiones, admotæ gravibus vitiis. Ne medicina quidem morbos insanabiles vincit: tamen adhibetur aliis in remedium, aliis in levamentum. Ne ipsa quidem universæ philosophiæ vis, licet tota in hoc vires suas advocet, duram jam & veterem animis extrahet pestem: sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta monstrare? plurimum. interdum enim scimus, nec attendimus. Non docet admonitio, sed advertit, sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur elabi. Pleraque ante oculos posita transimus: admonere, genus adhortandi est: sæpe animus etiam aperta dissimulat: ingerenda est itaque illi notitia rerum notissimarum. Illa hoc loco in Vatinium Calvi repetenda sententia est: *Factum esse ambitum, scitis: & hoc vos scire, omnes sciunt.* Scis amicitias sanctè colendas esse: sed non facis. Scis improbum esse, qui ab uxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor

ruptor uxorum. Scis ut illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice: & non facis. Itaque subinde reducendus es ad memoriam. Non enim reposita illa esse oportet, sed in promptu. Quæcumque salutaria sunt, sæpè agitari debent, sæpe versari: ut non tantum nota sint nobis, sed etiam parata. Adjice nunc, quod aperta quoque, apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quæ præcipis, probationes adjicere debebis: ergo illæ, non præcepta, proficient. Quid quod etiam sine probationibus, ipsa monentis auctoritas prodest? sic quomodo jurisconsultorum valent responsa, etiamsi ratio non redditur. Præterea, ipsa quæ præcipiuntur, per se multum habent ponderis: utique si aut carmini intexta sunt, aut prosa oratione in sententiam coartata. Sicut illa Catoniana: *Emas, non quod opus est, sed quod necesse est. Quod non opus est, asse carum est.* Qualia sunt illa, aut reddita oracula, aut similia: *Tempori parce; Te nosce.* Numquid rationem exiges, cũ tibi aliquis hos dixerit versus?

Injuriarum remedium est, oblivio.

Audentes fortuna juvat.

Piger sibiipse obstat.

Advocatum ista non quærunt: affectus ipsos tangunt, & naturæ vim suam exercente proficiunt. Omnium honestarum rerum semina animi gerunt, quæ admonitione excitantur: non aliter quam scintilla flatu levi adjuta, ignem suum explicat. Erigitur virtus cum tacta est, & impulsa. Præterea, quædam sunt quidem in animo, sed parum prompta: quæ incipiunt in expedito esse, cum dicta sunt. Quædam diversis locis jacent sparsa, quę contrahere inexercitata mens non potest. Itaque in unum conferenda sunt, & jungenda, ut plus valeant, animumque magis allevent. Aut, si præcepta nihil adjuvant, omnis institutio tollenda est: ipsa natura contenti esse debemus. Hoc qui dicunt, non vident alium ingenii esse mobilis & erecti, alium tardi & hebetis: utique alius alio ingeniosior est. Ingenii vis præceptis alitur & crescit, novasque persuasiones adjicit innatis, & depravata corrigit. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illum admonitiones juvabunt vitiis obligatum? Hoc scilicet, ut illis liberetur. non enim exstincta in illo indoles naturalis est: sed obscurata, & oppressa. Sic quoque tentat resurgere, & contra prava nititur. nacta vero præsidium, & adjuta præceptis, convalescit: si tamen illam diutina pestis infecit, non enecuit. Hanc enim ne disciplina quidem philosophiæ, toto impetu suo connixa, restituet. Quid enim interest inter decreta philosophiæ, & præcepta; nisi quod illa generalia præcepta sunt, hæc specialia? Vtraque res præcipit: sed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet & honesta decreta, hic ex supervacuo monetur. Minime. nam hic quoque doctus quidem est facere, quæ debet: sed adhuc non satis prospicit. Non enim tantum affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus, sed imperitia inveniendi, quid quæque res exigat. Habemus interdum compositum animum: sed residem, & inexercitatum ad inveniendam officiorum viam, quam admonitio demonstrat. Expelle, inquit, falsas opiniones de bonis & malis: in locum autem earum veras repone: & nihil habebit admonitio, quod agat. Ordinatur ista sine dubio ratione animus, sed nō ista tantum. Nam quamvis argumentis collectum sit, quæ bona, quæ mala sint: nihilominus habent pręcepta partes suas: & prudentia, & justitia officiis cōstant: officia præceptis disponuntur. Præterea, ipsum de bonis malisq; judi-

judicium confirmatur officiorum exsecutione, ad quam præcepta perducunt. Vtraque enim inter se consentiunt: nec illa possunt præcedere, ut non hæc sequantur, & hæc ordinem sequuntur suum. Vnde apparet illa præcedere. Infinita, inquit, præcepta sunt. Falsum est. nam de maximis ac necessariis rebus, non sunt infinita: tenues autem differentias habent, quas exigunt tempora, loca, personæ. Sed his quoque dantur præcepta generalia. Nemo, inquit, præceptis curat insaniam: ergo nec malitiam quidem. Dissimile est. nam si insaniam sustuleris, sanitas reddita est: si falsas opiniones exclusimus, non statim sequitur dispectus rerum agendarum: & ut sequatur, tamen admonitio corroborabit rectam de bonis malisque sententiam. Illud quoque falsum est, nihil apud insanos proficere præcepta. Nā quemadmodum sola non prosunt, sic curationem adjuvant: & denunciatio, & castigatio insanos coërcuit. De illis insanis nunc loquor, quibus mens mota est, non erepta. Leges, inquit, ut faciamus quod oportet, non efficiunt: & quid aliud sunt, quā minis mixta præcepta? Primum omnium, ob hoc illæ non persuadent, quia minantur: at hæc non cogunt, sed exorant. Deinde leges à scelere deterrent: præcepta in officium adhortantur. His adjice, quod leges quoque proficiunt ad bonos mores: utique si non tantum imperant, sed docent. In hac re dissentio à Posidonio. Non probo, quod Platonis legibus adjecta principia sunt. Legem enim brevem esse oportet, quo facilius ab imperitiis teneatur, velut emissa divinitus vox sit. Iubeat, non disputet. Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quam lex cum prologo. Mone, dic quid me velis fecisse: non disco, sed pareo. Proficiunt. itaque malis moribus uti videbis civitates, usas malis legibus. At non apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidem: nec ideo inutilis, & formandis animis inefficax est. quid autem philosophia, nisi vitæ lex est? Sed putemus non proficere leges: non ideo sequitur, ut ne monitiones quidem proficiant. Aut sic & consolationes nega proficere, dissuasionesque, & adhortationes, objurgationes, & laudationes. Omnia ista monitionum genera sunt: per ista ad perfectum animi statum pervenitur. Nulla res magis animis honesta induit, dubiosque & in pravum inclinabiles revocat ad rectum, quam bonorum virorum conversatio. Paullatim enim descendit in pectora: & vim præceptorum obtinet, frequenter audiri, adspici frequenter. Occursus mehercule ipse sapientium juvat: & est aliquid, quod ex magno viro vel tacente proficias. Nec tibi facile dixerim quemadmodum prosit, sicut illud intelligam, profuisse. Minuta quędam, ut ait Phædon, animalia, cum mordent, non sentiuntur. adeo tenuis illis & fallens in periculum vis est. tumor indicat morsum, & in ipso tumore nullū vulnus apparet. Idem tibi in conversatione virorum sapientium eveniet. non deprehendes quemadmodum, aut quando, tibi prosit: profuisse deprehendes. Quorsum, inquit, hoc pertinet? æquè præcepta bona, si sępe tecū sint, profutura, quam bona exempla. Pythagoras ait, alium animū fieri intrantibus templum, deorumque simulachra ex vicino cernētibus, & alicujus oraculi opperientibus vocem. Quis autem negaverit, feriri quibusdam præceptis efficaciter etiam imperitissimos? velut his brevissimis vocibus, sed multum habentibus ponderis: *Nihil nimis.*

Avarus animus nullo satiatur lucro.

Ab alio exspectes, alteri quod feceris.

Hæc cum ictu quodam audimus, nec ulli licet dubitare, aut interrogare, Quare? adeò etiam sine ratione ipsa veritas ducit. Si reverentia frænat animos, aut vitia compescit: cur non admonitio idem possit? Si imponit pudorem castigatio: cur admonitio non faciat, etiamsi nudis præceptis utitur? Illa vero efficacior est, & altius penetrat, quæ adjuvat ratione, quod præcipit, quæ adjicit, quare quidque faciendum sit, & quis facientem obedientemque præceptis fructus exspectet. Si imperio proficitur, & admonitione proficitur: atqui proficitur imperio: ergo & admonitione. In duas partes virtus dividitur, in contemplationem veri, & actionem: contemplationem institutio tradit, actionem admonitio. Virtutem & exercet, & ostēdit recta actio: acturo autem si prodest qui suadet; & qui monet, proderit. Ergo si recta actio virtuti necessaria est, rectas autem actiones admonitio demonstrat, & admonitio necessaria est. Duæ res plurimum roboris animo dant, fides veri, & fiducia: utramque admonitio facit. Nam & creditur illi, & cum creditum est, magnos animus spiritus concipit, ac fiducia impletur: ergo admonitio non est supervacua. M. Agrippa, vir ingentis animi, qui solus ex his quos civilia bella claros potentesque fecerunt, felix in publicum fuit, dicere solebat, multum se huic debere sententiæ: *Nam concordia parvæ res crescunt, discordia maxima dilabuntur.* Hac se ajebat, & fratrem, & amicum optimum factum. Si ejusmodi sententię familiariter in animum receptæ, formant eum: cur non hæc pars philosophiæ, quæ talibus sententiis cōstat, idem possit? Pars virtutis disciplina constat, pars exercitatione: & discas oportet, & quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantum scita sapientiæ prosunt, sed etiam præcepta: quæ affectus nostros velut edicto coërcent, & obligant. Philosophia, inquit, dividitur in hæc, scientiam & habitum animi. Nam illam qui didicit, & facienda ac vitanda percepit: nondum sapiens est, nisi in ea quæ didicit, animus ejus transfiguratus est. Tertia pars ista præcipiendi, ex utroque est, & ex decretis & ex habitu: itaque supervacua est ad implendam virtutem, cum duo illa sufficiant. Isto ergo modo & consolatio supervacua est, nam hæc quoque ex utroque est: & exhortatio, & suasio, & ipsa argumentatio. nam & hæc ab habitu animi compositi validique proficiscitur. Sed quamvis ista ex habitu animi veniant; optimus animi habitus & ex his est, & ex illis. Deinde istud quod dicis, jam perfecti viri est, ac summam consecuti felicitatis humanæ. Ad hoc autem tarde pervenitur: interim etiam imperfecto, sed proficienti, demonstranda est in rebus agendis via. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia: quæ jam eo perduxit animum, ut moveri nequeat, nisi in rectum. Imbecillioribus quidem ingeniis, necessarium est aliquem præire: Hoc vitabis, hoc facies. Præterea, si exspectat tempus quo per se sciat, quid optimum factu sit: interim errabit, & errando impedietur, quo minus ad illud perveniat, quo possit se esse contentus: regi ergo debet, dum incipit posse se regere. Pueri ad præscriptum discunt, digiti illorum tenentur, & aliena manu per litterarum simulacra ducuntur: deinde imitari jubentur proposita, & ad illa reformare chirographum: sic animus noster dum eruditur ad prescriptum, juvatur. Hæc sunt per quæ probatur, hanc philosophiæ partem supervacuam non esse. Quæritur deinde, an ad faciendum sapientem sola sufficiat. Huic quæstioni suum diem dabimus.

tabimus. interim omissis argumentis, nonne apparet nobis esse opus aliquo advocato, qui contra populi præcepta præcipiat? nulla ad aures nostras vox impune perfertur: nocent qui optant, nocent qui exsecrantur. nam & horum imprecatio falsos nobis metus & inserit, & illorum amor male docet benè optando. Mittit enim nos ad longinqua bona, & incerta & errantia, cum possimus felicitatem domo promere. Non licet, inquam, ire recta via. trahunt in pravum parentes. trahunt servi: nemo errat uni sibi, sed dementiam spargit in proximos, accipitque invicem. Et ideo in singulis vitia populorum sunt, quia illa populus dedit. dum facit quisque pejorem, factus est. Didicit deteriora, deinde docuit; effectaque est ingens illa nequitia, congesto in unum, quod cuique pessimum scitur. Sit ergo aliquis custos, & aurem subinde pervellat, abigatque rumores, & reclamet populis laudantibus. Erras enim, si existimas nobiscum vitia nasci: supervenerunt, ingesta sunt. Itaque monitionibus crebris, opiniones quæ nos circumsonant, compescamus. Nulli nos vitio natura conciliat: nos illa integros ac liberos genuit. Nihil quidem quod avaritiam nostram irritaret, posuit in aperto: pedibus aurum & argentum subjecit, calcandumque ac premendum dedit, quidquid est, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus nostros erexit in cælum, & quidquid magnificum mirumque fecerat, videri à suspicientibus voluit: ortus occasusque, & properantis mundi volubilem cursum, interdiu terrena aperientem, noctu cælestia: tardos siderum incessus, si compares toti; citatissimos, si cogites, quanta spatia nunquam intermissa velocitate circumeant: defectus solis & lunæ, invicem obstantium. Alia deinceps digna miratu, sive per ordinem subeunt, sive subditis caussis mota prosiliunt, ut nocturni ignium tractus, & sine ullo ictu sonituque fulgores cæli patiscentis, columnæque ac trabes, & varia simulacra flammarum. Hæc supra nos natura disponit: aurum quidem & argentum, & propter ista nunquam pacem agens ferrum, quasi malè nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem, propter quæ pugnaremus, extulimus: nos & caussas periculorum nostrorum, & instrumenta, disjecto terrarum pondere eruimus: nos fortunæ mala nostra tradidimus, nec erubescimus summa apud nos haberi, quę fuerant ima terrarum. Vis scire, quam falsus oculos tuos decipit fulgor? nihil est istis, quamdiu mersa & involuta cæno suo jacent, fœdius, nihil obscurius. quid ni? quando per longissimorum cuniculorum tenebras extrahuntur: nihil est illis dum fiunt, & à fæce sua separantur, informius. Denique ipsos opifices intuere, per quorum manus sterile terrę genus & informe perpurgatur, videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui ista magis inquinant animos, quam corpora: & in possessore eorum, quam in artifice, plus est sordium. Necessarium itaque est admoneri, & habere aliquem advocatum bonæ mentis, eque tanto fremitu tumultuque falsorum, unam denique audire vocem. Quæ erit illa vox? ea scilicet, quæ tibi tantis clamoribus ambitiosis exsurdato, salubria insusurret verba: quæ dicat, Non est quod invideas istis, quos magnos felicesque populus vocat: non est quod tibi compositæ mentis habitum & sanitatem plausus excutiat: non est quod tibi tranquillitatis tuæ fastidium faciat ille, sub illis fascibus, purpura cultus: non est quod feliciorem eum judices, cui submovetur, quam

quem lictor semita dejicit. Si vis exercere tibi utile, nulli autem grave imperium, submove vitia. Multi inveniuntur, qui ignem inferant urbibus, qui inexpugnabilia sæculis, & per aliquot ætates tuta prosternant, qui æquū arcibus aggerem attollant, & muros in miram altitudinem adductos arietibus ac machinis quassent: multi sunt, qui ante se agant agmina, & tergis hostium graves instent, & ad mare magnum perfusi cæde gentium veniant: sed hi quoque, ut vincerent hostem, cupiditate victi sunt. Nemo illis venientibus restitit, sed nec ipsi ambitioni, crudelitatique restiterant: tunc cum agere visi sunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena devastandi, & ad ignota mittebat. An tu putas sanum, qui à Græciæ primum cladibus, in qua eruditus est, incepit: qui quod cuique optimum est, eripuit? Lacedæmona servire jubet, Athenas tacere. Non contentus tot civitatum strage, quas aut vicerat Philippus, aut emerat, & alias alio loco projicit, & toto orbe arma circumfert: nec subsistit usquam lassa crudelitas, immanium ferarum modo, quæ plus quam exigit fames, mordent. Iam in unum regnū multa regna conjecit; jam Græci Persæque eumdem timent; jam etiam à Dario liberæ nationes jugum accipiunt: hic tamen ultra Oceanum solemque, indignatur ab Herculis Liberique vestigiis victoriam flectere, ipsi naturæ vim parat. Non ille ire vult, sed non potest stare: non aliter, quam in præceps dejecta pondera, quibus eundi finis est, jacuisse. Ne Cn. quidem Pompejo externa bella aut domestica, virtus aut ratio suadebat: sed insanus amor magnitudinis falsæ, modo in Hispaniā & Sertoriana arma, modo ad colligendos piratas, ac maria pacanda vadebat. Hæ prætexebantur caussæ, ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam, quid in Septemtrionem, quid in Mithridatem, & Armeniam, & omnes Asiæ angulos traxit? infinita scilicet cupido crescendi: cum sibi uni parum magnus videretur. Quid C. Cæsarem in sua fata, pariter ac publica, immisit? gloria & ambitio, & nullus supra ceteros eminendi modus. Unum ante se ferre non potuit, cum resp. supra se duos ferret. Quid, tu C. Marium semel consulem (unum enim consulatum accepit, ceteros rapuit) cum Teutonicos Cimbrosque concideret, cum Iugurtham per Africæ deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse, virtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Isti cum omnia concuterent, concutiebantur: turbinum more, qui rapta convolvunt, sed ipsi ante volvuntur, & ob hæc majore impetu incurrunt, quia nullum illis sui regimen est. Ideoque cum multis fuerunt mali, pestiferam illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentiunt. Non est quod credas, quemquam fieri aliena infelicitate felicem. Omnia ista exempla, quæ oculis atque auribus nostris ingeruntur, retexenda sunt, & plenum malis sermonibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatum locum virtus: quæ mendacia contra verum placentia exstirpet, quæ nos à populo, cui nimis credimus, separet, ac sinceris opinionibus reddat. Hæc est enim sapientia, in naturam converti, & eo restitui, unde publicus error expulerit. Magna pars sanitatis est, hortatores insaniæ reliquisse, & ex isto cœtu invicem noxio procul abiisse. Hoc ut esse verum scias, adspice, quanto aliter unusquisque populo vivat, aliter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentiæ, nec frugalitatem docent rura: sed ubi testis ac spectator abscessit, vitia

sub-

subsidunt, quorum monstrari & conspici fructus est. Quis eam, quam nulli ostenderet, induit purpuram? quis posuit secretam in auro dapem? quis sub alicujus rusticæ arboris projectus umbra, luxuriæ suæ pompam solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, ne paucorum quidem & familiarium, sed apparatum vitiorum suorum pro modo turbæ spectantis expandit. Itaque irritamentum est omnium, in quæ insanimus, admirator & cõscius. Ne concupiscamus efficies, si ne ostendamus effeceris. Ambitio, & luxuria, & impotentia, scænam desiderant: sanabis ista, si absconderis. Itaque si in medio urbium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor, & contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet parvo divitẽ, & usu opes metientem. Contra illos, qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipse suspiciat traditum litteris, & animum ab externis ad sua reversum. Ostendat ex constitutione vulgi beatos, in isto invidioso fastigio suo trementes & attonitos, longèque aliam de se opinionem habentes, quam ab aliis habetur. Nam quæ aliis videntur excelsa, ipsis prærupta sunt. Itaque exanimantur, & trepidant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suæ præceps. Cogitant enim varios casus, & in sublimi maximè lubricos: tunc appetita formidant, & quæ & illos graves aliis reddit, gravior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudant otium lene & sui juris: odio est fulgor, & fuga jam à rebus adhuc stantibus quæritur: tunc demum videas philosophantes metu, & ægræ fortunæ sana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sint bona fortuna, & mens bona: ita melius in malis sapimus, secunda rectum auferunt.

EPIST. XCV. Petis à me, ut id quod in diem suum dixeram debere referri, repræsentem, & scribam tibi, an hæc pars philosophiæ, quam Græci παραινετικὴν vocant, nos præceptivam dicimus, satis sit ad consummandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, si negavero. Eo magis promitto, & verbum publicum perire non patior: *Postea noli rogare, quod impetrare nolueris.* Interdum enim obnixè petimus, id quod recusaremus, si quis offerret. Hæc sive levitas est, sive vernilitas, punienda est promittendi facilitate. Multa videri volumus velle, sed nolumus. Recitator historiam ingentem attulit, minutissimè scriptam, arctissimè plicatam, & magna parte perlecta: *Desinam*, inquit, *si vultis*. Acclamatur, *Recita, recita*, ab his qui illum obmutescere illicò cupiunt. Sæpè aliud volumus, aliud optamus: & verum ne diis quidem dicimus; sed dii aut non exaudiunt, aut miserentur. Ego me, omissa misericordia, vindicabo, & tibi ingentẽ epistolam impingam: quam tu si invitus leges, dicito: *Ego mihi hoc contraxi*. teque inter illos numera, quos uxor magno ducta ambitu torquet: inter illos, quos divitiæ per summum acquisitæ sudorem, male habent: inter illos, quos honores, nulla non arte atque opera petiti, discruciant: & ceteros, malorum suorum compotes. Sed ut, omisso principio, rem ipsam aggrediar: Beata, inquiunt, vita constat ex actionibus rectis: ad actiones rectas, præcepta perducunt: ergo ad beatam vitam præcepta sufficiunt. Non tamen semper ad actiones rectas præcepta perducunt, sed cum obsequens ingenium est: aliquando frustra admoventur, si animum opiniones obsident pravæ. Deinde, etiamsi recte faciunt, nesciunt facere se recte. Non potest enim quisquam nisi ab initio formatus, & tota ratione compositus, omnes exsequi numeros, ut sciat quando oporteat, & in quan-

tum, & cum quo, & quemadmodum. Quare non potest toto animo ad honesta conari, ne constanter quidem, aut libenter: sed respiciet, sed hæsitabit. Si honesta, inquit, actio ex præceptis venit, ad beatam vitam præcepta abunde sunt: atqui est illud: ergo & hoc. His respondemus, Actiones honestas ex decretis fieri, non tantum præceptis. Si aliæ, inquit, artes contentæ sunt præceptis, contenta erit & sapientia: nam & hæc ars vitæ est. Atqui gubernatorem facit ille qui præcipit, Sic move gubernaculum, sic vela submitte, sic secundo vento utere, sic adverso resiste, sic dubium communemque tibi vindica. alios quoque artifices præcepta confirmant: ergo non hoc idem poterunt artifices vivendi? Omnes istæ artes circa instrumenta vitæ occupatæ sunt, non circa totam vitam. Itaque multa illas inhibent extrinsecus, & impediunt, spes, cupiditas, timor. At hæc quæ artem vitæ professa est, nulla re, quo minus se exerceat, vetari potest. discutit enim impedimenta, & tractat obstantia. Vis scire quam dissimilis sit harum artium conditio, & hujus? In illis excusatius est voluntate peccare, quam casu: in hac maxima culpa est, sponte delinquere. Quod dico, tale est. Grammaticus non erubescit solœcismum, si sciens facit: erubescit, si nesciens. Medicus si deficere ægrum non intelligit, quantum ad artem magis peccat, quam si se intelligere dissimulat. At in hac arte vivendi, turpior volentium culpa est. Adjice nunc, quod artes quoque pleræque, imo ex omnibus liberalissimæ, habent decreta sua, non tantum præcepta: sicut medicina. Itaque alia est Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. Præterea nulla ars contemplativa sine decretis suis est, quæ Græci vocant δόγματα: nobis decreta licet appellare, vel scita, vel placita: quæ in geometria & in astronomia invenies. Philosophia autem & contemplativa est, & activa: spectat, simulque agit. Erras enim, si illam putas tantum terrestres operas promittere: altius spirat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere vobis, ac dissuadere contenta: magna me vocant, supraque vos posita.

Nam tibi de summa cæli ratione, deûmque,
Disserere incipiam, & rerum primordia pandam,
Unde omnis natura creet res, auctet, alatque,
Quoque eadem rursus natura perempta resolvat:

ut ait Lucretius. sequitur ergo, ut cum contemplativa sit, habeat decreta sua. Quid, quod facienda quoque nemo rite obibit, nisi is cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exsequi possit? quos non servabit, qui in re præcepta acceperit. Imbecilla sunt per se, &, ut ita dicam, sine radice, quæ partibus dantur. Decreta sunt quæ muniant, quæ securitatem nostram, tranquillitatemque tueantur, quæ totam vitam, totamque rerum naturam simul contineant. Hoc interest inter decreta philosophiæ, & præcepta: quod inter elementa, & membra. hæc ex illis dependent: illa & horum caussæ sunt & omnium. Antiqua, inquit, sapientia nihil aliud, quam facienda & vitanda, præcepit: & tunc longe meliores erant viri: postquam docti prodierunt, boni desunt. Simplex enim illa & aperta virtus in obscuram & solertem scientiam versa est, docemurque disputare, non vivere. Fuit sine dubio, ut dicitis, vetus illa sapientia, cum maxime nascens, rudis: non minus quam ceteræ artes, quarum in processu subtilitas crevit. Sed ne opus quidem adhuc erat remediis diligentibus.

entibus. Nondum in tantum equitia surrexerat, nec tam late e sparserat: poterant vitiis simlicibus obstare remedia simplicia. Nunc necesse est tanto opeosiora esse munimenta, quanto alentiora sunt, quibus petimur. Medicina quondam paucarum uit scientia herbarum, quibus sieretur fluens sanguis, vulnera oirent paullatim: deinde in anc pervenit tam multiplicem arietatem. Nec est mirum, tunc llam minus negotii habuisse, firnis adhuc, solidisque corporibus, c facili cibo, nec per artem voluptatemque corrupto. Qui postuam cœpit, non ad tollendam, ed ad irritandam famem quæri, c inventæ sunt mille conditura, uibus aviditas excitaretur: quæ esiderantibus alimenta erant, onera sunt plenis. Inde pallor, & ervorum vino madentium tremor, & miserabilior ex cruditaibus, quam ex fame macies: inde incerti labentium pedes, & emper qualis in ipsa ebrietate tubatio: inde in totam cutem umor admissus, distentusque enter, dum male assuescit plus apere, quam poterat: inde suffuo luridæ bilis, & decolor vultus, abesque in se putrescentium, & etorti digiti articulis obrigescenbus, nervorum sine sensu jacenum torpor, aut palpitatio sine ntermissione vibrantium. Quid apitis vertigines dicam? quid oulorum auriumque tormenta, & erebri æstuantis verminationes, c omnia per quæ exoneramur, nternis ulceribus affecta? Innuterabilia præterea febrium genera, aliarum impetu sævientium, liarum tenui peste repentium, liarum cum horrore & multa nembrorum quassatione venienum? Quid alios referam innuerabiles morbos, supplicia luxuiæ? Immunes erant ab istis mas, qui nondum se deliciis solvent, qui sibi imperabant, sibi miistrabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut cursu defatigati, aut venatu, aut tellure versata: excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat tam magna medicorum supellectile, nec tot ferramentis, atque pyxidibus. Simplex erat ex simplici caussa valetudo: multos morbos multa fercula fecerunt. Vide quantum rerum per unam gulam transiturarum permisceat luxuria, terrarum marisque vastatrix! necesse est itaque inter se tam diversa dissideant, & hausta male digerantur, aliis alio nitentibus. Nec mirum, quod inconstans variusque ex discordi cibo morbus est: & illa ex contrariis naturæ partibus in eumdem compulsa redundat. Inde tam nullo ægrotamus genere, quam vivimus. Maximus ille medicorum, & hujus scientiæ conditor, fœminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hæ jam & capillis destituuntur, & pedibus ægræ sunt. Non mutata fœminarum natura, sed vita est. nam cum virorum licentiam æquaverint, corporum quoque virilium vitia æquaverunt. Non minus pervigilant, non minus potant, & oleo & mero viros provocant: æque invitis ingesta visceribus per os reddunt, & vinum omne vomitu remetiuntur: æquè nivem rodunt, solatium stomachi æstuantis. Libidine vero, nec maribus quidem cedunt, pati natæ. Dii illas deæque male perdant: adeo perversum commentæ genus impudicitiæ: viros ineunt. Quid ergo mirandum est, maximum medicorum ac naturæ peritissimum, in mendacio prehendi, cum tot fœminæ podagricæ calvæque sint? Beneficium sexus sui vitiis perdiderunt: & quia fœminam exuerunt, damnatæ sunt morbis virilibus. Antiqui medici nesciebant dare cibum sæpius, & vino fulcire venas cadentes: nesciebant saniem emittere, & diutinam ægrotationem

tationem balneo ſudoribuſque laxare: neſciebant crurum vinculo, brachiorumque, latentem vim, & in medio ſedentem, ad extrema revocare. Non erat neceſſe circumſpicere multa auxiliorum genera, cum eſſent periculorum pauciſſima. Nunc vero quam longe proceſſerunt mala valetudinis? has uſuras voluptatum pendimus, ultra modum faſque concupitarum. Innumerabiles eſſe morbos miraris? coquos numera. Ceſſat omne ſtudium: & liberalia profeſſi, ſine ulla frequentia, deſertis angulis præſident. In rhetorum ac philoſophorum ſcholis, ſolitudo eſt: at quam celebres culinæ ſunt, quanta circa nepotum focos juventus premit? Tranſeo puerorum infelicium greges: quos poſt tranſacta convivia, alia cubiculi contumeliæ exſpectant. Tranſeo agmina exoletorum, per nationes coloreſque deſcripta, ut eadem omnibus levitas ſit, eadem primæ menſura lanuginis, eadem ſpecies capillorum, ne quis cui rectior eſt coma, criſpulis miſceatur. Tranſeo piſtorum turbam, tranſeo miniſtratorum, per quos ſigno dato ad inferendam cœnam diſcurritur. Dii boni, quantum hominum unus venter exercet! Quid, tu illos boletos, voluptatum venenum, nihil occulti operis judicas facere, etiam ſi præſentanei non fuerunt? Quid, tu illam æſtivam nivem non putas callum jecinoribus obducere? Quid, illa oſtrea, inertiſſimam carnem, cœno ſaginatam, nihil exiſtimas limoſæ gravitatis inferre? Quid, illud Sociorum garum, pretioſam malorum piſcium ſaniem, non credis urere ſalſa tabe præcordia? Quid, illa purulenta, & quæ tantum non ab ipſo igne in os transferuntur, judicas ſine noxa, in ipſis viſceribus extingui? Quàm fœdi atque peſtilentes ructus ſunt, quantum faſtidium ſui, exhalantibus [illegible]am veterem? ſcias putreſcere ſumpta, non concoqui. Memini fuiſſe quondam in ſermone nobilem patinam, in quam quidquid apud lautos ſolet diem ducere, properans in damnum ſuum popina congeſſerat: veneriæ ſpondylique, & oſtrea eatenus circumciſa, quà eduntur, intervenientibus diſtinguebantur echinis, torti diſtractique ſine ullis oſſibus mulli conſtraverant. Piget jam eſſe ſingula: coguntur in unum ſapores. In cæna fit, quod fieri debet ſaturo in ventre. Exſpecto jam ut manducata ponantur. quantulo autem hoc minus eſt, teſtas excerpere atque oſſa, & dentium opera coquum fungi? Grave eſt luxuriari per ſingula: omnia ſemel, & in eundem ſaporem verſa, ponantur. Quare ego ad unam rem manum porrigam? plura veniant ſimul: multorum ferculorum ornamenta coëant & cohæreant. Sciant protinus hi, qui jactationem ex iſtis peti & gloriam ajebant, non oſtendi iſta, ſed conſcientiæ dari. Pariter ſint, quæ diſponi ſolent, jure uno perfuſa: nihil interſit, oſtrea echinis, ſpondyli perturbati mullis concoctique ponantur. Non eſſet confuſior vomentium cibus. Quomodo iſta perplexa ſunt, ſic ex iſtis non ſingulares morbi naſcuntur, ſed inexplicabiles, diverſi, multiformes: adverſus quos & medicina armare ſe cœpit multis generibus, multis obſervationibus. Idem de philoſophia dico. Fuit aliquando ſimplicior inter minora peccantes, & levi quoque cura medicabiles: adverſum tantam morum everſionem, omnia conanda. Et utinam ſic denique lues iſta vinceretur! Non privatim ſolum, ſed publicè furimus. Homicidia compeſcimus, & ſingulas cædes: quid bella, & occiſarum gentium glorioſum ſcelus? Non avaritia, non crudelitas modum novit: & iſta quãdiu furtim, & à ſingulis fiunt, minus noxia, minuſque monſtroſa ſunt:

sunt: ex senatusconsultis plebisque scitis scelera exercentur, & publicè jubentur, vetita privatim. Quæ clam commissa capite luerent, eadem quia paludati fecere, laudamus. Non pudet homines, mitissimum genus, gaudere sanguine alterno, bella gerere, gerendaque liberis tradere: cum inter se etiam mutis ac feris pax sit? Adversus tam potentem explicitumque late furorem operosior philosophia facta est, & tantum sibi virium sumpsit, quantum iis, adversus quæ parabatur, accesserat. Expeditum erat, objurgare indulgentes mero, & petentes delicatiorem cibum. non erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, à quo paullulum discesserat:

Nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.

Voluptas ab omni parte quæritur: nullum intra se manet vitium. In avaritiam præceps luxuria est: honestatis oblivio invasit: nihil turpe est, cujus placet pretium. Homo, sacra res, homo jam per lusum & jocum occiditur: & quem erudiri ad inferenda accipiendaque vulnera nefas erat, is jam nudus inermisque producitur: satisque spectaculi in homine, mors est. In hac ergo morum perversitate, desideratur solito vehementius aliquid, quod mala inveterata discutiat: decretis agendum est, ut revellatur penitus falsorum recepta persuasio. His si adjunxerimus præcepta, consolationes, adhortationes, poterunt valere: per se inefficaces sunt. Si nolumus habere obligatos, & malis quibus jam tenentur, avellere; discant quid malum, quid bonum sit: sciant omnia præter virtutem mutare nomen, modo mala fieri, modo bona. Quemadmodum primum militiæ vinculum est religio, & signorum amor, & deserendi nefas; tunc deinde facilè cætera exiguntur mandanturq; ad jusjurandum adactis: ita in his, quos velis ad beatam vitam perducere, prima fundamenta jacienda sunt, & insinuanda virtus. Hujus quadam superstitione teneantur: hanc ament: cum hac vivere velint, sine hac nolint. Quid ergo? non quidam sine institutione subtili evaserunt probi, magnosque profectus assecuti sunt, dum nudis tantum præceptis obsequuntur? Fateor: sed felix ingenium illis fuit, & salutaria in transitu rapuit. Nam ut dii immortales nullam didicere virtutem, cum omni editi, & pars naturæ eorum est, esse bonos: ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem, in ea quæ tradi solent, perveniunt sine longo magisterio; & honesta complexi sunt, cum primum audierunt. Unde ista tam rapacia virtutis ingenia, vel ex se fertilia? At illis aut hebetibus & obtusis, aut mala consuetudine obsessis, diu rubigo animorum effricanda est. Ceterum ut illos in bonū pronos citius educit ad summa, & hos imbecilliores adjuvabit, malisque opinionibus extrahet, qui illis philosophiæ placita tradiderit: quæ quā sint necessaria, licet videas. Quædam insident nobis quæ nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciunt. Nec hæc audacia reprimi potest, nec illa inertia suscitari, nisi caussæ eorum eximantur, falsa admiratio, falsa formido. Hæc nos quamdiu possident, dicas licet: Hoc patri præstare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hospitibus: tentantem avaritia retinebit. Sciet pro patria pugnandum esse: dissuadebit timor. Sciet pro amicis desudandum esse, ad extremum usque sudorem: sed deliciæ vetabunt. Sciet in uxorem gravissimum esse genus injuriæ, habere pellicem: sed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare præcepta, nisi prius amoveris obstantia præceptis: non magis, quam prode-

rit arma in conspectu posuisse, propinsque admovisse, nisi usuræ manus expedimur. Vt ad præcepta quæ damus, possit animus ire, solvendus est. Putemus aliquem facere, quod oportet. non faciet assiduè, non faciet æqualiter: nescit enim quare faciat. Aliqua vel casu, vel exercitatione, exibunt recta: sed non erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta esse quæ fecit. Non promittet se talem in perpetuum, qui casu bonus est. Deinde, præstabunt ibi fortasse præcepta, ut quod oportet facias: non præstabunt, ut quemadmodum oportet: & si hoc non præstant, ad virtutem non perducunt. Faciet quod oportet monitus, concedo: sed id parum est. quoniam quidem non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid est cæna sumptuosa flagitiosius, & equestrem censum consumente? quid tam dignum censoria nota, si quis, ut isti ganeones loquuntur, sibi hęc & genio suo præstet? & tricies tamen HS. adjiciales cænæ frugalissimis viris constiterunt. Eadem res si gulæ datur, turpis est: si honori, reprehensionem effugit. Non enim luxuria, sed impensa solennis est. Mullum ingentis formę (quare autem non pondus adjicio, & aliorum gulam irrito? quattuor pondo & ad selibram fuisse ajebant) Tiberius Cæsar missum sibi, cum in macellum deferri & venire jussisset: *Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istũ mullum aut Apicius emerit, aut P. Octavius.* Vltra spem illi conjectura processit. licitati sunt: vicit Octavius, & ingentem consecutus est inter suos gloriam, cum quinque millibus HS. emisset piscem, quem Cæsar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octavio fuit turpe. Nam ille qui emerat, ut Tiberio mitteret (quamquam illum quoque reprehẽderim) admiratus est rem, qua putavit Cæsarem dignum. Amico ægro aliquis assidet: probamus. at hoc si hereditatis caussa facit, vultur est, cadaver exspectat. Eadem & turpia sunt, & honesta: refert, quare, aut quẽadmodum fiant. Omnia autem honeste fient, si honesto nos addixerimus, idque unum in rebus humanis bonum judicaverimus, quæque ex eo sunt: cetera, in diem bona sunt. Ergo infigi debet persuasio, ad totam pertinens vitam: hoc est, quod decretum voco. Qualis hæc persuasio fuerit, talia erunt quæ agentur, quæ cogitabuntur: qualia autem hæc fuerint, talis vita erit. In particulas suasisse, totum ordinanti parum est. M. Brutus in eo libro, quem περὶ καθήκοντος inscripsit, dat multa præcepta & parentibus & liberis & fratribus. hæc nemo faciet quemadmodum debet, nisi habuerit quo referat. Proponamus oportet finem summi boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum nostrum dictumque respiciat: veluti navigantibus ad aliquod sidus dirigendus est cursus. Vita sine proposito, vaga est. Quod si utique proponẽdum est, incipiunt necessaria esse decreta. Illud, puto, concedes, nihil esse turpius dubio, & incerto ac timido, pedem modo referente, modo producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: nisi eximantur, quæ reprehendunt animos ac detinent, & conari totos vetant. Quomodo sint dii colendi, solet præcipi. Accendere aliquem lucernam sabbathis prohibeamus: quoniam nec lumine dii egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus salutationibus matutinis fungi, & foribus assidere templorum: humana ambitio istis officiis capitur. Deum colit, qui novit. Vetemus lintea & strigiles Iovi ferre, & speculum tenere Iunoni. Non quærit ministros Deus. quid ni? ipse humano generi ministrat: ubique &

omni-

omnibus præsto est. Audiat licet, quemadmodum se gerere in sacrificiis debeat, quam procul resitre à molestiis ac superstitionibus: nunquam satis profectum erit, nisi qualem debet Deum, mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, benefi[c]ia gratis dantem. Quæ caussa [e]st diis benefaciendi? natura. Er[r]at, si quis putat illos nocere velle: non possunt. nec accipere injuriam queunt, nec facere. Lædere etenim lædique, conjunctum est. Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos periculo exemit, nec periculosos quidem fecit. Primus est deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est. Scire, illos esse qui præsident mundo, qui universa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum. Hi nec dant malum, nec habent: ceterum castigant quosdam, & coërcent, & irrogant poenas, & aliquando specie boni puniunt. Vis deos propitiare? bonus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est. Ecce altera quæstio, quomodo hominibus sit utendum. Quid agimus? quæ damus præcepta? Vt parcatur sanguini humano? quantulum est ei nō nocere, cui debeas prodesse? Magna scilicet laus est, si homo mansuetus homini est. Præcipiemus ut naufrago manum porrigat, erranti viam monstret, cum esuriente panem suum dividat? Quando omnia quæ præstanda ac vitanda, dicam, cum possim breviter hanc formulam humani officii tradere? Omne hoc quod vides, quo divina atque humana conclusa sunt, unum est: membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit: illa æquum justumque composuit: ex illius constitutione miserius est nocere, quam lædi: & illius imperio paratæ sunt ad juvandum manus. Iste versus, & in pectore, & in ore sit:

Homo sum, humani nihil à me alienum puto.

Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est: quæ casura, nisi invicem obstarent, hoc ipso sustinetur. Post deos hominesque, dispiciamus quomodo rebus sit utendum. In supervacuum præcepta jactavimus, nisi illud præcesserit, qualem de quaque re habere debeamus opinionem, de paupertate, de divitiis, de gloria, de ignominia, de patria, de exsilio. Æstimemus singula, fama remota: & quæramus quid sint, non quid vocentur. Ad virtutes transeamus. præcipiet aliquis, ut prudentiam magni æstimemus, ut fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: justitiam, si fieri potest, propius etiam quam ceteras, nobis applicemus. Sed nihil agetur, si ignoramus, quid sit virtus: una sit, an plures: separatæ, an annexæ; an qui unam habet, & ceteras habeat: quomodo inter se differant. Non est necesse fabro de fabrica quærere, quod ejus initium, quis usus sit: non magis quam pantomimo, de arte saltandi. Omnes istæ artes se sciunt: nihil deest. Non enim ad totam pertinent vitam: virtus & aliorum scientia est, & sui. discendum de ipsa est, ut ipsa voluntas discatur: actio recta non erit, nisi recta fuerit volūtas, ab hac enim est actio. Rursus, voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit: ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi non erit in optimo, nisi totius vitæ leges perceperit, & quid de quoque judicandum sit, exegerit, nisi res ad verum redegerit. Non contingit tranquillitas, nisi immutabile certumque judicium adeptis: ceteri

rit arma in conspectu posuisse, propiusque admovisse, nisi usuræ manus expediuntur. Vt ad præcepta quæ damus, possit animus ire, solvendus est. Putemus aliquem facere, quod oportet. non faciet assiduè, non faciet æqualiter: nescit enim quare faciat. Aliqua vel casu, vel exercitatione, exibunt recta: sed non erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta esse quæ fecit. Non promittet se talem in perpetuum, qui casu bonus est. Deinde, præstabunt tibi fortasse præcepta, ut quod oportet facias: non præstabunt, ut quemadmodum oportet: & si hoc non præstant, ad virtutem non perducunt. Faciet quod oportet monitus, concedo: sed id parum est. quoniam quidem non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid est cœna sumptuosa flagitiosius, & equestrem censum consumente? quid tam dignum censoria nota, si quis, ut isti ganeones loquuntur, sibi hęc & genio suo præstet? & tricies tamen HS. adjiciales cœnæ frugalissimis viris constiterunt. Eadem res si gulæ datur, turpis est: si honori, reprehensionem effugit. Non enim luxuria, sed impensa solennis est. Mullum ingentis formę (quare autem non pondus adjicio, & aliorum gulam irrito? quatuor pondo & ad selibram fuisse ajebant) Tiberius Cæsar missum sibi, cum in macellum deferri & venire jussisset: *Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istũ mullum aut Apicius emerit, aut P. Octavius.* Vltra spem illi conjectura processit. licitati sunt: vicit Octavius, & ingentem consecutus est inter suos gloriam, cum quinque millibus HS. emisset piscem, quem Cæsar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octavio fuit turpe. Nam ille qui emerat, ut Tiberio mitteret (quamquam illum quoque reprehẽderim) admiratus est rem, qua putavit Cæsarem dignum. Amico ægro aliquis assidet: probamus. at hoc si hereditatis causa facit, vultur est, cadaver expectat. Eadem & turpia sunt, & honesta: refert, quare, aut quẽadmodum fiant. Omnia autem honeste fient, si honesto nos addixerimus, idque unum in rebus humanis bonum judicaverimus, quæque ex eo sunt: cetera, in diem bona sunt. Ergo infigi debet persuasio, ad totam pertinens vitam: hoc est, quod decretum voco. Qualis hæc persuasio fuerit, talia erunt quæ agentur, quæ cogitabuntur: qualia autem hæc fuerint, talis vita erit. In particulas suasisse, totum ordinanti parum est. M. Brutus in eo libro, quem περὶ καθήκοντος inscripsit, dat multa præcepta & parentibus & liberis & fratribus. hæc nemo faciet quemadmodum debet, nisi habuerit quo referat. Proponamus oportet finem summi boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum nostrum dictumque respiciat: veluti navigantibus ad aliquod sidus dirigendus est cursus. Vita sine proposito, vaga est. Quod si utique proponẽdum est, incipiunt necessaria esse decreta. Illud, puto, concedes, nihil esse turpius dubio, & incerto ac timido, pedem modo referente, modo producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: nisi eximantur, quæ reprehendunt animos ac detinent, & conari totos vetant. Quomodo sint dii colendi, solet præcipi. Accendere aliquem lucernam sabbathis prohibeamus: quoniam nec lumine dii egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus salutationibus matutinis fungi, & foribus assidere templorum: humana ambitio istis officiis capitur. Deum colit, qui novit. Vetemus lintea & strigiles Iovi ferre, & speculum tenere Iunoni. Non quærit ministros Deus. quid ni? ipse humano generi ministrat: ubique &

omnibus præsto est. Audiat licet, quemadmodum se gerere in sacrificiis debeat, quam procul resilire à molestiis ac superstitionibus: numquam satis profectum erit, nisi qualem debet Deum, mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficia gratis dantem. Quæ caussa est diis benefaciendi? natura. Errat, si quis putat illos nocere velle: non possunt. nec accipere injuriam queunt, nec facere. Lædere etenim lædique, conjunctum est. Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos periculo exemit, nec periculosos quidem fecit. Primus est deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est. Scire, illos esse qui præsident mundo, qui universa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum. Hi nec dant malum, nec habent: ceterum castigant quosdam, & coërcent, & irrogant pœnas, & aliquando specie boni puniunt. Vis deos propitiare? bonus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est. Ecce altera quæstio, quomodo hominibus sit utendum. Quid agimus? quæ damus præcepta? Vt parcatur sanguini humano? quantulum est ei nõ nocere, cui debeas prodesse? Magna scilicet laus est, si homo mansuetus homini est. Præcipiemus ut naufrago manum porrigat, erranti viam monstret, cum esuriente panem suum dividat? Quando omnia quæ præstanda sunt ac vitanda, dicam, cum possim breviter hanc formulam humani officii tradere? Omne hoc quod vides, quo divina atque humana conclusa sunt, unum est: membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit: illa æquum justumque composuit: ex illius constitutione miserius est nocere, quam lædi: & illius imperio paratæ sunt ad juvandum manus. Iste versus, & in pectore, & in ore sit:

Homo sum, humani nihil à me alienum puto.

Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est: quæ casura, nisi invicem obstarent, hoc ipso sustinetur. Post deos hominesque, dispiciamus quomodo rebus sit utendum. In supervacuum præcepta jactavimus, nisi illud præcesserit, qualem de quaque re habere debeamus opinionem, de paupertate, de divitiis, de gloria, de ignominia, de patria, de exsilio. Æstimemus singula, fama remota: & quæramus quid sint, non quid vocentur. Ad virtutes transeamus. præcipiet aliquis, ut prudentiam magni æstimemus, ut fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: justitiam, si fieri potest, propius etiam quam ceteras, nobis applicemus. Sed nihil agetur, si ignoramus, quid sit virtus: una sit, an plures: separatæ, an annexæ; an qui unam habet, & ceteras habeat: quomodo inter se differant. Non est necesse fabro de fabrica quærere, quod ejus initium, quis usus sit: non magis quam pantomimo, de arte saltandi. Omnes istæ artes se sciunt: nihil deest. Non enim ad totam pertinent vitam: virtus & aliorum scientia est, & sui. discendum de ipsa est, ut ipsa voluntas discatur: actio recta non erit, nisi recta fuerit volũtas. ab hac enim est actio. Rursus, voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit: ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi non erit in optimo, nisi totius vitæ leges perceperit, & quid de quoque judicandum sit, exegerit, nisi res ad verum redegerit. Non contingit tranquillitas, nisi immutabile certumque judicium adeptis: cetera

teri decidunt subinde, & reponuntur, & inter omissa appetitaque alternis fluctuantur. Caussa hujus jactationis est, quod nihil liquet incertissimo regimine utentibus, fama. Si vis eadem semper velle, vera oportet velis. Ad verum sine decretis non pervenitur: continent vitam. Bona & mala, honesta & turpia, justa & injusta, pia & impia, virtutes usus; virtutum, rerum commodarum possessio, existimatio ac dignitas, valetudo, vires, forma, sagacitas sensuum, hæc omnia æstimatorem desiderant, quanti quidque in censum deferendum sit. Falleris enim, & pluris quædam quam sunt, putas: adeoque falleris, ut quæ maxima inter vos habentur, divitiæ, gratia, potentia, sestertio nummo æstimanda sint. Hoc nescies, nisi cōstitutionem ipsam, qua ista inter se æstimantur, inspexeris. Quemadmodum folia virere per se non possunt, ramum desiderant, cui inhæreant, ex quo trahant succum: sic ista præcepta si sola sunt, marcent: infigi volunt sectæ. Præterea non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa, quo tolluntur. Quid enim dicunt? præceptis satis vitam explicari, supervacua esse decreta sapientiæ, id est, dogmata. Atqui hoc ipsum quod dicunt, decretum est: tam hercule, quam si nunc ego dicerem recedendum esse à præceptis supervacuis, & in hæc sola studium conferendum: hoc ipso quo negarē curanda esse præcepta, præciperem. Quædam admonitionē philosophiæ desiderant, quædam probationem: & quidem multa, quia involuta sunt, vixque summa diligentia ac summa subtilitate aperiuntur. Si probationes necessariæ sunt, & decreta, quæ veritatē argumentis colligunt. Quædam aperta sunt, quædam obscura. Aperta, quæ sensu comprehenduntur, quæ memoria: obscura, quæ extra hæc sunt. Ratio autem non impletur manifestis: major ejus pars pulchriorque in occultis est. Occulta probationem exigunt, probatio non sine decretis est, necessaria ergo decreta sunt. Quæ res communem sensum facit, eadem perfectum, certarum rerum persuasio: sine qua, omnia in animo natant: necessaria ergo sunt decreta, quæ dant animis inflexibile judicium. Denique cum monemus aliquem, ut amicum eodē habeat loco quo se, ut ex inimico cogitet posse fieri amicum, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium: adjicimus, justum est & honestum. Iustum autem honestumque decretorum nostrorum continet ratio: ergo hæc necessaria est, sine qua nec illa sunt. Sed utraque jungamus. namque & sine radice inutiles rami sunt; & ipsæ radices his, quæ genuere, adjuvantur. Quantum utilitatis manus habeant, nescire nulli licet: aperte juvant: cor, illud quo manus vivunt, ex quo impetum sumunt, quo moventur, latet. Idem dicere de præceptis possum: aperta sunt; decreta vero sapientiæ in abdito. Sicut sanctiora sacrorum tantum initiati sciunt: ita in philosophia, arcana illa admissis receptisque in sacra ostenduntur: at præcepta, & alia hujusmodi, profanis quoque nota sunt. Posidonius non tantum præceptionem (nihil enim nos hoc verbo uti prohibet) sed etiam suasionem, & consolationem, & exhortationem necessariam judicat. His adjicit caussarum inquisitionem, quam cur ætiologiam dicere non audeamus, cum Grammatici, custodes Latini sermonis, suo jure ita appellent, non video. Ait utilem futuram esse descriptionem cujusque virtutis. hanc Posidonius ætiologiam vocat: quidam χαρακτηρισμὸν appellant, signa cujusque virtutis & vitii ac notas reddentem, quibus inter se similia discriminentur. Hæc res eamdem

dem vim habet, quam præcipere. Nam qui præcipit, dicit: Illa facies, si voles temperans esse. Qui describit, ait, Temperans est, qui facit illa, qui illis abstinet. Quæris, quid intersit? alter præcepta virtutis dat, alter exemplar. Descriptiones has, & (ut publicanorum utar verbo) ἐικονισμοὺς, ex usu esse confiteor. Proponamus laudanda: invenietur imitator. Putas utile tibi dari argumenta, per quæ intelligas nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in ignavo? Quanto hoc utilius est, excellentis animi notas esse, quas ex alio in se transferre permittitur?

Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus inire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponto.
Nec vanos horret strepitus: illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga:
Luxuriatque toris animosum pectus:
---- tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumque premens volvit sub naribus ignem.

Dum aliud agit Virgilius noster, descripsit virum fortem. Ego certe non aliam imaginem magno viro dederim. si mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum civilium impavidus, & primus incessens admotos jam exercitus alpibus, civilique se bello ferens obvium: non alium illi assignaverim vultum, non alium habitum. altius certe nemo ingredi potuit, quam qui simul cōtra Cæsarem Pompejumque se sustulit, & aliis Cæsarianas opes, aliis Pompejanas foventibus, utrumque provocavit, ostenditque aliquas esse reip. partes. Nam parum est in Catone dicere: *Nec vanos horret strepitus.* Quid ni, cum veros vicinosq; non horreat? cum contra decem legiones, & Gallica auxilia, & mixta barbarica arma civilibus, vocem liberam mittat, & Remp. hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiatur, honestius in servitutem casura, quam itura? Quantum in illo vigoris ac spiritus, quantum in publica trepidatione fiduciæ est? Scit se unum esse, de cujus statu non agatur: non queri, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorum gladiorumque contemptus. Liber admirantem invictam constantiam viri, inter publicas ruinas non labantis, dicere: *Luxuriatque toris animosum pectus.* Proderit non tantum quales esse soleant boni viri, dicere, formamque eorum & lineamenta deducere: sed quales fuerint narrare, & exponere Catonis illud ultimum ac fortissimum vulnus, per quod libertas amisit animam: Lælii sapientiam, & cum suo Scipione concordiam: alterius Catonis domi forisque egregia facta: Tuberonis ligneos lectulos, cum in publicum sternerentur, hædinasq; pro stragulis pelles, & ante ipsius Iovis cellam proposita convivis vasa fictilia. quid aliud est, paupertatem in Capitolio consecrare? Vt nullum aliud factum ejus habeam, quo illum Catonibus inseram, hoc parum credimus? Censura fuit illa, non cœna. O quam ignorant homines cupidi gloriæ, quid illa sit, aut quemadmodum petenda! Illo die populus Romanus multorum supellectilem spectavit, unius miratus est. Omnium illorum aurum argentumque fractum est, & millies conflatum: at omnibus sæculis Tuberonis fictilia durabunt.

EPIST. XCVI. Tamen tu indignaris aliquid, aut quereris: & non intelligis, nihil esse in istis mali,

mali, nisi hoc unum, quod indignaris & quereris? Si me interrogas, nihil puto viro miserum, nisi aliquid esse in rerum natura putet miserum. Non feram me, quo die aliquid ferre non potero. Male valeo? pars fati est. Familia decubuit? fœnus offendit? domus crepuit? damna, vulnera, labores, metus incurrerunt? Solet fieri. hoc parum est: debuit fieri. decernuntur ista, non accidunt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi cummaxime detego: in omnibus quæ adversa videntur & dura, sic formatus sum. Non pareo Deo, sed assentior: ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil umquam mihi incidet, quod tristis excipiam, quod malo vultu: nullum tributum invitus conferam. Omnia autem ad quæ gemimus, quæ expavescimus, tributa vitæ sunt. Horum, mi Lucili, nec speraveris immunitatem, nec petieris. Vesicæ te dolor inquietavit: epulæ fuerunt parum dulces: detrimenta continua: propius accedam, de capite timuisti. Quid tu, nesciebas hæc te optare, cum optares senectutem? Omnia ista in longa vita sunt, quomodo in longa via & pulvis & lutum & pluvia. Sed volebam, inquis, vivere, carere tamen incommodis omnibus. Tam effeminata vox virum dedecet. Videris, quemadmodum hoc votum meum excipias: ego illud magno animo, non tantum bono facio. Neque dii, neque deæ faciant, ut te fortuna in deliciis habeat. Ipse te interroga, si quis potestatem tibi Deus faciat, utrum velis vivere in macello, an in castris. Atqui vivere, mi Lucili, militare est. Itaque hi qui jactantur, & per operosa atque ardua sursum atque deorsum eunt, & expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt, primoresque castrorum: isti quos publica quies, aliis laborantibus, molliter habet, Turturillæ sunt, tuti contumeliæ caussa.

EPIST. XCVII. Erras, mi Lucili, si existimas nostri sæculi esse vitium, luxuriam & negligentiam boni moris, & alia quæ objicit suis quisque temporibus. Hominum sunt ista, non temporum: nulla ætas vacavit à culpa. Et si æstimare licentiam cujusque sæculi incipias: pudet dicere, numquam apertius, quam coram Catone, peccatum est. Credat aliquis pecuniam esse versatam in eo judicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulterium, quod cum Cæsaris uxore in operto commiserat, violatis religionibus ejus sacrificii, quod pro populo fieri dicitur, sic submotis extra conspectum omnibus viris, ut picturæ quoque masculorum animalium contegantur? Atqui dati judicibus nummi sunt: & quod hac etiamnum pactione turpius est, stupra insuper matronarum & adolescentulorum nobilium, salarii loco exacta sunt. Minus crimine, quam absolutione, peccatum est. Adulterii reus, adulteria divisit: nec ante fuit de salute securus, quam similes sui judices suos reddidit. Hæc in eo judicio facta sunt, in quo, si nihil aliud, Cato testimonium dixerat. Ipsa ponã verba Ciceronis, quia res fidem excedit: *Accersivit ad se, promisit, intercessit, de lit. Iam vero, ô dii boni, rem perditam! etiam noctes certarum mulierũ, atque adolescentulorum nobiliũ introductiones, nonnullis judicibus pro mercedis cumulo fuerũt.* Non vacat de pretio queri, plus in accessionibus fuit. Vis severi illius uxorem? dabo illam. Vis divitis? hujus quoque tibi præstabo concubitum. Adulterium ubi feceris, damna. Illa formosa quam desideras, veniet: illius tibi noctem promitto, nec differo: intra comperendinationem, fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, quam facere:

illud

Illud est matribus familię denunciare, hoc illudere. Hi judices Clodiani à senatu petierant præsidium, quod non erat nisi damnaturis necessarium: & impetraverant. Itaque eleganter illis Catulus, absoluto reo: *Quid vos*, inquit, *præsidium à nobis petebatis? an, ne nummi vobis eriperentur?* Inter hos tamen jocos, impune tulit ante judicium adulter, in judicio leno: qui damnationem pejus effugit, quam meruit. Quidquam fuisse corruptius illis moribus credis, quibus libido non sacris inhiberi, non judiciis poterat? quibus in ea ipsa quæstione, quæ extra ordinem senatusconsulto exercebatur, plus quā quærebatur admissum est? Quærebatur, an post adulterium aliquis posset tutus esse: apparuit sine adulterio tutum esse non posse. Hoc inter Pompejum & Cęsarem, inter Ciceronem Catonemque commissum est: Catonem inquam illum, quo sedente negatur populus permisisse sibi postulare Florales jocos nudandarum meretricum. Credis spectasse tunc severius homines, quam judicasse? Et fient, & facta sunt ista: & licentia urbium, aliquando disciplina metuque, numquam sponte considet. Non est itaque quod credas, nunc plurimum libidini permissum esse, legibus minimum. Longè enim frugalior hęc juventus, quam illa, est, cum reus adulterium apud judices negaret, judices apud reum confiterentur: cum stuprum committeretur rei judicandæ caussa: cum Clodius iisdem vitiis gratiosus quibus nocens, conciliaturas exerceret in ipsa caussæ dictione. Credat hoc quisquam? qui damnabatur uno adulterio, absolutus est multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles sumus: quia nec dux potest, nec comes deesse: & res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit: non pronū iter est tantum ad vitia, sed præceps. Et, quod plerosq; inemēdabiles facit, omnium aliarum artium peccata, artificibus pudori sunt, offenduntque deerrantem: vitæ peccata delectant. Non gaudet navigio gubernator everso, non gaudet ægro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpâ reus cecidit: at contra, omnibus crimen suum voluptati est. Lætatur ille adulterio, in quod irritatus est ipsa difficultate: lætatur ille circumscriptione furtoque: nec ante illi culpa, quam culpæ fortuna displicuit. Id prava consuetudine evenit. Alioqui ut scias, subesse animis, etiam in pessima abductis, boni sensum, nec ignorari turpe, sed negligi; omnes peccata dissimulant, & quamvis feliciter cesserint, fructu illorum utuntur, ipsa subducunt. At bona conscientia prodire vult, & conspici: ipsas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto, *Potest nocenti contingere ut lateat, latendi fides non potest.* Aut si hoc modo melius hunc explicari posse judicas sensum: *Ideo non prodest latere peccantibus, quia latendi etiam si felicitatem habent, fiduciam non habent.* Ita est. tuta scelera esse possunt: secura non possunt. Hoc ego repugnare sectæ nostræ, si sic expediatur, non judico. quare? quia prima & maxima peccantium est poena, peccasse. nec ullum scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est: quoniam sceleris, in scelere, supplicium est. Sed nihilominus & hæc, & illa, secundæ poenæ premunt ac sequuntur: timere semper & expavescere, & securitati diffidere. Quare ego hoc supplicio nequitiam liberem? quare non semper illā in suspenso relinquam? Illic dissentiamus cum Epicuro, ubi dicit, nihil justum esse natura, & crimina vitanda esse, quia vitari metus non possit. Hic consentiamus, mala

facino-

facinora conscientia flagellari, & plurimum illi tormentorum esse, eo quod perpetua illam solicitudo urget ac verberat, quod sponsoribus securitatis suę non potest credere. Hoc enim ipsum argumentum Epicuri est, natura nos à scelere abhorrere, quod nulli non etiam inter tuta timor est. Multos fortuna liberat pœna, metu neminem. quare? quia infixa nobis eius rei aversatio est, quam natura damnavit. Ideo numquam fides latendi fit etiam latentibus: quia coarguit illos cõscientia, & ipsos sibi ostendit. Proprium autem est nocentium, trepidare. Male de nobis actum erat, quod multa scelera legem & judicem effugiunt, & scripta supplicia: nisi illa naturalia & gravia de præsentibus solverent, & in locum patientiæ timor cederet.

EPIST. XCVIII. Numquam credideris felicem quemquam, ex felicitate suspensum. fragilibus innititur, qui adventitio lætus est: exibit gaudiũ, quod intravit. At illud ex se ortum, fidele, firmumque est, & crescit, & ad extremum usque prosequitur: cetera quorum admiratio est vulgo, in diem bona sunt. Quid ergo? non usui ac voluptati esse possunt? Quis negat? sed ita, si illa ex nobis pendent, non ex illis nos. Omnia quæ fortunam intuentur, ita fructifera ac jucunda fiunt, si quis habens illa, se quoque habet, nec in rerum suarũ potestate est. Errant enim, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis, aut mali judicant tribuere fortunã: materiam dat bonorum ac malorum, & initia rerum apud nos in malum bonumve exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in utramque partem ipse res suas ducit, beatæque ac miseræ vitæ sibi caussa est. Malus omnia in malum vertit, etiam quæ specie optimi venerant: rectus atque integer, corrigit prava fortunæ, & dura atque aspera ferendi scientia mollit: idemque & secunda gratè excipit modesteque, & adversa constanter atque fortiter. Qui licet prudens sit, licet exacto faciat cuncta judicio, licet nihil supra vires suas tentet: non contingit illi bonum integrum illud, & extra minas fortunæ positum, nisi certus adversus incerta est. Sive alios observare volueris (liberius enim inter aliena judicium est) sive teipsum favore seposito; & senties hoc, & confiteberis, nil ex his optabilibus & caris utile esse, nisi te contra levitatem casus, rerumq; casum sequentiũ, instruxeris: nisi illud frequenter & sine querela, inter singula dãna dixeris: *Diis aliter visum est.* Imo mehercule, ut carmen fortius ac justius petam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quoties aliquid aliter quam cogitabas evenerit: *Dii melius.* Sic composito nihil accidet. sic autem componetur, si, quid humanarum rerũ varietas possit, cogitaverit, antequam senserit. Si & liberos, & conjugem, atque patrimonium sic habuerit, tamquam non utique semper habiturus: & tamquam non futurus ob hoc miserior, si habere desierit. Calamitosus est animus futuri anxius, & ante miserias miser, qui solicitus est, ut ea quibus delectatur, ad extremum usque permaneant. Nullo enim tempore conquiescet; & expectatione futuri, prȩsentia, quibus frui poterat, amittet. In æquo est autem amissio rei, & timor amittendæ. Nec ideo præcipio tibi negligentiam. Quin vero metuenda declina; & quidquid consilio prospici potest, prospice: quodcumq; læsurum est, multo ante quam accidat, speculare & adverte. In hoc ipsum tibi plurimum conferet fiducia, & ad tolerandum omnino obfirmata mens. Potest fortunam cavere, qui potest ferre: certe in tranquillo nõ tumultuatur. Nil est nec miserius nec stultius, quam prætimere. quæ ista dementia

dementia est, malum suum antecedere? denique, ut breviter includam quod sentio, & istos satageos, ac sibi molestos describam tibi, tam intemperantes in ipsis miseriis sunt, quam ante illas. Plus dolet quam necesse est, qui ante dolet quam necesse sit. Eadē enim infirmitate dolorem non æstimat, qua non exspectat. Eadem intemperantia fingit sibi perpetuam felicitatem, fingit sibi crescere debere quæcumque contigerunt, non tantum durare: & oblitus hujus petauri, quo humana jactamur, sibi uni fortuitorum constantiam spondet. Egregie itaque videtur mihi Metrodorus dixisse in ea epistola, qua sororem, amisso optimę indolis filio, alloquitur: *Mortale est omne mortalium bonum.* de his loquitur bonis, ad quæ concurritur. Nam illud verum bonum non moritur: certum est sempiternumque, sapientia & virtus: hoc unum contingit immortale mortalibus. Ceterum tam improbi sunt, tamque obliti quo eant, quo illos singuli dies trahant, ut mirentur aliquid se amittere, amissuri uno die omnia. Quidquid est, cui dominus inscriberis, apud te est, tuum non est: nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & invictum est. Tam necesse est perire quam perdere: & hoc ipsum, si intelligimus, solatium est, æquo animo perdere, quod periturum est. Quid ergo adversus has amissiones auxilii invenemus? Hoc, ut memoria teneamus amissa, nec cū ipsis fructum excidere patiamur, quem ex illis percepimus. Habere, eripitur: habuisse, numquam. Peringratus est, qui cum amiserit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit casus, usum fructumque apud nos relinquit: quem nos iniquitate desiderii perdimus. Dic tibi, Ex istis quæ terribilia videntur, nihil est invictum. Singula vicere jam multi: ignem Mucius, crucem Regulus, venenum Socrates, exsilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato: & nos vincamus aliquid. Rursus ista, quę ut speciosa & felicia trahunt vulgum, à multis & sæpe contempta sunt. Fabricius divitias imperator rejecit, censor notavit: Tubero paupertatem & se dignam & Capitolio judicavit, cum fictilibus in publica cæna usus, ostendit debere his hominem esse contentum, quibus dii etiamnum uteremur. Honores repulit pater Sextius, qui ita natus ut remp. deberet capessere, latū clavum divo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim, quod dari posset, & eripi posse. Nos quoque aliquid ipsi faciamus animose: simus inter exempla. Quare deficimus? quare desperamus? quidquid fieri potuit, potest. Nos modo purgemus animum, sequamurque naturam, à qua aberrauti cupiendum timendumque est, & fortuitis serviendum. Licet reverti in viam, licet in integrum restitui. Restituamur, ut possimus dolores, quocumque modo corpus invaserint, perferre, & fortunæ dicere: *Cum viro tibi negotium est, quære quem vincas.* His sermonibus, & his similibus, lenitur illa vis ulceris: quam opto mehercules mitigari, & aut sanari, aut stare, & cum ipso senescere. Sed securus de ipso sum. de nostro damno agitur, quibus senex egregius eripitur. Nam ipse vitæ plenus est, cui adjici nihil desiderat sua caussa, sed eorum quibus utilis est. Liberaliter facit, quod vivit. Alius jam hos cruciatus finisset: hic tam turpe putat mortem fugere, quā ad mortem confugere. Quid ergo? non si suadebit res, exibit? Quid ni exeat? si nemo jam eo uti poterit? si nihil aliud, quam dolori operam dabit? Hoc est, mi Lucili, philosophiam in opere discere, & ad verum exerceri: videre quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem: cum illa accedat, hic premat.

Quid

Quid faciendum sit, à faciente discendum est. Adhuc argumentis actum est, an possit aliquis dolori resistere, an mors magnos quoque animos admota submittere: quid opus est verbis? in rem præsentem eamus: nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem. Contra utrumque sibi fidit: nec spe mortis patienter dolet, nec tædio doloris libenter moritur.

EPIST. XCIX. Epistolam, quam scripsi Marullo, cum filium parvulum amisisset, & diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putavi leniter illum debere tractari, cum objurgatione esset quam consolatione dignior. Afflicto enim, & magnum vulnus male ferenti, paullisper cedendum est: exsatiet se, aut certe primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumpserunt, protinus castigentur, & discant quasdam etiam lacrymarum ineptias esse. Solatia exspectas? convicia accipe. tam molliter tu fers mortem filii? quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertæ spei, parvulus: pusillum temporis periit. Caussas doloris conquirimus, & de fortuna etiam iniquè queri volumus: quasi non sit justas querendi caussas præbitura. At mehercule satis mihi jam videbaris animi habere, etiam adversus solida mala, nedum ad istas umbras malorum, quibus ingemiscunt homines moris caussa. Quod damnorum omnium maximum est, si amicum perdidisses, danda opera erat, ut magis gauderes quod habueras, quam mærreres quod amiseras. Sed plerique non computant, quanta perceperint, quantumve gavisi sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quod non supervacuus tantum, sed ingratus est. Ergo quod habuisti talem amicum, periit opera? tot annis, tanta conjunctione vitæ, tam familiari studiorum societate, nihil actum est? Cum amico effers amicitiam: & quid doles amisisse, si habuisse non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amavimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Nostrum est quod præteriit tempus: nec quidquam est loco tutiore, quam quod fuit. Ingrati adversus percepta, spe futuri, sumus: quasi non quod futurum est, si modo successerit nobis, cito in præterita transiturum sit. Auguste fructus rerum determinat, qui tantum præsentibus lætus est. & futura & præterita delectant: hæc exspectatione, illa memoria. sed alterum pendet, & non fieri potest: alterum non potest non fuisse. Quis ergo furor est, certissimo excidere? Acquiescamus his quæ jam hausimus: si modo non perforato animo hauriebamus, & transmittente quidquid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorũ, qui liberos juvenes sine lacrymis extulerint: qui in senatum, aut in aliquod publicum officium à rogo redierint, & statim aliud egerint: nec immerito. Nam primum, supervacuum est dolere, si nihil dolendo proficias: deinde iniquũ est queri de eo, quod uni accidit, & omnibus restat. Deinde, desiderii stulta cõquestio est, ubi minimum interest inter amissum, & desiderantem. Eo itaque æquiore animo esse debemus, quod quos amisimus, sequimur. Respice celeritatem rapidissimi temporis: cogita brevitatem hujus spatii, per quod citatissimi currimus: observa hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis intervallis distinctum, etiam ubi maxima videntur: quem putas periisse, præmissus est. Quid autem dementius, quam cum idẽ tibi iter emetiendum sit, flere eum qui antecessit? Flet aliquis factũ, quod non ignoravit futurum? aut si mortem in homine non cogita-

gita-

gitavit, sibi imposuit. Flet aliquis factum, quod ajebat non posse non fieri? quisquis aliquem queritur mortuum esse, queritur hominem fuisse. Omnes eadem conditio devinxit: cui nasci contingit, mori restat. Intervallis distinguimur, exitu æquamur. Hoc quod inter primum diem & ultimum jacet, varium, & incertum est. si molestias æstimas, etiam puero longum: si velocitatem, etiam seni angustum. Nil non lubricum & fallax, & omni tempestate mobilius. Iactantur cuncta, & in contrarium transeunt, jubente fortuna: & in tanta volutatione rerum humanarum, nil cuiquam, nisi mors, certum. Tamen de eo queruntur omnes, in quo uno nemo decipitur. Sed puer decessit. Nondum dico melius agi cum eo qui vita defungitur: ad eum transeamus qui consenuit: quantulo vincit infantem? Propone profundi temporis vastitatem, & universum complectere: deinde hoc quod ætatem vocamus humanam, compara immenso: videbis quam exiguum sit, quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quantum lacrymæ, quantũ sollicitudines occupant, quantum mors, antequam veniat, optata: quantum valetudo, quantum timor, quantum teneri aut rudes aut inutiles anni? dimidium ex hoc edormitur. Adjice labores, luctus, pericula: & intelliges etiam in longissima vita, minimum esse quod vivitur. Sed quis tibi concedat, non melius se habere eum cui cito reverti licet, cui ante lassitudinem peractum est iter? Vita, nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in damnum certiorem. Potuit evadere modestus ac prudens, potuit sub cura tua in meliora formari: sed (quod justius timetur) potuit fieri pluribus similis. Adspice illos juvenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria projecit: adspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent, mutuo impudici; quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit: plus timeri quam sperari potuisse manifestum erit. Non debes itaq; caussas doloris accersere, nec levia incommoda indignando cumulare. Non hortor, ut nitaris & urgeas: non tam male de te judico, ut tibi adversus hæc totam putem virtutem advocandam. Non est dolor iste, sed morsus: tu illũ dolorem facis. Sine dubio multum philosophia profecit, si puerum, nutrici adhuc quam patri notiorem, animo forti desideras. Quid? nunc ego duritiam suadeo, & in funere ipso erigere vultum volo, & animũ ne contrahi quidem patior? Minime. inhumanitas est ista, non virtus, funera suorum iisdem oculis, quibus ipsos videre, nec commoveri ad primã familiarium divisionem. Puta autem me vetare: quædam non sunt sui juris. Excidunt etiam retinentibus lacrymæ, & animum profusæ levant. Quid ergo est? permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus ejecerit, non quantum poscet imitatio. Nihil vero mærori adjiciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit, quam dolor: quotusquisque sibi tristis est? Clarius, cum audiuntur, gemunt: & taciti quietique, dum secretum est; cum aliquos viderint, in fletus novos excitantur. Tum capiti suo manus ingerunt, quod poterant facere, nullo prohibente, liberius: tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo devolvuntur. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos (ut in aliis rebus, ita in hac quoque hoc vitium) ad plurium exempla componi; nec quid oporteat, sed quid soleat, adspicere. A natura discedimus: populo nos damus, nullius rei bono auctori, & in hac re, sicut

ficut in omnibus, inconftantiffimo. Videt aliquem fortem in luctu fuo? impium vocat, & efferatum. Videt aliquem collabentem, & corpori affufum? effœminatum ait, & enervem. Omnia itaque ad rationem revocanda funt. Stultius vero nihil eft, quam famam captare triftitię, & lacrymas approbare: quas judico fapienti viro alias permiffas cadere, alias vi fua ire. Dicam quid interfit. Cum primum nos nuncius acerbi funeris perculit, cum tenemus corpus e complexu noftro in ignem tranfiturum, lacrumas naturalis neceffitas exprimit: & fpiritus ictu doloris impulfus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adjacentẽ humorem perpremit & expellit. Hæ lacrymæ per elifionem cadunt, nolentibus nobis. Aliæ funt, quibus exitum damus, cũ memoria eorum quos amifimus, retractatur: & ineft quiddam dulce triftitiæ: cum occurrunt fermones eorum jucundi, converfatio hilaris, officiofa pietas, tunc oculi velut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis vincimur. Non eft itaque, quod lacrymas propter circumftantes affidentefque aut comineas, aut exprimas; nec ceffant, nec fluunt umquam tam turpiter, quam finguntur. Eant fua fponte: ire autem poffunt placidis atque compofitis. Sæpe falva fapientis auctoritate fluxerunt, tanto temperamento, ut illis nec humanitas, nec dignitas deeffet. Licet, inquam, naturæ obfequi, gravitate fervata. Vidi ego in funere fuorum verendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium fcæna. Nihil erat, nifi quod veris dabatur affectibus. Eft aliquis & dolendi decor. hic fapienti fervandus eft: & quemadmodum in ceteris rebus, ita & in lacrymis aliquid fat eft. Imprudentium ut gaudia, fic dolores exundavere. Æquo animo excipe neceffaria. Quid incredibile, quid novum evenit? quam multis cummaxime funus locatur? quam multis vitalia emuntur? quam multi poft luctum tuum lugent? Quoties cogitaveris puerũ fuiffe, cogita & hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non utique perducit ad fenectutem: unde vifum eft, dimittit. Ceterum de illo frequenter loquere, & memoriam ejus quantum potes, celebra: quæ ad te fæpius revertetur, fi erit fine acerbitate ventura. Nemo enim libenter trifti converfatur, nedum triftitiæ. Si quos fermones ejus, fi quos quamvis parvuli jocos cum voluptate audieras, fæpius repete: potuiffe illũ implere fpes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma. Oblivifci quidem fuorum, ac memoriam cum corporibus efferre, & effufiffime flere, meminiffe parciffime, inhumani animi eft. Sic aves, fic feræ fœtus fuos diligunt: quarum concitatus eft amor, & pæne rabidus, fed cum amiffis totus extinguitur. Hoc prudentem virum non decet: meminiffe perfeveret, lugere definat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, effe aliquã cognatam triftitiæ voluptatem: hanc ipfam captandã in ejufmodi tempore. Ipfa Metrodori verba fubfcripfi: de quibus non dubito, quid fis fenfurus. Quid enim turpius, quam captare in ipfo luctu voluptatem, imò per luctum: & inter lacrymas quoque, quod juvet, quærere? Hi funt qui nobis objiciunt nimium rigorem, & infamant præcepta noftra duritia, quod dicamus dolorem in animum aut admittendum non effe, aut cito expellendum. Utrum tandem eft aut incredibilius, aut inhumanius, non fentire amiffo amico dolorem, an voluptatem in ipfo dolore aucupari? Nos quod præcipimus honeftum eft. cum aliquid lacrymarum affectus effuderit, &, ut ita dicam, defpumaverit

maverit, non esse tradendum animum dolori. Quid tu dicis? miscendam ipsi dolori voluptatem? Sic consolamur crustulo pueros, sic infantium fletum infuso lacte compescimus. Ne illo quidem tempore quo filius ardet, aut amicus exspirat, cessare pateris voluptatem, sed ipsum vis titillare mærorem. Utrum honestius dolor ab animo submovetur, an voluptas ad dolorem quoque admittitur? admittitur, dico? capiatur, & quidem ex ipso. Est aliqua, inquit, voluptas cognata tristitiæ. Illud nobis licet dicere: vobis quidem non licet. Unum bonum nostis voluptatem, unum malum dolorem. Quæ potest inter bonum, & malum, esse cognatio? Sed puta esse. nunc potissimum eruitur: & ipsum dolorem scrutamur an aliquid habeat jucundum circa se, & voluptarium. Quædam remedia aliis partibus corporis salutaria, velut fœda & indecora, adhiberi aliis nequeūt: & quod alibi prodesset sine damno verecundiæ, id fit inhonestum loco vulneris. Non te pudet luctum voluptate sanare? severius ista plaga curanda est. illud potiùs admone, nullum mali sensum, ad eum qui perit, pervenire: nam si pervenit, non periit. Nulla, inquam, eum res lædit, qui nullus est: vivit, si læditur. Utrum putas illi mala esse, quod nullus est, an quod est adhuc aliquis? Atqui nec ex eo potest ei tormentum esse, quod non est: quis enim nullius sensus est? nec ex eo, quod est: effugit enim maximum mortis incommodum, non esse. Illud quoque dicamus ei, qui deflet, ac desiderat in ætate prima raptum: Omnes quantum ad brevitatem ævi, si universo compares, & juvenes & senes in æquo sumus. Minus enim ad nos ex omni ætate venit, quam quod minimum esse quis dixerit. quoniam quidem minimum aliqua pars est, hoc quod vivimus, proximum nihilo est: & tamen ob dementiā nostram latè disponitur. Hæc tibi scripsi, non tamquam exspectaturus esses remedium à me tam serum: liquet enim mihi te locutum tecum, quidquid lecturus es: sed ut castigarem illam exiguam moram, qua à te recessisti: & in reliquum exhortarer, contra fortunā tolleres animos, & omnia ejus tela non tamquam possent venire, sed tamquam utiq; essent ventura, prospiceres.

EPIST. C. Fabiani Papirii libros, qui inscribūtur *Civilium*, legisse te cupidissime scribis: sed non respondisse expectationi tuæ. deinde, oblitus de philosopho agi, compositionem ejus accusas. Puta esse quod dicis: & effundi verba, non fingi. Primum, habet ista res suam gratiam: & est decor proprius orationis leniter lapsæ. Multum enim interesse existimo, utrum exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoque, quod dicturus sum, ingens differentia est. Fabianus mihi non effundere videtur orationem, sed fundere: adeo larga est, & sine perturbatione, non sine cursu tamen, veniens. Illud planè fatetur & præfert, non esse se tractatam, nec diu tortam. Sed ita, ut vis, esse credamus: mores ille, non verba composuit; & animis scripsit ista, non auribus. Præterea, ipso dicente non vacasset tibi partes intueri: adeo te summa rapuisset: & ferè quæ impetu placent, minus præstant ad manum relata. Sed illud quoque multum est, primo adspectu oculos occupasse, etiamsi contemplatio diligens inventura est, quod arguat. Si me interrogas, major ille est qui judicium abstulit, quam qui meruit. Et scio hunc tutiorem esse: scio audacius sibi de futuro promittere. Oratio sollicita philosophum non decet. Ubi tandem erit fortis & constans, ubi periculum sui faciet, qui timet verba? Fabianus non erat negligens in

oratione, sed securus: itaque nihil invenies sordidum. Electa verba sunt, non captata: nec hujus sæculi more contra naturam suam posita & inversa, splendida tamen, quamvis sumantur è medio: sensus honestos & magnificos habent, non coactos in sententiam, sed altius ductos. Videbimus, quid parum recisum sit, quid parum structum, quid non hujus recentis polituræ: cùm circumspexeris omnia, nullas videbis angustias inanes. Desit sane varietas marmorum, & concisura aquarum cubiculis interfluentium, & pauperis cella, & quidquid aliud luxuria, non contenta decore simplici, miscet: quod dici solet, *domus recta est*. Adjice nunc, quod de compositione non constat. Quidam illam volunt esse ex horrido comptam: quidam usque eò aspera gaudent, ut etiam quæ mollius casus explicuit, ex industria dissipent, & clausulas abrumpant, ne ad exspectatum respondeant. Lege Ciceronem. compositio ejus una est: pedem servat, curata, lenta, & sine infamia mollis. At contra, Pollionis Asinii salebrosa & exsiliens, & ubi minime exspectes, relictura. Denique apud Ciceronem omnia desinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis paucissimis, quæ ad certum modum, & ad unum exemplar, adstricta sunt. Humilia præterea tibi videri dicis omnia, & parum erecta: quo vitio carere eum judico. Non sunt humilia illa, sed placida. Sunt enim tenore quieto compositoque formata, nec depressa, sed plana. Deest illis oratorius vigor, stimulique quos quæris, & subiti ictus sententiarum: sed totum corpus videris; quamvis sit incomptum, honestum est. Non habet oratio ejus, sed debet dignitatem. Affer quem Fabiano possis præponere. Dic Ciceronem, cujus libri ad philosophiam pertinentes, pæne totidem sunt, quot Fabiani. Cedam. sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem. Cedam. & respondeamus: In re tanta eminere est, & post duos esse. Nomina adhuc Livium. Scripsit enim & dialogos, quos non magis philosophiæ annumerare possis, quam historiæ: & ex professo philosophiam continentes libros. Huic quoque dabo locum: vide tamen, quam multos antecedat, qui à tribus vincitur, & tribus eloquentissimis. Sed non præstat omnia. non est fortis oratio ejus, quamvis elata sit: non est violenta, nec torrens, quamvis effusa sit: non est perspicua, sed pura. Desideres, inquies, contra vitia aliquid aspere dici, contra pericula animose, contra fortunam superbe, contra ambitionem contumeliose. Volo luxuriam objurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi: sit aliquid oratoriè acre, tragicè grande, comicè exile. Vis illum assidere pusillæ rei, verbis? Ille rerum se magnitudini addixit: eloquentiam, velut umbram, non hoc agens, trahit. Non erunt sine dubio singula circumspecta, nec in se collecta, nec omne verbum excitabit ac punget: fateor: exibunt multa, nec ferient, & interdum otiosa præterlabetur oratio: sed multum erit in omnibus locis, & ingens sine tædio spatium. Denique illud præstabit, ut liqueat tibi, illum sensisse, quæ scripsit. Intelliges actum hoc, ut tu scires quid illi placeret; non ut ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, & ad bonam mentem non quæritur plausus. Talia esse scripta ejus non dubito, etiam si magis reminiscor quam teneo: hæretque mihi color eorum, non ex recenti conversatione familiariter, sed summatim, ut solet ex vetere notitia. Cum audirem certe illum, talia mihi videbantur: non solida, sed plena, quæ adolescentem indolis

bonæ

bonæ attollerent,& ad imitationem sui vocarent, sine desperatione vincendi. quæ mihi adhortatio videtur efficacissima. Deterret enim, qui imitandi cupiditatem modo fecit, spem abstulit. Ceterum verbis abundabat, sine commendatione partium singularum, in universum magnificus.

EPIST. CI. Omnis dies, omnis hora, quam nihil simus ostendit, & aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitos, cum æterna meditantes respicere cogit ad mortem. Quid sibi istud principium velit, quæris? Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum & officiosum, noveras: ex tenui principio se ipse promoverat, & jam illi declivis erat cursus ad cetera. Facilius enim crescit dignitas, quam incipit. Pecunia quoque circa paupertatem plurimam moram habet, dum ex illa ereptat. Hic etiam Senecio divitiis imminebat, ad quas illum duæ res ducebant efficacissimæ, & quærendi, & custodiendi scientia: quarum vel altera locupletem facere potuisset. Hic homo summæ frugalitatis, non minus patrimonii quam corporis diligens, cum me ex consuetudine mane vidisset, cum per totum diem amico graviter affecto, & sine spe jacenti, usque in noctem assedisset, cum hilaris cænasset, genere valetudinis præcipiti abreptus, angina, vix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucem. Intra paucissimas ergo horas, postquã omnibus erat sani ac valentis officiis functus, decessit. Ille qui & mari & terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quæstus, accesserat; in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniæ impetu, raptus est.

Insere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites.

Quam stultum est ætatem disponere! ne crastino quidem dominamur. O quanta dementia est, spes longas inchoantium! Emam, ædificabo, credam, exigam, honores geram, tum demum lassam, & plenam senectutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quisquã de futuro debet promittere: id quoque quod tenetur, per manus exit, & ipsam quam premimus horam, casus incidit. Volvitur tempus, rata quidem lege, sed per obscurum: quid autem ad me, an naturæ certum sit, quod mihi incertum est? Navigationes longas, & pererratis littoribus alienis, seros in patriam reditus proponimus; militiam, & castrensium laborum tarda manupretia; procurationes, officiorumque per officia processus: cum interim ad latus mors est, quæ quoniam numquam cogitatur, nisi aliena; nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quam dum miramur, hæsura. Quid autem est stultius, quam mirari id ullo die factum, quod omni potest fieri? Stat quidem terminus nobis, ubi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit: sed nemo scit nostrum, quam propè versetur. Sic itaque formemus animum, tamquam ad extrema ventum sit: nihil differamus, quotidie cum vita paria faciamus. Maximum vitæ vitium est, quod imperfecta semper est, quod etiam aliquid ex illa differtur: qui quotidie vitæ suæ summam manum imposuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor nascitur, & cupiditas futuri exedens animum. Nihil est miserius dubitatione venientium, quorsum evadant. Quantum sit illud quod restat, aut quale, collecta mens inexplicabili formidine agitatur. Quomodo effugiemus hanc volutationem? uno, si vita nostra non prominebit, si in se colligetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui irritum

est præsens. Ubi vero quidquid mihi debui, redditum est, ubi stabilita mens scit, nihil interesse inter diem & sæculum: quidquid deinceps dierum rerumque venturum est, ex alto prospicit, & cum multo risu seriem temporum cogitat. Quid enim varietas mobilitasque casuum perturbabit, si certus sit adversus incerta? Ideo, mi Lucili, propera vivere: & singulos dies, singulas vitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est. In spe viventibus, proximum quoque tempus elabitur: subitq; avidi tas, & miserrimum atque miserrima omnia efficiens, metus mortis. Inde illud Mecænatis turpissimum votum: quo & debilitatem non recusat, & deformitatem, & novissime acutam crucem, dummodo inter hæc mala spiritus prorogetur.

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa:
Tuber adstrue gibberum,
Lubricos quate dentes.
Vita dum superest, bene est.
Hanc mihi, vel acuta
Si sedeam cruce, sustine.

Quod miserrimum erat, si incidisset, optatur: & tamquam vita petitur, supplicii mora. Contemptissimum putarem, si vivere vellet usque ad crucem. Tu vero, inquit, me debilites licet, dum spiritus in corpore fracto & inutili maneat: depraves licet, dum monstroso & distorto temporis aliquid accedat: suffigas licet, & acutam sessuro crucem subdas: est tanti, vulnus suum premere, & patibulo pendere districtum, dum differat id quod est in malis optimum, supplicii finem. Est tanti, habere animam, ut agam. Quid huic optes, nisi deos faciles? quid sibi vult ista carminis effœminati turpitudo? quid timoris dementissimi pactio? quid tam fœda vitæ mendicatio? Huic putas unquam recitasse Virgilium,

Usque adeone mori miserũ est? Optat ultima malorum: & quæ pati gravissimum est, extendi ac sustineri cupit. qua mercede? scilicet vitæ longioris. Quid autem hujus vivere est? diu mori. Invenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, & perire membratim, & toties per stillicidia amittere animam, quam semel exhalare? Invenitur qui velit adactus ad illud infelix lignum, jam debilis, jam pravus, & in fœdum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multæ moriendi caussæ etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? Nega nunc magnum beneficium esse naturæ, quod necesse est mori. Multi pejora pacisci adhuc parati sunt: etiam amicum prodere, ut diutius vivant: & liberos ad stuprum manu sua tradere, ut contingat lucem videre, tot conscium scelerum. Excutienda vitæ cupido est: discendumq; nihil interesse quando patiaris, quod quandoque patiendum est: quam bene vivas referre, non quamdiu: sæpe autem in hoc esse bene ne diu.

EPIST. CII. Quomodo molestus est jucundum somnium videnti, qui excitat: aufert enim voluptatem, etiamsi falsam, effectum tamen veræ habentem: sic epistola tua mihi fecit injuriam. revocavit enim me cogitationi aptæ traditum, & iturum, si licuisset, ulterius. Iuvabat de æternitate animarum quærere, imo mehercule credere. credebã enim facile opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis, quam probantium. Dabam me spei tantæ. jam eram fastidio mihi, jam reliquias ætatis infractæ contemnebam, in immensum illud tempus, & in possessionem omnis ævi transiturus: cum subito experrectus sum, epistola tua accepta, & tam bellum somnium perdidi. quod repetam, si te dimisero, & redimam.

Negas me epistola prima totam quæstionem explicuisse, in qua probare conabar id quod nostris placet, claritatem quæ post mortem contingit, bonũ esse. Id enim me non solvisse, quod opponitur nobis: Nullum, inquiunt, bonum ex distantibus: hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas, mi Lucili, ejusdem quæstionis est, loci alterius: & ideo non hoc tantum, sed alia quoque eodem pertinẽtia, distuleram. Quædam enim, ut scis, moralibus rationalia immixta sunt. Itaque illam partem recta ad mores pertinentem tractavi, Numquid stultum sit ac supervacuum, ultra extremum diem curas transmittere. An cadant bona nostra nobiscũ, nihilque sit ejus qui nullus est. An ex eo quod cum erit, sensuri non simus antequam aliquis fructus percipi aut peti possit. Hæc autem omnia ad mores spectant: itaque suo loco posita sunt. At quæ à dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, segreganda fuerunt: & ideo seposita sunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quæ dicunt persequar, deinde singulis occurram. At nisi aliquid prædixero, intelligi non poterunt quæ refellentur. Quid est, quod prædicere velim? Quædam continua esse corpora, ut hominem: quædam composita, ut navem, domum, omnia denique quorum diversæ partes junctura in unum sunt coactæ: quædam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tamquam exercitus, populus, senatus. Illi enim, per quos ista corpora efficiuntur, jure aut officio cohærent, natura diducti & singuli sunt. Quid est, quod etiam nunc prædicere velim? Nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constat. uno enim spiritu unum bonum contineri ac regi debet, unum esse unius boni principale. Hoc si quando desideraveris, per se probatur: interim ponendum fuit, quo nostra tela nitantur. Dicitis, inquit, nullum bonum ex distantibus esse: Claritas autem ista, bonorum virorum secunda opinio est. Nam quomodo fama non est unius sermo, nec infamia unius mala existimatio: sic nec claritas, uni bono placuisse. Consentire in hoc plures insignes & præstantes viri debent, ut claritas sit. Hæc autẽ ex judiciis plurium efficitur, id est, distantium: ergo non est bonum. Claritas, inquit, laus est à bonis bono reddita: laus oratio: oratio vox est, aliquid significans: vox autem, licet virorum sit bonorum, bonum non est. Neque enim quidquid vir bonus facit, bonum est. nam & plaudit, & sibilat: sed nec plausum quisquam, nec sibilum, licet omnia ejus admiretur & laudet, bonum dicit, non magis quàm sternutamentum aut tussim. Ergo claritas bonum non est. Ad summam, dicite nobis, utrum laudantis, an laudati bonum sit? Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam si affirmetis meum esse, quod alius benè valeat. Sed laudare dignos, honesta actio est: ita laudantis bonum est, cujus actio est, non nostrum qui laudamur: atqui hoc quærebatur. Respondebo nunc singulis cursim. Primum, an sit aliquid ex distantibus bonum, etiã nunc quæritur, & pars utraq; sententias habet. Deinde, claritas desiderat multa suffragia: potest & unius boni viri judicio esse contenta. Nam omnes bonos bonus unus judicat. Quid ergo, inquit, & fama erit unius hominis existimatio, & infamia unius malignus sermo? Gloriam quoque, inquit, latius fusam intelligo: consensum enim multorum exigit. Diversa horum conditio est, & illius. Quare? quia si de me bene vir bonus sentit, eodem loco sum, quo, si omnes boni idem sentirent. omnes enim si me cognoverint, idem sentient. Par il-

lis idemque judicium est: æquè vero infilitur ab his, qui dissidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant: quia aliud sentire non possunt. Ad gloriam & famā, non est satis unius opinio. Illic idem potest unius sententia, quod omnium: quia omnium si perrogetur, una erit: hic diversa dissimilium judicia sunt, dissimiles affectus. Dubia omnia invenias, levia, suspecta. Putas tu posse sententiam unam omnium esse? non est unius una. Illis placet verum: veritatis una vis, una facies est: apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Numquam autem falsis constantia est: variantur & dissident. Sed laus, inquit, nihil aliud quàm vox est: vox autem bonum non est. Cum dicunt claritatem laudem esse bonorum, à bonis redditam, jam non ad vocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim vir bonus taceat, sed aliquem judicet dignum laude, laudatus est. Præterea, aliud est laus, aliud laudatio. Hæc & vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrem, sed laudationem, cujus officium oratione cōstat. Cum dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum, sed judicia promittimus. Ergo laus etiam taciti est bene sentientis, ac bonum virum apud se laudantis. Deinde, ut dixi, ad animum refertur laus, non ad verba; quæ conceptam laudem egerunt, & in notitiam plurium emittunt. Laudat, qui laudandum esse judicat. Cum Tragicus ille apud nos ait, *Magnificum esse laudari à laudato viro*: laude digno, ait. Et cum æquè antiquus poëta ait, *Laus alit artes*: non laudationem dicit, quæ corrumpit artes. nihil enim æquè & eloquentiam, & omne aliud studium auribus deditum vitiavit, quam popularis assensio. Fama utique vocem desiderat, claritas non. potest enim citra vocem contingere, contenta judicio: plena est, non tantum inter tacentes, sed etiam inter reclamantes. Quid intersit inter claritatem & gloriam, dicam. Gloria multorū judiciis constat, claritas bonorum. Cujus, inquit, bonum est claritas, id est, laus bono à bonis reddita, utrum laudati an laudantis? Utriusque: meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit; & benefecisse gaudeo, & gratos me invenisse virtutum interpretes lætor. Hoc plurium bonum est, quod grati sunt, sed & meum. Ita enim animo compositus sum, ut aliorum bonum, meum judicem: utiq; eorū, quibus ipse sum boni caussa. Est illud laudantium bonum: virtute enim geritur: omnis autem virtutis actio bonum est. Hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque utriusque bonum est, merito laudari: tam mehercule, quam bene judicasse, judicantis bonum est, & ejus, secundum quem judicatum est. Numquid dubitas, quin justitia & habentis bonum sit, & ejus cui debitum solvit? Merentem laudare justitia est: igitur utriusque bonum est. Cavillatoribus istis abunde responderimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, arguta disserere, & philosophiam in has angustias ex sua majestate detrahere. Quanto satius est, ire aperta via & recta, quam sibiipsi flexus disponere, quos cum magna molestia debeas relegere? neque enim quidquam aliud istæ disputationes sunt, quam inter se perite captantium lusus. Dic potius, quam naturale sit, in immensum mentem suam extendere. Magna & generosa res est humanus animus; nullos sibi poni nisi communes & cūm Deo terminos patitur. Primum humilem non accipit patriam: Ephesum aut Alexandriam, aut si quod est etiamnum frequētius incolis, latius tectis solum. Illi patria est,

quod-

quodcumque suprema & universa circuitu suo cingit: hoc omne convexum, intra quod jacent maria cum terris, intra quod aer humanis divina secernens etiam conjungit, intra quod disposita tot numina in actus suos excubãt. Deinde, arctam ætatem sibi dari non sinit. Omnes, inquit, anni mei sunt. nullum sæculum magnis ingeniis clusum est, nullum non cogitationi pervium tempus. Cum venerit dies ille qui mixtum hoc divini humanique secernat, corpus hoc, ubi inveni, relinquam: ipse me diis reddam. nec nunc sine illis sum, sed gravi terrenoque detineor. Per has mortalis ævi moras, illi meliori vitæ longiorique proluditur. Quemadmodum novem mensibus nos tenet maternus uterus, & præparat non sibi, sed illi loco in quem videmur emitti, jam idonei spiritum trahere, & in aperto durare: sic per hoc spatium, quod ab infantia patet in senectutem, in alium naturæ sumimur partum. Alia origo nos exspectat, alius rerum status. Nondum cælum, nisi ex intervallo, pati possumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam prospice: non est animo suprema, sed corpori. Quidquid circa te jacet rerum, tamquam hospitalis loci sarcinas specta: transeundum est. Excutit redeuntem natura, sicut intrantem. Non licet plus efferre, quam intuleris: imo etiam ex eo, quod in vitam attulisti, pars magna ponenda est. Detrahetur tibi hæc circumjecta, novissimum velamentum tui, cutis: detrahetur caro & suffusus sanguis, discurrensque per totum: detrahentur ossa nervique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste, quem tamquam extremum reformidas, æterni natalis est. Depone onus. quid cunctaris, tamquam non prius quoque, relicto, in quo latebas, corpore, exieris? Hæres & reluctaris: tum quoque magno nisu matris expulsus es. Gemis, ploras: & hoc ipsum flere, nascentis est. Sed tunc debebat ignosci. rudis & imperitus omnium veneras: ex maternorũ viscerum calido mollique fomento emissum, afflavit aura liberior. Deinde, offendit duræ manus tactus: tenerque adhuc, & nullius rei gnarus obstupuisti inter ignota. Nunc tibi non est novum separari ab eo, cujus antè pars fueris: æquo animo membra jam supervacua dimitte, & istud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contristaris? ita solet fieri. Pereunt semper velamenta nascentium. Quid ista sic diligis, quasi tua? istis opertus es. Veniet qui te revelet dies, & ex contubernio fœdi atque olidi ventris educat. Hinc nunc quoq; tu quantum potes, subvola: utiq; etiam necessariis, quæ cohærebunt, alienus. Iam hinc, altius aliquid sublimiusque meditare. Aliquando naturæ tibi arcana retegentur, discutietur ista caligo, & lux undique clara percutiet. Imaginare tecum, quantus ille sit fulgor, tot sideribus inter se lumen miscentibus. Nulla serenum umbra turbabit: æqualiter splendebit omne cæli latus: dies & nox, aëris infimi vices sunt. Tunc in tenebris vixisse dices, cum totam lucem totus adspexeris: quam nunc, per angustissimas oculorum vias, obscurè intueris, & tamen admiraris tam procul. Quid tibi videbitur divina lux, cum illam suo loco videris? Hæc cogitatio nihil sordidum animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum esse testes ait, illis nos approbari, illis in futurum parari jubet, & æternitatem proponere: quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad timorem minis agitur. Quid ni non timeat, qui mori sperat? si is quoque, qui tamdiu animum judicat manere,

quamdiu retinetur corporis vinculo; exsolutum, statim spargi; id agit, ut etiam post mortem utilis esse possit. Quamvis enim ipse ereptus sit oculis, tamen

Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos.

Cogita, quantum nobis exempla bona prosint: scies magnorum virorum, non minus præsentia, esse utilem memoriam.

EPIST. CIII. Quid ista circumspicis, quæ tibi possint fortasse evenire, sed possunt & non evenire? incendium dico, ruinam, aliaque, quæ nobis incidunt, non insidiantur: illa potius vide, illa devita, quæ nos observant, quæ captant. Rari sunt casus, etiam si graves, naufragiũ facere, vehiculo everti: ab homine homini quotidianum periculum. Adversus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. Nullum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur, antequam surgat: crepant ædificia, antequam corruant: prænunciat fumus incendium: subita est ex homine pernicies, & eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras, si istorum tibi qui occurrunt vultibus credis, hominum effigies habent, animos ferarũ: nisi quod illarum perniciosior est primus incursus, quos transire nõ queunt. Numquam enim illas ad nocendum nisi necessitas inigit: aut fame, aut timore coguntur ad pugnam: homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum sit: ut cogites, quod sit hominis officium. Alterum intuere, ne lædaris; alterum, ne lædas. Commodis omnium læteris, movearis incommodis: & memineris quæ præstare debeas, quæ cavere. Sic vivendo quid consequeris? non, ut ne noceant; sed, ne fallant. Quantum autem potes, in philosophiam secede. Illa te sinu suo proteget: in hujus sacrario eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter se, nisi in eodem ambulantes. Quod autem ipsam philosophiam, non debebis jactare. multis fuit periculi caussa, insolenter tractata, & contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alii exprobret: non abhorreat à publicis moribus; nec hoc agat, ut quidquid non facit, damnare videatur. Licet sapere sine pompa, sine invidia.

EPIST. CIIII. In Nomentanum meum fugi, quid putas? urbem? imo febrem, & quidem surrepentem. Iam manum mihi injecerat: protinus itaque parari vehiculum jussi, Paullina mea retinente. Medicus initia esse dicebat, motis venis, sed incertis, & naturalem turbantibus modum. Exire perseveravi. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis: qui cum in Achaia febrem habere cœpisset, protinus navem adscendit, clamitans non corporis esse, sed loci morbum. Hoc ego Paullinæ meæ dixi, quæ mihi valetudinem meam commẽdat. Nam cum sciam spiritum illius in meo verti: incipio, ut illi consulam, mihi consulere: & cum me fortiorem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficium ætatis amitto. Venit enim mihi in mentem, in hoc sene & adolescentem esse, cui parcitur. Itaque quoniam ego ab illa non impetro, ut me fortius amet: imperat illa à me, ut me diligentius amem. Indulgendum est enim honestis affectibus: & interdum etiam si premunt caussæ, spiritus in honorem suorum vel cum tormento revocandus, & in ipso ore retinendus est: cum bono viro vivendum sit, non quamdiu juvat, sed quamdiu oportet. Ille qui non uxorem, non amicum tanti putat, ut diutius in vita commoretur, qui perseverat mori, delicatus est. Hoc quoque imperet sibi animus, ubi utilitas suo-

suorum exigit: nec tantum si vult mori, sed si cœpit, intermittat, & suis se commodet. Ingentis animi est, aliena caussa ad vitam reverti: quod magni viri sæpè fecerunt. Sed hoc quoque summæ humanitatis existimo, senectutem suam, cujus maximus fructus est, securior sui tutela, & vitæ usus animosior, attentius conservare, si scias alicui tuorum esse dulce, utile, optabile. Habet præterea in se non mediocre ista res gaudium, & mercedem. quid enim jucundius, quam uxori tam carum esse, ut propter hoc tibi carior fias? Potest itaque Paullina mea non tantum suum mihi timorē imputare, sed etiā meum. Quæris ergo, quomodo mihi consilium profectionis cesserit? Vt primum gravitatem urbis excessi, & illum odorem culinarum fumantium, quæ motæ quidquid pestiferi vaporis obruerant, cum pulvere effundunt, protinus mutatam valetudinem sensi. Quantum deinde adjectum putas viribus, postquam vineas attigi? in pascuum emissus, cibum meum invasi. Repetivi ergo jam me. non permansit marcor ille corporis dubii, & malè cogitantis: incipio toto animo studere. Non multum ad hoc locus confert, nisi se sibi præstet animus, qui secretum & in occupationibus mediis, si volet, habebit. At ille qui regiones eligit, & otium captat, ubiq; quo distringatur inveniet. Nam Socratem querenti cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt: *Non immerito hoc tibi evenit: tecum enim peregrinabaris.* O quàm benè cum quibusdam ageretur, si à se aberrarent! Nunc primi seipsos sollicitant, corrumpunt, territant. Quid prodest mare trajicere, & urbes mutare? si vis ista, quibus urgeris, effugere, non alibi sis oportet, sed alius. Puta venisse te Athenas, puta Rhodon: elige arbitrio tuo civitatem; quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat tuos adferes. Divitias judicabis bonum? torquebit te paupertas, & (quod est miserrimum) falsa. Quamvis enim multum possideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi videberis deesse, quanto vinceris. Honores judicas bonum? malè te habebit ille consul factus, ille etiam refectus: ringeris, quoties aliquem in fastis sæpius legeris. Tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi post te videatur, si aliquis ante te fuerit. Maximum malum judicabis mortem: cum in illa nihil sit mali, nisi, quod ante ipsam est, timeri. Exterrebunt te non tantum pericula, sed suspiciones: vanis semper agitaberis. Quid enim proderit,

--- evasisse tot urbes
Argolicas, mediosque fugam
tenuisse per hostes?

Ipsa pax timores subministrabit. ne tutis quidem habebitur fides, consternata semel mente: quæ ubi consuetudinem pavoris improvidi fecit, etiam ad tutelam salutis suæ inhabilis est. Non enim vitat, sed fugit: magis autem periculis patemus aversi. Gravissimum judicabis malum, aliquem ex his quos amabis amittere: cum interim hoc tam ineptum erit, quam flere, quod arboribus amœnis & domum tuam ornantibus decidant folia. Quidquid te delectat, æquè vide, ut videras dum vireret. utique aliud alio die casus excutiet. sed quemadmodum frondium jactura facilis est, quia renascuntur: sic istorum quos amas, quosque oblectamenta vitæ putas esse, damnum: quia reparantur, etiam si nō renascantur. Sed non erunt iidem. Ne tu quidem idem eris. omnis dies, omnis hora te mutat: sed in aliis rapina facilius apparet: hîc latet, quia non ex aperto fit. Alii auferuntur: at ipsi nobis furto subducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia vulneribus apo-

pones, sed ipse tibi feres sollicitudinum caussas, alia sperando, alia desperando? Si sapis, alterum alteri misceas: nec speraveris sine desperatione, nec desperaveris sine spe. Quid per se prodesse peregrinatio cuiquam potuit? Non voluptates illa temperavit, non cupiditates refrænavit, non iras repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo mala eduxit, non judicium dedit, non excussit errorem: sed ut puerum ignota mirantem, ad breve tempus rerum aliqua novitate detinuit. Ceterum inconstantiam mentis, quæ cum maximè ægra est, lacessit, mobiliorem leviorenq; reddit ipsa jactatio. Itaque quæ petierant cupidissimè loca, cupidius deserunt, & avium modo transvolant, citiusq; quam venerant, abeunt. Peregrinatio notitiam dabit gentium, novas tibi montium formas ostendet, inusitata spatia camporum, & irriguas perennibus aquis valles, & alicujus fluminis sub observatione naturam: sive, ut Nilus, æstivo incremento tumet; sive, ut Tigris, eripitur ex oculis, & acto per occulta cursu, integræ magnitudini redditur; sive, ut Mæander, poëtarum omnium exercitatio & ludus, implicatur crebris anfractibus, & sæpè in vicinum alveo suo admotus, antequam sibi influat, flectitur; ceterum neque meliorem faciet, neque saniorem. Inter studia versandum est, & inter auctores sapientiæ, ut quæsita discamus, nondū inventa quæramus. Sic eximendus animus ex miserrima servitute: in libertatem asseritur. Quamdiu quidem nescieris, quid fugiendum, quid petendum, quid necessarium, quid supervacuum, quid justum, quid honestum sit: non erit hoc peregrinari, sed errare. Nullam tibi opem feret iste discursus: peregrinaris enim cum affectibus tuis, & mala te tua sequuntur. Vtinam quidem sequerentur! longius abessent: nunc fers illa, non ducis. Itaque ubique te premunt, & paribus incommodis urunt. Medicina ægro, non regio, quærenda est. Fregit aliquis crus, aut extorsit articulum? non vehiculum navemque conscendit, sed advocat medicum, ut fracta pars jungatur, ut luxata in locum reponatur. Quid ergo animum, tot locis fractum & extortum, credis locorum mutatione posse sanari? majus est istud malum, quam ut gestatione curetur. Peregrinatio non facit medicum, non oratorem: nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia rerum omnium maxima in itinere colligetur? Nullum, mihi crede, iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus sistat: aut si quod esset, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu ista urgebunt mala, macerabuntq; per terras ac maria vagum, quamdiu malorum gestaris caussas. Fugam tibi non prodesse miraris? tecum sunt quæ fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe & desideria: saltem intra modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam. si vis peregrinationes habere jucundas, tuum comitem sana. Hærebit tibi avaritia, quādiu avaro sordidoque convixeris: hærebit tumor, quamdiu cum superbo conversaberis: numquam sævitiam in tortoris contubernio pones: incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si velis vitiis exui, longe à vitiorum exemplis recedendum est. Avarus, corruptor, sævus, fraudulentus, multum nocituri si propè à te fuissent, intra te sunt. Ad meliores transi. cum Catonibus vive, cum Lælio, cum Tuberone: quod si convivere etiam Græcis juvat, cum Socrate, cum Zenone versare. Alter te docebit mori, si necesse erit: alter, antequam necesse erit. Vive cum Chrysippo, cum Posidonio. Hi tibi tradent divinorum humanorumque notitiam.

tiam. hi jubebunt in opere esse: nec tantum scitè loqui, & in oblectationem audientium verba jactare, sed animum indurare, & adversus minas erigere. Vnus est enim hujus vitæ fluctuantis & turbidæ portus, eventura contemnere, stare fidenter, apertè tela fortunæ adverso pectore excipere, non latitantem, nec tergiversantem. Magnanimos nos natura produxit: & ut quibusdam animalibus ferum dedit, quibusdam subdolum, quibusdam pavidum, ita nobis gloriosum & excelsum spiritum, quærentem ubi honestissimè, non ubi tutissime vivat; simillimum mundo: quem quantum mortalibus passibus licet, sequitur æmulaturque. Profert se, laudari & adspici credit. Dominus omnium est, supra omnia est. itaque nulli se rei submittit: nihil illi videtur grave, nihil asperum, quod virum incurvet.

Terribiles visu formæ, letumq; labosque:

minimè quidem, si quis rectis oculis intueri illa possit, & tenebras perrumpere. Multa per noctem habita terrori, dies vertit ad risum.

Terribiles visu formæ, letumq; labosque,

egregiè Virgilius noster. Non re dixit terribiles esse, sed visu: id est, videri, non esse. Quid inquam, in istis est tam formidabile, quam fama vulgavit? Quid est, obsecro te, Lucili, cur timeat laborem vir, mortem homo? Toties mihi occurrunt isti, qui non putant fieri posse quidquid facere non possunt, & ajunt nos loqui majora, quam quæ natura humana sustineat. At quanto ego de illis meliùs existimo? ipsi quoq; hæc possunt facere, sed nolunt. Denique quem umquam ista destituêre tentantem? cui non faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia sunt, non audemus: sed quia non audemus, difficilia sunt. Si tamen exemplum desideratis, accipite Socratem perpessicium senem, per omnia aspera jactatum, invictum tamen & paupertate, quam graviorem illi domestica onera faciebant; & laboribus, quos militares quoque pertulit, & quibus ille domi exercitus. sive uxorem ejus spectes moribus feram, lingua petulantem; sive liberos indociles, & matri quam patri similiores. Sic ferè aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis sæviore. Viginti & septem annis pugnatum est: post finita arma, triginta tyrannis noxæ dedita est civitas, ex quibus plerique inimici erant. Novissima damnatio est sub gravissimis hominibus impleta. objecta est & religionum violatio, & juventutis corruptela, quam immittere in deos, in patres, in remp. dictus est: post hæc carcer, & venenum. Hæc usque eo animum Socratis non moverunt, ut ne vultum quidem moverint. Illam mirabilem laudem, & singularem, usque ad extremum servavit: non hilariorem quisquam, non tristiorem Socratem vidit: æqualis fuit in tanta inæqualitate fortunæ. Vis alterum exemplum? accipe hunc M. Catonem recentiorem, cum quo & infestius fortuna egit, & pertinacius. Cui cum omnibus locis obstitisset, novissimè & in morte: ostendit tamen virum fortem posse invita fortuna vivere, invita mori. Tota illi ætas aut in armis est exacta civilibus, aut in ætate concipiente jam civile bellum. Et hunc licet dicas non minus, quam Socratem, in servitute vixisse: nisi fortè Cn. Pompejum, & Cæsarem, & Crassum, putas libertatis socios fuisse. Nemo mutatum Catonem, toties mutata Rep. vidit: eumdem se in omni statu præstitit. In prætura, in repulsa, in accusatione, in provincia, in concione, in exercitu, in morte, denique in illa Reip. trepidatione, cum illinc Cæsar c... de

decem legionibus pugnacissimis subnixus, tot externarū gentium præsidiis hinc Cn. Pompejus, satis unus adversus omnia. Cum alii ad Cæsarem inclinarent, alii ad Pompejum, solus Cato fecit aliquas & Reip. partes. Si animo complecti volueris illius imaginem temporis, videbis illinc plebem & omnem erectum ad res novas vulgum: hinc optimates & equestrem ordinem, quidquid erat in civitate sancti & lecti: duos in medio relictos, Remp. & Catonem. Miraberis, inquam, cum animadverteris

Atriden, Priamumque, & sævum ambobus Achillem.

Vtrumq; enim improbat, utrumq; exarmat. Hanc fert de utroque sententiam. Ait se, *si Cæsar vicerit, moriturum: si Pompejus, exulaturum.* Quid habebat quod timeret, qui ea sibi & victo & victori constituerat, quæ constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Periit itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati? per medias Africæ solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim? & in collibus arentibus, sine ullis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit, & quoties aquæ fuerat occasio, novissimus bibit. Vides honorem & notam posse contemni? eodem quo repulsus est die, in comitio pila lusit. Vides posse non timeri potentiam superiorū? & Pompejum & Cæsarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi ut alterum demereretur, simul provocavit. Vides tam mortem posse contemni quā exsilium? & exsilium sibi indixit & mortem, & interim bellum. Possumus itaq; adversus ista tantum habere animi: libeat modo subducere jugo collum. In primis autem despuendæ sunt voluptates: enervant, & effæminant, & multum petunt, multum autem à fortuna petendum est. Deinde spernendæ opes: auctoramenta sunt servitutum. Aurum & argentum, & quidquid aliud felices domos onerat, relinquatur. nō potest gratis constare libertas. Hanc si magno æstimas, omnia parvo æstimanda sunt.

EPIST. CV. Quæ observanda tibi sint, ut tutior vivas, dicam. Tu tamen sic audias censeo ista præcepta, quomodo si tibi præciperem, qua ratione bonam valetudinem in Ardeatino tuereris. Considera, quæ sint quæ hominem in perniciē hominis instigent: invenies spem, invidiam, odium, metum, contemptum. Ex omnibus istis, adeo levissimum est contemptus, ut multi in illo remedii caussa delituerint. Quem quis cōtemnit, calcat sine dubio, sed transit. Nemo homini contempto, pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie jacens præteritur: cū stante pugnatur. Spem improborum vitabis, si nihil habueris quod cupiditatem alienam & improbam irritet, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim insignia, etiam si parum nota sunt. Sic vero invidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non jactaveris, si scieris in sinu gaudere. Odiū autem ex offensa sic vitabis, neminē lacessendo gratuito: à quo te sensus communis tuebitur. fuit enim hoc multis periculosum. Quidam odium habuerunt, nec inimicum. Illud ne timeatis, pręstabit tibi & fortunæ mediocritas, & ingenii lenitas: cum te esse homines scient, quē offendere sine periculo possint. Reconciliatio tua & facilis sit, & certa. Timeri autem tam domi molestum est, quam foris: tam à servis, quàm à liberis. Nulli non ad nocendum satis viriū est. Adjice nunc, quod qui timetur, timet. nemo potuit terribilis esse securè. Contemptus superest: cujus modum in sua potestate habet, qui illum sibi adjunxit; qui contemnitur, quia voluit,

luit, non quia debuit. Hujus incommodum & artes bonæ discutiunt, & amicitiæ eorum, qui apud aliquem potentem potentes sunt. quibus applicari expediet, non implicari: ne pluris remedium, quam periculum constet. Nihil tamen eque proderit, quam quiescere, & minimum cum aliis loqui, plurimum secum. Est quædam dulcedo sermonis, quæ irrepit, & blanditur, & non aliter quam ebrietas aut amor secreta producit. Nemo quod audierit, tacebit: nemo quantum audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit auctorem. Habet unusquisque aliquem cui tantum credit, quantum ipsi creditum est: ut garrulitatem suam custodiat, & contentus sit unius auribus, populum faciet. Sic quod modo secretum erat, rumor est. Securitatis magna portio est, nihil inique facere. Confusam vitam & perturbatam impotentes agunt: tantum metuunt, quantū nocent: nec ullo tempore vacant. Trepidant enim cum fecerunt, hærent, conscientia aliud agere non patitur, ac subinde respicere ad se cogit. Dat pœnas, quisquis exspectat: quisquis autem meruit, exspectat. Tutū aliqua res in mala conscientia præstat, nulla securum. putat enim se, etiam si non deprehenditur, posse deprehendi: & inter somnos movetur, & quoties alicujus scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi oblitteratum videtur, nō satis tectum. Nocens habuit aliquando latendi fortunam, numquam fiduciam.

EPIST. CVI. Tardius rescribo ad epistolas tuas, non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem cave audias: vaco, & omnes qui volunt, vacant. Neminem res sequuntur: ipsi illas amplexantur, & argumentum esse felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit, quare non protinus rescriberem tibi, de quo quærebas? Veniebat in contextum operis mei: scis enim me moralem philosophiam velle complecti, & omnes ad eam pertinentes quæstiones explicare. Itaque dubitavi utrum differrem te, an, donec suus isti rei veniret locus, jus tibi extra ordinem dicerem: humanius visum est, tam longe venientem non detinere. Itaque & hoc ex illa serie rerum cohærentium excerpam, & si qua erunt hujusmodi, non quærenti tibi ultro mittam. Quæ sint hæc, interrogas? Quæ scire magis juvat, quam prodest: sicut hoc de quo quæris, an bonum corpus sit. Bonum prodest: facit enim: quod facit, corpus est: bonum, agitat animum, & quodāmodo format & continet: quæ ergo propria sunt corporis, ea corporis bona sunt: corpora ergo sunt, & quæ animi sunt. nā & hic corpus est. Bonum hominis necesse est corpus sit, cum ipse corporalis. Mentior, nisi & quę alunt illud, & quæ valetudinem ejus vel custodiunt vel restituunt, corpora sunt: ergo & bonum ejus corpus est. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint, ut aliud quoque de quo non quæris, insulciam: tamquā ira, amor, tristitia. si dubitas, vide an vultum nobis mutent, an frontem adstringant, an faciem diffundant, an ruborem evocent, an fugent sanguinē. Quid ergo? tam manifestas corpori notas credis imprimi, nisi à corpore? Si affectus corpora sunt, & morbi animorum, & avaritia, crudelitas, indurata vitia, & in statum inemendabilem adducta: ergo & malitia, & species ejus omnes, malignitas, invidia, superbia. Ergo & bona. primum quia contraria istis sunt: deinde, quia eadem tibi indicia præstabunt. An non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? quantam intentionem prudentia? quantam modestiam & quietem reverentia? quantam serenitatem lætitia? quantum rigorem

severitas? quantam remissionem veritas? Corpora ergo sunt, quæ colorem habitumque corporum mutant, quæ in illis regnum suum exercent. Omnes autem quas retuli virtutes, bona sunt, & quidquid ex illis est. Numquid est dubium, an id quo quid tangi potest, corpus sit?

Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res, ut ait Lucretius.

Omnia autem ista quæ dixi, non mutarent corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. Etiamnum, cui tanta vis est, ut impellat & cogat & retineat & jubeat, corpus est. Quid ergo? Non timor retinet? non audacia impellit? nō fortitudo immittit, & impetum dat? non moderatio refrænat ac revocat? non gaudium extollit? non tristitia adducit? Denique quidquid facimus, aut malitiæ, aut virtutis gerimus imperio: quod imperat corpori, corpus est: quod vim corpori affert, corpus. Bonum corporis corporale est: bonum hominis, & corporis bonum est: itaque corporale est. Quoniam, ut voluisti, morem gessi tibi, nunc ipse dicā mihi, quod dicturum esse te video. Latrunculis ludimus: in supervacuis subtilitas teritur. non faciunt bonos ista, sed doctos. Apertior res est, sapere: imo simplicior. paucis opus est ad mentem bonam litteris. Sed nos ut cetera in supervacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam. Quemadmodum omnium rerum, sic litterarum quoque intemperantia laboramus: non vitæ, sed scholæ discimus.

EPIST. CVII. Ubi illa prudentia tua? ubi in dispiciendis rebus subtilitas? ubi magnitudo? Tam pusilla te angunt? servi occupationes tuas, occasionem fugæ putaverunt. Si amici deciperent, (habeant enim sane nomen, quod illis Epicurus noster imposuit, & ita vocentur) quo turpius non sint omnibus rebus tuis. Desint illi, qui & operam tuam conterebant, & te aliis molestum esse credebant. Nihil horum insolitum, nihil inexspectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quam queri, quod spargaris in publico, aut inquineris in luto. Eadem vitæ conditio est, quæ balnei, turbæ, itineris: quædam intermittentur, quædam incident. Non est delicata res, vivere. Longam viam ingressus es: & labaris oportet, & arietes, & cadas, & lasseris, & exclames: O mors, id est, mentiaris. Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per ejusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc iter. Mori me vult? præparetur animus contra omnia. Sciat se venisse ubi patiatur fulmen; sciat se venisse, ubi

Luctus & ultrices posuere cubilia curæ,

Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus.

In hoc contubernio vita degenda est. Effugere ista non potes, contemnere potes: contemnes autem, si sæpè cogitaveris, & futura præsumpseris. Nemo non fortius ad id cui se diu composuerat, accessit, & duris quoque, si præmeditata erant, obstitit. At contra imparatus, etiam levissima expavit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit: & quia omnia novitate graviora sunt, hæc cogitatio assidua præstabit, ut nulli sis malo tiro. Servi te reliquerunt. Alium compilaverunt, alium accusaverunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcaverunt, alium veneno, alium criminatione petierunt. Quidquid dixeris, multis accidit. Deinceps quæ multa & varia sunt in nos diriguntur. Quædam in nos fixa sunt, quædam vibrant, & cummaximè veniunt, quædam ad alios perventura nos stringunt. Nihil miremur eorum ad quæ nati sumus;

ti sumus: quæ ideo nulli querenda, quia paria sunt omnibus. Ita dico paria sunt. nam etiam quod effugit aliquis, pati potuit. Æquum autem jus est, non quo omnes usi sunt, sed quod omnibus latum est. Imperetur æquitas animo, & sine querela mortalitatis tributa pendamus. Hyems frigora adducit: algendum est. æstas calores refert: æstuandum est. intemperies cæli valetudinem tentat: ægrotandum est. Et fera nobis loco occurret, & homo perniciosior feris omnibus. Aliud aqua, aliud ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non possumus: id possumus, magnum sumere animum, & viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, & naturæ consentiamus. Natura autem hoc, quod vides, regnum mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt: turbantur maria, cum quieverunt: flant invicem venti: noctem dies sequitur: pars cæli consurgit, pars mergitur: contrariis rerum æternitas constat. Ad hanc legem animus noster aptandus est: hanc sequatur, huic pareat: & quæcumque fiunt, debuisse fieri putet: nec velit objurgare naturam. Optimum est pati, quod emendare non possis: & Deum, quo auctore cuncta proveniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec deseramus hunc operis pulcherrimi cursum, cui, quidquid patimur, intextum est: & sic alloquamur Iovem, cujus gubernaculo moles ista dirigitur, quemadmodum Cleanthes noster versibus disertissimis alloquitur. quos mihi in nostrum sermonem mutare permittitur, Ciceronis viri disertissimi exemplo. Si placuerint, boni consules: si displicuerint, scies me in hoc secutum Ciceronis exemplum.

Duc me parens, celsique dominator poli,

Quocumque placuit. nulla parendi mora est:

Assum impiger. fac nolle, comitabor gemens:

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

Malusque patiar, quod pati licuit bono.

Sic vivamus, sic loquamur. paratos nos inveniat atque impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit: at contra ille pusillus ac degener, qui obluctatur, & de ordine mundi male existimat, & emendare mavult deos, quam se.

EPIST. CVIII. Id de quo quæris, ex his est, quæ scire tantum eo, ut scias, pertinet. Sed nihilominus quia pertinet, pertinaciter properas, nec vis exspectare libros, quos cummaximè ordino continentes totam moralem philosophiæ partem, statim expediam. Illud tamen prius scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas discendi, qua flagrare te video, dirigenda sit, ne ipsa se impediat. Nec passim carpenda sunt, nec avidè invadenda universa: per partes pervenitur ad totum. Aptari onus viribus debet: nec plus occupari, quam cui sufficere possumus. Non quantum vis, sed quantum capis, hauriendum est. bonum tantum habe animum: capies, quantum voles. Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat. Hæc nobis præcipere Attalum memini, cum scholam ejus obsideremus, & primi veniremus, & novissimi exiremus: ambulantem quoque illum ad aliquas disputationes evocaremus, non tantum paratum discentibus, sed obvium. Idem, inquit, & docenti & discenti debet esse propositum: ut ille prodesse velit, hic proficere. Qui ad philosophorum scholas venit, quotidie secum aliquid boni ferat: aut sanior domum redeat, aut sanabilior. Redibit autem. ea enim philosophiæ vis est, ut non solum studentes, sed

etiam

etiam conversantes juvet. Qui in solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur: qui in unguentaria taberna resederunt, & paullò diutius commorati sunt, odorem secum loci ferunt: & qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus. Attende quid dicam: negligentibus, non repugnantibus. Quid ergo? non novimus quosdam, qui multis apud philosophum annis persederint, & ne colorem quidem duxerint? Quid ni noverim? pertinacissimos quidem, & assiduos: quos ego non discipulos philosophorum, sed inquilinos voco. Quidam veniunt ut audiant, non ut discant: sicut in theatrum voluptatis caussa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philosophi schola diversoriũ otii fit. Non id agunt ut aliqua illic vitia deponant, ut aliquam legem vitæ accipiant, ad quam mores suos exigant, sed ut oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen & cum pugillaribus veniunt, non ut res excipiant, sed verba: quæ tam sine profectu alieno discant, quam sine suo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, & transeunt in affectum dicentium, alacres vultu & animo: nec aliter concitantur, quam solent Phrygii tibicinis sono semiviri, & ex imperio furentes. Rapit illos instigatque rerum pulchritudo, non verborum inanium sonitus. Si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunam contumaciter, juvat protinus quę audias facere. Afficiuntur illi: & sunt quales jubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti dissuasor excipiat. Pauci illam, quam conceperant, mentem domum perferre potuerunt. Facile est auditorem concitare ad cupiditatem recti. Omnibus enim natura fundamenta dedit, semenque virtutum: omnes ad omnia ista nati sumus: cum irritator accessit, tunc illa animi bona velut sopita excitantur. Non vides quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quæ publicè agnoscimus, & consensu vera esse testamur?

Desunt inopiæ multa, avaritiæ omnia.

In nullum avarus bonus est, in se pessimus.

Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, & vitiis suis fieri convicium gaudet. Quanto magis hoc judicas evenire, cum à philosopho ista dicuntur: cum salutaribus præceptis versus inseruntur, efficacius eadem illa demissuri in animum imperitorum? Nam (ut dicebat Cleanthes) quemadmodum spiritus noster clariorem sonum reddit, cum illum tuba per longi canalis angustias tractum, patentiore novissimè exitu effudit: sic sensus nostros clariores carminis arcta necessitas efficit. Eadem negligentius audiuntur, minusque percutiunt, quamdiu soluta oratione dicuntur: ubi accessere numeri, & egregium sensum adstrinxere certi pedes, eadẽ illa sententia velut lacerto excussa torquetur. De contemptu pecuniæ multa dicuntur, & longissimis orationibus hoc præcipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent esse divitias: eum esse locupletem, qui paupertati suæ aptus est, & parvo se divitem fecit: magis tamen feriuntur animi, cum carmine ejusmodi dicta sunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.

Quod vult habet, qui velle quod satis est potest.

Cum hæc atque ejusmodi audimus, ad confessionẽ veritatis adducimur. Illi enim quibus nihil satis est, admirantur, acclamant, odium pecuniæ indicunt. Hunc

illorum

illorum affectum ubi videris, urge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, & syllogismis, & cavillationibus, & ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in avaritiam, dic in luxuriam, cum profecisse te videris, & animos audientium affeceris, insta vehementius. Verisimile non est, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, & tota in bonum audientium versa. Facillimè enim tenera conciliantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilibus leviterque corruptis injicit manum veritas, si advocatum idoneum nacta est. Ego certè, cum Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitæ perorantem, sæpè misertus sum generis humani, & illum sublimem altioremq; humano fastigio credidi. Ipse regem se esse dicebat: sed plus quam regnare mihi videbatur, cui liceret censuram agere regnantium. Cum vero commendare paupertatem cœperat, & ostendere quã quidquid usum excederet, pondus esset supervacuum & grave ferẽti: sæpe exire è schola pauperi libuit. Cum cœperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tantum ab illicitis voluptatibus, sed etiam supervacuis: libebat circumscribere gulam & ventrem. Inde mihi quædam permansere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad civitatis vitã reductus, ex bene cœptis pauca servavi. Inde ostreis boletisque in omnem vitam renunciatum est. Hæc enim non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia: quod gratissimum est edacibus, & se ultra quam capiunt farcientibus, facile descensura, facile reditura. Inde in omnem vitam unguento abstinemus: quoniã optimus odor in corpore est nullus. Inde vino caret stomachus: inde in omnem vitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atque exinanire sudoribus, inutile simul delicatumque credimus. Cetera projecta redierunt: ita tamen, ut quorum abstinentiam interrupi, modum servem, & quidem abstinentiæ proximiorem, nescio an difficiliorem: quoniam quædam abscinduntur facilius animo, quam temperantur. Quoniam cœpi tibi exponere, quantum majori impetu ad philosophiam juvenis accesserim, quam senex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagoræ injecerit Sotion. Docebat, quare ille animalibus abstinuisset, quare postea Sextius. Dissimilis utrique caussa erat, sed utrique magnifica. Hic homini satis alimentorum citra sanguinẽ esse credebat, & crudelitatis consuetudinem fieri, ubi in voluptatem esset adducta laceratio. Adjiciebat, contrahendam materiam esse luxuriæ: colligebat, bonæ valetudini contraria esse alimenta varia, & nostris aliena corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse dicebat, & aliorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessat quidem, nisi tẽpore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. Viderimus per quas temporum vices, & quando pererratis pluribus domiciliis, in hominem revertatur: interim sceleris hominibus ac parricidii metum fecit, cum possint in parentis animam inscii incurrere, & ferro morsuve violare, in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur. Hæc cum exposuisset Sotion, & implesset argumentis suis, Non credis, inquit, animas in alia corpora atque alia describi? & migrationem esse, quam dicimus esse mortem? Non credis in his pecudibus ferisve, aut aqua mersis, illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem? nec tantum cœlestia per certos circui-

tus verti, sed animalia quoq; per vices ire, & animos per orbẽ agi? Magni ista crediderunt viri. itaq; judicium quidem tuum sustine: ceterum omnia tibi integra serva. Si vera sunt ista, abstinuisse animalibus innocentia est: si falsa, frugalitas est. Quod istic crudelitatis tuæ damnum est? Alimenta tibi leonum & vulturum eripio. His instinctus, abstinere animalibus cœpi: & anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo, sed dulcis. Agiliorem mihi animum esse credebam; nec tibi hodie affirmaverim, an fuerit. Quæris, quomodo desierim? In Tiberii Cæsaris principatum juventæ tempus inciderat: alienigenarum sacra movebantur: sed inter argumenta superstitionis ponebatur, quorumdam animalium abstinentia. Patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad pristinam consuetudinem redii: nec difficulter mihi, ut inciperem melius cænare, persuasit. Laudare solebat Attalus culcitram, quæ resisteret corpori: tali utor etiam senex, in quâ vestigium apparere non possit. Hæc retuli, ut probarem tibi, quam vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quæque, si quis exhortaretur illos, si quis impelleret. Sed aliquid præcipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non vivere: aliquid discentium, qui propositum adferunt ad præceptores suos, non animum excolendi sed ingenium. Itaque quæ philosophia fuit, facta philologia est. Multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quam rem accedas. Qui grammaticus futurus, Virgilium scrutatur, non hoc animo legit illud egregium,

--- *Fugit irreparabile tempus.*

Vigilandum est: nisi properamus, relinquimur. agit nos, agiturque velox dies: inscii rapimur. omnia in futurum disponimus, & inter præcipitia lenti sumus. Sed ut observet, quoties Virgilius de celeritate temporum dicit, hoc uti verbo illum, FUGIT.

Optima quaque dies miseris mortalibus ævi

Prima fugit. subeunt morbi, tristisque senectus,

Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philosophiam spectat, hæc eadem quo debet, adducit. Numquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, sed fugere, quod currẽdi genus concitatissimum est: & optimos quosque primos rapi. Quid ergo cessamus nos ipsi concitare, ut velocitatem rapidissimæ rei possimus æquare? Meliora prætervolant, deteriora succedunt. Quemadmodum ex amphorâ primum quod est sincerissimum effluit, gravissimum quodque turbidumque subsidit: sic in ætate nostra, quod optimum, in primo est. Id exhauriri in aliis potius patimur, ut nobis fæcem reservemus. Inhæreat istud animo, & tamquam missum oraculo placeat:

Optima quaque dies miseris mortalibus ævi

Prima fugit. ---

Quare optima? quia restat quod incertum est. Quare optima? quia juvenes possumus discere, possumus facilem animum, & adhuc tractabilem, ad meliora convertere: quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingeniis, & exercendis per opera corporibus. Quod superest, segnius & languidius est, & propius à fine. Itaque toto hoc agamus animo, & omissis ad quæ divertimus, in rem unam laboremus: ne hanc temporis perniciosissimi celeritatem, quam retinere non possumus, relicti demum intelligamus. Primus quisque tamquam optimus dies placeat, & redigatur in nostrum.

quod

quod fugit, occupandum est. Hoc non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen istud legit. ideò optimum quemque primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit, & adhuc adolescentiã cogitantibus supra caput est: sed ait, Virgilium semper unà ponere morbos & senectutem, non mehercule immeritò. senectus enim insanabilis morbus est. Præterea, inquit, hoc senectuti cognomen imposuit, tristem illam vocat:

--- *subeunt morbi, tristisque senectus.*

Non est quod mireris, ex eâdem materiâ suis quemque studiis apta colligere. In eodem prato bos herbam quærit, canis leporem, ciconia lacertum. Cùm Ciceronis libros de Rep. prehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiæ deditus: alius alio curam suam mittit. Philosophus admiratur, contra justitiam dici tam multa potuisse. Cùm ad hanc eandem lectionem philologus accessit, hoc subnotat, duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Servii matre dubitatur: Anci pater nullus, Numæ nepos dicitur. Præterea notat eum quem nos dictatorem dicimus, & in historiis ita nominari legimus, apud antiquos magistrum populi vocatum. Hodieque id extat in Auguralibus libris: & testimonium est, quod qui ab illo nominatur magister equitum est. Æquè notat, Romulum perisse solis defectione. Provocationem ad populum etiam à regibus fuisse. Id ita in Pontificalibus libris aliqui putant, & Fenestella. Eosdem libros cùm grammaticus explicuit, primùm R E A P S E dici ab Cicerone, id est, reipsâ, in commentarium refert; nec minus S E P S E, id est, se ipse. Deinde transit ad ea, quæ consuetudo sæculi mutavit: tamquam quod ait Cicero, *Quoniam sumus ab ipsâ calce, ejus interpellatione revocati*; hanc quam nunc in circo cretam vocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit versus, & in primis illos de Africano scriptos:

--- *Cui nemo civis neque hostis*
Quivit pro factis reddere opræ-pretium.

Ex eo se ait intelligere, apud antiquos non tantùm auxilium significasse operam, sed opera. ait enim neminem potuisse Scipioni neque civem, neque hostem reddere operæpretium. Felicem deinde se putat, quod invenerit, unde visum sit Virgilio dicere:

--- *Quem super ingens*
Porta tonat cæli. ---

Ennium hoc ait Homero surripuisse; Ennio Virgilium. Est enim apud Ciceronem in his ipsis de Rep. hoc Epigramma:

Si fas endo plagas cælestum ascendere cuiquam:
Mi soli cæli maxima porta patet.

Sed ne & ipse, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum dilabar, illud admoneo, auditionem philosophorum, lectionemque ad propositum beatæ vitæ trahendam: non ut verba prisca aut ficta captemus, & translationes improbas figurasque dicendi, sed ut profutura præcepta, & magnificas voces, & animosas, quæ mox in rem transferantur. Sic ista discamus, ut quæ fuerunt verba, sint opera. Nullos autem pejùs mereri de omnibus mortalibus judico, quàm qui philosophiam velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter vivunt, quàm vivendum esse præcipiunt. Exempla enim seipsos inutilis disciplinæ circumferunt, nulli non vitio quod insequuntur, obnoxij. Non magis mihi potest quisquam talis prodesse præceptor, quàm gubernator in tempestate nauseabundus. Tenendum est, rapiente fluctu, gubernaculum, luctandum cum ipso

mari, eripienda sunt vento vela: quid me potest adjuvare rector navigii attonitus & vomitans? Quanto majore putas vitam tempestate jactari, quàm ullam ratem? non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quæ dicunt, quæ turbâ audiente jactant, aliena sunt. dixit illa Plato, dixit Zeno, dixit Chrysippus, & Posidonius, & ingens agmen tot ac talium. Quomodo probare possint sua esse, monstrabo: faciant quæ dixerint. Quoniam quæ volueram ad te perferri, jam dixi, nunc desiderio tuo satisfaciam, & in alteram epistolam integrum quod exegeras transferam: ne ad spinosam, & auribus erectis curiosisque audiendam, lassus accedas.

EPIST. CIX. An sapiens sapienti prosit, scire desideras. Dicimus plenum omni bono esse sapientem, & summa adeptum: quomodo prodesse aliquis possit summum bonum habenti, quæritur. Prosunt inter se boni: exercent enim virtutes, & sapientiam in suo statu continent. desiderat uterque aliquem, cum quo conferat, cum quo quærat. Peritos luctandi, usus exercet: musicum, qui paria didicit, monet. Opus est & sapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipse se movet, sic movetur ab alio sapiente. Quid sapiens sapienti proderit? impetum illi dabit, occasiones actionum honestarū commonstrabit. Præter hæc, aliquas suas cogitationes exprimet, docebit quæ invenerit. Semper enim sapienti restabit quod inveniat, & quo animus ejus excurrat. Malus malo nocet: facit pejorem, iram, metum incitando, tristitiæ assentiendo, voluptates laudando: & tunc maximè laborant mali, ubi plurium vitia miscuêre, & in unum collata nequitia est. ergo ex contrario, bonus bono proderit. Quomodo inquis? Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutuæ tranquillitatis crescet utriusque lætitia. Præterea, quarundam illi rerum notitiam tradet. non enim omnia sapiens scit: etiamsi sciret, breviores vias rerum aliquis excogitare possit, & has indicare, per quas faciliùs totum opus circumfertur. Proderit sapienti sapiens: non scilicet tantùm suis viribus, sed ipsius quem adjuvat. Potest quidem ille etiam relictus sibi, explicare partes suas. Vtetur propriâ velocitate: sed nihilominus adjuvat etiam, qui currentem hortatur. Non prodest tantùm sapiens sapienti, sed sibi ipsi. Obiicies. Detrahe illi vim propriam, & ille nihil agit. Isto modo dicas licet, non esse in melle dulcedinem. Nam ipse ille qui est, esse debet ita aptatus linguâ palatoque ad hujusmodi gustum, ut ille tali sapore capiatur, non offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet utrumque talem esse, ut & ille prodesse possit, & huic profecturo idonea materia sit. In summum, inquit, productos calorem calefieri supervacuum est: & in summum productos bonum supervacuum est, quod profit. Numquid instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui quærit? Numquid armatus miles quantum in aciem exituro satis est, ampliùs arma desiderat? Ergo nec sapiens. satis enim vitæ instructus, satis armatus est. Qui in summo est calore, ei non opus est adjecto, ut summum teneat. Ipse se, inquit, calor continet. Ad hæc respondeo. Primùm multum interest inter ista, quæ comparas. Calor enim unus est: prodesse varium est. Deinde calor non adjuvatur adjectione caloris, ut caleat: sapiens non potest in habitu suæ mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admisit, cum quibus virtutes suas communicet. Adjice nunc, quòd omnibus inter se virtutibus amicitia est,

est. Itaque prodest, qui virtutes alicujus pares suis amat, amandasque invicem præstat. Similia delectant: utique ubi honesta sunt, & probare ac probari sciunt. Etiamnum. Sapientis animum perité movere nemo alius potest, nisi sapiens: sicut hominem movere rationaliter non potest, nisi homo. Quomodo ergo ad rationem movendam ratione opus est: sic ut moveatur ratio perfecta, opus est ratione perfectâ. Prodesse dicuntur, & qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in usus vitæ cara aut necessaria: in his dicetur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse autem est, animum secundùm naturam movere virtute suâ, aut ejus qui movebitur. Hoc non sine ipsius quoque qui proderit, bono fiet. necesse est enim, alienam virtutem exercendo, exerceat & suam. Sed ut removeas ista, quæ aut summa bona sunt, aut summorum efficientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. Invenire enim sapientem, sapienti per se res petenda est: quia naturâ bonum omne carum est bono: & sic quisque conciliatur bono, quemadmodum sibi. Necesse est, ex hac quæstione, argumenti causâ, in alterâ transeam. Quæritur enim, an deliberaturus sit sapiens: an in consilium aliquem advocaturus: quod facere illi necessarium est, cùm ad hæc civilia & domestica venitur, & (ut ita dicā) mortalia. In his sic illi opus est alieno consilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo advocato, & litis ordinatori. Proderit ergo sapiens aliquando sapienti: suadebit enim: sed in illis quoque magnis ac divinis, ut diximus, communiter honesta tractando, & animos cogitationesque miscendo, utilis erit. Prætereà secundùm naturam est & amicos complecti, & amicorum actu, ut suo proprioque lætari. Nam si hoc non fecerimus, ne virtus quidem nobis permanebit, quæ in exercendo se, usu valet. Virtus autem suadet præsentia benè collocare, in futurum consulere, deliberare, & intendere animum: faciliùs intendet explicabitque qui aliquem sibi assumpserit. Quærit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinumque perfecto. proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentiâ juverit. Ajunt homines plus in alieno negotio videre, quàm in suo: hoc illis evenit, quos amor sui excæcat, quibusque dispectum utilitatis timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, & extra metum positus. Sed nihilominus quædam sunt, quæ etiam sapientes in alio, quàm in se, diligentiùs vident. Prætereà illud quod dulcissimum honestissimumque est, idem velle atque idem nolle, sapiens sapienti præstabit. Egregium opus pari jugo ducet. Persolvi quod exegeras, quamquam in ordine rerum erat, quas moralis philosophiæ voluminibus complectimur. Cogita, quod soleo frequenter tibi dicere: In istis nos nihil aliud quàm acumen exercere. Toties enim illò revertor: Quid ista me res juvat? fortiorem faciet, justiorem, temperatiorem? Nondum exerceri vacat: adhuc medico mihi opus est. Quid me doces scientiam inutilem? magna promisisti: exigua video. Dicebas intrepidum fore, etiamsi circa me gladii micarent, etiamsi mucro tangeret jugulum: dicebas securum fore, etiamsi circa me flagrarent incendia, etiamsi subitus turbo toto navem meam mari raperet. Hæc mihi præsta tu, ut voluptatem, ut gloriam contemnam: posteà docebis implicita solvere, ambigua distinguere, obscura perspicere: nunc doce, quod necesse est.

EPIST. CX. Ex Nomentano meo te saluto, & jubeo te habere

bere mentem bonam, hoc est, propitios deos omnes: quos habet placatos & faventes, quisquis sibi se propitiavit. Sepone in præsentiâ, quæ quibusdam placent: Vnicuique nostrûm pædagogum dari Deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notæ, ex eorum numero quos Ovidius ait, *de plebe deos*. Ita tamen hoc seponas volo, ut memineris majores nostros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse: singulis enim & Genium & Iunonem dederunt. Posteà videbimus, an tantum diis vacet, ut privatorum negotia procurent: interim illud scito, sive assignati sumus, sive neglecti, & fortunæ dati, nulli te posse imprecari quidquam gravius, quàm si imprecatus fueris, ut se habeat iratum. Sed non est, quare cuiquam, quem dignū pœnâ putaveris, optes, ut infestos deos habeat: habet, inquam, etiamsi videtur eorum curâ & favore produci. Adhibe diligentiam tuam, & intuere, quid sint res nostræ, non quid vocentur: & scies plura mala contingere nobis, quàm accidere. Quoties enim felicitatis caussa, & initium fuit, quod calamitas vocabatur? Quoties magna gratulatione excepta res gradum sibi struxit in præceps, & aliquem jam eminentem allevavit etiamnum, tanquam ibi adhuc staret, unde tutò caderet? sed ipsum illud cadere non habet in se mali quidquam, si exitum spectes, ultra quem natura neminem dejicit. Propè est rerum omnium terminus, propè est, inquam, & illud unde felix ejicitur, & illud unde infelix emittitur. Nos utraque extendimus, & longa spe ac metu facimus. Sed si sapis, omnia humana conditione metire: simul & quod gaudes, & quod times contrahe. Est tanti, diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc malum adstringo? non est quòd quidquam timendum putes. Vana sunt ista quæ nos movent, quæ attonitos habent. Nemo nostrûm quid veri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, & naturam ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa & inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere: jam apparebit quàm brevia, quàm incerta, quàm tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est:

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæcis
In tenebris metuunt: ita nos in luce timemus.

Quid ergo? Non omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti: non timemus in luce. omnia nobis fecimus tenebras: nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat. totâ vitâ incursitamus, nec ob hoc resistimus, aut circumspectiùs pedem ponimus. Vides autem quàm sit furiosa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, ut longiùs revocandi simus: & cùm ignoremus quò feramur, velociter tamen illò quò intendimus, ire perseveramus. Sed lucescere, si velimus, potest. Vno autem modo potest, si quis hanc humanorum divinorumque notitiam acceperit: si illâ se non perfuderit, sed infecerit: si eadem quamvis sciat, retractaverit, & ad se sæpè retulerit: si quæsierit quæ sint bona, quæ sint mala; quibus hoc sit falsò nomen adscriptum: si quæsierit de honestis, de turpibus, de providentiâ. Nec intra hæc humani ingenii sagacitas sistitur. prospicere & ultra mundum libet, quo feratur, unde surrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas properet. Ab hac divinâ contemplatione abductum animum in sordida & humilia pertraximus, ut avaritiæ serviret, ut relicto mundo terminisq; ejus, & dominis cuncta versantibus, terram

terram rimaretur, & quæreret quid ex illâ mali effoderet, non contentus oblatis. Quidquid nobis bono futurum erat, Deus & parens noster in proximo posuit. Non expectavit inquisitionem nostram: ultrò dedit: nocitura altissimè pressit. Nihil nisi de nobis queri possumus. ea quibus periremus, nolente rerum natura & abscondente, protulimus. Addiximus animum voluptati: cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni & famæ, ceteris æquè vanis & inanibus. Quid ergo nunc te hortor ut facias? nihil novi: nec enim novis malis remedia quæruntur: sed hoc primùm, ut tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid supervacuum. Necessaria tibi ubique occurrent: supervacua & semper, & toto animo quærenda sunt. Non est autem quòd te nimis laudes, si contempseris aureos lectos, & gemmeam supellectilem: quæ est enim virtus, supervacua contemnere? tunc te admirare, cùm contempseris necessaria. Non magnam rem facis, quòd vivere sine regio apparatu potes: quòd non desideras milliarios apros, nec linguas phœnicopterorum, & alia portenta luxuriæ jam tota animalia fastidientis, & certa membra ex singulis eligentis. Tunc te admirabor, si non contempseris etiam sordidum panem: si tibi persuaseris, herbas, ubi necesse est, non pecori tantùm, sed homini nasci: si scieris cacumina arborum explementum esse ventris, in quem sic pretiosa congerimus, tamquam recepta servantem. sine fastidio implendus est. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quidquid acceperit? Delectant te disposita, quæ terrâ marique capiuntur, alia eò gratiora, si recentia perferuntur ad mensam: alia, si diu pasta & coacta pinguescere, fluunt, ac vix saginam continent suam. Delectat te nidor horum, arte quæsitus. At mehercule ista sollicitè scrutata, varieque condita, cùm subierint ventrem, una atque eadem fœditas occupabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? exitum specta. Attalum memini cum magnâ admiratione omnium hæc dicere: Diu mihi, inquit, imposuere divitiæ. stupebam, ubi aliquid ex illis alio atque alio loco fulserat: existimabam similia esse quæ laterent, his quæ ostenderentur. Sed in quodam apparatu vidi totas opes urbis, cælatas ex auro & argento, & his quę pretium auri argentique vicerunt, exquisitos colores, & vestes ultra non tantùm nostrum, sed ultra finem hostium advectas. Hinc puerorum perspicuos cultu atque formâ greges, hinc fæminarum, & alia quæ res suas recognoscens summi imperii fortuna protulerat. Quid hoc est, inquam, aliud quam irritare cupiditates hominum per se incitatas? Quid sibi vult ista pecuniæ pompa? ad discendam avaritiam convenimus. At mehercules minus cupiditatis istinc effero, quàm attuleram. Contempsi divitias, non quia supervacuæ, sed quia pusillæ sunt. Vidistine, quàm intra paucas horas ille ordo, quamvis lentus dispositusque, transierit? hoc totam vitam nostram occupabit, quod totum diem occupare non potuit? Accessit illud quoque. tam supervacuæ mihi visæ sunt habentibus, quàm fuerant spectantibus. Hoc itaque ipsi mihi dico, quoties tale aliquid præstrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus splendida, cohors culta servorum, lectica formosis imposita calonibus: Quid miraris? quid stupes? Pompa est. Ostenduntur istæ res, non possidentur: & dum placent, transeunt. Ad veras potiùs te converte divitias: disce parvo esse contentus: & illam vocem magnus atque animosus exclama; *Habeamus aquam, habea-*

habeamus polentam. Iovi ipsi de felicitate controversiam faciamus. Faciamus, oro te, etiam si ista defuerint. Turpe est, beatam vitam in auro & argento reponere: æquè turpe est in aquâ & polentâ. Quid ergo faciam, si ista non fuerint? Quæris, quod sit remedium inopiæ? famem fames finit. Alioqui quid interest, magna sint, an exigua, quæ servire te cogunt? quid refert quantum sit, quod tibi possit negare fortuna? Hæc ipsa aqua & polenta in alienum arbitrium cadit: liber est autem, non in quem parum licet fortunæ, sed in quem nihil. Ita est; nihil desideres oportet, si vis Iovem provocare, nihil desiderantem. Hæc nobis Attalus dixit: natura omnibus edixit. Quæ si voles frequenter cogitare, id ages, ut sis felix, non ut videaris: & ut tibi videaris, non aliis.

EPIST. CXI. Quid vocentur Latinè sophismata, quæsisti à me. Multi tentaverunt illis nomen imponere, nullum hæsit: videlicet quia res ipsa non recipiebatur à nobis, nec in usu erat, nomini quoque repugnatum est. Aptissimum tamen videtur mihi, quo Cicero usus est: Cavillationes vocat. quibus quisquis se tradidit, quæstiunculas quidem vafras nectit: ceterùm ad vitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperantior, neque elatior. At ille qui philosophiam in remedium suum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciæ, inexuperabilis, & major adeunti. Quod in magnis evenit montibus, quorum proceritas minùs apparet longè intuentibus; cùm accesseris, tunc manifestum fit, quàm in arduo summa sint: talis est, mi Lucili, verus & rebus, non artificiis, philosophus. In edito stat admirabilis, celsus, magnitudinis veræ. Non exsurgit in plantas, nec summis ambulat digitis, eorum more qui mendacio staturam adjuvant, longioresque quàm sunt, videri volunt: contentus est magnitudine suâ. Quid ni contentus sit eousque crevisse, quò manum fortuna non porrigit? ergo & supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, sive secundo cursu vita procedit, sive fluctuatur per adversa ac difficilia. Hanc constantiam cavillationes istæ, de quibus paullò antè loquebar, præstare non possunt. Ludit istis animus, non proficit: & philosophiam à fastigio deducit in planum. Nec te prohibuerim aliquando ista agere, sed tunc cùm voles nihil agere. Hoc tamen habent in se pessimum, dulcedinem quandam sui faciunt, & animum specie subtilitatis inductum tenent, ac remorantur: cùm tanta rerum moles vacet, cùm vix tota vita sufficiat, ut hoc unum discas, vitam contemnere. Quid regere? inquis. secundum opus est. Nam nemo illam benè rexit, nisi qui contempserat.

EPIST. CXII. Cupio mehercule amicum tuum formari, ut desideras, & institui: sed valdè durus capitur, imò potiùs, quod est molestius, valdè mollis capitur, & consuetudine malâ ac diutinâ fractus. Volo tibi ex nostro artificio exemplum referre. Non quælibet insitionem vitis patitur. si vetus & exesa est, si infirma gracilisque: aut non recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem ejus naturamq; transibit. Itaq; solemus supra terram præcidere: ut, si non responderit, tentari possit secunda fortuna, & iterùm repetita infra terram inferatur. Hic de quo scribis & mandas, non habet vires. indulsit vitiis: simul & emarcuit, & induruit. Non potest recipere rationem, non potest nutrire. At cupit ipse. Noli credere. non dico illum mentiri tibi: putat se cupere. Stomachum illi fecit luxuria: citò tamen cum illâ redibit in gratiam. Sed dicit se offendi vitâ suâ. Non negaverim,

rim. quis enim non offenditur? homines vitam suam & amant simul, & oderunt. Tunc itaque de illo feremus sententiam, cùm fidem nobis fecerit, invisam jam sibi esse luxuriam. nunc illis malè convenit.

EPIST. CXIII. Desideras tibi scribi à me, quid sentiam de hac quæstione jactata apud nostros: An justitia, an fortitudo, prudentia, ceteræque virtutes, animalia sint. Hac subtilitate efficimus, Lucili carissime, ut exercere ingenium inter irrita videamur, & disputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod desideras & quid nostris videatur, exponam. Sed me in aliâ sententiâ profiteor esse. Puto quædam esse, quæ decent phaecasiatum palliatumque. Quæ sint ergo quæ antiquos moverint, dicam. Animum constat animal esse: cum ipse efficiat, ut simus animalia, & cum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quàm animus quodammodo se habens: ergo animal est. Deinde: virtus agit aliquid: agi autem nihil sine impetu potest: si impetum habet, qui nulli est, nisi animali: animal est. Si animal est, inquit, virtus, habet ipsam virtutem. Quid ni? habet seipsam. Quomodo sapiens omnia per virtutem gerit, sic virtus per se. Ergo, inquit, & omnes artes animalia sunt, & omnia quæ cogitamus, quæque mente complectimur. Sequitur, ut multa animalium millia habitent in his angustiis pectoris, & singuli multa simus animalia, aut multa habeamus animalia. Quæris, quid adversus ista respondeatur? Unaquæque res ex istis animal erit, multa animalia non erunt. Quare? dicam, si mihi accommodaveris subtilitatem & intentionem tuam. Singula animalia singulas debent habere substantias: ista omnia unum animum habent. Itaque singula esse possunt, multa esse non possunt. Ego & animal sum & homo, non tamen duos esse dices. Quare? quia separati esse debent. Ita dico, alter ab altero debet esse diductus, ut duo sint. Quidquid unum multiplex est, sub unam cadit naturam: itaque unum est. Et animus meus animal est, & ego animal sum, duo tamen non sumus. quare? quia animus mei pars est. Tunc aliquid per se numerabitur, cum per se stabit: ubi verò alterius membrum erit, non poterit videri aliud. Quare? dicam: quia quod aliud est, suum oportet esse, & proprium, & totum, & intra se absolutum. Ego in alia esse me sententia professus sum. Non enim tantum virtutes animalia erunt, si hoc recipitur: sed opposita quoque illis vitia & affectus, tamquam ira, timor, luctus, suspicio. Ultrà res ista procedet. omnes sententiæ, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum est. Non enim quidquid ab homine fit, homo est. Iustitia quid est? inquit. Animus quodammodo se habens. Itaque si animus animal est, & justitia. Minimè. hæc enim habitus animi est, & quædam vis. Idem animus in varias figuras convertitur, & non toties animal aliud est, quoties aliud facit: nec illud quod fit ab animo, animal est. Si justitia animal est, si fortitudo, si ceteræ virtutes: utrum desinunt animalia esse subinde, ac rursus incipiunt, an semper sunt? Desinere virtutes non possunt: ergo multa animalia, imò innumerabilia in hoc animo versantur. Non sunt, inquit, multa: quia ex uno religata sunt, & partes unius ac membra sunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis est Hydræ, multa habentis capita, quorum unumquodque per se pugnet, per se noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal est, sed animalis caput: ceterum ipsa unum animal

est. Nemo in Chimærâ leonem esse animal dixit, aut draconem: hæ partes erant ejus; partes non sunt animalia. Quid est, quo colligas justitiam animal esse? Agit, inquit, aliquid, & prodest: quod autem agit aliquid, & prodest, impetum habet: quod autem impetum habet, animal est. Verum est, si suum impetum habet: suum autem non habet, sed animi. Omne animal, donec moriatur, id est quod cœpit: homo donec moriatur, homo est; equus item, & canis: transire enim in aliud non possunt. Iustitia, id est, animus quodammodo se habens, animal est. Credamus. Deinde animal est fortitudo, id est, animus quodammodo se habens. Quis animus? Ille qui modò justitia erat, tenetur in priore animali: in aliud animal ei transire non licet. In eo illi, in quo primum esse cœpit, perseverandum est. Prætereà unus animus duorum animalium esse non potest, multo minus plurium. Si justitia, fortitudo, temperantia, ceteræque virtutes animalia sunt: quomodo unum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non sunt animalia. Non potest unum corpus plurium animalium esse: hoc & ipsi fatentur. Iustitiæ quod est corpus? animus. Fortitudinis quod est corpus? idem animus. Atqui unum corpus esse duorum animalium non potest. Sed idem animus, inquit, justitiæ habitum induit, & fortitudinis, & temperantiæ. Hoc fieri posset, si quo tempore justitia esset, fortitudo non esset: quo tempore fortitudo esset, temperantia non esset. Nunc verò omnes virtutes simul sunt. Ita quomodo erunt singula animalia, cum unus animus sit, qui plus quàm unum animal non potest facere? Denique nullum animal pars est alterius animalis: justitia autem pars est animi: non est ergo animal. Videor mihi in re confessâ perdere operam. Magis enim indignandum de isto, quàm disputandum est. Nullum animal alterius pars est. Circumspice omnium corpora: nulli non & color proprius est, & figura sua, & magnitudo. Inter cetera, propter quæ mirabile divini artificis ingenium est, hoc quoque existimo, quod in tantâ copiâ rerum numquam in idem incidit: etiam quæ similia videntur, cum contuleris, diversa sunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non suâ proprietate signatum. tot animalia: nulli similitudo cum altero convenit. Vtique aliquid interest. Exegit à se, ut quæ alia erant, & dissimilia essent, & imparia. Virtutes, ut dicitis, omnes pares sunt: ergo non sunt animalia. Nullum non animal per se aliquid agit. Virtus autem per se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, ut homines, ut dii: aut irrationalia, ut pecora. Virtutes utiq; rationales sunt: atqui nec homines sunt, nec dii: ergo non sunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, nisi primum specie alicujus rei irritatum est, deinde impetum cepit, deinde assensio confirmavit hunc impetum. Quid sit assensio, dicam. Oportet me ambulare. tunc demum ambulo, cum hoc mihi dixi, & approbavi hanc opinionem meam. oportet me sedere: tunc demum sedeo. hæc assensio in virtute non est. Puta enim prudentiam animal esse: quomodo assentietur: Oportet me ambulare? hoc natura non recipit: prudentia enim ei cujus est prospicit, non sibi. Nam nec ambulare potest, nec sedere: ergo assensionem non habet: quod assensionem non habet, rationale animal non est. Virtus si animal est, rationale est: rationale autem non est, ergo nec animal. Si virtus animal est: virtus autem bonum est: omne bonum animal est. Hoc nostri fatentur. Patrem servare, bonum est; & sententiam prudenter in senatu

senatu dicere, bonum est: & justè decernere, bonum est. Ergo & patrem servare, animal est: & prudenter dicere, animal est. eousque res excedet, ut risum tenere non possis. Prudenter tacere, & cœnare benè, bonum est: ita & tacere & cœnare, animal est. Ego mehercule titillare non definam, & ludos mihi ex istis subtilibus ineptiis facere. Iustitia & fortitudo si animalia sunt, certè terrestria sunt. Omne animal terrestre alget, esurit, sitit: ergo justitia alget, fortitudo esurit, clementia sitit. Quid porrò non interrogabo illos, quam figuram habeant ista animalia, hominis, an equi, an feræ? Si rotundam illis, qualem Deo, dederint formam: quæram, an & avaritia, & luxuria, & dementia æquè rotundæ sint? sunt enim & ipsæ animalia. Si has quoque corrotundaverint: etiamnum interrogabo, an prudens ambulatio animal sit, nec ne? confiteantur necesse est. Deinde dicant, ambulationem esse animal, & quidem rotundum. Ne putes autem me primum ex nostris, non ex præscripto loqui, sed meæ sententiæ esse: inter Cleanthem, & discipulum ejus Chrysippum, non convenit quid sit ambulatio. Cleanthes ait, spiritū esse à principali usque in pedes permissum: Chrysippus, ipsum principale. Quid est ergo cur nō ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se vindicet, & ista tot animalia, quot mundus ipse non potest capere, derideat? Non sunt, inquit, virtutes multa animalia, & tamen animalia sunt. Nam quemadmodum aliquis & poëta est & orator, & tamen unus: sic virtutes istæ animalia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus & justus, & prudens, & fortis, ad singulas virtutes quodammodo se habens. Sublata est quæstio: convenit nobis. Nam & ego interim fateor, animum animal esse: posteà visurus, quam de istâ re sententiam feram. Actiones ejus animalia esse nego. Alioquin & omnia verba erunt animalia, & omnes versus. Nam si sermo prudens bonum est: bonum autem omne animal est: sermo ergo animal est. Prudens versus, bonum est: bonum autem omne animal est: versus ergo animal est. Itaque,

Arma virumque cano,

animal est: quod non possunt rotundum dicere, cum sex pedes habeat. Textorium, inquis, totum mehercule istud est, quod cum maximè agitur. dissilio risu, cum mihi propono solœcismum animal esse, & barbarismum, & syllogismum, & aptas illis facies, tamquam pictor, affiguo. Hæc disputamus, attractis superciliis, fronte rugosa. Non possum hoc loco dicere illud Cæcilianum: *O tristes ineptias!* ridiculæ sunt. Quin itaque potius aliquid utile nobis ac salutare tractamus, & quærimus quomodo ad virtutes venire possimus, quæ nos ad illas via adducat. Doce me, non an fortitudo animal sit: sed nullum animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuita convaluit, & omnes casus antequam exciperet, meditando prædomuit. Quid est fortitudo? munimentum humanæ imbecillitatis inexpugnabile: quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitæ obsidione perdurat. Vitur enim suis viribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonii nostri sententiam referre volo: *Non est quòd umquam fortuna armis putes esse te tutum: tuis pugna contra ipsam. fortuita non armant.* Itaq; contra hostes instructi, contra ipsam inermes sunt. Alexander quidem Persas, & Hyrcanos, & Indos, & quidquid gentium usq; in Oceanum extendit Oriens, vastabat, fugabatque: sed ipse modò occiso amico, modo amisso, jacebat in tenebris, aliàs scelus, aliàs desi-

desiderium suum mærens, victor tot regum atque populorum, iræ tristitiæq; succubuit. Id enim egerat, ut omnia potius haberet in potestate, quàm affectus. O quàm magnis homines erroribus tenentur, qui jus dominandi trans maria cupiunt mittere: felicissimosq; se judicant, si multas per milites provincias obtinent, & novas veteribus adjungunt, ignari quod sit illud ingens paratumque regnum! Imperare sibi, maximum imperium est. Doceat me, quàm sacra res sit justitia, alienum bonū spectans, nihil ex se petens, nisi usum sui. Nihil sit illi cum ambitione famaque: sibi placeat. Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat, Me justum esse gratis oportet. Parum est. adhuc illud persuadeat sibi, Me in hanc pulcherrimam virtutem ultrò etiam impendere juvet: ut tota cogitatio à privatis commodis quam longissimè aversa sit. Non est quod spectes, quod sit justæ rei præmium majus, quam justum esse. Illud adhuc tibi affige, quod paullò antè dicebam: nihil ad rem pertinet, quam multi æquitatem tuam noverint. Qui virtutem suam publicari vult, non virtuti laborat, sed gloriæ. Non vis esse justus sine gloria? at mehercules sæpè justus esse debebis cum infamia. Et tunc, si sapis, mala opinio benè parta delectat.

EPIST. CXIV. Quare quibusdam temporibus provenerit corrupti generis oratio, quæris: & quomodo in quædam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, ut aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta; & in morem cantici ducta. Quare aliàs sensus audaces, & fidem egressi placuerint, aliàs abruptæ sententiæ, & suspiciosæ, in quibus plus intelligendum est, quam audiendum: quare aliqua ætas fuerit, quæ translationis jure uteretur inverecundè. Hoc quod audire vulgò soles, quod apud Græcos in proverbiū cessit, talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodū autem uniuscujusque actio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina civitatis laboravit, & se in delicias dedit, argumentum est luxurię publicę, orationis lascivia: si modò non in uno aut in altero fuit, sed approbata est, & recepta. Non potest alius esse ingenio, alius animo color. Si ille sanus est, si compositus, gravis, temperans, ingenium quoque siccum ac sobrium est: illo vitiato, hoc quoque afflatur. Non vides, si animus languet, trahi membra, & pigrè moveri pedes? si ille effæminatus est, in ipso incessu apparere mollitiem? si ille acer est & velox, concitari gradum? si furit, aut (quod furori simile est) irascitur, turbatum esse corporis motum, nec ire, sed ferri? Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum est? ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Mecęnas vixerit, notius est, quàm ut narrari nunc debeat: quomodo ambulaverit, quàm delicatus fuerit, quàm cupierit videri, quàm vitia sua latere noluerit. Quid ergo? non oratio ejus æquè soluta est, quàm ipse discinctus? non tam insignita illius verba sunt, quàm cultus, quàm comitatus, quàm domus, quàm uxor? Magni ingenii vir fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratione diffueret. Videbis itaque eloquentiam ebrii hominis involutam, & errantem, & licentiæ plenam. Mecænas in cultu suo. *Quid turpius amne, silvisque ripa comantibus? Vide ut alveum lintribus arent, versoque vado remittant hortos. Quid si quis fœminæ cirro crispata, & labris columbatur? Incipitque suspirans, ut cervice laxa feratur. nemo tyranni, irremediabilis factio rimantur, epulis, lagenaque tentant domos, & sæpe mortem exigunt.*

gunt. Genium festo vix suo testem, tenuis cerei fila & crepacem molam, focum mater aut uxor investiunt. Non statim hæc cum legeris, hoc tibi occurret, hunc esse qui solutis tunicis in urbe semper incesserit? Nam etiam cum absentis partibus Cæsaris fungeretur, signum à discincto petebatur. Hunc esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico cœtu sic apparuerit, ut pallio velaretur caput, exclusis utrimque auribus, non aliter quam in Mimo divites fugitivi solent? Hunc esse cui, cum maximè civilibus bellis strepentibus, & solicita urbe & armata, comitatus hic fuerit in publico: spadones duo, magis tamen viri quam ipse? Hunc esse, qui uxorem millies duxit, cum unam habuerit? Hæc verba tam improbè structa, tam negligenter abjecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt mores quoque non minus novos & pravos, & singulares fuisse. Maxima laus illi tribuitur mansuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit: nec ulla alia re, quid posset, quam licentia ostendit. Hanc ipsam laudem suam corrupit, istis orationis portentosissimæ deliciis. Apparet enim mollem fuisse, non mitem. Hoc istæ ambages compositionis, hoc verba transversa, hoc sensus magni quidem sæpè, sed enervati dum exeunt, cuivis manifestum facient. motum illi felicitate nimia caput: quod vitium hominis esse interdum, interdum temporis solet. Vbi luxuriam latè felicitas fudit, cultus primum corporum esse diligentior incipit; deinde supellectili laboratur; deinde in ipsas domos impenditur cura, ut in laxitatem ruris excurrant, ut parietes advectis trans maria marmoribus fulgeant, ut tecta varientur auro, ut lacunaribus pavimentorum respondeat nitor; deinde ad cœnas lautitia transfertur, & illic commendatio ex novitate, & soliti ordinis commutatione captatur. ut ea quæ claudere cœnam solent, prima ponantur; ut quæ advenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cum assuevit animus fastidire quæ ex more sunt, & illi pro sordidis solita sunt; etiam in oratione quod novum est, quærit: & modo antiqua verba atque exoleta revocat & profert: modo fingit & ignota deflectit: modo id quod nuper increbuit, pro cultu habetur, audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus præcidant, & hinc gratiam sperent, si sententia pependerit, & audienti suspicionem sui fecerit: sunt qui illos detineant, & porrigant: sunt qui non usq; ad vitium accedant (necesse est enim hoc facere, aliquid grande tentanti) sed qui ipsum vitium ament. Itaque ubicumque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoque à recto descivisse, non erit dubium. Quomodo conviviorum luxuria, quomodo vestium, ægræ civitatis indicia sunt; sic orationis licentia (si modo frequens est) ostendit animos quoque, à quibus verba exeunt, procidisse. Mirari quidem non debes corrupta excipi, non tantum à corona sordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter se isti, non judiciis distant. Hoc magis mirari potes, quod non tantum vitiosa, sed & vitia laudantur. Nam illud semper factum est: nullum sine venia placuit ingenium. Da mihi quemcumque vis magni nominis virum, dicam, quid illi ætas sua ignoverit, quid in illo sciens dissimulaverit. Multos dabo, quibus vitia nõ nocuerint: quosdam, quibus profuerint. Dabo, inquam, maximæ famæ, & inter miranda propositos: quos si quis corrigit, delet. Sic enim vitia virtutibus immixta sunt, ut illas secum tractura sint. Adjice nunc, quod oratio certam regulam non habet. Consuetudo illam civitatis, quæ numquam in eodem diu stetit,

tit, verfar. Multi ex alieno fæculo petunt verba: duodecim tabulas loquuntur: Gracchus illis, & Craffus, & Curio, nimis culti, & recentes funt: ad Appium ufque, & ad Coruncanium redeunt. Quidam contrà, dum nihil nifi tritum & ufitatum volunt, in fordes incidunt. Utrumque diverfo genere corruptum eft, tam mehercules, quàm fi vellent fplendidis uti, ac fonantibus, & poëticis, neceffaria, & in ufu pofita vitare: tam hunc dicam peccare, quam illum. Alter fe jufto plus colit, alter fe jufto plus negligit: ille & crura, hic nec alas quidem vellit. Ad compofitionem tranfeamus. quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? Quidam præfractam & afperam probant; difturbant de induftria, fi quid placidius effluxit; nolunt fine falebra effe junćturam; virilem putant & fortem, quæ aurem inæqualitate percutiat. Quorumdam non eft compofitio: modulatio eft: adeo blanditur, & molliter labitur. Quid de illa loquar, in qua verba differuntur, & diu exfpectata vix ad clauſulas redduntur? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis eft, devexa, & molliter definens, nec aliter quam folet, ad morem fuum pedemque refpondens? Non tantum in genere fententiarum vitium eft, fi aut pufillæ funt & pueriles, aut improbæ, & plus aufæ quam pudore falvo licet: fed fi floridæ funt, & nimis dulces, fi in vanum exeunt, & fine effećtu, nihil amplius quam fonant. Hæc vitia unus aliquis inducit, fub quo tunc eloquentia eft: ceteri imitantur, & alter alteri tradunt. Sic Salluftio vigente, amputatæ fententiæ, & verba ante exfpećtatum cadentia, & obfcura brevitas, fuêre pro cultu. Arruntius vir raræ frugalitatis, qui hiftorias belli Punici fcripfit, fuit Salluftianus, & in illud genus nitens. Eft apud Salluftium: *Exercitum argento fecit*: id eft, pecunia paravit. Hoc Arruntius amare cœpit: pofuit illud omnibus paginis. Dicit quodã loco: *Fugam noftris fecere.* Alio loco, *Hiero rex Syracufanorũ, bellum facit.* Et alio loco: *Quæ audita Panormitanos dedere Romanis fecere.* Guftum tibi dare volui. Totus his contexitur liber. Quæ apud Salluftium rara fuerunt, apud hunc crebra funt, & penè continua, nec fine caufa: ille enim in hæc incidebat: at hic illa quærebat. Vides autem quid fequatur, ubi alicui vitium pro exemplo eft. Dixit Salluftius: *Aquis hyemantibus.* Arruntius in primo libro belli Punici ait; *Repentè hyemavit tempeftas.* Et alio loco, cum dicere vellet frigidum annũ fuiffe, ait: *Totus hyemavit annus.* Et alio loco: *Inde fexaginta onerarias, leves præter militem & neceffarios nautarum, hyemante Aquilone mifit.* Non definit omnibus locis hoc verbum infulcire. Quodam loco Salluftius dicit: *Inter arma civilia æqui boni famas petit.* Arruntius nõ temperavit, quo minus primo ftatim libro poneret: *Ingentes effe famas de Regulo.* Hæc ergo & hujufmodi vitia, quæ alicui impreffit imitatio, non funt indicia luxuriæ, nec animi corrupti. Propria enim effe debent, & ex ipfo nata, ex quibus tu æftimes alicujus affećtus. Iracundi hominis iracunda oratio eft: commoti nimis incitata, delicati tenera & fluxa. Quod vides iftos fequi, qui aut vellunt barbam, aut intervellunt: qui labra preffius tondent & abradunt, fervata & fubmiffa cetera parte: qui lacernas coloris improbi fumunt, qui perlucentem togam, qui nolunt facere quidquam, quod hominum oculis tranfire liceat. Irritant illos, & in fe advertunt: volunt vel reprehendi, dum confpiciantur. Talis eft oratio Mecænatis, omniumque aliorum, qui non cafu errant, fed

sed scientes volentesque. Hoc à magno animi malo oritur. Quomodo in vino non ante lingua titubat, quam mens cessit oneri, & inclinata vel perdita est: ita ista oratio (quid aliud quam ebrietas?) nulli molesta est, nisi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo sensus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis est habitus, vultus, incessus. Illo sano ac valente, oratio quoque robusta, fortis, virilis est: si ille procubuit, & cetera sequuntur ruinam.

--- *Rege incolumi, mens omnibus una est:*

Amisso, rupere fidem.

Rex noster est animus. hoc incolumi, cetera manent in officio, parent & obtemperant: cum ille paullum vacillavit, simul nutant. Cum vero cessit voluptati, artes quoque ejus actusque marcent, & omnis ex languido fluxoque conatus est. Quoniam hac similitudine usus sum, perseverabo. Animus noster modo rex est, modo tyrannus. rex, cum honesta intuetur, salutem sibi commissi corporis curat, & nihil imperat turpe, nihil sordidum: ubi vero impotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum, & fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, instant; : qui initio quidē gaudet, ut solet populus largitione nocitura frustra plenus, & quæ non potest haurire, contrectat. Cum vero magis ac magis vires morbus exēdit, & in medullas nervosque descendēre deliciæ: conspectu eorum, quibus se nimia aviditate inutilem reddidit, lætus, pro suis voluptatibus habet spectaculum, alienarum subministrator libidinum, testisque, quarum sibi usum ingerendo abstulit. nec illi tam gratum est abundare jucundis, quam acerbum, quod non omnem illum apparatum per gulam ventremq; transmittit: non cum omni exoletorum fœminarumque turba convolutatur: mæretque, quod magna pars suæ felicitatis exclusa corporis angustiis, cessat. Numquid enim, mi Lucili, hic furor est, quod nemo nostrûm mortalem se cogitat? quod nemo imbecillum? imo quod nemo nostrûm unum esse se cogitat? Adspice culinas nostras, & concursantes inter tot ignes coquos nostros: unum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? Adspice veteraria nostra, & plena multorum sæculorum vindemiis horrea: unum putas videri ventrem, cui tot consulum regionumque vina conduntur? Adspice quot locis vertatur terra, quot millia colonorum arent, fodiant: unum putas videri ventrem, cui & in Sicilia, & in Africa seritur? Sani erimus, & modica concupiscemus, si unusquisque se numeret: metiatur simul corpus, sciatque, nec multum capere, nec diu posse. Nihil tamen æque tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quam frequens cogitatio brevis ævi, & hujus incerti. Quidquid facies, respice ad mortem.

EPIST. CXV. Nimis anxium esse te circa verba & compositionem, mi Lucili, nolo: habeo majora quæ cures. Quære quid scribas, non quemadmodum: & hoc ipsum, non ut scribas, sed ut sentias: ut illa quæ senseris, magis applices tibi, & veluti signes. Cujuscumque orationem videris solicitam & politam, scito animum quoque non minus esse pusillis occupatum. Magnus ille remissius loquitur, & securius: quæcumque dicit, plus habent fiduciæ, quam curæ. Nosti complures juvenes, barba & coma nitidos, de capsula totos: nihil ab illis speraveris forte, nihil solidum. Oratio vultus animi est: si circumtonsa est, & fucata, & manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum virile, concinnitas. Si nobis ani-

mum boni viri liceret inspicere, ô quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoq; fulgentem videremus! hinc justitia, illinc fortitudine, hinc temperantia, prudentiaque lucentibus. Præter has frugalitas, & continentia, & tolerantia, & libertas, comitasque, & (quis credat?) in homine rarum humanitas bonum, splendorem illi suum affunderent. Tum providentia, tum elegantia, & ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dii boni, decoris illi, quantum ponderis, gravitatisque adderent! quanta esset cum gratia auctoritas! Nemo illum amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque, quam cerni inter humana consuevit, nonne velut numinis occursu obstupefactus resistat, & ut fas sit vidisse, tacitus precetur? Tum advocante ipsum vultus benignitate productus, adoret ac supplicet: & diu contemplatus multum exstanté, supraque mensuram solitorum inter nos adspici, elatam, oculis miti quidem, sed nihilominus vivido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilii nostri vocem verens atque attonitus emittat:

O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat. ---
Sis felix, nostrumque leves quacumque laborem.

Aderit, levabitque, si colere eam voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque suspenso, nec in thesauros stipe infusa, sed pia & recta voluntate. Nemo, inquam, non amore ejus arderet, si nobis illam videre contingeret. Nunc enim multa obstrigillant, & aciem nostram aut splendore nimio repercutiunt, aut obscuro retinent. Sed quemadmodum visus oculorum quibusdam medicamentis acui solet, & repurgari: sic & nos, si aciem animi liberare impedimentis voluerimus, poterimus perspicere virtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate opposita, & humilitate & infamia objacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamvis sordido obtectam. Rursus æquè malitiam, & ærumnosi animi veternum perspiciemus: quamvis multus circa divitiarum radiantium splendor impediat, & intuentem, hinc honorum, illinc magnarum potestatum falsa lux verberet. Tunc intelligere nobis licebit, quàm contemnenda miremur, simillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio est. Parentibus quippe, nec minus fratribus, præferunt parvo ære empta monilia. Quid ergo inter nos & illos interest, ut Aristo ait, nisi quod nos circa tabulas & statuas insanimus, carius inepti? Illos reperti in littore calculi leves, & aliquid habentes varietatis, delectant; nos ingentium maculæ columnarum: sive ex Ægyptiis arenis, sive ex Africæ solitudinibus advectæ, porticum aliquam vel capacem populi cænationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cum sciamus quale sit, quod absconditur. oculis nostris imponimus. Et cum auro tecta perfundimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? scimus enim sub illo auro fœda ligna latitare. Nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue prætenditur: omnium istorum quos incedere altos vides, bracteata felicitas est. Inspice, & disces sub ista tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Hæc ipsa res tot magistratus, tot judices detinet, quæ magistratus & judices facit, pecunia; quæ ex quo in honore esse cœpit, verus rerum honor cecidit: mercatoresque & venales invicem facti, quærimus, non quale sit quid, sed quanti. Ad mercedem pii sumus,

sumus, ad mercedem impii. Honesta, quamdiu aliqua illis spes inest, sequimur: in contrarium transituri, si plus scelera promittant. Admirationem nobis parentes auri argentique fecerunt: & teneris infusa cupiditas altius sedit, crevitque nobiscum. Deinde totus populus in alia discors, in hoc convenit: hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc Diis velut rerum humanarum maximum, cum grati videri volunt, consecrant. Denique eo mores redacti sunt, ut paupertas maledicto probroque sit, contempta divitibus, invisa pauperibus. Accedunt deinde carmina poëtarum, quæ affectibus nostris facem subdant, quibus divitiæ velut unicum vitæ decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur Dii immortales posse, nec habere.

Regia solis erat sublimibus alta columnis,
Clara micante auro.

Ejusdem currum adspice.

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summa
Curvatura rotæ, radiorum argenteus ordo.

Denique quod optimum videri volunt sæculum, aureum appellant. Nec apud tragicos desunt, qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutant.

Sine me vocari pessimum, ut dives vocer.
An dives, omnes quærimus: nemo, an bonus.
Non quare, & unde: quid habeas, tantum rogant.
Ubique tanti quisque, quantum habuit, fuit.
Quid habere nobis turpe sit, quæris? nihil.
Aut dives opto vivere, aut pauper mori.
Benè moritur, qui, dum moritur, lucrum facit.

Pecunia ingens generis humani bonum,
Cui non voluptas matris, aut blanda potest
Par esse prolis, non sacer meritis parens.
Tam dulce si quid Veneris in vultu micat,
Meritò illa amores cælitum atque hominum movet.

Cum hi novissimi versus in tragœdia Euripidis pronunciati essent, totus populus ad ejiciendum & actorem & carmen consurrexit uno impetu: donec Euripides in medium ipse prosiluit, petens, ut exspectarent, viderentque quem admirator auri exitum faceret. Dabat in illa fabula pœnas Bellerophontes, quas in sua quisque dat. Nulla enim avaritia sine pœna est, quamvis satis sit ipsa pœnarum. O quantum lacrymarum, ô quantum laborum exigit! quam misera desideratis, quam misera partis est! Adjice quotidianas solicitudines, quæ pro modo habendi quemque discruciant. Majore tormento pecunia possidetur, quam quæritur. Quantum damnis ingemiscunt, quæ & magna incidunt, & majora videntur! denique ut nihil illis fortuna detrahat, quidquid non acquiritur, damnum est. At felicem illum homines, & divitem vocant, & consequi optant, quantum ille possidet. Fateor. Quid ergo? tu ullos esse condicionis pejoris existimas, quam qui habent & miseriam, & invidiam? Utinam qui divitias appetituri essent, cum divitibus deliberarent! utinam honores petituri, cum ambitiosis, & summum adeptis dignitatis statum! profecto vota mutassent: cum interim illi nova suscipiunt, qui priora damnaverant. Nemo enim est cui felicitas sua, etiamsi cursu venit, satisfaciat. Queruntur & de consiliis, & de processibus suis: maluntque semper, quæ reliquerunt. Itaque hoc tibi philosophia præstabit, quo equidem

 nihil

nihil majus existimo : numquam te pœnitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, non perducet te aptè verba contexta, & oratio fluens leniter. Eant ut volent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, & opinionum securus, & ob ipsa quæ aliis displicent, sibi placens : qui profectum suum vita æstimet, & tantum scire se judicet, quantum non cupit, quantum non timet.

EPIST. CXVI. Vtrum satius sit, modicos habere affectus, an nullos, sæpè quæsitum est. Nostri illos expellunt : Peripatetici temperant. Ego non video, quomodo salubris esse aut utilis possit ulla mediocritas morbi. Noli timere. nihil eorum, quæ tibi non vis negari, eripio : facilem me, indulgentemque præbebo rebus, ad quas tendis, & quas aut vitæ necessarias, aut utiles, aut jucundas putes : detraham vitium. Nam cum tibi cupere interdixero, velle permittam : ut eadem illa intrepidus facias, ut certiore consilio, ut voluptates illas magis sentias. Quid ni? ad te magis perventuræ sunt, si illis imperabis, quam si servies. Sed naturale est, inquis, ut desiderio amici torquear : da tempus lacrymis tam justè cadentibus. Naturale est opinionibus hominum tangi, & adversis contristari : quare non permittas mihi hunc tam honestum malæ opinionis metum? Nullum vitium est sine patrocinio : nulli non initium est verecundum & exorabile, sed ob hoc latius funditur. Non obtinebis ut desinat, si incipere permiseris. Imbecillis est primo omnis affectus, deinde ipse se concitat, & vires dum procedit, parat : excluditur facilius, quam expellitur. Quis negat omnes affectus à quodam quasi naturali fluere principio? curam nobis nostri natura mandavit : sed huic ubi nimium indulseris, vitium est. Voluptatem natura necessariis rebus admiscuit, non ut illam peteremus, sed ut ea sine quibus non possumus vivere, gratiora nobis illius faceret accessio: si suo veniat jure, luxuria est. Ergo intrantibus resistamus: quia facilius, ut dixi, non recipiuntur quam exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte. sed illud aliquatenus longè producitur, nec ubi vis, accipit finem. Sapienti non sollicitè custodire se tutum est : & lacrymas suas & voluptates, ubi volet, sistet. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi videtur Panætius respondisse adolescentulo cuidam quærenti, *An sapiens amaturus esset? De sapiente, inquit, videbimus: mihi & tibi, qui adhuc à sapiente longè absumus, non est committendum, ut incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem sibi.* Sive enim nos respexit, humanitate ejus irritamur; sive contempsit, superbia accendimur. Æquè facilitas amoris, quam difficultas nocet: facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque conscii nobis imbecillitatis nostræ, quiescamus. Nec vino infirmum animum committamus, nec formæ, nec adulationi, nec ullis rebus blandè trahentibus. Quod Panætius de amore quærenti respondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum possumus nos, à lubrico recedamus: in sicco quoque parum fortiter stamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos voce: Nimis magna promittitis, nimis dura præcipitis. nos homunciones sumus, omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parum: concupiscemus, sed temperatè: irascemur, sed placabimur. Scis quare non possumus ista? quia nos posse non credimus. Imo mehercu-

hercules, aliud eſt in re. Vitia noſtra, quia amamus, defendimus, & malumus excuſare illa quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, ſi illo utamur, ſi vires noſtras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in cauſſa eſt: non poſſe prætenditur.

EPIST. CXVII. Multum mihi tibiq; negotium concinnabis, &, dum neſcis, in magnam me litem ac moleſtiam impinges, qui mihi tales quæſtiunculas ponis, in quibus ego nec diſſentire à noſtris ſalva gratia, nec conſentire ſalva conſcientia poſſum. Quæris, an verum ſit, quod Stoicis placet, Sapientiam bonum eſſe, ſapere bonum non eſſe. Primum exponam, quid Stoicis videatur: tum dicere ſententiam audebo. Placet noſtris, quod bonum eſt, eſſe corpus: quia quod bonum eſt, facit: quidquid facit, corpus eſt. Quod bonum eſt, prodeſt: faciat autem aliquid oportet, ut proſit: ſi facit, corpus eſt. Sapientiam bonum eſſe dicunt: ſequitur, ut neceſſe ſit illam corporalem quoque dicere. At ſapere non putant ejuſdem conditionis eſſe. Incorporale eſt & accidens alteri, id eſt, ſapientiæ: itaque nec facit quidquam, nec prodeſt. Quid ergo, inquiunt, non dicimus, Bonum eſt ſapere? dicimus, referentes ad id ex quo pendet, id eſt, ad ipſam ſapientiam. Adverſus hos quid ab aliis reſpondeatur, audi, antequam ego incipio ſecedere, & in alia parte conſidere. Iſto modo, inquiunt, nec beatè vivere bonum eſt. Velint nolint, reſpondendum eſt, beatam vitam bonum eſſe, & beatè vivere bonum non eſſe. Etiamnum quoque noſtris illud opponitur. Vultis ſapere? ergo expetenda res eſt ſapere: ſi expetenda res eſt, bonum eſt. Coguntur noſtri verba torquere, & unam ſyllabam expetendo interponere, quam ſermo noſter inſeri non ſinit. Ego illam, ſi pateris, adjungam. Expetendum eſt, inquiunt, quod bonum eſt: adexpetendum, quod bono contingit: quod, cum bonum conſecuti ſumus, non petitur tamquam bonum, ſed petito bono acceſſio. Ego non idem ſentio, & noſtros judico in hoc deſcendere: quia jam primo vinculo tenentur, & mutare illis formulam non licet. Multum dare ſolemus præſumptioni omnium hominum. Apud nos veritatis argumentum eſt, aliquid omnibus videri: tamquam deos eſſe, inter alia ſic colligimus, quod omnibus de diis opinio inſita eſt: nec ulla gens uſquam eſt adeo extra leges moreſque projecta, ut non aliquos deos credat. Cum de animarum æternitate diſſerimus, non leve momentum apud nos habet conſenſus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. Vtor hac publica perſuaſione: neminem invenies, qui non putet & ſapientiam bonum, & ſapere. Non faciam quod victi ſolent, ut provocem ad populum: noſtris incipiemus armis confligere. Quod accidit alicui, utrum extra id cui accidit eſt, an in eo cui accidit? Si in eo eſt cui accidit, tam corpus eſt, quam illud cui accidit. Nihil enim accidere ſine tactu poteſt: quod tangit, corpus eſt. Si extra eſt, poſtquam acciderat, receſſit: quod receſſit, motum habet: quod motum habet, corpus eſt. Speres me dicturum, non eſſe aliud curſum, aliud currere: nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo iſta alia eſſe, ſed non ſortis alterius. Si valetudo indifferens eſt, & valere indifferens eſt. Si forma indifferens eſt, & formoſum eſſe indifferens eſt. Si juſtitia bonum eſt, & juſtum eſſe bonum eſt. Si turpitudo malum eſt, & turpem eſſe malum eſt. tam mehercules quam ſi lippitudo malum eſt, & lippire malum eſt. Hoc ut ſcias, neutrum eſſe ſine altero poteſt. Quod ſa-

Ego in hoc volo sapiens esse, ut sapiam. Quid ergo? non est id bonum, sine quo nec illud bonum est? Vos certe dicitis, sapientiam, si sine usu detur, accipiendam non esse. Quis est usus sapientiæ? Sapere: hoc est in illâ pretiosissimum: quo detracto, supervacua fit. Si tormenta mala sunt, torqueri malum est: adeo quidem, ut illa non sint mala, si quod sequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectæ mentis est: sapere, usus perfectæ mentis. Quomodo potest usus ejus bonum non esse, quæ sine usu bonum non est? Interrogo te, an sapientia sit expetenda. fateris. Interrogo, an usus sapientiæ sit expetendus. fateris. negas enim te illam recepturum, si uti ea prohibearis. quod expetendum est, bonum est. Sapere, sapientiæ usus est: quomodo eloquentiæ, loqui: quomodo oculorum, videre: ergo sapere, sapientiæ usus est. usus autem sapientiæ expetendus est: sapere ergo expetendum est: si expetendum est, bonum est. Olim ipse me damno, qui illos imitor dum accuso, & verba apertæ rei impendo. Cui enim dubium potest esse, quin si æstus malum est, & æstuare malum sit? si algor malum est, malum sit algere? si vita bonum est, & vivere bonum est? Omnia ista circa sapientiam, non in ipsa sunt: at nobis in ipsa commorandum est. etiamsi quid evagari libet, amplos habet illa spatiososque secessus. De deorum natura quæramus, de siderum alimento, de his tam variis stellarum discursibus: an ad illarum motus nostra moveantur corpora, an corporibus omnium, animisque illinc impetus veniat. An & hæc quæ fortuita dicuntur, certa lege cōstricta sint, nihilq; in hoc mundo repentinum, aut expers ordinis volutetur. Ista jam à formatione morum recesserunt; sed levant animum, & ad ipsarum quas tractant rerum magnitudinem attollunt. Hæc vero de quibus paullo ante dicebam, minuunt & deprimunt, nec ut putas exacuunt, sed extenuant. Obsecro vos, cur tam necessariam curam majoribus melioribusque debitam, in re nescio an falsa, certe inutili, terimus? Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapientia, aliud sapere? quid mihi profuturum est scire, illud bonum esse, hoc non esse? Temerè me geram, subibo hujus voti aleam. tibi sapientia, mihi sapere contingat: pares erimus. Potius id age, ut mihi viam monstres, qua ad ista perveniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere: quibus animum labantem studiis firmem: quemadmodum quæ me ex transverso ferunt aguntque, procul à me repellam. Quomodo par esse tot malis possim: quomodo istas calamitates removeam, quæ ad me irrupuerunt: quomodo illas, ad quas ego irrupi. Doce, quomodo feram ærumnā sine gemitu meo, felicitatem sine alieno: quomodo ultimum necessarium vitæ terminum non exspectem, sed ipsemet, cum visum erit, profugiam. Nihil mihi videtur turpius, quam optare mortem. Nam si vis vivere, quid optas mori? si non vis, quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? Nam ut quandoque moriaris, etiam invito positum est: ut cum voles, in tua manu est. Alterum tibi necesse est, alterum licet. Turpissimum his diebus principium diserti mehercules viri legi: *Ita*, inquit, *quamprimum moriar*. Homo demens, optas rem tuam. *Ita quamprimum moriar*. Fortasse inter has voces senex factus es. Alioqui quid in mora est? nemo te tenet, evade qua visum est. Elige quamlibet rerum naturæ partem, qua tibi præberi exitum jubeas. Hæc nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur: aqua, terra, spiritus. Omnia ista tam caussa vivendi sunt, quam viæ mortis. *Ita quamprimum*

moriar. Quamprimum istud, quod esse vis? quem illi diem ponis? citius fieri quam optas, potest. Imbecillæ mentis ista sunt verba, & hac detestatione misericordiam captantis. Non vult mori, qui optat. Deos vitam roga, & salutem: si mori placuit, hic mortis est fructus, optare desinere. Hæc, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Hæc est sapientia, hoc est sapere, non disputatiunculis inanibus subtilitatem vanissimam agitare. Tot quæstiones tibi fortuna posuit. nondum illas solvisti: jam cavillaris. Quam stultum est, cum signum pugnæ acceperis, ventilare? remove ista lusoria arma: decretoriis opus est. Dic qua ratione nulla animum tristitia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc secretarum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic fit. negemus, sapere bonum esse: ut hoc totum studium derideatur, tamquam operatum supervacuis. Quid si scires etiam illud quæri, an bonum sit futura sapientia? Quid enim dubii est, oro te, an nec messem futuram jam sentiant horrea, nec futuram adolescentiam pueritia viribus aut ullo robore intelligat? Ægro interim nihil ventura sanitas prodest, non magis quam currentem luctantemque, post multos secuturum sensus otium reficit. Quis nescit hoc ipso non esse bonum id quod futurum est, quia futurum est? nam quod bonum est, utique prodest: nisi præsentia, prodesse non possunt. Si non prodest, bonum non est utique: si prodest, jam est. Futurus sum sapiens: hoc bonum erit, cum fuero: interim non est. Prius aliquid esse debet, deinde quale esse. Quomodo, oro te, quod adhuc nihil est, jam bonum est? Quomodo autem tibi magis vis probari, non esse aliquid, quam si dixero, futurum est? nondum enim venisse apparet, quod venit. Ver secuturum est: scio nunc hyemem esse. æstas secutura est: scio æstatem non esse. Maximum argumentum habeo nondum præsentis, futurum esse. Sapiam, spero: sed interim non sapio. si illud bonum haberem, jam hoc carerem malo. Futurum est, ut sapiam. ex hoc licet nondum me sapere intelligas. non possum simul & in illo bono, & in hoc malo esse. Duo ista non coëunt, nec apud eumdem sunt una, bonum & malum. Transcurramus solertissimas nugas, & ad illa quæ nobis aliquam opem sunt latura, properemus. Nemo qui obstetricem parturienti filiæ solicitus accersit, edictum & ludorum ordinem perlegit. nemo qui ad incendium domus suæ currit, tabulam latrunculariam perspicit, ut sciat quomodo alligatus exeat calculus. At mehercules omnia tibi undique nunciantur, & incendium domus, & periculum liberorum, & obsidium patriæ, & bonorum direptio: adjice istis naufragium, motusque terrarum, & quidquid aliud timeri potest. Inter ista districtus, rebus, nihil aliud quam animum oblectantibus, vacas? Quid inter sapientiam, & sapere intersit, inquiris? nodos nectis ac solvis, tanta mole impendente capiti tuo? Non tam benignũ ac liberale tempus natura nobis dedit, ut aliquid ex illo vacet perdere: & vide, quam multa etiam diligentissimis pereant. Aliud valetudo sua cuique abstulit, aliud suorum: aliud necessaria negotia, aliud publica occupaverunt: vitam nobiscum dividit somnus. Ex hoc tempore tam angusto, & rapido, & nos auferente, quid juvat majorem partem mittere in vanum? Adjice nunc, quod assuescit animus delectare se potius, quam sanare: & philosophiam oblectamentũ facere, cum remedium sit. Inter sapientiam, & sapere quid intersit, nescio?

nescio? scio mea non interesse, sciam ista, an nesciam. Dic mihi, cum quid inter sapientiam & sapere intersit, didicero, sapiam? Cur ergo potius inter vocabula me sapientiæ detines, quam inter opera? Fac me fortiorem, fac me securiorem, fac fortunæ parem, fac superiorem. possum autem superior esse, si fecero omne quod disco.

EPIST. CXVIII. Exigis à me frequentiores epistolas. Rationes conferamus: solvendo non eris. Convenerat quidem, ut tua priora essent; tu scriberes, ego rescriberem: sed non ero difficilis. benè credi tibi scio: itaque in antecessum dabo. Nec faciam, quod Cicero vir disertissimus facere Atticum jubet, ut etiam si rem nullam habebit, *quod in buccam venerit, scribat*. Numquam potest deesse quod scribam, ut omnia illa quæ Ciceronis implent epistolas, transeam: quis candidatus laboret, quis alienis, quis suis viribus pugnet, quis cõsulatũ fiduciâ Cæsaris, quis Pompeji, quis apertè petat: quam durus sit fenerator Cæcilius, à quo minoris cẽtesimis propinqui nummum movere non possunt. Sua satius est mala, quam aliena tractare: se excutere, & videre, quam multarum rerum candidatus sit, & non suffragari. Hoc est, mi Lucili, egregium, hoc securum ac liberum, nihil petere, & tota fortunæ comitia transire. Quam putas esse jucundum, tribubus vocatis, cum candidati in templis suis pendeant, & alius nummos pronunciet; alius per sequestrum agat; alius eorum manus osculis conterat, quibus designatus contingendam manum negaturus est; omnes attoniti vocem præconis exspectant, stare otiosum, & spectare illas nundinas, nec emẽtem quidquam, nec vendentem? Quanto hic majore gaudio fruitur, qui non prætoria, aut consularia comitia securus intuetur, sed magna illa, in quibus alii honores anniversarios petunt, alii perpetuas potestates, alii bellorum eventus prosperos triumphosque, alii divitias, alii matrimonia ac liberos, alii salutem suam suorumque! Quanti animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare, & dicere: Nihil mihi tecum fortuna: non facio mei tibi copiam. scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri: nihil rogo. Hoc est privatam facere fortunam. Libet ergo hæc invicem scribere, & hanc integram semper egerere materiam, circumspicientibus tot millia hominum inquieta: qui ut aliquid pestiferi consequantur, per mala nituntur in malum, petuntque mox fugienda, aut etiam fastidienda. Cui enim assecuto satis fuit, quod optanti nimium videbatur? Non est, ut existimant homines, avida felicitas, sed pusilla. itaque neminem satiat. Tu ista credis excelsa, quia longè ab illis jaces: ei vero qui ad illa pervenit, humilia sunt. Mentior, nisi adhuc quærit adscendere. Istud quod tu summũ putas, gradus est. Omnes autem malè habet ignorantia veri. tamquam ad bona feruntur, decepti rumoribus. Deinde mala esse, aut inania, aut minora quam speraverint, adepti ac multa passi vident: majorque pars miratur ex intervallo fallentia, & vulgo magna pro bonis sunt. Hoc ne nobis quoque eveniat, quæramus quid sit bonũ. Varia ejus interpretatio fuit. Finivit hoc alius alio modo, alius illud aliter expressit. Quidam ita finiunt: Bonum est, quod invitat animos, quod ad se vocat. Huic statim opponitur: Quid si invitat quidem, sed in perniciem? scis quam multa mala, blanda sint. Verum, & verisimile, inter se differunt ita: Quod bonum est, vero jungitur: non est enim bonum, nisi verum est. At quod invitat ad se, & allicit facie, verisimile est: subrepit

repit, sollicitat, attrahit. Quidam ita finierunt: Bonum est, quod appetitionem sui movet, vel quod impetum animi tendentis ad se movet. Et huic idem opponitur: multa enim impetum animi movent, quæ petuntur petentium malo. Melius illi qui sic finierunt: Bonum est, quod ad se impetum animi secundum naturam movet: & ita demum petendum est, cum cœpit esse expetendum. Iam & honestum est: hoc enim perfectè est petendum. Locus ipse me admonet, ut quid intersit inter bonum honestumque, dicam. Aliquid inter se habent mixtum, & inseparabile: nec potest bonum esse, nisi cui aliquid honesti inest: & honestum utique bonum est. Quid ergo inter duo interest? Honestum est perfectum bonum, quo beata vita completur, cujus contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale est. Sunt quædam neque bona, neque mala: tamquam militia, legatio, jurisdictio. Hæc cum honestè administrata sunt, bona esse incipiunt, & ex dubio in bonum transeunt. Bonum societate honesti fit, honestum per se bonum est. Bonum ex honesto fluit, honestum ex se est. Quod bonum est, malum esse potuit: quod honestum est, nisi bonum esse non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum est, quod secundum naturam est. Attende quid dicam. Quod bonum est, & secundum naturam est: non protinus quod secundum naturam est, & bonum est. Multa quidem naturæ consentiunt: sed tam pusilla sunt, ut non conveniat illis boni nomen. Levia enim sunt, & contemnenda: nullum nec minimum contemnendum bonum. Nam quamdiu exiguum est, bonum non est: cum bonum esse cœpit, non exiguum est. Unde aliquid cognoscitur bonum? si perfectè secundum naturam est. Fateris, inquis, quod bonum est, secundum naturam esse: hæc ejus proprietas est. Fateris & alia secundum naturam quidem esse; sed bona non esse. Quomodo ergo illud bonum est, cum hæc non sint? quomodo ad aliam proprietatem pervenit, cum utrique præcipuum illud commune sit, secundum naturam esse? ipsa scilicet magnitudine. Nec hoc novum est, quædam crescendo mutari. Infans fuit, factus est pubes: alia ejus proprietas fit: ille irrationalis est, hic rationalis. Quædam incremento non tantū in majus exeunt, sed in aliud. Non fit, inquit, aliud quod majus fit. Utrum lagenam an dolium impleas vino, nihil refert: in utroque proprietas vini est. Exiguum mellis pondus, & magnum, sapore non differt. Diversa ponis exempla. in istis enim eadem qualitas est: quamvis augeantur, manent. Quædam amplificata in suo genere, in sua proprietate perdurant: quædam post multa incrementa, ultima demum vertit adjectio, & novam illis, aliamque quam in qua fuerant, conditionē imprimit. Unus lapis fecit fornicem, ille qui latera inclinata cuneavit, & interventu suo vinxit. Summa adjectio quare plurimum facit, vel exigua? quia non auget, sed implet. Quædam processu priorem exuunt formam, & in novam transeunt. Ubi animus aliquid diu protulit, & magnitudinem ejus sequendo lassatus est, infinitum cœpit vocari; quod longè aliud factum est quam fuit, cum magnum videretur, sed finitum. Eodem modo aliquid difficulter secari cogitavimus: novissimè crescente difficultate, insecabile inventum est. Sic ab eo quod vix & ægre movebatur, processimus ad immobile. Eadē ratione aliquid secundum naturam fuit: hoc in aliā proprietatem magnitudo sua transtulit, & bonum fecit.

EPIST.

EPIST. CXIX. Quoties aliquid inveni, non exspecto donec dicas, *In commune:* ipse mihi dico. Quid sit quod invenerim, quæris? sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri dives celerrimè possis, quod valdè cupis audire. Nec inmerito: ad maximas te divitias compendiaria ducam. Opus erit tamen tibi creditore. ut negotiari possis, æs alienum facias oportet: sed nolo per intercessorem mutueris, nolo proxenetæ nomen tuum jactent. Paratum tibi creditorem dabo, Catonianum illud: à te mutuum sumes. *Quantulumcumque est, satis erit, si quidquid deerit, id a nobis petierimus.* Nihil enim, mi Lucili, interest, utrum non desideres, an habeas. Summa rei in utroque est eadem: non torqueberis. Nec illud præcipio, ut aliquid naturæ neges: contumax est, non potest vinci, suum poscit: sed ut quidquid naturam excedit, scias precarium esse, non necessarium. Esurio: edendum est. utrum hic panis sit plebejus, an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. Sitio. utrum hæc aqua sit ex lacu proximo excepta, an ea quam multa nive clusero, ut rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc unum jubet, sitim exstingui. Utrum sit aureum poculum, an crystallinum, an murrhinum, an Tiburtinus calix, an manus concava, nihil refert. Finem omnium rerum specta, & supervacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quæque tendatur manus: ipsa mihi commendabit, quodcumque comprehendero. Nihil contemnit esuriens. Quid sit ergo, quod me delectaverit, quæris? Videtur mihi egregiè dictum: *Sapiens, divitiarum naturalium est quæsitor acerrimus.* Inani me, inquis, lance muneras. Quid est illud inane? jam ego paraveram fiscos: circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarem, quas accerserem merces. Decipere est istud, docere paupertatem, cum divitias promiseris. Ita tu pauperem judicas, cui nihil deest? Suo, inquis, & patientiæ suæ beneficio, non fortunæ. Ideo ergo illum non judicas divitem, quia divitiæ ejus desinere non possunt? Utrum malis habere multum, an satis? qui multum habet, plus cupit; quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod numquam diviti contingit, finem. An has ideo non putas esse divitias, quia propter illas nemo proscriptus est? quia propter illas nulli venenum filius, nulli uxor impegit? quia in bello tutæ sunt? quia in pace otiosæ? quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, qui tantum non alget, non esurit, non sitit? plus Iupiter non habet. Numquam parum est, quod satis est: numquam multum est, quod satis non est. Post Darium & Indos pauper est Alexander Macedo: quærit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit novas, &, ut ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturæ satis est, homini non est. Inventus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est cæcitas mentium, & tanta initiorum suorum unicuique, cum processit, oblivio. Ille modo ignobilis anguli non sine controversia dominus, de tanto fine terrarum per suum reditu- rus orbem tristis est. Neminem pecunia divitem fecit: imo contra, nulli non majorem sui cupiditatem incussit. Quæris, quæ sit hujus rei caussa? plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles mihi ex his quorum nomina cum Crasso Licinoque numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, & quid-

& quidquid habet, & quidquid sperat, simul computet: iste, si mihi credis, pauper est, si tibi, potest esse. At hic qui se ad id quod natura exigit, composuit, non tantum extra sensum est paupertatis, sed extra metum. Sed ut scias, quam difficile sit res suas ad naturalem modum coarctare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid & supervacui. At excæcant populum, & in se convertunt opes, si numerati multum ex aliqua domo effertur, si multum auri tecto quoque ejus illinitur, si familia aut corporibus electa, aut spectabilis cultu est. Omnium istorum felicitas in publicum spectat: ille quem nos & populo & fortunæ subduximus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falso divitiarum nomen invasit occupata paupertas: sic divitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. Econtrario dicere debemus: Febris illum tenet. eodem modo dicendum est, Divitiæ illum tenent. Nihil ergo monuisse te malim, quam hoc, quod nemo monetur satis: ut omnia naturalibus desideriis metiaris, quibus aut gratis satis fiat, aut parvo. Tantum miscere vitia desideriis noli. Quæris quali mensa, quali argento, quam paribus ministeriis, & levibus, afferatur cibus? nihil præter cibum natura desiderat.

Num tibi, cum fauces urit sitis, aurea quæris
Pocula? num esuriens fastidis omnia, præter
Pavonem rhombumque?

Ambitiosa non est fames: contenta desinere est: quo desinat, non nimis curat. Infelicis luxuriæ ista tormenta sunt. quærit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat; quemadmodum non impleat ventrem, sed farciat, quemadmodum sitim prima potione sedatam revocet. Egregiè itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quam eleganti manu ministretur. Nam si pertinere ad te judicas, quam crinitus puer, & quam perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura præstitit præcipuum, quod necessitati fastidium excussit. Recipiunt supervacua delectum. Hoc parum decens, illud parum laudatum, oculos hoc meos lædit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis vivendi jura descripsit, ut salvi essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt, & in promptu: deliciis omnia miserè ac sollicitè comparantur. Vtamur ergo hoc naturæ beneficio inter magna numerando: & cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quam quia quidquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

EPIST. CXX. Epistola tua per plures quæstiunculas vagata est, sed in una constitit, & hanc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestique prima notitia pervenerit. Hæc duo apud alios diversa sunt, apud nos tantum divisa. Quid sit hoc, dicam. Bonum putant esse aliqui, quod utile est. itaque hoc & divitiis, & equo, & vino, & calceo nomen imponunt: tanta est apud illos boni vilitas, & adeo usque ad sordida descendit. Honestum putant, cui ratio recti officii constat: tamquam piè curatam patris senectutem, adjutam amici paupertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque sententiam. Ista duo quidem facimus, sed ex uno. Nihil est bonũ, nisi quod honestum est: quod honestum est, utique bonum. Supervacuum judico adjicere, quid inter ista discriminis sit, cum sæpè dixerim. Hoc unum dicam: Nihil nobis bonum videri, quo quis & male uti potest. Vides autem, divitiis, nobilitate, viribus quam multi male utantur. Nunc ergo ad id revertor, de quo

quo desideras dici: Quomodo ad nos prima boni honestiq; notitia pervenerit. Hoc nos docere natura non potuit: semina nobis scientiæ dedit, scientiam non dedit. Quidam ajunt nos in notitiam incidisse: quod est incredibile, virtutis alicui speciem casu occurrisse. Nobis videtur observatio collegisse, & rerum sæpe factarum inter se collatio, per analogiam nostro intellectu & honestum & bonum judicante. Hoc verbum cum Latini grammatici civitate donaverint, ego damnandum non puto, nec in civitatem suam redigendum. Vtar ergo illo non tantum tamquam recepto, sed tamquam usitato. Quæ sit hæc analogia, dicam. Noveramus corporis sanitatem: ex hac collegimus esse aliquam & animi. noveramus corporis vires: ex his collegimus esse & animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obstupefecerant: hæc cœpimus tamquam perfecta mirari. Suberant illis multa vitia, quæ species alicujus conspicui facti fulgorq; celabat: hæc dissimulavimus. Natura jubet augere laudanda: nemo non gloriam ultra verum tulit. Ex his ergo speciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum repulit, majusque regno judicavit, regias opes posse contemnere. Idem, medico Pyrrhi promittente venenum se regi daturum, monuit Pyrrhum, caveret insidias. Ejusdem animi fuit, auro non vinci, veneno non vincere. Admirati sumus ingentem virum, quem non regem, non contra regem promissa flexissent, boni exempli tenacem: quod difficillimum est, in bello innocentem: qui aliquod esse crederet etiam in hoste nefas: qui in summa paupertate, qua sibi decus fecerat, non aliter refugit divitias quam venenum. Vive, inquit, beneficio meo Pyrrhe, & gaude, quod adhuc dolebas, Fabricium non posse corrumpi. Horatius Cocles solus implevit pontis angustias, adimique à tergo sibi reditum, dummodo iter hosti auferretur, jussit: & tam diu restitit prementibus, donec revulsa ingenti ruina tigna sonuerunt. Postquam respexit, & extra periculum esse patriam periculo suo sensit: *Veniat si quis vult*, inquit, *sic euntem sequi*: deditque se in præceps: & non minus sollicitus in illo rapido alveo fluminis, ut armatus, quam ut salvus exiret, retento armorum victricium decore, tam tutus rediit, quam si ponte venisset. Hæc & hujusmodi facta imaginem nobis ostendere virtutis. Adjiciam quod mirum fortasse videatur: mala interdum speciem honesti obtulerunt, & optimum ex contrario nituit. Sunt enim, ut scis, virtutibus vitia confinia, & perditis quoque ac turpibus recti similitudo est. Sic mentitur prodigus liberalem: cum plurimum intersit, utrum quis dare sciat, an servare nesciat. Multi, inquam, sunt Lucili, qui non donant, sed projiciunt. non voco ego liberalem, pecuniæ suæ iratum. Imitatur negligentia facilitatem, temeritas fortitudinem. Hæc nos similitudo coegit attendere, & distinguere specie quidem vicina, re autem plurimum inter se dissidentia. Dum observamus eos, quos insignes egregium opus fecerat, cœpimus annotare, quis rem aliquam generoso animo fecisset & magno impetu, sed semel. Hunc vidimus in bello fortem, in foro timidum; animosè paupertatem ferentem, humiliter infamiam: factum laudavimus, contempsimus virum. Alium vidimus adversus amicos benignum, adversus inimicos temperatum, & publica & privata sanctè ac religiosè administrantem: non deesse ei, & in his quæ toleranda erant, patientiam, & in his quæ agenda, prudentiam. Vidimus ubi tribuendum esset, plena manu dantem: ubi laboran-

dum,

dum, pertinacem & obnoxium, & lassitudinem corporis animo sublevantem. Præterea idem erat semper, & in omni actu par sibi, jam non consilio bonus, sed more eo perductus, ut nō tantum rectè facere posset, sed nisi rectè facere non posset. Intelleximus in illo perfectam esse virtutem: hanc in partes divisimus. Oportebat cupiditates refrænari, metus comprimi, facienda provideri, reddenda distribui: comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, justitiā, & suum cuique dedimus officium. Ex quo ergo virtutem intelleximus? Ostendit illam nobis ordo ejus, & decor, & constantia, & omnium inter se actionum concordia, & magnitudo super omnia efferens sese. Hinc intellecta est illa beata vita, secundo defluens cursu, arbitrii sui tota. Quomodo ergo hoc ipsum nobis apparuit? dicam. Nunquam vir ille perfectus adeptusque virtutem, fortunæ maledixit: numquam accidentia tristis excepit, civem esse se universi & militem credens, labores velut imperatos subiit. Quidquid inciderat, non tamquā malum aspernatus est, & in se casu delatum, sed quasi delegatum sibi. Hoc qualecumque est, inquit, meum est, asperum est, durum est: in ipso navemus operam. Necessario itaque magnus apparuit, qui numquam malis ingemuit, numquam de fato suo questus est, fecit multis intellectum sui, & non aliter quam in tenebris lumen effulsit: advertitq; in se omnium animos, cum esset placidus & lenis, & humanis divinisque rebus pariter æquus. Habebat perfectum animum, ad summam sui adductus, supra quam nihil est nisi mens Dei, ex qua pars & in hoc pectus mortale defluxit: quod numquam magis divinum est, quam ubi mortalitatem suam cogitat, & scit in hoc natum hominem, ut vita defungeretur: nec domum esse hoc corpus, sed hospitium, & quidem breve hospitium: quod relinquendum est, ubi te gravem esse hospiti videas. Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum est animi ab altiori venientis sede, si hæc in quibus versatur, humilia judicat, & angusta, si exire non metuit. Scit enim quo exiturus sit, qui unde venerit, meminit. Non videmus, quam multa nos incommoda exagitant, quam male nobis conveniat hoc corpus? Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur: alias nervi nos, alias pedes vexant: nunc dejectio, nunc destillatio: aliquando superest sanguis, aliquando deest: hinc atque illinc tentamur, & expellimur. Hoc evenire solet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre sortiti, nihilominus æterna proponimus, & in quantum potest ętas humana protendi, tantum spe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid stultius potest? Nil satis est morituris, imo morientibus. quotidie enim propius ab ultimo stamus, & illo unde nobis cadendum est, hora nos omnis impellit. Vide in quanta cæcitate mens nostra sit! Hoc quod futurū dico, cum maximè fit, & pars ejus magna jam facta est. nam quod viximus tempus, eo loco est, quo erat antequam viximus. Erramus autem, qui ultimum timemus diem: cum tantundem in mortem singuli conferant. Non ille gradus lassitudinem facit, in quo deficimus, sed ille profitetur. Ad mortem dies extremus pervenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit. Ideo magnus animus, conscius sibi melioris naturę, dat quidem operam, ut in hac statione, qua positus est, honeste se atque industrie gerat: ceterum nihil horū quæ circa ipsum sunt, suum judicat, sed ut commodatis utitur, peregrinus & properans. Cum aliquem

aliquem hujus videremus constantiæ, quidni subiret nos species non usitatæ indolis? utique si hanc, ut dixi, magnitudinem veram esse ostendebat. Qualitatis veræ tenor permanet, falsa non durant. Quidam alternis Vatinii, alternis Catones sunt: & modo parum illis severus est Curius, parum pauper Fabricius, parũ frugi & contentus vili Tubero: modo Licinum divitiis, Apicium cænis, Mecænatem deliciis provocant. Maximum indiciũ est malæ mentis, fluctuatio, & inter simulationem virtutum, amoremque vitiorum, assidua jactatio.

—.- habebat sæpe ducentos,
Sæpe decem servos: modo reges atque tetrarchas
Omnia magna loquens: modo, sit mihi mensa tripes, &
Concha salis puri, & toga quæ defendere frigus,
Quamvis crassa, queat. decies centena dedisses
Huic parco paucis contento: quinque diebus
Nil erat in loculis.

Omnes isti tales sunt, qualẽ hunc describit Horatius: numquam eumdem, nec similem quidem sibi. adeo in diversum aberrat. Multos dixi: propè est ut omnes sint. Nemo non quotidie & consilium mutat, & votum. modò uxorem vult habere, modo amicam: modo regnare vult; modo id agit, ne quis sit officiosior servus: modo dilatat se usque ad invidiam; modo subsidit, & contrahitur infra humilitatem verè jacentium: nunc pecuniam spargit, nunc rapit. Sic maximè coarguitur animus imprudens: alius prodit atque alius, & (quo turpius nihil judico) impar sibi est. Magnam rem puta, unum hominem agere. Præter sapientem autem nemo unum agit: ceteri multiformes sumus. Modo frugi tibi videbimur & graves, modo prodigi & vani. Mutamus subinde personam, & contrariam ei sumimus, quam exuimus. Hoc ergo à te exige, ut qualem institueris præstare te, talem usque ad exitum serves. Effice ut possis laudari: si minus, ut agnosci. De aliquo, quem vidisti heri, merito dici potest: Hic quis est? tanta mutatio est.

EPIST. CXXI. Litigabis, ego video: cum tibi hodiernam quæstiunculam, in qua satis diu hæsimus, exposuero. Iterum enim clamabis, Hoc quid ad mores? Sed exclama, dum tibi primum alios opponam, cum quibus litiges, Posidonium & Archidemum. Hi judicium accipient, deinde dicam. Non quidquid morale est, bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad vestiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiamsi non omnia meliorem eum faciunt. Mores alia aliter attingũt. Quædam illos corrigunt & ordinant, quædam naturam eorum & originem scrutantur. Cum quæritur, quare hominem natura produxerit, quare prætulerit animalibus ceteris, longe me judicas mores reliquisse? falsum est. Quomodo enim scies, qui habendi sint, nisi quid homini sit optimum, inveneris? nisi naturam ejus inspexeris? Tunc demum intelliges, quid faciendũ tibi, quid vitandum sit, cum didiceris quid naturæ tuæ debeas. Ego, inquis, volo discere, quomodo minus cupiam, minus timeam. Superstitionem mihi excute, doce leve esse vanumque hoc, quod felicitas dicitur: unam illi syllabam facillimè accedere. Desiderio tuo satisfaciam, & ad virtutes exhortabor, & vitia converberabo, licet aliquis nimium immoderatumque in hac parte me judicet, non desistam persequi nequitiam, & affectus efferatissimos inhibere, & voluptates ituras in dolorem compescere, & votis obstrepere.

pere. Quidui? cum maxima malorum optaverimus, & ex gratulatione natum sit quidquid obloquimur. Interim permitte mihi ea quæ paullo remotiora videntur, excutere. Quærebamus, an esset omnibus animalibus constitutionis suæ sensus? Sensum autem esse ex eo maximè apparet, quod membra apte & expeditè movent, non aliter quam in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili: rector navis scit gubernaculum flectere: pictor colores quos ad reddendam similitudinem multos variosque ante se posuit, celerrimè denotat, & inter ceram opusque facili vultu ac manu commeat. Sic animal in omnem usum sui mobile. Mirari solemus scænæ peritos, quod in omnem significationem rerum & effectuum parata illorum est manus, & verborū velocitatem gestus assequitur. Quod illis ars præstat, his natura. Nemo ægrè molitur artus suos, nemo in usu sui hæsit: ad hoc edita, protinus faciunt. Cum hac scientia prodeunt, instituta nascuntur. Ideo, inquit, partes suas animalia aptè movebunt: quia si aliter moverint, dolorem sensura sunt. Ita, ut vos dicitis, coguntur, metusque illa in rectum, non voluntas movet: quod est falsum. Tarda enim sunt, quæ necessitate impelluntur. Agilitas, spontaneus motus est. Adeo autem non adigit illa ad hoc doloris timor, ut in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui stare meditatur, & ferre se assuescit, simul tentare vires suas cœpit, cadit: & cum fletu toties resurgit, donec se per dolorem ad id quod natura poscit, exercuit. Animalia quædam tergi durioris inversa tamdiu se torquent, ac pedes exserunt, & obliquant, donec ad locum reponantur. Nullum tormentum sentit supinata testudo, inquieta est tamen desiderio naturalis status: nec ante desinit niti, quærere se, quam in pedes constitit. Ergo omnibus constitutionis suę sensus est, & inde membrorum tam expedita tractatio: nec ullum majus indicium habemus, cum hac illa ad vivendum venire notitia, quam quod nullum animal ad usum sui rude est. Constitutio est, inquit, ut vos dicitis, principale animi quodammodo se habens erga corpus. Hoc tam perplexum & subtile, & vobis quoque vix enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia animalia dialectica nasci oporteret, ut istam finitionem magnæ parti togatorum obscuram intelligant. Verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipsa constitutio facilius natura intelligitur, quam enarratur. Itaque infans ille, quid sit constitutio, non novit: constitutionem suam novit: & quid sit animal nescit, animal esse se sentit. Præterea ipsam constitutionem suam crassè intelligit, & summatim, & obscurè. Nos quoque animum habere nos scimus: quid sit animus, ubi sit, qualis sit, & unde, nescimus. Qualis ad nos pervenit animi nostri sensus, quamvis naturam ejus ignoremus, ac sedem, talis ad omnia animalia cōstitutionis suæ sensus. Necesse est enim id sentiant, per quod alia quoque sentiunt: necesse est sensum ejus habeant, cui parent, à quo reguntur. Nemo non ex nobis intelligit esse aliquid, quod impetus suos moveat: quid sit illud, ignorat. & conatum sibi esse scit: quid sit, aut unde sit, nescit. Sicut infantibus, sic quoque animalibus, principalis partis suæ sensus est, non satis dilucidus, non expressus. Dicitis, inquit, omne animal primum constitutioni suæ conciliari: hominis autem constitutionem rationalem esse: & ideo conciliari hominem sibi, non tamquam animali, sed

tam-

tamquam rationali. Ea enim parte sibi carus est homo, qua homo est. Quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest, cum rationalis nondum sit? Vnicuique ætati sua constitutio est: alia infanti, alia puero, alia seni. Omnes enim constitutioni conciliantur, in qua sunt. Infans sine dentibus est: huic constitutioni suæ conciliatur. enati sunt dentes: huic constitutioni conciliatur. Nam & illa herba, quæ in segetem frugemque ventura est, aliam constitutionem habet tenera, & vix eminens sulco: aliam cum convaluit, & molli quidē culmo, sed qui ferat onus suum, constitit: aliā cum flavescit, & ad aream spectat, & spica ejus induruit: in quamcumq; constitutionem venit, eam tuetur, in eam componitur. Alia est ætas infantis, pueri, adolescentis, senis: ego tamē idem sum, qui & infans fui, & puer, & adolescens. Sic quamvis alia atq; alia cuiq; constitutio sit, conciliatio constitutionis suæ eadem est. Non enim puerum mihi, aut juvenem, aut senem, sed me natura commendat. Ergo infans ei constitutioni suæ conciliatur, quæ tunc infanti est, non quæ futura juveni est. Neq; enim si aliquid illi majus, in quo transeat, restat; non hoc quoque in quo nascitur, secundum naturam est. Primum sibiipsi conciliatur animal: debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. Voluptatem peto. cui? mihi. ergo mei curam ago. Dolorem refugio. pro quo? pro me. ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia est mei cura. Hæc animalibus inest cunctis, nec inseritur, sed innascitur. Producit fœtus suos natura, non abjicit: & quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est. Itaque ut in prioribus dixi, tenera quoque animalia e materno utero vel quoquo modo effusa, quid sit infestum ipsis, protinus norunt, & mortifera devitant: umbram quoque transvolantium reformidant, obnoxia avibus rapto viventibus. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. Quēadmodum, inquit, editum animal intellectum habere, aut salutaris aut mortiferæ rei potest? Primum quæritur, an intelligat, nō quemadmodum intelligat. Esse autem illis intellectum, ex eo apparet, quod nihil amplius, si intellexerint, faciant. Quid est quare pavonem, quare anserem gallina nō refugiat, cum tanto minorem, & ne notum quidem sibi, accipitrem fugiat? quare pulli felem timent, canem non timent? Apparet illis inesse scientiam nocituri, non experimento collectam. nam antequam possint experiri, cavent. Deinde, ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quam debent, nec umquam obliviscuntur hujus tutelæ & diligentiæ. æqualis est illis à pernicioso fuga. Præterea, non fiunt timidiora vivendo. Ex quo quidem apparet, non usu illa ad hoc pervenire, sed naturali amore salutis suæ. Et tardum est & varium, quod usus docet: quidquid natura tradit, & æquale est omnibus, & statim. Si tamen exigis, dicam quomodo omne animal perniciosa intelligere conetur. Sentit se carne constare: itaque sentit, quid sit, quo secari caro, quo uri, quo obteri possit. Quæ sunt animalia armata ad nocendum, horum speciem trahit inimicam & hostilem. Inter se ista conjuncta sunt. Simul enim conciliatur saluti suę quidque: & quæ juvant, illa petit, læsura formidat. Naturales à contrariis aspernationes sunt. sine ulla cogitatione, sine consilio fit, quidquid natura præcipit. Non vides, quanta subtilitas sit apibus ad fingenda domicilia? quanta dividui laboris obeundi concordia? Non vides quam nulli mortaliū imitabilis sit, illa araneæ textura? quanti operis sit, fila disponere?

nere? alia in rectum immissa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denso rara, quæ minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant. Nascitur ars ista, non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius. videbis aranearum pares telas, par in favis angulorum omnium foramen. Incertum est & inæquale, quidquid ars tradit: ex æquo venit, quod natura distribuit. Hæc nihil magis, quam tutelam sui, & ejus peritiam tradidit: ideoque etiam simul incipiunt, & discere & vivere. Nec est mirum, cum eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. Primum hoc instrumentum illis natura contulit, ad permanendum in conciliatione & caritate sui. Non poterant salva esse, ni vellent. Nec hoc per se profuturum erat: sed sine hoc nulla res profuisset. Sed in nullo deprehendes vilitatem sui, ne negligentiam quidem. Tacitis quoque & brutis, quamvis in cetera torpeant, ad vivendum solertia est. Videbis quæ aliis inutilia sunt, sibi ipsa non deesse.

EPIST. CXXII. Detrimentum jam dies sensit: resilivit aliquantulum: ita tamen, ut liberale adhuc spatium sit, si quis cum ipso, ut ita dicam, die surgat, officiosior, meliorque, quam si quis illum exspectat, ut luce prima exeat. Turpis, qui alto sole semisomnis jacet, cujus vigilia medio die incipit: & adhuc multis hoc antelucanum est. Sunt qui officia lucis noctisque pervertunt: nec ante diducunt oculos hesterna graves crapula, quam appetere nox cœpit. Qualis illorum conditio dicitur, quos natura (ut ait Virgilius) pedibus nostris subditos e contrario posuit,

Nosq; ubi primus equis oriens afflavit anhelis,

Illis sera rubens accendit lumina vesper:

talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sunt quidam in eadem urbe antipodes, qui, ut M. Cato ait, *nec orientem umquam solem viderunt, nec occidentem*. Hos tu existimas scire, quemadmodum vivendum sit, qui nesciunt quando? & hi mortem timent, in quam se vivi condiderunt: tam infausti ominis, quam nocturnæ aves sunt? Licet in vino unguentoq; tenebras suas exigant, licet epulis, & in multa quidem fercula distinctis, totum perversæ vigiliæ tempus diducant: non convivantur, sed justa sibi faciunt. Mortuis certe interdiu parentatur. At mehercules nullus agenti dies longus est. Extendamus vitam: hujus & officium, & argumentum, actus est. circumscribatur nox, & aliquid ex illa in diē transferatur. Aves, quæ conviviis comparantur, ut immotæ facilè pinguescant, in obscuro continentur: ita sine ulla exercitatione jacentibus, tumor pigrum corpus invadit, & super membra iners sagina succrescit. Ita istorum corpora, qui se tenebris dicaverunt, fœda visuntur. Quippe non speciosior illis, quam morbo pallentibus, color est: languidi, & evanidi albent, & in vivis caro morticina est. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: quanto plus tenebrarum in animo est? ille in se stupet, ille caligat, invidet cæcis. Quis umquam oculos tenebrarū caussa habuit? Interrogas, quomodo hæc animo pravitas fiat, aversandi diem, & totam vitam in noctē transferendi? Omnia vitia contra naturam pugnant: omnia debitum ordinē deserunt. hoc est luxuriæ propositum, gaudere perversis: nec tantū discedere à recto, sed quam longissime abire, deinde etiam è contrario stare. Isti non videntur tibi contra naturam vivere, qui jejuni bibunt, qui vinum recipiunt inanibus venis, & ad cibum ebrii transeunt?

Atqui frequens hoc adolescentium vitium est, qui vires excolunt. in ipso pænè balnei limine, inter nudos bibunt, imo potant: ut sudorem, quem moverunt potionibus crebris ac ferventibus, subinde distringant. Post prandiū aut cænam bibere, vulgare est: hoc patresfamiliæ rustici faciunt, & veræ voluptatis ignari. Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod liberè penetrat ad nervos: illa ebrietas juvat, quæ in vacuum venit. Non videntur tibi contra naturam vivere, qui commutant cum fæminis vestem? Non vivunt contra naturam, qui exspectant, ut pueritia splendeat tempore alieno? Quid fieri vel crudelius, vel miserius potest? numquam vir erit, ut diu virum pati possit: & cum illum contumeliæ sexus eripuisse debuerat, ne ætas quidem eripiet? Non vivunt contra naturam, qui hyeme concupiscunt rosam? fomentoque aquarum calentium, & calorum apta mutatione, bruma lilium, florem vernum, exprimunt? Non vivunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus serunt? quorum silvæ in tectis domorum ac fastigiis nutant, inde ortis radicibus, quo improbè cacumina egissent? Non vivunt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare jaciunt: nec delicatè natare ipsi sibi videntur, nisi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? Cum instituerunt omnia contra naturæ consuetudinē velle, novissimè in totum ab illa desciscunt. Lucet: somni tempus est. quies est: nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prandeamus. Iam lux propius accedit: tempus est cænæ. Non oportet id facere, quod populus: res sordida est, trita ac vulgari via vivere. Dies publicus relinquatur: proprium nobis ac peculiare manè fiat. Isti vero mihi defunctorū loco sunt. quantulum enim à funere absunt, & quidem acerbo, qui ad faces & cereos vivunt? Hanc vitam agere eodem tempore multos meminimus: inter quos & Atilium Butam prætorium, cui post patrimonium ingens consumptum, Tiberius paupertatem confitenti: *Serò*, inquit, *experrectus es.* Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poëta, & amicitia Tiberii notus, & frigore. Ortus & occasus libentissimè inserebat. itaque cum indignaretur quidam illum tota die recitasse, & negaret accedendum ad recitationes ejus, Natta Pinarius ait: *Numquid liberaliùs possum agere? paratus sum illum audire ab ortu ad occasum.* Cum hos versus recitasset:

Incipit ardentes Phœbus producere flammas,
Spargere se rubicunda dies, jam tristis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis
Incipit, & molli partitos ore ministrat:

Varus eques Romanus L. Vinicii comes, cænarum bonarum assectator, quas improbitate linguæ merebatur, exclamavit: *Incipit Buta dormire.* Deinde cum subinde recitasset:

Iam sua pastores stabulis armenta locarunt,
Iam dare sopitis nox nigra silentia terris
Incipit:

Idem Varus inquit: *Quid dicis? jam nox est: ibo, & Butam salutabo.* Nihil erat notius hac ejus vita in contrarium circumacta: quam, ut dixi, multi eodem tempore egerunt. Caussa autem est ita vivendi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem ipsam habere jucundius, sed quia nihil juvat obvium, & gravis malæ conscientiæ lux est: & omnia concupiscenti aut contemnenti, prout magno aut parvo empta sunt, fastidio est lumen gratuitum. Præterea, luxuriosi vitam suam esse in sermonibus, dum vivunt, volunt. nam si tacetur, perdere

dere se putant operam. Itaque malè habent, quoties non faciunt, quod excitet famam. Multi bona comedunt, multi amicas habent: ut inter istos nomen invenias, opus est non tantum luxuriosam rem, sed notabilem facere. In tam occupata civitate, fabulas vulgaris nequitia non invenit. Pedonem Albinovanum narrantem audieramus (erat autem fabulator elegantissimus) habitasse se supra domum Sp. Papinii. is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis, flagellorum sonos: quæro, quid faciat? Dicitur rationes accipere. Audio, circa horam sextam noctis, clamorem concitatum: quæro, quid sit? Dicitur vocem exercere. Quæro circa octavam horam noctis, quis sit ille sonus rotarum? velle gestari dicitur. Circa lucem discurritur, pueri vocantur, cellarii, coqui tumultuantur. Quæro quid sit? Dicitur mulsum & alicam poposcisse, à balneo exisse. Excedebat, inquit, cæna ejus diem? minimè. valdè enim frugaliter vivebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque crebro dicentibus illum quibusdam avarum, & sordidum: *Vos*, inquit, *illum & lichnobium dicetis*. Non debes admirari, si tantas inveneis vitiorum proprietates: varia sunt, & innumerabiles habent facies: comprehendi eorum genera non possunt. Simplex recti cura est; multiplex pravi, & quantumvis novas declinationes capit. Idem moribus evenit. naturam sequentium, faciles sunt, soluti sunt, exiguas differentias habent: ab his distorti plurimum, & omnibus & inter se dissident. Caussa tamen præcipua mihi videtur hujus morbi, vitæ communis fastidium. Quomodo cultu se à ceteris distinguunt, quomodo elegantia cænarũ, munditiis vehiculorum, sic volunt separare etiam temporum dispositione. nolunt solita peccare, quibus peccandi præmium infamia est. Hanc petunt omnes isti, qui, ut ita dicam, retro vivunt. Ideo, Lucili, tenenda nobis via est, quam natura præscripsit, nec ab illa declinandum. illam sequentibus, omnia facilia & expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia vita est, quam contra aquam remigantibus.

EPIST. CXXIII. Itinere confectus incommodo magis, quàm longo, in Albanum meum nocte multa perveni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono: hanc coqui, hanc pistoris moram boni consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quàm nihil sit grave, quod leviter excipias: quam indignandum nihil, nisi ipse indignando adstruas. Non habet panem meus pistor; sed habet villicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. Malum panem, inquis. Exspecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi & siligineum fames reddet. Ideo non est ante edendum, quàm illa imperet. Exspectabo ergo: nec antè edam, quam aut bonum panem habere cœpero, aut malum fastidire desiero. Necessarium est, parvo assuescere. Multæ difficultates locorum, multæ temporum etiam locupletibus & instructis à diis optantem prohibent & occurrunt. Quidquid vult, habere nemo potest: illud potest, nolle quod non habet: rebus oblatis hilaris uti. Magna pars libertatis est, benè moratus venter, & contumeliæ patiens. Æstimari non potest, quantam voluptatem capiam ex eo, quod lassitudo mea sibiipsi acquiescit. Non unctiones, non balneum, non ullum aliud remedium quàm temporis quæro. Nam quod labor contraxit, quies tollit: hæc qualiscumque cæna adjiciali jucundior erit. Aliquando enim experimentum animi sumpsi subitum: hoc est, simplicius & verius. nam ubi

se præparavit, & indixit sibi patientiam, nō æquè apparet, quantum habeat veræ firmitatis. Illa sunt certissima argumenta, quæ ex tempore dedit, si non tantum æquus molesta, sed placidus adspexit: si non excanduit, non litigavit, si quod dari deberet, ipse sibi non desiderando supplevit, & cogitavit, aliquid consuetudini suæ, sibi nihil deesse. Multa quam supervacua essent, non intelleximus, nisi cum deesse cœperunt. Vtebamur enim illis, non quia debebamus, sed quia habebamus. Quam multa autem paramus, quia alii paraverunt? quia apud plerosque sunt? Inter caussas malorum nostrorum est, quod vivimus ad exempla: nec ratione cōponimur, sed consuetudine abducimur. Quod, si pauci facerent, nollemus imitari: cum plures facere cœperunt, quasi honestius sit, quia frequentius, sequimur: & recti apud nos locum tenet error, ubi publicus factus est. Omnes jam sic peregrinantur, ut illos Numidarum præcurrat equitatus, ut agmen cursorum antecedat. turpe est, nullos esse, qui occurrentes via dejiciant, qui honestum hominem venire magno pulvere ostendant. Omnes jam mulos habent, qui crystallina & murrhina, & cælata magnorum artificum manu, portent. turpe est, videri, eas te habere sarcinas, quæ tutò concuti possint. Omnium pædagogia oblita facie vehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem lædat. turpe est, neminem esse in comitatu puerorum, cujus sana facies medicamentum desideret. Horum omnium sermo vitandus est. hi sunt, qui vitia tradunt, & alio aliunde transferunt. Pessimum genus hominum videbatur, qui verba gestarent: sunt quidam qui vitia gestant. Horum sermo multum nocet. nam etiamsi non statim officit: semina in animo relinquit, sequiturque nos etiam cum ab illis discesserimus, resurrecturum postea malum. Quemadmodū qui audierunt symphoniam, ferunt secum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantus, quæ cogitationes impedit, nec ad seria patitur intendi: sic adulatorum, & prava laudantium sermo, diutius hæret quam auditur: nec facile est, animo dulcem sonum excutere. prosequitur & durat, & ex intervallo recurrit. Ideo claudendæ sunt aures malis vocibus, & quidem primis. Nam cum initium fecerunt, admissæque sunt, plus audent. Inde ad hæc pervenitur verba: Virtus & philosophia, & justitia, verborum inanium crepitus est. Vna felicitas est, bona vita: facere omnia libere, frui patrimonio. hoc est vivere, hoc est se mortalē esse meminisse. Fluunt dies, & irreparabilis vita decurrit. Dubitamus quod juvat facere, & ætati non semper voluptates decerpturæ, interim dum potest, dum poscit, ingerere? Quid juvat frugalitate ultro mortem præcurrere, & quidquid illa ablatura est, jam sibi interdicere? Non amicam habes, non puerum, qui amicę moveat invidiam. quotidie sobrius prodis: sic cænas, tamquam ephemeridem patri approbaturus. Non est istud vivere, sed alienæ vitæ interesse. Quanta dementia est, heredi suo procurare, & sibi negare omnia, ut tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas? Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Istos tristes & superciliosos alienæ vitę cēsores, suæ hostes, publicos pædagogos, assis ne feceris: nec dubitaveris, bonam vitam, quam opinionem bonam malle. Hæ voces non aliter fugiendæ sunt, quam illæ, quas Vlyxes nisi alligatus, prætervehi noluit. Idem possunt: abducunt à patria, à parentibus, ab amicis, à virtutibus, & in turpem vitam miseros turpius illidunt. Quanto satius est, rectum sequi limitem, & eo se per-

se perducere, ut ea demum sint tibi jucunda, quæ honesta? Quod assequi poterimus, si fecerimus duo esse genera rerum, quæ nos aut invitent, aut fugent. Invitent; ut divitiæ, voluptates, forma, ambitio, cetera blanda & arridentia. Fugent; labor, mors, dolor, ignominia, victus astrictior. Debemus itaque exerceri, ne hæc timeamus, ne illa cupiamus. In contrarium pugnemus, & ab invitantibus recedamus, adversus petentia concitemur. Non vides, quam diversus sit ascendentium habitus, & descendentium? qui per pronum eunt, resupinant corpora: qui in arduum, incumbunt. Nam si descendas, pondus suum in priorem partem dare: si ascendas, retro abducere, cum vitio, Lucili, consentire est. In voluptates descenditur: in res asperas & duras, subeundum est. hîc impellamus corpora, illic refrænemus. Hoc nunc me existimas dicere, eos tantum perniciosos esse auribus nostris, qui voluptatem laudant, qui doloris metum, per se formidabilis rei, incutiunt? Illos quoque nocere nobis existimo, qui nos sub specie Stoicæ sectæ hortantur ad vitia. Hoc enim jactant: solum sapientem & doctum, esse amatorem. solus apte ad hanc artem, æquè combibendi & convivandi, sapiens est peritissimus. Quæramus, ad quam usque ætatem juvenes amandi sint. Hæc Græcæ consuetudini data sint: nos ad illa potius aures dirigamus: Nemo est casu bonus: discenda virtus est. Voluptas humilis res & pusilla est, & in medio habenda pretio, cōmunis cum mutis animalibus, ad quam minima & contemptissima advolant. Gloria vanum & volatile quiddam est, auraque mobilius. Paupertas nulli malum est, nisi repugnanti. Mors malum non est: quid quereris? sola jus æquum est generis humani. Superstitio error insanus est; amandos timet; quos colit, violat. Quid enim interest, utrum deos neges, an infames? Hæc discenda, imo ediscenda sunt. non debet excusationes vitio philosophia suggerere. Nullam habet spem salutis æger, quem ad intemperantiam medicus hortatur.

EPIST. CXXIIII.

Possum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.

Non refugis autem, nec ulla te subtilitas abigit. Non est elegantiæ tuæ, tantum magna sectari. Sicut illud probo, quod omnia ad aliquem profectum redigis, & tunc tantum offenderis, ubi summa subtilitate nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quæritur, utrum sensu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adjunctum est, in mutis animalibus & infantibus non esse. Quicumque voluptatem in summo ponunt, sensibile judicant bonum: nos contra intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono sensus judicareur, nullam voluptatem rejiceremus: nulla enim non invitat, nulla non delectat. Et econtrario nullum dolorem volentes subiremus: nullus enim non offendit sensum. Præterea, non essent digni reprehensione, quibus nimium voluptas placet, quibusque summus est doloris timor. Atqui improbamus gulæ ac libidini addictos; & contemnimus illos qui nihil viriliter ausuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est, judicibus boni ac mali, parent? his enim tradidistis appetitionis & fugæ arbitrium. Sed videlicet ratio isti rei præposita est, quemadmodum debeat de vita, quemadmodum de virtute, de honesto, sic & de bono maloque constitui. Nam apud istos vilissimæ parti datur de meliore sententia, ut de bono pronunciet sensus, obtusa res & hebes, & in homine quam

quam in aliis animalibus tardior. Quid si quis velit non oculis, sed tactu minuta discernere? subtilior ad hoc nulla acies, quam oculorum, & intentior daretur, bonum malumq; dignoscere. Vides in quanta ignorantia veritatis versetur, & quam humi sublimia ac divina projecerit, apud quem de summo bono maloque judicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis scientia atque ars aliquid debet habere manifestum, sensu comprehensum, ex quo oriatur & crescat: sic beata vita fundamentum & initium à manifestis ducit, & eo quod sub sensum cadit. Nempe vos à manifestis beatam vitam sui initium capere dicitis. Dicimus beata esse, quæ secundum naturam sunt: quid autem secundum naturam sit, palam & protinus apparet, sicut quid sit integrum. Quid est secundum naturam? quod contingit & protinus nato, non dico bonum, sed initium boni. Tu summum bonum voluptatem infantiæ donas, ut inde incipiat nascens, quo consummatus homo pervenit. Cacumen radicis loco ponis. Si quis diceret illum in materno utero jacentem vixque incœptum, tenerum, & imperfectum, & informem, jam in aliquo bono esse, aperte videretur errare. Atqui quantulum interest inter eum qui cummaxime vitam accipit, & illum qui maternorum viscerum latens onus est? Vterque, quantum ad intellectum boni ac mali, æquè maturus est: & non magis infans adhuc boni capax est, quam arbor, aut mutum aliquod animal. Quare autem bonum in arbore animalique muto non est? quia nec ratio. ob hoc in infante quoque non est: nam & huic deest. Tunc ad bonum perveniet, cum ad rationem pervenerit. Est aliquod irrationale animal: est aliquod nondum rationale: est rationale, sed imperfectum. In nullo horum bonum: ratio illud secum affert. Quid ergo inter ista, quæ retuli, distat? Nunquam erit bonum in eo quod irrationale est: in eo quod nondum rationale est, tunc esse bonum non potest: in imperfecto jam potest esse bonum, sed non est. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet ætate invenitur: & tantum abest ab infantia, quantum à primo ultimum, quantum ab initio perfectum. ergo nec in tenero modo coalescente corpusculo est. Quid ni non sit? non magis quam in semine. Vt si dicas, aliquod arboris, aut sati bonum: hoc non est in prima fronde, quæ emissa cummaximè solum rumpit. Est aliquod bonum tritici: hoc nondum est in herba lactente: nec cum folliculo se exserit spica mollis, sed cum frumentum æstas & debita maturitas coxit. Quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert: ita hominis bonum non est in homine, nisi cum in illo ratio perfecta est. Quod autem hoc sit bonum, dicam. Liber animus est ac rectus, alia subjiciens sibi, se nulli. Hoc bonum adeò non recipit infantia, ut pueritia non speret, adolescentia improbè speret. Benè agitur cum senectute, si illuc longo studio intentoque pervenit: ubi hoc & bonum, & intelligibile est. Dixisti, inquit, aliquod bonum esse arboris, aliquod herbæ: potest ergo esse aliquod & infantis. Verum bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus est: hoc quod in illis bonum est, precario bonum dicitur. Quod est? inquis. hoc quod secundum naturam cujusque est. Bonum quidem cadere in mutum animal, nullo modo potest: felicioris meliorisque naturæ est. Nisi ubi rationi locus est, bonum non est. Quatuor hę naturæ sunt, arboris, animalis, hominis, & Dei. Hæc duo

quæ irrationalia sunt, eamdem naturam habent: illa diversa sunt, quod alterum immortale, alterum mortale est. Ex his ergo unius bonum natura perficit, Dei scilicet: alterius cura, hominis. Cetera in sua natura perfecta sunt, non verè perfecta, à quibus abest ratio. Hoc enim demum perfectum est, quod secundum universam naturam perfectum est: universa autem natura rationalis est: cetera possunt in suo genere perfecta esse. In quo non potest beata vita esse, nec id potest quo beata vita efficitur: beata autem vita bonis efficitur: in muto animali non est quo beata vita efficitur: ergo in muto animali bonum non est. Mutum animal sensu comprehendit præsentia: præteritorum reminiscitur, cum id incidit, quo sensus admonetur: tamquam equus reminiscitur viæ, cum ad initium ejus admotus est. In stabulo quidem nulla viæ, quamvis sæpè calcatę, memoria est. Tertium vero tempus, id est, futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo potest eorum videri perfecta natura, quibus usus perfecti temporis non est? Tempus enim tribus partibus constat: præterito, præsente, & futuro. Animalibus tantum quod brevissimum est in transcursu datum, præsens: præteriti rara memoria est, nec umquam revocatur, nisi præsentium occursu. Non potest ergo perfectæ naturæ bonum in imperfecta esse natura. Aut si natura habet, hoc habet, quod habent & sata. Nec illud nego, ad ea quæ videntur secundū naturam, magnos esse mutis animalibus impetus & concitatos, sed inordinatos ac turbidos. Numquam autem aut inordinatum est bonum, aut turbidum. Quid ergo, inquis, muta animalia perturbatè & indispositè moventur? Dicerem illa perturbatè & indispositè moveri, si natura illorum ordinem caperet: nunc moventur secundum naturam suam. Perturbatum enim id est, quod esse aliquando & non perturbatum potest. Sollicitum est, quod potest esse securum. Nulli vitium est, nisi cui virtus potest esse. Mutis animalibus talis ex sua natura motus est. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfectum: sed quale? nec bonum absolutè, nec virtus, nec perfectum. Hæc enim rationalibus solis contingunt, quibus datum est scire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonum in nullo est, nisi in quo ratio. Quo nunc pertineat ista disputatio, quæris, & quid animo tuo profutura sit? dico. & exercet illum, & acuit, & utique aliquid acturum occupatione honesta tenet. Prodest autem, & quod moratur ad prava properantem. Sed illud dico, nullo modo prodesse tibi possum magis, quam si tibi bonum tuum ostendo, si te à mutis animalibus separo, si cum Deo pono. Quid, inquam, vires corporis alis & exerces? pecudibus istas majores ferisq; natura concessit. Quid excolis formam? cum omnia feceris, à multis animalibus decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? cum illū vel effuderis more Parthorum, vel Germanorum nodo vinxeris, vel ut Scythæ solent, sparseris: in quolibet equo densior jactabitur juba, horrebit in leonum cervice formosior. Cum te ad velocitatem paraveris, par lepusculo non eris. Vis tu, relictis in quibus vinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum reverti tuum? Quod hoc est? animus scilicet emendatus ac purus, æmulator Dei, super humana se extollens, nihil extra se sui ponens. Rationale animal es. quod ergo in te bonum est? perfecta ratio. Hanc tu ad summum finem evoca, in quantum potest

plurimum

plurimum crescere. Tunc beatum esse te judica, cũ tibi ex te gaudiũ omne nascetur. cũ in his quæ homines eripiunt, optant, custodiũt, nihil inveneris, nõ dico quod malis, sed quod velis. Brevẽ tibi formulam dabo, qua te metiaris, quâ perfectum esse jam sentias: Bonum tunc habebis tuum, cũ intelliges infelicissimos esse felices.

L. ANNÆI SENECÆ AD LVCILIVM NATVRALIVM QVÆSTIONVM LIBRI SEPTEM.

LIBER PRIMVS.

PRÆFATIO.

Quantum inter philosophiam interest, Lucili virorum optime, & ceteras artes: tantum interesse existimo in ipsa philosophia, inter illam partem quæ ad homines, & hanc quæ ad deos spectat. Altior est hæc, & animosior: multum permisit sibi: non fuit oculis contenta. majus esse quiddam suspicata est, ac pulchrius, quod extra conspectum natura posuisset. Denique tantum inter duas interest, quantum inter Deum & hominem. Altera docet, quid in terris agendum sit: altera, quid agatur in cælo. Altera errores nostros discutit, & lumen admovet, quo discernantur ambigua vitæ: altera multo hanc supra caliginem in qua volutamur excedit, & è tenebris ereptos, illo perducit, unde lucet. Equidem tunc naturæ rerum gratias ago, cum illam non ab hac parte video, quæ publica est, sed cum secretiora ejus intravi: cum disco, quæ universi materia sit, quis auctor, aut custos: quid sit Deus, totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat: faciat quotidie aliquid, an semel fecerit: pars mundi sit, an mundus: liceat illi hodieque decernere, & ex lege fatorum aliquid derogare; an majestatis deminutio sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere non possunt: nec ob hoc minus liber & potens est. ipse enim est necessitas sua. Nisi ad hæc admitterer, non fuerat operæpretium nasci. Quid enim erat, cur in numero viventium me positum esse gauderem? An ut cibos & potiones percolarem? ut hoc corpus caussarium ac fluidũ, periturumque nisi subinde impleatur, farcirem, & viverem ægri minister? ut mortem timerem, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inæstimabile bonum, non est vita tanti, ut sudem, ut æstuem. O quam contempta res est homo, nisi supra humana se erexerit! Quamdiu cum affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? etiamsi superiores sumus, portenta vincimus. Quid est, cur suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? non video quare sibi placeat, qui robustior est invaletudinario. Multum interest inter vires & bonam valetudinem. Effugisti vitia animi: non est tibi frons ficta, nec in alienam voluntatem sermo com-

positus, nec cor involutum, nec avaritia, quæ quidquid omnibus abstulit, sibi ipsi negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens, quam turpius reparet: nec ambitio, quæ te ad dignitatem nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es: multa effugisti: te nondum. Virtus enim quam affectamus, magnifica est. non quia per se beatū est, malo caruisse, sed quia animum laxat, ac præparat ad cognitionē cælestium, dignumque efficit, qui in consortium Dei veniat. Tunc consummatū habet plenumque bonum sortis humanæ, cum, calcato omni malo, petit altum, & in interiorem naturæ sinum venit. Tunc juvat inter sidera ipsa vagantem, divitum pavimenta ridere, & totam cum auro suo terram: non illud tantum dico quod egessit, & signandum monetæ dedit, sed & illud quod in occulto servat posterorum avaritiæ. Nec potest ante contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia, & tonsiles silvas, & derivata in domos flumina, quam totum circumeat mundum, & terrarum orbem supernè despiciens, angustum, & magna ex parte opertum mari, etiam qua exstat, latè squalidū, & aut ustum aut rigentem, sibi ipse ait: Hoc est illud punctum, quod inter tot gentes ferro & igni dividitur? O quā ridiculi sunt mortalium termini! Vltra Istrum Dacus nō exeat: Strymo Thracas includat: Parthis obstet Euphrates: Danubius Sarmatica ac Romana disterminet: Rhenus Germaniæ modum faciat: Pirenæus medium inter Gallias & Hispanias jugum extollat: inter Ægyptum & Æthiopias harenarum inculta vastitas jaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nonne & illæ unam aream in multas provincias divident? Cum te in illa vere magna sustuleris; quotiens videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quasi magnū aliquid agatur, equitem modo ulteriora explorantem, modo à lateribus affusum, libebit dicere:

It nigrum campis agmen.

Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium. Quid illis & nobis interest, nisi exigui mensura corpusculi? Punctū est istud in quo navigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis: minima, etiam cum illis utrimq; Oceanus occurrit. Sursum ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur: at ita minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, & expeditus levisque ac contentus modico emicuit. Cum illa tetigit, alitur, crescit: ac velut vinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum divinitatis suæ, quod illum divina delectant: nec ut alienis interest, sed ut suis. Securè spectat occasus siderum atq; ortus, & tam diversas concordantium vias. Observat ubi quæque stella primum terris lumen ostendat, ubi culmen ejus summum, qua cursus sit, quousque descendat. Curiosus spectator excutit singula, & quærit. Quid ni quærat? Scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilii prioris angustias. Quantum enim est, quod ab ultimis litoribus Hispaniæ usque ad Indos jacet? Paucissimorum dierum spatium, si navem suus ventus implevit. At illa regio cælestis per triginta annos velocissimo sideri viam præstat, nusquam resistenti, sed æqualiter cito. Illic demum discit, quod diu quæsivit: illic incipit Deum nosse. Quid est Deus? Mens universi. Quid est Deus? Quod vides totum, & quod non vides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, quā nihil majus excogitari potest, si solus est omnia, opus suum & extra & intra tenet. Quid ergo interest inter naturam Dei, & nostram? Nostri melior pars, animus est: in illo, nulla pars extra animum.

mum. totus ratio est. Cum interim tantus error mortalia teneat, ut hoc quo neque formosius est quidquam, nec dispositius, nec in proposito constantius, existiment homines fortuitum & casu volubile, ideoque tumultuosum inter fulmina, nubes, tempestates, & cetera quibus terræ ac terris vicina pulsantur. Nec hæc intra vulgum dementia est, sapientiam quoque professos contigit. Sunt qui putent, sibi ipsis animum esse, & quidem providum ac dispensantem singula, & sua, & aliena: hoc autem universum, in quo nos quoque sumus, expers esse consilii, & aut ferri temeritate quadam, aut natura nesciente quid faciat. Quam utile existimas ista cognoscere, & rebus terminos ponere? quantum Deus possit: materiam ipse sibi formet, an data utatur: utrum idea materiæ prius supervenit, an materia ideæ: Deus quidquid vult efficiat, an in multis rebus illum tractanda destituant: & a magno artifice pravè formentur multa, non quia cessat ars, sed quia id in quo exercetur, sæpe inobsequens arti est. Hæc inspicere, hæc discere, his incumbere, nonne transilire est mortalitatem suam, & in meliorem transscribi sortem? Quid tibi, inquis, ista proderunt? Si nihil aliud, hoc certè sciam, omnia angusta esse. Sed hæc deinde.

CAP. I. Nunc ad propositum veniam opus. Audi quid de ignibus philosophia velit, quos aër transversos agit. Magna vi illos excuti argumentum est, quod obliqui feruntur, & prærapida celeritate. Apparet illos non ire, sed projici. Ignium multæ variæque facies sunt. Aristoteles quoddam genus illorum Capram vocat. Si me interrogaveris, quare: prior mihi rationem reddas oportet, quare Hædi vocentur. Si autem, quod commodissimum est, convenerit inter nos, ne alter alterum interroget, Quid dicit ille? satius erit de re ipsa quærere, quam mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellaverit Capram. Talis fuit forma ejus, qui, bellum adversus Perseum Paullo gerente, lunari magnitudine, apparuit. Nos quoque vidimus non semel flammã ingentis pilæ specie, quæ tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa divi Augusti excessum simile prodigium: vidimus cũ de Sejano actum est: nec Germanici mors sine denunciatione tali fuit. Dices mihi: Ergo tu in tantis erroribus es, ut existimes deos mortiũ signa præmittere, & quidquam esse in terris tam magnum, quod perire mundus sciat? Erit aliud isti rei tempus. Videbimus, an certus omnium rerum ordo ducatur, & alia aliis ita cõplexa sint, ut quod antecedit, aut causa sit sequentium, aut signum. Videbimus, an diis humana sint curæ; an series ipsa, quid factura sit, certis rerum notis nunciet. Interim illud existimo, hujusmodi ignes exsistere, aëre vehementius trito, cum inclinatio ejus in alteram partem facta est, & non cessit, sed intra se pugnavit. Ex hac vexatione nascuntur trabes, & globi, & faces, & ardores. At cum levius collisus, & (ut ita dicam) strictus est, minora lumina excutiuntur, crinemque volantia sidera ducunt. Tunc ignes tenuissimi iter exile designant, & cælo producunt. Ideo nulla sine hujusmodi spectaculis nox est. non enim opus est ad efficienda ista magno aëris motu. Denique, ut breviter dicam, eâdem ratione fiunt ista, quã fulmina, sed vi minore. Quemadmodum nubes mediocriter collisæ, fulgurationes efficiunt; majore impetu pulsæ, fulmina. Aristoteles ejusmodi rationẽ reddit: Varia & multa terrarum orbis exspirat, quædam humida, quædam sicca, quædam algentia, quędam concipiendis ignibus idonea. Nec mirum est, si terræ omnis generis

generis & varia evaporatio est: cum in cælo quoque non unus appareat color rerum, sed acrior sit caniculæ rubor, Martis remissior, Iovis nullus, in lucem puram nitore perducto. Necesse est ergo in magna copia corpusculorum, quæ terræ ejectant, & in superiorem agunt partem, aliqua in nubes pervenire alimenta ignium, quæ non tantum collisa possint ardere, sed etiam afflata radiis solis. Nam apud nos quoque, stramenta sulphure asperfa, ignem ex intervallo trahunt. Veri ergo simile est, talem materiam intra nubes congregatam facile succendi, & majores minorésve ignes exsistere, prout illis fuit plus aut minus virium. Illud enim stultissimum est existimare, aut stellas decidere, aut transilire, aut aliquid illis auferri & abradi: nam si hoc fuisset, jam defuissent. Nulla enim nox est, quà non plurimæ ire, & in diversum videatur abduci. Atqui, quo solent, quæq; inveniuntur loco: magnitudo sua singulis constat. Sequitur ergo, ut infra illas ista nascantur: & citò intercidant, quia sine fundamento sunt & sede certâ. Quare ergo etiam non interdiu transferuntur? Quid si dicam stellas interdiu non esse, quia non apparent? Quemadmodum illæ latent, & solis fulgore obumbrantur; sic faces quoque transcurrunt etiam interdiu, sed abscondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta vis emicuit, ut etiam adversus diem vindicare sibi suum fulgorem possint, apparent. Nostra certè ætas non semel vidit diurnas faces, alias ab oriente in occidentem versas, alias ab occasu in ortum. Argumentum tempestatis nautæ putant, cum multæ transvolant stellæ. quod si signum ventorum est, ibi est, ubi venti sunt, id est, in aëre, qui medius inter lunam & terram est. In magna tempestate apparent, quasi stellæ velo insidentes. Adjuvari se tunc periclitantes existimant Pollucis & Castoris numine. Caussa autem melioris spei est, quod jam apparet frangi tempestatem, & desinere ventos. Aliquando feruntur ignes, non sedent. Gylippo Syracusas petenti, visa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorum castris, visa sunt ardere pila, ignibus scilicet in illa delapsis: qui sæpe, fulminum more, animalia ferire solent & arbusta. Sed si minore vi mittuntur, defluunt tantum & insident, non feriunt nec vulnerant. Alii inter nubes eliduntur, alii sereno, si aër ad exprimendum ignem aptus fuit. Nam sereno quoque cælo aliquando tonat, ex eadem caussâ, qua nubilo, aëre inter se collisio. Qui etiam si est lucidior ac siccior, coire tamen & facere corpora quædam similia nubibus potest, quæ percussa reddant sonum. Quãdoq; igitur fiunt trabes, quandoque clypei, & vastorum imagines ignium, ubi in talem materiam incidit similis caussa, sed major.

CAP. II. Videamus nunc, quemadmodum fiat is fulgor, qui sidera circũnectit. Memoriæ proditum est, quo die divus Augustus urbem, ex Apollonia reversus, intravit, circa solem visum coloris varii circulum, qualis esse in arcu solet: hunc Græci Halo vocant, nos dicere Coronã aptissimè possumus. Quemadmodum fieri dicatur, exponam. Cum in piscinam lapis missus est, videmus in multos orbes aquam discedere, & fieri primum angustissimum orbem, deinde latiorem, ac deinde alios majores, donec evanescat impetus, & in planiciem immotarum aquarum solvatur. Tale quiddam cogitemus fieri etiam in aëre, cum spissior factus, plagam sentire potest, lux solis aut lunæ vel cujuslibet sideris incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor, & aër, & omne quod ex ictu

ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est ejus quod impellit. Omne autem lumen rotundum est: ergo & aër in hunc modum percussus lumine, exibit. Ob hoc tales splendores Græci Areas vocavere: quia ferè terendis frugibus loca destinata sunt rotunda. Nos autē non existimemus istas sive areæ, sive coronæ sint, in vicinia siderum fieri. Plurimum enim absunt, quamvis cingere ea & coronare videātur. Nō longè à terra fit talis effigies: quam visus noster solita imbecillitate deceptus, circa ipsum sidus putat positam. In vicinia autem solis & stellarum nihil tale potest fieri: quia illis æther tenuis est. Nam formæ crassis demū spissisq; corporibus imprimi solent: in subtilibus non habent ubi consistant, aut hæreant. In balneis quoque circa lucernam tale quiddam adspici solet, ob aëris densi obscuritatem: frequentissimè autem austro, cum cælum maximè grave & spissum est. Nōnnumquam paullatim diluuntur & desinunt, nonnumquam ab aliqua parte rumpuntur: & inde ventum nautici exspectant, unde contextus coronæ perit. Si enim à septentrione discesserit, Aquilo erit: si ab occidente, Favonius. Quod argumentum est, intra eam partem cæli has fieri coronas, intra quam venti quoq; solent. Superiora autem non habent coronas: quia ne ventos quidem. His argumentis & illud adjice, numquam coronam colligi, nisi stabili aëre & pigro. Aliter non solet adspici. Nam qui stat aër, impelli & deduci, & in aliquā faciem fingi potest. Is autem qui fluit, nec feritur quidem lumine. Non enim formatur, nec resistit: quia prima quæq; pars ejus dissipatur. Numquam ergo ullū sidus talem sibi effigiē circumdabit, nisi cum aër erit densus atque immotus, & ob hoc custodiens incidentem in se rotundi lineam luminis: nec sine caussa. Repete enim exemplum, quod paullò antè proposui. Lapillus in piscinam aut lacum, & aliquam alligatā aquam missus, circulos facit innumerabiles: & hoc idem non facit in flumine. Quare? quia omnem figuram fugiens aqua disturbat. Idem ergo in aëre evenit, ut ille qui manet, possit figurari: at ille qui rapitur & currit, non det sui potestatem, & omnem ictum venientemque formam exturbet. Hæ de quibus dixi, coronæ, cum dilapsæ sunt æqualiter, & in semetipsis evanuerint, significatur aëris quies & otium & tranquillitas. Cum ab una parte cesserunt, illine ventus est unde finduntur. Si ruptæ pluribus locis sunt, tempestas fit. Quare id accidat, ex his quæ jam exposui, intelligi potest. Nam si facies universa subsedit, apparet temperatum esse aëra, & sic placidum. Si ab una parte intercisa est, apparet inde aëra incumbere, & ideò illa regio ventum dabit. At cum undique & concerpta & lacerata est, manifestum est à pluribus partibus in illam impetum fieri, & inquietum aëra hinc atque illinc assilire. Itaque ex hac inconstantia cæli tam multa tentantis, & undique laborantis, futura tempestas & ventorum prœlium apparet. Hæ coronæ noctibus ferè circa lunam & alias stellas notantur, interdiu rarò: adeo ut quidam ex Græcis negaverint eas omnino fieri, cum illos historiæ coarguant. Caussa autem raritatis hæc est, quòd solis fortius lumen est, & aër ipse agitatus ab illo, calefactusque solutior est: lunæ autē inertior vis est, & ideò à circumposito aëre facilius sustinetur, quòd sidera cetera infirma sunt, nec perrumpere aëra vi sua possūt. Excipitur itaq; illorū imago, & in materia solidiore ac minus cedente versatur. Debet enim aër nec tā spissus esse, ut excludat ac submoveat à se lumē immissū,

nec tam tenuis & solutus, ut nullam venientibus radiis morā præbeat. Hæc noctibus tēperatura cōtingit, cum sidera conlectum aëra luce levi non pugnaciter, nec aspere feriunt, spissioremque, quā solet esse interdiu, inficiunt.

CAP. III. At contra arcus in nocte non fit, nisi admodum raro: quia luna non habet tantum virium, ut nubes transeat, & illis colorem suffundat, qualem accipiunt sole perstrictæ. Sic enim formam arcus discoloris efficiunt: quia aliæ partes in nubibus tumidiores sunt, aliæ submissiores: quædam crassiores, quam ut solem transmittant; aliæ imbecilliores, quam ut excludant. Hæc inæqualitas alternis lucem umbramque permiscet, & exprimit illam mirabilem arcus varietatem. Altera caussa ejuscemodi arcus redditur. Videmus, cum fistula aliquo loco rupta est, aquā per tenue foramen elidi: quæ sparsa contra solem obliquè positum, faciem arcus repræsentat. Idem videbis accidere, si quando volueris observare fullonē: cùm os aqua implevit, & vestimenta ridiculis diducta leviter aspergit, apparet varios edi colores in illo aëre asperso, quales in arcu fulgere solent. Hujus rei caussam in humore esse ne dubitaveris. Non fit enim unquam arcus, nisi nubilo. Sed quæramus quomodo fiat. Quidam ajunt esse aliqua stillicidia, quæ solem transmittant, quædam magis coacta, quam ut transluceant: itaque ab illis fulgorem reddi, ab his umbram, & sic utriusque intercursu effici arcum; in quo pars fulgeat, quæ solem recipit, pars obscurior sit, quæ exclusit, & ex se umbram proximis fecit. Hoc ita esse quidam negant. Poterat enim verum videri, si arcus duos tantum haberet colores, & si ex lumine umbraque constaret.

Sed nunc diversi niteant cum mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit.
Usque adeo quod tangit idem est, tamen ultima distant.

videmus in eo aliquid flammei; aliquid lutei, aliquid cærulei, & alia in picturę modum subtilibus lineis ducta, ut ait Poeta, ut an dissimiles colores sint, scire non possis, nisi cum primis extrema contuleris. Nam commissura decipit, usque adeò mira arte naturæ, quod à simillimis cœpit, in dissimilia desinit. Quid ergo istic duo colores faciunt luminis atq; umbræ, cum innumerabilium ratio reddenda sit? Quidā ita existimant arcum fieri. dicunt in ea parte in qua pluit, singula stillicidia pluviæ cadētis, singula specula esse: à singulis ergo imaginem reddi solis. deinde multas imagines, imo innumerabiles, & devexas, & in præceps trāseuntes confundi: itaq; & arcum esse multarum imaginū solis confusionem. Hoc sic colligunt. Pelves, inquiunt, mille die sereno pone, & omnes habebunt imaginē solis. in singulis foliis dispone singulas guttas: singulę habebunt imaginē solis. At contra ingens stagnum non habebit nisi imaginem unam. Quare, quia omnis circumscripta lævitas & circumdata suis finibus, speculum est. Itaq; piscinam ingentis magnitudinis, infertis parietibus divide: totidē illa habebit imagines solis, quot lacus habuerit. Relinque illam sicut est diffusa: semel tibi imaginem reddet. Nihil refert, quam exiguus sit humor aut lacus. Si circumseptus est, speculum est. Ergo stillicidia illa infinita, quæ imber cadens defert, totidem specula sunt, totidem solis facies habent. Hæ contra intuenti perturbatę apparent: nec dispiciuntur intervalla, quibus singula distant, spatio prohibente discerni. Deinde pro singulis apparet una facies turbida ex omnibus. Aristoteles idem judicat. Ab omni, inquit, lævitate

tate acies radios suos replicat. Nihil autem lævius aqua & aëre. Ergo etiam ab aëre spisso visus noster in nos redit. Vbi vero hebes & infirma est acies, quolibet aëris ictu deficit. Quidam hoc genere valetudinis laborant, ut ipsi sibi videantur occurrere, ut ubique imaginem suam cernant. Quare? quia infirma vis oculorum non potest ne proximum quidem sibi aërem perrumpere, sed resistit. Itaque quod in aliis efficit densus aër, in his facit omnis. Satis enim valet qualiscumque, ad imbecillem aciem repellendam: longe autem magis visum nostrum nobis remittit, qui crassior est, & pervinci non potest, sed radios luminum nostrorum moratur, & eo unde exierint, reflectit. Ergo cum multa stillicidia sint, totidem specula sunt. Sed quia parva sunt, solis colorem sine figura exprimunt. Deinde cum in stillicidiis innumerabilibus, & sine intervallo cadentibus, reddatur idem color, incipit facies esse non multarum imaginum intermissarũ, sed unius longæ atque continuæ. Quomodo, inquis, tu mihi multa millia istic imaginum esse dicis, ubi nullam video? Et quare cum solis color unus sit, imaginum diversus est? Vt & hæc quæ proposuisti, refellam, & alia quæ non minus refellenda sunt, illud dicam oportet: nihil acie nostra fallacius, non tantum in his à quibus subtiliter pervidendis illam colorum diversitas summovet, sed & in his quoque, quæ ad manum cernit. Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit. Poma per vitrum adspicientibus multo majora sunt. Columnarum intervalla porticus longiores jungunt. Ad ipsum solem revertere: hunc quem toto orbe terrarũ majorem probat ratio, acies nostra sic contraxit, ut sapientes viri pedalem esse contenderint. Quem velocissimum omnium esse scimus, nemo nostrûm videt moveri: nec ire crederemus, nisi appareret ille. Mundum ipsum præcipiti velocitate labentem, & ortus occasusq; intra momentum temporis revolventem, nemo nostrũ sentit procedere. Quid ergo miraris, si oculi nostri imbrium stillicidia non separant, ingenti spatio intuentibus minutarum imaginum discrimen interit? Illud esse dubium nulli potest, quin arcus imagò solis sit, roscida & cava nube concepta. Quod ex hoc tibi apparet. Numquam non adversa soli est, sublimis aut humilis, prout ille se submisit, aut sustulit, contrario motu. Illo enim descendente altior est, alto depressior. Sæpe talis nubes à latere solis est, nec arcum efficit, quia non ex recto imaginem trahit. Varietas autem non ob aliam caussam fit, quam quia pars coloris à sole est, pars à nube illâ: humor autem modo cæruleas lineas, modo virides, modo purpuræ similes, & luteas aut igneas ducit, duobus coloribus hanc varietatem efficientibus, remisso & intento. Sic enim & purpura eodem conchylio non in unum modum exit. Interest, quamdiu macerata sit, crassius medicamentũ an aquatius traxerit, sæpius mersa sit & excocta, an semel tincta. Non est ergo mirum, cum duæ res sint, sol & nubes, id est corpus & speculum, si tam multa genera colorum exprimuntur, quæ in multis generibus possunt aut incitari, aut relanguescere. Alius enim est color ex igneo lumine, alius ex obtuso & leniore. In aliis rebus vaga inquisitio est, ubi non habemus quod manu tenere possimus, & late cõjectura mittenda est: hîc apparet duas caussas esse arcus, solem, nubemque, quia nec sereno umquam fit, nec ita nubilo, ut sol lateat. Ergo utique ex his est, quorum sine altero non est.

CAP. IIII. Iam illud accedit, quod æquè manifestum est,

ſpeculi ratione imaginem reddi, quia numquã niſi è contrario redditur : id eſt, niſi ex altera parte ſteterit quod apparet , ex altera quod oſtendit. Rationes quę non perſuadent, ſed cogunt, à geometris adferuntur. Nec dubium cuiquã relinquitur, quin arcus imago ſolis ſit malè expreſſi, ob vitiũ figuramq; ſpeculi. Nos interim tẽtemus alias probationes. Inter argumenta ſic naſcentis arcus pono, quod celerrime naſcitur: ingeum enim variumque corpus cœlo intra momentum ſubtexitur , & æquè celeriter aboletur. nihil autem tam cito redditur, quã à ſpeculo imago. Nõ enim facit quidquam, ſed oſtendit. Parianus Artemidorus adjicit, & quale genus nubis eſſe debeat, quod talem ſolis imaginem reddit. Si ſpeculum, inquit, concavum feceris, quod ſit ſectæ pilæ pars, ſi extra medium conſtiteris, quicumq; juxta te ſteterint , univerſi à te videbuntur, propiores tibi quã ſpeculo. Idem, inquit, evenit , cum rotundam & cavam nubem intuemur à latere, ut ſolis imago à nube diſcedat, priorque nobis ſit , & in nos magis converſa. Color igitur igneus à ſole eſt, cæruleus à nube: ceteri utrinſque mixturæ.

CAP. V. Contra hæc illa dicuntur. De ſpeculis duæ opiniones ſunt : alii enim in his ſimulacra cerni putant, id eſt, corporum noſtrorum figuras , à noſtris corporibus emiſſas ac ſeparatas: alii imagines ajunt non eſſe in ſpeculo, ſed ipſa adſpici corpora , retortã oculorũ acie, & in ſe rurſus reflexâ. Nunc nihil ad rem pertinet , quomodo videamus quodcumque videmus : ſed quomodo imago ſimilis debet è ſpeculo reddi. Quidnam eſt tam diſſimile, quam ſol, & arcus, in quo neq; color, neq; figura ſolis, neq; magnitudo apparet ? Arcus enim longior ampliorque eſt, longeque ea parte, quã fulget, rubicundior quam ſol; ceteris vero coloribus diverſus. Deinde cùm velis ſpeculum aëri comparare, des oportet mihi eamdẽ levitatem corporis, eamdem æqualitatem, eumdem nitorem. Atqui nullæ nubes habent ſimilitudinem ſpeculi. per medias ſępe tranſimus, nec in illis nos cernimus. Qui montium ſummã conſcendunt, ſpectant nubem: nec tamen imaginem ſuam in illa cernunt. Singula ſtillicidia ſingula ſpecula ſunt. Concedo: ſed illud nego , ex ſtillicidiis conſtare nubem. Habet enim quædam ex quibus fieri ſtillicidia poſſint, nõ ipſa. Nec aquam quidem habet nubes, ſed materiam futurę aquę. Concedam etiam tibi & guttas innumerabiles in nubibus eſſe, & illas faciem reddere : non tamen omnes unam reddunt, ſed ſingulę ſingulas. Deinde inter ſe ſpecula conjunge: in unam imaginem non coibunt: ſed quæque particula in ſe rei ſimilitudinem claudet. Sunt quædam ſpecula ex multis minutiſque compoſita: quibus ſi unum oſtenderis hominem, populus apparet, unaquaq; parte faciẽ ſuam exprimente. Hæc cũ ſint conjuncta & ſimul collocata, nihilominus ſeducunt imagines ſuas, & ex uno turbam efficiunt. Ceterum catervam illam non confundunt, ſed diremptam in facies ſingulas diſtrahunt. arcus uno circumſcriptus eſt ductu : una totius eſt facies. Quid ergo ? non & aqua, rupta fiſtula, ſparſa, & ore excuſſa , habere quiddam ſimile his quos videmus in arcu, coloribus ſolet ? Verum eſt: ſed non ex hac cauſſa, ex qua tu videri vis : quia unaquæque ſtilla recipit imaginem ſolis. Citius enim cadunt ſtillæ, quam ut concipere imaginem poſſint. Standum eſt , ut id quod imitantur, excipiant. Quid ergo fit ? Colorem , non imaginem ducunt : alioquin, ut ait Nero Cæſar diſertiſſimè ,

Colla Cytheriacæ ſplendent agitata columbæ :
& variis coloribus pavonum cervix,

vix, quoties aliquo deflectitur, niter. Numquid ergo dicemus specula ejusmodi plumas, quarum omnis inclinatio in colores novos transit? Non minus nubes diversam speculis naturam habent, quam aves quas retuli, & chamæleontes, & reliqua animalia, quorum color aut ex ipsis mutatur, cum irâ vel cupidine accensa, cutem suam variant humore suffuso, aut positione lucis, quam prout rectam vel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim simile speculis habent nubes: cum illa non perluceant, hæ transmittant lucem? Illa densa & coacta, hæ raræ sint: illa ejusdem materiæ tota, hæ diversis temerè compositæ, & ob hoc discordes, nec diu cohæsuræ? Præterea videmus, ortu solis partem quandam cæli rubere: videmus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem unum accipiunt solis occursu, sic multos ab illis trahi, quamvis non habeant speculi potentiam? Modo, inquit, inter argumenta ponebas, semper arcum contra solem excitari, quia nec à speculo quidem imago redderetur, nisi adverso. Hoc, inquit, commune nobis est. Nam quemadmodum opponendum est speculo id, cujus imaginem in se transferat: sic ut nubes infici possint, ita solis ad hoc opus est radiorum idoneus ictus. Hæc dicuntur ab iis qui videri volunt nubem colorari. Posidonius, & hi qui speculari ratione effici judicant visum, hoc respondent. Si ullus esset in arcu color, permaneret, & videretur eo manifestius, quo propius. Nunc imago arcus ex longinquo clara est: interit, cum in vicino est. Huic cõtradictioni non cõsentio, cum ipsam sententiam probem. Quare? dicam. Quia coloratur quidem nubes: sed ita, ut color ejus non undique appareat. Nam ne ipsa quidem undique apparet. Nubem enim nemo qui in ipsa est, videt. Quid ergo mirum, si color ejus non videtur ab eo, à quo ipsa non visitur? Atqui, quamvis ipsa non videatur, est: ergo & color. Ita non est argumentum falsi coloris: quia idem apparere accedentibus desinit. Idem enim in ipsis evenit nubibus: nec ideo falsæ sunt, quia non videntur. Præterea cum dicitur tibi, nubem sole esse suffectam, non dicitur tibi colorem illum inmixtũ esse velut duro corpori ac stabili & manenti, sed ut fluido & vago, & nihil amplius quam perbrevem speciem recipienti. Sunt etiam quidam colores, qui ex intervallo vim suam ostendunt. Purpuram Tyriam quo melior saturiorque est, eo oportet altius teneas, ut fulgorem suum ostendat. Non tamen ideo non habet illa colorem: quia quem optimum habet, non quomodocunque explicetur, ostendit. In eadem sententia sum, qua Posidonius, ut arcum judicem fieri nube formata in modum concavi speculi & rotundi, cui forma sit partis è pila sectæ. Hoc probari, nisi geometræ adjuverint, non potest: qui argumentis nihil dubii relinquentibus docent, solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim omnia ad verum specula respondent. Sunt, quæ videre extimescas: tanta deformitate corruptam faciem visentium reddunt, servata similitudine in pejus. Sunt, quæ cum videris, placere tibi vires tuæ possint: in tantum lacerti crescunt, & totius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt, quæ dextras facies ostendant, sunt quæ sinistras, sunt quæ torqueant vel evertant. Quid ergo mirum est, ejusmodi speculum quo solis species vitiosa reddatur, in nube quoque fieri?

CAP. VI. Inter cetera argumenta & hoc erit, quod numquam major arcus dimidio circulo apparet: & quod eo minor est,

est, quo altior est sol.

--- *Et bibit ingens Arcus*, --- ut ait Virgilius noster, cum adventat imber: sed non easdem, undecumque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. Vinci enim non potuerunt valentissimo sole, tantum est illis virium. Si circa occasum refulsit, rorabit, & leviter impluet. Si ab ortu circáve surrexit, serena promittit. Quare tamen si imago solis est arcus, longe ipso sole major apparet? Quia est alicujus speculi natura talis, ut majora multo quam videat, ostendat, & in portentosam magnitudinem augeat formas: alicujus invicem talis est, ut minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur? Dices fortasse, unde sit ille color varius: unde talis figura sit, non dices, nisi aliquod exemplar, ad quod formetur, ostenderis. Nullum autem aliud, quam solis est, à quo fatearis illi colorem dari: sequitur ut detur & forma. Denique inter me & te convenit, colores illos quibus regio cæli depingitur, à sole esse. Illud unum inter nos non convenit: tu dicis illum colorem esse, ego videri. Qui sive est, sive videtur, à sole, tu non expedies, quare subito desinat, cum omnes fulgores paullatim discutiantur. Pro me est & repentina ejus facies, & repentinus interitus. Proprium enim est speculi hoc, quod non per partes struitur, quod apparet, sed statim totum fit. Æquè cito omnis imago in illo aboletur, quam componitur. Nihil enim aliud ad ista efficienda vel removenda opus est, quam ostendi & abduci. Non est propria in ista nube substantia, nec corpus; sed mendacium, & sine re similitudo. Vis scire hoc ita esse? Desinet arcus, si obtexeris solem. Oppone, inquam, soli alteram nubem: hujus varietas peribit. At major est aliquanto arcus, quàm sol. Dixi modo, fieri specula, quæ multiplicent omne corpus quod imitantur. Illud adjiciam, omnia per aquam videntibus longe esse majora. Litteræ quamvis minutæ & obscuræ, per vitream pilam aqua plenam majores clarioresque cernuntur. Poma formosiora quam sint videntur, si innatant vitro. Sidera ampliora per nubem adspicienti videntur: quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere quod vult, fideliter potest. Quod manifestum fiet, si poculum impleveris aqua, & in id conjeceris annulum. Nam cum in ipso fundo jaceat annulus, facies ejus in summo aquæ redditur. Quidquid videtur per humorem, longe amplius vero est. Quid mirum, majorem reddi imaginem solis, quæ in nube humida visitur, cum de caussis duabus hoc accidat? quia in nube est aliquid vitro simile, quod potest perlucere, est aliquid & aquæ: quam si nondum habet, tamen jam apparet ejus natura, in quam ex sua vertatur.

CAP. VII. Quoniam, inquis, vitri fecisti mentionem, ex hoc ipso contra te argumentum sumam. Virgula solet fieri vitrea, stricta, vel pluribus angulis in modum clavæ torosa: hæc si ex transverso solem accipit, colorem talem qualis in arcu videri solet, reddit: ut scias hic non imaginem solis esse, sed coloris imitationem ex repercussu. In hoc argumento multa sunt pro me. Primum, quod apparet quiddam læve esse debere, simile speculo, quo solem repercutiat: deinde, quod apparet non fieri ullum colorem, sed speciem falsi coloris, qualem (ut dixi) columbarum cervix & sumit & ponit, utcumque deflectitur. hoc autem & in speculo est, cujus nullus videtur color, sed simulatio quædam coloris alieni. Unum tamen hoc solvendum est, quod non visitur in illa virgula solis imago, cujus bene expri-

exprimendæ capax non est. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia lævis est materia, & ad hoc habilis: sed non potest, quia enormiter facta est. Si aptè fabricata foret, totidem redderet soles, quod habuisset infecturas. Quæ quia non discernuntur inter se, non satis in vicem speculi nitent: inchoant tantum imagines, nec exprimunt: & ob ipsam viciniam turbant, & in speciem coloris unius adducunt.

CAP. VIII. At quare arcus non implet orbem, sed dimidia pars ejus videtur, cum plurimum porrigitur, incurvaturque? Quidam ita opinantur. Sol cum sit multo altior nubibus, à superiore tantum illas percutit parte. sequitur ut inferior pars earum non tangatur lumine. Ergo cum ab una parte solem accipiant, unam partem ejus tantum imitantur, quæ numquam dimidia major est. Hoc argumentum parum potens est. Quare? quia quamvis sol à superiori parte sit, totam tamen percutit nubem. Ergo & tingit. Quid ni? cum radios transmittere soleat, & omnem densitatem perrumpere. Deinde contrariam rem proposito suo dicunt. Nam si superior est sol, & ideo tantum superiori parte nubium affunditur, numquam terra tenus descendit arcus. Atqui usque in humũ demittitur. Præterea numquam non contra solem est arcus. Nihil ad rem pertinet, supra infrave sit: quia totum, quod contra est, latus verberatur. Deinde aliquando arcum & occidens facit, cum certe ex inferiore parte nubes ferit, terris propinquus. Atqui & tunc dimidia pars est, quamvis solem nubes ex humili & sordido accipiant. Nostri qui sic in nube, quomodo in speculo, lumen reddi volunt, nubem cavam faciunt, & sectæ pilæ partem: quæ non potest totum orbem reddere, quia ipsa est pars orbis. Proposito accedo, argumento non consentio. Nam si in concavo speculo tota facies oppositi orbis exprimitur, & in semiorbe nihil prohibet adspici totam pilam. etiamnum diximus circulos apparere soli lunæque in similitudine arcus circumdatos: quare in illis circulus jungitur, in arcu numquam? Deinde quare semper concavæ nubes solem accipiunt, nec aliquando planæ & tumentes? Aristoteles ait, post autumnale æquinoctium, qualibet hora diei arcum fieri, æstate non fieri, nisi aut incipiente aut inclinato jam die. Cujus rei caussa manifesta est. Primum, quia medio die sol calidissimus nubes evincit: nec potest ab his imaginem suam recipere, quas scindit. At matutino tempore, & vergens ad occasum, minus virium habet: & ideo à nubibus & sustineri & repercuti potest. Deinde cum arcum facere non soleat, nisi adversus his, in quibus facit, nubibus: cum breviores dies sunt, semper obliquus est. Itaque qualibet diei parte, etiam cum altissimus est, habet aliquas nubes, quas ex adverso ferire potest. At temporibus æstivis supra nostrum verticem fertur. Itaq; medio die excelsissimus terras rectiore adspicit linea, quam ut ullis nubibus possit occurri. Omnes enim tunc sub se habet.

CAP. IX. Nunc dicendum est de virgis, quas minus pictas variasque, & æquè pluviarum signa solemus accipere. In quibus non multum operæ consumendum est: quia virgæ nihil aliud quam imperfecti arcus sunt. Nam facies quidem illis est picta; sed nihil curvati habent. In rectum jacent. Fiunt autem juxta solem ferè in nube humida, & jam se spargente. Itaque idem est in illis qui in arcu color, tantum figura mutatur: quia nubium quoque, in quibus extenduntur, alia est.

CAP. X. Similis varietas in corp-

coronis est: sed hoc differunt, quod coronæ ubique fiunt, ubicumque sidus est: arcus non nisi contra solem: virgæ non nisi in vicinia solis. Possum & hoc modo differentiam omnium reddere. Coronam si diviseris, arcus erit: si direxeris, virga. In omnibus color multiplex est, ex cæruleo fulvoque varius. Virgæ soli tantum adjacent. Arcus solares lunaresque omnes sunt. Coronæ omnium siderum.

CAP. XI. Aliud quoque virgarum genus apparet, cum radii per angusta foramina nubium tenues, intenti distantesque inter se diriguntur: & ipsi signa imbrium sunt. Quomodo nunc me hoc loco geram? Quid eas vocem? imagines solis? Historici soles vocant, & binos ternosque apparuisse memoriæ tradunt. Græci parelia appellant: quia in propinquo fere à sole visuntur, aut quia accedunt ad aliquam similitudinem solis. Non enim totum imitantur, sed imaginem ejus figuramque. Ceterum nihil habent ardoris, hebetes ac languidi. His quod nomen imponimus? An facio quod Virgilius, qui dubitavit de nomine, deinde id de quo dubitaverat, posuit?

--- & quo te nomine dicam,
Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis.

Nihil ergo prohibet illas parelia vocari. Sunt autem imagines solis in nube spissa & vicina, in modum speculi. Quidam parelion ita definiunt, Nubes rotunda, & splendida, similisque soli. Sequitur enim illum, nec umquam longius relinquitur, quam fuit cum apparuerit. Numquis nostrûm miratur, si solis effigiem in aliquo fonte, aut placido lacu vidit? Non, ut puto. Atqui tam in sublimi facies ejus potest, quã inter nos, reddi: si modo idonea est materia, quæ reddat.

CAP. XII. Quoties defectionem solis volumus deprehendere, ponimus pelves, quas aut oleo aut pice implemus: quia pinguis humor minus facile turbatur, & ideo quas recipit imagines, servat. Apparere autem imagines non possunt, nisi in liquido & immoto. Tunc solemus notare, quemadmodum se luna soli opponat, ut illum tanto majorem, subjecto corpore abscondat, modo ex parte, si ita contigit, ut latus occurrerit, modo totum. Hæc dicitur perfecta defectio, quæ stellas quoque ostendit, & intercipit lucem, tunc scilicet, cum uterque orbis sub eodem libramento stetit. Quemadmodum ergo utriusq; imago in terris adspici potest: ita in aëre, cum sit coactus aër & limpidus constitit, ut faciem solis acciperet, quam & aliæ nubes accipiunt, sed transmittunt, si aut mobiles sunt, aut raræ, aut sordidæ. Mobiles enim spargunt illam, raræ emittunt, sordidæ turpesque non sentiunt, sicut apud nos imaginem maculosa non reddunt.

CAP. XIII. Solent & bina fieri parelia, eadem ratione. Quid enim impedit quo minus tot sint, quot nubes fuerunt aptæ ad exhibendam effigiem solis? Quidam in illa sententia sunt, quotiens duo simulacra talia existunt, ut judicent unum esse solis, alterum imaginis. Nam apud nos quoque cum plura specula disposita sunt ita, ut alteri sit conspectus alterius, omnia implentur, & una imago à vero est, ceteræ imaginum effigies sunt. Nihil enim refert quid sit, quod speculo ostendatur. Quidquid enim videt, reddit. Ita illic quoque in sublimi, si nubes fors aliqua disposuit, ut inter se adspiciant, altera nubes solis imaginem, altera imaginis reddit. Debent autem hæ nubes, quæ hoc præstant, densæ esse, læves, splendidæ, plane naturæ solis. Ob hoc omnia quæ hujusmodi sunt simulacra, candida sunt, & similia lunaribus circulis: quia

ex percussu oblique accepto sole resplendeut. Nam si infra solem nubes fuerit, & propior, ab eo dissipatur: longe autem posita radios non remittit, nec imaginem efficit. Quia apud nos quoque specula cum à nobis procul abducta sunt, faciem non reddunt, quia acies nostra non habet usque ad nos recursum. Pluviarum autem & hi soles (utar enim historica lingua) indicia sunt: utique si à parte Austri constiterunt, unde maximæ nubes ingravescunt: cum utrimque solem cinxit talis effigies (si Arato credimus) tempestas surgit.

CAP. XIV. Tempus est, alios quoque ignes percurrere, quorum diversæ figuræ sunt. Aliquando emicat stella, aliquando ardores sunt, aliquando fixi & hærentes, nonnumquam volubiles. Horum plura genera conspiciuntur. Sunt enim velut corona cingente introrsus ignes. Cæli recessus est similis effossæ in orbem speluncæ. Sunt Pithyæ, cum magnitudo vasti rotundique ignis dolio similis, vel fertur, vel in uno loco flagrat. Sunt Chasmata, cum aliquando cæli spatium discedit, & flammam dehiscens velut in abdito ostentat. Colores quoque horum omnium plurimi sunt. Quidam ruboris acerrimi, quidam evanidæ ac levis flammæ, quidam candidæ lucis, quidam micantes, quidam æqualiter & sine eruptionibus aut radiis fulvi. Videmus ergo

Stellarum longos à tergo albescere tractus.

Hæc velut stellę exsiliunt & transvolant, videnturq; longum ignem porrigere, propter immensam celeritatem: cum acies nostra non discernat transitum earum, sed quacumque cucurrerunt, id totum igneum credat. Tanta enim est velocitas motus, ut partes ejus non dispiciantur, sed tantum summa prendantur. Intelligimus magis, qua appareat stella, quam qua eat. Itaque velut igne continuo totum iter signat: quia visus nostri tarditas non subsequitur momenta currentis, sed videt simul & unde exsilierit, & quo pervenerit. Quod fit in fulmine, longus nobis videtur ignis ejus: quia cito spatium suum transilit, & oculis nostris occurrit universum per quod dejectus est. At ille non est extenti corporis, per omne qua venit. Neque tam longa & extenuata in impetum valent. Quomodo ergo prosiliunt? Attritu aëris ignis incensus, vento præceps impellitur: non semper tamen vento attrituve fit. Nonnumquam ex aliqua opportunitate aëris nascitur. Multa enim sunt in sublimi sicca, calida, terrena, inter quæ oritur, & pabulum suum subsequens defluit, ideoque velociter rapitur. At quare color diversus est? Quia refert, quale sit id quod incenditur, & quam vehemens quo incenditur. Ventum autem significat ejusmodi lapsus, & quidem ab ea parte qua erumpit.

CAP. XV. Fulgores, inquis, quomodo fiunt, quos Græci Sela appellant? Multis, ut ajunt, modis. Potest illos ventorum vis edere, potest superioris cæli fervor. Nam cum late fusus sit ignis, inferiora aliquando, si sunt idonea accendi, corripit. Potest stellarum motus cursu suo excitare ignem, & in subjecta transmittere. Quid porro? non potest fieri, ut aër vim igneam usque in æthera elidat, ex qua fulgor ardorve sit stellæ, vel similis excursus? Ex his fulgoribus quædam in præceps eunt, similia prosilientibus stellis: quædam certo loco permanent, & tantum lucis emittunt, ut fugent tenebras, & diem repræsentent, donec consumpto alimento, primum obscuriora sint, deinde flammæ modo, quæ in se cadit, per assiduam diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quædam in nubibus apparent, quædam supra

pra nubes, cum aër spissius ignem, quem propior terris diu paverat, usque in sidera expressit. Horum aliqua non patiuntur moram, sed transcurrunt aut extinguuntur subinde qua reluxerant. Hi fulgores dicuntur: quia brevis facies illorum & caduca est, nec sine injuria decidens: sæpe enim fulminum noxas ediderunt. Ab his tecta videmus icta, quæ Astrapoplecta Græci vocant. At quibus longior mora & fortior ignis est, motumque cæli sequens, aut qui proprios cursus agunt, Cometas nostri putant: de quibus dicendum est. Horum genera sunt pogoniæ, lampades, & cyparissiæ, & alia omnia: quorum ignis in exitu sparsus est. Dubium, an inter hos ponantur trabes, & pithiæ, quæ raro sunt visæ. Multa enim conglobatione ignium indigent, cum ingens illorum orbis aliquando matutini amplitudinem solis exsuperet. Inter hæc ponas licet, & quod frequenter in historiis legimus, cælum ardere visum: cujus nonnumquam tam sublimis ardor est, ut inter ipsa sidera videatur: nonnumquam tam humilis, ut speciem longinqui incendii præbeat. Sub Tiberio Cæsare cohortes in auxilium Ostiensis coloniæ cucurrerunt, tamquam conflagrantis: cum cæli ardor fuisset per magnam partem noctis, parum lucidus, crassi fumidique ignis. De his nemo dubitat quin habeant flammam quam ostendunt: certa illis substantia est. De prioribus quæritur, de arcu dico & coronis, an decipiant aciem, & mendacio constent: an illis quoque verum sit, quod apparet. Nobis non placet, in arcu aut coronis subesse aliquid corporis certi. nihil enim judicamus in speculis, nisi fallaciam esse, nihil aliud quam alienum corpus mentientibus. Non enim est in speculo, quod ostenditur. Alioquin non exiret, nec alia protinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modo interirent, modo exciperentur formæ. Quid ergo? Simulacra ista sunt, & inanis verorum corporum imitatio: suntque ista à quibusdam ita composita, ut possint detorquere in pravum. Nam (ut dixi) sunt specula, quæ faciem prospicientium obliquent: sunt, quæ in infinitum augeant, & humanum habitum excedant, modumque nostrorum corporum.

CAP. XVI. Hoc loco volo tibi narrare fabellam, ut intelligas, quam nullum instrumentum irritandæ voluptatis libido contemnat, & ingeniosa sit ad incitandum furorem suum. Hostius quidam fuit obscænitatis usque in scænam productæ. Hunc divitem avarum sestertiûm millies servum divus Augustus indignum vindicta judicavit, cum a servis occisus esset: & tamen non pronunciavit jure cæsum videri. Non erat ille tantummodo ab uno sexu impurus, sed tam virorũ quam fæminarum avidus fuit. Fecitque specula ejus notæ, cujus modo retuli, imagines longè majores reddentia, in quibus digitus brachii mensuram & longitudine & crassitudine excederet. Hæc autem ita disponebat, ut cum virum ipse pateretur, aversus omnes admissarii sui motus in speculo videret, ac deinde falsa magnitudine ipsius membri tamquam vera gauderet. In omnibus quidem balneis agebat ille dilectum, & aperta mensura legebat viros: sed nihilominus mendaciis quoque insatiabile malum delectabat. I nunc, & dic, speculum munditiarum caussa repertum. Fæda dictu sunt, quæ portentum illud lacerandum ore suo dixerit, feceritque, cum illi specula ab omni parte opponerentur, ut ipse flagitiorum suorum spectator esset: & quæ secreta quoque conscientia premuntur, & quæ accusatus quisque fecisse se negat, non in os tantum, sed in oculos suos ingereret.

reret. At hercules scelera conspectum suum reformidant. In perditis quoque, & ad omne dedecus expositis, tenerrima est oculorum verecundia. Ille autem, quasi parum esset inaudita & incognita pati, oculos suos ad illa advocavit: nec quantum peccabat videre contentus, specula sibi per quæ flagitia sua divideret, disponeretque, circumdedit: & quia non tam diligenter intueri poterat, cum compressus erat, & caput merserat, inguinibusque alienis obhæserat, opus sibi suum per imagines offerebat. Speculabatur illam libidinem oris sui, spectabat sibi admissos pariter in omnia viros. Nonnumquam inter marem & fæminam distributus, & toto corpore patientiæ expositus, spectabat nefanda. Quidnam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? Non pertimuit diem, sed ipsos concubitus portentosos sibi ipse ostendit, sibi ipse approbavit. Quid? non putas, eo ipso habitu voluisse pingi? Est aliqua etiam prostitutis modestia: & illa corpora, publico objecta ludibrio, aliquid, quo infelix patientia lateat, obtendunt: adeo quodam modo lupanar quoque verecundum est. At illud monstrum obscænitatem suam, spectaculum fecerat, & ea sibi ostentabat, quibus abscondendis nulla satis alta nox est. Simul, inquit, & virum & fæminam patior: nihilominus illa quoque supervacua mihi parte, alicujus contumelia marem exerceo. Omnia membra stupris occupata sunt. Oculi quoque in partem libidinis veniant, & testes ejus exactoresque sint. Etiam ea quæ ab adspectu corporis nostri positio submovit, arte visantur, ne quis me putet nescire, quid faciam. Nihil egit natura, quod humanæ libidini ministeria tam maligna dedit, quod aliorum animalium concubitus melius instruxit. Inveniam, quemadmodum morbo meo imponam & satisfaciam. Quo nequitiam meam, si ad naturæ modum pecco? Id genus speculorum circumponam mihi, quod incredibilem imaginum magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad verum ista perducerem: quia non licet, mendacio pascar. Obscænitas mea, plus quam capit, videat, & patientiam suam ipsa miretur. Facinus indignum. Hic fortasse cito, & antequam hæc videret, occisus est. Ad speculum suum immolandus fuit.

CAP. XVII. Derideantur nunc philosophi, quod de speculi natura disserant, quod inquirant, quid ita facies nostra nobis, & quidem in nos obversa reddiTur. Quid sibi rerum natura voluit, quod cum vera corpora dedisset, etiam simulacra eorum adspici voluit. Quorsus pertinuerit, hanc comparare materiam, excipiendarum imaginum potentem. Non in hoc scilicet, ut ad speculum barbam faciemque velleremus, aut ut faciē viri poliremus. In nulla re illa negotium luxuriæ concessit: sed primum omnium, quia imbecilli oculi ad sustinendum cominus solem, ignoraturi erant formam ejus, hebetato illum lumine ostendit. Quamvis enim eum orientem occidentemque contemplari liceat: tamen habitum ejus, ipsum qui verus est, non rubentis, sed candida luce fulgentis, nesciremus, nisi in aliquo nobis humore lævior & adspici facilior occurreret. Præterea duorum siderum occursum, quo interpolari dies solet, non videremus, nec scire possemus, quid esset, nisi liberius humi solis lunæque imagines videremus. Inventa sunt specula, ut homo ipse se nosceret. Multa ex hoc consecuta, primo sui notitia, deinde & ad quædam consilium. Formosus, ut vitaret infamiam: deformis, ut sciret redimendum esse virtutibus, quidquid corpori deesset: juvenis, ut flore ætatis admoneretur, illud tempus esse discendi, & fortia auden-

audendi: senex, ut indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, nosmetipsos videndi. Fons cuique perlucidus aut læve saxum imaginem reddit.

--- Nuper me in littore vidi,
Cum placidum ventis staret mare.

Qualem fuisse cultum putas ad hoc speculum se comentium? Ætas illa simplicior, & fortuitis contenta, nondum in vitium beneficium detorquebat, nec inventum naturæ in libidinem luxumque rapiebat. Primo faciem suam cuique casus ostendit: deinde cum insitus sui mortalibus amor, dulcem adspectum formæ suæ faceret, sæpius ea despexere, in quibus prius effigies suas viderant. Postquam deterior populus ipsas subiit terras, effossurus obruenda, ferrum primo in usu fuit, & id homines impune eruerant, si solum eruissent. Tunc demum alia terræ mala, quorum lævitas aliud agentibus speciem suam obtulit, quam hic in poculo, ille in ære ad alios usus comparato vidit. & mox proprius huic ministerio præparatus est orbis: nondum argenti nitor, sed fragilis vilisque materia. Tunc quoque cum antiqui illi viri incondite viverent, satis nitidi, si squalorem opere collectum adverso flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: & in hac re quisque sibi, alterique operam dabat invicem. Conjugum quidem manu crinis ille, quem effundere olim mos viris fuit, attrectabatur: sed illum sibi sine ullo artifice formosi quatiebant, non aliter quam jubam generosa animalia. Postea rerum jam potiente luxuria, specula totis paria corporibus auro argentoque cælata sunt, denique gemmis adornata: & pluris unum ex his fœminæ constitit, quam antiquarum dos fuit illa, quæ publicè dabatur imperatorum pr[…] perum filiabus. An tu existim[…] ex auro nitidum habuisse Scip[…] nis filias speculum, cum illis […] fuisset æs grave? O paupertas […] lix, quæ tanto titulo locum fec[…] Non fecisset illis Senatus dote[…] si habuissent. At quisquis ille f[…] cui soceri loco senatus fuit, […] tellexit se accepisse dotem, qu[…] fas non esset reddere. Iam lib[…] tinorum virgunculis in unum s[…] culum non sufficit illa dos, qu[…] dedit senatus pro Scipione. P[…] cessit enim immodestius, paul[…] tim opibus ipsis invitata luxur[…] & incrementum ingens vitia […] ceperunt. Adeoque omnia inc[…] creta sunt perversissimis artib[…] ut quidquid mundus mulieb[…] vocabatur, sarcinę viriles fiunt: […] nus dico, etiam militares. I[…] speculum ornatus tantum ca[…] adhibitum, nulli non vitio ne[…] sarium factum est.

LIBER II.

CAP. I.

OMnis de universo quæstio[…] cælestia, sublimia, & terr[…] dividitur. Prima pars natur[…] siderum scrutatur, & magnitu[…] nem, & formam ignium quil[…] mundus includitur: solidum ne[…] cælum ac firmæ concretęque […] teriæ, an ex subtili tenuique […] xum: agatur, an agat: & in[…] se sidera habeat, an in cone[…] sui fixa: quemadmodum sol a[…] vices servet: an retro flectat: […] tera deinceps his similia. Sec[…] da pars tractat inter cælum […] ramque versantia. Hæc sunt […] bila, imbres, nives, & huma[…] motura tonitrua mentes: quęc[…] que aër facit, patiturve. Hæc s[…] limia dicimus, quia editiora i[…] sunt. Tertia illa pars de ag[…] terris, arbustis, satis quærit […] (ut Iurisconsultorum verbo u[…] de omnibus quę solo continen[…] Quomodo, inquis, de terræ[…]

motu quæstionem eo posuisti loco, quo de tonitruis fulguribusque dicturus? Quia cū motus terræ fiat spiritu, spiritus autem sit aër agitatus, & si subeat terras, non ibi spectandus est: cogitetur in ea sede in qua illum natura disposuit. Dicam, quod magis videbitur mirum: inter cælestia & de terra dicendum erit. Quare? inquis quia cum propria terræ excutimus suo loco, utrum lata sit & inæqualis, & enormiter projecta, au tota in formam pilæ spectet, & in orbem partes suas agat, alliget aquas, an aquis alligetur ipsa: animal sit an iners corpus, & sine sensu, plenum quidem spiritus, sed alieni, & cetera hujusmodi quotiens in manus venerint, terram sequentur & in imis collocabuntur. At ubi quæretur, quis terræ sit situs, qua parte mundi subsederit, quomodo adversus sidera cælumque posita sit, hæc quæstio cedit superioribus, & (ut ita dicam) meliorem conditionem sequitur.

CAP. II. Quoniam dixi de partibus, in quas omnis rerum naturæ materia dividitur, quædam in commune sunt dicenda, & hoc primum præsumendum, inter ea corpora, à quibus unitas est, aëra esse. Quid sit hoc & quare præcipiendum fuerit, scies, si paullo altius repetiero, & dixero aliquid esse continuum, aliquid commissum. Continuatio est partium inter se non intermissa conjunctio. Vnitas est sine commissura continuatio, & duorum inter se conjunctorum corporum tactus. Nunquid dubium est, quin ex his corporibus quæ videmus tractamusque, quæ aut sentiuntur aut sentiunt, quædam sint composita? Illa constant aut nexu, aut acervatione: ut puta funis, frumentum, navis. Rursus non composita: ut arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quæ sensum quidem effugiunt, ceterum ratione prenduntur, esse in quibusdam unitatem corporum. Vide, quomodo auribus tuis parcam. Expedire me poteram, si philosophorū lingua uti voluissem, ut dicerem unita corpora: hoc cū tibi remittam, tu invicem mihi refer gratiam. Quare illud? si quando dixero unum, memineris me non ad numerum referre, sed ad naturam corporis, nulla ope externa, sed unitate sua cohærentis. Ex hac nota corporum aër est.

CAP. III. Omnia quæ in notitiam nostram cadere possunt, mundus complectitur. Ex his quędam sunt partes, quædam materiæ loco relicta. Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quæ manu constat. Quid sit hoc, apertius faciam. Pars est nostri, manus, ossa, nervi, oculi: materia succus retenti cibi, iturus in partes. Rursus, quasi pars nostri est sanguis: qui tamen & materia est. Præparat enim & alia: & nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur.

CAP. IV. Sic mundi pars est aër, & quidem necessaria. hic est enim qui cælum terramque connectit, qui ima ac summa sic separat, ut tamen jungat. Separat, quia medius intervenit: jungit, quia utrique per hoc inter se consensus est. Supra se dat, quidquid accipit à terris. Rursus vim siderum in terrena transfundit. Quem sic partem mundi voco, ut animalia & arbusta. Nam genus animalium arbustorumque, pars est universi: quia in consummationem totius assumptum: & quia non est sine hoc universum. Vnum autem animal, & una arbor quasi pars est: quia quamvis perierit, tamen id ex quo perit, totum est. Aër autem, ut dicebam, & cælo & terris cohæret. Vtrique innatus est. Habet autem unitatem, quidquid alicujus rei nativa pars est. Nihil enim nascitur sine unitate.

CAP. V. Terra & pars est mundi,

mundi, & materia. Pars quare sit, non puto te interrogaturum, aut æquè interroges, quare cælum pars sit: quia scilicet non magis sine hoc, quam sine illa universum esse potest, quod cum his universum est, ex quibus, id est tam ex illo, quam ex ista, alimenta omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis dividuntur. Hinc quidquid est virium singulis, hinc ipsi mundo tam multa poscenti subministratur: hinc profertur quo sustineantur tot sidera, tam exercitata, tam avida, per diem noctemque, ut in opere, ita & in pastu. Et omnium quidem rerum natura, quantum in nutrimentum sui satis sit, apprehendit. Mundus autem, quantum in æternum desiderabat, invasit. Pusillum tibi exemplum magnæ rei ponam. Ova tantum complectuntur humoris, quantum ad effectum animalis exituri satis est.

CAP. VI. Aër continuus terræ est, & sic appositus, ut statim ibi futurus sit, unde illa discessit. Pars est totius mundi: sed idem tamen, quidquid terra in alimentum misit, recipit: ut scilicet materia, non pars intelligi debeat. Ex hoc omnis incōstantia tumultusque est. Hunc quidam ex distantibus corpusculis, ut pulverem struunt, plurimumque à vero recedunt. Numquam enim contexti nisi per unitatem corporis nisus est, cum partes consentire ad intensionem debeant, & conferre vires. Aër autem, si in atomos dividitur, sparsus est. Teneri vero disjecta non possunt. Intensionem aëris ostendent tibi inflata, nec ad ictum cedentia. Ostendent pondera, per magnum spatium ablata, gestante vento. Ostendent voces, quæ remissæ elatæque sunt, prout aër se concitavit. Quid enim est vox, nisi intensio aëris, ut audiatur, linguæ formata percussu? Quid cursus & motus omnis, nonne intenti spiritus opera sunt? Hic facit vim nervis, & velocitatem currentibus. Hic cum vehementer concitatus ipse se torsit, arbusta silvasque convellit, & ædificia tota corripiens in altum frangit. Hic mare per se languidum & jacens incitat. Ad minora veniamus. Quis enim sine intensione spiritus cantus est? cornua & tubæ, & ea quæ aliqua pressura majorē sonitū reddunt, quam qui ore reddi potest, nonne aëris intensione partes suas explicant? Consideremus quam ingentem vim per occultum agant parvula admodum semina: & quorum exilitas in commissura lapidum vix locum inveniat, in tantum convalescunt, ut ingentia saxa distrahant, & in momenta dissolvant; scopulos rupesque, radices minutissimæ, ac tenuissimæ. Hoc quid est aliud, quam intensio spiritus, sine qua nil validum, & contra quam nil validius est? Esse autem unitatem in aëre, vel ex hoc intelligi potest, quod corpora nostra inter se cohærent. Quid enim aliud est quod tenet ea, quam spiritus? Quid est aliud quo animus noster agitetur? Quis est illi motus, nisi intensio? Quæ intensio, nisi ex unitate? Quæ unitas, nisi hæc esset in aëre? quid autem aliud producit fruges & segetem imbecillam, ac virentes erigit arbores, ac distendit in ramos, aut in altum erigit, quam spiritus intensio & unitas?

CAP. VII. Quidam aëra discerpunt, & in particulas diducunt, ita ut illi inane permisceant. Argumentum autem existimant non pleni corporis, sed multum vacui habentis, quod avibus in illo tam facilis motus, quod maximis minimisq; per illum transcursus est. Sed falluntur. Nam aquarum quoque similis facilitas est: nec de unitate illarū dubium est, quæ sic corpora accipiunt, ut semper in contrariū acceptis refluant. Hanc nostri circumstantiā, Græci autem περίστασιν appellant, quæ

quæ in aëre quoque ficut in aqua fit. Circumstat enim omne corpus à quo impellitur. Nihil autē opus erit inani admisto. Sed hoc alias.

CAP. VIII. Nunc autem esse quamdam in rerum natura vehementiam, magni impetus, est colligendum. Nihil enim nisi intensione vehemētius est: & tamen mehercules per aliud nihil intendi poterit, nisi per semetipsum fuerit intentum. Dicimus enim, eodē modo non posse quidquā ab alio moveri, nisi aliquid fuerit mobile ex semetipso. Quid autem est, quod magis credatur ex semetipso habere intensionem, quā spiritus? Hunc intendi quis negabit, cum viderit jactari terram cum montibus, tecta, murosque plures, & magnas cū populis urbes, cum totis maria littoribus? Ostendit intensionem spiritus, velocitas ejus & diductio. Oculus statim per multa millia aciem suā intendit: vox una totas urbes simul percutit: lumē non paullatim prorepit, sed semel universis infunditur rebus.

CAP. IX. Aqua autem sine spiritu quemadmodum posset intendi? Numquid dubitas, quin sparsio illa, quæ ex fundamentis medię arenę crescens in summam altitudinem amphitheatri pervenit, cum intensione aquæ fiat? Atqui nec tolleno magis, nec ullum aliud tormentum aquam poterit mittere aut agere, quam spiritus. Huic se commodat: hoc inserto & cogente attollitur, & contra naturam suam multa conatur, & ascendit, nata defluere. Quid navigia sarcina depressa, parum ostendunt, non aquam sibi resistere quo minus mergantur, sed spiritum? Aqua enim cederet: nec posset pondera sustinere, nisi ipsa sustineretur. Discus ex loco superiore in piscinam missus non descendit, sed resilit. quemadmodum, nisi spiritu referente? Vox autem qua ratione per parietum munimenta transmittitur, nisi quod solido quoq; aer inest, qui sonum extrinsecus missum & accipit & remittit? scilicet spiritu non aperta tantum intendens, sed etiam abdita & inclusa. Quod illi facere expeditum est, quia nusquam divisus, sed per ipsa quibus separari videtur, coit secum. Interponas licet muros & mediam altitudinem montium, per omnia ista prohibetur nobis esse pervius, non sibi. id enim intercluditur tantū, per quod illum nos sequi possimus. Ipse quidē transit per ipsum quod scinditur, & media non circumfundit tantum, sed utrimque cingit.

CAP. X. Permeat ab æthere lucidissimo aer, in terram usque diffusus: agilior quidem, tenuiorque, & altior terris, nec minus aquis: ceterum æthere spissior graviorque, frigidus per se & obscurus. lumen illi calorque aliunde sunt; sed per omne spatium sui similis non est: mutatur enim à proximis. Sūma pars ejus est siccissima calidissimaque, & ob hoc etiā tenuissima, propter viciniam æternorum ignium, & illos tot motus siderum, assiduumque cæli circumactum. Illa pars ima & vicina terris, densa & caliginosa est: quia terrenas exhalationes receptat. Media pars temperatior, si summis imisque conferas, quantum ad siccitatem tenuitatemque pertinet: ceterum utraque parte frigidior. Nam superiora ejus calorem vicinorūm siderum sentiunt: inferiora quoque tepent, primum terrarū halitu, qui multum secum calidi affert, deinde quia radii solis replicantur, & quousque redire potuerunt, replicato calore benignius fovent. Deinde etiam illo spiritu, qui omnibus animalibus, arbustisque ac fatis calidus est. Nihil enim viveret sine calore. Adjice nunc ignes, nō tantum manu factos & certos, sed opertos terris: quorū aliqui eruperunt, innumerabiles in abscondito flagrant & obscuro semper.

Etiamnum tot partes ejus fertiles rerũ,habent aliquid teporis:quoniam sterile est frigidũ,calor autem gignit.Media ergo pars aeris ab his submota in frigore suo manet.Natura enim aeris gelida est.

CAP. XI. Quia cum sic divisus sit, ima sui parte maxime varius & inconstans & mutabilis est.Circa terram plurimum agit, plurimum patitur,exagitat & exagitatur:nec tamen eodem modo totus afficitur,sed aliter alibi: ac partibus inquietus est ac turbidus. Caussas autẽ illius mutationis & incõstantiæ alias terra præbet, cujus positiones huc aut illo versæ,magna ad aëris temperiem momenta sunt: alias siderum cursus.Ex quibus soli plurimum imputes.Illum sequitur annus;ad illius flexum hyemes ęstatesq; vertuntur. Lunæ proximum jus est. Sed & ceteræ quoque stellæ non minus terrena quã incumbentem spiritum terris afficiunt, & ortu suo occasuve contrario,modo frigora,modo imbres,aliasq; terrarum injurias turbidæ movent. Hoc necessarium fuit præloqui,dicturo de tonitruo ac fulminibus & fulgurationibus. Nam quia in aëre fiunt,naturam ejus explicare oportebat: quo facilius appareret,quid facere aut pati posset.

CAP. XII. Tria sunt ergo quæ accidunt,fulgurationes,fulmina,& tonitrua:quæ una facta, serius audiũtur. Fulguratio ostendit ignem:fulminatio emittit.Illa (ut ita dicam)comminatio est,& conatio sine ictu: ista, jaculatio cũ ictu. Quædam sunt ex his, de quibus inter omnes cõvenit: quædam,in quibus diversæ sententiæ sunt.Convenit illis,omnia ista in nubibus & è nubibus fieri:etiamnum cõvenit, & fulgurationes & fulminationes,aut igneas esse,aut ignea specie. Ad illa nunc transeamus,in quibus lis est. Quidam putant ignem esse in nubibus,quidam ad tempus fieri:nec prius esse,quã mitti. Nec inter illos qui-

dem quid proferat ignem,conv
nit.Alius enim à lumine illũ c
ligit. Quidam autem radios so
intercurrentis recurrentisque,s
pius in se relatos ,ignem excita
dicit. Anaxagoras ait illum ex
there distillari,& ex tanto ard
re cæli multa decidere,quę nu
diu inclusa custodiant.Aristote
multo ante ignem colligi non
tat,sed eodem momento exsili
quo fiat.Cujus sententia talis
Duæ mundi partes in imo jace
terra & aqua:utraq; ex se red
aliquid. Terrenus vapor sic
est,& fumo similis,qui ventos,
nitrua & fulmina facit:aqua
halitus humidus est, & imbres
nives creat. Sed siccus ille ter
rum vapor, unde ventis origo
quia coacervatus est , cum co
nubium vehementer impacta
à latere eliditur: deinde, ubi la
us ferit nubes proximas,plagâ
cum sono incutitur, qualis in
stris ignibus redditur,cum flam
vitio lignorum virentium crep
Et ut ille spiritus habens aliq
humidi secum cum est conglo
tus,rumpitur flamma:eodem m
do spiritus ille,quem paullo a
exprimi collisis nubibus dixi,i
pactus aliis,nec rumpi nec exs
re silẽtio potest. Dissimilis aut
crepitus fit,ob dissimilẽ impact
nem nubium.Quare alię major
sonitum habent, aliæ minore
Ceterum illa vis expressi spiri
ignis est,qui fulgurationis nom
habet,levi impetu accensus &
rius. Ante autem videmus ful
rationem, quã sonum audiam
quia oculorũ velocior est sen
& multum aures antecedit.

CAP. XIII. Falsam aut
esse opinionem eorum, qui ign
in nubibus servãt, per multa c
ligi potest. Si de cælo cadit,q
modo non quotidie fit , cum
tumdem illic semper ardeat ?
inde nullam rationem reddi
runt,quare ignis,quẽ natura
sum vocat,defluat.Alia enim c
ditio nostrorum ignium est ,

quil

quibus favillæ cadunt, quæ ponderis secum aliquid habent. Ita non descendit ignis, sed præcipitatur & deducitur. Huic simile nihil accidit in igne purissimo, in quo nihil est quod deprimatur: aut si ulla pars ejus deciderit, in periculo totus est: quia totum potest excidere, quod potest carpi. Deinde illud quod quotidie levitas cadere prohibet, si in abdito suo tenet grave, quomodo illic esse potuit, unde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri solent, sicut hęc ipsa de quibus quærimus fulmina? Fato enim non eunt, sed feruntur. Aliqua illos potentia deprimit, quę non est in æthere. Nihil enim injuria illic cogitur, nihil rūpitur, nihil præter solitum evenit. Ordo rerum est, & expurgatus ignis in custodia mundi, summas sortitus oras, operas pulcherrimè circumit: hinc discedere non potest, sed ne ab externo quidem exprimi: quia in ęthere nulli incerto corpori locus est. Certa enim & ordinata non pugnant.

CAP. XIIII. Vos, inquam, dicitis, cū caussas stellarum transvolantium redditis, posse aliquas partes aëris ad se trahere ignem, ex æthere decidentē, & ex eo superioribus locis ardore hîc accendi. Sed plurimum interest, utrum aliquis dicat ignē ex ęthere decidere, quod natura non patitur: an dicat, ex ignea vi calorem in ea, quæ subjecta sunt, transilire, ac hîc accendi. Nō enim illinc ignis cadit, quod non potest fieri, sed hic nascitur. Videmus certe apud nos latè incendio pervagante, quasdam insulas, quæ diu concaluerant, ex se cōcipere flāmam. Itaque verisimile est in aëre summo, qui naturā rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore ætheris superpositi. Necesse est enim, ut & imus æther habeat aliquid aëri simile, & summus aër non sit dissimilis imo ætheri: quia non fit statim ex diverso in adversum transitus. Paullatim ista confusio vim suam miscent ita, ut dubitare possis, an aër, an hîc jā ęther sit.

CAP. XV. Quidā ex nostris existimant, aëra, cum in ignem & aquam mutabilis sit, non trahere aliunde caussas flammarū novas: ipse enim se movendo accendit, & cum densos compactosq; nubium sinus dissipat, necessario vastū in tam magnorū corporū diruptione reddit sonum. Illa porro nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandū ignē. Sic, quemadmodū ferro aliquid manus ad secandum confert: sed secare, ferri est.

CAP. XVI. Quid ergo inter fulguratione & fulmen interest? dicam. Fulguratio, est latè ignis explicitus: Fulmen, est coactus ignis, & impetu jactus. Solemus duabus manibus inter se junctis aquam concipere, & compressa utrimq; palma in modum siphonis exprimere. Simile quiddā & illic fieri puta. Nubiū inter se cōpressarum angustiæ medium spiritum emittūt, & hoc ipso inflāmant, & tormenti modo eliciunt. Nam balistæ quoque & scorpiones tela cum sono expellunt.

CAP. XVII. Quidam existimant ipsum spiritum per frigida atq; humida euntem, sonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aquam fervens massa descēdit, cū multo murmure exstinguitur: ita, ut Anaximenes ait, spiritus incidens nubibus tonitrua edit, & dum luctatur, per obstantia & intercisa vadens, ipsa ignem fuga accendit.

CAP. XVIII. Anaximander omnia ad spiritū retulit. Tonitrua, inquit, sunt nubis ictæ sonus. Quare inæqualia sunt? quia & ipse ictus inæqualis est. Quare & sereno tonat? quia tunc quoq; per crassum & siccum aëra spiritus prosilit. At quare aliquando non fulgurat & tonat? quia tenuior & infirmior spiritus, quo in flam-

flammam non valuit, in sonũ valuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aëris diducẽtis se, corruẽtisq; jactatio; languidũ ignem, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen? acrioris densiorisq; spiritus cursus.

CAP. XIX. Anaximandrus ait, omnia ista sic fieri, ut ex æthere aliqua vis in inferiora descendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cum illas interscindit, fulget: & minor vis igniũ, fulgurationes facit, major fulmina.

CAP. XX. Diogenes Apolloniates ait, quædam tonitrua igne, quędam spiritu fieri. Illa ignis facit, quę ipse antecedit & nunciat: illa spiritus, quę sine splẽdore crepuerunt. Utrũq; sine altero fieri, & esse aliquando, concedo. ita tamen, ut non discreta illis potestas sit, sed utrumq; ab utroque effici possit. Quis enim negabit spiritũ magno impetu latum, cum effecit sonum, effecturum & ignem? Quis & hoc non concedet, aliquando ignẽ quoq; rumpere posse nubes, & non exsilire, si plurimarũ acervo nubium, cum paucas perscidisset, oppressus est? Ergo & ignis ibit in spiritum, perdetq; fulgorẽ & speciem. dũ secuta in terra incendit. Adjice nunc, quod necesse est, ut impetus fulminis & pręmittat spiritus, & agat ante se, & à tergo trahat ventum, cum tam vasto ictu aëra inciderit. Itaque omnia, antequam feriantur, intremiscunt vibrata vẽto, quem ignis ante se pressit.

CAP. XXI. Dimissis nunc præceptoribus incipiamus per nos moveri, & à confessis transeamus ad dubia. Quid enim confessi est? Fulmen ignẽ esse: æquè fulgurationem: quæ nihil aliud est, quam flamma; futura fulmen, si plus virium habuisset. Non natura ista, sed impetu distant. Esse illũ ignẽ, calor ostendit: qui si non esset, ostendit effectus. Magnorũ enim sępè incendiorũ caussa fulmen fuit. Silvæ illo cremantur, & urbium partes: etiã quę non percussa sunt, tamen adusta cernuntur: quędã vero velut fuligine colorant. Quid. quod omnibus fulguritis dor sulphureus est? Ergo & ut que rem ignẽ esse constat, utrã rem inter se meando distare. F guratio est fulmen, non in ter usq; perlatum. Et rursus licet cas, fulmen esse fulgurationẽ, u in terras perductã. Non ad ex cendũ verba, hæc diutius pertr cto: sed ut illa cognata esse, & ejusdẽ notæ ac naturæ, probẽ. F men est quiddam plus, quam f guratio. Vertamus istud. Fulgu tio est pæne fulmen.

CAP. XXII. Quoniam co stat esse utramq; rem ignẽ, vide mus quemadmodũ apud nos fi soleat ignis. Eadem enim rati ne & supra fit. Duobus modis: uo, si excitatur sicut ex lapi percusso: altero, si attritu inve tur, sicut cum duo ligna inter dinimus trita sunt. Nõ omnis h tibi materia prestabit, sed idon eliciendis ignibus: sicut laur hederæ, & alia in hunc usum n tã pastoribus. Potest ergo fieri, nubes quoq; ignem eodem mo vel percussæ reddant, vel attrit Videamus quantis procellæ vi bus ruant, quanto verrãtur im tu turbines. Id tormentũ in qu obvium fit, dissipatur, & rapitu & longe à loco suo projicitu Quid ergo mirũ, si tanta vis ig excutit, vel aliunde, vel sibi? Vid enim quantum fervorem sensu corpora sunt, horũ transitu trit exanimata. Nihil tamen tantu in his debet credi, ac in vi sid rum, quorum ingens & confe potentia est.

CAP. XXIII. Sed forta nubes quoq; in nubes incitata fremente vẽto, & leviter urgent ignem evocabunt, qui exsplend scat, nec exsiliat. Minore enim ad fulgurandum opus est, qua ad fulminandum. Superiorib collegimus, in quantum fervore quædam attrita perducerentu Cum autẽ aër mutabilis in ign

ma

maximis viribus suis in ignem conversus, atteratur, credibile est & verisimile, ignem caducum excuti, & cito interiturum, quia non ex solida materia oritur, nec in qua possit consistere. Transit itaque: tantumq; habet moræ, quantum itineris: & cursus sine alimento conjectus est.

CAP. XXIIII. Quomodo, inquis, cum dicas hanc ignis esse naturam, ut petat superiora, fulmen tamen terram petit: an falsum est, quod de igne dixisti? Est enim illi æque sursum iter, atque deorsum. Vtrumq; verum potest esse. Ignis enim natura in verticẽ surgit, & si nihil illum prohibet, ascendit. Sicut aqua natura defertur: si tamen aliqua vis accessit, quæ illam in contrarium ageret, illo ituẽditur, unde imbre dejecta est. Fulmen autem cadit eadem necessitate, qua excutitur. In his ignibus accidit quod arboribus: quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, ut etiam terram attingant, sed cum permiseris, in locum suum exsilient. Itaque non est, quod eum spectes cujusque rei habitum, qui illi non ex voluntate est. Si ignẽ permittis ire quo velit, cælum, id est, levissimi cujusque sedem repetet: ubi est aliquid, quod eum ferat, & ab impetu suo avertat, id non natura, sed servitus ejus fit.

CAP. XXV. Dicitis, inquis, nubes attritas edere ignem, cum sint humidæ, imo udæ: quomodo ergo possint gignere ignẽ, quem non magis verisimile est ex nube, quam ex aqua generari?

CAP. XXVI. Ignis qui nascitur, primum in nubibus non est aqua, sed aër spissus, ad gignendã aquam præparatus, nondum in illam mutatus, sed jam pronus & vergens. Non est quod eam existimes tũc colligi, sed effundi. Simul & fit, & cadit. Deinde si concessero humidam esse nubem, conceptis aquis plenã: nihil tamen prohibet, ignem ex humido quoque educi, imo ex ipso (quod magis mireris) humore. Quidam negaverunt in ignem quidquã posse mutari, prinsquam mutatum esset in aquam. Potest ergo nubes, salva, quam continet, aqua, ignem parte aliqua sui reddere: ut sæpe alia pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista esse, & alterum altero perimi: sed ubi valentior ignis, quam humor est, vincit. Rursus ubi copia humoris exsuperat, tunc ignis sine effectu est. Itaq; non ardent virentia. Refert ergo, quantũ aquæ sit. Exigua enim non resistit, nec ignẽ impedit. Quid ni? Majorum nostrorum memoria, ut Posidonius tradit, cum insula in Ægæo mari surgeret, spumabat interdiu mare, & fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignẽ, non continuũ, sed ex intervallis emicantem, fulminum more, quotiens ardor inferius jacens, superum pondus evicerat. Deinde saxa revoluta, rupesque partim illæsæ, quas spiritus antequã verteretur, expulerat, partim exesæ, & in levitatem pumicis versæ, novissimè cacumen exusti montis emicuit. Postea altitudini adjectũ, & saxũ illud in magnitudinẽ insulæ crevit. Idem nostra memoria, Valerio Asiatico consule iterum accidit. Quorsus hæc retuli? ut appareret, nec exstinctunt ignem mari superfuso, nec impetum ejus, gravitate ingentis undæ prohibitum exire. Ducentorum passuum fuisse altitudinem Asclepiodotus Posidonii auditor tradidit, per quam diruptis aquis, ignis emersit. Quod si immensa aquarum vis, subeuntium ex imo flammarum vim non potuit cõprimere: quanto minus in aëre exstinguere ignẽ poterit, nubium tenuis humor & roscidus? Adeo res ista non adfert ullam moram, quæ contra caussas ignium sit; quos non videmus emicare, nisi impendente cælo. Serenum sine fulmine est. Non habet istos metus dies purus; nec

nox quidem, nisi obscura nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus stellis, & nocte tranquilla fulgurat? Sed scias licet nubes illic esse, unde splendor effertur: quas videri à nobis terrarum tumor non sinit. Adjice nunc, quod fieri potest, ut nubes sudæ & humiles attritu suo ignē reddant: qui in superiora expressus, in parte sincera puraque cæli visatur: sed fit in sordida.

CAP. XXVII. Tonitrua distinxere quidam ita, ut dicerent unum esse genus, cujus sit grave murmur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento & frementе. Hoc quomodo illis videatur fieri, dicam. Cum spiritum intra se clausere nubes, in cōcavis partibus earū volutatus aër, similem agit mugitibus sonum, raucum & æqualem, & continuum. Itaque etiam ubi illa regio humida est, exitum claudit. Ideo hujusmodi tonitrua venturi prænuncia imbris sunt. Aliud genus est acre, quod crepitum magis dixerim, quam sonum: qualem audire solemus, cum super caput alicujus dirupta vesica est. Talia eduntur tonitrua, cum globata dissolvitur nubes, & spiritum, quo distenta fuerat, emittit. Hoc propriè fragor dicitur, subitus & vehemens: quo edito concidunt homines, & exanimantur. quidam vero vivi stupent, & in totū sibi excidunt, quos vocamus attonitos, quorum mentes sonus ille cælestis loco pepulit. Hic fieri illo quoque modo potest, ut inclusus aër cava nube & motu ipso extenuatus diffundatur. Deinde cum majorem sibi locum quærit, à quibus involutus est, sonum patitur. Quid autem? non quemadmodum illisæ manus inter se plausum edunt, sic illisarum inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt?

CAP. XXVIII. Videmus, inquit, nubes impingi montibus, nec sonum fieri. Primum omnium non quocumq; modo illisæ su[...] sonant, sed si aptè sunt compo[...] ad sonum edendum. Aversæ in[...] se manus collisæ non plaudu[...] sed palma cū palma collata pl[...] sum facit. Et plurimum intere[...] utrum cavæ concutiantur, an p[...] næ & extentæ. Deinde non ta[...] nubes ire oportet, sed agi mag[...] vi, & procellosa. Etiam mons [...] scindit nubem, sed dirigit, & p[...] mam quamq; partem ejus solv[...] Ne vesica quidē, quocumq; mo[...] spiritum emisit, sonat. Si ferro [...] visa est sine ullo auriū sensu ex[...] Rumpi illam oportet, ut sonet, [...] secari. Idem de nubibus dico: [...] multo impetu dissiluere, non [...] nant. Adjice nunc, quod nubes [...] monte actæ, non franguntur, [...] circumfundūtur in aliquas par[...] montis, arboris ramos, frutices, [...] spera saxa & eminentia. Et ita d[...] cutiuntur, & si quē habent spi[...] tum, multifariā emittunt: qui n[...] universus erumpit, nec crepat. H[...] ut scias, ventus qui circa arbore[...] funditur, sibilat, nō tonat. L ato([...] ita dicam) ictu, & totum globu[...] semel dissipāte opus est, ut sonit[...] erumpat: qualis auditur cū tona[...]

CAP. XXIX. Præter hęc n[...] tura aptus est aër ad voces. Qu[...] ni? cum vox nihil aliud sit, qua[...] ictus aër. Debent ergo nubes [...] trimq; dissecari, & cavę & inte[...] tæ. Vides enim quanto vocalior[...] sunt vacua quam plena, quāto i[...] tenta quam remissa. Ita tympan[...] & cymbala sonant: quia illa r[...] pugnantē ex ulteriore parte sp[...] ritu pulsant, hæc ad ipsum aëre[...] acta, nisi concavo non tinniunt.

CAP. XXX. Quidam, inte[...] quos Asclepiodotus est, judica[...] sic, quorumdam quoq; corporu[...] concursu tonitrua & fulmina e[...] cuti posse. Ætna aliquādo mult[...] igne abūdavit: ingentē vim aren[...] urentis effudit. Involutus est di[...] pulvere, populosq; subita nox te[...] ruit. Illo tempore ajunt plurim[...] fuisse tonitrua & fulmina: qu[...] concursu aridorū corporum fac[...] sun[...]

sunt, con nubium quas verisimile est, in tanto fervore aëris nullas fuisse. Aliquādo Cambyses ad Ammonem misit exercitum: quē arena Austro mota, & more nivis incidens, texit, deinde obruit. Tunc quoque verisimile est fuisse tonitrua fulminaque, attritu arenæ sese affricantis. Non repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim, utriusq; naturę corpora efflare terras, & sicci aliquid & humidi in toto aëre vagari. Itaq; si quid tale intervenit, nubem facit solidiorē crassioremque, quam si tantum simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, & edere sonum: ista quæ dixi, sive incendiis vaporantibus aëra repleverunt, sive ventis terras verrētibus, necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubem autem tam arida quam humida conferunt. Est autē nubes (ut diximus) spissitudo aëris crassi.

CAP. XXXI. Ceterum mira fulminis, si intueri velis, opera sunt, nec quidquam dubii relinquentia, quin divina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illæsis conflatur argentū. Manente vagina, gladius liquescit: Et inviolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio vinum, nec ultra triduū rigor ille durat. Illud æquè inter annotanda ponas licet, quod & hominū, & ceterorum animalium quę icta sunt caput spectat ad exitum fulminis: quod omnium percussarum arborum contra fulmina hastulæ surgunt. Quid, quod malorū serpentium, & aliorum animalium, quibus mortifera vis inest, cū fulmine icta sunt, venenū omne consumitur? Unde, inquit, scis? In venenatis corporibus vermis nō nascitur. Fulmine icta, intra paucos dies verminant.

CAP. XXXII. Quid, quod futura portendunt: nec unius tantum aut alterius rei signa dant, sed sæpe totum fatorum sequentium ordinē nunciant, & quidem decretis evidentibus, longèq; clarioribus, quā si scriberentur? Hoc autē inter nos & Tuscos, quibus summa persequendorū fulminum est scientia, interest. Nos putamus, quod nubes collisę sunt, ideò fulmina emitti. Ipsi existimant, nubes collidi, ut fulmina emittantur. Nam cū omnia ad Deum referāt, in ea sunt opinione, tamquam, nō quia facta sunt, significent; sed quia significatura sunt, fiant: eadē tamen ratione fiunt, sive illis significare propositum est, sive consequens. Quomodo ergo significant, nisi à Deo mittantur? Quomodo aves non in hoc motæ, ut nobis occurrerent, dextrum auspicium, sinistrumve fecerunt. Et illas, inquit, Deus movit. Nimis illū otiosum, & pusillæ rei ministrum facis, si aliis somnia, aliis exta disponit. Ista nihilominus divina ope geruntur. Sed non à Deo pennæ avium reguntur, nec pecudum viscera sub ipsa securi formantur. Alia ratione fatorum series explicatur, indicia venturi ubiq; præmittens, ex quibus nobis quædam familiaria, quædam ignota sunt. Quidquid fit, alicujus rei futuræ signum est: fortuita, & sine ratione vaga, divinationem non recipiunt. Cujus rei ordo est, etiam prædictio est. Cur ergo aquilæ hic honor datus est, ut magnarum rerū faceret auspicia: aut corvo, aut paucissimis avibus: ceterarum sine præsagio vox est? Quia quædam in artē nondū redacta sunt. Quædam verò ne redigi quidem possunt, ob nimiū remotam conversationem. Ceterum nullum animal est, quod non motu & occursu suo prædicat aliquid. Non omnia scilicet, sed quædam notantur. Auspicium est observantis. Ad eum itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. Ceterum & illa quæ pereunt. Quinque stellarum potestatem Chaldæorum observatio excepit. Quid in? tot millia siderum judicas otiosa lucere? Quid est porro aliud, quod

errorem incutiat peritis natalium, quam quod paucis nos sideribus assignant: cum omnia quæ supra nos sunt, partem sibi nostri vindicent? Submissiora forsitan in nos propius vim suam dirigunt, & ea quæ frequentius mota, aliter nos, aliter cetera animalia prospiciunt. Ceterum & illa quæ aut immota sunt, aut propter velocitatem universo mundo parem immotis similia, non extra jus dominiumque nostri sunt. Aliud adspice, & distributis rem efficis, tractas. Non magis autē facile est, scire quid possint, quam dubitari debet, an possint.

CAP. XXXIII. Nunc ad fulmina revertamur: quorum ars in tria dividitur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulam spectat; secunda, ad divinationem; tertia, ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare ut promissa firment: deprecari, ut remittant minas.

CAP. XXXIIII. Summam esse vim fulminum judicant: quia quidquid alia portendunt, interventus fulminis tollit. Quidquid ab hoc portenditur, fixum est, nec alterius ostenti significatione mutatur. Quidquid exta, quidquid aves minabuntur, secundo fulmine abolebitur. Quidquid fulmine denunciatum est, nec extis, nec ave contraria refellitur. In quo mihi falli videntur. Quare? Quia vero verius nihil est. Si aves futura cecinerunt, non potest hoc auspicium fulmine irritum fieri, aut si potest, non futura cecinere. Non enim nunc avem comparo & fulmen, sed duo veri signa: quę si unum significant, paria sunt. Itaque si fulminis interventus submovet extorum vel augurum judicia, male inspecta exta, male observata auguria sunt. Nō enim refert, utrius rei major potentiorve natura sit, sed utra vim attulit. Signum, quantum ad hoc est. Si dicas, flammę vim majorem esse quam fumi, non mentieris; ad indicādum ignem, idem flamma, quod fumus. Itaque dicunt, quoties exta aliud significabunt, aliud fulmina, fulminum erit auctoritas major, forsitan sententiam: sed si hoc dicunt, quia vis altera signa verū prædixerit, fulminis ictus priora delevit, ad se fidē traxit, falsum est. Quare? quia nihil interest, quam multa auspicia sint. fatum unum est, quod si bene primo auspicio intellectum est, secundo non interit. idem est. Ita dico, non refert an aliud sit, per quod quærimus, quoniam de quo quærimus, est.

CAP. XXXV. Fatum ... mine mutari non potest. Qui ... Nam fulmen ipsum fati par... Quid ergo expiationes, procu... onesq., quo pertinēt, si immu... lia sunt fata? Permitte mihi ... rigidam sectam tueri eorum ... excipiunt ista, & nihil aliud ... existimant, quam ægrę ment... latia. Fata aliter jus suum ... gunt, nec ulla commoventur ... ce, non misericordia flectu... non gratia. Servant cursum ... vocabilem, ex destinato flu... Quemadmodum rapidorum ... torrentium in se non recurrit ... moratur quidem, quia priorem ... perveniens pręcipitat: sic ordi... rerum fati ęterna series rota... jus hæc prima lex est, stare ... creto.

CAP. XXXVI. Quid e... intelligis fatum? Existimo nec... tatem rerum omnium action... que, quam nulla vis rum... Hanc si sacrificiis, & capite n... agnæ, exorari judicas: di... non nosti. Sapientis quoque ... sententiam negatis posse mut... Quanto magis dei? cum sap... quid sit optimum in præsen... sciat, illius divinitati omne ... sens sit. Agere tamen nunc eo... volo causam, qui procura... ex...

existimant fulmina: & expiationes non dubitant prodesse, aliquando ad submovenda pericula, aliquando ad levanda, aliquando ad differenda.

CAP. XXXVII. Quid sit quod sequitur, paullo post prosequar. Interim hoc habent commune nobiscum, quod nos quoq; existimamus vota proficere, salva vi ac potestate fatorum. quædam enim à diis immortalibus ita suspensa relicta sunt, ut in bonum vertant, si admotæ diis preces fuerint, si vota suscepta. Ita non est hoc contra fatum, sed ipsum quoque in fato est. Aut futurum, inquit, est, aut non. Si futurum est, etiam si non susceperis vota, fiet. Si non est futurum, etiamsi susceperis vota, non fiet. Falsa est ista interrogatio: quia illam mediam inter ista exceptionem præteris. Futurum, inquam, hoc est, sed si vota suscepta fuerint. Hoc quoq; necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, aut suscipias vota, aut non.

CAP. XXXVIII. Puta me tibi manus dare, & fateri, hoc quoque fato esse comprehensum, ut utique fiant vota. Ideo fient. Fatum est, ut hic disertus sit, sed si litteras didicerit: ab eodem fato continetur, ut litteras discat, ideo discet. Hic dives erit, sed si navigaverit. At in illo fati ordine, quo patrimoniũ illi grande promittitur, hoc quoque protinus fatum est, ut naviget. Ideo navigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiaverit prædictas divinitus minas. At hoc quoque in fato est, ut expiet: ideo expiabit. Ista nobis opponi solent, ut probetur nihil voluntati nostræ relictum, & omne jus fato traditum. Cum de ista re agetur, dicam, quemadmodum, manente fato, aliquid sit in hominis arbitrio. Nunc vero id de quo agitur, explicavi, quomodo si fati certus est ordo, expiationes procurationesque prodigiorum, pericula avertant: quia cum fato non pugnant, sed ipsa in lege data sunt. Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? Utique enim expiare, etiam non suadente illo, mihi necesse est. Hoc prodest, quod fati minister est. Sic cum sanitas videatur esse de fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fati per hujus manus venit.

CAP. XXXIX. Genera fulminũ tria esse ait Cæcinna: Consiliarium, Auctoritatis, & quod Status dicitur. Consiliarium ante rem fit, sed post cogitationem: cum aliquid in animo versantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Auctoritatis est, ubi post rẽ factam venit, quam futuram bono malove significat. Status est, ubi quietis nec agentibus quidquam, nec cogitantibus quidem, fulmen intervenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitoriũ vocat: sed nescio quare non idem sit, quod consiliarium. Nam & qui monet, consilium dat: sed habet aliquam distinctionem. Ideoque separatur à consiliario: quia illud suadet dissuadetque, hoc solam impendentis periculi evitationem continet. Ut cum timemus ignem aut fraudem à proximis, aut insidias à servis. Etiamnum tamen aliam distinctionem utrinsq; video: Consiliarium est, quod cogitanti factũ est: monitorium, quod nihil cogitanti. Habet autem utraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantibus, at ultro monentur.

CAP. XL. Primo omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod urit. Quod terebrat, subtile est & flammeum, cui per angustissimum fuga est, ob sinceram & puram flammæ tenuitatem: quod dissipat, conglobatum est, & habet admixtã vim spiritus coacti & procellosi. Itaq; illud fulmẽ per id foramen, quod ingressum est, redit & evadit.

Hujus late sparsa vis, rumpit icta, non perforat. Tertiũ illud genus, quod urit, multum terreni habet, & igneum magis est quam flammeũ. Itaq; relinquit magnas igniũ notas, quæ percussis inhæreant. Nullũ quidẽ sine igni fulmen venit: sed hoc proprie igneum dicimus, quod manifesta ardoris vestigia imprimit. Quod aut urit, aut fuscat, tribus modis urit: aut enim afflat, & levi injuria lædit, aut cõburit, aut accendit. Omnia ista urũt, sed genere & modo differunt. Quodcunq; combustũ est, utiq; & ustum est. At non omne quod ustũ, utiq; & combustũ est. Item quod accensum est. Potest enim illud ipso trãsitu ignis ussisse. Quis nescit quædam uri quidem, nec ardere? Nihil autẽ potest ardere, quod nõ uratur. Vnum hoc adjiciam. Potest aliquid esse combustũ, quod non sit accensum. Potest accensum esse, nec cõbustum.

CAP. XLI. Nunc ad id transeo genus fulminis, quo icta fuscãtur. Hoc aut decolorat, aut colorat. Vtriq; distinctionem suã reddam. Decoloratur, id cujus color vitiatur, non mutatur. Coloratur, id cujus alia fit quam fuit facies: tamquam cærulea, vel nigra, vel pallida. Hæc adhuc Etruscis & philosophis communia sunt. In illo dissentiunt, quod fulmina dicunt à Iove mitti, & tres illi manubias dant. Prima (ut ajunt) monet, & placata est, & ipsius consilio Iovis mittitur. Secundam mittit quidẽ Iupiter, sed ex concilii sententia. Duodecim enim deos advocat. Hoc fulmẽ boni aliquid aliquando facit, sed tunc quoque non aliter, quã ut noceat. Ne prodest quidem impune. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit: sed adhibitis in consilium diis, quos superiores & involutos vocant. Quæ vastat & includit, & mutat statum privatum utiq; & publicum, quem invenit. Ignis enim nihil esse, quod fuit, patitur.

CAP. XLII. In his prima specie si intueri velis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitũm est quam credere fulmina è nubibus Iovem mittere, columnas, arbores, statuas suas nonnumquam petere, ut, impunitis sacrilegis, percussis ovibus, incensis aris, pecudes innoxias feriat, & ad suum consilium à Iove deos, quasi in ipso parum consilii sit, advocari: illa læta & placata esse fulmina, quæ solus excutiat: perniciosa, quibus mittẽdis major numinum turba interfuit? Si quæris à me, quid sentiam, non existimo tam hebetes fuisse, ut crederent Iovem, aut nõ æquæ voluntatis, aut certe minus paratum esse. Vtrum enim cum emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata trãsiret, aut noluit justius mittere, aut non successit? Quid ergo secuti sunt, cum hoc dicerent? Ad coërcendos animos imperitorum, sapientissimi viri judicaverunt inevitabilem metum, ut supra nos aliquid timeremus. Vtile erat in tanta audacia scelerum aliquid esse, adversum quod nemo sibi satis potens videretur. Ad conterrendos itaq; eos, quibus innocentia nisi metu non placet, posuere super caput vindicem, & quidem armatum.

CAP. XLIII. Quare ergo id fulmẽ quod solus Iupiter mittit, placabile est: perniciosum id, de quo deliberavit, & quod aliis quoq; diis auctoribus misit? Quia Iovem, id est, regẽ, prodesse etiam solum oportet, nocere non, nisi cũ pluribus visum est. Discant hoc ii, quicumq; magnam potentiam inter homines adepti sunt, sine concilio nec fulmen quidem mitti: advocent, considerent multorum sentẽtias, placita temperent, & hoc sibi proponant, ubi aliquid percuti debet, ne Iovi quidem suum satis esse consilium.

CAP. XLIIII. In hoc quoq; tam imperiti non fuere, ut Iovem existimarent tela mutare. poëticam ista licentiam decent.

Est

Est aliud levius fulmen, cui dextra Cyclopum,
Sævitiæ flammæq; minus, minus addidit iræ.
Tela secunda vocant superi.
Illos vero altissimos viros error iste nō tenuit, ut existimarent Iovem modo levioribus fulminibus & lusoriis uti: sed voluerunt admonere eos quibus adversus peccata hominum fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quædam frangi debere, quædam elidi & distringi, quædam admoveri.

CAP. XLV. Ne hoc quidem crediderunt, Iovem, qualē in Capitolio & in ceteris ædibus colimus, mittere manu fulmina, sed eundē quem nos Iovem intelligunt, custodem rectoremque universi, animū ac spiritum, mundani hujus operis dominum & artificem, cui nomen omne cōvenit. Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, caussa caussarum. Vis illū providentiam dicere? recte dices. Est enim, cujus cōsilio huic mundo providetur, ut incōcussus eat, & actus suos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cujus spiritu vivimus. Vis illū vocare mundum? nō falleris. Ipse enim est, totū quod vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi sua. Idē Etruscis quoq; visum est: & ideo fulmina à Iove mitti dixerūt, quia sine illo nihil geritur.

CAP. XLVI. Atquare Iupiter aut ferienda transit, aut innoxia ferit? In majorem me quæstionem vocas: cui suus locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmina non mitti à Iove, sed sic omnia disposita, ut ea etiam quæ ab illo non fiunt, tamen sine ratione non fiant: quæ illius est. Vis eorum, illius permissio est. Nam etsi Iupiter illa nunc non facit, fecit, ut fierent. Singulis non adest: sed signum, & vim, & caussam dedit omnibus.

CAP. XLVII. Huic illorum divisioni non accedo, Ajunt aut perpetua, aut finita esse fulmina, aut prorogativa. Perpetua, quorum significatio in totam vitam pertinet, nec unam rem id enunciat, sed contextum rerum per omnem deinceps ætatem futurarum complectitur. Hæc sunt fulmina, quæ prima accepto patrimonio, & in novo hominis aut urbis statu fiunt. Finita ad diem utique respondent. Prorogativa sunt, quorum minæ differri possunt, averti tolliq; non possunt.

CAP. XLVIII. Dicā quid sit, quare huic divisioni non consentiam. Nā & quod perpetuū vocant fulmen, finitum est. Æquè enim talia ad diē respondent. Nec ideo finita nō sunt, quia multum tempus significāt. Et quod prorogativum videtur, finitum est. Nā illorum quoq; cōfessione certum est, quousq; impetretur dilatio. Privata enim fulmina negant ultra decimum annum, publica ultra tricesimum posse differri. Hoc modo & ista finita sunt: quia ultra quod non prorogentur, inclusum est. Omnium ergo fulminum & omnis evētus dies stata est. Nō potest enim ulla incerti esse comprehensio. Quę inspicienda sint in fulgure, passim & vagè dicunt, cum possint sic dividere, quemadmodū ab Attalo philosopho, qui se huic disciplinæ dederat, divisa sunt, ut inspiciatur ubi factū sit, quādo, cui, in qua re, quale, quantum. Hæc si digerere in partes suas voluero, quid posteà faciam, nisi in immensum procedam?

CAP. XLIX. Nunc nomina fulminū, quæ à Cæcinnâ ponuntur, perstringā & quid de his sentiam, exponam. Ait esse postulatoria, quibus sacrificia intermissa, aut nō rite facta repetuntur. Monitoria, quibus docetur, quid cavendum sit. Pestifera, quę mortem exsiliumq; portendunt. Fallacia, quæ per speciē alicujus boni nocent. Dant cōsulatum, malo futu-

rum gerentibus; & hereditatem, cujus compendiũ magno sit luendum incõmodo. Deprecanea, quæ speciem periculi sine periculo afferunt. Peremptalia, quibus tolluntur priorum fulminum minæ. Attestata, quæ prioribus consentiunt. Atterranea, quæ in incluso fiunt. Obruta, quibus jam prius percussa nec procurata feriuntur. Regalia, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia urbis liberæ loca: quorum significatio regnũ civitati minatur. Inferna, cum è terra exsiliunt ignes. Hospitalia, quæ sacrificiis ad nos Jovem arcessunt, & (ut verbo eorũ molliori utar) invitant, sed si irascente domino invitant, tunc venire cum magno invitantium periculo affirmat. Auxiliaria, quæ advocata dicuntur, sed advocantium bono veniunt.

CAP. L. Quanto simplicior divisio est, qua utebatur Attalus noster, egregius vir, qui Etruscorum disciplinam Græca subtilitate miscuerat. Ex fulminibus quædam sunt, quę significant id, quod ad nos pertinet: quædã aut nihil significãt, aut id cujus intellectus ad nos non pervenit. Ex his quæ significant, quædã sunt læta, quędam adversa, quædam nec adversa nec læta. Adversorum hæ species sunt. Aut inevitabilia mala portẽdunt, aut evitabilia, aut quę minui possunt, aut quę prorogari. Læta aut mansura significant, aut caduca. Mixta aut partem habent boni, partem mali: aut mala in bonum, aut bona in malum vertunt. Nec adversa nec læta sunt, quæ aliquam nobis actionem significant, qua nec terreri nec lætari debemus: ut peregrinationem, in qua nec metus, nec spei quidquam sit.

CAP. LI. Revertar ad ea fulmina, quæ significant quidem aliquid, sed quod ad nos non pertinet. tanquam, utrum eodem anno idem futurum sit fulmẽ, quod factum est. Nihil significant fulmina, aut id cujus notitia nos e... fugit: ut illa quæ in vastum m... re sparguntur, aut in desertas s... litudines: quorum significatio v... nulla est, vel perit.

CAP. LII. Pauca adhuc a... jiciam ad enarrandam vim fulm... nis, quæ non eodẽ modo omne... materiam vexat. Valentiora, qu... resistunt, vehementius dissipat: c... dentia nonnumquam sine injur... transit. Cum lapide ferroque, ... durissimis quibusque, confligi... quia viam necesse est per illa in... petu quærat. Itaque facit via... qua effugiat. teneris & rarioribu... parcit, quamquam & flammis o... portuna videantur: quia transit... patente minus sævit. Loculis ita... que, ut dixi, integris, pecunia qu... in his fuerat, conflata reperitur... quia ignis tenuissimus per occu... ta foramina transcurrit. Quid... quid autem in tigno solidum in... venit, ut contumax vincit. Non... no autem, ut dixi, modo sævit: se... quid quæque vis fecerit, ex ips... genere injuriæ intelligis, & fu... men opere cognoscis. Interdum i... eadem materia, multa diversa, ... jusdem vis fulminis facit: sicut i... arbore, quod aridissimũ est, urit... quod solidissimũ & durissimum... est, terebrat & frangit: summo... cortices dissipat, interiores libro... interioris arboris rumpit ac scin... dit, folia perstringit ac tundit: vi... num gelat, ferrum & æs fundit.

CAP. LIII. Illud est mirum... quod vinum fulmine gelatum... cum ad priorem habitum redit... potum aut exanimat, aut demen... tes facit. Quare id accidat quæ... renti mihi, illud occurrit. Ines... fulmini vis pestifera. Ex hoc a... liquem remanere spiritum in e... humore quem coëgit gelavitque... verisimile est. Nec enim alligar... potuisset, nisi aliquod illi esse... additum vinculum. Præterea... olei quoque, & omnis un... guenti, teter post fulmen o... dor est. Ex quo apparet, inesse... quamdam subtilissimo igni, &... con...

contra naturam acto, pestilentem potentiam, quâ non tantum icta cadunt, sed etiam afflata. Præterea quocumque decidit fulmen, ibi odorem sulphuris esse certum est: qui quia natura gravis est, sæpius haustus alienat. Sed ad hoc vacui revertemur. Fortasse enim libebit ostendere, quantum omnia ista à philosophia artium parente fluxere. Illa primum & quæsivit caussas rerum, & observavit effectus: & quod fulminis inspectione longe melius est, initiis rerum exitus contulit.

CAP. LIIII. Nunc ad opinionem Posidonii revertar. E terra terrenisque omnibus pars humida efflatur, pars sicca & fumida: Hæc fulminibus alimentum est; illa imbribus. Quidquid in aera sicci fumosique pervenit, id includi se nubibus non fert, sed rumpit claudentia. Inde est sonus, quem nos tonitruum vocamus. In ipso quoque aëre quidquid attenuatur, simul siccatur & calet. Hoc quoque si inclusum est, æque fugam quærit; & cum sono evadit. Et modo universam eruptionem facit, eoque vehementius intonat; modo per partes & minutatim. Ergo tonitrua hic spiritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut pervolat. Volutatio autem spiritus, in nube conclusi, valentissimum est accendendi genus.

CAP. LV. Tonitrua nihil aliud sunt, quam sicci aëris sonitus, qui fieri, nisi dum aut terit, aut rumpitur, non potest. Et si colliduntur, inquit, nubes inter se, fit is quem desideras ictus, sed non universus. Neque enim tota totis concurrunt, sed partibus partes. Nec sonant mollia, nisi illisa duris sint. Itaque non auditur fluctus, nisi impactus. Ignis, inquit, missus in aquam, sonat, dum exstinguitur. Puta ita esse. pro me est. Non enim ignis tunc sonum efficit, sed spiritus per exstinguëtia effugiens. Vt dem tibi, & fieri ignem in nube, & exstingui, è spiritu nascitur & attritu. Quid ergo? inquit. non potest aliqua ex his transcurrentibus stellis incidere in nubem, & exstingui? Existimemus posse aliquando & hoc fieri. Nunc naturalem caussam quærimus & assiduam, non raram & fortuitam. Puta me confiteri verum esse, quod dicis: aliquando post tonitrua emicare ignes, stellis transversis & cadentibus similes. Non ob hoc tonitrua facta sunt: sed cum hoc fieret, tonitrua facta sunt. Clidemus ait, fulgurationem speciem inanem esse, non ignem. Sic enim per noctem splendorem motu remorum videri. Dissimile est exemplum. illic enim splendor intra ipsam aquam apparet: hîc qui fit in aëre, erumpit & exsilit.

CAP. LVI. Heraclitus existimat fulgurationem esse velut apud nos incipientium ignium conatus, & primam flammam incertam, modo intereuntem, modo resurgentem. Hæc antiqui fulgetra dicebant: tonitrua nos pluraliter dicimus. Antiqui aut tonitruum dixerunt, aut tonum. Hoc apud Cæcinnam invenio, facundum virum; qui habuisset aliquod in eloquentia nomen, nisi illum Ciceronis umbra pressisset. Etiamnũ illo verbo utebantur antiqui, correpto, quo nos producta una syllaba utimur. Dicimus enim ut splendere, sic fulgere. At illis ad significandum hanc è nubibus subitę lucis eruptionem mos erat, media syllaba correpta, ut dicerent fulgere.

CAP. LVII. Quid ipse existimem, quæris? Adhuc enim alienis opinionibus accommodavi manum. Dicam: Fulgurat, cum repentinum latè lumen emicuit. Id evenit, ubi in ignem extenuatus in nubibus aer vertitur, nec vires, quibus longius prosiliat, invenit. Non miraris puto, si aera aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liquescit excussa glans

glans funda, & attritu aeris velut igne distillat. Ideò æstate plurima fiunt fulmina, quia plurimum calidi est. Facilius autem attritu calidorum ignis existit. Eodem modo fit fulgor qui tantum splendet, & fulmen quod mittitur. Sed illi levior vis, alimentique est minus. Et, ut breviter dicam quod sentio: Fulmen est fulgur intentum. Ergo ubi calidi fumidique natura, emissa terris in nubes incidit, & diu in illarum sinu volutata est, novissime erumpit. Et quia vires non habet, splendor est. At ubi fulgura plus habuere materiæ, & majore impetu arseruut, non apparent tantum, sed decidunt.

CAP. LVIII. Quidam utique existimant fulmen reverti: quidam subsidere, ubi alimenta prægravaverunt, & fulmen ictu languidiore delatum est. At quare fulmen subitum apparet, nec continuatur assiduus ignis? Quia celerrimi motus est: simul & nubes rumpit, & aera incendit. Deinde definit flamma quiescente motu. Non enim est assiduus spiritus cursus, ut ignis possit extendi, sed quoties fortius ipsa jactatione se accendit, fugiendi impetum capit. Deinde cum evasit, & pugna desiit, ex eâdem caussa modo usq; ad terram profertur, modo dissolvitur, si minore vi depressus est. Quare obliqne fertur? Quia spiritu constat. Spiritus obliquus est, flexuosusque. Et quia natura ignem sursum vocat, injuria deorsum premit, incipit obliquus esse. Interdum dum neutra vis alteri cedit, & ignis in superiora nititur, & in inferiora deprimitur. Quare frequenter cacumina montium feriuntur? Quia oppofita sunt nubibus, & è cælo cadentibus, per hæc transeundum est.

CAP. LIX. Intelligo quid jam dudum desideres, quid efflagites. Malo, inquis, fulmina non timere, quam nosse. Itaque alios doce, quemadmodum fiant. Ego mihi metum illorum excuti malo, quam naturam indicari. Sequar quo vocas. omnibus enim rebus, omnibusque sermonibus aliquid salutare miscendum est. Cum imus per occulta naturæ, cum divina tractamus, vindicandus est à malis suis animus, ac subinde firmandus: quod etiam eruditis, & hoc unum agentibus, necessarium est: non ut effugiamus ictus rerum (undique enim tela in nos jaciuntur) sed ut fortiter constanterque patiamur. Invicti esse possumus, inconcussi non possumus: quamquam interim spes subit, inconcussos quoque esse nos posse. Quomodo, inquis? Contemne mortem, & omnia quæ ad mortem ducunt, contempta sunt: sive illa bella sint, sive naufragia, seu morsus ferarum, seu ruinarum subito lapsu procidentium pondera. Numquid amplius facere possunt, quam ut corpus ab anima resolvant? Hæc nulla diligentia evitat, nulla felicitas domat, nulla potentia evincit. Alia fortuito disponuntur: Mors omnes æque vocat. Iratis diis propitiisque moriendum est. Animus ex ipsa desperatione sumatur. Ignavissima animalia, quæ natura ad fugam genuit, ubi exitus non patet, tentant fugam corpore imbelli. Nullus pernicior hostis est, quam quem audacem angustiæ faciunt: longeque violentius semper ex necessitate, quam ex virtute corrigimur. Majora, aut certè paria conatur animus magnus ac perditus. Cogitemus, nos, quantum ad mortem, perditos esse: & sumus. Ita est, Lucili. Omnes reservamur ad mortem. Totum hunc quem vides populum, quousque cogitas esse? citò natura revocabit & condet. Nec de re, sed de die queritur. Eodem citius tardiusve veniendum est. Quid ergo? Non tibi timidissimus omnium videtur, & insipientissimus,

pientissimus, qui magno ambitu rogat moram mortis? Nonne contemneres eum, qui inter perituros constitutus, beneficii loco peteret, ut ultimus cervicem præberet? Idem facimus. Magne æstimamus, mori tardius. In omnes constitutum est capitale supplicium, & quidem constitutione justissima. Nam, quod maximum solet esse solatium extrema passuris, omnium caussa eadem est. Sequeremur traditi a judice aut magistratu, & carnifici nostro præstaremus obsequium: quid interest, utrum ad mortem jussi eamus, an ultronei? O te dementem, & oblitum fragilitatis tuæ, si tunc mortem times, cum tonat. Ita ne salus tua in hoc vertitur? Vives, si fulmen effugeris? Petet te gladius, petet lapis, petet febris. Non maximum ex periculis, sed speciosissimum fulmen est. Malè scilicet erit actum tecum, si sensum mortis tuæ celeritas infinita prævenerit, si mors tua procurabitur, si tu tunc quoque cum exspiras, non supervacuæ, sed alicujus magnæ rei signum es. Malè scilicet tecum agitur, si cum fulmine conderis. Sed pavescis ad cæli fragorem, & ad inane nubilum trepidas, & quoties aliquid effulsit, exspiras. Quid ergo? Honestius judicas dejectione animi perire quam fulmine? Eo itaque fortior adversus cæli minas surge, & cum mundus undique exarserit, cogita te nihil habere de tanta mole perdendum. Quod si tibi parari credis illam cæli confusionem, illam tempestatum discordiam, si propter te ingestæ illisæque nubes strepunt, si in tuum exitium tanta vis ignium excutitur: at tu solatii loco numera tanti esse mortē tuā. Sed non erit huic cogitationi locus. Casus iste donat metū. Est inter cetera quoq; hoc commodum ejus, quod exspectationem tuam antecedit. Nemo umquam fulmen timuit, nisi qui effugit.

LIBER III.

Qui est de aquis.

PRAEFATIO.

NON præterit me, Lucili virorū optime, quam magnarū rerū fundamenta ponam senex, qui mundum circuire constitui, & caussas secretaque ejus eruere, atque aliis noscenda prodere. Quando tam multa consequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam? Premit à tergo senectus, & objicit annos inter vana studia consumptos. tanto magis urgeamus, & damna ætatis malè exactæ labor sarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonii longè à domino jacentis cura solvatur: sibi totus animus vacet, & ad contemplationem sui saltē in ipso fine respiciat. Faciet, ac sibi instabit, & quotidie brevitatem temporis metietur. Quidquid amissum est, id diligenti usu præsentis vitæ recolliget. Fidelissimus est ad honesta ex pænitentia transitus. Libet mihi exclamare illum poetæ inclyti versum:

Tollimus ingentes animos, & maxima parvo

Tempore molimur.----

Hoc dicerem, si puer juvenisve molirer. Nullum enim non tam magnis rebus tempus angustum est. Nunc vero ad rem seriam, gravem, immensam, postmeridianis horis accessimus. Faciamus quod in itinere fieri solet. Qui tardius exierunt, velocitate pensant moram. Festinemus, & opus nescio an superabile, magnum certè, sine ætatis excusatione tractemus. Crescit animus, quoties cœpti magnitudinem attendit, & cogitat, quantum proposito, non quantum sibi supersit. Consumpsere se quidam, dum acta regum externorum componunt, quæque passi invicem ausiq; sunt populi. Quanto satius est, sua mala exstinguere, quam aliena posteris tradere?

tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quam Philippi aut Alexandri latrocinia, ceterorumque, qui exitio gentium clari, non minores fuere pestes mortalium, quam inundatio, qua planum omne perfusum est; quam conflagratio, qua magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal superaverit Alpes, scribunt: quemadmodum confirmatum Hispaniæ cladibus bellum Italiæ inopinatus intulerit: infractisq; rebus etiam post Carthaginem pertinax, reges pererraverit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu. quemadmodum non desierit senex omnibus angulis bellum quærere. adeo sine patria esse pati poterat, sine hoste non poterat. Quanto satius, quid faciendum sit, quam quid factum sit, quærere; ac docere eos qui sua permisere fortunæ, nihil stabile ab illa datum esse, ejus omnia fluere aura mobilius? nescit enim quiescere, gaudet lætis tristia substituere, & utraque miscere. Itaque in secundis nemo confidat, in adversis nemo deficiat. alternæ sunt vices rerum. Quid exsultas? Ista quibus veheris in summum, nescis ubi te relictura sint: habebunt suum, non tuum, finem. Quid jaces? ad imum delatus es: nunc est resurgendi locus. In melius adversa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda est animo varietas, non privatarum tantum domuum, quas levis casus impellit, sed etiam publicarum. Regna ex infimo coorta supra imperantes jacuerunt. Vetera imperia in ipso flore cecidere. Iniri non potest numerus, quam multa ab aliis fracta sint. nunc cummaxime Deus alia exaltat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullas habitura reliquias jactat. Magna ista, quia parvi sumus, credimus. Multis rebus non ex natura sua, sed ex humilitate nostra magnitudo est.

Quid præcipuum in rebus huma[nis] est? Non classibus maria com[plesse], nec in rubri maris littor[e] signa fixisse, nec deficiente terr[a] ad injurias aliorum erraſſe i[n] oceano, ignota quærentem: sed a[nimo] omne vidisse, & qua nulla est major victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui urbes, qui populos habuere in potesta[te]: paucissimi, qui se. Quid est præcipuum? Erigere animum su[pra] minas & promissa fortunæ: Nihil dignum putare quod sp[e]res. Quid enim habet dignum, quod concupiscas? qui a divino[rum] contemplatione quoties a[d] humana recideris, non aliter ca[ligabis], quam quorum oculi i[n] densam umbram ex claro sol[e] rediere. Quid est præcipuum? Posse læto animo adversa tolera[re]: quidquid acciderit, sic ferre quasi tibi volueris accidere. De[buisses] enim velle, si scisses omni[a] ex decreto Dei fieri. Flere, quer[i], ingemere, desciscere est. Quid e[st] præcipuum? Animus contra cala[mitates] fortis & contumax, luxu[riæ] non adversus tantum, sed & infestus: nec avidus periculi, ne[c] fugax, qui sciat fortunam no[n] exspectare, sed facere: & adver[sus] utramque intrepidus incon[fusus]que prodire, nec illius tu[multu], nec hujus fulgore percu[s]sus. Quid est præcipuum? non ad[mittere] in animum mala consi[lia], puras ad cælum manus tolle[re]: nullum petere bonum, quo[d] ut ad te transeat, aliquis dar[e] debet, aliquis amittere: optare quod sine adversario optatur, bo[nam] mentem: cetera magno æst[imata] mortalibus, etiam si qu[am] domum casus attulerit, sic intue[ri], quasi exitura, qua venerin[t]. Quid est præcipuum? Altos su[pra] fortuita spiritus attollere: hominis meminisse, ut, sive feli[x] eris, scias hoc non futurum di[u]: sive infelix, scias hoc te non esse, si non putes. Quid est præcipuum? in primis labris animam habere.

Ha

Hæc res efficit nõ è jure Quiritiũ liberum, sed è jure naturæ. Liber autem est, qui servitutem effugit sui. Hæc est assidua servitus, & ineluctabilis, & per diem ac noctem æqualiter premens, sine intervallo, sine commeatu. Sibi servire, gravissima servitus est: quam discutere facile est, si desieris multa te poscere, si desieris tibi referre mercedem, si ante oculos & naturam tuam posueris & ætatem, licet prima sit. ac tibi ipse dixeris: Quid insanio? quid anhelo? quid sudo? quid terram verso? quid forum viso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis inspicere rerum naturã. primo discedemus à sordidis, deinde animum ipsum, quo magno summoque opus est, seducemus à corpore. Deinde in occultis exercitata subtilitas, non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quæ contra nequitiam nostram furoremque discuntur, quæ damnamus, nec ponimus.

CAP. I. Quæramus ergo de aquis, & investigemus, qua ratione fiant. Sive, ut ait Ovidius,

Fons erat illimis nitidis argenteus undis:

sive, ut ait Virgilius,

Unde per ora novem vasto cũ murmure montis

It mare praeruptum, & pelago premit arva sonanti:

sive ut apud te, Iunior carissime, invenio:

Eleus Siculis de fontibus exsilit amnis.

Si qua ratio aquas subministret: quomodo tot flumina ingentia per diem noctemque decurrant: quare alia hibernis aquis intumescant, alia in defectu ceterorum amnium crescant. Nilum interim seponamus à turba, propriæ naturę & singularis: illi diem suum dabimus, nunc vulgares aquas prosequemur, tam frigidas quam calentes. In quibus quærendum erit, utrum calidæ nascantur, an fiant. De ceteris quoque disseremus, quas insignes aut sapor, aut aliqua reddit utilitas. Quædam enim oculos, quædam nervos juvant, quædam inveterata & desperata a medicis vitia percurant. Quædam medentur ulceribus, quædam interiora fovent potu, & pulmonis ac viscerum querelas levant. Quædam supprimunt sanguinem: tam varius singulis usus, quam gustus est.

CAP. II. Aut stant omnes aquæ, aut fluunt, aut colliguntur, aut varias habent venas. Aliæ sunt dulces, aliæ variæ: asperæ quippe interveniunt, salsę aut medicatæ: ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat vim sapor. Habent præterea multa discrimina. Primum tactus: frigidæ calidæque sunt. deinde ponderis: leves & graves sunt. deinde coloris: puræ sunt & turbidæ, cæruleæ, lucidæ. deinde salubritatis: sunt enim salubres & utiles, sunt mortiferæ, sunt quæ cogantur in lapidem. Quædam tenues, quædam pingues: quædam alunt, quædam sine ulla bibentis ope transeunt, quædam haustæ fœcunditatem afferunt.

CAP. III. Vt stet aqua, aut fluat, loci positio efficit: in devexo fluit, in plano continetur & stagnat, & aliquando in adversum spiritu impellitur: tunc cogitur, non fluit. Colligitur ex imbribus: ex suo fonte nativa est. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquam colligi, & nasci: quod in Fucino videmus, in quem montis circumjecti fluvii derivantur. Sed & magnę latentesque in ipso undæ sunt. itaque etiam cum hiberni defluxere torrentes, faciem suam servant.

CAP. IIII. Primum ergo quæramus, quomodo ad continuandos fluminum cursus terra sufficiat, unde tantum aquarum exeat. Miramur, quod accessionem fluminũ maria non sentiant.

Æque

Æquè mirandum eſt, quod detrimenta exeuntium terra non ſentit. Quid eſt, quod illam ſic implevit, ut præbere tantum ex recondito poſſit, ac ſubinde ſuppleat? Quamcumque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit rivorum ac fontium.

CAP. V. Quidam judicant, terram quidquid aquarum emiſit, rurſus accipere: & ob hoc maria non creſcere, quia quod influxit, non in ſuum vertunt, ſed protinus reddunt. Occulto enim itinere ſubit terras, & palam venit, ſecreto revertitur, colaturq; in tranſitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, & pravitatem ſaporis in tanta ſoli varietate exuit, & in ſinceram aquam tranſit.

CAP. VI. Quidam exiſtimant, quidquid ex imbribus terra concipit, in flumina rurſus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quod pauciſſima flumina ſunt in his locis, in quibus rarus eſt imber. Ideo ſiccas eſſe ajunt Æthiopiæ ſolitudines, paucoſq; inveniri in interiore Africa fontes: quia fervida cæli natura ſit, & pæne ſemper æſtiva. Squalidæ itaque ſine arbore, ſine cultore arenæ jacent, raris imbribus ſparſæ, quos ſtatim combibunt. At contra conſtat, Germaniam Galliamque, & proximè ab his Italiam, abundare rivis & fluminibus: quia cælo humido utuntur, & ne æſtas quidem imbribus caret.

CAP. VII. Adverſus hæc multa dici poſſe vides. Primum ego tibi vinearum diligens foſſor affirmo, nullam pluviam eſſe tam magnam, quæ terram ultra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor intra primam cruſtam conſumitur, nec in inferiora deſcendit. Quomodo ergo poteſt imber ſuggerere amnibus vires, qui ſummam humum tingit? Pars major ejus per fluminum alveos in mare aufertur. Exiguum quod ſorbet terra, nec id ſerv
Aut enim arida eſt, & abſu
quidquid in ſe fuſum eſt: aut
tiata, ſi quid ſupra deſideri
cecidit, excludit. Et ideo pri
imbribus non augentur amn
quia totos in ſe ſitiens terra t
hit. Quid quod quædam flumi
erumpunt ſaxis & montibus?
quid conferent pluviæ, quæ
nudas rupes deferuntur, nec
bent terram cui inſideant? A
ce, quod in ſicciſſimis locis pu
in altum acti, per ducenûm
triceuûm pedum ſpatia, inveni
aquarum uberes venas, in ea
titudine, in quam aqua non pe
tret: ut ſcias illic non cæleſt
eſſe, nec collectitium humore
ſed quod dici ſolet, vivam aq
Illo quoque argumento hæc c
nio refellitur, quod quidam f
tes in ſummo montis cacum
redundant. Apparet ergo, il
ſurſum agi, aut ibi concipi, c
omnis aqua pluvialis decurrat

CAP. VIII. Quidam e
ſtimant, quemadmodum in ex
riore parte terrarum vaſtæ pa
des jacent, magni & navigab
lacus, quemadmodum inge
ſpatio terræ maria porrecta ſ
infuſa vallibus: ſic interiora
rarum abundare aquis dulcib
nec minus illas ſtagnare, quan
pud nos Oceanum, & ſinus ej
imo eo latius, quo plus terra
altum patet. Ergo ex illa prof
da copia iſti amnes egerunt
quos quid miraris ſi terra de
ctos non ſentiat, cum adjec
maria non ſentiant?

CAP. IX. Quibuſdam
placet cauſſa. Ajunt habere
ram intra ſe cavos receſſus,
multum ſpiritus: qui neceſſa
frigeſcit, umbra gravi preſ
Deinde piger & immotus, i
quam, cum ſe deſiit ferre, c
vertitur. Quemadmodum ſu
nos mutatio aeris umbram fa
ita infra terras flumen aut riv
agit. Supra nos ſtare non po
ſeg

segnis diu & gravis. Aliquando enim sole tenuatur, aliquando ventis expanditur. Itaque intervalla magna imbribus sunt. Sub terra vero quidquid est, quod illum in aquam convertat, idem semper est, umbra perpetua, frigus æternum, inexercitata densitas: semper ergo præbebit fonti aut fluminii caussas. Placet nobis terram esse mutabilem. Hoc quoque quidquid efflavit, quia non aere libero concipitur, crassescit, & protinus in humorem convertitur.

CAP. X. Habes primam aquarum sub terra nascentium caussam: Adjicias etiam licet, quod fiant omnia ex omnibus. Ex aqua aer. Ex aere aqua. Ignis ex aere. Ex igne aer. Quare ergo non terra fiat ex aqua, & ex terra aqua? quæ si in alia mutabilis est, & in aquam: imo maximè in hanc. Vtraque cognata res est, utraque gravis, utraque densa, utraque in extremum mundi compulsa. Ex aqua terra fit. Cur non aqua fiat è terra? At magna flumina sunt. Cum videris, quanta sunt: rursus ex quanto prodeant, adspice. Rursus miraris, cum labantur assiduè, quædam vero cōcitata rapiantur, quæ præsto sit illis semper aqua nova. Quid si mireris quod cum venti totum aera impellant, non deficit spiritus, sed per dies noctesque æqualiter fluit: nec ut flumina certo alveo fertur, sed per vastum cæli spatium lato impetu vadit? Quid si ullam undam superesse mireris, quæ superveniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit. Omnium elementorum alterni recursus sunt. Quidquid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas velut in ponderibus constitutas examinat: ne portionum æquitate turbata, mundus præpōderet. Omnia in omnibus sunt. Non tantum aer in ignem transit, sed numquam sine igne est. Detrahe illi calorem: rigescet, stabit, durabitur. Transit aer in humorem: sed nihilominus non sine humore. Et aera & aquam facit terra: sed non magis umquam sine aqua est, quam sine aere. Et ideo facilior invicem transitus est: quia illis in quæ transeundum est, jam mixta est. Habet ergo terra humorem: hunc exprimit. Habet aera: hunc umbra hyberni frigoris densat, ut faciat humorem. Ipsa quoque mutabilis est in humorem. natura sua utitur.

CAP. XI. Quid ergo, inquis, si perpetuæ sunt caussæ, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuere locis, exeunt? Sæpe motu terrarum itinera turbantur, & ruina interscindit aquas, quæ retentæ novos exitus quærunt, & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliunde alio transferuntur. Apud nos evenire solet, ut amisso canali suo flumina primum refundantur: deinde quia perdiderunt viā, faciant hoc, quod accidisse ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem nova vis fontium emersit. Sed & alios quoq. casus intervenire quidam opinantur, qui aliter evocent aquas, aut à cursu suo dejiciant, atque avertant. Fuit aliquando aquarum inops Hæmus: sed cum Gallorum gens à Cassandro obsessa in illum se contulisset, & silvas cecīdisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant: quibus excisis, humor, qui desiit in arbusta consumi, superfusus est. Idem ait & circa Magnesiam accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile veri: quia ferè aquosissima sunt, quæcumque umbrosissima. Quod non eveniret, si aquas arbusta siccarent; quibus alimentum ex proximo est: fluminum vero vis ex intimo manat, ultraq; excipitur, quam radicibus evagari licet.

licet. Deinde succisæ arbores plus humoris desiderant. Non enim tantum id quo vivant, sed & id quo crescant trahunt. Idem ait, circa Arcadiam, quæ urbs in Creta insula fuit, fontes & lacus substitisse, quia desierit coli terra, diruta urbe: postea vero quam cultores receperit, aquas quoque recepisse. Caussam siccitatis hanc ponit, quod obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis desertissimis fontes? Plura denique invenimus, quæ propter aquas coli cœperunt, quam quæ aquas habere cœperunt, quia colebantur. Non enim esse pluvialem hanc aquam, quæ vastissima flumina a fonte statim, magnis apta navigiis defert, ex hoc intelligas licet, quod per hyemem æstatemque par est a capite dejectus. Pluvia potest facere torrentem: non potest autem æquali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed excitant.

CAP. XII. Paullo repetamus hoc altius, si videtur: & scies non habere quod quæris, cum ad veram amnium originem accesseris. Flumen nempe fecit copia cuiusque aquæ perennis. Ergo si quæris à me, quomodo aqua fiat: interrogabo invicem, quomodo aer fiat, aut terra. Si rerum elementa sunt quatuor, non potes interrogare unde aqua fit: quarta enim pars est naturæ. Quid ergo miraris, si rerum naturæ portio tam magna, potest aliud ex se semper effundere? Quomodo aer, & ipse quarta pars mundi, ventos & auras movet, sic aqua rivos & flumina. Si ventus est fluens aer, & flumen est fluens aqua. Satis multum illi virium dedi, cum dixi, elementum est. Intelligis, quod ab illo proficiscitur, non posse deficere.

CAP. XIII. Aqua, ait Thales, valentissimum elementum est.

hoc fuisse primum putat,
surrexisse omnia. Sed & no
que aut in eadem sententia
ultima sumus. Dicimus
ignem esse, qui occupet mu
& in se cuncta convertat.
evanidum considere, & ni
linqui aliud in rerū natura
restincto, quam humorem:
futuri mundi spem latere
ignis exitus mundi est,
primordium. Miraris am
hoc posse exire semper, q
omnibus fuit, & ex qu
omnia? Hic humor in didu
rerum ad quartas redactus
positus, ut fluminibus e
sufficere, ut rivis, ut fontib
set. Quæ sequitur, Thale
pta sententia est. Ait enim
rarum orbem aqua sustine
vehi more navigii, mobilit
ejus fluctuare, tunc cum c
tremere. Non est ergo mir
abundat humor ad flumin
denda, cum mundus in h
sit totus. Hanc veterem &
sententiam explode. Nec es
credas, in hunc orbem a
subire per rimas & facere
nam.

CAP. XIIII. Ægyptii
tuor elementa fecere: dei
singulis bina, marem &
nam. Aerem marem judicar
ventus est: fæminam, qua
losus & iners. Aquam v
vocant mare: muliebrem o
aliam. Ignem vocant masc
qua ardet flamma: & fæm
qua lucet innoxius tactu. T
fortiorem marem vocant,
cautesque: fæminæ nome
gnant huic tractabili ad
ram.

CAP. XV. Mare unde
ab initio scilicet ita constit
habet suas venas, quibus im
tur atque æstuat. Quomod
ris, sic & hujus aquæ m
vasta in occulto via est;
nullius fluminis cursus e
riet. Abdita est virium ejus
Tantum ex illa, quantum

fluum fit, emittitur. Quædam ex illis funt, quibus assentire possumus: sed hoc amplius censeo. Placet naturâ regi terram: & quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus & venæ sunt & arteriæ: illæ sanguinis, hæ spiritus receptacula. In terra quoq; sunt alia itinera, per quę aqua: & alia, per quæ spiritus currit: adeoque illam ad similitudinem humanorum corporum natura formavit, ut majores quoque nostri aquarum appellaverint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarii, alia corrupti, ac paullo pinguioris, in capite cerebrum, in ossibus medullæ, muci, salivæque & lacrymæ, & quiddam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico: sic in terra quoque sunt humoris genera complura. Quædam quæ matura durentur. Hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum argentumque petit avaritia: & quæ in lapidem ex liquore vertuntur. In quibusdam vero locis terra humorque liquescit: sicut bitumen, & cetera huic similia. Hæc est caussa aquarum, secundum legem naturæ, voluntatemque nascentium. Ceterum ut in nostris corporibus, ita in illa sæpè humores vitia concipiunt: aut ictus, aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut æstus corrupere naturam, & sulphuratio contraxit humorem, qui modò diuturnus est, modo brevis. Ergo ut in corporibus nostris sanguis, cum percussa vena est, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec venæ scissura subsedit, atque interclusit, vel aliqua alia caussa retro dedit sanguinem: ita in terra, solutis ac patefactis venis, rivus aut flumen effunditur. Interest, quantum aperta sit vena, quomodo consumpta aqua sit: modo exsiccatur aliquo impedimento, modo coit velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam: modo illa vis terræ, quam esse mutabilem diximus, definit posse alimenta in humorem convertere: aliquando autem exhausta replentur: modo per se viribus recollectis, modo aliunde translatis. Sæpè enim inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Sæpe terra si facilis est, ipsa in tabem resolvitur, & humescit. Idem evenit sub terra, quod in nubibus, ut spissetur, gravioremque, quam ut manere in natura sua possit, gignat humorem. Sępe colligitur roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in unum locis confluit. Sudorem aquilegės vocant: quia guttæ quædam vel pressura loci eliduntur, vel æstu evocantur. Hic tenuis unda vix fonti sufficit. At ex magnis caussis, magnisque cōceptibus excidunt amnes, nonnumquam leviter, si aqua pondere suo se rantum deiulit: nonnumquam vehementer & cum sono suo, si illam spiritus intermixtus ejecit.

CAP. XVI. Sed quare quidam fontes senis horis pleni, senisque sicci sunt? Supervacuum est nominare singula flumina, quæ certis mensibus magna, certis angusta sunt: & occasionem singulis quærere, cum possim eamdem caussam omnibus reddere. Quemadmodum quartana ad horam venit, quemadmodum podagra ad tempus respondet, quemadmodum purgatio, si nihil obstitit, statum diem servat, quemadmodum præsto est ad mensem suum partus: sic aquæ intervalla habent, quibus se retrahant, & quibus reddant. Quædam autem intervalla minora sunt, & ideo notabilia: quædam majora, nec minus certa. Et quid hoc mirum est, cum videas ordinem rerum & naturam per constituta procedere? Hyems numquam aberravit. Æstas suo tempore incaluit. Autumni, verisque, ut solet, facta mutatio

mutatio eſt. Tam ſolſtitium, quam æquinoctium, ſuos dies retulit. Sunt & ſub terra minus nota nobis jura naturæ, ſed non minus certa. Crede infra, quidquid vides ſupra. Sunt & illic ſpecus vaſti, ſunt ingentes receſſus, & ſpatia ſuſpenſis hinc & inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui ſæpe illapſas urbes receperunt, & ingentem in alto ruinam condiderunt. Hæc ſpiritu plena ſunt. Nihil enim uſquam inane eſt, & ſtagna obſeſſa tenebris & locis amplis. Animalia quoque illis innaſcuntur, ſed tarda & informia: ut in aere cæco pinguique concepta, & in aquis torpentibus ſitu: pleràque ex his cæca, ut talpæ & ſubterranei mures, quibus deeſt lumen, quia ſupervacuum eſt. Inde, ut Theophraſtus affirmat, piſces quibuſdam locis eruuntur.

CAP. XVII. Multa hoc loco tibi in mentem venient, quæ urbanè in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, ſed cum dolabra ire piſcatum. Exſpecto ut aliquis in mari venetur. Quid eſt autem, quare piſces in terram non tranſeant, ſi nos maria tranſimus? Permutabimus ſedes. Hoc miraris accidere? Quanto incredibiliora ſunt opera luxuriæ, quoties naturam aut mentitur, aut vincit? In cubili natant piſces: & ſub ipſa menſa capitur, qui ſtatim transferatur in menſam. Parum videtur recens mullus, niſi qui in convivæ manu moritur. Vitreis ollis incluſi offeruntur, & obſervatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante ſpiritu vertit, alios necant in garo, & condiunt vivos. Et ſunt qui fabulas putant, piſcem vivere poſſe ſub terra, & effodi, non capi? Quam incredibile illis videretur, ſi audirent natare in garo piſcem: & cænæ cauſſa occiſum eſſe ſuper cænam, cum multum in deliciis fuit; &

oculos, antequam gulam
CAP. XVIII. Per
mihi, quæſtione ſepoſita, ca
re luxuriam. Nihil eſt, in
mullo exſpirante formoſius
colluctatione animam agen
bor primum, deinde pallo
funduntur: quam æquè vari
& incerta facies inter vit
mortem coloris eſt. Vacatio
ga ſomniculoſæ inertiſque
riæ. Quam ſero experrecta
cumſcribi ſe & fraudari
bono ſenſit. Hoc adhuc
ſpectaculo & tam pulchro
tores fruebantur, qui coctu
ſcem & exanimem in ipſo fe
etiam experirentur. Mirab
tantum in illis eſſe faſtidium
nollent attingere, niſi eoden
captum piſcem: qui, ut ajun
peret ipſum mare. Ideo curſ
vehebatur, ideo gerulis cun
helitu & clamore properan
dabatur via. Quo pervene
liciæ? Is pro putrido jam
affertur, qui non hodie edu
hodie occiſus eſt. Neſcio
magna tibi credere. Ipſe op
mihi credam: huc afferatu
ram me animam agat. Ad
faſtum pervenit venter deli
rum, ut guſtare non poſſi
ſcem, niſi quem in ipſo con
natantem, palpitantemque
rint. Quantum ad ſolleritiā
riæ pereuntis accedit, tanto
tilius quotidie & elegantiu
quid excogitat furor, uſitata
temnens. Illa audiebamus,
eſſe melius ſaxatili mullo.
nunc audimus: Nihil eſt mo
te formoſius. Da mihi in m
vas vitreum, in quo exſulte
quo trepidet. Vbi multum
laudatus eſt, ex illo perlucid
vario extrahitur: tunc ut qu
peritior eſt, monſtrat: Vide
modo exarſerit rubor, omni
or minio: vide quas per later
nas agat: ecce ſanguineum
ventrem: quam lucidum
dam, cæruleumque ſub ipſo
pore effulſit! jam porrigitu
pa

pallet, & in unum colorem componitur. Ex his nemo morienti amico assidet, nemo videre mortem patris sui sustinet, quam optavir. Quotus quisque funus domesticum ad rogum prosequitur? Fratrum, propinquorumque extrema hora deseritur: ad mortem mulli concurritur. Nihil enim est illo formosius. Non tempero mihi, quin utar interdum temerariis verbis, & proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam, dentibus, & ventre, & ore contenti: oculis quoque gulosi sunt.

CAP. XIX. Sed ut ad propositum revertar, accipe argumentum: magnam vim aquarum in subterraneis occultis, fertilem fœdorum situ piscium. Si quando erupit, affert secum immensam animalium turbam, horridam adspici, & turpem, ac noxiam gustu. Certe cum in Caria circa Lorymam urbem talis exsiluisset unda, periere quicumque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem cælo novus amnis ostendit. Nec id mirum. Erant enim pinguia & differta, ut ex longo otio, corpora: ceterum inexercitata, & in tenebris saginata, & lucis expertia, ex qua salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo terrarum profundo, sit indicium, quod anguillæ quoque latebrosis locis nascuntur: gravis & ipse cibus ob ignaviam, utique si altitudo illas luti penitus abscondit. Habet ergo non tantum venas aquarum terra, ex quibus corrivatis flumina effici possunt, sed & amnes magnitudinis vastæ: quorum aliis semper in occulto cursus est, donec aliquo sinu devorentur; alii sub aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat, esse quædam stagna sine fundo? Quorsus hoc pertinet? Vt appareat, hanc magnis amnibus æternam esse materiam, cujus non tanguntur extrema, sicut fluminum & fontium.

CAP. XX. At quare aquis sapor varius? propter quatuor caussas. Ex solo prima est, per quod feruntur. Secunda, ex eadem simulatione ejus nascitur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex vitio, quod sæpe concipiunt corruptæ per injuriam. Hæ caussæ saporem dant aquis varium: hæ medicaminum potentiam: hæ gravem spiritum, odoremque pestiferum: hæ levitatem gravitatemque, aut calorem, aut nimium rigorem. Interest, utrum per loca sulphure, an nitro, an bitumine plena transeant. Hac ratione corruptæ, cum vitæ periculo bibuntur. Hinc illud, de quo Ovidius ait:

Flumen habent Cicones, quod potum saxea reddit
Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum est, & ejus naturæ habet limum, ut corpora & adglutinet & induret. Quemadmodum Puteolanus pulvis, si aquam attigit, saxum est: sic è contrario, hæc aqua si solidum tetigit, hæret & affigitur. Inde est, quod res abjectæ in eumdem lacum, lapideæ subinde extrahuntur. Quod in Italia quibusdam locis evenit, sive virgam, sive frondem demerseris, lapidem post paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, alliniturque paullatim. Hoc minus videbitur tibi mirum, si notaveris albulam, & fere sulphuratam aquam, circa canales suos tubosque durari. Aliquam harum habent caussam illi lacus, quos quisquis faucibus hausit, ut idem poëta ait,

Aut furit, aut patitur mirum gravitate soporem.

Similem habet vim mero, sed vehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas, donec exsiccetur, dementia est, & nimiâ gravitate defertur in somnum: sic aquæ hujus sulphurea vis habet quoddam acrius ex aere noxio virus, quod

quod mentem aut furore movet, aut fopore opprimit. Hoc habet mali & Lynceftius amnis:

Quem quicumque parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quam si mera vina bibisset.

CAP. XXI. In quofdam fpecus qui defpexere, moriuntur: tam velox malum eft, ut tranfvolantes aves dejiciat: talis eft aer, talis locus; ex quo lethalis aqua diftillat. Quod fi remiffior fuerit aeris & loci peftis, ipfa quoq; temperatior noxa, nihil amplius quam tentat nervos, velut ebrietate torpentes. Nec miror, fi locus atque aer aquas inficit, fimilefq; regionibus reddit, per quas, & ex quibus veniunt. Pabuli fapor apparet in lacte, & vini vis exfiftit etiam in aceto. nulla res eft, quæ non ejus à quo nafcitur, notas reddat.

CAP. XXII. Aliud eft etiam aquarum genus, quod nobis placet cœpiffe cum mundo. Sive ille æternus eft, hoc quoque fuit femper: five initium aliquod eft illi, hoc quoque cum toto difpofitum eft. Quid fit hoc, quæris? Oceanus, & quodcumque ex illo mare terras interluit. Iudicant quidam flumina quoque, quorum inenarrabilis natura eft, cum ipfo mundo traxiffe principia, ut Iftrum, ut Nilum, vaftos amnes, magifque infignes, quam ut dici poffit, eamdem illis originem, quam ceteris effe.

CAP. XXIII. Hæc eft ergo aquarum divifio, ut quibufdam videtur. Poft illam cæleftes, quas ex fuperioribus nubila ejiciunt. Ex terrenis aliæ funt, ut ita dicam, fupernatantes, quæ in fumma humo repunt: aliæ abditæ, quarum reddita eft ratio.

CAP. XXIIII. Quare quædam aquæ caleant, quædam etiam ferveant in tantum, ut non poffint effe ufui, nifi aut in aperto evanuere, aut mixtura frigidæ intepuere, plures cauffæ reddun-
tur. Empedocles exiftimat ig
bus, quos multis locis terra o
tos tegit, aquam calefcere, fi f
jecti funt folo, per quod a
tranfcurfus eft. Facere fole
dracones & miliaria & com
res formas, in quibus aere t
fiftulas ftruimus, per declive
cumdatas: ut fæpe eumdē ig
ambiens aqua per tantum
fpatii, quantum efficiendo ca
fat eft. Frigida itaque intrat
fluit calida. Idem fub terra
pedocles exiftimat fieri: quē
falli credent ii, quibus balne
fine igne calefiunt. Spiritus i
la fervens loco æftuanti infu
tur. Hic per tubos lapfus, non
ter quam igne fubdito, pariete
vafa balnei calefacit. Omnis
niq; frigida tranfitu mutatu
calidam: nec trahit faporem
poratio, quia claufa perlabi
Quidam exiftimant, per loca
phure plena exeuntes vel int
untes aquas, calorem bene
materiæ, per quam fluunt, tra
re: quod ipfo odore guftuque
ftantur. Reddunt enim qual
tem ejus, qua caluerunt, mate
Quod ne accidere mireris, v
calci aquam infunde, fervebi

CAP. XXV. Quædam
quæ mortiferæ funt, nec od
notabiles, nec fapore. Circa
nacrin in Arcadia Styx appe
ta ab incolis, advenas fallit: q
non facie, non odore fufpecta
qualia funt magnorum artific
venena, quæ deprehendi nifi m
te non poffunt. Hæc autem,
qua paullo ante retuli, ag
fumma celeritate corrumpit:
remedio locus eft, quia protl
haufta duratur: nec aliter qu
gypfum fub humore conftrin
tur, & alligat vifcera. Eft au
noxia aqua in Theffalia ci
Tempe, quam & feræ & pe
omne devitat: per ferrum &
exit: tanta vis illi ineft, eti
dura molliendi: nec arbufta q
dem ulla alit, & herbas nec
Quibufdam fluminibus vis i
mi

mira. Alia enim sunt, quæ pota inficiunt greges ovium: intraq; breve tempus, quæ fuere nigræ, albam ferunt lanam: quęque albæ venerant, nigræ abeunt. Hoc etiam in Bœotiâ amnes duo efficiunt: quorũ alteri ab effectu Melas nomen est: uterque ex eodem lacu exeunt, diversa facturi. In Macedoniâ quoque, ut ait Theophrastus, est flumẽ, ad quod qui facere albas oves volũt, adducũt. Quod ut diutiùs potavere, non aliter quàm infecta mutantur. At si illis lanâ opus fuerit pullâ, paratus gratuitus infector est: ad Ceronẽ eũdem gregem appellunt. Auctores novos habeo, esse in Galatiâ flumen, quod idem in omnibus efficiat: esse in Cappadociâ, quo poto equis, nec ulli præterea animali, color mutatur, & spargitur albo cutis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est. Erat in Sicilia, est adhuc in Syriâ stagnum, in quo natant lateres, & mergi projecta non possunt, licet gravia sint. Hujus rei palàm caussa est. quamcumque vis rem expende, & contra aquam statue, dummodo utriusque par sit modus: si aqua gravior est, leviorem rem, quàm ipsa est, feret, & tanto supra se extollet, quanto erit levior: graviora descendent. At si aquæ, & ejus rei quam contrà pensabis, par pondus erit: nec pessum ibit, nec exstabit, sed æquabitur aquæ: & natabit quidem, sed pænè mersa, ac nullâ eminens parte. Hoc est cur quædam tigna supra aquã pæne tota efferãtur: quædã ad mediũ submersa sint, quædam ad æquilibrium aquæ descendant. Namque cùm utriusque pondus par est, neutraque res alteri cedit, graviora descendunt, leviora gestantur. Grave autem & leve est, non æstimatione nostrâ, sed comparatione ejus quo vehi debet. Itaque ubi aqua gravior est hominis corpore, aut saxi, non sinit id quo non vincitur, mergi. Sic evenit, ut in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant. de solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumicosi & leves, ex quibus quæ constant insulæ, in Lydia natant. Theophrastus est auctor. Ipse ad Cutylias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacu vehitur, alia in lacu Stationensi. Cutyliarum insula & arbores habet, & herbas nutrit, tamen aquâ sustinetur; & in hanc atque illam partem non tantùm vento impellitur, sed & aurâ. Nec umquam illi per diem & noctem in uno loco statio est: adeò movetur levi flatu. Huic duplex caussa est. Aquæ gravitas medicatæ, & ob hoc ponderosæ; & ipsius insulæ materia vectabilis, quæ non est corporis solidi, quamvis arbores alat. Fortasse enim leves truncos, frondesque in lacu sparsas pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam si qua in illâ saxa sunt, invenies exesa & fistulosa: qualia sunt quæ duratus humor efficit, utique circa medicatorum fontium rivos: quæ ubi purgamenta aquarum coaluerunt, ex spumâ solidantur. Necessariò leve est, quod ex ventoso inanique cõcretum est. Quorumdam caussa non potest reddi, quare aqua Nilotica fœcundiores fœminas faciat, adeò ut quarumdam viscera longa sterilitate præclusa, ad conceptum relaxaverit: quare quædam in Lycia aquæ conceptum fœminarum custodiant, quas solent petere, quibus parùm tenax vulva est. Quod ad me attinet, pono ista inter temerè vulgata. Creditum est, quasdam aquas scabiem adferre corporibus, quasdam vitiliginem, & fœdam ex albo varietatem, sive infusa sive pota sit. quod vitium dicunt habere aquam ex rore collectam. Quis non gravissimas esse aquas credat, quæ in crystallum coëunt?

Contrà autem est. tenuissimis enim hoc evenit, quas frigus ob ipsam tenuitatem facillimè gelat. Vnde autem fiat ejusmodi lapis, apud Græcos ex ipso nomine apparet: κρύσταλλον enim appellant æquè hunc perlucidum lapidem, quàm illam glaciem, ex qua fieri creditur. Aqua enim cælestis minimum in se terreni habens, cùm induruit, longioris frigoris pertinacia spissatur magis ac magis: donec omni aëre excluso in se tota compressa est, & humor qui fuerat, lapis effectus est.

CAP. XXVI. Æstate quædam flumina augentur, ut Nilus: cujus alias ratio reddetur. Theophrastus est auctor, in Ponto quoque quosdam amnes crescere tempore æstivo; quattuor autem esse judicant caussas. Aut quia tunc maximè in humorem mutabilis terra est: aut quia majores in remoto imbres sunt, quorum aqua per secretos cuniculos reddita, tacitè suffunditur. Tertia, si crebrioribus ventis ostium cæditur, & reverberatur fluctu, amnis restitit: qui crescere videtur, quia non effunditur. Quarta ratio est siderum. Hæc enim quibusdam mensibus magis urgent, & exhauriunt flumina: cùm longiùs recesseruut, minus consumunt, atque trahunt. Itaque quod impendio solebat, id incremento accedit. Quædam flumina palam in aliquem specum decidunt, & sic ex oculis auferuntur: quædam consumuntur paullatim, & intercidunt: eadem ex intervallo revertuntur, recipiuntque & nomen & cursum. Caussa manifesta est, sub terra vacat locus. Omnis autem humor natura ad inferius, & ad inane defertur. Illò itaque recepta flumina cursus egere secretò: sed cùm primum aliquid solidi, quod obstaret, occurrit, prærupta parte, quæ minus ad exitum repugnabat, repetiere

cursum suum.
Sic ubi terreno Lycus
tus hiatu,
Exsistit procul hinc,
renascitur ore.
Sic modo combibitur,
modo gurgite lapsus,
Redditur Argolicis
Erasinus in undis.
Idem & in Oriente Tigris
absorbetur, & desiderat
tandem longè remoto lo
tamen dubius, an idem fi
git. Quidam fontes cert
pore purgamenta ejecta
Arethusa in Sicilia, quin
que æstate per Olympia
opinio est, Alphæon ex
eo usque penetrare, & ag
mare cursum, nec antè q
Syracusano littore em
Ideoque iis diebus quibus
pia sunt, victimarum ster
cundo traditum flumini i
dundare. Hoc & à te tra
est in poëmate, Lucili
me, & à Virgilio qui allo
Arethusam:
Sic tibi cum fluctus sub
bere Sicanos,
Doris amara suam non
misceat undam.
Est in Chersoneso Rhod
fons, qui post magnum
vallum temporis, fæda
dam turbidus ex intimo
dat, donec liberatus elic
que est. Hoc quibusdam
fontes faciunt, ut non
lutum, sed folia, testas
quidquid putre jacuit, exp
ubique autem facit mare
hæc natura est, ut omne i
dum stercorosumque lit
impingat. Quædam vero
maris, id certis temporib
ciunt: ut circa Messanam
las fimo quiddam simile
bulentum in littus mare p
fervetque & æstuat, ne
odore fœdo. Vnde illic
lare Solis boves, fabula e
difficilis ratio est quorum
que inibi tempus ejus rei,

queritur, inobservatum & incertum est. Itaque proxima quidem inveniri, & vicina non potest caussa, ceterum publica est illa. Omnis aquarum stantium clausarumque natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt vitia consistere, quæ secunda vis defert & exportat. Illæ quæ non emittunt quidquid insedit, magis minusve æstuant. Mare verò cadavera, stramentaque, & naufragorũ reliquiis similia, ex intimo trahit: nec tantum tempestate fluctuque, sed trãquillum quoq; placidumq; purgatur.

CAP. XXVII. Sed monet me locus, ut quæram, cũ fatalis dies diluvii venerit, quemadmodum magna pars terrarum undis obruatur. Vtrum Oceani viribus fiat, & externum in nos pelagus exsurgat: an crebri sine intermissione imbres, & elisa æstate hyems pertinax, immensam vim aquarũ ruptis nubibus dejiciat. An flumina tellus largius fundat, aperiatque fontes novos: aut non sit una tanto malo caussa, sed omnis ratio consentiat: & simul imbres cadant, flumina increscant, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia uno agmine ad exitium humani generis incumbant. Ita est. Nihil difficile est naturæ, utique ubi in finem sui properat. Ad originem rerũ parcè utitur viribus, dispensatque se incrementis fallentibus: subitò ad ruinam toto impetu venit. Quàm longo tempore opus est, ut conceptus ad puerperium perducatur infans? quantis laboribus tener educatur? quàm diligenti nutrimento obnoxium novissimè corpus adolescit? at quàm nullo negotio solvitur? Vrbes constituit ætas: hora dissolvit. Momento fit cinis: diu silva. Magna tutela stant ac vigent omnia: citò ac repentè dissiliunt. Quidquid ex hoc statu rerum natura flexerit, in exitium mortalium satis. Ergo cum affuerit illa necessitas temporis, multa simul fata caussas movent: nec sine concussione mundi tanta mutatio est, ut quidam putant, inter quos Fabianus est. Primò immoti cadunt imbres, & sine ullis solibus triste nubilo cælum est: nebulaque continua, & ex humido spissaque caligine, numquam exsiccantibus ventis. Inde vitium satis, & segetum sine fruge surgẽtium marcor. Tunc corruptis quæ feruntur manu, palustris omnibus campis herba succrescit: mox injuriam & validiora sensere. Solutis quippe radicibus, arbusta procumbunt & vitis; atque omne virgultum non tenetur solo, quod molle fluidumque est: jam nec gramina aut pabula læta aquis sustinet, fame laboratur, & manus ad antiqua alimenta porrigitur: quare ilex & quercus excutitur, & quæcumque in his arduis arbor commissura astricta lapidum stetit. Labant ac madent tecta, & in imum usque receptis aquis fundamenta desidunt, ac tota humus stagnat, frustra titubantium fulcra tentantur. Omne enim fundamentum lubrico figitur, & lutosa humo nihil stabile est. Postquam magis magisque nimbi ingruunt, & congestæ sæculis tabuerunt nives, devolutus torrens altissimis montibus rapit silvas malè hærentes, & saxa revolutis remissa compagibus rotat. Abluit villas, & intermixtos ovium greges devehit, vulsisque minoribus tectis, quæ in transitu abduxit, tandẽ in majora violentus oberrat. Vrbes, & implicitos trahit mœnibus suis populos, ruinam an naufragium querãtur, incertos: adeò simul, & quod opprimeret, & quod mergeret, venit. Auctus deinde processu aliquo in se torrentibus raptis plana passim populatur. Novissimè ruina magna gentium clarus onustusque diffunditur. Flumina verò suapte natura vasta, & tempestatibus rapia, alveos relin-

quunt. Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cùm superfusi novas sibi fecere ripas, ac scissa humo simul excessere alveo? Quanta cum præcipitatione volvuntur, ubi per campestria fluens Rhenus, ne spatio quidem languidus, sed latissimè velut per angustum aquas implet? Cumque Danubius non jam radices, nec media montium stringit, sed juga ipsa sollicitat, ferens secum madefacta montium latera, rupesque dejectas, & magnarum promontoria regionum, quæ fundamentis laborantibus à continente recesserunt. Deinde non inveniens exitum (omnia enim sibi ipse præcluserat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque urbium uno vortice involvit. Interim permanent imbres, fit cælum gravius, ac sic diu malum ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilum, nox est: & quidem horrida & terribilis, intercursu luminis diri. crebra enim micant fulmina, procellæ quatiunt mare: tunc primùm auctum fluminum accessu, & sibi angustum, jam promovet littus: non continetur suis finibus, sed prohibent exire torrentes, aguntque fluctus retrò: pars tamen major, ut maligno ostio retenta, restagnat, & agros in formam unius lacûs redigit. Iam omnia, quà prospici potest, aquis obsidentur. Omnis tumulus in profundo latet, & immensa ubique altitudo est: tantùm in summis montium jugis vada sunt. In ea excelsissima cum liberis conjugibusque fugere, actis ante se gregibus: diremptum inter miseros commercium ac transitus: quoniam quidquid submissius erat, id unda complevit. Editissimis quibusque adhærebant reliquiæ generis humani: quibus in extrema perductis, hoc unum solatio fuit, quòd transierat in stuporem metus. non vacabat timere mirantibus: ne dolor quidem habebat locum. Quippe vim suam perdit in eo, qui ultra sensum mali miser est. Ergo insularum modo eminent montes, & sparsas Cycladas augent, ut ait ille poëtarum ingeniosissimus egregie, sicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus erat: deerant quoque littora ponto.

nisi tantum impetum ingenii & materiæ ad pueriles ineptias reduxisset.

Nat lupus inter oves, fulvos vehit unda leones.

Non est res satis sobria, lascivire devorato orbe terrarum. Dixit ingentia, & tantæ confusionis imaginem cepit, cùm dixit:

Exspatiata ruunt per apertos flumina campos.

--- Pressaque labant sub gurgite turres.

Magnificè hoc, si non curavit, quid oves & lupi faciant. Natari autem in diluvio & in illa rapina potest? aut non eodem impetu pecus omne, quo raptum erat, mersum est? Concepisti imaginem quantā debebas, obrutis omnibus terris, cælo ipso in terram ruēte. Perfer. Scies, quid deceat, si cogitaveris orbem terrarum natare. Nunc ad propositum revertamur.

CAP. XXVIII. Sunt qui existiment, immodicis imbribus vexari terras posse, non obrui. Magno impetu magna ferienda sunt. Faciet pluvia segetes malas, fructum grando decutiet, intumescent rivis flumina: sed resident. Quibusdam placet moveri mare, & illinc caussam tantæ cladis accersi. Non potest torrentium, aut imbrium, aut fluminum injuria heri tam grāde naufragium. Vbi instar illa pernicies, mutarique genus humanum placuit, fluere assiduos imbres, & non esse modum pluviis concesserim: suppressis aquilonibus, & flatu ficciore: austrus nubes & imbres

& a-

& amnes abundare.

---- *Sed adhuc in damna profectum est.*

Sternuntur segetes, & deplorata colonis

Vota jacent, longique perit labor irritus anni.

Non lædi debent terræ, sed abscondi. Denique cùm per ista prolusum est, crescunt maria, sed super solitum, & fluctum ultra extremum tempestatis maximæ vestigium mittunt. Deinde à tergo ventis surgentibus, ingens æquor evolvunt; quod longè à conspectu littoribus frangitur. Deinde ubi littus bis terque prolatum est, & pelagus in alieno constitit, velut admoto malo cominus procurrit æstus ex imo recessu maris. Nam ut aëris, ut ætheris, sic hujus elementi larga materia est, multoque in abdito plenior. Hæc fatis mota, non æstu, (nam æstus fati ministerium est) attollit vasto sinu fretum, agitque ante se. Deinde in miram altitudinem erigitur: & illis tutis hominum receptaculis superest. Nec id aquis arduum est, quoniam æquo terris fastigio adscenderet. Si quis excelsa perlibret, maria paria sunt. Nam par undique sibi ipsa tellus est. Cava & plana undique inferiora sunt. Sed istis adeò in rotundum orbis æquatus est, in parte autem ejus & maria sunt, quæ in unius æqualitatem pilæ coëunt. Sed quemadmodum campos intuentem, quæ paullatim devexa sunt, fallunt: sic non intelligimus curvaturas maris, & videtur planum quidquid apparet. at illud æquale terris est. Ideoque ut effluat, non magna mole se tollet: dum satis est illi, ut supra paria veniat, leviter exsurgere: nec à littore ubi inferius est, sed à medio, ubi ille cumulus est, defluit. Ergo ut solet æstus æquinoctialis, sub ipsum lunæ solisque coitum, omnibus aliis major undare: sic hic qui ad occupandas terras emittitur, solitis maximisque violentior, plus aquarum trahit: nec antequam supra cacumina eorum, quos perfusurus est, montium crevit, devolvitur. Per centena millia quibusdam locis æstus excurrit innoxius, & ordinem servat. Ad mensuram enim crescit, iterumque decrescit. At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Quâ ratione, inquis? Eadem, qua conflagratio futura est. Vtrumque fit, cùm Deo visum ordiri meliora, vetera finiri. Aqua & ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, & ex his interitus est. Ergo quandoque placuere res novæ mundo, sic in nos mare emittitur desuper, ut fervor ignis, cùm aliud genus exitii placuit.

CAP. XXIX. Quidam existimant terram quoque concuti, & dirupto solo nova fluminum capita detegere, quæ amplius ut è pleno profundant. Berosus, qui Belum interpretatus est, ait cursu ista siderum fieri: & adeò quidem id affirmat, ut conflagrationi atque diluvio tempus assignet: arsura enim terrena contendit, quando omnia sidera, quæ nunc diversos agunt cursus, in Cancrū convenerint, sic sub eodem posita vestigio, ut recta linea exire per orbes omnium possit: inundationem futuram, cùm eadem siderū turba in Capricornum convenerit. Illic solstitium, hîc bruma conficitur. Magnę potentiæ signa, quando in ipsa mutatione anni momenta sunt. Et istas ego receperim caussas (neque enim ex uno est tanta pernicies) & illam quæ in conflagratione nostris placet, huc quoque transferendam puto: sive anima est mundus, sive corpus: natura gubernante, ut arbores, ut sata, ab initio ejus usque ad exitum quidquid facere, quidquid pati debeat, inclusum est: ut in semine omnis futuri ratio hominis comprehēsa est. Et legem barbæ & canorum nondū natus

natus infans habet. totius enim corporis, & sequentis ætatis in parvo occultoque lineamenta sunt. Sic origo mundi, non minùs solem & lunam, & vices siderum, & animalium ortus, quàm qui bus mutarentur terrena, continuit. In his fuit inundatio, quæ non secus quàm hyems, quàm æstas, lege mundi venit. Itaque non pluvia illud fiet, sed pluvia quoque: non incursu maris, sed maris quoque incursu: non terræ motu, sed terræ quoque motu. Omnia adjuvabunt naturam, ut naturæ constituta peragantur. Maximam tamen caussam, ad se inundandam, terra ipsa præstabit: quam diximus esse mutabilem, & solvi in humorem. Ergo quandoque erit terminus rebus humanis, cum partes ejus interire debuerint, abolerive funditus totæ, ut de integro totæ, rudes innoxiæque generentur: nec supersit in deteriora magister: plus humoris, quàm semper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id, quod debetur, pēsa sunt. Aliquid oportet alteri accedat, ut quæ libramento stant, inæqualitas turbet. Accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras, non quo obruat. Quidquid illi accesserit, necesse est in alienum locū exundet. Vndare ergo terra debet, ut validiori infirma succumbat. Incipiet ergo putrescere, dehinc laxata ire in humorem, & assidua tabe defluere. Tunc exsilient sub montibus flumina, ipsosque impetu quatient: inde aura tacita manabunt. Solum omne aquas reddet, summi scaturient montes: quemadmodum in morbum transeunt sana, & ulceri vicina consentiunt: ut quæque proxima terris fluentibus fuerint, eluentur, stillabunt, & deinde current, & hiante pluribus locis saxo, per fretum salient, & maria inter se component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi æquoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes novum m re fabulas obruet, & hic q terras cingit Oceanus extrema veniet in medium. Quid er est? nihilominus tenebit alien menses hyems, æstas prohibe tur, & quodcumque terras sid exsiccat, compresso ardore ces bit. Peribunt tot nomina, C spium & Rubrum mare, Ambr cii & Cretici sinus, Propontis Pontus. Peribit omne discrime Confundetur quidquid in s partes natura digessit. Non m quemquam, non turres tuebu tur. Non proderunt templa su plicibus, nec urbium summ quippe fugientes unda præveni & ex ipsis arcibus deferet. Al ab occasu, alia ab oriente co current: unus humanum gen condet dies. Quidquid tam l ga fortunæ indulgentia excolu quidquid supra ceteros extul nobilia pariter atque adornat magnarumque gentium reg pessumdabit.

CAP. XXX. Sunt omni ut dixi, facilia naturæ: utiq quæ à primo facere cōstituit, quæ non subitò, sed ex deni ciato venit. Iam autem à prin die mundi, cum in hunc hab tū ex informi unitate discedere quando mergerentur terrena, d cretum est: & ne sit quandoq velut in novo opere, dura m litio, olim ad hæc maria se exe cent. Non vides, ut fluctus littora, tamquam exiturus, i currat? Non vides, ut æst fines suos transeat, & in poss sionem terrarum mare induca Non vides, ut illi perpetua cu claustris suis pugna sit? Quis po rò istinc, unde tantum tumultu vides, metus est è mari, & m gno impetu erumpentibus fl viis? Vbi non humorem natu disposuit, ut undique nos, cu voluisset, aggredi posset? Me tior, nisi eruentibus terram h mor occurrit, & quoties m avaritia aut defodit, aut aliqu

cau

caussa penetrare altius cogit, eruendi finis unda est. Adjice nunc, quòd immanes sunt in abdito lacus, & multum maris conditi, multum fluminum per operta labentium. Vndique ergo erunt caussæ diluvio, cum aliæ aquæ subinfluunt terras, aliæ circumfluunt, quæ diu coërcitæ vincent, & amnes amnibus jungent, paludibus stagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit, & majore hiatu solvet. Quemadmodum corpora nostra ad egestum venter exhaurit, quemadmodum eunt in sudorem vires: ita tellus liquefiet, & aliis caussis quiescentibus, intra se, quo mergatur, inveniet: sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitii. Tentatur divelliturque concordia, cum semel aliquid ex hac idoneâ diligentiâ remiserit mundus: statim undique ex aperto supernè, ex abdito ab imo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam violentum & incontinens sui, tam contumax, infestumque retinentibus, quàm magna vis undæ: utetur libertate permissa, & jubente natura, quæ scindit circuitque, complebit. Vt ignis diversis locis ortus, citò miscet incendium, flammis coire properantibus: sic momento redundantia maria se committent. Nec ea semper licentia undis erit: sed peracto exitio generis humani, exstinctisque pariter feris, in quarum homines ingenia transierant, iterum aquas terra sorbebit: natura pelagus stare, aut intra terminos suos furere coget: & rejectus è nostris sedibus, in sua secreta pelletur Oceanus: antiquus ordo revocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturq; terris homo inscius scelerum, & melioribus auspiciis natus. Sed illis quoque innocentia non durabit, nisi dum novi sunt. Citò nequitia subrepit: virtus difficilis inventu est, rectorem ducemque desiderat. Etiam sine magistro vitia discuntur.

LIBER IV.

In quo de nive, grandine & pluvia agitur.

PRAEFATIO.

DELECTAT te, quemadmodum scribis, Lucili virorum optime, Sicilia, & officium procurationis otiosæ. Delectabit, si continere id intra fines suos volueris, nec efficere imperium, quod est procuratio. Facturum te hoc non dubito. Scio quàm sis ambitioni alienus, quàm familiaris otio & litteris. Turbam rerum hominumque desiderent, qui se pati nesciunt. Tibi tecum optimè convenit. Nec mirum paucis istud contingere, imperiosi nobis ipsis & molesti sumus: modò amore nostri, modò tædio laboramus: infelicem animum nunc superbia inflamus, nunc cupiditate distendimus: alias voluptate laxamus, alias solicitudine exurimus. Quod est miserrimum, nunquam sumus singuli. Necesse est itaque assidua sit, in tam magno vitiorum contubernio, rixa. Fac ergo, mi Lucili, quod facere consuesti. A turba quantum potes, te separa, nec adulatoribus latus præbeas, artifices sunt ad captandos superiores. Par illis, etiam si bene caveris, non eris. Mihi crede capieris, si proditioni ipse te trades. Habent hoc in se naturale blanditiæ: etiam cum rejiciuntur, placent: sæpè exclusæ, novissimè recipiuntur. Hoc enim ipsum imputât, quòd repelluntur, & subigi ne contumeliâ quidem possunt. Incredibile est,

quod dicturus sum, sed tamen verum. Ea maxime quisque patet, qua petitur. Fortasse enim ideo, quia patet, petitur. Sic ergo formare, ut scias non posse te consequi, ut sis impenetrabilis. cum omnia caveris, per ornamenta feriet. Alius adulatione clam utetur parce: alius ex aperto, palam rusticitate simulata, quasi simplicitas illa, non ars sit. Plancus artifex ante Villejum maximus, ajebat non esse occulte, nec ex dissimulato blandiendum. Periit, inquit, procari, si latet. Plurimum adulator cum deprehensus est, proficit: plus etiamnum si objurgatus est, si erubuit. Futuros multos in persona tua Plancos cogita: & hoc non esse remedium tanti mali, nolle laudari. Crispus Passienus, quo ego nil cognovi subtilius in omnibus rebus, maxime in distinguendis & curandis vitiis, sæpè dicebat, adulationi nos opponere, non claudere ostium. Et quidem sic, quemadmodum opponi amicæ solet. Quæ si impulit, grata est: gratior, si effregit. Demetrium egregium virum memini dicere cuidam libertino potenti, facilem sibi esse ad divitias viam, quo die pænituisset bonæ mentis. Nec invidebo, inquit, vobis hanc artem, sed docebo eos quibus quæsito opus est, quemadmodum non dubiam fortunam maris, nō emendi vendendiq; aleam subeant, non incertam fidem ruris, incertiorem fori tèntent, quēadmodum non solum facili, sed etiam hilari via pecuniā faciant, gaudentesq; dispolient. Te, inquit, longiorem Fido Anneo jurabo, & Apollonio Pycta, quāvis staturam habeas Thracæ incompositi. Hominem quidem non esse ullum liberaliorem, non mentiar, cum possis videri omnibus donasse, quidquid dereliquisti. Ita est, mi Iunior, quo apertior est adulatio, quo improbior, quo magis frontem suam perfricuit, cecidit alienam, hoc citius expugnat. Eò enim jam dementiæ venimus, ut qui parce adulatur, pro maligno sit. Solebā tibi dicere, Gallionem fratrem meum (quem nemo non parum amat, etiam qui amare plus non potest) alia vitia non nosse, hoc etiam odisse. ab omni illum parte tentasti. Ingenium suspicere cœpisti, omnium maximum & dignissimū, quod consecrari mallet, quam conteri: pedes abstulit. Frugalitatem laudare cœpisti. prima statim verba præcidit. Cœpisti mirari comitatem & incōpositam suavitatem: quæ illos quoque, quos transit, abducit, gratuitum etiam in obvios meritum. Nemo enim mortalium uni tam dulcis est, quam hic omnibus: cum interim tanta naturalis boni vis est, uti artem simulationemque non redoleat. Nemo non imputari sibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoque loco blanditiis tuis restitit, ut exclamares invenisse te inexpugnabilem virum adversus insidias, quas nemo non in sinum recipit. Eo quidem magis hanc ejus prudentiam, & in evitando inevitabili malo pertinaciam te suspicere confessus es, quia speraveras posse apertis auribus recipi, quamvis blanda diceres, quia vera dicebas. Sed eò magis intellexit obstandum. Semper enim falsis à vero petitur veritas. Nolo tamen tibi displiceas, quasi malè egeris mimum, & quasi ille aliquid jocorum aut doli suspicatus sit. Non deprehendit te, sed repulit. Ad hoc exemplar compone. Cum quis ad te adulator accesserit, dicito: *Ista verba, quæ jam ab alio magistratu ad alium cum lictoribus transeunt, ferto ad aliquem, qui paria facturus, vult quidquid dixeris, audire.* Ego nec decipere volo, nec decipi possum. Laudari me à vobis, nisi laudaretis etiam malos, vellem. Quid autem necesse est in hoc descendere, ut te petere cominus possint? Longum

gnum inter vos intervallum fit. Cum cupieris benè laudari, quare hoc ulli debeas? Ipse te lauda. dic: Liberalibus me studiis tradidi, quamquam paupertas alia suaderet, & ingenium eo duceret, ubi præsens studii pretium est. Ad gratuita carmina deflexi me, & ad salutare philosophiæ studium contuli. Ostendi in omne pectus cadere virtutem: & eluctatus natalium angustias, nec sorte me, sed animo mensus, par maximis steti. Non mihi inimicitia Getulici Caji fidem eripuit, non in aliorum personam infeliciter amatorum, Messala & Narcissus, diu publici hostes, antequam fui, propositū meum potuerunt evertere. Cervicem pro fide opposui. Nullum verbum mihi, quod non salva conscientia procederet, excussum est. Pro amicis omnia timui, pro me nihil, nisi ne parum bonus amicus fuissem. Non mihi muliebres fluxere lacrymæ, non è manibus ullius supplex pependi. Nihil indecorū nec bono, nec viro feci. Periculis meis major, paratus ire in ea quę minabātur, egi gratias fortunæ, quod experiri voluisset, quanti æstimarem fidem. Non debebat mihi parvo res tanta constare. Nec examinavit me quidem diu: neque enim paria pendebant, utrum satius esset me perire pro fide, an fidem pro me. Non præcipiti impetu in ultimum consilium, quo me eriperem furori potentium, misi. Videbam apud Cajum tormenta, videbam ignes. Sciebam olim sub illo in eum statum res humanas decidisse, ut inter misericordiæ opera haberetur, occidi. Non tamen ferro incubui, nec in mare aperto ore desilui, ne viderer pro fide tantum mori posse. Adjice nunc invictum muneribus animum, & in tanto avaritiæ certamine numquam suppositam manum lucro. Adjice nunc victus parsimoniam, sermonis modestiam, adversus minores humanitatem, adversus majores reverentiam. Post hoc ipse te consule, verane an falsa memoraveris. Si vera sunt, coram magno teste laudatus es: si falsa, sine teste derisus es. Possum & ipse nunc videri te aut captare, aut experiri. Vtrumlibet crede, & omnes timere à me incipe. Virgilianum illud excute:

Nusquam tuta fides.

Aut Ovidianum,

- - Qua terra patet, fera regnat Erynnis.

In facinus jurasse putes. ---

Aut illud Menandri: (Quis enim non in hoc magnitudinem ingenii sui concitavit, detestatus consensum humani generis, tendentis ad vitia?) Omnes, ait, malos vivere: & in scenam velut rusticus poëta prosiluit. Non senem excepit, non puerum, non fœminam, non virum: & adjicit, non singulos peccare, nec paucos, sed jam scelus esse contextum. Fugiendum ergo, & in se redeundum est, imo etiam à se recedendum. Hoc tibi, etsi dividimur mari, præstare tentabo, ut dubium viæ, injectā manu, ad meliora perducam. Et ne solitudinem sentias, hinc tecum miscebo sermones. Erimus una, qua parte optimi sumus: dabimus invicem consilia, nō ex vultu audientis pendentia. Longè te ab ista provincia abducam, ne forte magnam historiis esse fidem credas, & placere tibi incipias, quotiens cogitaveris: Hanc ego habeo sub meo jure provinciam, quæ maximarum urbium exercitus & sustinuit & fregit, cum inter Carthaginem & Romam ingentis belli pretium jacuit, cum quattuor Romanorū principum, id est, totius imperii vires contractas in unum locum vidit, altamque Pompeji fortunam erexit, Cæsaris fatigavit, Lepidi transtulit, omniumque cepit: quæ illi ingenti spectaculo interfuit, ex quo liquere mortalibus posset, quā velox foret ad imum lapsus

ex summo, quamque diversa via magnam potentiam fortuna destitueret. Vno enim tempore vidit Pompejum Lepidumque, ex maximo fastigio aliter ad extrema dejectos, cum Pompejus alienum exercitum fugeret, Lepidus suum.

CAP. I. Itaque ut te tota mente abducam, quamvis multa habeat Sicilia in se, circaque se mirabilia, omnes interim provinciæ tuæ quæstiones præteribo, & in diversum cogitationes tuas abstraham. Quæram enim tecum id quod libro superiore distuli: Quid ita Nilus æstivis mensibus abundet. Cui Danubium similem habere naturam philosophi tradiderunt, quod & fontis ignoti, & æstate quam hyeme major sit. Vtrumque apparuit falsum. Nam & caput ejus in Germania esse comperimus: & æstate quidem incipit crescere, sed adhuc manente intra mensuram suam Nilo, primis caloribus, cum sol vehementior inter extrema veris nives emollit, quas ante consumit, quã intumescere Nilus incipiat. Reliquo vero æstatis minuitur, & ad hibernam magnitudinem redit, atque ex ea demittitur.

CAP. II. At Nilus ante exortum caniculæ augetur mediis æstibus, ultra æquinoctium. Hunc nobilissimum amnem natura extulit ante humani generis oculos, & ita disposuit, ut eo tempore inundaret Ægyptum, quo maximè usta fervoribus terra undam altius traheret, tantum hausura, quantum siccitati annuæ sufficere possit. Nam in ea parte, quæ in Æthiopiam vergit, aut nulli imbres sunt, aut rari, & qui insuetam aquis cælestibus terram non adjuvent. Vnam, ut scis, Ægyptus in hoc spem suã habet. Proinde aut sterilis annus aut fertilis est, prout ille magnus influxit, aut parcior. Nemo aratorum adspicit cælum. Quare non cum poëta meo jocor, & illi Ovi-

dium suum impingo? qui
---*Nec pluvio supplicat h*
Iovi.
Vnde crescere incipiat si com
hendi posset, caussæ quoqu
crementi invenirentur. Nun
ro magnas solitudines perv
tus, & in paludes diffusus, g
bus sparsus, circa Philas pri
ex vago & errante collig
Philæ insula est aspera & u
que prærupta: duobus in u
coituris amnibus cingitur, qu
lo mutantur, & ejus nomẽ fe
Vrbem totam complectitur.
Nilus magnus magis quam
lentus, egressus Æthiopiam
nasque, per quas iter ad com
cia Indici maris est, prælab
Excipiunt enim cataractæ, no
insigni spectaculo locus. Ibi
arduas excisasque pluribus
rupes Nilus insurgit, & vire
concitat. Frangitur enim
currentibus saxis, & per an
eluctatus, ubicunque vincit,
vincitur, fluctuat: & illîc ex
tis primũ aquis quas sine tu
tu leni alveo duxerat, viole
& torrens per malignos tra
prosilit, dissimilis sibi. Quip
id lutosus & turbidus fluit.
bi scopulos verberavit, spum
illi non ex natura sua, sed e
juria loci color est. Tandem
eluctatus obstantia, in vasta
titudinem subito destitutus c
cum ingenti circumjacentiu
gionum strepitu. Quem pe
gens ibi à Persis collocata n
tuit, obtusis assiduo fragore
bus, & ob hoc sedibus ad
tiora translatis. Inter mira
fluminis incredibilem incol
audaciam accepi. Bini pa
navigia conscendunt, quoru
ter navẽ regit, alter exhauri
inde mulium inter rapidam
niam Nili, & reciprocos f
volutati, tandem tenuissimo
nales tenent, per quos an
rupium effugiunt: & cum
flumine effusi, navigiũ ruen
nu temperant, magnoq; spe

tium metu in caput nixi, cum jam adploraveris, mersosq; atque obrutos tantâ mole credideris, longè ab eo, in quem ceciderant, loco navigant, tormenti modo missi. Nec mergit cadens unda, sed planis aquis tradit. Primum incrementum Nili circa insulam quam modo retuli, Philas noscitur. Exiguo ab hac spatio petra dividitur, ἄβατον Græci vocant: nec illam ulli, nisi antistites calcant: illa primum saxa auctum fluminis sentiunt. Post magnum deinde spatium duo eminent scopuli, Nili venas vocant incolæ: ex quibus magna vis funditur, nō tamen quanta operire posset Ægyptum. In hæc ora stipem sacerdotes, & aurea dona præfecti, cum solenne venit sacrū, jaciunt. Hinc jam manifestus novarum virium Nilus, alto ac profundo alveo fertur, ne in latitudinem excedat objectu montium pressus. Circa Memphim demum liber, & per compestria vagus, in plura scinditur flumina, manuque canalibus factis, ut sit modus in derivantium potestate, per totam discurrit Ægyptum. Initio diducitur, deinde continuatis aquis in faciē lati ac turbidi maris stagnat: cursum illi violentiamque eripit latitudo regionum, in quas extenditur, dextra lævaque totam amplexus Ægyptum. Quantum crevit Nilus, tantum spei in annum est. Nec computatio fallit agricolam: adeo ad mensuram fluminis respondet, quā fertilem facit Nilus. Is arenoso & sitienti solo & aquam inducit & terram. Nam cum turbulentus fluat, omnem in siccis atq; hiantibus locis fæcem relinquit: & quidquid pingue secum tulit, arentibus locis allinit: juvatque agros duabus ex causis, & quod inundat, & quod oblimat. Ita quidquid non adiit, sterile ac squalidū jacet. Si crevit super debitum, nocuit. Mira æquè natura fluminis, quod cum ceteri amnes abluant terras & eviscerent, Nilus tanto ceteris major, adeo nihil exedit, nec abradit, ut contra adjiciat vires, minimumq; in eo sit quod solum temperet. Illato enim limo, arenas saturat ac jungit. Debetq; illi Ægyptus non tantum fertilitatem terrarum, sed ipsas. Illa facies pulcherrima est, cum jam se in agros Nilus ingessit. Latent campi, opertæq; sunt valles: oppida insularum modo exstant. Nullum in mediterraneis, nisi per navigia commercium est. Majorq; est lætitia gentibus, quo minus terrarum suarum vident. Sic quoque cum se ripis continet Nilus, per septena ostia in mare emittitur: quodcumque elegeris ex his, mare est. Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atque aliud littus porrigit. Ceterum beluas, marinis vel magnitudine vel noxa pares, educat. Et ex eo quantus sit, æstimari potest, quod ingentia animalia, & pabulo sufficienti, & ad vagandum loco, continet. Babillus virorum optimus, in omni litterarum genere rarissimus, auctor est, cum ipse præfectus obtineret Ægyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse delphinorum à mari occurrentium, & crocodilorum à flumine adversum agmē agentium, velut pro partibus prœlium. Crocodilos ab animalibus placidis morsuque innoxiis victos. His superior pars corporis dura & impenetrabilis est etiam majorum animalium dentibus; at inferior mollis ac tenera: hanc delphini spinis, quas dorso eminentes gerunt, submersi vulnerabant, & in adversum enixi dividebant. Recisis hoc modo pluribus, ceteri velut acie versa refugerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timido. Nec illos Tentyritæ generis aut sanguinis proprietate superant, sed contemptu & temeritate. Vltro enim insequuntur, fugientesque injecto trahunt laqueo: pleriq; pereunt, quibus minus

nùs presens animus ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinam aquam detulisse, Theophrastus est auctor. Biennio continuo, regnante Cleopatrâ, non ascendisse, decimo regni anno & undecimo constat. Significatam ajunt duobus rerum potientibus defectionem. Antonii enim Cleopatræq; defecit imperium. Per novem annos non ascendisse Nilum superioribus sæculis, Callimachus est auctor. Sed nunc ad inspiciendas caussas, propter quas æstate Nilus crescat, accedam, & ab antiquissimis incipiam. Anaxagoras ait, ex Æthiopiæ jugis solutas nives ad Nilum usque decurrere. In eâdem opinione omnis vetustas fuit. Hoc Æschylus, Sophocles, Euripides tradunt. Sed falsum esse, argumentis plurimis patet. Primo Æthiopiam ferventissimam esse, indicat hominum adustus color, & Troglodytæ, quibus subterraneæ domus sunt. Saxa velut igni fervescunt, non tantum medio, sed inclinato quoque die: ardens pulvis, nec humani vestigii patiens: argentum replumbatur: signorum coagmenta solvuntur: nullum materiæ superadornatę manet operimentum. Auster quoque, qui ex illo tractu venit, ventorum calidissimus est. Nullum ex his animalibus quæ latent bruma, umquam reconditur. Etiam per hyemem in summo & aperto serpens est. Alexandriæ quoque, quæ longè ab hujusmodi immodicis caloribus est posita, nives non cadunt: superiora etiã pluvia carẽt. Quemadmodum ergo regio tantis subjecta fervoribus duraturas per totam æstatẽ nives recipit? Quas sane aliqui montes illîc quoque excipiant: numquam tamen magis quam Thracię juga aut Caucasus. Atqui horum montium flumina vere & prima æstate intumescunt, deinde hibernis minora sunt. Quippe vernis temporibus imbres nivem diluunt: reliquias ejus primus calor dissipat. Nec Rhenus, nec Rhodanus, nec Ister, nec Caystrus subjacent malo: æstate proveniunt. Altissimæ sunt & in illis Septemtrionalibus jugis nives. Phasis quoque per id tempus & Borysthenes cresceret, si nives flumina possent contra æstatem magna producere. Præterea si hæc caussa attolleret Nilum, æstate prima plenissimus flueret. Tunc enim maximæ & integræ adhuc nives, ex mollissimoq; tabes est. Nilus autem per menses quattuor liquitur, & illi æqualis accessio est. Si Thaleti credis, Etesiæ discedenti Nilo resistunt, & cursus ejus acto contra ostia mari sustinent: ita reverberatus in se recurrit: nec crescit, sed exitu prohibitus resistit, & quacumq; mox potuit, inconcessus erumpit. Euthymenes Massiliensis testimonium dicit: Navigavi, inquit, Atlanticum mare. Inde Nilus fluit major, quãdiu Etesiæ tempus observant: tunc enim ejicitur mare instantibus ventis. Cũ resederint, & pelagus conquiescit; minorque discedenti inde vis Nilo est. Ceterum dulcis maris sapor est, & similes Niloticis belluæ. Quare ergo, si Nilum Etesiæ provocant, & ante illos incipit incrementum ejus, & post eos durat? Præterea non fit major, quo illi flavere vehementius? Nec remittitur incitaturque, prout illis impetus fuit: quod fieret, si illorũ viribus cresceret. Quid, quod Etesiæ littus Ægyptium verberant, & contra illos Nilus descendit, inde venturus, unde illi, si origo ab illis esset. Præterea ex mari purus & cæruleus efflueret, non ut nunc turbidus venit. Adde, quod testimonium ejus testium turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus, cum ignota essent externa. Licebat illis fabulas mittere. Nunc vero tota exteri maris ora mercatorum navibus stringitur: quorum nemo narrat nunc cæruleum Nilum, aut mare saporis alterius.

quod

quod & natura credi vetat: quia dulcissimum quodque & levissimum sol trahit. Praterea quare hyeme non crescit? & tunc potest ventis concitari mare, aliquanto quidem majoribus. Nam Etesiæ temperati sunt. Quod si è mari ferretur Atlantico, semel oppleret Ægyptum. At nunc per gradus crescit. Oenopides Chius ait, hyeme calorem sub terris contineri: ideo & specus calidos esse, & tepidiorem puteis aquam: itaque venas interno calore siccari. Sed in aliis terris augentur imbribus flumina. Nilum, quia nullo imbre adjuvetur, tenuari, deinde crescere per æstatem: quo tempore frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus. Quod si verum esset, æstate flumina crescerent, omnesque putei æstate abundarent. Deinde non calorem hyeme sub terris esse majorem. Aqua & specus & putei tepent: quia aëra rigentem extrinsecus non recipiunt. Ita non calorem habent, sed frigus excludunt. Ex eadem caussa æstate refrigescunt: quia illo remotus seductusq; aër calefactus non pervenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorem ad se rapit: hunc exsiccata tellus tum ex mari ducit, tum ex ceteris aquis. Fieri autem non potest, ut una sicca sit tellus, alia humeat. Sunt enim perforata omnia, & invicem pervia. Sicca ab humidis sumunt aliquando. Nisi aliquid terra acciperet, exaruisset. Ergo undas sol trahit: sed ex his quæ premunt, maximè hæc meridiana sunt. Terra cum exaruit, plus ad se humoris adducit. ut in lucernis oleum illo fluit, ubi exuritur: sic aqua illo incumbit, quo vis caloris & terræ æstuantis arcessit. Vnde ergo trahitur? ex illis scilicet partibus semper hibernis, Septemtrionalibus, unde exundat. Ob hoc pontus in infernum mare assidue fluit rapidus, non ut cetera maria, alternatis ultro citro æstibus, in unam partem semper pronus & torrens. Quod nisi faceret, hisque itineribus, quod cuique deest, redderetur, quod cuique superest, emitteretur; jã aut siccata essent omnia, aut inundata. Interrogare Diogenem libet, quare, cum pontus & amnes cuncti invicem commeent, non omnibus locis æstate majora sunt flumina? Ægyptum sol magis percoquit. Itaque Nilus magis crescit. Sed in ceteris quoque terris aliqua fluminibus fiat adjectio. Deinde quare ulla pars terræ sine humore est, cum omnis ad se ex aliis regionibus trahit: eoq; magis, quo calidior est. Deinde quare Nilus dulcis est, si illi è mari unda est? Nec enim ulli flumini dulcior gustus.

CAP. III. Grandinem hoc modo fieri, si tibi affirmavero, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis audacem rem fecero. Itaque ex his me testibus numera secundæ notæ, qui vidisse quidem se negant, sed audisse. Aut quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi cum multa mentiti sunt ad arbitrium suum, unam aliquam rem nolunt spondere: sed adjiciunt, Penes auctores fides erit. Ergo si mihi parum credis, Posidonius tibi auctoritatẽ promittet, tam in illo quod præteritum, quam in hoc quod secuturum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosa, etiam in humorem versa, sic affirmabit, tamquã interfuerit. Quare autem rotunda sit grando, etiam sine magistro scire potes, cum adnotaveris, stillicidium omne conglomerari. Quod & in speculis apparet, quæ humorem halitu colligunt, & in poculis sparsis, aliaque omni lævitate: nam & in herbarum vel arborum foliis, si quæ guttæ adhæserunt, in rotundum jacent.

Quid magis est saxo durũ? quid mollius unda?

Dura tamen molli saxa cavantur aqua.

aut, ut alius poëta ait:

Stillicidî casus lapidem cavat. ----
& hæc ipsa excavatio rotunda fit. Ex quo apparet illud, huic quoque simile esse quod cavat. Locum enim sibi ad formam & habitum suum exsculpit. Præterea potest, etiam si non fuerit grando talis, cum defertur, corrotundari, & toties per spatium aëris densi devoluta æquabiliter atque in orbem teri. Quod nix pati non potest: quia non est tam solida, imo fusa est, & non per magnam altitudinem cadit, sed circa terras initium ejus est. Ita non longius illi per aëra, sed ex proximo lapsus est. Quare non & ego idē mihi permittam, quod Anaxagoras: cum inter nullos magis quā inter philosophos esse debeat æqua libertas? Grando nihil aliud est quā suspensa glacies. Nix, in pruina pendens congelatio. Illud enim jam diximus, quod inter aquam & rorem interest, hoc inter pruinam & glaciem, nec non inter nivem & glaciem interesse.

CAP. IIII. Poteram me, peracta quæstione, dimittere: sed bene emensum dabo: & quoniam cœpi tibi molestus esse, quidquid in hoc loco queritur, dicam. Queritur antē, quare hyeme ningat, non grandinet: & vere, jam frigore infracto, grando cadat. Nam, ut fallar tibi, verum mihi quidem persuadetur, qui me usq; ad mendacia hæc leviora, in quibus os præcidi, nō oculi erui solent, credulum præsto. Hyeme aër riget: & ideo nondum in aquam vertitur, sed in nivem, cui aër propior est. Cum ver cœpit, major inclinatio aëris sequitur, & calidiore cælo majora fiunt stillicidia. Ideo, ut ait Virgilius noster,

---cum ruit imbriferum ver,
vehementior immutatio est aëris undique patefacti & solventis se, ipso tempore adjuvante. Ob hoc nimbi graves magis vastiq; quam pertinaces deferuntur. Bruma lentas pluvias habet & tenues: quales sæpè solent intervenire, cum pluvia rara & minuta, nivē quoq; admixtam habet. Dicimus nivalem diem, cum altum frigus, & triste cælum est. Prætereà Aquilone flante, & suum cælum habente, minutæ pluviç sunt: Austro imber improbior est, & guttæ pleniores sunt.

CAP. V. Rem à nostris positam nec dicere audeo, quia infirma videtur: nec præterire. Quid enim mali est, aliquid & faciliori judici scribere? Imò si omnia argumenta ad lancem cœperimus exigere, silentium indicetur. Pauca enim admodum sunt sine adversario. Cetera etiam si vincunt, litigant. Ajunt, quidquid circa Scythiam & Pontum & Septemtrionalem plagam glaciatum & adstrictum est, vere relaxari. tunc flumina gelata discedere, tunc obrutos montes nivem solvere. Credibile est ergo, frigidos spiritus inde fieri, & verno cælo immisceri. Illud quoque adjiciunt, quod nec sum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, censeo, si volueris verum exquirere, nivē ita cave experiaris. Minus algere ajunt pedes eorum, qui fixam & duram nivem calcant, quā eorum qui teneram & labefactā. Ergo, si non mentiuntur, quidquid ex illis Septemtrionalibus locis jam distributa nive, & glacie frangente se fertur, id meridianę partis tepentem jam humidumque aëra alligat, & perstringit. Itaq; cum pluvia futura erat, grando fit, injuria frigoris.

CAP. VI. Non tempero mihi, quo minus omnium nostrorum ineptias proferam. Quosdam peritos observandarum nubium esse affirmant, & prædicere cum grando futura sit: & hoc intelligere usu ipso potuisse, cum colorem nubium notassent, quem grando toties insequebatur. Illud incredibile, Cleonis fuisse publicè præpositos χαλαζοφύλακας, speculatores fu-

res futuræ grandinis. Hi cum signum dedissent, adesse jam grandinem, quid exspectas? ut homines ad penulas discurrerent, aut ad scortea? Imo pro se quisque alius agnũ immolabat, alius pullum. Protinus autem illæ nubes alio declinabant, cũ aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe, quod rideas magis. Si quis nec agnum nec pullum habebat, quod sine damno fieri poterat, manus sibi afferebat. Et ne tu avidas aut crudeles existimes nubes, digitum suũ bene acuto graphio pungebat, & hoc sanguine litabat. Nec minus ab hujus agello grando se avertebat, quam ab illo, in quo majoribus hostiis exorata erat.

CAP. VII. Rationem hujus rei quidam quærunt. Alteri, ut homines sapientissimos decet, negant posse fieri, ut cum grandine aliquis paciscatur, & tempestates munusculis redimat, quamvis munera etiam deos vincant. Alteri suspicari ipsos ajunt, esse in ipso sanguine vim quandam potentem avertendę nubis, ac repellendæ. Sed quomodo in tam exiguo sanguine potest esse vis tanta, ut in altum penetret, & eam sentiant nubes? Quanto expeditius erat dicere, Mendacium & fabula est? At Cleonis judicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura providendæ tempestatis: quod negligentia eorum vineæ vapulassent, aut segetes procidissent. Et apud nos in duodecim tabulis cavetur, ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil posse fieri, tam palam est, ut hujus rei caussa nullius philosophi schola intranda sit.

CAP. VIII. Vnam adhuc rem adjiciam, & favere ac plaudere te juvabit. Ajunt nivem in ea parte aëris fieri, quæ prope terras est. Hanc enim plus habere caloris ex tribus caussis. Vna, quod omnis terrarum evaporatio, cum multum intra se fervidi aridique habeat, hoc est calidior, quo recentior. Altera, quod radii solis à terra resiliunt, & in se recurrunt. Horum duplicatio proxima quæque à terris calefacit. Quæ ideo plus habent teporis, quia solem bis sentiunt. Tertia caussa est, quod magis superiora perflantur. At quæcumque depressa sunt, minus ventis verberantur.

CAP. IX. Accedit his ratio Democriti. Omne corpus quo solidius est, hoc calorem citius concipit, & diutius servat. Itaque si in sole posueris æneum vas & vitreum & argenteum, æneo citius calor accedet, diutius hærebit. Adjicit deinde, quare hoc existimet fieri. His, inquit, corporibus, quæ duriora, & pressiora densioraque sunt, necesse est minora foramina esse, & tenuiorem in singulis spiritum. Sequitur ut quemadmodum minora balnearia & minora miliaria citius calefiunt, sic hæc foramina occulta & oculos effugientia, & celerius fervorem sentiant, & propter easdem angustias quidquid receperunt, tardius reddant.

CAP. X. Hæc longè præparata ad id perducunt, de quo nunc quæritur. Omnis aër quo propior est terris, hoc crassior. Quemadmodum in aqua & in omni humore fæx ima est: ita in aëre spississima quæque desidunt. Iam autem probatum est, omnia quo crassioris solidiorisque materiæ sunt, hoc fidelius custodire calorem receptum: sed quo editior est aër, & quo longius à terrarum colluvie recessit, hoc sincerior puriorque est. Itaque solem non retinet, sed velut per inane transmittit: ideo minus calefit.

CAP. XI. Contra autem quidam ajunt, cacumina montium hoc calidiora esse debere,

quo soli propiora sunt. Qui mihi videntur errare, quod Apenninum & Alpes, & alios notos ob eximiam altitudinem montes intantum putant crescere, ut illorum magnitudo sentire solis viciniam possit. Excelsa sunt ista, quamdiu nobis comparantur: at vero ubi ad universum respexeris, manifesta est omnium humilitas. Inter se vincuntur, & vincunt. Ceterum intantum nihil attollitur, ut collatione totius nulla sit vel maximis portio: quod nisi esset, non diceremus, totum orbem terrarum pilam esse. Pilæ proprietas est, cum æqualitate quadam rotunditas: æqualitatem autem hanc accipe, quam vides in lusoria pila. Non multum illi commissuræ & rimæ earum nocent, quo minus par sibi ab omni parte dicatur. quomodo in hac pila, nihil illa intervalla officiunt ad speciem rotundi, sic nec in universo quidem orbe terrarum editi montes, quorum altitudo totius mundi collatione consumitur. Qui dicit altiorem montem, quia solem propius excipiat, magis calere debere: idem dicere potest, longiorem hominẽ citius quam pusillum debere calefieri, & citius caput ejus quam pedes. At quisquis mundum mensura sua æstimaverit, & terram cogitaverit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa posse ita eminere, ut cælestia magis sentiat, velut in propinquum illis accesserit. Montes isti quos suspicimus, & vertices æterna nive obsessi, nihilominus in imo sunt. Et propius quidem soli est mons, quam campus aut vallis: sed sic, quo modo est pilus pilo crassior. Isto enim modo, & arbor alia magis quam alia dicetur vicina cælo: quod falsum est; quia inter pusilla non potest esse magnum discrimen, nisi dum inter se comparantur. Vbi ad collationem immensi corporis ventum est, nihil interest quanto alterum altero sit majus: quia etiam si magno discrimine, tamen minima dicuntur.

CAP. XII. Sed ut ad propositum revertar, propter has quas retuli caussas, plerisque placuit, in ea parte aëris nivem concipi, quæ vicina terris est: & ideo minus alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aër & plus habet frigoris, quam ut in aquam & imbrem transeat, & minus quam ut duretur in grandinem. Hoc medio frigore non nimis intento nives fiunt coactis aquis.

CAP. XIII. Quid istas, inquis, ineptias, quibus nec literatior fit quisquam, nec melior, tam operose persequeris? Quomodo fiant nives, dicis: cũ multo magis ad nos dici à te pertineat, quare emendæ non sint nives. Iubes me cum luxuria litigare. Quotidianum istud & sine effectu jurgium est. Litigemus tamen: etiamsi superior futura est, pugnantes ac reluctantes vincat. Quid porro? hanc ipsam inspectionem naturæ nihil judicas ad id, quod vis, conferre? Cum quærimus, quomodo nix fiat, & dicimus illam pruinæ similem habere naturam, plus illi spiritus quam aquæ inesse, non putas exprobrari illis: cum emere aquam turpe sit, si nec aquam quidem emunt? Nos vero quæramus potius, quomodo fiant nives, quam quomodo serventur: quoniam non contenti vina diffundere veterana, & per sapores ætatesque disponere, invenimus quomodo stiparemus nivem, ut ea æstatem evinceret, & contra anni fervorem defenderetur loci frigore. Quid hac diligentia consecuti sumus? Nempe ut gratuitam mercemur aquam. Nobis dolet, quod spiritum, quod solem emere non possumus, quod hic aër etiam delicatis divitibusque ex facili nec emptus venit. O quam nobis male est, quod quidquam a rerum natura in medio relictum est. Hoc quod illa fluere & patere

omnibus

omnibus voluit, cujus haustum vitæ publicum fecit: hoc quod tam homini, quam feris avibusque, & inertissimis animalibus, in usum large ac beate profudit, contra se ingeniosa luxuria redegit ad pretium. Adeo nihil potest illi placere, nisi carum. Vnum hoc erat, quod divites in æquum turbæ deduceret, quo uno non possent antecedere pauperrimũ. Illi cui divitiæ molestæ sunt, excogitatum est, quemadmodum etiam aqua caperet luxuriam. Vnde ad hoc perventum sit, ut nulla nobis aqua satis frigida videretur quæ flueret, dicam. Quamdiu sanus & salubris cibi capax stomachus est, impleturque, non premitur, naturalibus fomentis contentus est. Vbi quotidianis cruditatibus non temporis æstus, sed suos sentit, ubi ebrietas continua visceribus insedit, & præcordia bile, in quam vertitur, torret, aliquid necessario quæritur, quo æstus ille frangatur, qui ipsis aquis incalescit, remediis incitat vitium. Itaque non æstate tantum, sed & media hyeme nivem hac caussa bibunt. Quæ hujus rei caussa est, nisi intestinum malum, & luxu corrupta præcordia, quibus nullum intervallum umquam quo interquiescerent, datum est, sed prandia cœnis usque in lucem perductis ingesta sunt, & distentos copia ferculorum ac varietate, comessatio altius mersit? Deinde numquam intermissa intemperantia, quidquid ante decoxerat, efferavit, & in desiderium semper novi rigoris accendit. Itaque quamvis cœnationem velis ac specularibus muniant, & igne multo doment hyemem, nihilominus stomachus ille solutus, & æstu suo languidus, quærit aliquid quo erigatur. Nam sicut animo relictos stupentesque frigida spargimus, ut ad sensum sui redeant: ita viscera istorum vitiis torpentia nihil sentiunt, nisi frigore illa vehementiore perusseris. Inde est, inquam, quod nec nive quidem contenti sunt, sed glaciem, velut certior illi ex solido rigor sit, exquirunt, ac sæpe repetitis aquis diluunt: quæ non è summo tollitur, sed ut vim majorem habeat, & pertinacius frigus, ex abdito effoditur. Itaque ne unum quidem ejus est pretium: sed habet institores aqua, & annonam, pro pudor! variam. Vnguentarios Lacedæmonii urbe expulerunt, & properè cedere finibus suis jussêrũt, quia oleũ disperderent. Quid illi fecissent, si vidissent reponendæ nivis officinas, & tot jumenta portandæ aquæ deservientia, cujus colorem saporemque paleis, quibus custodiunt, inquinant? At dii boni, quam facile est extinguere sitim sanam. Sed quid sentire possunt emortuæ fauces, & occallatæ cibis ardentibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est. Sed ardentes boletos, & raptim condimento suo mersatos, demittunt pæne fumantes, quos deinde restinguant nivatis potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles, & palliolo focalique circumdatos, pallentes & ægros, non sorbere solum nivem, sed etiam esse, & frusta ejus in scyphos suos dejicere, ne inter ipsam bibendi moram tepescant. Sitim istam esse putas? Febris est: & quidem eo acrior, quod non tactu venarum, nec in cutem effuso calore deprehenditur. Sed cor ipsum excoquit luxuria, invictum malum, & ex molli fluidoque durum atque patiens. Non intelligis, omnia consuetudine vim suam perdere? Itaque nix ista, in qua etiamnum natatis, eo pervenit usu, & quotidiana stomachi servitute, ut aquæ locum obtineat. Aliquid adhuc quæritе illi frigidius, quia pro nihilo est familiaris rigor.

LIBER

LIBER V.

In quo de ventis & aëris motu agitur.

CAP. I.

VENTUS est fluens aer. Quidam ita definierunt: Ventus est aer fluens in unam partem. Hæc definitio videtur diligentior: quia numquam aer tam immobilis est, ut non in aliqua sit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cū leviter commovetur, nec in unam partem inclinatur. Itaque si legeris,

Cum placidum ventis staret mare:

scito illud non stare, sed succuti leviter: & dici tranquillum, quia nec huc nec illo impetum capiat. Idem & de aere judicandum est, non esse umquam immobilem, etiam si quietus sit. Quod ex hoc intelligas licet. Cum sol in aliquem clausum locum infusus est, videmus corpuscula minuta in adversum ferri, alia sursum, alia deorsum, variè cōcursantia. Ergo parum diligenter comprehendet quod vult, qui dixerit, Fluctus est maris agitatio: quia tranquillum quoque agitatur. At ille abundè sibi caverit, cujus hæc definitio fuerit: Fluctus est maris in unam partem agitatio. Sic in hac quoq; re, de qua cummaximè quærimus, non circumscribetur, qui ita se gesserit, ut dicat: Ventus est fluens aer in unam partem: aut, Ventus aer est fluens impetu, aut vis aeris in unam partē euntis, aut cursus aeris aliquo cōcitatior. Scio quid responderi pro definitione altera possit. Quid necesse est adjicere te, in unam partē fluens aer? Utique enim quod fluit, in unam partem fluit. Nemo aquam fluere dicit, si tantum intra se movetur, sed si aliquo fertur. Potest ergo aliquid moveri, & non fluere: at è contrario non potest fluere, nisi in unam partem. Sed si hæc brevitas satis à calumnia tuta est, hac utamur. Si vero aliquis circumspectior est, verbo non parcat, cujus adjectio cavillationem omnem poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est.

CAP. II. Democritus ait, cum in angusto inani multa sunt corpuscula, quæ ille atomos vocat, sequi ventum. At contra, quietum & placidum aëris statum esse, cum in multo inani pauca sunt corpuscula. Nā quemadmodum in foro aut vico quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur: ubi turba in angustum concurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: sic in hoc quo circumdati sumus spatio, cum exiguum locum multa corpora impleverint, necesse est alia aliis incidant, & impellantur ac repellantur, implicenturque & comprimantur, ex quibus nascitur ventus, cum illa quæ colluctabantur incubuere, & diu fluctuata ac dubia inclinavere se. At ubi in magna laxitate corpora pauca versantur, nec arietare possunt, nec impelli.

CAP. III. Hoc falsum esse, vel ex eo colligas licet, quod tunc interim minime ventus est, cum aër nubilo gravis est. Atqui tunc plurima corpora se in angustum contulêre; & inde spissior nubilum gravitas est. Adjice nunc, quod circa flumina & lacus frequens nebula est, arctatis conjunctisque corporibus, nec tamen ventus est. Interdum vero tanta caligo effunditur, ut conspectum in vicino stantium eripiat: quod non eveniret, nisi in parvum locum corpora se multa compellerent. Atqui nullum tempus magis, quam nebulosum, caret vento. Adjice nunc, quod è contrario venit, ut sol matutinum aëra spissum & humidum ortu suo te-

nuet. Tunc surgit aura, cum datum est laxamentum corporibus, & stipatio illorum ac turba resoluta est.

CAP. IIII. Quomodo, inquis, ergo venti fiunt, quos non negas fieri? Non uno modo. Alias enim terra ipsa magnã vim aëris ejicit, & ex abdito spirat: alias cum magna & continua ex imo evaporatio in altũ agit quæ merserat, immutatio ipsa halitus mixti in ventum vertitur. Illud enim nec ut credã, mihi persuaderi potest, nec ut taceam: quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quæ non sine magna nariũ injuria emittitur, & ventrem interdum cum sono exonerat, interdum secretius: sic putant & hanc magnam rerum naturam alimenta mutantem emittere spiritum. Bene nobiscum agitur, quod semper excoquit. Alioquin immundius aliquid timeremus. Numquid ergo hoc verius est, dicere, multa ex omni parte terrarum & assidua ferri corpuscula: quæ, cum coacervata sunt, deinde extenuari sole cœperint, quia omne quod in angusto dilatatur, spatium majus desiderat, ventus exsistit?

CAP. V. Quid ergo? hanc solam esse caussam venti existimas, aquarum terrarumque evaporationes? Ex his gravitatem aëris fieri, deinde solvi impetu, cum quæ densa steterant, ut est necesse, extenuata nituntur in ampliorem locum? Ego vero & hanc judico. Ceterum illa est longe verior caussa, valentiorque, habere aëra naturalem vim movendi se: nec aliunde concipere, sed inesse illi ut aliarum rerum, ita hujus potentiam. An hoc existimas, nobis quidem datas vires esse, quibus nos moveremus, aëra autẽ inertem, inagitabilem relictũ esse? cũ aqua motũ suum habeat, etiam ventis quiescentibus: nec enim aliter animalia edere posset. Muscum quoque innasci aquis, & herbosa quædam videmus, summo innatantia.

CAP. VI. Est ergo aliquid in aqua vitale. De aqua dico? Ignis qui omnia consumit, quædam etiam creat: & quod videri non potest simile veri, sed tamen verum est, animalia igne generantur. Habet ergo aliquam vim talem aër, & ideo modo spissat se, modo expandit & purgat: alias contrahit, alias diducit ac differt. Hoc ergo interest inter aëra & ventum, quod inter lacum & flumen. Aliquando per se ipse sol caussa venti est, fundens rigentem aera, & ex denso coactoque explicans.

CAP. VII. In universum de ventis diximus: nunc viritim incipiemus illos excutere. Fortasse apparebit quemadmodum fiant, si apparuerit, quando & unde procedant. Primum ergo antelucanos flatus inspiciamus, qui aut ex fluminibus, aut ex convallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore jam sole: nec fertur ultra terrarum adspectum. Hoc ventorum genus incipit vere, nec ultra æstatem durat. Et inde maxime venit, ubi aquarum plurimum & montium est. Plana licet abundent aquis, tamen carent aura: hac dico, quæ pro vento valet.

CAP. VIII. Quomodo ergo talis flatus concipitur, quem Græci ἐγκολπίαν vocant? Quidquid ex se paludes & flumina emittunt (id autẽ & multum est, & assiduum) per diẽ solis alimentum est: nocte non exhauritur, sed montibus inclusum, in unã regionem colligitur. Cũ illam implevit, & jam se non capit, sed exprimitur aliquo, & in unam partem procedit: hic ventus est. Itaq; eo incumbit, quo liberior exitus invitat, & loci laxitas, in quam coacervata incurrant. Hujus rei argumentum est, quod prima noctis parte non spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quæ circa lucem jam plena est, & onerata,

quærit

quærit quo defluat; & eo potissimum exit, ubi plurimum vacui est, & magna ac patens area. Adjicit autem ei stimulos ortus solis, feriens gelidum aera. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet: & nondũ quidem aera radiis impellit, jam tamen lacessit & irritat, luce præmissa. Nam cum ipse processit, alia superius rapiuntur, alia diffunduntur tepore. Ideo non ultra matutinum illis datur flare. omnis illorũ vis conspectu solis extinguitur: etiãsi violentiores flavere, circa medium tamen diem relanguescunt: nec umquam usque in meridiem aura producitur. Alia autem imbecillior ac brevior est, prout valentioribus minoribusve collecta caussis est.

CAP. IX. Quare tamen tales venti vere & æstate validiores sunt? Levissimi enim cetera parte anni, nec qui vela impleant, surgunt. Quia ver aquosius est, & ex plurimis aquis, locisve ob humidam cæli naturam saturis & redundantibus, major evaporatio est. At quare æstate æque profunditur? Quia post occasum solis remanet diurnus calor, & magna noctis parte perdurat: qui evocat exeuntia, ac vehementius trahit, quidquid ex his sponte reddi soleт: deinde non tantum habet virium, ut quod evocavit, absumat. Ob hoc diutius corpuscula emanare solita, & efflare, terra ex se atque humor emittit. Facit autem ventum sol ortus, non calore tantum, sed etiam ictu. Lux enim (ut dixi) quæ solem antecedit, nondũ aera calefacit, sed percutit tantũ: percussus autem in latus cedit. Quamquam ego ne illud quidem concesserim, lucẽ ipsam sine calore esse, cum ex calore fiat. Non habet forsitan tantum teporis, quantum actu appareat. Opus tamen suum facit, & densa diducit ac tenuat. Præterea loca, quæ aliqua iniquitate naturę ita clausa sunt, ut solem accipere non possint, illa quoq; nubila & tristi luce calefiunt, & per diem minus quam noctibus rigent. Etiamnum natura calor omnis abigit nebulas, & à se repellit. Ergo sol quoq; idem facit. Et ideo quibusdam videtur, inde flatus esse, unde sol. Hoc falsum esse ex eo apparet, quod aura in omnem partem vehit, & contra ortum plenis velis navigatur. Quod non eveniret, si semper ventus ferretur à sole.

CAP. X. Etesiæ quoque, qui in argumentum à quibusdam advocantur, non nimis propositum adjuvant. Dicam primum quid illis placeat: deinde, cur displiceat mihi. Etesiæ, inquiunt, hyeme non sunt: quia brevissimis diebus sol desinit, priusquam frigus evincatur. Itaque nives & ponuntur, & durantur. Æstate incipiunt flare, cum & longius extenditur dies, & recti in nos radii diriguntur. Veri ergo simile est, concussas calore magno nives plus humidi efflare. Item terras exoneratas nive, retectasque spirare liberius. Itaque plura ex Septemtrionali parte cæli corpora exire, & in hæc loca quę remissiora ac tepidiora sunt, deferri. Sic impetum Etesias sumere: & ob hoc à solstitio illis initium est, ultraque ortum caniculæ non valent: quia jam multum è frigida cæli parte in hanc egestum est. At sol mutato cursu in nostram rectior tenditur: & alteram partem aeris attrahit, aliã vero impellit. Sic ille Etesiarum flatus æstatem frangit: & a mensium ferventissimorum gravitate defendit.

CAP. XI. Nunc quod promisi, dicendum est, quare Etesiæ illos non adjuvent, nec quidquam huic conferant caussæ. Dicimus autem luce aurã incitari, iamdem subsidere, cũ illam sol attigit. Atqui Etesię ob hoc somniculosi à nautis, & delicati vocantur, quod (ut ait Gallio) manè nesciũt surgere: eo tempore incipiũt prodire,

quo

quo ne pertinax quidē aura est, quod non accideret, si ut auras, ita illos sol commoveret. Adjice nunc, quod si caussa illis flatus est, spatium diei ac longitudo, etiam ante solstitium flarent, cum longissimi dies sunt, & cum maximè nives tabescunt. Iulio enim mense jam dispoliata sunt omnia, aut certè admodum pauca jacent adhuc sub nive.

CAP. XII. Sunt quædam genera ventorum, quæ ruptæ nubes & in pronum solutæ præmittūt. Hos Græci ventos ἐκνεφίας vocant. Qui hoc (ut puto) modo fiunt. Cum magna inæqualitas ac dissimilitudo corporum, quę vapor terrenus emittit, in sublime eat. & alia ex his corporibus sicca sint, alia humida: ex tanta discordia corporum inter se pugnantium, cum in unum cōglobata sunt, verisimile est quasdam cavas effici nubes, & intervalla inter illas relinqui fistulosa, & in modum tibiæ angusta. His intervallis tenuis includitur spiritus: qui majus desiderat spatium, cum everberatus cursu parum libero incaluit; & ob hoc amplior fit, scindiique cingentia, & erumpit in ventum; qui ferè procellosus est, quia supernè demittitur, & in nos cadit vehemens & acer: quia non fusus, nec per apertum venit, sed laborat, & iter sibi vi ac pugna parat. Hic ferè brevis flatus est. Quia receptacula nubium per quæ ferebatur, ac munimenta perrumpit, ideo tumultuosus venit aliquando non sine igne ac sono cæli. Hi vēti multo majores diuturnioresq; sunt, si alios quoq; flatus ex eadem caussa ruentes in se abstulere, & in unum confluxere plures, sicut torrentes modicæ magnitudinis erūt, quamdiu separatis suus cursus est: cum vero plures in se aquas convertere, fluminum justorum ac perennium magnitudinem excedunt. Idem credibile est fieri & in procellis, ut sint breves quamdiu singulæ sunt: ubi vero sociavere vires, & ex pluribus cæli partibus elisus spiritus eodem se contulit, & impetus illis accedit, & mora.

CAP. XIII. Facit ergo ventum resoluta nubes: quæ plurimis modis solvitur. Nonnumquā conglobationem illam spiritus rumpit inclusi & in exitum nitentis luctatio: nonnumquam calor, quem modo sol fecit, modo ipsa arietatio, ut magnorum inter se corporum attritus. Hoc loco, si tibi videtur, quæri potest, cur turbo fiat: qui evenire in fluminibus solet, ut quàm diu sine impedimēto feruntur, simplex & rectum illis iter sit: ubi incurrere in aliquod saxum ad latus ripæ prominens, retorqueantur, & in orbem aquas sine exitu flectant, ita ut circumlatæ in se sorbeantur, & verticem efficiant. Sic ventus, quamdiu nihil obstitit, vires suas effundit. Vbi aliquo promōtorio repercussus est, aut vi locorum coëuntium in canalem convexum tenuemque collectus, sæpius in se volutatur, similemque illis, quas diximus converti, aquis facit verticem. Hic ventus circumactus, & eumdem ambiens locum, & se in ipsa vertigine cōcitās, turbo est. Qui si pugnacior est, ac diutius volutatur, inflammatur, & efficit quem πρηστῆρα Græci vocant. Hic est igneus turbo. Hi ferè omnia pericula venti erupti de nubibus produnt, quibus armamenta rapiuntur, & totæ naves in sublime tollantur. Etiamnū quidam venti diversos ex se generant, & impulsum aëra in alias quoq; partes, quā in quas ipsi inclinavere, dispergunt. Illud quoque dicā, quod mihi occurrit, quemadmodū stillicidia, quamvis jam inclinēt se & labātur, nondū tamen effecere lapsū, sed ubi plura coiēre, & turba vires dedit, tūc fluere & ire dicūtur: sic quamdiu leves sunt aëris motus, agitati pluribus locis, nondū ventus est:

tum

tunc esse incipit, cum omnes illos miscuit, & in unum impetum contulit. Spiritum à vento modus separat: vehementior enim spiritus ventus est, invicem spiritus leviter fluens aër.

CAP. XIV. Repetam nunc quod primo dixeram, edi è specu ventos, recessuque interiore terrarum, Non tota solida contextu terra in unum usque fundatur, sed multis partibus cava,

.... & cæcis suspensa latebris.

alicubi habet inania sine humore. Ibi etiam si nulla lux discrimen aëris monstrat, dicam tamen nubes nebulasque in obscuro consistere. Nam ne hæ quidem supra terras, quia videntur, sunt; sed quia sunt, videntur. Illic quoque nihilo minus ob id sunt, quod non videntur. Flumina illic scias licet, nostris paria, sublabi: alia leviter ducta, alia in confragosis locis præcipitando sonantia. Quid ergo? non illud æquè dabis, esse aliquos & sub terra lacus, & quasdam aquas sine exitu stagnare? Quæ si ita sunt, necesse est & illud, aëra onerari, oneratumque incumbere, & ventum propulsu suo concitare. Ex illis ergo subterraneis nubibus sciemus nutriri inter obscura flatus, cum tantum virium fecerint, quanto aut terræ obstantia auferant, aut aliquod apertum ad hos afflatus iter occupêt, & per hanc cavernam in nostras sedes efferantur. Illud vero manifestum est, magnam esse sub terris vim sulphuris, & aliorum non minus ignem alentium. Per hæc loca cum se, exitum quærens, spiritus torsit, accendat flammam ipso obstrictu necesse est. Deinde flammis latius fusis, etiam si quid ignavi aëris erat, extenuatum moveri, & viam cum fremitu vasto atq; impetu quærere. Sed hoc diligêtius persequar, cum quæram de motibus terræ.

CAP. XV. Nunc mihi permitte narrare fabulam. Asclepiodotus auctor est, demissos quamplurimos à Philippo in metallum antiquum olim destitutum, ut explorarent quæ ubertas ejus esset, quis status, an aliquid futuris reliquisset vetus avaritia: descendisse illos cum multo lumine, & multos durasse dies: deinde longa via fatigatos: vidisse flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vastos, pares nostris, nec compressos quidem terra supereminente, sed liberæ laxitatis, non sine horrore visos. Cum magna hæc legi voluptate. intellexi enim seculum nostrum, non novis vitiis, sed jam antiquitus traditis laborare: nec nostra ætate primum avaritiam, venas terrarum lapidumque rimatam, in tenebris malè obstrusa quæsisse. Illi quoque majores nostri, quos celebramus laudibus, quibus dissimiles querimur nos esse, spe ducti, montes ceciderunt, & supra lucrum sub ruina steterunt. Ante Philippum Macedonem reges fuere, qui pecuniam in altissimis usque latebris sequerentur, & relicto spiritu libero, in illos se demitterent specus, in quos nullum noctium dierumque perveniret discrimen, & à tergo lucem relinquerent. Quæ tanta spes fuit? Quæ tanta necessitas hominem ad sidera erectum incurvavit, & defodit, & in fundum telluris intimæ mersit, ut erueret aurum, non minore periculo quærendum, quàm possidendum? Propter hoc cuniculos egit, & circa prædam lutulentam incertamque reptavit, oblitus dierum, oblitus naturæ melioris, à quâ se avertit. Nulli ergo mortuo terra tam gravis est, quàm istis supra quos avaritia urgens terrarum pondus injecit, quibus abstulit cælum, quos in imo, ubi illud malum virus latitat, infodit. Illo descendere ausi sunt, ubi novam rerum positionem, terrarumque pendentium habitus, ventosque

per

per cæcum inane experirentur, & aquarum in illis fluentium horridos fontes, & altam perpetuamque noctem. Deinde cum ista fecerint, inferos metuunt.

CAP. XVI. Sed ut ad id de quo agitur, revertar, venti quattuor sunt, in ortum, occasum, meridiem, septemtrionemque divisi. Ceteri, quos variis nominibus appellamus, his applicantur.

Eurus ad auroram Nabathæaque regna recessit,
Persidaque, & radiis juga subdita matutinis.
Vesper & occiduo quæ littora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro. Scythiam septemque triones
Horrifer invasit Boreas. contraria tellus
Nubibus assiduis, pluvioque madescit ab Austro.

Vel, si brevius illos complecti mavis, in unam tempestatem (quod fieri nullo modo potest) congregentur:

Una Eurusq; Notusque ruunt creberque procellis
Africus, ----

& qui locum in illa rixa non habuit, Aquilo. Quidam illos duodecim faciūt. Quattuor enim cæli partes in ternas dividunt, & singulis ventis binos suffectos dant. Hac arte Varro, vir diligens, illos ordinat: nec sine caussa. Non enim eodem semper loco sol oritur, aut occidit. Sed alius est ortus occasusque æquinoctialis (bis autem æquinoctium est:) alius solstitialis, alius hibernus. Qui surgit ab oriente æquinoctiali, Subsolanus apud nos dicitur: Græci illum ἀπηλιώτην vocant. Ab oriente hiberno Eurus exit: quem nostri vocavere Vulturnum. Et Livius hoc illum nomine appellat, in illa pugna Romanis parum prospera, in qua Hannibal & contra solem orientem exercitum nostrum, & contra ventum constituit: cum venti adjutorio ac fulgoris præstringentis oculos hostium vicit. Varro quoque hoc nomen usurpat. Sed & Eurus jam civitate donatus est, & nostro sermoni non tamquam alienus intervenit. Ab oriente solstitiali excitatum, Græci καικίαν appellant: apud nos sine nomine est. Æquinoctialis occidens Favonium mittit: quem Zephyrum esse dicent tibi, etiam qui Græce nesciunt loqui. A solstitiali occidente Corus venit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non videtur: quia Cori violenta vis est, & in unam partem rapax; Argestes ferè mollis est, & tam euntibus cōmunis, quàm redeuntibus. Ab occidente hiberno Africus furibundus & ruens, apud Græcos λὶψ dicitur. A septemtrionali latere summus est Aquilo, medius Septemtrio, imus Thracias. Huic deest apud nos vocabulum. A meridiano axe Euronotus est. deinde Notus, Latinè Auster. deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est.

CAP. XVII. Placet autem duodecim ventos esse: non quia ubique tot sint (quosdam enim inclinatio terrarum excludit) sed quoniam plures nusquam sunt. Sic casus sex dicimus: non quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures quàm sex. Qui duodecim ventos esse dixerunt, hoc secuti sunt, totidem ventorum esse, quot cæli discrimina. Cælum enim dividitur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septemtrionalis, est solstitialis, est æquinoctialis, est brumalis, est contrarius septemtrionali. His sextus accedit, qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit, ut scis. Dimidia enim pars mundi semper supra, dimidia infrà est. Hanc lineam, quæ inter aperta & occulta est, Græci ὁρίζοντα vocant: nostri finitorem dixere,

alii

alii finientem. Adjiciendus est ad hunc meridianus circulus, qui horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transversa currunt, & alios interventu suo scindunt. Necesse autem est tot aëris discrimina esse, quot partes. Ergo horizon sive finiens circulus, quinque illos orbes, quos modo dixi fieri, secat, & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occasu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit, regiones duas adjicit. Si duodecim aër discrimina accipit, & totidem facit ventos. Quidam sunt quorumdam locorum proprii, qui nō transmittunt, sed in proximum ferunt. Non est illis à latere universi mundi impetus. Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Iapyx, Athenas Sciron, Pamphyliam Catægis, Galliam Circius: cui ædificia quassanti, tamen incolæ gratias agunt, tamquam salubritatem cæli sui debeant ei. Divus certe Augustus templum illi, cum in Galliâ moraretur, & vovit & fecit. Infinitum est, si singulos velim persequi. Nulla enim propemodum regio est, quæ non habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadentem.

CAP. XVIII. Inter cetera itaq; providentiæ opera, hoc quoque aliquis, ut dignum admiratione suspexerit. Non enim ex una caussa ventos, aut invenit, aut per diversa disposuit: sed primum ut aëra non sinerent pigrescere, sed assidua vexatione utilem redderent, vitalemque tracturis. Deinde ut imbres terris subministrarent, iidemque nimios compescerent. Nam modo adducunt nubes, modo diducunt, ut per totum orbem pluviæ dividi possent. In Italiam Auster impellit, Aquilo in Africam rejicit: Etesiæ non patiuntur apud nos nubes consistere. Iidē totam Indiam & Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant. Quid, quod fruges percipi non possunt, nisi flatu supervacua admixta servandis ventilarentur, nisi esset quod segetem excitaret, & latentem frugem, ruptis velamentis suis, quæ folliculos agricolæ vocant, adaperiret? Quid, quod omnibus inter se populis cōmercium dedit, & gentes dissipatas locis miscuit? Ingens naturę beneficium, si illud in injuriam suam non vertat hominum furor. Nunc quod de Cæsare olim majore vulgo dictitatū est, & à Tito Liviō positum, in incerto esse, utrum illum magis nasci Reip. profuerit, an non nasci, dici etiam de ventis potest: adeo quidquid ex illis utile & necessarium est, non potest his repensari, quæ in perniciem suam generis humani dementia excogitat. Sed non ideo non sunt ista natura sua bona, si vitio male utendum nocent. Nimirum in hoc providentia, ac dispositor ille mundi Deus, aëra ventis exercendum dedit, & illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit: non ut nos classes partem freti occupaturas compleremus milite armato, & hostem in mari aut post mare inquireremus. Quę nos dementia exagitat & in mutuum compellit exitium? Vela ventis damus bellum paraturi, & periclitamur periculi caussa. Incertam fortunam experimur: vim tempestatum nulla ope humana superabilem, mortem sine spe sepulturæ. Non erat tanti, si ad pacem per ista veheremur. Nunc autem cum evaserimus tot scopulos latentes, & insidias vadosi maris; cum effugerimus procellosos desuper montes, in quos præceps navigantes ventus impingit: cum involutos nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cum turbinibus divulsa navigia: quis erit hujus laboris ac metus fructus? quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet, & obvius in litore hostis, & trucidandę gentes tractura magna ex parte victorem, & antiquarum

urbium

urbium flamma. Quid in arma cogimus populos? Quid exercitus scribimus, directuros aciem in mediis fluctibus? Quid maria inquietamus? parum videlicet ad mortes nostras terra late patet. Nimis delicatè fortuna nos tractat. Nimis dura dedit nobis corpora, felicem valetudinem. Nō depopulatur nos casus incurrens. Emetiri cuique annos suos ex commodo licet, & ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, & vocemus in nos fata cessantia. Miseri, quid quæritis? mortem quæ ubique superest? Petet illa vos & ex lectulo, sed ubique innocentes petat: occupabit vos in vestra domo, sed occupet nullum molientes malum. Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam insaniā, circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine injuria, occurrentia devastantē, ac ferarum more occidere, quem non oderis? Illis tamen in ultionem, aut ex fame morsus est: nos sine ulla parsimonia nostri alienique sanguinis, movemus maria, & navigia deducimus, salutem committimus fluctibus, secundos optamus ventos, quorum felicitas est ad bella perferri. Quousq; nos malos mala nostra rapuêre? Parum est, intra orbem suum furere. Sic Persarum rex stolidissimus in Græciam trajicit, quam exercitus non vincet, cum impleverit. Sic Alexander ulterior Bactris & Indis volet quærere quid sit ultra magnum mare, & indignabitur aliquid esse ultimum sibi. Sic Parthis avaritia Crassum dabit. Non horrebit revocantis diras tribuni, non tempestates longissimi maris, nōn circa Euphratem præsaga fulmina, & deos resistentes. Per hominum deorumque iras ad aurum ibitur. Ergo non immerito quis dixerit, rerum naturam melius acturam fuisse nobiscum, si ventos flare vetuisset, & inhibito discursu furentium, in sua quemq; terra stare jussisset. Si nihil aliud, certe suo quisque tantum ac suorum malo nasceretur. Nunc parum vi domestica, externis quoq; laborandum est. Nulla terra tam longe remota est, quæ non mittere aliquo suum malum possit. Vnde scio an nunc aliquis magnę gentis in abdito dominus, fortunæ indulgentia tumens, non cōuneat intra terminos arma, an paret classes ignota molieus? Vnde scio, hic mihi, an ille ventus bellum invehet? Magna pars erat pacis humanæ, maria præcludi. Non tamē (ut paullo ante dicebā) queri possumus de auctore nostrō Deo, si beneficia ejus corrumpimus, & ut essent contraria, efficimus. Dedit ille ventos ad custodiendam cæli terrarumque temperiem, ad evocandas supprimēdasque aquas, ad alendos satorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem, cum aliis caussis adducit ipsa jactatio, attrahens cibum in summa, & ne torpeat, promovens. Dedit ventos ad ulteriora noscenda. fuisset enim imperitum animal, & sine magna experientia rerum homo, si circumscriberetur natalis soli fine. Dedit ventos, ut commoda cujusq; regionis fierent communia: non ut legiones equitemque gestarent, nec ut perniciosa gentibus arma transveherent. Si beneficia naturæ mentium pravitate perpendimus, nihil non nostro malo accepimus. Cui videre expedit? Cui loqui? Cui non vita tormentum est? Nihil invenies tam manifestæ utilitatis, quod non in cōtrarium transferat culpa. Sic ventos quoque natura bonos futuros invenerat: ipsi illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt. non eadem est his & illis caussa solvēdi: sed justa nulli. Diversis enim irritamentis ad tentandum iter impellimur. Itaq; alicui vitio navigatur. Egregie Plato dicit, quā nobis circa exitum jam testium loco dandus est, minima esse quæ

homines emant vita. Imo, Lucili carissime, si benè furorē illorum æstimaveris, id est nostrum (in eadem enim turba volutamur) magis ridebis, cum cogitaveris vita parari ea, in quibus vita consumitur.

LIBER VI.

In quo de terræ motu agitur.

CAP. I.

Pompejos, celebrem Campaniæ urbem, in quam ab altera parte Surrentinum Sabianumque littus, ab altera Herculanense conveniunt, mareque ex aperto conductum amoeno sinu cingit, desedisse terrę motu, vexatis quęcumque adjacebant regionibus, Lucili virorum optime, audivimus: & quidem diebus hibernis: quos vacare à tali periculo majores nostri solebant promittere. Nonis Febr. fuit motus hic Regulo & Virginio consulibus, qui Campaniam numquam securam hujus mali, indemnem tamen, & totiens defunctam metu, magna strage vastavit. Nam & Herculanēsis oppidi pars ruit, dubieque stant etiam quæ relicta sunt. Et Nucerinorum colonia, ut sine clade, ita non sine querela est. Neapolis quoque privatim multa, publicè nihil amisit, leviter ingenti malo perstricta. Villæ vero præruptę passim sine injuriâ tremuere. Adjiciunt his sexcentarum ovium gregem exanimatū, & divisas statuas: motæ post hoc mentis aliquos atque impotes sui errasse. Quorum ut caussas excutiamus, & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruens casus. Quærenda sunt trepidis solatia, & demendus ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutum videri potest, si mundus ipse concutitur, & partes ejus solidissimæ labant? Si, quod unum immobile est in illo, fixumque, ut cuncta in se intenta sustineat, fluctuat; si quod proprium habet terra, perdidit, stare: ubi tandem resident metus nostri? Quod corpora receptaculum invenient? quo solicita confugient, si ab imo metus nascitur, & funditus trahitur? Consternatio omnium est, ubi tecta crepuere, & ruina signum dedit: tunc præceps quisque se proripit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quam latebram prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agitet? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod urbes sitæ sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dixerunt, discedit ac titubat? Quid tibi esse non dico auxilii, sed solatii potest, ubi timor fugam perdidit? Quid est, inquam, satis munitum? Quid ad tutelam alterius ac sui firmum? Hostem muro repellam: præruptæ altitudinis castella, vel magnos exercitus difficultate aditus morabuntur. A tempestate nos vindicant portus. Nimborum vim effusam, & sine fine cadentes aquas tecta propellunt: fugientes non sequitur incendium: adversus tonitrua & minas cæli, subterraneæ domus, & defossi in altum specus remedia sunt. Ignis ille cælestis non transverberat terram, sed exiguo ejus objectu retunditur. In pestilentia mutare sedes licet. Nullum malum sine effugio est. Numquam fulmina populos perusserunt. Pestilens cælum exhausit urbes, non abstulit. Hoc malum latissimè patet, inevitabile, avidum, publicè noxium. Non enim domos solum, aut familias, aut urbes singulas haurit, sed gentes totas, regionesque subvertit: & modo ruinis operit, modo in altam voraginem condit: ac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltem fuisse; sed supra nobilissimas urbes, sine ullo vesti-

gio

gio prioris habitus, solum extenditur. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, & è vivorum numero vivi auferuntur, tamquam non omne fatum ad eumdem terminū veniat. Hoc habet inter cetera justitiæ suæ natura præcipuum, quod cum ad exitum ventum est, omnes in æquo sumus. Nihil itaque interest, utrum me lapis unus elidat, an monte toto premar: utrum supra me domus unius onus veniat, & sub exiguo ejus tumulo ac pulvere exspirem, an totus caput meum terrarum orbis abscondat: in luce hunc & in aperto spiritum reddam, an in vasto terrarum dehiscentium sinu: solus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum concidentium ferar. Nihil interest mea quantus circa mortem meam tumultus fit: ipsa ubique tantumdem est. Proinde magnum sumamus animum adversus istam cladem, quæ nec evitari, nec provideri potest. Definamus audire istos, qui Campaniæ renunciavere, quique post hunc casum emigraverunt, neganique se unquam ipsam regionem accessuros. quis enim illis promittet melioribus fundamentis hoc aut illud solum stare? Omnia ejusdem sortis sunt, & si nondum mota, tamen mobilia: hunc fortasse in quo securius consistis locum, hæc nox, aut hic ante noctem dies scindet. Vnde scies an melior eorum locorum conditio sit, in quibus jam vires suas fortuna consumpsit, & quæ in futurum ruina sua fulta sunt? Erramus enim, si ullam terrarum partem exceptam immunemque ab hoc periculo credimus. Omnes sub eadem jacent lege. Nihil ita, ut immobile esset, natura concepit. Alia temporibus aliis cadunt. Et quemadmodum in urbibus magnis, nunc hæc domus, nunc illa suspenditur: ita in hoc orbe terrarum nunc hæc pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Asia duodecim urbes simul perdidit. Anno priore Achaiam & Macedoniam, quæcumque est ista vis mali quæ incurrit; nunc Campaniam læsit. Circuit fatum, & si quid diu præteriit, repetit. Quædam rarius solicitat, sæpius quædam. Nihil immune esse & innoxium finit. Non homines tantum, qui brevis & caduca res nascimur, urbes oræque terrarum & littora, & ipsum mare in servitutem fati venit. Nos tamen nobis permansura promittimus bona fortunæ, & felicitatem, cujus ex omnibus rebus humanis velocissima est levitas, habituram in aliquo pondus ac moram credimus. Et perpetua sibi omnia promittentibus in mentem non venit, idipsum, supra quod stamus, stabile non esse. Neque enim Campaniæ istud aut Achaię, sed omnis soli vitium est, malè cohærere, & ex caussis pluribus resolvi, & summam manere, partibus ruere.

CAP. II. Quid ago? Solatium adversus pericula dare promiseram: ecce undique timenda denuncio. Nego quidquam esse quietis æternæ: quod & perire non possit, & perdere. Ego vero hoc ipsum solatii loco pono, & quidem valentissimi: quandoquidem sine remedio timor stultus est. ratio terrorem prudentibus excutit: imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaq; generi humano dictū puta, quod illis subita captivitate inter ignes & hostem stupentibus dictum est,

Vna salus victis, nullam sperare salutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda: circumspicite quam levibus caussis discutiamur. Non cibus nobis, nō humor, non vigilia, non somnus, sine mensura quadam salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria esse nostra, & imbecilla corpuscula,

 fluida,

fluida, non magna molitione perdenda. Sine dubio id unum periculi satis esset, quod tremunt terræ, quod subito dissipantur, ac superposita diducunt. Magni se æstimat, qui fulmina & motus terrarum hiatusq; formidat: vult ille imbecillitati suæ conscius timere pituitam. ita videlicet nati sumus, tam felicia sortiti membra, & in hanc magnitudinem crevimus, & ob hoc nisi mundi partibus motis, nisi cælum intonuerit, nisi terra subsederit, perire non possumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidem dolor, sed aliqua à latere ejus scissura conficit: & ego timeam terras trementes, quem crassior saliva suffocat? Ego extimescam emotum sedibus suis mare, & ne æstus, majore quam solet cursu, plus aquarum trahens superveniat: cum quosdam strangulaverit potio, male lapsa per fauces? Quam stultum est, mare horrere: cum scias, stillicidio perire te posse? Nullum est majus solatium mortis, quā ipsa mortalitas. nullum autem omnium istorum quæ extrinsecus terrent, quam quod innumerabilia pericula in ipso sinu sunt. Quid enim dementius, quam ad tonitrua succidere, & sub terrā correpere fulminum metu? Quid stultius, quam timere nutationem aut subitos montium lapsus, irruptiones maris extra littus ejecti: cum mors ubique præsto sit, & undique occurrat: nihilque sit tam exiguum, quod non in perniciem generis humani satis valeat? Adeo non debent nos ista confundere, tamquam plus in se mali habeant, quā vulgaris mors: ut contra, cum sit necessarium è vita exire, & aliquando emittere animam, majore perire ratione juvet. Necesse est mori ubicúnque, quandoque. Stet licet ista humus, & se teneat suis finibus, nec ulla jactetur injuria: supra me quandoque erit. Interest ergo, illam ego mihi, an ipsa se mihi imponat? Diducitur ingenti potentia nescio cujus mali: rumpitur, & me in immensam altitudinem abducit. Quid porro? Mors levior in plano est? Quid habeo quod querar, si rerum natura non vult me jacere in ignobili loco? si mihi injicit sui partem? Egregiè Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum est, inquit, *mihi, cælo cecidisse velim.*

Idem licet dicere: Si cadendum est, cadam orbe concusso: nō quia fas est optare publicam cladē, sed quia ingens mortis solatiū est, terram quandoq; videre mortalem.

CAP. III. Illud quoque proderit præsumere animo, nihil horum deos facere, nec ira numinum, aut cælum concuti, aut terram. Suas ista caussas habent: nec ex imperio sæviunt, sed ex quibusdam vitiis, ut corpora nostra, turbantur: & tunc, cum facere videntur injuriam, accipiunt. Nobis autem ignorantibus verum, omnia terribilia sunt, utpote quorum metum raritas auget. Levius accidunt familiaria: ex insolito formido est major. Quare autem quidquam nobis insolitū est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitemus, quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus itaque hujus negligentiæ pœnas, tamquā novis territi: cum illa non sint nova, sed insolita. Quid ergo? Non religionem incutit mentibus, & quidem publice, sive defecere sol visus est, sive luna, cujus obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota delituit? Longeque magis illæ actæ in transversum faces, & cæli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis orbes, & stellæ per diem visæ, subitiq; transcursus ignium, multam post se lucem trahentium? nihil horum sine timore miramur: & cum timendi sit caussa, nescire; nō est tanti scire, ne timeas? Quāto satius est, caussas inquirere, & quidem

quidem toto in hoc intentum animo? Neque enim illo quidquam inveniri dignius potest, cui se non tantum commodet, sed impendat.

CAP. IIII. Quæramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moveat, quid tanti molem corporis impellat, quid sit illa valentius, quid tantum onus vi sua labefactet: cur modo tremat, modo luxata subsidat, nunc in partes divisa discedat: & alias intervallum ruinę suę diu servet, alias cito comprimat: nunc amnes magnitudinis notę convertat introrsus, nunc novos exprimat: aperiat aliquando aquarum calentium venas, aliquando refrigeret: ignesque nonnumquam per aliquod ignotum antea montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per secula nobiles comprimat. Mille miracula movet, faciemque mutat locis, & defert montes, subrigit plana, valles extuberat, novas in profundo insulas erigit. Hæc ex quibus caussis accidant, digna res est excuti. Quod, inquis, erit pretium operę? quo nullum majus est, nosse naturam. Neque enim quidquam habet in se hujus materiæ tractatio pulchrius, cũ multa habeat futura usui, quam quod hominem magnificentia sui detinet; nec mercede, sed miraculo colitur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accidãt hæc: quorum est adeo mihi dulcis inspectatio, ut quamvis aliquando de motu terrarum volumen juvenis ediderim, tamen tentare me voluerim, & experiri, an ætas aliquid nobis aut ad scientiam, aut certè ad diligentiam adjecerit.

CAP. V. Caussam, qua terra concutitur, alii in aqua esse, alii in ignibus, alii in ipsa terra, alii in spiritu putavêre: alii in pluribus, alii in omnibus his. Quidam liquere ipsis aliquam ex istis caussam esse dixerunt; sed non liquere, quæ esset. Nunc singula persequamur. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones veterum parũ exactas esse & rudes. Circa verum adhuc errabatur. Nova omnia erant primo tentantibus, post eadẽ illa limata sunt: & si quid inventum est, illis nihilominus referri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturæ latebras dimovere, nec contentum exteriori ejus conspectu, introspicere, & in deorum secreta descendere. Plurimum ad inveniendum contulit, qui speravit posse reperiri. Cum excusatione itaque veteres audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit. Nec in hac tantum re omnium maxima atque involutissima, in qua etiam cum multum actum erit, omnis tamen ætas quod agat, inveniet, sed in omni alio negotio, longe semper à perfecto fuêre principia.

CAP. VI. In aqua caussam esse, nec ab uno dictum est, nec uno modo. Thales Milesius totam terram subjecto judicat humore portari & innatare: sive illud oceanum vocas, sive magnum mare, sive alterius naturæ simplicem adhuc aquam & humidum elementum. Hac, inquit, unda sustinetur orbis, velut aliquod grãde navigium & grave his aquis quas premit. Supervacuum est reddere caussas, propter quas existimat, gravissimam partem mundi non posse spiritu tam tenui fugacique gestari: non enim nunc de situ terrarum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas esse in caussa, quibus hic orbis agitatur, quod in omni majore motu erumpunt fere novi fontes: sicut in navigiis quoque evenit, ut si inclinata sunt, & abiere in latus, aquam sorbeant, quę in omni onere eorum quæ vehit, si immodicè depressa sunt, aut superfunditur, aut certe dextra sinistraque solito magis surgit. Hanc opinionem falsam esse, nõ est diu colligendum: Nam si terram aqua

sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moveretur: nec agitari illam miraremur, sed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: numquam enim navis dimidia jactatur. nunc vero non terrarum universarũ, sed ex parte motus est. Quomodo ergo fieri potest, ut quod totum vehitur, totum non agitetur, si id quo vehitur, agitatum est? At quare aquæ erumpunt? Primum omnium sæpe tremuit terra, & nihil humoris novi fluxit. Deinde si ex hac caussa unda prorumperet, à lateribus terræ circumfunderetur: sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, ut incrementum aquarum, quotiens navigia desidunt, in lateribus maximè appareat. Ad ultimum non tam exigua fieret quam dicit eruptio nec velut per rimam sentina subreperet, sed fieret ingens inundatio, ut ex infinito liquore, & ferente universa.

CAP. VII. Quidam motum terrarum aquæ imputavêre: sed non ex eadem caussa. Per omnem, inquiunt, terram, multa aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum navigabilis etiam sine adjutorio imbriũ magnitudo est. Hinc Nilus per æstatem ingentes aquas invehit: hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit, Danubius ac Rhenus, alter Sarmaticos impetus cohibens, & Europam Asiamque discriminans, alter Germanos, avidam gentem belli, repellens. Adjice nunc patentissimos lacus, & stagna populis inter se ignotis circumdata, & ineluctabiles navigio paludes, nec ipsis quidem inter se pervias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminum, subitos, & ex occulto amnes vomentia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus: quorum vires quam repentinæ, quam breves? Omnis hæc aquarum, etiam intra terram, natura faciesque est. Illic quoque aliæ vasto cursu deferuntur, & in præceps volutæ cadunt: aliæ languidiores in vadis refunduntur, & leniter ac quietè fluunt. Quis autem neget, vastis illas receptaculis concipi, & cessare multis inertes locis? Non est diu probandum, ibi multas aquas esse, ubi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito multoque funderet. Si hoc verum est, necesse est aliquando illic amnis excrescat, & relictis ripis violentus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicujus partis, in quam flumen impetum dedit, & quam donec decrescat verberabit. Potest fieri, ut aliquam regionem rivus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem: quâ lapsâ, superposita quatiantur. Iam vero nimis oculis permittit, nec ultra illos scit producere animum, qui non credit esse in abscondito terræ sinus maris vasti. Nec enim video, quid prohibeat vel obstet, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abscondito littus, & per occultos aditus receptum mare; quod illîc quoque tantumdem loci tenet, aut fortassis hoc amplius, quod superiora cum tot animalibus erant dividenda: abstrusa enim, & sine possessore deserta, liberius undis vacant. Quas quis vetat illîc fluctuare, & ventis, quos omne intervallũ terrarum, & omnis aër creat, impelli? Potest ergo major solito exorta tempestas, aliquam partem terrarum impulsam vehementius movere. Nam apud nos quoq; multa, quæ procul à mari fuerant, subito ejus accessu vapulavêre; & villas in conspectu collocatas, fluctus, qui longè audiebatur, invasit. Illîc quoque potest accedere ac decedere pelagus infernum: quorum neutrũ fit sine motu superstantiũ.

CAP. VIII. Non quidem existimo diu te hæsitaturum, an credas esse subterraneos amnes & mare absconditum. Unde cuius

enim ista prorumpunt, unde ad nos veniunt, nisi quod origo humoris inclusa est? Age, cum vides interruptum Tigrim in medio itineris siccari, & non universum averti, sed paullatim, non apparentibus damnis, minui primum, deinde consumi: quo illum putas abire nisi in obscura terrarum: utique cum videas emergere iterum, non minorem eo qui prior fluxerat? Quid cũ vides Alpheũ, celebratum poëtis, in Achaia mergi, & in Sicilia rursus transjecto mari effundere amoenissimũ fontem Arethusam? Nescis autem, inter opiniones, quibus narratur Nili æstiva inundatio, & hanc esse, à terra illum erumpere, & augeri non supernis aquis, sed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Cæsar, ut aliarum virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad investigandũ caput Nili miserat, audivi narrantes, longum illos iter peregisse, cum à Rege Æthiopiæ instructi auxilio, commendatique proximis regibus, penetrassent. Ad ulteriora quidem, ajebant, pervenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ noverant, nec sperare quisquam potest, ita implicitæ aquis herbæ sunt, & aquæ nec pediti eluctabiles, nec navigio, quod nisi parvum & unius capax, limosa & obsita palus non ferat. Ibi, inquit, vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat. Sed sive caput illa, sive accessio est Nili, sive tunc nascitur, sive in terras ex priore recepta cursu redit: nonne tu credis, illam, quidquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, ut eructare tanto impetu possint.

CAP. IX. Ignem caussam motus quidam, & quidem non eamdem judicant. Inprimis Anaxagoras, qui existimat, simili pene ex caussa & aëra concuti, & terram: cum in inferiore parte spiritus crassum aëra, & in nubes coactum, eadem vi qua apud nos quoq; nubila frangi solent, rumpit, & ignis ex hoc collisu nubium, cursuq; elisi aëris emicuit. Hic ipse in obvia incurrit, exitum quærens, ac divellit repugnantia; donec per angusta aut nactus est viam exeundi ad cælum, aut vi atque injuria fecit. Alii in igne caussam quidem esse, sed non ob hoc judicant: sed quia pluribus obrutus locis ardeat, & proxima quæque consumat. Quæ si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partium, quæ subjectis adminiculis destitutæ labant, donec corruêre: nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur; aut cum diu nutavêre, super ea se, quæ superfunt stantque, componunt. Hoc apud nos quoq; videmus accidere, quotiens incendio pars civitatis laborat, cum exustæ trabes sunt, aut corrupta quæ superioribus firmamentum dabant: tunc diu agitata fastigia concidunt, & tam diu differuntur atq; incerta sunt, donec in solido resederunt.

CAP. X. Anaximenes ait, terrã ipsam sibi esse caussam motus, nec extrinsecus incurrere quod illam impellat: sed intra ipsam & ex ipsa quasdam partes ejus decidere, quas aut humor solverit, aut ignis exederit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoq; cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat aut revellatur. Nam primũ omnia vetustate labuntur, nec quidquam tutum à senectute est. Hæc solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in ædificiis veteribus quædã non percussa tamen decidunt, cum plus ponderis habuere quam virium: ita in hoc universo terræ corpore evenit, ut partes ejus vetustate solvantur, solutæ cadant, & tremorem superioribus afferant: primum

dum abscedunt (nihil enim utiq; magnum fine motu ejus, cui hæsit, abscinditur) deinde cum deciderũt, solido exceptæ resiliant, pilæ more, quæ cum cecidit exultat, ac sæpius pellitur, totiens à solo in novum impetum missa. Si vero in stagnantibus aquis delata sunt, hic ipse casus vicina concutit fluctu, quem subitum vastumq; illisum ex alto pondus ejicit.

CAP. XI. Quidam ignibus quidem assignant hunc tremorem, sed aliter. Nam cum pluribus locis ferveant, necesse est ingentem vaporem sine exitu volvant, qui vi sua spiritum intendit: & si acrius institit, opposita diffundit: si vero remissior fuit, nihil amplius quam movet. Videmus aquam spumare, igne subjecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multo magis illum facere credamus, cum violentus ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc ille vaporatione inundantium aquarum, quidquid pulsaverit, agitat.

CAP. XII. Spiritum esse qui moveat, & plurimis & maximis auctoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concava terrarum deferuntur: deinde ubi jam omnia spatia plena sunt, & inquantum aër potuit densatus est, is qui supervenit spiritus, priorem premit & elidit, ac frequentibus plagis primo cogit, deinde perturbat. Tunc ille quærens locum, omnes angustias dimovet, & claustra sua conatur effringere. Sic evenit, ut terræ, spiritu luctante, & fugam quærente, moveantur. Itaque cum terræ motus futurus est, præcedit aëris tranquillitas & quies: videlicet, quia vis spiritus, quæ concitare ventos solet, in inferna sede detinetur. Nunc quoque cum hic motus in Cāpania fuit, quamvis hiberno tempore, & inquieto, per superiores dies aër stetit. Quid ergo? Numquam flante vento terra concussa est? Admodum raro duo flavere simul venti. Fieri tamen & potest, & solet. quod si recipimus, & constat duos ventos rem simul gerere: quid ni accidere possit, ut alter superiorem aëra agitet, alter infernum?

CAP. XIII. In hac sententia licet ponas Aristotelem, & discipulum ejus Theophrastum, nõ, ut Græcis visum est, divini, tamen & dulcis eloquii virum, & nitidi sine labore. Quid utrique placeat, exponam. Semper aliqua evaporatio est è terra, quæ modò arida est, modò humido mixta. Hæc ab infimo edita, & in quantum potuit, elata, cum ulteriorem locum in quem exeat non habet, retro fertur, atque in se revolvitur: dumque rixa spiritus reciprocantis jactat obstantia, & sive interclusus, sive per angusta enisus est, motum ac tumultum ciet. Straton ex eadem schola est, qui hanc partem philosophiæ maximè coluit, & rerum naturæ inquisitor fuit. Hujus tale decretum est: Frigidum & calidum semper in contraria abeunt, & una esse non possunt: eò frigidum confluit, unde vis calida discessit: & invicem ibi calidum est, unde frigus expulsum est. Hoc quod dico verum est: sed utrumque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore, cum supra terram frigus est, calent putei, nec minus specus, atq; omnes sub terra recessus; quia eo se calor contulit, superiora possidenti frigori cedens: qui cum in inferiora pervenit, & eo se quantum poterat ingessit, quo densior, hoc validior est: huic alius supervenit, cui necessario congregatus ille jam & in augustum pressus, loco cedit. Idem è contrario evenit, cum vis major frigidi illata in cavernis est. Quidquid illic calidi latet, frigori cedens abit in angustum, & magno impetu agitur: quia non patitur utriusque natura cõcordiam, nec in uno moram. Fugiens ergo, & omni modo cupiens exc.

excedere, proxima quæque removitur ac jactat. Ideoq; antequam terra moveatur, solet mugitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus: nec enim aliter posset, ut ait noster Virgilius,

Sub pedibus mugire solum, & juga celsa moveri:

nisi hoc esset ventorum opus. Vices deinde hujus pugnæ sunt: desinit calidi congregatio, ac rursus eruptio. Tunc frigida compescuntur & succedunt, mox futura potentiora. Dum ergo alterna vis cursat, & ultro citroque spiritus commeat, concutitur.

CAP. XIV. Sunt qui existiment, spiritu quidem, & nulla alia ratione tremere terram, sed ex alia caussa, quam Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum & sanguine irrigatur, & spiritu, qui per sua itinera discurrit. Habemus autem quędam angustiora animæ receptacula, per quæ nihil amplius quam meat: quædam patentiora, in quibus colligitur, & unde dividitur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus, & aquis, quæ vicem sanguinis tenent, & ventis, quos nihil aliud quis quam animā vocaverit, pervium est. Hæc duo alicubi concurrunt, alicubi consistunt. Sed quemadmodū in corpore nostro, dum bona valetudo est, venarum quoque imperturbata mobilitas modum servat: ubi aliquid adversi est, micat crebrius, & suspiria atque anhelitus, laborantis ac fessi signa sunt: ita terræ quoque, dum illis positio naturalis est, inconcussę manent. Cū aliquid peccatur, tunc velut ægri corporis motus est, spiritu illo qui modestius perfluebat, icto vehementius, & quassante venas suas: nec, ut illi paullo ante dicebant, quibus animal placet esse terram. nam si hoc est quemadmodū animal, tota vexationem sentiet. Neq; enim in nobis febris alias partes modestius impellit ...

pari æqualitate discurrit. Vide ergo, numquid intret in illam spiritus ex circumfuso aëre, qui quādiu habet exitum, sine injuriā labitur: si offendit aliquid, & incidit quod viā claudat, tunc oneratur primo infundente se à tergo aëre. Deinde per aliquam rimam malignè fugit, & hoc acrius fertur, quo angustius. Id sine pugna nō potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidē per quam effluat invenit, conglobatus ille furit, & huc atque illo circumagitur, aliaq; dejicit, alia intercidit: cum tenuissimus, idemq; fortissimus, & irrepat quamvis in obstructa, & quidquid intravit, vi sua diducat & dissipet: tunc terra jactatur. Aut enim datura vento locum discedit, aut cum dedit, in ipsam, qua illum emisit, cavernam fundamento spoliata considit.

CAP. XV. Quidam ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantum primos illos aditus habet, quos velut spiramenta ab initio sui recepit, sed multos illic casus imposuit. Alicubi diduxit, quidquid superne terreni erat, aqua: alia torrentes exedêre, illa æstibus magnis dirupta patuêre. Per hæc intervalla intrat spiritus: quem si inclusit mare, & adegit, nec fluctus retro abire permisit, tunc ille exitu simul reditque præcluso, volutatur. Et quia in rectum non potest tendere, quod illi naturale est, in sublime se intendit, & terram prementem reverberat.

CAP. XVI. Etiamnum dicendum est, quod plerisq; auctoribus placet, & in quo fortasse fiet dissensio. Non esse terram sine spiritu, palam est. Non tantum illo dico, quo se tenet, ac paries sui jungit, qui inest etiam saxis mortuisque corporibus: sed illo dico vitali, & vegeto, & alente omnia. Hunc nisi haberet, quomodo tot arbustis spiritū infun-

tot satis? Quemadmodum tam diversas radices aliter atq; aliter in se mersas foveret, quasdā summa receptas parte, quasdam altius tractas, nisi multum haberet animæ, tam multa, tam varia generantis, & haustu atque alimento suo educantis? Levibus adhuc argumentis ago. Totum hoc cælū, quod igneus æther, mundi summa pars, claudit, omnes hę stellę, quarum iniri nō potest numerus, omnis hic cælestium cœtus, & (ut alia præteream) hic tam prope à nobis agens cursum sol, omni terrarum ambitu non semel major, alimentum ex terreno trahunt, & inter se partiuntur: nec ullo alio scilicet, quam halitu terrarū sustinentur. Hoc illis alimentum, hic pastus est. Non posset autem tam multa, tantaque, & se ipsa majora, terra nutrire, nisi plena esset animæ, quā per diem & noctem ab omnibus partibus suis fundit. Fieri enim non potest, ut non multum illi superfit, ex qua tantum petitur ac sumitur: & ad tempus quidem, quod exeat, nascitur. Nec enim esset perennis illi copia suffecturi in tot cælestia spiritus, nisi invicem ista excurrerent, & in aliud alia solverentur. Sed tamen necesse est abundet ac plena sit, & ex condito proferat. Non est ergo dubium, quin multum spiritus lateat intus, & cæca sub terra spatia aër latus obtineat. Quod si verum est, necesse est id sæpe moveatur, quod re mobilissima plenum est. Numquid enim dubium esse potest cuiquam, quin nihil sit tam inquietum quam aër, & tam versabile & vagatione gaudens?

CAP. XVII. Sequitur ergo, ut naturam suam exerceat, & quod semper moveri vult, aliquando & alia moveat. Id quando fit? Cum illi cursus interdictus est. Nam quamdiu non impeditur, placidè fluit: cum offenditur & retinetur, insanit, & moras suas abrumpit, non aliter quam ille poëtæ

--- *pontē indignatus Araxes.*

Quamdiu illi facilis & liber est alveus, primas quasque aquas explicat. Vbi saxa manu vel casu illata, pressēre veniemē, tunc impetum mora quærit: & quo plura opposita sunt, plus invenit virium. Omnis enim illa unda quæ à tergo supervenit, & in se crescit, cum onus suum sustinere non potuit, vim ruina parat, & prona cum his quæ jacebant fugit. Idem spiritu fit: qui quo valentior agiliorque est, citius rapitur, & vehementius septū omne disturbat. Ex quo motus fit scilicet ejus partis, sub qua pugnatum est. Quod dicitur, verum esse ex illo probatur: sæpe enim cum terræ motus fuit, si modo pars ejus aliqua dirupta est, inde ventus per multos dies fluxit: ut traditur factum eo terræ motu, quo Chalcis laboravit: quod apud Asclepiodotum invenies, auditorem Posidonii, in ipsis quæstionū naturalium caussis. Inveues & apud alios auctores, hiasse uno loco terram, & inde non exiguo tempore spirasse ventum: qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur.

CAP. XVIII. Maxima ergo caussa est, propter quam terra moveatur, spiritus natura citus, & locū è loco mutans. Hic quādiu impellitur, & in vacanti spatio latet, jacet innoxius, nec circumjectis molestus est. Vbi illum extrinsecus superveniens caussa solicitat, compellitque & in arctum agit, scilicet adhuc cedit tantum, & vagatur. Vbi erepta discedendi facultas est, & undiq; obsistitur, tunc

--- *Magno cū murmure montis*
Circum claustra fremit,

quæ diu pulsata convellit ac jactat: eo acrior, quo cum valentiore mora luctatus est. Deinde cum circa perlustravit omne quo tenebatur, nec potuit evadere, inde quo maxime impactus est, resilit: & aut per occulta dividitur

ipso

ipso terræmotu raritate facta, aut per novū vulnus emicuit. Ita ejus vis tanta non potest cohiberi, nec ventum tenet ulla compages: solvit enim quodcumque vinculum, & omne onus fert secum, infususque per minima, laxamentum sibi parat, indomita naturæ potentia liber, utique concitatus, sibi jus suum vindicat. Spiritus vero invicta res est: nihil enim erit quod

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras

Imperio premat, ac vinclis & carcere frenet.

Sine dubio poëtę hunc voluerant videri carcerem, in quo sub terra clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clausum est, esse adhuc ventū: nec id quod ventus est, posse jam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, & aëris statio est. Omnis in fuga ventus est. Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat, motum effici spiritu, quod corpora quoque nostra non aliter tremunt, quam si spiritum aliqua caussa conturbat: cum timore contractus est, cū senectute languescit, & venis torpentibus marcet, cum frigore inhibetur, aut sub accessionē cursu suo dejicitur. Nam quamdiu sine injuria perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori. cum aliquid occurrit quod inhibeat ejus officium, tunc parum potens perferendis his quæ suo vigore tenebat, deficiens concutit, quidquid integer tulerat.

CAP. XIX. Metrodorum Chium necesse est audiamus, quod vult sententiæ loco dicentem. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones præterire, quas improbo: cum satius sit omnium copiam fieri, & quæ improbamus, damnare potius, quam præterire. Quid ergo dicit? Quomodo in dolio cantantis vox, per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam leviter mota, tamen circuit, non sine tactu ejus tumultuque, quo inclusa est: sic speluncarum sub terra pendentium vastitas habet aëra suum; quem simul alius superne incidens percussit, agitat non aliter, quam illa de quibus paullo ante retuli, inania indito clamore sonuerunt.

CAP. XX. Veniamus nunc ad eos, qui omnia ista quæ retuli, in caussa esse dixerunt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim, motum aliquando spiritu fieri, aliquando aqua, aliquādo utroque: & id hoc modo prosequitur. Aliqua pars terræ concava est, & in hanc aquæ magna vis confluit. Ex hac est aliquid tenue, & ceteris liquidius. Hoc cum superveniente gravitate rejectum est, terris illiditur, & illas movet. Nec enim fluctuari potest sine motu ejus, in quod impingitur. Etiamnum quod modo de spiritu dicebamus, de aqua quoque dicendum est. Vbi in unum locum congesta est, & capere se desiit, aliquo incumbit, & primò viam pondere aperit, deinde impetu. Nec enim exire nisi per devexum potest, diu inclusa, nec in directum cadere moderatè, aut sine concussione eorum, per quæ & in quę cadit. Si vero cum jam rapi cœperit, aliquo loco substitit, & illa vis fluminis in se revoluta est, in continentem terram repellitur, & illam, qua parte maxime tendit, exagitat. Præterea aliquando madefacta tellus, liquore penitus accepto, altius sidit, & fundus ipse vitiatur: tunc ea pars premitur, in quam maxime aquarum vergentium pondus inclinat. Spiritus verò nonnumquam impellit undas, & si vehementius institit, eam scilicet terræ partem movet, in quam coactas aquas intulit. Nonnumquam in coacta itinera conjectus, & exitum quærens, movet omnia: terra autem penetrabilis ventis est, & spiritus subtilior est, quam ut possit excludi, & vehementior,

quam ut sustineri concitatus ac rapidus. Omnes istas esse posse caussas Epicurus ait, pluresque alias tentat: & alios, qui aliquid unum ex istis esse affirmaverunt, corripit: cum sit arduum, de iis quæ conjectura sequenda sunt, aliquid certi promittere. Ergo, ut ait, potest terram movere aqua, si partes aliquas eluit, & abrasit, quibus desiit posse extenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terram movere impressio spiritus. Fortasse enim aër extrinsecus alio intrante aëre agitatur. Fortasse aliqua parte subito decidente percutitur, & inde motum capit. Fortasse aliqua parte terræ velut columnis quibusdam ac pilis sustinetur: quibus vitiatis ac recedentibus, tremit pondus impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versa, & fulmini similis, cū magna strage obstantium fertur. Fortasse palustres & jacentes aquas aliquis flatus impellit, & inde aut ictus terram quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens, & se incitans, ab imo in summa usque perfertur: nullam tamen illi placet caussam motus esse majorem, quam spiritum.

CAP. XXI. Nobis quoque placet, hunc spiritum esse, qui tanta possit conari, quo nihil est in rerum natura potentius, nihil acrius, sine quo nec illa quidē, quæ vehementissima sunt, valent. Ignē spiritus concitat: aquæ, si ventum detrahas, inertes sunt. Tunc demum impetum sumunt, cum illas agit flatus: qui potest dissipare magna spatia terrarum, & novos montes subrectos extollere; & insulas non ante visas, in medio mari ponere. Therasiam nostræ ætatis insulam, spectantibus nautis in Ægæo mari enatam, quis dubitat, quin in lucem spiritus vexerit? Duo genera sunt (ut Posidonio placet) quibus movetur terra: utrique nomen est proprium. Altera succussio est, cum terra quatitur, & sursum ac deorsum movetur: altera inclinatio, qua in latera nutat navigii more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro vocabulo signatum est: non enim sine caussa tremorem terræ dixêre majores, qui utriq; dissimilis est. nā nec succutiuntur tunc omnia, nec inclinantur, sed vibrantur. Res minime in hujusmodi casu noxia, sicut longe perniciosior est inclinatio concussione. Nam nisi celeriter ex altera parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessario sequitur. Cum dissimiles ii motus inter se sint, caussæ eorum diversæ sunt.

CAP. XXII. Prius ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum plurium tracta sunt, & rotæ majore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodotus tradit, cum petra è latere montis abrupta cecidisset, ædificia vicina tremore collapsa. Idem sub terris fieri potest, ut ex his quæ impendent rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac sono in subjacentem cavernam cadat, eò vehementius, quo aut plus ponderis habuit, aut venit altius. Et sic commovetur omne tectum cavatę vallis. Nec tantum pondere suo abscindi saxa credibile est, sed cum flumina supra ferantur, assiduus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quæ religatus est aufert, & illam (ut ita dicam) cutem qua continetur, abradit. Deinde longa per ævum diminutio usque eo infirmat illa, quæ quotidie attrivit, ut desinant esse oneri ferendo. Tunc saxa vasti ponderis decidunt, tunc illa præcipitata rupes, quidquid ab imo repercussit, non passura consistere, succutit,

— Et ruere omnia visa repente: ut ait Virgilius noster. Hujus motus succutientis terras hæc erit caussa. Ad alteram transeo.

CAP. XXIII. Rara terrę natura est, multumq; habens vacui per

per has raritates spiritus fertur: qui ubi major influxit, nec emittitur, concutit terram. Hæc placet & aliis, ut paullo antè retuli, caussa: siquid apud te profectura testium turba est. Hanc etiam Callisthenes probat non contemptus vir. Fuit enim illi nobile ingenium, & furibundi regis impatiens. Hoc est Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quotiens quis dixerit: Occidit Persarum multa millia: opponetur, Et Callisthenem. Quotiens dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quotiês dictum erit, Omnia oceano tenus vicit, ipsum quoque tētavit novis classibus, & imperium ex angulo Thraciæ usque ad Orientis terminos protulit: dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducū regūq; exempla trāsierit, ex his quę fecit, nihil tā magnū erit, quā scelus Callisthenes. Hic Callisthenes in libris, quibus describit quēadmodū Helice Burisque mersæ sunt, quis illas casus in mare, vel in illas mare immiserit, dicit id quod in priore parte dictum est. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodū ubique, ità & sub mari. Deinde cum est obstructus ille trames, per quem descenderat, reditum autem illi à tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur, & sibi ipse occurrens terram labefactat. Ideo frequentissimè, mari opposita vexantur, & inde Neptuno hæc assignata est movendi potentia. Quisquis primas litteras Græcas didicit, scit illum apud Homerū ἐννοσίγαιον vocari.

CAP. XXIV. Spiritū esse hujus mali caussā, & ipse consentio: de illo disputabo, quomodo intret hic spiritus: utrum per tenuia foramina, nec oculis cōprehēsibilia, an per majora ac patentiora: & utrū ab imo, an etiam per summa terrarū. Hoc incredibile est. Nā in nostris quoque corporibus cutis spiritum respuit: nec est illi introitus, nisi per quem trahitur: nec cōsistere quidē à nobis receptus potest, nisi in laxiore corporis parte. Non enim inter nervos pulpasve, sed in visceribus & patulo interioris partis recessu commoratur. Idē de terra suspicari licet, vel ex hoc, quod motus nō in summo terræ, circave summa est, sed subter & ab imo. Hujus indicium est, quod altitudinis profundæ maria jactantur, motis scilicet his, supra quæ fusa sunt. Ergo verisimile est, terram ex alto moveri, & illic spiritum in cavernis ingentibus cōcipi. Imo, inquit, ceu cum frigore inhorruimus, tremor sequitur, sic terras quoque spiritus extrinsecus accidēs quassat. Quod nullo modo potest fieri. Algere enim debet, ut idem illi accidat, quod nobis, quos externa caussa in horrorem agit. Accidere autem terræ simile quiddam nostrę affectionis, sed non ex simili caussa, concesserim. Illam interior & altior injuria debet impellere: cujus rei argumentum vel maximum hoc potest esse, quod cum vehementi motu adapertum ingenti ruina solum est, totas nonnunquam urbes & recipit hiatus ille, & abscondit. Thucydides ait, circa Peloponnesiaci belli tempus, Atalantam insulam aut totam, aut certè maxima ex parte superfusam. Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede. Nec ad hoc testibus opus est. Meminimus enim terris interno motu divulsis, loca disjecta, & campos interisse. Quod jam dicā, quemadmodum existimem fieri.

CAP. XXV. Cum spiritus magna vi in vacuum terrarum locum penitus applicuit, cœpitque rixari, & de exitu cogitare, latera ipsa intra quæ latet, sæpius percutit, supra quæ urbes

interdum fuæ sunt, hęc nonnumquam adeo concutiuntur, ut ædificia superposita procumbāt: nonnumquam in tantum, ut parietes quibus fertur omne tegimen cavi, decidant in illum subtervacantem locum, totæque urbes in immensam altitudinem mergātur. Si velis credere, ajunt, aliquando Ossam Olympo cohæsisse, deinde terrarum motu recessisse, & scissam unius magnitudinem mōtis in duas partes. Tunc effugisse Peneum, qui paludes quibus laborabat Thessalia, siccavit, abductis in se quæ sine exitu stagnaverant aquis. Ladon flumen inter Helim & Megalen polin medius est, quem terrarum motus effudit. Per hoc quid probo? In laxos specus (quid enim aliud appellem loca vacua sub terris?) spiritum convenire. Quod nisi esset, magna terrarum spatia commoverentur, & una multa titubarent. Nunc exiguæ partes laborant, nec umquam per ducenta milliaria motus extenditur. Ecce hic qui implevit fabulis urbem, non transcendit Campaniam. Quid dicam, cum Chalcis tremuit, Thebas stetisse? Cum laboravit Ægium, tam propinquas illi Patras de motu nihil audisse? Illa vasta cōcussio, quæ duas suppressit urbes, Helicen & Burin, citra Ægium constitit. Apparet ergo, in tantum spatium motū protendere, quantum illa sub terris vacantis loci inanitas pateat.

CAP. XXVI. Poteram ad hoc probandum abuti auctoritate magnorum virorum, qui Ægyptum numquam tremuisse tradunt. Rationem autem hujus rei hanc reddunt, quod ex limo tota cōcreverit. Tantū enim (si Homero fides est) aberat à continenti Pharos, quantum navis diurno cursu metiri plenis lata velis potest: sed continenti admota est. Turbidus enim defluens Nilus, multumque secum limum trahens, & eum subinde apponens prioribus terris, Ægyptum annuo incremento semper ultra tulit. Inde pinguis & limosi soli est, nec ulla intervalla in se habet, sed crevit in solidum arescente limo: quo pressa erat & sedens structura, cum partes glutinarentur, nec quidquam inane intervenire poterat, cum solido liquidum ac molle semper accederet. Sed movetur & Ægyptus & Delos, quam Virgilius stare jussit:

Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.

Hanc philosophi quoque, credula natio, dixerunt non moveri, auctore Pindaro. Thucydides ait, antea quidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum tremuisse. Callisthenes & alio tempore ait hoc accidisse: Inter multa, inquit, prodigia quibus denunciata est duarum urbium Helices & Buris eversio, fuere maximè notabilia, columna ignis immensi, & Delos agitata. Quam ideo stabilem videri vult, quia mari imposita, habeat concavas rupes & saxa pervia, quæ dent deprehenso aëri reditum. Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, urbesque eo tutiores, quo propius ad mare accesserunt. Falsa hæc esse, Pompeji & Herculaneum sensere. Adjice nunc, quod omnis ora maris obnoxia est motibus. Sic Paphos non semel corruit, sic nobilis & huic jam familiaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare, & agitatur. Tyros & ipsa tam movetur, quàm diluitur. Hæ ferè caussæ redduntur, propter quas tremit terra.

CAP. XXVII. Quædam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio reddenda est. Ajunt enim sexcentarum ovium gregem exanimatum in Pompejana regione. Non est quare hoc putes ovibus illis timore accidisse.

Dixi,

Diximus solere post magnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est: multa enim mortifera in alto latent. At aër ipse qui vel terrarum culpa, vel pigritia, & æterna nocte torpescit, gravis haurientibus est: vel corruptus internorum igniū vitio, cum est longo situ emissus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, insuetumq; ducentibus spiritum, affert nova genera morborū. Quid, quod aquæ inutiles pestilentesq; in abdito latent, ut quas numquam usus exerceat, numquam aura liberior verberet? Crassæ itaque, & gravi caligine sempiternaq; tectę, nihil nisi pestiferū in se & corporibus nostris contrarium habent. Aër quoque qui admixtus est illis, quique inter illas paludes jacet, cum emersit, late vitium suum spargit, & haurientes necat. Facilius autem pecora sentiunt, in quæ pestilentia incurrere solet, quo avidiora sunt: aperto cælo plurimum utuntur, & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oves vero mollioris naturæ, quo propiora terris ferunt capita, corruptas esse non miror, cum afflatum diri aëris circa ipsā humū exceperint. Nocuisset ille & hominibus, si major exiisset: sed illum copia aëris sinceri exstinxit, antequam ut ab homine posset trahi, surgeret.

CAP. XXVIII. Multa autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quod tot venena nascuntur, non manu sparsa, sed sponte: solo scilicet habente, ut boni, ita mali semina. Quid, quod pluribus Italiæ locis per quædam foramina pestilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non feræ tutum est? Aves quoque si in illum inciderint, antequam cælo meliore leniantur, in ipso volatu cadūt, liventque corpora, & non aliter quàm per vim elisæ fauces tument. Hic spiritus quamdiu terris cōtinetur, tenui foramine fluens, non plus potentiæ habet, quàm ut despectantia & ultro sibi illata conficiat. Vbi per sæcula conditis tenebris, ac tristitia loci crevit in vitium, ipsa ingravescit mora: hoc pejor, quo segnior. Cum autem exitum nactus est, æternū illud umbrosi frigoris malum, & infernam noctem solvit, ac regionis nostræ aëra infuscat. Vincuntur enim meliora pejoribus. Tunc etiam ille spiritus purior transit in noxium. Inde subitæ continuæque mortes, & mōstrosa genera morborum, ut ex novis orta caussis. Brevis aut longa clades est, prout vitia valuere. Nec prius pestilētia desinit, quàm spiritum illum gravem exercuit laxitas cæli, ventorumque jactatio.

CAP. XXIX. Nam quod aliquot insanis attonitisque similes discurrere fecit metus, qui excutit mentes, ubi privatus ac modicus est, quid ubi publicè terret, ubi cadunt urbes, populi opprimuntur, terra concutitur: quid mirum est, animos inter dolorem & metum destitutos aberrasse? Non est facile, inter magna non desipere. Itaque lenissima ferè ingenia in tantum venere formidinis, ut sibi exciderent. Nemo quidem sine aliqua jactura sanitatis expavit, similisque furenti, quisquis timet: sed alios cito timor sibi reddit, alios vehementius perturbat, & in dementiam transfert. Inde inter bella erravere lymphatici: nec usquam plura exempla vaticinātium invenies, quam ubi formido mentes religione mixta percussit. Statuam divisam non miror, cum dixerim montes à montibus recessisse, & ipsum diruptum esse ab imo solum.

Hæc loca, vi quondam & vasta convulsa ruina,

(Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas)

Dissiluisse ferunt, cum pro-

tinus

tinus utraque tellus
Una foret, venit medio vi pontus, & undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque & urbes
Littore diductas, angusto interluit æstu.

Vides totas regiones à suis sedibus revelli, & trans mare jacere, quod in confinio fuerat: vides & urbium fieri geminumque discidium, cum pars naturæ concitata est ex se, vel aliquod mare ingens spiritus impegit, quorum mira, ut ex toto, vis est. Quamvis enim parte sæviat, mundi tamen viribus sævit. Sic & Hispanias à contextu Africæ, mare eripuit. Sic hac inundatione, quã poëtarum maximi celebrant, ab Italia Sicilia rejecta est. Aliquando autem plus impetus habent, quæ ex infimo veniunt. Acriora enim sunt, in quibus nisus est per angusta. Quantas res ii terrarum tremores, quamque mira spectacula ediderint, satis dictum est.

CAP. XXX. Cur ergo aliquis ad hoc stupet, quod æs unius statuæ, ne solidum quidem, sed concavum ac tenue diruptum est: cum fortasse in illud se spiritus, quærens fugam, incluserit? Illud vero quis nescit? Diductis ædificia angulis vidimus moveri, iterumque componi. Quædam vero parum aptata positu suo, & à fabris negligentius solutiusque composita, terræmotus sæpius agitata compegit. Quod si totos parietes & totas findit domos, & latera magnarum turrium, quæ solida sunt scindit, & pilas operibus subditas dissipat: quid est, quare quisquam dignum annotari putet, sectam esse æqualiter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desiit enim assiduè tremere Campania, clementius quidem, sed ingenti damno, quia pressa & quassa quatiebat: quibus ad ca-dendum malè stantibus, non erat impelli, sed agitari. Nōdum videlicet spiritus omnis exciderat, sed adhuc emissa parte majore oberrabat.

CAP. XXXI. Inter argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quod dubites & hoc ponere. Cum maximus editus tremor est, quo in urbes terrasque sævitum est, non potest par illi subsequi alius, sed post maximum leves motus sunt, quia vehementius exitū ventis luctātibus fecit. Reliquiæ deinde residui spiritus non idem possunt, nec illis pugna est: cum jam viam invenerint, sequanturque ea qua prima vis ac maxima evasit. Hoc quoque dignum memoria judico, ab eruditissimo & gravissimo viro cognitū: fortè enim cum hoc evenit, lavabatur. vidisse se affirmabat in balneo tessellas, quibus solum erat stratum, alteram ab altera separari, iterumque committi: & aquam modo recipi in commissuras, pavimento recedente, modo, compresso, bullire & elidi. Eumdem audivi narrantem, vidisse se molles materias, mollius crebriusq; tremere, quam naturâ duras.

CAP. XXXII. Hæc, Lucili virorum optime, quātum ad ipsas caussas. Illa nunc quæ ad confirmationem animorum pertinent: quos magis refert nostra fortiores fieri, quam doctiores. Sed alterum sine altero non fit. Non enim aliunde animo venit robur, quam à bonis artibus, quam à contemplatione naturæ. Quē enim non hic ipse casus adversus omnes firmaverit & erexerit? Quid est cur ego hominē aut feram, quid est cur sagittam aut lanceam tremam? majora me pericula exspectant. Fluminibus & terris, & magnis naturæ partibus petimur. Ingenti itaque animo mors provocanda est, sive nos æquo vastoq; impetu aggreditur, sive quotidiano & vulgari exitu:

nihil

nihil refert quam minax veniat, quantumque sit, quod in nos trahat: quod à nobis petit, minimum est. Hoc senectus à nobis ablatura est, hoc auriculæ dolor, hoc in nobis humoris corrupti abundantia, hoc cibus parum obsequens stomacho, hoc pes leviter offensus. Pusilla res est hominis anima, sed ingens res est contemptus animæ. Hanc qui contempserit, securus videbit maria perturbari: etiam si illa omnes excitaverint venti, etiam si æstus aliqua perturbatione mundi, totum in terras verterit oceanum. Securus adspiciet fulminantis cæli trucem & horridam faciem: frangatur licet cælum, & ignes suos in exitium omnium, in primis suum, misceat. Securus adspiciet ruptis compagibus dehiscens solum. Illa licet inferorum regna retegantur, stabit super illam voraginem intrepidus: & fortasse quo debet cadere, desiliet. Quid ad me, quàm sint magna quibus pereo? Ipsum perire non est magnum. Proinde si volumus esse felices, si nec hominum, nec deorum, nec rerum timore vexari, si despicere fortunā supervacua promittentem, levia minitantem, si volumus trāquillè degere, & ipsis diis de felicitate controversiam facere, anima in expedito est habenda. Sive illam insidiæ, sive morbi petent, sive hostium gladii, sive insularum cadentium fragor, sive ipsarum ruina terrarum, sive vasta vis ignium, urbes agrosque pari clade complexa, cum libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo, quam exeuntem hortari, & cū bonis ominibus emittere? Vade fortiter, vade feliciter. Nihil dubitaveris reddere. Non de re, sed de tempore est quæstio. Facis quod quandoque faciendū est. Nec rogaveris, nec timueris, nec te velut in aliquod malū exiturū tuleris retro. Rerum natura te, quę genuit, exspectat, & locus melior ac tutior. Illic non tremunt terræ, nec inter se venti cum magno nubium fragore concurrunt, non incendia regiones urbesque vastant, non naufragiorum totas classes sorbentium metus est, non arma contraria disposita vexillis, & in mutuam perniciem multorum millium par furor, non pestilentia, & ardentes promiscuè communes populis cadentibus rogi. Istud leve est. quid timemus? Grave est. potius semel incidat, quam semper impendat. Ego autem perire timeam, cum terra ante me pereat, cùm ista quatiantur quæ quatiunt, & in injuriam nostram non sine sua veniunt? Helicen Burinque totas mare accepit: ego de uno corpusculo timeam? Supra oppida duo navigatur, duo autem, quæ novimus, quæ in nostram notitiam memoria litteris servata perduxit. Quam multa alia aliis locis mersa sunt? Quot populos aut terra in se, aut mare inclusit? Ego recusem mei finem, cum sciam me sine fine non esse? imo cum sciam omnia esse finita? Ego ultimum suspirium timeam? Quantum potes itaque ipse te cohortare, Lucili, contra metum mortis. Hic est qui nos humiles facit: hic est qui ipsam vitam cui parcit, inquietat ac perdit. Hic omnia ista dilatat, terrarum motus, & fulmina. Quæ omnia feres constanter, si cogitaveris nihil interesse inter exiguum tempus & longum. Horæ sunt quas perdimus. Puta dies esse, puta mēses, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, refert, num perveniam ad illos? fluit tempus, & avidissimos sui deserit. Nec quod futurum est, meum est, nec quod fuit. In puncto fugientis temporis pendeo: & magni est, modicum fuisse. Eleganter Lælius ille sapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis sexaginta, quos non habes?

habes? Ne ex hoc quidem intelligimus incomprehensibilis vitæ conditionem & fortem temporis semper alieni, quod annos annumeramus omissos. Hoc affigamus animo, hoc nobis subinde dicamus: Moriendum est. Quando? Quid tua? Mors naturæ lex est, mors tributum officiumque mortalium, malorumque omnium remedium est. Optabit illam, quisquis timet. Omnibus omissis, hoc unum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multa familiarem: ut si ita tulerit, possis illi vel obviam exire.

LIBER VII, ET VLTIMVS.

In quo agitur de Cometis.

CAP. I.

NEMO usque eo tardus, & hebes, & demissus in terram est, ut ad divina non erigatur, ac tota mente consurgat: utique ubi novum aliquod è cælo miraculum fulsit. Nam quamdiu solita decurrunt, magnitudinem rerum consuetudo subducit. Ita enim compositi sumus, ut nos quotidiana, etiamsi admiratione digna sunt, transeant: contra minimarum quoque rerum, si insolitæ prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque cœtus astrorum, quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur, populum non convocat. At cum aliquid ex more mutatum est, omnium vultus in cælo est. Sol spectatorem, nisi cum deficit, non habet. Nemo observat lunam, nisi laborantem. Tunc urbes conclamant, tunc pro se quisque superstitione vana trepidat. Quanto illa majora sunt, quod sol totidem (ut ita dicam) gradus, quot dies habet, & annum circuitu suo claudit: quod à solstitio statim inclinat, & dat spatium noctibus: quod sidera abscondit: quod terras, cum tanto major sit illis, non urit, sed calorem suum intensionibus ac remissionibus temperando fovet: quod lunam numquam implet, nisi adversam sibi, nec obscurat. Hæc tamen non annotamus, quamdiu ordo servatur. Si quid turbatum est, aut præter consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus. Adeo naturale est magis nova, quam magna mirari. Idem in Cometis fit. Si rarus, & insolitæ figuræ ignis apparuit, nemo non scire quid sit, cupit: & oblitus aliorum, de adventitio quærit: ignarus, utrum debeat mirari, an timere. Non enim desunt qui terreant, qui significationes ejus graves prædicent. Sciscitantur itaque, & cognoscere volunt, prodigium sit, an sidus. At mehercules non aliud quis aut magnificentius quæsierit, aut didicerit utilius, quàm de stellarum siderumque natura: utrum flamma contracta, quod & visus noster affirmat, & ipsum ab illis fluens lumen, & calor inde descendens: an non sint flammei orbes, sed solida quædam terrenaque corpora, quæ per igneos tractus labentia inde splendorem trahant, coloremque, non de suo clara. In qua opinione magni fuere viri, qui sidera crediderunt ex duro concreta, & ignem alienum pascentia. Nam per se, inquiunt, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & à quo teneretur, conglobatamque nec stabili inditam corpori, profecto jam mundus turbine suo dissipasset.

CAP. II. Ad hæc investiganda proderit quærere, num Cometæ ejus conditionis sint, cujus superiora. Videntur enim cum illis quædam habere communia

munia, ortus & occasus, ipsam quoque, quamvis spargantur & longius exeant, faciem, æquè enim ignei splendidique sunt. Itaque si omnia terrena sidera sunt, his quoque eadem sors erit. Si vero nihil aliud sunt quā purus ignis, manentque mensibus senis, nec illos conversio mundi solvit & velocitas: illa quoque possunt & tenui constare materia, nec ob hoc discuti assiduo cæli circumactu. Illo quoque pertinebit hoc excussisse, ut sciamus, utrum mundus terra stante circumeat, an mundo stante terra vertatur. Fuerunt enim qui dicerent, nos esse, quos rerum natura nescientes ferat, nec cæli motu fieri ortus & occasus, sed ipsos oriri & occidere. Digna res est contemplatione, ut sciamus in quo rerum statu simus: pigerrimam sortiti, an velocissimam sedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. Necessarium est autem, veteres ortus Cometarum habere collectos. Deprehendi enim propter raritatem eorum cursus adhuc non potest, nec explorari, an vices servent, & illos ad suum diem certus ordo producat. Nova hæc cælestium observatio est, & nuper in Græciam invecta.

CAP. III. Democritus quoque, subtilissimus antiquorum omnium, suspicari ait se, plures stellas esse quæ currant: sed nec numerum illarum posuit, nec nomina, nondū comprehensis quinque siderum cursibus. Eudoxus primus ab Ægypto hos motus in Græciam transtulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Ægyptios quidem, quibus major cæli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon postea diligens & ipse inquisitor, defectiones quidem solis servatas ab Ægyptiis collegit, nullam autem mentionem fecit Cometarum: non prætermissurus, si quid explorati apud illos comperisset. Duo certe, qui apud Chaldæos studuisse se dicunt, Epigenes & Apollonius Myndius, peritissimus inspiciendorum naturalium, inter se dissident. Hic enim ait, Cometas in numero stellarum errantium poni à Chaldæis, tenerique cursus eorum. Epigenes contra ait, Chaldæos nihil de Cometis habere comprehensi, sed videri illos accendi turbine quodam aëris concitati & intorti.

CAP. IV. Primum ergo, si tibi videtur, opiniones hujus ponamus, ac refellamus. Huic videtur plurimum virium habere, ad omnes sublimium motus, stella Saturni. Hæc cum proxima signa Marti premit, aut in Lunæ viciniam transit, aut in Solis incidit radios, natura ventosa & frigida, contrahit pluribus locis aëra, conglobatque. Deinde si radios Solis assumpsit, tonat, fulguratque. Si Martem quoque consentientem habet, fulminat. Præterea, inquit, aliam materiam habent fulmina, aliam fulgurationes. Aquarum enim, & omnis humidi evaporatio, splendores tantum cęli citra ictum minaces movet. Illa autem calidior sicciorque terrarum exhalatio, fulmina extundit. Trabes vero & faces, quæ nullo alio inter se quam magnitudine distant, hoc modo fiunt. Cum humida terrenaque in se globus aliquis aëris clausit, quem turbinem dicimus, quacumque fertur, præbet speciem ignis extenti. Quæ tamdiu durat, quamdiu mansit aëris illa complexio, humidi intra se terrenique multum vehens.

CAP. V. Vt à proximis mendaciis incipiam, falsum est faces & trabes exprimi turbine. Turbo enim circa terras concipitur ac fertur. Ideoque arbusta radicitus vellit, & quocumque incubuit, solum nudat: silvas interim & tecta corripiens, inferior ferè nubibus, utique numquam altior. At contra trabes editior cæli pars ostentat. Ita numquam nubibus obstiterunt. Præterea, turbo

turbo omni nube velocior rapitur, & in orbem vertitur. Super ista velociter desinit, & ipse se sua vi rumpit. Trabes autem non transcurrunt, nec prætervolant, ut faces, sed commorantur, & in eadem parte cæli collucent. Charimander quoq; in eo libro quem de Cometis composuit, ait Anaxagoræ visum grande insolitumque cælo lumen magnitudine amplæ trabis, & id per multos dies fulsisse. Talem effigiem ignis longi fuisse, Callisthenes tradit, antequam Burin & Helicen mare absconderet. Aristoteles ait, non trabem illam, sed Cometen fuisse: ceterum ob nimium ardorem non apparuisse sparsum ignem, sed procedente tempore cum jam minus flagraret, redditam suam Cometæ faciem. In quo igne multa quidem fuerunt digna quę notarentur: nihil tamen magis, quam quod ut ille fulsit in cęlo, statim supra Burin & Helicen mare fuit. Numquid ergo Aristoteles non illam tantum, sed omnes trabes Cometas esse credebat? Hanc habetis differentiam, quod iis continuus ignis est, ceteris sparsus. Trabes enim flammam æqualem habent, nec ullo loco intermissam aut languidam, in ultimis vero partibus coactam, qualem fuisse illam, quam modo retuli, Callisthenes tradit.

CAP. VI. Duo, inquit Epigenes, Cometarū genera sunt. Alii ardorē undiq; effundunt, nec locum mutant: alii in unam partē ignem vagum in modū comę porrigunt, & stellas prætermeant: quales duo ętate nostra visi sunt. Illi priores criniti, undique etiam immoti, humiles fere sunt, & eisdem caussis quibus trabes facesque conflantur, & ex intemperie aëris turbidi, multa secū arida humidaq; terris exhalata versantis. Potest enim spiritus per angusta elisus accēdere supra se positum aëra, plenū alimentis idoneis igni. Deinde propellere ex nitido, ne ex aliqua caussa refluat rursus, ac remittatur: deinde iterum proximo die ac sequentibus consurgere, & eumdē locum inflammare. Videmus enim ventos per complures dies ad cōstitutum redire. Pluviæ quoque, & alia tempestatum genera, ad præscriptum revertuntur. Vt breviter autem voluntatē ejus exprimam, eadem fere ratione hos fieri Cometas existimat, quā fiunt ignes turbine ejecti. Hoc unum interest, quod illi turbines ex superiori parte in terras deprimuntur, hi de terra in superiora elevantur.

CAP. VII. Adversus hæc multa dicuntur. Primū si ventus in caussa esset, numquam Cometes sine vento appareret. nunc autem & quietissimo aëre apparet. Deinde si vento fieret, cum vento caderet. Et si vento inciperet, cresceret vento, eoq; esset ardentior, quo ille incitatior. His accedit illud quoque. Ventus multas aëris partes impellit, Cometes in uno loco apparet: ventus in sublime non pervenit, Cometæ autem visuntur supra quā ventis ire licet. Transit deinde ad illos, quos ait certiorem habere stellarum speciem, qui & procedunt, & signa prætereunt. Hos ait ex iisdem caussis fieri, quibus illos, quos dixit humiliores. Hoc tantum interesse, quod terrarum exhalationes multa secum arida ferentes, celsiorem petant partem, & in editiora cæli aquilone pellantur. Deinde si illos aquilo propelleret, ad meridiem semper agerentur, quo ventus hic nititur. Atqui variè concurrunt, alii in ortum, alii in occasum, omnes in flexum: quod iter non daret ventus. Deinde si aquilonis illos impetus à terris in altū levaret, aliis ventis nō orirētur Cometæ, atqui oriuntur.

CAP. VIII. Illam nunc rationem ejus (utraque enim utitur) refellamus. Quidquid humidi aridiq; terra efflavit, cum in unum coit, ipsa discordia corporum spi-

ſpiritum verſat in turbinem. Tunc illa vis venti circumeuntis quidquid intra ſe comprehendit, curſu ſuo accendit, & levat in altum: ac tam diu manet ſplendor ignis expreſſi, quam illi alimenta ſufficiunt: quibus deſinentibus, & ipſe ſubſidit. Qui hoc dicit, non notat qualis ſit turbinum curſus, & qualis Cometarum. Illorùm rapidus ac violentus, & ipſis ventis citatior eſt: Cometarum lenis, & quod per diem & noctem quantum tranſierit, abſcondat. Deinde turbinum motus vagus eſt & disjectus, & (ut Salluſtii utar verbis,) verticoſus: Cometarum autem compoſitus, & deſtinatum iter carpens. Num quis noſtrûm crederet, aut lunam, aut quinque ſidera rapi vento, aut turbine rotari? Non ut puto. Quare? quia non eſt illis perturbatus & impotens curſus. Ad Cometas idem transferamus. Non confuſè nec tumultuoſè eunt, ut aliquis credat illos cauſſis turbulentis & inconſtantibus pelli. Deinde etiam ſi vertices iſti comprehendere terrena humidaque, & ex humili in altum exprimere poſſent: non tamen ſupra lunam efferrent. Omnis illis uſque in nubilum vis eſt. Cometas autem immixtos ſtellis videmus per ſuperiora labentes. Ergo veriſimile non eſt, in tantum ſpatium perſeverare turbinem: qui quo major eſt, maturius corrumpitur.

CAP. IX. Vtrumlibet itaq; eligat: aut vis levis tam altè pervenire non poterit, aut magna & concitata citius ipſa ſe franget. Præterea humiliores illi Cometæ ob hoc (ut putant) non exeunt altius, quia plus terreni habent. Gravitas illos ſua in proximo tenet. Atqui neceſſe eſt, his Cometis diuturnioribus & celſioribus, plenior materia ſit. Neque enim diutius apparerent, niſi majoribus nutrimentis ſuſtinerentur. Dicebam modo, non poſſe diu verticem permanere, nec ſupra lunam, aut uſq; in ſtellarum locum creſcere. Nempe efficit turbinem, plurium ventorum inter ipſos luctatio. Hæc diu non poteſt eſſe. Nã cum vagus & incertus ſpiritus convolutatus eſt, noviſſime uni vis omnium cedit. Nulla autem tempeſtas magna perdurat. Procellę quanto plus habent virium, tanto minus temporis. Venti cùm ad ſummum venerunt, remittuntur omni violentia. Neceſſe eſt illa concitatione in exitũ ſui tendant. Nemo itaque turbinem toto die vidit, ne hora quidem. Mira velocitas ejus, & mira brevitas eſt. Præterea violentius celeriuſq; in terra circaque eam volvitur: quo celſior, eo ſolutior, laxiorq; eſt, & ob hoc diffunditur. Adjice nunc, quod etiamſi in ſummum pertenderet, ubi ſideribus iter eſt, utique ab eo motu, qui univerſum trahit, ſolveretur. Quid enim eſt illa converſione mũdi citatius? hac omnium ventorum in unum conjecta vis diſſiparetur, & terræ ſolida fortiſque compages, nedum particula aëris torti.

CAP. X. Præterea in alto manere non poteſt ignis turbine illatus, niſi ipſe quoque permaneret turbo. Quid porro tam incredibile eſt, quam in turbine longior mora? Vtique motus motu contrario vincitur: habet enim ſuam locus ille vertiginem, quæ rapit cælum,

Sideraque alta trahit, celeriq; volumine torquet.

Et ut det eis aliquam advocationem, quod fieri nullo modo poteſt: quid de his Cometis dicetur, qui ſenis menſibus apparuerunt? Deinde duo debent eſſe motus eodem loco: alter ille divinus & aſſiduus, ſuum ſine intermiſſione peragens opus: alter novus & recens, & turbine illatus. Neceſſe eſt ergo alter alteri impedimento ſit. Atqui lunaris illa orbita, ceterorumque ſupra lunam meantiũ motus irrevocabilis eſt:

nec

nec hæsitat usquam, nec resistit, nec dat ullam nobis suspicionem objectæ sibi moræ. Fidem non habet, turbinem, violentissimum & perturbatissimum tempestatis genus, in medios siderum ordines pervenire, & inter disposita ac tranquilla versari. Credamus ignem circumacto turbine accendi, & hunc expulsum in sublime, præbere nobis opinionē speciemque sideris longi. At puto tale esse debet, quale est id quod ignē efficit. Turbinis autem rotunda facies est. In eodem enim vestigio versatur, & in columnæ modo circumagentis se volvitur. Ergo ignem quoq; qui inclusus est, similem esse illi oportet. Atqui longus est, & disjectus, minimeq; similis in orbem coacto.

CAP. XI. Epigenem relinquamus, & aliorum opiniones persequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud in primis præsumendum est, Cometas non in una parte cæli adspici, nec in signifero tantum orbe, sed tam in ortu quam in occasu, frequentissime tamen circa Septemtrionem. Forma eis non est una. Quamvis enim Græci discrimina fecerint eorum quibus in morem barbæ flamma dependet, & eorū qui undiq; circa se velut comam spargunt, & eorum quibus fusus quidem est ignis, sed in verticem tendens: tamen omnes isti ejusdem notæ sunt, Cometæque recte dicuntur. Quorum cum post longum tempus appareant formæ, inter se eos comparare difficile est. Illo ipso tempore, quo apparent, inter spectantes de habitu illorum non convenit: sed prout cuique actior acies aut hebetior, ita dicit aut lucidiorem esse aut rubicundiorē, & crines aut in interiora deductos, aut in latera divisos. Sed sive sint aliquæ differentiæ illorum, sive non sint, eadem fiant ratione necesse est Cometæ. Illud unum constare debet, præter solitum adspici novam sideris faciem, circa se dissipatum ignem trahentis. Quibusdam antiquorum hæc placet ratio. Cum ex stellis errantibus altera se alteri applicuit, confuso in unum duarum lumine, faciem longioris sideris reddi. Nec hoc tunc tantū evenit, cum stella stellam attigit, sed etiam cum appropinquavit. Intervallum enim, quod inter duas est, illustratur ab utraque, inflāmaturque, & longum ignem efficit.

CAP. XII. His illud respondebimus, certum esse numerum stellarum mobilium. Solere autem eodem tempore & has apparere, & Cometen. Ex quo manifestum fit, non illarum coitu fieri Cometen, sed proprium & sui juris esse. Etiamnum frequenter stella sub altioris stellę vestigium venit: & Saturnus aliquando supra Iovem est, & Mars Venerem aut Mercurium recta linea despicit: nec tamen propter hunc cursum, cum alter alterum subit, Cometes fit: alioquin annis omnibus fieret: omnibus enim aliquæ stellæ in eodem signo simul sunt. Si cometam faceret stella stellæ superveniens, momento esse desineret. Summa enim velocitas transeuntium est. Ideo omnis siderum defectio brevis est: quia cito illas idem cursus, qui admoverat, abstrahit. Videmus solem & lunam intra exiguum tempus, cum obscurari cœperint, liberari: quāto celerior debet fieri in stellis congressio, tanto minoribus? Atqui Cometæ senis mensibus manent. quod non accideret, si duarum stellarū conventu gignerentur. Illæ enim diu cohærere non possunt, & necesse est illas lex celeritatis separet. Præterea ista nobis vicina videntur, ceterum intervallis ingentibus dissident. Quomodo ergo potest altera stella usque ad alteram stellā ignem mittere, ita ut utraque juncta videatur, cum sint ingenti regione diductæ? Stellarum, inquit, duar-

duarum lumen miscetur, & præbet unius speciem. Nempe sic, quemadmodũ rubicunda fit nubes solis incursu, quemadmodum vespertina aut matutina flavescunt, quemadmodum alternè arcus solis visitur. Hæc omnia primum magna vi efficiuntur. Sol enim est, qui ista succendit. Stellarum non est eadem potentia. Deinde nihil horũ, nisi infra lunam in terrarum vicinia nascitur. Superiora pura & sincera sunt, & coloris sui semper. Præterea si quid tale accideret, non haberet moram, sed exstingueretur cito: sicut coronæ, quæ solem lunamve cingunt, & intra brevissimum spatium exolescunt. Nec arcus quidem diu perseverat. Si quid esset tale, à quo medium inter duas stellas spatium confunderetur, æquè cito dilaberetur. Vtiq; non in tantum maneret, quantum morari Cometę solent. Stellis intra signiferũ cursus est, hunc gyrum premunt: at Cometæ ubiq; cernuntur. Non magis certum est illis tempus quo appareant, quam locus ullus, ultra quem non exeant.

CAP. XIII. Adversus hoc ab Artemidoro illa dicuntur, non has tantum stellas quinq; discurrere, sed solas observatas esse. Ceterum innumerabiles ferri per occultum, aut propter obscuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circulorum positionẽ talem, ut tunc demum, cũ ad extremam eorum venère, visantur. Ergo intercurrunt quædam stellæ, ut ait, nobis novæ, quæ lumen suum cũ stantibus misceant, & majorem quam stellis mos est, porrigant ignem. hoc ex his quæ mentitur, levissimum est: tota ejus narratio mundi, mendacium impudens est. Nam si illi credimus, summa cæli ora solidissima est, in modũ tecti durata, & alti crassiq; corporis, quod atomi congestæ coacervatæque fecerunt. Huic proxima superficies est ignea, ita compacta, ut solvi vitiatiq; non possit. Habet tamen spiramenta quædam, & quasi fenestras, per quas ex parte exteriore mundi influant ignes, non tam magni, ut interiora conturbent. Rursus ex mundo in exteriora labuntur. Itaque hæc quæ præter consuetudinem apparent, influxerunt ex illa utraq; mundi jacente materia. Solvere ista quid aliud est, quam manum exercere, & in ventum jactare brachia?

CAP. XIIII. Velim tamen mihi dicat iste, qui mundo tam firma lacunaria imposuit, quid sit quare credamus illi tantam esse crassitudinem cæli. Quid fuit, quod illò tam solida corpora adduceret, & ibi detineret. Deinde quod tantæ crassitudinis est, necesse est & magni ponderis sit. Quomodo ergo in summo manent gravia? Quomodo illa moles non descendit, & se onere suo frangit? Fieri enim non potest, ut tanta vis ponderis, quantam ille substituit, pendeat, & levibus innixa sit. Nec illud quidem potest dici, extrinsecus aliqua esse retinacula, quibus cadere prohibeatur, nec rursus de medio aliquid esse oppositi, quod immineus corpus excipiat ac fulciat. Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per immensum, & cadere quidem, sed non apparere an cadat: quia præcipitatio ejus æterna est, nihil habens novissimum, in quod incurrat. Hoc quidam de terra dixerunt, cum rationem nullam invenirent, propter quam pondus in aëre staret. Fertur, inquiunt, semper: sed non apparet an cadat, quia infinitum est in quod cadit. Quid est deinde quo probes, non quinque tantum stellas moveri, sed multas esse, & in multis mundi regionibus? Aut si hoc sine ullo probabili argumento licet respondere, quid est, quare non aliquis aut omnes stellas moveri, aut nullam dicat? Præterea nihil te adjuvat ista

ista stellarum passim euntium turba. Nam quo plures fuerint, sæpius in alias incident: rari autem Cometæ, & ob hoc mirabiles sunt. Quid, quod testimonium dicet contra te omnis ætas, quæ talium stellarum exortus & annotavit, & posteris tradidit?

CAP. XV. Post mortem Demetrii Syriæ regis, cujus Demetrius & Antiochus liberi fuêre, paullo ante Achaicum bellum Cometes effulsit, non minor sole. Primo igneus ac rubicundus orbis fuit, clarumque lumen emittens, quanto vinceret noctem. Deinde paullatim magnitudo ejus districta est, & evanuit claritas. Novissimè autē totus intercidit. Quot ergo coire stellas oportet, ut tantum corpus efficiant? Mille in unum licet congreges, numquam hunc ambitum solis æquabunt. Attalo regnante, initio Cometes apparuit modicus. Deinde sustulit se diffuditque, & usque in æquinoctialem circulum venit, ita ut illam plagam cæli, cui lactea nomen est, in immensum extentus æquaret. Quot ergo convenisse debeut erraticæ, ut tam longum cæli tractū occuparent igne continuo?

CAP. XVI. Contra argumentum dictum est: contra testes dicendum est. Nec magna molitione detrahenda est auctoritas Ephoro: historicus est. Quidam incredibilium relatu commendationem parant, & lectorem aliud acturum, si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non evitant, hi appetunt. Et hoc in commune de tota natione: quæ approbare opus suum, & fieri populare non putat posse, nisi illud mendacio asperserit. Ephorus vero non religiosissimæ fidei, sæpe decipitur, sæpe decipit. Sicut hic Cometen, qui omnium mortalium oculis custoditus est, quia ingentis rei traxit eventus, cum Helicen & Burin ortu suo mersit, ait illum discessisse in duas stellas: quod præter illum nemo tradidit. Quis enim posset observare illud momentum, quo Cometes solutus, & in duas partes redactus est? Quomodo autem si est qui viderit Cometen in duas dirimi, nemo vidit fieri ex duabus? Quare autem non adjecit, in quas stellas divisus sit, cum aliqua ex quinque stellis esse debuerit?

CAP. XVII. Apollonius Myndius in diversa opinione est. Ait enim, Cometen non unum ex multis erraticis effici, sed multos Cometas erraticos esse. Non est, inquit, species falsa, nec duarum stellarum confinio ignis extentus: sed & proprium sidus Cometes est, sicut solis aut lunæ. Talis illi forma est, non in rotundum restricta, sed procerior, & in longum producta. Ceterum non est illi palam cursus: altiora mundi secat: & tunc demum apparet, cum in imum cursus sui venit. Nec est quod putemus, eumdem visum esse sub Claudio, quem sub Augusto vidimus: nec hunc qui sub Nerone Cæsare apparuit, & Cometis detraxit infamiam, illi similem fuisse, qui post necem divi Iulii, ludis Veneris genitricis, circa undecimam horam diei emersit. Multi variiq; sunt, dispares magnitudine, dissimiles colore: aliis rubor est sine ulla luce: aliis candor & purum liquidumque lumen: aliis flamma, & hæc non sincera, nec tenuis, sed multum circa se volvens fumidi ardoris. Cruenti quidam, minaces, qui omen post se futuri sanguinis ferunt. hi minuunt augentque lumen suum, quemadmodum alia sidera: quæ clariora, cum descendere, sunt, majoraque ex loco propiore visuntur: minora, cum redeunt, & obscuriora, quia abducunt se longius.

CAP. XVIII. Adversus hoc protinus respondetur, non idem

accid-

accidere in Cometis, quod in ceteris. Cometæ enim quo primum die apparuerint, maximi sunt. Atqui deberent crescere, quo propius accederêt. Nunc autem manet illis prima facies, donec incipiant exstingui. Deinde quod adversus priores, etiam adversus hunc dicitur: Si erraret Cometes, essetque sidus, intra signiferi terminos moveretur, intra quod omne sidus cursus suos colligit. Numquam apparet stella per stellam. Acies nostra non potest per medium sidus exire, ut per illud superiora prospiciat. Per Cometen autem non aliter quam per nubem ulteriora cernuntur: ex quo apparet, illum non esse sidus, sed levem ignem ac tumultuarium.

CAP. XIX. Zenon noster in illa sententia est: congruere judicat stellas, & radios inter se committere: hac societate luminis exsistere imaginem stellæ longioris. Ergo quidam nullos esse Cometas existimant, sed species illorum per repercussionem vicinorum siderum, aut per conjunctionem coherentium reddi. Quidam ajunt esse quidem, sed habere cursus suos, & post certa lustra in conspectum mortalium exire. Quidam esse quidem; sed non quibus siderum nomen imponas: quia dilabuntur, nec diu durant, & exigui temporis mora dissipantur.

CAP. XX. In hac sententia sunt pletique nostrorum: nec id putant veritati repugnate. Videmus enim, in sublimi varia ignium concipi genera, & modo cælum ardere, modo

Longos à tergo flammarum albescere tractus,

modo faces cum igne vasto rapi: ipsa etiam fulmina, etsi velocitate mira, simul & perstringunt aciem, & relinquunt ignes suos, aëris attriti, & impetu inter se majore collisi. Ideo nec resistunt [illegible], sed expressi fluunt, & protinus pereunt. Alii vero ignes diu manent: nec ante discedunt, quam consumptum est omne, quo pascebantur, alimentum. Hoc loco sunt illa à Posidonio scripta miracula, columnæ, clypeique flagrantes, aliæque insigni novitate flammæ: quæ non advertèrent animos, si ex consuetudine & lege decurrerent. Ad hæc stupent omnes, & repentinum ignem ex alto efferunt, sive emicuit aliquid & fugit, sive compresso aëre & in ardorem coacto, loco miraculi stetit. Quid ergo? Non aliquando lacuna cedentis retro ætheris patuit, & vastum in concavo lumen? Exclamare posses: Quid est hoc?

. . . *medium video discedere cælum,*

Palantesque polo stellas.

quæ aliquando non exspectata nocte fulserunt, & per medium eruperunt diem. Sed alia hujus rei ratio est, quare alieno tempore apparent, quas esse, etiam cum laterent, constat. Multos Cometas non videmus, quod obscurantur radiis solis: quo deficiente, quemdam Cometen apparuisse, quem sol vicinus obtexerat, Posidonius tradit. Sæpe autem cum occidit sol, sparsi ignes non procul ab eo videntur. Videlicet ipsa stella sole perfunditur, & ideo adspici non potest. Cometæ autem radios solis effugiunt.

CAP. XXI. Placet ergo nostris, Cometas, sicut faces, sicut tubas, trabesque, & alia ostenta cæli, denso aëre creari. Ideo circa Septemtrionem frequentissime apparent, quia illic plurimum est aëris pigri. Quare ergo non stat Cometes, sed procedit? dicam. Ignium modo alimentum suum sequitur. Quamvis enim illi ad superiora nisus est; tamen deficiente materia retroiens ipse descendit in aëra quoque, si dextram lævamque premit partem. Nulla enim illi via est; sed qua illum vena pabuli sui

fui duxit, illo repit, nec ut stella procedit, sed ut ignis pascitur. Quare ergo per longum tempus apparet, & non cito extinguitur? Sex enim mensibus hic, quem nos Neronis principatu lætissimo vidimus, spectandum se præbuit, in diversum illi Claudiano circumactus. Ille enim à Septemtrione in verticem surgens, Orientem petiit semper obscurior: hic ab eadem parte cœpit, sed in Occidentem tendens, ad Meridiem flexit, & ibi se subduxit oculis. Videlicet ille humidiora habuit, & aptiora ignibus, quæ prosecutus est: huic rursus uberior fuit & plenior regio. Huc itaque descendunt, invitante materia, non itinere. Quod apparet duobus, quos spectavimus, fuisse diversum: cum hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autem stellis in eamdem partem cursus est, id est, contrarius mundo. Hic enim ab ortu volvitur in occasum, illæ ab occasu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus est: ille quo eunt, & hic quo auferuntur.

CAP. XXII. Ego nostris non assentior. Non enim existimo Cometen subitaneum ignem, sed inter æterna opera naturæ. Primum quæcumque aër creat, brevia sunt. Nascuntur enim in re fugaci & mutabili. Quomodo potest enim in aëre aliquid idem diu permanere, cum ipse aër numquam idem maneat? fluit semper, & brevis illi quies est. Intra exiguum momentum in alium, quam in quo fuerat, statum vertitur. Nunc pluvius, nunc serenus, nunc inter utrumque varius: nubesque illi familiarissimæ, in quas coit, & ex quibus solvitur, modo congregantur, modo digeruntur, numquam immotæ jacent. Fieri non potest, ut ignis certus in corpore vago sedeat, & ita pertinaciter hæreat, quam quem natura, ne umquam excuteretur, aptavit. Deinde si alimento suo hæreret, semper descenderet. Eo enim crassior aër est, quo terris propior: numquam Cometes in imum usque demittitur, neque appropinquat solo. Etiamnum ignis aut it quo illum natura sua ducit, id est sursum: aut eo quo trahit materia, cui adhæsit, & quam depascitur.

CAP. XXIII. Nullis ignibus ordinariis & cælestibus iter flexum est. Sideris proprium est, ducere orbem. Atqui hoc an Cometæ alii fecerint, nescio: duo nostra ætate fecerunt. Deinde omne quod caussa temporalis accendit, cito intercidit. Sic faces ardent, dum transeunt: sic fulmina in unum valent ictum: sic quæ transversæ dicuntur stellæ & cadentes, prætervolant & secant aëra. Nullis ignibus nisi in suo mora est. Illis dico divinis, quos habet mundus æternos, quia partes ejus sunt, & opera. Hi autem aliquid agunt, & vadunt, & tenorem suum servant, paresque sunt. Nam alternis diebus majores minoresve fierent, si ignis esset collecticius, & ex aliqua caussa repentinus. Minor enim esset ac major, prout plenius aleretur aut malignius. Dicebam modo, nihil diuturnum esse, quod exarsit aëris vitio: nunc amplius adjicio. Morari ac stare nullo modo potest. Nam & fax & fulmen & stella transcurrens, & quisquis alius est ignis aëre expressus, in fuga est: nec apparet, nisi dum cadit. Cometes habet suam sedē: & ideo nō cito expellitur, sed emetitur spatiū suum: nec extinguitur, sed excedit. Si erratica, inquit, stella esset, in signifero esset. Quis unū stellis limitē ponit? Quis in angustū divina compellit? Nempe hæc ipsa sidera, quæ sola moveri credis, alios & alios circulos habent. Quare ergo non aliqua sint, quæ in proprium iter & ab istis remotum secesserint? Quid est, quare in aliqua parte cælum per-

vium non sit? Quod si judicas, non posse ullam stellam nisi signiferum attingere: Cometes potest sic latum habere circulum, ut in hunc tamen parte aliqua sui incidat: quod fieri non est necessarium, sed potest.

CAP. XXIV. Vide ne hoc magis deceat magnitudinē mundi, ut in multa itinera divisus sit: nec hanc unam deterat semitam, ceteris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo & pulcherrimo corpore inter innumerabiles stellas, quæ noctem decore vario distinguunt, quæ aëra minimè vacuum & inertem esse patiuntur, quinque solas esse, quibus exercere se licet, ceteras stare, fixum & immobilem populum? Si quis hoc loco me interrogaverit: Quare ergo non quemadmodum quinque stellarum, ita harum observatus est cursus? Huic ego respondebo: Multa sunt quæ esse concedimus: qualia sint, ignoramus. Habere nos animum, cujus imperio & impellimur & revocamur, omnes fatebuntur: quid tamen sit animus ille rector dominusque nostri, non magis tibi quisquam expediet, quam ubi sit. Alius illum dicet esse spiritum, alius concentum quemdam, alius vim divinam & Dei partem, alius tenuissimum aerem, alius incorporalem potentiam. Non deerit qui sanguinem dicat, qui calorem. Adeo animo non potest liquere de ceteris rebus, ut adhuc ipse se quærat.

CAP. XXV. Quid ergo miramur, Cometas, tam rarum mundi spectaculum, nondum teneri legibus certis: nec initia illorum finesque notescere, quorum ex ingentibus intervallis recursus est? Nondum sunt anni mille quingenti, ex quo Græcia

---*stellis numeros & nomina fecit.*

[...]que hodie sunt gentes, quæ tantum facie noverint cælū, quæ nondum sciant cur luna deficiat, quare obumbretur. Hoc apud nos quoque nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo ista quæ nunc latent, in lucem dies extrahat, & longioris ævi diligentia. Ad inquisitionem tantorum ætas una non sufficit, ut tota cælo vacet. Quid, quod tam paucos annos inter studia ac vitia non æqua portione dividimus? Itaque per successiones istas longas explicabuntur. Veniet tempus, quo posteri nostri tam aperta nos nescisse mirentur. Harum quinque stellarum, quæ se ingerunt nobis, quæ alio atque alio occurrentes loco, curiosos nos esse cogunt, qui matutini vespertinique ortus sint, quæ stationes, quando in rectum ferantur, quare agantur retro, modo cœpimus scire. Utrum emergeret Jupiter, an occideret, an retrogradus esset (nam hoc illi nomen imposuere cedenti) ante paucos annos didicimus. Inventi sunt qui nobis dicerent: Erratis, qui ullam stellam aut supprimere cursum judicatis, aut vertere. Non licet stare cælestibus, nec averti: prodeunt omnia: ut semel missa sunt, vadunt. Idem erit illis cursus, qui sui finis. Opus hoc æternum irrevocabiles habet motus: qui si quando constiterint, alia ex adverso incident, quæ nunc tenor & æqualitas servat.

CAP. XXVI. Quid est ergo, cur aliqua redire videantur? Solis occursus speciem illis tarditatis imponit, & natura viarum circulorumque sic positorum, ut certo tempore intuentes fallant. Sic naves quamvis plenis velis eant, videntur tamen stare. Erit qui demonstret aliquando, in quibus Cometæ partibus errent, cur tam seducti a ceteris eant, quanti qualesque sint. Contenti simus inventis: aliquid veritati & posteri conferant.

rant. Per stellas, inquit, ulteriora non cernimus, per Cometas aciem transmittimus. Primum si fit istud, non in ea parte fit, qua sidus ipsum est spissi ac solidi ignis, sed qua rarus splendor excurrit, & in crines dispergitur. Per intervalla ignium, non per ipsos vides. Stellæ, inquit, omnes rotundæ sunt, Cometæ porrecti: ex quo apparet, stellas non esse. Quis enim tibi concedet, Cometas longos esse? Quorum natura quidem, ut ceterorum siderum, globus est, ceterum fulgor extenditur: Quemadmodum sol radios suos longe lateque dimittit, ceterum ipsi alia est forma, alia ei quod ex ipso fluit lumini: sic Cometarum corpus ipsum corrotundatur, splendor autem longior quam ceterorum siderum apparet.

CAP. XXVII. Quare? inquis. Dic tu mihi prius, quare luna dissimillimum soli lumen accipiat, cum accipiat à sole? Quare modo rubeat, modo palleat? Quare lividus illi & ater color fit, cum à conspectu solis excluditur? Dic mihi, quare omnes stellæ inter se dissimilem habeant aliquatenus faciem, diversissimam soli. Quomodo nihil prohibet, ista sidera esse, quamvis similia non sint: ita nihil prohibet, Cometas æternos esse & sortis ejusdem, cujus cetera, etiamsi faciem illis non habent similem. Quid porro? mundus ipse, si consideres illum, nonne ex diversis compositus est? Quid est quare in leone semper sol ardeat, & terras æstibus torreat: in aquario adstringat hiemem, flumina gelu claudat? Et hoc tamen & illud sidus ejusdem conditionis est, cum effectu & natura dissimile sit. Intra brevissimum tempus aries extollitur, libra tardissime emergit: & tamen hoc sidus & illud ejusdem naturæ est: cum illud exiguo tempore adscendat, hoc diu proferatur. Non vides, quam contraria inter se elementa sint? gravia & levia sunt, frigida & calida, humida & sicca. Tota hujus mundi concordia ex discordibus constat. Negas Cometen stellam esse, quia forma ejus non respondeat ad exemplar, nec sit ceteris similis. Vides enim quam simillima sit illa, quæ tricesimo anno revertitur ad locum suum, huic quæ intra annum revisit sedem suam. Non ad unam natura formam opus suum præstat, sed ipsa varietate se jactat. Alia majora, alia velociora aliis fecit. Alia validiora, alia temperatiora: quædam autem eduxit à turba, ut singula & conspicua procederent: quædam in gregem misit. Ignorat naturæ potentiam, qui illi non putat aliquando licere, nisi quod sæpius facit. Cometas non frequenter ostendit, attribuit illis alium locum, alia tempora, dissimiles ceteris motus. Voluit & his magnitudinem operis sui colere, quorum formosior facies est, quam ut fortuitam putes, sive amplitudinem eorum consideres, sive fulgorem, qui major est ardentiorque quam ceteris. Facies vero habet insigne quiddam & singulare, non in angustum conjecta & arctata, sed dimissa liberius, & multarum stellarum amplexa regionem.

CAP. XXVIII. Aristoteles ait, Cometas significare tempestatem, & ventorum intemperantiam atque imbrium. Quid ergo? non judicas sidus esse, quod futura denunciat? Non enim sic hoc tempestatis signum est, quomodo futuræ pluviæ,

Scintillare oleum, & putres concrescere fungos:

aut quomodo indicium est sævituri maris, si marinæ

In sicco ludunt fulicæ: notasque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem:
sed sic, quomodo æquinoctium in calorem frigusque flectentis anni, quomodo illa quæ Chaldæi canunt, quid stella nascentibus triste lætumve constituat. Hoc ut scias ita esse, non statim Cometes ortus ventos & pluvias minatur, ut Aristoteles ait, sed annum totum suspectum facit. Ex quo apparet, illum non ex proximo, quæ in proximum daret signa traxisse, sed habere reposita & compressa legibus mundi. Fecit is Cometes, qui Paterculo & Vopisco consulibus apparuit, quæ ab Aristotele Theophrastoque sunt prædicta. Fuerunt enim maximæ & continuæ tempestates ubique. At in Achaia, Macedoniaque, urbes terrarum motibus prorutæ sunt. Tarditas, inquit, illorum argumentum est, graviores esse, multumque in se habere terreni: ipsi præterea cursus. ferè enim compelluntur in cardines.

CAP. XXIX. Vtrumque falsum est. De priore dicam prius. Quare quæ tardius feruntur, gravia sunt? Quid ergo? Stella Saturni, quæ ex omnibus iter suum lentissime efficit, gravis est? Atqui levitatis argumentum habet, quod super ceteras est. Sed majore, inquam, ambitu circuit, nec tardius it quam ceteræ, sed longius. Succurrat tibi, idem me de Cometis posse dicere, etiamsi segnior illis cursus sit. Sed mendacium est, ire eos tardius. Nam intra sextum mensem dimidiam cæli partem transcurrit hic proximus. Prior intra pauciores menses recepit se. Sed quia graves sunt, inferius deferuntur. Primum non defertur, quod circumfertur. Deinde hic proximus à Septemtrione motus sui initium fecit, & per Occidentem in Meridiana pervenit, erigensque suum cursum oblituit. Alter ille Claudianus à Septemtrione primum visus, non desiit in rectum assidue celsior ferri, donec excessit. Hæc sunt quæ aut alios movere ad Cometas pertinentia, aut me. Quæ an vera sint, dii sciunt, quibus est scientia veri. Nobis rimari illa & conjecturare in occulto tantum licet, nec cum fiducia inveniendi, nec sine spe.

CAP. XXX. Egregie Aristoteles ait, numquam nos verecundiores esse debere, quam cum de diis agitur. Si intramus templa compositi, si ad sacrificium accessuri vultum submittimus, togam adducimus, si in omne argumentum modestiæ fingimur? quanto hoc magis facere debemus, cum de sideribus, de stellis, de deorum natura disputamus, ne quid temere, ne quid impudenter, aut ignorantes affirmemus, aut scientes mentiamur? Nec miremur tam tarde erui, quæ tam alte jacent. Panætio, & his qui videri volunt Cometen non esse ordinarium sidus, sed falsam sideris faciem, diligenter tractandum est, an æquè omnis pars anni edendis Cometis satis apta sit: an omnis cæli regio idonea in qua creentur: an quacumque ire, ibi etiam concipi possint: & cetera, quę universa tolluntur, cum dico illos fortuitos non esse ignes, sed intextos mundo, quos non frequenter educit, sed in occulto movet. Quam multa præter hos per secretum eunt, numquam humanis oculis orientia? Neque enim omnia Deus humanis oculis nota fecit. Quota pars operis tanti nostris oculis committitur? Ipse qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundavit deditque circa se, majorque est pars operis sui, ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.

CAP. XXXI. Multa præterea cognata numini summo, & vicinam sortita potentiam, obscura sunt. Aut fortasse, quod magis mireris, oculos nostros & implent & effugiunt: sive illis tanta subtilitas est, quantam consequi acies humana non possit: sive in sanctiore secessu majestas tanta delituit, & regnum suum, id est se, regit, nec ulli aditum dat, nisi animo. Quid sit hoc, sine quo nil est, scire non possumus: & miramur, si quos igniculos parum novimus, cum maxima pars mundi Deus lateat? Quam multa animalia hoc primum cognovimus sæculo? & quidem multa venientis ævi populus ignota nobis sciet. Multa sæculis tunc futuris cum memoria nostri exoleverit, reservantur. Pusilla res mundus est, nisi in illo quod quærat omnis mundus habeat. Non semel quædam sacra traduntur: Eleusis servat, quod ostendat revisentibus. Rerum natura, sacra sua non simul tradit. Initiatos nos credimus: in vestibulo ejus hæremus. Illa arcana non promiscue nec omnibus patent: reducta & in interiore sacrario clausa sunt. Ex quibus aliud hæc ætas, aliud quæ post nos subibit, adspiciet. Quando ergo ista in notitiam nostram perducentur? Tarde magna proveniunt, utique si labor cessat. Id quod unum toto agimus animo, nondum perfecimus, ut pessimi essemus. Adhuc in processu vitia sunt. Invenit luxuria aliquid novi, in quod insaniat. Invenit impudicitia novam contumeliam sibi. Invenit deliciarum dissolutio & tabes aliquid tenerius molliusque, quo pereat. Nondum satis robur omne projecimus. Adhuc quidquid est boni moris, extinguimus levitate & politura corporum. Muliebres munditias antecessimus, colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri sumimus. Tenero & molli ingressu suspendimus gradum: non ambulamus, sed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma disponitur. Quotidie comminiscimur, per quæ virilitati fiat injuria, ut traducatur, quia non potest exui. Alius genitalia excidit, alius in obscœnam partem ludi fugit, & locatus ad mortem, infamiæ armatur. Egenus etiam, in quo morbum suum exerceat, legit.

CAP. XXXII. Miraris, si nondum sapiētia omne opus suū implevit? Nondum tota se nequitia protulit. Adhuc nascitur, & huic omnes operam damus: huic oculi nostri, huic manus serviunt. Ad sapientiam quis accedit? Quis dignam judicat, nisi quam in transitu noverit? Quis philosophiam, aut ullum liberale respicit studium, nisi cum ludi intercalantur, cum aliquis pluvius intervenit dies, quem perdere licet? Itaque tot familiæ philosophorum sine successore deficiunt. Academici & veteres & minores nullum antistitem reliquerunt. Quis est qui tradat præcepta Pyrrhonis? Pythagorica illa invidiosæ turbæ schola præceptorem non invenit. Sextiorum nova & Romani roboris secta, inter initia sua, cum magno impetu cœpisset, exstincta est. At quanta cura laboratur, ne cujus pantomimi nomen intercidat? Stat per successores Pyladis & Batilli domus: harum artium multi discipuli sunt, multique doctores. Privatim urbe tota sonat pulpitum. In hoc viri, in hoc fœminæ tripudiant. Mares inter se uxoresque contendunt, uter det latus illis. Deinde sub persona, cum diu trita frons est, transitur ad ganeam. Philosophiæ nulla cura est. Itaque adeo nihil invenitur ex his quæ parum investigata antiqui reliquerunt, ut multa quæ veni-

veuta erant oblitterentur. At mehercules si hoc totis membris premeremus, si in hoc juventus sobria incumberet, hoc majores docerent, hoc minores addiscerent, vix ad fundum veniretur: in quo veritas posita est, quam nunc in summa terra & levi manu quærimus.

Naturalium quæstionum finis.

L. ANNÆI SENECÆ CLAVDII CÆSARIS

ΑΠΟΚΟΛΟΚΥΝΤΩΣΙΣ.

QVid actum sit in cælo ante diem tertium eidus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Aviola Coss. anno novo, initio sæculi felicissimi, volo memoriæ tradere. Nihil offensæ vel gratiæ dabitur. Hæc ita vera si quis quæsierit unde sciam: primum, si noluero, non respondebo. Quis coacturus est? Ego scio me liberum factum, ex quo suum diem obiit ille, qui verum proverbium fecerat, Aut regem, aut fatuum nasci oportere. Si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam venerit. Quis umquam ab historico jurato res exegit? Tamen si necesse fuerit auctorem producere, quærite ab eo qui Drusillam euntem in cælum vidit. Idem Claudium vidisse se dicet iter facientem, non passibus æquis. Velit, nolit, necesse est illi omnia videre, quæ in cælo agantur. Appiæ viæ curator est: qua scis & divum Augustum, & Tiberium Cæsarem, ad deos isse. Hunc si interrogaveris, soli narrabit: coram pluribus numquam verbum faciet. Nam ex quo in senatu juravit se Drusillam vidisse cælum adscendentem (& illi pro tam bono nuntio nemo credidit quid viderit, verbis conceptis adfirmavit, se non indicaturum etiamsi in medio foro hominem vidisset occisum. Ab hoc ego quæcumque audivi, certe clara affero, ita illum salvum & felicem habeam.

Iam Phœbus breviore via contraxerat ortum
Lucis, & obscuri crescebant tempora somni:
Iamque suum victrix augebat Cynthia regnum;
Et deformis hiems gratos carpebat honores
Divitis autumni, visoque senescere Baccho
Carpebat raras serus vindemitor uvas.

Puto magis intelligi si dixero, mensis erat October, dies tertius eidus Octobris. Horam non possum tibi certam dicere. facilius inter philosophos, quam inter horologia conveniet. Tamen inter sextam & septimam erat. Nimis rustice acquiescunt oneri poëtæ, non contenti ortus & occasus describere, ut etiam medium diem inquietent. Tu sic transibis horam tam bonam?

Iam medium cursu Phœbus diviserat orbem,
Et propior nocti fessas quatiebat habenas,
Obliquo flexam deducens tramite lucem.

Claudius animam agere cœpit, nec invenire exitum poterat. Tum Mercurius, qui semper ingenio

ejus delectatus esset, unam de tribus Parcis educit, & ait: Quid fœmina crudelissima hominem miserum torqueri pateris, nec umquam meritum, ut tamdiu cruciaretur? Annus sexagesimus & quartus est, ex quo cum anima luctatur. Quid huic invides? Patere mathematicos aliquando verum dicere, qui illum ex quo princeps factus est, omnibus annis, omnibus mensibus efferunt. Et tamen non est mirum si errant. horam ejus nemo novit. Nemo enim illum umquam natum putavit. Fac quod faciendum est.

Dede neci. melior vacua sine regnet in aula.

Sed Clotho: Ego mehercule, inquit, pusillum temporis adjicere illi volebam, dum hos pauculos, qui supersunt, civitate donaret. Constituerat enim omnes Græcos, Gallos, Hispanos, Britannos, togatos videre. Sed quoniam placet aliquos peregrinos in semen relinqui, & tu ita jubes fieri, fiat. Aperit tum capsulam, & treis fusos profert. Vnus erat Augurini, alter Babæ, tertius Claudii. Hos, inquit, treis uno anno exiguis intervallis temporum divisos mori jubebo: nec illum incomitatum dimittam. Non oportet enim eum, qui modo se tot millia hominũ sequentia videbat, tot præcedentia, tot circumfusa, subito solum destitui. Contentus erit his interim convictoribus.

Hæc ait: & turpi convolvens stamina fuso,
Abrupit stolidæ regalia tempora vitæ.
At Lachesis redimita comas, ornata capillos,
Pieria crinem lauro frontemque coronans,
Candida de niveo subtemina vellere sumit,
Felici moderanda manu: quæ ducta colorem
Assumpsere novum: mirantur pensa sorores.
Mutatur vilis pretioso lana metallo:
Aurea formoso descendunt sæcula filo.
Nec modus est illis, felicia vellera ducunt,
Et gaudent implere manus, sunt dulcia pensa.
Sponte sua festinat opus, nulloque labore
Mollia contorto descendunt stamina fuso.
Vincunt Tithoni, vincunt & Nestoris annos.
Phœbus adest, cantuque juvat, gaudetque futuris:
Et lætus nunc plectra movet, nunc pensa ministrat.
Detinet intentas cantu, fallitque laborem.
Dumque nimis citharam, fraternaque carmina laudant,
Plus solito nevere manus: humanaque fata
Laudatum transcendit opus. Ne demite Parcæ,
Phœbus ait: vincat mortalis tempora vitæ,
Ille mihi similis vultu, similisque decore,
Nec cantu, nec voce minor: felicia lassis
Sæcula præstabit, legumque silentia rumpet.
Qualis discutiens fugientia lucifer astra;
Aut qualis surgit redeuntibus hesperus astris:
Qualis cum primum tenebris aurora solutis
Induxit rubicunda diem, sol adspicit orbem
Lucidus, & primos è carcere concitat axes:
Talis Cæsar adest, talem jam Roma Neronem
Adspiciet, flagrat nitidus fulgore remisso
Vultus, & affuso cervix formosa capillo.

Hæc Apollo. At Lachesis, quæ & ipsa homini fortissimo favebat, fecit, & plena orditur manu, & Neroni multos annos de suo donat. Claudium autem jubent omnes

omnes χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων. Et ille quidem animam ebulliit, & eo desiit vivere videri. Exspiravit autem dum comœdos audit, ut scias me non sine caussa illos timere. Vltima vox ejus hæc inter homines audita est, cum majorem sonitum emisisset illa parte, qua facilius loquebatur: Væ me, puto, concacavi me. Quid autem fecerit, nescio: omnia certe concacavit. Quæ in terris postea fiunt acta, supervacuum est referre. Scitis enim optime: nec periculum est, ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudium impresserunt. Nemo felicitatis suæ obliviscitur. In cælo quæ acta sint, audite: fides penes auctorem erit. Nunciatur Iovi, venisse quemdam bonæ staturæ, bene canum, nescio quid illum minari: assidue enim caput movere, pedem dextrum trahere. quæsisse se, cujus nationis esset? respondisse, nescio quid perturbato sono, & voce confusa, non intelligere se linguam ejus: nec Græcum esse, nec Romanum, nec ullius gentis notæ. Tum Iupiter Herculem, quia totum orbem terrarum pererraverat, & nosse videbatur omnes nationes, jubet ire & explorare, quorum hominum esset. Tum Hercules primo adspectu sane perturbatus est, ut qui etiam non omnia monstra timuerit: ut vidit novi generis faciem, insolitum incessum, vocem nullius terrestris animalis, sed (qualis esse marinis belluis solet) raucam & implicatam, putavit sibi tertium decimum laborem venisse. Diligentius intuenti, visus est quasi homo. Accessit itaque, & quod facillimum fuit Græculo, ait: Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις; Vbi hæc Claudius, gaudet esse illic philologos homines, sperat futurum aliquem historiis suis locum. Itaque & ipse Homerico versu Cæsarem se esse significans, ait:

Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν.

Erat autem sequens versus verior, æquè Homericus:

Ἔνθα δ' ἐγὼ πόλιν ἔπραθον, ὤλεσα δ' αὐτούς.

Et imposuerat Herculi homini minime vafro, nisi fuisset illic Febris, quæ fano suo relicto sola cum illo venerat: ceteros omnes deos Romæ reliquerat. Iste, inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quæ cum ipso tot annos vixi. Lugduni natus est: Marci municipem vides: quod tibi narro, ad sextum decimum lapidem à Vienna natus est, Gallus germanus. Itaque quod Gallum facere oportebat, Romam cepit. Hunc ego tibi recipio Lugduni natum, ubi Licinius multos annos regnavit. Tu autem qui plura loca calcasti, quam ullus mulio perpetuarius, Lugdunenses scire debes, & multa millia inter Xanthum & Rhodanum interesse. Excandescit hoc loco Claudius, & quanto potest murmure irascitur. Quid diceret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci jubebat, illo gestu solutæ manus, & ad hoc unum satis firmæ, quo decollare homines solebat. Iusserat illi collum præcidi. Putares omnes illius esse libertos, adeo illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi me, inquit, tu, & desine fatuari: venisti huc, ubi mures ferrum rodunt. Citius mihi verum, ne tibi alogias excutiam. Et quo terribilior esset, tragicus fit, & ait:

Exprome properè, sede qua genitus cluas,
Hoc ne peremptus stipite, ad terram accidas.
Hac clava reges sæpè mactavit feros.
Quid nunc profatu vocis incerto sonas?
Quæ patria, quæ gens mobile eduxit caput,

Elissere. equidem regna tergemini petens

Longinqua regis, unde ab Hesperio mari

Inachiam ad urbem nobile advexi pecus,

Vidi duobus imminens fluviis jugum

Quod Phœbus ortu semper obverso videt:

Ubi Rhodanus ingens amne prærapido fluit,

Ararque dubitans quo suos cursus agat,

Tacitus quietis alluit ripas vadis.

Estne illa tellus spiritus altrix tui?

Hæc satis animose & fortiter. Nihilominus mentis suæ non est, & timet μωροῦ πληγήν. Claudius ut vidit virum valentem, oblitus nugarum, intellexit neminem parem sibi Romæ fuisse: illic non habere se idem gratiæ: Gallum in suo sterquilinio plurimum posse. Itaque quantum intelligi potuit, hæc visus est dicere: Ego te fortissime deorum Hercules, speravi mihi affuturum apud alios: & si quis à me notorem petisset, te fui nominaturus, qui me optime nosti. Nam si memoria repetis, ego eram, qui tibi ante templum tuum jus dicebam totis diebus mense Iulio & Augusto. Tu scis quantum illic miseriarum pertulerim, cum causidicos audirem, & diem & noctem: in quos si incidisses, valde fortis licet, maluisses Cloacas Augiæ purgare: multo plus ego stercoris exhausi. Sed quoniam volo, non mirum, quod impetum in curiam fecisti: nihil tibi clusi est. Modo dic nobis, qualem deum istum fieri velis: ἐπικούρειος θεὸς; non potest esse: οὔτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, οὔτε ἄλλοις παρέχει. Stoicus? quomodo potest rotundus esse (ut ait Varro) sine capite, sine præputio? Est aliquid in eo Stoici Dei: jam video, nec cor, nec caput habet. Si mehercules à Saturno petisset hoc beneficium, cujus mensem toto anno celebravit Saturnalia ejus princeps non tulisset. Illum Deum ab Iove, quem quantum quidem in illo fuit, damnavit incesti. L. Sylanum enim generum suum occidit. Oro per quod sororem suam, festivissimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare. Quare, inquit, quæro enim, sororem suam stulte studere; Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum? Quia Romæ, inquit, mures molas lingunt: hic nobis curva corrigit. Quid in cubiculo suo faciat, nescio: etiam cæli scrutatur plagas, deus fieri vult. Parum est quod templum in Britannia habet, quod hunc barbari colunt, & ut deum orant. Ἀλώρου ἱλάτου χύν. Tandem Iovi venit in mentem, privatis intra curiam morantibus sententiam dicere, nec disputare. Ego, inquit, P. C. interrogare vobis permiseram, vos mera mapalia fecistis. Volo servetis disciplinam curiæ. Hic qualiscumque est, quid de nobis existimabit? illo dimisso, primus interrogatur sententiam Ianus pater: is designatus erat in Kal. Iulias postmeridianus Cos. homo quantumvis vafer, qui semper videt ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω. Is multa diserte, quod in foro vivat, dixit, quæ notarius persequi non potuit: & ideo non refero: ne aliis verbis ponam, quæ ab illo dicta sunt. Multa dixit de magnitudine deorum: non debere hunc vulgo dari honorem. Olim, inquit, magna res erat, Deum fieri: jam fama nimium fecisti. Itaque ne videar in personam, nō in rem sententiā dicere, censeo ne quis post hunc diem Deus fiat ex his, qui ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν: aut ex his, quos alit ζείδωρος ἄρουρα. Qui cōtra hoc S.C. deus factus,

ctus, fictus, pictusve erit, eum dedi larvis, & proximo munere inter novos auctoratos, ferulis vapulare placet. Proximus interrogatur sententiam Diespiter Vicæ Potæ filius, & ipse designatus Cos. nummulariolus. Hic quæstu se sustinebat, vendere civitatulas solebat. Ad huncce belle accessit Hercules, & auriculam ei tetigit. Itaque in hæc verba censet: Cum Divus Claudius Divum Augustū sanguine contingat, nec minus Divam Augustam aviam suam, quam ipse Deam esse jussit, longeque omnes mortales sapientia antecellat, sitque è rep. esse aliquem, qui cum Romulo possit

--- *ferventia rapa vorare* :

censeo, ut D. Claudius ex hac die Deus fiat, ita uti ante eum quis optimo jure factus sit: eamque rem ad μεταμορφώσεις Ovidii adjiciendam. Variæ erant sententiæ, & videbatur Claudius sententia vincere. Hercules enim, qui videret ferrū suum in igne esse, modo huc, modo illuc cursabat: & ajebat: Noli mihi invidere, mea res agitur: deinde si quid volueris, invicem faciam: Manus manum lavat. Tunc Divus Augustus surrexit sententiæ suæ dicēdæ, & summa facundia disseruit. P. C. Vos testes habeo, ex quo deus factus sum, nullum verbum me fecisse. semper meum negotiū ago. Sed non possum amplius dissimulare, & dolorem quem graviorem pudor facit, continere. In hoc terra marique pacem peperi? ideo civilia bella cōpescui? ideo legibus urbem fundavi, operibus ornavi? Et quid dicam P. C. nō invenio: omnia infra indignationem verba sunt. Confugiēdū est itaque à me ad Messalæ Corvini disertissimi viri illam sentētiam: Præcidit jus imperii. hic, P. C. qui nobis non posse videtur muscam excitare, tam facile homines occidebat, quam canis excita edit. Sed quid ego de tot acribus viris dicam? Non vacat deflere publicas clades intuenti domestica mala. Itaque illa omittā, hæc referam. Etiamsi Phormea Græce nescit, ego scio. ΕΝΤΙΚΟΝ ΤΟΝ ΥΚΗΝ ΔΙΗΣ. senescit. Iste, quem videtis, per tot annos sub meo nomine latens, hāc mihi gratiam retulit, ut duas Iulias proneptes meas occideret, alterā ferro, alterā fame: unū abnepotē L. Syllanū. Videris Iupiter, an in caussa mala, certe in tua, si hic inter nos futurus est. Dic mihi, Dive Claudi, quare quemquā ex his, quos, quasque occidisti, antequam de caussa cognosceres, antequam audires, damnasti? hoc fieri solet? in cælo non fit. Ecce Iupiter, qui tot annos regnat, uni Vulcano crus fregit, quem

ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο,

& iratus fuit uxori, & suspendit illam: numquid occidit? Tu Messalinam, cujus æquè avunculus major eram, quam tuus, occidisti. Nescio, inquis? Dii tibi malefaciant: adeo istud turpius est, quod nescis, quam quod occidisti. Iste C. Cæsarem non desiit mortuum persequi. Occiderat ille socerum: hic & generum. Cajus Cæsar Crassi filium vetuit Magnum vocari: hic nomen illi reddidit, caput tulit. Occidit in una domo Crassum Magnum, Scriboniam, Tristioniam, Assarionem, nobiles tamen: Crassum vero tam fatuum, ut etiam regnare posset. Cogitate P. C. quale portentum in numerum deorum se recipi cupiat. Hunc nunc deum facere vultis? Videte corpus ejus, diis iratis natum. Ad summam tria verba cito dicat, & servum me ducat. Hunc deum quis colet? quis credet? denique dum tales deos facitis, nemo vos deos esse credet. Summa rei, P. C. si honestè inter vos gessi, si nulli durius respondi, vindicate injurias meas. Ego pro sententia mea hoc censeo. Atque ita ex tabella recitat

vit: Quandoquidem divus Claudius occidit socerum suum Appium Syllanum, generos duos, Pompejum magnum & L. Syllanum, socerum filiæ suæ Crassum, frugi hominem, tam similem sibi, quam ovo ovum, Scriboniam socrum filiæ suæ, Messalinam uxorem suam, & ceteros, quorum numerus iniri non potuit: placet mihi in eum severé animadverti, nec illi rerum judicandarum vocationem dari, eumque quamprimum exportari, & cælo intra dies XXX. excedere, olympo intra diem tertium. Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenius illum collo obtorto trahit ad inferos,

Illuc unde negant redire quemquam.

Dum descendunt per viam sacram, interrogat Mercurius, quid sibi velit ille concursus hominum, num Claudii funus esset? Et erat omnium formosissimum, & impensa cura plenum, ut scires deum efferri, tibicinum, cornicinum, omnisque generis æneatorum tanta turba, tantus conventus, ut etiam Claudius audire posset. Omnes læti, hilares, P. Ro. ambulabat tamquam liber. Agatho, & pauci causidici plorabant, sed plané ex animo. Iurisconsulti é tenebris procedebant, pallidi, graciles, vix habentes animam, tamquam qui cummaximé reviviscerent. Ex his unus cum vidisset capita conferentes, & fortunas suas deplorantes causidicos, accedit, & ait: Dicebam vobis, Non semper Saturnalia erunt. Claudius ut vidit funus suum, intellexit se mortuum esse. Ingenti enim μεγαληγορίᾳ nænia cantabatur anapæstis.

Fundite fletus,
Edite planctus,
Fingite luctus,
Resonet tristi
Clamore forum:
Cecidit pulchre
Cordatus homo,
Quo non alius
Fuit in toto
Fortior orbe.
Ille citato
Vincere cursu
Poterat celeres:
Ille rebelles
Fundere Parthos,
Levibusque sequi
Persida telis,
Certaque manu
Tendere nervum:
Qui præcipites
Vulnere parvo
Figeret hostes,
Pictaque Medi
Terga fugacis.
Ille Britannos
Vltra noti
Littora ponti,
Et cæruleos
Scuta Brigantas
Dare Romuleis
Colla cathenis
Iussit, & ipsum
Nova Romanæ
Iura securis
Tremere Oceanum.
Deflete virum,
Quo non alius
Potuit citius
Discere caussas,
Vna tantum
Parte audita,
Sæpe & neutra.
Quis nunc judex
Toto lites
Audiet anno?
Tibi jam cedet
Sede relicta,
Qui dat populo
Iura silenti,
Cretaa tenens
Oppida centum.
Cædite mæstis
Pectora palmis
O causidici,
Venale genus.
Vosque Poetæ
Lugete novi,

Vosque

Vosque in primis
Qui concusso
Magna parastis
Lucra fritillo.

Delectabatur laudibus suis Claudius, & cupiebat diutius spectare. Injicit illi manum Talthybius deorum nuncius, & trahit capite obvoluto, ne quis eum possit agnoscere, per campum Martium; & inter Tyberim & viam rectam descendit ad inferos. Antecesserat jam compendiaria via Narcissus libertus, ad patronũ excipiendum, & venienti nitidus, ut erat à Balineo, occurrit, & ait: Quid dii ad homines? Celerius, inquit Mercurius, & venire nos nuncia. Ille autem patrono plura blandiri volebat, quem Mercurius iterũ festinare jussit, & virga morantem impulit. Dicto citius Narcissus evolat. Omnia procliva sunt, facile descenditur. Itaque quamvis podagricus esset, momento temporis pervenit ad januam Ditis: ubi jacebat, ut ait Horatius, bellua centiceps, sese movens, villosque horrendos excutiens. pusillum superturbatur, (albam canem in deliciis habere consuerat) ut illum vidit canem nigrum villosum sanè: quem non velis tibi in tenebris occurrere. Et magna inquit voce: Claudius Cæsar venit. Ecce extemplò cum plausu procedunt cantantes: Εὑρήκαμεν, συγχαίρωμεν. Hic erat C. Silius Cos. desig. Iunius Prætorius, Sex. Trallus, M. Helvius Trogus, Cotta Tectus, Valens, Fabius, Equ. Rom. quos Narcissus duci jusserat. Medius erat in hac cantantium turba Muester Pantomimus, quem Claudius decoris caussa minorem fecerat. Nec non ad Messalinam cito rumor percrepuit, Claudium venisse. Convolarunt primum omnium liberti, Polybius, Myron, Harpocras, Amphęus & Pheronactes, quos omnes, necubi imparatus esset, præmiserat. Deinde præfecti duo, Iustus Catonius, & Ruffus Pompeji F. Deinde amici, Saturnius Luscius, & Pedo Pompejus, & Lupus, & Celer Asinius, consulares. Novissimè fratris filia, sororis filia, gener, socer, socrus, omnes planè consanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos cùm vidisset Claudius, exclamat, Πάντα φίλων πλήρη. Quomodo vos huc venistis? Tum Pedo Pompejus: Quid dicis homo crudelissime? Quæris quomodo? Quis enim nos alius huc misit quam tu, omnium amicorum interfector? In jus eamus: ego tibi hîc sellas ostendam. Ducit illum ad tribunal Æaci. is lege Cornelia, quæ de sicariis lata est, quærebat: postulat, nomen ejus recipi, edit subscriptionem: Occisos Senatores XXX. Equites Rom. CCCXV. atque plures; ceteros CCXXI. ὅσα ψάμμαθός τε κόνις τε. Exterritus Claudius oculos undecumque circumfert, vestigat aliquem patronum qui se defenderet. Advocatum non invenit. Tandem procedit P. Petronius, vetus cõvictor ejus, homo Claudiana lingua disertus, & postulat advocationem. Non datur. Accusat Pedo Pompejus magnis clamoribus. Incipit Petronius velle respondere. Æacus, homo justissimus, vetat. Illum tantum altera parte audita condemnat, & ait: Εἴκε πάθοι τάκ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο. Ingens silentium factum est. Stupebant omnes, novitate rei attoniti: negabant hoc umquam factum. Claudio iniquum magis videbatur quam novum. De genere pœnæ diu disputatum est, quid illum pati oporteret. Erant qui dicerent, si uni dii laturam fecissent, Tantalum siti periturum, nisi illi succurreretur: non umquam Sisyphum onere relevari: aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandam. Non placuit ulli ex veteranis missionem dari, ne vel Claudius umquam simile sperare. Placuit novam pœnam excogitari debere, instituendum

laborem irritum, & alicujus cupiditatis speciés sine fine & effectu. Tum Æacus jubet illum aleâ ludere pertuso fritillo. Et jam cœperat fugientes semper tesseras quærere, & nihil proficere.

Nam quotiens missurus erat resonante fritillo,
Utraq; subducto fugiebat tessera fundo:
Cumq; recollectos auderet mittere talos,
Lusuro similis semper, semperque petenti,
Decepêre fidem: refugit, digitosque per ipsos (furto.
Fallax assiduo dilabitur alea
Sic cùm jam summi tanguntur culmina montis,
Irrita Sisyphio volvuntur pondera collo.

Apparuit subito C. Cæsar. & petere illū in servitutem cœpit: producit testes, qui illum viderant ab illo flagris, ferulis, colaphis vapulantē. Adjudicatur C. Cæsari; illū Æacus donat. Is Menandro liberto suo tradidit, ut à cognitionibus ei esset.

EXCERPTA QVÆDAM
E LIBRIS SENECÆ.

HONESTA, inquit Epicurus, res est paupertas læta. Illa verò jam paupertas non est, si læta est. Cui cum paupertate bene convenit, dives est. Non qui parum habet, sed qui plura cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis lateat, quantum pascat, aut feneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda concupiscit? Quis sit divitiarum modus, quæris? Primo, habere quod necesse est: secundo, quod satis est. Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat. Nullum bonum juvat habentem, nisi ad cujus amissionem præparatus est animus. Magnæ divitiæ sunt, lege naturæ composita paupertas. Lex autem naturæ, scis quos terminos nobis statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Ut famem sitimque depellas, non est necesse maria tentare, nec castra sequi. Parabile est quod natura desiderat, & cito apponitur. Ad supervacua sudatur. Illa sunt quæ togam terunt, quæ nos senescere cogunt, quæ in aliena littora impingunt. Ad manum est, quod satis est. Si cui sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, miser est. Miser est, qui se beatissimum non judicat, licet toti mundo imperet. Non est beatus, qui se id non putat esse. Nihil habemus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Quamminimum in corpore tuo sit spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem venit. propter ipsum, vel admodum pauci. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi pax est. Is maximè divitiis fruitur, qui minimè indiget. Si ad naturam vives, numquam eris pauper: si ad opinionem, numquā dives. Exiguum natura desiderat, immensum opinio. Si congeratur in te quidquid multi locupletes possederunt, si ultra privatum pecuniæ modum fortuna te provehat, auro tegat, purpura vestiat, eo deliciarum opumque perducat, ut terram marmoribus abscondas, non tantum liceat habere, sed calcare divitias: accedent statuæ & pictu-

ræ, & quidquid ars ulla luxuriæ auro & argento elaboravit: majora cupere ab his disces. Desideria naturalia, finita sunt: ex falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. Veritati aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te ergo à vanis: & cum voles scire, an naturalem, an vanam habeas cupiditatem, considera num alicubi consistat. Si longe progresso semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. Paupertas expedita, secura est. Cum classicum cecinit, scit non se peti: cum aliquo conclamatum est, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. At cum navigandum est, non strepitu portus, non unius comitatu inquieta sunt littora. Non circumstat illum turba hominum, ad quos pascendos transmarinarum regionum optanda est fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes, quam impleri. Parvo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desideriis instantibus satisfacere. Sanus dives est, qui licet habeat divitias, eas tamen ut fugientes h abet.

Quid ergo est, quare recuses eam contubernalem, cujus mores sanus dives imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine fruga litatis cura. Frugalitas, paupertas voluntaria est. Perpessi sunt multotiens exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem. Et hæc omnia perpessi sunt pro regno, quo magis mireris, alieno. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum à furoribus liberet? Multis divitias paraisse, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Nec hoc miror. Non in rebus vitium, sed in animo ipso est. Illud quod paupertatem gravem nobis fecerat, & divitias graves faciet. Quemadmodum nihil refert, utrum ægrum in lecto ligneo, an in aureo colloces: quocumq; illum transtuleris, morbum suum secum transferet: sic nihil refert, utrum æger animus in divitiis an in paupertate sit: malum suum illum sequitur. Ad securitatem non est opus fortuna. Quod enim necessitati sat est, dabit, licet irata. Ne imparatos nos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius divites erimus, si sciemus quam non sit grave pauperes esse. Incipe cũ paupertate habere contubernium.

Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo.

Nemo alius dignus Deo est, nisi qui opes contempsit. Quare possessiones tibi non interdico, sed efficere volo, ut illas intrepidè possideas. Quod uno consequeris modo, si te etiam sine illis benè victurum speraveris, & si illas tamquam exituras adspexeris. Discedat quisquis nõ te, sed aliud in te sequebatur. ob hoc unum est amanda paupertas, quod à quibus ameris, ostendit. Multum est, non corrumpi divitiarum contubernio. Magnus ille est, qui in divitiis pauper est. Nemo nascitur dives. Quisquis exit in lucem, jussus est pane & lacte esse contentus. Ab his initiis regna nos non capiunt. Panem & aquam natura desiderat. Nemo ad hæc pauper est. Intra quæ si quis desiderium suum clusit, cum ipso Iove de felicitate contendat. Res inquieta, felicitas est, ipsa se exagitat, movet cerebrum, non in uno genere. Alios in cultum irritat, alios in potentiam, alios inflat, alios mollit. Si vis scire quam nihil mali sit in paupertate, compara inter se vultum pauperis & divitis. Sæpius pauper & fidelius ridet: nulla sollicitudine concutitur, in alto est. Cura velut nubes levis transit: Horum qui felices vocantur hilaritas ficta est; huic gravis

suprema superbia, licet non palam, tristitia est: eo quidem gravior, quod interdum nō licet palā esse miseros, sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Abstrahunt à recto divitiæ, honores, potentiæ, & cetera: quæ opinione hominum cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res, de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quod mentes nostras in se trahat, præter hoc quod mirari illa consuevimus. Nō enim quia concupiscenda sunt, laudantur: sed quia concupiscuntur. Hanc præcedentem caussam habent divitiæ. Mutant animos, superbiam & arrogantiam pariunt, invidiam trahunt, eo usque mentem alienant, ut fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona omni culpa carere decet: pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant: extollunt quidem animos & delectant, sed sine tumore. Quæ bona sunt, fiduciam faciunt; divitiæ audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant; divitiæ insolentiam.

EXCERPTA ALIA.

LICET cunctorum poëtarum carmina gremium tuum semper illustrent, aliquando deliberans, hoc tibi opusculum pro accidentibus casibus dirigere curavi, quod non præcedentes, sed posteri narrabunt. Unde ergo primum incipimus? Si tibi videtur, à morte. Ab ultimo, inquis: imo à maximo. Ad hoc præcipuè gens humana contremit: nec immerito tibi videtur hoc facere. Ceteri timores habent aliquem post se locum: mors omnia abscindit. Alia nos torquent: mors omnia devorat. Omnium quæ horremus, ad hanc exitus spectat aliorū quæ per circuitum. Etiam qui alioqui se nihil timere judicant, hoc timent. Quidquid aliud extimescimus, habet aut remedium, aut solatium. Sic ergo te forma, ut si quis tibi palam mortem minetur, omnes terriculas ejus deludas.

Morieris. Ista hominis natura est, non pœna. Morieris. Hac conditione intravi, ut exirem. Morieris. Gentium jus est, quod acceperis, reddere. Morieris. Peregrinatio est vita. Multum cum deambulaveris, domum redeundum est. Morieris. Putabam te aliquid novi dicere. Ad hoc veni, hoc ago, huc me singuli dies adducunt. Nascenti mihi natura protinus hunc posuit terminum. Quid habeo quod indigner? In hæc verba juravi. Morieris. Stultum est timere, quod vitare non possis. Istud non effugit, etiam qui distulit. Morieris. Nec primus, nec ultimus. Multi me antecesserunt, omnes sequentur. Morieris. Hic est humani officii finis. Quis sanus exauctorari molestè tulit? Quò transit orbis, ego transibo. Ad hanc conditionem cuncta gignuntur. Quod cœpit, & desinit. Morieris. Nihil grave est, quod semel est. Æs alienum meum novi. Hoc quidē cum eo creditore contraxi, cui decoquere non possum. Morieris. Dii melius. Nemo hac re melius mortalibus minari potest.

Sed decollaberis. Quid interest, utrum cæsim moriar, an punctim? Sed sæpe ferieris, & multi in te gladii concurrent. Quid refert, quàm multa sint vulnera? Non potest amplius quam unum esse mortiferum.

Peregrè morieris. Undecumque ad inferos una via est. Peregrè morieris.

morieris. Ego quod debeo, solvere paratus sum. Videat fenerator, ubi me appellet. Peregrè morieris. Nulla terra est aliena mortuo. Peregrè morieris. Non est gravior foris quam domi somnus. Peregrè morieris. Hoc est, in patriam sine viatico pervenire.

Sed juvenis morieris. Optimum est, antequam optes, mori. Iuvenis morieris. Hoc unum est, quod æquè ad juvenem quam ad senem pertinet. Non citamur ex censu, nec exigitur numerus annorum. Et adolescentes & impuberes eadem fati necessitas ducit. Optimum est mori, cum juvat vivere. Iuvenis morieris. Quicumque ad extremum fati sui venit, senex moritur. Non enim refert quæ sit hominis ætas, sed quæ sit meta. Iuvenis morieris. Fortasse alicui malo subducit me fortuna: si nulli alii, vel senectuti. Iuvenis morieris. Non refert, quot annos habeam, sed quot acceperim. si plus vivere non possum, hæc est senectus mea.

Insepultus jacebis. Quid aliud respondeam, quam illud Maronis?

---- *Facilis jactura sepulcri.*

Si nihil sentio, non pertinet ad me jactura corporis insepulti. Si sentio, omnis sepultura tormentũ est. Insepultus jacebis.

---- *Cælo tegitur, qui non habet urnam.*

Quid interest, ignis me an fera consumat, an tellus omnium sepultura? Istud non sentienti supervacuum est, sentienti onus. Insepultus jacebis. At tu combustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu evisceratus & constrictus, at traditus lapidi, qui te paullatim edat & exsiccet. Nulla est sepultura. non sepelimur, sed projicimur. Non sepelieris. Quid inter turissima trepidas? Vltra pœnarum omnium terminum iste locus est. Vitę multa debemus, morti nihil. Non defunctorum caussa, sed vivorum, inventa est sepultura, ut corpora & visu, & odore fœda, amoverentur. alios terra obruit, alios flamma cõsumpsit, alios lapis ossa redditurus inclusit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus.

Ægroto. Venit tempus quo experimentũ mei caperem. Non in mari tamũ, aut in prœlio vir fortis apparet. Exhibetur etiam in lectulo virtus. Ægroto. Non potest istud toto sæculo fieri. Aut ego febrem relinquam, aut ipsa me. Semper una esse non possumus. Cum morbo mihi res est: aut vincetur, aut vincet.

Male de te loquuntur homines. Sed mali. Moverer, si de me Marcus Cato, si Lælius Sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquereutur. Nunc malis displicere, laudari est. Non potest ullam auctoritatem habere sententia, ubi qui damnandus est, damnat. Male de te loquuntur. Moverer, si judicio hoc facerent: nunc morbo faciunt. Non de me loquuntur, sed de se. Malè de te loquuntur. Bene nesciunt loqui: faciunt, non quod mereor, sed quod solent. Quibusdam enim canibus sic innatum est, ut non pro feritate, sed pro consuetudine latrent.

Exsulabis. Erras: cum omnia fecerim, patriam meam transire non possum. Omnium una est. Extra hanc nemo proficisci potest. Exsulabis. Non patria mihi interdicitur, sed locus. In quamcumque terram venio, in meam venio. Nulla terra exsilium est, altera patria est. Non eris in patria. Patria est, ubicumque bene est. Illud autem per quod bene est, in homine, non in loco est. In ipsius potestate est, quæ sit illi fortuna. Si enim sapiens est, peregrinatur: si stultus, exsulat. Exsulabis. Hoc dicis: alterius loci civitate donaberis.

Dolor imminet. Si exiguus est, feramus: levis est patientia. Si gravis est, feramus: non levis est gloria. Dolor clamorẽ exprimat, dum

dum secreta non exprimat. Non potest homo par dolori esse, nec rationi dolor. Dura res est dolor: immò tu mollis. Pauci dolorem ferre potuerunt. Simus ex paucis. Imbecilles natura sumus. Naturam infamare nolite. illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem. Quid, quod ille sequitur fugientes?

Paupertas mihi gravis est, imo tu paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere. Illa expedita est, hilaris, tuta. Pauper sum. Nescis te opinione, non re, laborare. Pauper es, quia videris. Pauper sum. Nihil deest avibus. pecora in diem vivunt. feris ad alimenta solitudo sua sufficit.

Non sum potens. Gaude, impotens non eris. Injuriam accipere potero. Gaude: facere non poteris. Magnam pecuniam habet. Hominem illum judicas? arca est. Quis ærario, quis plenis loculis invidet? Et iste quem dominum pecuniæ existimas, loculus est. Multum habet. Vtrum avarus, an prodigus est? Si avarus, non habet: si prodigus, non habebit. Iste quem beatum credis, sæpe dolet, sæpe suspirat. Multi illum comitantur. Mel muscæ sequuntur, cadavera lupi, frumenta formicæ. Prædam sequitur ista turba, non hominem.

Pecuniam perdidi. Fortasse te illa perdidisset. Pecuniam perdidi. Sed habuisti. Pecuniam perdidi. Sed habebis inde periculi minus. Pecuniam perdidi. O te felicem, si cum illa avaritiam perdidisti. Sed si manet illa apud te, es tamen utcumque felicior, quod tanto malo materia subducta est. Perdidi pecuniam. & illa quidem quam multos. Eris nunc in via expeditior, domi tutior. Non habebis, sed non timebis heredem. Exoneravit te fortuna, si intelligis, & tutiore loco posuit. Damnum putas? remedium est. Desles, gemis, miserum te clamitas, quod opibus exclusus es? Tuo vitio ista tibi jactura tam tristis est. Non tam moleste ferres, si tamquam perditurus habuisses. Perdidi pecuniam. Nempe quam ut tu haberes, alius ante perdiderat.

Oculos perdidi. Habet & nox suas voluptates. Oculos perdidi. Quam multis cupiditatibus via incisa est. quam multis rebus carebis, quas ne videres, vel eruendi erant. Non intelligis partem innocentiæ esse cæcitatem. Huic oculi adulterium monstrant. huic incestum, huic domum quam concupiscat, huic urbem, & mala omnia. Certè irritamenta sunt vitiorum, ducesque scelerum.

Amisi liberos. Stultus es, qui defleas mortem mortalium. Quid istud aut novum, aut mirum est? Quàm rara est sine isto casu domus. Quid si infelicem voces arborem, quod stante ipsa cadunt poma? Et hic tuus fructus est. Nemo extra ictum vulneris positus est. Ducuntur ex plebeja domo immatura funera, ducuntur & ex regia. Non est idem ordo fati, qui & ætatis. Non quomodo quisque venit, emittitur. Quid tamen est quod indigneris? Quid contra exspectationem tuam evenit? Periere perituri. Sed ego illos superstites optabam. Verum hoc nemo tibi promiserat. Perierunt liberi mei. Habebant illi cujus essent magis quam tui: apud te precario morabantur. Educandos tibi fortuna mandaverat. recepit illos, non abstulit.

Naufragium feci. Cogita non quid perdideris, sed quod evaseris. Nudus exii. Sed existi. Omnia perdidi. Sed perire potuisti una cum omnibus.

In latrones incidi. Sed alius in accusatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena est insidiis via. Noli conqueri quod incideris: gaude quod evaseris. Inimicos graves habeo. Quomodo adversus feras munimenta conquiris, quomodo adversus serpentes: sic adversus inimicos auxilia circumspice

ſpice, quibus illos aut arceas, aut compeſcas, aut quod optimũ eſt, places. Inimicos habeo. Illud eſt pejus, quod amicos non habes.

Amicum perdidi. Iam enim te habuiſſe certum eſt? Amicum perdidi. Alium quære: & ibi eum quæras, ubi invenire poſſis. Quære inter liberales artes, inter honeſta & recta officia, quære in laboribus. Ad menſam iſta res non quæritur. quære aliquem frugi. Perdidi amicum. Fortem animum habe, ſi unum: erubeſce, ſi unicũ. quid tu in tanta tempeſtate ad unam in anchoram ſtabas?

Vxorem bonam amiſi. Vtrum inveneras bonam, an feceras? Si inveneras, habere adhuc te poſſe ex hoc intelligas licet, quod habuiſti. Si feceras, benè ſpera. Res periit: ſalvus eſt artifex. Amiſi uxorem bonam. Quid in illa probabas? Pudicitiam? Quam multæ diu cuſtoditam perdidere! Decus? Quàm multæ inter probatas matronalis ordinis, eſſe cœperunt poſtea inter exempla mutatarum? Delectabat te fides ejus? Quàm multas ex optimis conjugibus peſſimas videmus, ex diligentiſſimis ſolutiſſimas? Omnium quidem imperitorum animus, maximè tamen muliebris, in lubrico eſt. Si bonam uxorem habuiſti, non potes affirmare in illo eam permanſuram fuiſſe propoſito. Nihil tam mobile quam feminarum voluntas, nihil tam vagum. Novimus veterum matrimoniorum repudia; & fœdiores divortio, malè cohærentium rixas. Quam multæ quos in adoleſcentia amaverunt, in communi reliquêre ſenectute? quoties auile divortium riſimus: quam multarũ notus amor odio notiore mutatus eſt? Sed hæc & fuit bona, & fuiſſet, ſi vixiſſet. Mors effecit, ut affirmare id ſine periculo poſſis. Bonam uxorem amiſi. Invenies, ſi nihil quæris niſi bonam. Tu modò ne imagines, proavoſque reſpexeris, nec patrimonium, cui jam ipſa nobilitas ceſſit. Iſta diu cum formâ non repugnabunt. Faciliùs reges animum, nulla vanitate tumentem. Non multum abeſt à contemptu viri, quæ ſe nimis ſuſpicit. Duc bene inſtitutam, nec maternis inquinatam vitiis, non cujus auriculis utrimque bina patrimonia dependeant. non quam margaritæ ſuffocent, cui minus ſit in dote quàm in veſte: quam in patente ſellâ circumlatam per urbem populus ab omni parte æquè ut maritus inſpexerit: cujus ſarcinis domus ſit anguſta. Hanc facilè ad tuos mores rediges, quam nondum corruperunt publici. Vxorem bonam amiſi. Non erubeſcis flere, & intolerabilem vocare jacturam? Hoc unum deeſt, utrum illam lugeas, an non. Cum maritum te cogitaveris, cogita & virum. Amiſi uxorem bonam. Soror bona non poteſt recuperari, nec mater. Vxor adventitium bonum eſt: non eſt inter illa, quæ ſemel unicuiq; contingunt. Amiſi uxorem bonam. Multos tibi numerare poſſim, quibus bonam uxorem lugentibus ſucceſſit melior.

Mors, exſilium, luctus, dolor, non ſunt ſupplicia, ſed tributa vivendi. Neminem illæſum fata tranſmittunt. Felix eſt, non qui aliis videtur, ſed qui ſibi.

Hæc EXCERPTA libenter omiſiſſem. Seneca enim eſſe, vel cæco perſpicuum eſt. Sed veritus ſum, ne quis ea, cujuſcumodi ſunt, ſublata quæreretur. Et in eis tamen multa ex vetere libro emendavimus.

PRÆSTAT.

M. ANNÆI SENECÆ RHETORIS

Suasoriæ, Controversiæ, Declamationumque Excerpta:

Ad veterum MS. Codd. fidem emendata: & Græca, quæ priores Editiones desiderabant, suis locis restituta.

Ex ultima Andreæ Schotti recensione.

AMSTELREDAMI,

Apud Guiljelmum Ianſoniuin Cæsium.

M. DC. XXVIII.

SVASORIARVM INDEX.

M. ANNÆI

M. ANNÆI SENECÆ RHETORIS SVASORIARVM Liber unus.

SVASORIA I.

Deliberat Alexander, an Oceanum naviget.

INIT AM cuique rei magnitudinem natura dederat, dedit & modũ. nihil infinitum est, nisi Oceanus. *Avitus.* Fertiles in Oceano jacere terras, ultraque Oceanum rursus alia litora, alium nasci orbem, nec usquam naturam rerum desinere, sed semper inde, ubi desisse videatur, novam exsurgere: facile ista finguntur: quia Oceanus navigari non potest. Satis sit hactenus vicisse Alexandro, qua mundo lucere satis est. Intra has terras cælum Hercules meruit. Stat immotum mare, & quasi deficientes in suo fine natura pigra moles, novæ ac terribiles figuræ, magna etiam Oceano portenta, quæ profunda ista vastitas nutrit, confusa lux alta caligine, & interceptus tenebris dies, ipsum vero grave & defixum mare, & aut nulla aut ignota sidera. Ita est, Alexander rerum natura: post omnia Oceanus: post Oceanum nihil. *Argentarii.* Resiste, orbis te tuus revocat: vicimus qua lucet. nihil tantum est, quod ego Alexandri periculo petam. *Pompeii Silonis.* Venit ille dies, Alexander, exoptatus, quo tibi operæ est adesse, iidem sunt termini & regni tui, & mundi. *Osci.* Tempus est Alexandrum cum orbe & cum sole desinere. Quod noveram, vici: nunc concupisco quod nescio. Quæ tam feræ gentes fuerunt, quæ non Alexandrum posito genu adorarint? Qui tam horridi montes, quorum non juga victor miles calcaverit? Vltra Liberi patris trophæa constitimus. Non quærimus orbem, sed amittimus. Immensum, & humanæ intentatum experientiæ pelagus, totius orbis vinculum, terrarumque custodia, inagitata remis vastitas, litora modo sæviente fluctu inquieta, modo fugiente deserta. terra caligo remittet fluctus. Nescio quid humanis natura subduxit oculis, extrema nox obruit. *Musæ.* Fœda belluarum magnitudo, & immobile profundum testantur, Alexander, nihil ultra esse, quod vincas; revertere. *Albutii Sili.* Terræ quoque suum finem habent, & ipsius mundi aliquis occasus est, nihil infinitũ est, modũ magnitudini facere debes, cum fortuna non facit. Magni pectoris est inter secunda moderatio. Eundem fortuna victoriæ tuæ, quem natura finem facit. Imperium tuum cludit Oceanus. O quantum magnitudo tua rerum quoque naturam supergressa est! Alexander orbi magnus est, Alexandro orbis angustus est. Aliquis etiam magnitudini modus est. Non procedit ultra spatia sua cælum. Maria intra terminos suos agitantur. Quicquid ad summum venit, in-

crementum non reliquit locum. Non magis quicquam ultra Alexandrū novimus, quā ultra Oceanum. *Marillii.* Maria sequimur, terras cui tradimus? orbem quem non novi, quæro, quem vici, relinquo. *Fabiani:* Quæ ista toto pelago infusa caligo? Navigantem tibi videtur admittere, quæ prospicientem quoque excludit. Non hæc India est, nec terribilis ferarum ille conventus. immanes propone belluas. aspice quibus procellis fluctibusque sæviat, quas ad litora undas agat. tantus ventorum, tanta convulsi funditus maris insania est: nulla præsens navigantibus statio est, nihil salutare, nihil notum. rudis & imperfecta natura penitus recessit. Ista maria ne illi quidem petierunt, qui fugiebant Alexandrum. Sacrum quidem terris natura circumfudit Oceanum. Illi qui jam siderum collegerunt metas, & annuas hyemis atque æstatis ad certam legem redegerunt, quibus ignota nulla pars mundi est: de Oceano tamen dubitant, utrumne terras velut vinculum circumfluat, an in suum colligatus orbem, & in hos, per quos navigatur sinus, quasi spiramenta quædam magnitudinis exæstuet: ignem post se, cujus augmentum ipse sit, habeat an spiritum. Quid agitis commilitones? regem domitoremque generis humani, magnum Alexandrum eo demittitis, quod adhuc quid sit disputatur? Memento Alexander matrem in orbe victo adhuc magis, quam pacato relinquis.

DIVISIO. Ajebat *Cestius*, hoc genus suasoriarum aliter declamandum esse, quàm suadendum. Non eodem modo in libera civitate dicendam esse sententiam, quo apud reges: quibus etiam quæ prosunt, ita tamen ut delectent, suadenda sunt. Et inter reges ipsos esse discrimen: quosdam magis aut minus rerum usum habere. Veritatem facti Alexandrum exisse. Quosdam superbissimos, & supra mortalis animi modum elatos cernimus. Denique ut alia dimittantur argumenta, ipsa suasoria insolentiam ejus coarguit, orbis illum suus non capit: itaque nihil dicendum ajebat, nisi cum summa veneratione regis, ne accideret idem quod præceptori ejus Callistheni accidit, quem occidit propter intempestive liberos sales. Nam cum Deum vellet videri, & vulneratus esset, viso sanguine ejus philosophus mirari se dixerat, quod non esset ἰχὼρ, οἷός περ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσιν. Ille se ab hac urbanitate lancea vindicavit. Fleganter in C. Cassii epistola quam ad M. Ciceronem missa positum, multum jocatur de stultitia Cn. Pompeii adolescentis, qui in Hispania contraxit exercitum, & ad Mundam acie victus est. Deinde ait: Nos quidem illum deridemus; sed timeo ne ille non gladio ἀντιμαχληρίσῃ. In omnibus regibus hæc urbanitas extimescenda est. Ajebat itaque, apud Alexandrum, ita dicendam esse sententiam, ut multa adulatione animus ejus permulceretur. Servandum tamen aliquem modum, ne nobis accideret tale aliquid, quale accidit Atheniensibus, cum publicæ eorum blanditiæ non tantum deprehensæ, sed & castigatæ sunt. Nam cum Antonius vellet se Liberum patrem dici, & hoc nomen statuis subscribi juberet, habitu quoque & comitatu Liberum imitaretur, occurrerunt venienti ei Athenienses cum conjugibus & liberis, Διόνυσον salutaverunt. Bene illis cesserat, si nasus Atticus ibi substitisset. dixerunt despondere ipsos in matrimonium Minervam suam, & rogaverunt ut duceret. Ac Antonius ait ducturum, sed dotis nomine imperare se illis mille talenta. Tum ex Græculis quida...

quidam ait: κύριο ὁ Ζεὺς τ̃ μητέρα σου Σεμέλην ἀπεροικον εἴχε. Huic quidem impune fuit: sed Atheniensium sponsalia mille talentis æstimata sunt. quæ cum exigerentur, complures contumeliosi libelli proponebantur: quidam etiam ipsi Antonio tradebantur: sicut ille qui subscriptus statuæ ejus fuit, cum & eodem tempore Octaviam uxorem haberet, & Cleopatram O K-TABIA KAI AΘHNA ANTΩNIΩ, RES TVAS TIBI HABE. Bellissimam tamen rem Deillius dixit, quem Messala Corvinus desultorem bellorum civilium vocat, quia ab Dolabella ad Cassium transiturus, salutem sibi pactus est, si Dolabellam occidisset: & à Cassio deinde transivit ad Antonium: novissime ab Antonio transfugit ad Cæsarem. Hic est Deillius, cujus epistolæ lasciviæ ad Cleopatram feruntur. Cum Athenienses tempus peterent ad pecuniam conferendam nec exorarent, Deillius ait: Et tamen scito illos tibi annuam, bimam, trimam diem debere. Longius me fabellarum dulcedo produxit. Itaque ad propositum revertar. Ajebat Cestius, magnis cum laudibus Alexandri hanc suasoriam esse dicendam: quam sic divisit, ut primum diceret, etiam si navigari posset Oceanus, navigandum non esse: satis gloriæ quæsitum; regenda esse & disponenda, quæ in transitu vicisset: consulendum militi, tot victoriis lasso: de matre illi cogitandum: & alias caussas complures subjecit. Deinde illam quæstionem [subjecit,] ne navigari quidem Oceanum posse. *Fabianus* philosophus primam fecit quæstionem eandem, Etiam si navigari posset Oceanus, navigandum non esse. At rationem aliam primam fecit, modum imponendum esse rebus secundis. Hic dixit sententiam: Illa demum magna est felicitas, quæ arbitrio suo constitit. Dixit deinde locum de varietate fortunæ, & cum descripsisset nihil stabile esse, omnia fluitare, & incertis motibus modo attolli, modo deprimi, absorberi terras, & maria siccari, montes subsidere: deinde exempla rerum è fastigio suo devolutarum; adjecit: Sine potius rerum naturam, quam fortunam tuam deficere. secundam quoque quæstionem aliter tractavit. Divisit enim illam sic, ut primum negaret ullas in Oceano, aut trans Oceanum esse terras habitabiles: deinde si essent, perveniri tamen ad illas non posse, Hic difficultatem ignoti maris, naturam non patientem navigationis. Novissime ut possit perveniri, tanti tamen non esse. Hic dixit incerta peti, certa deseri, descituras gentes, si Alexandrum rerum naturæ terminos supergressum novisset. Hic matrem memoravit, de qua dixit, quomodo illa trepidavit, etiam quod Granicum transiturus esset. *Glyconis* celebris sententia est: τοῦτο οὐκ ἔστι Σιμόεις, οὐδὲ Γράνικος· τοῦτο εἰ μή τι κακὸν ἦν, οὐκ ἂν ὕστατον ἔκειτο. Hoc omnes imitari voluerunt. *Plution* dixit: Καὶ διὰ τοῦτο μέγιστόν ἐστιν, ὅτι αὐτὸ μὲν μετὰ πάντα, μετὰ δὲ αὐτὸ οὐδέν. *Artemon* dixit: βέλιον ἐκκλησίαν πλείους ἡμᾶς δύο Ἑλληνοποιτίους ἤδη ἐξεσῶτες, οἱ δὲ ἐπὶ τῷ Παμφυλίῳ πελάγει τὴν ἐμπροσθεσμὸν παραδεξάμενοι ἀμπωτιν, Οὐδὲ Εὐφράτης τοῦτ' ἐστὶν, οὐδὲ Ἰνδὸς, ἀλλ' ἐστὶ μυσηρὸν, εἴτε φύσεως ὅρος, εἴτε πρεσβύτατον στοιχεῖον, εἴτε γένεσις θεῶν πρώτων ἐστὶν, ἢ καὶ ἀπλῶς ὕδωρ. *Apaturius* dixit: ἐντεῦθεν ναῦς ἐκ μιᾶς σφαλεὶς ἀνατολὰς, ἔνθα δὲ εἰς τὰς ἑσπέρας δύσεις. *Cestius* descripsit: Fremit Oceanus, quasi indignetur quod terras relinquas. Corruptissimam rem omnium, quæ umquam dictæ sunt, ex quo homines diserti insanire cœperunt. putabant Do-

rionis esse in Metaphrasi dicta Homeri: Tum excæcatus Cyclops saxum in mare rejecit. Hæc quomodo ex corruptis eo perveniant, ut & magna, nec tamen sana sint, ajebat Mecænas apud Virgilium intelligi posse. Tumidum est. ἦρ᾽ ὄρος ὄρεος ἀπεσχίσατε. Virgilius quidem ait:

Rapit haud partem exiguam montis. ——.

Magnitudini se dat. Sed ut non impudenter discedat à fide: est inflatum χὴρ χχρία βάλλεται μέσος. Virgilius ait de navibus,

—— *Credas innare revulsas Cycladas.*

Non dicit hoc fieri, sed videri. propitiis auribus auditur: quamvis incredibile est, quod excusatur, antequam dicitur. Multo corruptiorem sententiam *Menestrati* cujusdam declamatoris non abjecti suis temporibus, nactus sum in hac ipsa Suasoria, cum describeret belluarum in Oceano nascentium magnitudinem. Efficit hæc sententia, ut ignoscamus ei, qui dixit, ipsis Charybdi & Scylla majus portentum, Charybdin ipsius maris naufragium videri,& ne in mare semel insaniret: quid ibi potest esse salvi, ubi ipsum mare perit? *Damesetieus* induxit matrem loquentem, cum describeret assidue prioribus periculis nova supervenisse. *Barbarus* dixit, cum introduxisset excusantem se exercitum Macedonum, hunc sensum: *Fuscus Arellius* dixit: Testor ante orbem tibi tuum desse,quam militem. *Latro* sedens hanc dixit: non excusavit militem, sed dixit Dum sequor, quis mihi promittit hostem, quis terram, quis diem, quis mare? Da ubi castra ponam, ubi signa ponam. Reliqui parentes, reliqui liberos, commeatum peto: numquid immature ab Oceano? Latini declamatores in Oceani descriptione non nimis viguerunt. nam aut tumide scripserunt, aut curiose. Nemo illorum potuit tanto spiritu dicere, quanto Pedo, qui navigante Germanico dixit:

Iam pridem post terga diem solemque relictum,
Iam pridem notis extorres finibus orbis,
Per non concessas audaces ire tenebras,
Hesperii metas, extremaque littora mundi.
Nunc illum pigris immania monstra sub undis:
Qui ferat Oceanum, qui sævas undique Pristis,
Æquoreosque canes ratibus consurgere prensis.
Accumulat fragor ipse metus, jam sidere limo
Navigia, & rapido desertam flamine classem,
Seque feris credunt per inertia fata marinis
Tam non felici laniandos sorte relinqui.
Atque aliquis prora spectat sublimis ab alta
Aera pugnaci luctatus rumpere nisu,
Ut nil erepto valuit dinoscere mundo,
Obstructo taleis effundit pectore voces:
Quo ferimur? ruit ipse dies, orbemque relictum
Ultima perpetuis claudit natura tenebris:
An ne alio positas ultra sub cardine gentes,
Atque alium, libris intactum quærimus orbem?
Dii revocant rerumque vetant cognoscere finem
Mortaleis oculos: aliena quid æquora remis
Et sacras violamus aquas, divûmque quietas
Turbamus sedes? ——

Ex Græcis declamatoribus nulli melius hæc suasoria processit, quam Glyconi. Sed non minus multa magnifice dixit, quam

quam corrupte. Vtriusque vobis faciam potestatem. Et volebam vos experiri, non adjiciendo judicium meum, nec separando à corruptis sana. potuisses etenim fieri, ut vos illa magis laudaretis, quæ insaniũt: & nihilominus potest fieri, quamvis distinxerim. Illa belle dixit: sed fecit quod solebat, ut sententiam adjectione supervacua atque tumida perderet. Adjecit enim illud: Vale terra, vale Nais mea, jubeo enim: num ferent oculi? ὑγίαινε γῆ, ὑγίαινε Ναῒ ἐμή. κέλομαι γὰρ, ἕξει ὄσσε τὰ ὄσσε; Quosdam judices dubios sui habet, ego non dubito contra sententiam ferre.

SVASORIA II.

Trecenti Lacones contra Xerxem missi, cum trecenti ex omni Græcia missi fugissent, deliberant, an & ipsi fugiant.

ARELLII FUSCI PATRIS. At, puto, rudis lecta ætas, & animus qui frangeretur metu insueto, armaque non passuræ manus, hebetataque senio, an vulneribus corpora. quid dicam potissimos Græciæ? An Lacedæmonios? an Eleos? an repetam tot acies patrum, tot excidia urbium, tot victarum gentium spolia? Et nunc, proh dolor, concidunt, si remeabimus templa. Pudet consilii nostri. pudet, etiam si non fugimus, deliberasse talia. At cum tot millibus Xerxes venit, ô Lacedæmonii, non adversus Barbaros, reveremini opera vestra, non avos, non patres, quorum nos exemplum movet? Ab infantia surgit ingenium: pudet Lacedæmonios sic adhortari: tuti sumus. Licet totum classe Orientem trahat, licet metuentibus explicet inutilem numerum: hoc mare, quod tantum ex vasto patet, urgetur in minimum, insidiosis excipitur angustiis, qua vix minimo aditus navigio est, & hujus quoque remigium arcet inquietatione, quod circumfluit mare, fallacia cursus, vada altioribus internata, aspera scopulis, & cetera, quæ navigantium vota decipiunt. Pudeat, inquam, & Lacedæmonios & armatos quærere, quemadmodum tuti sint. Non referam Persarum spolia? certe super spolia nudus cadam. Sciet & alios nos habere trecentos, qui sic non fugiant, & sic cadent. Hunc sumite animum. Nescio an vincere possimus, vinci non possumus. Hæc non utique perituris refero: sed etsi cadendum est, erratis, si metuendam creditis mortem. Nulli natura in æternum spiritum dedit, statutaque nascentibus in finem vitæ dies est. Imbecilla enim nos materia Deus orsus est, quippe minimis succidunt corpora, indenuntiata sorte rapimur: sub eodem pueritia fato est, eadem juventus causa cadit: optamus quoque plerique mortem: adeo in securam quietem recessus est. At gloriæ nullus finis est, proximique Deo. Sic ages ea satagunt. fœminis quoque frequens hinc in mortem pro gloria iter est. Quid Lycurgum? quod interritos omni periculo, quos memoriæ sacravit, viros referam? ut unum Otryadem citem, annumerare trecentis exempla possim. *Triarii.* Non pudet Laconas nec pugna quidem hostium, sed fabula vinci? Magnum & alumnum virtutis nasci Laconem. ad certam victoriam omnes remansissent, ad certam mortem tantum Laconas. Non est Sparta lapidibus circumdata. ibi muros habet, ubi muros non habet. Melius revocabimus fugientes Trœzenos, quam sequemur. Sed montes perforat: maria contegit. Nunquam in solido stetit superba felicitas, & ingenium imperiorum magna fastigia oblivione fragilitatis humanæ collapsa sunt. Scias licet ad finem

perveniſſe, quæ ad invidiam perducta ſunt. Maria, terraſque rerum natura ſtatione mutavit ſua: moriamur trecenti : ut hic primum invenerit, quod mutare non poſſit. Si tandem amens placiturum conſilium erat , cur non potius in turba fugimus? *Porcii Latronis*. In hoc ſcilicet morati ſumus, ut agmen fugientium cogeremus ? furori terga vertitis. Sciamus ſaltem quis ſit iſte, quem fugimus. Vicit . At victoria dedecus eius poteſt. Vt omnia fortiter fiant, feliciter cadant: multum tamen nomini noſtro detractum eſt jam, Lacones, quod, an fugeremus , deliberavimus. Vt enim non moriamur , quantum ad me quidem pertinet, poſt hanc deliberationem nihil aliud timeo, quam ne revertamur. Arma nobis fabulæ excutiunt ? nunc nunc pugnemus. Latuiſſet virtus inter Troezenos. Ceteri quidem fugerēt. ſi me quidem interrogatis quid ſentiam; ego in noſtrum & in Græciæ patrocinium locuar: electi ſumus , non relicti. *Gavii Sabini*. Turpe eſt cuilibet viro fugiſſe : Laconi etiam deliberaſſe. *Marillii*. In hoc reſtitimus , ne in turba fugientium lateremus . Habent quemadmodum ſe excuſent Troezeni Greciæ. Munitas Thermopylas ſatis putavimus , cum relinqueremus illic Laconas. *Ceſtii Pii*. Quam turpe fugere judicaſtis Lacones, tamdiu non fugiendo! Omnibus ſua decora ſunt , Athenæ eloquentia inclytæ ſunt, Thebæ ſacris, Sparta armis. Ideo hanc Eurotas amnis circumfluit , qui pueritiam indurat ad futuræ militiæ patientiam ? ideo Taygeti montis difficilia niſi Laconibus juga ? ideo Herculé gloriamur operibus cœlum merito ? ideo muri noſtri arma ſunt ? O grave majorum virtutis dedecus: Lacones ſe numerant , non æſtimant. Videamus quanta turba ſit : ut habeat certe Sparta etiamſi non fortes milites , at nuntios veros ita ne bello quidem , ſed nuncio vincimur. Merito Hercules omnia contempſit , quem Lacones audire non ſuſtinent. Si vincere Xerxem non licet, videre liceat. Volo ſcire quem fugiam. Adhuc non ſum ex ulla parte Athenienſium ſimilis, non muris, nec educatione, nihil prius illorum imitabor, quam fugam? *Pompeji Silonis*. Xerxes multos ſecum adducit , Thermopylæ paucos recipiunt ; erimus inter hoſtes fugaciſſimi , inter fugaces tardiſſimi. Nihil refert, quantas gentes in noſtrum orbem Oriens effuderit , quantumque nationum ſecum Xerxes trahat. tot ad nos pertinent , quot locus ceperit. *Cornelii Hiſpani*. Pro Sparta venimus, pro Græcia ſtemus: vincamus hoſtes , ſocios jam vicimus : ſciat iſte inſolens Barbarus, nihil eſſe difficilius, quam Laconis armati latus fodere. Ego vero quod Troezeni diſceſſerunt, gaudeo, liberas nobis reliquere Thermopylas. Nil erit quod virtuti noſtræ ſe opponat, quod inſerat: non latebit in turba Laco ; quocunque Xerxes aſpexerit , Spartanum videbit. *Blandi*. Referam præcepta matrum, Aut in his, aut cum his? Minus turpe eſt, à bello inermē reverti, quam armatū fugere. Referā captivorum verba? captus Laco? Occide, inquit, non ſervio, potui non capi , ſi fugere voluiſſem. Deſcribite terrores Perſicos : omnia iſta, cum mitteremur , audivimus. Videat trecentos Xerxes , & ſciat , quanti bellum æſtimatum ſit , quanto aptus numero locus. Revertamur ne nuntii quidem niſi noviſſimi. Quis fugerit , neſcio. hos mihi Sparta commilitones dedit.

Deſcriptio Thermopylarum. Nunc me delectat , quod fugerunt Troezenii , augustas mihi Thermopylas fecerunt.

Contra. *Cornelii Spatini*. At ego

ego maximum dedecus futurum, Reipublicæ nostræ arbitror, si Xerxes nihil prius in Græcia vicerit, quam Laconas. Ne testem quidem virtutis nostræ habere possumus. id de nobis tradetur, quod hostes narraverint. Habetis consilium meum. idem autem meum, quod totius Græciæ. si quis aliud suadet, non fortes vos esse, sed perditos gaudet. *Claudii Marcelli.* Non vincent nos, sed obruent. Satis fecimus nomini: multum rei gessimus: ante nos rerum natura victa est.

DIVISIO. Hujus suasoriæ feci mentionem, non quia in ea subtilitatis erat aliquid, quod vos excitare posset, sed ut sciretis quam nitide *Fuscus* dixisset, vel quam licenter ipse sententiam feram. Vestri arbitrii erit, utrum explicationes ejus luxuriosas putetis, an (ut poëta Pollio Asinius ajebat) hoc non esse suadere, sed invidere, ne volo nihil fuisse & juvenis te amo, tanquam has explicationes Fusci, quas nemo nostrum non alius alia inclinatione vocis, vel ut sua quisque modulatione cantabat. At quia semel in mentionem incidi Fusci, ex omnibus suasoriis celebres descriptiunculas subtexam, etiã si nihil occurrerit, quod quisquam alius nisi suasor dixerit. Divisione autem hac suasoria Fuscus usus est illa vulgari, ut diceret, non esse honestum fugere, etiam si tutum esset. deinde æquè periculosum esse fugere, & pugnare. novissime, periculosum esse fugere, & pugnantibus hostes timendos: fugientibus, & hostes & suos. *Cestius* Primam partem sic transegit, quasi nemo dubitaret, an turpe esset fugere, deinde illo transiit, an non esset necesse. Hæc sunt, inquit, quæ vos confundunt, hostes, sociorum paucitas. Non quidem hæ suasoriæ. Sed in hac materia, disertissima illa fertur sententia Dorionis, cum posuisset hoc dixisse trecentis Leonidam, quod puto etiã apud Herodotum esse; οὕτως ἀριστᾶτε, ὡς ἐν ᾅδου, δειπνήσοντες. *Sabinus Asidius*, venustissimus inter rethores scurra, cum hanc sententiam Leonidæ retulisset, ait: Ego illi ad prandium promisissem, ad cenam renuntiassem. *Attalus Stoicus*, qui solum vertit à Sejano circumscriptus, magnæ vir eloquentiæ, ex Philosophis, quos nostra ætas vidit, longè & subtilissimus & facundissimus, cum tam magna & nobili sententia certavit, ut mihi dixisse videatur animosius quam prior. Occurrit mihi sensus in ejusmodi materia, à Cornelio Severo dictus, tanquam de Romanis, nescio an parum fortiter. Edicta in posterum diem pugna, epulanteis milites inducit, & ait;

— *stratique per herbam,*
Hic meus est, dixere, dies.

Elegantissime quidem affectum animorum incerta sorte pendentium expressit, sed parum Romani animi servata est magnitudo. cenant enim tanquam crastinum desperent. Quantus illis Laconibus animus erat, qui non poterant dicere: Hic dies est meus. Illud *Porcellus* Grammaticus arguebat in hoc versu quasi soloecismum, quod cum plures induxisset, diceret, Hic meus est dies, non, Dies hic est noster: & in sententia optima accusabat id quod erat optimum. muta enim, ut noster sit, peribit omnis versus elegantia: in quo hoc est decentissimum, quod ex communi sermone trahitur. nam quasi proverbii loco est, Hic dies meus est. & cum ad sensum retuleris, ne Grammaticorum quidem calumnia, ab omnibus magnis ingeniis submovenda, habebit locum. Dixerunt enim non omnes simul, tanquam in chorum manu ducente Grammatico, sed singuli ex his: Hic meus est dies. Sed ut revertar ad Leonidam &

PRÆSTAT.

M. ANNÆI
SENECÆ
RHETORIS

Suaſoriæ, Controverſiæ, Declamationumque Excerpta:

Ad veterum MS. Codd. fidem emendata: & Græca, quæ priores Editiones deſiderabant, ſuis locis reſtituta.

Ex ultima Andreæ Schotti recenſione.

AMSTELREDAMI,

Apud Guiljelmum Ianſonium Cæſium.

M. DC. XXVIII.

M. ANNÆI SENECÆ
RHETORIS
SVASORIARVM
Liber unus.

SVASORIA I.

Deliberat Alexander, an Oceanum naviget.

FINIT AM cuique rei magnitudinem natura dederat, dedit & modũ. nihil infinitum est, nisi Oceanus. *Avitus.* Fertiles in Oceano jacere terras, ultraque Oceanum rursus alia litora, alium nasci orbem, nec usquam naturam rerum desinere, sed semper inde, ubi desisse videatur, novam exsurgere: facile ista finguntur: quia Oceanus navigari non potest. Satis sit hactenus vicisse Alexandro, qua mundo lucere satis est. Intra has terras cælum Hercules meruit. Stat immotum mare, & quasi deficientes in suo fine natura pigra moles, novæ ac terribiles figuræ, magna etiam Oceano portenta, quæ profunda ista vastitas nutrit, confusa lux alta caligine, & interceptus tenebris dies, ipsum vero grave & defixum mare, & aut nulla aut ignota sidera. Ita est, Alexander rerum natura: post omnia Oceanus; post Oceanum nihil. *Argentarii.* Resiste, orbis te tuus revocat: vicimus qua lucet. nihil tantum est, quod ego Alexandri periculo petam. *Pompeii Silonis.* Venit ille dies, Alexander, exoptatus, quo tibi operæ est adesse, iidem sunt termini & regni tui, & mundi. *Osci.* Tempus est Alexandrum cum orbe & cum sole desinere. Quod noveram, vici: nunc concupisco quod nescio. Quæ tam feræ gentes fuerunt, quæ non Alexandrum posito genu adorarint? Qui tam horridi montes, quorum non juga victor miles calcaverit? Vltra Liberi patris trophæa constitimus. Non quærimus orbem, sed amittimus. Immensum, & humanæ intentatum experientiæ pelagus, totius orbis vinculum, terrarumque custodia, inagitata remis vastitas, litora modo sæviente fluctu inquieta, modo fugiente deserta. terra caligo remittet fluctus. Nescio quid humanis natura subduxit oculis, extrema nox obruit. *Musa.* Fœda belluarum magnitudo, & immobile profundum testantur, Alexander, nihil ultra esse, quod vincas; revertere. *Albutii Sili.* Terræ quoque suum finem habent, & ipsius mundi aliquis occasus est, nihil infinitũ est, modũ magnitudini facere debes, cum fortuna non facit. Magni pectoris est inter secunda moderatio. Eundem fortuna victoriæ tuæ, quem natura finem facit. Imperium tuum cludit Oceanus. O quantum magnitudo tua rerum quoque naturam supergressa est! Alexander orbi magnus est, Alexandro orbis angustus est. Aliquis etiam magnitudini modus est. Non procedit ultra spatia sua cælum. Maria intra terminos suos agitantur. Quicquid ad summum venit, incremento

cremento non reliquit locum. Non magis quicquam ultra Alexandrū novimus, quā ultra Oceanum. *Marillii*. Maria sequimur, terras cui tradimus? orbem quem non novi, quæro, quem vici, relinquo. *Fabiani*: Quæ ista toto pelago infusa caligo? Navigantem tibi videtur admittere, quæ prospicientem quoque excludit. Non hæc India est, nec terribilis ferarum ille conventus. immanes propone belluas. aspice quibus procellis fluctibusque sæviat, quas ad litora undas agat. tantus ventorum, tanta convulsi funditus maris insania est: nulla præsens navigantibus statio est, nihil salutare, nihil notum. rudis & imperfecta natura penitus recessit. Ista maria ne illi quidem petierunt, qui fugiebant Alexandrum. Sacrum quidem terris natura circumfudit Oceanum. Illi qui jam siderum collegerunt meatus, & annuas hyemis atque æstatis ad certam legem redegerunt, quibus ignota nulla pars mundi est: de Oceano tamen dubitant, utrumne terras velut vinculum circumfluat, an in suum colligatus orbem, & in hos, per quos navigatur sinus, quasi spiramenta quædam magnitudinis exæstuet: ignem post se, cujus augmentum ipse sit, habeat an spiritum. Quid agitis commilitones? regem domitoremque generis humani, magnum Alexandrum eo demittitis, quod adhuc quid sit disputatur? Memento Alexander matrem in orbe victo adhuc magis, quam pacato relinquis.

DIVISIO. Ajebat *Cestius*, hoc genus suasoriarum aliter declamandum esse, quàm suadendum. Non eodem modo in libera civitate dicendam esse sententiam, quo apud reges: quibus etiam quæ prosunt, ita tamen ut delectent, suadenda sunt. Et inter reges ipsos esse discrimen; quosdam magis aut minus rerum usum habere. Veritatem facti Alexandrum exisse. Quosdam superbissimos, & supra mortalis animi modum elatos cernimus. Denique ut alia dimittantur argumenta, ipsa suasoria insolentiam ejus coarguit, orbis illum suus non capit: itaque nihil dicendum ajebat, nisi cum summa veneratione regis, ne accideret idem quod præceptori ejus Callistheni accidit, quem occidit propter intempestive liberos sales. Nam cum Deum vellet videri, & vulneratus esset, viso sanguine ejus philosophus mirari se dixerat, quod non esset ἰχὼρ, οἷός πέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσι. Ille se ab hac urbanitate lancea vindicavit. Eleganter in C. Cassii epistola quam ad M. Ciceronem missa positum, multum jocatur de stultitia Cn. Pompeii adolescentis, qui in Hispania contraxit exercitum, & ad Mundam acie victus est. Deinde ait: Nos quidem illum deridemus; sed timeo ne ille non gladio ἀντιμυκτηρίσῃ. In omnibus regibus hæc urbanitas extimescenda est. Ajebat itaque, apud Alexandrum, ita dicendam esse sententiam, ut multa adulatione animus ejus permulceretur. Servandum tamen aliquem modum, ne nobis accideret tale aliquid, quale accidit Atheniensibus, cum publicæ eorum blandiciæ non tantum deprehensæ, sed & castigatæ sunt. Nam cum Antonius vellet se Liberum patrem dici, & hoc nomen statuis subscribi juberet, habitu quoque & comitatu Liberum imitaretur, occurrerunt venienti ei Athenienses cum conjugibus & liberis, Διόνυσον salutaverunt. Bene illis cesserat, si nasus Atticus ibi substitisset. dixerunt despondere ipsos in matrimonium Minervam suam, & rogaverunt ut duceret. Ac Antonius ait ducturum, sed dotis nomine imperare se illis mille talenta. Tum ex Græcis quida…

quidam ait: κύειε ὁ Ζεὺς τὴν μητέρα σου Σεμέλην ἄτοκον εἶχε. Huic quidem impune fuit: sed Atheniensium sponsalia mille talentis æstimata sunt. quæ cum exigerentur, complures contumeliosi libelli proponebantur: quidam etiam ipsi Antonio tradebantur: sicut ille qui subscriptus statuæ ejus fuit, cum & eodem tempore Octaviam uxorem haberet, & Cleopatram ΟΚΤΑΒΙΑ ΚΑΙ ΑΘΗΝΑ ΑΝΤΩΝΙΩ, RES TVAS TIBI HABE. Bellissimam tamen rem Deillius dixit, quem Messala Corvinus desultorem bellorum civilium vocat, quia ab Dolabella ad Cassium transiturus, salutem sibi pactus est, si Dolabellam occidisset: & à Cassio deinde transivit ad Antonium: novissime ab Antonio transfugit ad Cæsarem. Hic est Deillius, cujus epistolæ lasciviæ ad Cleopatram feruntur. Cum Athenienses tempus peterent ad pecuniam conferendam nec exorarent, Deillius ait: Et tamen scito illos tibi annuam, bimam, trimam diem debere. Longius me fabellarum dulcedo produxit. Itaque ad propositum revertar. Ajebat Cestius, magnis cum laudibus Alexandri hanc suasoriam esse dicendam: quam sic divisit, ut primum diceret, etiam si navigari posset Oceanus, navigandum non esse: satis gloriæ quæsitum: regenda esse & disponenda, quæ in transitu vicisset: consulendum militi, tot victoriis lasso: de matre illi cogitandum: & alias causas complures subjecit. Deinde illam quæstionem [subjecit,] ne navigari quidem Oceanum posse. *Fabianus* philosophus primam fecit quæstionem eandem, Etiam si navigari posset Oceanus, navigandum non esse. At rationem aliam primam fecit, modum imponendum esse rebus secundis. ... dixit sententiam: Illa demum magna est felicitas, quæ arbitrio suo constitit. Dixit deinde locum de varietate fortunæ, & cum descripsisset nihil stabile esse, omnia fluitare, & incertis motibus modo attolli, modo deprimi, absorberi terras, & maria siccari, montes subsidere: deinde exempla rerum è fastigio suo devolutarum, adjecit: Sine potius rerum naturam, quam fortunam tuam deficere. secundam quoque quæstionem aliter tractavit. Divisit enim illam sic, ut primum negaret ullas in Oceano, aut trans Oceanum esse terras habitabiles: deinde si essent, perveniri tamen ad illas non posse, Hic difficultatem ignoti maris, naturam non patientem navigationis. Novissime ut posset perveniri, tanti tamen non esse. Hic dixit incerta peti, certa deseri, descituras gentes, si Alexandrum rerum naturæ terminos supergressum notuisset. Hic matrem memoravit, de qua dixit, quomodo illa trepidavit, etiam quod Granicum transiturus esset. *Glyconis* celebris sententia est: τοῦτο ἐκεῖ ἐστι Σιμόεις, ὅδε Γράνικος· τοῦτο εἰ μή τι κακὸν ἦν, οὐκ ἂν ὕστατον ἔκειτο. Hoc omnes imitari voluerunt. *Plution* dixit: Καὶ διὰ τοῦτο μέγιστόν ἐστιν, ὅτι αὐτὸ μὲν μετὰ πάντα, μετὰ δὲ αὐτὸ οὐδέν. *Artemon* dixit: βουλόμεθα ὠκεανῷ πλεῖν ἡλίκος δύο Ἑλλησποντίοις ἥσσων ἑστῶτες, οἱ δὲ ἐπὶ τῷ Παμφυλίῳ πελάγει τὴν ἐμπεριέχουσαν παραδῶμεν ἄμπωσιν, Οὐδ᾽ Εὐφράτης τοῦτ᾽ ἐστὶν, οὐδὲ Ἰνδὸς, ἀλλ᾽ ἐστὶ μυστήριον, εἴτε φύσεως ὅρος, εἴτε πρεσβύτατον στοιχεῖον, εἴτε γένεσις θεῶν πρώτων ἐστὶν, ἢ καὶ ἁπλῶς ὕδωρ. *Apaturius* dixit: ἐντεῦθεν ναῦς ἐκ μιᾶς φερόμεναι ἀνατολῆς, ἔνθα δὲ εἰς τὰς ἀοράτους δύσεις. *Cestius* descripsit: Fremit Oceanus, quasi indignetur quod terras relinquas. Corruptissimam rem omnium, quæ umquam dictæ sunt, ex quo homines diserti insanire cœperunt. putabant Do-

rionis esse in Metaphrasi dicta Homeri: Tum excæcatus Cyclops saxum in mare rejecit. Hæc quomodo ex corruptis eo perveniant, ut & magna, nec tamen sana sint, ajebat Mecænas apud Virgilium intelligi posse. Tumidum est. ὄρος ἐξ ὄρους ἀπεσχίσατε. Virgilius quidem ait:

Rapit haud partem exiguam
montis. — .

Magnitudini se dat. Sed ut non impudenter discedat à fide : est inflatum κὰρ κχρίᾳ βάλλεται μέσος. Virgilius ait de navibus,

— *Credas innare revul-*
sas Cycladas.

Non dicit hoc fieri, sed videri. propitiis auribus auditur: quamvis incredibile est, quod excusatur, antequam dicitur. Multo corruptiorem sententiam *Menestrati* cujusdam declamatoris non abjecti suis temporibus, nactus sum in hac ipsa Suasoria, cum describeret belluarum in Oceano nascentium magnitudinem. Efficit hæc sententia, ut ignoscamus ei, qui dixit, ipsis Charybdi & Scylla majus portentum, Charybdin ipsius maris naufragium videri, & ne in mare semel insaniret : quid ibi potest esse salvi, ubi ipsum mare perit? *Damesetieus* induxit matrem loquentem, cum describeret assidue prioribus periculis nova supervenisse. *Barbarus* dixit, cum introduxisset excusantem se exercitium Macedonum, hunc sensum : *Fuscus Arellius* dixit: Testor ante orbem tibi tuum deesse, quam militem. *Latro* sedens hanc dixit: non excusavit militem, sed dixit Dum sequor, quis mihi promittit hostem, quis terram, quis diem, quis mare? Da ubi castra ponam, ubi signa ponam. Reliqui parentes, reliqui liberos, commeatum peto : numquid immature ab Oceano? Latini declamatores in Oceani descriptione non nimis viguerunt. nam aut tumide scripserunt, aut curiose. Nemo illorum potuit tanto spiritu dicere, quanto Pedo, qui navigante Germanico dixit :

Iam pridem post terga diem so-
lemque relictum,
Iam pridem notis extorres fini-
bus orbis,
Per non concessas audaces ire
tenebras.
Hesperii metas, extremaque lit-
tora mundi.
Nunc illum pigris immania
monstra sub undis :
Qui ferat Oceanum, qui sævas
undique Pristis,
Æquoreasque canes ratibus con-
surgere prensis.
Accumulat fragor ipse metus,
jam sidere limo
Navigia, & rapido desertam
flamine classem,
Seque feris credunt per inertia
fata marinis
Tam non felici laniandos sorte
relinqui.
Atque aliquis prora spectat sub-
limis ab alta
Aera pugnaci luctatus rumpere
nisu,
Vt nil erepto valuit dinoscere
mundo,
Obstructo taleis effundit pectore
voces :
Quo ferimur? ruit ipse dies, or-
bemque relictum
Vltima perpetuis claudit natu-
ra tenebris :
An ne alio positas ultra sub car-
dine gentes,
Atque alium, libris intactum
quærimus orbem ?
Dii revocant rerumque vetant
cognoscere finem
Mortaleis oculos: aliena quid æ-
quora remis
Et sacras violamus aquas, di-
vûmque quietas
Turbamus sedes? —

Ex Græcis declamatoribus nulli melius hæc suasoria processit, quam Glyconi. Sed non minus multa magnifice dixit,

quam

quam corrupte. Vtriusque vobis faciam potestatem. Et volebam vos experiri, non adjiciendo judicium meum, nec separando à corruptis sana. potuisset etenim fieri, ut vos illa magis laudaretis, quæ insaniũt: & nihilominus potest fieri, quamvis distinxerim. Illa belle dixit: sed fecit quod solebat, ut sententiam adjectione supervacua atque tumida perderet. Adjecit enim illud: Vale terra, vale Nais mea, jubeo enim: num ferent oculi? ὑγίαινε γῆ, ὑγίαινε Ναὶ ἐμὴ. κέλομαι [illegible], [illegible] ; Quosdam judices dubios sui habet, ego non dubito contra sententiam ferre.

SVASORIA II.

Trecenti Lacones contra Xerxem missi, cum trecenti ex omni Græcia missi fugissent, deliberant, an & ipsi fugiant.

ARELLII FVSCI PATRIS.

At, puto, rudis lecta ætas, & animus qui frangeretur metu insueto, armaque non passuræ manus, hebetataque senio, an vulneribus corpora. quid dicam potissimos Græciæ? An Lacedæmonios? an Eleos? an repetam tot acies patrum, tot excidia urbium, tot victarum gentium spolia? Et nunc, proh dolor, concidunt, si remeabimus templa. Pudet consilii nostri. pudet, etiam si non fugimus, deliberasse talia. At cum tot millibus Xerxes venit, ô Lacedæmonii, non adversus Barbaros, reveremini opera vestra, non avos, non patres, quorum nos exemplum n[illegible]oveat? Ab infantia surgit ingenium: pudet Lacedæmonios sic adhortari: tuti sumus. Licet totum classe Orientem trahat, licet metuentibus explicet inutilem numerum: hoc mare, quod tantum ex vasto patet, urgetur in minimum, insidiosis excipitur angustiis, qua vix minimo aditus navigio est, & hujus quoque remigium arcet inquietatione, quod circumfluit mare, fallacia cursus, vada altioribus internata, aspera scopulis, & cetera, quæ navigantium vota decipiunt. Pudeat, inquam, & Lacedæmonios & armatos quærere, quemadmodum tuti sint. Non referam Persarum spolia? certe super spolia nudus cadam. Sciet & alios nos habere trecentos, qui sic non fugiant, & sic cadent. Hunc sumite animum. Nescio an vincere possimus, vinci non possumus. Hæc non utique perituris refero: sed etsi cadendum est, erratis, si metuendam creditis mortem. Nulli natura in æternum spiritum dedit, statutaque nascentibus in finem vitæ dies est. Imbecilla enim nos materia Deus orsus est, quippe minimis succiduntur corpora, indenuntiata sorte rapimur: sub eodem pueritia fato est, eadem juventus causa cadit: optamus quoque plerique mortem: adeo in securam quietem recessus est. At gloriæ nullus finis est, proximique Deo. Sic ages ea satagunt. fœminis quoque frequens hinc in mortem pro gloria iter est. Quid Lycurgum? quod interritos omni periculo, quos memoriæ sacravit, viros referam? ut unum Othryadem citem, annumerare trecentis exempla possum. *Triarii.* Non pudet Laconas nec pugna quidem hostium, sed fabula vinci? Magnum & alumnum virtutis nasci Laconem. ad certam victoriam omnes remansissent, ad certam mortem tantum Laconas. Non est Sparta lapidibus circundata. ibi muros habet, ubi muros non habet. Melius revocabimus fugientes Trœzenos, quam sequemur. Sed montes perforat: maria contegit. Nunquam in solido stetit superba felicitas, & ingentium imperiorum magna fastigia oblivione fragilitatis humanæ collapsa sunt. Scias licet ad fin[illegible]

perveniſſe, quæ ad invidiam perducta ſunt. Maria, terraſque rerum natura ſtatione mutavit ſua. moriamur trecenti : ut hic primum invenerit, quod mutare non poſſit. Si tandem amens placiturum conſilium erat, cur non potius in turba fugimus? *Porcii Latronis.* In hoc ſcilicet morati ſumus, ut agmen fugientium cogeremus? furori terga vertitis. Sciamus ſaltem quis ſit iſte, quem fugimus. Vicit. At victoria dedecus eſſe ejus poteſt. Vt omnia fortiter fiant, feliciter cadant: multum tamen nomini noſtro detractum eſt jam, Lacones, quod, an fugeremus, deliberavimus. Vt enim non moriamur, quantum ad me quidem pertinet, poſt hanc deliberationem nihil aliud timeo, quam ne revertamur. Arma nobis fabulæ excutiunt? nunc nunc pugnemus. Latuiſſet virtus inter Trœzenos. Ceteri quidem fugerẽt. ſi me quidem interrogatis quid ſentiam: ego in noſtrum & in Græciæ patrocinium lo quar: electi ſumus, non relicti. *Gavii Sabini.* Turpe eſt cuilibet viro fugiſſe : Laconi etiam deliberaſſe. *Marillii.* In hoc reſtitimus, ne in turba fugientium lateremus. Habent quemadmodum ſe excuſent Trœzenii Grecíæ. Munitas Thermopylas ſatis putavimus, cum relinqueremus illic Laconas. *Ceſtii Pii.* Quam turpe fugere judicaſtis Lacones, tamdiu non fugiendo! Omnibus ſua decora ſunt, Athenæ eloquentia inclytæ ſunt, Thebæ ſacris, Sparta armis. Ideo hanc Eurotas amnis circumfluit, qui pueritiam indurat ad futuræ militiæ patientiam? ideo Taygeti montis difficilia niſi Laconibus juga? ideo Hercule gloriamur operibus cœlum merito? ideo muri noſtri arma ſunt? O grave majorum virtutis dedecus: Lacones ſe numerant, non æſtimant. Videamus quanta turba ſit: ut habeat certe Sparta etiamſi non fortes milites, at nuntios veros ita ne bello quidem, ſed nuncio vincimur. Merito Hercules omnia contempſit, quem Lacones audire non ſuſtinent. Si vincere Xerxem non licet, videre liceat. Volo ſcire quem fugiam. Adhuc non ſum ex ulla parte Athenienſium ſimilis, non muris, nec educatione, nihil prius illorum imitabor, quam fugam? *Pompeji Silonis.* Xerxes multos ſecum adducit, Thermopylæ paucos recipiunt; erimus inter hoſtes fugaciſſimi, inter fugaces tardiſſimi. Nihil refert, quantas gentes in noſtrum orbem Oriens effuderit, quantumque nationum ſecum Xerxes trahat. tot ad nos pertinent, quot locus ceperit. *Cornelii Hiſpani.* Pro Sparta venimus, pro Græcia ſtemus; vincamus hoſtes, ſocios jam vicimus: ſciat iſte inſolens Barbarus, nihil eſſe difficilius, quam Laconis armati latus fodere. Ego vero quod Trœzeni diſceſſerunt, gaudeo, liberas nobis reliquere Thermopylas. Nil erit quod virtuti noſtræ ſe opponat, quod inſerat: non latebit in turba Laco: quocunque Xerxes aſpexerit, Spartanum videbit. *Blandi.* Referam præcepta matrum, Aut in his, aut cum his? Minus turpe eſt, à bello inermẽ reverti, quam armatũ fugere. Referã captivorum verba? captus Laco? Occide, inquit, non ſervio, potui non capi, ſi fugere voluiſſem. Deſcribite terrores Perſicos: omnia iſta, cum mitteremur, audivimus. Videat trecentos Xerxes, & ſciat, quanti bellum æſtimatum ſit, quanto aptus numero locus. Revertamur ne nuntii quidem niſi noviſſimi. Quis fugerit, neſcio. hos mihi Sparta commilitones dedit.

Deſcriptio Thermopylarum. Nunc me delectat, quod fugerunt Trœzenii, & auguſtas mihi Thermopylas fecerant.

Contra. *Cornelii Spatini.* At ego

ego maximum dedecus futurum Reipublicæ nostræ arbitror, si Xerxes nihil prius in Græcia vicerit, quam Laconas. Ne testem quidem virtutis nostræ habere possumus, id de nobis tradetur, quod hostes narraverint. Habetis consilium meum. idem autem meum, quod totius Græciæ. si quis aliud suadet, non fortes vos esse, sed perditos gaudet. *Claudii Marcelli.* Non vincent nos, sed obruent. Satis fecimus nomini: multum rei gessimus: ante nos rerum natura victa est.

DIVISIO. Hujus suasoriæ feci mentionem, non quia in ea subtilitatis erat aliquid, quod vos excitare posset, sed ut sciretis quam nitide *Fuscus* dixisset, vel quam licenter ipse sententiam feram. Vestri arbitrii erit, utrum explicationes ejus luxuriosas puteris, an (ut poëta Pollio Asinius ajebat) hoc non esse suadere, sed invidere, ne volo nihil fuisse & juvenis te amo, tanquam has explicationes Fusci, quas nemo nostrum non alius alia inclinatione vocis, vel ut sua quisque modulatione cantabat. At quia semel in mentionem incidi Fusci, ex omnibus suasoriis celebres descriptiunculas subtexam, etiā si nihil occurrerit, quod quisquam alius nisi suasor dixerir. Divisione autem hac suasoria Fuscus usus est illa vulgari, ut diceret, non esse honestum fugere, etiam si tutum esset. deinde æquè periculosum esse fugere, & pugnare. novissime, periculosum esse fugere, & pugnantibus hostes timendos: fugientibus, & hostes & suos. *Cestius* Primam partem sic transegit, quasi nemo dubitaret, an turpe esset fugere, deinde illo transiit, an non esset necesse. Hæc sunt, inquit, quæ vos confundunt, hostes, sociorum paucitas. Non quidem hæ suasoriæ. Sed in hac materia, disertissima illa fertur sententia Dorionis, cum posuisset hoc dixisse trecentis Leonidam, quod puto etiā apud Herodotum esse; οὕτως ἀριστᾶτε, ὡς ἐν ᾅδου, δειπνήσοντες. *Sabinus Asidius*, venustissimus inter rethores scurra, cum hanc sententiam Leonidæ retulisset, ait: Ego illi ad prandium promisissem, ad cenam renuntiassem. *Attalus Stoicus*, qui solum vertit à Sejano circumscriptus, magnæ vir eloquentiæ, ex Philosophis, quos nostra ætas vidit, longè & subtilissimus & facundissimus, cum tam magna & nobili sententia certavit, ut mihi dixisse videatur animosius quam prior. Occurrit mihi sensus in ejusmodi materia, à Cornelio Severo dictus, tanquam de Romanis, nescio an parum fortiter. Edicta in posterum diem pugna, epulanteis milites inducit, & ait;

— stratique per herbam,
Hic meus est, dixere, dies.

Elegantissime quidem affectum animorum incerta sorte pendentium expressit, sed parum Romani animi servata est magnitudo. cenant enim tanquam crastinum desperent. Quantus illis Laconibus animus erat, qui non poterant dicere: Hic dies est meus. Illud *Porcellus* Grammaticus arguebat in hoc versu quasi solœcismum, quod cum plures induxisset, diceret, Hic meus est dies, non, Dies hic est noster: & in sententia optima accusabat id quod erat optimum. muta enim, ut noster sit, peribit omnis versus elegantia: in quo hoc est decentissimum, quod ex communi sermone trahitur. nam quasi proverbii loco est, Hic dies meus est. & cum ad sensum retuleris, ne Grammaticorum quidem calumnia, ab omnibus magnis ingeniis submovenda, habebit locum. Dixerunt enim non omnes simul, tanquam in chorum manu ducente Grammatico, sed singuli ex his: Hic meus est dies. Sed ut revertar ad Leonidam & trecen-

trecentos, pulcherrima illa fertur *Glyconis* sententia. In hac ipsa suasoria non sane refero memoria ullam sententiam Græci cujusquam, nisi *Damæ*. τὶ σὺ φεύγεις ὡς ὀυτιδανῇ τύχῃ; De positione loci eleganter dixit *Haterius*, cum angustias loci facundissime descripsisset, Natus trecentis locus. *Cestius* cum descripsisset honores, quos habituri essent, si pro patria cecidissent: adjecit, Per sepulchra nostra jurabitur. *Nicetas* longè disertius hanc phantasiam movit, & adjecit. Nisi antiquior fuisset Xerxes quam Demosthenes Ciptoy, cui dicere hanc suam dixit sententiam, aut certè non deprehensam, cum descripsisset opportunitatem loci, & tuta undique pugnantium latera, & angustias à tergo positas, sed adversas hostibus. *Potamon* magnus declamator fuit Mitylenis; qui eodem tempore viguit, quo *Lesbocles* magni nominis & nomini respondentis ingenii: in quibus quanta fuerit animorum diversitas in simili fortuna, puto vobis indicandum; multo magis, quia ad vitam pertinet, quam si ad eloquentiam pertineret. Vtrique filius iisdem diebus decessit. *Lesbocles* scholam solvit. nemo unquam ampliore animo se gessit. *Potamon* à funere filii contulit se in scholam, & declamavit. Vtriusque tamen affectum temperandum puto: hic durius tulit fortunam quam patrem decebat, ille mollius. Verum *Potamon* cum suasoriam de trecentis diceret, tractabat, quam turpiter fecissent Lacones hoc ipsum quod deliberassent de fuga: & sic novissime clausit. infanierunt in hac suasoria multi circa Otryaden. *Marrhedius* qui dixit, fugerunt Athenienses: non enim Otryadæ nostri literas didicerant. *Sarconius* dixit: Otryades qui periit ut falleret, revixit, ut vinceret. *Licinius Nepos*. Cum exemplo vobis etiam mortuis vincendum fuit. *Antonius Atticus* inter plures sententias videtur palmam meruisse, dixit enim: Otryades pene à sepulchro victor digitis vulnera gessit, ut trophæa Laconum inscriberet, dignum Spartano sacramento virum, cujus ne litteræ quidem fuere sine sanguine. *Cæstius Crispus*: Municipalis Gatozeos dixit. post relatum exemplum, Otryade dicebat municipalis. Aliud ceteros, aliud Laconas decet. Nos sine deliciis educamur, sine muris vivimus, sine vita vincimus. *Senecio* fuit, cujus nomẽ ad vos potuit pervenisse, ingenii cõfusi ac turbulẽti, qui cupiebat grandia dicere, adeo ut novissime hujus rei morbo & teneretur & rideretur, nam & servos nolebat habere, nisi grandes, & argentea vasa, non nisi grandia. Credatis mihi velim non jocanti, eo pervenit insania ejus, ut calceos quoque majores sumeret, ficus non esset nisi mariscas. concubinam ingentis staturæ habebat, omnia grandia probabat: ei impositum est cognomen, vel, ut Messala ait, cognomentum, & vocari cœpit Senecio Grandio. Is in hac suasoria cum posuisset contradictionem, ait: Omnes qui missi erant à Græcia, fugerunt, sublatis manibus, insistens summis digitis (sic enim solebat, quo grandior fieret) exclamat Gaudeo, gaudeo. mirantibus nobis quid tantum boni illi contigisset, adjecit: Totus Xerxes meus erit. Idem dixit: Ille qui classibus suis maria surripuit, qui terras circumscripsit, dilatavit profundum, novam rerum naturæ faciem imperaret; ponat sane contra cœlum astra, commilitones habeo deos. *Senianus* multo potentius dixit: Terras armis obsidet, cælum sagittis, maria vinculis: Lacones, nisi succurritis, mundus captus est. Decentissimi generis

teris multam sententiam referam *Victoris Statorii*, municipis mei, cujus fabulis memoria dignissimis aliquis suasoria occasione contradictionem sumpsit. At, inquit, trecenti sumus: & ita respondet: Trecenti sed viri, sed armati, sed Lacones, sed ad Thermopylas. Nunquam vidi plures trecentis. *Latro* in hac suasoria, cum tractasset omnia quæ materia capiebat, posse ipsos & vincere, posse certe invictos reverti, & beneficio loci, tum illam sententiam: Si nihil aliud, erimus certe belli mora. Postea memini auditorem Latronis *Abronum Silonem*, patrem hujus Silonis, qui pantomimis fabulas scripsit, & ingenium grande non tantum deseruit, sed posuit, recitare carmen, in quo agnovimus sensum Latronis in his versibus:

Ite agite ô Danai, magnum Pæana canentes:
Ite triumphantes belli mora, concidit Hector.

Tam diligentes tum auditores erant, ne dicam tam maligni, ut nuius verba surripi non possent. At nunc cuilibet orationes invertere tuto licet pro suis. Sed ut sciatis, sensum bene dictum, dici tamen posse melius, notate præ ceteris quanto decentius Virgilius dixerit hoc, quod valde erat celebre:

— *Belli mora, concidit Hector.* Item:
Quicquid apud duræ cessatum est mœnia Troiæ,
Hectoris Æneaque manu victoria Grajum, Hæsit.

Messala ajebat, hic Virgilium debuisse desinere: quod sequitur,
Et in decimum vestigia rettulit annum,

Explementum esse, *Mæcenas* hoc etiam priori cōparabat. Sed ut ad Thermopylas revertar. *Diocles Carystius* dixit. *A. Patrius* dixit. *Corvo* testimonium stuporis reddendum est, qui dixit. Quid si jam Xerxes ad nos suo mari navigat, fugiamus antequam nobis terra surripiatur. Hic est *Corvus*, qui cum tentaret scholā Romæ Summo illi, qui Iudæos subegerat, declamavit controversiam, de ea, quæ apud matronas disserebat, liberos non esse tollendos, & ob hoc accusatur Reipublicę læsæ. In hac cōtroversia, sententia ejus hæc ridebatur. Inter pyxides & redolentis animæ medicamina constitit myrrata concio. Sed si vultis, historicum quoque vobis fatuum dabo. *Thuscus* ille, qui Scaurum Mamercum, in quo Scaurorum familia extincta est, majestatis reum fecerat, homo quam improbi animi, tam infelicis ingenii, cum hanc suasoriam declamaret, dixit: Expectemus, si nihil aliud, hoc effecturi, ne insolens barbarus dicat: *Veni, vidi, vici*, cum hoc post multos annos Divus Iulius victo Pharnace dixerit. *Durio* dixit. *Andreas* ajebat. *Nicotratis* Lacedæmonis insignem hanc sententiam fuisse futuram, si media intercideremur. Sed ne vos diutius infatuem, qui prædixeram me *Fusci Arellii* explicationes subjecturum, finem suasoriæ faciam, quarum nimius cultus, & fracta compositio poterit vos offendere cum ad meam ætatem veneritis. Interim non dubito, quin nunc vos ipsa, quæ offensura sunt, vitia delectent.

SVASORIA III.

Deliberat Agamemnon, an Iphigeniam immolet, negante Calchante aliter navigari posse.

ARELLII FVSCI. NŌ in aliam conditionem Deus fudit æquora, quam ne omnis ex voto iret dies, nec ea fors mari tantum est, ceterum ipsa non sub eadem conditione sidera sunt? Alia negatis imbribus exurunt solum, & miseri cremata

cremata agricolæ legunt semina, & hæc interdum anno lex est: aliis serena clauduntur, & omne cœlum nubilo grave, subsidit solum & creditum sibi terra non retinet: alius incertis sideribus cursus est, & variantur tempora, neque soles nimis urgent, neque ultra debitum imbres cadunt: quidquid asperatum æstu est, quicquid nimio defluxit imbre, invicem temperatur altero, sive ita natura disposuit, sive (ut ferunt) luna cursu gerit: quæ sive plena lucis suæ est, splendensque pariter assurgit in cornua, imbres prohibet; sive occupata nubilo, sordidiorē ostēdit orbē suū, non ante finit quā in lucē redit: sive ne lunę quidē ipsa potētia est, sed flatus qui occupavēre annū, tenēt, quidquid bonū est. Extra jussum Dei tutum fuit adultero mare. An non potero vindicare adulteram? prior est salus pudicæ. Ne quid virginitati hujus timerem, persequebar adulterum. Victa Troja virginibus hostium parcam: nihil adhuc virgo Priami timet. *Cestii Pii.* Vos ergo ad hanc diem immortales invoco, sic reclusuri estis maria? Obstate potius. Ne Priami quidem liberos immolaturus es. Describe nunc tempestatem. Omnia ista patimur, nec parricidium fecimus. Quod hoc sacrum est, virginis deæ templo virginem occidere? libentius hanc sacerdotem habebit quam victimam. *Cornelii Hispani.* Infestæ, inquit, sunt tempestates, & sæviunt maria: neque adhuc parricidium feci. Ista maria si numine suo Deus regeret, adulteris clauderentur. *Marillii.* Si non datur nobis ad bellum iter, revertamur ad liberos. *Argentarii.* Iterum in malum familiæ nostræ fatale revolvimur, propter adulteram fratris liberi pereunt. ista mercede nollē reverti. At Priamus bellū pro adultero filio gerat.

DIVISIO. Hanc Suasoriam sic divisit *Fuscus*, ut diceret, etiam si aliter navigare non possent, non esse faciendum, & sic tractavit, ut negaret faciendum, quia homicidium esset, quia parricidium, quia plus impenderetur, quàm peteretur; peti adulteram, impendi Iphigeniam; vindicari adulterium, committi parricidium. Deinde dixit, etiāsi nō immolasset, navigaturum: illam enim moram naturæ maris & ventorum esse, deorum voluntatem ab hominibus non intelligi. Hoc *Cestius* diligenter divisit. dixit enim, deos rebus humanis non interponere arbitrium suū. si interponant, voluntatem eorum ab homine non intelligi. ut intelligantur, non posse fata revocari. si non sint fata, sacra profutura: si sint, non posse mutari. *Silo Pompejus*, etiam si quod esset divinandi genus certum, auguriis negavit credendum: quare ergo si nescit Calchas, affirmat primum, & scire se putat? Hic communem locum dixit in omnes qui affectarent scientiam: deinde irascitur sibi, invitus militat, quærit sibi tam magno testimonio apud omnes gentes fidem. In ea descriptione primum in hac suasoria *Fuscus Arellius* Virgilii versus voluit imitari. Valde autem longe petit, & pæne repugnat materiæ, certe non desideranti inservit. Ait enim de luna, quæ sive plena lucis suæ est, splendensque pariter assurgit in cornua, imbres prohibet: sive occupata nubilo sordidiorem ostendit orbem suū, non ante finit quā vicē reddit. At Virgilius hęc quāto simplicius & beatius dixit?

Luna revertentes cum primum collegit ignes,
(aera cornu,
Si nigrum obscuro comprenderit
Maximus agricolis, pelagoque parabitur imber. Et rursus:
Sin ortu in quarto (namque is certissimus auctor)
Plena, neque obtusis per cælum cornibus ibit.

Solebat

Solebat autem ex Virgilio *Fuscus* multa trahere, ut Mæcenati imputaret. Totiens enim pro beneficio narrabat, in aliqua se Virgiliana descriptione placuisse: sicuti in hac ipsa suasoria dixit: Cur iste inter ejus ministerium placuit? cur hoc os Deus elegit? cur hoc potissimum sortitur poëtis? quod tantum non impie ajebat se imitatum Virgilium, *Plena Deo*? Solet autem Gallio noster hoc aptissime ponere. Memini una nos ab auditione *Nicetis* ad Messalam venisse. Niceres suo impetu valdè Græcis placuit. Quærebat à Gallione Messala, quid illi visus esset Niceres? Gallio ait, Plena Deo: quotiens audierat aliquem ex his declamatoribus, quos scholastici caldos vocant, statim dicebat, Plena Deo. Ipse Messala nunquam aliter eum ab hominis auditione venientem interrogabat, quam ut diceret: Nunquid Plena Deo? Itaque hoc ipsi tam familiare erat, ut invito quoque excideret. Apud Cæsarem cum mentio esset de ingenio Haterii, consuetudine prolapsus dixit: Et ille erit Plena Deo. Quærenti deinde quid hoc sese vellet, versum Virgilii retulit, & quomodo hoc semel sibi apud Messalam excidisset, & nunquam postea potuisset excidere. Tiberius ipse Theodoreus offendebatur Nicetis ingenio, atque delectatus est fabula Gallionis: hoc autem dicebat Gallio, Nasoni suo valdè placuisse: itaque fecisse quod in multis aliis versibus Virgilius fecerat, non surripiendi causa, sed palam imitandi, hoc animo ut vellet agnosci, esse autem in tragœdia ejus: Feror huc illuc, ut plena Deo. Iam vultis ad *Fuscum* revertar, & descriptionibus ejus vos satiabo. Hæc potissimum ex his quas in similitudinis tractatione posuit, cum diceret omnino non concessam futurorum scientiam.

SVASORIA IV.

Deliberat Alexander Magnus, an Babyloniam intret, cum denuntiatum esset illi responso auguris periculum.

ARELLII FVSCI. Quis est qui futurorum scientiam sibi vindicet? novæ oportet sortis sit, qui jubente Deo canat, non eodem contentus sit utero, quo imprudentes nascimur: quandam imaginem Dei præferat, qui jussa exhibeat Dei. sic est. Tantum enim regem, tantique rectorem orbis esse in metu cogit: magnus iste & supra humanæ sortis habitum oportet sit, cui liceat terrere Alexandrum: Ponat iste suos inter sidera patres, & originem cœlo trahat: agnoscat suum vatem Deus, non eodem claudatur vitæ fine, ætate magna extra omnem futurorum necessitatem caput sit, quod genibus futura præcipiat. Si vera sunt ista, quid ita non huic studio servit omnis ætas? Cur non ab infantia, rerum naturam deosque qua licet, visimus? cum pateant nobis sidera, & interesse numinibus liceat, quid ita inutili desidemus facundia: aut periculosis atteritur armis manus? an melius alio pignore quam futuri scientia, ingenia surrexerint? Qui vero in media se, ut prædicant, fatorum misere pignora, natales inquirunt, & prima mediorum annorum habent initia, quo ierint motu sidera, in quas discurrerint parteis: contrane Deus steterit: an placidus affulserit sol: an plenam lucem, an initia surgentis acceperint: an absiderit in noctem obscurum caput luna: Saturnus nascentem, an ad bella Mars militem, an negotiosum in quæstus Mercurius exceperit: an blanda annuerit nascenti Venus, an ex humili in sublime Iupiter tulerit.

Existimant tot circa unum caput tumultuanteis Deos? Futura nuntiant. Plerosque dixere victuros: & nihil metuentes oppressit dies. aliis dedere finem propinquum: at illi superfuere. Egentes, inutilis animæ felices nascentibus annos spoponderunt: at fortuna in omnem properavit injuriam. incertæ enim sortis vivimus: unicuique ista pro ingenio finguntur, non ex scientiæ vi. Deerit aliquis toto orbe locus qui te victorem non viderit? Babylone cluditur, cui patuit Oceanus?

DIVISIO. In hac suasoria nihil aliud tractasse *Fuscum* scio, quàm easdem, quas supra retuli, quæstiones, ad scientiam futuri pertinentes. Illud quod nos delectavit, præterire non possum. Declamitabat *Fuscus Arellius* controversiam de illa, quæ postea quam ter mortuos pepererat, somniasse se dixit, ut in luco pareret. Valde in vos contumeliosus fuero, si totam controversiam, quam ego intelligo me dicere, *Fuscus* declamaret, & aperte, aut non agnoscentis puerum, tractaret locum contra somnia, & deorum providentiam, & male de magnitudine deorum dixisset mereri eum, qui illos circa puerperas mitteret. summis clamoribus dixit illum Virgilii versum:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat. ---

Auditor *Fusci* quidam, cujus pudori parco, cum hanc suasoriam de Alexandro ante *Fuscum* diceret, putavit æque belle poni versum eundem. dixit:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat. ---

Fuscus illi ait: Si hoc dixisses audiente Alexandro, scires apud Virgilium & illum versum esse:

Capulo tenus abdidit ensum.

Et quia soletis mihi molesti esse de *Fusco*, quid fuerit, quare nemo videretur dixisse cultius, ingeram vobis Fuscinas explicationes. Dicebat autem suasorias libentissime, & frequentius Græcas quam Latinas. *Hybreas* in hac suasoria dixit: οἶον ἔρχεται βασιλεὺς μάντιν ὀχύρωμα.

SVASORIA V.

Deliberant Athenienses, an trophæa Persica tollant, Xerxe minante rediturum se, nisi tollerentur.

AREL LII FVSCI. Pudet me victoriæ vestræ: sic fugatum crediris Xerxen, ut reverti possit? tot cæsa millia, nihil ex hac acie relictum minanti, nisi quod vix sequi fugientem possit. totiens mersa classis. Quid Marathona, quid Salamina referam? Pudet dicere. dubitamus adhuc, an vicerimus. Xerxes veniet? At nescio quomodo languet circa memoriam jacturæ animus, & disturbata arma non repetit. Prior enim metus, futuri pignus esset. amissa, ne audeat, amissorum movent. Vt in gaudia interdum surgit animus, & spem ex præsenti metitur, ita adversis frangitur. Omnis est sic animi mos: ubi ignominia spem premit, ubi nullam meminit aciem, nisi quæ fugerit, errat circa damna sua, & quæ male expertus est, vota deponit. Si venturus esset, non minaretur. Suis ira ardet ignibus, & impacta non solvitur. Non denuntiaret, si venturus esset: neque armaret nuntio, nec indigeret victricem Græciam, nec sollicitaret arma felicia: magis superveniret improvidis, nam & arma indenuntiata movent. Quantumcumque Oriens valuit, primo in Græciam impetu effusum est: hoc ille numero ferox, & in deos arma tulerat, extincta tot ante Xerxen millia, tot sub ipso jacent? nulli, nisi

qui

qui fugerunt, supersunt. Quid dicam Salamina? Quid Cynægyron referam? & te Polyzeles? & hoc agitur, an viceris? Hæc ego trophæa deposui, hæc in totius Græciæ conspectu statui, ne quis timeret Xerxen minantem. Me miserum, pugnante Xerxe trophæa posui, fugiente tollam? Nunc Athenæ vincimur, non tantum credetur rediisse, sed vicisse Xerxes. Non potest Xerxes, nisi per nos, trophæa tollere. Credite mihi, difficile est attritas opes recolligere, & spes fractas novare, & pœnitenda acie in melioris eventus fiduciam surgere. *Cestii Pii.* Inferam, inquit, bellum, alia mihi trophæa promittit. Potest major venire quam victus est? *Argentarii.* Non pudet vos? pluris trophæa vestra Xerxes æstimat, quàm vos.

DIVISIO. *Fuscus* sic divisit. Etiam si venturus est Xerxes, nisi tollimus, non sunt trophæa tollenda. Confessio servitutis est, jussa facere: si venerit, vincemus. hoc non est diu colligendum. de eo dico, vincemus quê vicimus. Sed nec veniet quidem. si venturus esset, nec denuntiaret. Fractus est & viribus & animo. *Cestius* & illud dicit, quod in prima parte tractavit, non licere Atheniensibus trophæa tollere: commune in illis jus totius Græciæ esse. communem victoriam, commune bellum fuisse. deinde nefas quidem esse: nunquam factum, ut quisquam consecratis virtutis suæ operibus manus adferret. Ista trophæa non sunt Atheniensium: deorum sunt, illorum bellum fuit: illos Xerxes vinculis, illos sagittis persequebatur. hæc omnia ad impiam & superbam Xerxis militiã pertinent. Ecquid? ergo bellum habebimus? Habebimus, etsi Xerxen removebis, invenietur alius hostis. Nunquam magna imperia otiosa. Omnium bellorum prospere ab Atheniensibus gestorũ. Deinde, non erit bellum. Xerxes enim non veniet: multo timidiores esse qui superbissimi fuerint. Novissime, ut veniat, cum quibus veniet? reliquias victoriæ nostræ colliget: illos adducet, quos priore bello quasi inutiles reliquisset novit, si qui ex fuga consecuti sunt. Nullum habet militem, nisi aut fastiditum, aut victum. *Argentarius* his duobus contentus fuit: aut non venturum Xerxen, aut non esse metuendum, si venerit. His solis institit: & illud dixit quod exceptum est: Tollite, inquit, trophæa. Si vicisti, quid erubescis? si victus es, quid imperas? Locum movit non utiliter: judicare quidem se, neque Xerxẽ, neque jam quemquam Persarum ausurum in Græciam effundere: sed eo magis ipsis trophæa tuenda. Si quis unquam illinc venturus hostis esset, ut conspectu trophæorum animi militum accenderentur, hostium frangerentur. *Blandus* dixit: Repleat ipse prius hiatus, & maria in antiquam faciem reducat. Apparere voluit posteris quemadmodum venerit: appareat etiam quemadmodum redierit. *Triarius* omni dimissa divisione, tantum exultavit quod audierit Xerxen venire ad se, ipsis novam victoriam, nova trophæa. *Silo Pompejus* venusto genere sententiæ usus est. Nisi tollitis, inquit, trophæa, ego veniam: hoc ait Xerxes: Nisi hæc trophæa tollitis, alia ponetis. Alterã partẽ solus *Gallio* declamavit, & hortatus est ad tollenda trophæa. dixit, gloriæ nihil detrahi: mansuram enim memoriam victoriæ quæ perpetua esset: ipsa trophæa & tempestatibus & ætate consumi: bellum suscipiendum fuisse pro libertate, pro conjugibus, pro liberis, pro re supervacua, & nihil nocitura, si fieret, non esse suscipiendum Hic dixit, utique venturum Xerxen, & descripsit adversus ipsos deos tumentem: deinde habere illum magnas vires: neq; omnes illum copias in Græ-

ciam produxisse, nec omnes in Græcia perdidisse: timendam esse fortunæ varietatem: exhaustas esse Græciæ vires, nec posse jam pati alterum bellum. illi esse immensam multitudinem hominum. Hoc loco disertissimum sententiam dixit, quæ vel in oratione vel in historia ponitur: Diutius illi perire possunt, quàm nos vincere.

SVASORIA VI.

Deliberat Cicero, an Antonium deprecetur.

QHATERIVS. Sciant posteri, potuisse Antonio servire Rempublicam, non potuisse Ciceronem. Laudandus erit tibi Antonius: in hac causa etiam Ciceroni verba deficient. Crede mihi, cum diligenter te custodieris, faciet tamen Antonius quod Cicero tacere non possit. Si intelligis Cicero, non dicit, Roga ut vivas: sed, Roga ut servias. quemadmodū autem hunc senatum intrare poteris exhaustū crudeliter, repletum turpiter? Intrare autem tu senatū voles, in quo non Cn. Pompejum visurus es, nō M. Catonem, non Lucullos, non Hortensium, non Lentulum atque Marcellum: non tuos, inquam, Coss. Hircium & Pausam? Cicero, quid in alieno sæculo tibi? Iam nostra peracta sunt. M. Cato solus maximum Vivendi moriēdique exemplum, mori maluit quàm rogare; nec erat Antoniū rogaturus, & illas usque ad ultimum diem puras à civili sanguine manus, in se infestas, acerrime armavit. Scipio cum gladium poni jussus foret, dicitur abdidisse se. quærentibus qui in navem transierant militibus imperatorem: *Imperator*, inquit, *bene se habet*. Victus vocem victoris emisit. Verat, inquit, Milo rogari, Iudices; vir clarissimus nunc & Antonium rogat. *Porcii Latronis*. Ergo loquitur imperator Cicero, ut non timeat Antonius: loquatur unquam Antonius, ut Cicero timeat? Civilis sanguinis Syllana sitis in civitatem redit, & ad triumviralem hastam pro vectigalibus, civium Romanorū mortes locantur. Injusta bella albo Pharsalica, ac Mundensis Mutinensisq; ruina vincitur, cōsularia capita auro rependuntur. Tuis verbis Cicero utendū est: *O tempora, o mores.* videbis ardentes crudelitate simul ac superbia oculos: videbis illum non hominis, sed belli civilis vultū: videbis illas fauces per quas Cn. Pompeji bona transierunt, illa latera, illam totius corporis gladiatoriam firmitatem, videbis illum pro tribunali loco, quem magister equitum, cui ructare turpe erat, vomitu fœdaverat. Supplex accidens genibus deprecaberis, & ore, cui se debet salus publica, humilia in adulationem verba submittes? Pudeat Verrem quoque, quia proscriptus fortius periit. *Cyri Marillij Esernicij*. Occurrat tibi Cato tuus, cujus à te laudata mors est. Quicquàm ergo tanti putas, ut vitam Antonio debeas? *Cestij Pij*. Si ad desideriū populi respicis Cicero, quandoque perieris, parum vixisti: si ad res gestas, satis vixisti: si ad injurias fortunæ & præsentē Reipublicæ statum, nimium diu vixisti: si ad memoriam operum tuorum, semper victurus es. *Pompeij Silonis*. Scias licet, tibi non expedire, vivere, si Antonius permittit ut vivas. Tacebis ergo proscribente Antonio, & Rempublicam laniante, & ne gemitus quidem tuus liber erit? Malo populus Romanus mortuum Ciceronem, quàm vivū desideret. *Triarij*. Quæ Charybdis est tam vorax? Charybdin dixi; quæ si fuit, animal unum fuit. Vix medius fidius Oceanus tot res tamque diversas uno tempore absorbere potuisset, Huic tu sævienti putas

Ciceronem posse subduci? *Arellij Fusci*. Ab armis ad arma discurritur: foris victores, domi trucidamur. dum in sanguine intestinus hostis incubat, quis non hoc populi Romani statu, Ciceronem ut vivat, cogi putat? Rogabis Cicero turpiter Antonium, frustra. Non te ignobilis tumulus abscondet: idem virtutis tuæ qui finis est immortalium humanorũ operum custos memoria, quę mãsuri vita perpetua est, in omnia te sæcula sacratum dabit. Nihil aliud intercidet quàm corpus fragilitatis caducæ, morbis obnoxiũ casibus expôsitum, proscriptionibus objectum. Animus vero divina origine haustus, cui nec senectus ulla, nec mors, onerosi corporis vinculis exsolutus, ad sedes suas & cognata sidera recurret. Et tamen si ad ætatem, annorumque nunquam observatum viris fortibus numerum respicimus, sexaginta supergressus es: nec potes videri non nimis vixisse, qui moreris Reipublicæ superstes. Vidimus furentia toto orbe civilia arma, & post Italicas Pharsalicasque acies Romanum sanguinem hausit Ægyptus: quid indignamur in Ciceronem Antonio licere? Sic in Pompejum Alexandrino licuit. An non occiduntur, qui ad indignos confugiunt? *Cornelij Hispani*. Proscriptus est ille, qui tuam sententiam secutus est: tota tabula tuę morti præcluditur, alter fratrem proscribi, alter avunculũ patitur: quid habes spei? Vt Cicero periret, tot parricidia facta sunt. Repete, age, tot patrocinia, tot clientelas, & maximum beneficiorum tuorum teipsum: jam intelliges Ciceronem in mortẽ cogi posse, in preces non posse. *Argentarij*. Explicantur triumviralis regni delicata convivia, & popina tributo gentium instruitur: ipse vino & somno marcidus deficienteis oculos ad capita proscriptorum levat. Iam ad ista non satis est dicere, O hominem nequam!

DIVISIO. Latro sic hanc divisit omnem suasoriam: Etiam si impetrares vitam ab Antonio, nõ est tanti rogare: deinde impetrare non potes. In priore illa parte posuit: Turpe esset cuilibet Romano, nedum Ciceroni, vitam rogare. Hoc loco omnium, qui ultro mortem apprehendissent, exempla posuit: deinde inutilis illi sua vita futura proponitur, morte gravior, detracta libertate. Hic omnem acerbitatem servitutis futuræ descripsit: deinde non futurum fidei impetratæ beneficiũ. Hic cum dixisset, Aliquid erit quod Antonium offendat, aut factum tuum, aut dictum, aut silentium, aut vultus: adjecit sententiam: Haud enim placiturus es. *Albutius* aliter divisit, primam partem fecit, moriendum esse Ciceroni, etiam si nemo proscriberet. hæc insectatio temporũ fuit. deinde moriendum est: ille enim se sua sponte conficeret, quia moriendum esset, etiam si mori noluisset: graves odiorũ causas esse: maximã causam proscriptionis ipsum esse Ciceronẽ. Et solus ex declamatoribus tentavit dicere, non unum illi esse Antonium infestũ. Hoc loco dixit illam sententiam: Si cui ex triumviris non es invisus, gravis es. Et illa sententia valde excepta est: Roga Cicero, exora unũ, ut tribus servias. *Cestius* sic divisit: Mori tibi utile est, honestum est, necesse est, ut liber & illibatæ dignitatis consummes vitam. Hic illam sententiam dixit audacem: Vt numereris cum Catone, qui servire nec Antonio quidem nondum domino potuit. *Marcellus* hunc sensum de Catone melius. Vsque eo ne omnia cum fortuna populi Romani cõversa sunt, ut aliquis deliberet, utrum satius sit vivere cum Antonio, an mori cum Catone? Sed ad divisionem *Cestij* revertamur. Dixit utile esse, ne etiam crucia-

pervenisse, quæ ad invidiam perducta sunt. Maria, terrasque rerum natura statione mutavit sua. moriamur trecenti: ut hic primum invenerit, quod mutare non possit. Si tandem amens placiturum consilium erat, cur non potius in turba fugimus? *Porcii Latronis.* In hoc scilicet morati sumus, ut agmen fugientium cogeremus? furori terga vertitis. Sciamus saltem quis sit iste, quem fugimus. Vicit. At victoria dedecus elui potest. Vt omnia fortiter fiam, feliciter cadant: multum tamen nomini nostro detractum est jam, Lacones, quod, an fugeremus, deliberavimus. Vt enim non moriamur, quantum ad me quidem pertinet, post hanc deliberationem nihil aliud timeo, quam ne revertamur. Arma nobis fabulæ excutiunt? nunc nunc pugnemus. Latuisset virtus inter Trœzenos. Ceteri quidem fugerēt. si me quidem interrogatis quid sentiam: ego in nostrum & in Græciæ patrocinium loquar: electi sumus, non relicti. *Gavii Sabini.* Turpe est cuilibet viro fugisse: Laconi etiam deliberasse. *Marillii.* In hoc restitimus, ne in turba fugientium lateremus. Habent quemadmodum se excusent Trœzeni Greciæ. Munitas Thermopylas satis putavimus, cum relinqueremus illic Laconas. *Cestii Pii.* Quam turpe fugere judicastis Lacones, tamdiu non fugiendo! Omnibus sua decora sunt, Athenæ eloquentia inclytæ sunt, Thebæ sacris, Sparta armis. Ideo hanc Eurotas amnis circumfluit, qui pueritiam indurat ad futuræ militiæ patientiam? ideo Taygeti montis difficilia nisi Laconibus juga? ideo Hercule gloriamur operibus cœlum merito? ideo muri nostri arma sunt? O grave majorum virtutis dedecus: Lacones se numerant, non æstimant. Videamus quanta turba sit: ut habeat certe Sparta etiamsi non fortes milites, at nuntios veros ita ne bello quidem, sed nuncio vincimur. Merito Hercules omnia contempsit, quem Lacones audire non sustinent. Si vincere Xerxem non licet, videre liceat. Volo scire quem fugiam. Adhuc non sum ex ulla parte Atheniensium similis, non muris, nec educatione, nihil prius illorum imitabor, quam fugam? *Pompeji Silonis.* Xerxes multos secum adducit, Thermopylæ paucos recipiunt; erimus inter hostes fugacissimi, inter fugaces tardissimi. Nihil refert, quantas gentes in nostrum orbem Oriens effuderit, quantumque nationum secum Xerxes trahat. tot ad nos pertinent, quot locus ceperit. *Cornelii Hispani.* Pro Sparta venimus, pro Græcia stemus; vincamus hostes, socios jam vicimus: sciat iste insolens Barbarus, nihil esse difficilius, quam Laconis armati latus fodere. Ego vero quod Trœzeni discesserunt, gaudeo, liberas nobis reliquere Thermopylas. Nil erit quod virtuti nostræ se opponat, quod inferat: non latebit in turba Laco; quocunque Xerxes aspexerit, Spartanum videbit. *Blandi.* Referam præcepta matrum, Aut in his, aut cum his? Minus turpe est, à bello inermē reverti, quam armatū fugere. Referā captivorum verba? captus Laco? Occide, inquit, non servio, potui non capi, si fugere voluissem. Describite terrores Persicos: omnia ista, cum mitteremur, audivimus. Videat trecentos Xerxes, & sciat, quanti bellum æstimatum sit, quanto aptus numero locus. Revertamur ne nuntii quidem nisi novissimi. Quis fugerit, nescio. hos mihi Sparta commilitones dedit.

Descriptio Thermopylarum. Nunc me delectat, quod fugerunt Trœzenii, angustas mihi Thermopylas fecerant.

Contra. *Cornelii Spatini.* At ego

ego maximum dedecus futurum Reipublicæ noſtræ arbitror, ſi Xerxes nihil prius in Græcia vicerit, quam Laconas. Ne teſtem quidem virtutis noſtræ habere poſſumus. id de nobis tradetur, quod hoſtes narraverint. Habetis conſilium meum. idem autem meum, quod totius Græciæ. ſi quis aliud ſuader, non fortes vos eſſe, ſed perditos gaudet. *Claudii Marcelli.* Non vincent nos, ſed obruent. Satis fecimus nomini: multum rei geſſimus: ante nos rerum natura victa eſt.

DIVISIO. Hujus ſuaſoriæ feci mentionem, non quia in ea ſubtilitatis erat aliquid, quod vos excitare poſſet, ſed ut ſciretis quam nitide *Fuſcus* dixiſſet, vel quam licenter ipſe ſententiam fcram. Veſtri arbitrii erit, utrum explicationes ejus luxurioſas puteris, an (ut poëta Pollio Annius ajebat) hoc non eſſe ſuadere, ſed invidere, ne volo nihil fuiſſe & juvenis te amo, tanquam has explicationes Fuſci, quas nemo noſtrum non alius alia inclinatione vocis, vel ut ſua quiſque modulatione cantabat. At quia ſemel in mentionem incidi Fuſci, ex omnibus ſuaſoriis celebres deſcriptiunculas ſubtexam, etiã ſi nihil occurrerit, quod quiſquam alius niſi ſuaſor dixerit. Diviſione autem hac ſuaſoria Fuſcus uſus eſt illa vulgari, ut diceret, non eſſe honeſtum fugere, etiam ſi tutum eſſet. deinde æquè periculoſum eſſe fugere, & pugnare. noviſſime, periculoſum eſſe fugere, & pugnantibus hoſtes timendos: fugientibus, & hoſtes & ſuos. *Ceſtius* Primam partem ſic tranſegit, quaſi nemo dubitaret, an turpe eſſet fugere, deinde illo tranſiit, an non eſſet neceſſe. Hæc ſunt, inquit, quæ vos confundunt, hoſtes, ſociorum paucitas. Non quidem hæ ſuaſoriæ. Sed in hac materia, diſertiſſima illa fertur ſententia Dorionis, cum poſuiſſet hoc dixiſſe trecentis Leonidam, quod puto etiã apud Herodotum eſſe, οὕτως ἀριστᾶτε, ὡς ἐν ᾅδου δειπνήσοντες. *Sabinus Aſidius*, venuſtiſſimus inter rethores ſcurra, cum hanc ſententiam Leonidæ retuliſſet, ait: Ego illi ad prandium promiſiſſem, ad cenam renunciaſſem. *Attalus Stoicus*, qui ſolum vertit à Sejano circumſcriptus, magnæ vir eloquentiæ, ex Philoſophis, quos noſtra ætas vidit, longè & ſubtiliſſimus & facundiſſimus, cum tam magna & nobili ſententia certavit, ut mihi dixiſſe videatur animoſius quam prior. Occurrit mihi ſenſus in ejuſmodi materia, à Cornelio Severo dictus, tanquam de Romanis, neſcio an parum fortiter. Edicta in poſterum diem pugna, epulanteis milites inducit, & ait;

— *ſtratique per herbam,*
Hic meus eſt, dixere, dies.

Elegantiſſime quidem affectum animorum incerta ſorte pendentium expreſſit, ſed parum Romani animi ſervata eſt magnitudo. cenant enim tanquam craſtinum deſperent. Quantus illis Laconibus animus erat, qui non poterant dicere: Hic dies eſt meus. Illud *Porcellus* Grammaticus arguebat in hoc verſu quaſi ſolœciſmum, quod cum plures induxiſſet, diceret, Hic meus eſt dies, non, Dies hic eſt noſter: & in ſententia optima accuſabat id quod erat optimum. muta enim, ut noſter ſit, peribit omnis verſus elegantia: in quo hoc eſt decentiſſimum, quod ex communi ſermone trahitur. nam quaſi proverbii loco eſt, Hic dies meus eſt. & cum ad ſenſum retuleris, ne Grammaticorum quidem calumnia, ab omnibus magnis ingeniis ſubmovenda, habebit locum. Dixerunt enim non omnes ſimul, tanquam in chorum manu ducente Grammatico, ſed ſinguli ex his: Hic meus eſt dies. Sed ut reverrar ad Leonidam &

 treçen-

trecentos, pulcherrima illa fertur *Glyconis* sententia. In hac ipsa suasoria non sane refero memoria ullam sententiam Græci cujusquam, nisi *Damæ*. τὸ σῶμα... De positione loci eleganter dixit *Haterius*, cum angustias loci facundissime descripsisset, Natus trecentis locus. *Cestius* cum descripsisset honores, quos habituri essent, si pro patria cecidissent: adjecit, Per sepulchra nostra jurabitur. *Nicetas* longè disertius hanc phantasiam movit, & adjecit. Nisi antiquior fuisset Xerxes quam Demosthenes Ciptoy, cui dicere hanc suam dixit sententiam, aut certè non deprehensam, cum descripsisset opportunitatem loci, & tuta undique pugnantium latera, & angustias à tergo positas, sed adversas hostibus. *Potamon* magnus declamator fuit Mitylenis, qui eodem tempore viguit, quo *Lesbocles* magni nominis & nomini respondentis ingenii: in quibus quanta fuerit animorum diversitas in simili fortuna, puto vobis indicandum; multo magis, quia ad vitam pertinet, quam si ad eloquentiam pertineret. Utrique filius iisdem diebus decessit. *Lesbocles* scholam solvit. nemo unquam ampliore animo se gessit. *Potamon* à funere filii contulit se in scholam, & declamavit. Utriusque tamen affectum temperandum puto: hic durius tulit fortunam quam patrem decebat, ille mollius. Verum *Potamon* cum suasoriam de trecentis diceret, tractabat, quam turpiter fecissent Lacones hoc ipsum quod deliberassent de fuga: & sic novissime clausit. insanierunt in hac suasoria multi circa Otryadem. *Murrhedius* qui dixit, fugerunt Athenienses: non enim Otryadæ nostri literas didicerant. *Sarcovius* dixit: Otryades qui periit ut falleret, revixit, ut vinceret. *Licinius Nepos*. Cum exemplo vobis etiam mortuis vincendum fuit. *Antonius Atticus* inter plures sententias videtur palmam meruisse, dixit enim: Otryades pene à sepulchro victor digitis vulnera pressit, ut trophæa Laconum inscriberet, dignum Spartano sacramento virum, cujus ne litteræ quidem fuere sine sanguine. *Cæstius Crispus*. Municipalis Gaiozeos dixit. post relatum exemplum, Otryade dicebat municipalis. Aliud ceteros, aliud Laconas decet. Nos sine deliciis educamur, sine muris vivimus, sine vita vincimus. *Senecio* fuit, cujus nomē ad vos potuit pervenisse, ingenii cōfusi ac turbulēti, qui cupiebat grandia dicere, adeo ut novissime hujus rei morbo & teneretur & rideretur, nam & servos nolebat habere, nisi grandes, & argentea vasa, non nisi grandia. Credatis mihi velim non jocanti, eo pervenit insania ejus, ut calceos quoque majores sumeret, ficus non esset nisi mariscas. concubinam ingentis staturæ habebat, omnia grandia probabat: ei impositum est cognomen, vel, ut Messala ait, cognomentum, & vocari cœpit Senecio Grandio. Is in hac suasoria cum posuisset contradictionem, ait: Omnes qui missi erant à Græcia, fugerunt, sublatis manibus, insistens summis digitis (sic enim solebat, quo grandior fieret) exclamat Gaudeo, gaudeo. mirantibus nobis quid tantum boni illi contigisset, adjecit: Totus Xerxes meus erit. Idem dixit: Ille qui classibus suis maria surripuit, qui terras circumscripsit, dilatavit profundum, novam rerum naturæ faciem imperaret; ponat sane contra cœlum castra, commilitones habeo deos. *Scnianus* multo potentius dixit: Terras armis obsidet, cælum sagittis, maria vinculis: Lacones, nisi succurritis, mundus captus est. Decentissimi generis

teris *M*ltam sententiam referam *Victoris Statorii*, municipis mei, cujus tabulis memoria dignissimis aliquis suasoria occasione contradictionem sumpsit. At, inquit, treceni sumus: & ita respondet: Trecenti sed viri, sed armati, sed Lacones, sed ad Thermopylas. Nunquam vidi plures trecentis. *Latro* in hac suasoria, cum tractasset omnia quæ materia capiebat, posse ipsos & vincere, posse certe invictos reverti, & beneficio loci, tum illam sententiam: Si nihil aliud, erimus certe belli mora. Postea memini auditorem Latronis *Abronum Silonem*, patrem hujus Silonis, qui pantomimis fabulas scripsit, & ingenium grande non tantum deseruit, sed posuit, recitare carmen, in quo agnovimus sensum Latronis in his versibus:

Ite agite ô Danai, magnum Pæana canentes:
Ite triumphantes belli mora, concidit Hector.

Tam diligentes tum auditores erant, ne dicam tam maligni, ut unius verba surripi non possent. At nunc cuilibet orationes invertere tuto licet pro suis. Sed ut sciatis, sensum bene dictum, dici tamen posse melius, notate præ ceteris quanto decentius Virgilius dixerit hoc, quod valde erat celebre:

— *Belli mora, concidit Hector.* Item:
Quicquid apud duræ cessatum est mœnia Troiæ,
Hectoris Æneæque manu victoria Grajum, Hæsit.

Messala ajebat, hic Virgilium debuisse desinere: quod sequitur,

Et in decimum vestigia rettulit annum,

Explementum esse, *Mæcenas* hoc etiam priori cōparabat. Sed ut ad Thermopylas revertar. *Diocles Carystius* dixit. *A. Patrius* dixit. *Corva* testimonium stuporis reddendum est, qui dixit. Quid si jam Xerxes ad nos suo mari navigat, fugiamus antequam nobis terra surripiatur. Hic est *Corvus*, qui cum tentaret scholā Romæ Summo illi, qui Iudæos subegerat, declamavit controversiam, de ea, quæ apud matronas disserebat, liberos non esse tollendos, & ob hoc accusatur Reipublicę læsæ. In hac cōtroversia, sententia ejus hæc ridebatur. Inter pyxides & redolentis animæ medicamina constitit myrrata concio. Sed si vultis, historicum quoque vobis fatuum dabo. *Thuscus* ille, qui Scaurum Mamercum, in quo Scaurorum familia extincta est, majestatis reum fecerat, homo quam improbi animi, tam infelicis ingenii, cum hanc suasoriam declamaret, dixit: Expectemus, si nihil aliud, hoc effecturi, ne insolens barbarus dicat: *Veni*, vidi, vici, cum hoc post multos annos Divus Iulius victo Pharnace dixerit. *Durio* dixit. *Andreas* ajebat. *Nicostratis* Lacedæmonis insignem hanc sententiam fuisse futuram, si media intercideretur. Sed ne vos diutius infatuem, qui prædixeram me *Fusci Arellii* explicationes subjecturum, finem suasoriæ faciam, quarum nimius cultus, & fracta compositio poterit vos offendere cum ad meam ætatem veneritis. Interim non dubito, quin nunc vos ipsa, quæ offensura sunt, vitia delectent.

SVASORIA III.

Deliberat Agamemnon, an Iphigeniam immolet, negante Calchante aliter navigari posse.

ARELLII FVSCI. Nō in aliam conditionem Deus fudit æquora, quam ne omnis ex voto iret dies. nec ea sors mari tantum est, ceterum ipsa non sub eadem conditione sidera sunt? Alia negatis imbribus exurunt solum, & miseri

cremata agricolæ legunt semina, & hæc interdum anno lex est: aliis serena clauduntur, & omne cœlum nubilo grave, subsidit solum & creditum sibi terra non retinet: alius incertis sideribus cursus est, & variantur tempora, neque soles nimis urgent, neque ultra debitum imbres cadunt: quidquid asperatum æstu est, quicquid nimio defluxit imbre, invicem temperatur altero, sive ita natura disposuit, sive (ut ferunt) luna cursu gerit: quæ sive plena lucis suæ est, splendensque pariter assurgit in cornua, imbres prohibet; sive occupata nubilo, sordidiorē ostēdit orbē suū, non ante finit quā in lucē redit: sive ne lunę quidē ipsa potētia est, sed flatus qui occupavére annū, tenēt, quidquid bonū est. Extra jussum Dei tutum fuit adultero mare. An non potero vindicare adulteram? prior est salus pudicæ. Ne quid virginitati hujus timerem, persequebar adulterum. Victa Troja virginibus hostium parcam: nihil adhuc virgo Priami timet. *Cestii Pii.* Vos ergo ad hanc diem immortales invoco, sic reclusuri estis maria? Obstate potius. Ne Priami quidem liberos immolaturus es. Describe nunc tempestatem. Omnia ista patimur, nec parricidium fecimus. Quod hoc sacrum est, virginis deæ templo virginem occidere? libentius hanc sacerdotem habebit quam victimam. *Cornelii Hispani.* Infestæ, inquit, sunt tempestates, & sæviunt maria: neque adhuc parricidium feci. Ista maria si numine suo Deus regeret, adulteris clauderentur. *Marillii.* Si non datur nobis ad bellum iter, revertamur ad liberos. *Argentarii.* Iterum in malum familiæ nostræ fata le revolvimur, propter adulteram fratris liberi pereunt. ista mercede nollē reverti. At Priamus bellū pro adultero filio gerat.

DIVISIO. Hanc suasoriam sic divisit *Fuscus*, ut diceret, etiam si aliter navigare non possent, non esse faciendum, & sic tractavit, ut negaret faciendum, quia homicidium esset, quia parricidium, quia plus impenderetur, quàm peteretur; peti adulteram, impendi Iphigeniam; vindicari adulterium, committi parricidium. Deinde dixit, etiā si nō immolasset, navigaturum: Illam enim moram naturæ maris & ventorum esse, deorum voluntatem ab hominibus non intelligi. Hoc *Cestius* diligenter divisit. dixit enim, deos rebus humanis non interponere arbitrium suū. si interponant, voluntatem eorum ab homine non intelligi. ut intelligatur, non posse fata revocari. si non sint fata, sacra profutura: si sint, non posse mutari. *Silo Pompejus*, etiam si quod esset divinandi genus certum, auguriis negavit credendum: quare ergo si nescit Calchas, affirmat primum, & scire se putat? Hic communem locum dixit in omnes qui affectarent scientiam: deinde irascitur sibi, invitus militat, quærit sibi tam magno testimonio apud omnes gentes fidem. In ea descriptione primum in hac suasoria *Fuscus Arellius* Virgilii versus voluit imitari. Valde autem longe petit, & pæne repugnat materiæ, certe non desideranti inservit. Ait enim de luna, quæ sive plena lucis suæ est, splendensque pariter assurgit in cornua, imbres prohibet: sive occupata nubilo sordidiorem ostendit orbem suū, non ante finit qua vicē reddit. At Virgilius hęc quāto simplicius & beatius dixit?

Luna revertentes cum primum collegit ignes, (*aera cornu,*
Si nigrum obscuro comprenderit
Maximus agricolis, pelagoque parabitur imber. Et rursus:
Sin ortu in quarto (*namque is certissimus auctor*)
Plena, neque obtusis per cælum cornibus ibit.

Solebat

Solebat autem ex Virgilio *Fuscus* multa trahere, ut Mæcenati imputaret. Totiens enim pro beneficio narrabat, in aliqua se Virgiliana descriptione placuisse: sicuti in hac ipsa suasoria dixit: Cur iste inter ejus ministerium placuit? cur hoc os Deus elegit? cur hoc potissimum sortitur poëtis? quod tantum non impie ajebat se imitatum Virgilium, *Plena Deo*? Solet autem Gallio noster hoc aptissime ponere. Memini una nos ab auditione *Nicetis* ad Messalam venisse. Nicetes suo impetu valdè Græcis placuit. Quærebat à Gallione Messala, quid illi visus esset Nicetes? Gallio ait, Plena Deo: quotiens audierat aliquem ex his declamatoribus, quos scholastici caldos vocant, statim dicebat, Plena Deo. Ipse Messala nunquam aliter eum ab hominis auditione venientem interrogabat, quam ut diceret: Nunquid Plena Deo? Itaque hoc ipsi tam familiare erat, ut invito quoque excideret. Apud Cæsarem cum mentio esset de ingenio Haterii, consuetudine prolapsus dixit: Et ille erit Plena Deo. Quærenti deinde quid hoc sese vellet, versum Virgilii retulit, & quomodo hoc semel sibi apud Messalam excidisset, & nunquam postea potuisset excidere. Tiberius ipse Theodoreus offendebatur Nicetis ingenio, atque delectatus est fabula Gallionis: hoc autem dicebat Gallio, Nasoni suo valdè placuisse: itaque fecisse quod in multis aliis versibus Virgilius fecerat, non surripiendi causa, sed palam imitandi, hoc animo ut vellet agnosci, esse autem in tragœdia ejus: Feror huc illuc, ut plena Deo. Jani vultis ad *Fuscum* revertar, & descriptionibus ejus vos fatiabo. Hæc potissimum ex his quas in similitudinis tractatione posuit, cum diceret omnino non concessam futurorum scientiam.

SVASORIA IV.

Deliberat Alexander Magnus, an Babyloniam intret, cum denuntiatum esset illi responso auguris periculum.

ARELLII FVSCI. Quis est qui futurorum scientiam sibi vindicet? novæ oportet sortis sit, qui jubente Deo canat. non eadem contentus sit utero, quo imprudentes nascimur: quandam imaginem Dei præferat, qui jussa exhibeat Dei. sic est. Tantum enim regem, tantique rectorem orbis esse in metu cogit: magnus iste & supra humanæ sortis habitum oportet sit, cui liceat terrere Alexandrum: Ponat iste suos inter sidera patres, & originem cœlo trahat: agnoscat suum vatem Deus, non eodem claudatur vitæ fine, ætate magna extra omnem futurorum necessitatem caput sit, quod gentibus futura præcipiat. Si vera sunt ista, quid ita non huic studio servit omnis ætas? Cur non ab infantia, rerum naturam deosque qua licet, visimus? cum pateant nobis sidera, & interesse numinibus liceat, quid ita inutili desidemus facundia: aut periculosis atteritur armis manus? an melius alio pignore quam futuri scientia, ingenia surrexerint? Qui vero in media se, ut prædicant, fatorum misere pignora, natales inquirunt, & prima mediorum annorum habent initia, quo ierint motu sidera, in quas discurrerint parteis: contrane Deus steterit: an placidus affulserit sol: an plenam lucem, an initia surgentis acceperint: an abdiderit in noctem obscurum caput luna: Saturnus nascentem, an ad bella Mars militem, an negotiosum in quæstus Mercurius exceperit: an blanda annuerit nascenti Venus, an ex humili in sublime Jupiter tule...

Existimant tot circa unum caput tumultuanteis Deos? Futura nuntiant. Plerosque dixere victuros: & nihil metuentes oppressit dies. aliis dedere finem propinquum: at illi superfuere. Egentes, inutilis animæ felices nascentibus annos spoponderunt: at fortuna in omnem properavit injuriam. incertæ enim sortis vivimus: unicuique ista pro ingenio finguntur, non ex scientiæ vi. Deerit aliqui toto orbe locus qui te victorem non viderit? Babylone cluditur, cui patuit Oceanus?

DIVISIO. In hac suasoria nihil aliud tractasse Fuscum scio, quàm easdem, quas supra retuli, quæstiones, ad scientiam futuri pertinentes. Illud quod nos delectavit, præterire non possum. Declamitabat *Fuscus Arellius* controversiam de illa, quæ posteaquam ter mortuos pepererat, somniasse se dixit, ut in luco pareret. Valde in vos contumeliosus fuero, si totam controversiam, quam ego intelligo me dicere, *Fuscus* declamaret, & aperte, aut non agnoscentis puerum, tractaret locum contra somnia, & deorum providentiam, & male de magnitudine deorum dixisset mereri eum, qui illos circa puerperas mitteret. summis clamoribus dixit illum Virgilii versum:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat. ——

Auditor *Fusci* quidam, cujus pudori parco, cum hanc suasoriam de Alexandro ante Fuscum diceret, putavit æque belle poni versum eundem. dixit:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat. ——

Fusce illi ait: Si hoc dixisses audiente Alexandro, scires apud Virgilium & illum versum esse:

... Capulo tenus abdidit ensum.

Et quia soletis mihi molesti esse de *Fusco*, quid fuerit, quare nemo videretur dixisse cultius, ingeram vobis Fuscinas explicationes. Dicebat autem suasorias libentissime, & frequentius Græcas quam Latinas. *Hybreas* in hac suasoria dixit: οἷον ἐξῆς Βασιλέων μάντιν ὀρχήσασθαι.

SVASORIA V.

Deliberant Athenienses, an trophæa Persica tollant, Xerxe minante rediturum se, nisi tollerentur.

AREL LII FVSCI. Pudet me victoriæ vestræ: sic fugatum creditis Xerxen, ut reverti possit? tot cæsa millia, nihil ex hac acie relictum minanti, nisi quod vix sequi fugientem possit. totiens mersa classis. Quid Marathona, quid Salamina referam? Pudet dicere. dubitamus adhuc, an vicerimus. Xerxes veniet? At nescio quomodo languet circa memoriam jacturæ animus, & disturbata arma non repetit. Prior enim metus, futuri pignus esset. amissa, ne audeat, amissurum monent. Vt in gaudia interdum surgit animus, & spem ex præsenti metitur, ita adversis frangitur. Omnis est sic animi modus, ubi ignominia spem premit, ubi nullam meminit aciem, nisi quæ fugerit, errat circa damna sua, & quæ male expertus est, vota deponit. Si venturus esset, non minaretur. Suis ira ardet ignibus, & impacta non solvitur. Non denuntiaret, si venturus esset: neque armaret nos nuncio, nec instigaret victricem Græciam, nec sollicitaret arma felicia: magis superveniret improvidis, nam & arma indenuntiata movent. Quantumcumque Oriens valuit, primo in Græciam impetu effusum est: hoc ille numero ferox, & in deos arma tulerat, extincta tot ante Xerxen millia, tot sub ipso jacent? nulli, nisi

qui

qui fugerunt, supersunt. Quid dicam Salamina? Quid Cynægyron referam? & te Polyzele? & hoc agitur, an viceris? Hæc ego trophæa deposui, hæc in totius Græciæ conspectu statui, ne quis timeret Xerxen minantem. Me miserum, pugnante Xerxe trophæa posui; fugiente tollam? Nunc Athenæ vincuntur. non tantum credetur rediisse, sed vicisse Xerxes. Non potest Xerxes, nisi per nos, trophæa tollere. Credite mihi, difficile est attritas opes recolligere, & spes fractas novare, & pœnitenda acie in melioris eventus fiduciam surgere. *Cestii Pii.* Inferam, inquit, bellum. alia mihi trophæa promittit. Potest major venire quam victus est? *Argentarii.* Non pudet vos? pluris trophæa vestra Xerxes æstimat, quàm vos.

DIVISIO. *Fuscus* sic divisit. Etiam si venturus est Xerxes, nisi tollimus, non sunt trophæa tollenda. Confessio servitutis est, jussa facere: si venerit, vincemus. hoc non est diu colligendum. de eo dico, vincemus quē vicimus. Sed nec veniet quidem. si venturus esset, nec denuntiaret. Fractus est & viribus & animo. *Cestius* & illud dicit, quod in prima parte tractavit, non licere Atheniensibus trophæa tollere: commune in illis jus totius Græciæ esse. communem victoriam, commune bellum fuisse. deinde nefas quidem esse: nunquam factum, ut quisquam consecratis virtutis suæ operibus manus adferret. Ista trophæa non sunt Atheniensium: deorum sunt. illorum bellum fuit. illos Xerxes vinculis, illos sagittis persequebatur, hæc omnia ad impiam & superbam Xerxis militiā pertinent. Ecquid: ergo bellum habebimus? Habebimus. etsi Xerxen removebis, invenietur alius hostis. Nunquam magna imperia otiosa. Omnium bellorum prospere ab Atheniensibus gestorū. Deinde, non erit bellum: Xerxes enim non veniet: multo timidiores esse qui superbissimi fuerint. Novissime, ut veniat, cum quibus veniet? reliquias victoriæ nostrę colliget: illos adducet, quos priore bello quasi inutiles reliquias novit, si qui ex fuga consecuti sunt. Nullum habet militem, nisi aut fastiditum, aut victum. *Argentarius* his duobus contentus fuit: aut non venturum Xerxen, aut non esse metuendum, si venerit. His solis institit: & illud dixit quod exceptum est: Tollite, inquit, trophæa. Si vicisti, quid erubescis? si victus es, quid imperas? Locum movit non utiliter: judicare quidem se, neque Xerxē, neque jam quemquam Persarum ausurum in Græciam effundere: sed eo magis ipsis trophæa tuenda. Si quis unquam illinc venturus hostis esset, ut conspectu trophæorum animi militum accenderentur, hostium frangerentur. *Blandus* dixit: Repleat ipse prius hiatus, & maria in antiquam faciem reducat. Apparere voluit posteris quemadmodum venerit: appareat etiam quemadmodum redierit. *Triarius* omni dimissa divisione, tantum exultavit quod audierit Xerxen venire ad se, ipsis novam victoriam, nova trophæa. *Silo Pompejus* venusto genere sententiæ usus est. Nisi tollitis, inquit, trophæa, ego veniam: hoc ait Xerxes: Nisi hæc trophæa tollitis, alia ponetis. Alterā partē solus *Gallio* declamavit, & hortatus est ad tollenda trophæa. dixit, gloriæ nihil detrahi: mansuram enim memoriam victorię quę perpetua esset: ipsa trophæa & tempestatibus & ætate consumi: bellum suscipiendum fuisse pro libertate, pro conjugibus, pro liberis, pro re supervacua, & nihil nocitura, si fieret, non esse suscipiendum. Hic dixit, utique venturum Xerxen, & descripsit adversus ipsos deos tumentem: deinde habere illum magnas vires: neq; omnes illum copias in Græ-

Ciceronem posse subduci? *Arellij Fusci.* Ab armis ad arma discurritur: foris victores, domi trucidamur. dum in sanguine intestinus hostis incubat, quis non hoc populi Romani statu, Ciceronem ut vivat, cogi putat? Rogabis Cicero turpiter Antonium, frustra. Non te ignobilis tumulus abscondet: idem virtutis tuæ qui finis est immortalium humanorũ operum custos memoria, quę mansuri vita perpetua est, in omnia te sæcula sacratum dabit. Nihil aliud intercidet quàm corpus fragilitatis caducæ, morbis obnoxiũ casibus expositum, proscriptionibus objectum. Animus vero divina origine haustus, cui nec senectus ulla, nec mors, onerosi corporis vinculis exsolutus, ad sedes suas & cognata sidera recurret. Et tamen si ad ætatem, annorumque nunquam observatum viris fortibus numerum respicimus, sexaginta supergressus es: nec potes videri non nimis vixisse, qui moreris Reipublicæ superstes. Vidimus furentia toto orbe civilia arma, & post Italicas Pharsalicasque acies Romanum sanguinem hausit Ægyptus: quid indignamur in Ciceronem Antonio licere? Sic in Pompejum Alexandrino licuit. An non occiduntur, qui ad indignos confugiunt? *Cornelij Hispani.* Proscriptus est ille, qui tuam sentẽtiam secutus est: tota tabula tuę morti præcluditur, alter fratrem proscribi, alter avunculũ patitur: quid habes spei? Vt Cicero periret, tot parricidia facta sunt. Repete, age, tot patrocinia, tot clientelas, & maximum beneficiorum tuorum teipsum: jam intelliges Ciceronem in mortẽ cogi posse, in preces non posse. *Argentarij.* Explicantur triumviralis regni delicata convivia, & popina tributo gentium instruitur: ipse vino & somno marcidus deficienteis oculos ad capita proscriptorum levat. Iam ad ista non satis est dicere, O hominem nequam!

DIVISIO. Latro sic hanc divisit omnem suasoriam: Etiam si impetrares vitam ab Antonio, nõ est tanti rogare: deinde impetrare non potes. In priore illa parte posuit: Turpe esset cuilibet Romano, nedum Ciceroni, vitam rogare. Hoc loco omnium, qui ultro mortem apprehendissent, exempla posuit: deinde inutilis illi sua vita futura proponitur, morte gravior, detracta libertate. Hic omnem acerbitatem servitutis futuræ descripsit: deinde non futurum fidei impetratæ beneficiũ. Hic cum dixisset, Aliquid erit quod Antonium offendat, aut factum tuum, aut dictum, aut silentium, aut vultus: adjecit sententiam: Haud enim placiturus es. *Albutius* aliter divisit. primam partem fecit, moriendum esse Ciceroni, etiam si nemo proscriberet. hæc insectatio temporũ fuit. deinde moriendum est: ille enim se sua sponte conficeret, quia moriendum esset, etiam si mori noluisset: graves odiorũ causas esse: maximã causam proscriptionis ipsum esse Ciceronẽ. Et solus ex declamatoribus tentavit dicere, non unum illi esse Antonium infestũ. Hoc loco dixit illam sententiam: Si cui ex triumviris non es invisus, gravis es. Et illa sententia valde excepta est: Roga Ciceroni, exora unũ, ut tribus servias. *Cestius* sic divisit: Mori tibi utile est, honestum est, necesse est, ut liber & illibatæ dignitatis consummes vitam. Hic illam sententiam dixit audacem: Vt numereris cum Catone, qui servire nec Antonio quidem nondum domino potuit. *Marcellus* hunc sensum de Catone melius. Vsque eo ne omnia cum fortuna populi Romani cõversa sunt, ut aliquis deliberet, utrum satius sit vivere cum Antonio, an mori cum Catone? Sed ad divisionem *Cestij* revertamur. Dixit utile esse, ne etiam crucia-

tus corporis pateretur: non simplici illum modo periturum, si in Antonii manus incidisset. & in hac parte cum descripsisset contumelias insultantium Ciceroni, & verbera & tormenta, dixit illā multum laudatam sententiam: Tu mehercules, Cicero, cum veneris ad Antonium, mortem rogabis. *Varius Geminus* sic divisit: Hortarer te, si alterutrum utique faciendum esset, aut moriendum, aut rogandum, ut morereris potius, quàm rogares, & omnia complexus est, quæ à ceteris dicta erant, sed addidit & tertium: adhortatus est illum ad fugam. illic esse M. Brutum, illic C. Cassium, illic Sex. Pompejum. Et adjecit illam sententiam, quam Cassius Severus unice mirabatur: Quid deficiemus? & Respub. suos triumviros habet. Deinde etiam quas petere posset regiones, percurrit: Siciliam dixit vindicatam esse ab illo, Ciliciam à Proconsule egregie administratam, familiares studiis ejus & Achaiam & Asiam, Dejotari regnum obligatum beneficiis, Ægyptum & habere beneficii memoriam, & agere perfidiæ pœnitentiam, sed maxime illum in Asiam & Macedoniā hortatus est in Cassii & in Bruti castra. Iam *Cassius Severus* ajebat, alios declamasse, Varium Geminū vivum consilium dedisse.

Alteram partem pauci declamaverunt, nemo ausus est Ciceronē ad deprecandum Antonium hortari, bene de Ciceronis animo judicaverunt. *Geminus Varius* declamavit alteram quoque partē, & ait: Spero me Ciceroni meo persuasurū, ut velit vivere. quòd grandia loquitur, & dicit: Mors nec immatura consulari, nec misera sapienti, non movet me. idiotam petit. Ego belle mores hominis novi: faciet, rogabit. nam quod ad servitutem pertinet, non recusabit: jam collum tritum habet, & Pompejus illum, & Cæsar subjecerunt. Veteranum mancipium videtis: & complura alia dixit scurrilia, ut illi mos erat. Divisit sic, ut diceret, non turpiter rogaturum, non frustra rogaturū. In priori parte illud posuit, non esse turpe, civem victorē rogari à victo: hic quàm multi rogassent C. Cæsarem, hic & Ligarium. deinde ne iniquum esse quidem Ciceronem satisfacere, qui prior illum proscripsisset, qui & judicasset ab eo semper nasci satisfactionem, ac dato rogari. Deinde non pro vita illum, sed pro Republica rogaturum: satis illū sibi vixisse, Reip. parum. In sequenti parte dixit, exorari solere inimicos, ipsum exoratum à Vatinio, C. quoque Verri affuisse, facilius exorari Antonium posse, qui cum tertius esset, ne qui tribus hanc tam speciosam clementiæ occasionem præteriret. fortasse irasci Antonium, qui ne tanti quidem putasset illum quem rogaret. Fuga quam periculosa esset, cum descripsisset, adjecit: Quocūque pervenisset, serviendum illi esse: ferendam aut Cassii violentiam, aut Bruti superbiam, aut Pompeji stultitiam. Quando in hanc suasoriam incidimus, non alienum puto, indicare, quomodo quisque se ex historicis adversus memoriam Ciceronis gesserit. Namque Cicero nec tam timidus fuerit, ut rogaret Antonium, nec tam stultus ut exorari posse speraret, nemo dubitat, excepto Afinio Pollione, qui infestissimus famæ Ciceronis permansit, & is etiam occasionem scholastici dedit. Solent enim scholastici declamatores ponere, *An promittente salutem Antonio, orationes suas comburat.*

HISTORICORUM DE Cicerone Elogia; aliis SVASORIA VII.

Hæc inepte ficta cuilibet videri potest. Pollio vult illam veram videri: ita enim dixit illa oratione

tione, quam pro Lamia dedit. *Asinii Pollionis.* Itaque nunquam perficeret, nec mora fuit, quin ejuraret, suas esse, quas cupidissime effuderat orationes in Antonium, multiplicesque numero, & accuratius scriptas illis contrarias edere, ac vel ipse palam pro concione recitare, pollicebatur: ceteraque his alia sordidiora multo: ut tibi facile liqueret: hoc totum adeo falsum esse, ut ne ipse quidem *Pollio* in historiis suis ponere ausus sit. Huic certe actioni ejus pro Lamia qui interfuerunt, negant eum hæc dixisse (nec enim mentiri sub triumvirorum conscientia sustinebat) sed postea composuisse. Nolo autem vos juvenes mei contristari, quòd à declamatoribus ad historicos transeo: satisfaciam vobis, & fortasse efficiam, ut his sententiis lectis solidis, & verum habentibus, recedatis æquiores. Hoc si tamen recta via consequi non potero, decipere vos cogar, veluti salutarem pueris daturus potionem absinthiati poculi. Livius adeo detrectationis cōsilium habuisse Ciceronem non dicit, ut neget tempus habuisse. Ita enim ait. *Livii.* M. Cicero sub adventum triumvirorum cesserat urbe, pro certo habens id quod erat, non magis Antonio eripi se, quàm Cæsari Cassium & Brutum posse: primo in Tusculanum fugit, inde transversis itineribus in Formianum, ut ab Cajeta navim conscensurus, proficiscitur. Vnde aliquotiens in altum provectum cum modo venti adversi retulissent, modo ipse jactationem navis cæco volvente fluctu pati non posset, tædiū tandem eum & fugæ & vitæ cepit, regressusque ad superiorem villā, quæ paulo plus mille passibus à mari abest, Moriar, inquit, in patria sæpe servata. Satis constat, servos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum, ipsum deponi lecticam, & quietos pati, quod sors iniqua cogeret, jussisse. Prominenti ex lectica, præbentique immotam cervicem, caput præcisum est. Nec satis stolidæ crudelitati militum fuit, manus quoque scripsisse in Antonium aliquid exprobrantes præciderūt. Ita relatum caput ad Antonium, jussuque ejus inter duas manus in rostris positum, ubi ille consul, ubi sæpe consularis, ubi eo ipso anno adversus Antonium, quanta nulla unquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ auditus fuerat: vix attollentes lacrymis oculos homines intueri trucidata membra ejus poterant. *Bassus Aufidius*, & ipse nihil de animo Ciceronis dubitavit, quin fortiter se morti non præbuerit tantum, sed obtulerit. *Aufidii Bassi.* Cicero paulum remoto velo, postquam armatos vidit: Ego vero consisto, ait: accede veterane, & si hoc saltem potes recte facere, incide cervicem. Trementi deinde, dubitantique: Quid si ad me, inquit, primum venissetis? *Cremutius Cordus* & ipse ait, Ciceronem cum cogitasset, utrumne Brutum, an Cassium, an Sextum Pompejum peteret, omnia illi displicuisse, præter mortem. *Cremutii Cordi.* Quibus visis lætus Antonius, cum peractam proscriptionē suam dixisset esse; quippe non satiatus modo cedendis civibus, sed defectus quoque, jussit pro rostris exponi. Itaque quo sæpius ille ingenti circumfusus turba processerat, quæ paulo ante coluerat piis concionibus, quibus multorum capita servaverat, tum per artus suos laniatus aliter ac solitus erat, à civibus suis conspectus est, prætendenti capiti, orique ejus impensa sanie, brevi ante princeps senatus Romanique nominis titulus, tum pretium interfectoris sui. Præcipue tamen solvit pectora omnium in lacrymas gemitusque visa ad caput ejus deligata manus dextera, divinæ eloquentiæ ministra: ceterorumq; cædes privatos luctus excitaverunt, illa

una

una communem. *Brutidij Nigri.* Elapsus interim altera parte villæ Cicero lectica per agros ferebatur, sed, ut vidit apropinquare notum sibi militem, Popiliũ nomine, memor defensum à se, lætiore vultu aspexit. at ille, victoribus idipsum imputaturus, occupat facinus, caputque decisum, nihil in ultimo fine vitæ facientis, quod alterutram in partẽ posset notari, Antonio portat, oblitus se paulo ante defensum ab illo: Et hic voluit positi in rostris capitis miserabilem faciem describere, sed magnitudine rei obrutus est. Item *Brutidij Nigri.* Vt vero jussu Antonii inter duas manus positum in rostris caput conspectum est, quo totiens auditum erat loco, dato gemitu & fletu maximi viri inferiæ, nec ut solet, ita depositi in rostris corporis concio audivit, sed ipsa narravit. Nulla non pars fori aliquo actionis inclytæ signata vestigio erat. Nemo non aliquod ejus in se meritum fatebatur: hoc certe publicum beneficium palam erat, illam miserrimi temporis servitutem ac aleam delatam in Antonium. Quotiens magni alicujus mors ab historicis narrata est, totiens fere consummatio vitæ, & quasi funebris laudatio redditur. hoc semel atq; iterũ à Thucydide factum, idem in paucissimis personis usurpatum à Sallustio, Livius benignius omnibus magnis viris præstitit. Sequentes historici multo id effusius fecerunt. Ciceroni hoc, ut Græco verbo utar, ἐπιτάφιον Livius reddit. *T. Livij.* Vixit tres & sexaginta annos, ut si vis afuisset, ne immatura quidem mors videri possit: ingenium & operibus & præmiis operum felix: ipse fortunæ diu prosperæ & in longo tenore felicitatis, magnis interim ictus vulneribus, exilio, ruina partium pro quibus steterat, filiæ morte, exitu tam tristi atque acerbo, omnium adversorum, nihil ut viro dignũ erat, tulit, præter mortem, quæ vere æstimanti minus indigna videri potuit, quod à victore inimico nil crudelius passurus erat, quàm quod ejusdem fortunæ cõpos ipse fecisset. Si quis tamen virtutibus vitia pẽsarit, vir magnus, acer, memorabilis fuit, & in cujus laudes sequendas Cicerone laudatore opus fuerit. Vt est natura candidissimus omnium magnorum ingeniorum æstimator T. Livius, plenissimum testimonium Ciceroni reddidit. *Cordi Cremutii* non est operæ, deferre etiam redditam Ciceroni laudationẽ. Nihil enim in ipsa Cicerone dignum est: ac ne hoc quidem, quod pæne maximum est, tolerabile est. *Cremutij Cordi.* Privatas enim simultates deponendas interdum putabat, publicas nunquam. Vides credendam ejus non solum magnitudinem virtutum, sed multitudinem quoque conspiciendã. *Aufidij Bassi,* Sic M. Cicero decessit, vir natus ad Reipub. salutem: quæ diu defensa & administrata, in senectute demum è manibus ejus elabitur, non ipsius vitio læsa, quod nihil in salute ejus aliud illi, quam si caruisset Antonio, placuit. Vixit sexaginta & tres annos, ita ut semper aut peteret alterum, aut invicem peteretur: nullamque rem rarius, quam diem illum quo nullius interesset ipsum mori, vidit. *Pollio* quoque *Asinius*, qui Verrem Ciceronis reum fortissime morientem tradidit, Ciceronis mortem solus ex omnibus maligne narrat, testimonium tamen, quamvis invitus, plenum ei reddit. *Asinij Pollionis.* Hujus ergo viri tot tantisque operibus mansuris in omne ævum, prædicare de ingenio atque industria supervacuum est. Natura autem pariter atque fortuna obsecuta est. Ei quidem facies decora ad senectutem, prosperaque permansit valetudo: tum pax diutina, cujus instructus erat artibus, contigit. namque à prisca severitate judicis

judicis exacti, maximorum noxiorum multitudo provenit, quos obstrictos patrocinio incolumes plerosque habebat. Iam felicissima consulatus ei sors petendi & gerendi magna munera, deum consilio, industriaque; utinam moderatius secundas res, & fortius adversas ferre potuisset. namque utræque cum venerant ei, mutari eas non posse rebatur. Inde sunt invidiæ tempestates coortæ graves in eum, certiorque inimicis aggrediendi fiducia: majore enim simultates appetebat animo, quam gerebat. Sed quando mortalium nulli virtus perfecta contigit, qua major pars vitæ atque ingenii stetit, ea judicandum de homine est. Atque ego ne miserandi quidem exitus eum fuisse judicarem, nisi ipse tam miseram mortem putasset. Affirmare vobis possum, nihil esse in historiis ejus, hoc, quem retuli, loco disertius: ut mihi tūc non laudasse Ciceronem, sed certasse cum Cicerone videatur. Nec hoc deterrendi causa dico, ne historias ejus legere concupiscatis: concupiscite, & pœnas Ciceroni dabitis. Nemo tamen ex tot disertissimis viris melius Ciceronis mortem deploravit, quam Cornelius Severus.

CORNELII SEVERI.

Oraque magnanimum spirantia pœna virorum
In rostris jacuere suis: sed enim abstulit omnis,
Tanquam sola foret rapti Ciceronis imago.
Tunc redeunt animis ingentia Consulis acta,
Iurataeque manus, deprensaque fœdera noxæ,
Patriciumque nefas: est tunc & pœna Cethegi,
Dejectusque redit votis Catilina nefandis.
Quid favor aut cœtus, pleni quid honoribus anni
Profuerunt? sacris exacta quid artibus ætas
Abstulit una dies civis decus, ictaque luctu
Conticuit Latiæ tristis facundia linguæ,
Unica sollicitis quondam tutela salusque,
Egregium semper patriæ caput; ille senatus
Vindex, ille fori, legum, ritusque, togæque.
Publica vox civis æternum obmutuit armis.
Informes vultus, sparsamq; cruore nefando
Caniciem, sacraque manus, operumque ministras
Tantorum, pedibus civis projecta superbis
Proculcavit ovans: nec lubrica fata, deosque
Respexit. nulloluet hoc Antonius ævo.
Hac nec in Æmathio mitis victoria Perse,
Nec te dire Syphax, non fecit in hoste Philippo.
Inque triumphato ludibria cuncta Iugurtha
Afuerant, nostraque cadens ferus Hannibal ira,
Membra tamen stygias tulit inviolata sub umbras.

Non laudabo municipem nostrum bono versu, ex quo hic multo melior CORNELII SEVERI processit:

Conticuit Latiæ tristis facundia linguæ.

Sextilius Hena fuit homo ingeniosus magis quā eruditus, inæqualis poëta, & pæne quibusdam locis talis, quales esse Cicero Cordubenses poëtas ait, pingue quiddam sonantes atque peregrinum. Is hanc ipsam proscriptionem recitaturus in domo Messalæ Corvini, Pollionem Asinium advocaverat: & in principio hunc versum non sine assensu recitavit:

Deflendus Cicero est, Latiiq; silentia linguæ.

Pollio Asinius non æquo animo tulit, & ait: Messala, tu quid tibi libe-

liberum sit in domo tua, videris: ego istum auditurus non sum, cui mutus videor. atque ita consurrexit, ne interesset recitationi eorũ: quod Cornelium scio, cui non æque displicuisse hunc versum, quã Pollioni, apparet: quod meliorẽ quidem, sed non dissimilem illi & ipse composuit. Si hic desiero, scio futurum, ut vos desinatis eo loco legere, quo ego à scholasticis recessi. Ergo ut librum velitis usque ad umbilicum revolvere, adiiciam suasoriam proximæ similem.

SVASORIA VII.

Deliberat Cicero, an scripta sua comburat, promittente Antonio incolumitatem, si fecisset.

QHATERIVS. Non feres Antonium: intolerabilis in malo ingenio felicitas est: nihilque cupientes magis accendit, quam prosperæ turpitudinis conscientia. Difficile est. Non feres, inquam, & iterum irritare inimicum in mortem tuam cupies. Quod ad me quidem pertinet, multum à Cicerone absum: tamen non tædet tantum me vitæ meæ, sed pudet: ne propter hoc quidem pertinet multum à Cicerone. Ingenium tuum amas, quod illud Antonius plus odit quam te. Remittere ait se tibi ut vivas: commentus, quemadmodum eripiat etiam quo vixeras. Crudelior est pactio Antonii, quàm proscriptio. Ingenium erat, in quod nihil juris haberent triumviralia arma. Commentus est Antonius, quemadmodum quod non poterat cum Cicerone proscribere, tolleret per Ciceronem. Hortarer te, Cicero, ut vitam magni æstimares, si libertas suum in civitate haberet locũ, si suum in libertate eloquentia; si non civium cervicibus luderetur. nunc ut scias nihil melius esse quàm mori, vitam tibi Antonius promittit. Pendet nefariæ proscriptionis tabula; tot prætorii, tot consulares, tot equestris ordinis viri periere: nemo relinquitur, nisi qui servire possit. Nescio an hoc tempore vivere velis, Cicero: nemo est cum quo velis. Merito, hercules, illo tempore vixisti, quo Cæsar ultro te rogavit, ut viveres sine ulla pactione: quo tempore non quidem stabat Respublica, sed in boni principis sinum ceciderat. *Cestii Pii.* Nunquid opinio me fefellit? intellexit Antonius, salvis eloquentiæ monumentis, nõ posse Ciceronem mori. ad pactionem vocaris: qua pactione melior in te pars tui petitur. Accommoda mihi paulisper eloquẽtiam: Ciceronem periturum rogo. Si te audissent Cæsar & Pompejus, neque inissent turpẽ societatem, neq; diremissẽt: si ut unquã cõsilio tuo voluissent, neq; Põpejus Cæsarẽ, neq; Cæsar Pompejũ deseruisset. Quid cõsulatũ salutarẽ urbi, quid exilium consulatu honestius, quid provocatam inter initia adolescentiæ libertatẽ tyrociniis tuis Syllanam potentiam, quid Antonium avulsum, Catilinam Reipublicæ redditum? Ignosce Cicero, si diu ista narravero. forsitan hęc die novissimo audientur. Si occidetur Cicero, jacebit inter Pompejum patrem filiumque: & Afranium Petrejumque, Q. Catulũ, M. Antonium illum indignũ hoc successore generis. Si servatur, vivet inter Ventidios & Canicios & Saxas. Ita dubium est, an satius sit cum illis jacere, an cum his vivere? Pro uno homine jactura publica pacisceris. Scio omne pretiũ iniquum esse, quod ille cõstituit: nemo tanti emit Ciceronis vitam, quanti vendit Antonius. Si hanc tibi pactionem ferret, Vivis, sed eruentur oculi tibi; vives, sed debilitabuntur pedes; etiam si in alia damna corporis præstare patientiam, excepisses tamen linguã. Vbi est sacra illa vox tua: Mori enim naturæ finis est, non pœna? hoc tibi uni non liquet? At videris Antonio persuasisse. Asserere te potius libertati, & unum crimen

iti-

inimico adjice. Fac Antonium moriendo nocentiorem. *P. Asprenatis.* Vt Antonius Ciceroni parcat, Cicero ipse eloquentiam suam animadvertet? Quid autem tibi sub hac pactione promittitur? Vt Cn. Pompejus & M. Cato, & ille antiquus restituatur Reip. Senatus dignissimus apud quem Cicero loquetur? Multos victuros animi sui contemptus oppressit: multos perituros parati ad pereundum animi ipsa admiratio eripuit: & causa illis vivendi fuit, fortiter mori. Permitte te populo Romano contra Antonium. Si scripta combusseris, Antonius paucos annos tibi promittit: at si non combusseris, populus Romanus omnes. *Pompeji Silonis.* Quale est ut perdamus eloquentiã Ciceronis, fidem sequamur Antonii; misericordiam tu istã vocas, supplicium summum ingenio Ciceronis? Credamus Antonio, Cicero, si bene illi pecunias crediderunt feneratores, si bene pacem Brutus & Cassius. hominem & vitio naturæ, & licentia temporum insanientem, inter scenicos amores civili sanguine luxuriantem: hominem, qui creditoribus suis oppignoravit Rempublicã, cujus gulę duorum principum bona, Cæsaris & Pompeji, nõ potuerunt satisfacere. Tuis utar Cicero verbis: Cara est cuiquã salus, quam aut dare, aut eripere potest Antonius? Non est tanti servare Ciceronem, ut servatum Antonio debeam. *Triarii.* Compulsus aliquando populus Romanus in eam necessitatem est, ut nihil haberet præter Iovẽ obsessum & Camillum exulem: nullum tamen fuit Camilli opus majus, quam quod indignum putavit viro, salutem pactioni debere. O gravem vitam, etiã si sine pretio daretur. Antonius hostis à Republica judicatus, nunc hostem Rempublicam judicat. Lepidus, ne quis putet illum male Antonio collegam placuisse, alienæ semper dementiæ accessio, utriusque collegæ mancipium, noster dominus. *Argentarii.* Nihil Antonio credendum est. mentior: quid enim iste non potest, qui occidere Ciceronem potest? qui servare, nisi crudelius, quam occidebat, non potest? Ignoscentem tibi illum putas, qui ingenio tuo irascitur? ab hoc tu speras vitam, cui nondum verba tua exciderũt? Vt corpus, quod fragile & caducum est, servetur, pereat ingeniũ, quod æternum est? ego mirabar, si non supplicio crudelior esset Antonii venia. P. Scipionem à majoribus suis desciscentem generosa mors in numerum Scipionum reposuit. Mortem tibi remittit, ut id pereat, quod solum in te immortale est. Qualis est pactio? Aufertur Ciceroni ingenium sine vita: promittuntur oblivione nominis tui pauci servitutis anni. Non ille te vivere vult, sed facere ingenii tui superstitem. Vive, ut Cicero audiat Lepidũ, Cicero audiat Antonium, nemo Ciceronẽ. Pati poteris, ut quod in te optimum habes, ante te efferas? Sine durare post te ingenium tuũ, perpetuam Antonii proscriptionem. *Aurelii Fusci.* Quoad humanum genus incolume manserit, quamdiu usus litteris, honor summæ eloquentiæ pretium erit: quamdiu Reip. nostræ aut fortuna steterit, aut memoria duraverit, admirabile posteris vigebit ingenium, & uno proscriptus sæculo proscribes Antonium omnibus. Crede mihi, vilissima pars tui est, quę tibi vel eripi, vel donari potest. Ille verus est Cicero, quẽ proscribi Antonius nõ putat, nisi à Cicerone posse. Non ille tibi remittit proscriptionem, sed tolli desiderat suam. Si fidem deceperit Antonius, morieris: si præstiterit, servies. Quod ad me attinet, fallere malo. Per te, M. Tulli, per quatuor & sexaginta annos pulchre actos, per salutarem Reipub. consulatum, per æternam, si pateris, ingenii tui memoriam, per

Rem-

Rempubl. quæ ne quid te putes carum relinquere, ante te periit, oro, & obtestor, ne moriaris confessus quod nolueris mori.

Hujus suasoriæ alteram partem neminem scio declamasse: omnes pro libris Ciceronis solliciti fuerunt, nemo pro ipso, cum adeo illa pars non sit mala, ut Cicero, si hæc condicio ei lata fuisset, deliberaturus non fuerit. Itaque hanc suasoriam nemo declamavit efficacius quam Silo Pompejus. non enim ad illa speciosa se contulit, ad quę *Cestius*: qui dixit, hoc gravius esse supplicium quā mortem, & ideo hoc Antonium eligere, brevem esse vitam homini, multo magis seni: ita memoriæ consulendum, quæ magnis viris æternitatem promitteret. non qualibet mercede vitam redimendam: & has condiciones intolerabiles esse. omnia potius subeunda, quā monumenta ingenii sui ipsum exurere. Injuriam illum facturū populo Romano, cujus linguam in tantum extulisset, ut insolentis Græciæ studia tāto antecederet eloquentia, quanto fortuna: injuriam facturū generi humano. pœnitentiam illum acturum tam care spiritus empti, cum in servitute senescendum fuisset. in hoc unum eloquentia utendum, ut laudaret Antonium. Male cum illi ait, dare vitam, eripi ingenium. *Silo Pompeius* sic egit, ut diceret, Antonium non pacisci, sed illudere: non esse illam condicionē, sed contumeliam. combustis enim libris, nihilominus occisurum. nō esse tam stultum Antonium, ut putaret ad rem pertinere, libros à Cicerone combuti, cujus scripta per totum orbem celebrarentur, & hoc petere eum quod posset ipse facere: nisi forte nō esset in scripta Ciceronis is, qui esset in Ciceronem. Quare nihil aliud eum agere, quam ut ille Cicero multa fortiter de mortis contemptu locutus, ad turpes condiciones perductus occideretur, Antonium illi non vitam cum condicione promittere, sed mortem sub infamia quærere. Itaque quod turpiter postea passurus esset, nunc illum fortiter debere pati. Et hæc suasoria insignita est. Dixit enim sententiā cacozeliæ genere humillimo & sordidissimo, quod detractu, aut adjectione syllabæ facit sensum. Pro facinus indignum. peribit ergo quod Cicero scripsit, manebit quod Antonius proscripsit? Apud Cestium Prætorem declamabat hanc suasoriam *Surdinus*, ingeniosus adolescens, à quo Græcæ fabulæ eleganter in Latinum sermonem conversæ sunt. Solebat dulces sententias dicere, frequentius tamen prædulces & infractas. In hac suasoria cum jusjurandum bellis sensibus prioribus complexus esset, adjecit: Ita te legām. *Cestius*, homo nasutissimus, dissimulavit exaudisse se, ut adolescentem ornatum quasi imprudens objurgaret: quid dixisti? quid? ita te fruar. Erat autem *Cestius* nullius quidem ingenii, Ciceroni etiam infestus: quod illi non impune cessit. nam cum M. Tull. filius Ciceronis Asiam obtineret, homo qui nihil ex paterno ingenio habuit præter urbanitatem, cenabat apud eum *Cestius*. M. Tullio & natura memoriam dēperat: & ebrietas, si quid ex ea supererat, subducebat: subinde interrogābat. Quis ille vocaretur qui in imo recumberet: & cum sæpe subjectum nomen *Cestij* excidisset, novissime servus, ut aliqua nota memoriam ejus faceret certiorem, interroganti domino, quis ille esset qui in imo recumberet, ait: Hic est Cestius qui patrem tuum negabat litteras scisse, afferri protinus flagra jussit, & Ciceroni, ut oportuit, de corio *Cestii* satisfecit. Erat autem etiam ibi Pietas, Niger, & Corula. Hybreæ disertissimi viri filio male apud se causam agenti ἀτίμων πατέρων. & cum in quadam postulatione Hybreas de paritate stulto-

rum

num locum ad litteram omnibus agnoscentibus diceret: Age, inquit, non putas me scripta didicisse patris mei: *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? Gargonius* amabilissimus in hac suasoria dixit duas res, quibus stultiores ne ipse quidem unquam dixerat. unam in principio. nam cum cœpisset scholasticorum frequentissimo jam more à jurando, & dixisset multa: Ita quã primum tantum timeat, quantum potest, ita aut totus vivat Cicero, aut totus moriatur, ut ego quæ hodie pro Ciceronis ingenio dixero, nulla pactione delebo. Alteram rem dixit, cum exempla referret eorum qui fortiter perierant: Iuba & Petrejus, mutuis vulneribus concurrerunt, & mortes feneraverunt.

GRÆCA

Quibus hiatus omnes explentur, ut, quæ accesserint, appareant.

SVASOR. I.

Ἰχὼρ οἷός περ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσι. Qualis erat sanguis manans è corpore Divûm.

Ἀντιμυκτηρίσῃ. Vicissim irrideat.

Διόνυσον. Bacchum.

Κύριε, ὁ Ζεὺς τὴν μητέρα σου Σεμέλην ἄπροικον εἶχε. Domine, Iupiter matrem tuam Semelem indotatam habuit.

ΟΚΤΑΒΙΑ ΚΑΙ ἈΘΗΝΑ ἈΝΤΩΝΙΩ. Octavia & Minerva Antonio.

Τοῦτο οὐκ ἔστι Σιμόεις οὐδὲ Γράνικος, τοῦτο εἰ μή τι κακὸν ἦν, οὐκ ἂν ὕστατον ἔκειτο. Hic Oceanus Simois nõ est, neque Granicus, nisi quid erat, postremo loco succumberet.

Καὶ διὰ τοῦτο μέγιστόν ἐστιν, ὅτι μετὰ μὲν πάντα, μετὰ δὲ αὐτὸ οὐδέν. Et ipsum propterea maximũ, quia quidem post omnia, post ipsum vero nihil.

Βούλεσθ᾽ ὦ νεολαία πλείους ἡλίους; δύο Ἑλλησποντίους ἥλιον ἐφεστῶτες; τί δ᾽ ἐπὶ τοῦ Παμφυλίου πελάγους τὴν ἐμπρόθεσμον παραδεχώμεθα ἄμπωτιν; οὐδ᾽ Εὐφράτης τοῦτ᾽ ἐστιν, οὐδ᾽ Ἰνδὸς, ἀλλ᾽ εἰ μυστήριον, εἴτε φύσεως ὅρος, εἴτε πρεσβύτατον στοιχεῖον, εἴτε γένεσις θεῶν πρώτων ἐστὶν, ἢ καὶ ἁπλῶς ὕδωρ. Vultisne ô Iuvenes, plures Soles? Duo præfecti Hellespontiaci littoribus? Qui vero in mari Pamphilio terminum datum exspectemus æstuarium vadosum? Neque Euphrates hic est, neque Indus, sed arcanum quid sive naturæ limes, sive antiquissimum Elementum, sive ortus primorum Deorum est, vel simpliciter aqua.

Ἐντεῦθεν ναῦς ἐκ μιᾶς φορᾶς, εἰς ἀνατολὰς, ἔνθα δ᾽ εἰς τὰς ἀοράτους δύσεις. Hinc navis ex uno cursu in Orientem, inde ad inaspectabiles Occasus.

ὄρεος ὄρθος ἀποστήσατε. Montis verticem auferte.

Κὰρ καιρία βάλλεται μέσος. Caput fascia mittitur medius.

Ὑγίαινε γῆ, ὑγίαινε Ναὶ ἐμά. κέλομαι γὰρ ἀφοίσει τὰ ὄσσε; Vale terra, vale Nais mea, jubeo enim: num ferent oculi?

SVASOR. II.

Οὕτως ἀριστᾶτε, ὡς ἐν ᾅδου δειπνήσοντες. Sic prandete, tanquam apud inferos cenaturi.

Τί σὺ φεύγεις εἰς ἀτελῆ τείχη; Quid tu fugis in tenues muros?

Hic amice Lector, æquanimitate tua frui nos, obsecro permitte. Hæc enim Suas. II. P. hiatus injuria operarum commissus explebitur, si lineæ ultimæ sequentia addideris: beneficio loci tum illam sententiam: Si nihil aliud.

SVASOR. IV.

Οἷον ἔσχηκε Βαβυλὼν μάντιν ὀχύρωμα. Qualem habuit Babylon vatem pro munimento.

SVASOR. VII.

Ἀτίμων πατέρων. al. ἀτιμήτων πατέρων. Infanium parentum. *Alii* ἀγνωμόνων, dementium seu indoctorum.

M. AN-

INDEX CONTROVERSIARVM.

M. AN-

M. ANNÆI SENECÆ RHETORIS CONTROVERSIARUM

LIBER I.

Seneca Novato, Senecæ, Melæ Filiis salutem.

EXIGITIS rem magis jucundam mihi, quam facilem. Iubetis enim, quid de his declamatoribus sentiam, qui in ætatem meam inciderunt, indicare, & si qua memoriæ meæ nondum elapsa sunt, ab illis dicta colligere: ut quamvis notitiæ vestræ subducti sunt, tamen non credatis tantum de illis, sed etiam judicetis. Est, fateor, jucundum mihi redire in antiqua studia, melioresque ad annos respicere, & vobis querentibus quod tantæ opinionis viros audire non potueritis, detrahere ipsam temporum injuriam. Sed cũ multa jam mihi ex me desideranda senectus fecerit, oculorum aciem retuderit, aurium sensum hebetaverit, nervorum firmitatem fatigaverit: inter ea quæ retuli, memoria est, res ex omnibus partibus animi, maxime delicata & fragilis: in quam primam senectus incurrit. Hanc aliquando in me floruisse, ut non tantum ad usum sufficeret; sed in miraculum usq; procederet, non nego. Nam & duo millia nominum recitata, quo ordine erant dicta, reddebam: & ab his qui ad audiendum præceptorem nostrum convenerant, singulos versus à singulis datos, cum plures quam ducenti efficerentur, ab ultimo incipiens usque ad primum recitabam. Nec ad complectenda tantum, quæ vellem, velox erat mihi memoria: sed etiam ad continenda, quæ acceperat. Nunc autem & ætate quassata, & longa desidia, quæ juvenilem quoque animum dissolvit, eo perducta est, ut etiam si possit aliquid præstare, tamen promittere non possit: & diu ab illa nihil repetivi. Solebat bonæ fidei esse. Nunc quia jubetis, quid possit experiar; & illam cum cura scrutabor. Ex parte enim spero bene. Nam quæcunque apud illam aut puer, aut juvenis deposui, quasi recentia, & modo audita sine cunctatione profert. At si qua illi intra proximos annos cõmisi, sic perdidit & amisit, ut etiam si sæpius ingerantur, toties tanquam nova audiam. Itaque ex memoria, quantum vobis satis sit, superest. Neque enim de his interrogatis, quos ipsi audistis: sed de his, qui ad vos usque non pervenerunt. Fiat quod vultis: mittatur senex in scholas. Illud necesse est impetrem, ne me quasi certum aliquem ordinem velitis sequi, in contrahendis quæ mihi occurrẽt. Necesse est enim per omnia studia mea errem, & passim quicquid obvenerit, apprehendam. Controversiarum sententias forte ponam pluribus locis in una declamatione dictas. Non enim dum quæro aliquid, invenio: sed sæpe quod quærenti non comparuit, aliud agenti præsto est. Quædam vero quæ obversantia mihi, & jam ex aliqua parte se ostendentia non possum occupare, eadem securo & composito animo subito emergunt. Aliquando etiam seriam rẽ agenti & occupato, sententia diu frustra quæsita intempestive molesta est. Necesse est ergo me ad

delicias componam memoriæ meæ, quæ mihi jam olim precario paret. Facitis autem juvenes mei, rem neceſſariam & utilem, quod non contenti exemplis ſæculi veſtri, prioris quoque vultis cognoſcere. Primum, quia quo plura exempla inſpecta ſunt, plus eloquentia proficitur. Non eſt unus, quamvis præcipuus ſit, imitandus: quia nunquam par ſit imitator auctori. Hæc natura eſt rei. Semper citra veritatem eſt ſimilitudo. Deinde ut poſſitis æſtimare, quantum quotide ingenia decreſcant; & neſcio qua iniquitate naturæ, eloquentia ſe retro tulerit: quicquid Romana facundia habet, quod inſolenti Græciæ aut opponat, aut præferat, circa Ciceronem effloruit. Omnia ingenia, quæ lucem noſtris ſtudiis attulerunt, tunc nata ſunt. In deterius deinde quotidie data res eſt: ſive luxu temporum. nihil eſt enim tam mortiferum ingeniis, quam luxuria; ſive cum præmium pulcherrimæ rei cecidiſſet, tranſlatum eſt omne certamen ad turpia, multo honore quæſtuque vigentia: ſive fato quodam, cujus maligna perpetuaque in omnibus rebus lex eſt, ut ad ſummum perducta, rurſus ad infimum, velocius quidem quam aſcenderant, relabantur. Torpent ecce ingenia deſidioſæ juventutis, nec in ullius honeſtæ rei labore vigilatur. Somnus languorque, ac ſomno & languore turpior, malarum rerum induſtria, invaſit animos. Cantandi, ſaltandique nunc obſcœna ſtudia effeminatos tenent: & capillum frãgere, & ad muliebres blanditias vocem extenuare, mollitie corporis certare cum feminis, & immũdiſſimis ſe excolere munditiis, noſtrorum adoleſcentium ſpecimen eſt. Quis æqualium veſtrorum, quid dicam ſatis ingenioſus, ſatis ſtudioſus, immo quis ſatis vir eſt? Emolliti, enerveſque, quod nati ſunt, inviti manent: expugnatores alienæ pudicitiæ, negligentes ſuæ. In hos nec Dii tantum mali permittant, ut cadat eloquentia: quam non mirarer, niſi animos, in quos ſe conferret, eligeret. Erratis, optimi juvenes, niſi illam vocem non M. Catonis, ſed oraculi creditis. Quid enim eſt oraculum? Nempe voluntas divina, hominis ore enuntiata. Et quem tandem antiſtitem ſanctiorem invenire ſibi divinitas potuit, quam Catonem, per quem humano generi nõ præciperet, ſed convicium faceret? Ille ergo vir quid ait? Orator eſt, Marce fili, vir bonus, dicendi peritus. Ite nunc, & in iſtis vulſis atque expolitis, & nuſquam niſi in libidine, viris, quærite oratorem. Merito talia habent exẽpla, qualia ingenia. Quis eſt, qui nunc memoriæ ſtudeat? Quis qui non dico magnis viribus, ſed ſuis placeat? Sententias à diſertiſſimis viris factas, facile in tanta hominũ deſidia pro ſuis dicunt: & ſacerrimam eloquentiam, quia præſtare non poſſunt, violare non deſinũt. Eo libentius, quod exigitis, faciã. Et quæcunque à celeberrimæ facundiæ viris dicta teneo, ne ad quemquam privatim pertineant, populo dedicabo. Ipſis quoque multum præſtaturus videor, quibus oblivio imminet, niſi aliquid tradatur poſteris, quo memoria eorum producatur. Fere enim aut nulli commentarii maximorum declamatorum extant: aut, quod pejus eſt, falſi. Itaque ne aut ignoti ſint, aut aliter quam debeant noti, ſumma cum fide ſuum cuiq; reddam. Omnes autem magni in eloquentia nominis videor audiſſe. Nec Ciceronem quidẽ ætas mihi eripuerat, ſed bellorum civilium furor, qui tunc totum orbem pervagabatur, intra coloniam meam me continuit. Alioquin in illo atriolo, in quo duos grandes prætextatos ait ſecum declamare ſolitos, potui illud ingeniũ, quod ſolum populus Romanus par imperio ſuo habuit, cognoſcere: & quod vulgo de alio dici ſolet, ſed

de illo

de illo proprie debet, potui vivam vocem audire. Declamabat autem Cicero, non quales nunc Controversias dicimus, nec tales quidem, quales ante Ciceronem dicebantur, quas theses vocabant. Hoc autem genus materiæ, quo nos exercemur, adeo novum est, ut nomen quoque ejus novum sit. Controversias nos dicimus: Cicero causas vocabat. Hoc vero alterum nomen Græcum quidem est, sed in Latinum ita translatũ, ut pro Latino sit. Scholastica controversia multo recentius est, sicut ipsa declamatio. apud nullum auctorem antiquum, ante ipsum Ciceronem & Calvum, inveniri potest, qui declamationem distinguit. Ait enim, Declamare est, jam non mediocriter dicere. Bene alterum putat domesticæ exercitationis esse, alterum veræ actionis. Modo nomen hoc prodiit. Nam & studium ipsum nuper celebrari cœpit. Ideo facile est mihi ab incunabulis nosse rem post me natam. In aliis autem an beneficium vobis daturus sim, nescio: in uno accipio. Latronis enim Porcii, carissimi mihi sodalis, memoriam sæpius cogar retractare, & à prima pueritia usque ad ultimũ ejus diem perductam familiarem amicitiam cum voluptate maxima repetam. Nihil illo viro gravius, nihil suavius, nihil eloquentia sua dignius. Nemo plus ingenio suo imperavit. Nemo plus indulsit. In utraque parte vehementi viro modus deerat: nec intermittere studia sciebat, nec repetere. Cum se ad scribendum concitaverat, jungebantur noctibus dies, & sine intervallo gravius sibi instabat: nec desinebat, nisi defecerat. Rursus cum se dimiserat, in omnes lusus & in omnes jocos se resolvebat. Cum vero se silvis montibusque tradiderat, omnes illos agrestes in silvis ac montibus natos, laboris patientia ac venandi sollertia provocabat: & in tantam sic vivendi perveniret cupiditatem, ut vix posset ad priorem consuetudinem retrahi. At cum sibi manum injecerat, & se blandiendo Unde abduxerat, revocarat, tantis viribus incumbebat in studium, ut non tantum nihil perdidisse, sed multum acquisivisse desidia videretur. Omnibus quidem prodest subinde animum relaxare. Excitatur enim otio vigor: & omnis tristitia, quæ continuatione pertinacis studii adducitur, feriarum hilaritate discutitur. Nulli tamen intermissio manifestius proderat. Quoties ex intervallo dixerat, multo acrius violentiusque dicebat. Exultabat enim novato & integrato robore: & tantum à se exprimebat, quantum concupierat. Nesciebat dispensare vires suas, sed immoderati adversum se imperii fuit. Ideoque studium ejus prohiberi debebat, quia regi non poterat. Itaque solebat & ipse, cum se assidua & nunquam intermissa contentione fregerat, sentire ingenii lassitudinem: quæ nõ minor est quam corporis, sed occultior. Corpus illi erat & natura solidum & multa exercitatione duratum. Ideoque nunquam eum ardentis impetus animi deseruit. Vox robusta, sed sordida lucubrationibus, & negligentia, non natura, infuscata. beneficio tamen laterum extollebatur: & quamvis inter initia parum attulisse virium videretur, ipsa actione accrescebat. Nulla unquam illi cura vocis exercendæ fuit. Illum fortem, agrestem, & Hispanæ consuetudinis morem non poterat dediscere: utcunque res tulerat, ita vivere: nil vocis causa facere: non illam per gradus paullatim ab imo usque ad summum perducere, non rursus à summa contentione paribus intervallis descendere, non sudorem unctione discutere, non latus ambulatione reparare. Sæpe cum per totam lucubraverat noctem, ab ipso cibo statim ad declamandum perve-

veniebat. Iam vero cum rem inimicissimam corpori faceret, vetari nullo modo poterat. Post cœnam fere lucubrabat, nec patiebatur alimenta per somnum quietemque æqualiter digeri, sed perturbata & dissipata in caput agebat. Itaque & oculorum aciem contuderat, & colorem mutaverat. Memoria & natura quidem felix, sed plurimum adjuta arte. Nunquam ille quæ dicturus erat, ediscendi causa relegebat. Edidicerat illa, cum scripserat, cum id in illo magis mirabile videri possit, quod nec lente & anxie, sed eodem pæne, quo dicebat, impetu scribebat. At illi qui scripta sua torquent, qui de singulis verbis in consilium veniunt, necesse est, quæ totiens animo suo admoverint, novissime affigant. At quorumcumque stilus est velox, tardior memoria est. In illo non tantum naturalis memoriæ felicitas erat, sed ars summa, & ad apprehendenda quæ tenere debebat, & ad custodienda, adeo ut omnes declamationes suas quascunque dixerat, teneret. Iam itaque supervacuos sibi fecerat codices. Ajebat se scribere in animo. Dicebat ita ut in nullo unquam verbo eum memoria deceperit. Historiarum omnium summa notitia: jubebat aliquem nominari ducem, & statim ejus acta cursu reddebat. Adeo quæcumq; in animum ejus semel descenderant, in promptu erant. Video vos, juvenes mei, plus justo ad hanc ejus virtutem obstupescere. Alia vos in illo mirari volo. Hoc quod tam vobis mirum videtur, non operosa potest tradi arte. Intra exiguum paucissimorum dierum tempus, poterit quilibet facere id quod Cyneas fecit: qui missus à Pyrrho legatus ad Romanos, postero die novus homo & senatum, & omnem urbanam circumfusam senatui plebem, nominibus suis persalutavit. Aut quod ille fecit, qui recitatum à poëta carmen novum, suum esse dixit, & protinus memoria recitavit: cum hoc ille cujus carmen erat, facere non posset. Aut quod fecit Hortensius, qui à Sisenna provocatus, in auctione persedit diem totum, & omnes res, & pretia, & emptores ordine suo argentariis recognoscentibus, ita ut in nullo falleretur, recensuit. Cupitis statim discere. Suspendam cupiditatem vestram, & faciam alteri beneficio locum. Interim hoc vobis, in quo jam obligatus sum, persolvam. Plura fortasse videor de Latrone meo vobis, quam audire desideratis, exposuisse. Ipse quoque hoc prævideram futurum, ut à memoria ejus, quotiens occasio fuisset, difficulter avellerer. Tamen nec his contentus ero, sed quotiens me invitaverit memoria, libentissime faciam, ut illum totum & vos cognoscatis, & ego recognoscam. Illud unum non differam, falsam opinionem de illo in animis hominum convaluisse. Putant enim fortiter quidem, sed parum subtiliter eum dixisse: cum in illo si qua alia virtus fuit, etiam subtilitas fuerit. Id quod nunc à nullo fieri animadverto, semper fecit. Antequam dicere inciperet, sedens, quæstiones ejus, quam dicturus erat controversiæ proponebat, quod summæ fiduciæ est. Ipsa enim actio multas latebras habet: nec facile potest, si quo loco subtilitas defuerit, apparere: cum orationis cursus judicium audientis impediat, dicentis abscondat. At ubi nuda proponuntur membra, si quid aut numero, aut ordine excidit, manifestum est. Quid ergo? Vnde hæc de illo fama? Nihil est iniquius his qui nusquam putant esse subtilitatem, nisi ubi nihil est præter subtilitatem: & in illo cum omnes oratoriæ virtutes essent, hoc fundamentum tot & tantis superstructis molibus obruebatur. Nec deerat in illo, sed non eminebat. Et ne-

scio

fuo an maximum vitium fubtilitatis fit, nimis fe oftendere. Magis nocent infidiæ, quæ latent. Vtiliffima eft diffimulata fubtilitas, quæ effectu apparet, habitu latet. Interponam itaque aliquibus locis quæftiones controverfiarū, ficut ab illo propofitæ funt. Nec his argumenta fubtexam, ne & modum excedam, & propofitum tam meum quam veftrum, cum vos fententias audire velitis, & quicquid ab illis abduxerit, moleftum futurum fit. Hoc quoque Latro meus faciebat, ut amaret fententias. Cum difcipuli effemus apud Marillium rhetorem, hominem fatis aridum, pauciffima belle, fed non vulgato genere dicentem: cum ille exilitatem orationis fuæ imputaret controverfiæ, & diceret, Neceffe eft me per fpinofum locum ambulantem fufpenfos pedes habere: ajebat Latro, Non mehercules tui pedes fpinas calcant, fed habent. Et ftatim ipfe dicebat fententias, quæ interponi argumentis cum maxime declamantis Marillii poffent. Solebat autem & hoc genere exercitationis uti, ut aliquo die nihil præter epicheremata fcriberet, aliquo die nihil præter enthymemata, aliquo die nihil præter has trāflatitias, quas proprie fententias dicimus, quæ nihil habēt cum ipfa controverfia implicitum, fed fatis apte & alio transferuntur: tanquam quæ de fortuna, de crudelitate, de fæculo, de deliciis dicuntur. Hoc genus fententiarum fupellectilem vocabat. Solebat fchemata quoque per fe quæcunque controverfia reciperet, fcribere. Et putant illum homines hac virtute caruiffe: cum ingenium quidem ejus hac dote abundaverit, judicium autem fuerit ftrictius. Non placebat illi orationem inflectere, nec unquam recta via difcedere: nifi cum hoc aut neceffitas coegiffet, aut magna fuafiffet utilitas. Schemata negabat decoris causa inventa, fed fubfidii: ut quod palam aures offenfurum effet, fi palam diceretur, id oblique & furtim furreperet. Summam quidem effe dementiam, detorquere orationem, cui rectam effe liceret. Sed jam non fuftineo vos morari. Scio quam fit odiofa Circenfibus pompa. Ab ea autem controverfia incipiam, quam primam declamaffe Latronem meum memini, admodum juvenem, in Marillii fchola, cum jam cœpiffet diem ducere.

CONTROVERSIA I.

Patruus abdicans.

Lex eft. Liberi Parentes alant, aut vinciantur. Thema. Duo fratres inter fe diffidebant, alteri filius erat: patruus in egeftatem incidit. patre vetante, adolefcens illum aluit: ob hoc abdicatus, tacuit. adoptatus à patruo eft. patruus accepta hæreditate, locuples factus eft. egere cœpit pater. vetante patruo, aluit illum, abdicatur.

PRO ADOLESCENTE. *Porcii Latronis.* Quid mihi objicis? Puto luxuriam. Quicquid unquam immodefta largitione effudimus, id omne confumebatur in alimentum duorum fenum. Cum vetaret me pater, ajebat: Ipfe mihi cum egerem, alimenta non dabat. Eo jam perductus erat, ut omnem fpem ultimorum alimentorum in ea domo poneret, in qua habebat abdicatum & inimicum. Ecce oppreffit increfcentem. quid acturus es? pluris tibi frater efferendus quā alendus eft. Quis rogatus eft? aut quis fratri tam locuples frater alere non poteft? Miferrimus fenex divitias fuas, & jam extremum blandimentum in ftipem perdidit. Ipfe, inquit, me non aluit. Imitationem alienæ culpæ innocentiam vocas? Nec eo quidem æftimas, quanta ifta

crudelitas sit: quod si quis fratrem non alit, nec à filio quidem alendus est? Quid adoptionem jactas? Tunc ad te veni, cum haberem divitem patrem. Parcius quæso fratres. Iudices habemus deos. Scis tuto te facere, etiam si abdicaveris, alam. Fateudum est crimen meum, tardius misertus sum. Iterum do pœnas: ego. Parentibus meis, cum in cetera odium sit, tar. um in meam notam convenit. O felix spectaculum, si vos in gratiam possum reducere, faciam hoc, quod vultus quoq; vestri hortantur. Surgite patres, adeste judices. alter mihi ex parentibus servatus, alter servandus est. porrigite mutuas manus in gratiam, me fœderi medium pignus addite. Inter duos contendentes, medius elidar. Ergo fame morientem videbo, per cujus cineres juraturus sum? Omnis instabilis & incerta felicitas est. Quis crederet jacentem supra crepidinem Marium aut fuisse consulem, aut futurum? Quid porro tam longe exempla repeto? tanquam modo non sit qui illum vidit. Quid non timendum felicibus putas? quid desperandum infelicibus? *Iunii Gallionis.* Ego indicabo, cur me abdices: tu indica, cur adoptaveris. Quædam accedunt nova. Et quidem nova. Illud non miror, quod misericordia objicitur. Illud miror, quod hic objicit. Sic enim me gessi, ut hoc crimine duos patres obligarem. uterq; me amat, uterque ali miser desiderat, uterq; prohibet. Nec secū, nec meū fortuna bene convenit. Componite aliquando bonos quidem, sed cōtumaces viros. Vter discordiæ causam præbuerit, nolite à me exigere. Vterque patruus est, uterq; pater est. Transit ad illum fratris sui & fortuna & animus. Misericors sum. Non mutassem patrem, si naturam mutare potuissem. *P. Aspernatis.* Fortunæ est lex, præstare quæ exegeris. Miserere, Mutabilis est casus: dederunt victis terga victores: & quos provexerat fortuna, destituit. Quid referam Marium, sexto consulatu Carthagine mendicantem, septimo imperantem? Nec circa plura instabilis fortunæ exempla te mittam, vide quis alimenta rogetur, & quis roget. *Othonis Iunii.* Pater timeo mutationem, & ille nihil prius ex bonis quam filium perdidit. *Arelii Fusci.* Pater ecquid aperis mî penates tuos? Non sum hospes gravis, unum senem adduco. hoc tibi vitio pater placui. Venit ignotus senex, volo transire jacentem. per patrem rogat. Ergo aliquis peribit fame, qui filium suum optat superstitem? Quid hoc esse dicam, quod me tam periculose abdicant? quod totiens isti fortunam mutant, quotiens ego patrem? Redite in gratiam. Inter funestas acies armatæ manus in fœdus porriguntur. Perierat totus orbis, nisi iram finiret misericordia. Aut si tam pertinacia placent odia, parcite. Iactatus inter duos patres, utriusque filius, semper tamen felicioris abdicatus: positus inter duo pericula, quid faciam? qui alunt, abdicant: mendicant, qui non alunt. Illud tamen pater deos testor, divitem te relinquo. *Cestii Pii.* Tali me operi præparaveram. volebam fratres in gratiam reducere. at nisi impetravero ut boni fratres sint, impetrabo ne mali patres sint. Vterque me amavit, uterque pro me vota fecit: quantum est, dixero, uterq; me aluit? Quæ causa fuerit discordiæ, nescio. Timeo, ne iste prior egere cœperit. Quid objicis pater? Hoc tu objicis? scio quendam in hac civitate propter istud crimen adoptatum Frater me, inquit, alere noluit. Invenisti quo possim me defendere. Possum liberos tollere, ut præ meis oculis narrem avum illorum fame perisse? Non fefelli. qualis essem, scivisti, & cum adoptares. Bis abdicatus sum, volo utrumque cau-

sam

sam meam agere, neutrum pro me volo adsit mihi alius. semper causa mea habebit advocatum patruum, aut patrem. Alter alterum amet: uterque me amabit. Vis illum veras pœnas dare? sentiat, quam bono fratri injuriam fecerit. *Pompeii Silonis*. De patre bene quod eum per ætatem nosse non possum: sed habet & ille beneficium meum. duos ejus filios alui. Surge infelix senex. quid putaris illum flere? quod eget? imo quod abdicavit, quod alui. *Argentarii*. Vides enim, liberalis in domo tua esse cœpi, ille propter me duxit uxorem, cum fortasse juvenem adoptare posset. Hæc abdicantis fuere verba: I ad illum, quem magis amas, quam patrem. Non omnibus imperiis parendum est: nihil interim novi facio: scis me & priori patri non paruisse. Venit demissa barba, capilloque deformi, non senectute, sed fame membris trementibus, semesa & tenui atque elisa jejunio voce, ut vix exaudiri posset, introrsum conditos oculos vix allevans: Alui. quomodo, quæritis? quomodo istum. *Cornelii Hispani*. Putate me hodie non abdicari, sed adoptari. Volo quædam futura prædicere patri. Hic quem vis adoptare, inimicum patris sui invito patre aluit: relinquit æquo animo beatam domum ut cum mendico viveret. Noveris oportet hoc ejus vitium. ad præstandam calamitosis misericordi i contumax est. Habeo quod de hoc vitio quæri possim: hoc enim patrem, hoc patruum perdidi. Quam multi patres optant similem filium! Bis abdicor. Homo est: non vis ali hominem? civis est: non vis ali civem? amicus est: non vis ali amicum? propinquus est: non vis ali propinquum? sic pervenitur ad patrem. homo est, civis est, amicus est, propinquus est. Ergo non erit vitium porrexisse stipem, nisi dixero, pater est? *Vibii Calvi*. Circuibo tecum, pater, aliena limina: ostendam omnibus, & me, qui alimenta dedi, & te, qui negasti. *Romani Hispanis*. Scio pater, melius esse quod tu dicis: istud ego si possem, nunquam abdicatus essem. Fateor vitium meum: hoc quoque prior in me emendare voluit pater, nec potuit. Impulisti me in fraudem. qui me abdicabat, ajebat, Non oportet fieri: tu dicebas: Oportet: tibi credidi. Non dedit, inquit, mihi alimenta. defuerunt tibi? Quisquis alimenta à mendico rogatus est, nihil amplius quam iter ei monstrat. Vade ad fratrem, i ad filium: jam quidem nobis eandem fortunam precantur. Crede mihi, sacra populi digna est. *Albutii Sili*. Tollite vestras divitias, quas huc atq; illuc incertæ fortunę fluctus appellet: redite in gratiā innocens sum.

Pars altera. *Valli Syriaci*. Crescere ex mea proposuit invidia: sequemur senes, quo vocat ambitio juvenilis, & contitionem illi præbebimus. melius se potest jactare quā defendere. Ecquid justus metus meus est? ne heredem ingratum scribam, inimicum relinquam. Inter cetera, quæ mihi cum inimico patior esse communia, & hoc est: infelicissimam & tristissimam ambo egimus vitam, excepto uno, quod alter alterum egentem vidimus, immo fecimus. Adjice istis verborum contumeliis, Ad cælum manus sustulit, fassus se hujus spectaculi debitorem: & tunc primum fratri vitam precatus est. Lacı. iam patrimonii patris, ut ex tantarum calamitatum stupore, nullam percepi, nisi quod isti daturus eram omnia, illi negaturus. Liquet nobis Deos esse. Qui non aluit, eget: qui in domum suam fratrem non cepit, in publico manet. Æquavit jam potentiam meam cum illius potentia fortuna: nisi quod hæc prior facere non possum. Adoptavi te, cum abdicatus es. cum abdicas, abdico. *Vibii Furii*.

Cum egerem, ajebam: Satis se vindicavit, quod à dispensatore locupletis inimici, consors modo omnis fortunæ diurnum petam. *Marillii.* ille autem audebit rogare, qui mori mallet, quam verba sua sibi dici? Multis debeo misericordiam: à multis tuli. quisquis est qui me ulla calamitate similem effugerit, perinde habebo, ac si gradu cogitationis attingat. Scio quam acerbum sit, supplicare exteris: scio quam grave sit, repelli à domesticis: scio quã grave sit, quotidie & mortẽ optare, & vitã rogare. Etiam si tu non odisti eum qui mihi fecit injuriã: ego odi eum, qui fecit tibi.

Divisio. Divisio controversiarum antiqua simplex fuit: recens utrum subtilior, an tantum operosior, ipsi æstimabitis: ego exponam quæ aut veteres invenerunt, aut sequentes astruxerunt. *Latro* alias quæstiones fecit: divisit in jus & æquitatem, an abdicari possit, an debeat. sic quærit, an necesse fuerit illi patrem alere, & ob id abdicari non possit, quod fecit lege cogente. Hoc in has quæstiones divisit: An abdicatus non desinat esse filius: an is desinat qui non tantum abdicatus, sed etiam ab avo adoptatus est, etiam si filius erat: an quisquis patrem non alit, puniatur, tanquam æger, vinctus, captus: an aliquam filii lex excusationem accipiat: an hoc accipere potuerit: an abdicari debeat. Per hoc quæsivit, an etiam si ille indignus fuit qui aleretur, hic tamen recte fecerit qui aluit: deinde, an indignus fuerit qui aleretur. Novi declamatores Græcis auctoribus adjecerunt primam illam quæstionem, An adoptatus abdicari possit. hac Cestius usus est. adjecit quæstionem Gallio alteram, An abdicari possit jam adoptatus, ob id vitium, quod antequam adoptaretur, notum fuit ad optanti. hoc autem ex æquitatis parte pendet, & tractatio magis est quam quæstio. *Gallio* quæstionẽ primam Latronis duplicavit sic: Licuit mihi alere etiam te vetante: deinde non licuit non alere. In priori parte hoc vindicavit, non posse filium ob id abdicari, quod esset suæ potestatis: nulli autem interdici misericordiam. Quid si flere me vetes, cum vidi hominem calamitosum? quid si vetes propter aliquod honestum factum periclitanti favere? affectus nostri in nostra potestate non sunt: quædam enim jura non scripta, sed omnibus scriptis certiora sunt. Quamvis filius familiæ sim, licet mihi & stipem porrigere mendico, & humum cadaveri. Iniquum est, collapsis manum non porrigere: commune hoc jus generis humani est. nemo invidiosum jus postulat, quod alteri profuturum est. *Latro* illud vehementer pressit. Non feci ratione, affectu victus sum, cum vidissem patrem egentem, mens non constitit mihi: quid vetueris, nescio. Hoc ajebant nõ esse tractandũ tanquam quæstionem: esse tamen potentius quam ullã quæstionẽ. *Fuscus Arellius* pater hoc movit in ultimo, tanquã quæstionẽ: Putavi te, quãvis vetares, nihilominus velle ali fratrem. Vultu vetabas, aut mihi ita videbaris. *Cestius* audacius: Non fuit contentus dicere, Putavi velle te, adjecit, Voluisti, & hodie quoque vis: & sua figura dixit omnia, propter quę velle deberet. quare ergo abdicas? puto, indignaris præreptũ tibi officiũ.

Color. Latro colore simplici pro adolescente, habere, non quod excuset, sed, quo glorietur. Non potui, inquit, sustinere illud durum spectaculum. Offensam mihi putas tantum excidisse: mens excidit, non animus mihi constitit; non in ministerium sustinendi corporis suffecerunt pedes; oculi subita caligine obtorpuerunt. Alloquiu ego si tũc meæ mentis fuissem, expectassem dum

dum rogaret? *Fuscus* illũ colorẽ introduxit,quo frequenter uti solebat,religionis : Movet , inquit, me natura , movet pietas, movet & humanorum casus , & tam manifesto approbata exemplo veritas. Stare ante oculos fortuna videbatur, & dicere talia: Hi sunt,qui suos non alunt. *Albutius* hoc colore: Accessit, inquit,ad me pater, nec summissis verbis locutus est : non rogavit,sed, quomodo agendum erat cum filio, alere me jussit.recitavit legem, quã ego semper scriptam etiam patruo putavi. Deinde dixit , Præstiti non quantũ patri præstare debui,sed quantũ vetanti surripere potui. *Blandus* colore diverso. Venit subito deformis squalore,lacrymis.O graves fortuna vires tuæ. Ille dives modo superbius rogavit alimenta, rogavit filiũ suum, rogavit abdicatũ sui. Interrogas, quam diu rogaverit? ne dii istud nefas patiantur , ut diu rogaverit: diutius tamen quã tu.Quæritis,quid fecerit ? quod solebat.*Silo Pompeius* hoc colore.Movet,inquit,me, quod nihil suo jure,nihil pro potestate,quod tanquã patruus accessit: ego vero non expectavi verba,non preces: cõplexus sum,& osculatus patrẽ, dedi alimenta. hoc unum crudeliter feci, quod dixi fratrem dedisse. Non alere, sed exprobrare visus sum. *Triarius* hoc colore. Timui,inquit, si non aluissem, ne abdicarer à patre : sciebam quomodo illi placuissem. *Argentarius* hoc colore.Accessit,inquit, ad me pater obrutus sordibus, tremens, deficientibus membris. rogavit alimenta. Interrogo vos, Iudices,quid facere oporteat? nã istum non interrogo. Scit quid facturus sim. Nam patrem ut alteri patri faciam injuriam, alteri invidiam. Cum vetuisset me alimenta præstare , si qua est fides, non putavi illum ex animo vetare.Lenocinatur,inquã, gloriæ meæ, ut videar etiam prohibitus aluisse. *Marillius* novo colore egit. Cecidit in pedes meos senex,squalidus barba capilloque. movit, inquam, nescio quis iste misericordiam meam. allevavi, cum ignorarem quis esset : vultis repellam,quod pater est? *Cestius* hoc colore. Hæc mecum cogitavi. Patrẽ meum egentem video: frater nec miseretur, nec præstat alimenta: hoc est, inquam, novi vitii,eripere filio officium. Sciebam hanc fortunam meorum, has jam meas esse parteis.Hoc peccavi , quod non ultro ad patrem accessi. sed ajebam, Nolo quicquam amplius præstare , quam illi præstiti.Expectavi , donec patruus ad me veniret. & nunc expectabo.Venit ad me pater, quid debui facere ? perducerem illum ad patruũ? non feci,merito irascitur. Potuit enim , si aluisset, levare quidem fortunam fratris, sed causam aggravare. *Buteonis* colorem non approbat Latro : præstitisse se dixit exiguum,tantum quo spiritum posset producere. & dum describsisset pallorem ejus & maciem,adjecit, Apparet illum ab inimicis ali. Hunc colorem cum improbaret Latro, hac sententia usus est : Non est, inquit , abdicato quidquam ex gloria sui criminis detrahendũ. *Hispanus* hunc colorem venustius,nam & miserationi ejus qui benignissime alit , adjecit aliquid: & pietati suæ nihil detraxit.Quomodo,inquit illum alo? Exiguos furtive cibos mitto:& si quid de mensa mea detrahere potui,famelico seni porrigo.Nõ credis,quia scis quomodo te aluerim. Colorẽ ex altera parte quę durior est , ultro ajebat hunc sequendũ, ut gravissimarum injuriarum inexorabilia & ardentia inducere mus odia. Thyesteo more ajebat, patrem non irasci tantum debere, sed furere. Ipse in declamatione usus est summis clamoribus, illo versu tragico: Cur fugis ? fratrem scit ipse. Hunc colorem se-

cutus *Syriacus* Vallius durum sensum videbatur non dure posuisse in narratione sic. Infelicissimam ambo & tristissimam egimus viram, excepto quod alter alterum egentem vidimus. Æque efficaciter videbatur odium expressisse fratemum, hac sententia: Vos Iudices audite, quam valde eguerim: fratrem rogavi. Hanc partem memini apud Cæstium declamari ab Alfio Flavo, ad quē audiendum me fama perduxerat: qui cum prætextatus esset, tantæ opinionis fuit, ut P. Romano puer eloquentia notus esset. Semper de illius ingenio Cestius & prædicavit, & timuit. Ajebat tam immature magnum ingeniū non esse vitale: sed tanto concursu hominum audiebatur, ut raro post illum auderet Cestius dicere. Ipse omnia mala faciebat ingenio suo: naturalis tamen illa vis eminebat: quæ post multos annos tametsi desidia obruta, & carminibus enervata, vigorem tamen summ tenuit. Semper autem eloquentiam ejus commendabat aliqua res extra eloquentiam. In puero lenocinium erat ingenii, ætas: in juvene, desidia. Hic cū declamaret partem abdicantis, hanc summis dixit clamoribus sententiam. *Alfij*. Quis es tu, qui de facto fratrum sententiam feras? Ille tunc peccavit: tu nunc peccas. ad te arbitrum odia nostra non mittimus: judices habemus deos. Et illam sententiam: Audivimus fratrum fabulosa certamina, & incredibilia, nisi nos fuissemus: impias epulas, detestabili parricidio furvum diem. Hoc uno modo iste frater à fratre ali meruit. Quam innocenter me contra parricidium vindico? filium illi suum reddo. *Cestius* hunc colorem tam strictum non probavit, sed dixit temperandum esse: & ipse hoc colore usus est, quem statim à principio induxit. Miratur aliquis, quod cum duo gravissimam acceperimus injuriam, ego & filius, ego solus irascor? non est quod quisq iam miretur. jam filio satisfactum est. Debuisti me rogare, ut ipse præstarem: debuisti illum ad me perducere: debuisti reconciliationē tentare, non famam pietatis ex nostra captare discordia. Fortasse ego cum egerem, fratrem rogassem, si tu non fuisses. fortasse ille me rogasset, si tu non fuisses: poterat nobis convenire, si nō fuerit in medio, quem potius miseri contumaces rogem. *Hermagoras* in hac cōtroversia transiit à procœmio in narrationem eleganter, rarissimo quidem genere, ut in eadem re transitus esset, sententia esset, schema esset: sed ut Latroni placebat, schema quod vulneret, non quod titubet. Ex altera parte transit à procemio in narrationē *Gallio*, & ipse per sententiam sic: Quidni filium mihi nolim cum isto communem esse, cū quo utinam communem nec patrem habuissem? *Diocles Carystius* illum sensum à Latinis jactatum dixit brevissime, rarissimo genere, quod sententia verbi cōsumatur. nec enim paucioribus potest. *Euctemon* levis declamator, sed dulcis, dixit nove & amabiliter illum æque ab omnibus vexatum sensum, quo reconciliatio fratrum tentatur.

CONTROVERS. II.

Sacerdos prostituta.

Lex. *Sacerdos casta è castis, pura e puris sit.* Thema. *Quædam virgo à piratis, capta venit: empta à lenone, & prostituta est. Venientes ad se exorabat stipem. militem qui ad se venerat, cum exorare non posset, colluctantem & vim inferentem occidit. accusata, & absoluta, remissa ad suos est: petit sacerdotium. Contradicitur.*

CONTRA PUELLAM. *Porcii Latronis.* Sacerdos nostrà

nostra adhuc in lupanari viveret, nisi hominem occidisset. Inter barbaros quid passa sit, nescio: quid pati potuerit, scio. Sacerdoti ne purus quidem contigit dominus. Absint ex hoc foro lenones, absint meretrices: ne quid parum sanctum occurrat, dum sacerdos legitur. si nihil aliud, certe osculatus est te, quisquis puram putabat. O egregium pudicitiæ patrocinium: militem occidi. At hercules lenonem nō occidisti. Deducta es in lupanar, accepisti locum, pretium constitutum est, titulus inscriptus est: hactenus in te inquiri potest. Ceterum nescio quid cellulam & obscænum lectulum voces. De pudicitia sacerdotis hic queritur. Nemo, inquit, mihi virginitatem eripuit, sed omnes quasi erepturi venerunt: sed omnes quasi eripuissent, recesserunt. Quo mihi sacerdotem, cujus precaria est castitas? cum ex illo lupanari cruenta fugeres, si qua tibi occurrisset. Si matertua prostitisset, tibi noceret: propter te liberis tuis sacerdotium non daretur. *Fulvii Sparsi*. Quid inclusa feceris, nec quærere debemus, nec scire possumus. *Cornelii Hispani*. Occidisti hominem. quid respondes? vim afferebat mihi. Puto, sacerdoti pro libertate vota facienda sunt: captivæ mandabitis? Pro pudicitia vota facienda sunt: prostitutæ mandabitis? Pro militibus vota facienda sunt: isti mandabitis? Id enim deerat, ut templa eas reciperent, quas aut carcer, aut lupanar ejecit. *Marillij*. Vt sciamus illam apud lenonem fuisse, blanda est: ut sciamus apud piratas, cruenta est. Nemo, inquit, me attigit. domi lenonis rationes captura conveniet. Age, si quis venit pertinax? age, si quis hoc ipsum concupivit quod virgo eras? age, si quis, ne negare posses, ferrum appulit? *P. Vinitij*. Eam sacerdotem facite, quæ aut honeste maneat, quod semper fuit, aut pœnam sentiat, si esse desierit. Cujus audaciæ es puella? etiam si nobis nō timeremus, tu tibi metuere deberes. Aliter deorum numini subjecta uniuscujusque conscientia est, aliter nostræ æstimationi. Nos tantum quæ feceras palam, vidimus; illi, etiam quæ secreta sunt. Indignam sacerdotio dicerem, si transisses per lupanar. Procedente hac lictor submovere jubebitur? huic prætor via cedet? summum imperium consules cedent tibi? Quæcunque meretrix prostrata fuit, fugiet? Fas sacerdoti non esset, ancillam tibi similem habere: fieri te sacerdotem fas erit? Nam quod ad sortem pertinet, ne reliquæ virgines contaminarentur, hæc segreganda est. Castam te putas, quia invisa meretrix es. Nuda in litore stetit ad fastidium emptoris: omnes partes corporis & inspectæ & contrectatæ sunt. Vultis actionis exitum audire? Vendit pirata, emit leno, excipitur nihil. Eo deducta es, ubi tu aliud honestius nihil facere potuisti quā mori. Quæ stipem rogasti, sacerdotium rogas? Fortuna, inquit, hoc me coēgit pati: misereri debent omnes mei. Et ego misereor tui, puella. sed non facimus miserandas sacerdotes. non est apud nos maximus honor, ultimorum malorum solatium. *Mentonis*. Honorem habitum auribus majestatique vel im vestræ, quod necesse est in hac causa nominare lupanar, lenonem, meretricios quæstus, homicidium. Quis credat? Inter hæc sacerdos quæritur. At mehercules futuræ sacerdoti nihil ex his audiendum erat. Sacerdotis vestræ summa notitia est, quod prostitit: summa virtus, quod occidit: summa felicitas, quod absoluta est. Non potest in ea sperari sacerdos, in qua sperari meretrix potest. Aliis oculis virginem leno æstimat, aliis pontifex. *Blandi*.

Virgo sum, inquit. interroga, si dubitas, archipiratam: interroga gladiatorem, an rogatus virginitati pepercerit. Non refello, dum sciam clausa esse testibus tuis templa. In auctione nemo voluit liceri, ut enotuit, servisse piratis? non videbatur iste virginis vultus, ista constantia, & ne armatum quidem timens audacia. *Arellii Fusci Patris.* Ne metuas puella, pudica es: sed sic te viro lauda, non templo. Meretrix vocata es, in communi loco stetisti, superpositus est cellæ tuæ titulus, venientes recepisti. Cetera, etiam si in communi loco essem; tamen potius tacerem. *Pompeii Silonis.* Excipitur meretricum osculis. Docetur blanditias, & in omnem motum corporis confringitur. Avertite aures petituræ sacerdotium, dum reliqua narro, nihil ad vos deferam dubium, nihil audietis, nisi quod vicina civitas vidit. Tu sacerdos? quid si tantum capta? quid si tantum prostituta? quid si tantum homicida? quid si tantum rea fuisses? *Romani Hisponis.* Nunquid hoc negas, colluctatam te tamen cum viro? quem in illa volutatione necesse est prius super te fuisse. Adjiciebat *Zeno*, merito occisum militem. Plus ausum, quam in prostitutam licebat. Exorasti populum. Nunquid & lenonem? nunquid & piratam illum, quem non poteras occidere? *Argentarii.* Armatum, inquit, occidi. Quid inermis gloriatur homicidio ejus, quem nescio an sero occiderit? *Cestii Pii Narratio.* Ita domi custodita est, ut rapi posset: ita curæ fuit suis, ut rapta non redimeretur: ita raptæ pepercere piratæ, ut lenoni venderetur: sic emit leno, ut prostitueret: sic venientes deprecata est, ut ferro opus esset. Conjectū in urnam nomen ejus non exiit, sed ejectum est. tempus erat nos sortiri, urna purgata est. Stetisti puella in lupanari: ut nemo te violaverit, locus ipse violavit. Stetisti cum meretricibus, stetisti sic ornata, ut populo placere posses, ea veste quam leno dederat. Nomen tuum pependit in fronte: pretia stupri accepisti, & manus, quæ diis datura erat sacra, capturas tulit. cum deprecareris intrantis amplexus, ut omnia alia impetraris, osculo rogasti. Ancillæ ex lupanaribus sacerdoti non emuntur: coram sacerdote obscœnis homines abstinent. Non sine causa sacerdoti lictor apparet, occurrenti tibi meretricem submovisset. Non est credibile, temperasse à libidine piratas, omni crudelitate efferatos, quibus omne fas nefasque lusus est, simul terras & maria latrocinanteis, quibus in aliena impetus per arma est: jam ipsa fronte crudeles, & humano sanguine assuetos, præferentes ante se vincula, & catenas, gravia captis onera. A stupris removere potuisti, quibus inter tot tanto majora scelera, virginem stuprare, innocentia est? Sed lupanar excipit omnes: fordida injuriosaque turba huc influit, nec quisquam eo ut judicet, venit. At omnes favere fabulis tuis, at omnibus persuasum est. Nemo in tanta euntium redeuntiumque turba inventus est, qui fortunæ tuæ vellet illudere? Ergo tu cum tam innocens quam dicis, ista passa es, credis deos esse? nihil, inquit, passa sum. hoc satis est nupturæ, sacerdoti parum. Ubi adhuc fuisti? discede, ignota es: discede, nimium nota es. P. *Asprenatis.* Contradico, non inimicitiis cujusquam impulsus. Quod enim odium, quæ inimicitiæ cujusquam esse possunt, quam nemo civium suorum norat antequam prostitit? Movet me respectus omnium virginum, de quibus hodie gravis fertur sententia, si in civitate nulla inveniri potest, neque meretrice castior, neque homicida purior. Piratæ te inviolatam servaverunt?

à se-

à sacerdote se non abstinuisset pirata, leno maugo. De sacerdotis pudicitia his sponsoribus credendum est? Iacuisti in piratæ myoparone: contrectata es alicujus osculo, alicujus amplexu. An melius pirata servavit, quam pater? Conversata est diutius inter humano sanguine delibutos: inde est profecto quod potest hominem occidere. Proclama ingenuam esse te. quid expectas? cum in lupanar veneris, jam tibi omnia templa præclusa sunt. Conservarum oculis inquinatur, inter ebriorum convivarum jocos jactatur, modo in puerilem, modo in muliebrem habitum composita. Istinc ne patri quidem redimenda es. Nulla satis pudica est, de qua quæritur. Non legerem te sacerdotem, etiam si sacerdoti servisses. Virginem esse sacerdotem nostram, cui credimus? meretrici, lenoni, piratis? hæc enim testium summa est. Castigationem ex pontificis maximi arbitrio meruerat sacerdos, si te è lupanari redemisset. Convenit omnis libidinosorum turba, & cōcurrit ad meretricem novam. Illud certe fateberis, pudicitia tua precaria est. Tot intraverunt cellam tuam gladiatores, tot juvenes ebrii, & omnes ante militem inermes. Ego illam dico prostitisse: illa se dicit etiam mendicasse. Pudicitiam sacerdotis meæ etiam carnifici debeo. *Iunii Gallionis*. Ambitiosa lex est, ad sacerdotium notæ non sanctitatis tantum, sed felicitatis admittit. Inquirit in mores, in corpus, in vitam. Vide tu, quemadmodū tam morosę legi satisfacias. Capta es à piratis: inter servos, inter homicidas, in illis myoparonis angustiis spatiata es. Viderimus quid in te audere potuerit feritas hostium, libido barbarorum, licentia dominorum. Certum habeo, Iudices, cum hanc feritatem barbarorum audiatis, favetis illi, ut quam primum mutet servitutem. Sic istam servaverūt piratæ, quemadmodum qui lenoni essent vendituri. Stare in illo ordine, ex eadem vesci mensa, in eo loco vivere, in quo etiam si non patiaris stuprum, videas. Aliquis fortasse inventus est, quem hoc ipsum irritaret, quod rogabas. Ipse autem leno pepercit? Ignoramus istos: quibus vel hoc in ejusmodi quæstu præcipue placet, quod illibatam virginitatem decerpunt. Servavit te leno, quā prostiturus erat in libidinem populi? ita est. Sic leno tanquam nos castā è castis. Omnes, inquit, exoravi. Si quis dubitat, an meretrix esset, audiat quam blanda sit. Hæsisti in complexu: osculo pacta es, ut felicissima fueris: pro pudicitia impudice rogasti. Quid faciā mulieri in crimina sua desilienti? Cū dico, Vim passa es: Occidi, inquit. cum dico, Hominem occidisti: Inferebat, inquit, vim. Sacerdos nostra stuprum homicidio, homicidum stupro defendit.

DIVISIO. *Latro* in has quæstiones divisit: An per legem sacerdos fieri non possit: & si lex illi non obstat, tamen sacerdotio indigna sit. An lege prohibeatur, in hæc duo divisit: An casta sit, an pura sit. An casta sit, in hæc divisit: Vtrum castitas tantum ad virginitatem referatur, an ad omnium turpium obscœnarumque rerum æstimationem. Puta enim virginem quidem esse te, sed contrectatam oculis omnium, etiam si citra stuprum, cum viris volutatam. Es casta talis, qualis videri potest, cui lex nocere vult matrem quoque incestam. Si ad virginitatem tantum refertur castitas: An hæc virgo sit: Ajebat *Apollodorus* quidem placere, si fixa esset, hæreat & tuta: sed hic non repugnare controversiā huic suspicioni. Non enim potitur adhuc virgine: & multa sunt propter quod credibile sit non esse. illud adjiciebat: Denique etiam si non effecero, ut credant judices

non esse virginem: consequar tamen, ut non putent dignam sacerdotio, de qua dubitari potest, an virgo sit. An pura sit, in hæc divisit. An etiam si merito occidit hominem, pura tamen non sit homicidio coinquinata: deinde, An merito occiderit hominem innocentem, uti corpore prostituto volentem. Absoluta est, ostendit non puram se esse, sed tutam. An idonea sit, in tractationes quas quisque vult divisit: An idonea sit tam infelix ut caperetur, ut veniret lenoni potissimum, ut prostitueretur, occidere hominem cogeretur, ut causam diceret. *Cestius* etiam altius petit, & objicit, quod tam vilis suis fuisset, ut non redimeretur. *Silo Pompejus* dum præceptū sequitur, quo jubemur, ut quotiens possumus de omnibus legis verbis controversiam faciamus, illam quæstionem movit, *Casta e Castis*: Lex, inquit, *è Castis* cum dicit, hoc non tantum ad parentes refert, sed ad omnes quibus cum versata est virgo. Non enim adjicit, *è Castis Parentibus*: sed, *è Castis*, vult illos à quibus virgo venit, castos esse. Intelligo, inquit, sub hoc verbo multa. Castis cum dicit penatibus, tu ex incestis venis: intelligo castis disciplinis, tu ex obscœnissimis venis. quid enim didicisti? & quæcunque hoc loco dici poterant. Idem & in illa parte fecit, *Pura è Puris*. *Hispo Romanus* accusatoris usus pugnacitate, negavit puram esse, non ad eam hoc referens, sed ad corpus: tractavit impuram esse, quæ osculum impuris dederit, quæ cibum cum impuris ceperit. *Albutius* figuram divisit in controversiam. Dixit enim: Putemus tres sacerdotium petere: unam, quæ capta est: alteram, quæ prostituta: tertiam, quæ hominem occidit. Omnibus nego: & sic causam contra singulas egit. *Fuscus Arelius* sic divisit. Probabo indignam sacerdotio: primum, etiam si pudica sit: deinde, quia nescimus an pudica sit: novissime, quod non sit pudica.

Color. Fuscus pro puella colorem hunc introduxit. Voluerunt Dii immortales in hac puella vires suas ostendere, ut appareret, quam nulla vis humana divinis resisteret: magis putaverunt miraculo esse in captiva libertatem, in prostituta pudicitiam, in accusata innocentiam. *Latro* dixit: Aliqua capta felicior fuit, nulla fortior. *Marillius* cum descripsisset dignationem puellæ magnā fuisse. altius quiddam superbiusque vultu ipso præferentem, hanc adjecit sententiam, quam solebat mirari Latro, immo (ut ipse aiebat) exosculari: Narrate sane omnes tanquam ad prostitutam venisse, dum tanquam à sacerdote discesserint. *Albutius* dixit: Nescio quis fero & violento animo venit, ipsis credo diis illum impellentibus ut futuræ sacerdotis non violaret castitatem, sed videret: prædixit illi, abstineret à sacro corpore manum. Non est quod audeas lædere pudicitiam, quam homines servant, dii expectant. Cruente & in perniciem cruente tuam, hæc, inquit, arma, quæ nescis tenere pro pudicitia: & raptum gladium in pectus piratæ sui torsit. Hoc factum ejus ne lateret, eisdem diis immortalibus fuit curæ. Accusator ejus inventus est, qui judici ejus in foro testimonium redderet. Nemo credebat occisum virum à femina, juvenem à puella, armatum ab inermi: majora videbantur, quam ut possent credi sine deorum immortalium auxilio gesta. *Cestius* timuit se in narrationem demittere, sed illam transcucurrit: hoc dixit, in sacerdote futura maxime debere, æstimari pudicitiam, innocentiam, felicitatem. quam pudica sit, miles ostēdit: quam innocens, judex: quā felix, reditus. Etiam habemus quandam prærogativā sacerdoti

ab ipso

ab ipso numine datam, licet isti objiciant illi fuisse captivam, lenoni postea servisse, causam novissime dixisse: inter tot pericula non servassent illam dii, nisi sibi. *Argentarius* illud in narratione dixit. Accusator in hoc maxime premebat ream, ajebat occisum esse intra verba, antequam vim afferret. *Silo Pompejus* hac figura narravit: Eam vobis sacerdotem promitto, quam incestam nulla facere possit fortuna. Potest aliquid servitus cogere: servivit & barbaris & piratis: inviolata apud illos mansit. Potest aliquam corrumpere prolapsi in vitia sæculi prava consuetudo: etiam matronarum notum in libidine magisterium. licet illam ponatis in lupanari, & per hoc illi intactam pudicitiam efferre contigit. fuit in loco turpi, probrose leno illam prostituit: populus adoravit: nemo non plus ad servandam pudicitiam contulit, quam ad violandam attulerat. Multum potest ad rectum quoque pudici animi propositum: hostis gladio non succumbet: immo, si opus fuerit, pudicitiā vindicabit. Incredibilem videor in puella rem promittere: jam præstitit. Adolescentem misericordis populi beneficium polluere tentantem gladio repulit. Fuit qui illam accusaret cædis. absoluta est. nè qua vobis posset esse dubitatio, quæ ventura erat ad sacerdotium, an pura esset, an integra: jam judicatum est. *Triarius* dixit: Negat se puella fecisse. Negat illum suis manibus cecidisse. Altior, inquit, humana visa est circa me species eminere, & puellares lacertos supra virile robur attollere. quicunque estis dii immortales, qui pudicitiam ex illo infami loco cum miraculo voluistis emergere, non ingratæ puellæ opem tulistis. Vobis pudicitiam dedicat, quibus debet. *Alterius* partis color nihil habet difficultatis. Apparet quas proposui. dicendum est in puellam vehementer, non sordide, nec obscœne. Sordide *Basilius*, qui dixit: Extra portam istam virginem, &, Ostende istam æruginosam manum. *Vibius Rufus*, qui dixit: Redoles adhuc fuliginem fornicis. Obscœne, quemadmodū *Murrhedius* rhetor, qui dixit: Vnde scimus, an convenientibus pro virginitate, alio libidĭnis genere deciderit? Hoc genus sensus memini quendam prætorium dicere, cum declamaret controversiam de illa quæ egit cum viro malæ tractationis, quod virgo esset, & damnavit: postea petiit sacerdotium. Novimus, inquit, istam maritorum abstinentiam, qui etiam si primam virginibus timidis remisere noctem, vicinis tamen locis ludunt. Audiebat illum Scaurus, non tantum disertissimus homo, sed venustissimus, qui nullius unquam impunitam stultitiam transire passus est, statim Ovidianum illud,

Dum timet alterius vulnus inepta loci.

& ille excidit, nec ultra dixit. Hoc autem vitium ajebat Scaurus è Græcis declamatoribus tractum, qui nihil non & permiserint sibi, & penetraverint. *Hybreas* inquit, cum diceret controversiam de illo qui tribada deprehenderat & occiderat, describere cœpit mariti affectum, in quo non deberet exigi inhonesta inquisitio. ἐγὼ δ' ΕΖΗΣΟΠΗΣΑ ΤΙΩΤΕΡΟΝ τὸν ἄνδρα γεγένη[illegible], ἢ προσέρρεπτο. *Grandaus Asianus* æque declamator cum diceret in eadem cōtroversia: Num ideo occidi adulteros non paterentur, dixit. εἶδε. φιλὸς. ἐρῶνα μοιχὸν ἔλαβον. In hac controversia de sacerdote, non minus obscœne dixit Murrhedius. [illegible] esse sacerd[illegible] repellit libidinem, [illegible] Longe recedendum ab omni obscœnitate &

crudelitas fit: quod si quis fratrem non alit, nec à filio quidem alendus est? Quid adoptionem jactas? Tunc ad te veni, cum haberem divitem patrem. Parcius quæso fratres. Iudices habemus deos. Scis tuto te facere, etiam si abdicaveris, alam. Fatendum est crimen meum, tardius misertus sum. Iterum do pœnas: ego. Parentibus meis, cum in cetera odium sit, tantum in meam notam convenit. O felix spectaculum, si vos in gratiam possum reducere, faciam hoc, quod vultus quoq; vestri hortantur. Surgite patres, adeste judices. alter mihi ex parentibus servatus, alter servandus est. porrigite mutuas manus in gratiam, me fœderi medium pignus addite. Inter duos contendentes, medius elidar. Ergo fame morientem videbo, per cujus cineres juraturus sum? Omnis instabilis & incerta felicitas est. Quis crederet jacentem supra crepidinem Marium aut fuisse consulem, aut futurum? Quid porro tam longe exempla repeto? tanquam modo non sit qui illum vidit. Quid non timendum felicibus putas? quid desperandum infelicibus? *Iunii Gallionis*. Ego indicabo, cur me abdices: tu indica, cur adoptaveris. Quædam accedunt nova. Et quidem nova. Illud non miror, quod misericordia objicitur. Illud miror, quod hic objicit. Sic enim me gessi, ut hoc crimine duos patres obligarem. uterq; me amat, uterque ali miser desiderat, uterq; prohibet. Nec secū, nec mecū fortuna bene convenit. Componite aliquando bonos quidem, sed cōtumaces viros. Vter discordiæ causam præbuerit, nolite à me exigere. Vterque patruus est, uterq; pater est. Transit ad illum fratris sui & fortuna & animus. Misericors sum. Non mutassem patrem, si naturam mutare potuissem. *P. Aspernatis*. Fortunæ est lex, præstare quæ exegeris. Miserere, Mutabilis est casus; dederunt victis terga victores: & quos provexerat fortuna, destituit. Quid referam Marium, sexto consulatu Carthagine mendicantem, septimo imperantem? Nec circa plura instabilis fortunæ exempla te mittam, vide quis alimenta rogetur, & quis roget. *Othonis Iunii*. Pater timeo mutationem, & ille nihil prius ex bonis quam filium perdidit. *Arelii Fusci*. Pater ecquid aperis mî penates tuos? Non sum hospes gravis, unum senem adduco. hoc tibi vitio pater placui. Venit ignotus senex, volo transire jacentem, per patrem rogat. Ergo aliquis peribit fame, qui filium suum optat superstitem? Quid hoc esse dicam, quod me tam periculose abdicant? quod totiens isti fortunam mutant, quotiens ego patrem? Redite in gratiam. Inter funestas acies armatæ manus in fœdus porriguntur. Perierat totus orbis, nisi iram finiret misericordia. Aut si tam pertinacia placent odia, parcite. Iactatus inter duos patres, utriusque filius, semper tamen felicioris abdicatus: positus inter duo pericula, quid faciam? qui alunt, abdicant: mendicant, qui non alunt. Illud tamen pater deos testor, divitem te relinquo. *Cestii Pii*. Tali me operi præparaveram. volebam fratres in gratiam reducere. at nisi impetravero ut boni fratres sint, impetrabo ne mali patres sint. Vterque me amavit, uterque pro me vota fecit: quantum est, dixero, uterq; me alint? Quæ causa fuerit discordiæ, nescio. Timeo, ne iste prior egere cœperit. Quid objicis pater? Hoc tu objicis? scio quendam in hac civitate propter istud crimen adoptatum Frater me, inquit, alere noluit. Invenisti quo possim me defendere. Possum liberos tollere, ut præ meis oculis narrem avum illorum fame perisse? Non fefelli. qualis essem, scivisti, & cum adoptares. Bis abdicatus sum, volo utrumque causam

sam meam agere, neutrum pro me volo adsit mihi alius. semper causa mea habebit advocatum patruum, aut patrem. Alter alterum amet: uterque me amabit. Vis illum veras pœnas dare? sentiat, quam bono fratri injuriam fecerit. *Pompeii Silonis.* De patre bene quod eum per ætatem nosse non possum: sed habet & ille beneficium meum. duos ejus filios alui. Surge infelix senex. quid putatis illum flere? quod eget? imo quod abdicavit, quod alui. *Argentarii.* Vides enim, liberalis in domo tua esse cœpi, ille propter me duxit uxorem, cum fortasse juvenem adoptare posset. Hæc abdicanti sfuere verba: I ad illum, quem magis amas, quam patrem. Non omnibus imperiis parendum est: nihil interim novi facio: scis me & priori patri non paruisse. Venit demissa barba, capilloque deformi, non senectute, sed fame membris trementibus, semesa & tenui atque elisa jejunio voce, ut vix exaudiri posset, introrsum conditos oculos vix allevans: Alui, quomodo, quæritis? quomodo istum. *Cornelii Hispani.* Putate me hodie non abdicari, sed adoptari. Volo quædam futura prædicere patri. Hic quem vis adoptare, inimicum patris sui invito patre aluit: reliquit æquo animo beatam domum ut cum mendico viveret. Noveris oportet hoc ejus vitium. ad præstandam calamitosis misericordi i contumax est. Habeo quod de hoc vitio quæri possim: hoc enim patrem, hoc patruum perdidi. Quam multi patres optant similem filium! Bis abdicor. Homo est non vis ali hominem? civis est: non vis ali civem? amicus est: non vis ali amicum? propinquus est: non vis ali propinquum? sic pervenitur ad patrem. homo est, civis est, amicus est, propinquus est. Ergo non erit vitium porrexisse stipem, nisi dixero, pater est? *Vibii Calvi.* Circuibo tecum, pater, aliena limina: ostendam omnibus, & me, qui alimenta dedi, & te, qui negasti. *Romani Hispanis.* Scio pater, melius esse quod tu dicis: istud ego si possem, nunquam abdicatus essem. Fateor vitium meum: hoc quoque prior in me emendare voluit pater, nec potuit. Impulisti me in fraudem. qui me abdicabat, ajebat, Non oportet fieri: tu dicebas. Oportet: tibi credidi. Non dedit, inquit, mihi alimenta. defuerunt tibi? Quisquis alimenta à mendico rogatus est, nihil amplius quam iter ei monstrat. Vade ad fratrem, i ad filium: jam quidem nobis eandem fortunam precantur. Crede mihi, sacra populi digna est. *Albutii Sili.* Tollite vestras divitias, quas huc atq; illuc incertæ fortunę fluctus appellet: redite in gratiā innocens sum.

Pars altera. *Valli Syriaci.* Crescere ex mea proposuit invidia. sequemur senes, quo vocat ambitio juvenilis, & contritionem illi præbebimus. melius se potest jactare quā defendere. Ecquid justus metus meus est? ne heredem ingratum scribam, inimicum relinquam. Inter cetera, quæ mihi cum inimico patior esse communia, & hoc est: infelicissimam & tristissimam ambo egimus vitam, excepto uno, quod alter alterum egentem vidimus, immo fecimus. Adjice istis verborum contumeliis, Ad cælum manus sustulit, fassus se hujus spectaculi debitorem: & tunc primum fratri vitam precatus est. Læti iam patrimonii patris, ut ex tantarum calamitatum stupore, nullam percepi, nisi quod isti daturus eram omnia, illi negaturus. Liquet nobis Deos esse. Qui non aluit, eget: qui in domum suam fratrem non cœpit, in publico manet. Æquavit jam potentiam meam cum illius potentia fortuna; nisi quod hæc prior facere non possum. Adoptavi te, cum abdicatus es. cum abdicas, abdico. *Vibii Furii.* Cum

Cum egerem, ajebam: Satis se vindicavit, quod à dispensatore locupletis inimici, consors modo omnis fortunæ diurnum petam. *Marillii.* ille autem audebit rogare, qui mori mallet, quam verba sua sibi dici? Multis debeo misericordiam: à multis tuli. quisquis est qui me ulla calamitate similem effinget, perinde habebo, ac si gradu cognationis attingar. Scio quam acerbum sit, supplicare exteris: scio quam grave sit, repelli à domesticis: scio quã grave sit, quotidie & mortẽ optare, & vitã rogare. Etiam si tu non odisti eum qui mihi fecit injuriã: ego odi eum, qui fecit tibi.

Divisio. Divisio controversiarum antiqua simplex fuit: recens utrum subtilior, an tantum operosior, ipsi æstimabitis: ego exponam quæ aut veteres invenerunt, aut sequentes astruxerunt. *Latro* alias quæstiones fecit: divisit in jus & æquitatem, an abdicari possit, an debeat. sic quærit, an necesse fuerit illi patrem alere, & ob id abdicari non possit, quod fecit lege cogente. Hoc in has quæstiones divisit: An abdicatus non desinat esse filius: an is desinat qui non tantum abdicatus, sed etiam ab avo adoptatus est, etiam si filius erat: an quisquis patrem non alit, puniatur, tanquam æger, vinctus, captus: an aliquam filii lex excusationem accipiat: an hoc accipere potuerit: an abdicari debeat. Per hoc quæsivit, an etiam si ille indignus fuit qui aleretur, hic tamen recte fecerit qui aluit: deinde, an indignus fuerit qui aleretur. Novi declamatores Græcis auctoribus adjecerunt primam illam quæstionem, An adoptatus abdicari possit. hac Cestius usus est. adjecit quæstionem Gallio alteram, An abdicari possit jam adoptatus, ob id vitium, quod antequam adoptaretur, notum fuit ad optanti. hoc autem ex æquitatis parte pendet, & tractatio magis est quam quæstio. *Gallio* quæstionẽ primam Latronis duplicavit sic: Licuit mihi alere etiam te vetante: deinde non licuit non alere. In priori parte hoc vindicavit, non posse filium ob id abdicari, quod esset suæ potestatis: nulli autem interdici misericordiam. Quid si flere me vetes, cum vidi hominem calamitosum? quid si vetes propter aliquod honestum factum periclitanti favere? affectus nostri in nostra potestate non sunt: quædam enim jura non scripta, sed omnibus scriptis certiora sunt. Quamvis filius familiæ sim, licet mihi & stipem porrigere mendico, & humum cadaveri. Iniquum est, collapsis manum non porrigere: commune hoc jus generis humani est. nemo invidiosum jus postulat, quod alteri profuturum est. *Latro* illud vehementer pressit. Non feci ratione, affectu victus sum, cum vidissem patrem egentem, mens non constitit mihi: quid vetueris, nescio. Hoc ajebant nõ esse tractandũ tanquam quæstionem: esse tamen potentius quam ullã quæstioné. *Fuscus Arellius* pater hoc movit in ultimo, tanquã quæstioné: Putavi te, quãvis vetares, nihilominus velle ali fratrem. Vultu vetabas, aut mihi ita videbaris. *Cestius* audacius: Non fuit contentus dicere, Putavi velle te, adjecit, Voluisti, & hodie quoque vis: & sua figura dixit omnia, propter quę velle deberet. quare ergo abdicas? puto, indignaris præreptũ tibi officiũ.

Color. *Latro* colore simplici pro adolescente, habere, non quod excuset, sed, quo glorietur. Non potui, inquit, sustinere illud durum spectaculum. Offensam mihi putas tantum excidisse: meus excidit, non animus mihi constitit; non in ministerium sustinendi corporis suffecerunt pedes; oculi subita caligine obtorpuerunt. Alioquin ego si rũc meæ mentis fuissem, expectassem

dum

dum rogaret? *Fuscus* illū colorē introduxit, quo frequenter uti solebat, religionis: Movet, inquit, me natura, movet pietas, movet & humanorum causa, & tam manifesto approbata exemplo veritas. Stare ante oculos fortuna videbatur, & dicere talia: Hi sunt, qui suos non alunt. *Albutius* hoc colore: Accessit, inquit, ad me pater, nec summissis verbis locutus est: non rogavit, sed, quomodo agendum erat cum filio, alere me jussit. recitavit legem, quā ego semper scriptam etiam patruo putavi. Deinde dixit, Præstiti non quantū patri præstare debui, sed quantū vetanti surripere potui. *Blandus* colore diverso. Venit subito deformis squalore, lacrymis. O graves fortuna vires tuæ. Ille dives modo superbius rogavit alimenta, rogavit filiū suum, rogavit abdicatū suū. Interrogas, quam diu rogaverit? ne dii istud nefas patiantur, ut diu rogaverit: diutius tamen quā tu. Quæritis, quid fecerit? quod solebat. *Silo Pompeius* hoc colore. Movet, inquit, me, quod nihil suo jure, nihil pro potestate, quod tanquā patruus accessit: ego vero non expectavi verba, non preces: cōplexus sum, & osculatus patrē, dedi alimenta. hoc unum crudeliter feci, quod dixi fratrem dedisse. Non alere, sed exprobrare visus sum. *Triarius* hoc colore. Timui, inquit, si non aluissem, ne abdicarer à patre: sciebam quomodo illi placuissem. *Argentarius* hoc colore. Accessit, inquit, ad me pater obrutus sordibus, tremens, deficientibus membris. rogavit alimenta. Interrogo vos, Iudices, quid facere oporteat? nā istum non interrogo. Scit quid facturus sim. Nam patrem ut alteri patri faciam injuriam, alteri invidiam. Cum vetuisset me alimenta præstare, si qua est fides, non putavi illum ex animo vetare. Lenocinatur, inquā, gloriæ meæ, ut videar etiam prohibitus aluisse. *Marillius* novo colore egit. Cecidit in pedes meos senex, squalidus barba capilloque. movit, inquam, nescio quis iste misericordiam meam. allevavi, cum ignorarem quis esset: vultis repellam, quod pater est? *Cestius* hoc colore. Hæc mecum cogitavi. Patrē meum egentem video: frater nec miseretur, nec præstat alimenta: hoc est, inquam, novi vitii, eripere filio officium. Sciebam hanc fortunam meorum, has jam meas esse parteis. Hoc peccavi, quod non ultro ad patrem accessi. sed ajebam, Nolo quicquam amplius præstare, quam illi præstiti. Expectavi, donec patruus ad me veniret. & nunc expectabo. Venit ad me pater, quid debui facere? perducerem illum ad patruū? non feci, merito irascitur. Potuit enim, si aluisset, levare quidem fortunam fratris, sed causam aggravare. *Buteonis* colorem non approbat Latro: præstitisse se dixit exiguum, tantum quo spiritum posset producere. & dum describsisset pallorem ejus & maciem, adjecit, Apparet illum ab inimicis ali. Hunc colorem cum improbaret Latro, hac sententia usus est: Non est, inquit, abdicato quidquam ex gloria sui criminis detrahendū. *Hispanus* hunc colorem venustius, nam & miserationi ejus qui benignissime alit, adjecit aliquid: & pietati suæ nihil detraxit. Quomodo, inquit illum alo? Exiguos furtive cibos mitto: & si quid de mensa mea detrahere potui, famelico seni porrigo. Nō credis, quia scis quomodo te aluerim. Colorē ex altera parte quę durior est, ultro ajebat hunc sequendū, ut gravissimarum injuriarum inexorabilia & ardentia induceremus odia. Thyesteo more ajebat, patrem non irasci tantum debere, sed furere. Ipse in declamatione usus est summis clamoribus, illo versu tragico: Cur fugis? fratrem scit ipse. Hunc colorem secutus

cutus *Syriacus* Vallius durum sensum videbatur non dure posuisse in narratione sic. Infelicissimam ambo & tristissimam egimus vitam, excepto quod alter alterum egentem vidimus. Æque efficaciter videbatur odium expressisse fraternum, hac sententia: Vos Iudices audite, quam valde eguerim: fratrem rogavi. Hanc partem memini apud Cæstium declamari ab Alfio Flavo, ad quē audiendum me fama perduxerat: qui cum prætextatus esset, tantæ opinionis fuit, ut P. Romano puer eloquentia notus esset. Semper de illius ingenio Cestius & prædicavit, & timuit. Ajebat tam immature magnum ingeniū non esse vitale: sed tanto concursu hominum audiebatur, ut raro post illum auderet Cestius dicere. Ipse omnia mala faciebat ingenio suo: naturalis tamen illa vis eminebat: quæ post multos annos tametsi desidia obruta, & carminibus enervata, vigorem tamen suum tenuit. Semper autem eloquentiam ejus commendabat aliqua res extra eloquentiam. In puero lenocinium erat ingenii, ætas: in juvene, desidia. Hic cū declamaret partem abdicantis, hanc summis dixit clamoribus sententiam. *Alfij*. Quis es tu, qui de facto fratrum sententiam feras? Ille tunc peccavit: tu nunc peccas, ad te arbitrum odia nostra non mittimus: judices habemus deos. Et illam sententiam: Audivimus fratrum fabulosa certamina, & incredibilia, nisi nos fuissemus: impias epulas, detestabili parricidio furvum diem. Hoc uno modo iste frater à fratre ali meruit. Quam innocenter me contra parricidium vindico? filium illi suum reddo. *Cestius* hunc colorem tam strictum non probavit, sed dixit temperandum esse: & ipse hoc colore usus est, quem statim à principio induxit. Miratur aliquis, quod cum duo gravissimam accepetimus injuriam, ego & filius, ego solus irascor? non est quod quisq iam miretur. jam filio sati factum est. Debuisti me rogare, ut ipse præstarem: debuisti illum ad me perducere: debuisti reconciliationē tentare, non famam pietatis ex nostra captare discordia. Fortasse ego cum egerem, fratrem rogassem, si tu non fuisses. fortasse ille me rogasset, si tu non fuisses: poterat nobis convenire, si nō fuerit in medio, quem potius miseri contumaces rogem. *Hermagoras* in hac cōtroversia transiit à procœmio in narrationem eleganter, rarissimo quidem genere, ut in eadem re transitus esset, sententia esset, schema esset: sed ut Latroni placebat, schema quod vulneret, non quod titubet. Ex altera parte transit à procemio in narrationē *Gallio*, & ipse per sentētiam sic: Quidni filium mihi nolim cum isto communem esse, cū quo utinam communem nec patrem habuissem? *Diocles Carystius* illum sensum à Latinis jactatum dixit brevissime, rarissimo genere, quod sententia verbi cōsumatur. nec enim paucioribus potest. *Euctemon* levis declamator, sed dulcis, dixit nove & amabiliter illum æque ab omnibus vexatum sensum, quo reconciliatio fratrum tentatur.

CONTROVERS. II.

Sacerdos prostituta.

Lex. *Sacerdos casta è castis, pura e puris sit.* Thema. *Quædam virgo à piratis capta venit: empta à lenone, & prostituta est. Venientes ad se exorabat stipem. militem qui ad se venerat, cum exorare non posset, colluctantem & vim inferentem occidit. accusata, & absoluta, remissa ad suos est: petit sacerdotium. Contradicitur.*

CONTRA PUELLAM. *Porcii Latronis.* Sacerdos nostrâ

nostra adhuc in lupanari viveret, nisi hominem occidisset. Inter barbaros quid passa sit, nescio: quid pati potuerit, scio. Sacerdoti ne purus quidem contigit dominus. Absint ex hoc foro lenones, absint meretrices: ne quid parum sanctum occurrat, dum sacerdos legitur. si nihil aliud, certe osculatus est te, quisquis puram putabat. O egregium pudicitiæ patrocinium: militem occidi. At hercules lenonem nō occidisti. Deducta es in lupanar, accepisti locum, pretium constitutum est, titulus inscriptus est: hactenus in te inquiri potest. Ceterum nescio quid cellulam & obscænum lectulum voces. De pudicitia sacerdotis hic queritur. Nemo, inquit, mihi virginitatem eripuit, sed omnes quasi erepturi venerunt: sed omnes quasi eripuissent, recesserunt. Quo mihi sacerdotem, cujus precaria est castitas? cum ex illo lupanari cruēta fugeres, si qua tibi occurrisset. Si mater tua prostitisset, tibi noceret: propter te liberis tuis sacerdotium non daretur. *Fulvii Sparsi.* Quid inclusa feceris, nec quærere debemus, nec scire possumus. *Cornelii Hispani.* Occidisti hominem. quid respondes? vim afferebat mihi. Puto, sacerdoti pro libertate vota facienda sunt: captivæ mandabitis? Pro pudicitia vota facienda sunt: prostitutæ mandabitis? Pro militibus vota facienda sunt: isti mandabitis? Id enim deerat, ut templa eas reciperent, quas aut carcer, aut lupanar ejecit. *Marillij.* Ut sciamus illam apud lenonem fuisse, blanda est: ut sciamus apud piratas, cruenta est. Nemo, inquit, me attigit: domi lenonis rationes captura conveniet. Age, si quis venit pertinax? age, si quis hoc ipsum concupivit quod virgo eras? age, si quis, ne negare posses, ferrum appulit? *P. Vinitij.* Eam sacerdotem facite, quæ aut honeste maneat, quod semper fuit, aut pœnam sentiat, si esse desierit. Cujus audaciæ es puella? etiam si nobis nōtimeremus, tu tibi metuere deberes. Aliter deorum numini subjecta uniuscujusque conscientia est, aliter nostræ æstimationi. Nos tantum quæ feceras palam, vidimus; illi, etiam quæ secreta sunt. Indignam sacerdotio dicerem, si transisses per lupanar. Procedente hac lictor submovere jubebitur? huic prætor via cedet? summum imperium consules cedent tibi? Quæcunque meretrix prostrata fuit, fugiet? Fas sacerdoti non esset, ancillam tibi similem habere: fieri te sacerdotem faserit? Nam quod ad fortem pertinet, ne reliquæ virgines contaminarentur, hæc segregata est. Castam te putas, quia invisa meretrix es. Nuda in litore stetit ad fastidium emptoris: omnes partes corporis & inspectæ & contrectatæ sunt. Vultis actionis exitum audire? Vendit pirata, emit leno, excipitur nihil. Eo deducta es, ubi tu aliud honestius nihil facere potuisti quā mori. Quæ stipem rogasti, sacerdotium rogas? Fortuna, inquit, hoc me coëgit pati: misereri debent omnes mei. Et ego misereor tui, puella. sed non facimus miserandas sacerdotes. non est apud nos maximus honor, ultimorum malorum solatium. *Mentonis.* Honorem habitum auribus majestatique velim vestræ, quod necesse est in hac causa nominare lupanar, lenonem, meretricios quæstus, homicidium. Quis credat? Inter hæc sacerdos quæritur. At mehercules futuræ sacerdoti nihil ex his audiendum erat. Sacerdotis vestræ summa notitia est, quod prostitit: summa virtus, quod occidit: summa felicitas, quod absoluta est. Non potest in ea sperari sacerdos, in qua sperari meretrix potest. Aliis oculis virginem leno æstimat, aliis pontifex. *Blandi.*

Virgo sum, inquit. interroga, si dubitas, archipiratam: interroga gladiatorem, an rogatus virginitati pepercerit. Non refello, dum scias clausa esse testibus tuis templa. In auctione nemo voluit liceri, ut enotuit, servisse piratis? non videbatur iste virginis vultus, ista constantia, & ne armatum quidem timens audacia. *Arellii Fusci Patris.* Ne metuas puella, pudica es: sed sic te viro lauda, non templo. Meretrix vocata es, in communi loco stetisti, superpositus est cellæ tuæ titulus, venientes recepisti. Cetera, etiam si in communi loco essem; tamen potius tacerem. *Pompeii Silonis.* Excipitur meretricum osculis. Docetur blanditias, & in omnem motum corporis confringitur. Avertite aures petituræ sacerdotium, dum reliqua narro, nihil ad vos deferam dubium, nihil auditis, nisi quod vicina civitas vidit. Tu sacerdos? quid si tantum capta? quid si tantum prostituta? quid si tantum homicida? quid si tantum rea fuisses? *Romani Hisponis.* Nunquid hoc negas, colluctatam te tamen cum viro? quem in illa volutatione necesse est prius super te fuisse. Adjiciebat *Zeno*, merito occisum militem. Plus ausum, quam in prostitutam licebat. Exorasti populum. Nunquid & lenonem? nunquid & piratam illum, quem non poteras occidere? *Argentarii.* Armatum, inquit, occidi. Quid inermis gloriatur homicidio ejus, quem nescio an fero occiderit? *Cestii Pii Narratio.* Ita domi custodita est, ut rapi posset: ita curæ fuit suis, ut rapta non redimeretur: ita raptæ pepercere piratæ, ut lenoni venderetur: sic emit leno, ut prostitueret: sic venientes deprecata est, ut ferro opus esset. Conjectū in urnam nomen ejus non exiit, sed ejectum est. tempus erat nos sortiri, urna purgata est. Stetisti puella in lupanari: ut nemo te violaverit, locus ipse violavit. Stetisti cum meretricibus, stetisti sic ornata, ut populo placere posses, ea veste quam leno dederat. Nomen tuum pependit in fronte: pretia stupri accepisti, & manus, quæ diis datura erat sacra, capturas tulit. cum deprecareris intrantis amplexus, ut omnia alia impetraris, osculo rogasti. Ancillæ ex lupanaribus sacerdoti non emuntur: coram sacerdote obscœnis homines abstinent. Non sine causa sacerdoti lictor apparet, occurrenti tibi meretricem submovisset. Non est credibile, temperasse à libidine piratas, omni crudelitate efferatos, quibus omne fas nefasque lusus est, simul terras & maria latrocinanteis, quibus in aliena impetus per arma est: jam ipsa fronte crudeles, & humano sanguine assuetos, præferentes ante se vincula, & catenas, gravia captis onera. A stupris removere potuisti, quibus inter tot tanto majora scelera, virginem stuprare, innocentia est? Sed lupanar excipit omnes: sordida injuriosaque turba huc influit, nec quisquam eo ut judicet, venit. At omnes favere fabulis tuis, at omnibus persuasum est. Nemo in tanta euntium redeuntiumque turba inventus est, qui fortunæ tuæ vellet illudere? Ergo tu cum tam innocens quam dicis, ista passa es, credis deos esse? nihil, inquit, passa sum. hoc satis est nupturæ, sacerdoti parum. Ubi adhuc fuisti? discede, ignota es: discede, nimium nota es. *P. Asprenatis.* Contradico, non inimicitiis cujusquam impulsus. Quod enim odium, quæ inimicitiæ cujusquam esse possunt, quam nemo civium suorum norat antequam prostitit? Movet me respectus omnium virginum, de quibus hodie gravis fertur sententia, si in civitate nulla inveniri potest, neque meretrice castior, neque homicida purior. Piratæ te inviolatam servaverunt? à sin-

à sacerdote se non abstinuisset pirata, leno maugo. De sacerdotis pudicitia his sponsoribus credendum est? Jacuisti in piratæ myoparone: contrectata es alicujus osculo, alicujus amplexu. An melius pirata servavit, quam pater? Conversata est diutius inter humano sanguine delibutos: inde est profecto quod potest hominem occidere. Proclama ingenuam esse te. quid expectas? cum in lupanar veneris, jam tibi omnia templa præclusa sunt. Conservarum oculis inquinatur, inter ebriorum convivarum jocos jactatur, modo in puerilem, modo in muliebrem habitum composita. Istinc ne patri quidem redimenda es. Nulla satis pudica est, de qua quæritur. Non legerem te sacerdotem, etiam si sacerdoti servisses. Virginem esse sacerdotem nostram, cui credimus? meretrici, lenoni, piratis? hæc enim testium summa est. Castigationem ex pontificis maximi arbitrio meruerat sacerdos, si te è lupanari redemisset. Convenit omnis libidinosorum turba, & concurrit ad meretricem novam. Illud certe fateberis, pudicitia tua precaria est. Tot intraverunt cellam tuam gladiatores, tot juvenes ebrii, & omnes ante militem inermes. Ego illam dico prostitisse: illa se dicit etiam mendicasse. Pudicitiam sacerdotis meæ etiam carnifici debeo. *Junii Gallionis*. Ambitiosa lex est, ad sacerdotium notæ non sanctitatis tantum, sed felicitatis admittit. Inquirit in mores, in corpus, in vitam. Vide tu, quemadmodū tam morosæ legi satisfacias. Capta es à piratis: inter servos, inter homicidas, in illis myoparonis angustiis spatiata es. Viderimus quid in te audere potuerit feritas hostium, libido barbarorum, licentia dominorum. Certum habeo, Judices, cum hanc feritatem barbarorum audiatis, faveatis illi, ut quam primum mutet servitutem. Sic illam servaverūt piratæ, quemadmodum qui lenoni essent vendituri. Stare in illo ordine, ex eadem vesci mensa, in eo loco vivere, in quo etiam si non patiaris stuprum, videas. Aliquis fortasse inventus est, quem hoc ipsum irritaret, quod rogabas. Ipse autem leno pepercit? Ignoramus istos: quibus vel hoc in ejusmodi quæstu præcipue placet, quod illibatam virginitatem decerpunt. Servavit te leno, quā prostiturus erat in libidinem populi? ita est. Sic leno tanquam nos castā è castis. Omnes, inquit, exoravi. Si quis dubitat, an meretrix esset, audiat quam blanda sit. Hæsisti in complexu: osculo pacta es, ut felicissima fueris: pro pudicitia impudice rogasti. Quid faciā mulieri in crimina sua desilienti? Cū dico, Vim passa es: Occidi, inquit. cum dico, Hominem occidisti: Inferebat, inquit, vim. Sacerdos nostra stuprum homicidio, homicidium stupro defendit.

DIVISIO. *Latro* in has quæstiones divisit: An per legem sacerdos fieri non possit: & si lex illi non obstat, tamen sacerdotio indigna sit. An lege prohibeatur, in hæc duo divisit: An casta sit, an pura sit. An casta sit, in hæc divisit: Vtrum castitas tantum ad virginitatem referatur, an ad omnium turpium obscœnarumque rerum æstimationem. Puta enim virginem quidem esse te, sed contrectatam oculis omnium, etiam si citra stuprum, cum viris volutatam. Es casta talis, qualis videri potest, cui lex nocere vult matrem quoque incestam. Si ad virginitatem tantum refertur castitas: An hæc virgo sit: Ajebat *Apollodorus* quidem placere, si fixa esset, hæreat & tuta: sed hic non repugnare controversiā huic suspicioni. Non enim potitur adhuc virgine: & multa sunt propter quod credibile sit non esse. illud adjiciebat: Denique etiam si non effecero, ut credant judices

non esse virginem: consequar tamen, ut non putent dignam sacerdotio, de qua dubitari potest, an virgo sit. An pura sit, in hæc divisit. An etiam si merito occidit hominem, pura tamen non sit homicidio coinquinata: deinde, An merito occiderit hominem innocentem, uti corpore prostituto volentem. Absoluta est, ostendit non puram se esse, sed tutam. An idonea sit, in tractationes quas quisque vult divisit: An idonea sit tam infelix ut caperetur, ut veniret lenoni potissimum, ut prostitueretur, occidere hominem cogeretur, ut causam diceret. *Cestius* etiam altius petit, & objicit, quod tam vilis suis fuisset, ut non redimeretur. *Silo Pompeius* dum præceptis sequitur, quo jubemur, ut quotiens possumus de omnibus legis verbis controversiam faciamus, illam quæstionem movit, *Casta e Castis*: Lex, inquit, *è Castis* cum dicit, hoc non tantum ad parentes refert, sed ad omnes quibus cum versata est virgo. Non enim adjicit, *è Castis Parentibus*: sed, *è Castis*, vult illos à quibus virgo venit, castos esse. Intelligo, inquit, sub hoc verbo multa. Castis cum dicit penatibus, tu ex incestis venis: Intelligo castis disciplinis, tu ex obscœnissimis venis. quid enim didicisti? & quæcunque hoc loco dici poterant. Idem & in illa parte fecit, *Pura è Puris*. *Hispo Romanus* accusatoris usus pugnacitate, negavit puram esse, non ad eam hoc referens, sed ad corpus: tractavit impuram esse, quæ osculum impuris dederit, quæ cibum cum impuris ceperit. *Albutius* figuram divisit in controversiam. Dixit enim: Putemus tres sacerdotium petere: unam, quæ capta est: alteram, quæ prostituta: tertiam, quæ hominem occidit. Omnibus nego: & sic causam contra singulas egit. *Fuscus Arelius* sic divisit. Probabo indignam sacerdotio; primum, etiam si pudica sit: deinde, quia nescimus an pudica sit: novissime, quod non sit pudica.

Color. Fuscus pro puella colorem hunc introduxit: Voluerunt Dii immortales in hac puella vires suas ostendere, ut appareret, quam nulla vis humana divinis resisteret: magis putaverunt miraculo esse in captiva libertatem, in prostituta pudicitiam, in accusata innocentiam. *Latro* dixit: Aliqua capta felicior fuit, nulla fortior. *Marillius* cum descripsisset dignationem puellæ magnã fuisse. altius quiddam superbiusque vultu ipso præferentem, hanc adjecit sententiam, quam solebat mirari Latro, immo (ut ipse aiebat) exosculari: Narrate sane omnes tanquam ad prostitutam venisse, dum tanquam à sacerdote discesserint. *Albutius* dixit: Nescio quis fero & violento animo venit, ipsis credo diis illum impellentibus ut futuræ sacerdotis non violaret castitatem, sed videret: prædixit illi, abstineret à sacro corpore manum. Non est quod audeas lædere pudicitiam, quam homines servant, dii expectant. Cruente & in perniciem cruente tuam, hæc, inquit, arma, quæ nescis tenere pro pudicitia: & raptum gladium in pectus pirata sui torsit. Hoc factum ejus ne lateret, eisdem diis immortalibus fuit curæ. Accusator ejus inventus est, qui judici ejus in foro testimonium redderet. Nemo credebat occisum virum à femina, juvenem à puella, armatum ab inermi: majora videbantur, quam ut possent credi sine deorum immortalium auxilio gesta. *Cestius* timuit se in narrationem demittere, sed illam transcucurrit: hoc dixit, in sacerdote futura maxime debere, æstimari pudicitiam, innocentiam, felicitatem. quam pudica sit, miles ostẽdit: quam innocens, judex: quã felix, reditus. Etiam habemus quandam prærogativã sacerdoti

ab ipso

ab ipso numine datam, licet isti objiciant illi fuisse captivam, lenoni postea servisse, causam novissime dixisse: inter tot pericula non servassent illam dii, nisi sibi. *Argentarius* illud in narratione dixit. Accusator in hoc maxime premebat ream, ajebat occisum esse intra verba, antequam vim afferret. *Silo Pompejus* hac figura narravit: Eam vobis sacerdotem promitto, quam incestam nulla facere possit fortuna. Potest aliquid servitus cogere: servivit & barbaris & piratis: inviolata apud illos mansit. Potest aliquam corrumpere prolapsi in vitia sæculi prava consuetudo: etiam matronarum notum in libidine magisterium. licet illam ponatis in lupanari, & per hoc illi intactam pudicitiam efferre contigit. fuit in loco turpi, probrose leno illam prostituit: populus adoravit: nemo non plus ad servandam pudicitiam contulit, quam ad violandam attulerat. Multum potest ad rectum quoque pudici animi propositum: hostis gladio non succumbet: immo, si opus fuerit, pudicitiā vindicabit. Incredibilem videor in puella rem promittere: jam præstitit. Adolescentem misericordis populi beneficium polluere temantem gladio repulit. Fuit qui illam accusaret cædis. absoluta est. ne qua vobis posset esse dubitatio, quæ ventura erat ad sacerdotium, au pura esset, an integra: jam judicatum est. *Triarius* dixit: Negat se puella fecisse. Negat illum suis manibus cecidisse. Altior, inquir, humana visa est circa me species eminere, & puellares lacertos supra virile robur attollere. quicunque estis dii immortales, qui pudicitiam ex illo infami loco cum miraculo voluistis emergere, non ingratæ puellæ opem tulistis. Vobis pudicitiam dedicat, quibus debet. *Alterius* partis color nihil habet difficultatis. Apparet quas proposui. dicendum est in puellam vehementer, non sordide, nec obscœne. Sordide *Basilius*, qui dixit: Extra portam istam virginem, &c. Ostende istam æruginosam manum. *Vibius Rufus*, qui dixit: Redoles adhuc fuliginem fornicis. Obscœne, quemadmodū *Murrhedius* rhetor, qui dixit: Unde scimus, an convenientibus pro virginitate, alio libidinis genere deciderit? Hoc genus sensus memini quendam prætorium dicere, cum declamaret controversiam de illa quæ egit cum viro malæ tractationis, quod virgo esset, & damnavit: postea petiit sacerdotium. Novimus, inquit, istam maritorum abstinentiam, qui etiam si primam virginibus timidis remisere noctem, vicinis tamen locis ludunt. Audiebat illum Scaurus, non tantum disertissimus homo, sed venustissimus, qui nullius unquam impunitam stultitiam transire passus est, statim Ovidianum illud,

Dum timet alterius vulnus inepta loci.

& ille excidit, nec ultra dixit. Hoc autem vitium ajebat Scaurus è Græcis declamatoribus tractum, qui nihil non & permiserint sibi, & penetraverint. *Hybreas* inquit, cum diceret controversiam de illo qui tribada deprehenderat & occiderat, describere cœpit mariti affectum, in quo non deberet exigi inhonesta inquisitio. ἐγὼ δ' ΕΖΗΣΟΠΗΣΑ ΤΙΩΤΕΡΟΝ τὸν ἄνδρα γεγένηται, ἢ προσέρξεται. *Grandaus Asianus* æque declamator cum diceret in eadem cōtroversia: Num ideo occidi adulteros non paterentur, dixit. εἶδε. φιλάρρενα μοιχὸν ἔλαβον. In hac controversia de sacerdote, non minus obscœne dixit Murrhedius. [illegible] repellit libidinem, n[illegible] cepit. Longe recedendum ab omni obscœnitate & ver-

verborum & sensuum. quædam satius est causæ detrimento tacere, quam verecundiæ dicere. *Vibius Rufus* videbatur quotidianis verbis usus non male dixisse. Ista sacerdos quantum mihi abstulit.

CONTROVERS. III.

Incesta de saxo.

Lex. Incesta de saxo dejiciatur. *Thema. Incesti damnata, antequam deiiceretur de saxo, invocavit Vestam. vixit dejecta. repetitur ad pœnam.*

CONTRA INCESTAM. *Latronis.* Hoc expectatis, ut capite demisso verecundia, se ipsa antequam impelleretur, dejecerit? id enim deerat, ut modestior esset in saxo, quam in sacro fuerat. cõstitit, & circumlatis in frequẽtiam oculis, sanctissimum numen quasi parum violasset inter altaria, cœpit in ipso quo vindicabatur violare supplicio. Hoc alterum damnatæ incestum fuit. Damnata est, quia incesta erat: dejecta est, quia damnata erat: repetenda est, quia & incesta & damnata & dejecta est. Dubitari potest, quin usque eo dejicienda sit, donec efficiatur propter quod dejecta est? Patrocinium suum vocat pereundi infelicitatem. Quid tibi importuna mulier imprecer, nisi ut nec bis quidem dejecta pereas? Veniet ad colendum Romani imperii pignus, etiamsi non stupro, at certe carnificis manu incesta. Invocavi, inquit, deos. statuta in illo saxo deos nominasti: & miraris, si iterum te dejici volunt? si nihil aliud, in loco incestarum stetisti. *Cestii Pii* Narratio. Quid agam? exponam quando stuprum commiserit? cum quo? quibus consciis? Ista quia probavi, damnata est. quid postea a[illegible] illam virginem [illegible]

[illegible]

cuit in carcere? quòd ducta est ad saxum? quòd inde projecta? ait se innocentem, quia perire non potuit. Ita lex de sacerdotum jure in judicio quæri voluit, de judicibus in supplicio? ampliatur à judicibus in pœnam. postulat, ut, cum contra pœnam causa tuta non fuerit, contra causam tuta pœna sit. Non putas legem cavisse ut perires: quæ cavit, quemadmodum perires? Exoremus te mulier ut iterum absolvaris. Aut tu sacerdotium violasti, aut dii sacerdotem. Male de diis existimas, si sacerdoti suæ tam sero succurrunt. Lata est sententia: pronunciatum est: damnata es. Interrogo te hoc loco mulier: responde mihi. Sunt dii? *Arelii Fusci* patris. Iterum experiamur: Quid times propitios deos? Erat, inquit, præruptus locus, & immensæ altitudinis. dicebam tibi, Incestam lex mori voluit. stat moles abscissa in profundum, frequẽtibus exasperata saxis, quæ aut elidant corpus, aut de integro gravius impellant: inhorrent scopulis enascentibus latera & immensæ altitudinis tristis aspectus, electus potissimum locus, ne damnati sæpius dejiciantur. *Fulvii Sparsi.* A superis dejecta, ab inferis non recepta, in cujus pœnam saxum extruendum est. *Iunii Bassi.* Nihil putabam amplius adjici posse audaciæ istius, quàm quod in illa cruce Vestam nominaverat. ab ipso enim supplicio in templum usque revoluta, quicquid secundum deos sanctissimum est, contactu suo polluit: quam à saxo nusquam reverti fas est, nisi ad saxum. Quanto minus quàm in templum resiluit? huc potius venit, ubi damnatur, quàm illò ubi absolvitur. *Albutii Silii.* Si quis adhuc dubitabat de dejecta, veniat, & sibi ipsi credat. Hæc impudentia virginis est: In urbe tam beata cum tot superent virgines, cum tot principũ filiæ sint, postulat, ut præteritis his propemodũ ab iu-

ab inferis ernatis sacerdotem. Quare ergo si incesta sum, vivo? nescio: hoc unum scio, nec fieri quod non potest, nec portentum esse quod potest. Absit, nefas est, ut id saxum absolvat, quod tantum damnatos accipit. *Argentarii Narratio*. Pene Iudices narrare cœpi, qualis esset rea. sed quid efficiam, cum illam incestam probavero? nempe ut de saxo dejicienda videatur. jam visa est. Non imitabor istius impudentiam, ut repetendo judicium, quod factum est improbasse videar. quod exigebatur, probavi: quod judicastis, exequar. *Cornelii Hispani*. Deos deasq; invoco, quos priore judicio non frustra invocavi, incesta quàm tardissime pereat. Invocavi, inquit, numina. Quid invocas mulier? Si innocens es, dii non sunt. Videte quantum sacerdos peccaverit, quæ nec absolvi potuit, nec mori. Aut tu sacerdotium violasti, aut nos sacerdotem. Erras si satis ad sacerdotium putas, perire non posse. *Romani Hispon*is Ab Tarpeja ad Vestam, cujus vittam carnifex rupit. à templo ad saxum, à saxo ad templum. hic pudicæ sacerdotis inter supplicia & vota discursus est. inter superos inferosque jactata, in novam pœnam revixisti. *Pompeii Silonis Narratio*. Quod ad rerum expositionē pertinet, Iudices, non committam ut deorum immortalium ultionem morer. incesta saxo dejiciatur, lege damnata est: habetis judicium. dejecta est: habetis exemplum. *Vibii Galli* narratio, brevis expositio rerum est. Adversarium incesti postulavi, accusavi, damnavi, carnifici tradidi: permittis jam abeam? Accusator recede, eamus ad absolutionem tuam. ita dij damnatam absolvere maluere, quàm sacerdotem? Sero innocentiam damnata concupisti, vitam dejecta.

Altera Pars. Silli Sparsi. Damnata dejecta est: absoluta descendit. *Arelii Fusci Patris*. Putares puellam demitti, non cadere. *Cestii Pii*. Nullam habebat gratiam; in templo dixerat, itaque tantum deos invocabat. Lex sacerdotem non usque ad saxum differret, nisi expectaret deorum sententiam. *Cornelius Hispanus* descripsit altitudinem montis, etiam secure despicientibus horrendam & adjecit: Carnifex quoque recedens impellit. nihil fecit tanquam rea, contumax est innocentia, turpe putabat sacerdos rogare, nisi deos. *Marillii*. Mirandum est, si oppressa est virgo sine gratia? Cujus enim genibus submisit manus? quem deprecata est, quæ tarde rogavit etiam deos?

Divisio. *Latro* in has quæstiones divisit, Vtrum lex de incesta tantum sit, quæ dejiciatur nec pereat: An etiam damnata, si innocens post damnationē apparuit, dejici nō debeat: An hæc innocens sit: An hęc deorū adjutorio servata sit. *Cestius* & illa subjiixit huic ultimę quęstioni. An dii immortales humanarum rerum curā agant. Et si agunt, An singulorum agant; si singulorum agant, An hujus egerint. Improbabat Albutius, quòd hæc non tanquam particulas incurrentes in quæstionem tractasset, sed tanquam problemata φιλοσοφούμενα. *Fuscus Arelius* pater sic divisit: Vtrum incestæ pœna sit dejici, an perire: utrū providentia deorū, an casu servata sit. Si voluntate deorum servata sit, an in hoc ut crudelius periret.

Color. Hic color fere sententiis quas proposui, permixtus est. Quid tamen Cestius senserit, indicabo. Contra sacerdotem qui dixerunt, videri deos infestos illi, in hoc eam servasse, ut diutius torqueretur, ajebat Cestius, malle se casu videri factum, quàm deorum voluntate. nam si semel illos intervenire huic rei fatemur, manifestius erit in pœna servatam esse sacerdotem, quàm in pœnam actam: quæ non probabat ille,

ille. *Triarii.* Remissam tibi pœnam putas? ampliata est, & ipsa inquit ampliatio, quæ apud judices fieri solet: & verbum in sententia positum, non est damnātis, sed dubitantis. Declamaverat apud illum hanc ipsam controversiam Varus Quintilius, tunc Germanici gener, ut prætextatus, cum descripsisset circumstantem turbam dolentem, quod tam cito oculis pœna subduceretur, dixit: Exaudierunt dii immortales populi vota. Incestam, ne cito præceps supplicium transcurreret, revocaverunt. Cestius multa contumeliose dixit in ipsam sententiam. Sic, inquit, quomodo quadrigas, revocaverunt: nam & ante posuisti similitudinem, quia & hæc de carcere exierat. Cum multa dixisset, novissime adjecit rem, quam omnes improbavimus. Ista negligentia pater tuus exercitum perdidit, filium objurgabat, patri maledixit. *Pastor Ajetius* hanc controversiam apud Cestium jam Senator dixit, & hunc colorem optimum putavit: Sic veneficiis corpus induruit, ut saxa reverberaret. Multum Cestius hanc corripuit, & dixit, Hoc est, quare ego auditores meos invitem ad alios audiendos ire: hoc male mihi facit ille, qui aut athleta aut pictes est. Dicebat autem in Albutium, qui illis diebus dixerat in hac controversia, durius saxo: & in Bassum Iulium multa, qui dixerat Virgo de sub saxo. Othonem Iunium patrem memini colorem insulsum inducere, quod minus ferendum est, quod libros colorum edidit. Fortasse, inquit, pœnæ se præparavit: & ex quo peccare cœpit, cadere condidicit. *Silo Pompejus* hunc colorem tentavit. Præstatur, inquit, quædam damnatis sacerdotibus verecundia. erubuimus quicquam ex damnatæ veste detrahere. *Hispanus* dixit: Ita putaveras una te pœna posse defungi, cum in saxo deos nominasses? *Triarius* indignantium voces descripsit, & dicentium: Quia non potes, non vis mori. *Marillius* dixit: Constituta in saxo invocavit deos. publica indignatio exorta est. audet ista nominare deos, audet hoc loco? Quid autem habet jam quod illos roget, nisi bonam mortem? *Diocles Carystius* dixit: τάλαινα καὶ τὸ δεύτερον (ait.) *Puton* ait: ἀεὶ ἐχθρὰν νεμέσεως ἐφ' ᾧ βέβληται.

CONTROVERS. IV.

Vir fortis sine manibus.

Lex. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrumque corpus interficiat, sine fraude sit. *Altera.* Liceat adulterium in matre & filio vindicare. *Thema. Vir fortis in bello manus perdidit: deprehendit adulterum cum uxore, ex qua filium adolescentem habebat: imperavit filio ut occideret. Non occidit: adulter effugit: abdicat filium.*

CONTRA FILIVM. *Porcii Latronis.* Adulteros meos tantum excitavi. me miserum, quamdiu jacuerunt, postquam deprehenderam? Ego te non abdicem, quem possem occidere? O acerbam mihi virtutis meę recordationem. O tristem victoriæ memoriam. Ille onustus modo hostilibus spoliis vir militaris, adulteris meis tantum maledixi: solus ego ex omnibus maritis, nec dimisi adulteros, nec occidi. Quid rideris? inquam, quod non habeo manus? voco filium. Tu viri fortis filius, qui stringere ferrum non potes? ne truncus quidem capi potui, nisi domi. utcunque tamen potui, obluctatus sum, & truncum corpus opposui. Exierunt adulteri, tantum meo sanguine cruenti. *Cornelii Hispani.* O dignum, cui aut pudica contingat uxor,

uxor, aut impudica, dum armatus est. Te respublica invoco, quæ manus meas possides: quis non putet aut me sine filio fuisse, aut filium sine manibus? *Cestii Pii.* Conceptus est iste: ex quo sciemus, cũ adulteros deprehendero. Nunquam putavi futurum salva republica, ut vir fortis sentiret se manus perdidisse. *Marillii.* Adulteros meos usque ad limen prosecutus sum. cucurri miser ad ferrum, quasi manus haberem. *Triarii.* Deciderunt arma cum manibus: tunc primum senti me manus perdidisse. Di boni, & has manus aliquis deridet? *Asprenatis.* Arcessit eus ut occideret adulteros, veuit ut dimitteret. Ita ego manus etiam pro adulteris perdidi. steti deprehensus ab adulteris meis. Patris desertor, matris leno, quem puto jam creditis non esse filium viri fortis, tertius in cubiculo derisor stetit. *Fulvii Sparsi.* In bello meas, in domo etiam filii manus perdidi. Processit in bellum hic unus omnium adolescentis filii vicarius, in acie vicit, domi captus est. portat inter spolia viri foris volutantes adulteros. Adolescens, venit tempus militiæ tuæ: indignare si deceptus es. Tam frustra ad filium, quam ad gladium cucurrit. ridebant adulteri truncas viri fortis manus, circa sua arma labentis. *Argentarii.* Ante patriæ quam patri negavit manus. Libenter causam ejus suscepi. quis enim illum non vindicet? quid hoc infelicius, quem adulteri tunc riserunt, cum deberent mori? Vir fortis in civitate truncus, integros adulteros spectat. *Iulii Bassi.* Non est quod putetis puniri illum: ad suos dimittitur. iuquam, ad matrem suam: nescio an & ad patrem? Metuit hereditatem illius, quem occidere parricidium putavit. Nulli unquam plus debuistis viro forti, usque eo pro vobis pugnavit, ut pro se non posset. Adolescens, quos dimisisti, sequere.

Pars altera. *Vibii Galli.* Matrem, inquit, non occidisti. quem minus hoc crimine perdere debui quã patrem? Pater occidere jussit: lex vetat. nõ comparassẽ patri legem, nisi cum illa lex fuisset. alterum putavi parricidium, matrem coram patre occidere. *Arellii Fusci* Patris. O misera pietas. Inter quæ parentum vota constituisti? Non semper scelera nostri juris sunt. atroces quoque animos misericors natura debilitat.

Divisio. *Latro* hac usus est divisione; An licuerit filio: An vindicare oportuerit: An si licuit, & oportuit, ignoscendum sit illi, si non potuit, indulgentia repugnante. An licuerit, in illa divisit: An tunc liceat adulterium filio vindicare, cum maritus non est: An tunc liceat, ubi maritus in eo loco est, quasi omnino non esset. An oportuerit, tractationis quidem est, quam ut quisque vult variat. Latro tamen sic ordinavit. Oportuit, etiam si pater non juberet, occidere adulteram, viri fortis uxorem. Oportuit, jubente patre, etiam si ipse posset occidere. Oportuit, cum & juberet, & ipse non posset. Novi declamatores illam quæstionem tentaverunt ex verbo legis natam, *Adulterum cum Adultera qui deprehenderit, dum utrumque corpus interficiat, sine fraude sit:* An nemo possit occidere, nisi qui deprehenderit. Tentaverunt & illã, An non possit abdicari filius, ob id quod illi facere salva lege non licuit.

Color. Color pro adolescente unus ab omnibus qui declamaverunt introductus est: Non potui occidere: ex illa Ciceronis sententia tractus, quam in simili controversia dixit, cum abdicaretur is qui adulteram matrem occidendam acceperat, & dimiserat terrore. *Latro* describit stuporem totius corporis, in tanto inopinati flagitii spectaculo: & dixit: Pater, tibi manus defuerunt, mihi omnia.

omnia. sed cum oculorum caliginem, animi defectionem, membrorum omnium tortionem descripsisset, adjecit: Antequam ad me redeo, exierunt. *Gorgias* inepto colore, sed dulci **. *Pammenes* ex bonis declamatoribus dixit **. *Gorgias* egregie dixit **. *Pammenes* dixit **. *Fuscus Arellius* dixit: Majus erat scelus quod imperabas, quam quod deprehenderas. *Albutius* non narravit, sed hoc colore egit ab initio usq; ad finē. Ego me defendere debeo: si quid mihi objectum erit, aut negabo, aut excusabo. Si quid exegeris majus viribus meis, dicam: Ignosce, non possum. Ignoscit filio pater navigationem recusanti, si non ferat mare: ignoscit non sequenti castra, si non potest, quamvis pater ipse militaris sit. Nō possum occidere. Age dū ipsam legem recita: Liceat & marito, liceat & filio. Quare tam multos nominat, nisi quod putat aliquos esse qui non possint? Et in descriptione dixit: Cum me vocavit pater, hoc, inquam, putavit supplicium futurum morte gravius, si adulteram filio ostenderet. Et illud dixit. Exierunt adulteri inter patrem debilem & filium stupentem. *Silo Pompejus* hoc colore narravit. Non putavi mihi licere. *Blandus* hoc colore. Utrinque filii nomen audio: pater rem petit justiorem, mater faciliorem. Et illud post descriptionem adjecit: Fatebor vobis, parricidium coram patre facere non potui. *Cestius* hoc colore egit. Prosiluit, inquit, protinus mater, & amplexu suo manus meas alligavit. Ago confusioni meæ gratias, quod nihil in illo cubiculo vidi, nisi patrem & matrem. Pater rogabat, ut occiderem: mater, ut viverer. Pater, ne nocens impunita esset: mater, ut ego innocens essem. Pater recitabat legem de adulteris: mater de parricidis. Et ultimam sententiam dixit: Occidere matrē si turpe est noluisse, non potui. *Argentarius* dixit: Non est quod me ex hoc habitu æstimetis, quod manus habeo: tunc non habui. Et illud dixit: Dat pœnas tibi: perdidit virum, perdidit filium, ægrotanti non assidebo, egentem non alam, omnia mihi libera sunt, jam vitam illi non debeo.

Ex altera parte multa sunt pulcherrime dicta: sed nescio an Græcis nostri cessuri sint. In hac controversia dixit *Amas*: Habet aliquid corrupti hæc sententia. *Latro* dixit: Quantum ego tunc questus sum cum fortuna mea, quod non & oculos perdidissem. *Silo Pompejus* dixit: Fili, aut oculos erue, aut manus commoda. Omnes aliquid belli dixerunt, illo loco quo deprehensi sunt adulteri dimissi. *Latro* dixit: Adulteros meos tantum excitavi. *Fuscus Arellius* dixit innuisse nuntiæ. *Frigidius* dixit contrariam illi sententiam: Adulteros interventu meo ne excitavi quidem. *Vibius Rufus* dixit: Adulteri marito nō assurrexerunt. *Pompejus* dixit: Adolescens, denique adulteros excita: postquam tu venisti, securius jacent. *Latro* dixit: Erratis, qui me putatis manus non habere. filium vocavi: ut intravit, ab adultero salutatus est. *Fuscus* dixit: Fili, tuam fidem. ostende, te integro, manus me non perdidisse. controversiam mihi de te facit adulter, veni, utrius filius sis, indica. *Fuscus* & pulchre dixit, & nove sumpsit ab omnibus bene dicta. Irrupi in cubiculum adulterorum: quid mentiar miser? aperto cubiculo expectabant adulteri. *Cestius* dixit: Vocavi filium. risit adulter, tanquam quid diceret: Meus est. *Vibius Rufus* dixit: Adulter matris exit, & commodo suo. *Hybreas* hunc sensum optime dixit. *Dionysius*, filius ejus Dionysii, qui Ciceronis filium docuit; elegans magis Declamator, quam vehemens, hunc sensum & vehementer dixit, & eleganter. *Vibius Rufus* dixit:

Quam

Quàm otiosi, quam securi adulteri transierunt preter oculos meos, præter filii manus? *Latro* cum exeuntes adulteros descripsisset, adjecit: Adolescens, parentes tuos sequere. *Nicetes* illam sententiam pulcherrimam, qua nescio an nostros antecesserit, sed illum Albutium, qui Græcis præeminet: cum pugnantem in acie se descripsisset, dixit: Me miserum, quas manus adulter effugit: & illud Albutii. Non potui, inquit, matrem occidere. quo excusatior sis, adjice, & patrem. *Albutius* sic narravit, ut tanquam filio sciente factum esset adulterium, suspectum patri, quasi conscium matri suæ fecerit. *P. Asprenas* dixit: Exiit novissime maritus, & dedit adulteris locum. Idem dixit: Matrem occidere non potes, adulterum certe occide. An & iste pater est? dixerat Nicetes. *Murrhedius* dum hanc sententiã imitari vult, stultissimam dixit: Reliqui in acie pugnaces manus.

CONTROVERS. V.

Raptor duarum.

Lex. Rapta Raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet.
Thema. *Una nocte quidam duas rapuit: altera mortem optat, altera nuptias.*

CONTRA RAPTOREM. *Portii Latronis.* Iam se parabat in tertiam, nisi nox defecisset. Stupri accusatus, stupro defenditur. Cum altera litigat rapta, alteram advocat. Vindicate patres, vindicate fratres, vindicate mariti, fortior disciplinæ publicæ severitas surgat, jam binæ rapiuntur. *Mentonis.* Postera die erat in hujus domo fletus, lamentatio matris spes suas deplorantis: cum interim ex alia domo alia vociferatio oritur, alius tumultus. coit populus, velut publico metu exterritus, & vix credens duos tantum raptores fuisse, cum interim producitur publicus pudicitiæ hostis, quem una nocte unius virginis injuria non fatigaverat. *Cestii Pii.* Alteram injuriæ rapuit, alteram patrocinio. Quantum suspicor, ne rapta quidem es. quæris argumentum? non irasceris. quomodo istud fit? duabus injuriam fecit: una queritur. Misericors sum, inquit. Gaude, habes qui te vindicet. Vide qualem habitura sis virum: non est una contentus. *Argentarius* eundem sensum dixit, hoc adjecto: Non est una contentus ne una quidem nocte. *Pompeii Silonis.* At quam bene mimum egit, quomodo raptam se questa est, qua vociferatione, quam perbene illi optionem cessimus. *Triarii.* Perieras raptor, ni bis perire meruisses. *Iunii Gallionis.* Sumatur de illo supplicium, constituatur in conspectu publice: cædatur diu: toto die pereat, qui tota nocte peccavit. Subito fastidiosus raptor occurrit, & ait: Iam nec nuptias volo. Stulta deciperis. dicam tuus? quid dixerim tibi, idem enim dixi & huic dum te peto, in illam incidi. *Arellii Fusci* patris. Retro amnes fluant, & sol contrario cursu orbem revocet: confugiat sacrilegus ad aras: raptorem rapta vindicat.

Ex altera parte. Pompeii Silonis. Postero die cum illi narratus esset nocturnus error, dum putat se in unam incidisse, huic priori supplices submisit manus, hanc prius deprecatus est: exoravit. propter hoc puto ista magis raptori irascitur. Altera ex puellis raptorem mori vult, altera servatorem: alter judex damnat, alter absolvit: inter dispares sententias mitior vincat. Dicam quod sentio: magis irasceretur, si unam tantum rapuisset, diceret; Ergo ego sola digna visa sum, cui injuriam faceret? *Argentarii.* Referat nunc Virginiam, referat Lucretiam: plures tamen Sabinæ sunt. Ex tribunis potentior est qui intercedit: non est

invidio-

invidiosa potestas, quæ misericordia vincit. Quid cessas puella? pro marito roga. Hæc sententia deridebatur à Cestio, quasi improba.

DIVISIO. In hac controversia de prima quæstione nulli cum altero couvenit. *Latro* primam fecit quæstionem: Non posse raptorem, qui ab rapta mori jussus esset, servari. Si legatus, inquit, exire debet; peribit: si militare debet, peribit: si legem dicere debet, peribit: si raptã ducere debet, æque peribit. Si is ante te rapuisset, & nuptias optasset, interposito deinde tempore, antequam nuberet, hanc vitiasset: negares illum debere mori, rapta jubente? Atqui nihil interest: nisi quod dignior est raptor morte; cujus inter duos raptus ne una quidem nox intereft. Si rapta nupsisset, deinde post tertium diẽ rapuisset aliam, negares illum mori debere? Atqui quid interest? nisi quod honestius tunc maritum defenderes, quã nunc raptorem defendis. Alteram fecit. An rapta, quæ nuptias optat, nihil amplius raptori præstare possit, quam ne sua lege pereat: contra alienam legem nullum jus habeat. Optasti nuptias; non occidetur tanquam raptor tuus, at idem si eadem nocte qua te rapuit, stationem deseruit, fuste ferietur. si sacrilegium fecit, occidetur. Licet tu dicas, Quid? ergo ego nõ nubam? Tu raptori præstas, ut illum ipsa non occidas: non potes præstare, ne quis occidat. Quomodo sacrilegus, quamvis à te servatus, periret; sic alterius puellæ raptor à te servatus peribit. Si rapuisset te: deinde deprehensus in adulterio adservaretur in tormentum diutius pereundi: tu interim educta nuptias optasses (datur enim optio & in absentem) vetares illum occidi à marito? Quid interest, qua lege pereat, nisi quod modestius alienam legem interpellares quam tuam? Tertiam fecit: cum quod utraque optat, fieri non possit, an ea eligenda sit optio, qua ultio ad utramque perveniat. Atqui mortem optat mea optio, & te vindicat: tua me non vindicat. nec hoc tibi mea optio præstat, quod mihi, occiso raptore invideam. Illa respõdet: Optio tua me non vindicat? Vindictam tu meã putas, non fieri quod volo, fieri quod nolo? etiã mihi contumeliosum erit, te dignã videri in cujus honorem occidatur: me indignam in cujus honorem servetur. Isto modo & mea te vindicat. Nempe lex duas pœnas scripsit vitiatori: alteram passurus est. non eris inulta. jam raptor non erit impunitus: habebit pœnam, indotatam uxorem. Respondet eodem modo. Morietur: sed non mihi. Servabitur, sed tibi. Quartam fecit quæstionem: Si non potest utriusque rata esse optio, utra dignior sit. Vltimam nõ quæstionem, sed tractationem. Nullum non raptorem impunitũ futurum: si hæc via impunitatis mõstretur, ut qui plures rapuisset tutior esset. Neminẽ nõ inventurũ aliquam humilem, quæ se in optionem commodaret. *Fuscus Arelius* primam quæstionem hanc fecit: Qui duas rapuit, perire utrique debet. Lex, inquit, quæ dicit, *Rapta Raptoris aut mortem optet, aut nuptias*: de eis loquitur, qui singulas rapuerunt. non putavit quemquam futurũ, qui una nocte duas raperet. Non quæro, quid optetis. quod severissime optare potestis, occupo. necesse est raptorem mori. Quare? utrique raptæ debet ultio contingere. Vtramque enim non potes ducere, utrique mori potes. Vna pars legis ad hunc raptorem pertinet, in qua mors est. Putate enim utramque nuptias optasse: quid futurum est? in raptoris matrimonium ambitus erit. Putate illum plures rapuisse quam duas: quid fiet? una nubet? Nuptiæ ad

tiæ ad unam pertinebunt, mors ad omnes. Qui duas rapuit, utrique debet mori. quare? dicam. Quod vult, eligat. Aut nuptias optabunt; aut altera mortem, altera nuptias. Si nuptias optaverint, non poterit fieri quod utraque voluerit. Vno modo poterit fieri quod utraque volet, si utraque mortem optaverit. Ergo fiat id, quo uno duæ vindicari possunt. Hic tractavit: Ne exemplo quidem utile est, non utique perire eum qui duas rapuerit, ne hunc morem perniciosissimum introduci civitati, ut aliquis propter hoc non pereat, quia perire sæpius meruit. Reliquam partem controversiæ Fuscus in hæc divisit: Vtra optio honestior sit, utra justior, utra utilior. *Cestius* hanc partē cōtroversiæ sic divisit: Vtra puella dignior sit, quæ valeat: utra optione raptor dignior sit. Cestius & cōjecturalē quæstionē tentavit, An hæc cū raptore colluserit, & in hoc rapta sit, ut huic opponeretur. *Latro* ajebat, non quicquid spargi possit suspiciose, de eo etiam dicendum. Colorem hunc esse, non quæstionem: eam quæstionem esse, quæ impleri argumentis possit. *Cestius* ajebat, & eam impleri posse argumentis. Hunc sensum à Latinis jactatum *Nicetes* dixit: ἐπὶ τὴν τείνω νὺξ ἔχων. *Glycon* dixit. *Diocles Carystius* dixit. hunc sensum *Vibius Rufus* subtiliter dixit: Volo tibi malam gratiam cum spōso tuo facere, habet amicam. In hac controversia dixit *Albutius*, Ambulat in masculos. adeo nullum sine amatore vitium est, ut hoc quidam disertum putaverint. ego tamen magis miror, hoc Albutium potuisse dicere, quam aliquos potuisse laudare. Ex Latinis dixit *Triarius*: Gratulor vobis virgines, quod citius illuxit. *Argentarius* dixit, Quæritis quid isti finem rapiendi fecerit? dies.

CONTROVERS. VI.

Archipiratæ filia.

Thema. *Captus à piratis scripsit patri de redemptione. non redimebatur. Archipiratæ filia jurare eum coegit, ut duceret se uxorem, si dimissus esset. juravit. Relicto patre secuta est adolescentem. Rediit ad patrē, duxit illam. orba incidit. pater imperat, ut archipiratæ filiam dimittat, & orbam ducat: nolentem abdicat.*

CONTRA FILIVM. *Porcii Latronis.* Pro dii boni, & hæc puella hospitio patris excepta est. Prohibeo domo, terra prohibendā. Bonæ spei uxor, bonæ spei nurus, quæ amare potest captivū, odisse vel patrem. Captus, inquit, in tenebris jacebā. Narra obsecro soceri tui beneficia. Possum, Iudices, esse securus? filius meus ait se uxori parricidiū debere. *Cestii Pii.* Quis interfuit nuptiis tuis? pater? denique puellæ pater?

Ex Altera parte. Silii Basi. Hodie captivus essem, nisi hæc archipiratæ filia fuisset. Vt dixi, Patrem habeo: inter bonos captivos sepositus sum. Archipiratæ filia vocatur, puto ex aliqua nata captiva: certe animū ejus natura à patre abduxerat: misericors erat, deprecabatur, flebat, movebatur periculis omnium: nihil in illa deprehendi poterat piraticum. Promisi nuptias & quasi aliquam sacram testationem, tuum nomen inserui. Eo loco me non deseruit, in quem venire etiam patres timuerunt. Arctius nos fortuna alligavit, quam ut orba possit divellere. Vidisses tectum pannis corpus, omnia membra vinculis pressa, maciem, retractos introrsus oculos, obtritas catenis & inutiles manus. talem quis amare nisi misericors posset? Decepi te puella, alia pollicitus sum. Venies in

in patriam mecum, ibi tibi referam gratiã: hic catenatus, egens, squalidus quid possum? pater meus, socer tuus (hoc enim jampridem te vocabat) socer, inquam, tibi tuus gratiam referet. Quidam avitas paternasque flagitiis obruerunt imagines. quidam ignobiles nati fecere posteris genus. in illis non servasse quod acceperant, maximum dedecus: in his quod nemo dederat fecisse, laudabile. Si possent homines sibi sortem facere nascendi, nemo esset humilis, nemo egens, unusquisque felicem domum invaderet. Sed quandiu non sumus, natura nos regit, & in quemcunque vult casum nos mittit. Hinc sumus æstimandi, cum sumus nostri. Quis fuit Marius, si illum in suis inspexerimus majoribus? humilis. In tot consulatibus nihil habet clarius quam se auctorem. Pompejum si hæreditariæ extulissent imagines, nemo Magnum dixisset. Servium regẽ tulit Roma: in cujus virtutibus humilitate nominis nihil est clarius. Quid tibi videntur illi ab aratro citati, qui paupertate sua beatam fecere rempublicam: Quemcunque volueris revolve nobilem: ad humilitatem pervenies. Quid recenseo singulos, cum hanc urbem possim tibi ostendere? Nudi stetere colles. Inter hæc tam effusa mœnia, nihil est humili casa nobilius. fastigiatis supra tectis auro puro fulgens prælucet Capitolium. Potes objurgare Romanos, quod cum humilitatem suam obscurare possint, ostendunt. Sed hæc non putant magna, nisi apparuerit ex parvis surrexisse. Misereri illius oportet, quia orba est. ista tamen habet propinquos, habet amicos paternos, habet te imbecillitatis suæ tutorem fortissimum. Omnes uxores divites servitutem exigunt. Crede mihi, volet in suis regnare divitiis: & tamen æquum est eam possidere domum, quam meam agnoverit. Si cœperimus esse magis liberi, si paulo speciosior animo ejus effulserit domus, si parum blande fecerimus, relinquit: & tunc est tormentum, carere divitiis, cum illas jam senseris. Vides quid inter duas uxores intersit. ista si nos reliquerit, repetet suos: hæc quod dedit, dimissa non auferet. Multi duxere sine dotibus uxores: quidam dictas non accepere dotes: quidam emtis contenti fuere mancipiis: & cum possent accipere divitias, emere quibus libertatem darent maluerunt, quam suam vendere. Aliquis in adoptionem juvenis petitur? si volet ire, quæret senex ille qui petit, quales & quos habeat majores, quanta bona, an satis magno se possit addicere. Aliquis captare orbos senes vult, & suas spes in alienas mortes diffundere? excutiat testamenta, scrutetur census. Ubi vero quæret uxorem, videat an nuptias suas amet, an nihil pluris faciat marito, an misericors sit, an fortis sit, an possit, si quid viro inciderit mali, una tolerare. Si his bonis fuerit instructa, dotata est. Non possumus una felices esse: quod solemus, una infelices erimus. Fac, inquit, quod imperat. nolo propter me patrem tuum offendas. Ibo, inquit, sola. Tu ibis? quo, infelix? Quas petitura regiones? Est enim tibi aliquis locus? pater tuus nobis maria præclusit, meus terras. *Cestii Pii.* Solent qui coguntur à patribus ut uxores ducant, illà dicere: Non sumus etiam nunc apti nuptiis. Ego contra, refugio uxorem quia uxorius sum. *Arellii Fusci* patris. Insolens malum est, beata uxor. Cum immensum pondus auri orba attulerit, cum pecunia arcas nostras oneraverit, quid aliud quam beate servjemus? Altera filium

dat

dat tibi, altera patrimonium: pater, utra magis dives est? Locuples est, pater, quam mihi concilias. O si scires, quam dives hæc fuisset. Orba, inquit, est. & hæc orba est. Inter duas orbas ea mihi curanda est magis, quã orbã ego feci.

Divisio. In hac controversia nihil litium fuisse fere omnes cõsentiunt. *Latro* primam quæstionem fecit? An pater propter matrimonium, filium abdicare possit, cum liberum cuique hujus rei arbitriũ fit. *Gallio* subjecit huic: Etiam si potest imperare filio, ut uxorem ducat, an ei qui jam habet? *Latro* secundam fecit: Si jus est patri, etiam propter matrimonium abdicandi, An liberũ huic fuerit, non parere cum jurasset. Hoc in hæc divisit: An nemo jurejurando teneatur, quo per necessitatem adactus est: An expleverit jusiurandum, ducendo illam uxorem: An etiam si non explevit, non teneatur religione, qui coactus aliquid contra jusiurandum fecit: hunc autem cogi à patre super jusiurandum facit: An possit parere patri: An debeat. Hic de meritis puellę & moribus.

Color. Colore hoc usus est *Latro* pro patre: Puellam non misericordia motam, sed libidine: & ideo non esse beneficium. In argumentis eleganter hanc partem tractavit: Etiam si beneficium dedisset, non esse sic referendam gratiam. deinde beneficium esse quod judicio detur, non quod furore aut morbo. *Hispo Romanus* alio colore dixit: Illam non amore adolescentis, sed odio patris sui fecutam esse. Voluit ille & amoris commendationem detrahere. *Buteo* longe accersito colore usus est: voluit eam nubere non invito patre. sed secreto suadente, palam dissimulante totum hoc gestum, ratione illa honestam condicionẽ nuptiarum inventam, cum alio nullo modo posset. neque enim aliter illos effugere potuisse, nisi patiente patre. Sed ajebat *Latro*, non esse tanti, detrahere illi commendationem soluti adolescentis, ut detraheretur invidia relicti patris. *Fuscus Arellius* egregie declamavit: Non enim propter nuptias orbæ dimisit illã, sed quamvis orba non esset, ejici jussit. non aliam sibi magis placere, sed illam displicere dixit: & hoc quod *Latro* transcurrerat, pressit. Timere se puellam temerariam, inter piratas natam, inter piratas educatam, impiam in patrem. *Gallio* illud quod omnes scholastici transierunt, dixit: Timere se, ne hæc speculatrix esset, & piratis omnes occasiones indicaret: aut certe ne videretur nolle se suspectum esse reipublicæ illi jurasse? timuit, ne à puella videretur improbe jusiurandum exegisse. Ne quid liberi sibi esset, adjecit, jurasse per patrem. *Triarius* dum sententiam puerilem captat, inepte dixit, Iurasse & se per orbam. Ajebat enim *Cestius*, valde hanc fieri orbam, etiam si jurasset. *Latro* ajebat quoque jusiurandum ineptum esse: nihil enim minus convenire, quam aliquem per patrem jurare, patrem relicturæ. Omnes honestam matrem puellæ dederunt: omnes dixerunt eam misericordia motam, non amore. Solus *Pollio* judicio fecisse vult eam: etiam à misericordia discessisse: dixit enim illam nõ potuisse cum piratis vivere. Vt primum honestam occasionem invenerit discedendi, discessisse. *Q. Haterius* à parte patris pulcherrimam imaginem movit. Cœpit enim subito quo solebat cursu orationis fervere, quasi exaudiret aliquem tumultum, vastari omnia ac rapi, comburi incendiis villas, fugas agrestium: & cum omnia implesset terrore, adjecit: Quid exhorruisti adolescens? socer tuus venit. *Glyconis* valde levis & Græca sententia est. Tolerabilem dixit illam rem, cum jurisiurandi vim describeret: hoc esse quod fœdera sanciret, quo astringeretur exercitus

ercitus. ὅρκος ἐςὶ alias πρᾶγμα πίστεως καὶ δόξης πειράζεις νημερτὲς μένον. *Artemon* circa eundem sensũ versatus est à parte adolescentis, cum dixisset relictũ patrẽ, adjecit: λοιδορῇ νῦν τὸν ἀρχιπειρατὴν, τὸν μιαιφόνον, τὸν ΠΡΟΣΕΛΟΝ προδότης, εἰ θέλεις, καὶ τὸν ἐπίορκον.

CONTROVERS. VII

Tyrannicida à piratis dimissus.

Lex. Liberi parentes alant, aut vinciantur. Thema. *Quidam alterum fratrem tyrannum occidit: alterum in adulterio deprehensum, deprecante patre, interfecit. A piratis captus scripsit patri de redemptione. Pater piratis epistolam scripsit, si præcidissent manus, duplam pecuniam se daturum. piratæ illum dimiserunt. patrem egentem non alit.*

PRO TYRANNICIDA. *Porcii Latronis.* Da mihi epistolam esurientis istius. Manus, inquit, præcidantur. in quam partẽ corporis durius sævitia incurrat? cetera membra mea sunt, manus publicæ sunt. Talem me dimittite, qualem à piratis recepistis. Non habeo quod de fortuna queri possim, eum qui manus meas configit. Si præcideritis, inquit, manus: Si irasceris: scribe potius, Si occideritis Tyrannicida exitum tyranni rogo. Non timeo, ne manus quas piratæ solverunt, judices alligent. Ex omnibus quæ mihi fortuna terra marique privatim mala publiceq; cõgessit, tyrannum, adulterum, piratas, nihil expertus sum durius quam patrem. Tyrannus cum timeret manus meas, non præcidit. injuria matrimonii nihil abstulit corpori. piratæ quasi beneficio meo viverent, gratis miserti sunt. Vnum hostem inexorabilem habui. quod feliciter, quod subito inimico, non ante tyrannidem navigavi. Genui, inquit, educavi. nempe istud beneficium & tyranno præstitisti, & adultero. Has manus si per te redimere non potes, rem publicam appella. Adulter cum manibus sepultus, tyrannus cum manibus projectus est. Magnis sceleribus jura naturæ intereunt. non magis tu pater, quam illi fratres. Audite novam captivi vicem. Tutus sum, si pater meus nihil habet. Quicquid habes, pro redemptione filii mitte: non est quod timeas: non deerunt tibi alimenta, cum dixeris tyrannicidæ patrem. Pro adultero filio rogas? quærite nunc quomodo tyranni fiant. *Cestii Pii.* Cedo mihi epistolas patris. quæris unde habeam, cum mihi nullas miseris? Duplam dabo pecuniam: apparet, pro unico filio rogat. Duplam pecuniã dabo: unã summã pro filio, alterã pro tyrannicida. Si manus præcideritis. hoc nec adultero fecimus, nec tyranno. Non habui pecuniã; sed rogare illos potes, & audacter roga; in misericordes piratas incidi. Quare non alo? quia captum, filium tuum, age: parum est, si dixero, non redemisti. Alere non possum: perdidi manus. non credis? epistolam lege. Duplam pecuniam dabas, avaris dabas, piratis dabas. sic excusabant piratæ, ipsas mihi cum præciderent manus: Pater jussit, ajebant. magnum facinus est, sed magno licet. Egens sum, inquit. mentiris. Cedo mihi patris mei censum. Quid ergo alis patrem? dimissus fortasse promittam; cum rogaveris, nihil paciscor. Etiamnum manus meas petis? nega tuam esse epistolam, & habes argumentum. dic, Ego rogare pro adultero soleo. Qui non aluit, inquit, patrem, alligetur. Plus de manibus meis timui. *Cornelii Hispani.* Quid me rogarit pater, nescio: publica vindicta cruentum gladiũ privato tyranno impressi. Captum me

me piratæ nihil aliud quam alligaverunt. *Q. Pius.* Duplam pecuniam dabo. Polliceris,inquam. petitur unde tantas patrimonii vires habeas. etiamnum, tanquam de tyranni arca loqueris. Corrupit frater uxorem meam quam nec tyrannus violaverat. Vt pretium piratæ constituerunt: Gavisus sum, inquam, locuples pater poterat dare,etiam si duplam poposcissent. Remiserunt me reip. cum manibus patri cum epistolis. *Pompeii Silonis.* Pactus sum de redemptione. scripsi patri.quicunque pro tyrannicida vestro pependistis,certum habeo, solliciti optatis,ut hæ litteræ ad patrem perveniant.Egeo, inquit. sic subito? Quod ex toto emi non debet, duplo emit. *Arellii Fusci* patris. Causam meam tenui apud eos, qui nihil debebant manibus meis. Tunc primum egere queritur iste,cum manus meas vidit. Quid mirum, si non putaverunt turpe piratæ, accipere mercedem quam pater dabat? Ades pietas: si sancte vixi & innocenter,effice ut iste manus meas, qui odit, desideret. Tarde mihi epistola solvi videbatur. Hoc prorsus ad fabulas, repleto sceleribus nostro sæculo,deerat, ut narraretur aliquis solutus à piratis, & alligatus à patre. *Blandus.* Hic qui unde vivat non habet, quam care tyrannicidæ vestro se mancipat! quid agis pirata filii, piratarum magister, ejus crudelitatis emptor cujus nec pirata venditor est? *Romani Hispponis.* Pater piratis salutem. Hanc eripis filio. Duplam dabo. Quid necesse est? potui vilius solvi. Vt præcidatis manus. Obstupuerunt piratæ: & cum dimitterent, dixerunt: I,dic patri tuo, non omnia piratas vendere. *Mentonis.* Adhuc, Iudices, tanquam pro manibus meis egi, verum est confitendum,vobis remissæ sunt. Exhibeo respublica piratarum depositum tibi. manus hæ tuæ falsæ ad te perlatæ sunt. Fac quod voles. illud unum rogo, si peccaverunt, cuilibet tu vinciendas trade si illi tradis, sic alligabit quomodo voluit. præcidet. *Allegii Flavii.* Adhuc qualem optem patrem, nescio. divitem? debilitat. egentem? alligat. neutrum manibus meis expedit. Duplam dabo, ut manus præcidaris. Filium minus crudelem habuisti. *Marillii.* Vt allata est epistola, cœperuntque eam piratæ solvere, ut recitata displa in epistola pecunia est: Hic est,inquam, pater, quem vobis laudaveram. *Triarii.* Vbi est patrimonium tuum illud, quo tyrannos instruis, quo adulteros facis? ubi est? certe in me nil impendisti.

Pars altera. Silii Basi. Infelix futura est etiam victoria mea. si non tenuero causam, fame moriar: si tenuero, hoc tantum consequar, ne fame moriar. Duxi uxorem nimium fœcundam? peperit mihi tria nescio quæ prodigia, variis generibus inter se & me furentia: unum qui posset patriam opprimere, alium qui fratrem violare, alium qui patrem. Testor, Iudices,omnes cives meos. una servivimus, nemo tyrannidem me uno sensit magis. Argumentum habeo maximum, quod vivo. Non pepercissetis mihi, si putassetis me patrem tyranni. Dum inter se pugnabt,vicit respub. Reliqui duo, quia non poterant in nos, inter se tyrannidem exercuerunt. Habebat iste nescio quam uxorem, quam in arce cognoverat. Si alligare te possem, proficiscentem alligassem. Non opus est tibi magna impensa, ad sustinendum patrem. tu mecum alimenta partire. nolo me tam bene alas, quam ego te alui: nolo ignoscas mihi quicquid passus es, quicquid timuisti patrem. posce flagella, scinde rugas, ultores subjice ignes, & mortuam banc partem,quæ tantum in contume-

 liam

liam suam spirat, quia extingui non potest, exure. si parum est, fac quod ais ne piratas quidem fecisse, manus præcide. exhibeo tibi. hæ sunt illæ, quæ quidlibet scribunt. Vbi est gladius tuus? stringe. tyranno licuit vulnere mori: adulter uno ictu breviter confectus est: pater te pro beneficio similem fortem rogo. ne tu quidē apud piratas famem timuisti. neminem tyrannus sic torsit. *Porcii Latronis*. Fili, nihil amplius quam famem deprecor: si tamen inexorabilis es, illud pro beneficio peto, ut aut tanquam adulter moriar, aut tanquam tyrannus. Par erat utriusque fortuna illo tempore: tu alligatus eras, ego senectute immobilis, & vincto simillimus: tu in sollicitudine, ego in omnium meorum solitudine: tu lucem non videbas, ego etiam modicam hoc unum inter nos interest, quod tu etiam à piratis cibum accepisti. *Blandi*. Deprecabar non pro adultero, sed pro domo: ne fratrem occideret; tyrannicidium inquinaret, patrem respergeret. roganti mihi, & has interponenti manus pæne præcidit. Hæc sententia deridebatur à Latrone, tanquam puerilis. Hoc & pro isto est, ut aliquem ex suis reliquisse videatur, quem non occiderit. *Vibii Rufi*. Hæ nempe scripserunt epistolam manus. præbeo. præcide, & ale. *Pompeii Silonis*. *Liberi parentes alant, aut vinciantur*. ad te legem meam transfero, licet alliges, & alas.

DIVISIO. Fere hac usi sunt divisione: An lex causam nec patris nec filii æstimet, sed hominis: Pater an filio alendus sit. Dixit legem hanc pro malis patribus scriptam esse, bonos etiam sine lege ali. An omnes alendi sint. An hic alendus sit. Hanc quæstionem *Latro* in hæc divisit. An alendus sit, quod filium à piratis non redemit, hoc loco quærit, An potuisset redimere, An voluisset. deinde, An alendus sit, si etiam præcidi filii manus voluerit. novissime, An præcidi voluerit. *Hispo Romanus* separatim quasi juris quæstionem fecit, An qui non redemit filium, non possit ab eo alimenta petere. Sed hoc utraque quæstio continet, ut ajebat Gallio, & prior in qua quæritur: An omnis pater alendus sit: dicitur enim: Quid si quis filium excæcaverit? quid si quis non redemerit? Et cum ad alteram quæstionem ventum est, in qua quæritur, An hic pater alendus sit: nihil aliud dici potest, quare non alatur, quam quod non redemit, quam quod duplam promisit, ut manus præciderentur. Græcorum improbam quæstionem satis erit in ejusmodi controversiis semel aut iterum annotasse, An in tyrannicidam uti pater hac lege possit. quasi enim sacras & publicas manus esse: in quas ne piratæ quidem licere quicquam putant. Nostri hoc genus quæstionis submoverunt. *Silo Pompejus* non eis tantum usus est quibus ceteri, cum dicerent hunc patrem non debere ali, quod non redemisset filium, & quod præcidi manus filio voluisset: sed à privatis causis transit ad publicam causam. dixit enim, non debere ali hominem perniciosum Reip. qui tyrannum filium habuisset, qui desiderasset amissum, quod non vindicasset. Sed negavit ullam aliam causam illi esse persequendi tyrannicidam, nisi libertatem publicam: & descripsit mores hominis impii, cruenti: qui quia per liberos non posset, per piratas tyrannidem exerceret: ut liberius diceret, latrocinium filio dedit. & illud in hac parte laudatum est à Silone declamante. Cœperat hoc tractare, non debere ali tyranni patrem, omnibus faventibus illum fame necandū: & cum diu pressisset, illum tyranni

ni patrem esse adjecit: Aude postulare ut illud tibi prosit, quod tyrannicidæ pater es. *Blandus* hunc sensum, cum postero die declamaret, in ironiam vertit: & cum objecisset, quod tyranni pater esset, adjecit: Nolite illum aversari. habet quod opponat. & adulteri pater est.

Color. Colorem pro patre alius alium introduxit. *Fuscus* iratum se illi confessus est fuisse; quod fratrem in conspectu patris occidisset: & huic loco vehementer institit, cum nemo hoc tyrannus, nemo pirata fecisset. Iratus, inquit, ob hoc ipsum fui quod hoc scelere etiam tyrannicidium inquinaveras. apparet te morbo quodam adversus tuos furere: & servavit hunc actionis tenorem. Iratus fui, hodieque paciscor, nec queror: nec se demisit in preces, aut rogavit, sed jure patrio usus est. Illud ad excusandam epistolæ crudelitatem adjiciebat: Scripsi piratis, non eo animo ut manus tibi præciderentur, sed ut exprobrarē tibi cruentas in conspectu patris fraterno sanguine manus: tuto autem scribebam. sciebam enim piratas non facturos, nisi pecuniam accepissent, quam non mittebam. Quamobrem neque praeciderunt: & si sperassent, utique præcidissent. Sed apparuit illas epistolas irascentis esse, non promittentis. In ultimo descripsit, quam miser futurus esset, alimenta accipiens illis manibus, quas paulo ante spectaverit fratrem occidentes: & adjecit, quód ajebat præceptore suo dicente, summa cum admiratione exceptum, illud Homeri Priamo aptum: καὶ κύσε χεῖρας Δεινὰς ἀνδροφόνους, αἵ οἱ πολέας κτάνον υἷας. *Silo Pompejus* & ipse iram fassus est. ajebat enim non habiturum fidem, si se negasset iratū fuisse: sed iræ causā non dixit. *Q. Fuscus* transeundas ajebat eas offensas, quibus ille gloriaretur. hanc causam posuit, quod relictus esset ab unico filio; quod invito se navigasset: cum videret senem orbum jam pæne egentem, jam tum illum fugisse, ne aleret: & ad preces patrem deduxit, & rogavit in epilogo filium. Et *Sparsum* hoc colore declamasse memini, hominem inter scholasticos sanum, inter sanos scholasticum. *Cestius* alió colore usus est. dixit enim, non iram illam patris fuisse, sed calliditatem: Non habebam, inquit, unde redimerem. Quem rogarem pecuniam in tam avara civitate, in qua ne filii quidem patres alunt? usus sum consilio. sciebām piratas non crudeles esse, sed avaros. volui efficere ut desperarent illum rediturum, & propter hoc supervacuum & cum impensa futurum, dimitterent. An prudenter cogitaverim, nescio. feliciter certe cogitavi. post epistolas illas quas accusat, dimissus est. *Latro* se totum ab istis removit coloribus, & advocavit vires suas tanto totius actionis impetu, ut attonitos homines tenuerit. hoc enim colore usus est: Nescio quid scripserim: olim jam mihi excussa mens est, ex quó vidi filium unum in arce, alterum in adulterio, tertium in parricidio: ex quo respersus sum sanguine morientis filii, ex quo relictus sum solus, senex, orbus, egens, odi meos. Hic color illius viribus approbandus est. Quanto enim opus est, ut aliquis accusando se miserabilem faciat? *Albutius* omnes colores miscuit: & ut hoc libertum esset, patronum patri dedit, nec voluit narrare. Ad propositionem cœpit. Alimenta pater à filio petit. deinde cum ad defendendum venit, quod scripsit duplam se daturum, si manus præcidissent, primum Latroniano colore usus est. Hoc, inquit, respondeó, nescit quid fecerit, in insaniam malis actus est. hic philosophicum locum introduxit, quo-

modo magnis calamitatibus animi everterentur, deinde anthypophoram sumpsit. Mentiris. Ille vero iratus fuit. Cogis, inquit, me dicere, iratum tibi merito fuisse. Executus est omnia. hoc illi inter cetera objecit, quod occupans fratrem suum ignorasset aut dissimulasset: ait tyrannicidio quoque ejus commendationem facere. deinde ad illum colorem redit Cestianum: Sed illum puto consilio fecisse quæ fecit. quid ergo? quid iste tandem dicit quare fecisset? nihil dixit. flet; mori vult, sed non fame. In hac declamatione hanc *Albutius* sententiam dixit dubiam inter admirantes & deridentes: Panem cani das, patri non das. *Glycon* egregie dixit: ἐλεήσατε αὐτὸν ὃς κινδυνεύει πατέρα θρέψαι. *Gorgonius* fuit Buteonis auditor, postea scholæ quoque successor, vocis obtusæ, sed pugnacissimæ, cui Baro scurra rem venustissimam dixit: Centum rancorum vocem habes. Hic putavit varium colorem se excogitasse pro patre: Ego, inquit, dictavi. *Duplam dabo, si manus non praecideritis*. Librario una syllaba excidit, *Non*: & scripsit, *si praecideritis*. Digna res, quæ voce illa diceretur. *Artemon* dixit: φιλόστοργε πάτερ, καί σοι τι.... *Andreas* dixit: ἄξιον σκάφος, καὶ τίς τῶν ἀπόντων ἐν αὐτῷ τῷ σκάφει πατήρ ἐστι. *Nicetes* dixit. διπλᾶ δώσω, ἂν ἀποκόψητε τὰς χεῖρας. ἐζήτουν οἱ πατέρες μή τις τυραννήσῃ, μή τις μοιχεύσῃ.

CONTROVERS. VIII.

Ter fortis.

Lex. Qui ter fortiter fecerit, militia vacet. *Thema. Ter pater fortem in acie, quarto volentem exire retinet: nolentē abdicat.*

CONTRA TER FORTEM. *Porcii Latronis.* Miserrimus pater jam non viderem filium, nisi abdicarem. fortis plus quàm aut legi aut patri sat est. Tertio mihi non redditus, sed relatus est. quod patriæ superest, patri vindico. fugit me filius, & quidem ad hostem. Quousque pavidus præliorum nuntios expectabo? fili, mihi vacationem peto. *Cestii Pii.* Abdico filium, ut habeam. non minus vacatio mea Reip. profuit, quam militia. duxi uxorem. Sic descendit in narrationem. Tertio. audivi velut denuntiantis deos, Faciat adolescens jam felicitatis suæ finem. Ego à diis vacationem in unam pugnam petii. Accidat, inquam, quicquid timeo, si illum amplius in aciem dimisero. Cum diis pactus sum. Non timeo, inquit. Hoc est cur timeam. Objicitur mihi, quòd me filius oderit. *Arellij Fusci* Patris. O me filio pugnante jam lassum. Magna omnia sunt. Nihil hoc putas, quod viri fortis pater timet? Miserum me. jam hosti nimis notus sum, jam pro te nescio quid etiam lex timet. Miraris, si quod legi satis est, patri nimis est? Nunquid luxuriam, inquit, objicis? ego vero te etiam morari posco inter voluptates. Quousque in duro castrorum jacebis cubiculo? quousque somnū classico rumpes? quousque cruentus vives? simus hilares: trium victoriarum vota solvenda sunt. Tot acies sustinuisti, tot vulnera: possum cum Repub. queri. sero dimitteris. Subinde audio te dicentem, Malo gloriam quàm vitam. Hoc ergo me exanimat, quòd mori tibi tam facile est. Denique uno quiesce bello. *Pompeii Silonis.* Causa abdicandi est, ne sine filio vivam: quem tamdiu non viderem, nisi abdicarem. Abdicatio mea in potestate abdicati est. *Romani Hispanis.* Quid fatigatæ felicitati molestus es? quid expectas, donec castris ejiciaris? *Mentonis.* Erubescit Resp. tam cicatricoso milite uti. Non oportet

ret tantam virtutem sine successore concedere. ducenda uxor est. sed jam nunc te admoneo, ne unum tollas. *Cornelii Hispani.* Non ante te retinere cœpi, quam dimisit Respub. Nullum jam tibi vulnus, nisi per cicatricem imprimi potest. adhuc diutius fuisti cum hoste quam apud patrem. Domi tantum fanatus es. *Iulii Othonis Patris.* Optimus virtutis finis est, antequam deficias, desinere.

Ex Altera parte. * * * Ter fortiter pugnantem abdicas, certe abdicatis pugnare licet. *Albutii Sili.* Quis hic subitus insonuit tumultus? nunquid imperator vocat? venio. Plurimum in prima acie laboravi. pudet me, ter victi militant. *P. Asprenatis.* Quousque, inquit, periclitaberis? Bene habet, Iudices: pater me putat dignum esse qui salvus sim. Senator post sexagesimum & quintum annum in curiam venire non cogitur, nec vetatur. Prætorio licet prætexta toga uti festis, aut sollemnibus diebus: nunquid necesse est? Quicquid aut præmii aut honoris nomine datur, in utramque partem sumi liceat: alioquin desinit præmium esse, cui necessitas jungitur. Pareo tibi pater: qui gloria nos immortales fieri dicebas, qui ex acie redeuntis vulnera osculabaris. Ad hæc nova & diversa imperia subito me circumagi putas posse? non ita est. Ille in nos dominatur affectus, qui animum primus intravit. Luxuria, avaritia, desidia, injustitia, timor, non dediscuntur, & quotidie hæc omnia aut castigantur, aut puniuntur; in tantum etiam vitiorum tenaces sumus. Crede mihi pater; non sum mei juris, cum ille prœlii clamor exortus est: invadere hostis libet, obstantis cuneos gladiis diducere: hic impetus, hic ardor animi, domum tuam trinis hostium spoliis adornavit: huic supplicationes illas debeo. propter hoc me etiam cum abdicas, diligis. non animius, non lingua constat: in alieno opere deprehensus sum: toga ipsa humeris non cedit. Ad obsidendum hostem, ad occupandum castris locum, ad intercipiendos hostium commeatus ire jusseris. otium imperas animo non otioso. Quotiescunque tumultus aliquis exortus est, in me civium diriguntur oculi, meas spectant manus: & adhuc (verum dicendum) nihil patria debet mihi: nunquam pugnavi, nisi coactus. Credis ne quicquid refero tibi? scimus quem vitæ cursum agamus. eadem pericula nos ubique circumstant, & totidem viæ ad mortem sunt. Interdum continuatus labor fortiores facit: sæpe quos labor roboraverat, desidia consumpsit. *Marillii.* Sine me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc militia mea legis munus est. Pugnabo & abdicatus: nec verebor; ne vilis sit opera mea patriæ. Athenienses abdicato vicerunt duce. Quantum inter illum & me interest? ille abdicationem virtute delevit, ego merui.

DIVISIO. Prima quæstio illa ab omnibus facta est vulgaris: An filius ob id, quod sui juris sit; abdicari possit. deinde, An debeat. Hæc tota tractationis est. Græci illam quæstionem primam solent tentare quam Romanæ aures non ferunt. An vir fortis abdicari possit. Non video autem quid allaturi sint, quare non possit. nam quod & vir fortis est, & totiens fortiter egit, non plus juris illi adfert, sed plus commendationis.

Color. Colorem à parte patris quidam duriorem fecerunt: voluerunt enim videri invisum filio patrem: itaque malle illum cum hostibus vivere, quam

enim patre: pæne omnes, esse adolescentem insatiabilem gloriæ: sed propter ipsum patri & moderandum & continendum. Quidam ex toto ad patris indulgentiam refugerunt, & non disputaverunt hoc modo, quo Silo Pompejus disputavit, qui sic divisit, ut diceret. Etiam si patrem non haberes, desinere debebas. quia patrem habes, desinere debes, quia pater vetat. Facit illo modo quo Gallio, qui sic divisit hanc partem: Hoc impero Reip. causa, tua causa, mea causa. sequentia duo videtis quemadmodum potuerit implere: illud Reipub. causa imperare, sic tractavit: Primum ut pluribus juvenibus pateat ad virtutem aditus; non debere omnium occasionem fortiter faciendi ab uno occupari; deinde expedire Reipub. non videri tantum ex uno pendere: futurum ut & animi hostium crescerent, & suorum frangerentur, si casu ter fortis occidisset. Ad ultimum, utile esse Reipublicæ ter fortem servari, ut sit qui ostendatur juventuti. jam illum magis posse ornamentum esse, quàm præsidium. Illum sensum veterem, Iam pro viro forti nescio quid etiam lex timet, hoc loco *Gallius* posuit. (hoc quoque inquit: Ter viro forti aut diffidit, aut consulit. Nec illam quidem secuti sunt tractationem, qua usus est *Blandus*, qui dixit: Militia tibi supervacua est, invidiosa est, periculosa est. Supervacua est: quia non cogeris, immo verecunde vetaris. Gloriæ causa aliquis militat: consecutus es gloriam. vacationis causa: consecutus es præmium. Tria domi præmia sunt. Et sic transiit, ut diceret, invidiosum esse, unum hominem toties optare omnes honores intercipere. Quam periculosa res esset invidia, quam magnos viros oppressisset. Hic exempla. Periculosam esse militiam, eodem loco collegit. Illud unum adjecit de lege, Non posse illum jam fortiter facere, quia omnes illum hostes peterent: & adjecit. Ideo lex ter fortem dimisit. scit illum jam observari ab hoste. His ergo omissis, illi qui amantem patrem induxerant, hoc genere egerunt: Non possum pati. non possum desiderium tui sustinere. Hoc loco *Æschines* ex bonis declamatoribus cum diceret. Non me gloria cupidiorem tui fecit, non omnibus admiranda virtus. Confitebor, inquit, affectus patris: quos ut quisque volet, interpretetur. οὕτως ζῶν καὶ ἀτιμῶν ἐφίλουν. Videbatur hic, dum indulgentiam exprimit, non servasse dignitatem patris. Placebat autem Latroni, potius ratione retineri patrem, quam affectu: cum in ratione habeat aliquem locum & affectus. *Asprenas* colorem secutus est longe alium: dixit enim se non negare Reipublicæ viri fortis operas, sed ad necessarios usus reservare. Si magnum aliquod bellum incidat, tunc & veteranos vocari ad arma. Et illa sententia ejus hoc loco valde laudata est: Nunc illi militent quibus necesse est: tu militabis, si erit necesse. Sic venisse populum Romanum ad Scipionem Æmilianum, cum majus bellum Numantinum apparuisset: quam quod alii duces sustinere possent. Magnum intervallum inter Numantiam & Carthaginem Scipioni datum. Sic ad Pompejum, cum piratæ maria clausissent. Magna præsidia non esse consumenda. Hoc loco *Asprenas* de lege dixit & ipse sententiam. Videlicet ad hos casus lex ter fortem sepofuit. A parte filii colorem induxerunt quidam, ut illum cupidum gloriæ & bellicosum facerent. *Nicetes* quidem hoc usus est verbo:

bo: ἀλλ' ἐχείνωμεν ὡς ἐν τοῖς δικαστικοῖς ἀργμαῖο; & sic egit, ut quæreretur quod cessarent inermes essent. *Latroni* non placebat hic color: malebat adolescentem judicio, quam morbo militare. Hoc est, inquit, quod pater efficaciter dicat, detrahere illum operibus suis glomerarium, sanguinarium, quem nec pater possit retinere, nec lex dimittere. Quidam pacti sunt cum patre tanquam *Mento*: qui dixit semel tantum se militare velle, ut aliquid videretur Reip. supra legem præstitisse. Quidam perpetuam denuntiaverunt militiam, quamdiu vires fuissent, non defuturum Reipub. virum fortem. Non probabat hunc colorem *Latro*. Negabat patri abscindendam spem filii in perpetuum. *Vibius Rufus* hoc colore egit quo Mento: sed illud adjecit, pervenire ad se voces invidorum illas: Numquid amplius pugnavit, quam quod necesse illi fuit? Quidam hoc compositum & simulatum inter nos putaverunt, ut ego militare vellem, tu vetares. *Latro* vehementer egit à parte patris, & adjecit: Abdicato non permittam exire, injiciam manus, tenebo. novissime ante limen exeuntis cadaver hoc sternam. ut ad hostem pervenias, patrem calca. Putabat Plancus, summus declamator, Latronis hunc sensum, à Latrone fortius dictum, à Lesbocle Græco tenerius, qui dixit sic: χώσομαι ὡς τειχ⊙, ἡ τάξιν ὑπεξιῶσι καὶ πατέρα. *Fuscus Arellius* religiose patrem induxit ominibus territum: ajebat præceptorem suum in hac controversia describentem pericula futuri prœlii, Homeri versus ob hoc edidisse: Δαιμόνιε, φθίσει σε τὸ σὸν μένος. *Glicon* dixit: οὐκέτι ἐν ὦ σαλάπι ς, κατατεχνῶ τέτο, πατὴρ ἐμὴ. *Diocles Carystius* dixit: ἂν ἐπιτύχης μίαν προσθήσεις ἀριστείαν. ἂν δ' ἀποτύχης, τοῖς ἀριστείας ἀπώλεσας. *Glycon* dixit: ἐκ ἔχω εὐ ἰχαιὸν εἰς ὁ ὑποσχόμενον Τ Ο Σ προτιμᾶν. *AEschines* non ille orator, tunc enim non declamandi studium erat, sed hic ex declamatoribus dixit nobis cum denuntiaret filio periculum, & præsagiis tangi se diceret: ἔςι πατὴρ ἐςὶ, ὃ τίχχη μαντικώτατον; *Diocles Carystius* dixit sententiam, quæ non in declamatione tantum posset placere, sed etiam in solidiore aliquo scripti genere, cum de fortunæ varietate locum diceret: μία γὰρ ἐςὶ πρὸς τύχην ἀσφάλεια τὸ μὴ πολλάκις αὐτὴν ἐν πειράσαι. *Dorion* dixit, rem paulo quidem elatiorem, quam pressa & civilis oratio recipit, sed qua egregie attonitos patris affectus exprimeret: τί σε πείσωμαι, τέκνον, ἵν' ἄσαμένα ποιήν; ἀλλ' εἰ μὲν φθαίην, φοβῆμαι μή τι ὁ παρατάξις, μή τι ὁ πόλεμ⊙. μὴ τῦτο ἀρκεῖ; φοβῦμαι περὶ τῆς ἀκμαίης. τί, τίμιον ἐρυθειᾶς.

LIBER SECVNDVS.

Seneca Melæ Filio salutem.

CVm repeterem quos unquam bene declamantes audissem, occurrit mihi inter alios *Fabianus Philosophus*: qui adolescens admodum, tantæ opinionis in declamando, quan-

tæ postea in disputando fuit. Exercebatur apud Arellium Fuscum: cujus genus dicendi imitatus, plus deinde laboris impendit, ut similitudinem ejus effugeret, quàm impenderat, ut exprimeret. Erat explicatio Fusci Arellii, splendida quidem, sed operosa & implicita: cultus nimis exquisitus: compositio verborum mollior, quàm ut illam tam sanctis fortibusq; præceptis præparans se animus pati posset. Summa inæqualitas orationis, quæ modò exilis erat, modò nimia licentia vaga & effusa, principia, argumenta, narrationes aridæ dicebantur. In descriptionibus extra legem omnibus verbis, dummodò niterent, permissa libertas. Nihil acre, nihil solidum, nihil horridum. Splendida oratio, & magis lasciva quàm læta. Ab hac cito se Fabianus separavit: & luxuriam quidem cum voluit, abjecit: obscuritatem non potuit evadere. hæc illum usque in philosophiam prosecuta est. Sæpe minus, quàm audienti satis est, eloquitur: & in summa ejus ac simplicissima facultate dicendi, antiquorum tamen vitiorum remanent vestigia. Quædam tam subito desinunt, ut non brevia sint, sed abrupta. Dicebat autem Fabianus fere dulces sententias: & quoties incidebat aliqua materia, quæ convicium sæculi reciperet, inspirabat magno magis quam acri animo. Deerat illi oratorium robur, & ille pugnatorius mucro: splendor verò velut voluntarius non elaboratæ orationi aderat. Vultus dicentis lenis, & pro tranquillitate morum remissus: vocis nulla contentio, nulli corporis assevratio, cum verba velut injussa fluerent. Iam videlicet compositus & pacatus animus, cùm veros compressisset affectus, & iram doloremque procul expulisset, parum bene imitari poterat, quæ effugerat: Suasoriis aptior erat: locorum habitus, fluminumque decursus, & urbium situs, moresque populorum, nemo descripsit abundantius. Nunquam inopia verbi substitit, sed velocissimo cursu ac facillimo omnes res beata circumfluebat oratio. Hæc eo libentius, Mela, fili carissime, refero, quia video animum tuum à civilibus officiis abhorrentem, & ab omni ambitu aversum, hoc unum concupiscentem nihil concupiscere, ut eloquentiæ tantum studeas. facilis ab hac in omnes artes decursus est. Instruit etiam, quos non sibi exercet. Nec est quod insidias putes tibi fieri, quasi id agam, ut te bene cedentis studii labor teneat. Ego vero non sum bonæ mentis impedimentum: perge quo inclinat animus: & paterno contentus ordine, subduc fortunæ magnam tui partem. Erat quidem tibi majus ingenium quàm fratribus tuis, omnium bonarum artium capacissimum: est & hoc ipsum melioris ingenii pignus, non corrumpi bonitate ejus, ut illo male utaris. Sed quoniam fratribus tuis ambitiosæ curæ sunt, foroque se & honoribus parant, in quibus ipsa quæ sperantur timenda sunt: ego quoque aliquando, ejus processus avidus, & hortator, laudatorque vel periculosæ, dum honestæ modo, industriæ, duobus filiis naviganti-bus, te in portu retineo. Sed proderit tibi in illa quæ tota mente agitas, declamandi exercitatio, sicut Fabiano profuit: qui ut aliquando, cum Sextium audiret, nihilominus declamitabat, & tam diligenter, ut putares illum illi studio parari, non per illud alteri præparari. Habuit etiam Blandum rhetorem præceptorem, qui eques Romanus Romæ docuit, Ante illum intra libertinos præceptores pulcherrimæ disciplinæ cõtinebãtur: & minime probabili more, turpe erat docere quod ho-

nestum

nestum erat discere. Nam primus omnium Latinus rhetor Romæ fuit, puero Cicerone, Plotius. Apud Blandum diutius quam apud Fuscum Arellium studuit: sed cum jā transfugisset, eo tempore quo eloquentiæ studebat, non eloquentiæ causa. Scio futurum, ut auditis ejus sententiis, cupiatis multas audire. Sed nec ille diu declamationibus vacabat: & ego tanto minorem natu quam ipse erat, audiebam quotiens inciderat, non quotiens volueram. In hunc ergo libellum quæcunque ab illo dicta teneo, conferam.

CONTROVERSIA IX.

Adoptandus post tres abdicatos.

Thema. *Dives tres filios abdicavit. petit à paupere unicum filium in adoptionem. pauper dare vult, nolentem ire, abdicat. Contradicitur.*

PRO ADOPTANDO. *Portii Latronis.* Hanccine meam esse fortunam? Eodem tempore & abdicor & adoptor. Ista videlicet domus adolescentem me non capit, quæ te senem fecit. quietiora tempora pauperes habuimus: bella civilia aurato Capitolio gessimus. Divitias putas aurum & argentum, ludibria fortunæ, quæ inter jocum ipsis dominis veniunt? Denuntio tibi dives, etiam si venero, dabo operam, quod in tua domo facillimum est, ut abdicer. Etiam si multa contra expectationem accidunt, nunquā tamen futurum putavi, ut aut pater meus liberos odisset, aut dives concupisceret. Non desidero patrimonium. Fragilis & caduca felicitas est, & omnis fortunæ blandientis speciosus cum periculo nitor: & sine causa sæpe finit, & sine ratione destituit. Vidi ego magni exercitus ducem sine comite fugientem: vidi ambitiosa turba clientum limina deserta, sub domino rectore venalia. Nam quid ex summis opibus ad egestatem devolutos loquar? Multa tibi succurrent exempla, etiam si in una domo quæras. *Rufi Vibii.* Habendos esse liberos is quoque judicat, qui non libentissime habet. Ego illos in frivola invitavi nostra. qui illis meam promisi domum, suam eripiam? Quid faciam? Si paruero, abdicabor, si non paruero, abdicabor. Patrem amo. hæc est contumacia mea. Dives filium non habet: me dabis? si dives reduxerit suos: me recipies? ita non adoptari, sed commodari recuso. *Cestii Pii.* Accipe vitæ meæ testem. quid magni æstimas divitem, cui placere difficile est? Vultis scire, quare patrem non relinquam, qui genuit me, qui educavit, qui abdicavit? diu dubitavi, ille amicum tentaret, an hic filium. Abdico, inquit. hoc pater verus. Quid ab eo qui adoptabit, sperare possum? *Narratio Cestii Pii.* Dives sustulit unum filium, non fuit contentus. quid enim erat diviti unus? tres sustulit, poterat unum in adoptionem dare, abdicavit unum, alterum, tertium. Iam nihil diviti superesse putatis? quartum abdicat. *Arellii Fusci* patris. Quisquis es avarus pecuniæ custos immensæ, cum multa quæsieris, poteris ne omnibus frui? Filium quæris. ecce turba juvenum sine patre. Impera quidvis, non negabo: militabo, dummodo ubicunque fuero, tuus sim. Ita nos pauperes sumus, qui habemus quod divites rogent? unde talem patrem? non irasceris, nisi ut ames? quid porro ista matrimonia, in quæ male sani ruitis? gaudia dominorum, an onera sunt? Mille cum ventum inter vices suas exempla referebas, & inter illa ponebas & divitis domum. Merito abdicasti, an immerito? Si immerito ab-

casti, odi patrem tot ejicientem innocentes: si merito, odi dominum tot facientem nocentes. Aliquid in domo locupletis non agendum agam. quæ apud nos frugalitas est, apud illos humilitas est. Petis iterum potius filios quam recipis. Colit etiamnum in Capitolio casam victor omnium gentium populus, cujus tantam felicitatem nemo miratur. Merito potens est: nemo ab ejus origine est, quem non reliquerit. Pater egredientem te, certe domum redeuntem comitabor, nec nisi in limine deseram: ero in publico filius. Amo æque paupertatem ac patrem. utrique adsuevi. Non possum agere in domo divitis filium. Si carum tibi servum venderes, quæreres quis emptor esset. Non mehercule habeo, quo tibi irato satisfaciam. Interim pluris omni patrimonio puto hoc somnium. quod sic me amittere curas, satis amare non possum. Quid faciam adoptatus? loquar filius ejus bene de abdicatione? Ego in domum vestram intrabo, tanquam ego vos ejecerim? ego ornamenta vestra occupabo? Tum illic si quid commisero, me nec meus recipiet pater. Quid est quod aut negandum mihi, aut excusandum sit? Non insanissimum dispendiorum malum, non erubescendos amores, neque luxuriantem habitum, neque potatus objicis filio. hæc si non potes, aliqua saltem ex commentariis amici tui describe, madentem unguentis hesternis, convulneratum libidinibus, incedentem, ut feminis placeat, femina mollius, & cetera quæ morbi, non judicii sunt. Abdicatio loquax est. Quam te paupertas amo, si beneficio tuo innocens sum! Accusatorem non habeo. me miserum, etiam laudatorem habeo, & eum cui non omnes placent; hoc enim malo dicere, quam omnes non placent. Non tibi per multos liberos fulta domus est, neque turba lateri circumerrat, nec multus intra limen hæres est: quanquam nec sic quidem debuisti dare, cum deos cum votis patris vidisses certantes, & tutior adversus fortunam est, cui aliquid post damnum superest, & habemus exemplum, posse aliquem tres filios perdere. Ille Crœsus inter reges opulentissimus, ad tormenta post tergum vinctis manibus ductus est. Tu Crasse, post evestigata illa fugitivorum arma urbis Romanæ ditissimus, qui nunc apud Parthos eges sepulchro quoque. Dicta præterea illa corrumpentium non fero. quoties enim inter divitias suas exemplo istam posueritis domum, meliores perdemem divitiis suis liberos? hoc scio nostros fuisse majores; hoc illum Ælium Tuberonem, cujus paupertas virtus fuit: hoc Fabricium, Samnitium non accipientem munera: hoc ceteros patres nostros, quos apud aratra ipsa, mirantes decora sua, circumstetere lictores. Surgite, surgite juvenes: meum rogando patrem, vestrum rogare discite. *Blandi.* Tres genuit: quatuor abdicat. Abdico, inquit. apparet unde venias. *Galli Vibii.* Si quis me audit, abdicari jam putat adoptatum. quare? ne auferam patri filium, filiis patrem: neo tam vicino exemplo emendatis. Qui abdicavit suos, quærit alienos, nulla certa felicitas est. Paulo ante ego divitis filiis invidebam: modo illi mihi. laudat me pater, cum abdicet: laudo ego patrem, cum abdicer. hæc una inter nos disputatio est: ille me dignum putat beato patre, ego meo. *Fabiani Papirii.* Ecce instructi exercitus sæpe civium conguatorumque conserturi manus, constiterunt, & colles equis utrinque complentur, & subinde omnis regio trucidatorum corporibus consternitur, illatorum multitudine cadaverum, vel spo liandum

liantium. Si quæsierit aliquis, quæ causa hominem adversus hominem in facinus coëgit? nam neque feris inter se bella sunt: nec si forent, eadem hominem deceant, placidum proximumque divino genus. Quæ tanta vos fert ira, cum una stirps, idemque sanguis sitis: vel quæ furiæ in mutuum sanguinem egere? Quod tantum malum humano generi vel sorte vel fato invectum? an ut convivia poculis exstruantur, & tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enimvero & laudanda sunt, propter quæ mensam & lacunaria sua potius quam lucem innocentes intueri maluerint. An, ne quid ventri negetur libidinique, orbis servitium expetendum est? quid tandem sic pestiferæ istæ divitiæ expetuntur, si ne in hoc quidem ut liberis relinquantur? quid tandem est quod in vitio corruperint? Primum si inde incipere velis, ædes ipsæ, quas in tantum exstruxere, ut domus ad usum & munimentum paratæ, sint nunc periculo, non præsidio: tanta altitudo ædificiorum est, tantæque viarum angustiæ, ut neque adversus ignem præsidium, neque ex ruinis ullum ullam in partem effugium sit. Ad delicias dementis luxuriæ lapis omnis eruitur, cæduntur que gentium silvæ: æris ferrique usus, jam auri quoque in extruendis & decorandis domibus. nempe ut anxii interdiu, & nocte ruinam ignemque metuant, qui tectis injectus est fortuitus. Hinc & vicina urbium excidia sunt: quippe non defendis uni, sed in communi periculo apprehendam: hostesque aliena & in sua damna validiora ceduntur alia, ipsaque cum maxime flagrant, spolium ex alienis ruinis ferunt. In hos ergo exitus varius ille secatur lapis, ut tenui fronte parietem tegat, quam vinctis severe in hoc pavimentum levatum & infusum tectis aurum. O paupertas quam ignotum bonum es! Quin etiam montes silvaque in domibus marcidis & umbra fumoque viridibus. [* *Quid faciam? Si paruero, abdicabor; patrem amo, hæc est contumacia mea.*] ut maria amnesque mutentur, vix possum credere quemquam vidisse silvas patentesque campos, quos rapidus amnis ex præcipiti, vel cum in plana infusus est, placidus interfluit: non maria unquam ex colle vidisse lata aut hiberna, cum ventis penitus agitata sunt. Quis enim tam parvis oblectare animum in vita possit, si vera cognoverit? Videlicet quæ instantibus tangi comprehendique manibus aut sinu possunt. An magna non capit? exiguum est & hoc, litoribus quoque moles invehuntur, congestisque in altum terris exaggerant sinus: alii fossis inducunt mare: adeo nullis gaudere veris sciunt, sed adversus naturam alieno loco, aut terra, aut mari mutata ægris oblectamenta sunt, ut imbres fastidio rerum naturæ laborantibus. Iam ne liberi quidem, nisi alieni placent. *Hispani Cornelii.* Solus omnium abdicor, quia me meus pater diligit, alienus appetit. *Vibii Rufi.* Dives filium non habet: me dabis? dives reduxerit suos: me recipies? ita non adoptari, sed commodari recuso. Quid mihi objicitur? Meritis amoris alienum feci. Dic dives audiat: Divitem, inquit, te esse volo. O me abdicandum, si talem patrem relinquo. Laudabat mihi pater paupertatem, narrabat divitum incommoda: ajebat multos divites accusatos: ego certe memini abdicatos. Abdico, non est patris mei verbum. *Triarii.* Quare abdicas? numquid dies noctesque impendo turpibus conviviis? plurimum vivo in lupanari? si nescis quæ crimina objiciantur, ab amico disce.

turpem, dixit aliena bona invadere, & trium filiorum sub se sortem esse, & liberis spem reconciliationis paternæ eripere, quam inhumanum esset. Cum inutilem diceret, dixit patri inutilem esse, adoptanti inutilem esse. Cum patri inutilem diceret, tractavit quam grave esset, unico carere filio, quem alius concupisceret. & cum diceret divitem esse, quodque qui tot haberet solatia, filium quæreret: dixit: Tibi non erit facile adoptare. Inutilem esse diviti cum diceret, sic tractavit: Futurum ut ad suos rediret, si non adoptasset. Hoc loco belle videbatur dixisse. Si animum patris intelligis, dat tibi notam reconciliandi tuos, negat se solitudinem pati posse. Cum inutilem sibi esse diceret, paupertatem laudavit, in divitias invectus est: dixit se posse divitiis corrumpi, quibus corrumpi possit exercitus. Cum in divitias inveheretur, dixit: Aiunt multa vitia divites habere illos, & hoc gravissimum, quod suos non amant. Nec esse quod quisquam se satis putet firmum ad repellenda vitia, contactu ipso nocentia transeunti bono. Nec peccare discam? Ecce tu quam cito abdicare didicisti. Dixit futurum, ut diviti displiceret propius inspectus, ipsum amorem paupertatis ab illis fastidiri: dixit futurum, ut abdicaretur, si adoptatus placuerit, ego nec meo placeo: adjecit periculosam sibi futuram adoptionem in domo, suos dominos desiderante, & tota familia expellere insitivum hæredem cupiente. *Latro* ultimam quæstionem posuit, quam fere solebat: Etiam si non recte fecit; quod adoptari à divite noluit: an tamen bono id adversus patrem animo fecerit, an ignoscendum sit. deinde an bono adversus patrem animo fecerit. In hac quæstione bona pars adolescentis est, patrem amantis, & opibus præferentis. *Latro* tamen negabat patrem daturum manus, bono adversus se animo factum, sed consensum filiorum adversus patres dicturum tacitum, nescio quem. *Brocco* quidam non male re usus, qui dixerat adolescentem videri sibi habere capitalia quędam vitia, male de se existimare eum qui ire ad Iudicem districtum innocens nollet. *Argentarius* omnes priores transiens partes, statim ad hoc venit, debueritne patri parere, an non debuerit; & in figuram contulit declamationem. Volo, inquit, alius filium abdicet, qui petitur à patre paupere, ut in adoptionem divitis daretur. Quam bonam, inquit, causam pater habebit? Dicit hic, deinde transit. Sic cum declamasset eam controversiam, quæ usitata non erat: Si ille filius malam causam haberet, ego bonam habeo: contulit suam causam cum illo.

Color. De colore magis quæsitum est, an adolescens debeat aliquid in divitem dicere. quid enim faciet? diceret in eum qui tantum res habet, & in amicum paternum? non dicit, in eum quem fugit? & illi tamen qui sibi abstinentiam conviciorum imperaverant, non bene præstiterunt. aliqua sententiæ dulcedo surrepsit. Aridi declamatores fidelius quos proposuerunt colores, tuentur: nihil enim eos sollicitat, nullum schema, nulla dulcedo sententiæ subrepit. sic quæ malam faciem habent, sæpius pudicæ sunt: non animus illis deest, sed corruptor. *Fabianus Philosophus* hoc colore usus est, ut diceret: Etiam si sustinerem, ac tradi diviti nollem. & in divitias dixit, non in divitem: illas esse quæ frugalitatem, quæ pietatem expugnassent, quæ malos patres, malos filios facerent. *Gallus Vibius* fuit tam magnæ olim elo-

eloquentiæ, quam postea insaniæ. Huic accidisse uni scio, ut in insaniam non casu incideret, sed judicio perveniret, nam dum insanos imitatur, dum lenocinium ingenii furorem putat, quod simulabat, ad verum redegit. Hic controversiam postero die quam erat à Fabiano dicta, declamavit. Solebat autem sic ad jocos pervenire, ut amorem describeret pæne cantantis modo, ut diceret, Amorem describere volo: tanquam, Bacchari volo. Deinde describebat, & totiens cœpturus repetebat: Amorem describere volo. In hac controversia plane quod voluit, consecutus est, ut divitias nobis in odium adduceret. Sæpe enim ingessit: Divitias describere volo: & multa minus facunde & corruptius quam Fabianus, sed dulcius. hoc unum occurrit, in quo pusillum inest insaniæ. Non me delectant ignoti domino servorum greges, nec sonantia laxi ruris ergastula, patrem gratis amo. *Fuscus Arellius* & hunc colorem dixit: Omnibus offendor. cum primum de adoptione ista cogitarem, occurrerunt mihi tres abdicati: & audio in ista domo tres fuisse filios. Necesse est timeam infelicem liberis domum. & alias causas dixit. licet enim plura abdicato dicere, propter quæ non litiget: sed nunc refero, cui rei quisque maxime institerit. *Latro* illo colore usus est, sodalem se tribus divitis filiis fuisse: semper, inquit, illos colui, immo adhuc colo. cum abdicati essent, ego illis suasi ut tacerent, & patrem cedendo mitigarent. dixi, Cum primum tempestivum putabitis, patrem vestrum rogabit meus. Ecce admonent me aptissimum esse tempus. Verum est. non potest pater invenire reconciliationis aptius tempus. dives filios quærit. *Cestius* illo colore: Quos abdicatione non potuit terrere, putat se castigaturum adoptione. Non ille tuum filium concupiscit, suos corrigit: dum illos correctos putaverit, me statim abdicabit. Non faciet? Aqui neminem adhuc habuit, in quo hoc aut facilius aut justius faceret. *Fabianus* hoc colore, ut dixit, egit: Nolo dives esse. *Rufus Vibius* hoc: nescio dives esse: Hæc in hoc loco cum diceret, excepta sunt. Non est quod putes, omnibus divitias convenire. nihil est insolentius novitio divite. Sed & illud dixit: Alius animose loquitur, ut ex contemptu divitiarum gloriam petat. ego non dico, Dives esse nolo: sed, nescio. *Albutius* & ipse divitias insecutus est, & dixit pulchram de Fabricio sententiã. Munera, inquit, regia respuit, cum auro dominum timet accipere. & illum locum egregie tractavit: Omnes cibos habebo suspectos, omnes potiones, trium pædagogia: ex illis occidere me volet, quisquis frugalissimus fuerit. Non venenũ pauperes timent, non heredem: adhuc nec abdicationẽ timebamus. *Silo Pompejus* illo colore egit: Nemo illi placere potest. Ne in hoc quidem aliquem retinuit, ut non omnes abdicaret. Ecce nunc, inquit, invenit novam abdicationem, ne quid de reditu sperare possent. Et cum multa dixisset in divitem, dixit: Non est quod mireris si te oderunt, quos abdicasti. Colorem aperte paratius aliquid cur hic desideraret quid à dixerunt patrem cupidum divitiarũ, quod invidiosum est, in hoc usum: quidam ita, Divitias filio dare vult, ut filiis eripiat. Itaq; *Latro* optimo colore usus est. In hoc, inquit, te in adoptionem volo dare, ut facilius per te abdicati reconcilientur. *Cestius*. Timeo, inquit, ne abdicer. vellem timeres. *Albutius* hoc colore usus est: Summam sibi amicitiam cum divite fuisse: dixisse illum sibi dubitasse, an filium tolleret. Tolle, inquit, in meum patrimonium: ego illum fratrem liberorum judicabo, Itaque cum & ser-

tertium abdicaret, dixit: Nisi mihi illudis, unicum etiamnum filiũ habeo. venit ad me, & ait: Redde quem educasti mihi: si emendati fuerint liberi mei, habebo hunc cum illis: si perseveraverint, habebo pro illis. Tentasti statim illum reducere in gratiam cum filiis, intempestivum erat. Tentavi, quoties subtrahendum eum respondit: non tanquam possit diviti deesse filius. *Silo* dixit: Amicos, inquit, abdicat. usus sum. quid ergo? mavis inimicum adoptet? si intraveris domum, videbis, an aliqui animũ patris à filiis avertant. Si reduxerit, inquit, illos, & quid fiet? capit divitis domus quatuor liberos. Si illi te fratrem gravabuntur, libentissime recipiam. Sic de me dives meruit, ut illi darem filium paratissime commodato. *Blandus* hoc colore egit, ut diceret, Divitem inexorabilem esse liberis: omnia se fecisse ut illum placaret: videre se magnas causas & graves. Itaque certam futuram adoptionem. *Otho Iunius* pater solebat difficiles controversias belle dicere, eas in quibus inter silentium & actionem medio temperamento opus erat. Edidit quidem quatuor libros colorũ, quos belle Gallio noster Antiphontis libros vocabat: tantũ in illis somniorum est. & hoc vitium ab antiquis, qui artẽ dicendi tradebant, duxerat. Illi enim colores * probant qui non possunt coargui, non ut omnia asseverent, ut nõ esset aliquo homine offensus. Sed ridiculũ est affectanti, quod falsũ probari non possit. Non multum interest in causa sua, falsum aliquis testem deprehenderit, an servum: alteri enim credi non debet, alteri non solet. *Otho* tamen *Iunius* bene dicebat has controversias, quæ suspiciose dicendæ erant. Item memini optime dicere illum pro juvene adulterii reo, in quem *Syriacus Vallius* homo disertus ed calumniam juraverat. Erat genus judiciale. Speciosum juvenem dominus suus deprehendisse cum uxore in cubiculo suo testatus est, & ob id uxorem suam dimisit. hoc nomine, servum pro adultero postulatum, dominus non defendebat: mulierem, quãm petebat præjudicium, tuebatur. opus erat aliquo colore, cum in cubiculo visa esset cum servo à marito. *Otho Iunius* nullam rem certam posuit, sed tantum circumventam à viro mulierem egregie tractavit: cujus actio quam utilis fuisset, statim apparuit, *Nigro Brutidio* dicente, qui hoc colore usus est: Accersitum à domino servum, qui inter se medius & dominam, cum domina rem haberet: illam non esse passam: maritum indignatum, profiluisse quasi in corruptorem. Vsus est colore. dixit enim arcessitum ut dominicæ libidini * paparium faceret. *Syriacus* cum secunda actione hunc colorem urgeret, diserte multa dixit: inter quæ & hoc: Adulterum accusator in cubiculum usque perduxit, pat onus in lectum, & pæne causam abstulit. & illud cum Syriaco vafre & facit, & belle respondet, cum prima actione diceret, non posuit causam, sed argumentatus est: dixit probaturum se deprehensam in cubiculo cum servo. *Niger Brutidius* cum ageret, objecit Syriaco, quod causam non posuisset, & institit assidue, quare non apparet, quomodo servus solicitatus esset, quomodo perductus in cubiculum, cum responderet Syriacus, ait: Primum non apud eundem præceptorem studuimus. Tu Apollodorum habuisti, cui semper narrare placet: ego Theodorum, cur non semper. deinde si quæris Niger, quare ego non narraverim: ut tu ista narrares. Tunc & contra Maximum Sterti- nium quo premebatur, cum comes ejus fuisset, dixit, Per annos duodecim in officio fui: Dic qui

ii.

iu domo tua peccaverim? Sed hæc consuetudo vestra. Injuriam vocatis, finem servitutis. Tamdiu vobis cordi sumus, quam diu usui. Hæc à Syriaco dicta, magna exceptis clamoribus, cum occurrerent mihi, præterire non potui. Ad Othonem redeo, à quo longius aberravi. Solebat hos colores adhibere, qui silentium & significationem desiderant. Bene itaque & hanc controversiam hoc colore dixit, tanquam in emendationem abdicaturus, & reconciliationis causa faceret. Hoc non detegebat, sed omnibus sententiis utebatur ad hoc tendentibus: tanquam, Non possum, inquit, pati sine patre me: an sine te putas pati posse quemquam, aut patrem putas pati sine liberis posse? & illud: Credite mihi, impium nihil de liberis duo patres cogitant. & illud: Recipiat, inquit, suos, non possum sine te pati. hoc fortasse illi placebit, quod ad tuum patrem reverti voles. & illud: Non amas abdicatos? domum illorum occupa, ama, serva. dixit & illud: Libenter, inquit, pauper sum & ego. Dicit aliquis: Quare ergo in adoptionem divitis filium recipi volo? Et excusationem si dixero, filii mei causa facio: honestius autem nunc facio, quam si filium ei facerem. & illud. Hoc aut meum consilium est, aut illius, aut commune, consentiatis licet duo senes. Iungit & illud, Temerariam adolescentiam, & incautam contumaciam: fortasse jam supervacua esset adoptio, si non repugnasset. Et illud: Non recipio, omnia licet facias: non ero pater orbo divite. & illud in ultimo: Scis me non invitum esse pauperem, ego te genui, ego divitias docui contemnere. sequere auctoritatem meam. nihil turpiter suadeo, nihil sordide concupisco, crede fidei meæ. hoc fieri expedit, quod, inquit, me tibi diuiti nihil amplius dico. Totam bene dixit controversiam, sed hoc genere, ut putares illo dicente dicendum sic esse: deinde mirare, quid illi suspiciosa actione opus fuisset, cum aperte liceret. Bene de hoc vitio illius Scaurus ajebat, illum acta in aurem tegere. *Glycon Scyrition* ex altera parte satis dulcem dixit sententiam: ὅτι ἐμονήσα, πονηρεύῃ ὁμολογοῦν οἱ ἐφίσχονται. *Artemon* dixit: οὐ σύγε εἶ πατὴρ τῶν ἀλλοτρίων κτημάτων. Πλουτοῦσιν, οἷς πλούσιοι πρόσωπα τερῆς, ἀπαντῶσιν. *Hermagoras* dixit: παρακελευσόμεθα τέσσαρες εἰς ἀπείρητον.

CONTROVERSIA X.

Iusiurandum mariti & uxoris.

Thema. *Vir & uxor juraverunt, ut si quid alteri obtigisset, alter moreretur. Vir peregre profectus, misit nunciū ad uxorem, qui diceret decessisse se. Uxor se præcipitavit. recreata, jubetur à patre relinquere virum. non vult. abdicatur.*

PORCII LATRONIS. Dii immortales, qua debetis providentia humanum genus regitis: effecistis ut illud non periculum esset amantis, sed experimentum. *Cestii Pii.* Antequam juraremus, diu inter nos hæc tacita lex erat. Si abdicata fuerim, non vivam. Huic pater non credit, nec est novum: nec vir illi credidit. Quæris quod jusjurandum fuerit? Ita patri placeā. *Fusci Arelli* patris. Iam uxor non navigabo, non peregrinabor. fides tua me timidum fecit. Mentitus, inquit, hic est, solemne est amantibus. ideo non nisi jurantibus credimus. Hos dividere vult socer, quos ne mors quidem dividet. Moriar, inquit, habeo & causam, & exemplum. Quædam ardentibus se maritorum rogis miscuerunt: quædam vicaria maritorum

ritorum salutem anima redemerunt: quàm magna gloria brevi sollicitudine pensata est! O te felicem, uxor: inter has viva numeraris. *Marilli*. Assiduæ contentiones erant, ego magis amo, immo ego: sine te vivere non possum, immo ego sine te. qui solet esse exitus certaminum, juravimus. Hic animus sine dubio jurantium fuit, ut vivi non diduceremur, cum illud quoque caveremus, ne morte divideremur. respexistis nos dii. nunquam vos violavimus. *Hispanis Romani*. Difficile est, Iudices, eorum secretorum causas reddere, quæ amantibus etiam sine ratione jucunda sunt. nec est quod puteris de abdicatione hodie tantum illius agi: de spiritu agitur. Scitis quemadmodum suos amet. non magis sine patre vivere potest, quàm sine viro. *Iunii Gallionis*. Socer (sic enim te appellabo quamdiu vixero) quid sibi volunt altiores hujus gemitus, & fortiora inter lacrymas suspiria? nescio quid videris fortius puella promittere. non sum tanti, ut bis pro me pericliteris. *Argentarii*. Nocet illi indulgentia suorum. in duo pericula mulier incidit: quorum neutrum esset experta, si aut minus amaret virum, aut minus amaret patrem. *Alfii Flavi*. Nec est quod puteis, illi facilius istius esse desiderium; & patrem amat, tanquam juraverit.

Pars altera. P. Asprenatis. Nempe si quid acciderit viro, peritura est: &, si bene filiam meam novi, peritura est si quid genero meo acciderit. Filia mea moritura est, adjiciam quod sit indignum, si quid filiæ meæ acciderit, vir ejus victurus est. Vide qua te lege cōstrinxeris: si parueris, vives. *Blandi*. O condicionem æquam. alteri vitam debet, alteri devovit. *Papirii Fabiani*. Non possum, inquit, relinquere virum. Quidquam non potest quę mori potest? pæne dum falsæ mortis nuntium misit, vere recipit? Vir dum nimis amat uxorem, pæne causa periculi fuit: uxor dum nimis amat virum, pæne causa luctus fuit: pater dum nimis amat filiam, abdicat. Servate totam domum, amore mutuo laborantem. Moriar, inquit: hoc patri minaris, viro promittis. Potes sine viro pati: peregrinationem ejus tulisti. facilius potes carere eo qui spiritum debet, quam eo qui impendit?

DIVISIO. Et hæc controversia non erat in divinatione. nam præter illam quæstionem, An pater abdicare posset propter matrimonium, reliqua, quæ ad æquitatem pertineant, tractationis sunt. Primam tamen conjecturalem quæstionem *Latro* fecit: proposuit illam, An etiam si non malo adversus uxorem animo maritus fuit, fecit tamen, ut tam temerarius & inconsultus relinquendus sit. deinde, An etiam malo adversus uxorem animo fecerit. *Fuscus Arellius* juris quæstiones subjecit, Non posse illam discedere à viro: nam & hoc jurejurando illam obligavit. hunc enim animum fuisse sine dubio jurantium, ut vivi non diducerentur, cum illud quoque caverint, ne morte dividerentur. *Latroni* contrarium videbatur, onerari jurisjurandi invidiam, cum extenuari deberet: & illud jusjurandum contra fortunam videtur, hoc etiam contra patrem. *Cestius* contra fecit, & toto dixit jurejurando illam liberatam: illo casu solutos ipsos vinculo religionis: & ideo non futurum periculum uxoris, si quid accidisset viro. *Silo Pompejus* contra dixit, illam teneri jurejurando, & adjecit, Et si repudio diducta fuerit, non tamen solvi fœderis pactionem: & ideo inquit, Honestum mortis titulum vindico: ne si quid acciderit, aut ego pro aliena uxore moriar, aut illa pro alieno viro.

Celox

Color. *Hispo Romanus* hoc colore usus est, Iusjurandum jocosum fuisse, sicut multa quotidie jurarent amantes, & ipsum jurasse: idque oblitum se an jurasset, misisse nuntium, ut experiretur affectus uxoris, non ut periisset. uxorem intellexisse falsum nuntium esse, & ex eo se loco præcipitasse, ex quo præcipitata perire non posset. Ut quomodo ego illam, inquit, falso nuntio terrueram, sic illa me falso periculo terreret. *Marillius* præceptor noster licenter verbo usus est, satis sensum exprimente, cum diceret uxorem intellexisse mariti mendacium: & ipsa adversum temerarios mariti jocos relusit. Hanc controversiam memini me videre *Nasonem* declamare apud rhetorē Arellium Fuscum, cujus auditor fuit. Nam Latronis admirator erat, cum diversum sequeretur dicendi genus. habebat enim ille constans & decens & amabile ingenium. Oratio ejus jam tum nihil aliud poterat videri, quam solutum carmen. Adeo autem studiose Latronem audivit, ut multas ejus sententias in versus suos transtulerit. In armorum judicio dixerat *Latro*: Mittamus arma in hostes, & petamus. *Naso* dixit:

Arma viri fortis medios mittantur in hostes,

Inde jubete peti. ---

& alium ex suasoria sensum, quem à Latrone mutuatus est. memini Latronem in præfatione quadam dicere, quod scholastici quasi carmen didicerant, Non vides, uti immota fax torpeat, & exagitata reddat ignes? mollit viros otium, ferrum situ carpitur & rubiginem ducit; desidia dedocet. *Naso* dixit:

Vidi ego jactatas mota face crescere flammas:

Et rursus, nullo concutiente, mori.

Tunc autem cum studeret, habebatur bonus declamator. Hanc certe controversiam ante Arellium Fuscum declamavit, ut mihi videbatur longe ingeniosius: excepto eo, quod sine certo ordine per locos discurreret. Hæc illo dicente excepta memini: Quicquid laboris est, in hoc est, ut uxori virum, & viro uxorem diligere concedas. Necesse est deinde, jurare permittas, si amare permiseris. Quod habuisse nos jusjurandum putas? Tu nobis religiosum nomen fuisti. Si mentiremur, illa sibi iratum patrem invocavit, ego iratum socerum. Parce pater, parce socer: non pejeravimus. Ecce objurgator noster, quam effrænato amore fertur. quanquam esse * filiam preceris: charum quidem, quod illum ab indulgentia sua avocet. Dii boni, quomodo hic amavit uxorem? amat filiam, & abdicat! dolet periclitatam esse, & ab eo abducit, sine quo negat se posse vivere: queritur periculum ejus, qua pæne caruit hic qui amare caute jubet. Facilius in amore finem impetres quam modum. tum hos ponis terminos, ut nihil faciant, nisi considerate; nihil promittant, nisi ut jus facturi; omnia verba ratione & fide ponderent. Senes sic amant. Pauca nosti, pater, crimina: & litigavimus aliquando, & cecidimus: & fortasse, quod non putas, pejeravimus. Quid ad patres pertinet, quod amantes jurent? Si vis credere, nec ad deos pertinet. Non est quod tibi placeas uxor tanquam prima peccaveris. periit aliqua cum viro, periit aliqua pro viro: illas tamen omnis ætas honorabit, omne celebrabit ingenium. Fer, socer, felicitatem tuam. magnum tibi quam parvo constat exemplum! in reliquum diligentiores facti sumus: errorem nostrum confitemur; exciderat jurantibus, esse tertium qui magis amaret: sic, dii, fit semper. Persevera, socer, recipe filiam: ego qui peccavi, pœna dignus sum,

quare

quare uxore necata, focero causa sim orbitatis? Discedam è civitate, fugiam, exulabo: utcumque potero, desiderium misera & crudeli patientia perferam. Moreret, si solus moriturus essem. Declamabat autem Naso raro controversias, sed non nisi ethicas: libentius dicebat suasorias. molesta illi erat omnis argumentatio: verbis minime licenter usus est, nisi in carminibus, in quibus non ignoravit vitia sua, sed amavit. Manifestum potest esse, quod rogatus aliquando ab amicis suis, ut tolleret tres versus, invicem petiit, ut ipse tres exciperet, in quos nihil illis liceret. æqua lex visa est. scripserunt illi quos tolli vellent secreto, hic quos tutos esse vellet. in utrisque codicillis iidem versus erant: ex quibus primum fuisse narrabat Albinovanus Pedo, qui inter arbitros fuit,

Semibovemque virum, semivirumque bovem.

Secundum:

Et gelidum Borean egelidumq; Notum.

Ex quo apparet, summi ingenii viro judicium non defuisse ad compescendam licentiam carminum suorum, sed animum. Ajebat interim, decentiorem faciem esse, in qua aliquis nævus esset.

CONTROVERS. XI.

Raptor patrem suum non exorans.

Lex: *Raptor nisi suum & raptæ patrem intra trigesimum diem exoraverit, pereat. Thema.* Raptor raptę patrem exoravit: suum non exorat, accusat dementiæ.

CONTRA RAPTOREM. *Porcii Latronis.* Moriar, inquit, moriar hodie: ego virum non fleo. Quid contremiscis senectus? quid lingua trepidas? quid oculi obstupuistis? nondum est trigesimus dies. Vitam rogas? dedi, & perdidisti. Mori, inquit, filium vis. ego te mori volo? immo furor tuus, illa cæca & temeraria cupiditas: & inter hæc pater illius, qui nimis cito exoratus est. Quare tam cito senex ille remisit injuriam? Ne tristiore quidem vultu expugnatam filiæ pudicitiam tulit. timeo ne verum sit quod audio, ne novo inauditoq; more de nuptiis puellæ exoratus sit. *Cestii Pii.* Quo melius de re judicare possitis, narrabo me juvenem. habui patrem sanæ mentis: nec iam severum scilicet, ut crudelis esset, nec tam indulgentem, ut incautus. Duxi uxorem, quam pater jusserat; & tamen nuptiarum mearum me pænitet. Fili, nonne sæpe excandui, sæpe reconciliatus sum, sæpe quod negaveram dedi? Ipse dispensasti triginta dies: ut haberet primos socer, medios reus, novissimos pater. Ne omnia vitia ejus à prima adolescentia repetam, virginem rapuit, patrem accusat. Hæc intra triginta dies. Putas me accusatori promissurum, quod filio negavi? Impetravi, inquit, ab illo: alii ajunt illum à te, mediis me diebus accusas. Rapuisti virginem, cum tam libenter viveres? *Arellii Fusci* Patris: Moriar, inquit, etiamnum minaris: nondum rogas. Quid, inquit, rogabo? jam lassus es, nec ullum adhuc rogasti. Non possum, inquit, exorare tam diu? Novo more objicit dementiæ constantiam. Quid? ergo tu poteris videre morientem filium? fortasse non potero: & ideo irascor, dum licet. *Pompeii Silonis.* Hæc audacia ejus ex parte culpæ meæ est: nimium indulgenter nutritus est: omnia sibi putat licere: nec ille unquam me rogavit. Ignovit, inquit. Ita alius ante me rogatus est? Non nolti condicionem legis tuæ: in hac

hac qui pares sententias habent, pereūt.ipse ad alienā se misit, lex illū misit ad meā. *Raptor nisi & suum & rapta patrē exoraverit, pereat.* Vis scire, lex utrum malueiit? non exoratus irascitur. ex duobus patribus eum raptor accusat, qui legem sequitur. *Arellii Fusci.* Miraris me dubitare. ipsa lex inter mortem & nuptias dubia est. Quid me intempestivæ proditis lacrymæ? Nondum erat tempus flendi. Non est quod quicquam tibi promisisse lacrymas putes. fleo, quod necesse mihi est spectare filium morientem. Quid facturus sim, adhuc nescio, utique tu ante tricesimum diem nescies. Exorabis, inquis, patrem. Quid ergo mihi molestus es, si hoc tibi satis est?O Dii, effregit fores? & identidem leges invocantem coëgit pati stuprum, nisi tam facile puellam exoravit, quam patrem. Mortem vita meruit, accusatione deprecatur. Consumuntur interim dies. Vter nostrum consumit? Rogo, inquit. Non est tuum me rogare. Nunc ego rogare debueram, qui periclitor. *Papirii Fabiani.* Demens sum, vides; turpiter vivo, meretricem amo, leges ignoro, dies tuos non numero: ad judicem vocatus, non adsum. Ergo moriar, inquit. hoc si reo dicis, non curo; si judici, videbo: si dementi, non intelligo. Demens, inquit, es. & huic aliquis ignoscere potest, qui sic rogat? Vos mei judices estis. iste habet suum judicem. nec potest inexorabilem queri, quem nondum expertus est. *Iunii Gallionis.* Rogo, inquit: Num sic? si volebas rogare, admovisses propinquos, amicos, majorum imagines, lacrymas, repetitos alte gemitus. Testor Deos, sic rogaturus fui puellæ patrem. Cum, inquit, multum in suppliciis habitum submiseris, cum dixeris: Pænitet quod rapui, quod te priorem non rogavi; cum dixeris te dementem fuisse, deliberabo cum amicis, deliberabo cum propinquis, deliberabo cum tua matre. Me miserum, quam pæne promisi? anime dura. heri fortior eras: & multum habeo quod deliberē. diversi me affectus distringunt. inter reum & patrem distrahor. Hinc injuria est, hinc natura. Quid properas? nemo tibi præter me rogandus est. Ergo, inquit, misereberis? nihil promitto ante tricesimum diem. Miserum me. quod tantum triginta diebus irasci possum. longiore tempore opus erat. Audi à demente exempla huic crimini. Denis vicenisque annis inter bella juventus consenuit: nos triginta dies ferre non possumus. Deliberabo, lex nihil vult temere fieri. Magna res est, inquit: delibera, cogita, tempus accipe. effregisti domum civis, ut dicis, etiam misericordis. Morere. non est hoc nocenti grave. Ego nihil peccavi: propter te mori cupio. ratio à me exigitur alienæ culpæ, non meæ potestatis. Quid ergo facturus es? non pronunciabo ante supremum. Quid sic miraris, si illum citius exorasti? facilius est injuriam donare, quam crimen. Agedum in medium senex, cujus misericordia crudelis sum: non putasti mecum deliberandum? Vnde autem scis, quem filium habeam? ego certe adhuc nescio, qualem filiam habeas. Nullum tempus uni verbo angustum est. Iam, inquit, angustum tempus est. & tibi vacat accusare? *Vibii Rufi.* Quis unquam præter me ignoscere jussus est? jam, inquit, tempus angustum est. ita non putas me subducere quantum superfit? Iam, inquit, tempus angustum est. Angustum erat, si duos rogare deberes. Angustum tempus est, exclamat: nescio quid rogem. Roga ergo. Me priorem rogare debuisti: non dico quia dignior sum, qui prius roger: quia pater tuus; id quod minimum est, propius habito.

Huc

Hinc videlicet illa pars legis pertinebat, ut suum patrem exoret. Patrem natus sic aliquis exorat, sic deprecatur? Apparet nunc te primum rogare. Demens sum: immo si vis argumentum, dabo tibi. filius meus moriturus est. nondum testamentum mutavi. *Cornelii Hispani.* Multi me affectus diducunt: necesse est de aliis querar, de aliis erubescam, de aliis timeam, de omnibus etiamnum deliberem. Ne ille quidem, quamvis dicatur nimis exorabilis, ignovisset, si sic rogatus esset.

Pars altera. Arellii Fusci Patris. Me miserum, pater. irae tuae detractum est nihil, & tempori multum. infelicior sum, quam si neutrum exorassem. Mortem timeo, postquam mihi homines gratulati sunt. Quid tibi, optime socer, pro ista misericordia tua, qua mihi & patri meo pepercisti, precer, nisi superstitem filiam? *Papirii Fabiani.* Non possum dissimulare, pater, quod illum exoravi, tuum beneficium est. certe cum exoratus est, hoc dixit: Aliud quidem suadebat dolor meus: sed quid faciam? patris tui misereor. Miserere pater: scis quam brevis sit advocatio mea. Misereor, inquit, vis verum dicam, quid dixerit? patris tui. Vnde ego miser ab hoc patre veniens timerem patrem? *Cestii Pii.* Timeo mortem, nec jam habeo cui pereā. *Marillii.* Si tibi tam pertinax adversum me odium est, audacter quid sis facturus, pronuntia. dic exorari te non posse, quid me incerta mortis expectatione suspendis? sollicitus inter somnos quoque velut admotam cervicibus meis securim expavesco. si non impetro ut vivam, hoc certe impetrem, ne diu moriar. Non est quod puteris legem in numero dierum angustam fuisse. lex illius, diu morlar. Responde, pater, si servaturus es filium, jam tempus fuit: si occisurus, jam tempus est: non possum sustinere ultra haec tormenta, diebus paucis, & in me mihi aliud licet. *Blandi.* Ita parum contigit tibi, quod solus periclitanti filio non rogas?

DIVISIO. *Latro* sic divisit, An intra tricesimum diem raptor agere possit: sicut non potest qui in custodia est, qui in carcere est. Si cum alio potest, An cum patre possit, cui vitae mortisque arbitrium datum est. cum illi accusare eum liberum est, quem mortiferum est non exorasse. etiam si cum patre potest agere, An ob id possit, cujus faciendi potestatem lex patri dedit. Ista enim ratione nihil licet, si aut exorari, aut accusari ei necesse est. deinde si possit agere, An debeat. Irascendi causam tractavit, quod alium prius rogavit, quod me non rogavit, quod etiam accusat. Si non exoravit filius, dementia est. tantum dementiam ferre non possum, cum adhuc an exoretur, incertum sit. Hic paterno affectu tractavit spem faciendi. non probabat Fuscum, qui paulo apertius agebat: * est controversiam promittere. potest nihilominus & bonus agi pater, & non exoratus. *Fabianus* eam quaestionem fecit, & in ea multum moratus est: dementiae non posse agi, nisi cum eo qui morbo fureret: in hoc enim latam esse legem, ut pater à filio sanari deberet, non ut regi. *Latro* eleganter dicebat quasdam esse quaestiones, quae deberent inter res judicatas referri: tanquam, An quicquid optaverit vir fortis, aut tyrannicida, accipere debeat: quasi jam pronuntiatum sit non debere. Nemo quaestionem hanc jam tractat, sicut ne illam quidem, An quicquid pater imperat, faciendum sit. Inter has putabat & hanc esse, An pater ob dementiam quae morbo fieret, tantum accusari à filio debeat. Ajebat enim manifestius esse de lege & officio patris quaeri, & fingi quasdam controversias, in qui-

bus

bus pater furiosus probari non possit, nec absolvi tamen propter nimiam impietatem, libidinem fœdam. Quid ergo, ajebat, nunquam utar hac quæstione? utar, sed cum aliis deficiar. *Pollio Asinius* dicebat, hoc Latronem videri tanquam forensem facere, ut ineptas quæstiones circumcideret. in nulla magis illum re scholasticum deprehendi. Remittit, inquit, eam quæstionem, quæ semper pro patribus valentissima est. Ego semper scio, nullum patri curatorem dari, quia iniquus pater sit, aut impius; sed quia furiosus: hoc autem in foro esse curatorem petere, quod in schola dementiæ agere. *Gallio* & superiore usus est quæstione, & illam adjecit: An agi cum patre dementiæ possit, ob id quod facturus esset, non ob id quod fecerit. neminem injuriarum accusari, quod injuriam facturus sit: non adulterii, quod adulterium commissurus sit: ne dementiæ quidem, quod demens facturus sit aliquid. Tu vero, inquit, mecum agis, non quod non exorasti, sed quod exoraturus non es: puta enim me hodie exorari. ergo demens videor, qui uno me verbo sanare possum? Lex triginta dies dedit: quia judicavit aliquem duriorem futurum. Etiam si demens est qui non exoratur à filio, num qui etiam vigesimo? ergo non potes hoc nomine damnare me, quod exoratus non sim: etiamnum enim exorari possum. Itaque si quis vestrum agere mecum hoc crimen non potest, ut si quem ad triginta dies exorare possum, post triginta quæri non potest. aut crimen non habeo, aut accusatorē. *Silo Pompejus* fecit quæstionem, qua *Gallio* usus est, nihil acturum adolescentem, etiam si damnaverit patrem. nihilominus enim periturum, quia lex nullam aliam salutis viam dedit raptori, quam si exoraverit patrem. *Latro* hæc omnia quasi membra in aliquam quæstionem incurrentia tractabat, non ut quæstionem: quanquam hoc ipsum in aliam ajebat quæstionem incurrere, in qua quæritur, An raptor possit accusare patrem intra tricesimum diem. Nam cum dico, non potes accusare eum in cujus arbitrio positum est, moriaris, an vivas; non magis quam magistratum in jus vocare, quam de judicibus tuis ferre sententiam, non magis quam miles in imperatorē suum animadvertere, adjicio, Non potes accusare. nihil enim tibi proderit, etiam si damnaveris, morieris. Lex enim, si non exoraveris, perire te vult. non exoras autem, etiam si damnas. Quare hoc non quæstionis loco ponebat, quod imbecillum putabat. Apparet enim exigere legem ab eo, ut exoret patrem, qui non habet quem exoret. puta enim patrem alicujus esse jam palam furiosum, ut nihil intelligat: hunc exorari à filio non vult. Atqui eodem loco est manifestus. *Clemens Justus* parum hoc putabat valens esse, tanquam quæstionem: satis valens, tanquam argumentum: & illam alteram satis valentem quæstionem, non posse cum patre agi eo nomine, quod non peccaverit: sed tractaturus iste iniquitatem tractationis ponebat, cum diceret: Agere mecum dementiæ, etsi jam potest, nunquid enim peccavi? non sum exoratus, nondum tempus transiit, etiamnum exorari possum. quam iniquum est nondum esse me nocentem, esse jam reum?

Color. Omnes infamaverunt raptæ patrem, quasi cum raptore colludentem. *Gallio* dixit: Ingenuus virginem rapuit, si tamen rapuit. *Silo Pompejus* eandem suspicionem in omnia contulit. Exoravit, inquit, raptæ patrem. Ita tu, cum jam exorabilem patrem haberet, rapuisti? *Hispanus* dixit: Omnia cito facta sunt: iste cito rapuit, ille cito ignovit, nisi demens

meus fum, eft alind fufpicandum. *Argentarius* dixit: Rapta eft, & ftatim exorata: immo nefcio an exorata, deinde rapta. fpero te innocentiorem fuiffe quam vis videri. Tu exoraffe te dicis. Ego te exoratum puto: dic quid tibi cum focero convenit? *Rufus Vibius* dixit: Dic mihi, quid tibi convenerit, quando tibi nuptias promiferit. nec victum te hercules fateberis, cum dies venerit. *Afrenas* dixit: Jam, inquit, non multum reliquum eft ex triginta diebus: fi ex illo dies numerarem, cum primum exorafti. ajunt jam triginta dies præteriiffe. *Latro* dixit id quod inter fententias fcriptum eft adoriar: dic ergo verum. *Ceftius* hac figura declamavit, ut rogaret patrem, tanquam exoratus effet raptæ pater: deinde ad hanc fententiam tranfit: Nunquid pejorem caufam habeo, fi apud alterum judicer? *Lucius* eadem figura clamavit, & *Hifpo Romanus*: fed tranfit mollius. Scio quid refponderi mihi poffit: Facile eft domeftico judici fatisfacere. Videro te, cum ad raptæ patrem veneris. In hac controverfia *Triarius* dixerat: Non fcies an exores, nifi ultimus dies venerit: & tunc, quoad lucebit, perfeverabo. Deinde cum fcholafticorum fummo fragore: Et tu quifquis es carnifex, cum ftrictam fuftuleris fecurim, antequam ferias, patrem refpice. Belle deridebat hoc *Afinius Pollio*. Filius, inquit, cervicem porrigat, carnifex manum tollat, deinde refpiciat ad patrem, & dicat: *Agon'* quod fieri folet victimis. Sed joco quoque remoto, ajebat rem veriffimam, non poffe carnificem venire, nifi eo tempore quo jam pater exorari non poffet. *Ceftius* ex altera parte hoc colore ufus eft: quia priorem rogaffet raptæ patrem. Sufpenfum effe, volui, ftatim illum fecurum effe nolui. De me queritur, quod illum potius cogitare de patrimonio filii, quam de periculo volui. *Latro* hoc colore ufus eft. Scitis periclitantes alieno arbitrio agere: illi qui circa erant fodales, qui occurrerant amici paterni, ajebant: Eamus ftatim ad raptæ patrem. in hujufmodi cafu illi rogantur: nam raptoris patres rogant. *Silo* Pompejus diverfum colore huic fecutus eft. Non erit, inquit, duritia patris mei: item amici fuaferunt, ad raptæ patrem iremus, ne nocerent apud illum quod tarde fuum exorer patrem. *Hifpo Romanus* bello docifino ufus eft. Vultis, inquit, amici, eamus ad raptæ patrem? occurremus. ille domi eft. *Fufcus Arellius* dixit: Ille prior rogatus eft, qui magis timebatur. *Triarius* à parte adolefcentis dixit: Timeo ne mutetur etiam exoratus. Hunc fenfum non imprudenter *Silo Pompejus* improbabat. ajebat enim non poffe mutari femel latam fententiam. Quidam voluerunt videri, cito exoratum raptæ patrem: quidam tarde. *Fufcus Arellius* dixit: Magnam partem legis confumpfi: nec de mora queror: raptæ pater rogabatur. *Ceftius* non probabat, & hac fententia ufus eft, cum hunc colorem arguendum putaret: Vult videri rogatum diu raptæ patrem, effecit ut videatur eum diu non rogaffe, malo autem videri hoc patrem tarde exorari, quam tarde rogari. *Hermagoras* folebat interdum diu fchemata profequi, interdum breviter & fortius attingere: ficut in fententia fecit, cum fufpicionem facere vellet, inter raptæ patrem & raptorem collufionis: πέπεισαι, φησὶν, ὁ τῆς φθαρείσης πατὴρ ὅδε, ὡς ταχέως μονονὺ πρὸ τῆς φθορᾶς. *Artemon* dixit: λήγεις σὺ τίς πρὸς πατέρα τῆς ἐφθαρμένης. ἀντιφωνεῖ καὶ τοῦτό σ' ἐποίησε. καὶ σιωπᾷς; ἀεί. * *Glycon* dixit: Μάλα ἀπορῶ; σὲ μέσον ΕΡΗΣΕΡΥΕΗΣ ἔτι ἔφην ω ΚΡ πότερον ἐπειώθης μέσην, ἢ πρὶν ὥστε τὸν ἔλεον. Hunc

fenfum

fenfum commodius dixit *Lepidus*, Neronis præceptor: Mifer eris, nifi etiam ultimo die egomet jã tui mifereor. *Diocles Cariſtius* à parte patris ethicos dixit: ἑκὼν ἀργεῖς, ἑκὼν ἀλγεῖς. τίς ἄρ' ἠρώτησέ σε, εἰς τί παρεγένου; εἰς τί παρεγένετο; καὶ ταῦτα ἤτοι ἰσχὺς ἐνδρας, ἤτι ὅμοιον.

CONTROVERS. XII.

Nepos ex meretrice fufceptus.

Thema. *Abdicavit quidam filium. abdicatus fe contulit ad meretricem: ex ea fuftulit filium. æger ad patrem mifit. cum veniffet, commendavit ei filium fuum, & decefsit. adoptavit puerum. ab altero filio accufatur dementia.*

PRO PATRE. *Porcii Latronis.* * Qualem vidi! ipfa fungebatur officiis, fedula circa lectum ægrotantis in omnia difcurrebat minifteria, non impulfis tantum, fed laniatis capillis. Vbi eft, inquam, meretrix? Venit ad me fedulo, qui diceret: Filius antequam moritur, rogat venias. Non expectavi, dum ifte permitteret. amens cucurri. Cetera quemadmodum narrem nefcio: fteterim, an federim, quid loquutus fim, quid audierim, nefcio: hoc unum fcio, jacuiffe me inter duos filios: accede huc puer, depofitum, crimen meum: non habeo mifer, cui te moriturus commendam. *Ceftii Pii.* Recepi in finum nepotem. Vultis, & hunc abdicem? duos filios tuli. huic numero jam affuevi. Patrem accufat, fratrem infamat, infantem perfequitur. Rogo vos, non fatius eft meretricem amare, quam neminem? Novi generis dementia arguitur, fanus etiam, fi non agnofcerem meos. Tradidit infantem, & expiravit: non habui cui redderem. Offerebam me propinquis, expectabam ut aliquis pro abdicato rogaret, nemo audebat propinquorum fratre ceffante. illa videlicet in hac cogitatione tacebat. Nos rogabimus, cum frater non audeat? Meretricis, inquit, filium recepifti: nempe ejus quæ meum receperat. Fateor me aliquando infanum fuiffe. Nefcio quis effet abdicatus: meliorem extuli. *Papirii Fabiani.* Quam nihil in domo illa meretricia fœdi vidi! affidebat mulier trifti vultu affecta, ægro fimillima ipfa, demiffis in terram oculis. Pater, inquit, nihil tecum frater locutus eft? in finu meo & filium & animam depofuit. domum pertuli. dementiam vocat, quod infantem non abdicavi. Quid facerem? negarem aliquid filio, cum ille rogaret pro filio? ignofco tibi, quod tam durus es, ægrum fratrem non vidifti. Ille magni fucceffor modo patrimonii natus in lectulo precario moriebatur. Non fervorum turba circunftabat, non amicorum: inter infantem & mulierculam, deficientis adolefcentis fpiritus in adventum meum fuftinebatur. Vt intravi, cadentes jam oculos ad nomen meum erexit, fugientemque animam retinuit. Pater, inquit, quod adhuc nihil deprecatus fum, non contumacia feci, fratri mandaveram. Indico tibi crimina mea: exfpirantem coheredem tuum ad vitam volui revocari. Vt falvus effet, rogavi deos: &, licet dementiam voces, fi vixiffet, recepiffem. *Arellii Fufci* Patris. Securior eram, quoniam putaverã illi omnia præftare fratrem, cum fubito nuntiatum eft, in ultimis effe filium: nec hoc à fratre: ô me miferum. quod folum nepotem recepi. *Albutii Sili.* Vt vidit uxorem, vidit & fratrem, circumfpiciebat & patrem. *Iulii Bafsi.* Tibi debeo mulier; quod habuit filius meus in qua domo ægrotaret. Pudet dicere: ut nepotem agnofcerem, rogatus

rogatus sum. Non potest uno crimine dementia intelligi. Nemo sine vitio est. in Catone moderatio, in Cicerone constantia desideratur. ad summam, tres fuimus. omnes peccavimus: ego, quod abdicavi: frater, quod tacuit: tu, quod pro fratre non rogasti. Non sum uno herede contentus: duos habere volui: & quo magis concupiscam, habui. Misit ad me affectus æger, non ibo, mihi crede, aliter à diis de coherede. Cogitate & quis roget, & quem roget. videbitis negare non posse, nisi qui accusare possit & patrem.

Altera pars. Porcii Latronis. Quem honestius subjecit meretrix quam peperit. Pater istius incertus est. bene cum ipso ageretur, si & mater. *Fusti Arellii* patris. Errat, si quis sit qui me putet pecunia moveri: primum assuevi coheredem habere, deinde olim jam cum puero isto paterna divisi, quia mulieri ille frater donavit plus quam pro sua parte. *Romani Hispani.* Incidit in meretricē, inter omnia mala, foecundam. Veræ inimicæ. Nosois quibus ante in cubiculum rivalis venit, quam maritus. *Argentarii.* Cum abdicarer, ajebat: Hoc scilicet exspectabo, donec hac è meretrice liberos tollas. Mulier, nescio an adversus patrem injuriosior sis, quod abstulisti illi heredem, an quod dedisti. *Albutii Sili.* Sine veniant illuc amici, sine propinqui: nunc erubescunt in domum meretricis accedere. Mulier quæ sine præfatione honeste nominari non potes, cedo istum puerum nulli agnoscendū: sed mater afferat. Severissimus pater abdicavit etiam, quem sciebat suum. Erat in domo puer, qui omnes vocabat patres. Adoptavit ejus filium, propter quem etiam suum ejecerat. *Vfilii P.i.* Nullum genus judicium recuso. si severi erunt, nocebit isti, quod receperit meretricis filium: si clementes, quod abdicavit suum. Clamavit pater: In domum ergo meam meretrix veniet, ait (quod turpius est) filius ad illam ibit? Misit in domum nostram publicum puerum. Quis istis nuptiis interfuit, nisi aut abdicatus, aut abdicandus?

DIVISIO. *Latro* sic divisit, An pater ob illam adoptionem accusari possit, an ob hoc debeat: omnes infamaverunt adolescentem, quasi illius criminationibus factum sit, ut frater abdicaretur. Et ideo sententia laudatur *Fabiani*: Nihil tecum locutus sum. Cum hoc unum puero noceat, quod ex meretrice natus est, omnes operam dederunt, ut quantum in controversia licebat, huic vitio mederetur, efficerentque ne quid in illa videretur meretricis fuisse, nisi nomen. *Marillius* decenter hoc dixit, simul objiciens fratri impietatem. Nihil, inquit, in illa domo meretricium fuit: scires, si mecum fuisses *Albutius* ethicos, ut multi putant, dixit: certe laudatus est, cum diceret. Exeuntem persecutus est. non probabat hanc *Messalla* sententiam: Non habebit, inquit, fiduciam: si mavult videri recepisse puerum quam abduxisse: & ea ratione eum adoptasse, non quia debuerit, sed quia secutus est. Fuit autem Messalla exactissimi ingenii in omnis quidem studiorum partis, Latini utique sermonis observator diligentissimus. Idem itaque cum audisset Latronem declamantem, dixit: sua lingua disertus est. Ingenium illi concessit, sermonem objecit. Non tulit hanc contumeliam Latro, & pro Pythodoro Messallæ orationem disertissimam recitavit, * quam suasoriam Theodoto declamavit per triduum, quæ dixerit, suo loco reddam, cum ad Suasorias venero.

Color. A parte adolescentis non unus omnibus color placuit. Quidam personam ejus qualem

acceperant, introduxerunt duram & asperam. Ex quibus fuit & *Hispo Romanus*. *Iunius* unum ajebat efficiendum, ut non durus videretur, sed severus In hac parte dixit nobilem illam sententiã, quam Fabius Maximus circumferebat: Venit assidue in domum meretrix: non recedit: paulũ abest, quin noverca fit. *Cestius* bella figura egit: Dementia, inquit, res est sanitati cõtraria Non quæram extra exempla sani hominis, & quod pater me rogat, ipsum sibi comparabo. Fuit aliquando sanus: tunc quid faciebat? Oderat luxuriam: ut castigaret, nunc jam severus. senem putabitis sanum, si vobis in lupanari ostendero? Sic declamavit, ut fratri partem daret accusatorem, & illum argueret sibiipsi comparandum. *Latro* fratri pepercit; puerum prefsit, & dixit fratris filium non esse, & ne fratrem quidem hoc fieri voluisse. illa verba ab ægro impetrata. *Fabianus* ex omnibus istis colorẽ secutus est optimum, qui ajebat, dicere Messallam non tantum bonam partẽ adolescentis fieri, sed etiam honestam. objecit patri quod fratrem abdicasset, non schemate, sed certo. Nihil, inquit, peccaverat. amat meretricem. solet fieri. adolescens est. expecta. emendabitur, ducet uxorem, quare tunc non egisti dementiæ? Expectabat pœnitentiam tuam, ajebat, jam resipiet. Hoc per transitũ objicere cœpit, quod non recepisset, quod vidisset in lupanari habitantem. Abdicasti, inquit, ut emendares, non ut vitia augeres in dies. nullũ illius vitiũ ætatis est. amor est. recipe antequam aliquid faciat, cur mox pudore moriatur. Ad ultimũ objecit illi, quod ægrum non sustulisset. Potest, inquit, convalescere, si viderit penates suos, minus certe morietur in paterno solo suo. Quare, inquit, tu apud fratrem non fuisti? & ego queror. Ille cum ad te mitteret, putavit se ad duos mittere. Vtinam tecum fuissẽ, pater: redisses illinc cum filio, sed tuo. De adoptione novissime questus est & hac figura: Abstulisti mihi fratrem, cum quo natus sum, cum quo educatus sum, ut dares istum. Indigner hanc fratri meo contumeliam, ut hujus vocetur pater. Sed ut aliquid jocer, *Fabianus Maximus* nobilissimus vir fuit, qui primus foro Romano hunc vomicũ morbum, quo nunc laborat, intulit: de quo Severus Cassius, antequam ab illo reus ageretur, dixerat: Quasi disertus es, quasi formosus es, quasi dives es, unum tantum es: non quasi, alapam. * Hanc controversiam cum declamaret Maximus, dixit: Quasi tricolum tale, qualia sunt quæ basilicam infestant. Dicebat autem à patre, omnes aliquid ad nos imbecilli alter alterius onera detulimus. Accusatur pater in ultimis annis, nepos in primis abdicatur: nullus autẽ, * Hæc subinde refero, quod æque vitandarum rerum exempla ponenda sunt, quam sequendarũ. In hac controversia *Latro* contrariam rem controversiæ dixit, sed sibi. Declamabat illam, Cæsare Augusto audiente & Agrippa, cujus filios nepotes suos, Cæsar Lucium & Cajum adoptaturus diebus illis videbatur. Erat Agrippa inter eos qui non nati sunt nobiles, sed facti. Cũ diceret partem adolescentis Latro, & tractaret adoptionis locum, dixit: Nam isti adoptione nobilitati fuerunt. hæc & alia in hanc sententiam. Mæcenas innuit patri. festina recusare. finire jam quidam declamationem putabant. hanc malignam rem [* Mæcenas] esse: effecisse enim nobilẽ, non ut audiret quæ dicta erant à Cæsare, sed ut notaret. Tanta autem sub divo Augusto libertas fuit, ut præpotenti tunc M. Agrippæ non defuerint, qui ignobilitatem exprobrarent. Vipsanius Agrippa fuerat, Vipsanii nomen quasi argumen-

gumentũ paternæ humilitatis sustulerat. & M. Agrippa dicebatur. cum defenderet reum, fuit accusator qui diceret M. Agrippam, & quod medium est, volebat Vipsanium intelligi. Fuit qui diceret: Concurrite, Agrippa malum habebis, responde diis. Ea in parte utique mihi videtur admiratione dignus divus Augustus, sub quo tantum licuit. Sed horũ non possum misereri, qui tanti putant caput potius quam dictum perdere. Latro dignus fuit miseratione, qui ne excusare quidem errorem suum potuit. Nihil est autem crudelius quam sic offendere, ut magis iis offensurus si satisfeceris.

CONTROVERS. XIII.

Torta à tyranno pro marito.

Thema. Torta à tyranno uxor, nunquid de tyrãnicidio sciret, perseveravit negare. postea maritus ejus tyrannũ occidit. illam sterilitatis nomine dimisit, intra quinquennium non parientem. Agit illa ingrati.

PRO UXORE. *Porcii Latronis.* Si cum liberis torta est, & incaste: Escende, inquit, occide tyrannum, nisi occideris, indicabo. Subjecta manu satelles: Quid moraris inquit, jam exposita tormenta sunt. Bene est, inquit mulier, ad stuprum vocor. Instabat quotidie viro uxor, exigebat tyrannicidium. Tempus est: Escende. Si nihil aliud, ut liberos habeas. nisi tyrannicide paritura nõ sum. Miraris, si eo tempore matrona dicere potuit, Escende, occide tyrannum: comes sequerer, nisi me inutilẽ dimisisset tyrannus: Escende. ego jam feci tyrannicidium meum. Eas nuptias tyrannicidiũ diduxit, quas non diduxit tyrannus. *Cestii Pii.* Subito infelices nuptias oppressit tyrannus. Trahebantur matronæ, rapiebantur virgines: nihil tutum erat: nulli feliciores tunc videbantur quam qui liberos non habebant. Quadam itaque elisere conceptos: quadam fœcunditatẽ suam morati sunt. Quod ad hanc pertinet, agit suæ fortunæ gratias, quod illo tempore nihil peperit. Tyrannus suspicatus est, istũ nescio quid de tyrannicidio cogitare: sive isti aliquid excidit, sive magna consilia non bene vultus tegit. Utique de uxoris garrulitate queri non potes, cum scias, quemadmodũ taceat. Misit itaq; satellites: Attrectate, inquit, uxorem, &, adjecit, si quos filios habet. Veniunt in domum crudelissimi carnifices, in quorũ vultibus erant tormenta. jactatur misera inter satellitũ manus, & toto itinere non ducitur, sed trahitur. Isti de tyrannicidio: audacter jam consilium indicemus. Iam enim puto licet. Nupsit isti propter liberos: sed infelices nuptias cito tyrannus oppressit. hoc publicum divortium fuit. Rapitur in arcem mulier, inter satellitum manus vexatur atque distrahitur. Hanc aliquis etiam si non torqueatur, non parere miretur: imposita in eculeum, sæpius absentem virum respexit, quam præsentem tyrannũ. Quam multas matres audivi illo tempore: Quidnam volui, quæ peperit *Arellii Fusci* Patris. Explicatur totus tyrannicæ crudelitatis adversus infelice fœminam apparatus, & illa instrumenta virorum quoq; animos ipso visu frangentia, ad excutiendam muliebri pectori constantiã proponuntur: instat tam denuntiationibus, quã tormentis tyrannus, & minando torquet. Tacet. Videt intentum tyranni vultum, videt oculos minaces, & tacet. plus tibi præstare nõ potuit, si de te liberos sustulisset. Cæduntur flagellis artus, verberibus corpus abrumpitur, exprimiturq; ipsis vitalibus. Tacet. An sit tibi illa datura liberos nescio. tyrannici tibi dedit. Ita est, mulier, non vis parere, delicata es, cruciatus puerperæ times. Fremebat in-

dignatione captæ civitatis maritus, & consilio suo, & uxoris adjutorio fortior, quomodo occidā tyrannū? Quę pars accedenti maxime vacat? ubi custodia cessant? ubi natura loci minore munimento virtutem sibi novet? Sic vir & uxor mentem exercebant: miraris si transit quinquenniū inter uxorem tortam, & virum occupatum? sæviebat etiamnū tyrannus; torquebantur in cõspectu virorū uxores: pænitebat matres fœcunditatis suæ. *Hispo Romanus* inquit: Desiderabas liberos, ut sint quibus relinquas patrimonium. Ingrate, ita tu hac salva heredem non habes? nullum tormenti genus omisit, omnia membra laniatā, omnes partes convulsæ sunt, scissum corpus flagellis, exustum, convulsum tormentis. ignoscetis puto mulierculæ, si dixero: Fessa est. *Hisponis Cornelii.* Contabatur ille: nec ullis adhortationibus in tyrannicidium poterat impelli. prorsus cum uxorem vidisses, posses timenti ignoscere. Assidue tormēta variantur: accenduntur extincti ignes: tortor vocatur, sub quo mariti uxorem prodiderant. pacisci me tecum putas. Vt taceā, bonas quinquenniū? Quid tyrannicidio gloriaris? tanquā non facilius sit occidere tyrannū, quam sustinere? Duplici beneficio uxori suæ obligatus: & quod non est occisus, & quod occidit. Fallidit sterilē, qui fecit. *Iunii Gallionis.* Instabat tyrannus. Torque. Illa pars etiam potest subjici in ignes, in illa parte jam exaruit cruor: seca, verbera, oculos lancina; faciā ne viro placeat. *Papirii Fabiani.* Describam nunc ego cruciatus, & miseram corporis patientiā inter tyrannica tormenta sævientia: extincti sanguine refovebātur ignes: hæc desinebat torqueri aliquando, ut sæpius posset. Exquisita verbera, laminæ, equuleus, quicquid antiqua sævitia invenerat, quicquid & nova adjecerat, quid amplius dicam? tyrannus torquebat, & cum de tyrannicidio quæreret. O nos felices, quod nullis aucta puerperiis fuit. acuit hanc. fecit tyrannicidium silentio, certe tyrannicidā. Convulsis laceratisque membris, nec adhuc sufficientibus, non dimissa est ex arce, sed projecta. Quid est quod uxorem dimiseris? nunquid premit censum onera sumptibus; & ut sæculi mos est, in deterius luxu fluente, muliebris ambitio certamine mutuo usq; in publica damna privatim insanit? Nunquid gemmas & ex alieno litore petitos lapillos, & aurū vestemq; nihil in matrona tecturā concupivit? Si talis esset, facile illam corrupisset tyrannus. Expecta. potest parere. Non respondet ad propositum, nec ad certum diem fœcunditas. sui juris rerum natura est, nec ad leges humanas componitur: modo properat, modo vota præcurrit, modo lenta est & demoratur. Expecta modo. pariet. Quid dicis? non potest fieri. quare? quia torta est. Imputat tibi quod publicata est. imputat tibi quod torta est. imputat tibi quod sterilis est. *Iulii Bassi.* Ajebat tyrannus: Vre, cæde ventrē. *Argentarii.* Cæde ventrem, ne tyrannicidas pariat. *Triarii.* Non ex formula natura respondet, neque ad præscriptum casus obsequitur, semper expectari fortuna mavult, quam regi. Alibi offenditur improvisa sepetū maturitas, alibi seram magno fœnore moram redemit. Licet lex dies finiat, natura non recipit. Quid faciam? Non agam gratias, quod non indicavit uxori meæ, ne votis in gratiā.+ Ajebat tyrannus: Indica. nulla tua culpa est. Cæditur. tacet. utrum putas mirandum esse, tuum tyrannicidiū, an hujus silentium? Expectasse aliqua per longum tempus maritum dicitur, quanta laus est servasse, cū expectasse tanta fit? Alia desiderio viri attonita, in ardentem rogum se misisse. hæc non cum viro arsisset, quę pro viro ar-

sit?

fuit alia pro incolumitate mariti vicaria morte decidit. Cedo hanc, nec in tormentis oppressam morte amplius pro viro præstitisset, si quid amplius elegisset tyrannus. *Marcelli.* Si tamen peccasset in partu, ignosci ei posset. Nupserat enim isti occupato. Crudelior es etiam illo, quem occidisti, tyranno. ille torsit & dimisit ad virum. *Albutii Sili.* Vicerat sævitiam patientia: deerat jam sanguis, superabat fides, aliquando projecta est. differebatur distortis manibus, emotis articulis, nondũ in sua membra artus redierant. Talem uxorem tortor dimisit ad partũ. Ingratus vocabatur, quod in præmio nullã uxoris fecerat mentionẽ. Res tuas tibi habe. injicere debuit manũ, & ipsũ inter res suas trahere. nihil amplius patri debes quã uxori. mihi crede, majus fuit tyrannicidiũ pati, quã facere.

Pars altera. Argentarii. Ego torta sum. Merito objiceres, nisi te vindicassem. *Fulvii Sparsi.* Vobiscum, Iudices, loquor. * *

DIVISIO. Controversia hæc reum facere primum, si materia patitur. Non accepi quidem, & reddidi: aut accepi quidẽ, sed non potui reddere, aut ista novissima, non facere. Non quisquis nõ reddidit beneficium, ingrati tenetur. animus æstimandus est non reddentis. *Pollio Asinius* ajebat nunquam tentandas esse quæstiones; primam manifesto obtinere posse, qua negamus nos beneficiũ accepisse. perit tota causa, nisi in hac vicit. Apparet enim ingratũ esse, qui ne fatetur quidem se accepisse beneficiũ. *Gallio* noster putat quotiens possit, hoc auferendum adversario: quotiens non possit, concupiscendũ: quotiens ne hoc quidẽ possit, transeundum, quasi donemus, & possimus quidẽ facere controversiam, sed nolimus. Idẽ Attico Vipsanio Appollodori discipulo placuit. Hoc illi amplius. Quoties non potuerimus, ajebat, an beneficiũ acceperimus, controversiam facere, hoc modo faciamus, non esse tam magnum, quam ille dicat: sicut in criminibus facimus, quotiens negare non possimus, esse quidẽ crimen illud fatemur, sed leviore pœna dignũ, quam accusator arguat. *Latro* in hac controversia non dubitabat facere primam quæstionẽ, an beneficium dederit. hoc in hæc divisit: Etiam si scisti de tyrannicidio viri, nec indicasti, non est beneficium scelus non facere: deinde ne scisti quidẽ. Non enim tibi indicavi, nec tam magnum consilium, virilibus quoq; animis grave, commisi muliebri garrulitati: quæ id solum potest tacere, quod nescit. Etiam si dedit beneficium, an receperit. Occidi tyrannum, libertatem mihi tibi ultionem reddidi plenissimam: persecutus sum nefarium hostem, illic occidi ubi torserat. Dices me Reipub. causa fecisse. & tu Reip. causa tacuisti. Tutus sit, quod lege fecerit. Deinde ultima æquitatis tractatio. An quod fecit, facere debuerit. Hoc divisit in hæc duo: An jam certam sterilitatẽ uxoris bonæ ferre debeat: an ne sterilis quidẽ pro certo sit. Novi declamatores Posmos * * cum Apollodoro, qui reus veneficii fuit, & à Pollione Asinio defensus, damnatus Massiliæ docuit, & hanc quæstionẽ fecerunt in hanc controversiam, An inter viros & uxores data beneficia, ingrati lege teneantur. Non est beneficium, sed officiũ, facere quod debeas: ut si filius patri se dicat beneficium dare. Hanc quæstionẽ fecit & Gallio noster. *Blandus* in ultima parte controversiæ, quã de Republica disputatur, quæstionem fecit, An quinquennium numerari debeat excepta tyrannide. illud tempus non debere imputari quasi sterili, quo matres etiam editos partus abominatæ sunt. illud tempus imputatur feminis in Repub. quando pariunt, non plus tyranno. Huic subjecit, An etiam si & aliis imputari

tempus tyrannidis solet; huic non debeat. *Latro* ex suo * more has non quæstiones putabat, sed membra illius ultimæ partis, ex æquitatis quæstione pendentia. An sterilis quidem, altius repeti: an non quæcunque quinquennio non peperit, sterilis est. Quid enim si vir alicujus abfuerit toto pæne quinquennio in peregrinatione? viro imputabitur. Quid si vir ægrotaverit? quid si maritus eviratus inutilis in cōcubitu uxoris suæ jacuisset, imputaturus fuit? quinquennio quæritis, quare non peperit? tyrannus erat. Nemo non cum parentibus suis querebatur, quod natus esset. Hæc, quod torta est; hæc quod maritus occupatus tyrannicidio non vacavit in uxoris voluptates. *Butco* aridus quidem declamator, sed prudens divisor controversiarum, contra Latronem sentiebat, *Blando* accedebat. Aliud enim esse ajebat, quæ intra quinquennium non potuit, non utique sterilis est: aliud, quæ intra quinquennium non peperit, non statim dimitti potest sterilitatis nomine. Hic quæritur de conditione juris: illic, de spe fœcunditatis. Sed Blandum quoque arguebat. ajebat enim sic fuisse quærendum, An tyrannidis tempus excipi deberet: deinde, etiam si non in aliis, an inter has gradus est. Sed ipse sic hanc in partes quæstionem dividebat: An quæcunque quinquennio non peperit, tanquam sterilis dimitti possit. Posset enim accidere, quod Atheniensibus in bello accidit, ut liberi & conjuges in aliquo tutiore loco deponantur. Imputabitur hoc tempus fœminis, quo viros destituunt, non quo non habent. Sic tyrannus non vetuisset istam parere quin interemisset. Et cum hoc vehementer implevisset, & probasset, non omnes posse dimitti, si quinquēnio non peperissent, tunc illo transiit. An hæc posset & hic etiamnum non hoc quærebat, an deberet dimitti, sed an posset. Et hoc contra Latronem dicebat: Quomodo istam quæstionem putas in æquitatis tractationem cadere, cum quid liceat quæratur, non quid oporteat? hæc enim, an hæc possit, per illum non posset, quia tyrannidem non ceperat. Aliquod tempus impune à legibus miseriæ faciunt. Non dico quia torta est, sed hoc adhuc, propter æquitatis tractationem reservo. Sed non peperit, quia tu maxima in cogitatione occupatus, nihil de liberis cogitasti. *Paßienus* vir eloquentissimus & temporis sui primus orator, hanc subtilitatem actionis non probabat in Latrone, sed assentiri dicebat, ideo quæstiones tractandas per se esse, si hæc mulier justi repudii ageret, non ingrati. Ita non quæritur an legitime, sed an ingrate dimissa sit, itaque in æquitatis tractationē cadunt, etiam quæ juris sunt. Nam cum quæritur; An potuerit hæc dimitti, etiā si licuit: apparet, quod utiq; non oportuit, si ne licuit quidem. *Albutius* deceutissime fecit. solebat enim fere in aliquas figuras declamationem describere, & prius egit injusti repudii, deinde ingrati: in quibus putat esse, an ullum beneficium viro contulerit, à quo tanquam inique dimissa. Hic omnes quæstiones ad sterilitatem & æstimatione quinquennii pertinentes libere tractavit, deinde transit in ingrati accusationem.

Color. Cestius pro viro introduxit colorem. Quo tempore uxor torta est, nihil adhuc de tyrannicidio cogitabā: postea cogitavi, & hæc ipsa cogitandi causa fuit, uxoris ultio. Verumque secutum est, ut illa marito insolentiam imputare non posset, maritus illi tyrannicidiū posset. *Latro* dixit: Si jam tum de tyrannicidio cogitassem, uxori non indicassem. *Fabianus* philosophus colorē magis bono viro cōvenientē introduxit, quā oratori callido. Dixit enim, & cogi-

cogitasse tyrannicidium, & uxori indicasse: & illam tum quidem fecisse, quod probam fœminam facere oportuit; nunc peccare, quòd putet beneficium esse, recte facere. Hic color illi & illa parte profuisset: Si beneficium putas te dedisse quòd tyrannicidium non prodidisti: Ego prior dedi, qui tibi tyrannicidium credidi. repudium ex tuo quovis liberorum cupiditatem, pro semper uti tanquam vir ejus debuisset, postea magis tanquam tyrannicida. *L. Vinicius*, Vinicii frater, Fabiani colorem valde probabat, & ajebat, onerari uxorem uno modo posse, si nihil unquam secretum ab illa maritus habuisset. Si dixerit, inquit, post tormenta se de tyrannicidio cogitasse, tum tyrannicidium uxori melius deberi meruit, si torta tyrannicidam fecit, quàm si tacuisset. Apparet & aliquid de tyrannicidio cogitatum, de quo tyrannus usque eo suspicatus est, ut torqueret. Dixerit, cogitasse quidem se de tyrannicidio ante tormenta, sed uxori non indicasse: augebit uxoris beneficium. Liberius enim potuit, ait, tyrannicidium indicare, quod illi commissum non erat. Potuit enim uxor, etiam non indicante marito, tam magni consilii molitionem deprehendere. At si hunc colorem Fabiani sequor, mutam efficiam. Si olim de tyrannicidio cogitavi, honestior sum vetus tyrannicida: & non privatis, sed publicis malis ad ultionem impulsus. Si cum cogitarem, non celavi uxorem: facilius persuadebo, me malum hodie maritum non esse, cui semper tam deditus fui. Ad ultimum hoc consequar. si quod audierat tacuit, non beneficium est, sed fides. Hic est L. *Vinicius*, quo nemo civis Romanus in agendis causis præsentius habuit ingenium: quicquid longa cogitatio illi præstitura erat, prima intentio animi dabat: ex tempore causas agebat, sed non desiderabat hanc commendationem, ut ex tempore agere videretur. De hoc eleganter dixit divus Augustus: Vnus Vinicius ingenium in numerato habet. *Hispo Romanus* maligne & accusatorie: Nihil, inquit, ego isti narraveram: ista, ut erat necesse, aliquid ex vultu, aliquid ex nocturnis vigiliis suspicata est. vnde emanaverit sermo, scietis. Videtis quo veniat tyrannus, non ad amicum meum, non ad servum, sed ad istam, quæ nihil negotii habuisset, si tacuisset. Tua enim causa tacuisti: sciebas te perituram, si confessa esses tyrannicidium. *Hybreas* dixit.

CONTROVER. XIV.

Pater & filius luxuriosi.

THEMA. Quidam luxuriante filio luxuriari cœpit. accusatur à filio dementiæ. Contradicitur.

PRO PATRE. *Porcii Latronis.* Vtriusque tamen cōparetur luxuria. Tu consumis patrimonium patris tui; ego accusatoris mei. naviga, milita, peregrinare, quære adolescens, utere senex. Accusator meus inter se contrarios affectus habet: cupit reum damnari, crimen absolvi. *Cestii Pii.* Potest nobis convenire. similes sumus, puta te patrem: dic quid me velis facere. Si tam bona fide fingis es, & hoc imitor. Te ego imitor, an tu me? Rogo vos, ego prior cœpi: tu posterior luxuriaris. Patrimonium, inquit, comparatenus. Sed tu senex, inquit, hoc dicit: Luxuria tua serius cœpit, citius desinet. *Arellii Fusci* Patris. Sed tu, inquit, senex es. unde scis te non futurum luxuriosū finem? Omnia à te vitia: quòd unguento coma madet, tuum est: quòd laxior usque in pedes tunica demittitur, tuum

tuum est. Quid est quod aliud à te senes discat? qui i porro? domus nostra luxuriosos duos non capit? indulgentius te abdicare non potui. Ecquid mihi licet seniles annos meliore vita reficere? hoc novissimum meum meritum est: sed quod tibi proxime imputo, pro te etiam luxuriosus factu sum. *Fabianus.* Noli pecuniam concupiscere. quid tibi dicam? Hæc est quæ auget discordiam, urbes & terrarum orbem in bellum agitat, humanum genus cognatum natura, in fraudes & scelera mutua instigat: hæc est quæ senes corrumpit. Quidam summum bonum dixerunt voluptatem, & omnia ad corpus retulerunt. nihil est mihi opus præcipientibus. exemplum habeo. proposui quicquid tu feceris, facere. navigabo, si navigaris: militabo, si militaris. dic hodie quid putes melius. Sed illud excipio, ne objicias, quod elegeris. *Blandi.* Objicit luxuriam propriam, & hoc dicit ado. lescens: Frugaliter vixi quamdiu frugi patrê habui. ante mede sisse, ante me cœperas. *Blandi.* Senex luxuriaris. respondeo tibi, Adolescens navigavi. Ego jam, inquit, desii, tu nondum. Non miror, si desisti, prior cœperas. *Montanis.* Quod gaudium accepisti, vere luxurior. *Pompeji Silonis.* Si modo emendatus est filius meus (solet enim etiam luxuria simulari) suo quisque ordine reus sit. Vis me ducere uxorem si novercam haberes: jam abdicatus esses. *Vibii Galli*, convivæ certe tui dicant: Bibamus, moriendum est. Si intelligo, hoc nulli magis in domo dicitur, quàm mihi. Ostendi tibi luxuriam, quam ju tenon videbas. Alliga me, dum te custodias. P. *Asprenatis.* Quia nihil proficiebam objurgando, volui illi vitam suam ostendere. *Iunii Othonis.* Malam causam haberem, si alium accusatorem haberem. Malam causam haberem, si te filium non haberem.

Altera pars. Iunii Gallionis. A laudibus patris incipiam. hic adolescens temperatissimus, & lubricum tempus sine infamia transiit: duxit uxorem, filium sustulit, ad ætatem perduxit. jam senex factus est: nisi quod sibi bonum videt, luxuria usque eo se projecit, ut accusetur. Senex amens, senex ebrius, circumdatus sertis, delibutus unguentis, & in præteritos annos se retro agens, & validus in voluptatibus quasi juvenis exultans, nonne portentum est? Luxuriosus adolescens peccat: senex luxuriosus insanit. ætates exhaurimur, vitia lasciviunt. *Papirii Fabiani*, Navem in portu mergis. alter solito tempore labitur, alter insolito: alter alieno, alter suo: alter annos sequitur, alter senectuti repugnat. Non est luxuria tua. patrem videre velimus. Non simulas ista, sed facis: nec amantem imaginaris, sed amas: nec potantem adumbras, sed bibis: nec tedoces dissipare bona, sed dissipas. Nemo vitia quæ odit, imitatur. Quis imperator ob hoc ipse de prœlio fugit, ut bene pugnaret exercitus? quis ut ambitum comprimeret, ipse honores mercatus est? quis ut seditionem leniret, turbavit rempublicam? Non coërcet vitia, qui provocat.

Divisio. Latro sic divisit. An ob hoc accusari pater possit. Hic illam vocalem quæstionem posuit, quam solebat fastidire Seleucius, minime solere patri objici luxuriam non magis quàm avaritiam, quàm iracundiam. Non vitia patris accusari solere, sed morbum: & si possit aliquid præter dementiam objici patri, luxuriam non posse: Alioquin filiis, inquit, abdicare permittis. hic de suo consumit. An si ob hoc pater accusari potest à filio, hæc ultionum exprobratio. Si ebrietatem obji-

jicere patri solet ebrius: si petulantiam, injuriæ damnatus, etiam si ob hoc accusari potest, etiam si à tali filio. An si ad castigandum filium hoc consilio usus est, damnandus sit. Ait enim adolescens: Quolibet alio genere debuisti me objurgare. quid si adulterium vindicare velles committendo? Turpe est sic castigare vitia, ut imiteris. Deinde an consilio luxurietur. Non enim concedit hoc filius: aut, inquit, Quare, si cœpisti sic emendare filium, cum emendaveris, non desinis? *Cestius Pater*, patris aiebat simulationem luxuriæ significandam magis quàm profitendam: Ita, inquit, adparebit illum simulasse, si etiamnum simulat. si desinit simulare, ostendit jam sibi nihil prodesse ea consilia, quasi filius emendatus sit. emendatum autem esse non concessit, & assidue dixit, nihil magis sequi intervallum hoc luxuria, etiam vere intermissa vitia vehementius surgere. *Latro* aperte putabat simulationem confitendam. Incipio, inquit, non tantum honestum senem, sed prudentem defendere. si quod vitium videri poterat, efficio consilium, quare potius significet, quam dicat frugi esse. *Blandus* hac figura declamat filium, & pro abdicato respondit. *Cestius* ajebat; adolescentis partem diligentius colorandam: facere illum rem non improbam, non ita patri remittere quod à patre ipsi remissum sit. Itaque sic narravit, ut suam quoque luxuriam imputaret patri. non severam fuisse disciplinam, non bene institutæ domus legem, quæ posset adolescentis mores formare, & à vitiis ætatis abducere: Quodammodo, inquit, ad luxuriam à patre præmissus sum. Unguento cani madent, & comissator senex nulli nimis luxuriosus, sed parum suus videtur. Merito in adolescentibus non omnem luxuriam vindicant: cito desinunt. Cum haberem luxuriæ istius exemplum, quæritis, quæ res mihi remedio fuerit? Ætas. Illa quæ faciebam, imputabat, me non discere. Hunc sensum ipse *Cestius* sano genere dixit. Flavium Alfium auditorem suum, qui eandem rem lascivius dixerat, objurgavit. *Flavius* hoc modo dixit, cum desideria descripsisset, paulatim se ad frugalitatem redisse, & odio sibi vitium factum. Hoc fuit, inquit, quare desinerem. Sentiebam, inquit, me senem fieri. *Cestius* hoc ajebat dulcius quidem, sed corrupit & unam sententiam. Incredibile est, inquit, cum juvenis sit, sensisse se senem fieri: & noluisse videri tam diu luxuriatum, donec sentiret se senem fieri. *Fuscus Arellius* dixit: Non accusaturus patrem, sed me defensurus sum, ne aliena luxuriat mea laudatio. Consilio luxuriantem filium istum emendo. Supervacuum in narratione hunc colorem habuit; subito furore collapsam patri mentem, meretricem dependentem collo senis, & parasitorum circumfusam regi turbam, sic cum rivalibus rixari, & ebrietati nocturnæ addi item diem. Putavi initio & ego consilium esse, non morbum, desinet luxuriari: desinet, inquam, si propter me cœpit. Permanet in juvenilibus vitiis: hoc turpius luxuriosus, quo diutius. Quid faciam? si suo more emendare patrem volo: luxuriandum est. *Silo Pompejus* patronum adolescenti dedit: quod non putabat in accusatoris persona Latro faciendum, ut aliquis per patronum accusaret patrem. *Rufus Vibius*. Festivum senem, qui in honorem filii sui adolescentis ebrius sit. In narratione hoc usus est colore, solutum patrem, jam mentem ejus labantem laudare cœpisse luxuriam. dicerem esse felicius: si his qui sibi amare permitterent, necessarium, tantum habere, quantum acceperant: objurga-

sensum commodius dixit *Lepidus*, Neronis præceptor: Miser eris, nisi etiam ultimo die egomet jā tui misereor. *Diocles Caristius* à parte patris ethicos dixit: ἐξὸν ἀγροῖς, ἐξὸν ἁλιεῦς· τίς ἄρ' ἥρπασέ σε, εἰς τί παρεγένου; εἰς τί παρεγένετο; καὶ ταῦτα ἥτοι ἰσχὺς ἐνέδρας, ἥτι ἔμαιον.

CONTROVERS. XII.

Nepos ex meretrice susceptus.

Thema. *Abdicavit quidam filium. abdicatus se contulit ad meretricem: ex ea sustulit filium. æger ad patrem misit. eum venisset, commendavit ei filium suum, & decessit. adoptavit puerum. ab altero filio accusatur dementiæ.*

PRO PATRE. *Porcii Latronis.* * Qualem vidi! ipsa fungebatur officiis, sedula circa lectum ægrotantis in omnia discurrebat ministeria, non impulsis tantum, sed laniatis capillis. Vbi est, inquam, meretrix? Venit ad me sedulo, qui diceret: Filius antequam moritur, rogat venias. Non expectavi, dum iste permitteret. amens cucurri. Cetera quemadmodum narrem nescio: steterim, an sederim, quid loquutus sim, quid audierim, nescio: hoc unum scio, jacuisse me inter duos filios: accede huc puer, depositum, crimen meum: non habeo miser, cui te moriturus commendam. *Cestii Pii.* Recepi in sinum nepotem. Vulsis, & hunc abdicem? duos filios tuli. huic numero jam assuevi. Patrem accusat, fratrem infamat, infantem persequitur. Rogo vos, non satius est meretricem amare, quam neminem? Novi generis dementia arguitur, si nunc etiam si non agnoscerem meos. Tradidit infantem, & expiravit: non habui cui redderem. Offerebam me propinquis, expectabam ut aliquis pro abdicato rogaret, nemo audebat propinquorum fratre cessante. illa videlicet in hac cogitatione tacebat. Nos rogabimus, cum frater non audeat? Meretricis, inquit, filium recepisti: nempe ejus quæ meum receperat. Fateor me aliquando insanum fuisse. Nescio quis esset abdicatus: meliorem extuli. *Papirii Fabiani.* Quam nihil in domo illa meretricia fœdi vidi! assidebat mulier tristi vultu affecta, ægro simillima ipsa, demissis in terram oculis. Pater, inquit, nihil tecum frater locutus est? in sinu meo & filium & animam deposuit. domum perituli. dementiam vocat, quod insanum non abdicavi. Quid facerem? negarem aliquid filio, cum ille rogaret pro filio? ignosco tibi, quod tam durus es, ægrum fratrem non vidisti. Ille magni successor modo patrimonii natus in lectulo precario moriebatur. Non servorum turba circunstabat, non amicorum: inter infantem & mulierculam, deficientis adolescentis spiritus in adventum meum sustinebatur. Vt intravi, cadentes jam oculos ad nomen meum erexit, fugientemque animam retinuit. Pater, inquit, quod adhuc nihil deprecatus sum, non contumacia feci, fratri mandaveram. Indico tibi crimina mea: exspirantem coheredem tuum ad vitam volui revocari. Vt salvus esset, rogavi deos: &, licet dementiam voces, si vixisset, recepissem. *Arellii Fusci* Patris. Securior eram, quoniam putaverā illi omnia præstare fratrem, cum subito nuntiatum est, in ultimis esse filium: nec hoc à fratre: ô me miserum. quod solum nepotem recepi. *Albutii Sili.* Vt vidit uxorem, vidit & fratrem, circumspiciebat & patrem. *Iulii Bassi.* Tibi debeo mulier; quod habuit filius meus in qua domo ægrotaret. Pudet dicere: ut nepotem agnoscerem, rogatus

rogatus sum. Non potest uno crimine dementia intelligi. Nemo sine vitio est. in Catone moderatio, in Cicerone constantia desideratur. ad summam, tres fuimus. omnes peccavimus: ego, quod abdicavi: frater, quod tacuit: tu, quod pro fratre non rogasti. Non sum uno herede contentus: duos habere volui: & quo magis concupiscam, habui. Misit ad me affectus æger, non ibo? mihi crede, aliter à diis de coherede. Cogitate & quis roget, & quem roget. videbitis negare non posse, nisi qui accusare possit & patrem.

Altera pars. Porcii Latronis. Quem honestius subjecit meretrix quam peperit. Pater istius incertus est. bene cum ipso ageretur, si & mater. *Fusti Arellii* patris. Errat, si quis sit qui me putet pecunia moveri: primum assuevi coheredem habere, deinde olim jam cum puero isto paterna divisi, quia mulieri Ille frater donavit plus quam pro sua parte. *Romani Hispont*. Incidit in meretricē, inter omnia mala, fœcundam. Veræ inimicæ. Noscis quibus ante in cubiculum rivalis venit, quam maritus. *Argentarii.* Cum abdicaret, ajebat: Hoc scilicet exspectabo, donec hac è meretrice liberos tollas. Mulier, nescio an adversus patrem injuriosior sis, quod abstulisti illi heredem, an quod dedisti. *Albutii Sili.* Sine veniant illuc amici, sine propinqui: nunc erubescunt in domum meretricis accedere. Mulier quæ sine præfatione honeste nominari non potes, cedo istum puerum nulli agnoscendū: sed mater afferat. Severissimus pater abdicavit etiam, quem sciebat suum. Erat in domo puer, qui omnes vocabat patres. Adoptavit ejus filium, propter quem etiam suum ejecerat. *Asilii Pii.* Nullum genus judicum recuso. si severi erunt, nocebit isti, quod receperit meretricis filium: si clementes, quod abdicavit suum. Clamavit pater: In domum ergo meam meretrix veniet, aut (quod turpius est) filius ad illam ibit? Misit in domum nostram publicum puerum. Quis illis nuptiis interfuit, nisi aut abdicatus, aut abdicandus?

DIVISIO. *Latro* sic divisit, An pater ob illam adoptionem accusari possit, an ob hoc debeat: omnes infamaverunt adolescentem, quasi illius criminationibus factum sit, ut frater abdicaretur. Et ideo sententia laudatur *Fabiani*: Nihil tecum locutus sum. Cum hoc unum puero noceat, quod ex meretrice natus est, omnes operam dederunt, ut quantum in controversia licebat, huic vitio mederetur, efficerentque ne quid in illa videretur meretricis fuisse, nisi nomen. *Marillius* decenter hoc dixit, simul objiciens fratri impietatem. Nihil, inquit, in illa domo meretricium fuit: scires, si mecum fuisses *Albutius* ethico, ut multi putant, dixit: certe laudatus est, cum diceret, Exeuntem persecutus est. non probabat hanc *Messalla* sententiam: Non habebit, inquit, fiduciam, si mavult videri recepisse puerum quam abduxisse: & ea ratione eum adoptasse, non quia debuerit, sed quia secutus est. Fuit autem Messalla exactissimi ingenii in omnis quidem studiorum partis, Latini utique sermonis observator diligentissimus. Idem itaque cum audisset Latronem declamantem, dixit: sua lingua disertus est. Ingenium illi concessit, sermonem objecit. Non tulit hanc contumeliam Latro, & pro Pythodoro Messallæ orationem disertissimam recitavit, * quam suasoriam Theodoto declamavit per triduum, quæ dixerit, suo loco reddam, cum ad Suasorias venero.

Color. A parte adolescentis non unus omnibus color placuit. Quidam personam ejus qualem

acceperant, introduxerunt duram & asperam. Ex quibus fuit & *Hispo Romanus. Iunius* unum ajebat efficiendum, ut non durus videretur, sed severus In hac parte dixit nobilem illam sententiā, quam Fabius Maximus circumferebat: Venit assidue in domum meretrix: non recedit: paulū abest, quin noverca fit. *Cestius* bella figura egit: Dementia, inquit, res est sanitati cōtraria Non quæram extra exempla sani hominis, & quod pater me rogat, ipsum sibi comparabo. Fuit aliquando sanus: tunc quid faciebat? Oderat luxuriam: ut castigaret, nunc jam severus. senem putabitis sanum, si vobis in lupanari ostendero? Sic declamavit, ut fratri patrem daret accusatorem, & illum argueret sibiipsi comparandum. *Latro* fratri pepercit; puerum prestitit, & dixit fratris filium non esse, & ne fratrem quidem hoc fieri voluisse. illa verba ab ægro impetrata. *Fabianus* ex omnibus istis colorē secutus est optimum, qui ajebat, dicere Messallam non tantum bonam partē adolescentis fieri, sed etiam honestam. objecit patri quod fratrem abdicasset, non schemate, sed certo. Nihil, inquit, peccaverat. amat meretricem. solet fieri. adolescens est. expecta. emendabitur, ducet uxorem, quare tunc non egisti dementiæ? Expectabat pœnitentiam tuam, ajebat, jam resipiet. Hoc per transitū objicere cœpit, quod non recepisset, quod vidisset in lupanari habitantem. Abdicasti, inquit, ut emendares, non ut vitia augeres in dies. nullū illius vitiū ætatis est. amor est. recipe antequam aliquid faciat, cur mox pudore moriatur. Ad ultimū objecit illi, quod ægrum non sustulisset. Potest, inquit, convalescere, si viderit penates suos, mitius certe morietur in paterno solo suo. Quare, inquit, tu apud fratrem non fuisti? & ego queror. Ille cum ad te mitteret, putavit se ad duos mittere. Utinam tecum fuisse, pater: redisses illinc cum filio, sed tuo. De adoptione novissime questus est & hac figura: Abstulisti mihi fratrem, cum quo natus sum, cum quo educatus sum, ut dares istum. Indignor hanc fratri meo contumeliam, ut hujus vocetur pater. Sed ut aliquid jocer, *Fabianus Maximus* nobilissimus vir fuit, qui primus foro Romano hunc vomicū morbum, quo nunc laborat, intulit: de quo Severus Cassius, antequam ab illo reus ageretur, dixerat: Quasi disertus es, quasi formosus es, quasi dives es, unum tantum es: non quasi, alapam. * Hanc controversiam cum declamaret Maximus, dixit: Quasi tricolum tale, qualia sunt quæ basilicam infestant. Dicebat autem à patre, omnes aliquid ad nos imbecilli alter alterius onera detulimus. Accusatur pater in ultimis annis, nepos in primis abdicatur: nullus autē, * Hæc subinde refero, quod æque vitandarum rerum exempla ponenda sunt, quam sequendarū. In hac controversia *Latro* contrariam rem controversiæ dixit, sed sibi. Declamabat illam, Cæsare Augusto audiente & Agrippa, cujus filios nepotes suos, Cæsar Lucium & Cajum adoptaturus diebus illis videbatur. Erat Agrippa inter eos qui non nati sunt nobiles, sed facti. Cū diceret partem adolescentis Latro, & tractaret adoptionis locum, dixit: Nam isti adoptione nobilitati fuerunt. hæc & alia in hanc sententiam. Mæcenas innuit patri. festina recusare. finire jam quidam declamationem putabant. hanc malignam rem [* Mæcenas] esse: effecisse enim nobilē, non ut audiret quæ dicta erant à Cæsare, sed ut notaret. Tanta autem sub divo Augusto libertas fuit, ut præpotenti tunc M. Agrippæ non defuerint, qui ignobilitatem exprobrarent. Vipsanius Agrippa fuerat, Vipsanii nomen quasi argumen-

gumentū paternæ humilitatis sustulerat. & M. Agrippa dicebatur. cum defenderet reum, fuit accusator qui diceret M. Agrippam, & quod medium est, volebat Vipsanium intelligi. Fuit qui diceret: Concurrite, Agrippa malum habebis, responde diis. Ea in parte utique mihi videtur admiratione dignus divus Augustus, sub quo tantum licuit. Sed horū non possum misereri, qui tanti putant caput potius quam dictum perdere. Latro dignus fuit miseratione, qui ne excusare quidem errorem suum potuit. Nihil est autem crudelius quam sic offendere, ut magis iis offensurus si satisfeceris.

CONTROVERS. XIII.

Torta à tyranno pro marito.

Thema. Torta à tyranno uxor, nunquid de tyrānicidio sciret, perseveravit negare. postea maritus ejus tyrannū occidit. illam sterilitatis nomine dimisit, intra quinquennium non parientem. Agit illa ingrati.

PRO VXORE. *Porcii Latronis.* Si cum liberis torta est, & incalte: Escende, inquit, occide tyrannum. nisi occideris, indicabo. Subinjecta manu satelles: Quid moraris inquit, jam exposita tormenta sunt. Bene est, inquit mulier. ad stuprum vocor. Instabat quotidie viro uxor, exigebat tyrannicidium. Tempus est: Escende. Si nihil aliud, ut liberos habeas. nisi tyrannicide paritura nō sum. Miraris, si eo tempore matrona dicere potuit, Escende, occide tyrannum: comes sequerer, nisi me inutilē dimisisset tyrannus: Escende. ego jam feci tyrannicidium meum. Eas nuptias tyrannicidiū diducit, quas non diduxit tyrannus. *Cestii Pii.* Subito infelices nuptias oppressit tyrannis. Trahebantur matronæ, rapiebantur virgines; nihil tutum erat: nulli feliciores tunc videbantur quam qui liberos non habebant. Quædam itaque elisere conceptos: quædam fœcunditatē suam morati sunt. Quod ad hanc pertinet, agit suæ fortunæ gratias, quod illo tempore nihil peperit. Tyrannus suspicatus est, istū nescio quid de tyrannicidio cogitare: sive isti aliquid excidit, sive magna consilia non bene vultus regit. Vtique de uxoris garrulitate queri non potes, cum scias, quemadmodū taceat. Mittit itaq; satellites: Attrectate, inquit, uxorem, &, adjecit, si quos filios habet. Veniunt in domum crudelissimi carnifices, in quorū vultibus erant tormenta. jactatur misera inter satellitū manus, & toto itinere non ducitur, sed trahitur. Isti de tyrannicidio: audacter jam consilium indicemus. Iam enim puto licet. Nupsit isti propter liberos: sed infelices nuptias cito tyrannus oppressit. hoc publicum divortium fuit. Rapitur in arcem mulier, inter satellitum manus vexatur atque distrahitur. Hanc aliquis etiam si non torqueatur, non parere miretur: imposita in eculeum, sæpius absentem virum respexit, quam præsentem tyrannū. Quam multas matres audivi illo tempore: Quidnam volui, quæ peperi? *Arellii Fusci* Patris. Explicatur totus tyrannicę crudelitatis adversus infelicē fœminam apparatus, & illa instrumenta virorum quoq; animos ipso visu frangentia, ad excutiendam muliebri pectori constantiā proponuntur: instat tam denuntiationibus, quā tormentis tyrannus, & minando torquet. Tacet. Videt intentum tyranni vultum, videt oculos minaces, & tacet. plus tibi præstare nō potuit, si de te liberos sustulisset. Cæduntur flagellis artus, verberibus corpus abrumpitur, exprimiturq; ipsis vitalibus. Tacet. An sit tibi ista datura liberos nescio. tyrannici tiū dedit. Ita est, mulier, non vis parere, delicata es, cruciatus puerperæ times. Fremebat in-

dignatione captæ civitatis maritus, & consilio suo, & uxoris adjutorio fortior, quomodo occidã tyrannũ? Quę pars accedenti maxime vacat? ubi custodiæ cessant? ubi natura loci minore munimento virtutem submovet? Sic vir & uxor mentem exercebant: miraris si transit quinquenniũ inter uxorem tortam, & virum occupatum? sæviebat etiamnũ tyrannus: torquebantur in cõspectu virorũ uxores: pænitebat matres foecunditatis tuæ. *Hispo Romanus* inquit: Desiderabas liberos, ut sint quibus relinquas patrimonium. Ingrate, ita tu hac salva heredem non habes? nullum tormenti genus omisit, omnia membra laniatã, omnes partes convulsæ sunt, scissum corpus flagellis, exustum, convulsum tormentis. ignoscetis puto mulierculæ, si dixero: Fessa est. *Hisponis Cornelii.* Cunctabatur ille: nec ullis adhortationibus in tyrannicidium poterat impelli. prorsus cum uxorem vidisses, posses timenti ignoscere. Assidue tormenta variantur: accenduntur extincti ignes: tortor vocatur, sub quo mariti uxorem prodiderant. pacisci me tecum putas. Vt taceã, donas quinquenniũ? Quid tyrannicidio gloriaris? tanquã non facilius sit occidere tyrannũ, quam sustinere? Duplici beneficio uxori suæ obligatus: & quod non est occisus, & quod occidit. Fastidit sterilẽ, qui fecit. *Iunii Gallionis.* Instabat tyrannus. Torque. Illa pars etiam potest subjici in ignes, in illa parte jam exaruit cruor: seca, verbera, oculos lancina; faciã ne viro placeat. *Papirii Fabiani.* Describam nunc ego cruciatus, & miseram corporis patientiã inter tyrannica tormenta sævientia: extincti sanguine refovebãtur ignes: hæc desinebat torqueri aliquando, ut sępius posset. Exquisita verbera, laminæ, equuleus, quicquid antiqua sævitia invenerat, quicquid & nova adjecerat, quid amplius dicam? tyrannus torquebat, & cum de tyrannicidio quęreret. O nos felices, quod nullis aucta puerperiis fuit. tacuit hanc. fecit tyrannicidium silentio, certe tyrannicidã. Convulsis laceratisque membris, nec adhuc sufficientibus, non dimissa est ex arce, sed projecta. Quid est quod uxorem dimiseris? nunquid premit censum onera sumptibus, & ut sæculi mos est, in deterius luxu fluente, muliebris ambitio certamine mutuo usq; in publica damna privatim insanit? Nunquid gemmas & ex alieno litore petitos lapillos; & aurũ vestemq; nihil in matrona tecturã concupivit? Si talis esset, facile illam corrupisset tyrannus. Expecta. potest parere. Non respondet ad propositum, nec ad certum diem foecunditas. sui juris rerum natura est, nec ad leges humanas componitur: modo properat, modo vota præcurrit, modo lenta est & demoratur. Expecta modo. pariet. Quid dicis? non potest fieri. quare? quia torta est. Imputat tibi quod publicata est, imputat tibi quod torta est, imputat tibi quod sterilis est. *Iulii Bassi.* Ajebat tyrannus: Vre, cæde ventrẽ. *Argentarii.* Cæde ventrem, ne tyrannicidas pariat. *Triarii.* Non ex formula natura respondet, neque ad præscriptum casus obsequitur. semper expectari fortuna mavult, quam regi. Alibi offenditur improvisa seperũ maturitas, alibi seram magno foenore moram redemit. Licet lex dies finiat, natura non recipit; Quid faciam? Non agam gratias, quod non indicavit uxori meæ, ne vobis in gratiã. Ajebat tyrannus: Indica. nulla tua culpa est. Cæditur. tacet. utrum putas mirandum esse, tuum tyrannicidiũ, an hujus silentium? Expectasse aliqua per longum tempus maritum dicitur. quanta laus est servasse, cũ expectasse tanta sit? Alia desiderio viri attonita, in ardentem rogum se misisse. hæc non cum viro arsisset, quę pro viro ar-

ard

ſuit alia pro incolumitate mariti vicaria morte decidit. Cedo hanc, nec in tormentis oppreſſam morte amplius pro viro præſtitiſſet, ſi quid amplius elegiſſet tyrannus. *Marcelli.* Si tamen peccaſſet in partu, ignoſci ei poſſet. Nupſerat enim iſti occupato. Crudelior es etiam illo, quem occidiſti, tyranno. ille torſit & dimiſit ad virum. *Albutii Sili.* Vicerat ſævitiam patientia: deerat jam ſanguis, ſuperabat fides, aliquando projecta eſt. differebatur diſtortis manibus, emotis articulis, nondū in ſua membra artus redierant. Talem uxorem tortor dimiſit ad partū. Ingratus vocabatur, quod in præmio nullā uxoris fecerat mentionē. Res tuas tibi habe. injicere debuit manū, & ipſū inter res ſuas trahere. nihil amplius patri debes quā uxori. mihi crede, majus fuit tyrannicidiū pati, quā facere.

Pars altera. Argentarii. Ego torta ſum. Merito objiceres, niſi te vindicaſſem. *Fulvii Sparſi.* Vobiſcum, Iudices, loquor. * *

DIVISIO. Controverſia hæc reum facere primum, ſi materia patitur. Non accepi quidem, & reddidi: aut accepi quidē, ſed non potui reddere, aut iſta noviſſima, non facere. Non quiſquis nō reddidit beneficium, ingrati tenetur. animus æſtimandus eſt non reddentis. *Pollio Aſinius* ajebat nunquam tentandas eſſe quæſtiones: primam manifeſto obtinere poſſe, qua negamus nos beneficiū accepiſſe. perit tota cauſa, niſi in hac vicit. Apparet enim ingratū eſſe, qui ne fatetur quidem ſe accepiſſe beneficiū. *Gallio* noſter putat quotiens poſſit, hoc auferendum adverſario: quotiens non poſſit, concupiſcendū: quotiens ne hoc quidē poſſit, tranſeundum, quaſi donemus, & poſſimus quidē facere controverſiam, ſed nolimus. Idē Attico Vipſanio Appollodori diſcipulo placuit. Hoc illi amplius. Quoties non potuerimus, ajebat, an beneficiū acceperimus, controverſiam facere, hoc modo faciamus, non eſſe tam magnum, quam ille dicat: ſicut in criminibus facimus, quotiens negare non poſſumus, eſſe quidē crimen illud fatemur, ſed leviore pœna dignū, quam accuſator arguat. *Latro* in hac controverſia non dubitabat facere primam quæſtionē, an beneficium dederit. hoc in hæc diviſit: Etiam ſi ſciſti de tyrannicidio viri, nec indicaſti, non eſt beneficium ſcelus non facere: deinde ne ſciſti quidē. Non enim tibi indicavi, nec tam magnum conſilium, virilibus quoq; animis grave, commiſi muliebri garrulitati: quæ id ſolum poteſt tacere, quod neſcit. Etiam ſi dedit beneficium, an recepērit. Occidi tyrannum, libertatem mihi, tibi ultionem reddidi pleniſſimam: perſecutus ſum nefarium hoſtem, illic occidi ubi torſerat. Dices me Reipub. cauſa feciſſe. & tu Reip. cauſa tacuiſti. Tutus ſit, quod lege fecerit. Deinde ultima æquitatis tractatio. An quod fecit, facere debuerit. Hoc diviſit in hęc duo: An jam certam ſterilitatē uxoris bonæ ferre debeat: an ne ſterilis quidē pro certo ſit. Novi declamatores Poſmor * * cum Apollodoro, qui reus veneficii fuit, & à Pollione Aſinio defenſus, damnatus Maſſiliæ docuit, & hanc quæſtionē fecerunt in hanc controverſiam, An inter viros & uxores data beneficia, ingrati lege teneantur. Non eſt beneficium, ſed officiū, facere quod debeas: ut ſi filius patri ſe dicat beneficium dare. Hanc quæſtionē fecit & Gallio noſter, *Blandus* in ultima parte controverſiæ, qua de Republica diſputatur, quæſtionem fecit, An quinquennium numerari debeat excepta tyrannide. illud tempus non debere imputari quaſi ſterili, quo matres etiam editos partus abominatæ ſunt. illud tempus imputatur feminis in Repub. quando pariunt, non plus tyranno. Huic ſubjecit, An etiam ſi & aliis imputari tem-

tempus tyrannidis solet; huic non debeat. *Latro* ex suo * more has non quæstiones putabat, sed membra illius ultimæ partis, ex æquitatis quæstione pendentia. An sterilis quidem, alius repeti: an non quæcunque quinquennio non peperit, sterilis est. Quid enim si vir alicujus abfuerit toto pæne quinquennio in peregrinatione? viro imputabitur. Quid si vir ægrotaverit? quid si maritus eviratus inutilis in cōcubitu uxoris suæ jacuisset, imputaturus fuit? quinquennio quæris, quare non peperit? tyrannus erat. Nemo non cum parentibus suis querebatur, quod natus esset. Hæc, quod torta est; hæc quod maritus occupatus tyrannicidio non vacavit in uxoris voluptates. *Buteo* aridus quidem declamator, sed prudens divisor controversiarum, contra Latronem sentiebat, *Blando* accedebat. Aliud enim esse ajebat, quæ intra quinquennium non potuit, non utique sterilis est: aliud, quæ intra quinquennium non peperit, non statim dimitti potest sterilitatis nomine. Hic quæruntur de conditione juris: illic, de spe fœcunditatis. Sed Blandum quoque arguebat. ajebat enim sic fuisse quærendum, An tyrannidis tempus excipi deberet: deinde, etiam si non in aliis, an inter has gradus esset. Sed ipse sic hanc in partes quæstionem dividebat: An quæcunque quinquennio non peperit, tanquam sterilis dimitti possit. Posset enim accidere, quod Atheniensibus in bello accidit, ut liberi & conjuges in aliquo tutiore loco deponantur. Imputabitur hoc tempus fœminis, quo viros destituunt, non quo non habent. Sic tyrannus non venisset istam parere quia interemisset. Et cum hoc vehementer implevisset, & probasset, non omnes posse dimitti, si quinquēnio non peperissent, tunc illo transiit, An hæc posset & hic etiamnum non hoc quærebat, an deberet dimitti, sed an posset. Et hoc contra Latronem dicebat: Quomodo istam quæstionem putas in æquitatis tractationem cadere, cum quid liceat quæratur, non quid oporteat? hæc enim, an hæc possit, per illum non posset, quia tyrannidem non ceperat. Aliquod tempus impune à legibus miseriæ faciunt. Non dico quia torta est, sed hoc adhuc, propter æquitatis tractationem reservo. Sed non peperit, quia tu maxima in cogitatione occupatus, nihil de liberis cogitasti. *Passienus* vir eloquentissimus & temporis sui primus orator, hanc subtilitatem actionis non probabat in Latrone, sed assentiri dicebat, ideo quæstiones tractandas per se esse, si hæc mulier justi repudii ageret, non ingrati. Ita non quæritur an legitime, sed an ingrate dimissa sit, itaque in æquitatis tractationē cadunt, etiam quæ juris sunt. Nam cum quæritur; An potuerit hæc dimitti, etiā si licuit: apparet, quod utiq; non oportuit, si ne licuit quidem. *Albutius* decentissime fecit. solebat enim fere in aliquas figuras declamationem describere, & prius egit injusti repudii, deinde ingrati: in quibus putat esse, an ullum beneficium viro contulerit, à quo tanquam inique dimissa. Hic omnes quæstiones ad sterilitatem & æstimationē quinquennii pertinentes libere tractavit, deinde transit in ingrati accusationem.

Color. Cestius pro viro introduxit colorem. Quo tempore uxor torta est, nihil adhuc de tyrannicidio cogitabā: postea cogitavi, & hæc ipsa cogitandi causa fuit, uxoris ultio. Verumque secutum est, ut illa marito insolentiam imputare non posset, maritus illi tyrannicidiū posset. *Latro* dixit: Si jam tum de tyrannicidio cogitassem, uxori non indicassem. *Fabianus* philosophus colorē magis bono viro cōvenientē introduxit, quā oratori callido. Dixit enim, & cogi-

cogitasse tyrannicidium,& uxori indicasse: & illam num quidem fecisse, quod probam fœminam facere oportuit; nunc peccare, quòd putet beneficium esse, rectè facere. Hic color illi & illa parte profuisset: Si beneficium putas te dedisse quòd tyrannicidium non prodidisti: Ego prior dedi, qui tibi tyrannicidium credidi. repudium ex tuo quo vis liberorum cupiditatem, pro sen per uti tanquam vir ejus debuisset, postea magis tanquam tyrannicida. *L. Vinicius*, Vinicii frater, Fabiani colorem valde probabat, & ajebat, onerari uxorem uno modo posse, si nihil unquam secretum ab illa maritus habuisset. Si dixerit, inquit, post tormenta se de tyrannicidio cogitasse, tum tyrannicidium uxori melius deberi meruit, si torta tyrannicidam fecit, quàm si tacuisset. Apparet & aliquid de tyrannicidio cogitatum, de quo tyrannus usque eo suspicatus est, ut torqueret. Dixerit, cogitasse quidem se de tyrannicidio ante tormenta, sed uxori non indicasse: augebit uxoris beneficium. Liberius enim potuit, ait, tyrannicidium indicare, quod illi commissum non erat. Potuit enim uxor,etiam non indicante marito, tam magni consilii molitionem deprehendere. At si hunc colorem Fabiani sequor, mutam efficiam. Si olim de tyrannicidio cogitavi, honestior sum vetus tyrannicida: & non privatis, sed publicis malis ad ultionem impulsus. Si cum cogitarem, non celavi uxorem: facilius persuadebo, me malum hodie maritum non esse, cui semper tam deditus fui. Ad ultimum hoc consequar. si quod audierat tacuit, non beneficium est, sed fides. Hic est L. *Vinicius*, quo nemo civis Romanus in agendis causis præsentius habuit ingenium: quicquid longa cogitatio illi præstitura erat, prima intentio animi dabat: ex tempore causas agebat, sed non desiderabat hanc commendationem, ut ex tempore agere videretur. De hoc eleganter dixit divus Augustus: Vnus Vinicius ingenium in numerato habet. *Hispo Romanus* maligne & accusatorie: Nihil, inquit, ego isti narravêram: ista, ut erat necesse, aliquid ex vultu, aliquid ex nocturnis vigiliis suspicata est. vnde emanaverit sermo, scietis. Videtis quo veniat tyrannus, non ad amicum meum, non ad servum, sed ad istam, quæ nihil negotii habuisset, si tacuisset. Tua enim causa tacuisti: sciebas te periuram, si confessa esses tyrannicidium. *Hybreas* dixit.

CONTROVER. XIV.

Pater & filius luxuriosi.

THEMA. Quidam luxuriante filio luxuriari cœpit. accusatur à filio dementiæ. Contradicitur.

PRO PATRE. *Porcii Latronis*. Vtriusque tamen comparetur luxuria. Tu consumis patrimonium patris tui; ego accusatoris mei. naviga, milita, peregrinare, quære adolescens, utere senex. Accusator meus inter se contrarios affectus habet: cupit reum damnari, crimen absolvi. *Cestii Pii*. Potest nobis convenire. similes sumus, puta te patrem: dic quid me velis facere. Si tam bona fide fingi es, & hoc imitor. Te ego imitor, an tu me? Rogo vos, ego prior cœpi: tu posterior luxuriaris. Patrimonium, inquit, comparemus. Sed tu senex, inquit, hoc dicit: Luxuria tua serius cœpit, citius desinet. *Arellii Fusci* Patris. Sed tu, inquit, senex es. unde scis te non futurum luxuriosum senem? Omnia à te vitia: quòd unguento coma madet, tuum est: quòd laxior usque in pedes tunica demittitur,

jicere patri solet ebrius: si petulantiam, injuriæ damnatus, etiam si ob hoc accusari potest, etiam si à tali filio. An sit castigandum filium hoc consilio usus est, damnandus sit. Ait enim adolescens: Quolibet alio genere debuisti me objurgare, quid si adulterium vindicare vellet committendo? Turpe est sic castigare vitia, ut imiteris. Deinde an consilio luxurietur. Non enim concedit hoc filius: aut, inquit, Quare, si cœpisti sic emendare filium, cum emendaveris, non desinis? *Cestius Pater*, patris aiebat simulationem luxuriæ significandam magis quàm profitendam: Ita, inquit, adparebit illum simulasse, si etiamnum simulat. si desinit simulare, ostendit jam sibi nihil prodesse ea consilia, quasi filius emendatus sit. emendatum autem esse non concessit, & alii due dixit, nihil magis sequi intervallum hoc luxuria, etiam vere intermissa vitia vehementius surgere. *Latro* aperte putabat simulationem confitendam. Incipio, inquit, non tantum honestum senem, sed prudentem defendere: si quod vitium videri poterat, efficio consilium, quare potius significet, quam dicat frugi esse. *Blandus* hac figura declamat filium, & pro abdicato respondit. *Cestius* ajebat; adolescentis partem diligentius colorandam: facere illum rem non improbam, non ita patri remittere quod à patre ipsi remissum sit. Itaque sic narravit, ut suam quoque luxuriam imputaret patri. non severam fuisse disciplinam, non bene institutæ domus legem, quæ posset adolescentis mores formare, & à vitiis ætatis abducere: Quodammodo, inquit, ad luxuriam à patre præmissus sum. Unguento cani madent, & comissator senex nulli nimis luxuriosus, sed parum sanus videtur. Merito in adolescentibus non omnem luxuriam vindicant: cito desinunt. Cum haberem luxuriæ istius exemplum, quævis, quæ res mihi remedio fuerit? Ætas. Illa quæ faciebam, imputabat, me non discere. Hunc sensum ipse *Cestius* sano genere dixit. Flavium Alfium auditorem suum, qui eandem rem lascivius dixerat, objurgavit. *Flavius* hoc modo dixit, cum desideria descripsisset, paulatim se ad frugalitatem rediisse, & odio sibi vitium factum. Hoc fuit, inquit, quare desinerem. Sentiebam, inquit, me senem fieri. *Cestius* hoc ajebat dulcius quidem, sed corrupit & unam sententiam. Incredibile est, inquit, cum juvenis sit, sensisse se senem fieri: & noluisse videri tam diu luxuriandum, donec sentiret se senem fieri. *Fuscus Arellius* dixit: Non accusaturus patrem, sed me defensurus sum, ne aliena luxuriat mea laudatio. Consilio luxuriantem filium istum emendo. Supervacuum in narratione hunc colorem habuit; subito furore collapsam patri mentem, meretricem dependentem collo senis, & parasitorum circumfusam regi turbam, sic cum rivalibus rixari, & ebrietati nocturnæ addi item diem. Putavi initio & ego consilium esse, non morbum, desinet luxuriari: desinet, inquam, si propter me cœpit. Permanet in juvenilibus vitiis: hoc turpius luxuriosus, quo diutius. Quid faciam? si suo more emendare patrem volo: luxuriandum est. *Silo Pompejus* patronum adolescenti dedit: quod non putabat in accusatoris persona Latro faciendum, ut aliquis per patronum accusaret patrem. *Rufus Vibius*. Festivum senem, qui in honorem filii sui adolescentis ebrius fit. In narratione hoc usus est colore, solutum patrem, jam mentem ejus labantem laudare cœpisse luxuriam. dicerem esse felicius: si his qui sibi amare permitterent, necessarium, tantum haberet, quantum acceperant: objurga-

rent, interim quasi non commemorent. Rusticum, inquit, juvenem, præmatura severitas non est frugalitas, sed tristitia. Quid tu senex facies? non creditis hæc illum dixisse, qui dum vitia etiam objurgare vult, luxuriatur? *Argentarius* hoc colore declamavit: Duo luxuriantur una in domo: alter juvenis, alter senex: alter filius, alter pater: uterque licenti cultu per publicum incedit. Alter vobis ait: Hoc concessum ætati. Vtor, & juvenili lege fungor, id facio, quod pater meus fecit, cum juvenis esset. negabit? bona ergo ætate cœpit simul primum hoc tirocinium adolescentiæ, quasi debitum ac sollenne persolvere. Revertar ad bonos mores, qui qualem causam habeant, videritis. Faciant etiam si non quod oportet fieri, at quod solet. Alter ait, Scio me novum civitatis miraculum, incedere luxuriosum senem; sed hoc castigandi genus commovere vis nu. Vt emendaret filium, ipse peccare cœpit. at si avus viveret, nemo in domo luxuriosus non esset, tres luxuriosi fuissetis.

A parte Patris. *Glycon Syricon* dixit: ἀ τὴν ἀρχὴν δαπανῶ, σὺ δ' ἐ ἀρξ πων; *Agrotas Massiliensis* longe lividorem sententiam dixit, quam ceteri Græci declamatores, qui in hac controversia tanquam rivales rogati sunt. Dicebat autem Agrotas inculta: ut scires illum inter Græcos nō fuisse, sententiis fortibus, ut scires illum inter Romanos fuisse. Sententia quæ laudatur, hæc fuit: ἐπὶ τῆς ἀσωτίας τούτω διαφωνοῦμεν. σὺ μὲν δαπανᾷς ἡδόμενος, ἐγὼ δ' ὀργιζόμενος. *Damos Scombrus*: εἴπε μὲν, ἦν ἐν δέοντι ἀνατρέπω. *Diocles Carystius*: καὶ ὁ ... σκρατῶς ... μηδὲν μεταμέλησον. *Hermagoras* raras sententias dicebat, sed argutas, & quæ auditorem diligentem petitus afficerent, securum & negligentem transcurrerent. In hac controversia dixit: ὁ τύχης ... ταυτὰ ἐπιτάττοντες ἀλλήλοις ἐπαινῶμεν. *Barbarus* dixit vulgarem sensum satis vulgariter. Ἰν..., τέκνον, ὅτι νέος ἂν πάθῃ τι, ... *Elegantius hoc composuit Hispo Romanus*. Placet vobis frugalitas mea, quòd patrimonii servo, quòd acquisivi, uxorem mature duxi, semper dilexi, quòd ad omnem me totum fabulam præstiti. Illud affirmo, nihil tota vita frugalius feci. Rem ab omnibus dictam celeberrime *Syriacus Vallius* dixit: Fili, quando vis, desinamus.

CONTROVERS. XV.

Peregrinus negotiator.

Thema. *Quidam cum haberet formosam uxorem peregre profectus est. in viciniā mulieris peregrinus mercator commigravit. ter illam appellavit de stupro, adjecit preces, negavit illa: decessit mercator testamento omnibus bonis heredem eam reliquit, & adjecit eclogion*, Quia pudicam comperi. *alii hereditatem: redit maritus, accusat adulterii ex suspicione*.

CONTRA VXOREM. *Porcii Latronis*. Quanquam eo prolapsi mores jam sunt, ut nemo ad suspicanda adulteria nimium credulus videri possit, tamen ego adeo longe ab eo vitio semper fui, ut etiam timeam, ne quis in me aut nimiam patientiam, aut nimium stuporem arguat, quòd tam seram querelam detuli. Non accuso adulteram, nisi divitem factam: ex ea domo ream protraho, in qua jam nihil meum est. cum ego tamdiu peregrinatus sim, nullum periculum terra marique fugerim, plus ista intra

intra unam viciniam, quàm ego toto mari, quæsivit. Post tantos impudicitiæ quæstus, si tacere possum, confitendum habeo, hac me causa abstinuisse, ut in accessione patrimonii peregrinando cum uxore certarem. Illud, Indices, mihi tormentum est, quòd notata judicio vestro, ut multij licatam dotem perdat, plus tamen ex quæstu habet, plus habitura est, quàm quantum damnatæ perdendum est. Tantum in istam dives amator effudit, ut post pœnam quoque expediat fuisse adulteram. Quæ præceperim uxori proficiscens, scio: cetera; quemadmodum adolescens formosus, dives, ignotus, in viciniam formosæ, & in absentia viri nimium liberæ mulieris commigraverit, quemadmodum assidua societate quotidianæ per diem noctemque libidinis exhaustis viribus perierit, interrogate rumorem. Vos interrogo, Indices, quid officii mei fuerit. Poteram ego salvo pudore meo nihil de hereditate suspicari, in qua etiamnum auctor ab uxore dictus sum? Veni nihil aliud quàm ut fortunam meam querar. nam causam melius vos nostis. Tempus est, Indices, de uxore & marito credi, mulierem tam formosam amari potuisse. Pudica forte sic amari, ne sollicitaretur, potuit. Neque est quòd dicat: Non in me istud arbitrio positum. Erratis vos Indices, si non maritum ad sollicitandam matronam putatis irritamentum; spem corrumpendi quamvis facilem, quamvis amabilem sexum. Si tantum in formosa sperari potest, quantum placere potest, omnes formosæ in se universos populos converterent. Matrona quæ se adversus sollicitantes aviam volet, prodeat in tantum ornata, ne inmunda sit: habeat comites ejus ætatis, qui impudicos, si nihil aliud, verecundia annorum removeant: ferat jacentes in terram oculos: adversus officiosum salutatorem inhumana potius quàm inverecunda sit, etiam in necessariam resalutandi vicem multo rubore confusa longe ante impudicitiam neget ore, quàm verbo. in hac servandæ integritatis custodia nulla libido irrumpet. Prodite mihi fronte in omne lenocinium composita, paulo obscœnius quàm posita veste nudæ, exquisito in omnes facetias sermone, tantum non ultro blandientes, ut quisquis viderit, non metuat accedere. Deinde miramini, si cum tot argumentis pudicitiam proscripserit, cultu, incessu, facie, aliquis repertus est, qui incurreret, & reti adulteræ se non subduceret. Internuntium, puto sollicitantis se, arripi & denudari jussit, flagella & verbera, & omne genus cruciatus poposcit, in plagas deterrimi mancipii vix imbecillitatem muliebris manus continuit. Nemo sic negantem iterum rogat. Quotiens quòd non una peregrinareris questa es? apud quem indignata es? Abunde in argumentum pudicitiæ profuturum putas, si stuprum tantum negaveris, quòd plerumque etiam impudicissima spe uberioris præmii de industria simulat. Quando de injuria tua viro scripsisti, & ne in occasionem similis injuriæ solitudo tua pateret, maturiorem reditum rogasti? & quànto decentius contumeliam penetralium meorum uxoris epistola, quàm testamento sollicitatoris cognoscerem! Miserrimus omnis faculi maritus, sic contempta absentia mea, etiam nunc injuriam meam nescirem: si qui fecerat, tacere voluisset. Totiens sollicitantem in istam faciem qua placere poteras, convertisti. Non omne ornamentum, veluti causam talis injuriæ execrata es? Quod proximum est à promittente, rogara stuprum, tacet. Inspicite adulteri censum ex eo impune, si

quod adulteris edidit, si est aliquid quod non erit. Quid singilla in omnia percenseo? quicquid ego non eram in mundo tibi misi, ut maritus, cum omni censu meo inter munera adulteri jaceo. *Sola mihi heres esto.* Quid irai habes, inquit, scripsit causas, quia cum semel appellassem, cum iterum, cum tertio, non corrupi. O vos nimium felices, & aureo, quod ajunt, seculo natos, si etiam qui impudicas quærunt, pudicas honorant. Omnium bonorum meorum, omnis pecuniæ meæ sola heres esto: quia corrumpi non potuit, quia tot sollicitationibus expugnari non potuit, quia tam fideliter pudicitiam custodivit. Tace paulisper nomen auctoris: nunquid non testamentum viri crederetur? nullam esse in uxore suspicatur infamiam inter maritum ejus amorem: aut certe ita creditum. jam moriturus tabellas occupare, si vultis cum muneribus meis imponere, eclogium ex testamento adulteri petendum est. *Sola heres esto:* quamvis aliena, quamvis ignota: tantum quia pudica, quia incorrupta est. Quid? isti tam censorio adultero non mater est? non sorori? non propinqua? aut nulla earum pudica est? Idcirco scilicet cum tantis divitiis peregrinas urbes in honorem pudicitiæ incognitæ perambulabat. Illic ubi natus est, nulla pudica erat. at illic ubi negotiatus, quia nulla non prostituta erat, vacuo testamento pudica heres per errorem quæsita est. Ego adulteram arguo, quam in matrimonium recepi, qui communeis ex illa liberos precatus sum, qui pudicam libentissime crederem. Adeone jam ad omnem patientiam seculi mos abiit, ut adversus querimoniam viri uxor alieno teste defendatur? At hercules adversus exterorum quidem opiniones speciosissimum patrocinium erat: *Ego viro placeo.* At ego, si hunc morem inscribendi recipitis, in conspectu vestro ita scribam: *Uxor mea heres esto, quod peregrinante me a lamata est, quod heres ab adolescente alieno ac libidinoso relicta est, quod tam infamem hereditatem adiit.* A duobus vos testamentis in consilium mitto, utrum secuturi estis: quod ab adultero absolvitur, an quod damnatur à viro? Magnus pudicitiæ fructus est, pudicam credi: & adversus omnes illecebras atque omnia delinimenta muliebris ingenii, est velati solum ac firmamentum in nullam incidisse fabulam: novos fortasse, non in omnium æstimationem occurrere: & horrenda multa, deinde ac varia dicturus experimenta. foemina quæ damnum pudicitiæ quivis est, atque necurandus est esse ac videri pudicam.

Cetera desunt. Quæ sequuntur, sumpta sunt ex Epitome.

Muliebrium vitiorum fundamentum avaritia est. Quæ potest non timere opinionem adulteri, potest non timere adulterium. Ex omni rupe conchylium trahitur, quo vestis cruenterur. Infelices ancillarum greges laborant, ut adultera tenui veste perspicua sit, & nihil in corpore uxoris suæ plus maritus, quam quilibet alienus peregrinusq; agnoverit. Frustra æstimabo eiis indicia, si tantum qui rogat, comperit pudicam. Omnes te impudicam loquuntur, pudicam tantum unus, & peregrinus. Cui plus laudator quam accusator nocet. Uxorem meam nusquam audivi pudicam, nisi in adulteri eclogio. Dejice in terram oculos, & aures tuas externorum vocibus claude. Sibi quisq; pro te neget. Pudicam ille dixit, ego impudicam. Puto, plus credetis civi, quam peregrino; marito, quam adultero. Ipsum eclogium corruptoris animo scripsit, *Quia pudicam,* inquit, *comperi:* quod

quod nulli præter me contigit. Pars altera. Formosa est, hoc natura peccavit. Sine viro fuit, hoc maritus peccavit. Appellata est: hoc alius peccavit. Negavit: hoc pudice. Heres relicta est: hoc feliciter. Hereditatem adiit: hoc consulto fecit.

LIBER TERTIVS.

Seneca Filiis.

INstatis mihi quotidie de Albutio: non ultra vos differam, quamvis non audierim frequenter, cum per totum annum quinquies sexiesve populo diceret, ad secretas exercitationes non multi irrumperent, quos tamen grati e suæ pænitebat. Alius erat cum turbæ se committebat: alius, cum pauciate contentus erat. Incipiebat enim sedens, & si quando illum produxerat calor, exsurgere audebat. Illa tempestiva in declamationibus ejus philosophia sine modo tunc, & fine fine evagabatur: raro totam controversiam implebat. Non posses dicere divisionem esse, non posses declamationem: tanquam declamationi multum deerat, tanquam divisioni multum supererat. Cum populo diceret, omnes vires suas advocabat, & ideo non desinebat. Sæpe declamanti illo ter buccinavit, dum cupit in omni controversia dicere, nec quicquid debet dici, sed quicquid potest. Argumenta enim argumentis colligebat: & quasi nihil esset satis firmum, omnes probationes probationibus aliis confirmabat. Erat & illud in argumentatione vitium, quod quæstionem non tanquam partem controversiæ, sed tanquam controversiam implebat. Omnis quæstio suam probationem habebat, suam excusationem, suos excessus, suas indignationes, epilogum quoque suum. Ita unam controversiam proponebat, plures dicebat. Quid igitur? omnis quæstio per numeros suos implenda non est? Est quidem, sed tanquam accessio, non tanquam summa. Nullum habile membrum est, si corpori par est. Splendor orationis, quantus nescio an in ullo alio fuerit. Non lexis magna, sed phrasis. Dicebat enim citato & effuso cursu, sed præparato. Extemporalis illi facultas, ut affirmabat qui propitius norant, nõ deerat, sed putabatur ipse sibi deesse. Sententiæ, quas optime Pollio Asinius albas vocabat, simplices, apertæ, nihil occultũ nihil insperatũ afferentes, sed vocales & splendidæ. Affectus efficaciter movit, figurabat egregie, præparabat suspiciose. Nihil est autem tam inimicum, quàm manifesta præparatio. Apparet enim subesse nescio quid mali. Ideoque moderatio est adhibenda, ut illa sit præparatio, non confessio. Locum beate implebat. Non posses de inopia sermonis Latini queri, cum illum audires: tantum orationis cultæ fluebat. Nunquam se torsit quomodo diceret. Sufficiebat enim illi in quantum voluerat, explicandi vis. Itaque ipse dicere solebat, cum vellet ostendere, non hæsitare se in electione verborum: Cum rem animus occupavit, verba ambiunt. Inæqualitatem in illo mirari libebat. Splendidissimus erat. idem res dicebat omnium sordidissimas, *acetum*, & *pulejum*, & *laternas*, *philerotem*, *spongias*: nihil putabat esse, quod dici in declamatione non posset. Erat autem illa causa: timebat, ne

ne scholasticus videretur. Dum alterum vitium devitabat, incidebat in alterum: nec videbat, nimium orationis splendorem his admixtis sordibus, non defendi, sed inquinari: & hoc æque omnium est, ut vitia sua excusare malint, quàm effugere. Albutius enim non quomodo non esset scholasticus quærebat, sed quomodo non videretur. Nihil detrahebat ex supervacuo strepitu. Hæc sordida verba ad patrocinium aliorum afferebat. Hoc illi accidit inconstantia judicii. Quem proxime dicentem commode audierat, imitari volebat. Memini omnibus illum rebus omissis apud Fabianum philosophum tanto juniorem quàm ipse erat, cum codicibus sedere. Memini admiratione Hermagoræ stupentem, ad imitationem ejus ardescere. nulla fiducia ingenii sui, & ideo assidua mutatio. Itaque dum genera dicendi transfert, & modo exilis esse vult, nudisque rebus hærere, modo horridus, & volens potius quàm cultus, modo brevis & concinnus, modo nimis se attollit, modo nimis deprimit, ingenio suo illusit, & longe deterius senex dixit. Nihil enim ad profectum ætas ei proderat, cũ semper studiũ ejus esset novum. Idiotismus est inter oratorias virtutes, res quæ raro procedit. Magno enim temperamento opus est, & occasione quadam. Hac virtute varie usus est. Sæpe illi bene cessit, sæpe decidit. nec tamen mirum est, si difficulter apprehenditur vitio tam vicina virtus. Hoc nemo præstitit unquam Gallione nostro decentius. Iam adolescentulus cum declamaret apte, & convenienter, & decenter, hoc genere utebatur. Quod eo magis mirabar, quia tenera ætas refugit omne, non tantum quod sordidum, sed & quod sordido simile est. Raro Albutio respondebat fortuna, semper opinio: quamvis pænituisset, adire libebat. Tristis, sollicitus declamator, & qui de dictione sua timeret, etiam cum dixisset. Vsque eo nullum tempus securum erat. hæc illum sollicitudo fugavit è foro, & tantum unius figuræ crudelis eventus. Nam in quodam judicio centumvirali, cum diceretur jurisjurandi condicio aliquando facta ab adversario, induxit ejusmodi figuram, qua illi omnia crimina retegeret. Placet, inquit, tibi rem jurejurando transigi? jura, sed ego jusjurandum dabo. Iura per patris cineres, qui inconditi sunt. Iura per patris memoriam, & executus est locum, quo perfecto surrexit. L. Aruntius ex diverso ait: Accipimus condicionem: jurabit. Clamabat Albutius: Non detuli condicionem, schema dixi. Aruntius instabat. Centumviri rebus jam ultimis se parabant. Albutius clamabat: Ista ratione schemata de rerum natura tolluntur. Aruntius ajebat: Tollantur, poterimus sine illis vivere. Summa rei hæc fuit. Centumviri dixerunt, dare ipsos secundum adversarium Albutii, si juraret ille. Iuravit. Albutius non tulit hanc contumeliam, sed iratus calumniam sibi imposuit: nunquam enim amplius in foro dixit, homo summæ probitatis, qui nec facere injuriam, nec pati sciret. Et solebat dicere: Quid habeo quare in foro dicam, quum plures me domi audiant, quàm quenquam in foro? Cum volo, dico: quamdiu volo, aliam uni volo. & quamvis non fateretur, hoc delectabat illum in declamationibus, quod schemata sine periculo dicebantur. nec tamen in scholis effugere contumelias poterat Cestii, mordacissimi hominis. Cum in quadam controversia dixisset Albutius; Quare calix si cecidit, frangitur: spongia si cecidit, non frangitur? ajebat Cestius: Ite ad illum cras: declamabit vobis, quare tundi volent,

cucur-

cucurbitæ non volent. Cum dixisset Albutius in illo, qui fratrem parricidii damnatum exarmata nave dimisit, Imposuit fratrem in culeum ligneum: Cestius eandem dicturus, sic exposuit controversiam: Quidam fratrem domi à patre damnatum, noverca accusante, cum accepisset ad supplicium, imposuit in culeum ligneum, ut perveniret nescio quo terrarum. ingens risus omnium secutus est. Sed nec ipsi bene cessit declamatio. paucas enim res bene dixit. sed cum à scholasticis non laudaretur: Nemo, inquit, imponit hos in culeum ligneum, ut perveniant nescio quo terrarum, ubi calices franguntur si ceciderint, spongiæ non franguntur. Video quid velitis: sententias potius audire, quàm jocos. fiat. Audite sententias in hac ipsa controversia dictas.

CONTROVERS. XVI.

Ab archipirata filio dimissus

Thema. Mortua quidam uxore, ex qua duos filios habebat, duxit aliam. Alterum ex adolescentibus domi parricidii damnatū tradidit fratri puniendum: ille exarmato navigio imposuit. Delatus adolescens ad piratas, archipirata factus est. Postea pater peregre profectus, captus est ab eo & remissus in patriam, abdicat illum.

CONTRA PATREM. *Albutii Silii.* De fratre nec judicare audeo, nec loqui. Uno nomine gratias ago, & gratulor, quòd patrem servare potuit mori jussus. Tanta tempestate confusus, neque æstimare quicquam, neque dispicere potui. Plura timui crimina pater fortuna torquente, quàm quæ videris ipse nolle indicabo. solutum mihi fratrem tradideris, an alligatum nescio. quantum ad meum stuporem attinet. etiam fugere potuit. nec satis memineram, tale ministerium mihi pater an noverca mandasset. ministerium an pœnam esse voluisset, vindictam parricidii, an parricidium. Iubes fratrem culeo jubes? non possum pater. Non ignoscis, an non credis? ego contendo nec te quidem posse. Si quis tibi dixisset tyrannus: Veni, tuis m[...]bus filium insue: in hoc opere potes oculis tuis, potes manibus uti, ? potes audire inclusi filii gemitum? Si potes: timeo ne innocentē damnaveris. Si non potes: quid frater in fratrem non possit, patrem testem dedi. Quid accusas, quod impunitatem fratri dederim? in quo facto consilium meum victū est? à me frater ut viveret, non impetravit: ut fugeret, non impetravit. Nihil aliud impetravit, quam ut aliter, quàm in culeo moreretur. Causā malam habeo, ut inter fratres. Ubi spes? in gubernaculo nulla est. in remigio? ne hoc quidem. in comite? nemo repertus est naufragii comes. in velo? in arte? omnia pæne instrumenta circumcisa sunt. Adminiculum in spe nullum est. patri sum excusandus, an fratri? de filio tuo hoc respondeo, quamdiu in patrio solo morari licet. civis est projectus in mare, quicquid post exilium vel facit vel patitur, ab omni fœdere vitæ communis abstractus, pœnarum ejus pars nō est, nequitiæ opus est. sed aliis quærentibus, teipsum testem dabo, non esse piratam. Ego illi terræ, ego lucis conspectum, ego etiam mortis humanæ facultatē abstuli. Fortuna ipsa, quæ miserta ejus est: nihil tamen illi præter mare reliquit. Moriendum est mihi. pater jussit. neque ego te deprecor, ne moriar, nec tibi licet non facere quod jussus es. Inter patrem iratum & fratrem moriturum, arbitrium pietati tuæ necessarium suscipe. Sanguinem meum patri refer, culeum

mihi

mihi remitte: volo mori, sed pura manu tua: hoc tuæ pietatis munus ad inferos perferam, [licuisse mihi per fratrem aliter quàm parricidæ mori.] *Asinii Pollionis*. Æquas mihi præbete aures, dabo vobis etiam damnatum absolvendum. Vivit, inquit, frater. non credo. servavit, inquit, me. fecisti ut crederem. Hæc est summa rerum gestarum. In ea domo, in qua tam facile parricidium creditum est, ego fratrem occidere non potui, frater patrem. Quid mihi cum ista tabula? semel mori volo. *Q. Haterii*. Emicabant densis undique nubibus fulmina, & terribili fragore horridæ tempestates absconderant diem, imbres undique, & omnia procellis sæviebant. Expectat, inquit, parricidam mare, intumuerat subitis tempestatibus mare, justis quoque navigiis horrendum. Fateor, fateor dixi: fratrem tibi, si innocens est, fortuna commendo. fragmentum infelix & jam navigaturis omen: quòd si quis gubernator vidisset, iter suum distulisset. Naufragus e littore emittitur. *Marcelli Esernini*. Habes, inquam, frater, si innocens es, navigium: si nocens, culeum. non potui facere parricidium, & quàm facile erramus homines, factum putavi. deliberabam, an paterem patri. Frater, inquit, tu primus in domo parricidium facies invenire, etiam locum à naufragiis navigium. *Argentarii*. Quod jusseras, factum est: petiit frater. Vivit, inquit, & me dimisit. bono argumento probatur vivere. Utrasque ad cælum manus sustulit. Si nihil unquam impie cogitavi, si patrem meum etiam damnatus diligo, Dii immortales rerum judices adeste. si aliter sentirei, infelicia sibi imprecatus est maria. sic navem suam rexit. *Blandi*. Iacebat in littore navigium: quod etiam integrum infeliciter vexerat. Credam parricidam, si tibi proficiscenti navigium suum reddidit. Subito mihi ferrum non sentienti cum animo pariter excidit; torpent manus, & nescio qua perturbatione tenebræ stupentibus offunduntur oculis. intellexi quàm difficile esset, parricidium facere, etiam quod imperasset pater. Ita mihi, quæ sola miseros in domo nostra respicis, fortuna succurras, ita mihi contingat aut honeste vivere, aut mori: ita ex domo nostra ego sim ultimus reus, ut iste jurabat. meliorem se novercam habuisse, quàm fratrem. *Cornelii Hispani*. Fateor, volui occidere: sed tunc intellexi, quàm difficile esset parricidium. Ego, inquit, occidere patrem nolui: ne nunc quidem possum. Pater noster navigavit sereno die, tranquillo mari, auspicato itinere, integra navi. Quid hoc est? navigavit damnatus felicius, quàm qui damnaverat. Vade, inquit, patrem te habere mihi non licuit: habebo patronum, revertere. Magnum pietatis argumentum, filio carus pater, etiam post supplicium. Utrum vobis videtur innocentiam apud piratas didicisse, an ne apud piratas quidem perdidisse? *Arellii Fusci Patris*. Potuit patrem occidere: & quem testem timebat abdicatus à patre? Quo me conferam? in mare? non possum: iratos habeo piratas. Cum traditus est mihi frater, imperatumque ut sumerem supplicium, si qua est fides, tentari me putavi, an possem parricidium facere. *Porcii Latronis*. Perieras, pater, nisi in parricidam incidisses. *Triarii*. In naufragio navigabat: parum est quòd non occidit patrem, imo etiam integra navi dimisit patrem * resolutis compagibus, infelix omen navigationis. Infue me culeo: certe sentiam maria, non ea videbo. Scissa quoque

quoque vela fecerant suus, & armatas classes naufraga præcesserat ratis: scires navigare qui servaturus esset patrem. Et jam pirata dicitur: iterum falso crimine male audit. *Cestii Pii.* Erat navigium, immo fuerat: sed adhuc crudelis & pertinax noverca, post omnia devicta nihilominus sævit, maria jam quiescunt, prædones jam miserentur, irati jam parcunt. Ibamus præter sepulcrum matris, ille mortem timens, ego scelus: expecta, vide an fortuna nobis objiciat scelus. Iacebat navigium pervetus, & attritum salo, vix unius capax animæ. Veni ad vos, victoriam pulchram petiturus, ut probem me parricidam. Non occidisti, inquit, fratrem noverca, audivi jucundissimam vocem: fateor me parricidam, occidi fratrem: tutus sum, pater, si hoc probetur? imposui in exarmatam navem: non est occidere? Novercæ quidem nunquam satis privignus occiditur. Multas rerum natura mortis vias aperuit, & multis itineribus fata decurrunt: & hæc est condicio miserrima humani generis, quòd nascimur uno modo, multis morimur: laqueus, gladius, præceps locus, venenum, naufragium, mille aliæ mortes insidiantur huic miserrimæ animæ, & hoc occidere vocatur, sed diutius. Si quis nunc stat in turba, & hoc dicit: Huic quisquam parcat, qui fratrem suum occidit, & occidisse se probat? Componis in domo par, ut alter scelere sit parricida, alter ministerio. Impositus est in navem frater: qualem navem? scitis, nihil esse periculosius, quàm etiam instructa navigia: parva materia sejungit fato. Quid si vero non rudentibus committitur illa anima, non velis, non gubernaculo defenditur? Exarmata navis, & utroque patens latere, imponitur miser in naufragium: navigio per se pessum ituro, pondus insuitur. Ecce navē divinitas armat. subito visa sunt vela, subito navis cœpit & regere se, & attollere. Magnū est præsidium in periculis innocentia. Sævū mare involvitur, procellæ spumante impetu latera navigii urgent, pulsatur undique navis periculis: innocentia tamen tuta est. O maria justiora judiciis. O mitiores procellæ patre, quam ejecistis animā. Nec hoc tantū divinitus gestū est, quòd pervenit tutus in portum: excipitur classe prædonum. Habeat pater mentem navigandi. capietur judex, ut illum pæniteat sententiæ suæ. Damnare me noverca parricidii potuit: parricidam facere nec damnando quidem potuit. Cognosce innocentiam meam in mari, quam domi noluisti. Complexu, osculis prosecutus est: sic patrem parricida dimisit. *Iunii Gallionis.* Multa non agnosco: frater domi damnatus est, ego in publico: illi objectum est quòd parricidium fecerit, mihi quòd non fecerim. ille negabat: mihi novo patrocinio utendum est. Fratrem occidi: in ea domo in qua parricida damnatur, hæc innocentia est. Video vos invitos audire hoc genus defensionis: malo itaque me vobis innocentem probari quàm patri. Fratrem non occidi, non potui fratrem occidere. Idem timuimus, idem doluimus, idem flevimus: eundem patrem habuimus, eandem matrem, eandem novercam: mitioris natura pectoris sum, mollioris animi. Non idem omnibus mortalibus natura tribuit ingenium: animus meus durior est, illius clementior: apud piratas quoque invenitur, qui non possit occidere: putas me dictum, ne alius occideret? Si mater nostra viveret, puto illi tradidisset. Quod proximum fuit, mihi tradidit. Vtrum vobis videtur per manus patris punire filium voluisse, an able-

ablegare privignum? pudet me patrocinii mei. Timeo, ne, cum cœpero narrare quid fecerim, dicatis: Certe negabis te posse, hominem occidere. *Musæ*. Traditus est frater puniendus mihi potissimum. quo illud propositio pater feceris, apud plerosque disputationem habet. Ego, si quid nutius illo tempore volui fieri, non intellexi. Imposui multum recusantem, & jussi culeo postulantem. Objicis mihi molliorem animum. alius mitior est plus quam debet, alius severior est quàm necesse est: mediis alius affectibus inter utrumque positus, totus in sua potestate est. Quidam & accusare & damnare possunt, & occidere: quidam tam mites sunt, ut non possint in caput ne testimonium quidem dicere. Non possum hominem occidere: hoc vitium & apud piratas invenitur. Alii vivere sine reipublicæ administratione non possunt: aliis in privato latere, & extra omnem invidiam secessisse præcipua tranquillitas est: aliis non potest persuaderi, ut matrimonio obligentur: aliis, ut careant: sunt qui castra timeant, sunt qui cicatricibus suis gaudeant. In tanta morum varietate, videte quantulum sit quod excusem. non ambitioni, non inertiæ veniam peto: misericors sum, non possum occidere hominem. Gratulare pater naturæ meæ. nunquam ejusmodi filius parricidium faciet. Hoc vitium à te traxisse videor. Non putatis misericordem, qui quem damnavit, fratri puniendum dedit? Centurio Luculli Mithridatem non potuit occidere: dextera simul ac mente languit: pro bone Iupiter, Mithridatem quàm non dubium parricidam. *Pompeji Silonis*. Gaude pater, neuter ex filiis tuis parricidium fecit. dimisi in portum naufragum. Vis pater scire, accusator nocentior sit, an reus? Conjice in alteram navem novercam: illa faciat votum, precetur, si neminem innocentem accusavit, si privignum immerentem non oppressit: in eos piratas incidat, qui nesciant captos dimittere.

Pars altera. Musæ. Parricida meus in mari regnat. *Sepullii Bassi*. Nega tu parricidam fuisse, quem scis esse piratam. *Gabii Sabini*. Facimus indignum, parricida damnatus post pœnam potuit dicere patri suo, Morere.

Divisio. Latro in has quæstiones divisit: An licuerit illi quod jubebat pater, facere. Non licet, inquit, patrem necare. Ille damnatus erat. non enim judicio publico ceciderat. ignosce, si diligentior sum, cum videam hominem tam facile damnari. Timeo ne quis me parricidii postulet. facile est si dicenda sit domi causa. etiam nocens absolutionem sperare potero. in foro quid respondebo? Occidi fratrem. Parricidam me quoque vocant, quod non affui reo. Si licuit, an debuerit. Nocens est iste, sed mihi frater est. naturæ jura sacra sunt etiam apud piratas. Quid de me judicaturus es, si fecero? puto difficulter postea in me parricidium credes. Etiam si debuit parere patri, an ignoscendum sit illi, si non potuit. Fatebor, inquit, quod forte offensurum est aures, patri parere volui, fratrem occidere non potui. Obortæ sunt subito tenebræ, diriguit animus, sublapsum est intercepto spiritu corpus. non possum fratrem occidere. Pone hoc loco piratam. non poterit. Quidam occidere hominem tantum, non possunt. Quorundam adversus hostes deficit manus. Fratris quoque beneficium non est tam magnum, pater, quam putas. Non ille te noluit occidere, sed non potuit. Novissimas illas partes fecit.

Quam-

Quamvis non occiderit, ſi tamen potuit damnatum, an abdicari debeat. Dicit enim pater, Si non poteras, negaſſes, & miſiſſes ad me, non poſſe te. Hoc loco Latro dixit rem valde laudatam. Dixiſſes, inquit, te non poſſe. Ita tu neſciebas? putaſti me poſſe occidere? Quid ergo ſic loquebaris, tanquam unum parricidii condemnaſſes? Deinde an puniverit fratrem. Hæc deſcriptio ſupplicii, quod dixit gravius etiam culeo fuiſſe: & adjecit, hoc die illum pœnas dare inter barbaros incluſum, per quos neceſſe eſt illi patre populari capere. Sed ne per illos quidem neceſſe eſt parricidium facere. Hac diviſione uſi ſunt, quibus placuit & illius cauſam defendere: inter quos & *Geminus Varius* fuit, qui ajebat adoleſcentem optimam cauſam habere, ſi non occidit fratrem etiam nocentem: meliorem tamen, ſi non occidit innocentem. Partitam autem materiam fecit erga has quæſtiones Geminus, & quibus idem placuit: An abdicari non debeat, etiam ſi nocentem fratrem non occidit. hic dixit, Non licuit, non debui, non potui. An innocentem non occiderit. Bellam rem Geminus hoc loco dixit, cum cœpiſſet per omneis numeros fratrem tanquam reum defendere. Dicet, inquit, aliquis. Tam ſero defendis? Non potui citius. Hodie primum res in forum delata eſt. Noviſſime, an etiam nocentem ſatis punierit.

Color. De colore inter maximos & oratores & declamatores diſputatum eſt, utrumne aliquid deberet dici in novercam, an nihil. *P. Aſprenas* & *Albutius*, & præter oratores magna bonorum rhetorum manus in hanc partem tranſierunt, ut in novercam inveherentur. Fuerunt & illi qui non quidem palam dicerent, ſed per ſuſpiciones & figuras: quam rem non probabat *Paſsienus*, & ajebat, minus verecundum eſſe, aut tolerabile, infamare novercam quam accuſare. Quidam principia tantum habuerunt in ſua poteſtate, deinde ablati ſunt impetu. Excuſatius eſt autem, in malum colorem incidere, quam tranſire. *Latro* illum introduxit colorem rectum in narratione, quo per totam actionem uſus eſt: Non potui occidere. & cum deſcripſiſſet ingenti ſpiritu titubantem, & interrogatione fratris occidendi concidentem, dixit: Noverca aliud quære in privignum tuum crimen. hic parricidium non poteſt facere. *Ceſtius* colore alio uſus eſt. Tranſibamus, inquit, ſecundum matris ſepulcrum, invocare cœpit manes ejus. motus ſum. Et puerili ſenſu colorem tranſcurrit: Quid facerem? inquit: occidere pater jubebat, mater vetabat. & eum colorem dixit: Hæc mecum cogitavi, Non eſt imperatum ut manu occiderem, non ut laqueo, non ut mari: eligere ſupplicii genus liberum eſt: *Fuſcus Arellius* hoc colore uſus eſt: Tentari me à patre putavi: Vno, inquit, ſupplicio alterum filium puniri, alterum experiri vult. *Albutius* in argumentis plura poſuit, & omnes fere colores contrectavit. In naratione hoc colore uſus eſt, & dixit: Hoc unum mihi præſta beneficium: ſine me tanquam parricidam mori. *Argentarius.* Non tanquam frater eſſem: ſed hujus conſilii inventor, dixit: Cogitavi quid facerem. Tandem inveni, quomodo parricidium vindicarem ſine parricidio. *Paſſienus* hoc colore uſus eſt: Non putavi patrem unque velle occidi filium. Videbatur mihi omnia miſericordiæ adjumenta præparaſſe, quod domi cognoverat, quod inter ſuos. Fratri, inquam, tradidit. age ſi parcere voluiſſet, cui tradidiſſet? *Pollio Aſinius* dixit in novercam. itaque illo colore uſus eſt: Cogitavi mecum quid liceret, quid oporteret. ſi

tantum,

tantum, inquam, nefas commissum est, nullæ meæ partes sunt ad expiandum scelus. Triumviris opus est, comitio, carnifice. Tanti sceleris, non magis privatum potest esse supplicium, quam judicium. *Marcellus* dixit ita: Si iste parricidium fecit, ideo & ego faciam? & illam quam supra sententiam retuli: Habes, inquam, frater. *Varius Geminus* & ipse dixit: Nolui occidere. Egregie, inquam, noverca inter privignos divisit odium, alter alium aggressa est, alteri parricidium objicit, alteri mandat. & hac illum figura defendit in narratione. Interrogavi fratrem. Apud quem prætorem causam dixisti? apud nullum, inquit. Quis accusator fuit? nemo. Quis testis? immo qui testes? Vni enim etiam de minore scelere non creditur: Nemo, inquit, Quis de te pronuntiavit? nemo. Quid porro inquit? Ego si reus fuissem, ad te non misissem? *Sepullius Bassus* hoc colore usus est: Non habui parricidæ instrumenta, non culeum, non serpentes: parricidam tamen in maria projeci. *Hispanus* duro colore usus est: Hoc, inquit, supplicium tanquam gravius elegi. Quid iste, inquam, insuetur, & statim omnem sensum supplicii effugiet? immo sollicitus pendeat, & quod ne insuti quidem parricidæ patiuntur, ipse pœnam suam spectet: nihil speret, timeat omnia, pejus debet quam ceteri parricidæ mori. à patre damnatus est. Et hoc colore per totam declamationem usus est, ut diceret, hoc se tanquam gravius elegisse. Displicebat color hic prudentibus. Quam enim spem habeat absolutionis, si nec paruit, nec pepercit? *Haterius* hoc colore usus est: Diu mecum disputavi, parricida est, quem non testis probavit, non judex coarguit? quid ergo? innocens, quem condemnat pater? Inveni æque pœnam simillimam reo, mersam, non tamen ex toto perditam ratē, quę vel punire fratrem posset, vel absolvere. *Triarius* & ipse quasi sententiam de fratre ferre voluisset, egit, & dixit. Tandem ad cælum manibus levatis: Quicquid est, inquam, quod terris imperat, quod regnat profundo, quicquid est quod ex sublimi res spectat humanas, invoco. damnatus alto committitur. Dii judicate post patrem. Hæc sententia dicebatur ex Græco translata, sed Græca corruptior est: Ποσειδῶν ἀστεροπητῶν δέσποτα Θεῶν, τὴν ὑγρὰν καρτοκτόμεν βασιλείαν. ἀνάγεται πατροκτόνος, μετὰ πατέρα δίκασον. A parte Patris, quod ab archipirata dimissus est, sic *Cestius*. Pœnam, inquit, putavit mihi hanc esse morte graviorem, & sic posuit in narratione: Rogabam ut occiderer, non impetravi. *Varius Geminus* ait: In hoc me dimisit, non quia volebat salvum esse, sed ad patrocinium suum: ut quia non nunc occiderat, videretur nec ante voluisse. *Latro* dixit: Quis porro uno me miserior est, qui vitam parricide debeo? *Diocles Carystius* elegantem sensum in procemio posuit pro adolescente, cum diceret causas se abdicationis non invenire, luxuriæ se occasionem non habuisse, parricidiū sibi non objici, & contra reos se minime laborare: Fortasse, inquit, queritur, quod captum non redemerit. adjecit: οὐκ ἔσχα καιρὸν παίζειν. Et cum tractaret in ultima parte, debere patrem nosse vitia liberorum, & ferre utique in unico, adjecit: Περίσσασαι πάτερ, ὅτι κακὸν καιρὸν πρὸς νεκρὸν ὄψις ἐστὶν εὔχερης. *Artemon* in descriptione tempestatis laudatus est, & belle accessit ad eam. Νηὸς εὐπλοήσαντος ἀναγωγὴ ἄκαιρον. Et cum de ipso navigio diceret, pulchre cœpit: Σκάφος ἔρημον αὐτὸ τύχη. Et ultimū descriptionis suę sententiā proposuit: Ναυαγὸς ἐστὶ ὁ λιμὴν ἐκείνων. Et ad partem narrationis elegan-

eleganter tranſit: ἄστηζ μι ὦν, πάτερ, πῶς νικᾷς, ſupple; ζάλη, καὶ δεδωκεν ἕως ἀπὸ δύο εἷς. *Glycon* dixit *.

Soleo dicere vobis, Ceſtium Latinorum verborum inopia hominem Græcum laboraſſe, ſenſibus abundaſſe. Itaque quotiens lætius aliquid deſcribere auſus eſt, totiens ſibi ſtitit; utique cum ſe ad imitationem magni alicujus ingenii direxerat, ſicut in hac controverſia fecit. Nam in narratione, cum fratrem traditum ſibi deſcriberet, placuit ſibi in hac explicatione una & infelici: Nox erat concubia, & omnia, Iudices, canentia ſideribus muta erant. *Montanus Iulius*, qui comis fuit, quique egregius poëta, ajebat illum imitari voluiſſe *Virgilii* deſcriptionem:

Nox erat, & terras animalia feſſa per omnes,
Alituum, pecudumque genus ſopor altus habebat.

At Virgilii imitationem bene ceſſiſſe, qui illos optimos verſus *Varronis* expreſſiſſet in melius:

Deſierant latrare canes, urbeſque ſilebant.
Omnia noctis erant placida compoſta quiete.

Solebat *Ovidius* de his verſibus dicere, potuiſſe fieri longe meliores, ſi ſecundi verſus ultima pars abſcinderetur, & ſic deſineret:

Omnia noctis erant.

Varro quem voluit ſenſum, optime explicuit. Ovidius in illius verſu ſuum ſenſum invenit: aliud enim interciſus verſus ſignificaturus eſt, aliud totus ſignificat.

CONTROVERS. XVII.

Popilius Ciceronis interfector.

Lex. De moribus ſit actio. *Thema. Popilium parricidii reum Cicero defendit: abſolutus eſt. proſcriptum Ciceronem ab Antonio miſſus occidit Popilius, & caput ejus ad Antonium retulit, accuſatur de moribus.*

CONTRA POPILIVM. *Baſſi Sepulii.* Si accuſaſſet Cicero Popilium, viveret. Occidit Ciceronem Popilius. Puto jam creditis occiſum ab iſto patrem. ut uno ictu pereat: tãtum dabo. pro Cicerone ſic liceat paciſci *Gabii Sabini*. Quod unum potuimus, effecimus, ut veniret tẽpus, quo Popilius Ciceronẽ deſideraret. Popili, potes, inquit, Ciceronem occidere? Pro te vel patrem. *Portii Latronis.* Prorſus occiſurus Ciceronem, debebat incipere à patre. Antonius, inquit, juſſit. Non pudet te Popili? Imperator te tuus credidit poſſe parricidium facere. Abſcidit caput, amputavit manum: effecit ut minimum in illo eſſet crimen, quod Ciceronem occidit. Facinus indignum. feliciſſime licet cedat actio, id ſolum efficimus, ut qui occidit Ciceronem, tantum erubeſcat. Prò dii boni, occiſum Ciceroniem, malos mores voco. *Albutii Sili.* Cæde cervices tanti viri, & humero tenus receiſum amputa caput. I nunc, & nega te parricidam. Hoc unum tamen feliciter feciſti, quod ante occidis patrem quam Ciceronem. Facilius Cicero pro parricidio judices movit, quam pro ſe clientem. Ad vos hoc patroni exemplum pertinet. nullos magis odit Popilius, quam quibus plurimum debet. Vbicunque eſtis, Iudices, qui in iſtum reum ſederatis, ecquid pœnitet abſolviſſe? *Argentarius.* Impius eſt, ingratus eſt: audeo dicere, parricida. Senſit qui defenderat. Reſpice forum: hic ſub Cicerone ſediſti. reſpice roſtra: hic ſupra Ciceronem ſtetiſti. Quantum eloquentia tua Cicero potuit? Popilius de moribus reus eſt. abſcidit cervices loquentis: hæc eſt ab- ſolut-

Iuii clientis post longum tempus salutatio Parce jam quæso, Popili. Nihil tibi nisi occidendum Ciceronem mandavit Antonius. Duo fecit parricidia: quorum alterum audistis, alterum vidistis. *Cestii Pii.* Si dixero, Adolescentia turpis est, infamis pueritia est: respondebit, Iam ista Cicero defendit. Non pudet Popili? accusator tuus vivit quid tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Parricida sic etiam tu perisses. *Fulvii Sparsi.* Non credidisset facturum Popilium Antonius, nisi in mentem illi venisset, illum & parricidium fecisse Facinus indignum: à me defenditur Cicero, cum Popilium Cicero defenderit. *Mentonis.* Non magis quisquam alius occidere Ciceronem potuit præter Popilium, quam nemo Popilium præter Ciceronem defendere. parricidam quem vivus negavit Cicero, occisus ostendit. Fortunam Ciceronis. Antonius illum proscripsit, qui accusatus est: Popilius occidit, qui defensus est. Si damnatus esses, carnifex te culeo totum insuisset. Video quid respondeat. Non credet Antonius occisum Ciceronem à Popilio, nisi ei signum attulerit. *Triarii.* Præsta Ciceroni quod propinqui Catilinæ, quod amici Verri præstiterunt. Proscriptum transi. Ne à mortuo quidem manus abstinet, lacerat occisum. Popili, hoc parricidium tertium tuum est. *Pompeji Silonis.* Nunquid magis exonerare te possum? præsta Ciceroni quod Antonius. *Cornelii Hispani.* Dic Antonio: Ego istud scelus facere possum, & patrem occidi. Securi erant amici Ciceronis, postquam ad illum Popilius missus est. *Arellii Fusci* Patris. Potuisti Ciceronem occidere? at quam bene persuaserat nobis Cicero, parricidium te facere non posse. Occidisti tu Ciceronem loquentem? Nunquid, inquit, & aliquis ex istis venerat index, an nemo Ciceroni timendus est, qui cum Popilio venit? *Q. Haterii.* Qui modo Italiæ humeris relatus est, nunc sic à Popilio refertur? proposito in rostris capite Ciceronis, cum unius metu omnia tenerentur, gemitus tamen populi liber fuit. *Iulii Basi.* Proscriptus, inquit, erat Cicero. pater certe tuus proscriptus non fuit. *Elandi.* Dii manes, Popilii senis occisi, & inultæ patris umbræ Cicero te persequuntur, ut quem negasti, parricidam sentias. *Capitonis.* Deduxi ad vos reum omnium, quos terra sustinet, nocentissimum, ingratum, impium, percussorem, bis parricidam: nec tamen timeo. Patroni viderint. nemo à Popilio quidem, nisi post beneficium occiditur. Nec damnationem tamen istius despero. non enim à Cicerone nunc defenditur. Timeo ne causæ non satisfaciam. major causa est, occisum à Popilio Ciceronem queri, quam fuit aliquando probare non occisum patrem. Ciceronem quisquam potuit occidere, qui audivit? Minturnensis palus exulem Marium non hausit. Cimber etiam in carcere vidit imperantem. prætor iter à conspectu exulis flexit. Qui in crepidine viderat Marium, in sella figuravit. Non possumus de Popilio queri: eodem loco patronum habuit, quo patrem. Pompejus terrarum marisque domitor, Hortensii se clientem libenter confessus est. Hortensius bona Pompeji, non Pompejum defenderat. Romulus, horum mœnium conditor, & sacratus cælo parens, non tantam urbem fecit, quantam Cicero servavit. Metellus in Vestæ æde extinxit incendium. Cicero Romæ. Glorietur Hannibale Scipio, Pyrrho Fabricius, Antiocho alter Scipio, Perse Paulus,

lus, Spartaco Crassus, Sertorio & Mithridate Pompejus. nemo hostis Catilina propius accessit. Fert appensum conto caput, & defluente sanguine hunc ipsum inquinat locum, in quo pro Popilio dixerat. *Buteonis*. Quantæ fuit eloquentiæ! probavit ab eo non occisum patrem, à quo occidi poterat etiam Cicero. *Marillii*. Si inimicus essem patronis, optarem ut reus absolveretur. Turpe judicium, in ea civitate Ciceronem non defendi, in qua defendi potuit etiam Popilius.

DIVISIO. Popilium pauci ex historicis tradiderunt interfectorem Ciceronis: sed hi quoque non parricidii reum à Cicerone defensum, sed in privato judicio. Declamatoribus placuit, parricidam reum fuisse. Sic autem eum accusat, tanquam defendi non posset: cum adeo possit absolvi, ut ne accusari quidem potuerit. *Latroni* non placebat illum sic accusari, quomodo quidam accusaverunt: Objicio tibi quod occidisti hominem, quod civem, quod senatorem, quod consularem, quod Ciceronem, quod patronum tuum. Hac enim ratione non aggravari indignationem, sed fatigari. statim illo veniendum est, ad quod properat auditor. Nam in reliquis adeo bonam causam habet Popilius, ut detracto eo quod patronum occidit, nihil negotii habiturus sit. Patrocinium ejus est civilis belli necessitas. Itaque nolo per illos reum gradus ducere, quos potest tutius evadere. Licuit enim in bello & civem & senatorem & consularem occidere: nec in hoc crimen est, quod Ciceronem, sed quod patronum. *Latro* accusavit illum de moribus: primum quod sic vixisset, ut causam parricidii diceret: deinde, quod patronum suum occidisset. Et fecit has quæstiones, An posset eo nomine accusari, quo absolutus est. Si quis, inquit, hodie volet me parricidii postulare, non poterit. Quomodo crimen quod objici non potest, puniri potest? An in bello civili acta objici non possint. Honeste dixit, cum hunc locum tractaret *Varius Geminus*. Si illa, inquit, tempora in crimen vocas, dicis non de hominis, sed de Reipublicæ moribus. Si potest, quod civili bello actum est, objici, an hæc objici debeant. Hanc quæstionem in illa divisit. An etiam si necesse ei fuit facere, non sit tamen ignoscendum. ad quædam enim nulla debet necessitas compellere. Hoc loco *Latro* dixit summis clamoribus: Ita tu Popili, si Antonius jussisset, patrem tuum occideres? Deinde, an non fuerit ei necesse: Potuisti excusare te, potuisti præmittere aliquem ad Ciceronem, ut sciret & fugeret. Necesse certe non fuit, manum caputque præcidere mortuo.

Color. Colorem pro Popilio *Latro* simplicem habuit, necessitate coactum fecisse. & hoc loco illam sententiam dixit: Miraris, si eo tempore necesse fuit Popilio occidere, quo Ciceroni mori? *Albutius* dixit, in pœnam Ciceronis electum amicissimum Ciceronis, quasi exprobraturus per hoc illi suam fortunam esset. Molestius, inquit, feret, se à Popilio occidi, quam occidi. *Marcellus Æserninus* eundem colorem aliter induxit: Cogitabat, inquit, Antonius secum: Quod Ciceroni excogitabat supplicium? Occidi jussero? olim jam adversus hunc meum emurivit animum. Scit mortem nec immaturam esse consulari, nec miseram sapienti: fiat aliquid novi quod non exspectat, quod non timet: non indignabitur cervicem hosti porrigere, indignabitur clienti.

Popilium

Popilium aliquis vocet, ut sciat quantum illi defensi rei profuerint. *Silo Pompejus* hoc colore usus est. Offendebatur, inquit, proscriptione, & quædam liberius loquebatur. non miror. Ciceronis cliens est: tanto magis occide Ciceronem tuum. Et dixit, non suæ infirmitatis sententiam: Vterque, inquit, sed diverso genere punitus est. Ciceronis proscriptio fuit, occidi: mea, occidere. *Marillius* præceptor noster sic narravit: Iussit, inquit, imperator, jussit victor, jussit qui proscribebat: ego illi negare quicquã possem, cui nihil negare poterat Respublica? *Blandus*. Hoc, inquit, loco, volui me excusare. dixi, Cicero me defendit. respondit, Scio. me accusavit. I ergo, ut scias plus sibi Antonii accusationem nocuisse, quam Popilii defensionem profuisse. *Buteo* hoc colore: Vocetur, inquit, ille Ciceronianus, ille cliens, amicus. Excogitavi quomodo Cicero sua periret manu. *Cestius* hoc colore: Durissima, inquit, mihi militia in Antonii castris fuit ob hoc ipsum, quod Ciceronis etiam cliens. difficilimæ mihi expeditiones dabantur. Tũc quoque vocatus sum quasi ad pœnam. I, inquit, occide Ciceronem: Nec credam, inquit, nisi attuleris caput. magisq; admirans est potentiam suam, quod Ciceronem Popilio non licebat non occidere. *Fuscus Arellius* hoc colore usus est: Antonii se partes secutum, ut si quid posset, Ciceroni prodesset: facta proscriptione ad genua se Antonii procidisse, deprecatum pro Cicerone: offensum Antonium, eo magis dixisse: Occide, quem mori non vis. Hic color displicebat Passieno, quia ad testem ducit. nam si hoc fecit Popilius, non tantum quod defendat habet, sed habet quod glorietur. *Hispo Romanus* vehementi colore usus est, & duro. Patronum enim Popilio dedit, & dixit aliter se causam acturum Popilii, aliter Antonii: pro Popilio dicturum, Occidere nolui, coactus sum: pro Antonio dicturum, Occidi Ciceronem oportuit. & dixit locum, aliter non potuisse pacari Remp. quam si ille turbator otii è Rep. sublatus esset. Solus ex declamatoribus in Ciceronem invectus est: Quid ille, inquit, cum Antonium hostem judicaret, & omnes Antonii milites, non intelligebat se & Popilium proscripsisse? Hic color prima facie asperior est, sed ab illo egregie tractatus est. *Varius* quidem minus dixit: Cum imperasset mihi Antonius, passus sum, ne aliquis P. Clodii mitteretur, qui contumeliis afficeret, antequam occideret, & vivum laniaret. *Argentarius* dixit: Vocatus veni, post proscriptionem Antonius terribilior erat factus etiam suis. Iussus sum Ciceronem occidere: quid facerem? Non parere uno modo poteram, si me occidissem: hoc nec Cicero poterat. A parte accusatoris illo loco, quo Popilius venit, nemo non aliquid novi voluit dicere. *Latro* ait: Præcluserat fores, nemo ad proscriptum recipiebatur. Popilius ut venit, admissus est. *Cestius* dixit: Vt renuntiatum est Ciceroni, ait: Popilio semper vaco. *Hispanus Cornelius* fecit etiam querentem Ciceronem: Popili, tam sero? *Albutius* dixit: Quid est, Popili? ecquid tuto lateo? numquid mutandus est locus? Inepte *Avidienus Paulus*, qui induxit Ciceronem, tum maxime orationem pro Popilio legentem. Et *Murrhedius* non est passus hanc controversiam transire, sine aliqua stuporis sui nota. Descripsit enim ferentem manum & caput Ciceronis Popilium, dixit Popilio: Quanto aliter reus Ciceronis tenebas manum ejus?

CON-

CONTROVERS. XVIII.

Ter abdicatus venenum terens.

Thema. Ter abdicatus, ter absolutus deprehensus est à patre in secreta domus parte medicamentum terens. interrogatus, quid esset? dixit, venenum: & velle se mori. & effudit. accusatur parricidii.

PRO FILIO. *Cestii Pii.* Dic quid commiserim. certe nec secreta te fallunt. dimittam te: intelligetis cui paraverim. dic quid ante commiserim: nisi forte contentus es reo objicere parricidium, parricidæ nihil. *Argentarii.* Volo mori, quia reus fui. quid ergo, reus vivet, quia sordidatus assidebit pater? Revertar ad venenum, quando iniqua fortuna nullo me periculo defungi semel passa est. *Albucii Sili.* Quare ergo non moreris? Non juvat me mori, si quem alium juvet. Vt intervenit pater, in has cogitationes abii: Ergo quisquam tam infelix fuit? ergo quisquam me magis odit, quam ego? misereri mei cœpit *Varii Gemini.* Ter, inquit, abdicatus es. Videris mihi pater objicere, quod tamdiu vivam, quod venio, quod pro me loquor. Nolite mirari: tam jucundum est innocentibus mori, quam miseris defendi. *Cornelii Hispani.* Scio quosdam periclitanteis illa jactare, Nunc primum causam dico. hoc ego dicere non possum. Iterum reus fui: nec dubito, quin vobis in odium venerim, cum ipse me oderim. *Porcii Latronis.* Ter causam dixi: accessit ad hæc supplicia mea venenum: hoc si tibi satis non est, vivam.

Altera pars. Albucii Sili. Testor deos immortales, hoc me tribus jam cavisse abdicationibus, ne in domo mea venenum deprehenderem. Parricidii reus vivit, qui abdicatus mori voluit. In quam angusto domus meę fortuna posita est? aut patri pereundum est, aut filio. Quid habes, quare me mori velis? Vivunt orbi, vivunt naufragi, vivunt etiam quibus contigerunt liberi. Ter abdicatus cũ se mori velle dicat, vitam rogat. Teneo parricidã, quod apparet, etiam in suam mortẽ paratissimum. *Cornelii Hispani.* Nolite mirari, si debitas vires dolori meo non exhibuero: tribus judiciis experti estis, patres accusare non posse. *Vibii Rufi.* Cum tantum est quod fateris, quantum est quod negas? Tu venenũ quæsisti, tu venenum emisti, tu venenum intulisti in eam domum, in qua habebas inimicum patrem. recte vitam odisses, si jam tibi parricidium objecissem. Vis scire quid peccaveris? indica quis tibi vendiderit. dicetur illi: Tu venenum vendebas cuiquam? tu ter abdicato vendebas. sine dubio sciebas cui daturus esset. ita hoc ego judicio filii mortem moror. Si me cum isto includitis, moriar: ut vobis hanc faciam invidiã, quam iste mihi facere voluit. *Varii Gemini.* Quæritis, filius meus venenum cui paraverit? non bibit. *Pompeji Silonis.* Mihi, inquit, paravi. & hoc est patri parare. Absolutus mori vult: reus vivit. *Musæ.* Habuit malum medicamentum Mithridates. Quis enim alius debebat habere, quam parricida? habuit, inquit, Demosthenes venenum, & vixit. Id est, ego tibi pater, quod Demostheni Philippus. *Porcii Latronis.* Cum abdicarem, si quid objeceram, ajebat, Nunquid deprehendisti? non tamen habebitis quod multum de eo dubitetis: quod negat, parricidium est, quod confitetur, venenum. Mori, inquit, volo vivo patre: & hoc parricidium est. Miser ęque timui ne biberet venenum, quam ne daret. *Arellii*

Fusci Patris. Mihi, inquit, paravi venenum, ne quis dubitet an alium possit occidere. *Iunii Othonis Patris*. Reus est parricidii, qui mavult mori, quam patrem videre. quomodo vultis, magis probem vobis illum noluisse? non vult mori. Mori, inquit, volui. quare? quia ter vicisti. Si mihi creditis, parricidium facere voluit: si isti, à me parricidium fieri voluit. Qualis est reus, cujus hoc unum patrocinium est, indignum se vita fuisse? Dico tam invisum tibi patrem fuisse, ut occidere volueris: tam invisum ipse confiteris, ut mori volueris.

DIVISIO. Non puto vos exigere divisionem, cum conjecturalis sit controversia. habet tamen dissimilem ceteris conjecturam, & duplicem: non quomodo solet aut inter duos reos, cum alterum coarguimus: aut inter duo crimina, cum alterum probamus, ut id alterius fiat probatio: tanquam cum dicimus adulteram fuisse, ut credatur etiam propter hoc venefica. In uno homine conjectura duplex est. quærimus enim, utrum venenum in suam mortem, an in patris paraverit.

Color. Si hic color displicet pro adolescente, quo dixit Latro, ut nihil mutaret, sed diceret: Mori volui tædio abdicationis, & infelicitatis assiduæ, cum in hoc tantum sordes ponerem, ut cum majore tormento positas resumerem, & absolutio mihi uni, non finis esset periculi, sed initium: incipit præter conjecturam, & illa prima vulgaris in ejusmodi controversiis & pertrita quæstio incurrere, an venenum habere in mortem suam liceat. *Albutius* illo colore pro adolescente dixit, non fuisse venenum. Cum putarem, inquit, odio esse patri meo, volui experiri affectum ejus, quomodo mentionē mortis meæ ferret. itaque palam, & ita ut interveniret pater, tenui. *Fuscus Arellius* eodem colore usus est, sed aliter: Non dixit, Experiri patrem volui, sed, Vt miserabilem me patri facerem. *Murrhedius* pro cetero stupore suo dixit, medicamentum se parasse ad somnum: quia assiduæ sollicitudines, vigiliarum sibi facerent consuetudinem. Vsus colore est, & Publianam sententiam dixit: Abdicationes, inquit, suas veneno diluit. Et iterum: Mortem, inquit, meam effudi. Memini nos, cum loqueretur de hoc genere sententiarum, quo jam infecta erant adolescentulorum omnium ingenia, queri de *Publio*, quasi jam ille hanc insaniam introduxisset. *Cassius Severus*, summus Publii amator, ajebat, non illius hoc vitium esse, sed illorum, qui illum ex parte, qua transire deberent, imitarentur, mitterent ea, quæ apud eum melius essent dicta: quam apud quenquam comicum, tragicumque, aut Romanum, aut Græcum: ut illum versum, quo ajebat unum versum inveniri non posse meliorem:

Tam deest avaro quod habet, quam quod non habet.

& illud de eadem re dictum:

Desunt luxuriæ multa, avaritiæ omnia.

& illos versus qui huic quoque ter abdicato possent convenire:

O vita misero longa, felici brevis.

Et plurimos deinceps versus referebat Publii disertissimos. Deinde auctorem hujus vitii, quod ex captione unius verbi plura significantis nascitur, ajebat *Pomponium* Attellanarum scriptorem fuisse, à quo primum ad Laberium transisse hoc studium imitandi, deinde ad Ciceronem, qui illud ad virtutum studia transtulisset. Nam ut transeam innumerabilia, quæ Cicero in orationibus, aut in sermone dixit, & nota ut non referam à Laberio

vis dicta, cum Mimi ejus, quicquid modo tolerabile habent, tale habeant: id quod Cicero in Laberium. Divus Iulius ludis suis Mimum produxit, deinde equestri illum ordini redditum jussit ire sessum in equestria: omnes ita se coarctaverunt, ut venientem non reciperent, multosque tunc in senatum legerat Cæsar, & ut repleret exhaustum bello civili ordinem, & ut his qui bene de partibus meruerant, gratiam referret. Cicero in utramque rem jocatus, misit ad Laberium transeuntem: Recepissem te, nisi anguste sederem. Laberius ad Ciceronem remisit: Atqui soles duabus sellis sedere. Quia Cicero male audiebat tanquã nec Pompejo certus amicus, nec Cæsari, sed utriusque adulator. Vterque elegantissime: sed neuter in hoc genere servat modum. Ab his hujus studii diffusa est in plures imitatio. Sed ut ad controversiam redeam, *Cassius Severus* ajebat, placere sibi illum colorem: Mori volui. Et quasdam dixit inter disputandum sententias: Tertio, inquit, cum abdicaret, ajebam: Nihil tanti est. infelicem hanc animam, quam toties exagitat pater & infestat, semel recipiat. Sed illud rursus dicebat: Mihi serva istum animum. facies quod voles absolutus. Quare ergo nunc non moreris? dicet aliquis: Primum, non semper idem miseris liber, nonnunquam juvat cum fortuna sua concurrere, illam fatigare. Deinde verum vis, quare non moriar interim? quia puto te velle. *Otho Iunius* ineptam sententiam videbatur dixisse: Non multum interest mea. aut enim me, aut filium meum voluit occidere.

CONTROVERS. XIX.

Mater cæca filium retinens.

Lex. Liberi parentes alant, aut vinciantur. *Thema. Quidam cum haberet uxorem, & ex ea filium, peregre profectus, & à piratis captus, scripsit de redemptione epistolas uxori & filio. Vxor flendo oculos perdidit. filium euntem ad redemptionem patris, alimenta poscit. Non remanentem, alligari vult.*

PRO MATRE. *Cestii Pii.* Non est quod mulieris affectum lege æstimetis, quia minatur: omnia fecit, ne filius alligetur. Navigaturus reliquit uxori filium: nec adhuc cæca erat. *Albutii Sili.* Deducite filium, itaque tene, complectere. audeo dicere, hoc par ne piratæ quidem dividerent. si vellet filium alligare, pateretur ire quo properat. Ergo tu adolescens, matri tuæ nec decem mensium quidem alimenta reddes? si pascere non vis matrem, expecta saltem ut efferas. *Triarii.* Legem attulit, qua catenas minetur, causam qua timet. *Marcelli Æserini.* Si perseveras, me quoque ad piratas trahe: impetrabo ab illis alimenta, & virum meum. *Fulvii Sparsi.* Mater si non pascitur, moritura est. Pater etiamsi non redimitur, pascitur tamen. *Iulii Bassi.* Patri tuo supersunt & oculi & alimenta.

Pars altera. Cestii Pii. Matrem meam imitari volo. amare me docuit. Vnis vinculis duos alligat. Si matris exemplo pius esse voluero, etiam oculos patri debeo. *Arellii Fusci patris.* Desertorem tuum apud patrem invenies. *Varii Gemini.* Qualis fortuna est, cui victo mater

catenas denuntiat, victori eundum est ad piratas? Omnia licet patri præstem, meliorem tamen habuit uxorem. Quam multi me putant, quia nolim ad patrem redimendum ire, cum matre colludere. *Fulvii Sparsi.* Matri nihil timeo, si eam apud vos relinquo: patri quid timeo, si eum apud piratas relinquo? *Buteonis.* Oculos certe eruam mihi, ne plus marito præstiterit uxor.

DIVISIO. *Latro* hanc controversiam, quasi esset tota officii, declamavit. nullas quæstiones juris inseruit, sed comparavit inter se incommoda patris & matris: & tanquam quæreret, dixit: Vtrum ad redimendum potius captum patrem filius ire deberet, an ad alendam cæcam matrem subsistere. Et sic eam divisit, ut diceret: Hoc quod pater desiderat, utile est patri. Novissime tractavit, ne patri quidem utile, utique si sciat matrem in hac esse fortuna, non passurum. In epilogis vehemens fuit. *Apollonius* Græcus & *Buteo* fatuam quæstionem moverunt primam. An lex quæ de alendis parentibus lata est, ad patris tantum nomen pertineat. Illi sunt omnia privilegia data: & ipsam pœnam non alentium, esse signum non muliebris potestatis. Res est ineptior quam ut coarguenda sit: itaque transeo. Illud unum, quod dicebat *Pollio Asinius*, referam. Nunquam tentari debere in causa verecunda improbam quæstionem. *Hispo Romanus* illam movit quæstionem, An lex de alendis parentibus non pertineret ad matres. Vt vivis parentibus, filius, inquit; familiæ nulli poterit servire nisi patri, omni alia servitute liber est. Puta enim te alimenta petere ab eo, quem pater mittat peregre, quem navigare jubeat: primæ partes sunt patris, secundæ matris. *Albutius* non juris fecit illam quæstionem, sed æquitatis: ita tamen, ut juri adjungeret, & matris prius esse, quam patris officium. *Silo Pompejus* illam fecit quæstionem: An quotiens duobus communis esset potestas, ejus tota fieret, qui præsens esset. Puta, inquit, [te] servum esse communem huic domino servies, qui præsens est. puta fundum esse communem; is fructus percipiet, qui præsens est. Illam quæstionem huic duram subjecit: An nunc pater nullum jus in filium habeat. Quomodo, inquit, civis jura habeat, qui liberi hominis non habet? pater habet nullam in te potestatem: mater in totius legis possessione est. Est jam non commune illi jus in te, sed proprium. *Varius Geminus* sic divisit: An non semper filius cogi possit, ut matrem alat. Deinde, An nunc cogendus non sit. Non semper, inquit, filius cogitur. Transeo illos qui non possunt, ægrotos & inutiles. Aliquis ad propellendum hostem proficiscitur, in cujus unius militia posita est salus publica, hunc retinebit mater? puta legatum, de summa Reipublicæ, puta fœderis: huic mater vincula injiciet? Per partes comparando utrumque officium: Ille, inquit, peregre est, tu domi: ille captus, tu libera: ille inter piratas, tu inter cives: ille alligatus, tu soluta es. at tu cæca es. ille hoc infelicior quod videt. Quid enim videt? catenas suas, & cædes, & vulnera, & cruces eorum qui non redimuntur. At periculosum est. Quam multi nihil pro patribus periculosum putaverunt, nisi domi manere & flere? *Latro* dixit, pro matre submisse & leniter agendum. non enim vindictam, inquit, sed misericordiam quærit: & cum eo adolescente consistit, in quo ita exigit pietatem, ut impediat. Ajebat itaque verbis horridioribus abstinendum, quotiens talis materia incidisset.

ipsam

ipsam orationem ad habitum ejus, quem movere volumus ad affectus, molliendam. in epilogis nos quoque vocem de industria infringere, & vultum dejicere, & dare operam, ne dissimilis sit orationi orator: compositionem quoque illis minorem convenire. *Calvus*, qui diu cum Cicerone iniquissimam litem de principatu eloquentię habuit, usque eo violentus accusator & concitatus fuit, ut in media actione ejus surgeret Vatinius reus, & exclamaret: Rogo vos Iudices, num si iste disertus est, ideo me damnari oportet? Idem postea cum videret, à clientibus Catonis rei sui Pollionem Asinium circumventum in * forecæ, (forite,) imponi se supra cippum jussit: (erat enim parvulus statura, propter quod etiam Catullus in hendecasyllabis vocat illum *Salaputium disertum*) & juravit si quam injuriam Cato Pollioni Asinio accusatori suo fecisset, se in eum juraturum Calumniam: nec unquam postea Pollio à Catone advocatisque ejus aut re, aut verbo violatus est. Solebat præterea excedere subsellia sua, & impetu elatus usque in adversariorum partes transcurrere. Et carmina quoque ejus, quamvis joca sint, plena sunt ingentis animi. Dicit de Pompejo. *Fasciola qui crura ligat, digito caput uno*

Scalpit, quid credas hunc sibi velle virum?

Compositio quoque ejus in actionibus ad exemplum Demosthenis riget: nihil in illa placidum, nihil lene est, omnia & citata & fluctuantia. Hic tamen in epilogo quem pro Messio tunc tertio causam dicente habuit, non tantum leniter componit, sed cum dicit: Credite mihi, non est turpe misereri: & omnia in illo epilogo fere non tantum emollitæ compositionis sunt, sed infractæ. In hac controversia Publianam sententiam dedit. *Vetus* quidam rhetor, staturæ pusillæ, in quem *Euctemon* homo venustissimi ingenii Græce dixit: Antequam te viderem, nescio rhetor an foratos esses. Fuit autem *Cestii* sententia: Captus est, inquit, pater; si te capti movent, & hæc capta est, & quasi non intellexissemus, ait: Nescitis dici captos luminibus? & illud dixit: Mittes tamen epistolam infructuosam. odisse illam debes. hæc est quæ matrem tuam excæcavit. & illam falsissimam, in quam multi incidunt: Propter hoc ipsum, inquit, magis flebilis est, quod non potest flere. Et iterum inquit: Lacrymæ matri desunt, causæ supersunt: tanquam cæci flere non soleant. Memini *Crispum* quendam antiquum rhetorem, in illa controversia viri fortis qui tertium filium retinet, cum alter filius in tyrannicidio perdidisset oculos, alter in acie manus: Exsurgite nunc viva cadavera, rogate pro fratre. Sed quid ego meos derideo? alter quos roget, non videt: alter quos roget, non habet. Multis compositio belle sonantis sententiæ imposuit. Itaque memini *Latronem Porcium*, ut exprobraret hanc audiendi scholasticis negligentiam, maxime quia *Triarius* compositione verborum belle cadentium multos scholasticos delectabat, omnes decipiebat, in quadam controversia, cum magna quasi fluerent & concitata, sic locum conclusisse: Inter sepulchra monumenta sunt. Et cum scholastici magno clamore laudarent, invectus est in eos ut debuit; & hoc effecit, ut in reliquum etiam quæ bene dicta erant, tardius laudarent, dum insidias vererentur. *Glycon* dixit: Παρὰ δὲ, μῆτερ, ἰδὲ λαβὲ τέκνα, ταλαίπωρε, ὁρᾷς; βαλὲ σὺ. ἐκέχτησε σ'. εἰ μὴ, ςκεῖ, ὦ τέκος ἐπίμενον, ἵνα ζῇς. *Hybreas* in hac contro-

versa dixit : Τέκνον, κἄν με φεύγῃς, καταδιώξομαί σ' ἐπαιτοῦσα. Nec quibusdam corruptum videbatur : *Romanus* tamen.*

CONTROVERS. XX.

Quinquennis testis in procuratorem.

Thema. Mortua quidam uxore, ex qua filium habebat, duxit aliam : sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem in domo speciosum. Cum frequenter essent jurgia novercæ & privigni, jussit eum semigrare. Ille trans parietem habitationem conduxit. Rumor erat de adulterio procuratoris & matris familiæ. Quodam tempore paterfamiliæ in cubiculo occisus inventus est, uxor vulnerata, communis paries perfossus : puer jubetur percussorem cognoscere, ille procuratorem digito denotavit, accusat filius procuratorẽ cædis, ille filium parricidii.

ARELLII FVSCI PATRIS. Vt audivi clamorem, si qua est fides, deprehensos à patre adulteros putavi. Quis ferret te voluntariam testem in forum venientem, etiam si venires dictura pro filio? miserrime puer, quamvis periclitor, plus tamen pro te timeo. nimium fraternis insistis vestigiis : itaque jam tibi cum matre non convenit. Quamdiu mater vixit, pater me fuit procuratore contentus. Non facile fit parricidium. Vis scire quantum natura possit? etiam infans pro patre loquitur. *Triarii.* Vivo patre adultera, moriente conscia, mortuo testis. Aliquis uno teste contentus est? dabo puerum. aliquis uno teste non contentus est? dabo populum. Objicit privigno parricidium, filio mendacium. Intrat procurator qua solebat. Dic puer, quis patrem tuum occiderit. dic audacter. eundem nominas, quem populus. Nox placet sceleri : prorsus adulteri tempus. Habui patrem tam bonum, ut cum uxorem habere vellet, tamen me novercam habere noluerit. Quo mihi lumen? tantum admissuro nefas optanda nox est. Quid, inquit, ante peccavi? dissimile est. memento enim de homicida queri. potest tirocinium esse homicidium, parricidium non potest. Lumen attulisti ut discerneres. erat illic quam leviter vulnerare deberes. Videmus adactum in præcordia gladium. sic ego novercam vulnerassem. Frater, quæro an videris procuratorem proxima nocte, nihil de prioribus quæro. *Vibii Galli.* Ego taceam de adulterio, quod persequitur etiam populus? ego taceam de parricidio, quod persequitur etiã puer? Testor vos Iudices. salvum patrem reliqui. O magnam in contrarium sæculi nostri perversitatem! inventus est qui patrem posset occidere, & novercam non posset. Etiam si quis occidere patrem non potest, novercam potest. *Sepullii Bassi.* Dum perfodio parietem, aliquis sentiet. Cujus vis levissimum somnum; pueri, an senis, an mediæ ætatis? Pueri? frater sentiet. senis? pater. mediæ ætatis? noverca. Quærerem quam sordida domo natus esset, si ullam habuisset : nunc inquisitionem nostram humilitate effugit. Non miror si nescis, quam difficile sit patrem occidere, cum incertum habeas patrem. *Albutii Sili.* Quæro à te mulier, an filio tuo credendum putes. Liceat mihi nutrire puerum : ne cum matre illi, ne cum tutore queat convenire. Tres in cubiculo sunt. patrem occidis ; puerum contemnis; adulteram non times. Singuli se servi libertique offerebant : puer stabat ante omnes: percussor latebat post adulteram.

Quid

Quid ante peccavi ? cujus uxorem corrupi ? quod si fecissem, hominem occidere possem : patrem non possem. Bonos habeo testes. timet hunc in aliena potestare. Aspice corpus patris, quam gravis plaga, quam alte adactus est gladius, sic ego novercam percussissem. *Cestii Pii*. Adulterum te esse, non unum testem dabo, non corruptum. dabo multos: dabo etiam pueros. Patrem tam graviter percussi, quam debui novercam : novercam ne sic qui dem, quemadmodum patrem. *Iulii Bassi*. Tibi fuit necessarium lumen, ne eam occideres, propter quam occidebas : mihi supervacuum erat, ne instrumento parricidii, detegerem parricidium. Si rerum natura pateretur, oblivi-scendum mihi erat patris, dum occiderem. Majore licentia, quæ non videmus agimus: & quamvis non minor sit atrocitas facinoris, formido minor est. Si patrem occidi, totus mihi lectus purgandus est, cui parcam non habeo. Non possum gloriari ultione patris : frater illam meus occupavit. *Blandi*. Quam difficile est filio, patrem vulnerare ; quam facile privigno, novercam occidere. *Varii Gemini*. Patrem, inquit, occidisti. Testor vos & Iudices, nihil leviter hæ manus faciunt : utrum non habui potestatem ? atqui vulnerata es. hui? nolui te occidere ? atqui vulnerata es: leviter vulnerata es. quam diligenter servata es. Tu testimonium dic, & ostende non vulnus, sed argumentum. percussor ille quam timuit, ne occideret ! *Porcii Latronis*. Quare lumen affero ? fortius parricidium faciam si non videro patrem. Occidere aliquis patrem, antequam novercam, potest : novercam, ne post patrem quidem potest ? *Triarii*. Aliquis parricidio puras manus servat, & inde incipit quo pervenire difficile est?

DIVISIO. Has controversias, quæ & accusationem habent, non eodem ordine omnes declamaverunt. quidam fuerunt, qui ante defenderent quam accusarent : ex quibus Latro fuit, *Fuscus Arellius*. Debet, inquit, reus in epilogo desinere. optime autem epilogum contexit defensioni : & homines magis defendenti quam accusanti favent. Vltima sit pars, quæ judicem faventem possit admittere. Quidam permiscuerunt accusationem ac defensionem, ut per comparationem duorum reorum ireur, & crimen simul repulissent, statim transferrent : ex quibus fuit *Cestius*. Hoc non semper expedit. utique qui imbecilliorem partem habent : non est utile, cominus congredi : facilius latent quæ non comparantur. In hac controversia duo vel tres rei. noverca enim procuratori conjungitur. Itaque à filii parte utique ajebat prius accusandum : quia unum debebat crimen defendere, duo objicere, & adulterii & cædis. si qua sunt ex utraque parte difficilia, non colorem, sed argumentationem desiderant. Itaque ne modum excedam, prætereo. Circa vulnus novercæ quidam bellas res dixerunt, quidam ineptas: immo multi ineptas. Prius illa quæ belle dicta sunt, referam. *Fuscus*, Vt districta levi vulnere est cutis ! non credas factum manu privigni, credas amatoris. *Passienus* ait : Tam leviter te vulneravit dextera illa, cui nec paries obstitit, nec pater ? *Varius Geminus* dixit: Da ferrum testi meo : fortius feriet. *Cestius* dixit, cum descripsisset quam leve vulnus esset : Nocueras, inquit, mihi, si amicæ tuæ nocere potuisses. *Niger Brutidius* quotidiano verbo satis significanter usus est: Rivalem, inquit, occidit; amicam sauciavit. *Hispo Romanus* ejusdem generis rem dixit: Ostende noverca, ostende id quod

amator tuus vellicavit. *Bassus Sepullius* dixit: Maritum occidit, adulteram strinxit. Ex illis qui res ineptas dixerant, primus ibi ante omnes *Musa* vester: qui cum vulnus novercæ descripsisset, adjecit: At hercules pater meus tanquam paries perfossus est. *Murrhedius* patrocinium putat esse, quod causæ suæ sanguinem misit. *Nepos Licinius* ait. Non est istud vulnus, sed ludentis adulteri morsus. *Senianus* ex illa stultorum nota sententiam protulit. Non vulneravit, inquit, novercam, sed viri sui sanguine aspersit, cum illic vulnerata ponatur. *Vinicius*, exactissimi vir ingenii, qui nec dicere res ineptas, nec ferre poterat, solebat hanc sententiam Seniani deridere, & similem illi referre in oratione dictam Montani Votieni. *Senianus* in hac eadem controversia dixerat: Nihil puero est teste certius, utique quinquenni. Nam & ad eos pervenit annos, ut intelligat: & nondum ad eos, quibus fingat. Et hæc definitio, inquit, ridicula est, nihil esse puero teste certius, utique quinquenni: pura, nec si quadrimus puer, testis est, nec si sex annorum. Illud venustissime adjiciebat: Putes, inquit, aliquid agi. omnia in hac sententia circumspecti hominis sunt, finitio, exceptio. Nihil est autem inamabilius, quam diligens stultitia. *Montani Votieni* sententiam huic ajebat esse similem, & deridebat. Acre omnino & experrectum est animal, canis utique cathenarius paratus. Erat autem non æquus ipsi Montano. accusaverat illum apud Cæsarem à colonia Narbonensi rogatus. at Montanus adeo toto animo scholasticus erat, ut eodem die quo accusatus à Vinicio decertaverit. in Vinicii actionem sententias suas referebat. Eleganter illud dixit *Surdinus*: Rogo, nunquid putas illum alteram partem declamasse? Gravis scholasticos morbus invasit: exempla cum dixerunt, volunt & illa ad aliquod controversiæ thema redigere. Hoc ut aliquando faciendum est, cum res patitur, ita ineptissimum est luctari cum materia, & longe arcessere, sic quomodo fecit in hac controversia Musa, qui cũ diceret pro filio locũ de indulgentia liberorum in parentes, venit ad filium Crœsi, & ait; Mutus in periculo patris naturalia vocis impedimenta rupit, qui plus quam quinquennio tacuerat. quia quinquennis puer ponitur, putavit ubicunque nominatum esset quinquennium, sententiam fieri. quia Latroni bene cesserat, qui cum dixisset vulnus exiguum, dixit: Aspicite istam vix adparentem cicatricem: rogo vos, non putetis puerulum fecisse, & ne puerulum quidem quinquennem? *Gallus Vibius* improbam dixit sententiam, cum cædem describeret: Occidit, inquit, maritum, novercam læsit, puero pepercit. etiam hunc putabat suum. Valde enim puero Cestius ajebat parcendum. Itaque dixit, cum laudaret ejus testimonium: Procurator * natus es. *Hermagoras* hunc sensum decentius posuit: Μάρτυρα ἀδιάφθορον. *Blandi* sententia laudabatur, cum descripsisset à puero demonstratum procuratorem. O digitum multa significantem. *Euthemon* dixit: Μητρυιὰ χρηστὸν ἐμπνέον μάρτυρα, ὦ νικῶν εὐσεβῶς, ὦ παιδίον ἄξιον σῆς μητρὸς ἔλαβες πατρός. *Murrhedius* mimico genere fatuam sententiam dixit, cum dixisset novercam disputare contra filii sui testimonium: Facit, inquit, quod solet. pro amatore sanguini suo non parcit. *Nicocrates Lacon* aridus & exsuccus declamator dixit: Τῷ μὲν ἰδίῳ μάρτυρος ἐσιώπατο, τοῦ δ' ἐμοῦ κατεφρόνησεν. *Hermagoras* cum miserabilem dixisset pueri condicionem esse, qui infestus novercæ & procuratori redderetur,

dixit

dixit jam procuratorem clamare: ἐκ ξυνήματος.

CONTROVERS. XXI.

Dementiæ accusatur, qui servo filiam junxit.

Thema. *Tyrannus permisit servis, dominas suas rapere. Profugerunt principes civitatis. Inter eos, qui filium & filiam habebat, profectus est peregre. cum omnes servi dominas suas vitiassent, servus ejus virginē servavit. occiso tyranno reversi sunt principes. in crucem servos sustulerunt. Ille manumisso filiam junxit. accusatur dementia.*

CONTRA PATREM. *Argentarii.* Haberemus solatium, si has nuptias fecisset tyrannus, non pater. habe nunc illi honorem: fac dotalem: sine dominam custodiat. Sanum putatis esse, qui mavult tyrannum imitari quam servum? pater noster honestis parentibus natus, qui enim aliter condicionem matris nostræ habere potuisset, si tantum ingenuus fuisset? *Cestii Pii.* Soror, opto tibi perpetuam sterilitatem. Cum dicerem, Manumittamus servum: ajebat: Expectemus sororias nuptias. Ergo tibi soror, ut honestos habeas liberos, adulterandum est? Fecit se similem tyranno, filiam raptis, libertam cruciariis. Plus servo dominus permisit, quam tyrannus. Qui fecit has nuptias, insanus est, aut tyrannus. Quis hoc potest credere, optandum filiæ fuisse, ne finiretur tyrannis, ne rediret pater? Si interrogavero patrem, quod gravissimum in tyrannide fuerit scelus: si sanus est, respondebit, Quod dominæ servis collocatæ sunt. *Fulvii Sparsi.* Eligitur maritus, quem sanus pater dotalem dedisset. gener tuus ipsis nuptiis crucem meruit. Egregium generum, cui nihil est gloriosius, quam quod inter cruciarios non est. Gravissima quoque ipsi servo facta est injuria. dominam suam non licuit illi servare virginem. *Blandi.* Fecit etiam servo injuriam, cum detraxit abstinentiæ gloriam: nuptiis suis manumissus est. O matrimonium omni adulterio turpius. *Iulii Bassi.* Liberata Repub. quod me tristem vidistis, nolite mirari. nobis etiamnum vivit tyrannus. Virginitatem quam sub tyranno servaverat, perdidit sub patre. Dic furcifer, cui sororem meam virginem servasti? dic, si placet, mihi. Non vitiavit, inquit, cum liceret illi. Itane dignus est nuptiis, quia indignus est cruce? ex cella migrabis in cubiculum suæ dominæ, vel domina ex cubiculo suo migrabit in cellam. *Cornelii Hispani.* Melioris condicionis sunt vitiatæ quam virgo: illis mutare nuptias contigit. Quare tyrannicida præmium accepisti? etiamnum aliqua ex edicto tyranni nupta est. qui edictum tyranni fugerat, redit cum edicto. Dementia hoc patris factum est, ne tyrannum accusare posset. Quod ille, inquit, filiam meam virginem alteri servavit. Nunc maritus est qui sub tyranno quoque nihil aliud potuit quam raptor esse. Is qui dotalis destinatus erat, custos relictus est. propositum est edictum, quod ne ferremus, fugimus. nihil per totum publicæ servitutis spatium indignius visum est, nihil diis hominibusque minus ferendum. itaque tyrannus post hoc occisus est. Desponsa est puella: omnia ex edicto tyranni facta sunt. *Albutii Sili.* Egregius gener, cujus hæc una gloria est, quod comparatus cruciariis frugalior est. Melius servus custodivit dominam, quam pater filiam. Propitius pater ita filiam suam collocavit, quemadmodum iratus tyrannus alienas. Inimici tibi nepotes precantur. Cum sanus pater

 fuit,

fuit, ne has videret nuptias, fugit. Parum putatis magnum argumentum dementiæ, quod egit tyrannum in mortem, patres in exilium, servos in crucem? quomodo qui sic fugis, sic collocas? Honestius exul es, quam socer. Si voles invenire generi tui propinquos, ad crucem eundum est. *Arellii Fusci Patris.* Ex servo gener, & ex domina uxor, ex domino socer est factus. quis has nuptias non tyranni putet? Patrem tyranni criminibus accuso, tyrannum patris. Quid de tyranno loquor? patri similis est. Quid de patre non querar? tyranno similis est. Miserrima soror, sub tyranno patrem desiderabas, sub patre tyrannum desideras. In filia tua coëgisti, quod tyrannus tantum permiserat. Nunc nobis, pater, si sanus es, exulandum est. Quid enim miserius accidere potest, quam is status in libertate, quem ceteri vix ferunt in servitute? fugimus, ne serviremus. Felicitatem nostram in calamitatem convertit. Aliquando enim fuit satius, cum ceteris contumeliam ferre, quam liberatis omnibus, solos in tyrannidem rejici. Servo libertatem dedit, filiæ servitutem. Servo filiam dedit, innocentiam abstulit. Nescio quid sibi velit, quod servi meritum laudat: tyrannum enim laudare debebat. Servus non stultus tergum & caput suum deliciis præsentibus prætulit. Si dicit se timuisse tantum, laudabo, & hanc illi etiam nunc optabo mentem. Ceteræ honestos invenerunt servos: hæc talem habet, quales illæ in tyrannide habuerunt. Soror mea ancillulæ pellex est, sed ut domina nuberet, conservula de cellula exacta est. Nullum in tyranno majus scelus fuit, quam quod tibi libuit imitari. O te soror miseram, quod ista non sub tyranno passa es: jam enim pati desisses. Hoc tu putas præmium esse. Quia dominam non violavit, violet quantum volet. Iste vero, ut dicis, injuriam tibi fecit, qui affinitatem tuam moratus est. Si non cessasset, jam fortasse ex illo nepotes haberemus. Habeamus generum, si possumus, parem: sin minus, non erubescendum: cui cognatus sit aliquis, cui sacra aliqua & penetralia, in quæ deducatur uxor: quem adjungamus ad domum, non quem ex censu deleamus. *Porcii Latronis.* Qui omnia toleramus, hoc fugimus. Vocat servum; & quia crucem non meruerat, mereri jubet. Itane furcifer tu potuisti dominā complecti? putasti autem te per tyrannum victurum, aut semper futurum patrem? Felicissimi videbuntur, quibus contigerit raptus tyrannus. Ita sine dubio beneficium dedit, qui custodivit dominam à stupro, se à cruce. Cum infelici face ad dotalem suum nova nupta deduceretur, si qua fides est, exhorrui, quasi repositum esset edictum. Cogitabam, quem sorori virum eligerem. simpliciter fatebor, fastidiebam jam eas condiciones, quæ ante profectionem fuerant. ajebam, Illo tempore & aliæ virgines erant. Non vitiavit, inquit, sub tyrannide. O nos felices, si ne nunc quidem. *Triarius.* Age, hoc non est præmium, unum spectare omnium cruces? Certum habeo, si habuisset tyrannus filiam, non scripsisset edictum. Indicit festum diem, aperiri jubet majorum imagines, cum maxime tegendæ sunt. *Varii Gemini.* Eadem hora & libertum fecit, & generum. hoc fecit quod tyrannus non cogit, nisi cum irascitur: servus ne tunc quidem facit cum cogitur. Generum habes, qualem? ut illi laudationem suam reddam: nempe frugi servum. Servis tuis paritura fratres. Quantum ad expositionem rerum pertinet, sunt quidem acerba tyrannidis mala, tamen tristoria

expo-

exponam, quæ post tyrannidem gesta sunt. non dubitabam quin esset tyrannicidæ nuptura. si sub tyranno vitiata esset, haberemus. Hoc non tibi uni accidit. Nondum tyrannum occisum puto, etiam nunc tyrannicas nuptias video. *Marillii.* Nunc sciam, an merito libertatem acceperis, si liber non merueris crucem, hoc quod objicio, qui in pluribus feci occisus est. *L. Vinitii.* Nunc in domo nostra matrimonium est: cujus me puderet, etiam si raptus esset. Quam miseros putatis judices esse eos, quibus quidem duo quæ miserrima fuerunt, optanda sunt; tyrannus, & raptor. Vna generi tui commendatio est, quod se aliquando ista puella putavit indignum. *Vallii Syriaci.* In eadem conditione Iudices fumus, ut consolari debeamus sororem, quod aut rapta non sit, aut nupserit & tamen quid ille meruit, quandiu per dominum licuit, innocentissimus servus. *Sepullii Bassi.* Nuptias clausa domo fecimus. in contubernium deducta servi domina est: ita iste dexteram sororis meæ, nisi dum manumittitur, non contigit. *Pollionis Asinii.* Inter nuptiales fescenninos in crucem generi nostri jocabantur. Miserrimum egisse me diem memini, quo servire coepit resp. Miserrimum diē egisse memini, quo ne exilium fugimus. inter hos dies sororis nuptias numero. Miserrima soror, fortasse vernularum tuorum noverca es. Pater, volo ducere uxorem: dic quam mihi ex ancillis despondeas.

CONTRA. *Albutii Sili.* Servavit dominam. si quis tyranno indicasset, solus in cruce pependisset.

DIVISIO. *Latro* in has quæstiones divisit: An etiam si non debuit filiam sic collocare, damnari tamen ob hoc non possit dementiæ. Licet, inquit, mihi filiam meam cui velim collocare. isto modo & repudium remisero genero. Accusor. Male collocasti filiam: & multi alii. Quid tibi videntur hi, qui abdicant filias suas? avari. Sed mala causa est: nec ob hoc damnabor. Tu patrem debes dementem accusare, non sanum regere. Ego istud an sine ratione fecerim, videbimus: satis est, si sana mente feci. Deinde, An sic filiam collocare debuerit. Hoc in hæc divisit, An etiam si meruit servus, non tamen sic illi referenda fuerit gratia. Deinde, An bene meruerit. De facto servi primum disputavit: deinde de animo. Factum quale? Non dominam constupravit. Auge beneficia: nec dominum occidit, nec domino venenum dedit. Non est beneficium, scelere abstinere. Et tyrannus permisit dominam rapere, non coegit. De hoc beneficio non est quod laudes servum: alioqui injuriam fecit, si non subducta est injuriæ, sed reservata: tunc tamen solatium fuisset, cum multis pati. Denique quod allæ in tyrannide passæ sunt, hæc in libertate: ceteræ absentibus suis, hæc præsentibus. In aliis stuprum vocabatur, in hac matrimonium: in aliis finis expectabatur injuriæ, in hac nullus. denique illarum stupratores suffixi sunt, hujus manumissus. Deinde de animo servi.

COLOR. *Latro* colorem à parte filii, quare non vitiasset servus, hunc fecit: timuisse illum supplicium, scisse futurum ut liberata Rep. omnes pœnas, qui contaminassent dominas suas, darent: & adventare jam tempus ultimum tyrannidis videbatur, cum ad summam esset perducta rabiem: quæ nunquam nisi ex desperatione fit. Itaque cum videret, inquit, suffigi cruci servos, clamabat: Hoc ego futurum sciebam. In ultima oratione *Latro* dixit: Servi quoq; nomine tecum queri possum: quem qui frugi

fuerat, nequam fecisti. *Albutius* hoc colore usus est. Immatura etiamnum puella, nec adhuc injuriæ idonea, & ideo illam non abduximus, quia ætatis beneficio tyrannidem sentire non poterat. *Cestius* dixit: Ego plane non sum detracturus servo suam laudem: habuit bonam mentem, speravit posse fieri, ut si virginem servasset, nuptiis dominæ manumitteretur. *Varius Geminus* ait: Fortassis amicam habebat. hac delectatus abstinuit. uam quidam virginum concubitum refugiunt. fortasse scivit illam non esse passuram, & illud quod nequam quoque servos interdum frugi facit, malam fortunam timuit. & hanc sententiam, quæ valde circumlata est, adjecit: An etiam furcifer auderet cum domina concumbere, nisi illi pater permisisset? & illud dixit: Ad hoc pater ab exilio redibas? In exilium ergo quid fugimus? *Buteo* voluit videri revera mente lapsum patrem, & in narratione hoc dixit: Quam mæstus venit domum ab edicto tyranni! quantum in sinu filiæ flevit! puto illo tempore mentem esse concussam. *Varius Geminus* dixit de abstinentia: Sic contaminare dominam suam, & trahere in cellam non est ausus. nisi forte hoc modo mavis narrem. Iam tunc sperare sororis nuptias cœperat. A parte patris magis defensione opus esse dicebat Latro, quam colore. *Varius Geminus* factum ipsum defendit, magnos viros fecisse, ut libertinas uxores ducerent. M. Cato, inquit, coloni sui filiam duxit uxorem. Sed ingenuam. Respondeam: Sed Cato. plus interest inter te & Catonem, quam inter libertum & colonum. Quam multa bona haberet subjectus, & obsequens maritus. Non petulantiam timebit, non verborum contumeliam, non pellicem, non repudium. Filiam meam semper domi habebo quam eo magis desidero, quod habeo, diva illa fide. Inde factum liberti laudavit. *Albutius* hæc philosophatus est. dixit, neminem natum liberum esse, neminem servum: hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam. Denique, inquit, scis & nos nuper servos fuisse. Retulit Servium regem. *Silo Pompejus* hoc colore usus dixit: Exhaustum tyrannidis injuriis patrimonium non habuisse se dotem quam daret. *Argentarius* voluit videri puella volente se fecisse. Visa est, inquit, indulgere illi: certe debuit. *Gabius Sabinus* hoc colore usus est, ut inquantum posset dignitatem suam destrueret, & humilitatem confiteretur. Et ideo, inquit, facilius potuit. Non vitiavi, quia nemo in domum nostram oculos dirigebat: & fueram, inquit, facere cui collocarem: quærendus mihi erat gener aliquis libertinus. quid ergo? alieno potius liberto? hunc jam novi. scio cujus affectus in nos sit. si moriar, scio me meam filiam apud hunc tutorem relicturum. Et hanc sententiam adjecit, quæ valde excepta est: Eum non contempsi generum, qui tyrannum contempserat. *Actius Postumus* hoc colore usus est: Nihil est, inquit, invidia periculosius. hanc sapientes viri veluti pestiferam vitandam esse præcipiunt, hanc ita vinceus invidiam eram. Hic nunc nobis objicit fortunam liberorum nostrorum. oderant filiam meam feminæ, me patres quasi publici mali segregem exprobratorem: quo uno modo honeste potui, feci filiam meam ceteris similem. fortuna mea publicæ partis detracta omnis invidia est: filiam non habeo honestiorem quam vos, servum frugaliorem habui quam vos. *Hispo Romanus* dixerat: Maritum autem ego istum vocem, raptorem

ptorem serotinum. verbum hoc quasi amputanti, quod non erat usurpatum, quibusdam displicebat. ejusdem verbi explicatione, ut extra reprehensionem esset, usus est *Gabius Sabinus*, cum diceret, nondum esse consummatam adversus servos publicam vindictam: Etiamnum in domo nostra residuus raptor est. *Saturnius Furius*, qui volens vel condemnavit, majus nomen in foro quam in declamationibus habuit: solebat tamen tam honeste declamare, ut scires illum huic materiæ non minus idoneum esse, sed minus familiarem. Is in hac controversia cum L. Lamiæ filio declamaret, dixit sententiam ὁ μὲν πατὴρ χείρων γέγονεν τυράννου, ὁ δὲ δοῦλος ἑαυτοῦ. Ex tabellis emptionis multi sententiam trahere tentaverunt. *Albutius* dixit: Profer mihi tabellas. quid hoc est? generum socer mancipio accepit. *Triarius* dixit: Fugitivum, erronem non esse: Ita, si malum auctorem habemus, gener noster non fugitivus est. *Blandus* dixit: Relegamus auctoritatis tabellas, furtis noxaque solutus: hæc generi nostri laudatio est? *Gallio* dixit: Furtis noxaque solutus est. *Sparsus* dixit: Ostende tabellas. quid nobis cum isto genero? prior dominus promisit, fugitivum non esse. Gratulor vobis posteri, patrem fugitivum non habebitis. *Varius Geminus* dixit: Erronem non esse: adjicio, fugitivum non esse: adjicio, furtis noxaque solutum. nunquid de generi tui nobilitate detraxi? *Pollio* ajebat ridere se, quod declamatores decrevissent hunc utique emptitium esse: Mirari vos puto, quod in hac controversia omnes declamatores mentis suæ fuerint. *Nepos Mamilius* cum hortaretur libertum ad repudium sororis, dixit: Refer nobis gratiam, & tu sororem meam manumitte. *Nepos Licinius* illi non cessit. dixit enim: Sub illa subsellia transite servi, transite liberti, empta cognatio. & cum illum sensum eleganter, & ab omnibus jactatũ, subripuisset: Soror, opto tibi sterilitatem: adjecit: Nec est quòd mireris me timere partum tuum: audio sic nasci tyrannos.

CONTROVERS. XXII.

Cavete proditorem.

Lex. Proditionis sit actio. *Thema. Pater & filius imperium petierunt. Prælatus est patri filius. Bellum commisit cum hoste: captus est. missi sunt decem legati ad redimendum imperatorem. euntibus illis occurrit pater cum auro: dixit se ferre se aurum ad redemptionem tulisse. filium suum crucifixum esse. illi perveniunt ad crucifixũ imperatorem. quibus ille dixit:* Cavete proditorem. *Accusatur pater proditionis.*

CONTRA PATREM. *Albutii Sili*. Quid desideratis ultra? imperator supplicium tulit, proditor pretium. Tristiorem illum vidimus, cum filius imperator renuntiatus est, quàm cum captus. Redde rationem, quemadmodum redieris tu senex, solus, cum auro: cum etiam imperatores capiantur. Imperator adolescens renuntiatus est, omnibus lætis, præter patrem. *Cestii Pii*. Plus accepit auri, quàm quod posset abscondi. nolite mirari. & imperatorem, & filium vendiderat: *Cavete proditorem*. Iam comitiis cavimus. Abstulissent tibi aurum hostes, nisi dedissent. Cum de redemptione ageretur, omnes in curia fuerunt, præter competitorem. Indicium fuit, morientis breve, filii verecundum. *Blandi*. Quomodo te dimiserunt? si nihil aliud, & ducem genuisti, & dux esse voluisti. Si non decre-

veramus, consilium nostrum expectari debuit: si decreveramus, officium. *Arellii Fusci Patris.* Vnde tam graves paterni sinus? nunquid ossa filii reportant? Expectat videlicet judicia vestra reus: tanquam nesciat, quid de illo sentiatis. Non tu semel apud hostem fuisti, sed nos semel legatos misimus: Imperator non audet nominare te, tanquam patrem. *Iunii Gallionis.* Fuit adolescens optimus, verecundissimus: qui patri suo cessisset, si salva pietate potuisset. Iterum vobis inter patrem & filium judicandum est. Candidatus processit contra patrem, si silentium ejus intelligere scissetis, & tunc vobis verecunde indicaverat. Habebas apud hostes auctoritatem: apparebat te Reip. irasci. Legati nostri aurum ferebant: pater afferebat. Dixeras illos sero venturos: nonne pervenerunt? sero imperatorem nostrum convenerunt. Imperator istum accusat, nos subscribimus. hoc fuit imperatoris nostri testamentum. Objice, inquit, aliqua anteactæ vitæ crimina. non possum. Verecundum competitorem habuisti. multum tacebat. quod possum tibi majus crimen objicere? filius tibi tuus credi Rempublicam noluit. Non est quod dicas, Quem misi ad hostes: tanquam ipse ire non posses: cur tam cito reverteris? Diutius nos contra filium rogasti, quam pro filio hostem. Num immobilis diriguisti? num illi quasi & ipse affixus hæsisti? quid tam cito recedis? etiamnum vivit, etiamnum loquitur. recessurus interroga, si quid velit mandare. Voce proditionem coarguit, silentio proditorem. Intelligo quanto periculo istum offendam. quemadmodum enim iste accusationem vindicavit? cruce. Omnibus argumentis premitur. dabo qui viderint, dabo qui audierint, dabo aurum, dabo testem, & ne quid de dignitate dubitari possit, imperatorem. De hoc utrum volet, dicat: inimicus est, hunc indicavit. Aurum tantum habuerat, ut appareret etiam non quærentibus: tantum suspectus erat, ut quemvis potius quam vos admoneret. *Proditorem cavete.* Optimus adolescens, optimus imperator, qui Reip. curam agere ne in cruce quidem desiit. Tibi non dixit, dignum te non putavit filius, cui diceret: *Cave proditorem. Varii Gemini.* Nolite omnia expectare ab accusatore, & occupato & verecundo. rem intelligite. crimina audistis: quæritis anteactæ vitæ crimina? non habet: nihil unquam tibi filius objicere voluit. Tam cito lassatæ preces tuæ sunt. quid faciet miser? Nec imperator potest tacere proditionem, nec filius loqui proditorem. *Porcii Latronis.* Quid abitis? itaq; jam pervenit usque ad crucem. Vereor ne tam sero caveamus, quam imperator noster: qui non ante intellexit proditionem, quam proditus est: nec unquam præsentius periculum fuit. Respublica sine imperatore est, proditor sine custode. Quid est quare tibi hostes pepercerint? Et imperatoris nostri pater es, & aurum habes, & legatus non es. Si tibi dicam, Expecta dum legati mittuntur: filius tibi publice remittetur: dices, Paternus affectus non sustinet moram: rapit me desiderium filii: etiam si redimere vivum non potero, mortuum redimam. Nunquam tam durus hostis fuit, ut paternis lacrymis non flecteretur. Vt ignoscam tibi, quod tam cito isti: objiciam, quod tam cito redisti. dic quid dixerit tibi? an nihil cum patre loqui voluit? *Cavete proditorem.* hoc dixit: Videte ne quis nocte insciis custodibus exeat, ne quis Rep. ignorante ad hostem perveniat: ne quis ex hostium castris gravis auro revertatur. Nihil deest indicio. Si quid de pro-

proditione quæritis, imperator vobis dicet: si quid de proditore, legati.

Pars altera. Arellii Fusci Patris. Quantum est pretium, quo vendo, ut filium pater spectem in cruce, filius patrem de cruce, tanti & imperatorem & parricidium vendidi. Gratulabantur omnes repulso magis quàm designato nimis ambitiose. Nunc pænitet. & filium & patriam vendidit: tam exiguum auri accepit, ut unus senex portare posset.

DIVISIO. In hac controversia, etiam si conjecturalis est, habetque quasi certum tritumque iter: fuit tamen aliqua inter declamantes dissensio. *Latro* semper contrahebat, & quidquid poterat tuto relinquere, præteribat.Itaque & quæstionum numerum minuebat, & locos nunquam attrahebat: illos quoque quos occupaverat, non diu dicebat, sed valenter. Hoc erat itaque præceptum ejus, quædam declamatorem tanquam prætorē facere debere, minuendæ litis causa. quod in hac controversia fecit: non enim curavit dicere, nullam esse factam proditionem, sed se proditorem non esse. Et suspectus, inquit judici est, qui plus quàm se defendit: & nolo cum filii voce pugnare, ut imperatorem & filium mentitum dicam: præsertim cum odium adversus filium objiciatur patri. *Albutius* in duas partes declamationem divisit. primum negavit illam esse proditionem; deinde ut esset, ad se non pertinere.

Color. Colorem contra patrem *Silo Pompejus* hunc introduxit, odio illum Reipublicæ à qua repulsus erat, fecisse, & odio ipsius filii quem oderat: & quia competiverit, & quia vicerit. *Varius Geminus* dixit statim periisse patrem hoc proposito imperium, ut proderet; hominem avarum & lucro inhiantem: & quia noti mores ejus erant, victum ab eo competitore, à quo vinci fas non erat, nisi hominem turpissimum. Ante comitia, inquit, paratus erat & pecuniam accipere, & filium prodere. post comitia paratus erat pecuniam dare, ut filium proderet. Vt captus est dux: ajebamus, inquit, Non potest hoc sine proditione fieri, excusavimus nos imperatori. diximus perseverasse ad redemptionem, quamvis deterruisset pater. Hoc loco ille respondit: *Cavete proditorem. Blandus* dixit ægre ferentem pudorem repulsæ, voluisse occidi filium, ut in ejus locum substitueretur ipse. *Hispo Romanus.* Vlrionem, inquit, suam hosti vendidit. tam facile, inquit, exiit: nocte pervenit ad hostes, rediit: ut scires illum non tunc primum fecisse. *Argentarius* dixit: Perfer ad senatum mandata filii tui. necesse est tibi multa dixerit, legatis quoque aliqua mandavit. fortasse proditoris nomen patri dixit. Indica nobis. Nihil, inquit, dixit mihi. Sublata omnis quæstio est. Quæritis quem dixerit? videte, cui nihil dixerit. Pro patre de comitiis hic color *Latronis* fuit. Ne quis filium meum vinceret, timui. itaque professus sum, ut auctoritate mea deterrerem futuros competitores: deinde ipse filio meo cessi. *Albutius* hoc colore usus est. Ajebat, inquit, talem imperatorem fieri debere, qualis Scipio fuisset; talem senem, qualis Maximus fuit: senem nihil temere facturum. utrique populo copiam fecit. *Cestius* hoc colore usus est. Noveram vitia filii mei: sciebam esse acrem adolescentem, fortem, sed inconsideratum, temerarium. Itaque perii imperium Reipublicæ causa filii mei, quem idoneum ad tantum sustinendum onus non putabam. *Fuscus Arellius* dixit, in hoc se competisse, ut hostium animi

animi frangerentur, cum audiſſent poſſe Rempublicam vel in una domo duos eligere. *Hiſpo Romanus* ſimpliciter putavit agendum. Inepti, inquit, hi colores ſunt, componantur competitores. hoc itaque egit colore ut quereretur de exitu comitiorum: adoleſcentulos omnes conſpiraſſe, quaſi de ætatis comparatione ageretur: facile itaque victum ſenem non ambientem. De me, inquit, queri non poteſtis: clamavi, Non eſt vobis utilis hujus ætatis imperator. Manſit itaque illi & poſt comitia eadem contumacia: nihil referebat ad patrem, nihil communicabat: itaque captus eſt. & cum deſcripſiſſet quam imperite diſpoſuiſſet aciem, quemadmodum in exploratis locorum inſidiis oppreſſa ejus temeritas eſſet, adjecit: Hoc erat quod vobis clamabam, Ducem ſenem eligite. *Otho Iunius* Pater; Præſagiis quibuſdam, & inſomniis hanc fortunam prænuntiantibus agnita re, comperiſſe dixit. erat autem ex ſomniatoribus totus. ubicunque illum defecerat color, ſomnium narrabat. De eo quod inſcio ſenatu egreſſus eſt, *Latro* ſic coloravit: decretum non expectaſſe, amentem & attonitum protinus præcurriſſe. *Albutius* hoc colore uſus eſt: Semper de duce cito conſtitui: longum erat expectare. ad ſummam feſtinavi, nec occurri. *Varius Geminus* dixit: Maluiſſe ſolum ire. hoſtes enim auctoritate legatorum non moveri, ad lacrymas patrum ſæpe flecti. *Silo Pompejus* ait: Putavi utilius eſſe, privata illum pecunia redimi. minoris enim poſſe æſtimari, quam ſi tanquam imperator redimeretur. *Argentarius* ait: Nihil tam iniquum erat, quam legatos ad redemptionem mitti. nunquam enim reddidiſſent, quem ſic deſiderari publice judicaſſent. Itaque præcucurri rogaturus, & hoc dicturus: Exercitus contemnit illum, Reſp. relinquit. *Blandus* ait: Cogitanti mihi quid facerem, contentusne eſſem paternis lacrymis, an comitatu publico preces meas adjuvarem: tandem venit in mentem, Trojanum regem ad redemptionem filii ſine legatis iſſe, & cum auro. *Sepullius Baſſus* ait, non expectaſſe ſe curiam, quia putaverit futuros, qui redimendum negarent, quod factum apud Romanos ſæpius erat: itaque ante ſe voluiſſe redimere, quam poſſet aliquid de non redimendo conſtitui. *Ceſtius* dixit: Non quæſivi ſecretos tramites, & occultum iter: proditor ſcilicet eadem via veni, qua legati. De voce filii, colorem *Albutius* hunc fecit: Pudebat illum, inquit, quod captus erat, quærebat aliquod fortunæ ſuę patrocinium; voluit videri non culpa ſua, ſed proditione hoc ſibi accidiſſe: itaq; nomen adjicere non potuit. *Fuſcus Arellius* dixit, alienatum jam ſuppliciis animum, & errantem has voces effudiſſe ſine argumentis, ſine reo. *Varius Geminus* omnia complexus eſt: Poteſt, inquit, propter hoc, poteſt propter illud: ego vobis idem ſuadeo. *Cavete proditorem.* hoc ſi cavere vultis, imperatores ſenes facite. Illud & in hac controverſia & in omni vitandum ajebat *Ceſtius*, quotiens aliqua vox poneretur, ne ad illam quaſi ad ſententiam decurreremus, ſicut in hac apud Ceſtiū quidam auditor hoc modo cœpit: *Vt verbis ducis veſtri ſcilicet, Iudices, incipiam. Cavete proditorem.* ſic finivit declamationem, ut diceret, *In quibus vitam finit imperator, Cavete proditorē.* Hoc ſententiæ genus *Ceſtius* ἠχὼ vocabat, & dicenti diſcipulo ſtatim exclamabat: ὑπὲρ τῆς ἠχῶ. ut in illa Suaſoria, in qua deliberat Alexander, an Oceanum naviget, cū exaudita vox eſſet, *Quouſque invicte?* ab ipſa voce quidam cœpit declamare, & in hanc deſiit.

desit. Ait illi Cestius desinenti: ἃ σοὶ μὲν λέξω, σὺ δ' ἄρξομαι. Et alter, cum descriptis Alexandri victoriis, gentibus perdomitis, novissime poneret: *Quousque invicte?* exclamavit Cestius: *Et tu quousque? Otho* pater hoc colore usus est pro patre. dixit enim molestum fuisse imperatori, quod illum suffixum legati intuebantur. itaque ut ab hoc illos spectaculo arceret, & exoneraret verecundiam suam, id dixisse, quo audito festinarent. Itaque dixisse illis, non, *Caveant proditorem:* sed *Cavete:* quasi ipsis lega. tis esset periculum, ne prodetentur.

CONTROVERS. XXIII.

Mutanda optio raptore convicto.

LEX. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. *Thema. Rapta producta, nuptias optavit. Qui dicebatur rapuisse, raptorem se negavit. Convictus est. Illa optionem petit. Contradicitur.*

CONTRA RAPTAM. *Albutii Sili.* Praeterquam quod in omni discrimine periculosa libertas est, meruit puella ut taceremus: misericors in nos etiam antequam rogaremus, fuit: inhumana libertas est, si vincimus adversus judices. Non oportet tibi amplius quam semel licere optare. omnis nimia potentia saluberrime breviate constringitur. qui potest condemnare, possit semel: qui potest occidere, possit semel: aut si qua iteratio recipi potest, in poenitentiam mortis recipienda est. Proponite vobis jam supplicii faciem, carnificem, securim. alicui hoc semel licere, nimium est. exorata sum, conde gladium: irata sum, repeto optionem. & non semel mori satius est? occide jam non vitiatorem, sed virum. *Porcii Latronis.* Periculosius est negare raptum, quam commisisse. in hanc perturbationem adolescens perductus erat, ut ignoraret, quid fecisset: non refugiebat tamen puellae nuptias. favebat tantum sibi, ut innocens duceret. itaque nihil aliud petiit quam libertatem, ut honestius duceret. Ita apud vos Iudices, tutius est peccare quam erubescere? Dignior poena erat, si id peccasset, quod meminisse posset. Exsurge adolescens, & sine ullo respectu pudoris ad pedes te puellae demitte: accedite & vos amici propinquique, & tu mater & pater: quid tu puella? ecquid te horum lacrymae movent? Non eo, inquit, ad illum magistratum. non dissimulo, metuo te puella, si nusquam rogati vis, nisi ubi occidere potest. Gravius punior nunc, cum me peccasse pudet, quam cum peccavi. Quae post injuriam ignoscit, perdidit misericordiā. *Cestii Pii.* Venit ad vos, vestro beneficio retenturus puellae beneficium. optavit nuptias: neque adhuc sciebat, quam verecundum maritum esset habitura. Raptorem dimisisti: virum occides? ajebat judex: Quid habes, quod tam pertinaciter neges? nuptias optat. minus est ergo quod vitiavit, quam quod negavit? *Q. Haterii.* non sum, inquit, optatura mortem, sed volo mihi licere & mortem optare. quam potestas ista delectat, crudelis est. *Blandi.* Ergo nos injuriam periculosius negavimus, quam fecimus. *Iunii Gallionis.* Quadam nocte, quid dicam? Non negare jam non audeo. Nox, vinum, error. quid irasceris puella? jam non nego. Non diligenter causa mea acta est. dum nihil timetis, facilius me puellae credidistis. Confitendum est vitium nostrum, nos nuptiis fecimus moram. Sive adhuc esset vitiata, sive non esset, visa est indigna matrimonio, quae hominem pos-

set

fet occidere. Tibi confulebam, ne dicereris vitiatori nupta. fi per te licuiffet, honeftiorem maritum habuiffes. Tu negafti? O hominem impudentem: ita tu non ante magiftratus tribunal, in confpectu populi, in medio foro clamitafti: Ego virginem rapui? Neminem habere tam obfequentem maritum potes: hic jam nihil negavit. *Vatii Gemini*. Expo nam vobis rerum ordinem, ficut tanquam ab eo didicerim, quid fecerit, nefcit. *Vibii Galli*. Vbi eftis qui dicebatis: Nihil intereft tua, Confitere, confitere: quia honeftius putafti raptori nubere. Sit, inquit, mihi heres, fi quis intra decem menfes natus fuerit.nunquid negat? Surge adolefcens: dic, Rapui, vitiavi: incipe fcire quod nefcis: miraris fi tibi non credit? multum eft de quo timet.

Pars altera. P. Afprenatis. Nefcio utro judicio adverfarius fuerit improbior. priore id egit, ne quam omnino pœnam ftupri penderet: hoc id agit, ut ipfe optet, ex duobus à lege conftitutis fuppliciis, utrum velit pendere. Fatetur enim impune fe habere maluiffe, quàm ducere uxorem: uxorem ducere malle, quàm mori. antea legem vitiationis evertere conatus eft, nunc transferre vult: advocatos rogat, judices rogat, omnes potius quàm vitiatam. Vtinam non hoc illum liberaret metu, quod judicis fui novit clementiam. nobis clamabat fe innocentem: fi quid peccaffet, mori non recufare. Aderat raptori populus: nec quicquam magis fufpectam faciebat vitiatæ caufam, quam lenitas optionis. Si tibi jam de ftupro tuo liquet, eft quædam proxima innocentiæ verecundia, præbere fe legibus: tu vero meruifti quidem mortem illa infitiatione. ignorafti an peccaffes, innocens effe voluifti, caufam haberes: revertere ad partes puellæ, quandoquidem totiens jam rogas, quæ rogari ipfa debueras.

Divifio. Latro tres fecit quæftiones, an illa optio jufta fuerit. Non fuit, inquit, jufta: non enim conftabat te raptorem effe. Nihil referri, inquit, an negaverit. erat enim raptor, etiam ita fi negabat, & jufta fuit optio. An fi injufta optio fuit, revocari poffit. Optio, inquit, femel puellæ datur: immutabilis eft, femel emiffa. Iudex quam tulit de reo tabellam, revocare non poteft.quæfitor non mutabit pronuntiationem fuam. Nihil iam civile, tam utile eft, quam brevem poteftatem effe, quæ magna eft. fi volet & alteram fuam optionem revocare, & deinde tertiam, nunquam conftabit quid futurum fit: cum illa quod optaverit, poffit fequenti femper optione refcindere. Tertiam fecit quæftionem, An fi poffit aliquando revocari optio, nunc debeat. Hæc defenfio adolefcentis, qui negavit fe vitiaffe. *Fufcus* & ordinem mutavit quæftionum, & numerum auxit: fecit enim primam quæftionem, An rapta non poffit amplius optare quam femel. Poteft, inquit. lex enim non adjecit, quotiens optet, fed ex quibus. Aut hoc, inquit, aut illud. Non adjicit, Neque amplius, quam femel. Contra ait: Lex jubet te alterutrum optare. Tu hodie fi mortem optaris, facies quod nunquam factum eft: utrumque optaveris. Etiam fi non licet, inquit, amplius quam femel, & mortem optabis & nuptias. Ego nondum optavi: optio eft enim, quæ legitime fit: illa non eft facta legitime. fi prætor defuiffet, nunquid optionem vocares? Si rapta defuiffet? raptor non fuit. Non eft illa optio: fermo eft. An proximo judicio confirmata fit optio. Rapta ait: Agebatur apud judi-

judices, utrum deberet raptæ esse optio: non judicatum est raptam esse debere: rapta sit. Non, inquit puella: quæsitum est enim, an ego in raptorem jus haberem: judicatum est habere me: uti debeo. Non possum ante legem habere, quam raptorem. Novissimam quæstionem fecit æquitatis, An raptæ debeat esse optio. *Paßienus* hanc ultimam partem sic dividebat: An si adolescens malo adversus puellam animo infitiatus est raptum, ut nuptias effugeret, dignus sit qui iterum fortunam subeat optionis recusatæ. deinde, an malo animo fecerit. *Varius Geminus*: Vltimæ quæstioni vel parti, inquit, quid debeat fieri, quæritur. Duo hæc adjiciebat, quæ per se quæri putabat: An si puella pro certo adolescentis mortem optatura est, non debeat illi permitti optio, tam crudeliter usuræ sua potestate. deinde, An mortem optatura sit. Quid est, inquit, quare velis optare, nisi quod nuptias non vis? Hoc non tantum patimur, sed rogamus.

Color. Color pro adolescente introductus est à Latrone talis, ut diceret, se ebrium fuisse, & ignorare quid fecerit: hoc die magis credere de facto suo, quam scire: recusasse autem, non ne duceret uxorem, sed ut sua voluntate duceret: & judices non audisse solicitos: faciles fuisse quasi de nuptiis ageretur. *Varius Geminus* raptam confessus est, & dixit, nihil tam contrarium esse adolescenti, quam etiamnum negare: ne non tantum raptam, sed etiam judicem offendat. *Cestius* nec Latronem secutus est dicentem, nescisse se; hodieque nescire: nec Varium Geminum confitentem se non rapuisse; apertius negavit. Virum, inquit, invenire non poterat, Iudicei. Tertiam sententiam secutus est. Si rapuit, indignum est puellam invitam rapiam esse: si non rapuit, nonne indignum est fieri illum maritum? *Silo Pompejus* dixit, adolescentem verecundum natura, & rustici pudoris, non sustinuisse confessionem. Non placebat Latroni color. Minus, inquit, ignoscetur illi, si scit se rapuisse, & sciens mentitus est. Contradicebat Silo, posse ulli fidem fieri, aliquem nescire an rapuerit. *Hispanus Cornelius*: Non subducere illi, inquit, maritum volui, sed honestiorem dare. Digna est, inquit, tam misericors puella, quæ non videatur nupsisse raptori. *Hispo Romanus* ait, illos sodales qui ipsum impulerant, circumstetisse & dixisse: Non est hæc quam rapuisti. timuit, ne illi, quam rapuerat, faceret injuriam. *Argentarius* dixit: Vellem mortem optasses. non esset hic raptor judicatus. Non causa sua illum premit, sed optio. Dum unusquisque judex dicit, quid habet quod tantopere recuset, putat de capite agi. & ipse ait, se non velle ducere uxorem, sed titulum recusare. Nempe victus ducet uxorem. Non est solicite de eo judicandum, cui damnato gratulandum. *Silo* hoc colore usus est: Confusum adolescentem subito, & tanto tumultu parum sibi constitisse: & negasse, quia perturbatus erat: perseverasse, quia negaverat.

LIBER

LIBER QVARTVS.

Seneca Filiis.

IAm videbar promissum meum implesse. Circumspiciebam tamen, nunquid me præteriret. Vltro Votieni Montani mentionem intulistis: & velim vos subinde aliqua nomina mihi offerre, quibus advocetur memoria: quæ quando senilis per se marcet, admonita, & aliquando lacessita, facile se colliget. *Montanus Votjenus* adeo nunquam ostentationis declamavit causa, ut ne exercitatius quidem declamaverit. Rationem quærenti mihi ait: Vtram vis? honestam, an veram? Si honestam, ne male assuescam. Qui declamationem parat, scribit non ut vincat, sed ut placeat. Omnia itaque lenocinia ita conquirit: argumentationes quia molestæ sunt, & minimum habent floris, relinquit: sententiis explicationibusque audienteis delinire contentus est. Cupit enim se approbare, non causam. Sequitur autem hoc usque in forum declamatores vitium, ut necessaria deserant, dum speciosa sectantur. Accedit etiam illud, quod adversarios quamvis fatuos fingunt, respondent illis & quæ volunt, & cum volunt. Præterea nihil est quod errorem aliquo damno castiget: stultitia eorum gratuita est. Vix itaque in foro futurus periculosus stupor discuti potest: qui crevit, dum tutus est. Quid, quod laudationibus crebris sustinentur, & memoria illorum assuevit certis intervallis quiescere? Cum ventum est in forum, & desiit illos ad omnem gestum plausus excipere, aut deficiunt, aut labant. Adjice nunc, quod ab aliis nullius interventu excutitur. Nemo ridet, nemo ex industria obloquitur: familiares sunt omnium vultus. In foro, ut nihil aliud, ipsum illos forum turbat: hoc quod vulgo narratur an verum sit, tu melius potes scire. Declamatoriæ virtutis *Latronem Porcium* unicum exemplum, cum pro reo in Hispania Rustico Porcio propinquo suo diceret, usque eo esse confusum, ut à solœcismo inciperet: nec ante potuisse confirmari, tectum ac parietes desiderantem, quam impetravit ut judicium ex foro in basilicam transferretur. Vsque eo ingenia in scholasticis exercitationibus delicate nutriuntur, ut clamorem, silentium, risum, cælum denique pati nesciant. Non est autem utilis exercitatio, nisi quæ operi simillima est illi ad quod exercet: itaque durior solet esse vero certamine. Gladiatores gravioribus armis discunt quam pugnant: diutius illos magister armatos quam adversarius sustinet. Luctantes binos simul ac ternos fatigant, ut facilius singulis resistant. Cursores quod intra exiguum spatium de velocitate eorum judicetur, id sæpe in exercitatione decurrunt, quod semel decursuri sunt in certamine. Multiplicatur ex industria labor, quo condiscimus, ut levetur quo decernimus. In scholasticis declamationibus contra evenit: omnia molliora, & solutiora sunt. in foro partem accipiunt, in schola eligunt: illic judici blandiuntur, hic inserviunt: illic inter fremitum circumsonantis turbæ intendendus animus est, vox ad aures judicis perferenda est: hic ex vultu dicentis pendent omnium vultus. Itaque velut ex umbroso & obscuro

obſcuro prodeuntes loco, claræ lucis fulgor obcæcat: ſic iſtos à ſcholis in forum tranſeuntes, omnia tanquam nova & inuſitata perturbant: nec ante in oratorem corroborantur, quam multis perdomiti contumeliis, puerilem animum ſcholaſticis deliciis languidum vero labore durarunt. *Lepidus*, vir egregius, & qui declamatorio non ſtudio. * *

CONTROVERSIA XXIV.

Cimon ingratus Calliæ.

Lex. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrumque interficiat, ſine fraude ſit. Ingrati ſit actio. *Thema. Miltiades peculatus damnatus, in carcere alligatus deceſſit. Cimon filius ejus ut eum ſepeliret, vicarium ſe pro corpore patris dedit. Callias ſordide dives natus, redemit eum à Republica & pecuniam ſolvit eique filiam ſuam collocavit, quam ille deprehenſam in adulterio, deprecante patre occidit. Ingrati reus eſt.*

PRO CIMONE. *Albutii Sili.* Non me movet periculum meum. ſemper nos in malis noſtris non fortunam, ſed cauſam ſpectavimus. Non dubito, quin Callias redempturus Miltiadem; ſi jam habuiſſet filiam nubilem. *Muſæ.* Aliud alius pati non poteſt. mihi adulterium carcer eſt. *Arellii Fuſci Patris.* Nihil, inquit, filiæ plus poſſum dare quam Cimonem virum. quando mihi contingent ex eo nepotes? Ferrum à lege mihi traditum, ad vindictam pudicitiæ, projiciam? Perdidiſti pecuniam Callias, ſi tales ſolviſti manus. Damnatus peculatus, nihil aliud heredi ſuo relinquit, quam ſe patrem. *Ceſtii Pii.* Non poteſt generoſus animus contumeliam pati. Merito tu ex Cimone nepotes habere concupiſti. Quid magis in me probaſti quam carcerem? non ſum innocentior quam pater: ne felicior quidem. Hoc unum intereſt inter parentis & filii fortunam, quod illius calamitatum exitus fuit carcer, mearum initium. Exponam vobis, quam in neminem meorum ingratus ſim. Vnus Miltiadis cenſus inventus eſt Cimon filius: nec hic quidem quicquam habuit, quod dare pro patre præter ſeipſum poſſet. In Cynegyri domo ſperare nuptias poteram, in Callimachi, nec verebar, ne Cynegyrus pluris ſuas æſtimaret manus. Redemptus Cimon redemptoris felicitas eſt. *Votieni Montani.* Faciam dicat, non accepi beneficium. alter reddidit. Certe beneficium reddam, cum tam honeſtum deſideraris quam dediſti. Ego adulteros dimittam? quid aliud facerem, ſi adhuc alligatas haberem manus? egit me attonitum dolor. Non me hercule ſic exoraſſet Miltiades pater. Nihil Calliæ debeo, niſi liber ſum. Eſt vir egregius Callias, eſt miſericors. ſed utinam tantum adverſus bones. Major injuria eſt, ſi nunc manus Cimonis alligantur, quam fuit beneficium quo tunc ſolutæ ſunt. Non iſte iniquiore animo filiam amiſit, quam ego uxorem: ſed æquiore animo impudicam pati voluit. Vis divitias tuas abſcondere, cum in eos inciderint qui mendicitate cenſentur? Nihil habet domus noſtra melius quod oſtendat, quam paupertatem. Da pecuniam Miltiadi, qua damnationem luat, nocens erit: da Cimoni, qua patrem redimat, pius non erit. *Vibii Galli.* Nullo mihi felicior videor, quam quod Miltiadis pretium ſui. Alligatus jacebat Perſicæ potentiæ vindex, libertatis publicæ aſſertor. alligatus jacebat crimen ingratæ

ingratæ civitatis. Adulteram dimittam patri? adulteram, cui non tam glorior, quod filius sim Miltiadis, quam quod vicarius. Quid tu pœnam putas pro Miltiade alligari? Si adulterum solum occidero, exulandum est. quid faciam? non occidam? plus quam præstitisti exigis: pro carcere exilium. Neutrum occidam? plus quam præstitisti exigis. unum beneficium dedisti: duo petis. Magnum uterque beneficium, dum dais, recepistis. Cimon, quod Miltiadem redemit: tu, quod Cimonem. Videbatur mihi omnis majorum meorum circa me turba fremere dicentium: ubi sunt illæ manus quæ solvere Miltiadem? Non mihi occurrit indulgentia uxoris: non Callias socer: non ullius aut rei, aut beneficii memoria: feci quod soleo, nihil aliud aspexi quam patrem. *Mentonis*. Cogita adulteros esse pro quibus rogas, cogita qualium misereri soleas. Turpe est, ab eodem dimitti & adulteros & Cimonem. Ego sum, qui referre gratiam ne mortuis quidem desino. Ita mihi veros habere liberos contingat. quod quantum sit, Miltiades expertus est. *Porcii Latronis*. Ego adulteros dimittam? ardet cupiditate vindictæ animus. Has manus continere non posset Miltiades, quas alligare potuit. Si in hoc solutus sum, redde me carceri. Ille Græciæ servator, & Persarum vindex, Orientisque domitor, cui modo tam insignem triumphum fortuna de hoste detulerat, damnatus est peculatus, ob hoc videlicet ipsum, ut innocentia ejus, quæ, alioquin latere potuerat, ipsa damnatione ostederetur. damnatus est innocens. Quis in civitate misericors est? nunc occasio misericordiæ venit. Miltiades redimendus est. Redemi corpus tuum, Miltiade, ne funeri quidem interfuturus, in quod me ipsum impenderem. Misereor accusatoris mei, non quia perdidit filiam, sed quia habuit. Dignus erat Callias habere tales, quales redemit. Quod si me in hanc stuprorum patientiam redemisti, matrimonio carcerem præfero. Honestius patri alligor, quam adultero solvor. Ut audivi esse qui pecuniam numeraret, miratus sum fuisse in civitate nostra quenquam, qui Cimonem redimere quam Miltiadem maluisset. Ego ne patrem quidem meum, nisi innocens fuisset, redemissem. *Blandi*. Objiciat licet vincula: nunquam tamen efficiet, ut non magis carcere glorier quam matrimonio. Diversi sunt hominum affectus. tu fortasse Callia vincula ferre non potes: ego adulteram uxorem. Effugient ergo adulteri, tanquam alligatas Cimonis manus? *Argentarii*. Redemptum me protinus appellare cœpit de filiæ nuptiis. Statim, inquam, Callias experitur an gratus sim: habe filiam sine Cimone. pro una rogat, duos eripit. *Fulvii Sparsi*. Dic nunc, Ego te carcere exemi: dum ego respondeam, Ego me carceri tradidi. Nunquam effici poterit, ut melius actum putem quod à Callia redemptus sum, quam quod pro Miltiade alligatus. Filia tua abstulit tibi generum Cimonem. Ductus est pater meus in carcerem, etiamnum captivis suis plenum. *Iunii Gallionis*. Beneficium, inquit, tibi dedi, quod filiam tibi collocavi. Nunc vero Miltiade graviorem fortunam carcere sustines. Callias tecum communicare dignatus est. Ego me redemptum putabam, filiæ istius emptus sum. Steterunt ante oculos meos majorum imagines, immissusque sede sua Miltiades, majestate imperatoria refulsit, & iterum meas invocavit manus. *Iunii Bassi*. Calliæ filiam uxorem duxi, hanc tibi

pater

pater injuriam feci, dum ingratus esse nolo. Placeas tibi licet, & istas jactes divitias: tantidem tamen redemi patrem, quanti à te redemptus sum.

DIVISIO. *Latro* in has quæstiones divisit: An quisquis gratiam non retulit, cum possit, ingrati teneatur. Multa, inquit, interveniunt, propter quæ non debeam facere, etiam si possum. Si non tenetur, quisquis non retulit gratiam, cum posset, an hic teneatur. Hoc in hæc divisit. An possit ob id damnari, quod lege fecit: deinde, an facere debuerit. Novissime, an si affectu & indignatione ablatus, non fuit in sua potestate, ignoscendum illi sit. Hoc non tanquam quæstionem, sed, ut illi mos erat, pro tractatione aut loco *Montanus Votienus* quæstionem hanc adjecit: An gratiam retulerit Cimon Calliæ. Tuli, inquit, filiam tuam uxorem: filia tua Miltiadis nurus facta est. non putas beneficium, habere communes cum Miltiade nepotes? *Gallio* illam quæstionem duram movit, sed diligenter exsecutus est, quæ solet esse in ingrati controversiis prima, an beneficium acceperit. Non erat, inquit, mihi pœna in carcere esse. mea voluntate illo perveneram. ita me putas libentius in cubiculo jacuisse? Nullus tum erat locus Athenis honestior, quam qui Miltiadem habuerat. Deinde & illam subjunxit quæstionem, An teneatur is qui beneficium acceperit, quod non petivit. Non rogavi, inquit, te. dedisti istud jactationi tuæ, putasti ad gloriam tuam pertinere. ita tu non accepisses beneficium, si tibi solvere Miltiadem contigisset? *Silo Pompejus* à parte Calliæ duo beneficia dixit se dedisse, quod redemisset, & quod egenti filiam collocasset. hoc quod secundum posuit, nemo alius pro beneficio imputavit, in quo adeo non est dubium an beneficium non dederit, ut dubium sit an acceperit. *Niger Brutidius* illas præterea quæstiones fecit, An si sua causa fecit hoc Callias, ut redimeret Cimonem, an sit beneficium. Beneficium enim est, inquit, quod totum ejus causa præstatur, in quem confertur. Vbi aliquis ex eo aut sperat quid, aut præparat, non est beneficium, sed consilium. & diu exsecutus est, & argumentis & exemplis. Deinde, an sua causa fecerit Callias. Voluisti, inquit, opinionem sordium illustri facto effugere. petisti ex hoc æternam memoriam. Non magis poterat ignotum esse, à quo Cimon solutus esset, quam pro quo alligatus. Voluisti habere generum nobilem, pium. *Hispo Romanus* duram quæstionem fecit: An retulerit gratiam hoc ipso quod occidit. Liberavi, inquit, te dedecore summo. invito tibi beneficium dedi. non est quod mireris. Nam & me tu non rogantem redemisti. Hoc loco commemoravit illos patres, qui filias vitiatas occiderunt, qui incluserunt.

Color. Color & *Gallioni* & *Latroni* & *Montano* placuit, ut nihil in Calliam diceretur contumeliose, & redemptorem, & socerum, & infelicem. *Cestius* multa in avarum & in fœneratorem, & mensularium, & lenonem dixit, dum vult illud probare, reddidisse se beneficium, quod talem socerum habere sustinuisset. *Latro* dixit: Filiam tuam dimittam. quid adultero faciam? pro una rogas, duos eripis. Hanc *Hybreas* aliter dixit sententiam: Σοὶ δ', μοιχὸν, τί ποιήσω; μὴ καὶ σὲ Καλλίας πατήρ ἐστι. Hæc tota diversa sententia est à priore, etiamsi ex eadem est petita materia. Illa non est similis, sed eadem, quam dixit prior *Addeus* rhetor, ex Asianis non projecti nominis: deinde

Arellius

Arellius Fuscus: ἀγχέλεγος Φοὶ δοκῶ, Καλλία, ἐκ δίδας πῶ μοὶ τὴν χάριν ἐδωκας ἤδη. Hanc sic tractavit *Arellius Fuscus*: Non dices me Callia ingratum: unde redemeris, cogita. Memini deinde Fuscum cum hæc à discipulis sententia ei objiceretur, non infitiari, transtulisse se eam in Latinum, & ajebat non commendationis se id, aut furti, sed exercitationis causa facere. Do, inquit, operam, ut cum optimis sententiis certem: nec illas corrumpere conor, sed vincere. Tum deinde retulit quandam Thucydidis sententiam: Δεινοὶ γὰρ αἱ εὐπραξίαι συγκρύψαι, καὶ συσκιάσαι τὰ ἑκάστων ἁμαρτήματα. deinde Sallustianam, *Res secundæ mire sunt vitiis obtentui*. cum sit præcipua in Thucydide virtus brevitatis: hac eum Sallustius vicit, & in suis illum castris cæcidit. Nam in sententia Græca tam brevi habes, quæ salvo sensu detrahas. deme vel συγκρύψαι, vel συσκιάσαι. deme ἑκάστων. constabit sensus, etiam si non æque comptus, æque tamen integer. At ex Sallustii sententia nihil demi sine detrimento sensus potest. Titus autem Livius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam & tanquam translatam, & tanquam corruptam dum transfertur, objiceret Sallustio. Nec hoc amore Thucydidis facit, ut illum præferat: laudat, quem non timet: & facilius putat posse à se Sallustium vinci, si ante a Thucydide vincatur. *Cestius* colorem hunc pro Callia habuit, objecit ultro Cimoni, quod passus esset uxorem suam adulteram fieri, quod non custodisset, quod expectasset dum superveniret pater, ut spectator calamitatis suæ fieret: Iam, inquit, etiam si dimiseris, ingratus es. ego non expectaveram dum rogaret. *Hispo Romanus* hunc colorem secutus est, & dixit adolescentem tumidum, & nobilitatis suæ cogitatione infolentem, invisa habuisse beneficia sua, moleste ferentem socerum suum dici Calliam. Item omnem operam dedisse, ut mores puellæ in vitia non tantum labi pateretur, sed ipse impelleret, ut haberet justam dimittendi caussam. Nactum eam occasionem intermisisse, sed expectasse etiam dum superveniret pater: hoc se cogitasse, Expectat me: vult mecum pares rationes facere. fecisset, si non ostendisset patri adulteram filiam. *Gorgonius* in hac controversia fœdo genere cacozeliæ usus, dixit: Istud publicum adulterium est, sub Miltiadis trophæis concumbere. *Dorion* cum descripsisset gloriæ, sibi fuisse carcerem, nunquam non se illam fortunam ostentasse, dixit: ἐπ' αὐτὴν στήλην Καλλίας, τὰς πέδας ἀπεσάλπισα. *Hybreas* dixit: Συγγνώμην ἔχω μοι.

CONTROVERSIA XXV.

Flaminius inter cœnam reum puniens.

Thema. *Flaminius prætor inter cœnam à meretrice rogatus, quæ ajebat se nunquam decollari hominem vidisse, unum ex damnatis occidit. Accusatur majestatis.*

CONTRA FLAMINIUM. *Mentonis.* Iam etiam perituri dormiebant. peragitur totus ordo supplicii, ne quid se meretrix negaret vidisse. O miserum, si quis meretricem offendit. O miseram matrem familias si cujus formæ meretrix invideret: nihil petenti prætor negaturus est. *Musæ.* Hic est Flaminius qui exiturus in provinciam, uxorem à porta dimisit. *Argentarii.* Non objicio luxuriam, non objicio histrionum jocos. apud vos refrixerunt, in convivio nihil

nihil aliud quam occiditis. Qui in carcere vixerunt, in convivio perierunt. *Blandi.* Feriatur in foro, omnes videant, meretrix audiat. Reliquiæ prætoris unco trahebantur. Majestatem læsam dixissem, si exeunti tibi lictor à conspectu meretricem non summovisset. *Vibii Rufi.* Paratus erat accusator cum commentariis.ajebat, Quid si meretrix desiderarit? In hoc te cum uxore non misimus? Vt salva provincia sit, optemus meretrici bonam mentem. Dedimus tibi legatum, dedimus quæstorem, ut tu cum meretrice cœnares? meretrix uxoris loco accubuit, immo prætoris *P. Asprenatis.* Vni fortasse osculo donavit homicidium. Etiam carnifices cœnaturi manus abluunt. *Porcii Latronis.* Ne à sobrio quidem lictore percussus est. Non inquiro in totum annum, una nocte contentus sum. Bibe lictor, ut fortius ferias. Ecquid intelligitis, quomodo damnatus sit, qui sic occisus est? quid scio, an in cujus gratiam occisus est, in ejusdem etiam damnatus sit? Quantum tibi perdiderat, tantum tu meretrici dedisti. Si negaret, quos testes haberem? quis enim in illo convivio fuit, cui tecum sit credendum? Facilius est, ut qui meretrici multa dederit, homicidium neget; quam ut qui hoc quoque dedit, quicquam denegarit. Nunquam istud mulierum oculis ostendi solet, aut ista jam sæpe vidisset. *Iulii Basi.* Inter temulentas reliquias sumptuosissimæ cœnæ, & fastidiosos sub ebrietate cibos, modo excisum caput humanum fertur. Inter purgamenta & jactus cœnantium, & sparsam in convivio scobem, humanus sanguis evertitur. Gratulor fortitur provinciâ, quod desiderante tale spectaculum meretrice, plenum carcerem damnatis habuisti. Servum si verberare voluisses, extra convivium abduxisses. *Romani Hispanis.* Quis ferret te, si in triclinio tuo judicium coegisses? Scelus est, in convivio damnari hominem: quid occidere? ad arbitrium meretricis de reo pronunciasti: nisi forte facilius in honorem ejus decollas, quam judicas. *Fulvii Sparsi.* Contactam sanguine humano mensam loquor, strictas in triclinio secures. Quis credat ista aut concupisse meretricem, aut fecisse prætorem? Cadaver, secures, sanguinem loquor. Quis inter hæc de convivio cogitat? Hominem, inquit, occidi, nunquam vidi. alio quam Flaminio prætore omnia alia vidisti? *Silonis Pompeji.* Virum nobilissimum, & tantis honoribus functum turpiter meretrix clementem fecisset, crudelem fecit. Nunquam vidi. adjice si vis.nec alio prætore videre potes. *Albutii Sili.* Si quis autem est, Iudices, qui desideret, ut prætoris referam crudelitatem, quot præter hunc jugulaverit, quot innoxios damnaverit, quot carcere incluserit: huic ego me satisfacturum polliceor. uno convivio, cum sua prætura reum evolvam. Instituuntur ab isto in provincia epulæ, & magnifico apparatu extruitur convivium. distinguuntur argenteis poculis aurea. quid multa? * è carcere in convivium prætoris, cui stupenti misero meretrix arridet. Interim virgæ promuntur, & victima crudelitatis ante mensam ac deos trucidatur. Me miserum, imperii Romani terrore lusisti. O qui crudelitate superasti omnes tyrannos, soli tibi inter epulas voluptati fuit morientium gemitus. hic ultimus apparatus cœnæ fuit. In eodem triclinio video prætorem, amatorem, scorta, cædes. Meretrix prætori, prætor provinciæ imperat. In convivio constituitur catenatus: qui cum languentes prætoris istius aspexit oculos,

existimans ipsum prætoris beneficium dimitti, gratias isti agere, & utrisque manibus mensam tenens: Dii, inquit, immortales tibi parem gratiam referant. Quicunque in eodem triclinio accubabat, alius ubertim demisso capite flebat: alius avertebat ab illa crudelitate oculos: alius ridebat, quo gratior esset meretrici. hic iste inter varios convivarum vultus submoveri jubet: miserum stare ad præbendas cervices immotum. Interim distinguitur mora poculis. nec sobrii quidem carnificis manu, civis Romanus occisus est. Non peto, quo minus securi percutiatur: illud rogo, legi potius quam scorto cadat. Memento terrorem imperio quæri, non oblectamenta muliercul1s. Quid ego nunc referam, Iudices, Indorum genera, saltationes, & illud dedecoris certamen, prætor ne se mollius moveret, an meretrix? *Capitonis.* Exsurgite nunc Bruti, Horatii, Decii, & cætera decora imperii. Vestri fasces, vestræ secures, in quantum, prò bone Iupiter, dedecus reciderunt! Istis obscœnæ puellæ incantur. Quid si per Deos immortales nullo solemni die, populo inspectante, in foro convivium habuisses? non minuisses majestatem imperii nostri? atqui, quid interest convivium in forum, an forum in convivium attrahas? Deinde describit, qualiter in foro decolletur. Ascendit prætor tribunal, inspectante provincia: noxiæ post terga ligantur manus, statim intento ac tristi omnium vultu, fit à præcone silentium: adhibentur deinde legitima verba: canitur ex altera parte classicum. nunquid vobis videor describere conviviales jocos? Heu quam dissimilis exitus initiis adest! Accusavit te: quis? Iudicarunt te: qui? Te prætor damnatum pronuntiavit: occidit meretrix. *Buteonis.* Vt iste cum amica cœnaret jucundius, homo occisus est. Nunquid Iudices, unquam pro rostris vidistis prætorem cum meretrice cœnantem? *Votieni Montani.* Qui sic convivatur, quomodo irascitur? Damnaturi jurant nihil se gratiæ, nihil precibus dare. postulo, ut in hanc legem jures. Majestas populi Romani per omnes nationes, per omnes diffusa provincias, in sinu meretricio jacet. Ea imperat prætori nostro, quæ prostitit: cujus osculo nemo se abstinuit, nisi qui pepercit suo. Convivas tuos ipsa narra: fuere credo tribuni, fuere præfecti, fuere equites Romani: cum iis ergo prætor. *Cassii Severi.* Ne de servo quidem aut captivo, omni loco aut omni genere, aut per quos libebit, aut cum quibus libebit, supplicium sumi fas est, adhibeturque ad ea magistratus ob custodiam, non lætitiam. *Triarii.* Quo crimine damnatus est? cædis. non tamen in convivio occiderat. Animadverte diligenter, meretrix; ne iterum homicidium roges.

DIVISIO. *Montanus Votienus* has putabat quæstiones esse: An quod quis in magistratu peccavit, proles vindicari possit majestatis læsæ. Reus enim quod tueri se facto non potest, ad jus confugit, & dicit se hac lege non teneri. Num quicquid peccavit in magistratu aliquis, majestatem lædit? Puta aliquem, dum magistratus est, patrem suum occidere, veneno uxorem suam necare. Puto, non hac lege causam dicet, sed illis parricidii & veneficii. Vis scire, non à quo fiat, ad rem pertinere, sed quid fiat? privatus potest accusari majestatis læsæ, si quid fecit quo populi Romani majestatem læderet. Puta amicam habet Proconsul: ideo majestatis damnabitur? quod amplius dico, puta matronam corrumpit, dum Proconsul est; adulterii causam dicat,

dicit, non majestatis. Singula, inquit, æstima quæ objicis. si tantum amicam habuisset, nunquid accusares? quod animadvertisset in aliquem nullo rogante, nunquid accusari possit? Si non omne non recte factum hac lege vindicari potest, an id quod sub auctoritate publica geritur? Nam cum adulterium committit, tanquam civis peccat, item cum veneficium. cum animadvertit, auctoritate publica utitur. in eo autem quod sub prætextu publicæ majestatis agitur, quicquid peccatur, majestatis actione vindicandum est. Dic enim mihi, si cum animadvertere debeat, nec legitimo cultu ac more solenni usus, interdiu tribunal conscenderit conviviali veste: si cum classicum canere debeat, symphoniam canere jusserit, non lædet majestatem? atqui quod fecit, fœdius est. & comparavit. Deinde si potest vindicari majestatis lege id quod proconsul, majestatis publicæ & juri apparatus est, peccavit, an hoc possit. Non potest, inquit: nihil enim detractum est populi Romani magnitudini. Is lædit populi Romani majestatem, qui aliquid publico nomine facit: tanquam si legatus falsa mandata affert, sic auditur tanquam populus Romanus illa dederit. Imperator fœdus percussit, videtur populus Romanus percussisse, & continetur inito fœdere. nunc nec viribus quicquam populi Romani detractum est, nec opinioni. ei imputatur, si quid fecit, non populo Romano. At ex te ceteros æstimant. Nonne & ante hunc alii fuerunt, ex quibus æstimari possit? & post hunc erunt. At singulorum vitia nemo urbibus ascribit. Attamen factum ipsum turpe est. Et multa alia: nec ideo illis populi Romani majestas læditur. Nemo pæne sine vitio est: ille iracundus est, ille libidinosus est: non tamen si quid in aliquo est mali, eo statim majestas læditur. Deinde ad facti ipsius æstimationem venit, & dixit hæc objici, quod meretricem habuit, quod aliquem occidit, quod noctu, quod in convivio, quod rogante meretrice. *Silo Pompejus* has adjecit quæstiones: An si quod ei facere licuit fecit, non possit majestatis lege accusari. Potest, inquit. hæc enim lex, quid oporteat, quærit: aliæ, quid liceat. Licet ire in lupanar. Si præcedentibus fascibus prætor deduceretur in lupanar, majestatem lædet: atqui quod licet fecerit. Licet qua quis velit veste uti. Si prætor jus in veste servili vel muliebri dixerit, violaverit majestatem. Deinde illam fecit quæstionem, An ei hoc facere licuerit. Non licuit, inquit, illo loco, aut illo tempore, aut ex illa causa occidere. Quædam quæ licent, tempore & loco mutato non licent.

Color. De colore, inquit, quæritur, quo uti debeat is, qui pro Flaminio dicit. Quædam controversiæ sunt, in quibus factum defendi non potest, excusari potest: ex quibus est & hæc. Non possumus efficere ut propter hoc non sit reprehendend[um], [n]on speramus ut Flaminium [j]udex probet, sed ut dimittat. sic agere debemus, tanquam pro facto non emendato, non scelerato tamen. Itaque negabat se pro Flaminio narraturum *Montanus*, sed quæ objiciuntur responsurum. Ajebat autem illam sententiam Rufi Vibii, colorem actionis esse bonum. *Senecio* dixit, bonum se habere animum pro reo, in quo libido omnis intra meretricem esset, crudelitas intra carcerem. Ipse Montanus illum locum pulcerrime tractavit, quam multa populus Romanus in suis imperatoribus tulerit: In Gurgite luxuriam, in Manlio impotentiam, cui non nocuit

& filium & victorem occidere: in Sylla crudelitatem, in Lucullo avaritiam. In prætore, inquit, cum illi constiterit abstinentia, diligentiam excutiatis, quomodo una nocte cœnaverit. utrum tamen, inquit, iniqui est quod objiciunt, quod damnatus perierit meretrice postulante, prætorem perire damnato. Colorem *Fuscus Arellius* hunc introduxit: ebrium fuisse, nescisse quid fecerit. *Silo Pompejus* hoc colore usus est: Non putavit ad rem pertinere, ubi aut quando periret qui perire deberet. *Triarius* ineptum introduxit colorem: Sermo erat, inquit, in convivio, contemni nimiam prætoris lenitatem: alios fuisse prætores, qui quotidie animadverterent. hujus anno nullum esse occisum. Dixit aliquis ex convivis: Tu ergo nunquam iratus? dixit & mulier. Ergo iratus, quod clementia sua contemptui esset: Curabo, inquit, sciant non deesse mihi sceleratum, quem videre lucem ultra non oportet. Occisus est. qui? damnatus. ubi? in prætorio. quo tempore? Est enim ullum tempus quo nocens perire non debeat? *Gallus Vibius* dixit: Me[illegible]rix oravit, timebam mehe[illegible]s, ne exorasset: ut aut occideretur indemnatus, aut damnatus viveret. Ex altera parte multa bene dicta sunt, multa corrupte: in descriptione supplicii utique illi qui voluerunt omnia legitima supplicii verba in sententias trahere, in vitia inciderunt: tanquam dixit *Triarius*, Summove, audi, lictor, summove à prætore meretricem. hoc loco non male adjecit, Verbera: sed vide ne virgæ tuæ pocula nostra disturbent. Despolia, meretrix agnoscis hoc verbum? certe provincia agnoscit. *Silo Pompejus*, homo qui judicio censebatur, & ipse ad hanc descriptionem accessit, minimum tamen mali fecit: ait, Animadverte meretrix. Age lege: quicquam enim lege hic agitur? *Hispanus* dixit: Age lege: tibi dicitur, Flamini: vive sine meretrice, cœna sine carnifice. *Argentarius* in quæ solebat schemata, attrectationem violentissimam fregit. Age lege: scis, inquit, quid dicat? interdiu age, in foro age. stupet lictor. idem dicit, quod meretrix tua: hoc nunquam se vidisse. *Montanus Votienus* dixit: Percussurus lictor ad prætorem respexit, prætor ad meretricem. *Vibius Gallus* dixit: Lictori, quia bene percusserat, propinatum est. Illud quod tanquam Latronis circumfertur, non esse Latronis, pro testimonio dico, & Latronem à sententia inepte tumultuosa vindico. ipse enim audivi Florum quendam auditorem Latronis dicentem, non apud Latronem: neque enim illi mos erat quemcunque audire declamantem. declamabat ipse tantum: & aiebat se non esse magistrum, sed exemplum. Nec ulli alii contigisse scio, quam apud Græcos Niceæ, apud Romanos Latroni, ut discipuli non audiri desiderarent: sed contenti essent audire. Initio contumeliæ causa à deridentibus, discipuli Latronis *auditores* vocabantur: deinde in usu verbum esse cœpit: & promiscue poni pro discipulo auditor. hoc erat non patientiam suam, sed eloquentiam vendere. Ut ad Florum revertar, ille dixit in Flaminio: Refulsit inter privata pocula publicæ securis acies: inter temulentas ebriorum reliquias humanum everritur caput. Nunquam Latro sic composuisset, ut quia publicam securim dicturus erat, diceret, privata pocula: neque in tam mollem compositionem ejus sententia evanuisset, neque tam incredibiles unquam figuras compingebat, ut in ipso triclinio inter lectos & jocos & mensas

mensas percussum describeret. Ille cum in hac controversia descripsisset atrocitatem supplicii, adjecit: Quid exhorruistis, Iudices? meretricios lusus loquor. Et ille dixit minus notam sententiam, sed non minus bonam: In socium nostrum prætor populi Romani animadvertit, cum privata voce, tumultuario tribunali, ebrius fortasse, nec calciatus quidem, nisi si ut omnia spectaret meretrix, diligenter exegit. *Rufus Vibius* erat qui antiquo genere diceret. belle cessit illi sententia sordidioris notæ. Prætor ad occidendum hominem soleas poposcit. Alteram ejusdem generis, sed non ejusdem successus sententiam. cum deplorasset condicionem violatam majestatis, consuetudinem majorum descripsisset, qua semper voluissent ad supplicium advocari, sententiam dixit: At nunc a prætore lege actum est ad lucernam. *Pollio* tamen *Asinius* ajebat hanc se sententiam recipere. *T. Livius* de oratoribus, qui verba antiqua & sordida consectantur, & orationis obscuritatem severitatem putant, ajebat Miltiadem rhetorem eleganter dixisse: ἐπὶ τὸ πλησίον μαίνονται. tamen in iis etiam si minus est insaniæ, minus spei est. Illi qui tument, & abundantia laborant: plus habent furoris, sed plus etiam corporis. Semper autem ad sanitatem proclivius est, quod potest detractione curari. illi succurri non potest, qui simul & insanit & deficit. Sed ne hoc genus protegere videar, in Flaminio tumidissime dixit *Murrhedius*: Prætorem nostrum in illa ferali cœna saginatum meretrici, sinu excitabitis occisuri. Et illud tetracolon: Serviebat forum cubiculo, prætor meretrici, carcer convivio, dies nocti. Novissima pars sine sensu dicta est, ut impleretur circuitus: quem enim sensum habet, Serviebat dies nocti? Hanc ideo sententiam retuli, quia & in tricolis, & in omnibus hujus generis sententiis curamus ut numerus constet, non curamus ut sensus. Omnia autem genera corruptarum quoque sententiarum de industria pono: quia facilius quid imitandum, & quid vitandum sit, docemur exemplo: & certe illud genus cacozeliæ est, quod amaritudine verborum quasi aggravatur. Iam res petit, ut in hac controversia referamus id quod *Licinius Nepos* dixit: Reus damnatus est legi, periit fornici. & illud quod *Senianus* dixit, habet sui generis insaniam, cum diceret, nocte non debere sumi supplicium, post longam descriptionem, cum nunc demum ne victimæ quidem occiduntur. Et ad hanc controversiam Græci apposuerunt manum. dixit in hac *Nicetes*: ὡς ἤκουσεν, ἔτι συμπόσιον ἐστιν, ἡσύχαζεν. *Euctemon* dixit: *ΙΙ Α ΝΤΕΣΕΜΟΝ ΖΟΝΟ ΤΙΕΣΑΤΟ. *Glaucippus Cappadox* cum cœnam luxuriosam descripsisset, indignam majestate prætoris, adjecit: Διηγήσομαι ὑμῖν καὶ τὸν κῶμον. ** Hoc idem elegantius dixit *Addeus*, cum descripsisset cœnam nocturnam: ὡς ἐρωτικὸς ὁ κῶμος. *Nicetes* dixit: οὐδέποτε τεθέαμαι ἀναιρέσιμον ἀνθρώπων, εὐτυχῆ οὐδὲ ὄψη. *Artemon* eodem loco aliam dixit sententiam: οὐδέποτε τεθέαμαι ἀναιρέσιμον γύναιον, τῷ μὴν οὐ δεῖ. *Glycon* dixit: ὡς δ' ἀπήντησαν οἷς ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ πόρος ἐστὶν, καὶ ἑτέρας καθεῖσεν, ἔκραγέ τις τάλας, ἐμὲ ἄπαγε. ἐγὼ γὰρ ἀδικῶ, ὃ καὶ ἀπῆλθον.

CONTROVERS. XXVI.

Expositum repetens è duobus.

Lex. Per vim metumque gesta, ne sint rata. *Alia.* Pacta conventa

venta legibus facta, rata sint. *Alia.* Expositum qui agnoverit, solutis alimentis recipiat. *Thema. Quidam duos expositos sustulit, educavit. quærenti patri naturali pollicitus est se indicaturum ubi essent, si sibi alterum ex illis dedisset. pactum interpositum est. reddit illi duos, repetit unum.*

PRO PATRE. *Arellii Fusci* Patris. Æquum est, ut cum alienis dividamus liberos, quos non dividimus cum matribus? si alterum non abstuleris, utrumque habebis, quid faciam? utrumque genui, utrumque desideravi, pro utroque pactus sum. *Albutii Sili.* Vna nati sunt, una expositi, una educati, redditi potissimum distrahuntur. distraxit illos fortuna aliquando à parentibus, nunquam ab ipsis. Miseremini, Iudices, gravis invidia est. *Iunii Gallionis.* Duos exposui: quia alterum eligere non poteram, periclitor ne qui cum duobus liberis in judicium veni, sine ullo revertar. Nam quem perdam, eligere non possum. causa pacti mei fuit, ut haberem filios: consummatio, ut perderem. pro filiis tibi debeo, non filios. Pete quantum vis pro disciplinis, imputa quantum vis pro alimentis: licet plus petas, dum ne minus reddas. Majores nostri viderunt, quam effusa esset indulgentia p o suis timentium, quam parata quicquid poscere tur dare. Itaque pro patre lex, non cum educatore pacta est. Non potui obligari de eis, qui in mea potestate non erant. si vis, ex æquo dividamus: at habeatur utriusque ratio: habeam ego tamdiu duos, quamdiu tu habuisti. Nolite timere pueri. non diducam vos. aut utrumque habebo, aut neutrum in auctione fratres quamvis hostilis hasta non dividit. Plus quiddam est geminos esse, quam fratres. perdit uterque gratiam suam, nisi cum altero est. *Fulvii Sparsi* Ignoscere mihi adversarius debet, meos retinenti, cum ipse alienos concupiscat. repetit quod adhuc habuit, retineo quod modo agnovi. Agnitio dividet, quos junxit etiam expositio? *Cornelii Hispani.* Dic uter obsequentior sit, uter indulgentior. uterque, inquis. Miraris, si jam meos dividere non possum? omnia pro filio paciscor, præter filium. *Votieni Montani.* Ego vero ne patrocinium quidem habeo. si tam facile filios remitto, libenter exposui. Reddere istud est liberos, an eripere? Vtroque modo perdendi erant, vel pacisce nti, vel neganti. pactus sum flens tremensque tanquam cum exponerem. *Cestii Pii.* Ne dividerem filios, una exposui. Iste quoque duos sustulit, qui tantum uno contentus est. Iterum cogor exponere.

Altera pars. Iunii Gallionis contra. Expeditæ partes vestræ sunt. utrumque ex hoc judicio potestis patrem dimittere. *Mentonis.* Iste assuevit carere liberis: ego etiam si unum accipiam, necesse est torquear. duobus assuevi. Quid unquam commisi? & habes domi quos de me interroges. nihil unquam sine illis feci, nisi indicium. Vim vocas, quæ te patrem fecit? sine herede manere me, qui paulo ante habui filios duos tales, ut ex illis unus quilibet satis sit? *Pompeji Silonis.* Videte quam modeste agam, ego sustuli, ego educavi, ego reddidi: iste eligat. *Vibii Rufi.* Salvi sunt, inquam, liberi tui: post hanc vim meam iste me osculatus est. *Pasieni.* Cedo mihi tabulas testamenti; plures in testamento habeo quam in pacto: hoc testamentum delere non cogito. si meos filios heredes facere non possum, tuos faciam: preces meas ad filios transferam. hoc enim nomen licebit, puto, mihi

mihi usurpare, dum ligito. *Arellii Fusci Patris*. Fertis hoc optimi juvenes? ego vos expositos sustuli, ego educavi, ego ægrotantibus assedi: senem me fecistis, & relinquitis? *Argentarius*. In illa vi duos filios perdidi.

DIVISIO. *Latro* sic divisit: In re vis aut necessitas sit. Nulla, inquit, vis est: arma, lex & vincula, & ultimum periculum complectitur: quorum nihil fuit in tua persona. Illic, ait, vis est & necessitas, ubi velim nolim succumbendum est. mihi erat necesse. non enim poteram habere alterum filium, nisi alterum promisissem. Respondetur. Primum non est vis, ubi aliquid expediendæ rei causa patiendum est, sed ratio. tanquam, Quia non possum domum habere, nisi hanc emero. nulla alia venalis est. hanc occasionem videt venditor, & premit. non tamen hanc emptionem rescindes: alioquin in infinitum calumnia excedet. Dicet alius: Necesse mihi erat. tibi necesse? quare? primum etiamnum carere poteras. deinde & alia via poteras invenire, sperare alium indicem. Au aliter invenire non poteras? ergo hoc tibi plus præstiti. An si est in re vis & necessitas, ita tamen rescinduntur quæ per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas à paciscente adhibita est. Nihil, inquit, mea, an tu cogaris, si non à me cogeris. meam culpam oportet esse, ut mea pœna sit. Non, inquit. neque enim lex adhibenti vim irascitur, sed passo succurrit: & iniquum illi videtur, id ratum esse, quod aliquis non quia voluit, pactus est, sed quia coactus est. nihil autem refert per quem illi necesse fuit. iniquum enim quod rescinditur facit fortuna ejus qui passus est, non persona facientis. Deinde an ab hoc vis admota sit. Tu, inquit, mihi vim admovisti, qui non aliter indicabas, quam si pactus essem. Non est, inquit, admovere vim, aliquid cum certa conditione promittere. si qua vis est, à te tibi adhibita est, quod & sponte & ad exonerandum te venisset, ut tantum patri redderet, quantum educatori superfuisset.

Color. Pro educatore *Gallio* hunc colorem secutus est, se misericordia motum. Cum viderem, inquit, orbum sine herede esse, dixit modo ipse qui avidus est. Possumus duo patres esse. & dixit illam amabilem sententiam: Da itaque nunc pœnas misericors. *Montanus Votienus* sic cœpit: Si quis me vidit, Iudices, modo duorum liberorum patrem, nunc solitudine periclitantem, certum habeo, dicit crudelem indicem. Et submisse cum adversario egit: rogavit, ut altero contentus esset. Et illam sumpsit contradictionem: Nescio, inquit, utrum. & dixit: Mihi crede, qui illos optime novi: utrum vis elige. ideo sic pactus sum, quia nihil intererat. *Hispo Romanus* erat natura, qui asperiorem dicendi viam sequeretur. Itaque hoc colore egit, ut inveheretur tanquam in malum patrem, & diceret, crudeliter exponentē: perfide recuperantem. In hoc, inquit, repetit, nō quia habere vult, sed quia eripere. irascitur mihi quod duos educavi, quod indicavi. Et cum descripsisset sævitiā exponentis, adjecit: Etiamnum mihi videtur ejusdem animi, ejusdem duritiæ: quia nihil putat se debere ei, qui liberos suos educavit. Durus est pater, crudelis est. nolite credere ex illa feritate tam subitam mutationem. Sinite me in uno filio experiri. Dixerat in hac controversia illam quæstionem, qua dicebat se nequaquam vim adhibuisse: Quid ergo? quis adhibuit vim? tu tibi. Non est quod dicas, Quis sibiipsi vim adhibet? solet fieri. ecce ego ipse mihi nocui. & illud dixit: Placet mihi in irritum revocari

quæ gesta sunt. dono quod indicaverim. *Argentarius* dixit ex altera parte, miseriorem se nunc esse, quam cum ignoraret suos, & cum tormenta patrii animi descripsisset, ait: Etiam nunc paciscì volo. quid do, ut liberos meos recipiam? quid do, ne agnoverim? Indignabatur *Cestius*, detorqueri ab illo totiens, & mutari sententias suas: Quid putatis, ajebat, argentarium esse? Cestii simius est. Solebat & Græce dicere: ὁ πίθηκός μου. Fuerat enim Argentarius Cestii auditor, & erat imitator. Ajebat invicem: Quid putatis esse Cestium, nisi Cestii cinerem? & sic solebat jurare: Per manes præceptoris mei Cestii: cum Cestius viveret. Omnibus autem insistebat vestigiis Cestii: æque ex tempore dicebat, æque contumeliose, multa interponebat. illud tamen optima fide præstitit, cum uterque Græcus esset, ut nunquam Græce declamaret: illos semper admiraretur, qui non fuerunt contenti unius linguæ eloquentia. cum Latine declamaverant, toga posita, sumpto pallio, quasi persona mutata, redibant, & Græce declamabant; ex quibus fuit *Sabinus Clodius*, in quem uno die & Græce & Latine declamantem multa urbane dicta sunt. Dixit Haterius quibusdam querentibus, pusillas mercedes eum accepisse; cum duas res doceret, nunquam magnas mercedes accepisse eos, qui ἑρμηνεύμενα docerent. *Mæcenas* dixit: Τυδείδην δ' οὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετείη. *Cassius Severus* venustissimam rem ex omnibus, qui ab auditione ejus cum rediret, interrogatus quomodo dixisset, respondit: Male Καλῶς; vicit. *Glycon* dixit: ἀνάμφω ἐμὲ μὴ μὲν ἀποδῶς ἀποκλήσῃς αὐτῶν τὸ δίδυμον. *Gallio* autem elegantissime dixit à parte patris, cum in ultima parte testamenti figuram tractaret: Quando ego mortuus ero, tunc mihi heres sit; vis interrogem, uter? *Triarius* dixit à parte educatoris: Ergo ego tollere potui, educare potui, tacere non potui?

CONTROVERS. XXVII.

A filio in arce pulsatus.

Lex. Qui patrem pulsaverit, manus ei præcidantur. *Thema. Tyrannus patrem in arcem cum duobus filiis accersiit. imperavit adolescentibus, ut patrem cæderent. Alter ex his præcipitavit se, alter cecidit. Postea in amicitiam tyranni acceptus, occiso tyranno, præmium accepit. Reus fit cæsi patris. Petuntur manus ejus. defendit pater.*

PRO FILIO. *Cestii Pii.* Felicior essem, si plures reos defenderem. *Triarii.* Hæc vulnera quæ in ore videtis meo, postea feci quam dimissus sum. *Iunii Gallionis.* Gratias ago filio, quod me non reliquit solum tyranno. quod manu illius usus sum, ego jussi. itaque crimini meo assum: Amicus, inquit, tyranni fuit. age, hoc tantum filius meus in arce simulavit? Procumbo ad genua vestra, Iudices, ille contumax, qui cum vapularem, non rogavi. *Musæ.* Occisus est tyrannus. à quo putatis, nisi ab eo qui patrem pulsare non poterat? præcidetis tyrannicidæ manus. quid hoc est? integer tyrannus jacet. præciduntur tyrannicidæ manus, patri præcidite, ne vindicem filium, propter quem ne à tyranno quidem impune vapulavi. Postquam occupavit arcem, secuti sunt illum homicidæ, secuti venefici, secuti quisquis pulsare patrem poterat. necesse fuit patrem cædere, tam hercules quam necesse fuit spoliare templa, virgines rapere. Ajebam: Fili, fortius feri. tyrannus spectat. Si talis erat filius meus, qualem describitis,

scribitis, nescio cui magis expedierit tyrannum vivere. O quantum istis debemus manibus, per quas jam nihil necesse est! Occidit tyrannum. sic hujus iratæ manus feriunt. Cum occideret tyrannum, sic ajebat: Pater interficit, pater te ferit, sic feriunt qui volunt. Tecum fili inconsideratæ pietatis queror. Validius patrem cæcidisti quam jussit tyrannus iratus. jacenti ipsas cadaveris manus in me ingessi. *Fulvii Sparsi.* Tales fuerunt, ex quibus posset alter contemnere tyrannum, alter occidere. *Iulii Bassi.* Compressas filii manus in os meum impegi, cædentem consolatus sum. *Porcii Latronis.* Cæde, inquit, patrem, dum ego negligens sum: præcipitavit se ex arce filius. hoc non est patri parcere, sed sibi. Dura fili. ad tyrannum tibi per patrem eundum est. Tenent ecce cruentum tyranni caput. nunc illas præcidite. *Blandi.* Vt vidi tyrannicidam ex arce descendentem, nihil prius quam manus osculatus sum. *Pompeji Silonis.* Vtrum ex filiis meis probatis? alter se occidit, alter tyrannum. nemo jus habet in istas manus, meæ sunt istæ. Etiam cum tyranno servirent, mihi paruerunt. ita mihi superstite filio mori liceat, ut ego illum qui mori maluit, parricidam vocavi. *Arellii Fusci* Patris. Rogo vos per securitatem publicam, per modo restitutæ libertatis lætitiam, per conjuges liberosque vestros. nemo tam suppliciter audivit me rogantem, cum vapularem. Quam languidæ cædentis erant manus! non putares illas tyrannicidium posse facere: istæ mihi salutares porrexerunt cibos, istæ potiones; nunquam tamen indulgentiores sensi manus, quam cum me cæderent. *Votieni Montani.* Pereant, inquit, potius. qui sunt, qui tam fortiter loquantur? Vix inventus est, qui tyrannum occideret. Fili fortius, inquam, feri, ne nos colludere tyrannus intelligat. suspensas leviter admovebat manus. filius simulabat ictus, pater gemitus. Si qua est fides, iratus filium extuli, quod me non cæciderat. Necessitas magnum humanæ infelicitatis patrocinium est. Hæc excusat Saguntinos, quamvis non cæciderint patres, sed occiderint: hæc excusat Romanos, quos ad servilem dilectum Cannensis ruina compulit, quæ quicquid coëgit, defendit. Ille quoque mihi pepercisset, si unicus fuisset. Ille me fratri relinquebat, hic tyranno. Etiamnum, inquit, in facie tua vulnera apparent. Fili, nocet tibi, quod tam cito occidisti tyrannum. *Mentonis.* Quæritis, quis hæc fecit vulnera? ille cujus cæcidit me in funere manus. Ita mihi libero & vivere contingat & mori, ita oculos meos filii manus operiant, ut ego inter liberos meos fortior steti.

Ex altera parte. Arellii Fusci Patris. Tandiu cæcidit patrem, donec placeret tyranno satelles. quid? Tu tyrannicidium facere non potes, nisi in parricidio exercueris manus? Pater, inquit, adest. malo. non enim tantum patrem, etiam patronum cæcidisti. *Iulii Bassi.* Quoniam eo scelerum perventum est, ut parricidæ pater adsit, non istius advocationi adsum. defendit quamvis nocentem. Ecquid agnoscitis indulgentiam illius? Frater qui maluit perire quam patrem cædere, infelix causam suam cum fratre jungebat. exclamat iste: Nihil illi mandavi. ego tibi & pro illo satisfaciam. Vt validius, inquit, cæderet: Pro Rep. inquit, feci. Vis tu pudorem habere, nec imputare Reipub. idem quod tyranno? Pater, inquit, mihi adest. At mehercules frater non adesset. Habuisti, quod tyranno jactares. frater maluit mori. quisquis cædendus erat, isti tradebatur. Tyrannum, inquit, occidi, at pa-

trem quantulominus quam occidit: *Pompeji Silonis*. Gaudeo in subsellis illius esse patrem. quomodo enim aliter efficere potuissem, ut vulnera ejus videretis? Non multum refert mea, ubi sit. ab hac parte crimen objicitur, ab illa ostenditur. Gravior testis esse solet, qui à reo surgit. Talis prorsus pater, quem nemo alius posset cædere, nisi amicus esse posset tyranni. Frater periit, ne parricidium aut faceret aut videret. In illa præcipitia non minus, inquã, fratrem fugit quam tyrannum. *Cornelii Hispani.* Descendebat cruentus pater, vexato laceratoque corpore vix agnoscendus. putares duos fuisse qui cecidissent. fecit quod debebat. qui patrem ceciderat, amicum occidit. *Cestii Pii.* Ego, inquit, cæsus sum. pœnam remitto. Mirarer, nisi pro tam bono patre fuisset, qui mori vellet. Dignus est quem invitum vindicetis. Itane apud vos tantum crudeles patres vindicantur? Pater, inquit, jussit. ergo frater tuus impius fuit, qui patri non paruit. Si quando lentæ parebant satellites, ajebat tyrannus: Non spectatis quemadmodum patrem ceciderit? *Qui patrem ceciderit, manus ejus præcidantur.* hanc legem moriens laudavit tyrannus. Novissime inter filium & patrem tyrannus intercessit. * An non quisquis patrem ceciderit, puniatur. In lege, inquit, nihil excipitur: sed multa quamvis non excipiantur, intelliguntur. Et scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa est: quædam vero tam manifesta sunt, ut nullam cautionem desiderent. Quid legis interest, excipere, ne fraudi sit ei qui per insaniam patrem pulsavit: cum illi non supplicio, sed remedio opus sit? Quid opus est caveri lege, ne puniatur infans, si pulsaverit patrem? quid opus est caveri, ne puniatur si quis aut patrem sopitum, aut subita corporis gravitate collapsum excitavit: cum illa non injuria, sed medicina fuerit? Noudum de propria, sed de communi causa loquor. Si officiose quis cecidit patrem, non pulsavit, puniri debet?

DIVISIO. Hanc quæstionem in partes plureis divisit, An tutus sit qui tyranno jubente fecit. Cogitate quam multa tyrannus exegerit. Pro publica innocentia est, non licere hoc quoque tyrannis, ut nos faciant nocentes. Tyranno jubente fecit. miserior fuit ipso vapulante. Non est impudica quæ arcessita fuit à tyranno. non dicitur sacrilegus, qui deorum immortalium dona manibus suis tulit ad tyrannum, aut qui funestas tyranni imagines inter effigies deorum immortalium consecravit. An tutus sit, qui patre jubente fecit. Non cecidit, sed paruit. & illud dixit in narrationibus: Stabat contumaci frater vultu. intellexit non posse cogi à tyranno. An tutus sit, qui pro patria facit, An hic pro patria fecerit. Item, An illo jam tempore cogitationem tyrannicidii habuerit, & hoc animo ceciderit, ut aditum faceret sibi ad amicitiam tyranni. *Montanus* & illam quæstionem ultimam fecit: An etiam si quid peccatum est, tanto merito redemptum sit. *Gallio* illam quæstionem primam fecit: An ultio cæsi patris, nullius sit nisi patris. Invitum, inquit, me nemo vindicaret, si à quolibet alieno cæsus essem, & nollem agere injuriarum: nemo nomine meo ageret. atqui nihil interest: pœna major est ejus qui cecidit, jus idem ejus qui cæsus est. Contra ait omnibus actionem dari. non enim privatam esse injuriam, sed publicam: itaque nec taxatione defungi damnatum: aut injuriarum pœna, sed manus pendere: ad omnes patres pertinere hoc exemplum, ad omnes filios, &

ad

ad ipsam Remp. tales esse qui fiant tyranni, certe qui tyrannorum amici. Et ultimas has fecit quæstiones: An si pio animo fecit, non teneatur: An bono animo fecerit. Et in illa quæstione Latronis, An tutus est qui patre volente fecerit. Nunc, inquit, fingis in filii patrocinium, sed tunc noluisti. Et adjecit: Ne dixeris idem voluisse patrem quod tyrannum. Quæritis, utri paruerit? Tyrannus illum amavit, tanquam sibi paruisset. Pater, inquit, voluit. ita tu non tyranno tantum, sed patri dignus parricidio visus es?Cum descripsisset impium in patrem, adjecit: Tyrannum quoque tunc cum amare deberes, occidisti.

Color. Montanus partem accusatoris declamavit, & hoc colore usus est: Indulgentissimum fuisse in filios patrem: nimiam pietatem ejus fuisse notam tyranno. Itaque illum qui quæreret pudicis dolorem ex impudicitia, contumacibus ex servitute, piissimo patri tormentum quæsisse ex filiorum impietate: & induxit illum animose loquentem, qui jussus est prior patrem cædere. Quid si non cæcidero, inquit, quid facturus es? torquebis? occides? plus est quod imperas, quam quod minaris. Certamen erat in uno homine, utrum plus posset natura, an tyrannus. Cæde, inquit: non cædo. verbera: non ferio. Hæc fratre audiente. Et illud dixit, cum promitteret amicitiã tyrannus: Magis præmiũ extimui tyranni, quam imperium. Et cum descripsisset cicatrices patris: Et forma est adhuc faciei, dixit, ab utroque cæsum putes. *Montanus* tamen ajebat, nihil posse melius dici. Ex hac parte tyrannus jubet, ex altera lex vetat. morieris, si cæcideris: morere, ne cædas. *Cestius* dixit: Tyrannus imperat ut patrem cædas. non est novum: noluisti facere. Laudaturum me putas? ego vero non laudo. alterius ista gloria est. in fratrem imitatus es. *Argentarius* dixit: Tu patrem cæcidisti, cum & legem nolles, & fratrem. *Montanus* dixit: Parricida esse voluisti: violasti patris corpus, fratris beneficium. Ab altera, hoc colore omnes declamarunt tanquam patre jubente fecisset. *Triarius* dixit: In filii mei manus incurri. *Bassus Iulius*: Ego me filii mei manibus cæcidi. *Hatcrius* dixit: Ago gratias tyranno, quod alterum filium meum custodiri jussit, ne mori posset. *Cestius* ait in narratione: Tyrannus jubet cædere, exposita tormenta sunt: quid faciat? moriatur, inquis. hoc dicis: ne cædat patrem, occidat. *Fuscus Arellius* dixit: Complecti volo istas manus, oprime de me etiam ante tyrannicidium meritas. *Gallio* dixit: Viderit quantum tibi se putet debere Respub. ego plus me quam illam debere tibi judico. difficilius est quod me jubente fecisti. *Montanus Votienus* dixit in narratione: Si perseveras fili, fratrem sequar. Videris utrum patrem cædere malis, an occidere. Hanc controversiam & ab *Iulio Sabino* bene declamare memini, cum describeret tyrannum occisum, & eum ingenti gloria ex arce deductum. O te parricidam: nisi post tyrannicidium quoque intelligis, quanto melius frater tuus perierit, quam tu occideris. Illud non probavi, quod multa in re severa tentavit salse dicere. Erat autem urbanissimus homo, ut vobis sæpe narravi, ut quicquid illi in eloquentia deerat, urbanitate pensaret. Meminimus cum illum Syriacus Vallius, homo disertus, accusaret, & videret Latinum Kalumniam testem circa coronam judicii observari, & toties occurrere eunti Syriaco, & quærere, quid haberet spei: deinde post judicium, cum Syriacus gratias illi ageret, quod tantam curam sui egisset:

At mehercules, inquit, timebam, ne uno rhetore plus haberemus. & teſtis productus cum interrogatus eſſet, an accepiſſet à patre ſeſtertia? dixit quot accepiſſet: an haberet? negavit. Deinde interrogatus, an Kalumniam haberet? Ipſe, inquit, negligentiam meam noſti; an habeam, neſcio: accepiſſe me ſcio. & in Domitium nobiliſſimum virum in conſulatu cum thermas proſpicientes viam ſacram ædificaſſet, cœpiſſet deinde rhetores circumire, & declamare: Ego, inquit, ſciebam hoc te facturum, & matri tuæ querenti de tua deſidia dixeram: περὶ τῶν κωμῳδῶν; δεύτερον δὲ γράμματα. Duas ejus urbanas res præterire non poſſum. Secutus erat in provinciam Cretam Oppium Flamam Proconſulem. Greci cœperunt in theatro poſtulare, ut Sabinus maximum magiſtratum gereret. Mos autem eſt, barbam capillumque magiſtratui Cretenſium ſummittere. Surrexit Sabinus, & ſilentium fecit, deinde ait: Hunc magiſtratum ego Romæ bis geſſi. bis cauſam dixerat. Græci non bene intellexerunt, ſed bene precati Cæſari petebant, ut honorem Sabinus & tertio gereret. Poſtea deinde offendit illos tota comitum cohors oppreſſi ſunt in templo ab omni multitudine, quæ poſtulabat, ut Romam Sabinus cum Turdo proficiſceretur. Erat inter infames maxime & inviſos homines Turdus. Cum Turdus promitteret iturum ſe, ut inde poſſet exire, Sabinus ſilentio facto, ait: Ego ad Cæſarem non ſum iturus cum mattea. Poſtea hoc Sabino cum cauſam diceret, objectum eſt. Multa illum diſerte dixiſſe memini. Cum introductus eſſet ex carcere in ſenatum, poſtulaturus ut diaria acciperet, tunc dixit de fame queſtus: Nihil oneroſum à vobis peto, ſed ut me aut mori velitis, aut vivere. atque illud dixit: Nolite, inquit, ſuperbe audire hominem calamitoſum.

Sæpe qui miſereri potuit; miſericordiam rogat.

Et cum dixiſſet Senianus locupletes in carcere eſſe; Homo, inquit, adhuc indemnatus, ut poſſim vivere, parricidas panem rogo. Cum moviſſet homines & flebili oratione & diſerta, rediit tamen ad ſales. rogavit ut in Lautumias transferretur: Non eſt, inquit, quenquam veſtrum decipiat nomen ipſum Lautumiæ, illa animo meo lauta res eſt. Hoc retuli, ut & ipſum hominem ex aliqua parte noſſetis: & illud ſciretis, quam difficile ſit, naturam ſuam effugere. Quomodo poſſet ab illo obtineri, ne in declamationibus jocaretur, qui jocabatur in miſeriis ac periculis ſuis: in quibus jocari eum non debuiſſe, quis neſcit? potuiſſe, quis credit? *Murrhedius* non degeneravit in hac cõtroverſia. nam colorem ſtultiſſimum induxit. Voluit, inquit, & hic fratris ſequi exemplum. dum retineo, dum luctor, viſus eſt patrem cæcidiſſe. Unum ex his quos audivi declamantes, ſcio *Mentonem* uſum non patrono patre, ſed advocato. ipſum tyrannicidam induxit dicentem, & colore uſus eſt: Non juſſum ſe à patre, quia ajebat incredibile omnibus videri, patrem coram tyranno cædi ſe juſſiſſe: ſed initium eſſe tyrannicidæ conſilium, ut per hoc ad amicitiam perveniret, per amicitiam ad tyrannicidium. Hæc ejus ſententia laudata eſt, cum deſcriberet ſe patri manus afferentem: Nihil in toto tyrannicidio difficilius feci. Illud dixit: Iam tum factum eſſet tyrannicidium, ſi me frater non reliquiſſet. Et illud dixit: Vos ego tunc reſpexi templa, leges, Reſp. nam ſi me tantum ſpectaſſem, facile tyrannum effugiſſem, illa, qua frater effugerat.

CON-

CONTROV. XXVIII.

Privignus ab avo raptus novercæ.

LEX. De vi sit Actio. Thema. *Quidam duos filios sub noverca amisit, dubiis crudelitatis & veneni signis. Tertium filium maternus avus rapuit, qui ad visendos nepotes ægros non fuerat admissus. quærenti patri per præconem, dixit apud se esse. accusatur de vi.*

IVNII GALLIONIS. Violentus & impotens senex hominem liberum sinu meo rapui. quod servare tibi difficile est, avo dona. Quotiens miserum me puer audies? à noverca quis es, fugitive reductus es. Habui filiam, quamvis iste unus filius superfit, fœcundam. Quam indulgenter puerperia divisit. natus est filius: dixit, Filius hic meus est. natus est alter: dixit, Hic matris est. natus est tertius: dixit, Hic avi est. Cum quæreret filium, erant qui suaderent & dicerent: Tace, meruit excludi. *Cestii Pii.* Quam causam rapiendi habebat impotens senex? nunquid fratres ejus occideram? Ignoscite mihi, si tantum filiæ meæ mandata narro. hanc solam ex meis morientem vidi. habui filiam: de omnibus meis, *Habui*, dicendum. Habitu vagabatur lugubri, sordidaque prætexta: omnes illius miserebantur, quosdam etiam dicenteis audivi: Quid? iste puer matrem non habet? patrem non habet? avum non habet? *Arellii Fusci* Patris. Tres filios filiæ meæ debes, unum mihi: sine apud me nutriatur. Quid times? ne non admittare, cum veneris? exposuisse hactenus juvet. Iam nunc fortuna, aut noverca narranda est, ut vidit me, hæsit complexibus meis; puerum osculabar miser, interrogabam de fratribus: dum interrogo, dum fleo, perveneram domum. Rogo ne hoc causam meam pejorem fecerit, quod ille quem rapui, unicus erat. *Votieni Montani.* Mittis præconem, adjice illi omnia insignia, *Hic puer matrem perdidit, fratres amisit, novercam habet.* Affirmo tibi, non indicabit quisquis fuerit. Erras, & vehementer erras, filios quos perdidisti, non quæris. non perdidisti. Vtra tandem justior querela est? pater ab avo unum repetit: avus duos à patre. *Vibii Rufi.* Raptor ille & impotens, dum moriuntur nepotes mihi, ad januam steti: plus habeo quod avo, quam quod reo timendum sit. *Fulvii Sparsi.* Vnus perit, alter perit: totiens fortunam accusas, nunquam novercam. Facinus indignum: puer ad supplicium in domo avi à patre quæritur. Ad ægrotantes nepotes veni, non sum admissus: hæc vis vera fuit. *Argentarii.* Pateo quos conscios habuit, nescio: domi non fui: amissa filia volui aliquem adoptare ex nepotibus: sed ajebam, Quid necesse est? quotiens videre volam, in domum veniam: quotiens volam, in domum abducam: agamus tanquam affines. Tres habes filios. dividamus: & vide quam non improbam divisionem desiderem, ex tribus unum posco. Vtinam omnes, quos perdidit, quæreret. *Blandi.* Cum tradere vellem puerum, nescio quis exclamavit: Puer, nunc peristi. nihil vobis subtraham, quidni? præconi quoque omnia indicavi. *Menton..* Rapui nepotem, habeo. redderem, si pater quæreret.

DIVISIO. *Montanus Votienus* in has quæstiones divisit. An in re vis sit. Nulla, inquit, vis est, quæ arma, quæ pugnam, quæ vulnera non habet. Volo mihi describi comitatum istius tumultus.

Quæ turba est unus puer, & unus senex? Rapuisti, inquit, filium meum, immo nepotem meum sustuli, immo venientem non potui excludere. An si pro illo fuit, fieri vim, quæ facta dicitur, non teneatur qui fecit. Vis injuriosa damnatur: solet enim esse & salutaris. Cum latrones aliquid obsiderent, si perfodissem villam armata manu, conjugem, liberos ejus rapuissem, accusari possem? Quod vivit puer, beneficium meum est. Et medici alligant, & corporibus nostris, ut medeantur, vim afferunt. An pro illo fuerit rapi. Hoc loco accusatio novercæ, & insectatio patris tam patienter suos perdentis. *Gallio* & illam quæstionem fecit, & prius sumendam quæstionem putavit ex persona, quam ex re: An cum avo nepotis nomine agi possit. Non magis, inquit, quam cum patre filii nomine, non magis quam cum matre. Habet sua jura natura: & hoc inter avum patremque interest, quod avo suos servare licet, patri etiam occidere. Non potes, inquit, sic mecum agere tanquam cum alieno, ut dicas: Quid tibi cum illo, qui est intestati filius? tuus heres futurus sit, quam dementem alligaturus est? quædam jura non lege, sed natura nobis attributa. Si nepotem suum avus peccantem aliquid, & inter lascivos jocos petulantius lascivientem feriret, num injuriarum quisquam cum illo ageret? Et ultimam illam *Gallio* fecit, cum tractasset illa: Licet mihi ut prosim facere. deinde, huic profuit. An avo ignoscendum sit cum pro nepote, affectu elatus, fecerit. Hoc loco tractavit, quam indignum esset damnari illum ab hoc. *Latro* duas ultimas quæstiones a'iter posuit, & plus complexus est. Etiam si vim fecit: ab tamen damnari non possit, si bono animo fecerit. ait enim, & de animo fieri controversiam avo, & dicere patrem: Non ut nepotem servaret, fecit, sed ut infamaret uxorem meam, tanquam veneficam, me tanquam venificæ mancipatum, cui male liberi sui committerentur.

Color. Colore ergo hoc *Latro* eodem usus est pro patre, ut diceret, ne viva quidem uxore bene sibi cum socero convenisse: mortua vero professas inimicitias illum gessisse secum. languente vero puero, illum venisse, cum convicio, cum vociferatione nefaria, & dicentem & auspicantem quicquid accidit: auctores habere amicos se, ne admitteret hominem, non ad officium nepotum, sed invidiam & contumeliam generi venientē, qui ad sanos nepotes nunquam dignatus esset accedere: medicos vero suasisse ne veniret, ne puerum confunderet: & impleret suspicionibus. *Silonis Pompeji* color fuit, ut Latroni videbatur, qui controversiæ repugnaret. dixit enim, venisse avum ad imbecillum puerum, ad ægros non semper proximos admitti: utique ad eos qui graviter ægrotant, sæpe & patrem non admissum. Sic avo quoque intempestive venienti dictum, Nunc non potes: statim cum convicio abisse. in altero idem fecisse. *Latro* ajebat hunc colorem optimum esse, si recitasset, se recipi non posse: quia ponatur, Non est admissus: sub hoc themate intelligere nos, non hoc illi dictum, Nunc non potes: sed ex toto, Non potes. *Gallio* utrumque miscuit, & hoc colore qui videri non potest alioquin thema evertere, parcius usus est. Dictum est, inquit illi. Quiescit puer, paulum commorare. medici vetuerunt quenquam admitti. scitis solere dicere illos: Nec si pater venerit. Protinus iste clamare cœpit, Testor me non admitti: & tantum non tabellis signatis denuntiare. Avum distuleram, accusatorem exclusi. Iterum, inquit,

quit, venit cum convicio. Iam unum occidistis, alterum occiditis. Nihil est miserius, quam ubi alicui ex miseria sua invidia quæritur. Non est admissus, cum diceret, se nepotem suum non videre velle, sed inspicere. Sic egit: Veni, non ut istum accusarem, sed ut me defenderem. *Gallio* hoc colore usus est: Non admisi avum, quia dictum erat mihi, hoc illum animo venire, ut raperet.

Ex altera parte colorem hunc *Cestius* introduxit: Timuisse se de puero. Frustra, inquit, duos occiderat noverca. & ait: Vellem ad vos nocentior venirem reus, vellem tres raperem. *Argentarius* hoc colore usus est, rogatum à puero avum. Negabat, inquit, posse se vivere, si in illa relinqueretur domo. *Hispanus* hoc colore usus est, affectu esse ablatum. Sustuli, inquit, nepotem meum. Non potui, inquit, satiari osculis, non potui ab illo tam cito distrahi. Nolite mirari: post longum tempus illum videram. *Albutius* hoc colore usus est, ut diceret: Noluisse illum in tam infausta domo educari, ex qua duo jam fratres elati essent: ei qui postea decessit, inter causas moriendi casum fratris fuisse. Et servavit hunc colorem, ne quid in novercam, ne quid in patrem diceret: ajebat, justissimum futurum avum, si tantum se defendere voluisset. Quid ergo? quare rapuisti? amabam. huic maxime ab initio animum meum addixeram. In domo vestra nihil præter ipsam domum timui. Si apud me duo decessissent, ex domo mea illum transtulissem. *Marcellum Marcium* ajebat sic narrasse: Puer me secutus est. non criminor vobis illum. quicquid est, potius quam illius periculo fiat, ego rapui. Vbi est? inquit. Vivit, salvus est; veni, cum voles aspicere. Redde, inquit, patri suo. ego asper, Age, monstrabo si vis, quis ante me tibi filios abstulerit. *Varius Geminus* eundem sensum dixit: Quæ est ista tam sera pietas. tam præpostera? quærere tuos à tertio incipis. *Montanus Votienus*, homo rarissimi, etiam si non emendatissimi ingenii, vitium suum quod in orationibus non evitabat, in scholasticis quoque evitare non potuit: sed in orationibus, quia laxior est materia, minus earundem annotatur iteratio. In scholasticis si eadem sunt quę dicuntur: quia pauca sunt, notantur. Memini illum pro Galla Numisia apud centumviros tirocinium ponere. Ex uncia heres erat patris sui Galla. objiciebatur illi veneficium. dixit rem disertissimam, & omnibus sæculis duraturam, quia nescio an quicquam melius in eo genere causarum dictum. Unciam nec filiæ deberi, nec veneficæ. Non fuit contentus, adjecit: In paternis tabulis filiæ locus, aut suus debetur, aut nullus. etiamnum adjecit: Relinquis nocenti nimium, innocenti parum. Ne sic quidem satiare se potuit, adjecit: Non potest filia tam anguste paternis tabulis adhærere, quas aut totas possidere debet, aut totas perdere: & plura mulia, quæ memoria non repeto. Ex iis quædam in orationē contulit, & alia plura quam dixerat, adjecit. nihil non ex eis bellum est, si solum sit: nihil non rursus ex eis alteri obstat. Idem in hac declamatione fecisse eum memini. Erras pater, inquit, & vehementer erras. quos perdidisti, non quæris: quem quæris nō perdidisti. Deinde: Puer iste inventus perit. Deinde: Quisquis puero favet, ne inveniatur optet. Deinde: Puer nisi avum sequitur, fratres secuturus est. Desine quærere: quem si inveneris, sic perdes, ut invenire non possis. & deinde: Rapuit istum avus, ne raperet noverca. Et deinde. Vnum tantum pater ex liberis suis quærit, qui salvus est. *Glycon* hunc sensum semel dixit, sed genere cor-

corrupto: τῦτο τὸ παιδίον ὅταν εὑρίσκῃ τότε ἀπολέσῃ. Habet hoc *Montanus* vitium, sententias suas repetendo corrumpit. dum non est contentus unam rem semel bene dicere, efficit, ne bene dixerit. & propter hoc & alia, quibus orator potest poëtæ similis videri, solebat Scaurus Montanum inter oratores Ovidium vocare. Nam & Ovidius nescit, quod bene cessit, relinquere. Non multa referã, quæ Montaniana Scaurus vocabat. Uno hoc contentus ero. Cum Polyxena esset abducta, ut ad tumulum Achillis immolaretur, Hecuba dixit:

--- cinis ipse sepulti
In genus hoc pugnat.

poterat hoc contentus esse, adjecit:

--- tumulo quoque sensimus hostem.

Nec hoc contentus adjecit:

Æacidæ fœcunda fui.

ajebat autem Scaurus rem veram: Non minus magnam virtutem esse, scire desinere, quam scire dicere.

CONTROV. XXIX.

Filia conscia in veneno privigni.

Lex. Venefica torqueatur, donec conscios indicet. Thema. *Quidam mortua uxore, ex qua filium habebat, duxit aliam: & ex ea filiam sustulit. decessit adolescens. accusavit maritus novercam veneficii. damnata cum torqueretur, dixit, consciam filiam. petitur ad supplicium puella, pater defendit.*

PRO FILIA. *Cestii Pii.* Non est quod puteris has lacrymas aut filiæ esse, aut me patrem. Non prodesset tibi puella ne hoc quidem, quod te frater amavit, nisi mater odisset. Hoc me odisti noverca, quod scisti consciam me, eligi pœnæ, Dixit. Ante actam ejus vitam excutiamus. *Fulvii Sparsi.* Nefaria mulier, filiæ quoque noverca, ne mori quidem potuit, nisi & occideret. Inter gladiatores victoris quoque conditio pessima est, cum moriente pugnantis. Nullum magis adversarium timeas, quam qui vivere non potest, occidere potest. *Vibii Galli.* Concitatissima in mortem rabies est: desperatione ultima in furorem animus impellitur. Quædam feræ tela omnia commordent, & ad mortis auctorem per vulnera sua ruunt. Abscissa missione gladiator, quem armatus fugerat, nudus insequitur. Præcipitati non quod impulit tantum trahunt, sed quod occurrit: & naturali quodam deploratæ mentis affectu morientibus gratissimum est commori. *Voticni Montani.* Dum filium vindico, ubi gravissime mihi nocere possit, ostendit. o mendacium simile veneficio! Sic credibile esse in sorore parricidium credistis? non timeo ne quis hoc in sorore credat, quod ego vix probavi in noverca. Natam mihi filiam quasi futuræ pacis obsidem sustuli: ajebam, Dum matris meminit, obliviscetur novercæ. at illa dum novercæ meminit, matris oblita est. Filia, inquit, mihi conscia est. post hanc vocem remissa putares tormenta: similis facta torquenti est. Soror fratri venenum dedit? quamdiu luctati sumus, ut crederetur noverca privigno dedisse? Noverca quod volueras consecuta est, damnasse jam pænitet. *Argentarii.* Facio rem, Judices, non novam; liberos meos à noverca vindico. Peto, ne quia filium vindicavi, filiam perdam. Nisi succurritis, noverca vicit, ego victus sum. Duxi, nescio pejorem uxorem, an novercam. Hoc mihi carior est, quod tam invisa matri fuit. *Cornelii Hispani.* Si conscia esset, neminem expectare: scitis quemadmodum veneficam oderim. Instabam

ſtabam tormentis: ajebam, Morere pejus quam odiſti. Non ſatis mihi ardere ignes videbantur, non ſatis inſidere verbera. dixit; Si quid adjicere tormentis tuis poſſum, puto jubebo filiam afferri. Vocet huc aliquis matrem. quid expaviſti puella? quid ad ſinus meos refugiſti? quid extimuiſti tanquam novercam? *Marillii.* Ne inter ſupplicia quidem deſiuit occidere. & hanc quiſquam putet non potuiſſe venenum ſine conſcia dare? Puella, quæ occidiſſe fratrem dicitur, quid ante peccavit? noverca quoque ante occidit privignum quam filiam. &, Bonæ ſpei eſt, quæritis argumentum? matri ſuæ non placet. *Arellii Fuſci.* Etiam cineribus tuis infeſta eſt noverca. quod unum poteſt, perſequitur ſororem tuam. Quid adhuc poteſt nolle, niſi fratrem? prodit illi apud vos, quod illam pater laudat, prodit quod talis mater accuſat. *Mentonis.* Non miſereris hujus? miſerior eſt quam frater. Ille habuit ſine dubio novercam torquere. Conſecuta es mulier quod voluiſti. ſolus omnium magis ſenſi novercam, cum perdidi. *Porcii Latronis.* Habui filium tam bonum, ut illum amare poſſet etiam noverca: niſi in eam incidiſſet quę poſſet etiam filiam odiſſe. Huc mea ſcelera reciderunt, ut parricidium puellare ſit. ætas, ſi magnitudinem rei non intelligit, nō eſt idonea parricidio. Sed veneficæ, inquit, filia eſt. Si parentes inſpiciuntur, cur non potius patri videatur ſimilis, cui placet, quam matri cui diſplicet? Deniq; non recuſo, quo minus in illa vel matris exigatur imitatio. illa cū hujus ætatis erat, nec noverca erat, nec venefica. *Albutii Sili.* Duxi uxorem, nullis adhuc inquinatam fabulis. nec miror, innocentem tunc fuiſſe: adhuc puella erat. *Blandi.* Vt ſcelerata ſit, nempe matri ſuæ ſimilis eſt: ante veneficium oportet faciat, quā parricidium. Filia, inquit, conſcia eſt. Dii te perdant: etiam cum torqueris, occidiſti. Servus tortus Catonem conſcium furti dixit. Quid agitis? utrum plus creditis tormentis, an Catoni? *Buteonis.* Si conſcius à te puella quæretur, nominato patrem. Quod noverca tam ſero, puella tam cito? Filia, inquit, conſcia eſt. Male pereas: at ego te putabam unius novercam. *Triarii.* Filia, inquit, tua conſcia eſt. Videbatur ſibi poſt hanc vocem viciſſe. Amiſſum fratrem flevit in funere, totius populi habitum lacrymis ſuis expreſſit: itaque illam noverca pejus perire voluit quam privignum. Filia, inquit, conſcia eſt. Hoc ultimum fuit novercæ veneficium. *Q. Haterii.* Succurrite quæſo, ne cum torta ſit quæ filium meum occiderat, filiam etiam dum torquetur, occiderit. Liberos ſemper effero unius mulieris aut mendacio, aut veneno. Non flet quantum reæ ſatis eſt. quemadmodum illi extorquebo lacrymas? afferte mihi imaginem fratris. video ſubito deſiderio fletus concitatos, nunquid talem vultum, cum mater torqueretur, habuit?

Pars altera. Triarii. Si odiſſemus te, pateremur cum ejuſmodi filia vivere. Quarundam ferarum catuli cum rabie naſcuntur: venena ſtatim à radicibus peſtifera ſunt. Quantum illi ad ſcelera ætatis adjecit, quod illam noverca peperit? Quid illa, quæ fratrē in moram patri ſequenti ſparſit? Habemus exemplum, quod & ſorori conveniat, & virgini.

DIVISIO. *Ceſtius* in duas partes conjecturam diviſit, & primum quæſivit, An conſcia illi opus fuerit: deinde, Si opus fuit, an hanc habuerit. Non ſervavit autem modum. Nam & illum locum diu tractavit, non poſſe ſororem in mortem fratris impelli. Et iterum tam puellam voluit

voluit videri, ut nulli esset idonea ministerio. Itaque elegantissime deridebat *Montanus* Votienus in hac controversia ineptias rhetorum, quod sic declamarent, tanquam hæc quæ nominata est, infans esset: nec intelligerent si talis esset, ne futuram quidem ream. Itaque hoc debemus, inquit, proponere nobis; puellam ejus ætatis, in qua torta, credibile scelus illud quidem, sed intolerabile esse ajebat. Induxerat Cestius matrem dicentem filiæ: Da fratri venenum. *Triarius* multo rem magis ineptam, quia non invenit illam, sed concupivit: nam excessus sententiam traxit. Induxerat novercam dicentem: Da fratri venenum. fecit illam respondentem: Mater & mihi da. quid enim est tam absurdum, quam matrem sic locutam cum puella, Da fratri venenum? Non ferebaut nec illam Triarii sententiam, qua aliter *Haterius* usus est, cum ad epilogum pervenisset. Hoc loco debebat reus flere: non flet puella. inveniat quemadmodum fleat aliquis, hoc est imaginem fratris. Illa enim si tam puella est, ut dicat, Mater, quid est venenum? non potest tantæ pietatis esse, ut eam imago fratris in lacrymas concitet. Tantus autem error est in omnibus studiis, maxime in eloquentia, cujus regula incerta est, ut vitia quidam sua & intelligant, & ament. *Cestius* pueriliter se dixisse intelligebat: Mater, quid est venenum? Deridebat enim *Murrhedium*, qui hanc sententiam imitatus est in epilogo, cũ alloqui cœpisset puellam, & diceret: Compone te in periclitantium habitum, profunde lacrymas, manus ad genua dimitte, rea es. fecerat respondentem puellam: Pater, quid est rea? Et ajebat Cestius: Quod si ad deridendum me dixit, homo venustus fuit. Et ego nunc scio, me ineptam sententiam dicere, Multa autem dico, non quia mihi placent, sed quia audientibus placitura sunt. Et illud *Rufi Vibii* tolerabilius ajebat esse, sed & ipsum aliqua objurgatione dignum. dixerat in epilogo: Nutrix ream tolle. Illud in *Haterio*, qui & promisit oratorem, & præstitit, negabat se posse ferre quod dixerat; Hæc rea non mittenda in exilium, sed ferenda est. Cum sciret, inquit, in exilium exportandos locari solere. quid enim intelligi vult hac sententia, nisi ex toto puellam ambulare non posse? Usque in exilium: verum est, sed nec mater ejus potuisset. *Silo* à parte patris comparationem fecit inter se matris & filiæ. totam hac figura declamavit. Non sum, inquit, vobis dicturus, qualis debeat esse venefica. operam perdam, si cœpero describere, debere esse ætate provectam, usu exercitatam, invisam viro, quæ possit etiam filiam occidere. Supervacuum est uti pluribus verbis. in hac ipsa causa habemus veneficę exemplar. Comparemus inter se duas reas. nec est quod quæ tatis aliquem, qui cognitionem vestram per omnes comparationis parteis ducat, ego vobis dicam, quomodo illam accusaverim. Ego illi objeci anteactam vitam: vos illi potestis objicere? Et sic omnia circumiit, & comparando defendit. Illam quæstiunculam, quæ in prima parte tractata erat à quibusdam, Non illi utiq; fuisse opus & conscia, sic transcurrit: Ajebat, inquit, tota actione rea hæc, Quam consciam habueram? ego negabam illi opus fuisse. ajebam, In eadem domo eras, venenum notũ erat, novercæ occasio facilis conviventi, non eras suspecta, nemo te timebat propter sororem. Ex altera parte hoc usus est colore: Novercam video venenum dedisse, ut filia sua sola heres esset: eandẽ illi & consciam fuisse veneficii, & causam. Omnes declamato-

matores ajebat voluisse aliquid novi dicere, eo loco quo nominabat noverca filiam conſciam. dixit, inquit, *Hybreas*: Τί οὖν ἐψεύσατο κατὰ τῆς ἰδίας θυγατρός; οὔκ, ἀλλὰ κατὰ τῆς ἐμῆς. Hanc ſententiam *Fuſcus Arellius* cum eſſet ex Aſia, non caſu dixit, ſed tranſtulit ad verbum quidem: Quid ergo, inquit, mentita eſt de filia ſua? immo de mea. Modeſtius hanc ſententiam vertit *Haterius*: Quid ergo? mentita eſt, quæ nihil lamentabatur de accuſatoris ſui filia? *Ceſtius* dixit: Nominavit privigni ſui ſororem. *Albutius* dixit: Quid habuit quod dubitaret, an parceret filiæ ejus à quo occidebatur, ſorori ejus quem occiderat? *Triarius* dixit: Quid ergo mater mentita eſt? tolle matris nomen, poſt damnationem noverca eſt. *Blandus* dixit: Nominabo iſtam quæ patri aſſuit, iſtam quæ mortuo fratre ac matre non flevit. *Silo Pompejus* dixit: Filia, inquit, mihi conſcia eſt. poſt hoc, eundem vultum ejus notavi, quem videram moriente privigno. *Montanus Votienus* Marcellum Marcium amicum ſuum, cujus frequenter mentionem in ſcriptis ſuis facit, tanquam hominis diſerti, ajebat hanc dixiſſe ſententiam: Invenit quomodo damnata accuſaret, moriens occideret, torta torqueret. non eſt hoc judicium, ſed alterum novercæ veneficium. *Latro* dixerat, cum deſcripſiſſet tormenta: Inſtabam ſuper caput non accuſator, ſed tortor: ipſe [illegible]es ſubjiciebam, ipſe ad intendendum eculeum manus admovebam. ego non bibam ſanguinem iſtius, non eruam oculos? filium mihi eripuit: niſi citius illam oppreſſiſſem, & filiam abſtuliſſet. *Triarius* dixit: Cum accuſarem, objeci veneficium. In ultima parte inter preces meas excitavi puellam ad ultionem fratris ſui. Hæc res maxime, Indices, movit, hæc maxime novercam offendit. *Albutius* dixit: Poſtquam nominavit filiam, ad me reſpexit: videlicet ut ſciret, an ſatis torſiſſet. *Nicetes* egregie dixit in hoc eodem loco. σύνοιδ' ἐμοί, φησίν, ἡ θυγάτηρ· καὶ προστίθημι ἐκ τούτου. *Montanus* cum diceret illum locum quamvis ſceleratos parentes, velle tamen innocentes liberos ſuos eſſe, dixit: Poteſt iſta filiam veneficam fingere, ſi poteſt facere. difficilius eſt filios inquinare, quam perdere? & illud: Favete ſæculo, Indices, cum ingenia ſcelera ferat, ne etiam immatura tulerit. favete. nullum ſcelus commiſſum ſit, niſi quod ſolet. favere, ut potius non deſierit noverca parricidium facere, quam ſoror cœperit. Damnare illam potui, effugere non potui. Sero feciſti noverca. ſi hoc ante dixiſſes, potuiſti prævaricationi paciſci. recte cum damnareris, animoſa eras. recte nihil potes facere. ſi qua fides, accuſator inſidias reæ timui, nuſquam à ſinu meo dimiſi puellam, ipſe omnes prægustavi cibos. O incauta futuri mortalitas! poſtquam ad tortorem perduxi novercam, timere de filia deſii.

Color. Omnes illo colore uſi ſunt, nominatam à noverca filiam in dolorem patris. *Gallio* plura dixit: Fortaſſe, inquit, hanc nominavit, ut veros conſcios celaret: fortaſſe, ut quia acerrime inſtabat accuſator, hoc metu territus finē tormentis imponeret: fortaſſe in dolore tormentorū ſtupefacta neſcivit quid loqueretur. Noviſſime dixit, fortaſſe in hoc, ut quæ pœnas veneficii dabat, accuſationis exigeret. Illum ſenſum adjecit: Ex meis hoc affectibus æſtimo. cum tum ira, tum odio furerem, [illegible]rcumſpiciebam omnes ultionis vias, oblitus innocentiæ. ſi proprios habuiſſet liberos noverca, occidiſſem. In hanc ipſam quotiens impetū facere volui? ſed propter hoc à me tota erat, quod à matre non erat.

LIBER

LIBER QVINTVS.

Seneca Novato, Senecæ, Melæ Filiis salutem.

QVOD ultra mihi molesti sitis, non est. Interrogate, si qua vultis, & sinite me ab istis juvenilibus studiis ad senectutem meam reverti. Fatebor vobis, jam res tædio est. Primo libenter assilui, velut optimam vitæ meæ partem mihi reducturus: deinde jam pudet, quamdiu non feriam rem agam. Scholastica studia leviter tractata delectant: contrectata & propius admota, fastidio sunt. Sinite ergo me semel exhaurire memoriam meam, & admittite vel adactum jurejurando, quod ad finmem dixisse me quæ scivi, quæque audivi, quæque ad hanc rem pertinere credidi. Pertinere autem ad rem non puto, quomodo L. Magius gener T. Livii declamaverit, quamvis aliquo tempore suum populum habuit, cum illum homines non in ipsius honorem laudarent, sed in soceri ferrent: quomodo L. Asprenas, aut Quinctilianus declamaverit: transeo istos, quorum fama cum ipsis extincta est. De Scauro si me interrogatis, cum illum mecum audieritis, iniqui estis. Non novi quenquam, cujus ingenio P. R. pertinacius ignoverit. Dicebat negligenter sæpe causam in ipsis subselliis: sæpe dum amicitur, dicebat: deinde litiganti similior quam agenti, cupiebat evocare aliquam vocem adversariorum, & in altercatione vires suas noverat. Nihil erat illo venustius, nihil paratius: genus dicendi antiquum, verborum quoque non vulgarium gravitas, ipse cultus habitusque corporis, mire ad auctoritatem oratoriam aptatus. Sed ex iis omnibus scire posses, non quantum oratorem præstaret Scaurus, sed quantum desereret. Pleræque actiones malæ, in omnibus tamen aliquod magni neglectique ingenii vestigium extabat. raro aliqua actio bona, sed quam fortunæ imputares. Sed illum longa, immo perpetua desidia eo perduxerat, ut nihil curare vellet, nihil posset. Orationes septem edidit, quæ deinde senatusconsulto combustæ sunt. Bene cum illis ignis egerat. Sed extant libelli, qui cum fama ejus lugent, multoque dissolutiores ipsis actionibus. Illas enim cum destituerit cura, calor adjuvat: ii caloris minus habent, negligentiæ non minus. Declamantem audivimus, novissime quidem cum M. Lepido ita, ut quod difficillimum erat, sibi displiceret. De Labieno interrogatis? Declamavit non quidem populo, sed egregie. Non admittebat populum: & quia nondum hæc consuetudo erat inducta, & quia putabat turpe ac frivolæ jactationis. faciebat enim censorium supercilium, cum alius animo esset. Magnus orator, qui per multa impedimenta eluctatus, ad famam ingenii, confitentibus magis hominibus perveneπrar, quam volentibus: Summa egestas erat, summa infamia, summum odium. Magna autem debet esse eloquentia, quæ invitis placeat, cum ingenia favor hominum ostendat, favor alat, quantam vim esse oportet, quæ inter obstantia erumpat? Nemo erat, qui

quin cum homini omnia objecerat, ingenio multum tribueret. Color orationis antiquæ, vigor novæ. Cultus inter nostrum ac prius sæculum medius, ut illum posset utraque pars sibi vindicare. Libertas tanta, ut libertatis nomen excederet, ut quia passim ordines hominesque laniabat, Rabienus vocaretur. animus per vitia ingens, & ad similitudinem ingenii sui violentus, & qui Pompejanos spiritus nondum in tanta pace posuisset. In hunc primum excogitata est nova pœna. effectum est enim per inimicos, ut omnes ejus libri incenderentur. Res nova & insueta, supplicia de studiis sumi. Bono hercule publico, ista in pœnas ingeniosa crudelitas post Ciceronem inventa est. Quid enim futurum fuit, si ingenium Ciceronis triumviris libuisset proscribere? Sunt dii immortales lenti quidem, sed certi vindices generis humani, & magna exempla in caput invenientium regerunt: ut justissima patiendi vice, quod quisque alieno excogitavit supplicio, sæpe excipiat suo. Quæ vos dementissimi homines tanta vecordia agitat? parum videlicet in pœnas notæ crudelitatis est. conquirite in vosmetipsos nova, quibus pereatis: & si quid ab omni patientia rerum natura subduxit, sicut ingenium memoriamque nominis, invenite quemadmodum perducatis ad eandem rem corporis mala. Facem studiis subdere, & in monumenta disciplinarum animadvertere, quanta & quam non contenta certa materia sævitia est! Dii melius quod eo sæculo ista ingeniorum supplicia cœperunt, quo & ingenia desierunt. Ejus qui hanc in scripta Labieni sententiam dixerat, postea viventes adhuc scripta combusta sunt: jam non malo exemplo, quia suo. Non tulit hanc Labienus contumeliam, nec superstes esse ingenio suo voluit, sed in monumenta se majorum suorum ferri jussit, atque ita includi: veritus scilicet, ne ignis qui nomini suo subjectus erat, corpori negaretur: non finivit tantum seipse, sed etiam sepelivit. Memini aliquando cum recitaret historiam, magnam partem convolvisse, & dixisse: Hæc quæ transeo, post mortem meam legentur. Quanta in illis libertas fuit, quam etiam Labienus extimuit? Cassii Severi, hominis Labieno junctissimi, belle dicta res ferebatur. Illo tempore quo libri Labieni ex S. C. urebantur: Nunc me, inquit, vivum uri oportet, qui illos edidici. Monstrabo vobis bellum libellum, quem à Gallione vestro petatis. Recitavit rescriptum Labieni pro Batyllo Mæcenatis, in quo suspicietis adolescentis animum, illos dentes ad mordendum provocantis. Puto jam nihil, quod interrogetis, restat. Musa rhetor: quem interdum soleris audire, licet Mela meus contrahat frontem, multum habuit ingenii, nihil cordis. Omnia usque ad ultimum tumorem perducta, ut non extra sanitatem, sed extra naturam essent. Quis enim ferret hominem de siphonibus dicentem, *Cælo repluunt*: de sparsionibus, *Odoratos imbres*: & in cultum viridium, *Cælatas silvas*: & in pictura, *Nemora surgentia*? Aut illud quod de subitis mortibus memini eum dicentem, cum vos me illo perduxissetis: Quicquid avium volitat, quicquid piscium natat, quicquid ferarum discurrit, nostris sepelitur ventribus. Quære nunc, cur subito moriamur: mortibus vivimus. Non ergo & si jam manu missus erat, debuit de corio ejus nobis satisfieri. Non sum ex judicibus severissimis, qui omnia ad exactam regulam redigam. Multa donanda ingeniis puto: sed donanda vitia, non portenta sunt. Si qua tamen tolerabiliter

ter dicta sunt, non subtraham. ne plura videantur, vel subjicietis vos. Oscus non incommode dixit, sed sibi nocuit, dum nihil sine schemate dicere cupit. oratio ejus non figurata erat, sed prava. Itaque non inurbane Pacatus rhetor, cum illi Massiliæ mane occurrisset, schemate illum salutavit, Poteram, inquit, dicere: Ave Osce. Ipse ab eloquentia multum aberat, natus ad contumelias omnium ingeniis inurendas. Nulli non impressit aliquid, quod effugere non posset. Ille Passieno, prima ejus syllaba in Græcum mutata, obscœnum nomen imposuit, declamatori subtili, sed arido. ille Sparso dixit, scholam communem cum rhetore quodam haberet: Tu potes controversiam intelligere, qui non intelligis te laterem lavare? Sparsus autem dicebat valenter, sed dure. Ad imitationē Latronis se direxerat: non tamen unquam similis illi erat, nisi cum eadem diceret. Vetebatur suis verbis, Latronis sententiis. Cum Basso certamen illi fuit, quem vos quoque audistis, homine diserto: cui demptam velim quam consectabatur amaritudinem & simulationem actionis oratoriæ. Nihil indecentius, quam ubi scholasticus quod non novit, imitatur. Amabam itaque Capitonem, cujus declamatio est de Popilio hæc quæ meo Latroni subjicitur. Bona fide Scholasticus erat. in his declamationibus quæ illi bene cesserunt, nulli non post primum Tetracolon præferendus. Primum Tetracolon quorum faciam, quæritis? Latronis, Fusci, Albutii, Gallionis. Hi quotiens conflixidant, penes Latronem gloria fuisset, penes Gallionem palma: reliquos, ut vobis videtur, componite. Ego vobis omnium feci potestatem. hos minus nobiles finite in partem abire, Paternum, Moderatum, Fabium, & si quis est nec clari nominis, nec ignoti. Dū in his ad satietatem vestram me præstiterim, permittite me mihi & aliquos, quos non nostis, ex sinu proferre: quibus quo minus ad famam pervenerint, non ingenium defuit, sed locus. Bene declamavit Gavius Silo: cui Cæsar Augustus, cum frequenter causas agentem in Terracinensi colonia vidisset, plenum testimonium redididit. dixit enim. Nunquam audivi patremfamilias disertiorem. Erat qui patremfamilias præferret, oratorem subduceret. Partem enim eloquentiæ putabat, eloquentiam abscondere. Solebat declamare studiose Turrinus Clodius, cujus filius fraterno vobis amore conjunctus est, adolescens summæ eloquentiæ futurus, nisi mallet exercere quantū habet, quam sequi quantum consequi posset. Sed Turrinus Clodius multum de viribus remiserat, dum Apollodorum sequitur, & summam legem dicendi eum putat. Tantum tamen illi superfuit virium, quantum valeret, etiam si ars abesset. Sententias dicebat excitatas, insidiose aliquid petentes. Nunquam non de colore Latroni controversiam fecit. Latro nunquam solebat disputare in convivio, at aliquando declamare ex tempore solebat. Dicebat quosdam esse colores, prima facie duros, asperos; eos nō posse, nisi actione probari. Negabat itaq; ulli placere posse, nisi totum nossent se, & suas vires, & illarum fiducia aliis metuenda & prærupta evadere. Multa se nō persuadere judici, sed auferre. Turrinus contra nihil probare, nisi tutū: non quia imbecillus erat, sed quia circumspectus. causas nemo proposuit diligentius, nemo respondit paratius: & pecuniam itaque & dignitatē, quam primū in provincia Hispania habuit, eloquentiæ debuit. Natus quidē erat patre splendidissimo, avo D. Iulii hospite: sed civili bello attenuatæ domus nobilis vires excitavit, & ita ad summam perduxit

duxit dignitatem, ut si quid illi defuit, scias locum defuisse. Inde filius quoque ejus, id est, meus (nunquam enim illum a vobis distinxi) habet in dicendo paternam diligentiam, quæ vires ex industria retundit. Hoc & in ipso genere vitæ sequitur, ad summa evasurus juvenis, nisi modicis contentus esset. ideo dignus est, cujus tam modestis cupiditatibus fortuna præstet fidem. Horum nomina non me à nimio favore, sed à certo posuisse judicio scietis: cum sententias eorū retulero, aut pares notissimorū auctorum sententiis, aut præferendas.

CONTROVERS. XXX.

Lugens pauperis filius divitem sequens.

LEX. Injuriarū sit actio. Thema *Quidam cum haberet filium, & divitem inimicum, occisus, inspoliatus inventus est. Adolescens sordidatus divitē sequebatur. Dives eduxit eum in jus, & postulavit, si quid suspicaretur, accusaret se. Pauper ait: Accusabo, cum potero: & nihilominus sordidatus divitem sequebatur. Cū peteret honores dives, repulsus est. Accusat injuriarum pauperem.*

PRO PAVPERE. *Vibii Galli.* Gratias diviti, quod quos odit, reos jam facere contentus est. interdiu publico nobis interdicitur: quærite quid nocte fiat. Non ambulabis, inquit, eadem via qua ego, non calcabis vestigia mea, non offeres delicatis oculis sordidatā vestem, non flebis invito me, non tacebis: perieramus, si hic magistratus esset. *Albutii Sili.* Quod sordidatus fui, luctus est: quod flevi, pietas est: quod non accusavi, timoris est: quod repulsus est, vestrum est. Non taceam, qui adhuc vivo, quod tacui? Nostis populi loquacis suspiciones. Quare iste honores illo vivo nunquam petiit? ego vero omnes quæso, omnes ut me in inquisitionem paternæ mortis adjuvent? & ad tua genua dives venissem, nisi timerem, ne invidiam tibi fieri diceres: & jampridem hoc animo sequor, occasionem loquendi capto: nec mehercules possum dicere, inhumanitate tuā fieri quod non audeo. sed vitium me meum sequitur. Taceo. utinam hoc vitium habuisset & pater. dū libere loquitur, multos offendit: neque te puto solum in civitate habuit inimicum. Vt iste ait, causam meam populo probavi. *Iulii Bassi.* Quando autem istis divitibus non sordidati sumus? accusa, inquit, pauper divitem, egens candidatum. ego accusem? ambulare mihi meo arbitrio non licet. In jus vocavit. Accusa, inquit: reum me perage, perora. quis accusare sic loquentem potest? Cur, inquit, me sequeris? quasi aliud iter pauperes, aliud divites habeant. *Cestii Pii.* Non essem reus, si accusassem. barba demissa, sordidatus cum criminibus meis ad vos veni. Omnia licet fiant, non desinam inquirere percussorem: & fortasse jam inveni. Quam subito pater meus in media civitate: Quid me intueris? quid observas quid dicam? subductus est. *Arellii Fusci Patris.* Incedere magno comitatu, splendido cultu, non est fortunæ meæ: ista divites possunt: satis est, si vivimus. Cum spoliatum cadaver non sit, quis fuerit percussor, nescio. quisquis fuit, quasi dives spolia contempsit. Quare inquit, me sequeris per publicum? facinus indignum commissum est: dives & pauper per eadem vestigia incessimus. *Osci.* Accusa, inquit. ubi est qui primo cœperat? Vellem pater meus quoque à te non discessisset, viveret. Quare, inquit, me reum

reum non facis? quia accusatorem me non times. Mortuo patre meo, metuo enim ne quis injuriam tibi fieri putet, si dixero occisum. Occisus est pater meus: à quo? si permittis, nescio. *Junii Gallionis*. Quid iste accusanti fecisset, qui persequitur tacentem? cur non agis? quia vis tecum agi. Nunquid nunc tibi injuriam facio sordidatus? quod reo licet, lugenti non licet? Quid potui patri meo minus præstare? in honorem ejus vestem mutavit *Fulvii Sparsi*. Sordidatus es, inquit; fles. hoc dicis: Pauperis occisi filius pauper es. Pater meus in media civitate salvis legibus occisus est. quis hoc sine lacrymis narrare possit? non deponam has sordes, nisi invenero cui induam. Quis occidit patrem meum? nescio. nihil amplius testari possum quam hanc vocem meam: Adhuc nescio. Delibero interim, ut induam vestem quam patri meo reliquit percussor. Cur me sequeris? magistratus post terga sua non summovent. *Argentarii*. Non vis patrem meum fleam? lacessere nos ultro non solebat. *Clodii Turrini* Patris Quare, inquit, sordes sumpsisti? quid igitur? ne lugebo quidem quem vindicare non possum: nulli injuriam facio nisi patri, quem adhuc tacitus fleo. *Porcii Latronis*. Cujus necessarius, ita crudeliter interempti patris dolor est. Nihil fortius est, quam quod gemit. Accusa, inquit, me. unde tam securus es? invenisse videris, quis alius occiderit. Non erat præda quam grassator sequeretur, sed erat virtus summa, firmissimum ignoti munimentum, contumax adversus fastidiunt divitiarum innocentia. Hæc ab inimico petita sunt spolia. Nescio quomodo miserum esse interdum in miseria juvat, & plerunque omnis dolor per lacrymas effluit. Nimium innere nostro exultat. Non solebat vivo illo provocare nos ut reus fieret. Si quis omnium mortalium miseriarum inter necessitas super occisum patrem lacrymas, incredibitam adhuc inertiam miratus est, in hac indignitate præsentis periculi omnem suam ponat admirationem. Si pauper accusandi divitis animos non sumpsit, miramini? quia tacet, reus est. Per has lacrymas, per hunc squalorem, per hæc necessaria omnibus periclitantibus instrumenta, non invidiosum vestræ misericordiæ præmium petimus, ut absoluto sic esse tanquam reo liceat. Potens iste & gratiosus, &, quod ne ipse quidem negat, dives fuit, & qui nihil unquam sibi putaret timendum, etiam reo. Crescere deinde in dies odium alterius impotentia, alterius libertate. Dives nihil aliud quam nos pauperes existimare, nos nihil aliud quam innocentes, inter quotidianas acies semper invicti. quis de nostra interim morte cogitaverit, nescio: quod dissimulari non potest, scio quis optaverit. Venit iste cum turba clientium & parasitorum, & adversus paupertatem totam regiam suam effundit. Cur me non accusas? non postulas? vix temperabat quin diceret: Quid ego in te accusatorem non audeam, qui occidendum eum curavi, qui tantum mecum litigaverat? Civitates plerunque finitimæ inter repentinam discordiam bello tument. Inter civilia bella tantum in ultionem satis est, quantum quisque ad maledicendum occupavit, M. Cicero qua violentia in absentiam Metelli stepit? M. Cato Pulchro objiciente furtorum crimina, audivit. Quæ major indignitas esse potuit illius sæculi, quam aut Pulcher accusator, aut reus Cato? In Cn. Pompejum terra marique victorem fuit qui carmen componeret, uno, ut ait, digito.

ait, digito caput scalpentem. Fuit aliquis qui licentia carminis tres auratos currus contemneret. *M. Bruti* sacratissimam eloquentiam lacerat, cum quidam ejus civili sanguine non inquinatas solum manus, sed infectas ait: atque ille tamen cum tres consulatus, ac tres triumphos scinderet, adeo non timuit, ne esset reus, ut etiam disertus esse curaverit. Solus hic est in vestra civitate innocentior Catone, nobilior Metello, fortior Pompejo.

DIVISIO. Latro sic divisit, An in re injuria sit. Nulla, inquit, injuria est. Sordidatus sum, inquam: multi faciunt. Omnia injuriæ genera comprehensa sunt. pulsare non licet, convicium facere contra bonos mores non licet. Hoc loco *Scaurus* dixit: Nova formula injuriarum componitur, quod nihil contra bonos mores fecit. Etiam si in re injuria est, An si non malo animo fecit, tutus sit. An malo animo faciat. Hoc *Latro* in duas quæstiones divisit, An si credidit, ob hoc ipsum patrem suum occisum, & propter hoc securus est, ignoscendum illi sit. Deinde, An credidit. *Gallio* illam primam fecit quæstionem: An quod liceat cuiquã facere, si faciat, injuria non teneatur. Licet, inquit, flere, licet ambulare qua velis, sumere nihil, inquit, ut & alienum injuriarum facere. Sordidatus es, non queror: sed si sordes tuæ invidiam mihi concitant, queror.

Color. De colore quæsitum est. Quidam aperte invecti sunt in divitem: quidam ex toto nihil dixerunt: quidam secuti sunt mediam viam. Cum præter hæc nihil sit, *Latro* volebat videri invenisse quartum genus, ut hoc modo in divitem diceret: Tu quidem non fecisti, sed tamen ego habui causas propter quas possem decipi, & de te aliquid frustra suspicari, quia inspoliatus pauper inventus est, hoc est autem medium illud genus, nec dimittendi divitem, nec accusandi. Nam & dimittere non debet quem distulit: & accusare ob hoc ipsum non debet, quia distulit. *Albutius* nihil dixit in divitem. Hoc colore declamavit: Committis injuriarum, inquit, si quem non postulavit, accusat. Quare, inquit, sequeris me? ut aliquando mei miserearis, ut desinas afflictam domum persequi, ut scias me in hoc habitu accusare non posse, ut concupiscas gloriam vindicatæ mortis. Tu solus potes, si voles, invenire quis occiderit, tu accusare. At me quidam propter hoc suspectum habent. Potes discutere istam suspicionem. quære quis fecerit. Vt scias, inquit, te invidiam mihi facere: cum dixissem, Accusa me: non negasti te accusaturum, sed respondisti, Accusabo cum potero. Ignosce mihi, non magis adhuc quemquam accusare possum, quam absolvere. quæro quis fecerit. Hæc levia argumenta sunt, hæc vana sunt quæ alios tangunt: quod inimicus est, quod ille inspoliatus inventus est, non est quare accusem, est quare suspicer. *Rufus Vibius* hoc colore posuit: Sordidatus sum, lugeo: sequor te, ut tutior sim: timeo nescio quem, illum qui patrem meum occidit. scio me, quamdiu tecum sum, perire non posse. Dum hunc colorem sequitur *Murrhedius*, ineptissime dixit: Quare te sequor? pater meus quia solus inambulat, occisus est. *Vsci* color non placuit Gallioni, Sequor, inquit, ut inveniam quis fecerit. hoc mecum cogito: Quisquis est ille qui fecit, volet hoc inimico imputare, ad divitem veniet. Multo, inquit, hoc injuriosius est, si inquirendi causa facit, si non tantum in convicium, sed periculum divitis sequitur. *Gallio* subtiliter agendum putavit, & ad positionem controversiæ culo-

colorem actionis dirigendum, ut diceret: Suspicor a te patrem meum occisum. quis enim illum alius oderat magis? quis impotens alius est? vestem enim illius sine dubio nescio quis percussor non concupiscebat. Dicet aliquis: Quid ergo? si inimicus est: protinus interfector est? non. ideo non accuso. *Hispo Romanus* palam accusavit, & dixit: Non causam sibi deesse; sed vires. etiam hanc sententiam in procemio, magno cum assensu hominum dixit: Eum accusatorem habeo, qui se reum non esse miratur. *Bassus Iulius* in hac controversia dixit: Quare me sequeris per publicum? facinus indignum, Iudices, factum est, pauper & dives eandem terram calcamus. Consectari autem solebat res sordidas, & inveniebat qui illas unice suspiceret. Memini illum declamantem declarasse controversiam de lenone, qui decem juvenibus denuntiavit, ne in lupanar accederent, & foveam igne repletam terra superjecta obruit, in quam adolescentibus lapsis & consumptis accusatur Reipublicæ læsæ. Apud illum declamantem Albutius fastidiosus auditor, eos quibus invidere poterat, admirabatur. Hanc Bassi sententiam non mehercules referrem si canem ad ostium alligasses. Idem Latronis illas sententias ajebat tumidas magis esse quam fortes. Summa hominum admiratione circumferebantur: Lugent argumenta patres, & ossa liberorum conjecturam dividunt. & illam: Producta sacerdos tuam, & illam: Super cineres liberorum nostrorum lupanar de quantum est. Ipse utique laudabat: itaque docuerat. Nam in hac ipsa controversia ne Bassus quidem videbatur aliquid dixisse sordidius. dixit ipse: Itane peribunt decem juvenes propter dipondios tuos? *Euclemon* a filii parte, cum patrem suum narrasset solum sine comite oppressum & occisum, dixit: Διὰ τοῦτο ἀσφαλέστατον ἐστι μετὰ πλουσίων περιπατεῖν. & idem: διὰ τί σιγῶ, ὁ πατὴρ μου λέγων ἀπέθανεν. *Hermagoras* dixit: κτίσωμεν ἰδίᾳ, ὦ πένητες πόλιν. οἱ δὲ πλούσιοι τῶν αὐτῶν. Illud in narratione: ὑπό τινος ἀνῃρέθη οὐκ οἶδα. Ἐχθ ἐχθρὸς εἰσί τὰ, τῆς ξένης γῆς, * καὶ ἡ τὸ ῥεῖν ὕδωρ γένηται: * al. v. c. καὶ ἡ ῥεῖν δυναμένη. *Artemon* dixit: ὅταν εὕρω τὸν φονέα, τότε εὐγράψομαι. καὶ πῶς δεῖ, ἂν εὕρω πένητα.

CONTROV. XXXI.

Vir fortis non cedens forti patri.

LEX. Vir fortis, quod præmium volet, optet. Plures judicio contendant. Thema. *Pater & filius fortiter fecerunt. Petit pater a filio, ut sibi cederet. ille non vult. judicio contendit. vicit patrem. petit pro præmio statuam patri. pater ipsum abdicat.*

IUNII GALLIONIS. Quem optem hujus judicii eventum nescio, cum crimen meum sit, vicisse. Videtis, quemadmodum in hoc quoque judicio opera sua jactat: & miratur quisquam, si hoc patre natus, gloriæ cupidior est? Faciles habetis partes, viros fortes jungite. Dissidemus, quia nimium similes sumus. Cum exiremus in aciem, ajebat: Si adolescens essem, nemo pugnaret fortius. majorum quoque suorum virtutes referebat, sed omnibus se præferebat. Cum ad ætatem tuam pervenero, non contendam cum ullo, quamvis si exemplum tuum sequi voluero, etiam cum filio contendam. Quia patriæ judicium habeo, patris perdidi. Dicam abdicanti, Non luxuriabor, non amabo, hanc emendationem,

crimi-

criminum meorum non possum promittere. ego vero pugnabo & fortiter, & fortissime. Vidi patrem jam senem loricam induentem: multum est pugnare cum exemplo. Iudicium vocatur, quo pater & filius spolia contulimus. Ecce amitto: ego tibi cedere possum, seni non possum. Quod contendi, legis; quod vici, judicium: quod pugnavi, patris est. volui cedere: concurrerunt juvenes, ætatis causa agebatur. Vici non filius patrem, sed juvenis senem. Ego vici, sed omnes patri gratulati sunt. parui adolescens, magnis exemplis deceptus sum, dum cogito mecum Horatium Etruscas acies corpore suo summoventem, & Mucium in hostilia arma ruentem: & dum te Deci cogito, qui & ipse noluisti patri cedere. Transibo in subsellia tua, complectar invitum. licet repugnes, fortior sum. *Fulvii Sparsi*. Necesse fuit mihi fortiter militare: pugnandum habebam non imperatori tantum, sed patri. Si tu vicisses, diceretur: Patri cessit: abdicationem enim timuit. Solebas enim semper optare, ut contingeret tibi habere filium meliorem. Iudicium vocas duplicem domus nostræ triumphum? *Clodii Turini*. Tu Mucio diceres, Non est quod ostendas istam manum. Tu Scipioni post deletam Carthaginem, Tace? Loquax est virtus, nec ostendit se tantum, sed ingerit. Ajunt etiam nunc quidam, Pater cessit filio, & in hoc abdicat, ut verum videatur fuisse certamen. Opta pater, ut & à nepote vincaris. Postea, inquit, fortiter pugnare poteris. unde scio? vulneribus me senem feci. Quis te felicior? tu omnes vicisti, te filius. Quanto honestius modo pater & filius inter se contenderant honestiorem facturus victum uter vicisset. Dubito quid faciam. tace? sed silentium videtur confessio. Narrem virtutes meas? sed illud quoque novum accidit mihi, quod uni abdicato meas narrare non concessit. Processi in aciem coram patre. Fortiter, inquit, pugna. Turpe est adolescenti, vinci à sene Avidus sum gloriæ: Hoc si vitium est, paternum est. fortis sum: nunquid improbas pater? aut jam abdicabis, si viro fortissimo sim fortior? dicam tamen audacter. Fortissimus sum, nec timeo: in ea civitate hoc crimen, in qua fortes etiam senes novimus. *Iulii Bassi*. Ad te quoque ignominiæ meæ pars redundat. Pudeat te pater, si à filio abdicando victus es. *Arellii Fusci*. Ignosce, juvenis erravi: ambitiosus non ero, cum senex fuero. *Gavii Silonis*. Vtrum putas vicisse? ego præmium tantum habeo, tu & præmium, & virum fortem. Permittente lege fecit, immo in eadem re & habet legem, & timet.

Divisio. * * * Contra ait: Si quid fecit quod non licet, lex vindicabit, sed quicquid licet non oportet. Pater non quæritur de scelere filii, sed de officio. Deinde utatur quisque sua lege, tibi illud licuit, & mihi hoc liceat. abdicare liberos liceat. est aliqua lex, quæ filio patrem præferat? Si potest abdicari, etiam propter id quod lege permittente fecit: An abdicari etiam propter hoc non possit, quod præmium accepit. Non potest, inquit, in ea re privatim puniri, in qua publice honoratur. Eidem rei non potest præmium dari, & nota denuntiari. Cetera puto paterno imperio subjecta esse: hoc jus majus est ceteris, quod victoria de summa virtute quæritur. Non potes propter hanc legem filium abdicare, propter quam à filio victus es. Si potes abdicare, An debeat. hoc divisit: An etiam si non debeat cum patre contendere, ignoscendũ tamẽ sit, si adolescens gloriæ cupiditate lapsus est. Deinde, An contendere debuerit. Tum, inquit, & honestũ certamen

erat, & tutum. Quid enim est gloriosius quam aut virum fortem vincere, aut vinci à filio? si non debuisset contendere, nō vicisset. Et potuit fieri, ut si hic tibi cessisset, alius quis ad certamen procederet: qui nunc non processit; quia sciebat nihil sibi profuturum, si te vicisset, cum deberet à filio tuo vinci. nulla laus tua fuisset. apparuisset enim illam victoriam non viri fortis fuisse, sed patris. silentio virtutes nostræ transissent: nunc illustratus es, dum conferuntur. *Turrinus* hoc loco belle dixit: Plures tibi invidere cœperunt, postquam victus es. Itaque novi generis res accidit. filius vicerat. omnes ajebant: O felicem patrem. Novissimam fecit quæstionem, An etiam si quid judicio peccavit, præmio emendaverit. Hoc loco dixit *Gallio* illam sententiam, quæ valde excepta est: Cum diu deprecatus esset, ait, si nihil profecero, quid me facturum putas? ad templum iturum, aut ad deos supplicem? ad tuas statuas confugiam. *Silo Pompejus* tentavit & in hac controversia illā quæstionem, quam in omnibus virorum fortium abdicationibus putabat esse tenendam, An vir fortis abdicari possit. ajebat in nulla magis controversia illam posse tractari. Non potes, inquit, eum abdicare, qui te potest vincere. Miraris, si patria lege subducitur, qua & comparatur & præfertur?

Color. Colorem pro adolescente *Gallio* illum dixit: Meæ, inquit juvenis, ætatis causa agi videbatur, cum dubitaret exaudisse quendam dicentem: Nihil agis, ego tibi cedo, illi non cedo. *Cestius* hoc colore usus est, putasse se ipsi patri honestius hoc esse, certe domui, laudes utrinsque in foro inspici *Montanus Votienus* ait; Cognovi non quid imperares, sed quid præcepisses: Hastas semper, cum me hortaris ad gloriam, ut nulli cederem. Invidiosa omnibus in illo judicio fortuna tua videbatur, cum quæreretur, utrum pugnasses felicius, an genuisses. Non est quod putes me visum illis fortiorem: decepti sunt, pater: judicaverunt non quod erat, sed quod te malle crediderunt. *Argentarius* ait: Occasionem beneficii quæstu non concupivi accipere: præmium habet alter, alter percipit. *Fuscus Arellius* pater ait: Si navigare imperasses, per hibernos fluctus egissem ratem: si peregrinari, nihil fuisset jubente te durum. hanc rem imperabas difficilem forti viro, vinci. *Blandus* hoc colore narravit: Pater mihi objecit, quod illi una re non cesserim? Ego multiplicabo crimina mea. Nunquam illi quotiens recte faciendum fuit, cessi: semper volui videri frugalior, videri volui laboriosior. nam cum ad vires ventum erat, etiam ipse cedebat: non ego illum vincebam, sed ætas. *Turrinus* hoc colore usus est: Volui, inquit, cedere, sed erant qui dicerent, non licere. hoc enim modo legem saluberrimam tolli. Disputaturi contra præmium patris videbantur, & dicturi: Non licet inter se cedere fortibus. non ipsorum tantum causa agitur, sed publica. omninm interest scire, quis sit fortissimus. His vocibus hominum missus sum ad id certamen, in quo ad istum utraque pertineret victoria. Quid putatis me dicturum? fortiorem me visum? falsum est. cum hoc quoque, quod ego fortis eram, istius esset. Quid ergo? quare vicerim, quæritis? Visum est ad ruborem totius juventutis pertinere, neminem pugnasse fortius, quam senem. Et cum dixisset, se præmia in patrē contulisse: dixit, Vici te pater: sed nempe vici tibi. *Albutius* hoc colore narravit: Noluit, inquit, videri per collusionem

nem patri titulum fortissimi viri contigisse. Non cessi ante judicium: ut in judicio cederem: & feci. Nihil aliud quam laudavi patrem, virtutes ejus retuli: visus sum propter hoc ipsum præmio dignus. *Silo Gabius* ait: Solebas mihi pater inter dignorum virorum exempla narrare quædam etiam domestica. ajebas autem: Patrem fortem virum habuisti. vide ut tu sis fortior. processi tecum in aciem, nec illinc multi rediimus. omnis gloria in una domo erat. Iubebat Resp. fortes viros recognoscere: O quantam ego cupiditatem gloriæ in patre meo vidi, quam juvenilem! Contendere me vetabat imperio, jubebat exemplo. Ventum est in judicium, omnium quos ego novi, res invidiosissima: quærebatur de patre meo, utrum fortior esset, an felicior. *Oscus* hoc colore narravit. Erant qui accederent, & dicerent: Roga patrem tuum, cedat tibi. non est utile Reipublicæ hostium excitare animos. excitabuntur, si scierint, neminem in hac civitate esse fortiorem quam senem. illi me coegerunt, quasi tunc quoque aliquid præstiturus essem Reipublicæ, venire in judicium: in quo quid habet? ego sum judicatus junior. *Denso* dixit: Timeo ne ob hoc ipsum patri vilior fiam, ego sciam an usquam gloriosus sit. *Triarius* hoc colore usus est: In judicio volui tibi cedere, ut non imperasse videreris, sed vicisse. & cessi. defunctorie causam meam egissem? notum sit illum cedere quia parum est illi, non putabat. *Nicetes* in hac controversia dixit. Εἰ ὁ πάππος ὑπὸ τῆς φύσεως ἀποδοθεὶς ΗΜΕΙΣ ἡμῶν παρέστη τῷ τότε δικαστηρίῳ, οὐκ ἂν εἶπεν. τίς νύ μοι ἡμέρη ἥδε, ὅτε φίλοις υἱὴ δίκα μάλα χαίρω. υἱὸς τ' ἀρετῆς περὶ δῆριν ἔχουσιν, εἶπον μὲν οὐδὲ πατρὸς ἀμείνων; *Scaurus* hunc sensum aliter dixit: O si avus meus interesset judicio, quam libenter spectaret & discordiam nostram! Clamasset mihi: Non est quod cedas, ipse mihi nunquam cessit. *Labienus* partem patris declamavit, & dixit quod etiam desertoribus licet: Nolo habitare cum adversario meo, non capit idem contubernium fortem virum & victum. Statuam, inquit, tibi posui. imo ne possem unquam me victum oblivisci, ignominiam meam in ære incidisti.

CONTROV. XXXII.

Demens quod mori coegerit filiam.

LEX. Dementiæ sit actio. Thema. *Bello civili quædam virum secuta est, cum in diversa parte haberet patrem, & fratrem. victis partibus suis, & occiso marito, venit ad patrẽ. non recepta in domum, dixit, Quemadmodum tibi vis satisfaciam? Ille respondit: Morere. suspendit se ante januam ejus: Accusatur pater à filio dementiæ.*

CONTRA PATREM. *Porcii Latronis.* Sic sibi satisfieri ne victor quidem voluit: excusavit victos, qui restituit. Quoniam reposcis vitam, quam dedisti, accipe. Nullum fuit in proscriptione mulieris caput. *Osci.* Inquinasti filiæ sanguine penates. quanquam quid loquor penates, tanquam in domo perierit? Allatum ad se Cæsar Pompeji caput, flevit, & hoc illi propter filiam præstitit. *Arellii Fusci.* Quemadmodum tibi vis faciam satis? Hoc ipso satisfecisse debuerat puella. Filiam habuit adeo piam & in maritum & in patrem, ut alterum usque in mortem secuta sit: alteri etiam per mortem satisfecerit. quam peri-

culose eum offendo, qui simul irasci cœpit; nescit ignoscere? *Clodii Turrini* Patris, Morere. Quid aliud meruerat, si satisfacere nollet? Nisi occupasses soror, fortasse pater tibi satis fecisset. Hoc certum habeo, unusquisque vestrum suadebat puellæ: Ad iratum patrem venis: in quas potes te compone blanditias; roga, deprecare: si nihil proficies, habes quemadmodum cogas: morituram te denuntia. Hoc quod ignovisti, victor, ad viros pertinet: illi tibi gratias agunt. nam fæminas, ne si irascereris quidē, proscripsisses. Quare secuta es virum? Adeo tibi vetera exempla exciderunt bonarum conjugum quibus filiam solebas sanus hortari? Aliqua spiritum viri redemit suo: aliqua se supra ardentis rogum misit. impendisset se puella viro, nisi servasset patri. *Fulvii Sparsi*. Filia ante limen paternum in cruore suo volutatur, quid exhorruistis? paterna satisfactio est. Nostis domus nostræ legem: aut dicendum mihi, aut moriendum est. Qualis est ista satisfactio, qua filia exoratum patrem sibi non sentit? *Albutii Sili*. Vtræ meliores partes essent, soli videbantur judicare dii posse. Si vis satisfacere mihi, morere. Quod ad me attinet, irascare malo. Si parricidium est, fuisse in diversis partibus, nunquam defendisset apud Cæsarem Ligarium Cicero. Marce Tulli, quam levē judicasti crimen, de quo confessus es! Dona filiam, si misericors es, deprecanti: si hostis, edicto: si pater, naturæ: si judex, causæ: si iratus es, fratri. *Buteonis*. Aute ipsum limen domus decessit, ne dubitari posset, utrum marito perisset, an patri. ubi studuisti? nego te istuc in bello didicisse. *Marillii*. Meruerat, inquit, mori, etiamnum accusas? certe jam tibi satis factum est. O novum monstrum, irato victore vivendum est; exorato patre moriendum est. *Passieni*. Viuam intervenissem, non satisfecisses sola patri. Furiosum te dicerem, si pro genero non rogasses. Secutus est gener diversas partes, uxor suas. *Labieni*. Hoc, obsequio consequatur denique, ut intra domum moriatur. M. Cato, quo viro nihil speciosius civilis tempestas abstulit, potuit beneficio Cæsaris vivere, sicut Tullius, si voluisset. Optima civilis belli defensio, oblivio est. *Musæ*. Allato ad se capite Cn. Pompeii, Cæsar avertisse oculos dicitur: quod tu ne in morte filiæ quidem fecisti. *Cornelii Hispani*. Pervagata est illa crudelis belli fortuna omnem ordinem, & usque ad ultimæ plebis supplicia descendit. nihil in civitate nostra immune victoris iræ præter fœminas fuit. Hanc laudem miseræ urbi servare licuit. At tu pater, ut victor insanis. *Mentonis*. Semel repulsa iterum redit: iterum repulsa, tertio rogat: non fatigatur, scit exorari etiam hosteis. O te crudelem, nisi jam tibi & pro genero satis factum est: Non ignoro, in quanto periculo sim, nescit placari iratus, & hoc etiam si filiæ excanduit. *Triarii*. An non exorares victorem pro alio pater? Morere, inquit. Illi quoque quibus animadvertere in damnatos necesse est. non dicunt *Occide*, non *Morere*: sed *Age lege*: crudelitatem imperii verbo mitiore subducunt.

PARS ALTERA. *Turrinus Clodius* belle dixit: Nolite mirari si durioribus utar: non sum processurus ultra verba: minabor, deinde ignoscam, fecit & victo.

Divisio. *Latro* usus est in hac controversia illa vulgata quæstione: An possit agi cum patre ob ullam aliam rem, quā ob dementiam. Impotens sum, immitis, non tamen demens. Mores tuos patri debes approbare, non patris regere.

regere. Dic, Desipis, nihil intelligis. ego sanitatis meæ, si potuero, argumenta colligam: dicam in senatu non stulte sententiam. Quid tibi videor fecisse dementer? Partes male egi? damnare non potes patrem propter verba, immo propter verbum. Si damnari dementiæ aliquis pater, etiam non demens, ob aliquod improbandum factum potest, an hic possit. Hoc in duo divisit. An etiam si hoc animo dixit, ut filiam mori vellet, damnandus tamen non sit. Hic accusatio filiæ, contrarias parteis à patre sequentis, cum illam ipsa natura publicis exeepisset malis. Animadvertit Manlius in filium, & victorem: animadvertit Brutus in liberos non factos hosteis, sed futuros. vide an sub his exemplis patri fortius tantum loqui liceat. Deinde, An non eo animo dixerit, ut eam mori vellet. Dixit, inquit, iratus, cum vellet castigare, non occidere. *Gallio* & illam quæstionem fecit, An non ob id puella perierit, quod pater illi tam dure responderit. Periit, inquit, propter desiderium viri: alioquin unius verbi amaritudinem morte pensasset? Immo mulier præceps, temeraria, insano flagrans amore & attonito, quæ virum patre relicto secuta fuerat, res viri consecuta est. *Silo Pompejus* huic quæstioni præponebat illam, ex qua in hanc transitus fit, An etiam si propter hoc verbum patris periit, damnari tamen pater non debeat. nec enim eventus imputari debet cujusque rei, sed consilium. Si post hoc verbum puella vixisset, nunquid patrem dementiæ damnare posses? atqui hoc verbo si quid factum est, non à patre, sed à puella factum est. Non oportet autem illius temeritatem, dementiam videri patris. Post hanc quæstionem faciebat illam, An ob hoc perierit.

Color. Color à parte accusatoris simplex est: ait patrem durum fuisse, crudelem, bono publico eum fuisse periturum. Dixit dure, inquit, eo vultu, ea affirmatione ut videretur non jubere tantum, sed occidere. Hoc loco dixit *Turrinus Clodius*: Hoc post bellum, immo post edictum: & adjecit, Nunc intelligit Resp. Imperator, quantum tibi debeat, cui sine sanguine satisfactum est. Omnes enim dixerunt, patre nolente illam nupsisse. *Gallio* dixit: Nondum mihi videbatur scire quid meruisset. volui illam intelligere crimen suum. *Cestius* hoc loco: Contumaciter, inquit, rogavit, sic quomodo & periit: non vultu demisso, non summissioribus verbis, nondum tanquam victa: nihil agnovi filiæ, nihil victæ. Primum quare ad me non fratrem suum misit? an etiam fratri irascitur? *Argentarius*. Nos duces exoravimus, quorum liberi in diversis partibus fuerant. diximus: Ignosce nobis severis esse, si licuerit esse securis. Quid peccavi, quod filiam ex hostium castris venientem non primo verbo recepi? *Turrinus Clodius* ait: Volui fratrem sorori dare beneficium. eo durius loquar, ut ille me pro sorore sua deprecetur. Primum quare me solum rogat, cum debeat duobus satisfacere? *Silo Gabius* dixit: Volui, inquam, mora torquere: sine inquam, iterum ac tertio roget. Nec mitissimus quidem victor statim ignovit. *Labienus* ait: Non sum statim exoratus: & si vixisset, non essem fractus primis vocibus ejus: ne tertio quidem rogatus, aut quarto. At victor cito exoratus est. Noli mirari: facilius est ignoscere bello quam parricidio. *Hispanus* de morte ejus hoc dixit: Iterum illam nobis vir abduxit. *Albutius*. Tuto me, ait, putavi loqui fortius. non dubitavi enim quin frater illi dictu-

rus esset: Non est quod timeas, exorabitur: si difficilior erit, illum ego rogabo. & si rogasses, adolescens, fecissem non magis tibi ego, quam sorori tuæ maritus? *Montanus Votienus* dixit: Non est quod putes illam cecidisse ira patris: cui vixerat, periit, illa se cui addixit, impendit. Et eundem sensum in argumentis, cum dixit non propter patrem illam periisse. Quid ergo, inquis? propter quem? Scis illam virum habuisse, pro quo mori posset.

CONTROVERSIA XXXIII.

Debilitans expositos.

Lex. Reip. læsæ sit actio. *Thema. Quidam expositos debilitabat, & debilitatos mendicare cogebat, ac mercedem exigebat ab eis. Reip. læsæ accusatur.*

CONTRA DEBILITANTEM EXPOSITOS. *Porcii Latronis.* Æstimate, quale sit scelus istius, quo factum est ne læsi patres liberos suos aut agnoscant, aut recipiant. etiam confessas injurias tacent. Vectigalis istius crudelitas fuit, eo magis quod omnes præter istum misericordes sumus. Mendicares, nisi tot mendicos fecisses. Effecit scelestus iste, ut novo more nihil esset miserius expositis, quam tolli: parentibus, quam agnoscere. *Cassii Severi.* Huic cæci innitentes baculis vagantur; huic trunca brachia circumferuntur, huic convulsi pedum articuli sunt, & torti tali, huic elisa crura, illius, inviolatis pedibus cruribusque, femina contudit: aliter in quemque sæviens ossifragus iste, alterius brachia amputat, alterius enervat; alium distorquet, alium delumbat: alterius diminutas scapulas in deforme tuber extundit, & risum in crudelitate captat. Produc agedum familiam semivivam, tremulam, debilem, cæcam, mancam, famelicam: ostende nobis captivos tuos. Volo mehercules nosse illum specum tuum, illam humanarum calamitatum officinam, illud infantium spoliarium. Sua cuique calamitas tanquam ars assignatur. Huic recta membra sunt: &, si nemo obstet naturæ, proceritas micabit. ita frangatur, ut homo se allevare non possit, sed pedum crurumque resolutis vertebris reptet: huic extirpentur radicitus. huic speciosa facies est. potest formosus mendicus esse. reliqua membra invalida sint, ut fortunæ iniquitas in beneficia sua sævientis magis hominum animos pervellat. Sine satellitibus tyrannus calamitates humanas dispensat. *Vibii Galli.* Intuemini debilia infelicium membra, nescio qua tabe consumpta: illi præcisas manus, illi erutos oculos, illi contractos pedes. Quid exhorrescitis? sic iste miseretur. Tot membra franguntur, ut unum ventrem impleant: &, ô novum monstrum, integer alitur, debiles alunt. *Albutii Sili.* Perissent, inquit. ita non sic infelicius supersunt, quam perituri fuerant? Perissent, inquit. interroga patres, utrum maluerint. Eruantur, inquit, oculi illius, hujus præcidantur manus. Quanti ex his fortes viri? quanti tyrannicidæ? quanti futuri sacerdotes? Nec puto incredibile in hac fortuna loquor. certe ex hac turba origo Romanæ gentis apparuit. Egregius educator plus acceptum crudelitati, quam expensum misericordiæ refert. *Triarii.* Perissent, inquit. Puto, experieris nos non esse crudeles. tamen nemo non nostrum, cum istis stipem porrigeret, mortem precatus est. Surge tu debilis: conatur, & corruit. Surge tu mute: sed quid excitaris? rogare non potes. Surge

Surge tu cæce: sed ad quorum eas genua, nescis. O te inter omnes debiles ante hoc judicium felicissimum, quod istum dominum non videbas: in hoc judicio infelicissimum, quod istum reum non vides. Expositos aluerunt etiam feræ, satis futuræ mites si præteriissent. *Cornelii Hispani.* Ergo si illis temporibus iste carnifex apparuisset, conditorem suum Roma non haberet. Timeo ne hoc prosit reo, quod nemo ex his unquam videri vult suum. *Julii Bassi.* Intuemini utramque partem, & ei succurrite, quæ miserabilior est. liceat videre mercenarios tuos. hic cæcus est, hic debilis, hic mutus. His tu mori non permittis? Vis in te judices more tuo misericordes sint, tuo exemplo? *Argentarii.* Quorum cum ubique audiantur preces, in sua tantum causa cessant. Adjiciamus aliquid ad quæstum. deme huic oculos, illi manus. *Arellii Fusci Patris.* Præcidatur, inquit, lingua. genus est rogandi, rogare non posse. Miseremini horum omnium, Iudices, quorum misereri etiam singulorum soletis. *Cestii Pii.* Vt hac causam susciperem, ne ab eis quidem rogatus sum, pro quibus ago. quid enim miseri rogare sciunt, nisi stipem? quid infelix iste peccavit aliud, quam quod natus est? *Clodii Turrini Patris.* Age si quis agnoverit suum, petes alimenta, tanquam alueris? non est quod timeas, nemo agnoscet. O miserum, si quis alimenta suo dat: ô miserum, si negat. Ita nos istis vindictam negaturos putas, quibus ne id quidem negamus, quod tibi daturi sint? Et quod est indignissimum, crudelis cum sit, misericordia publica alitur. Venite miseri, & hodie primum vobis rogate. *Mentonis.* Errant miseri circa parentum suorum domos: & fortasse aliquis à patre alimenta non impetrat. Nulli plus reddunt integra mancipia. Cur tu tam exiguum refers? vix este quas poterat. ut non rogares, ut non acciperes: spiritum tibi non relinquerem, nisi crudelior futurus essem tibi relinquendo. Tibi captura quotidiana non respondet. apparet te nondum hominibus satis miserum videri. *Gabii Silonis.* Tu, inquit, in illa vicinia mendicabis, tu ad limen accedes: & crudelis, miseris parentum domos demonstrat. Hic non facile stipem impetrat? etiamnum aliquid illi detrahatur. *Iunii Gallionis.* Serva oculos, ut videat quem roget: serva manus, ut habeat quibus stipem accipiat. Occurrunt nuptiis omina dira, satis publicis auspicia feralia. Feriatis maxime ac sollemnibus & hilaritati dicatis diebus semianimes isti greges oberrant. à te fortasse aliquis acceptam stipem portat ad deos. *Fulvii Sparsi.* Scio, Iudices, variis quemque causis ad accusandum solere compelli. quosdam ambitio gloriæ, quam ex damnato petierunt, provocavit: alios odia & simultates protraxerunt: non dubito fuisse quosdam qui præmium peterent: ego omnibus ceteros impellentibus causis vaco. Quæ enim gloria est in tam sordido reo? quæ simultates, ut non eas quoque contraxisse pudeat? aut quod præmium, cum stimulant ii, qui se alere non possunt? Non is est qui rogare nesciat. etiam docere solet. Quos affectus vestros optare debeam, nescio: si misericordiæ propiores fueritis, crimina rei vobis ostendam si verum fuerit. At reum hunc nos publice pascimus. Exigitur à te talio. non habes totidem membra, quot debes. Lupa oblita feritatis, placidior, velut foetibus suis præbuisse ubera fertur. Sic lupa venit ad infantes: expectemus hominem. Gratulor tibi Roma, quod in conditores tuos homo non incidit. Ergo cum de publi-

ea misericordia cogitares, tam crudelis esse potuisti? Proxima, inquit, die hic plurimum retulit: faciendus est huic similis alter. hic satis retulit, fiat & alius miser ad hoc exemplum. Ite nunc, inquit, & alimenta mihi quærite. Tu, inquit, qui oculos non habes, per oculos rogato. tu, inquit, qui manus perdidisti, per manus rogato. Tu per illa membra quæ trahis debilia; per ea quisque quæ non habet, ambiat. O miseros qui sic rogant: miseriores, qui sic rogantur. Ecce, nescio quis. Meus, inquit, filius si viveret, huic fortassis similis esset. Num, inquit, ego meum transeo? Alius, inquit: Potuit meus in eundem incidere dominum. quid si incidit? omnes omnibus conferunt, dum unusquisque timet ne suo neget.

Pars altera. Arellii Fusci. Debilitasti, inquit. plus illis patres nocuerant.

DIVISIO. *Latro* sic divisit, An læsa sit Resp. Primum quod reip. crimen constare oportet. deinde tunc reum quæri. An læsa sit Resp. non solet argumentis probari. Manifesta statim Reip. damna sunt, si muri diruti sunt, si classis incensa est, si exercitus amissus, si vectigalia diminuta. Hoc damnum quod tu objicis, non videbat. Dic mihi, quando remp. læsit? cum unum expositum debilitavit? atqui etiam qui occidit unum, non tamen Reip. læsæ tenetur reus, sed cædis: etiam qui duos, etiam qui plures. Dic mihi, quis numerus efficiat, ut læsa videatur Resp. Duo debilitantur, nondum Resp. Infantes perdidit, & infelices. Potuerunt, inquit, duces fieri. potuerunt etiam sacrilegi esse & homicidæ: potuerunt & perire. Attamen crudelem rem facit & lanista, nec damnatur Reip. læsæ: & leno qui cogit invitas, pati stuprum, nec lædit Remp. Ego ... non laudari reum desidero, sed absolvi. noceat hoc illi, cum honores petit. Potest aliquis & non esse homo honestus, & esse innocens reus. Deinde an si læsa sit Resp. ab hoc læsa sit. Non à me, inquit, sed à parentibus qui projecerunt. Hic crudelis, ut multum illis abstulerit, vitam reddidit. Contra, ait. Illi singulos exponunt, tu omnes debilitas: illi spem, tu instrumenta vivendi detrahis. Deinde, An teneatur Reip. læsæ, si fecit quod ei facere licet. Non potuit, inquit, ulla res lege damnari, quæ legi innititur. Si domum meam diruam, nunquid dices me Rep. lædere? Et poteras describere, quam inhumanum sit, illos parietes majorum in nostram usque perductos memoriam, in hostilem modum dejiei. In agris meis arbusta succidere velim. Deinde, An hoc licuerit illi facere. licuit, inquit. Expositi, inquit, in nullo numero sunt: servi sunt: hoc legum latori visum est. denique si non licet, habent legem talionis. agere singuli injuriarum possunt. Reip. quidem læsæ non potest agi eorum nomine, qui extra Rempubl. sunt. Non potest pro omnibus agi, pro quibus singulis non potest. Scio quosdam putare quæstionem esse, An possit à privato homine lædi Respubl. *Sparsum* certe ita declamare memini. Quod si quisquam recipit, & illam recipiet: An à muliere possit, an à sene, an à paupere possit: quorum nihil unquam quæritur. Sed dici tamen solet, quomodo cum illa quæstio tractatur, An Respubl. læsa sit, totiens reus in argumenta non læsæ Reipublicæ non dicit: ne potuit quidem lædi à privato, à paupere, ab ægro, ab infante. *Gallio* fecit illam quæstionem, An in expositis lædi possit Respublica. Non potest, inquit. An lædi possit in aliqua sui parte: hæc nulla Reipubl. pars est. non in censu illos invenies, non in testa-

teſtamentis. Sed hæc quoque in illam incurrit, An Reſp. læſa ſit. dicitur enim : Ne lædi quidem potuit in eis, quos non habebat.

Color. Pro illo qui debilitat expoſitos, pauci admodum dixerunt. Dixit *Gallio*, & hoc colore uſus eſt : Egentem hominem, & qui ne ſe quidem alere , nedum alios poſſet , ſuſtuliſſe eos , qui jam relicti ſine ſpe vix ſpiritum traherent : quibus non injuria fieret ſi aliquid detraheretur: ſed beneficio cederet , ſi vita ſervaretur. Faciant invidiam , alicui oculos deeſſe, alicui manus. dicant illos per hunc tam miſere vivere, dum fateantur per hunc vivere. *Gallio* illud quoque in argumentis tentavit: Adeo, inquit, hæc res non nocuit Reipub. ut poſſit videri etiam profuiſſe. Pauciores erunt , qui exponent filios. *Turrinus Clodius* hoc colore uſus eſt : Multos patres exponere ſolitos inutiles partus. Naſcuntur , inquit, quidam ſtatim aliqua parte corporis mulcati, infirmi, & in nullam ſpem idonei : quos parentes ſui projiciunt magis, quam exponunt: alii etiam vernulas , aut omine infauſto editos , aut corpore invalidos abjiciunt. Ex his aliquos hic ſuſtulit , & eas partes quæ cuique poſſent miſerabiliores eſſe, miſeratus abſtulit : ſtipem rogant , & unius miſericordia vivunt, omnium aluntur. At res fœda eſt , mendicos habere , à mendicis ali, inter debiles verſari. Age non pudet vos ex hoc producere contubernio reum , à quo dicatis læſam Rempublicã? & ſic deſcendit ad argumenta, ut diceret: Quomodo hic potuit lædere ? *Silo Pompejus* illo colore uſus eſt: Miſericordem hunc fuiſſe, voluiſſe vitam dare, ſed non potuiſſe alere : itaque eo compulſum, ut unuſquiſque aliquam partem corporis pro toto dependeret. *Labienus* tam diſerte declamavit partem ejus, qui debilitabat expoſitos, quam nemo alteram partem : cum illam omnes diſertiſſimi viri , vel ad experimenta ſuarum virium dixerint. Illum autem locum vehementiſſime dixit. Vacare homines huic cogitationi , ut curent quid homo mendicus inter mendicos faciat ? Principes, inquit, viri contra naturam divitias ſuas exercent : exciſorum greges habent, exoletos ſuos, ut ad longiorem patientiam impudicitiæ idonei ſint , amputant. & quia ipſos pudet viros eſſe, id agunt, ut quam pauci viri ſint. His nemo ſuccurrit delicatis & formoſis debilibus. Curatis qui ex ſolitudine infantes auferat , perituros niſi auferantur; non curatis, quod iſti beati ſolitudines ſuas ingenuorum ergaſtulis excolunt: non curatis , quod juvenum miſerorum ſimplicitatem circumveniunt, & ſpecioſiſſimũ quemque maxime idoneum caſtris in ludum conjiciunt. In mentem vobis venit miſereri horum, quod membra non habeant? quid illorum , quod fruſtra habent? Hoc genere inſectatus ſæculi vitia, egregia figura, inquinatum & infamem reum, majorum criminum impunitate defendit. Celebris hæc apud Græcos controverſia eſt. Multa ab illis pulchre dicta ſunt , à quibus non abſtinuerunt noſtri manus: multa corrupte, quibus non ceſſerunt. *Nicetes* dixit : Τί κάκιον ; καὶ τέτυς τροφὰς αἰτεῖς, οὓς μὴ τρέφειν, ἀσεβές ἐστιν. Hunc dixit ſenſum *P. Aſprenas.* eodem modo , uno verbo propriore uſus ; Hunc alunt qui alimenta poſcunt, quibus crudelis eſt qui negat. Circa hunc ſenſum eſt & ille à *Quinctiliano* dictus : Neſcio utrumne vos miſerabiliores dicant , quod alimenta accipitis , an quod huic datis. Accipitis enim, quia debiles eſtis. Ei datis per quem debiles eſtis. *Addens* rhetor: Κλαίουσι μητέρες ἠράνιζον, εἰ μὲν ἐμὸς λέγουσι,

τὸ ἐμὲν, ἐν δὲ ἀλλότριον, καὶ τὸ ἐμὸν ἄλλοις. Hunc sensum quidam Latini dixerunt: sed sic, ut putem illos non mutuatos hanc sententiam, sed imitatos. *Blandus* dixit: Porrigit aliqua mendico rogata stipem. Vtique si peperit, exposuit. ô quam misera cogitatio porrigentis est! hic fortasse meus est. *Oscus* dixit: Qui jam porrexit plurimis stipem, suo negat. *Arellius Fuscus* dixit: Alit rogata filium mater: misera, si scit suum esse: misera, si nescit. *Artemon* dixit: Τὰ μὲν τῶν ἄλλων ἐρωτῶν δεῖ γ' ὅμως πρὶν..., ἀλλ' ἡμέτερα ἀνάπηρα ... Hanc sententiam *Latro Porcius* virilius dixit, qui non potest furto suspectus esse. Græcos enim & contemnebat & ignorabat. cum descripsisset debiles artus omnium, & alios incursantes, alios repentes, adjecit: Pro dii boni, ab his aliquis aliter integer? ΔΑΜΑΣΣΟΜΒΡΟΣ dixit: Πάλαι μὲν ἐκλίπευ; κίνδυνος ἦν τὸ ἐκτεθῆναι. νῦν δὲ τὸ τραφῆναι. Hunc sensum *Cestius* transtulit. Effecisti, inquit, ut majus periculum esset educari, quam exponi. *Fuscus Arellius* aliter dixit: Illa adhuc in miseræ fortis infantia timebantur, feræ, serpentesque, & inimicus teneris artubus rigor, & inopia: inter expositorum pericula non numerabamus educatorem. *Glycon* corruptam dixit sententiam: Κρατάτω τις τὴν ... τῶν ἐχόντων τι προσαγάγοι τις. Et illam: Ἄγε, σὺ δ' κλαῦ, σὺ δ' θρήνει, ὦ κακῶν ... Sed nostri quoque bene insanierunt. *Murrhedius* dixit: Producitur miserorum longus ordo, major pars se sine se trahit. *Licinius Nepos*: Vt solvendo sis in pœnis, quotiens tibi renascendum est? Illud *Sparsus* dixit, quod non corruptum tantum, sed contrarium dicebat esse Montanus: Solus plura habes membra, quam tot hominibus ... Ita enim hic potest videri læsisse rempublicam, si multi sunt debilitati. Apparet autem non multos esse, si plura habet membra, quam debilitatis reliquit. Et illud æque ab illo ajebat corrupte dictum: Pro dii, erunt plures mendici, quam membra. Græcas sententias in hoc refero, ut possitis æstimare, primum quam facilis Græcæ eloquentiæ in Latinum transitus sit; & quam omne, quod bene potest dici, commune omnibus gentibus sit: deinde ut ingenia ingeniis conferatis, & cogitetis Latinam linguam facultatis non minus habere, licentiæ minus. *Labieni* sententiam separavi, quia locuti de illa homines erant. Sed ubi quotidianum diurnum & mendicantium quæstus recognoscit, tu hodie minus attulisti. cedo lora. gaudeo me non omnes emancasse. Quid fles? quid rogas? plus retulisses, si sic rogasses. Dixerat & illam sententiam: Date miseris, quod unum percipere gaudium possunt. Aliquis ex illis damnatum istum videat, aliquis audiat. ὄντη μόνη, *Glycon* dixit, τοῖς ... ἐκ; χερὰ κα... *Vinicius* summus amator Ovidii, hunc ajebat sensum disertissime apud Nasonem Ovidium esse positum, quem ad fingendas similes sententias ajebat esse memoria tenendum. Occiso Achille hoc epiphonema apponit:

Quod Priamus gaudere senex
post Hectora posset,
Hoc fuit.——

Cassius Severus dixerat: Ostende nobis captivos. *Iulius Bassus* dixerat: Ostende nobis mercenarios tuos. *Labienus* commodius videbatur dixisse: Ostende nobis alumnos tuos. *P. Asprenas* dixit, cum induxisset stipem porrigentem mendico, O infelicem patrem! & hoc qui dicit, fortasse pater est.

CON-

CONTROV. XXXIV.

Parrhasii Prometheus.

Lex. Læsæ Reip. sit actio. *Thema.* *Parrhasius pictor Atheniensis, cum Philippus captivos Olynthios venderet, emit unum ex his senem. perduxit Athenas. torsit; & ad exemplar ejus pinxit Promethea. Olynthius in tormentis perit. Ille tabulam in templo Minervæ posuit. accusatur reip. læsæ.*

CONTRA PARRHASIVM. *Gavii Silonis.* Infelix senex vidit jacentis divulsæ patriæ ruinas: abstractus à conjuge super exustæ Olynthi cinerem stetit. Jam ad figurandum Promethea satis tristis est. Pro Iupiter, (quem enim melius invocem adversus Parrhasium, quam quem imitatus est?) Olynthium tantum picturæ tuæ excipio. Num quis, ut naufragum pingeret, hominem mersit? cæditur: parum est. inuritur: etiamnum parum est. laniatur: hoc, inquit, in irato Philippo satis est, sed nondum in irato Iove. *Iulii Bassi.* Producitur. Supervacuum est, inquit: nondum quantum satis Prometheo, potest gemere. Vltima Olynthii deprecatio est: Atheniensis redde me Philippo. Non est istud donum, sacrilegium est. Servus, inquit, meus fuit. Putes Philippum loqui. Ædem Minervæ tanquam castra Macedonum fugimus. *Clodii Turrini.* Parum, inquit, tristis est. Aliquis Olynthius parum tristis est, nisi qui Atheniensem dominum sortitus est? Dabo tibi, Parrhasi, majora tormenta. duc illum ad jacentem Olynthum, duc illo ubi liberos, ubi domum perdidit: scis certe quam tristem illum emeris. Olynthiis urbem aperuimus, templa præclusimus, Ergo nemo Olynthius tortus esset, si omnes illos Macedones emissent. Torqueatur. hoc nec sub Philippo factum est. Moriatur. hoc nec sub Iove. *Argentarii.* Hoc hospitio Olynthius Athenis exceptus est? tantum porro Olynthius possit, Parrhasius quid? non & oculos nostros torquet? ibi ponit tabulam, ubi fortasse nos tabulam fœderis posuimus. Hoc Promethea facere est, non pingere. Ajebat tortoribus: Sic incendite, sic istum quem fecit, cummaxime vultum servate, sit sibi ipsi exemplar. *Cestii Pii.* Emi, inquit, immo si Atheniensis es, redemisti. si nescis Parrhasi, in isto templo pro Olynthiis dona solvuntur. Crudelis ille Græciæ carnifex, istum tamen nihil amplius quam vendidit. Producitur nobilis senex, longa miseriarum tabe confectus, reductis introrsus oculis, tam tristis, quasi jam tortus esset. ut admoveri sibi cathenas vidit: Supervacuæ, inquit, sunt. si ad alium dominum pervenissem, Athenas fugerem. Istud tibi in nullo Olynthio permitto, nisi Lasthenem emeris. *Triarii.* Corrupisti duo maxima Promethei munera, ignem & hominem. Quemcunque præco flentem viderat, sciebat te emptorem: miserabantur omnes. Te fortasse ipse Philippus reduci jussisset, si Atheniensem vidisset & emptorem * quod ego fabulosum esse non dubito. Sed utrum vult Parrhasius, eligat. parum pie, aut infami auctione imitatus est. Clamabat iste: Nondum satis tristis es: nondum satis, inquam, adjecisti ad priorem vultum. talis in auctione Philippus? *Musæ.* Narraturus sum Olynthii senis igneis, verbera, tormenta. aliquis me nunc queri de Philippo putat. Dii deæque te perdant, misericordem Philippum fecisti. Si isti creditis, iratum Iovem imitatus est: si nobis, iratum Philippum vicit. Pinge Philippum

pum crudelem, oculo effosso, jaculo perfractum, per tot damna à diis immortalibus tortum. *Cornelii Hispani.* Vltima membrorum meorum tabes tormentis immoritur. Parrhasi, quid agis? non servas propositum. Hoc supra Promethea est. Tantum patiendum est, pingente Parrhasio, quantum irato Iove. *Arellii Fusci* Patris. Pinge Promethea, sed homines facientem, sed igneis dividentem: pinge, sed inter munera potius quam inter tormenta. Inter altaria, Olynthii senis crucem posuit. Miserrime senex, forte ex servis tuis aliquis felicius servit. Vtique felicior est, quisquis Macedoni servit. *Fulvii Sparsi.* Si ad succurrendum profectus es, queror quod unum emisti: si ad torquendum, queror quod ullum. Vtinam Philippe his auctionem cum exceptione fecisses: Ne quis Atheniensis emeret. Non vidit Phidias Iovem, fecit tamen velut tonantem: nec stetit ante oculos ejus Minerva; dignus tamen illa arte animus, & concepit deos, & exhibuit. Quid facturi sumus, si bellum volueris pingere? diversas virorum statuemus acies, & in mutua vulnera armabimus manus, victi sequentur, victores cruenti revertentur? Ne Parrhasii manus ludat temere coloribus, internecioni humanæ timendum est. Si necesse est aliquem torqueri, eme nocentem servum, ut eodem tempore ex eo exemplum sumas & supplicium. Statuitur ex altera parte Parrhasius cum coloribus, ex altera tortor cum ignibus, flagellis, eculeis. Ista aut videntem, aut expectantem, Parrhasi, parum tristem putas? Dicebat miser: Non prodidi patriam. Athenienses, si nihil merui, succurrite: si merui, reddite Philippo. Inter ista Parrhasius dubium est studiosius pingat, an sæviat. Torque, verbera, sic iste carnifex colores temperat. Quid ais? parum tristis videtur, quem Philippus vendidit, emit Parrhasius: Etiamnum torque, etiamnum bene habet, sic tene. Iste vultus esse debuit lacerati, hic morientis. *Porcii Latronis.* Si videtur tibi, istis muneribus aram misericordiæ orna. Nemo ergo ex Olynthiis miserius servit, quam qui Atheniensem dominum sortitus est? Miser ubicunque Philippum non viderat, pacem putabat. Alliga, inquit. Ajebat, Solutus apud Philippum fui. *Albutii Sili.* Expecta dum Euthycrates aut Lasthenes capiatur. Phintias omnia Parrhasio tortore digna fecit. Philippus quoque vendidisse contentus est. Producitur senex nobilis, flens, respiciens patriam: placuit isti vultus infelix. habuit aliquid Promethei simile etiam ante tormenta. Diligenter agit causam, ut Philippus. Olynthio non est: ego pecuniam perdidi, redi ad auctorem. Propter hominem Prometheus distortus, propter Promethea, homines ne torseris. Philippus sic rogabatur: Liceat Olynthiis vivere. Parrhasius aliter rogatur, Olynthiis mori liceat. Tristem volo facere. nemo faciet, si Philippus non fecit.

DIVISIO. Hanc controversiam magna pars declamatorum sic dixit, ut non controversiam divideret, sed accusationem: quomodo solent ordinare actionem suam in foro, qui primo loco accusant. In scholastica, quia non duobus dicitur locis, semper non dicendum tantum, sed respondendum est. Objiciunt quod hominem torserit, quod Olynthium, quod deorum supplicia imitatus sit, quod tabulā in templo Minervæ posuerit. Si Parrhasius responsurus non est, satis bene dividunt. Nihil est autem turpius, quam aut eam controversiam declamare, in qua nihil ab altera parte respondēri poterit: aut

nō refellere, si respondeti potest. *Gallio* fere similem divisionem in Parrhasio habuit ei, quam habuerat in illa controversia, cujus mentio est in hoc ipso libro. Debilitabat expositos, detractis quibusdam. Divisit autem sic: An læsa sit Respublica. quid perdidit, inquit? nihil. Nondum de jure controversiam facio. Perdidit unum senem Olynthus: fac Atheniensem. non ages mecum reipublicæ læsæ, si Atheniensem senatorem occidero, sed cædis. Ita verum Atheniensium corrumpitur opinio. misericordia semper censi sumus. Nunquam unius facto publica fama corrumpitur. Solidior est opinio Atheniensium, quam ut labefactari tormentis captivi possit. Læsa est, inquir, respublica. Si quis Olynthi depositum negaverit, videbitur, ut existimo, non rempublicam, sed hominem læsisse. Olynthiis hoc tribuisti, ut eodem loco essent, quo Athenienses. Læsisti, inquit, rempublicam, quod hanc picturam in templo posuisti. lædunt rempublicam qui aliquid illi auferunt, non qui adjiciunt: qui diruunt templa, non qui ornant. Peccaverunt ergo & sacerdotes, qui tabulam receperunt. quare tamen non reciperent? Deorum adulteria picta sunt, positæ sunt picturæ Herculis liberos occidentis. Deinde, An ob id accusari possit læsæ Reipublicæ quod ei facere licuit. Ea lege persequere, quæ non licuit, dicis mihi: Hoc facere non oportet, huic rei æstimatio immensa est, itaque nulla vindicta est. Et id tantum punitur, quod non licet. Satis abundeque est, si opifex rerum imperitus ad legem innocens est. An hoc ei facere licuerit. Hoc in illa dividitur, An Olynthius fuerit apud Atheniensem, etiam antequam fieret decretum. Servus, inquit, est meus, quem ego emi belli jure. vobis, Athenienses, expedit; alioquin imperium vestrum in antiquos fines redigitur, quicquid est bello partum. Et est contra. At ille servus alii emptori esse potest, Atheniensi non. Quid enim si Atheniensem à Philippo emisses? Atqui sciebas Olynthios nobis conjunctos esse fœdere. Vt scias, inquit, servos fuisse, decretum postea factum est Atheniensium, quo juberentur & liberi & cives esse. quare hoc illis jus, si jam habebant, dabatur? Deinde, an decreto hoc non continetur, liberi ut fiant, sed ut esse liberi judicentur. Hoc censuimus Olynthios cives nostros esse. ita & ille civis noster fuit. Non, inquit: nam decretum in futurum factum est, non in præteritum. Vis hoc scire? Non quisquis Olynthium servum habuit, accusabitur, quod civem in sua servitute tenuerit. Si quis tunc inter necessaria serviliū officiorū ministeria percussit, aut cæcidit, injuriarū accusabitur? atqui quantū ad jus attinet, nihil interest, occiderit, an cæciderit. nā aut nec cædere licuit, aut nec occidere.

Color. A parte Parrhasii fecit hunc colorem, emptum esse a Parrhasio senem, inutilem, expiraturum. Si verum vultis, inquit, nō occidit illum, sed deficientis & alioquin expiraturi morte usus est. Torsit, inquit, tamen: si lucri causa, objice. nempe crudelitatis precium Athenæ habent. In argumentis dixit, quantum semper artibus licuisset: medicos, ut vim ignoratam morbi cognoscerent, viscera rescidisse, hodie cadaverum artus rescindi, ut nervorum articulorumque positio cognosci possit. *Albutius* hoc colore: Calamitosum fuisse, orbum palam mortem optantem: nec aliter illum Philippus vendidisset, nisi putasset illi pœnam esse vivere. *Silo Pompejus* putabat commodius esse, si hoc animo isset Parrhasius ad auctionem, ut aliquem in hunc usum emeret. poterit enim videri, elegisse vilissimum

& maxime inutilem. *Fusco Arellio* placebat, emptum quidem illum in alios usus: sed cum deficeret, & mori vellet, in id quod unum ex cadavere artifex poterat, impensum. *Gallio* ad neutrum se alligavit, nec dixit, quo animo emisset. *Gallionis* color intolerabilis est. dixit enim, senem ex noxiis Olynthiis emisse. Quod si licet illi fingere, non video quare non eadem opera dicat, & conscium proditionis Lastheni, & se pœnæ causa torsisse. *Hispo Romanus* ignorantiam illam excusavit. Pictor, inquam, intra officinam suam clausus, qui hæc tantum vulgaria jura noverit, in servum nihil non domino licere, pictori nihil non pingere, mancipium suum operi suo impendit. Non omnia, inquit, narras: Olynthius fuit ille qui periit. Quid autem ad rem pertinet, cujus nationis servus fuerit? Andes, inquit, servum dicere Olynthium? etiam, post bellum, & ante decretum. Alioquin quod vos illis dedistis beneficium, nisi quod jam illos nec torquere licet, nec occidere? Græci nefas putaverunt, pro Parrhasio dicere: omnes illum accusaverunt, in eosdem sensus incurrerunt. *Glycon* dixit: Πῦρ καὶ ἄνθρωπος Προμηθεῦ τὰ σὰ σε δῶρα βασανίζει. *Triarius* hoc ex aliqua parte cum surriperet, inflexit. Hoc ajebat *Severus Cassius*, qui hoc facerent, similes sibi videri furibus, alienis poculis ansas mutantibus. Multi sunt, qui detracto verbo, aut mutato, aut adjecto, putant se alienas sententias lucrifecisse. *Triarius* autem sic vertit, Corrupisse duo maxima Promethei munera, ignem & hominem. sed egregie illam surripuerunt. *Euthemon* qui dixit, Προμηθεῦ ἐπί σε τις πῦρ καὶ ἄνθρωπον, sanius quam Glycon: ΑΛΛΑΙ ΟΣΙ Προμηθεῦ μή τις γράφειν ἄνθρωπον ἠπείλει. *Damas* corruptissime: Ἀπάνως ὦ Προμηθεῦ, διὰ τί πῦρ ἔκλεψας ἀνθρώπω. Hic est *Craton* venustissimus homo, & prohomo & professus. *Asinius*, qui bellum cum omnibus Atticis gerebat, cum donaret illi Cæsar talentum, in quo xiiij sestertia sunt Atheniensium more, ἢ πρόσθες, φησὶν, ἢ ἄφελε, ἵνα μὴ ἀττικὸς ἦ. hic Cæsari, quod illum nunquam nisi mense Decembri audiret, dixit, * & cum commendaretur à Cæsare Passieno, nec curaret, interrogatus, quare non complecteretur tanti viri gratiam, ἠλίσκχιλιοι (V. C. πλεῖον) ἀπλῶ λύχνον οὐκ ἄπτιον. Sæpe solebat apud Cæsarem cum Timagene confligere, homine acidæ linguæ, & qui nimis liber erat: puto quia diu non fuerat ex captivo cocus, ex coco lecticarius, ex lecticario usque ad amicitiam Cæsaris felix, usque eo utramque fortunam contempsit, & in qua erat, & in qua fuerat, ut cum illi multis de causis iratus Cæsar interdixisset domo, combureret historias rerum ab illo gestarum: quasi & ipse illi ingenio suo interdiceret, disertus homo & dicax, à quo multa improbe, sed venuste dicta, ne modum excedam, excurro, & ad Parrhasium revertor. *Nicetes* dixit: Εἰ πίνακι δικτύριο ζωγραφήσω, ΠΑΝΥ τυρκινοῦνται. *Hispo Romanus* dixit: Ignes, ferrum, tormenta: pictoris ista, an Philippi officina est? *Sparsi* sententia in descriptione picturæ habet aliquid corrupti: ubicunque sanguine opus est, humano utitur: dixit enim quod fieri non potest. Illum locum omnes tentaverunt: Quid si voluerit bellum pingere? Quid si incendium? Quid si parricidium? A Græcis *Doron* furiose dixit: Τίς Οἰδίπους ἀλήτης; ΑΛΙ, τίς Ατρεὺς ὁ γράψεις, ἵν' Ἥρων, μὴ μώδης ἴδης. ΖΗΝΝΙΑΣ. * ζῇ Αἴας. Sed nihil est quod minus

minus ferri possit, quam quod à *Metrodoro* dictum est: μή μοι Τρωίλας, μηδὲ Νιόβην. Ἐπειδὴ τῷ πυρὶ προσωπεῖον Προμηθέα ΠΑΣΑΟΤΚΕΝ (* πέπληκεν.) *Triarius* dixit. Nondum dignum irato Iove gemuisti. *Haterius* dixit sanius: Nondum vultus ad fabulam convenit. & illud: Parrhasi, ut omnia fiant ad exemplum, vivat qui tortus est. Sed si vultis audire, supra quod non possit procedere insania, *Licinius Nepos* ait: Si vultis digne punire Parrhasium, ipse se pingat. Non minus stulte *Æmilianus* quidam Græcus rhetor: quod genus stultorum amabilissimum est. *Hexarida* fatuus dixit: Ἀπεκλείσατε Παρράσιον, μὴ δείξῃ· γράφειν ἐξ ἡμῶν ἀρχέτυπον εὕρῃ. *Pausanias* dixit: Διὰ σὲ Παρράσιε, ὑμεῖς ἐκπεπραμένοι υἱέων νυξ, ἀρχυγίσαιτε. *Otho Pater* cum pro Parrhasio diceret, in hoc colore derisus est. Quia considerant, inquit, per proditores Olynthii, volui pingere iratum proditori suo Iovem. *Gargius* multo stultius, quare Promethei Parrhasius supplicium pinxisset. Ego, inquit, ardente Olyntho non odissem ignium auctorem? *Latronis* illa celebris sententia est, quam *Sparsus* quoque subtractis quibusdam verbis dixit in descriptione mortuorum: Parrhasi, emorior, sic tene. hanc sententiam ajunt & *Dioclem Carystium* dixisse non eodem modo. ἅπτεσθ' ἡ ὑπομονὴ πρὸς τὸ ἄπιστον ἴδε φιλεῖα, *Mise. Hispo* * *Rideon* honeste. *Romanus* fecit: multo enim vehementius insanit, quam nostri fanatici. Voluit videri volturios ad tabulam Parrhasii advolare, fabula eleganti ad turpem sententiam perductus. Traditur enim Zeuxin, ut puto, pinxisse puerum, uvam tenentem: & cum tanta esset similitudo uvæ, ut etiam aves advolarent operi, quendam ex præsentibus dixisse, aves male existimare de tabulà: non fuisse enim advolaturas, si puer similis esset. Zeuxin ajunt obelevisse uvam, & servasse illud, quod melius erat in tabula, non quod similius. *Spiridion* æque familiariter in templum volturios subire putavit, quam passeres aut columbas. Dixit enim: Σαρκοφάγα σε ἡ γραφὴ καὶ τὰ ζῷα. Sed nolo Romanos in illa re vinci. Restituet aciem *Murrhedius*, qui dixit: Pinge Triptolemum, qui junctis draconibus sulcavit auras. Inter illos, qui de Prometheo corrupte aliquid dixerant, & *Apaturius* locum sibi vindicat. dixit enim: ὦ τοῦτο τὸ πῦρ εἰς δὶς τάχει κλαυθῆναι.

CONTROV. XXXV.

Fur accusator proditoris.

LEX. Injuriarum sit actio. Lex. Fur concione prohibeatur. Thema. *Quidam eum divitem postulasset proditionis, noctu parietem domus ejus perfodit, & scrinium, in quo missæ erant ab hostibus literæ, sustulit. Damnatus est dives. Concionari cum vellet accusator, à magistratu prohibitus est. Agit injuriarum.*

PRO FURE. *Porcii Latronis*. Id solum sustuli, quod fur reliquisset. nihil tam fur timuit, quam ne dominus furtum nollet agnoscere. Fac mihi invidiam: prodidi furtum meum.

Ago magistratui isti gratias: cum ad illum furtum meum detulissem, furem summoveri non jussit. Ruentem civitatis statum unius parietis ruina reposui. *Osci.* Sollicitus erat, ne quod perdiderat, quæreretur. Indicium profiteor, multos furti conscios habeo. furti mei civitas conscia est. At illud tuto illi ostendi, hoc furtum non solus habeo. Fur-

tum est, quod timet dominus agnoscere? potui non esse pauper, habui quod magno venderem. Teneo ecce epistolas, in quibus manifesta proditionis argumenta sunt, in quibus hostium consilia. Te interrogo. si furtum est, repono. *Musæ.* Furtum vocas, quod qui perdiderat, negabat suum? furtum feci, sed ex hostibus. *Clodii Turrini.* Furtum vocas, quod qui perdiderat, supplicium tulit: qui surripuerat, præmium? Viri permittite mihi loqui, si eo tempore fur venisset & dominus? potui Remp. magno vendere vel proditori. *Arellii Fusci* Patris. Mille navium duces furto Trojam cepistis. si bene furto evertuntur urbes, quanto melius servantur? Si non indicavero cujus sit, nemo cognoscet. *Vibii Rufi.* Cujus ego si potuissem non parietem tantum, sed pectus ipsum perfodissem. Nondum totum consummavi officium: non est tam angusta Respublica, ut ab uno opprimi possit. *Cestii Pii.* Nolite à me omnia exigere quæ scio. multa sunt: quædam & in concione dicenda. Hoc furtum liberos vestros docete. Rogo vos Iudices, per furtum meum, quoties furtum meum protuli, tacet dominus, ego fur? Ecce altera injuria. Non tu, inquit, perfodisti domum? Tace, ego novi ista melius. Narrare soleo, non negare quæ scio.

* * * *

Cetera desunt. Quæ sequuntur, ex Epitoma sumta sunt.

In forum veni, narravi nocturnam expeditionem meam. Convenerant omnes tanquam ad concionem. Cur me submoves ante accusationem, cum nec proditores inauditi pereant? O furtum in concionem narrandum! proditoris vigilantissimum pectus, & in exitia nostra semper sollicitum, publica fata sopiebant. Ita etiam ministros ejus alligaverat somnus, ut mihi liceret eligere quod tollerem. Iacuere mihi videbat hostium muros. Furtum vocas, quo nihil melius tuo anno factum est. Nemo fur Rempub. cogitat. nihil non licet pro Repub. facere.

Pars altera pro Magistratu. Quale illud, Dii, spectaculum fuit? composuerat inter se fortuna Respub. furem, & proditorem. ut vidit inutile furtum suum, prodidit, ut nobis venderet quod nulli poterat. Tam callidus fur, ut etiam proditori posset imponere. Consilium videri vult felicitatem furti sui. Lex quæ nocturnum furem occidit, quoque modo jubet, non de damnato, sed de fure loquitur. Odit hoc vitium. nec immerito. non multum abest à proditore. Sustulit quod non elegit, sed quod illi fatum publicæ felicitatis objecit. Vno tempore & proditorem nobis ostendit, & furem, qui divitem complicare mallet, quam damnare. Effregit domum manu suspensa, elusit illum. non tunc primum fecit. Sustulit, non quod voluit, sed quod potuit. Bono exemplo damnatus est proditor, malo juvenis.

CONTROVERSIARVM QVÆ EXTANT

FINIS.

EPITOME seu EXCERPTA EX M. ANNÆI SENECÆ CONTROVERSIARUM Decem Libris;

Qui hactenus L. ANNÆO SENECÆ inscripti DECLAMATIONUM titulo publicati sunt.

AD LECTOREM.

E*PITOMÆ hujus Libri quinque, videlicet Primus, Secundus, Septimus, Nonus, & Decimus, (sequimur enim Frobenianam, & Gryphianam, primasque Editiones, nuperis illis & interpolatis longe meliores & castigatiores) continent EXCERPTA quædam ex quinque illis Libris CONTROVERSIARUM, qui integriores superius exhibiti sunt. Reliqui vero Libri, Tertius, Quartus, Sextus, & Octavus singulares sunt; Quorum archetypa temporis injuria pridem interciderunt, servatis tantum ac superstitibus miserandis illis RELIQUIIS, quas aliquis Eloquentiæ studiosus inde excerpsit, ac collegit. Hoc volebam, nescius ne esses. Vale, ac conatibus nostris fave.*

INDEX

INDEX CONTROVERSIARVM quæ penitus interciderunt, & quarum Epitomæ sequuntur.

EXCERPTA
EX
CONTROVERSIARUM
LIBRO PRIMO.

DECLAMATIO I.

Patruus abdicans.

Lex. Liberi parentes alant, aut vinciantur. *Thema. Duo fratres inter se dissidebant: alteri filius erat. Patruus in egestatem incidit. Patre vetante, adolescens illum aluit, ob hoc abdicatus tacuit. Adoptatus à patruo est. Patruus accepta hereditate, locuples factus est. Egere cœpit pater. Vetante patruo aluit illum adolescens. Abdicatur.* C. D.

(*Excerpta ex Contr.* 1. *lib.* 1.)

DECLAMATIO. Eo jam perductus erat, ut omnem spem ultimorum alimentorum in ea sola domo poneret, in qua habebat abdicatum & inimicum. Ipse, inquit, me ali vetuit. Imitationem alienæ culpæ innocentiam vocas? Omnis instabilis & incerta felicitas est. Quis crederet jacentem super crepidinem Marium, aut fuisse consulem, aut futurum? Quid non timendum felicibus putas? Quid desperandum infelicibus? Ne circa plura instabilis fortunæ exempla te mittam, vide quis alimenta rogetur, & quis roget. Non sum hospes gravis. Unum senem adduco (al. *adduco.*) Hoc tibi vitio placui pater. Perierat totus orbis, nisi iram finiret misericordia. Iactatus inter duos patres, utrinsque filius, semper tamen felicioris abdicatus. Illud tamen pater deos testor, divitem te relinquo. Circumibo tecum pater aliena limina. Ostendam omnibus, & me qui alimenta dedi, & te qui negasti. Abdicari non possum ob id quod feci, lege cogente. Quid si flere me vetes, cum vidi hominem calamitosum? Non sunt affectus nostri in nostra potestate. Quædam jura non scripta, sed scriptis omnibus certiora sunt.

Pars altera. Crescere ex mea proposuit invidia homo, qui se melius jactare potest, quam defendere. Iustus meus metus; ne heredem ingratum scribam, inimicum relinquam. Etiam si tu non odisti eum, qui fecit mihi injuriam: ego odi illum, qui fecit tibi. Desinit esse filius, qui non tantum à patre abdicatus, sed ab alio adoptatus est. Audite, quam valde eguerim. Fratrem rogavi. Quis es tu, qui de facto patrum feras sententiam? Ad te arbitrum odia nostra non mittimus. Iudices deos habemus.

Extra. Alfius Flavus prætextatus apud *Cestium* controversias declamabat. Semper autem commendabat eloquentiam ejus aliqua res extra eloquentiam. In puero eloquentiæ lenociniū erat, ingenii ætas.

DECLA-

DECLAMATIO II.

Sacerdos prostituta.

Lex. Sacerdos casta è castis, pura è puris sit. *Thema. Quadam virgo à piratis capta venit. Empta à lenone, & prostituta est. Venientes ad se exorabat stipem. Militem qui ad se venerat, cum exorare non posset, tum luctantem & vim inferre volentem occidit. Accusata, absoluta, & remissa ad suos est. Petiit sacerdotium. Contradicitur.*

(Ex Controverf.2. lib.1.)

DECLAMATIO. Sacerdos vestra adhuc in lupanari viveret, nisi hominem occidisset. Quo mihi sacerdotem, cujus precaria castitas est? Id enim deerat, ut eas templa reciperant, quas aut carcer, aut lupanar ejecit. Indignam te sacerdotio dicerem, si transisses per lupanar. Fortuna, inquit, pati coëgit, & misereri debent omnes mei. At nos non facimus miserandas sacerdotes. Nec est apud nos maximus honor ultimorum malorum solatium. Ita domi custodita est, ut rapi posset. Ita curæ fuit suis, ut rapta non redimeretur: ita raptæ pepercere piratæ, ut lenoni venderent: sic emit leno, ut prostitueret: sic venientes deprecata est, ut ferro opus esset. Movet me respectus omnium virginum, si in civitate nulla inveniri poterit, nec meretrice castior, nec homicida purior. Nulla est satis pudica, de qua quæritur. Omnes, inquit, exoravi. Si quis dubitat an meretrix esset audiat quam blanda sit. Putemus tres sacerdotium petere, unam quæ capta sit: alteram quæ prostiterit: tertiam quæ hominem occiderit. Omnibus nego.

Pars altera. voluerunt dii esse miraculo, in captiva libertatem, in prostituta pudicitiam, in homicida innocentiam. Narrent sane omnes tanquam ad prostitutam venisse, dum tanquam à sacerdote decesserint: quam pudica sit, miles ostendit; quam innocens, judex: quam felix, reditus. Inter tot pericula dii non servassent, nisi sibi servaturi fuissent. Totum populus ad servandam pudicitiam contulit, quicquid ad violandam attulerat. Dicat diis pudicitiam, quibus debet.

Extra. Longe recedendum est ab omni obscœnitate & verborum & sensuum. Quædam satius est causæ detrimento tacere, quam verecundiæ dicere.

DECLAMATIO III.

Incesta de saxo.

Lex. Incesta de saxo dejiciatur. *Thema. Incesti damnata antequam dejiceretur, Vestam invocavit. dejecta vixit. Repetitur ad pœnam. Contradicitur.*

(Ex Controverf.3. lib.1.)

DECLAMATIO. Id enim deerat: ut modestior in saxo esset, quam in sacrario fuerat. Dubitari non potest, quin usque dejicienda sit, donec efficiatur, propter quod dejecta est.

Patrocinium suum putat pereundi infelicitatem. Quid tibi importuna mulier imprecer? nisi ut ne bis quidem dejecta pereas. Exponam cum quo stuprum, vel quando commiserit. Quia probavi ista, damnastis. Non putas legem cavisse ut perires, quæ cavit quemadmodum perires? Male de diis existimas, si sacerdoti suæ tam sero succurrunt. Ita dii maluerunt absolvere damnatam, quam sacerdotem?

Pars altera. Damnata dejecta est, absoluta descend... Putares puellam.

puellam non dejici, sed demitti. Lex sacerdotem non ad saxum usque differret, nisi sententiam deorum expectaret. Erat altitudo montis etiam secure despicientibus horrenda.

DECLAMATIO. IV.

Fortis sine manibus.

Lex. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrumque corpus interficiat, sine fraude sit. *Altera.* Liceat adulterium in matre & filio vindicare. *Thema.* *Vir fortis in bello manus perdidit: deprehendit adulterum cum uxore, de qua filium adolescentem habebat. imperavit filio, ut occideret. Non occidit. Adulter effugit. Abdicat filium.* C. D.

(Ex Controverf. 4. lib. 1.)

DECLAMATIO. Solus ego ex omnibus maritis nec dimisi adulteros, nec occidi. Quis non putet, aut me sine filio fuisse, aut filium sine manibus? Conceptus est iste: ex quo? sciemus, cum adulteros deprehendero. Tunc primum sensi me manus perdidisse. In bello meas, domi etiam filii manus perdidi. Tam frustra ad filium, quam ad gladium cucurri. In bella non venit, & ante patriæ quam patri negavit manus. Usque eo pugnavit pro vobis, ut pro se non posset. Adolescens quos demisisti, sequere. Non potui, inquit, matrem occidere. Quo sis excusatior, adjice, & patrem.

Pars altera. Alterum putavi parricidium, matrem coram patre occidere. Non semper scelera nostri sunt juris. Atroces quoque animos misericors natura debilitat. In tam inopinati flagitii spectaculo, toto corpore stupui. Pater, tibi manus defuerunt, mihi omnia, priusquam in me reverterer, exierunt. Majus erat scelus quod imperabas, quam quod deprehenderas. Si quid exegeris majus viribus meis, dicam, Ignosce, non possum. Ignoscit filio pater, navigationem recusanti, si non ferat mare: ignoscit non sequenti castra, si non potest, quamvis ipse pater militaris sit. Ipsam legem recita. *Liceat & marito, liceat & filio.* Quare tam multos nominat, nisi quia aliquos putat esse, qui non possint? Exierunt adulteri inter patrem debilem & filium stupentem.

DECLAMATIO V.

Raptor duarum.

Lex. Rapta, Raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. *Thema.* *Una nocte quidam rapuit duas. Altera mortem optat, altera nuptias.*

(Ex Controverf. 5. lib. 1.

DECLAMATIO. Stupro accusatur, stupro defenditur. Cum altera rapta litigat, alteram advocat. Vindicate patres. Fortior publicæ disciplinæ severitas surgat, jam binæ rapiuntur. Coit populus, velut publico metu territus, vix credens duos fuisse raptores. Alteram injuriæ rapuit, alteram patrocinio. Perieras jam raptor, ni bis perire meruisses. Si te ante rapuisset, & nuptias optasses, deinde hanc vitiasset antequam nuberes, negares illum, jubente rapta, debere mori? Nihil amplius raptori præstare potes, quam ne lege tua pereat. Contra alienam legem nullum jus habes. Tu raptori præstas, ut illum ipsa non occidas. Non potes præstare, ne quis occidat.

Pars altera. Inter pares senten-

tias mitior vincat. Refer Virginiam, dic Lucretiam. Plures tamen Sabinæ sunt. Contumeliosum mihi erit te dignam videri, in cujus honorem homo occidatur: me dignam non videri, in cujus honorem servetur.

DECLAMATIO VI.

Archipiratæ filia.

Thema. *Captus à piratis scripsit patri de redemptione. non redimebatur. Archipiratæ filia eum jurare coegit, ut duceret se uxorem, si dimissus esset. juravit. Relicto patre secuta est adolescentem. Duxit illam. Orba incidit. Pater imperat archipiratæ filiam dimittat, & orbam ducat. nolentem abdicat.*

(Ex Controverſ.6. lib.1.)

DECLAMATIO. Bonæ spei uxor, bonæ spei nurus, quæ velamare potest captivum, vel odisse patrem. In carcere, inquit, ac tenebris jacebam. Narra, obsecro, soceri beneficia. puella non misericordia mota est, sed libidine.

Pars altera. Eo me loco non deseruit, in quem & pater venire timuit. Vidisses membra vinculis pressa, macie retractos introrsus oculos, attritas cathenis & inutiles manus: talem quis amare, nisi misericors, potest? In tot Consulatibus Marius nihil habet clarius quam se auctorem. Pompejum, si hereditariæ extulissent imagines, nemo Magnum dixisset. Servium regem tulit Roma. Quid tibi videntur illi rapti ab aratro, qui paupertate sua beatam fecere Rempublicam? Non possumus una felices esse: quod solemus, una infelices erimus.

DECLAMATIO VII.

A piratis tyrannicida dimissus.

Lex. Liberi parentes alant, aut vinciantur. *Thema. Quidam alterum fratrem tyrannum occidit, alterum in adulterio deprehensum, deprecante patre, interfecit. A piratis captus scripsit patri de redemptione. Pater piratis epistolam misit, Si præcidissent ei manus, duplam pecuniam se daturum. Piratæ illum dimiserunt. Pater in egestatem incidit, petit alimenta. Negantem vult in vincula ducere.*

(Ex Controverſ.7. lib.1.)

DECLAMATIO. *Si præcideritis.* Si irasceris, potius scribe: *Si occideritis.* Tyrannicida exitum tyranni rogo. non timeo, ne quas manus piratæ solverunt, judices alligent. Pro adultero filio rogas. Quærit nunc, quomodo tyranni fiant. *Duplam dabo.* Apparet, pro unico filio rogat. *Duplam dabo*: alteram pro filio, alteram pro tyrannicida. *Si manus præcideritis.* Hoc nec adultero fecimus, nec tyranno. Etiamnum manus meas petis? Nega tuam esse epistolam. & habes argumentum. dic: Ego te rogare etiam pro adultero soleo. Remiserunt me Reipublicæ cum manibus, patri cum epistolis. Hoc nostro seculo ad fabulas deerat, ut narraretur aliquis solutus à piratis, alligatus à patre. Ejus crudelitatis emptor, cujus nec pirata venditor. *Duplam dabo.* Quid necesse est? potui vilius solvi. *Ut præcidatis manus.* Obstupuere prædones, & Indica, inquiunt, pauci, non omnia piratas vendere. Qualem optem patrem, nescio. Dives

debi-

debilitat, egens alligat. Neutrum manibus meis expedit. Vbi est patrimonium tuum, quo tyrannos instruis, quo adulteros facis?

Pars altera. Suscepi tria prodigia, inter me, & se furentia. Vnum, qui posset patriam opprimere: alium, qui fratrem violare: alium, qui patrem. Lex hæc scripta est pro malis patribus. Nam boni etiam sine lege aluntur. Sciebam piratas non facturos, nisi pecuniam accepissent: & si sperassent, utique præcidissent. Non ira illa patris, sed calliditas fuit. Vnde redimerem, non habebam. Rogare in tam avara civitate neminem poteram, in qua nec filii quidem patres alunt. usus consilio sum, sciens piratas non crudeles, sed avaros. feci ut desperarent, quod posses redimi. An prudenter cogitaverim, nescio. interim feliciter cogitavi. Exclusa mens est, ex quo vidi unum in arce filium, alterum in adulterio, tertium in parricidio. Relictus solus ex his senex.

Extra. Hic color approbandus est impetu. Magna enim vi opus est, ut aliquis accusando se miserabilem faciat. *Sparsum* memini hominem inter scholasticos insanum, inter sanos scholasticum. *

DECLAMATIO VIII.

Ter fortis.

Lex. Qui ter fortiter fecerit, militia vacet. *Thema. Ter pater fortem in acie, quarto volentem exire retinet, nolentem abdicat.*

(Ex Controverf. 8. lib. 1.)

DECLAMATIO. Quod patriæ superest, patri vindico. O me, filio pugnante lassum. Iam pro te nescio quid etiam lex timet. Miraris, si quod legi satis est, patri nimis est. Causa mihi abdicandi est, ne sine filio vivam. Abdicatio mea in potestate abdicati est. Optimus virtutis finis est, antequam deficias, desinere. Lex quoque ter viro forti aut diffidit, aut consulit.

Pars altera. Certe abdicatis pugnare licet. Pudet me, ter victi militant. Senator post sexagesimum & quintum annum in curiam venire non cogitur, nec vetatur. Quicquid honoris nomine datur, in utramque partem licet. Alioquin desinit præmium esse, cui necessitas injungitur. Otium imperas animo non otioso. Tumultus exortus est. In me omnium civium diriguntur oculi: & adhuc, verum dicendum est, nihil mihi patria debet. Nunquam pugnavi, nisi coactus. Adhuc militia mea legis munus est. Athenienses abdicato vicerunt duce. Quantum interest! Ille abdicationem virtute delevit, ego merui.

EX LIBRO II.

DECLAMATIO I.

Adoptandus post tres abdicatos.

Thema. Dives tres filios abdicavit. petiit à paupere unicum in adoptionem. Pauper dare vult: nolentem ire abdicat. Contradicitur.

(Ex Controverf. 1. lib. 2.

DECLAMATIO. Nunquam futurum putavi, ut aut pater meus liberos odisset, aut dives concupisceret. Diu dubitavi, ille amicum temaret, an hic filium. Ita nos pauperes sumus, qui habemus quod divites rogent? Si immerito abdicavit, odi patrem, tot ejicientem innocentes: si merito, odi domum tot facientē nocentes. Amo æque paupe-

paupertatem ac patrem: utrique assuevi. Non tibi per multos fulta liberos domus est: quanquam nec sic quidem debuisti dare. Tutior adversus fortunam est, cui aliquid post damnum superest. Abdico, inquit. apparet, unde venias. Una inter nos disputatio est: Iste me dignum putat beato patre, ego me meo. Divitem, inquit, esse te volo. O me abdicandum, si talem patrem relinquo. Quid me videri velim, nescio. Innocentem? sed abdicor: nocentem? sed adoptor. Non ut in ceteris abdicationibus, in mea potestate est non abdicari. Perditurus sum patrem, si abdicor: perditurus sum, si non abdicor. Quid interest, utrum ejiciar, an transferar? Et si parendum in omnibus patri, in eo non parendum, quo efficitur, ne pater sit. Grave est, carere unico: gravius eo, quem alius concupiscit. Non delectant ignoti servorum domino greges, nec sonantia laxi ruris ergastula. patrem gratis amo. Necesse est ut timeam infelicem liberis domum. Non potest inveniri reconciliationis aptius tempus. dives filios quærit.

Pars altera. Magnum & hoc inter cetera paupertatis incommoda est, quod abdicationem filius non timet. Senatorium gradum census ascendit. Census equitem Romanum à plebe secernit. Census in castris ordinem promovet. Censu judex in foro legitur. Facilius est paupertatem laudare, quam ferre. Si emendati, inquit, fuerint liberi mei, habebo hunc cum illis: si perseveraverint, habebo pro illis.

Extra. Aridi declamatores fidelius quos proposuerint colores tuentur. non enim alicujus sententiæ dulcedo subrepit, nullum schema sollicitat. Sic quæ malam faciem habent, sæpe pudicæ sunt: non animus illis deest, sed corruptor. *Gallus Vibius* fuit tam magnæ olim eloquentiæ, quam postea insaniæ. Cui hoc accidisse uni scio, ut ad insaniam non casu caderet, sed judicio perveniret. Nam dum insanos imitatur, dum lenocinium ingenii furorem putat, quod simulabat, ad verum redegit. *Otho Iunius pater* edidit quatuor libros colorum, quos belle *Gallio* noster Antiphontis libros vocat: tantum in illis somniorum est. *Syriacus* contra Maximum Sterinium, à quo premebatur, cum comes ejus fuisset, dixit: Per annos quindecim in officio tuo fui, dic quid peccaverim? Sed hæc est consuetudo vestra, injuriam vocatis finem servitutis.

DECLAMATIO II.

Iusiurandum mariti & uxoris.

Thema. Vir & uxor juraverunt, ut si quid alteri accidisset, alter moreretur. Vir peregre profectus est, misit nuntium uxori, qui diceret se decessisse. Uxor se præcipitavit. Recreata, jubetur à patre virum relinquere. non vult. abdicatur. C. D.

(Ex Controvers. 2. lib. 2)

DECLAMATIO. Dii immortales, qua debetis prudentia humanum genus regitis: effecistis ut illud non periculum amantis esset, sed experimentum. Hos dividere vult socer, quos nec mors quidem dividet. Moriar, inquit; habeo & causam, & exemplum. Quædam se maritorum rogis ardentibus miscuerunt: quædam anima redemerunt maritorum suorum salutem, sollicitudine brevi. Inter has puella viva numeratur. Assidue contentiones erant: Sine te vivere non possum: imo ego sine te. qui certantium exitus esse soler: juravimus. Hic animus sine dubio

dubio jurantium fuit, ut vivi non diducerentur: cum illud quoque caverint, ne morte dividerentur.

Pars altera. Non possum, inquit, relinquere virum. Quid non potest, quæ mori potest? Pæne dum falsæ mortis nuncium misit, veræ recepit. Potes sine viro pati peregrinationem ejus tulisti. Inrejurando jam liberata es casu proximo.

Extra. Ovidius Naso apud Arellium Fuscum magistrum suum, hanc controversiam declamavit. Nam Latronis admirator erat. *Latro* in præfatione quadam dixit: Non vides, ut immota fax torpescat, & ignes exagitata restituat. Mollit viros otium, ferrum situ rubiginem ducit. Naso dixit:

Vidi ego jactatas mota face crescere flammas.

Et rursus nullo concutiente mori.

Hic autem dixit: Quicquid laboris est, in hoc est, ut uxorem à viro, & virum ab uxore diligi concedas. Necesse est deinde, ut jurare permittas, si amare permiseris. *Ejusdem*: Pauca nosti, pater, crimina: & litigavimus aliquando, & cecidimus: & fortasse, quod non putas, pejeravimus. Rogatus aliquando ab amicis suis, ut tolleret tres versus: petivit invicem, ut tres exciperet, in quos nihil illis liceret. Conscripserant illi quos tolli vellent, secreto: hic, quos tutos esse vellet. In utrisque codicillis iidem versus erant: ex quibus primum fuisse narrabat *Albinovanus Pedo*, qui inter arbitros fuit,

Semibovemque virum, semivirumque bovem:

Secundum:

Et gelidum Borean, egelidumq; Notum.

Ex quo apparet, summi ingenii viro non judicium defuisse ad compescendum licentiam carminum suorum, sed animum. Ajebat interim, decentiorem esse faciem, in qua aliquis nævus esset.

DECLAMATIO III.

Raptor patrem non exorans.

Lex. Raptor nisi & suum & raptæ patrem intra tricesimum diem exoraverit, pereat. *Thema. Raptor patrem exoravit, suum non exorat. Reum facit dementiæ.*

(*Ex Controvers.* 3. *lib.* 2.)

DECLAMATIO. Quid contremiscis senectus? Quid lingua trepidas? Quid obtorpuistis oculi? Nondum est tricesimus dies. Ne tristiore quidem vultu expugnatam filiæ pudicitiam tulit. Nimis cito exoratus est. Ne omnia vitia ejus ab adolescentia repetam, virginem rapuit, patrem accusat. Hoc intra triginta dies, Putas me accusatori permissurum, quod filio negavi? Miraris dubitare patrem? Lex ipsa inter mortem & nuptias dubia est. Semper enim sibi omnia licere credidit: nihil me unquam rogavit. Ignovit, inquit, ita aliquis ante me rogatus est? Demens sum. Vides: nimirum turpiter vivo. Legem ignoro, dies tuos non numero. Demens, inquis, es. Potest aliquis ignoscere, sic roganti? Deliberabo cum amicis, deliberabo cum propinquis. Me miserum, quam pæne promisi! O me miserum quod tantum triginta diebus irasci possum! Quid mirum, si citius illum exorasti? facilius est donare injuriam, quam crimen. Procede in medium senex, cujus misericordia crudelis sum. Iam, inquit, angustum tempus est. & tibi vacat accusare? Sic aliquis exorat? sic deprecatur? Apparet te nunc primum rogare. Quid enim tanquam demens egi? Non sum

exoratus. nondum transivit tempus. etiamnum exorari possum. Quam iniquum est, nondum esse me nocentem, & jam reum.

Pars altera. Me miserum, pater, iræ tuæ detractum est nihil, tempori autem multum. Infelicior sum, quam si neutrum exorassem. Si servaturus es filium, jam tempus fuit: si occisurus, jam tempus est. Prior rogatus est, qui magis timebatur.

DECLAMATIO IV.

Nepos ex meretrice susceptus.

Thema. Abdicavit quidam filium. Abdicatus se contulit ad meretricem, & ex ea sustulit filium. æger ad patrem misit. cum venisset, commendavit ei filium, & decessit. Pater post mortem illius in adoptionem recepit nepotem. Accusatur ab altero filio dementiæ. C. D.

(Ex Controverf. 4. lib. 2.)

DECLAMATIO. Dementia in me novi generis arguitur: sanus eram, si non agnoscerem meos. Expectabam, ut aliquis pro abdicato rogaret. Nemo audebat propinquorum, fratre cessante. Deficientis spiritus in adventum meum sustinebatur. Intravi: jam cadentes oculos ad nomen meum etexit, fugientemque animam retinuit. In sinu meo & filium, & animam deposuit. Nunciatū est mihi, in ultimis esse filium: nec hoc à fratre.

Pars altera. Pater illius incertus est. bene cum ipso ageretur, si & mater. Incidit in meretricem, inter cetera malam & fœcundam. Mulier, nescio, adversus patrem injuriosior sis, quod abstulisti illi hæredem, an quod dedisti. Adoptavit ejus filium, pro... quam ejecerat suum.

DECLAMATIO V.

Torta à tyranno pro marito.

Thema. Torta à tyranno uxor nunquid de viri tyrannicidio sciret, perseveravit negare. postea maritus ejus tyrannum occidit. intra quinquennium non parientem, sterilitatis nomine dimisit. Agit illa ingrati.

(Ex Controverf. 5. lib. 2.)

DECLAMATIO. Eas nuptias tyrannicidium diduxit, quas non diduxit tyrannus. Trahebantur matronæ: rapiebantur virgines: nullæ tunc videbantur feliciores, quam quæ liberos non habebant. Suspicatus est hunc tyrannus de tyrannicidio cogitare, sive illi aliquid excidit, sive non bene tegit vultus magna consilia; tamen de uxoris garrulitate queri non potest, cum sciat quemadmodū taceat. Imposita in eculeum, sæpius ad absentem virum respexit, quam ad præsentem tyrannum. Explicatur totus adversus infelicem feminam tyrannicæ crudelitatis apparatus: & illa instrumenta, virorum quoque animos ipso visu frangentia, ad excutiendam muliebris pectoris scientiam proponuntur: Verberibus corpus abrumpitur. Nescio Respublica, an tibi liberos ista mulier datura sit: tyrannicidam dedit. Miraris, si transit quinquennium inter uxorem tortam, & virum occupatum? Scissum corpus flagellis, igne adustum, tormentisque convulsum? Ignoscetis puto mulieri, si dixero, Fessa est. Quid tyrannicidio gloriaris? Facilius est tyrannū occidere, quam sustinere. Verbera, laminæ, eculei, quicquid antiqua sævitia invenerat, quidquid adjecerat nova, quid amplius dicam? & tyrannus torquebat, cum de tyrannicidio quæ-

quæreret. Num premit censum onerosa sumptibus, & (ut seculi mos est) in deterius luxu fluente muliebris ambitio certamine mutuo, usque in publica damna privatis insanit? Nunquid gemmas, & ex alieno litore petitos lapillos? Expecta, potest parere. Non respondet ad certam diem fœcunditas. Sui juris rerum natura est. Utrum putas tuum mirandum esse tyrannicidium, an hujus silentium?

Pars altera. Ego torta sum, merito objiceres, nisi te vindicassem: etiam si scisti de tyrannicidio viri, nec indicasti, non est beneficium, scelus non facere. Deinde nec scitti. non enim tibi indicavi. Nec tam magnum consilium, virilibus quoque animis grave, cōmisi muliebri garrulitati: quæ id solum potest tacere quod nescit. Quo tempore uxor torta est, nihil adhuc de tyrannicidio cogitabam: postea cogitavi. Et hæc ipsa mihi cogitandi causa fuit, uxoris ultio. Si quod audierat, tacuit, non beneficium est, sed fides.

Extra. L. Vinitius, quo nemo civis Romanus in agendis causis præsentius habuit ingeniū. Quicquid longa cogitatio illi præstitura erat, prima intentio animi dabat. Ex tempore causas agebat, sed non desiderabat hanc commendationem, ut ex tempore agere videretur. De hoc eleganter dixit divus Augustus: *L. Vinitius ingenium in numerato habet.*

DECLAMATIO VI.

Pater & filius luxuriosi.

Thema. Quidam luxuriante filio luxuriari cœpit. Accusatur à filio dementiæ. C. D.

(Ex Controvers. 6. lib. 2.

DECLAMATIO. Accusator meus intra se contrarios habet affectus. Cupit reum damnari, crimen absolvi. Sed tu senex, inquit, hoc dicis: Luxuria tua serius cœpit, citius desinet. Quidam summum bonum dixerunt voluptatem. Nihil est mihi opus præcipientibus Habeo exemplum. Ostendi tibi luxuriam, quam in te non videbas, Ebrietatem patri objicis ebrius.

Pars altera. Adolescens luxuriosus peccat: senex luxuriosus insanit? Nemo vitia quia odit, imitatur. Quis imperator ob hoc de prælio fugit, ut bene pugnaret exercitus? Non coërcet vitia, qui provocat. Meam luxuriam patri imputabo. Non sub severa fui disciplina, non sub bene institutæ domus lege, quæ posset adolescentis formare mores, & à vitiis ætatis abducere. Quodam modo ad luxuriam à patre præmissus sum. Madent cani unguento, & commessator senex nulli nimis luxuriosus, sed parum sanus videtur.

DECLAMATIO VII.

Peregrinus negotiator.

Thema. Quidam cum haberet formosam uxorem, peregre profectus est. In viciniam mulieris peregrinus mercator migravit: ter illam appellavit de stupro, adjectis pretiis. Negavit illa, Decessit negotiator, testamento omnibus bonis eam reliquit heredem: & adjecit elogium. Quia pudicam comperi. *Adit hereditatem. redit maritus: accusat adulterii uxorem ex suspicione.*

(Ex Controvers. 7. lib. 2.)

DECLAMATIO. Seram querelam detulit. Non accuso adulteram, nisi divitem factam. Post tantos impudicitiæ quæstus, si tacere possum, confitendum habeo, hac me causa abfuisse. Tempus est de uxore mari-

to credi. Ferat matrona oculos jacentes in terram: & adversus officiosum salutatorē, inhumana potiùs quam verecunda sit: longe ante suam impudicitiā ore, quam verbo neget. Nemo fortiter negantem iterum rogabit. Omnium bonorum heres sola esto, quia corrumpi non potuisti, quia tam feliciter pudicitiam custodisti. Tace paulisper nomen auctoris. Nunquam non testamentum viri creditur? Adeo ne jam omnis patientia seculi nostri abiit, ut adversus querimoniam viri, alieno teste defendatur uxor? Muliebriū vitiorum fundamentum avaritia est. Quæ potest non timere opinionem adulterii, potest non timere adulterium. Ex omni rupe conchylium trahitur, quo vestis cruentetur. Infelices ancillarum greges laborant, ut adultera tenui veste perspicua sit: eo nihil in corpore uxoris suæ plus maritus, quam quilibet alienus peregrinusque agnoverit. Frustra æstimabo esse indicia, si tantum qui rogat, comperit pudicam. Omnes te impudicam loquuntur: pudicam tantum unus, & peregrinus. cui plus laudator quam accusator nocet. Vxorem meam nusquam audivi pudicam nisi in adulteri elogio. Dejice in terram oculos & aures tuas externorum vocibus claude. Sibi quisque pro te neget. Pudicam ille dixit, ego impudicam. Puto, plus creditis civi, quam peregrino: marito, quam adultero. Ipsum elogium corruptoris animo scripsit: *Quia pudicam*, inquit, *Comperi*, quod nulli præter me contigit.

Pars altera. Formosa est: hoc natura peccavit. Sine viro fuit, hoc maritus peccavit. Appellata est: hoc alius peccavit. Negavit: hoc pudice. Heres relicta est: hoc feliciter. Hereditatem adiit. hoc consulto fecit.

EX LIBRO III.

Seneca Novato, Seneca, Melæ Filiis salutem.

Quosdam disertissimos agnovi viros, non respondē-tes famæ suæ cum declamarent, in foro maxima omnium admiratione dicentes, simul ad has domesticas exercitationes secesserant, desertos ab ingenio suo. Quod accidere plerisque æque mihi mirum, quam certum est. Memini itaque me à *Severo Cassio* quærere, quid esset, cur in declamationibus illi sua non responderet eloquentia. In nullo enim hoc fiebat notabilius. Oratio ejus erat valens cultu, ingentibus plena sententiis. Nemo minus passus est aliquid in actione sua otiosi esse. Nulla pars erat, quæ non sua virtute staret. Nihil, in quo auditor sine damno aliud ageret. Omnia intenta aliquo, petentia. Nemo magis in sua potestate habuit audientium affectus. Verum est quod de illo dicit *Gallio* noster. Cum diceret, rerum potiebatur. adeo omnes imperata faciebant. Cum ille voluerat, irascebantur. Nemo non illo dicente timebat, ne desineret. Non est, quod illum ex his quæ edidit æstimetis. Sunt quidem & hæc quibusdam grata. Verum eloquentia ejus longe major erat quam lectio. Non hoc ea portione illi accidit qua omnibus fere, quibus majori commendationi est audiri quam legi, sed in illo longe majus discrimen est. Primum tantundem erat in homine, quantum in ingenio: corporis magnitudo conspicua, suavitas valentissimæ vocis. Quamvis hæc inter se raro coëant, ut eadem vox & dulcis sit & solida. Pronunciatio, quæ histrionem posset producere, tamen quæ histrio-

histrionis posset videri. Nec illo quicquam magis mirareris, quam quod gravitas, quæ deerat vitæ, actioni supererat: quandiu citra jocos se continebat, censoria oratio erat. Deinde ipsa quæ dicebat, meliora erant quam quæ sciebat. Vir enim præsentis animi, & majoris ingenii quam studii, magis placebat in his, quæ inveniebat, quam in his, quæ attulerat. Iam vero iratus commodius dicebat. Ideo diligentissime cavebant homines, ne dicentem interpellarent. Vni illi proderat excursio: melius semper fortuna, quam cura, de illo merebat. Id nunquam tamen hæc felicitas illi persuasit negligentiæ. Vno die privatas plures agebat, & ita ut alteram ante meridiem ageret, alteram post meridiem: publicam vero nunquam amplius quam unam uno die. Nec tamen scio, quem reum illi defendere, nisi se, contigerit. Adeo nunquam ullam materiam dicendi, nisi periculis suis, habuit. Sine commentario nunquam dixit: nec hoc commentario contentus erat, in quo nudæ res ponuntur. Et maxima parte perscribebatur actio. Illa quoque quæ salse dici poterant, annorabantur: sed cum procedere noller nisi instructus, libenter ab instrumentis recedebat. Ex tempore coactus dicere, infinito se antecedebat. Nunquam non milius erat illi deprehendi quam præparari: sed magis illum suspiceres, quod diligentiam non relinquebat, cum illi tam bene temeritas cederet. Omnia ergo habebat, quæ illum ut bene declamaret, instruerent: phrasim nec vulgarem, nec sordidam, sed lectam: genus dicendi non remissum aut languidum, sed ardens & cogitatum: nec lentas, nec vacuas explicationes, sed plus sensus quam verborum habentes: diligentiam, maximum etiam mediocris ingenii subsidium. Tamen non tantum infra se cum declamaret, sed etiam infra multos erat. Itaque raro declamabat, & non nisi ab amicis coactus. Sed quærenti mihi, quare in declamationibus impar esset sibi, hoc ajebat: Quod in me miraris, pæne omnibus evenit. Magna quoque ingenia, a quibus multum abesse me scio, quando plus quam in uno eminuerunt opere? Virgilium illa felicitas ingenii, in oratione soluta reliquit. Ciceronem eloquentia sua in carminibus destituit. Orationes Sallustii in honorem historiarum leguntur. Eloquentissimi viri Platonis oratio, quæ pro Socrate scripta est, nec patrono, nec reo digna est. Hoc non ingeniis tantum, sed corporibus videmus accidere: quorum vires non ad omnia, quæ viribus efficiuntur, aptæ sunt. Illi nemo luctando par est: ille ad tollendam magni ponderis sarcinam prævalet: ille quidquid apprehendit, non remittit, sed in proclive nitentibus vehiculis, moraturas manus injicit. Ad animalia venio: alii ad aprum, alii ad cervum canes faciunt. Equorum non omnium, quamvis celerrimi sint, idonea curriculis velocitas est. Quidam melius equitem patiuntur, quidam jugum. Et ut ad morbum te meum vocem, Pylades in comœdia, Batyllus in tragœdia multum a se aberant. Numenio cum velocitas pedum non concedatur tantum, sed objiciatur, lentiores manus sunt. Quidam cum hoplomachis, quam cum Thracibus optime pugnant. Et quidam sic cum scæna componi cupiunt, quomodo alteri est. In ipsa oratione quamvis una materia sit, tamen ille qui optime argumentatur, negligentius narrat. Ille non tam bene implet, quam præparat. Passienus noster cum cœpit dicere, secundum principium statim fuga fit, ad epi-

epilogum omnes revertuntur. Media tantum quibus necesse est, audiunt. Miraris eundem non æque bene declamare, quam causas agere: aut eundem non tam bene suasorias, quam judiciales controversias dicere? Silo Pompejus sedens & facundus & litteratus est, & haberetur disertus, si à prælocutione dimitteret, declamat tam male, ut videar belle optasse cum dixi: Nunquam surgas. Magna & varia res est eloquentia: nec adhuc ulli sic indulsit, ut tota contingeret: satis felix est, qui in aliquam ejus partem est receptus. Ego tamen & propriam causam videor posse reddere: assuevi non auditorem spectare, sed judicem: assuevi non mihi respondere, sed adversario. Non minus devito supervacua dicere, quam contraria. In scholastica quid non supervacuum est, cum ipsa supervacua sit? Indicabo tibi affectum meum. cum in foro dico, aliquid ago: cum declamo, id quod bellissime Censorinus ajebat de his qui honores in municipiis ambitiose peterent, videor mihi in somnis laborare. Deinde res ipsa diversa est. Totum aliud est, pugnare: aliud, ventilare. Hoc ita semper arbitratum est, scholam quasi ludum esse, forum harenam. Et ideo ille in foro primum dicturus, tiro dictus est. Agedum istos declamatores produc in senatum, in forum, cùm loco mutabantur, velut adsueta classi, & dilectæ umbræ corpora sub dio stare non possunt. non imbrem ferre, non solem sciunt: vix se inveniunt. Assueverunt enim suo arbitrio diserti esse. Non est quod oratorem in hac puerili exercitatione spectes. Quid si velis gubernatorem in piscina æstimare? Diligentissime tibi me excusarem, tanquam huic rei non essem natus: nisi scirem & Pollionem Asinium, & Messallam Corvinum, & Passienum, qui nunc primo loco stat, minus bene videri quam Cestium, aut Latronem. Utrum ergo putas hoc dicentium vitium esse, an audientium? Non illi pejus dicunt, sed hi corruptius judicant. Pueri fere, aut juvenes, scholas frequentant. Hi non tantum disertissimis viris, quos paulo ante retuli, sed etiam Ciceroni Cestium suum præferrent, nisi lapides timerent. Quo tamen uno modo possunt, præferunt. Hujus enim declamationes edis cunt. Illius orationes non legunt, nisi eas quibus Cestius rescripsit. Memini me intrare scholas, cum recitaturus esset in Milonem Cestius: ex consuetudine sua miratus dicebat: Si Thrax essem, Fusius essem: si Pantomimus essem, Batyllus essem: si equus, Melissio. Non continui bilem, exclamavi: Et si cloaca esses, magna esses. Risus omnium ingens. scholastici intueri me, quis essem qui tam crassas cervices haberem. Cestius Ciceroni responsurus, mihi quid responderet, non invenit, sed negavit se executurum, nisi exirem de domo. Ego negavi me de balneo publico exiturum, nisi lotus essem. Deinde libuit Ciceroni de Cestio in foro satisfacere, subinde nactus eum, in jus ad prætorem voco: & cum, quantum volebam, jocorum conviciorumque effudissem, postulavi ut prætor nomen ejus reciperet lege inscripti maleficii. Tanta illi perturbatio fuit, ut advocationem peteret. Deinde ad alterum prætorem eduxi, & ingrati postulavi. Iam apud prætorem urbanum curatorem ei petebam, intervenientibus amicis, qui ad hoc spectaculum concurrerant, & rogantibus dixi, molestum me amplius non futurum, si jurasset disertiorem esse Ciceronem, quam se. verum nec ut hoc faceret, vel serio effici potuit. Hâc, inquit, tibi fabulam retuli,

at

ut scires in declamationibus in tantum aliud genus hominum esse. Si comparari illis volo, non ingenio mihi majore opus est, sed sensu minore. Itaque vix jam obtineri solet, ut declamem: illud obtineri non potest, ut velim, aliis quam familiarissimis audientibus: & ita faciebat. Ejus declamationes inæquales erant: sed ea quæ eminebat, in quacunque declamatione posuisses, inæqualem eam fecissent. Compositio aspera, & quæ vitaret compositionem sententiæ vivæ. Iniquum tamen erit ex his eum æstimari, quæ statim subtexam: non enim hæc ille optime dixit, sed hæc optime teneo.

CONTROVERSIA I.

Luxuriosus à sodalibus excæcatus.

Lex. Cæcus de publico mille denarios accipiat. *Thema. Decem adolescentes cum bona sua comedissent, sortiti sunt, ut cujus nomen exisset, excæcaretur, & acciperet mille denarios. Exiit sors cujusdam. Excæcatus est, petiit mille denarios: negantur.*

CONTRA EXCÆCATUM. Hi sunt oculi, quos extimuistis mariti. O legem, si excæcat homines, abrogandam. Nulli dat mille denarios, nisi qui invitus accepit. Dic nunc, Miserere. Hoc, cum excæcareris, non dixisti. Respub. debilitatem consolatur, non emit. Consumptis patrimoniis membra consferunt. Vilius est Reip. unum cæcum repelli, quam novem fieri. Non solus à vobis petit alimenta, sed primus. Alam eum, qui propter debilitatem alitur: non alam, qui propter alimenta debilitatur. Sic fit, ubi homines majorem partem vitæ in tenebris ita agunt, ut novissime solem quasi supervacuum fastidiant.

Pars altera. Illis novem nihil daturus est: nulli non favorabilis erit, si eos à quibus excæcatus est, decipit. Circunventus adolescens ab illis novem veteranis consumptoribus: Solus, inquit, novem consentientibus resistere non potui. Omnia ex composito facta sunt. unus mentionem intulit, omnes approbaverunt. Electus est, qui sortiretur. Sors hujus quæ exiret prima subjecta est. Cum repugnaret, excæcatus est. Si circumventus est, inquit, injuriam persequatur, de vi agat, talionem petat. videbimus, primũ est, ut habeat unde vivat.

CONTROVERSIA II.

Parricida æquis sententiis absolutus.

Thema. Quidam filium accusavit parricidii. Æquis sententiis absolutum abdicat.

CONTRA FILIUM. Minus est jam quod rogo. non peto ut me à parricida vindicetis, sed ut separetis. Parricidam non accuso, sed fugio. Quando iste accusatori parcet, qui patri non pepercit? Igitur nihil medium est inter testamentum, & culeum? Non est absolutus parricida, sed dubius. Ut absolvaris, multis tibi sententiis opus est: ut damneris, una. Non absolverunt reum, sed seculo pepercerunt. Miraris in hac civitate misericordiam, in qua lex absolutionem dat paribus tabulis? Quæris quam multis non placeas? si unum adjecero, parricida es. Absolutionem legi, non innocentiæ debes. Absolutus, inquit, sum. Non abdico te propter parricidium, sed propter alia vitia, quæ te fecerunt tam credibilem parricidam.

Pars altera. Manifestus est adolescentis color, ut dicat se auctoritate patris oppressum.

CONTROVERS. III.

Abdicandus quia fratrem abdicatum adoptavit.

Lex. Cum filio tricenario pater patrimonium dividat. *Thema. Quidam habuit filium frugi, & luxuriosum. Abdicat luxuriosum. Frugi, peregre profectus est. Captus est à piratis: scripsit de redemptione patri. Patre cessante luxuriosus praevenit, & redemit. Rediit frugi. Adoptavit fratrem suum. Abdicatur.*

PRO FRATREM ADOPTANTE. Non est quod quisquam me laudet. prior frater fecit inter nos pietatis exemplum. una navigavit, una periclitatus est, una omnes emensus est terras, tantum reliquit me ad paternam domum. Non est quod excusatione ætatis utaris. potes navigare. Utrique gratias agere deberet. Frater me isti reduxit: ego isti fratrem. Si tanquam inertem abdicasti, navigavit: si tanquam impium, suos redemit. Non potest eripi filio, quod à lege accepit. Quomodo enim pater eripere, quod non potest non dare?

Pars altera. Per alterum mihi necesse est abdicare quem nolo. Hoc uno alter alteri placet, quod uterque patri displicet. Vtamur medicina, qua cogimur, quod in vulneribus periculosis fieri solet, ut malum cum ipso corpore exsecetur. Adoptare adolescenti permittis, quem lex in dividendo patrimonio experi tur? Lex te ad ministerium patrimonii admittit, non in dominium. Est aliqua ætas, à qua aliquis filius esse desinat? Nec tricenario quidem filio adoptare licet. Neque enim quisquam potest alium in manum suam recipere, qui ipse in aliena manu est. Quomodo fieri potest, ut tibi potestas vitæ necisque, aut in fratrem sit, aut in filiũ non sit? Si bene de te meruerat, patrem pro filio rogasses. Nam quod ego non redemi, paupertatis fuit. Nihil in medio comparebat. Quicquid tricenarius reliquerat, abdicatus abstulerat. Quid facerem solus, senex, inops: cujus patrimonium alter diviserat, alter absumpserat?

CONTROVERS. IV.

Servatus à filio.

Lex. Servatus contra servatorem ne quam habeat actionem. *Thema. Servatus à filio eum abdicat. Ille praescribit.*

CONTRA FILIUM. Licuisset perire, si non licet loqui. Servatum me putatis? Captus sum. Redde me hosti. Captivis loqui licet. Quo tantopere beneficia vitæ jactat? Audite quis prior dederit. Si quis me hosti reddiderit, servatorem vocabo. An vos abdicationem putatis actionem? etiam si actio est, lex quæ de servato loquitur, ad personas tantum extraneas pertinet: ad filium, & ad patrem non magis, quam ad servum & dominum, libertum & patronum. Ut à patria potestate discedas, & ad æstimationem beneficii venias, qui dat vitam, si prior accepit, non obligat, sed reddit. Processi in aciem, exemplum filio meo: vicit me non hostis, sed ætas. servavit, quem sæpe servaveram. Redivivum me senem meretrix vocat. parasitorum jocantium materia sum. omnibus istis tanquam servatoribus tacere jubeor. Fili, si vivere mihi non licet, cur perire non licuit? Ego, inquit, te protexi. Ita tu adolescens

fcens in acie non ante patrem fletisti? Audite filii mei gloriam. parricidium non fecit, cum posset servare, servavit.

Pars altera. Hic me genuit. Hic mihi spiritum, hic mihi has manus, quibus servaretur, dedit.

CONTROVERS. V.

Pater raptam continens.

Lex. Rapta raptoris aut mortē, aut indotatas nuptias optet. *Thema. Raptor postulat, ut rapta educatur. pater nō vult.*

CONTRA RAPTOREM. Iste raptor est, ego in jus abducor. Non est enim tam facile homini probo occidere, quam perdito mori. Communis, inquit, lex est. dii faciant, ne cōgas me experiri, an tota mea ista sit. Quando ergo, inquit, optabis? Hoc tempore non possum. Curo vulnera. familiam reficio. expugnatam domum lugeo: erepiam virginitatem cōsolor. Minantem sibi ipsi custodio. Quādo optabis? cum rapta voluerit, non cum raptor. Quando optabis? cum tu noles. Quando, inquit, optabis? paro me optioni. confirmo animum. Non est facile hominem occidere: premo interim gemitus meos, & introrsus erumpentes lacrymas ago. Scio quid futurum sit. vultus te meus decipit. Stulte, quenquam morari putas nuptias filiæ suæ? in securim incurris, & carnificem ultro vocas. Cum rogare debeas, convitium facis. Nemo vindicare se cogitur.

Pars altera. Nihil est miserius, quam incertum inter vitam mortemque destitui. Iam beneficium erit, etiam si mortem optaverit. In amorem filiæ istius incidi. Appellare de nuptiis debui patrem: feci. Sed videris, quam etiam in lege lenius sit. Raptor vitam alieni arbitrii habet, libertatem sui. Lex communis est. Habet hic raptor quod timeat. Habet & quod sperare possit. In lege, inquit, non est scriptum quando: immo statim. Quotiens enim tempus non adjicitur, præsens intelligitur. Tam longum tibi jus in caput civis non permittitur. Crudelius est quam mori, semper timere mortem.

CONTROVERS. VI.

Domus cum tyranno incensa.

Lex. Actio damni illati sit actio. *Thema. Quidam tyrannum ex arce fugientem cum persequeretur, in privatam domum compulit. Incendit domum. Tyrannus cum domo conflagravit. Præmio accepto, agit cum illo dominus damni.*

PARS PRIMA. *Pro Tyrannicida.* Cur non exclusisti? Quare recepisti? quare nullam aliam domum tyrannus petiit? Nemo non venienti domū clausit. Aditum in domum non habui, qui in arcem habui. Non gaudes te aliquid impendisse publicæ libertati? Hic est in cujus domo tyrannus occisus est. Tanquam tyrannicida, monstraris. Redde, inquit, domum. Ita vivo tyranno non perdideras. Tyranni amicus, tyranni satelles: certe, quod negare non potes, hospes. Diu expectavi, an ejiceretur tyrānus. Facilius potes accusare aut te, qui tam familiaris tyranno fuisti, ut illi maxime tua placeret domus, qua illum recepisti: aut tyrannū, qui tibi damnum dedit, quod in tuam domum confugit. aut, ut culpa te liberem, facilius potes accusare fortunam, quæ tyrannum potissimum ad te detulit.

Pars altera. Ejus debet esse damnum, cujus est præmium. Non est iniquum, ejus rei tibi injuriam imputari, cujus fructū per-

percepisti. Non elegit domum tyrannus: nec enim hoc illi vacabat: sed in eam quam potuit, irrupit. Cum ego in ea non essem, nactus hic occasionem nocendi, intrare noluit: & tyrannicidium elegit, dubium, lentum, periculosum urbi. accepit præmium, majus sine dubio, quasi damnum sarcire deberet.

CONTROVERS. VII.

Venenum datum filio furenti.

Thema. Filio furenti, & sua membra lanianti, pater venenum dedit. Accusatur ab uxore mala tractationis.

CONTRA MARITVM. Nō mirum est quare vivat, quæ filium perdidit. Vivit, qui occidit.

Pro altera. Quem quotidie perdebam, aliquando extuli. Falleris misera mulier, in orbitatis tuæ tempore: non perdidisti tunc filium, sed tunc extulisti.

Color. Alfius Flavus hanc sententiam dixit: Ipse sui & alimentum erat, & damnum. Hunc *Cestius* quasi corrupte dixisset, objurgans: Apparet, inquit, te poëtas studiose legere. Iste sensus est ejus qui hoc sæculum amatoriis non artibus tantum, sed sententiis implevit, *Ovidius* enim in libris Metamorphoseon dixit:

Ipse suos artus lacero divellere morsu
Cœpit, & infelix minuendo corpus alebat.

CONTROV. VIII.

Olynthius pater reus concursus.

Lex. Qui cœtum & concursum fecerit, capitale sit. *Thema. Victa Olyntho, cum filio adolescente Olynthius senex Athenas venit. Athenienses omnibus civitatem Olynthiis decreverunt. Invitatus ad cœnam ab adolescente luxurioso, cum filio venit. Ibi cum de stupro filii mentio esset, pater profugit, adolescens retentus est. Pater flere ante domum cœpit: incensa est domus. Decem adolescentes perierunt, & filius Olynthii. Accusatur pater, quod cœtum concursumque fecerit.*

PRO REO CONCVRSVS. Misero si flere non licet, magis flendum est. Imperari dolori silentium non potest. Fuerunt ex populo qui dicerent: Hic meum filium, hic meam corrupit uxorem: suum quisque illo & ignem attulit, & dolorem. Timeo, fili, ne dum te quæro, in ossa alicujus raptoris incidam. Vbi Athenarum fides? Vbi hospitales invicem dextræ? Capti, inquam, fili, sumus. Dum licet fugiamus: sed tanquam à Philippo. Pariter apud Philippum certe viri fuimus. Lacrymæ meæ vocantur in crimen, quasi ex quo Olynthus capta est, flere desierim. Tantus scilicet fum, ut in ea civitate populum concitare potuerim, in qua filium servare non potui. Non quotiens convenerunt in aliquem locum plures, cœtus & concursus est: sed quotiens convocati, quotiens parati, quasi ad ducem suum concurrerunt. Non si una vicinia coit, aut si transeuntium paucorum numerus affluxit: sed ubi totus, aut ex parte magna populus, ubi divisa est in partes civitas. Cœtus multitudinis magnæ nomen est, coeuntis ex consensu quodam. At illic initio pauci fuerunt. Deinde reliqui non ad me convenerunt, sed ad incendium: quod tamen populus maluit spectare, quam extinguere. Lex non eum punit, propter quē cœtus factus est: sed eum à quo cœtus factus est. Non mihi tanti ultio fui

at

ut amittere filium: & tentavi populum rogare, nec potui.

PARS ALTERA, Quid coetu opus est? Sunt scriptae ad vindictam injuriarum omnium leges. Mota semel multitudo modum non servat. Ardere illo incendio civitas potuit.

CONTROVERS. IX.

Crux servi venenum aegro domino negantis.

Thema. *Aeger dominus petiit à servo, ut sibi venenum daret. Non dedit. Cavit testamento ut ab heredibus crucifigeretur. Appellat servus tribunos.*

PRO SERVO. Lex Cornelia te appello. Ecce heres jubet, quod tu vetas. Ne quis illum domino displicuisse putet, tunc huic parari crucem jussit, cum sibi venenum. Plura servi, crimina confitemur, intempestivas potiones, inutiles cibos, desideranti negavit. Quid enim ille non voluit, qui venenum petiit? Maluit crucem pati, quam mereri. Si vincitur, periturus est: si non vincitur, serviturus est ei à quo in crucem petitur. Ex altera parte lex est, ex altera testamentum: crux utrinque. Furiosus servum fine causa occidere voluit. Quaeritis insaniae argumentum? & se ipse voluit occidere. Servo, inquit, tribuni non possunt succurrere? Servo natum regem habuimus. Servo indice, patefacta est Bruti liberorum cum Tarquiniis conjuratio. Ergo nihil interest, venenum domino aliquis dederit, an negaverit? Etiam ubi remedium est mori, scelus est occidere. Tam cito vos de vita domini servum desperare voluistis, quam heredem? Mortem si supplicium putas, quid rogas? si beneficium, quid miraris? Venenum quisquam objecit, nisi damnat? Ullum tu suum facies tribuniciae potestati, quam P. R. ut ipse plurimum posset valere. plus quam se voluit? Venenum habere scelus est tam magnum, quam dominum occidere.

PARS ALTERA. Mori volens elegit huic ministerio nequissimum servum, audacem, infestum sibi. Ille non saluti consuluit domini, quem videbat insanabili morbo tabescere, sed tormenta extendit. Servus herilis imperii non censor est, sed minister. Agitur de jure testamentorum, quorum interiit omnis potestas, si neglexerin imperia mortuorum, Tribuni. Itane furcifer tu non morieris domini arbitrio, morietur dominus tuo?

EX LIBRO IV.

Seneca Novato, Senecae, Melae Filiis salutem.

QUOD munerarii solent facere ad expectationem populi detinendam, nova paria per omnes dies dispensant, ut fit quod populum & delectet & revocet: hoc ego facio. non semel omnes produco, aliquid novi semper habeat libellus: ut non tantum sententiarum vos, sed etiam auctorum novitate sollicitet. Acrior est cupiditas ignota cognoscendi, quam nota repetendi. Hoc in histrionibus, in gladiatoribus, in oratoribus, in quibus modo aliquid fama promisit, in omnibus denique rebus videmus accidere. Ad nova omnes concurrunt, ad nova conveniunt. Non tamen expectationem vestram macerabo, singulos producendo: liberaliter hodie & plena manu faciam. Pollio Asinius nunquam admissa multitudine declamavit: nec illi ambitio in studio defuit. Primus enim

omnium Romanorum advocatis hominibus scripta sua recitavit. Et inde est quod Labienus homo mentis quam linguæ amarioris dicit: Ille triumphalis senex ἀκροάσεις suas nunquam populo commisit. Sive quia parum in illis habuerit fiduciæ, sive (quod magis crediderim) tantus orator inferius id opus ingenio suo duxerit. exerceri quidem illo volebat, gloriari fastidiebat. Audivi autem illum & vividem, & postea jam senem cum Marcello Æserníno nepote suo, quasi præciperet. Audiebat illum dicentem: & primum quidem disputabat de illa parte, quam Marcellus dixerat: prætermissa ostendebat, tacita leviter implebat, vitiosa coarguebat. Deinde dicebat partem contrariam. Floridior erat aliquando in declamando, quam in agendo. Illud strictum ejus & asperum, & nimis ratum in dicendo judicium, adeo cessabat, ut in multis illi venia opus esset, quæ ab ipso vix impetrabatur. Marcellus, quamvis puer, jam tantæ indolis erat, ut Pollio ad illum pertinere successionem eloquentiæ suæ crederet, cum filium Asinium Gallum relinqueret magnum oratorem: nisi illum (quod semper evenit) magnitudo patris non produceret, sed obrueret. Memini intra quartum diem, quam Herium filium amiserat, declamare eum nobis: sed tanto vehementius, quam unquam: ut appareret, hominis naturam contumacem cum fortuna sua rixari. Nec quidquam ex ordine vitæ solito remisit. Itaque cum mortuo in Lycia Cajo Cæsare per codicillos questus esset divus Augustus, ut erat mos illi clementissimo viro, non civiliter tantum, sed etiam familiariter, quod in tam magno & recenti luctu suo homo carissimus sibi, pleno convivio cœnasset, rescripsit Pollio: Eo die cœnavi, quo Herium filium amisi. Quis exigeret majorem ab amico dolorem, quam à patre? O magnos viros, qui fortunæ succumbere nesciunt, & adversas res suæ virtutis experimenta faciunt. Declamavit Pollio Asinius intra quartum diem, quam filium amiserat. Præconium illud ingentis animi fuit, malis suis insultantis. At contra Haterium scio, tam imbecillo animo mortes filiorum tulisse, ut non tantum recenti dolori cederet, sed veteris quoque & obliterati memoriam sustinere non posset. Memini cum diceret controversiam de illo, qui à sepulchris trium filiorum abstractus injuriarum agit, mediam dictionem fletu ejus interrumpi: deinde tanto majore impetu dixit, tanto miserabilius, ut apparere quam magna interim pars esset ingenii, dolor. Declamabat Haterius admisso populo ex tempore: solus omnium Romanorum, quos meo tempore cognovi, in Latinam linguam transtulit Græcam facilitatem. Tanta illi erat velocitas orationis, ut vitium fieret. Itaque divus Augustus optime dixit: Haterius noster sufflaminandus est. Adeo non currere, sed decurrere videbatur: nec verborum tantum illi copia, sed etiam rerum erat: quotiens velles eandem rem, & quamdiu velles, diceret. Aliis totiens figuris, aliis tractationibus. Ita ut nec regi posset, nec consumi. Regi autem ab ipso non poterat; alioquin libertum habebat, cui pareret, & sic ibat, quomodo ille aut concitaverat eum, aut refrænaverat. Iubebat eum transire, cum aliquamdiu locum dixerat: transibat. insistere jubebat: eodem loco permanebat. jubebat epilogum dicere: dicebat. Habebat in sua potestate ingenium, in aliena modum: Dividere controversiam, putabat ad rem pertinere, si illum interrogares: non putabat, si audires. Is illi erat

ordo,

ordo, quem impetus dederat. Ac non dirigebat se ad declamatoriam legem, nec verba custodiebat. Quædam enim scholæ jam quasi obsoleta refugiunt: nec si qua sordidiora sunt, aut ex quotidiano usu repetita, possunt pati. Ille in hoc scholasticis more gerebat, ne verbis calcatis, & obsoletis uteretur. Sed quædam antiqua, & à Cicerone dicta, à ceteris deinde deserta dicebat, quæ nec ille quidem orationis citatissimæ cursus poterat abscondere. Adeo quidquid insolutum est, etiam in turba notabile est. Hoc exemplo, nemo erat scholasticis nec aptior, nec sublimior: sed dum nihil vult, nisi culte, nisi splendide dicere, sæpe incidebat in ea, quæ derisum effugere non possent. Memini illum (cum libertinum reum defenderet, cui objiciebatur, quod patroni concubinus fuisset) dixisse: Impudicitia in ingenuo crimen est, in servo necessitas, in liberto officium. Res in jocos abiit: non facis mihi officium, & multum ille & hic in officiis versatur: ex eo impudici & obscæni, aliquandiu officiosi vocati sunt. Memini & illam contradictionem sic ab illo positam, magnam materiam Pollionis Asinii, & tunc Cassii severi jocis præbuisse. At, inquit, inter pueriles condiscipulorum sinus lasciva manu obscœna lusisti, & pleraque hujus generis illi objiciebantur. Multa erant quæ reprehenderes, multa quæ suspiceres, cum torrentis modo magnus quidem, sed turbidus flueret. Redimebat tamen vitia virtutibus: & plus habebat quod laudares, quam quod ignosceres: sicuti in ea, in qua flevit declamatione.

CONTROVERSIA I.

Pater à sepulcro à luxurioso raptus.

Thema. Quidam amissis tribus liberis, cum assideret sepulcro à luxurioso adolescente in vicinos hortos deductus est, & detonsus. Coactus convivio interesse, mutata veste, dimissus injuriarum agit.

PRO PATRE. Nunquam lacrymæ opprimuntur imperio, sed etiam irritantur. Nulla flendi major est causa, quam flere non posse. Rapuit me qualem in convivo puderet venire, dimisit qualem ad sepulcrum redire puderet. Credo mirati aliquem, quod in forum amissis modo liberis, veniam. At ego jam in convivio fui. Quousque, inquit, flebis? Est quædam in ipsis malis miserorum voluptas, & omnis adversa fortuna habet in querelis levamentum. Ibi me flere prohibes, ubi crudeliter ipse non fleres. Cum miserrimum sit flere, quam infelix sum, cui ne hoc quidem licet. Vidi ebriorum sitim, & vomentium famem. Quis est iste, qui supra flentem patrem censuram lugendi postulat? Projectus in omnia gulæ libidinisque flagitio, omnibus denotandus censoribus, sæculo præcepta componit. Scit quantum super amissos tres liberos patri flendum sit: quem, si viveret pater, fleret. Senex, orbus, infelix, hoc tantum inter miserias solatium capio, quod miserior esse non possum. Cineres meorum in sepulcro video. Magnum solatium est, appellare sæpius nomina liberorum, non responsura. Hic mihi vivendum est: ne cui de nuptiis vel de liberis cogitanti dirum omen occurram: cogit flere, qui non finit. In illo convi-

vivio morari, etiam felicis patris esset injuria.

PARS ALTERA. Questus fui pridem de inhumanitate eorum, qui illum propinquitate contingerent. Nemo amicus, nemo, inquam, propinquus est? Sed melius, ut video, illius rabiem noverant. Festo die sodales, amicique mecum: quorum unus, Quid hunc miserum sic perire patimur? Nemo sibiipsi finem flendi fecit. Pudet illos desinere: cogi volunt. Consolarer te diutius, nisi jã & accusare posses.

CONTROVERS. II.

Metellus cæcatus.

LEX. Sacerdos integer sit. Thema. *Metellus pontifex cum arderet Vestæ templum, dum Palladium rapit, oculos perdit. Sacerdotium illi negatur.*

PRO METELLO. Vesta mater, fortasse nullum sacerdotem haberes, nisi Metellum habuisses. Sacrorum causam ago, non Metelli. Plus eorum interest, ne Metellum sacerdotem: quam Metelli, ne sacerdotium perdat. Non erat tantus Metellus, cum illi sacerdotium dedimus. Civitas sollicita pendebat. Duo periclitabantur, quibus nihil populus habebat pretiosius, sacra & Metellus. O faciendum sacerdotem, nisi esset. Lex integrum ad animum refert, non ad corpus. Lex æstimari hoc voluit, tunc cum quis peteret, non cum haberet sacerdotium. Habes Vesta duplex pontificis tui meritum: servavit sacra, nec vidit.

Extra controversiam. *Pollio*: Ante hoc, si cæcus factus esset, non abstulisset. Si postea cæcus factus est, vidit.

PARS ALTERA. Sacerdos non integri corporis, quasi mali ominis res vitanda est. Hoc in victimis notatur, quanto magis in sacerdotibus? Post sacerdotium magis observanda est debilitas. Non enim sine ira deorum debilitatur sacerdos. Apparet non esse propitios deos sacerdoti, quem ne servari quidem servant.

Color. Hunc colorem *Gallio* non probabat, summo cum honore Metelli, asserens contra Metellum agendum ita, ut rogemur cum judicibus officio pontificum & ipse consulere.

CONTROVERS. III.

Patre exule filia rapta.

LEX. Imprudentis cædis damnatus, quinquennio exulet. *Altera.* Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. Thema. *Cum quidam haberet filiam & filium, imprudentis cædis damnatus, in exilium abiit. Filia ejus rapta est. Raptor ad patrem puellæ se contulit. Impetravit ab illo, ut juberet filiam nuptias optare: & epistolam daret ad filium. Fratre auctore, mortem optavit puella. Pater rediit. abdicat filium.*

CONTRA FILIUM. Quomodo me excusabo Reip. cui duos abstuli? Neutrum mea culpa. In altero me fortuna decepit, in altero filius. Filia etiam fratri paruit: filius nec patri. Per humanos inquit, errores, Agnovi preces meas. Potes, inquit, omnibus ostendere, quam non possis hominem occidere. Scio me civem debere Reipublicæ. hoc inter
erit tamen, quod imprudentes occidimus: prudentes servavimus. Aliquem in exilio infra fortunam meam vidi.

Pars Altera. Irrupit contumeliose, tanquam in exulis domum. Pervenit ad patrem, non peper-

pepercit ejus pudori. At ego querebar, quod absenti fecit injuriam. Non possum ob hoc abdicari, quod lege factum est. Non potuisti pater de injuria judicare, quam non noveras. Multa nobis extorquentur, quæ nolumus scribere: & tu in ea fortuna eras, in qua posses injuriam accipere: & ille is erat, qui etiã in patria posset injuriã facere. Quia sciebat malam causam suam, egit apud illum, qui eam non noverat. Rediit superbus, jubebat, & nos optare nuptias cogebat. Videbatur sic & illic coegisse. Aliquid tamen epistolis consecutus est. nemo unquam iacdius periit, Collegit ingentem numerum perditorum. expugnavit domum. vexavit puellam. Hoc ubi raptor non narraverat.

Color. Latro ajebat, semper invisum esse. qui reum alium pro se subjiceret. Non oportere hoc derivari factum, in sororis voluntatem. Qui defendit, inquit, crimen, auditur tanquam reus: qui transfert, tanquam accusator. Malo autem loco est, qui habet rei fortunam, accusatoris invidiam. *Asinius Pollio* dicebat, colorem in narratione ostendendum, in argumentis exsequendum. Non prudenter eos facere, qui in narratione omnia instrumenta coloris consumerent. Nam & plus eos ponere, quam narratio desideraffet, & minus quam probatio.

CONTROVERS. IV.

Armis sepulcri victor.

LEX. Sepulcri violati sit actio. Thema. *Bellum cum esset in quadam civitate, vir fortis in acie amissis armis, de sepulcro viri fortis arma sustulit. Fortiter pugnavit & reposuit. Præmio accepto accusatur sepulcri violati.* D.C.

PRO VIRO FORTI. Arma vix contigeram. secuta sunt: Hæc si sumo, arma sunt: si relinquo, spolia. Vidisses vere violari sepulcrum, si illo venisset hostis. Vterque quod alteri deerat, commodavimus. Ille viro arma, ego armis virum. *Resp.* multum consecuta est. vir fortis nihil perdidit. Necessitas est, quæ navigia jactu exonerat. necessitas est, quæ ruinis incendia opprimit. necessitas est lex temporis. Quicquam non fit legitime pro legibus? Melius cum ipso sepulcro actum est, in quo notiora sunt arma iterum victricia. Pro Republica plerumque templa nudantur, & in usum stipendii dona conflantur.

Pars Altera. Reum habemus in prœlio inertem, in fuga audacem, turpem non minus patrocinio, quam crimine. Arma sua perdidit. Hoc excusare non poterat, nisi rapuisset aliena. Rapuit aliena. Hoc excusare non poterat, nisi & sua perdidisset. Arma victricia, arma consecrata diis Manibus, arma quæ te quoque fecerunt virum fortem. Reposui, inquit, arma. Gloriatur, quod non & illa perdiderit. Non teneor lege, quia reposui, Tam teneris hercle, quam qui vulneravit aliquem, licet vulnus sanaverit: quam qui surripuit aliquid, licet deprehensus reddiderit. Nõ est hoc illi crimen propter virtutem donandum. jam gratiam virtuti retulimus, præmium consecuta est. Æquos nos esse convenit, vnum virum fortem honoravimus, alterum vindicemus.

CONTROVERS. V.

Privignus medicus.

THEMA. *Abdicavit quidam filium. Abdicatus medicinæ studuit. Cum pater ægrotaret, & medici negarent posse sanari,*

nari. Reductus est patri. Ægrotare noverca cœpit. Desperaverunt medici. Rogat pater filium, ut curet novercam. Nolentem abdicat.

PRO FILIO MEDICO. Quo pacto istud evenit, ut abdicatione mea pater ægrotaret, reditu noverca? Pietati cessere morbi. Medicinam relinquo, multum laboris, multum vigiliarum. adjice huc, quod qui sanantur, ingrati sunt: & medicus possum decipi, & non possum privignus excusari. Eundem, inquit, medici morbum esse dicunt: nempe illi, qui negaverunt te posse sanari. Ego vero cedo domo, si fateris illam sic posse sanari. Timeo fortunam. imputabitur mihi, si quid acciderit. Ecce tu me non posse non credis. Omnes medici negant: & nunc diligentiores fuerunt quia in te decepti sunt. Non sum tantæ scientiæ, quantæ videor. Magnis præceptoribus opus est. Ego abdicatus studui. Quæris quomodo te sanaverint? non tibi medicus, sed filius profuit. Desiderio laborabas. gratum tibi erat, quicquid meis manibus acceperas. ut primum intravi, recreatus es. quid in te curandum esset, adverti. Hæc non eodem morbo laborat. Multa sunt dissimilia, sexus, ætas, animus. Nihil magis ægris prodest, quam ab eo curari, à quo volunt. Temerariis remediis graves morbi curantur, quibus uti non audeo in noverca.

Non oportet adolescentem quicquam novercæ succensere. alioquin odit & gaudet. Ferendus est adolescens, si se excusat: non est, si ulciscitur.

Pars altera. Lugendum est, flendum est, in hoc me conservasti? Hostis aliquando vulnus sanavit quod fecerat, ob hoc maxime, qui alius sanare non poterat. Negant posse sanari. Nemo suscipit: nemo vult enim filio curationem præripere.

Pollio dicebat, inter patres & filios id solum judex putat licere, quod oportet.

CONTROVERS. VI.

Indiscreti filius & privignus.

Thema. Quidam mortua uxore, quæ in partu perierat, duxit aliam: puerum rus misit. Ex illa subinde sustulit filium. Utrumque puerum ruri educavit. Post longum tempus redierunt similes. Quærenti matri uter ejus esset, non indicat. Accusatur ab ea malæ tractationis.

PRO MARITO. Quid fletis pueri? securi estote. Non memini. Iam lites sunt, & nondum indicavi. Qualis eris noverca, quæ sic fieri cupis? Alter tuus est: alter tui frater est: & si per te licuerit, neuter privignus est. Dum alterius vis esse mater, utriusque es noverca. Si coëgeris, mentiar. non mater, sed noverca decipieris. Hos ipsa noluit natura distingui. Indicarem, nisi tam pertinaciter quæreres. Hic tuus est. quid alterum novercalibus oculis intueris? Ille tuus est. Uni tibi cõtingit, ut habeas privignum, & non sis noverca.

Pars altera. Filius enim tuus ablegatus à patre, & educatus est sic, ut ignotus esse posset & matri. Tibi rediit uterque filius, huic uterque privignus. Eo crudelius filio caret, quo propius accessit. Times hujus iniquitatem: cum iniquius ipse magis ames eum cui alterius vis donare matrem, quam cui non vis reddere suam.

Extra. Quod ad colorem pertinet viri, *Hispo Romanus* & *Silo Pompejus* hoc usi sunt: Nescio, & ideo

& ideo non indico tibi. Quidam miscuerunt etiam, & utroque usi, dixerunt: Nescio, sed etiamsi scirem, non judicarem tibi: quod *Latro* & *Cestius*. Sed *Asinius Pollio* neutrum colorem probabat. Si dicit, inquit, Nescio: nulli fidem faciat. Vxor ipsa non quæreret ab illo, nisi ille scire posset. Dici enim contra virum potest: Quære à nutrice, à pædagogo. Verisimile non est, neminem domi esse qui sciat. Ille autem mixtus color utrunque corrumpit, & ignorantis fidem, & non indicantis fiduciam. Nam cum dicit, Etiam si scirem, non indicarem: efficit ut illum judex scire putet. cum dicit, Nescio: efficit ut videatur indicare debere, si sciat. Hoc autem ipse colore usus est, quem ajebat simplicissimum: Scio, sed non indico: quia pueris hoc utile est, & tuo filio. Magis amaturus sum eum, qui matrem videbitur non habere.

CONTROV. VII.

Tyrannicida, & adulter tyranni.

LEX. Tyrannicidæ præmium detur. Thema. *In adulterio deprehensus à tyranno, gladium extorsit à tyranno, & occidit eum. Petit præmium. Contradicitur.*

CONTRA TYRANNICIDAM. Non fecisset tyrannicidium, nisi illum tyrannus armasset. Cujus adulter non fuit, qui etiam tyranni fuit? Imputat nobis, quod deprehensus in adulterio mori noluit. Tyrannicida vellet jure occidi potuit à tyranno. Certamen in pari condicione contractum publica fortuna distraxit. Non innocentior vicit, sed fortior. Tulit secum tyrannus gladium, sic enim occisui venium. Cur solus ad præmium venis? tyrannum certe occidisti cum adultera. Non loricã, clypeumve sumpsit, sed tenuem ac perlucidam vestem: perfusus unguento intravit cubiculum, in quo non esse tyrannum diligenter agnoverat. Tyrannicida noster ne tyrannum inveniret optavit. Ducat Tyrannicidam in arcem tyrannus, non uxor: odium, non amor: ascensurus ferat animum, ferat ferrum: erat illo, ubi inveniat tyrannum. Omnia honesta opera voluntas inchoat, occasio perficit. Sæpe honorata virtus est, etiam ubi eam fefellit exitus. Scelera quoq; quamvis citra exitum subsederunt, puniuntur. Nec infelix virtus amittit gloriæ titulum: nec gloriam virtutis intercipit fortuita felicitas. Nunquam majorum nostrorum prudentia tantis muneribus tyrannicidium emeret, si illud etiam libido promitteret. Novo inauditoque more pugnabant, tyrannicida pro adulterio, tyrannus pro pudicitia. Occidisti tu maritum, fortuna tyrannum. Tyrannum cadere Reipublicæ volo. Occidat illum civis iratus, misceat maledicta vulneribus, qualia in adulterum maritus attulerat. Ad adulteræ osculis ad præmium curris. Nolo tyrannicida imitetur, antequam occidat, tyrannum. Pop. Romanus veneno vinci hostem noluit, proditione noluit. Honorabo subitum tyrannicidium: non honorabo fortuitum, non coactum.

Pars Altera. Non habebas, inquit, ferrum. Quid enim tyranno profuit quod habuit? In eo qui inermis ad tyrannum venit, non minor virtus est, sed periculum majus. Non quæras quid in arcem tulerim: tyrannicidium retuli. Non est gladius meus: sed manus mea est, sed animus meus est, sed consilium, sed periculum, sed tyrannicidium meum. Adulterium vocas,

quo

quo effectum est, ne quis timeat adulterium. Diligenter arce munita occasionem requirens, tentavi servos, tentavi amicos: per uxorem solam fulsit occasio. Non putavi adulterium, uxorem tyranni polluere: sicut nec homicidium, tyrannum occidere. Ferrum in arcem ferre, periculosum erat: invenire, facile. Si tyrannum, inquam, invenero obvium, qualibet res telum erit. certe semper solet secum tyrannus habere ferrum. Gladius inter duos, fortioris est. Quam solicitus fui adulter, ne non deprehenderer!

CONTROV. VIII.

Patronus operas remissas repetens.

LEX. Per vim metumve gesta, irrita sunto. Thema. *Bello civili patronus victus & proscriptus, ad libertum confugit. Receptus est ab eo, & rogatus, ut operas remitteret. Remisit. Consignatio facta est. Restitutus indicit operas. Contradicitur.*

PRO PATRONO. Patronus à liberto restitutionem peto. Si pacisci tunc à me voluisses operas, spopondissem. Bona bello perdidi, ad restitutionem nudus veni. Nunc libertorum operas desidero. Propter tabulas illa proscriptionis tabula crudeliores. Persequebatur illa, quos vicerat: hæ persecutæ sunt, quos receperat. In illa ultio fuit, in his perfidia. Denique illa jam desiit, hæ perseverant. Non mea, inquit, sed aliena vis fuit. Æquæ dignus est pœna, qui ipse vim adhibet, ut qui ab alio admota, ad lucrum suum utitur. In hunc primum incidi. Et dum timeo ne offenderem, secutus sum hoc exigentem. Non recepit me, sed inclusit. Nihil est venali misericordia turpius.

Pars Altera. Nihil tibi opus est potestas. Scisti illum parere, etiam cum cogi non potest. Qualibet indicas operas, numquam tamen indices ita periculosas, quam indixisti. Habeo judicia tua. Bene de servo judicasti, manumisisti, bene de liberto. Proscriptus mihi potissimum te commisisti. Si noluissem patronum habere, potui. Vnus ex proscriptis fuisti qui tunc posses etiam rogari. Restitutio tibi proscriptionem remisit, non quicquid in proscriptione gessisti, rescidit.

Extra. Omnes invecti sunt in libertum. *Vallius Geminus, & Otho Iunius* egerunt lenius, ut patronus remissurus videretur operas, si obtinuisset. Nam Otho dixit: Sine me judicio meo videri remisisse. Faciam, remittam. Quid me sic times, tanquam invitus promiserim? Contra *Cestius* ait: Tunc hujusmodi utendum esse coloribus, ubi verendum est, ne videamur rem duram postulare. Vbi contra honestam personam, promisso judex mollior fallendus est. Quid in hac persona veremur & causa? nisi hoc unum, quod ex hoc colore metuendum est: ne, si volumus hæc remittere, etiam voluisse videamur.

LIBER

EX LIBRO V.

* Epistola deest. *

CONTROVERSIA I.

Laqueus incisus.

Actio. Inscripti maleficii sit actio. Thema. *Quidam naufragio facto, amissis tribus liberis, & uxore, incendio domus, suspendit se. Præcidit illi quidam ex prætereuntibus laqueum. A liberato reus fit maleficii.*

PRO INCIDENTE LAQUEUM. Tres, inquit, liberos perdidi. Utinam & illos servare potuissem! Vive. mutantur vices felicitatis humanæ, proscriptus aliquando proscripsit. Victi fugiunt, proscripti latent, natant naufragi. Amisi, inquit, uxorem, liberos, patrimonium. Tu putabas ea te condicione accepisse, ne perderes? Ludit de suis fortuna muneribus, & quæ dedit, aufert; & quæ abstulit, reddit: nec unquam tutius est illam experiri, quam cum locum injuriæ non habet. Cn. Pompejus in Pharsalia victus acie, vixit. Majus tu tuum putas esse naufragium? Crassus vixit: & non privatas perdiderat, sed publicas opes. Omnia tibi fortuna abstulit, sed spem reliquit. Tolle spem hominibus, nemo victus retentabit arma. nemo infeliciter expertus negotiationem, alios appetet quæstus, nemo naufragus vivet. Spes est ultimum adversarum rerum solatium. Ut viveres, natasti. Misertus sum: nec in te amplius quam periculum cogitavi. Non attendi incendium, non orbitatem. aut si attendi, meminetam te post illa vixisse. Non visus es mihi animum morieudi habere. Legeras locum, in quo interpellari posses.

Pars Altera. Tot ille fundorum dominus, aliena arbore suspendo laqueum. De fortuna nihil queror: mori permitti. Nunc, inquit, morere. Injuria est, ut qui meo arbitrio debui, tuo moriar. Amisi uxorem, liberos, patrimonium. Fortuna mihi nihil præter laqueum reliquit: iste nec laqueum. Sumpsi instrumenta mortis, solitudinem & laqueum: alterum aptum morituro, alterum misero. Quisquis interveneris, si amicus es, defle: si inimicus, specta. Cum à me iste accusetur, graviorem de me quam de reo ferre sententiam. Ego, ut moriar: iste, ut ne prohibeat. Ne hæc narrarem, mori volui. Præcidit remedium meum. si qua fides est, non enatavi, sed ejectus sum. Nihil jam timebam, nisi vivere. Domus meæ fata clando, nullo miserior, quam quod ultimus morior. Cui me vita reservas? Ut ædificem? Aspice incendium. Ut navigem? Aspice naufragium. Ut educem? Aspice sepulchrum. In tam calamitosa domo feliciores fuistis, uxor & liberi, vobis mori contigit.

CONTROVERSIA II.

Gener divitis inimici.

Thema. *Pauper cum haberet filium, & divitem inimicum filiam habentem, peregre profectus est. Rumor fuit de morte ejus. Filius cum divite in gratiam rediit, & ejus filiam duxit. Reversus pater cogit illum uxorem repudiare. Nolentem abdicat.*

PRO PATRE PAUPERE. Nemo quicquam facile credit, quo credito dolendum sit. ego diu non credidi de nuptiis suis.

tuis. Desertor patris, inimici cliens, uxoris mancipium, non flevisti patrem, non quæsivisti, sic inimico placuisti. Rumor, inquit, fuerat, decessisse te. Mirabar, si talem uxorem vivo patre habere potuisses. Non quæris, ubi perierim. Mors mea tibi debet esse suspecta: inimicum habeo. Quis alius hanc famam potuit immittere, nisi qui me vivo, filiam collocare non poterat? Non times, ne inter ipsas nuptias tuas patris ossa referantur? Tot servi sequuntur, tot liberi, tot clientes, ut quicquid dixerit, rumor fit. Fabricius aurum à Pyrrho accipere noluit. beatior ille fuit animo, quam ille regno. Plures insidias in itinere fugi: & factum dives, quod faciendum mandaverat, credidit.

Pars Altera. Vanum gloriæ genus, odium divitiarum. Mortales esse inimicitiæ debent. Scipio Gracchi inimicus, & tamen postea socer. Cujus vitio inimicitiæ contractæ sint, apparet. Ille amat filium suum, tu nec tuum.

Senianus rem stultissimam dixit: Dives me semper contempsit, nunquam nisi pro mortuo habuit. Ut aliquid & ipse simile de Seniano dicam, post hanc sententiam Senianum semper pro mortuo habui.

CONTROVERSIA III.

Fratres pancratiastæ.

Actio. Malæ tractationis sit actio. Thema. *Duos filios quidam pancratiastas instituit, ad Olympia eduxit. Cum compositi essent, ut simul pugnarent, accessit ad pugnantes pater, & ait abdicaturum se, si quis perdiderit. Commortui sunt juvenes, & decreti sunt his honores divini. Reus fit pater malæ tractationis ab uxore.*

CONTRA PATREM. Tertius sine sorte pugnasti, & utrumque vicisti. Stetit cruentus pater. Iam perierant, & adhuc minabatur. Moriuntur, non alter ab altero, sed uterque à patre. Misera mater, odisse non potest, qui filium suum occidit. Iuvenes invicti, nisi habuissent patrem. Pii juvenes, nec parricidium patri negare potuistis. Vincere propter parricidium nolunt, vinci propter abdicationem. Abdico, inquit, eum qui victus erit, Demens meliorem abdicaturus es. Invoco Iovem, cujus Olympia parricidiis absoluta sunt.

Pars Altera. Non facturus dixi: & si facturus pro gloria eorum dixi. Non debeo in invidia solus esse, cum luctus communis sit. Omnes ajebant collusuros fratres. Minatus sum, non ut necessitatem filiis imponerem, sed ut populo satisfacerem.

CONTROVERSIA IV.

Damnatus parricidii alligans fratrem.

LEX. Qui falsum testimonium dixerit, vinciatur apud eum, in quem dixit. Thema. *E duobus filiis profectus cum uno pater, adolescens solus rediit. Accusatus est à fratre parricidii, & damnatus. Diebus festis intercedentibus pœna ex lege dilata est. Rediit pater. Accusavit damnatus fratrem falsi testimonii & obtinuit, & vinxit. Cogit pater ut vinctum solvat. Nolentem abdicat.* C. D.

PRO PATRE. Falsum, inquit, in fratrem testimonium dixit. Si vis grave illius crimen facere, te exorabilem præsta. Crudelis in fratrem, miraris, si in te creditum parricidium est? Ergo ego duos filios habere non possum? Adolescens, jam potes & parri-

parricidium facere. Alligatus est alter filius, quia non revertebar: alter, quia redii. Nunquam solves fratrem? Si talis es, nihil testis mentitus est. Parricida es. Non impio in te, sed in patrem pio animo dixit. Suspectum habuit, quod reliqueras patrem. Inter catenas, filii jaceo, eodem clausus ergastulo. Ingrate, testem tuum simul alligasti.

Pars Altera. Meo periculo solutus sum, meo alligatus. Vix solvi poterat, si testimonium falsum pro fratre dixisset. Parricidium de patre finxit, de fratre commisit. Venisse patrem mihi carnifex nuntiavit. Parricida sim, sicut objicitur, hoc leviter irascor. Miraris, si eum fratrem alligare possum, qui me potuit occidere? Ingrata erat ipsa pœnæ meæ dilatio. Expectare gravius videbatur quam pati. Imaginabar mihi culeum, serpentes, profundum.

CONTROVERSIA V.

Exusta domus cum arbore.

Lex. Qui sciens damnum dederit, reddat quadruplum: Qui insciens, simplum. Thema. *Dives pauperem vicinum rogavit, ut sibi venderet arborem quam sibi dicebat obstare. Pauper negavit. Dives incendit platanum, cum qua & domus arsit. Pro arbore pollicetur quadruplum, pro domo simplum.*

CONTRA DIVITEM. Excitatus flammarum sono, vicinorum primo fidem imploravi. Arbor ramis discurrentibus totam domum texerat. Non potest exorari? incendatur. Est hoc impotentiæ, sine fine concupiscere, sine modo irasci. Non potest expugnari precibus: expugnetur ignibus. Nihil inter me & pauperem interest, si jure agimus. Liceat & pauperem gaudere profectu. Vos possidetis agros, urbium fines, urbesque domibus impletis. Intra ædificia vestra undas & nemora comprehenditis. Nihil lætius oculis tuis occurrit, quam ruinæ meæ. Domum perdidi, qui carere nec arbuscula quidem poteram. Deliciis tuis dives ardebimus. Oculis voluptas incendio quæritur, & prospectus ignibus relaxatur. Profectui obstabat. Quid? inambulantibus nobis non obstant servorum catervæ? in immensam excitati altitudinem parietes lucem non impediunt? Infinitis porrectæ spatiis ambulationes, & urbium solo ædificatæ domus, non nos prope à publico excludunt? Sub hac arbuscula imaginabar divitum silvas. Quantum perdidi, quem fatetur iratus inimicus plus perdidisse quam voluit? Non iniquum postulo. ejus damno desinat incendium, cujus consilio cœpit. Scilicet ut domus ad cælum omne conversæ, brumales æstus habeant, æstiva frigora, & non suis vicibus intra illorum penates agatur annus; alunt in summis culminibus mentita nemora, & navigabilium piscinarum freta, arata quondam populis rura, singulorum nunc ergastulorum sunt: latiusque nunc villici quam reges imperant. Maria submoventur projectis molibus. Nesciebas quanta sit potentia ignium, quam irrevocabilis, quemadmodum totas absumat urbes, quam levibus initiis oriantur incendia? Etiam si partem damni dare noluisti, si tamen noluisti, In totum quasi prudens dederis, tenendus es. ex toto enim noluisse debet, qui imprudentia defenditur. Si fatereris scienter Januam incendisse, si unum tignum, puto tota domus intelligeretur ex parte. nec enim quisquam omnia incendit, sed unam aliquam rem,

ex qua surgat in omnia se sparsurus ignis. Atqui pars domus est arbor, quæ in domo est.

Pars *Altera*. Pestilentem mihi domum faciebat arbor. cælum omne per quod salubris spiritus venire posset, obduxerat. rogavi pauperem, & dixi: Nihil tibi nocet arbor recisa, mihi plurimum non recisa. Quid ad te illi rami pertinent, qui extra domum sunt? Quasdam partes domus meæ rami premebant. Iam etiam quosdam parietes moverant. Scitis quanta vis sit arborum? muros discutiunt.

CONTROVERSIA VI.

Raptus in veste muliebri.

LEX. Impudicus concione prohibeatur. Thema. *Adolescens speciosus sponsionem fecit, muliebri veste se exiturum in publicum. Processit. Raptus est ab adolescentibus decem. accusavit illos de vi & damno. Concione prohibitus à magistratu, reum facit magistratum injuriæ.*

CONTRA ADOLESCENTEM. Muliebrem vestem sumpsit, capillos in feminæ habitum composuit, oculos puellari lenocinio circumdedit, coloravit genas. Non creditis? & qui non crediderant, victi sunt sponsione. Et hoc de sponsione forsitan venerat, ut auderet impudicus concionari. Date illi vestem, puella est: date noctem, rapietur. Sic illum vestis sumpta decuit, ut videretur non tunc primum vestem sumpsisse. Facta totius adolescentiæ remitto. Vna nocte contentus sum: sic imitatus est puellam, ut raptorem inveniret. Nunquid cecini? Nunquid carmen famosum composui, aut (ut proprium genus injuriæ tuæ dicam) nunquid te rapui? Apud patres nostros, qui forensia stipendia auspicabantur, nefas putabatur brachium extra togam exerere. Quam longe ab his moribus aberant, qui iam vere unde etiam virtute utebantur? Constat hunc stupratum: cum damnati sint, qui rapuerunt.

Pars *Altera*. Constat semper gravem, semper serium fuisse. Sed hoc jocis adolescentium factum est. Cæterum tam nota erat verecundia ejus, ut nemo sine sponsione crediderit.

CONTROVERSIA VII.

Trecenti ab imperatore non recepti.

LEX. Nocte portas aperire in bello non liceat. *Altera*. Imperator in bello summam potestatem habeat. Thema. *Trecenti ab hoste captivi ad portas nocte venerunt. Imperator non aperuit. Ante portas occisi sunt. Imperator post victoriam reus est læsæ reipublicæ.*

PRO IMPERATORE. Non putavi meos. Noverant legem. Cur, inquit, trecenti perierunt? immo cur ne perirent, capti sunt? Hos ego interdiu non recepissem, nisi victores: noctu, ne victores quidem. Procedens postridie in prœlium, pugnaturis ostendi trecentos, in quibus laudari nihil potest præter fugam: nihil desiderari, præter numerum. Fugiunt, ut leges relinquant: redeunt, ut tollant. Populus Romanus Cannensi prœlio in summas redactus angustias, cum servorum desideraret auxilia, captivorum contempsit: & credidit eos libertatem magis tueri posse, qui nunquam habuissent, quam qui perdidissent. Nocte quomodo hostem civemque distinguam? Quam mihi dabis notam, ut arma cognoscam? Credo in

insidiis

..fidelis hostes fuisse, ut exclusos ..ciderent, sequerentur admis..os.

Pars Altera. Infestus illis ..atus fuit, iniquo eos colloca..t loco. hoc ne argui posset, ..ou recepit. Capti sunt fortissimi ..ices, Regulus, Crassus. Hac ..ostrema rogantiū vox erat: Mitte ..ma: certe lex non vetat.

CONTROV. VIII.

Tyrannus post abolitionem candidatus.

..EX. Competitori liceat in competitorem dicere. Thema. *Tyrannus sub abolitione dominationem deposuit, ut si quis objecisset tyrannidem, capite puniretur. Petit magistratum: ..mpetitor contradicit.*

..ONTRA TYRANNUM. ..Candidatus anno meo spondeo, nulla rapietur, nullus ..idetur, nullum spoliabitur ..lum. Cur honores tamdiu gesserit, narret, per commu..deprecor libertatē. Moriar, ..icietur tibi quod occideris ..ivem. Vult aliquo imperio, aliqua potestate distingui, homo magnæ nobilitatis, magnæ gra..iæ, ingentis pecuniæ. Siciliæ di..itur fuisse dominus, qui inclusos æneis tauris homines subjectis urebat ignibus, ut mugitum ederent, verba non possent. O hominem in sua crudelitate fastidiosum: qui cum vellet torquere, tamen nolebat audire.

Pars Altera. Quicquid egi, quicquid gessi, causa Reipublicæ feci. Peto ne mihi lex pro me lata noceat, neve quid noceat, quia non objicitur quod non noceret objectum.

EX LIBRO VI.

CONTROVERSIA I.

Chirographum cum abdicato.

Thema. *Abdicato fratri, frater chirographum dedit, dimidiam se partem hereditatis daturum, si non respondisset irato patri. Ille tacuit. Abdicatur alter à patre.*

PRO PATRE. Tantum æris alieni habet, quantum vivo patre non posset solvere. Vis scire cujus fidei sis? nec frater quidem tibi sine chirographo credidit. Alterius spe morior, alterius fide. Vivo: & jam patrimonium meum divisum est. Nisi succurritis, vincit me & ille qui tacuit. non dissimulo me hodie duos abdicare. Chirographum prode parricidarum fœdus, & nefariæ spei pactum. Chirographum danti impium, accipienti turpe, patri periculosum.

Pars Altera. In omnem me fortunam, frater, tibi jungam comitem. Si militandum, una militabimus: si peregrinandum, una urbes peragrabimus: si quotidianam rogavero stipem, & illam tecum dividam. Nolui recentem irā exagitari patris. Malui, ut tacendo patrem vinceres. Meæ partis heres ero, tuæ custos. Et quia de re maxima melius sibi quisque credit, do chirographum: tu da operam, ut istud magis à patre accipere, quam à fratre videaris. Hoc quod honeste, & quod pie gerebamus, tam palam egimus, ut pater sciret. Quid enim timebam, nisi, si rescisset pater, moleste ferret filium suum, hominem avarum non esse, fratrem pium? Ita mihi contingat patrem utrique nostrum placari.

CONTROVERSIA II.

Exul pater fundo prohibitus.

LEX. Exulem tecto & cibo juvare non liceat. ALTERA. Imprudentis cædis damnatus quinquennium exulet. THEMA. *Quidam cum filium & filiam haberet, imprudentis cædis damnatus, in exilium profectus est. Solebat venire in possessionem vicinam finibus. Rescivit hoc filius. Cecidit villicum. Villicus exclusit patrem. cœpit ire ad filiam. Accusata illa, quod exulem recepisset: advocato fratre absoluta est. Post quinquennium pater abdicat filium.*

PRO PATRE. Accusator civium me feci exulem: filius etiam meorum. Filiam honestiorem inveni, quod accusata est: servum frugaliorem, quod cæsus est. Male meruisti de patre, quem exclusisti: de sorore, cui præjudicio nocuisti: de judicibus, quos in tam bona timuisti causa. Aut tu peccasti, aut soror. Filius me docuit, quod illum non recipio. Absoluta est inquit, me advocato, soror. Ita tu patrem non recipiebas, cum tam bene istam causam agere posses? cum absoluta sit quæ receperat, damnatus est qui non expulerat? Filia me patrem judicavit, servus dominũ: Uni filio exul fui. Ignosce fidelissime servulorum, & tibi imprudens nocui. Quàm bonam ejus causam putas fuisse, quæ ne te quidem advocato damnata est. Si te herede possum mori, dignus sum, qui etiam tibi hunc servum relinquam. Alii exul est, tibi pater est. Nulla lex scelus imperat. Certe quæ fecit, absoluta est. Lex eum tenet, qui juvat exulem, non qui patiatur juvari. Ignora, dis-simula: lex te innocentem es[…] curiosum jubet. Si mea cau[…] ciebas, me admonuisses: se[…] prohibuisses, non cæcidisses.

PARS ALTERA. [...]cere lege prohibente non p[…] Accusata & absoluta est: [...] muliercula non videbatur [...] leges. Non pro me timui, sed [...] te. Res in notitiam hominũ [...]rat. Captabaris: timui, ne [...]dereris. Vis scire notum f[…] Soror accusata est. Malui se[…] cadere frugalissimum, quam [...]trem optimum amittere.

CONTROVERSIA [...]

Mater nothi lecta pro pa[…]

LEX. Major frater divida[t pa]trimonium, minor eligat. [AL]TERA. Liceat filium e[x an]cilla tollere. THEM[A.] *Quidam cum haberet leg[iti]mum filium, alium ex an[cilla] sustulit, & decessit. M[ajor] frater sic divisit, ut te[…] patrimonium ex una p[arte] poneret, ex altera nothi [ma]trem. Minor elegit matrem [...] accusat fratrẽ circũscripti[onis].*

PRO NOTHO. Vn[…] mnium exheredatus sum [...] videndo. Elegisset, inqui[t, al]teram partem. Tu solus talis [...]tuisti esse filius, qualis frater [...] Lex te dividere, me eligere ju[bet] aperte, ne minor circumscri[ba]tur, timet. Sic divisit, ut si v[…] non esse mendicus, relinquer[em] fratrem in egestate, matrem [in] servitute. Non est dividere, [ex] altera parte patrimonium po[ne]re, ex altera onus. Talis fuit [...] illi coheredem pater ex anc[illa] tolleret. Elige, ut aut patrimo[nio] careas, aut scelere. Circum[scri]ptores dici solent, qui aliq[uid] abstulerunt. iste nihil reliq[uit.] Tu, inquit, voluisti pauper [...] Cur igitur queror, si egestate [...] lector? Objici, inquit, nõ pot[…]

quod lege factum est: immo nihil nisi quod lege factum est. Nam si quid aliter factum est, per se irritū est. circumscriptio semper crimen sub specie legis involvit. Quod apparet in illa, legitimum est: quod latet, insidiosum. Semper circumscriptio per jus ad injuriam venit. Lex jubet majorem dividere, minorem eligere, nec tu divisisti, nec ille elegit. Sic à te alligatus est, ut necesse haberet, quod non expediebat, malle. Nota fuit in matrem meam pietas. Non timuit, ne eligere possem alteram partem.

Pars Altera. Ego nihil aliud quàm divisi. Circumscriptio non in divisione est, sed in electione. Habes matrem, quam quidam totis redemerunt bonis: habes gloriam, quam per ignes quidam, multi per arma quæsierunt. Multa de patrimonio rapuit, cum haberet jus dominæ ancillæ impudentia. Timebas, ne in illam sævirem. Non expediebat mihi, cum in illa totum patrimonium habiturus essem. Nunc tantundem habes; habes enim partem quam voluisti, ut tantundem haberes, nec pater voluerat, ideo matrem tuam ancillam reliquit.

CONTROVERSIA IV.

Potio ex parte mortifera.

Actio. Veneficii sit actio. Thema. *Proscriptum uxor secuta est. Quodam tempore secreto poculum tenentem interrogavit, quid esset. Ille dixit, venenum: & mori se velle. Rogavit illa ut partem sibi daret: & dixit, se nolle sine illo vivere. Partem bibit ipse, & partem uxori dedit. Periit illa sola. Testamento inventus est maritus heres, restitutus arguitur veneficii.*

CONTRA MARITUM. Sic egit, ut deprehenderetur, sic deprehensus est, ut exoraretur: sic bibit, ut viveret. Quod est illud venenum, quod tantum heredi non nocet? Nemo unquam tam palam uxori dedit venenum. Fugit, ne occideretur, qui dixit se mori cupere. Vnus proscriptione locupletior factus est. ut vivere vellet, uxor illi persuadere non potuit, persuasit res blandior, uxoris hereditas. Scivit quam partem potionis hauriret. Contrarias partes gladio persecutus est, suas veneno: occidendi finem prius victores fecerunt, quam victi. Iam quid putabatis futurum, cum in exilium uxor testamentum tulisset, maritus venenum? Vbi est uxor? Ecquid te pudet? Etiam proscripti redeunt. Statim consumpta potione collapsa est. Nolite mirari, si tam efficax venenum est, heres est, qui dedit. Summis fere partibus levis & innoxius humor suspenditur. gravis illa & pestifera pars suo pondere subsidit. Apparet te diu præparatum venenum habuisse. scisti dividere. Etiam si potest defendi qui volenti dedit, tu potes, qui fecisti, ut vellet? Id genus veneni fuit, quod pondere subsideret in imam potionem. Bibit iste usque ad venenum, uxor venenum.

Pars Altera. Virum in pace dilexit, in bello secuta est, in consilio ultimo non reliquit. O, inquit, dignum, quem innocens sequatur. Bello civili lege proscriptus sum. Exulavi. Quid his malis adjici potest, nisi ut venenum bibam, & vivam? Venenum, inquam, est. Hoc qui datum sunt, dissimulant. Venenum Cato vendidit. Quærite, an proscripto licuerit emere, quod licuit Catoni vendere.

CONTROVERSIA V.

Iphicrates reus.

LEX. Qui vim in judicio fecerit, capite puniatur. Thema.

Missus Iphicrates adversus Thracum regem, bis acie victus fœdus cum eo percussit, & filiam ejus duxit uxorem. Cum Athenas redisset, & causam diceret, visi sunt circa judiciū quidam Thracum cultu armati, & ipse reus gladium strinxit. Cum judices citarentur ad judicandum, palam absolutorias tulerunt sententias. accusatur, quod vim in judicio fecerit.

CONTRA IPHICRATEM. Nemo judicum tuorum non timuit sic, tanquam tu de illis judicaturus esses. Cum toto tibi regno socer venit advocatus. Non majoribus copiis bellum instruxit, quam judicium. Iphicrate, conde gladium. Iudicium est. Quid tibi cum gladio? Certe bis victis arma ponenda sunt. Quæ est ista contra rerum naturam permutatio, in bello nuptiæ, in judicio bellum?

Pars Altera. Ego vim non feci. Omnia enim legitime peracta sunt. Accusator suo loco dixit: reus suo respondit. perfectum per omnes numeros suos judiciū est. Cum judices sententias suas ferrent, strinxi gladium, ut occiderē me, si damnatus essem. Iudices tulerunt palā absolutorias, ut gratiam duci suo referrent. Nuptiarum causa, utilitas Reipublicæ fuit. Miles sæpius pulsus erat infelici prœlio. Barbaros circa judicium fuisse, non propter judiciū armatos, sed propter morem suū. Quid potestis, inquit, queri? Quod obsides vobis abduxi?

CONTROVERSIA VI.

Adultera venefica.

Actio. Veneficii sit actio. Thema. *Quidam cum haberet uxorem, & ex ea filiam nubilem, indicavit uxori, cui eam collocaturus esset. Illa dixit: Celerius morietur, quam illi nubet. decessit puella ante diem nuptiarum, dubiis signis cruditatis & veneni. Torsit ancillam pater. dixit illa, se nihil scire de veneno, sed de adulterio dominæ, & ejus cui collocaturus erat filiam. Accusat uxorem veneficii & adulterii.*

CONTRA VXOREM. *Morietur.* teneo veneficam. *celerius quam nubat.* teneo adulteram. *Morietur.* Factum est. *celerius quam nubat.* factum est. Adulterium serius deprehendi quam factum est, veneficium antequam fieret. Duo crimina ad vos detuli, & duas indices. altera dicit, quod factum est: altera quod futurum est. Generi adultera, filiæ pellex. Quam infelix est domus, in qua adulterium argumentum est? Dixi, Honestus est: dixi, Pulcher est: dum laudo generum, commendavi adulterum. O me tardissimum in malis meis. veneficium nec denuntiatum quidem credidi: adulterium veneficio demum deprehendi. Versæ sunt in exequias nuptiæ, mutatusque genialis lectus in funebrem. Subjectæ sunt rogo infelices faces. profertur putre corpus, & venenis tumens. Quid ultra quæritis? Verbis signa, signis tormenta conveniunt. Ad vocem tuam facta conveniunt. *Morietur antequam nubat:* factum est. Vidimus fluens corpus, & in cadavere illius materna verba credidimus. Generum adulterio perdidi, uxorem parricidio, filiam veneno.

Pars Altera. Duo gravissima crimina objicit, adulterium & veneficium. adulterium, ancilla teste: veneficium, nec ancilla quidem. Cum indignaretur se non rogatam, exciderunt illi verba, quæ non minus quam pater filiam luget. At quare dixisti? *Celerius morietur, quam illi nubat?* Verba dolori parum consi-

considerata exciderunt. Et est sæpe fortuita divinatio.

CONTROVERSIA VII.

Demens qui filio cessit uxorem.

Actio. Dementiæ sit actio. Thema. *Quidam habebat duos filios: duxit uxorem. Alter ex adolescentibus cum ægrotaret, & in ultimis esset, medici dixerunt animi vitium esse. Intravit ad filium stricto gladio pater, rogavit ut indicaret causam sibi. Ait, amari à se novercam. Cessit illi uxorem pater. Ab altero accusatur dementiæ.*

PRO PATRE. Audite rem novam: fratrem crudelem, novercam misericordem. Insanus sum, quia aliquis meo beneficio sanus est. Tradidi uxorem illi: sed eripueram. Testor, inquit, præsides pietatis deos, amare antequam duceres. Ita tu injuriam vocas, quod fratrē habes, non habes novercā? Transii præter istius oculos cum ferro, gladium mihi nemo nisi æger extorsit. Patri, qui periculum filii morientis sustinere non potuit, ignoscendum in qualicunque facto est.

Pars Altera. Alter lenocinio curavit, alter parricidio cōvaluit. Quid hoc adulterium non putas, quod marito conciliante committitur? Nescio furiosius uxorē duxerit, an habuerit, an dimiserit, an collocaverit. Quam demens est, cui adulterium pro beneficio imputandum est! Strinxit gladiū maritus, non ut adulterum vindicaret, sed ut faceret. Mori potius debuit frater, quam sanari turpiter. Quid enim si matrem, si sororem concupisceret? Quædam remedia graviora ipsis periculis sunt. Omnia inter novercam & privignum composita sunt. Simulatum morbum, derisum animo turpissimo patrem.

CONTROVERS. VIII.

Versus virginis Vestalis.

Thema. *Virgo Vestalis scripsit hunc versum:*

Felices nuptæ, moriar, nisi nubere dulce est.

Rea est incesti.

CONTRA Vestalem. *Felices nuptæ*, cupientis est. *Moriar nisi*, affirmantis est. *Nubere dulce est.* Aut experta juras, aut inexperta pejeras. Neutrum sacerdotis est. Tibi magistratus suos fasces submittunt. Tibi consules prætoresque via cedunt. Nunquid exigua mercede virgo es? Sacerdos raro juret, nec unquam nisi per suam Vestam. Moriar. Nunquid perpetuus ignis extinctus est? Moriar. Nunquid de nuptiis appellata es? Ad ultimum Vestam invoco, ut tam infesta sit sacerdoti, quam iuvisa est. Recita carmen. dum quæro quale carmē sit, tu carmen scribas, tu verba pedibus suis emollias, & severitatem templo debitam modulatione frangas? Quod si utique laudare vis nuptias, narra Lucretiam. De illius morte scribe, antequam jures de tua. O te supplicio omni dignam, cui quicquam sacerdotio felicius est. *Dulce est.* quam expressa vox, quam ex imis visceribus emissa, non expertæ tantum, sed delectatæ. Incesta est etiam sine stupro, quæ cupit stuprum.

Pars Altera. Unus illi versus objicitur, & hic quidem non totus. Non oportet, inquit, scribere carmen. Multum interest, objurges, an punias. Incesti damnari nulla potest, nisi cujus corpus violatum est. Quid tu putas poëtas, quæ sentiunt, scribere? Vixit modeste, castigate.

Non illi cultus luxuriosior: non conversatio cum viris licentior. Vnum crimen habet vobis confiteor: Ingenium habet. Quid ni invideat Corneliæ mari Gracchorum? Quid ni illi, quæ Catonem peperit? Quid ni inviderint sacerdotes parientibus?

Extra controversiam. Varius Geminus apud Cæsarem dixit: Cæsar, qui apud te audent dicere, magnitudinem tuam ignorant: qui non audent, humanitatem.

EX LIBRO VII.

DECLAMATIO I.

Ab archipirata filio dimissus.

Duobus filiis quidā superinduxit novercam. Alterum domi parricidii damnavit. tradidit fratri puniendum. ille eum exarmato navigio imposuit. Delatus adolescens ad piratas, archipirata factus peregrinantem patrem cepit, & remisit. Reversus pater, abdicat filium.

(Ex Controvers. 1. lib. 7.)

DECLAMATIO. Tanta tempestate confusus, dispicere nihil potui: nec satis memineram, tale ministerium mihi pater, an noverca mandasset: ministerium an poenam esse voluisset, vindictam parricidii, an parricidium. Iusui fratrem culeo jubes? non possum. Non ignoscis, an non credis? ego comeudo ne te quidem posse. Nemo repertus est naufragii comes. omnia instrumenta circumcisa sunt. Adminiculum spei nullum. Patri sum excusandus, an fratri? Hoc pietatis tuæ munus ad inferos perferam, licuisse mihi per fratrem aliter quam parricidæ mori. Vivit, inquit, frater. non credo. Servavit, inquit, me. Fecisti ut crederem. In domo, in qua tamen facile parricidium creditum est, ego fratrem occidere non potui, frater patrem. Emicabant densis undique nubibus fulmina, & tempestates horridæ absconderant diem, intumuerat mare, justis quoque navigiis horrendū. Habes, inquam, frater, si innocens es, navigium: si nocens, culeum. Non potui facere parricidium. quam facile erramus omnes, & factum putavi. Frater, inquit, tu primus in domo parricidium facies. Iacebat in litore navigium, quod etiam integrum infeliciter vexerat. Credam parricidam, si tibi proficiscenti navigiū suum reddidit. Subito mihi cum animo pariter excidit ferrum, & nescio, qua perturbatione tenebræ stupentibus offunduntur oculis. intellexi quam difficile esset parricidium facere, etiam quod imperasset pater. Ita mihi, quæ sola miseros in domo nostra respicit, fortuna succurrat. Profectus pater tranquillo mari, auspicato itinere, integra navi. Quid hoc est? felicius navigavit damnatus, quā qui damnaverat. Vtrum videtur vobis innocentiam apud piratas didicisse, an ne apud piratas quidem perdidisse? Perieras pater, nisi in parricidam incidisses. Scissa quoque vela fecerant sinus, & instructas classes naufraga præcesserat navis. Scires navigare, qui servaturus esset patrem. Erat navigium; imo fuerat. o crudelis, & pertinax noverca, nihilominus sævis? maria jam quiescunt, prædones miserentur, irati parcunt. Veni ad vos, ut probem me parricidam. Multas rerū natura mortis vias aperuit, & multis itineribus fata decurrunt. O maria justiora judiciis! O mitiores procellæ patre! Non putatis misericordem, qui quem damnavit, fratri puniendum dedit? Centurio Mithridatē non potuit occidere: Mithridatem, dii boni, quàm

quam non dubium parricidam! Gaude pater, neuter ex filiis tuis parricidium fecit. Narra pater, quomodo te dimiserit, sic dimissus. Nocens est iste. sed mihi frater est. Naturæ jura sacra sunt, etiam apud piratas. Dixisses, inquit, te non posse. Ita tu nesciebas? Non licuit, non debui, non potui.

Pars altera. Nega nunc parricidam fuisse, quem scis esse piratam. Dimisit me in patrocinium suum, ut quia non occiderat, videretur nec ante voluisse. Quis porro me uno miserior est? Vitam parricidæ debeo.

Extra. Magna bonorum rhetorum manus in hanc partem transiit, ut aliquid dici deberet in novercam. Fuerunt & illi, qui non quidem palam dicerent, sed per suspicionem & figuras: quod *Passienus* non probabat, asserens minus verecundum esse aut tolerabile, infamare novercam, quam accusare. Quidam principia tantum habuerunt in sua potestate, post ablati sunt impetu. Excusatius est autem, in malum colorem incidere, quam transire. *Hispanus* duro colore usus, hoc se tanquam gravius elegisse dixit supplicii genus. qui color prudentibus displicebat. Quam enim spem habebat absolutionis, si nec paruit, nec pepercit?

DECLAMATIO II.

Popilius Ciceronis interfector.

De moribus sit actio. *Popilium parricidii reum Cicero defendit: absolutus est. Proscriptum Tullium ab Antonio missus occidit: caput ad Antonium retulit. Accusatur de moribus.*

(Ex Controverſ. 2. lib. 7.)

DECLAMATIO. Occidit Ciceronem Popilius. Jam ne credutis occisum ab isto patrem? Occisurus Ciceronem debuit incipere à patre. Antonius, inquit, jussit. Non te pudet Popili? Imperator tuus te credidit posse patricidium facere. Abscidit caput, amputavit manum. Minus in illo crimen est, quod Ciceronem occidit. Pro dii boni, occisum Ciceronem malos mores voco. Hoc unum feliciter, quod ante occidisti patrem, quam Ciceronem. Facilius pro parricida Cicero judicem movit, quam pro se clientem. Ad vos hoc patroni spectat exemplum. Nullos magis odit Popilius, quam quibus plurimum debet. Abscidit cervices. Parce jam Popili. Nihil tibi, nisi occidendum mandavit Antonius. Pudeat te Popili. accusator tuus vivit. Non credidisset Popilium facturum Antonius, nisi parricidium fecisse meminisset. Dii manes Popilii senis, & inultæ patris umbræ, te Cicero persequuntur: ut quem negasti, sentias parricidam. Non hausit Minturnensis palus exulem Marii. Cimber etiam in capto vidit imperantem. Cn. Pompejus terrarum marisque domitor, libenter se Hortensii clientem professus est. Et Hortensius bona Pompeji, non Pompejum defenderat. Ita tu Popili, si Antonius jussisset, & patrem occidisses?

Pars altera. Si illa tempora in crimen vocas, dicis non de hominis, sed de reipublicæ moribus. Miraris, si eo tempore necesse fuit Popilio occidere, quo Ciceroni mori? Ciceronis proscriptio fuit occidi: mea, occidere. Jussit imperator, jussit victor. Ego illi negare quicquam possem, cui nihil negare poterat Respublica?

Extra. Popilium pauci ex historicis tradiderunt interfectorem Ciceronis: & hi quoque non parricidii reum, à Cicerone defensum, sed in privato judicio.

tuis. Desertor patris, inimici cliens, uxoris mancipium, non flevisti patrem, non quæsivisti, sic inimico placuisti. Rumor, inquit, fuerat, decessisse te. Mirabar, si talem uxorem vivo patre habere potuisses. Non quæris, ubi perierim. Mors mea tibi debet esse suspecta: inimicum habeo. Quis alius hanc famam potuit immittere, nisi qui me vivo, filiam collocare non poterat? Non times, ne inter ipsas nuptias tuas patris odia referantur? Tot servi sequuntur, tot liberi, tot clientes, ut quicquid dixerit, rumor fit. Fabricius aurum à Pyrrho accipere noluit. beatior ille fuit animo, quam ille regno. Plures insidias in itinere fugi; & factum dives, quod faciendum mandaverat, credidit.

Pars Altera. Vanum gloriæ genus, odium divitiarum. Mortales esse inimicitiæ debent. Scipio Gracchi inimicus, & tamen postea socer. Cujus vitio inimicitiæ contractæ sint, apparet. Ille amat filium suum, tu nec tuum.

Senianus rem stultissimam dixit: Dives me semper contempsit, nunquam nisi pro mortuo habuit. Vt aliquid & ipse simile de Seniano dicam, post hanc sententiam Senianum semper pro mortuo habui.

CONTROVERSIA III.

Fratres pancratiastæ.

Actio. Malæ tractationis sit actio. Thema. *Duos filios quidam pancratiastas instituit, ad Olympia eduxit. Cum compositi essent, ut simul pugnarent, accessit ad pugnantes pater, & ait abdicaturum se, si quis perdiderit. Commortui sunt juvenes, & decreti sunt his honores divini. Reus fit pater malæ tractationis ab uxore.*

CONTRA PATREM. Tertius sine sorte pugnasti, & utrumque vicisti. Stetit cruentus pater. Iam perierant, & adhuc minabatur. Moriuntur, non alter ab altero, sed uterque à patre. Misera mater, odisse non potest, qui filium suum occidit. Iuvenes invicti, nisi habuissent patrem. Pii juvenes, nec parricidium patri negare potuistis. Vincere propter parricidium nolunt, vinci propter abdicationem. Abdico, inquit, eum qui victus erit, Demens meliorem abdicaturus es. Invoco Iovem, cujus Olympia parricidiis absoluta sunt.

Pars Altera. Non facturus dixi: & si facturus pro gloria eorum dixi. Non debeo in invidia solus esse, cum luctus communis sit. Omnes ajebant collusuros fratres. Minatus sum, non ut necessitatem filiis imponerem, sed ut populo satisfacerem.

CONTROVERSIA IV.

Damnatus parricidii alligans fratrem.

LEX. Qui falsum testimonium dixerit, vinciatur apud eum, in quem dixit. Thema. *E duobus filiis profectus cum uno pater, adolescens solus rediit. Accusatus est à fratre parricidii, & damnatus. Diebus festis intercedentibus pœna ex lege dilata est. Rediit pater. Accusavit damnatus fratrem falsi testimonii & obtinuit, & vinxit. Cogit pater ut vinctum solvat. Nolentem abdicat.* C. D.

PRO PATRE. Falsum, inquit, in fratrem testimonium dixit. Si vis grave illius crimen facere, te exorabilem præsta. Crudelis in fratrem, miraris, si in te creditum parricidium est? Ergo ego duos filios habere non possum? Adolescens, jam potes & parri-

parricidium facere. Alligatus elt alter filius, quia non revertebar: alter, quia redii. Nunquam solves fratrem? Si talis es, nihil testis mentitus est. Parricida es. Non impio in te, sed in patrem pio animo dixit. Suspectum habuit, quod reliqueras patrem. Inter catenas filii jaceo, eodem clausus ergastulo. Ingrate, testem tuum simul alligasti.

Pars Altera. Meo periculo solutus sum, meo alligatus. Vix solvi poterat, si testimonium falsum pro fratre dixisset. Parricidium de patre finxit, de fratre commisit. Venisse patrem mihi carnifex nuntiavit. Parricida sim, sicut objicitur, hoc leviter irascor. Miraris, si eum fratrem alligare possum, qui me potuit occidere? Ingrata erat ipsa pœnæ meæ dilatio. Expectare gravius videbatur quam pati. Imaginabar mihi culeum, serpentes, profundum.

CONTROVERSIA V.

Exusta domus cum arbore.

Lex. Qui sciens damnum dederit, reddat quadruplum: Qui insciens, simplum. *Thema. Dives pauperem vicinum rogavit, ut sibi venderet arborem quam sibi dicebat obstare. Pauper negavit. Dives incendit platanum, cum qua & domus arsit. Pro arbore pollicetur quadruplum, pro domo simplum.*

CONTRA DIVITEM. Excitatus flammarum sono, vicinorum primo fidem imploravi. Arbor ramis discurrentibus totam domum texerat. Non potest exorari? incendatur. Est hoc impotentiæ, sine fine concupiscere, sine modo irasci. Non potest expugnari precibus: expugnetur ignibus. Nihil inter me & pauperem interest, si jure agamus. Liceat & pauperem gaudere profectu. Vos possidetis agros, urbium fines, ubesque domibus impletis. Intra ædificia vestra undas & nemora comprehenditis. Nihil lætius oculis tuis occurrit, quam ruinæ meæ. Domum perdidi, qui carere nec arbuscula quidem poteram. Deliciis tuis dives ardebimus. Oculis voluptas incendio quæritur, & prospectus ignibus relaxatur. Profectui obstabat. Quid? inambulantibus nobis non obstant servorum catervæ? in immensam excitati altitudinem parietes lucem non impediunt? Infinitis porrectæ spatiis ambulationes, & urbium solo ædificatæ domus, non nos prope à publico excludunt? Sub hac arbuscula imaginabar divitum silvas. Quantum perdidi, quem fatetur iratus inimicus plus perdidisse quam voluit? Non iniquum postulo. ejus damno destinat incendium, cujus consilio cœpit. Scilicet ut domus ad cælum omne conversæ, brumales æstus habeant, æstiva frigora, & non suis vicibus intra illorum penates agatur annus; alunt in summis culminibus mentita nemora, & navigabilium piscinarum freta, arata quondam populis rura, singulorum nunc ergastulorum sunt: latiusque nunc villici quam reges imperant. Maria submoventur projectis molibus. Nesciebas quanta sit potentia ignium, quam irrevocabilis, quemadmodum totas absumat urbes, quam levibus initiis oriantur incendia? Etiam si partem damni dare noluisti, si tamen noluisti, in totum quasi prudens dederis, tenendus es. ex toto enim noluisse debet, qui imprudentia defenditur. Si fatereris scienter januam incendisse, si unum tignum, puto tota domus intelligeretur ex parte. nec enim quisquam omnia incendit, sed unam aliquam rem,

ex qua surgat in omnia se sparsurus ignis. Atqui pars domus est arbor, quæ in domo est.

Pars Altera. Pestilentem mihi domum faciebat arbor. cælum omne per quod salubris spiritus venire posset, obduxerat. rogavi pauperem, & dixi: Nihil tibi nocet arbor recisa, mihi plurimum non recisa. Quid ad te illi rami pertinent, qui extra domum sunt? Quasdam partes domus meæ rami premebant. Iam etiam quosdam parietes moverant. Scitis quanta vis sit arborum? muros discutiunt.

CONTROVERSIA VI.

Raptus in veste muliebri.

LEX. Impudicus concione prohibeatur. Thema. *Adolescens speciosus sponsionem fecit, muliebri veste se exiturum in publicum. Processit. Raptus est ab adolescentibus decem. accusavit illos de vi & damno. Concione prohibitus à magistratu, reum facit magistratum injuria.*

CONTRA ADOLESCENTEM. Muliebrem vestem sumpsit, capillos in feminæ habitum composuit, oculos puellari lenocinio circumdedit, coloravit genas. Non creditis? & qui non crediderant, victi sunt sponsione. Et hoc de sponsione forsitan venerat, ut auderet impudicus concionari. Date illi vestem, puella est: date noctem, rapietur. Sic illum vestis sumpta decuit, ut videretur non tunc primum vestem sumpsisse. Facta totius adolescentiæ remitto. Vna nocte contentus sum: sic imitatus est puellam, ut raptorem inveniret. Nunquid cecini? Nunquid carmen famosum composui, aut (ut proprium genus injuriæ tuæ dicam) nunquid te rapui? Apud patres nostros, qui forensia stipendia auspicabantur, nefas putabatur brachium extra togam exerere. Quam longe ab his moribus aberant, qui tam vere unde etiam virtute utebantur? Constat hunc stupratum: cum damnati sint, qui rapuerunt.

Pars Altera. Constat semper gravem, semper serium fuisse. Sed hoc jocis adolescentium factum est. Cæterum tam nota erat verecundia ejus, ut nemo sine sponsione crediderit.

CONTROVERSIA VII.

Trecenti ab imperatore non recepti.

LEX. Nocte portas aperire in bello non liceat. *Altera.* Imperator in bello summam potestatem habeat. Thema. *Trecenti ab hoste captivi ad portas nocte venerunt. Imperator non aperuit. Ante portas occisi sunt. Imperator post victoriam reus est læsæ reipublicæ.*

PRO IMPERATORE. Non putavi meos. Noverant legem. Cur, inquit, trecenti perierunt? immo cur ne perirent, capti sunt? Hos ego interdiu non recepissem, nisi victores: noctu, ne victores quidem. Procedens postridie in prœlium, pugnaturis ostendi trecentos, in quibus laudari nihil potest præter fugam: nihil desiderari, præter numerum. Fugiunt, ut leges relinquant: redeunt, ut tollant. Populus Romanus Cannensi prœlio in summas redactus angustias, cum servorum desideraret auxilia, captivorum contempsit: & credidit eos libertatem magis tueri posse, qui nunquam habuissent, quam qui perdidissent. Nocte quomodo hostem civemque distinguam? Quam mihi dabis notam, ut arma cognoscam? Credo in insidiis

insidiis hostes fuisse, ut exclusos occiderent, sequerentur admissos.

Pars Altera. Infestus illis tribunus fuit, iniquo eos collocavit loco, hoc ne argui posset, non recepit. Capti sunt fortissimi duces, Regulus, Crassus. Hæc postrema rogantiū vox erat: Mitte arma: certe lex non vetat.

CONTROV. VIII.

Tyrannus post abolitionem candidatus.

LEX. Competitori liceat in competitorem dicere. Thema. *Tyrannus sub abolitione dominationem deposuit, ut si quis objecisset tyrannidem, capite puniretur. Petit magistratum: competitor contradicit.*

CONTRA TYRANNUM. Candidatus anno meo spondeo, nulla rapietur, nullus occidetur, nullum spoliabitur templum. Cur honores tamdiu gesserit, narret, per commune deprecor libertatē. Moriar, si objicietur tibi quod occideris civem. Vult aliquo imperio, aliqua potestate distingui, homo magnæ nobilitatis, magnæ gratiæ, ingentis pecuniæ. Siciliæ dicitur fuisse dominus, qui inclusos æneis tauris homines subjectis urebat ignibus, ut mugitum ederent, verba non possent. O hominem in sua crudelitate fastidiosum: qui cum vellet torquere, tamen nolebat audire.

Pars Altera. Quicquid egi, quicquid gessi, causa Reipublicæ feci. Peto ne mihi lex pro me lata noceat, neve quid noceat, quia non objicitur quod non noceret objectum.

EX LIBRO VI.

CONTROVERSIA I.

Chirographum cum abdicato.

Thema. *Abdicato fratri, frater chirographum dedit, dimidiam se partem hereditatis daturum, si non respondisset irato patri. Ille tacuit. Abdicatur alter à patre.*

PRO PATRE. Tantum æris alieni habet, quantum vivo patre non posset solvere. Vis scire cujus fidei sis? nec frater quidem tibi sine chirographo credidit. Alterius spe morior, alterius fide. Vivo: & jam patrimonium meum divisum est. Nisi succurritis, vincit me & ille qui tacuit. non dissimulo me hodie duos abdicare. Chirographum prode parricidarum fœdus, & nefariæ spei pactum. Chirographum danti impium, accipienti turpe, patri periculosum.

Pars Altera. In omnem me fortunam, frater, tibi jungam comitem. Si militandum, una militabimus: si peregrinandum, una urbes peragrabimus: si quotidianam rogavero stipem, & illam tecum dividam. Nolui recentem irā exagitari patris. Malui, ut tacendo patrem vinceres. Meæ partis heres ero, tuæ custos. Et quia de re maxima melius sibi quisque credit, do chirographum: tu da operam, ut istud magis à patre accipere, quam à fratre videaris. Hoc quod honeste, & quod pie gerebamus, tam palam egimus, ut pater sciret. Quid enim timebam, nisi, si rescisset pater, moleste ferret filium suum, hominem avarum non esse, fratrem pium? Ita mihi contingat patrem utrique nostrum placari.

CONTROVERSIA II.

Exul pater fundo prohibitus.

LEX. Exulem tecto & cibo juvare non liceat. ALTERA. Imprudentis cædis damnatus quinquennium exulet. THEMA. *Quidam cum filium & filiam haberet, imprudentis cædis damnatus, in exilium profectus est. Solebat venire in possessionem vicinam finibus. Rescivit hoc filius. Cecidit villicum. Villicus exclusit patrem. cœpit ire ad filiam. Accusata illa, quod exulem recepisset: advocato fratre absoluta est. Post quinquennium pater abdicat filium.*

PRO PATRE. Accusator civium me fecit exulem: filius etiam meorum. Filiam honestiorem inveni, quod accusata est: servum frugaliorem, quod cæsus est. Male meruisti de patre, quem exclusisti: de sorore, cui præjudicio nocuisti: de judicibus, quos in tam bona timuisti causa. Aut tu peccasti, aut soror. Filius me docuit, quod illum non recipio. Absoluta est inquit, me advocato, soror. Ita tu patrem non recipiebas, cum tam bene istam causam agere posses? cum absoluta sit quæ receperat, damnatus est qui non expulerat? Filia me patrem judicavit, servus dominū: Vni filio exul fui. Ignosce fidelissime servulorum, & tibi imprudens nocui. Quàm bonam ejus causam putas fuisse, quæ ne te quidem advocato damnata est. Si te herede possum mori, dignus sum, qui etiam tibi hunc servum relinquam. Alii exul est, tibi pater est. Nulla lex scelus imperat. Certe quæ fecit, absoluta est. Lex eum tenet, qui juvat exulem, non qui patiatur juvari. Ignora, dissimula: lex te innocentem esse, nō curiosum jubet. Si mea causa faciebas, me admonuisses: servum prohibuisses, non cæcidisses.

PARS ALTERA. Facere lege prohibente non potui. Accusata & absoluta est: quia muliercula non videbatur nosse leges. Non pro me timui, sed pro te. Res iū notiti um hominū venerat. Captabaris: timui, ne occidereris. Vis scire notum fuisse? Soror accusata est. Malui servum cadere frugalissimum, quam patrem optimum amittere.

CONTROVERSIA III.

Mater nothi lecta pro parte.

LEX. Major frater dividat patrimonium, minor eligat. ALTERA. Liceat filium ex ancilla tollere. THEMA. *Quidam cum haberet legitimum filium, alium ex ancilla sustulit, & decessit. Major frater sic divisit, ut totum patrimonium ex una parte poneret, ex altera nothi matrem. Minor elegit matrem, & accusat fratrē circū scriptionis.*

PRO NOTHO. Vnus omnium exheredatus sum dividendo. Elegisset, inquit, alteram partem. Tu solus talis potuisti esse filius, qualis frater eras. Lex te dividere, me eligere jussit aperte, ne minor circumscribatur, timet. Sic divisit, ut si vellē non esse mendicus, relinquerem fratrem in egestate, matrem in servitute. Non est dividere, ex altera parte patrimonium ponere, ex altera onus. Talis fuit, ut illi coheredem pater ex ancilla tolleret. Elige, ut aut patrimonio careas, aut scelere. Circumscriptores dici solent, qui aliquid abstulerunt. iste nihil reliquit. Tu, inquit, voluisti pauper esse. Cur igitur queror, si egestate delector? Objici, inquit, nō potest, quod

quod lege factum est: immo nihil nisi quod lege factum est. Nam si quid aliter factum est, per se irritũ est. circumscriptio semper crimen sub specie legis involvit. Quod apparet in illa, legitimum est: quod latet, insidiosum. Semper circumscriptio per jus ad injuriam venit. Lex jubet majorem dividere, minorem eligere, nec tu divisisti, nec ille elegit. Sic à te alligatus est, ut necesse haberet, quod non expediebat, malle. Nota fuit in matrem meam pietas. Non timuit, ne eligere possem alteram partem.

Pars Altera. Ego nihil aliud quam divisi. Circumscriptio non in divisione est, sed in electione. Habes matrem, quam quidam totis redemerunt bonis: habes gloriam, quam per ignes quidam, multi per arma quæsierunt. Multa de patrimonio rapuit, cum haberet jus dominæ ancillæ impudentia. Timebas, ne in illam sævirem. Non expediebat mihi, cum in illa totum patrimonium habiturus essem. Nunc tantundem habes; habes enim partem quam voluisti. ut tantundem haberes, nec pater voluerat. ideo matrem tuam ancillam reliquit.

CONTROVERSIA IV.

Potio ex parte mortifera.

Actio. Veneficii sit actio. Thema. *Proscriptum uxor secuta est. Quodam tempore secreto poculum tenentem interrogavit, quid esset. Ille dixit, venenum: & mori se velle. Rogavit illa ut partem sibi daret: & dixit, se nolle sine illo vivere. Partem bibit ipse, & partem uxori dedit. Periit illa sola. Testamento inventus est maritus heres. restitutus arguitur veneficii.*

CONTRA MARITUM. Sic egit, ut deprehenderetur, sic deprehensus est, ut exoraretur: sic bibit, ut viveret. Quod est illud venenum, quod tantum heredi non nocet? Nemo unquam tam palam uxori dedit venenum. Fugit, ne occideretur, qui dixit se mori cupere. Unus proscriptione locupletior factus est, ut vivere vellet, uxor illi persuadere non potuit, persuasit res blandior, uxoris hereditas. Scivit quam partem potionis hauriret. Contrarias partes gladio persecutus est, suas veneno: occidendi finem prius victores fecerunt, quam victi. Iam quid putabatis futurum, cum in exilium uxor testamentum tulisset, maritus venenum? Ubi est uxor? Ecquid te pudet? Etiam proscripti redeunt. Statim consumpta potione collapsa est. Nolite mirari, si tam efficax venenum est, heres est, qui dedit. Summis fere partibus levis & innoxius humor suspenditur. gravis illa & pestifera pars suo pondere subsidit. Apparet te diu præparatum venenum habuisse. scisti dividere. Etiam si potest defendi qui volenti dedit, tu potes, qui fecisti, ut vellet? Id genus veneni fuit, quod pondere subsideret in imam potionem. Bibit iste usque ad venenum, uxor venenum.

Pars Altera. Virum in pace dilexit, in bello secuta est, in consilio ultimo non reliquit. O, inquit, dignum, quem innocens sequatur. Bello civili lege proscriptus sum. Exulavi. Quid his malis adjici potest, nisi ut venenum bibam, & vivam? Venenum, inquam, est. Hoc qui dantur sunt, dissimulant. Venenum Cato vendidit. Quærite, an proscripto licuerit emere, quod licuit Catoni vendere.

CONTROVERSIA V.

Iphicrates reus.

LEX. Qui vim in judicio fecerit, capite puniatur. Thema.

Missus Iphicrates adversus Thracum regem, bis acie victus fœdus cum eo percussit, & filiam ejus duxit uxorem. Cum Athenas redisset, & causam diceret, visi sunt circa judiciũ quidam Thracum cultu armati, & ipse reus gladium strinxit. Cum judices citarentur ad judicandum, palam absolutorias tulerunt sententias. accusatur, quod vim in judicio fecerit.

CONTRA IPHICRATEM. Nemo judicum tuorum non timuit sic, tanquam tu de illis judicaturus esses. Cum toto tibi regno socer venit advocatus. Non majoribus copiis bellum instruxit, quam judicium. Iphicrate, conde gladium. Iudicium est. Quid tibi cum gladio? Certe bis victis arma ponenda sunt. Quæ est ista contra rerum naturam permutatio, in bello nuptiæ, in judicio bellum?

Pars Altera. Ego vim non feci. Omnia enim legitime peracta sunt. Accusator suo loco dixit: reus suo respondit. perfectum per omnes numeros suos judiciũ est. Cum judices sententias suas ferrent, strinxi gladium, ut occiderẽ me, si damnatus essem. Iudices tulerunt palã absolutorias, ut gratiam duci suo referrent. Nuptiarum causa, utilitas Reipublicæ fuit. Miles sæpius pulsus erat infelici prœlio. Barbaros circa judicium fuisse, non propter judiciũ armatos, sed propter morem suũ. Quid potestis, inquit, queri? Quod obsides vobis abduxi?

CONTROVERSIA VI.

Adultera venefica.

Actio. Veneficii sit actio. Thema. *Quidam cum haberet uxorem, & ex ea filiam nubilem, indicavit uxori, cui eam collocaturus esset. Illa dixit: Celerius morietur, quam illi nubet. decessit puella ante diem nuptiarum, dubiis signis cruditatis & veneni. Torsit ancillam pater. dixit illa, se nihil scire de veneno, sed de adulterio dominæ, & ejus cui collocaturus erat filiam. Accusat uxorem veneficii & adulterii.*

CONTRA VXOREM. *Morietur.* teneo veneficam. *celerius quam nubat.* teneo adulteram. *Morietur.* Factum est. *celerius quam nubat.* factum est. Adulterium serius deprehendi quam factum est, veneficium antequam fieret. Duo crimina ad vos detuli, & duas iudices. altera dicit, quod factum est: altera quod futurum est. Generi adultera, filiæ pellex. Quam infelix est domus, in qua adulterium argumentum est? Dixi, Honestus est: dixi; Pulcher est: dum laudo generum, commendavi adulterum. O me tardissimum in malis meis. veneficium nec denuntiatum quidem credidi: adulterium veneficio demum deprehendi. Versæ sunt in exequias nuptiæ, mutatusque genialis lectus in funebrem. Subjectæ sunt rogo infelices faces. profertur putre corpus, & venenis tumens. Quid ultra quæritis? Verbis signa, signis tormenta conveniunt. Ad vocem tuam facta conveniunt. *Morietur antequam nubat*: factum est. Vidimus fluens corpus, & in cadavere illius materna verba credidimus. Generum adulterio perdidi, uxorem parricidio, filiam veneno.

Pars Altera. Duo gravissima crimina objicit, adulterium & veneficium. adulterium, ancilla teste: veneficium, nec ancilla quidem. Cum indignaretur se non rogatam, exciderunt illi verba, quæ non minus quam pater filiam luget. At quare dixisti? *Celerius morietur, quam illi nubat?* Verba dolori parum

consi-

considerata exciderunt. Et est sæpe fortuita divinatio.

CONTROVERSIA VII.

Demens qui filio cessit uxorem.

Actio. Dementiæ sit actio. Thema. *Quidam habebat duos filios: duxit uxorem. Alter ex adolescentibus cum ægrotaret, & in ultimis esset, medici dixerunt animi vitium esse. Intravit ad filium stricto gladio pater, rogavit ut indicaret causam sibi. Ait, amari à se novercam. Cessit illi uxorem pater. Ab altero accusatur dementiæ.*

PRO PATRE. Audite rem novam: fratrem crudelem, novercam misericordem. Insanus sum, quia aliquis meo beneficio sanus est. Tradidi uxorem illi: sed eripueram. Testor, inquit, præsides pietatis deos, amare antequam duceres. Ita tu injuriam vocas, quod fratrē habes, non habes novercā? Transii præter istius oculos cum ferro. gladium mihi nemo nisi æger extorsit. Patri, qui periculum filii morientis sustinere non potuit, ignoscendum in qualicunque facto est.

Pars Altera. Alter lenocinio curavit, alter parricidio cōvaluit. Quid hoc adulterium non putas, quod marito conciliante committitur? Nescio furiosius uxorē duxerit, an habuerit, an dimiserit, an collocaverit. Quam demens est, cui adulterium pro beneficio imputandum est! Strinxit gladiū maritus, non ut adulterum vindicaret, sed ut faceret. Mori potius debuit frater quam sanari turpiter. Quid enim si matrem, si fororem concupisceret? Quædam remedia graviorā ipsis periculis sunt. Omnia inter novercam & privignum composita sunt. Simulatum morbum, derisum animo turpissimo patrem.

CONTROVERS. VIII.

Versus virginis Vestalis.

Thema. *Virgo Vestalis scripsit hunc versum:*
Felices nuptæ. moriar, nisi nubere dulce est.
Rea est incesti.

CONTRA Vestalem. *Felices nuptæ.* cupientis est. *Moriar nisi.* affirmantis est. *Nubere dulce est.* Aut experta juras, aut inexperta pejeras. Neutrum sacerdotis est. Tibi magistratus suos fasces submittunt. Tibi consules prætoresque via cedunt. Nunquid exigua mercede virgo es? Sacerdos raro jures, nec unquam nisi per suam Vestam. Moriar. Nunquid perpetuus ignis extinctus est? Moriar. Nunquid de nuptiis appellata es? Ad ultimum Vestam invoco, ut tam infesta sit sacerdoti, quam invisa est. Recita carmen. dum quæro quale carmē sit, tu carmen scribas, tu verba pedibus suis emollias, & severitatem templo debitam modulatione frangas? Quod si utique laudare vis nuptias, narra Lucretiam. De illius morte scribe, antequam jures de tua. O te supplicio omni dignam, cui quicquam sacerdotio felicius est. *Dulce est.* quam expressa vox, quam ex imis visceribus emissa, non expertæ tantum, sed delectatæ. Incesta est etiam sine stupro, quæ cupit stuprum.

Pars Altera. Unus illi versus objicitur, & hic quidem non totus. Non oportet, inquit, scribere carmen. Multum interest, objurges, an punias. Incesti damnari nulla potest, nisi cujus corpus violatum est. Quid tu putas poëtas, quæ sentiunt, scribere? Vixit modeste, castigate.

quam non dubium parricidam! Gaude pater, nemer ex filiis tuis parricidium fecit. Narra pater, quomodo te dimiserit, sic dimissus. Nocens est iste. sed mihi frater est. Naturæ jura sacra sunt, etiam apud piratas. Dixisses, inquit, te non posse. Ita tu nesciebas? Non licuit, non debui, non potui.

Pars altera. Nega nunc parricidam fuisse, quem scis esse piratam. Dimisit me in patrocinium suum, ut quia non occiderat, videretur nec ante voluisse. Quis porro me uno miserior est? Vitam parricidæ debeo.

Extra. Magna bonorum rhetorum manus in hanc partem transiit, ut aliquid dici deberet in novercam. Fuerunt & illi, qui non quidem palam dicerent, sed per suspicionem & figuras: quod *Paßienus* non probabat, asserens minus verecundum esse aut tolerabile, infamare novercam, quam accusare. Quidam principia tantum habuerunt in sua potestate, post ablati sunt impetu. Excusatius est autem, in malum colorem incidere, quam transire. *Hispanus* duro colore usus, hoc se tanquam gravius elegisse dixit supplicii genus. qui color prudentibus displicebat. Quam enim spem habebat absolutionis, si nec paruit, nec pepercit?

DECLAMATIO II.

Popilius Ciceronis interfector.

De moribus sit actio. *Popilium parricidii reum Cicero defendit: absolutus est. Proscriptum Tullium ab Antonio missus occidit: caput ad Antonium retulit. Accusatur de moribus.*

(*Ex Controverſ. 2. lib. 7.*)

DECLAMATIO. Occidit Ciceronem Popilius. Iam ne creditis occisum ab illo patrem? Occisurus Ciceronem debuit incipere à patre. Antonius, inquit, jussit. Non te pudet Popili? Imperator tuus te credidit posse parricidium facere. Abscidit caput, amputavit manum. Minus in illo crimen est, quod Ciceronem occidit. Pro dii boni, occisum Ciceronem malos mores voco. Hoc unum feliciter, quod ante occidisti patrem, quam Ciceronem. Facilius pro parricida Cicero judicem movit, quam pro se clientem. Ad vos hoc patroni spectat exemplum. Nullos magis odit Popilius, quam quibus plurimum debet. Abscidit cervices. Parce jam Popili. Nihil tibi, nisi occidendum mandavit Antonius. Pudeat te Popili. accusator tuus vivit. Non credidisset Popilium facturum Antonius, nisi parricidium fecisse meminisset. Dii manes Popilii senis, & inultæ patris umbræ, te Cicero persequuntur: ut quem negasti, sentias parricidam. Non hausit Minturnensis palus exulem Marii. Cimber etiam in capto vidit imperantem. Cn. Pompejus terrarum marisque domitor, libenter se Hortensii clientem professus est. Et Hortensius bona Pompeji, non Pompejum defenderat. Ita tu Popili, si Antonius jussisset, & patrem occidisses?

Pars altera. Si illa tempora in crimen vocas, dicis non de hominis, sed de reipublicæ moribus. Miraris, si eo tempore necesse fuit Popilio occidere, quo Ciceroni mori? Ciceronis proscriptio fuit occidi: mea, occidere. Jussit imperator, jussit victor. Ego illi negare quicquam possem, cui nihil negare poterat Respublica?

Extra. Popilium pauci ex historicis tradiderunt interfectorem Ciceronis: & hi quoque non parricidii reum, à Cicerone defensum, sed in privato judicio.

DECLAMATIO III.

Ter abdicatus venenum terens.

Ter abdicatus, ter absolutus, comprehensus est in secreta domus parte à patre, medicamentum terens. interrogatus quid esset, ait, venenum: velle se mori. & effudit. Accusatur parricidii.

(Ex Controverſ.3. lib.7.)

DECLAMATIO. Dic quid commiſerim.certe nec ſecreta fallunt. Vt intervenit pater, in has cogitationes abii: Quiſquam ne tam infelix fuit, quiſquam ne me magis odit quam ego? Miſereri mei cœpi. Ter cauſam dixi. Acceſſit ad hæc ſupplicia mea venenum. Vivam, ſi nec hoc tibi ſatis eſt. Habuit venenum Mithridates, habuit Demoſthenes.

Pars Altera. Cum ſe mori velle dicat, vitam rogat. Teneo parricidam, etiam in ſuam mortem paratum. Quantum eſt quod negas, cum tantum ſit quod fateris? Venenum quæſiſti, venenum emiſti, venenum intuliſti in eam domum, in qua habebas inimicum patrem. Indica, quis vendiderit. dicetur illi: Tu vendebas cuiquam venenum? Tu abdicato?neſciebas cui daturus eſſet?quęritis, cui venenum paraverit? non bibit. Quod negat, parricidium eſt: quod confitetur, veneficium. Mihi, inquit, paravi. ne quis dubitet, an alium poſſit occidere. Tam inviſum tibi fuiſſe patrem dico, ut occidere volueris: tam inviſum ipſe confiteris, ut mori volueris.

Extra. Conjectura duplex à perſona. una an ſibi paraverit, an patri. *Laberium* divus Iulius ludis ſuis mimum produxit: deinde equeſtri ordini reddidit. quem cum juſſiſſet ire ſeſſum, omnes equites ita ſe coarctaverunt, ut venientem non reciperent. Multos tunc in ſenatum legerat Cæſar, & ut repleret exhauſtum civili bello ordinem, & ut his qui bene de partibus meruerant, gratiam referret. Cicero in utranque rem jocatus, mandavit Laberio tranſeunti: Recepiſſem te, niſi anguſte ſederem. Laberius ad Ciceronem remiſit: Atqui ſoles duabus ſellis ſedere. Quia Cicero male audiebat, tanquam nec Pompejo certus amicus, nec Cæſari, ſed utriuſque adulator.

DECLAMATIO IV.

Mater cæca filium retinens.

Lex. Liberi parentes alant aut vinciantur. *Quidā habens uxorem & filium peregre profectus, in piratas incidit. ſcripſit utrique de redemptione. Uxor flendo cæca facta eſt. Filium euntem ad redemptionem, alimenta poſcit. non remanentem, alligare vult.*

(Ex Controverſ.4. lib. 7.)

DECLAMATIO. Navigaturus uxori filium reliquit, nec adhuc cæca erat. Non eſt quod mulieris affectum lege æſtimetis, quia minatur; omnia facit, ne filius alligetur. Quotiens duobus eſt communio, poteſtas ejus ſit tota, qui præſens eſt.

Pars Altera. Vnis vinculis duos alligat. Victo mater cathenas denuntiat, victori ad piratas eundum eſt. Filius familiæ nulli poſſum ſervire, niſi patri. Petis ab eo alimenta, quem pater peregre mittit. Primæ partes patris ſunt, ſecundæ matris. Ille peregre eſt, tu domi: ille captus, tu libera: ille inter piratas, tu in-

ter cives: ille alligatus, tu soluta. At tu cæca es. Infelicior ille, quod videt cathenas suas, & cædes, & vulnera, & cruces eorum qui non rediméntur. At periculosum est. Quam multi nihil pro patribus periculosum putaverūt? Non, inquit, vindictam, sed misericordiam quærit. Ita quisquam exigit pietatem, ut impediat?

Extra. Calvus, qui diu cum Cicerone iniquissimam litem de eloquentiæ principatu habuit, usque eo concitatus actor fuit, ut in media oratione ejus exclamaret Vatinius reus: Rogo vos Iudices, num si iste disertus est, ideo me damnari oportet?

DECLAMATIO V.

Quinquennis testis in procuratorem.

Mortua quidam uxore, ex qua filium habebat, duxit aliam: sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem speciosissimum. Cum sæpe jurgarent noverca & privignus, jussit eum semigrare. Ille trans parietem habitationem conduxit. Rumor erat de adulterio matris & procuratoris. Quodam tempore pater in cubiculo suo occisus inventus est, uxor vulnerata, communis paries perfossus. Placuit propinquis quæri à filio quinquenni qui una dormierat, quem percussorem cognosceret. ille procuratorem digito monstravit. accusat filius procuratorem cædis: ille eum parricidii.

(Ex Controverſ.5. lib.7.)

DECLAMATIO. Vt audivi clamorem, si qua fides est, deprehensos adulteros credidi. Da puerum. Aliquis non est uno teste contentus? da populum. Objicite privigno parricidium, filio mendacium. Dic puer, quis occiderit patrem: dic audacter, eundem nominas, quem populus. Nox placet sceleri, adulterii tempus. O magna in contrarium perversitas seculi! inventus est qui patrem possit occidere, non possit novercam. Ostende istud non vulnus, sed argumentum. ostende vulnus. Percussor ille quam timuit ne occideret? tam leviter te vulneravit illa dextera, cui nec paries obstitit, nec pater? Nihil est puero teste certius. Nam ad eos annos pervenit, ut intelligat: & non ad eos quibus fingat.

Extra. Vinitius, vir exactissimi ingenii, nec dicere ineptias, nec ferre poterat.

DECLAMATIO VI.

Demens qui servo filiam junxit.

Tyrannus permisit servis dominas suas rapere. Profugerunt principes civitatis, & simul qui filium habebat & filiam. cum omnes servi dominas vitiassent, servus ejus virginem servavit. occiso tyranno, reversi sunt principes. in crucem servos sustulerunt. Ille manumisso filiam junxit. Reus est à filio dementiæ.

(Ex Controverſ.6. lib.7.)

DECLAMATIO. Haberemus solatium, si has nuptias tyrannus fecisset, non pater. Sanum putatis esse, qui imitari tyrannum maluit, quam servum? Similem se fecit tyranno, filiam raptis, libertum cruciariis. Plus permisit servo dominus, quam tyrannus. Quisquis has nuptias fecit, aut insanus est, aut tyrannus. Egregius gener, cui nihil est gloriosius, quam quod inter cruciarios non est.

Virginitatem sub patre perdidit, quam servaverat sub tyranno. Ita ne dignus est nuptiis, quia indignus est cruce? Melior conditio vitiatarum quam virginis est. Illis mutare nuptias contigit. Propitius pater ita collocavit filiam suam, ut iratus tyrannus alienas: cum sanus esset pater, ne has videret nuptias, fugit. Miserrima soror, sub tyranno patrem desiderabas, sub patre tyrannum desideras. Non est illi præmium, unum spectare omnium cruces? Dominam non stupravit. Auge beneficia. nec dominum occidit, nec venenum dedit. Non est beneficium, scelere abstinere. Quod aliæ in tyrannide passæ sunt, hæc in libertate: ceteræ absentibus suis, hæc præsentibus. In aliis stuprum vocatur, in hac matrimonium. Timuit ille supplicium. scivit rempublicam liberandam. daturos pœnas, qui contaminassent: & adventare tyrannidi tempus ultimum vidit. Convenite servuli, convenite liberti-ni, empta cognatio.

Pars altera. Si quis tyranno indicasset, solus hic in cruce pependisset. Licet cui volo filiam collocare. Marcus Cato coloni sui filiam duxit uxorem. Filia non mariti petulantiam timebit, non verborum contumeliam, non pellicem, non repudium. Neminem natura liberum fecit, neminem servum. Imposuit hæc fortuna postea singulis nomina. Nuper & nos servi fuimus. Servus rex fuit.

DECLAMATIO VII.

Cavete proditorem.

Pater & filius imperium petebant. Prælatus est filius. Commisso prælio captus est. Missi sunt decem legati ad imperatorem redimendum. Euntibus occurrit pater, dixit se aurum ad redemptionem attulisse, filium crucifixum esse. Illi pervenerunt, quibus imperator ex cruce dixit: Cavete proditorem. *Reus sit pater proditionis.*

(Ex Controverſ. 7. lib. 7.)

DECLAMATIO. Imperator supplicium tulit, proditor pretium. Tristiorē istum vidimus, cum filius imperator pronunciatus est, quam cum captus. Quemadmodum redisti tutus, senex, solus, cum auro, cum etiam imperatores capiantur? Plus accepit auri, quam quod posset abscondi. nolite mirari, & imperatorem, & filium vendiderat. *Cavete proditorem.* jam comitiis cavimus. Abstulissent tibi aurum hostes, nisi dedissent. *Cavete proditorem.* Indicium fuit morientis breve, filii verecundum. Cur dimissus es? si nihil aliud, & ducem genuisti, & dux esse voluisti. Candidatus processit contra patrem, jam tunc nobis verecunde indicavit filius, tibi credere rempublicam noluit. Legati nostri aurum ferebant, pater afferebat. Num immobilis diriguisti? Num & illic quasi & ipse affixus hæsisti? quid tam cito recedis? Adhuc & vivit, & loquitur. Voce proditionem indicavit, silentio proditorem. Optimus imperator curare rempublicam, ne in cruce quidem desiit. Tibi non dixit: *Cave proditorem.* Nec imperator potuit tacere proditionem, nec filius loqui proditorem. Expecta, dum mittantur legati. dicis: Affectus non sustinet moram. Ergo si redimere non potes vivum, saltem mortuum redime. Nunquam tam durus hostis fuit, ut paternis lacrymis non flecteretur. *Cavete proditorem*: id est, ne quis iniussu custodibus exeat, ne quis ignorante Republica ad hostes perveniat, ne quis ex hostium castris gravis auro revertatur. Indicio nihil deest. De proditione vobis dicit imperator:

perator: de proditore, legati. Sublata est quæstio. Quæritis quem dixit? videte cui nihil dixerit.

Pars altera. In comitiis filio meo cessi. Decretum non expectavi: sed amens & attonitus protinus cucurri. Ad summam festinavi, nec occurri. Sciebam hostes patrum lacrymis sæpe flecti.

Extra. Latro non curavit dicere, nullam factam esse proditionem, sed se proditorem non esse. Suspectus est, inquit, judici, qui plus quam se defendit. *Cestius* posita suasoria, in qua deliberat Alexander, an Oceanum naviget, cum exaudita vox esset, *Quousque invicte?* describenti discipulo late Alexandri victorias, gentesque perdomitas, & addenti, *Quousque?* post ista exclamavit, *Et tu quousque?*

DECLAMATIO VIII.

Mutanda optio raptore convicto.

Lex. Rapta raptoris mortem, aut indotatas nuptias optet. *Rapta producta nuptias optavit. Juvenis raptorem se negavit. Convictus est. Illa optionem petit. Raptor contradicit.*

(Ex Controvers. 8. lib. 7.)

DECLAMATIO. Optare tibi non amplius quam semel licuit. Proponite supplicii faciem, carnificem, securim. Hoc semel licere nimium est. In hanc perturbationem perductus sum, ut ignorarem quid fecissem. Gravius punior, cum me peccasse pudet, quam cum peccavi. Optavit nuptias: nec adhuc sciebat, quam verecundum maritum esset habitura. raptorem dimisisti: virum occides? Minus est ergo quod vitiavit, quam quod negavit. Ergo nos injuriam periculosius negavimus, quam fecimus. Quadam nocte, quid dicam? non negare jam non pudet. Nox, vinum, error. quid irasceris puella? jam non negat. Iudex datam tabellam revocare quam tulit, non potest. Quæsitor non mutat pronuntiationem. Nihil tam civile, tam utile, quam brevem potestatem esse, quæ magna est. Si mortem optaveris, hodie facies quod nunquam factum est: utrumque optaveris.

Pars altera. Id egit priori judicio ne quam omnino pœnam stupri penderet: hoc id agit, ut ipse optet. Utinam non metu liberaret illum, quod judicis sui clementiam novit. Est quædam proxima innocentiæ, præbere se legibus. Lex non adjicit quoties optet, sed ex quibus. Aut hoc, inquit, aut illud. non adjicit, Ne amplius quam semel.

EX LIBRO VIII.

CONTROVERS. I.

Orba post laqueum sacrilega.

Lex. Magistratus de confesso sumat supplicium. *Thema. Amisso quodam viro cum duobus liberis, laqueo se suspendit. Incidit ei laqueum tertius filius. Cum sacrilegio facto, quæreretur sacrilegus, illa dixit magistratui se fecisse sacrilegium. Vult magistratus tanquam de confessa sumere supplicium. Filius contradicit.*

CONTRA MAGISTRATUM. Faciam Iudices in foro quod domi feci, matrem mori prohibens. Quomodo, inquam, fecisti? quo loco quæ sustuleras, condidisti? Hærebat, nec quicquam sacrilegii nisi pœnam noverat. Amissis duobus filiis, sacrilega sibi videbatur, quod vivebat. Non affuturus veni, sed servaturus.

olim sacrum: habuimus ebur: sacræ materiæ artificem quæsivimus. disposueramus quidem, ut aliis quoque templis simulacra Phidias faceret. sed non tam necesse erat ornare deos quam vindicare.

CONTROVERSIA III.

Infamis in nurum.

Thema. *Duorum juvenum pater uni uxorem dedit: quo peregre profecto infamari cœpit socer in nurū. Maritus reversus abduxit ancillā uxoris, & torsit. Illa in tormentis periit. Maritus incerto quid quæsierit, se suspendit. Imperat alteri filio pater ut eandem ducat.* *Nolentem abdicat.*

CONTRA PATREM. Duc, inquit, fratris uxorem. Sic hoc fieri potest? Adulterum frater invenit. Hæc est mihi causa abdicationis, quæ fratri mortis fuit. Duc, inquit, fratris uxorem. Tentari me, si qua est fides, credidi. Mulier, si nubere lugenti potes, facis ut omnia de te credantur. Cogor eam ducere, quæ mihi causa abdicationis est, populo rumoris, viro mortis. Legi jam uxorem: quæ, si peregrinatio inciderit, mecum peregrinari velit: quæ, si viro aliquid acciderit, nubere alii nolit. Qui audiunt me abdicari, putant fratrem aliquid suspicatum de me.

Pars altera. Objecisti mihi ultimum nefas, & quod qui tantum est suspicatus, noluit vivere. Impulsu tuo frater torsit ancillā: & quia nihil reperit, falsas suspiciones morte piavit.

CONTROVERSIA. IV.

Homicida sui.

Lex. Homicida insepultus abjiciatur. *Thema.* *Quidam se occidit.* *Petitur ut insepultus abjiciatur.* *Contradicitur.*

PRO HOMICIDA SEPELIENDO. Afferre sibi coactus est manus assiduis malis. Summam infelicitatū suarum in hoc removit, quod existimabat licere misero mori. Infelicissime adolescens, cum te & sepultura prohiberi video, desino mirari quod periisti. Tales inimicos habes, ut etiam mortuū persequantur. Facilius miserū, quam sceleratum fortuna vincit. Sumpsisti hoc ferrum Cato, & quam invidiosum, quod Catonem occideris? Curti, perdideras sepulturam, nisi in morte reperisses. Quid est miserius in vita, quam velle mori? Quid in morte quam sepeliri non posse? Quis miretur eum mori voluisse, quem fugientem quoque fortuna persequitur? Omnibus natura sepulturam dedit. naufragos idem fluctus qui expulit, sepelit. suffixorum corpora crucibus in sepulturam suam defluunt. eos qui vivi uruntur, pœna funerat. Irascere interfectori, sed miserere interfecti. Homicida, inquit, est, quia se occidit. Huic irasceris? Pro quo irasceris? Non aliud Scævolę Mucio cognomen dedit, & capto, contra Porsennā regem libertatem reliquit, quam vilitas sui. Non aliud Codrum illud ceteris imperatoribus dedit exemplum, quam quod positis imperatoriis insignibus, ad mortem cucurrit. Nec ullo major fuit dux, quam quod se ducem non esse mentitus est. Non postulo, ut gloriosum, sed ut tutum sit mori. Non magis crudeles sunt, qui volentes vivere occidunt, quam qui mori volentes non sinunt. Curtius dejiciendo se in præcipitem locum, fatum sepulturę miscuit. Celebretur Cato, quia se occidit, huic miserrimo, quod aliquid non ignave de spiritu suo statuit, tantum impune sit. Etiam vulnera infelicis scrutantur in crim-

Æstimate an vivere licuerit, cui ne mori quidem licuit.

Pars altera. Facinus indignum, si inveniantur manus quæ sepeliant eum, quem occidere suæ. Sumpsit gladium. Video ardentes oculos. In quem, nescio: quod solum scio, scelus cogitat. Nescio cujus criminis sibi conscius confugit ad mortem. Cujus inter scelera etiam hoc est, quod damnari non potest. Contra hos inventum est, ut aliquid post mortem timerent, qui nec mortem timent. Nihil non ausurus fuit, qui se potuit occidere.

CONTROVERS. V.

Fortis nolens ad patrem fortem redire.

Thema. Abdicavit quidam filium. Ille tacuit. Fortiter fecit. Petit pro præmio ad patrem reditum. Pater contradicit. Pater postea fortiter fecit. Petit ad se filii reditum. Filius contradicit.

CONTRA FILIUM. Ego fortior sum. post tuam pugnam pugnavimus, post meã vicimus. Revertere, dignam domum te feci. Isti oculi mei sunt. istæ manus meæ sunt. ista contumacia mea est. Si mereor præmium, mihi date: si non mereor, illi suum reddite. Ego, inquit, eadem lege præmium non accepi. Hoc est unde abdicatus es. Putas nihil inter te & patrem interesse? post tam similia opera, si tantum commilito esses, me patrem adoptare debueras. Admoneo te juvenis. hoc præmium qui recusaverat, petit. Timeo, inquit, ne me iterum abdices. Commissurum me putas, ut iterum rogem? Bello graviore pugnavi, quo necesse fuit etiam senibus militare, quo ... tes esse non potuerunt, etiam ... ore bello fuerant. Ille annos suos exercuit, ego vici meos. Tu fregisti bellum, ego sustuli. Quanta exhortatio juvenum fui senex fortis! Utriq; nostrum præmium reddite. Militavi senex: militavi exanguis: militavi qui jam vicarium dederam. Uterq; nostrũ cum rogatur, fastidit: cum relinquitur, rogat. Quid nos suspicari cogis, quod nõ vis in paternã domũ venire? Turpe erat virũ fortẽ, nisi à patre coacto, non recipi.

Pars altera. Quid me captivum ex libero cupis? Quid ignominiæ subjicis virum fortem? Quid efficis, ut possim abdicari? Meus, inquit, es filius. Quid opus est præmio, si tuus sum?

CONTROVERS. VI.

Pater naufragus divitis socer.

Lex. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. *Thema. Dives pauperẽ de nuptiis filiæ interpellaris tertiò. Ter pauper negavit. Profectus cum filia, naufragio expulsus est in divitis fundum. Appellavit illum dives de nuptiis filiæ. Pauper tacuit, & flevit. Dives nuptias fecit. Redierunt in urbem. Vult pauper educere puellam ad magistratus. Dives contradicit.*

CONTRA DIVITEM. Educatur ad magistratus puella, quid times? Certe uxor tua est. Queri nec de morte poteris, si hanc puella maluerit. Nemo unquam raptor serius periit. Ut litus agnovi, naufragus in altum natavi. Quid times, si exorasti? Accessit ad me primum. Filiam tuam ducere volo, inquit. Non flevi. tunc enim licuit negare. Nuptias filiæ, tanquam naufragium meum flevi. Naufragus plus de litore queror. Inter naufragium quidem & nuptias, ne una quidem nox interfuit. Differas nuptias, dum flere socer desinat.

Putas

Putat me jam filiam commisisse sibi, cum hic necdum se committat uxori? Lacrymis inter verba manantibus venio: talis & in nuptiis filiæ fui. Si rapta est, cur optionem recusas? Si uxor est, cur times? Loquor ubi primum licet. Procul à conspectu reliqueram patriam, nondum tamen possessionem divitis prætericram. Subito fluctibus inhorruit mare, ac discordes in perniciem nostram flavere venti. demissa est nox cœlo, & tantum fulminibus dies redditur: inter cœlum terramque dubii pependimus. Adhuc tamen bene, Iudices, navigavimus. naufragium majus restat in litore. Erat in summis montium jugis ardua divitis specula. Illic iste naufragiorum reliquias computabat; illic vectigal infelix, & quantum sibi iratum redderet mare. Interrogor de nuptiis filiæ, cum adhuc pulsaret aures meas fluctus. feci quod debui, & captus & naufragus, inimico stuprum lacrymis negavi. Delicatus dives, qui etiam inter naufragia amare potest. Matrimonii celebritatem remoti angulo ruris abscondit. ibi fecit nuptias, quo nemo nisi naufragus venit. Lacryma est indicium inoptatæ rei. lacrymæ pignora sunt nolentium, & repugnantis animi vultus index. Nemo unquam quod cupit, deflet. Lacrymæ coacti doloris intra præcordia, & intolerabilis silentii eruptio. Sic ille qui super cinerem deflet patrimonium, odit incendium: sic qui naufragium deflet, maria detestatur. Fletus humanarum necessitatum verecunda execratio est. Tuæ nunc sunt partes puella. discedo: & quod prius feci, taceo. Si nupta es, habes quod optes: si vitiata, quod imperes.

Pars altera. Naufragum duo sacrarissima inter homines exceperunt, hospitium & affinitas. alterum præstiti: alterum etiam togavi. Oblatas conciliante fortuna nuptias, quod erat amantis, sæpius rogavi: quod festinantis, non distuli. Quid hic raptoris est, nisi quod indotatam duxi? Errat socer, qui putat mihi cariorem futuram puellam, si me potuerit occidere. Quid enim mihi superest? preces meæ quas toties adhibui, an istius lacrymæ quas movi? Nihil mihi inimicus objicere potest præter matrimonium. Magnus est amor, qui ex misericordia venit. Fundebamus lacrymas ex pœnitentia diffidii prioris. nec plura aut me proloqui, aut istum respondere passæ sunt mentes gaudiis occupatæ. Nulla integritas tantum sibi, etiam explorata, confidit, ut causam velit dicere. Si interrogaveris filiam, partem legis amputaturus es: si non interrogaveris, legem. Si genero vitam daturus esset, etiam innocentiam reliquisset. Quæritis, quid dum fleret, fecerit? Non negavit, & solebat negare. Si nollet mortem, optaturus est? Non enim potest eas partes legis desiderare, quas habet.

EX LIBRO IX.

DECLAMATIO I.

Cimon ingratus.

Lex. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrumque interficiat, sine fraude sit. Ingrati sit actio. *Miltiades peculatus damnatus, in carcere alligatus, decessit. Cimon filius ejus, ut eum sepeliret, vicarium se pro patris corpore dedit. Callias dives sordide natus, redemit eum à Republica, & pecuniam solvit: eique filiam collocavit. Ille deprehensam in adulterio, deprecante patre, occidit uxorem. Ingrati reus est.*

(Excerpta ex Controverſ. 1. lib. 9.)

DECLAMATIO. Adulterium mihi carcer eſt. Ferrum mihi à lege traditum, ad vindictam pudicitiæ projiciam. Perdidiſti pecuniam Callia, ſi tales ſolviſti manus. Non poteſt generoſus animus contumeliam pati. Hoc intereſt inter fortunam patris & filii, quod illius calamitatum exitus fuit carcer, meanum initium. Vnus Miltiadis cenſus inventus eſt Cimon filius. Redemptus Cimon redemptoris felicitas eſt. Reddam beneficium, cum tam honeſtum deſideraveris, quam dediſti. Ego adulteros dimittam? quid aliud facerem, ſi adhuc alligatas manus haberem? Quid? tu pœnam putas pro Miltiade alligari? Magnum uterque beneficium dum damus, recipimus: ego, quod Miltiadem redemi, tu, quod Cimonem. Turpiſſimum duxi, ab eodem dimitti & adulteros & Cimonem. Ego ſum, qui referre gratiam ne mortuis quidem deſino. Ita mihi veros habere liberos contingat, quod quantum ſit, Miltiades expertus eſt. Dignus erat Callias talem genuiſſe, qualem redemit. Dic nunc, Ego te carcere exemi: cui reſpondeam, Ego me carceri tradidi. Nunquam fiet, ut melius actum putem, quod à Callia redemptus ſum, quam quod pro Miltiade alligatus. Ego me a te redemptum putabam: emiſti me filiæ tuæ. Calliæ filiam duxi, hanc tibi pater, dum ingratus eſſe nolo, injuriam feci. Non poſſum ob id damnari, quod lege factum eſt. Beneficium eſt, quod totum ejus cauſa præſtatur, in quem confertur. Vbi aliud ex eo quis ſperat, aut præparat, non beneficium, ſed conſilium eſt. Summo te dedecore liberavi invitum. Redemiſti me, & tu non rogantem. Habes Virginios, & quicunque vitiatas filias vel clauſerunt, vel occiderunt.

Pars altera. Duo beneficia dedi: & redemi, & egenti filiam collocavi. Objicio tibi, quod uxorem paſſus es adulteram fieri, quod non cuſtodiſti, quod moratus es, dum ſuperveniret pater, ſpectator ſuæ calamitatis. Ego non expectaveram, donec rogares. Moleſte ferebas ſocerum dici Calliam. Mores puellæ non tantum paſſus es in vitia labi, ſed ipſe impuliſti: nactus occaſionem non omiſiſti.

Extra. Hic color & *Gallioni*, & *Latroni*, & *Montano* placuit, ut nihil in Calliam diceretur contumelioſe, in redemptorem, in ſocerum infelicem. Multas quæſtiones rhetorici & poëtæ Romani à Græcis dictas non ſurripuerunt, ſed & provocaverunt. Thucydidis ſententia eſt: Δεινοὶ γὰρ αἱ εὐπραξίαι συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τὰ ἑκάστων ἁμαρτήματα. Salluſtius: Res ſecundæ miro ſunt vitiis obtentui. Sic cum ſit præcipua in Thucydide virtus brevitas, hac eum Salluſtius vicit, & in ſuis eum caſtris cecidit. Nam in ſententia Græca tam brevi habes quæ ſalvo ſenſu detrahas. deme vel συγκρύψαι vel συσκιάσαι, deme ἑκάστων, conſtabit ſenſus, etiamſi non æque comptus, æque tamen integer. At ex Salluſtii ſententia, nihil demi ſine detrimento ſenſus poteſt. T. autem Livius tam iniquus Salluſtio fuit, ut hanc ipſam ſententiam, & tanquam tranſlatam, & corruptam, dum transferretur, objiceret Salluſtio: nec amore Thucydidis facit, ut illum præferat, ſed laudat, quem non timet: & facilius putat à ſe poſſe Salluſtium vinci, ſi ante à Thucydide vincatur.

DECLA-

DECLAMATIO II.

Flaminius in cœna reum puniens.

Majestatis læsæ sit actio. *Flaminius prætor inter cœnam à meretrice rogatus, quæ ajebat nunquam se vidisse hominem decollari, unum ex damnatis occidit. Accusatur læsa majestatis.*

(Ex Controverſ. 2. lib. 9.)

DECLAMATIO. Objicio luxuriam, histrioniam, jocos. An in convivio nihil aliud nisi occidistis? Uni fortasse osculo donavit homicidium. Cœnaturi carnifices manus abluunt. Non inquiro in totum annum: una nocte contentus sum. Facilius est, ut qui multa meretrici dederit, homicidium neget: quam ut qui homicidium dederit, quicquam negarit. Servum si verberare voluisses, extra convivium abduxisses. Contactam sanguine humano mensam, strictas in triclinio secures, quis credat ista concupisse meretricem, vel fecisse prætorem? Virgæ promuntur, & ante mensam deosque crudelitatis victima trucidatur. Me miserum, Romani imperii terrore lusisti. Legi potius, quam scorto cadat. Exsurgite Bruti, Horatii, Decii, & cætera imperii decora. Vestris fascibus, securibus vestris jam puellæ jocantur obscœnæ. In eo quod sub prætextu publicæ majestatis agitur, quicquid peccatur, majestatis actione vindicandum est. Percussurus lictor ad prætorem respicit, prætor ad meretricem.

Pars altera. Si legatus falsa mandata affert, sic audiuntur, tanquam illa populus Romanus dederit. Imperator fœdus percussit, videtur populus percussisse Romanus, & fœdere continetur. Nunc nec viribus quicquam populi detractum est, nec opinioni. At ex te cæteros æstimant. Et ante hunc alii fuerunt, ex quibus æstimari possunt. Nemo ascribit urbibus vitia singulorum. Objiciunt, quod damnatus perierit meretrici, & postulant prætorem perire damnato. Libido omnis intra meretricem est, crudelitas intra carcerem. Multa populus Romanus in suis imperatoribus tulit: in Manlio impotentiam, à quo & filius & victor occisus est: in Sylla crudelitatem: in Lucullo luxuriam: in multis avaritiam. Non putavi ad rem pertinere, ubi aut quando periret, qui perire deberet. Occisus est: quis? damnatus. ubi? in prætorio. quo tempore? Est enim tempus, quo noxius perire non debeat?

Extra. Quædam controversiæ sunt, in quibus factum defendi potest, excusari non potest. Non speramus ut Flaminium judex probet, sed ut dimittat. Itaque sic agere debemus, tanquam pro facto non emendato, sed non scelerato. *Titus Livius* de oratoribus, qui verba antiqua & sordida consectantur, & oratoris obscuritatem severitatem putant: tamen in his etiam si minus est insaniæ, minus spei est. Illi qui tument, & abundantia laborant, plus habent furoris, sed plus & corporis. Semper ad sanitatem proclivius est, quod potest detractione curari: illi succurri non potest, qui simul & insanit, & deficit. Murrhedius dixit tetracolon. Serviebat forum cubiculo, prætor meretrici, carcer convivio, dies nocti. Novissima pars sine sensu dicta est, ut expleretur circuitus. quem enim sensum habet, Serviebat dies nocti? Hanc ideo sententiam retuli, quia & in tricolis, & in omnibus hujus generis sententiis, curamus ut numerus constet, non curamus ut sensus.

sensus. Omnium autem corruptarum sententiarum exempla de industria pono: quia facilius, & quid imitandum, & quid vitandum sit, docemur exemplo.

DECLAMATIO III.

Expositum repetens è duobus.

Per vim metumque gesta, non sint rata. Pacta conventaque legibus facta, rata sint. Expositum qui agnoverit, solutis alimentis recipiat. *Quidam duos expositos sustulit, & educavit. quærenti patri naturali, pollicitus est se indicaturum ubi essent, si sibi alterum ex illis dedisset. Pactum interpositum est. reddit illi duos. repetit unum.*

(*Ex Controvers.* 3. *lib.* 9.)

DECLAMATIO. Cum alienis dividemus liberos, quos non dividimus cum matribus? Vtrumque genui, utrumque desideravi, pro utroque pactus sum. Vna nati sunt, una educati, redditi distrahuntur? Distraxit illos fortuna aliquando à parentibus, nunquam ab ipsis. Duos exposui, quia alterum eligere non poteram. In auctionem fratres productos quamvis hostilis hasta non dividit. Plus quiddam est geminos esse, quam fratres. perdit uterque gratiam suam, nisi cum altero est. Ignoscat retinenti meos, cum ipse concupiscat alienos. Agnitio dividet, quos junxit etiam expositio? Omnia pro filio paciscor, præter filium. Pactus sum flens, tremens, tanquam cum exponerem. Mihi tunc vis & necessitas erat, non enim poteram invenire filios, nisi alterum promisissem.

Pars altera. Vtrumque potestis ex hoc judicio patrem dimittere. Liberis hic carere consuevit: ego & cum unum accepero, necesse est torquear. duobus assuevi. Vim vocas, quæ te patrem fecit? Ego sustuli, ego educavi, ego reddidi: iste electurus est. In ista vi duos filios perdidi. Lex arma, & vincula, & ultimum periculum complectitur.

Extra. In *Sabinum Clodium*, uno die & Græce & Latine declamantem, multa urbane dicta sunt. Dixit *Haterius* quibusdam querentibus, quod pusillas mercedes acciperet, cum duas res doceret: Nunquam magnas mercedes accipere eos qui hermeneumata docerent. *Mæcenas* dixit: Τυδείδην δ᾽ οὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετείη. *Caßius Severus* ab auditione ejus rediens, interrogatus quomodo dixisset, respondit, Male καὶ κακῶς.

DECLAMATIO IV.

A filio in arce pulsatus.

Lex. Qui patrem pulsaverit, manus ei præcidantur. *Tyrannus patrem cum duobus filiis in arcem accersit. imperavit adolescentibus, ut patrem cæderent. Alter ex his præcipitavit se, alter cecidit. Post in amicitiam tyranni receptus est. Occiso tyranno præmium accepit. At reus fit cæsi patris. Petuntur ejus manus. pater defendit.*

(*Ex Controvers.* 4. *lib.* 9.)

DECLAMATIO. Felicior essem, si plures reos defenderem. Præcideretis tyrannicidæ manus. Quid hoc est? integer tyrannus jacet. Tam necesse fuit patrem cædere, quam spoliare templa, virgines rapere. O quantum debemus istis manibus, per quas jam nihil necesse est. Tales fuerunt, ut ex his posset tyrannum alter contemnere, alter occidere.

occidere. Præcipitasti te fili, hoc non est patri parcere, sed tibi. Dura fili. in tyrannum tibi per patrem eundum est. Vtrum ex filiis meis probatis? alter se occidit, alter tyrannum. Suspensas leviter admovebat manus. filius simulabat ictus, pater gemitus. Necessitas magnum humanæ infelicitatis patrocinium. Hæc excusat Saguntinos, quamvis non cæciderint patres, sed occiderint.

Si nec iste cæcidisset. Ille me fratri reliquerat, hic tyranno. In lege, inquit, nihil excipitur. Sed multa licet non excipiantur, intelliguntur. Et scriptum legis angustum, interpretatio diffusa est. Quid interest lege excipere, ne fraudi sit ei qui per insaniam patrem pulsaverit: cum illi non supplicio, sed remedio opus sit. ne puniatur infans, si pulsaverit patrem. Hoc qui cogente tyranno fecit, ipso fuit miserior vapulante. Non est impudica, quæ accersita est à tyranno. non est sacrilegus sacerdos, qui deorum immortalium dona suis manibus pertulit ad tyrannum. Patre jubente fecit. nec cæcidit ipse, sed paruit. Vltio cæsi patris, nullius est, nisi patris. Si à quolibet alieno cæsus essem, & injuriarum agere nollem, nemo nomine meo ageret. Nunc nihil interest. Pœna major est ejus qui cæcidit, jus idem ejus qui cæsus est.

Pars altera. Tamdiu cæcidit patrem, donec placeret tyranno satelles. Pro Repub. inquit, feci. Idem & Reipub. imputas & tyranno. Habuisti quod jactares tyranno. Frater maluit mori. periit, ne parricidium faceret, aut videret. Cæsus, inquit, pœnam dimitto. Mirarer, nisi pro tam bono patre fuisset, qui mori vellet. Pater, inquit, voluit. sed frater noluit. Pater, inquit, voluit. Ita tu non tantum tyranno, sed etiam patri dignus visus es parricidio. Cæcidisti patrem, cum & legem nosses, & fratrem.

Extra. Ab Oppio proconsule, cum quo in Cretam *Sabinus* ierat, in theatro Græci postulare cœperant, ut Sabinus maximum magistratum gereret. Mos autem est, barbam & capillos magistratui Cretensium submittere. Surrexit Sabinus, & silentio manu facto: Hunc magistratum, inquit, ego Romæ bis gessi. bis enim reus causam dixerat. Græci non intellexerunt, sed bene precati Cæsari, petebant, ut illum honorem Sabinus tertio gereret. Idem cum reus rogaretur, ut in lautumias transferretur: Non est, inquit, quemquam vestrum decipiat nomen lautumiæ: illa animo meo lauta res est. Iocabatur in miseriis ac periculis suis, in quibus jocari cum non debuisse, quis nescit? potuisse, quis credit?

DECLAMATIO V.

Privignus ab avo raptus noverca.

De vi sit actio. *Quidam duos filios sub noverca amisit, dubiis cruditatis & veneni signis. Tertium filium avus maternus rapuit, qui ad visendos nepotes ægros non fuerat admissus. Quærenti patri per præconem, dixit apud se esse. Accusatur de vi.*

DECLAMATIO. Habui filiam, quamvis unus filius supersit, fœcundam: apud me nutriatur sine. Quid times? ne non admittare, cum veneris? Non quæris filios, quos perdidisti: quem non perdidisti, quæris. Pater à me unum repetit, ego duos à patre. Plus habeo quod avo, quam quod reo timendum sit. Veni ad ægrotantes nepotes: admissus

admissus non sum: hæc vera vis fuit. Nulla vis est, quæ arma, pugnam, vulnera non habet. Describe istius comitatum tumultus. unus est & unus senex. Rapuisti, inquit, filium meum: immo nepotem meum sustuli: immo venientem non potui excludere. Si cujus obsessam latronibus armata manu conjugem, liberosque rapuisset. Quod vivit puer, beneficium erit meum. Et medici alligant, & corporibus nostris vi medentur. Non potest mecum agere, tanquam cum alieno. Habet sua jura natura. Et hoc inter patrem & avum interest, quod avo servare licet suos, patri & occidere. Quæ est ista tam fera pietas, tam præpostera? quærere tuos à tertio incipis. Quisquis puero favit, ne inveniretur optavit.

Pars altera. Non ut nepotem servaret, fecit, sed ut infamaret uxorem veneficii, me veneficæ mancipatum. Cum socero mihi, Judices, ne viva quidem priore uxore, convenit: mortua vero, inimicum professus. Languente puero cum vociferatione & convitio, auspicans, quicquid accidit, venit, qui ad sanos nepotes nunquam antea venisset. Non admisi: & tunc enim vidi venire rapturum.

Extra. Habet hoc *Montanus* vitium. sententias suas repetendo corrumpit, dum non est contentus unam rem semel bene dicere, efficit, ne bene dixerit. Propter hoc solebat Montanum *Scaurus* inter oratores Ovidium vocare. Nam & Ovidius nescit, quod bene cessit, relinquere. Cum Polyxene esset adducta tumulo Achillis immolanda, Hecuba dixit:

— cinis ipse sepulti
In genus hoc pugnat.

Poterat esse contentus, adjecit:

—. Tumulo quoque sensimus hostem.

Neque hoc contentus, adjecit:

Æacidæ facunda fui.

Ajebat Scaurus, non minus magnam virtutem esse, scire desinere, quam scire dicere.

DECLAMATIO VI.

Filia conscia in veneno privigni.

Lex. Venefica torqueatur, donec conscios indicet. *Quidam mortua uxore, ex qua habebat filium, duxit aliam, & ex ea filium sustulit. Veneficii damnata, dum torqueretur, dixit consciam puellam. Petitur ad supplicium puella. Pater defendit eam.*

(*Ex Controverf.6.lib.9.*)

DECLAMATIO. Non prodesset tibi puella, quod te amavit frater, nisi mater odisset. Nefanda mulier, etiam filiæ noverca, ne mori quidem potuit, nisi & occideret. In gladiatoribus quoque conditio dura victoris est, cum moriente pugnantis. Nullum magis adversarium timeas, quam qui vivere non potest, occidere potest. Concitatissima est rabies in desperatione, & morte ultima in furorem animus impellitur. Quædam feræ ipsa tela commordent, & in mortis auctorem per vulnera ruunt. Gladiator quem armatus fugerat, nudus insequitur: & præcipitati non quod impulit tantum trahunt, sed quod occurrit. Naturali quodam deploratæ mentis affectu, morientibus gratissimum est commori. O mendacium simile veneficio! dum novercæ meminit, matris oblita est. Peto, ne quia filium vindicavi, filiam perdam: nisi succurritis, noverca vicit, ego victus sum. Ne inter supplicia quidem desinit occidere. Prosit apud vos puellæ, quod pater

eam laudat : prosit, quod mater accusat. Conscia, inquit, est filia. Ego torqueri cœpi, noverca torquere. Habui filium talem, ut illum amare posset noverca, nisi in eam incidisset, quæ odisse etiam filiam posset. Servus furti tortus, Catonem conscium dixit. Vtrum plus tormentis creditis, an Catoni ? Quod noverca tam sero, puella tam cito ? In hoc veneficii pœnas dabat, ut accusationis exigeret.

Pars altera. Quarundam ferarum catuli cum rabie nascuntur : venena à radicibus statim pestifera sunt. Quid illa quæ fratrem in moram sequentis patris sparsit ? habes exemplum, quod & sorori conveniat, & virgini. Noverca in hoc privigno dedit venenum, ut filia sola heres esset : idcirco adhibuit & consciam.

EX LIBRO X.

DECLAMATIO I.

Lugens pauperis filius divitem sequens.

Injuriarum sit actio. *Quidam cum haberet filium, & divitem inimicum, occisus, inspoliatus inventus est. Adolescens sordidatus sequi divitem cœpit. Dives eduxit eum in jus, & postulavit, ut, si quid suspicaretur, argueret. Adolescens ait: Accusabo, cum potero: Dives petens honores, repulsus est. accusat injuriarum pauperis filium.*

(*Ex Controverf.1.lib.10.*)

DECLAMATIO. Gratias diviti, quod quos odit, jam reos facere contentus est. Non ambulabis, inquit, eadem via, non calcabis vestigia mea, non offeres delicatis oculis sordidam vestem, non flebis, me invito, non tacebis. perieramus, si hic magistratus esset. Quod sordidatus fui, luctus est: quod flevi, pietatis : quod non accusavi, timoris: quod repulsus est, vestrum est. Honores patre meo vivo nunquam petivit. Vitium me meum sequitur. taceo. Vtinam hoc vitium habuisset & pater. Quando vobis non sordidati sumus? Accusa, inquit, pauper divitem. Ambulare mihi arbitrio meo non licet. Accusa, inquit, reum perage, perora. quis accusare sic loquentem potest? Cur, inquit, me sequeris ? aliud ergo pauperes iter, aliud divites habent. Quisquis percussor fuit, quasi dives spolia contempsit. Mortuo patre meo: metuo enim, ne quis se lædi putet, si dixero occisum. Sordidatus, inquit, fles. Quid aliud facere possum, occisi pauperis filius ? Quid accusanti fecisset, qui persequitur tacentem? Quare, inquit, sequeris me? ut aliquando miserearis mei, ut desinas afflictam domum persequi. Eum accusatorem habeo, qui se non esse reum miratur. Cur, inquit, non agis? Quia adeo non metuis, ut cogas. Sordidatus sum. Quod reo licet, lugenti non licet? An ne lugebo quidem, quẽ vindicare non possum? Non erat in illo præda, quam grassator appeteret. erat summa virtus, contumax adversus divitiarum fastidium innocentia. Hæc ab inimico petita sunt spolia. Quis cædem machinatus est? Scire non possum : quod dissimulari non potest, scio quis optaverit. Et tu dives inimicus es : & ille inspoliatus inventus est. non est cur accusem, sed est cur suspicer.

Pars altera. Vt scias te invidiam mihi facere, cum dixissem, Accusa me: non negasti, sed respondisti, Accusabo cum potero.

DECLA-

DECLAMATIO II.

Vir fortis non cedens forti patri.

Viro forti præmium. Si plures fuerint, judicio contendant. *Pater & filius fortiter fecerunt. Pater petit à filio, ut sibi cederet. ille noluit, judicio contendunt. vicit patrem. petit præmio statuas patri. Abdicatur.* C. D.

DECLAMATIO. Quem optem judicii hujus eventum nescio, cum crimen meum sit, vicisse. Patriæ judicium habeo, patris perdidi. Patrem in acie vidi, pugnavi cum exemplo. Iudicium vocatur, quo pater & filius spolia contulimus. Vici, non filius patrem, sed juvenis senem. Ego vici, sed omnes gratulati sunt patri. Cogitavi Horatium Etruscas acies corpore suo submoventem: cogitavi Decium, qui nec ipse patri cessit. Pugnavi non tantum imperatori, sed etiam patri. Avidus sum gloriæ. hoc si vitium est, paternum est. Pudeat pater, si te vicit filius abdicandus. Ego præmium habeo: tu & præmium, & virum fortem. Virtutes nostræ silentio præteriissent: illustratæ sunt, dum conferuntur. Iudicaverunt non quod erat, sed quod te malle credebant. Honor ad utrumque pervenit: alter præmium habet, alter percipit.

Pars altera. Nolo habitare cum adversario meo. non capit idem contubernium, victum & virum fortem. Statuam, inquit, tibi posui. imo ne possem unquam me victum oblivisci, ignominiam meam in æs incidisti.

DECLAMATIO III.

Demens quod mori filiam coegerit.

Dementiæ sit actio. *Bello civili quædam virum secuta est, cum in diversa parte haberet patrem & fratrem. Victis partibus suis, & occiso marito, venit ad patrem, à quo recepta, ait patri: Quemadmodum vis tibi satisfaciam? Ille respondit: Morere. Suspendit se ante januam ejus. Accusatur pater à filio dementiæ.*

DECLAMATIO. Sic sibi statisfieri, ne victor quidem voluit. Nullum fuit in proscriptione mulieris caput. Inquinasti filiæ sanguine penates. quamquam quid loquor penates, tanquam in domo perierit! Allatum ad se Pompeji caput Cæsar flevit: & hoc illi propter filiam præstitit. Quemadmodum vis satisfaciam tibi? Hoc ipso satisfecisse puella debuerat: adeo & in maritum, & in patrem pia, ut alterum usque ad mortem secuta sit, & alteri morte satisfecerit. Periculose offendo patrem, qui nescit ignoscere. Morere. quid aliud meruerat, si satisfacere noluisset: Defendisti Ligarium Cicero. quam leve judicasti crimen, de quo confessus es! Ante ipsum domus limen extincta est; ne dubitari posset, marito perisset, an patri. Meruerat, inquit. accusas etiamnum? Et certe jam tibi satisfactum est. Secutus est gener diversas partes, uxor suas. Optima civilis belli defensio, oblivio est. Morere, inquit. Etiam quibus animadvertere in damnatos necesse est, non dicunt, *Occide*: non, *Morere*: sed, *Age lege*. crudelitatem imperii verbo mitiore subducunt.

Pars altera. Mores tuos patri debes approbare, nō patris regere. Multa

Multa potes jam dementiæ signa colligere: non potes patrem propter verba damnare. Animadvertit Manlius in filium, & victorem quidem: animadvertit Brutus in liberos, non factos hostes, sed futuros. vide an sub istis exemplis patri fortius liceat tantum loqui. Contumaciter rogavit, quemadmodum & periit. nihil agnovi filiæ, nihil victæ. non misit ad patrem fratrem. An etiamnum irascitur fratri? Cur me solum rogat, cum duobus satisfacere debeat? Victor, inquit, cito exoratus est. Facilius est ignoscere bello, quam parricidio. Etiam morte patri quæsivit invidiam. Perisse propter patrem dicitur mulier, quæ virum habuit, propter quem mori posset.

DECLAMATIO IIII.

Mendici debilitati.

REIPUB. LÆSÆ SIT ACTIO. *Quidam expositos educabat, & debilitatos mendicare cogebat, ut sibi mercedem referrent. Accusatur læsæ Reipub.*

(Ex Controv.4.lib.10.)

DECLAMATIO. Factum est, ne liberos patres aut agnoscant, aut recipiant. Vectigalis isti crudelitas, eo magis, quòd omnes præter istum misericordes sumus. Effectum est, ut nihil esset miserius expositis, quàm tolli: parentibus, quàm agnoscere. Alterius comminutas scapulas in deforme tuber extrudit. Produc familiam tuam. Volo nosse illam humanarum calamitatum officinam. Sua cuique calamitas tamquam ars assignatur. Intuemini illi erutos oculos, illi effractos pedes. Quid horrescitis? sic iste miseretur. Novum monstrum: integer alitur, debiles alunt. Perissent, inquit. ita non infelicius supersunt? Perissent, inquit. interroga patres, utrum maluerint. Quanti ex his viri fortes, quanti tyrannicidæ, quanti futuri sacerdotes? Num incredibilia loquor? Ex hac fortuna origo Romanæ gentis apparuit. Plus acceptum crudelitati, quàm expensum misericordiæ refert. Expositos aluerunt etiam feræ, satis futuræ mites, si præteriissent. Quorum enim ubique audiantur preces, in sua tantum causa cessant. Abscissa est illis lingua, & est rogandi genus, rogare non posse. Misеremini omnium, Iudices, quorum singulorum misereri soletis. Istis nos vindictam negaturos putas, quibus ne id quidem negavimus, quod sibi daturi erant? Res indignissima: cum tam crudelis sit, misericordia publica vivit. Exurgite miseri, & hodie vobis primum rogate. Tibi, inquit, quotidiana captura non constat, apparet te nondum satis miserum videri. Occurrunt nuptiis dira omina, fatis publicis auspicia feralia. Et diebus in hilaritatem dicatis semianimes isti greges oberrant. Alunt istum, qui se alere non possunt. Non est qui rogare nesciat, solet etiam docere. Non habes tot membra, quot debes. Ergo tu cum de publica misericordia cogitares, tam crudelis esse potuisti? Miseros, qui sic rogant: miseriores, qui sic rogantur! Omnes omnibus stipem conferunt, dum quisque timet, ne filio neget. Effecisti ut majus esset malum educari, quàm exponi. Timebantur feræ atq; serpentes, & inimicus teneris artubus rigor, inopia quoque: inter expositorum pericula non numerabamus educatorem.

PARS ALTERA. Debilitasti, inquit. plus illis patres nocuerunt. Quid videtur lanista? qui juvenes cogit ad gladium: & tamen non accusatur læsæ Reipub. Quid leno? qui stupru pati cogit invitas, nec Rempub. læsit. Ergo reũ nõ laudari desidero, sed absolvi.

absolvi. noceat hoc illi, cũ petet honores. Potest enim aliquis & nõ esse homo honestus, & esse innocens reus. Vt illis multũ ablatũ sit, vita reddita est. Reip. læsæ nõ potest agi eorũ nomine, quĩ extra Remp. sunt. Egens homo, & qui ne me quidem alere, nedum alios possum, sustuli relictos: quibus nõ injuria fieret, si aliquid detraheretur; sed beneficio cederet, si vita servaretur. Faciant invidiam, dicant illos per me misere vivere, dum fateantur per me vivere. Vnius misericordia vivunt, omnium aluntur. Mirum est, vacare homines huic cogitationi, ut curent quid homo mendicus inter mendicos agat. Civitatis istius principes divitias suas exercent contra naturam: excisorum greges habent: exoletos suos, ut ad longiorem patientiam impudicitiæ idonei sint, amputant: & quia ipsos pudet viros esse, id agunt, ut quam pauci viri sint: His nemo succurrit delicatis & formosis debilibus. Curatis quis ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferantur: non curatis, quod isti beati solitudines suas ingenuorum ergastulis excolunt, & miserrimorum juvenum simplicitate decepta, speciosissimum quemque, ac maxime idoneum castris, in ludum detrudunt.

DECLAMATIO V.

Parrhasius & Prometheus.

Reip. Læsæ sit actio. *Parrhasius pictor Atheniensis, cum Philippus captivos Olynthios venderet, emit unum senem. Athenas perduxit, deinde torsit. Ad exemplar torti, Prometheum pinxit. Olynthius in tormentis periit. ille in templo Minervæ tabulam posuit. Accusatur læsæ Reipubl.*

(Ex Controvers. 5. lib. 10.)

DECLAMATIO. Senex
stractus à liberis super ex
patriæ cinerem fleui. ad
guraudum Prometheum, satis
stis est. Nemo ut naufragum
geret, mersit hominem. Vltim
lyuthii precatio fuit: Redd
Philippo. Servus, inquit, me
putes Philippum loqui. Æ
Minervæ fugimus tanquam
Macedonũ. Parum, inquit,
est. Aliquis Olynthius parum
stis est? Vis Parrhasi tristem
re? duc illum ad Olynthum
centem. Scis certe, quam
emeris. Olynthiis urbem a
imus, templa præclusimus.
Olynthius tortus esset, si om
los Macedones emissent. Torq
tur. hoc nec sub Philippo. M
tur. hoc nec sub Iove. Sic iste
spitalis Olynthio fuit. Ho
Promethea facere, nõ pingere
mi, inquit. immo si Atheniensi
redemisti. In isto templo pr
lyuthiis vota suscepimus. Ille
nifex Græciæ istum tame
amplius quam vendidit. P
tur nobilis senex, longa mis
tabe confectus, & tam tristi
si jam tortus esset. Quemcun
præco viderat flentem, agno
bat emptorem. Vereor, ne qui
audierit Olynthii verbera,
menta, ignes, me queri de Phil
po putet. Si isti creditis, iratu
Iovem imitatus est: si nobis,
iratum Philippum. Tantum
tiendum est pingente Parrha
quantum irato Iove. Miserri
senex, aliquis forte ex servis
felicius servit. Si ad succurren
profectus es, queror quod un
emisti: si ad torquendum, quer
quod ullum. Statuitur ex alte
parte Parrhasius cum coloribu
ex altera tortor cum ignibus. D
bium est inter ista, Parrhasius st
diosius pingat, an ille seviat. Pr
ducitur respiciens patriam sene
Placuit Parrhasio vultus inf
lix. Habuit autem aliquid Oly
thi

...nius Promethei simile, & ante ...rmenta. Ignis, tormenta, fer...m officina hæc pictoris, an Phl...ppi est?

ALTERA PARS. Num...tam unius malo publica fama ...rrumpitur. Solidior est opinio ...thenienfium, quàm vt labefa...ari tormentis captivi possit. ...æsisti, inquit, Rempub. quòd ...nc picturam in templo posui... lædunt Rempublicam, qui a...quid illi auferunt, non qui ali...id adjiciunt. Peccaverunt er... recipiendo tabulam, & facer...otes. Cur autem non recipe...t? deorum crimina in templis ...cta sunt. Multum semper arti...s licuit. Medici ut vim igno...m morbi cognoscerent, viscera ...minum resciderunt.

DECLAMATIO VI.

Fur accusator proditionis.

IVRIARVM SIT ACTIO. FVR CONCIONE PROHIBEATVR. *Quidam cum divitem accusasset proditionis, noctu parietem ejus perfodit, & scrinium, in quo missæ erant ab hostibus literæ, sustulit. damnatus est dives. Cum concionari vellet accusator, a magistratu prohibitus est. agit injuriarum.*

(*Ex Controv.6. lib.10.*)

DECLAMATIO. Id solum sustuli, quod fur reliquisset. nil magis fur timui, quam ne dominus furtum agnoscere nollet. Ruentem civitatis statum, unius parietis ruina suspendit. Profiteor indicium furti mei. civitas conscia est. Furtum est, quod timet dominus agnosce...; quod qui perdidit, supplicium ...lit: præmium, qui surripuit? Cui magis permisisses loqui, si eodem tempore & fur venisset & dominus? Mille navium duces furto Trojam cepistis. Si bene furto evertuntur urbes, quanto melius liberantur? In forum veni, narravi nocturnam expeditionem meam. Convenerant omnes, tanquam ad concioné. Cur me submoves ante accusationem: cum nec proditores inauditi pereant? O furtum in concione narrandum! proditoris vigilantissimum pectus, & in exitia nostra semper sollicitum, publica fata sopierant. ita etiam ministros ejus alligaverat somnus, ut mihi liceret eligere quod tollerem. Diruere mihi videbar hostium muros. Furtum vocas, quo nihil melius tuo anno factum est. Nemo fur Rempub. cogitat. nihil non licet pro Repub. facere.

PARS ALTERA. Quale illud, dii, spectaculum fuit! composuerat inter se fortuna Reip. furem & proditorem. Vt vidit inutile furtum suum, prodidit, ut nobis venderet, quod nulli poterat. Tam callidus fur, ut etiam proditori posset imponere. Consilium videri vult infelicitatem furti sui. Lex quæ nocturnum furem occidi quoquo modo jubet, non de damnato tantum, sed de fure loquitur. Odit hoc vitium, nec immerito non multum abest a proditore. Sustulit quod non elegit, sed quod illi fatum publicæ felicitatis objecit. Vno tempore & proditorem nobis ostendit, & furem, qui divitem compilare mallet, quam damnare. Effregit domum manu suspensa. elusit illum. non tunc primu fecit. Sustulit non quod voluit, sed quod potuit. Bono exemplo damnatus est proditor, malo inventus.

M. ANNÆI SENECÆ RHETORIS FRAGMENTVM.

Quinctilianus Cap. II. Lib. IX.

NOvi vero & præcipuè declamatores audacius, nec mehercule sine motu quodam imaginantur, ut Seneca in Controversia, cujus summa est, quod pater filium & novercam inducente altero filio in adulterio deprehensos occidit. *Duc. sequor, accipe hanc senilem manum, & quocunque vis imprime.* Et paulo post, *Aspice*, inquit, *quod diu non credidisti, ego vero non video, nox oboritur & crassa caligo.* Habet hæc figura manifestius aliquid, non enim narrari res, sed agi videtur.

EPITAPHIVM M. ANNÆI SENECÆ.

CVra, labor, meritum, sumpti pro munere honores,
Ite alias posthac sollicitate animas.
Me procul à vobis Deus evocat. Ilicet actis
Rebus terrenis hospita terra vale.
Corpus avara tamen solennibus accipe saxis,
Namque animam cælo reddimus, ossa tibi.

Græca

Græca quibus hiatus expleti latine reddita.

CONTROV. II.

Ἐγὼ δὲ ἐζηλοτύπησα πρότερον τὸν ἄνδρα γεγένηται τις ἡ προσεῤῥάπτεσα. *Locus non explicabilis.* forte ἐδυσώπησα πρότερον.

Εἶδε. φιλάνδρευα μοιχὸν ἔλαβον.

Novit. virorum amantem adulterum accepi.

CONTROV. III.

Τάλαινα καὶ τὸ δεύτερον.

Misera etiam secundo.

Ἀεὶ ἐχθρὸν νομίσης ὑφ' ᾧ ἐξέβλησαι.

Semper hostem putaveris per quem dejecta fuisti.

CONTROV. V.

Ἐπὶ τὴν τρίτην νὺξ ἔχηνεν.

Ad tertiam nox inhiarit.

CONTROV. VI.

Ορκ☉ς ἐστὶ πεῖσμα (alias πῆγμα) καὶ παρὰ πειράταις ἠμπεδωμένον.

Iusjurandum est firmamentum, etiam apud piratas verum manens.

Λοιδόρει νῦν τὸν ἀρχιπειράτην, τὸν μιαιφόνον τὸν ΠΡΟΣΕΛΟΝ πρόσθες, εἰ θέλεις, καὶ τὸν ἐπίορκον.

Convitiare nunc archipiratæ sanguinario .... adde si libet etiam perjuro.

CONTROV. VII.

—καὶ κύσε χεῖρας

Δεινὰς, ἀνδροφόνους, αἵ οἱ [illegible] κτάνον υἷας.

—Atque oscula fixit.

Sanguineis manibus natorum cæde cruentis.

Ἐλεήσατε αὐτὸν ὃς κινδυνεύει πατέρα θρέψαι.

Misereat vos ejus qui ob alimētum patri datum periclitatur.

Φιλότεκνε πάτερ, καί σοι τί....

Pater filii amans & tibi aliquid....

Ἄξεινον σκάφ☉ς, καὶ τίς τῶν ἀντίων ἐν αὐτῷ τῷ σκάφει πατήρ ἐστὶ;

Inhospitalis scapha. & quis adversariorum in ipsa scapha pater est.

Διπλᾶ δώσω, ἂν ἀποκόψητε τὰς χεῖρας. ἐζήτουν οἱ πειραταὶ, μήτις τυραννήσας, μήτις μοιχεύσας.

Dupla dabo, si manus secabitis. Quærebant piratæ, ne quis tyrannidem exerceat, neque fornicetur.

CONTROV. VIII.

Οὕτως ἀνκαὶ ἄτιμον ἐφίλουν. Adeo inglorium diligebant.

Παραχήσωμεν αὐτὸν τοῖς δικασταῖς ἀρειμανίων.

Sistamus illum judicibus belli ardore insanum.

Κείσομαι ὥσπερ τεῖχ☉ς, τὸ τάφρον ὑπέρβηθι καὶ πατέρα.

Iacebo ut murus; fossam transi & patrem.

Δαιμόνιε, φθίσει σε τὸ σὸν μέν☉ς. *Homerus Il.* ξ. *v.* 207.

Te generose tuus perdet furor.

Οὐκέτι ἐν ᾧ θανάτου, καὶ τῷ φρονοῦντι, πατεὶ ἐμῇ.

non amplius....

Ἂν ἐπιτύχῃς, μίαν προσθήσεις ἀριστείαν. ἂν δ' ἀποτύχῃς, τρεῖς ἀριστείας ἀπολέσεις.

[illegible]eris, unam appones fortitudinem. Sin minus, tres amittes res præclare gestas.

Οὐκ ἐστὶν εὖ ἱκανὸν εἰς τὸ ὑποκείμενον [illegible] ΤΟΣ προπεμπτικόν.

Non bene sufficit in rem subjectam.....prætermissam.

Ἐστὶ πατήρ ἐστὶ, ἡ τύχη μαντικώτατους

Est pater, est maxime: nonne fortuna est res, quæ maxime futura præsagit?

Μία γὰρ ἐστὶ πρὸς τύχην ἀσφάλεια, τὸ μὴ τοσαυτάκις αὐτῆν πειρᾶσαι.

Vna est enim ad fortunam securitas non toties eam experiri.

Τί σε ποιήσω τέκνον, ἵν' ἄσμενα ποιήσῃς ἀλλ' εἰ μὲν φθάνω, φοβοῦμαι μή τι οὐ πράξῃς, μή τι οὐ πόλεμος. μὴ τοῦτο ἀρκεῖ, φοβοῦμαι περὶ τῆς οἰκουμένης. τί, τέκνον, ἐρυθριᾷς;

Quid te faciam fili ut libentia tibi faciam? sed si quidem prævertam timeo, ne quid non acies, ne quid non bellum, ne hoc quidem sufficit; metuo orbi terrarum, quid fili erubescis?

CONTROV. IX.

Ὅτι ὡμολόγησαν, πονηρεύῃ, ὁμολογῶν δι' ἐφίεσαν.

Consensi: agit maligne confitens qualia aggrediantur.

Οὐ σύγε εἶ πατὴρ τῶν βεβαίων κτημάτων. Πλουτοῦσιν, οἷς πλούσιοι προπάτορες ἀπαντῶσιν.

Non tu es pater stabilium possessionum. divites sunt, quibus majores divites obveniunt.

Περιπλευσόμεθα τέσσαρες ἑνὸς ἀπόρρητον.

Circumlastrabimus quatuor unius arcanum.

CONTROV. XI.

Πέπεισαι, φησὶν, ὁ τῆς φθαρείσης πατὴρ οὕτω· ὡς ταχέως μόνον πρὸ τῆς φθορᾶς!

Persuasus est, ait hic corruptæ pater: quam cito tantum non ante corruptionem!

Λέγει σε τίς ...... πρὸς πατέρα τῆς ἐφθαρμένης. ἀντίφωνα κεῖται. σὺ ἐπόπτευε καὶ σιωπᾷς ἀεί.

Dic te aliquis ...... ad corruptæ patrem. Antiphona jacet, te aspice, & assidue siles.

.... ἀπορῶ, σὺ μέσον ΕΡΗΣΡΥΕΗΣ ἔτι ἔφθην ωΚΡ πότερον ἀπώσω μέλαιναν, ἣ πρὶν ὤσα τὸν ἔλεον.

Valde animi pendeo, te medium ..... adhuc assecutus sum ..... utrum repello anxiam curam cujus antea repuli commiserationem.

Ἐκάλουν ἀστοὶ, ἐβόων ἁλιεῖς. τίς ἀρ' ἥρπασέ σε; εἰς τί παρεγένετο; εἰς τί παρεγίνετο; καὶ ταῦτα ἤτοι ἰσχὺς ἐνέδρας, ἤτοι ὅμοιον.

Inclamabam Cives, inclamabam piscatores, quisnam te rapuit? ad quid accessisti? ad quid accessit? & hæc sive ponens insidias, sive simile.

CONTROV. XIV.

Εἰ τὴν ἀρχὴν δαπανῶ, σὺ δὲ τοῦ ἐρῶς παύῃ.

Si principatum decoquo, tu vero à re amata quiescis.

Ἐπὶ τῆς ἀσωτίας τοῦτο διαφερόμεθα. σὺ μὲν δαπανᾷς ἡδόμενος, ἐγὼ δὲ δωρούμενος.

In luxuria sic discrepamus, tu quidem voluptate dissipans, ego vero largiens.

Στῆτε μὲν, ἣν ἐν δέοντι ἀνασωτεύῃ.

State quidem, si forte tempori luxuriari desinit.

Αἱ δὲ ἔξω ῥέουσαι σάρκες εἰς μηδὲν μεταβάλλονται.

Quæ vero foras fluunt carnes, in nihilum rediguntur.

Ὦ τύχης δεινῆς! ταῦτα ἐπιτάττοντες ἀλλήλοις ἐπράσσομεν.

O gravis fortuna! hæc nobis mutuo imperantes, agebamus.

Γνώσῃ, τέκνον, ὅτι νοῦς, ἂν πάθῃ τι, ἀναφύει.

Noscas fili mentem perturbationibus renasci.

CONTROV. XVI.

Ποσειδῶν ἀμετρήτων δεσπότα βυθῶν, τὴν ἀερίων καρπωσάμενοι βασιλείαν. ἀνάγετε παντοκράτορα πατέρα δίκαιον.

Neptune immensi domine profundi,

fundi, adepte regnum ætherium, adducit parricida, post patrem judica.

Οὐκ ἔχει καιρὸν παίζειν.
Non habet jocandi occasionem.

Πεπείρασαι, πάτερ, ὅτι * (κανὼν) * κανὼν πρὸς νουνεχῆ υἱός ἐστιν εὐχρηστος.
Expertus es, pater, quod norma ad res ingeniosas filius est utilis ac frugi.

Νηὸς εὐπλοήσαντος ἀναγωγὴ, ἄκουσον. Subaudi στόλου.
Navalis classis bene navigantis eductio, attende.

Σκάφος ἔρημον ἀνέστου τύχης.
Navis deserta non reducis est fortunæ.

Ναυαγὸς ἀπὸ λιμένων ἀνῆγον.
Naufragus è portu solvebam.

Αἴτησαι νῦν πάτερ, πῶς ἀπέδυσεν, al. ἀνέδυσεν ὅπως ἀπὸ δύο εἷς.
Exige nunc pater, ut emerserit quomodo è duobus unus.

CONTROV. XIX.

Παράθει, μῆτερ, ἴθι λαβοῦ τέκνον. τάλαιπωρος, ὁρᾷς; ἐξάνει σε. ἐκράτησέ σ' εἰ μέ φησιν, οὐ τέρψῃ. ἐπίμεινον, ἵνα θύσῃς.
Appone mater, vade recipe filium. miser vides; accedit ad te, vicit te, si me inquit non alis, expecta ut sacrifices.

Τέκνον, κἂν με φεύγῃς, κατωδύρομαι σ' ἐπαιτοῦσα.
Fili dolebo, quamvis me fugias te repetens.

CONTROV. XX.

Μάταιον ἀδιαφόρημα, Inanis neglectus.

Μητρυιᾶ χρῆσον ἔμπνουν μάρτυρα, ὦ νανίον εὐσεβὲς ὦ παιδίον (τὸ ΠΛΗΖΙΟΝ) τῆς μητρὸς ὅλον καὶ πατρός.
Novercæ utendum, da spirantem testem, ô pusille pie, ô puer matris tuæ totus, & patris.

Τοῦ μὲν ἰδίου μάρτυρος ἐφείσατο, τοῦ δ' ἐμοῦ κατεφρόνησεν.
Testi quidem suo pepercit, meum vero contempsit.

Οὐκ ἔστιν ἡμέτερος. Non est noster.

CONTROV. XXI.

Ὁ μὲν πατὴρ χείρων γέγονεν τυράννου, ὁ δὲ δοῦλος ἑαυτοῦ.
Pater quidem pejor factus est tyranno, servus quidem seipso.

CONTROV. XXIV.

Σοὶ δὲ, μοιχὲ, τί ποιήσω, μὴ καὶ σοῦ Καλλίας πατήρ ἐστι.
Adulter tibi quid agam? num etiam tuus Callias pater est?

Ἀχάριστος σοὶ δοκῶ, Καλλία. οὐκ οἶδας ποῦ μοι τὴν χάριν ἔδωκας ἤδη.
Ingratus tibi, Callia, videor, nescis ubi mihi jam beneficium præstiteris.

Δεινὰ γὰρ αἱ εὐπραξίαι συγκρύψαι, καὶ συσκιάσαι τὰ ἑκάστων ἁμαρτήματα.
Solent enim res secundæ uniuscujusque vitia tegere atque obumbrare.

Ὅτ' εἰσῆλθεν Κλινίας, τὰς πέδας ἀπεκάλυψα.
Ingresso Clinia pedicas retexi.

Συγγνώμην ἔχω μοί. Ipse mihi ignosco.

CONTROV. XXV.

Ἐπὶ τὸ πλησίον μαίνονται. Ad propinqua insaniunt.

Ὡς ἤκουσαν, ὅτι συμπόσιόν ἐστιν, ἤριζον.
Ut audierunt convivium esse, contenderunt.

ΠΑΝΤΕΣΕΜΟΝ ΖΟΝΟ ΤΙΕΣΑΤΟ. fort. πάντες ἐμόνα ζον ὅτ' εἱστιᾶτο.
Omnes soli erant, dum convivatur.

Διηγήσομαι ὑμῖν καὶ τὸν κῶμον. male editum καινὸν.
Narrabo & vobis convivium.

Ὡς ἐρωτικὸς ὁ κῶμος. Quam amatoriæ epulæ.

Οὐδέποτε ἑώρακα ἀναιρούμενον ἀναίτιον ΑΝΗΠΟCΕΥΤΥΧ εὐτυχῆ πού ὄψῃ.

Nunquam vidi ſublatum innocentem, neque fortunatum videris.

Οὐδέποτε ἑώρακα ἀναιρούμενον γύναιον τῷ μὴν ἃ δεῖ.

Nunquam vidi ſublatam mulierculam à quo quidem non oportet.

Ὡς δ' ἀπήντησαν, οἷς ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ πόρος ἐστὶν καὶ ἑταίρα καθεῖσεν, ἔκραγέ τις τάλας, ἐμὲ ἄπαγε. ἐγὼ τὸ ἀδικῶ, ὃ καὶ ἀπῆγεν.

Vt vero iis occurrerunt, quibus facultatum aliquid in carcere eſt, & amica aſſedit, clamavit miſer quiſpiam: me abduc. Ego eam afficio injuria, qui etiam abduxit.

CONTROV. XXVI.

Ὁ πίθηκός μου. Iſte ſimius meus.

Τυδείδην δ' οὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετείη.

Haud ſciſſes Diomedem, utra de parte fuiſſet.

Καὶ κακῶς. Et inepte.

Ἂν ἀμφοτέρους μοι μὴ ἀποδῷς, ἀπολέσεις αὐτῶν τὸ δίδυμον.

Si ambos mihi non reddideris, par ipſum vitiabis.

CONTROV. XXVII.

Πρῶτον κολυμβᾶν, δεύτερον δὲ γράμματα.

Primum natare, deinde literas diſcere.

CONTROV. XXVIII.

Τοῦτο τὸ παιδίον ὅταν εὑρεθῇ τότε ἀπολεῖται.

Hic puer cum repertus fuerit, peribit.

CONTROV. XXIX.

Τί οὖν ἐψεύσατο κατὰ τῆς ἰδίας θυγατρὸς; ἀλλὰ κατὰ τῆς ἐμῆς.

Quid igitur in ſuam filiam mentitus eſt? non, verum in meam.

Συνοῖδ' ἐμαὶ, φησὶν, ἡ θυγάτηρ. καὶ προσέθηκεν ἐκ τούτου.

Conſcia mihi ſum, ait filia, & exinde adjecit.

CONTROV. XXX.

Διὰ τοῦτο ἀσφαλέστατόν ἐστι μετὰ πλουσίων περιπατεῖν. διά τι σιγῶ; ὁ πατήρ μου λέγων ἀπέθανεν.

Propterea tutiſſimum cum divitibus ambulare. cur taceo? pater meus dicendo periit.

Κτίσωμεν ἰδίᾳ, ὦ πένητες πόλιν. οἱ δὲ πλούσιοι τὴν αὐτῶν.

Extruamus privatim ô Inopes civitatem: hi vero divites ſuam.

Ὑπό τινος ἀνῃρέθη οὐκ οἶδα. ἔχει ἐχθροὺς φύσις τά τε ἄρρευστα γῆς, καὶ ἧ τὸ ῥεῖν ὕδωρ γέγονε.

A quo ſublatus ſit neſcio. habet hoſtes natura quæ in terra non fluunt, & cui fluxus aqua ſit.

Ὅταν εὕρω τὸν φονέα, τότ' εὖ γράψομαι. καὶ πότε δεῖ, ἂν εὕρω πένητα.

Quando homicidam reperero, tunc recte accuſabo, & quandocunque oportet, ſi repererо pauperem.

CONTROV. XXXI.

Εἰ ὁ πάππος ὑπὸ τῆς φύσεως ἀποδοθεὶς ΗΜΕΙΣ ἡμῖν παρέστη τῷ τότε δικαστηρίῳ, οὐκ ἂν εἶπεν. τίς νῦν μοι ἡμέρη ἥδε, θεοὶ φίλοι, νὴ Δία μάλα χαίρων. εἶτ' ἀρετῆς πέρι δῆριν ἔχουσιν, εἶπον μῶν ὅδε πατρὸς ἀμείνων.

An avus ille à natura datus, nobis adfuerit, in eo quod tunc inſtitutum eſt judicio, non facile dixerit. Quæ mihi dies hæc cari dii: per Iovem valde gaudebo & illi qui de virtute contentionem ſuſcipiunt, dixerunt, num hic patre melior?

CONTROV. XXXIII.

Τί κάκιον, καὶ τούτους τροφῆς αὐτοῦς,

οὖς

τοὺς μὴ τρέφειν, ἀσεβές ἐστιν.

Quid pejus: & hos alimenta poſcis, quos non alere impium eſt.

Κλαίουσαι μητέρες ἠράνιζον, εἰ μὲν ἐμὸς λέγουσαι, τὸ ἐμόν. εἰ δ' ἀλλότριος, καὶ τὸ ἐμὸν ἄλλοι.

Lamentantes matres ſtipem corrogabant. ſi quidem meus dicentes, meum: ſin alienus, & meum alii.

Τὰ μὲν τῶν ἄλλων ἐρωτᾷν δεῖ γ' ἕως πρέπει. ἀλλ' ἡμέτερα ἀνάπηρα τρέφει.

De aliorum rebus quærere oportet, dum decet, ſed noſtra nutriunt mutila.

Πάλαι μὲν ἐκτέτους κίνδυνος ἦν τὸ ῥιφῆναι. νῦν δ' τὸ τραφῆναι.

Olim quidem expoſitos periculum erat abjici, nunc vero nutriri.

Κρουσάτω τις τὴν θύραν. τῶν ἐχόντων τι προσαγέτω τις. ἄγε σὺ δ' κλαῖε, σὺ δ' θρήνει, ὦ κακῶν ἀσυμφώνων.

Pulſato quis oſtium. Rerum huc pertinentium aliquid adducat quiſpiam: Age tu plora, tu lamentare, ô mala diſſona!

Αυτη μόνη. Hoc ſolum.

Τοῖς ταλαιπώροις χαρὰ καταλέλειπται.

Miſeris iſtis gaudium relictum eſt.

CONTROV. XXXIV.

Πῦρ καὶ ἄνθρωπος, Προμηθεῦ τὰ σὰ σε δῶρα βασανίζει.

Ignis & homo ô Promethen, tua dona te torquent.

Προμηθεῦ ἐπί σε τίς πῦρ καὶ ἄνθρωπον.

Prometheu, poſt te aliquis ignem & hominem.

Προμηθεῦ μέ τις γράφων ἄνθρωπον ἀφανίζει.

Prometheu me pingens hominem perdit.

Δικαίως, ὦ Προμηθεῦ. διά τι γὰρ πῦρ ἔκλεπτες ἀνθρώποις;

Recte ô Prometheu, quare ignem homini clepſiſti?

Η πρόσθες, φησὶν, ἢ ἄφελε, ἵνα μὴ Ἀττικὸς ᾖ.

Vel appone, inquit vel aufer ne ſis Atticus.

Παρόντος ἡλίου * (* V. C.) * ἅπτω) * καίοντος λύχνον οὐχ ἅπτω.

Sole præſente (al. ardente) Lucernam non accendo.

Ει πίνακι διαπύρῳ ζωγραφοῦνται ΠΙΝ forte πάνυ τυραννοῦνται.

Si in tabula ignita pinguntur,... tyrannide vexantur.

Τίς Οἰδίπους ἐς Α Δ Ι, τίς fort. ἀλήτης, Ατρεὺς οὐ γράφεις. 'Ιο Ηρων μὴ μύθους ἴδῃς Ζ Η Ν Ν Ι Α Σ ζῇ Αιας.

Quis ſit Oedipus, qui Atrejus non pingis, ne fabulas videas. ....vivit Ajax.

Μή μοι Τρῳάδας μηδὲ Νιόβην. ἐπίθες τῷ πυρὶ πρηνωπὸν Προμηθέα * (πέπτωκεν) * Π Α Σ Α Ο Τ Κ Ε Ν. (Π Ο Λ Ο Υ Κ Ε Ν.

Non mihi Troades, neque Nioben: appone qui extenſum Promethea....cæcidit.

Ἀποκτείνατε Παρράσιον, μὴ θελήσας γράφειν, ἐξ ἡμῶν ἀρχέτυπον εὕρῃ.

Occidite Parrhaſium, ne pingere volens de nobis exemplar reperiat.

Διά σε Παρράσιε ἀστεῖον ἐκπορευόμεθ' υἱέων ναὸν, ἀφαγνίσαντες.

Propter te Parrhaſi, urbanum ingredimur filiorum templum, poſtquam conſecravimus.

Απιστος ἡ ὑπεροψία πρὸς τὸ ἀρέσκον εἶδος, ἔβοα, Μένε.

Infida res eſt faſtus, ad gratam formam, clamabat, Mane.

Σαρκοφάγα σου ἡ γραφὴ τὰ ζῶα.

Carnivora ſunt tua & pictura, & animalia.

ὦ τοῦτο τὸ πῦρ εἰς θεὸς πάρεστι κλαπῆναι.

Cui contra [illegible] ignem furandi facultas aderat.

F I N I S.

PRÆSTAT

